ROBERT GREVS

GRČKI MITOVI

KNJIŽEVNOST I CIVILIZACIJA

ROBERT GREVS

GRČKI MITOVI

šesto izdanje

PREVELA GORDANA MITRINOVIĆ-OMČIKUS

NOLIT • BEOGRAD

SADRŽAJ

Uvod
1 Pelaški mit o postanju sveta
2 Homerski i orfički mitovi o stvaranju sveta
3 Olimpijski mit o stvaranju sveta
4 Dva filozofska mita o stvaranju sveta
5 Pet ljudskih vekova
6 Kastriranje Urana
7 Svrgavanje Krona
8 Rođenje Atene
9 Zeus i Metida
10 Sudaje
11 Rođenje Afrodite
12 Hera i njena deca
13 Zeus i Hera
14 Rođenje Hermesa, Apolona, Artemide i Dionisa
15 Rođenje Erota
16 Posejdonova narav i dela
17 Hermesova narav i dela
18 Afrodita, njena narav i dela
19 Arejeva narav i dela
20 Hestija, njena priroda i dela
21 Apolon, njegova narav i dela
22 Artemida, njena narav i dela
23 Hefajst, njegova narav i dela
24 Demetra, njena narav i dela
25 Atena, njena narav i dela
26 Pan, njegova narav i dela
27 Dionis, njegova narav i dela
28 Orfej
29 Ganimed
30 Zagrej
31 Bogovi podzemnog sveta
32 Tiha i Nemesida
33 Deca mora
34 Ehidnin porod
35 Pobuna džinova
36 Tifon
37 Aloeidi
38 Deukalionov potop
39 Atlant i Prometej
40 Eoja
41 Orion
42 Helije
43 Sinovi Helena
44 Jon
45 Alkiona i Keik
46 Terej
47 Erehtej i Eumolp
48 Borej
49 Alopa
50 Asklepije
51 Proročišta
52 Alfabet
53 Daktili
54 Telhini
55 Empuse
56 Ija
57 Foronej
58 Europa i Kadmo
59 Kadmo i Harmonija
60 Bel i Danaide
61 Lamija
62 Leda
63 Iksion
64 Endimion
65 Pigmalion i Galateja
66 Ajak
67 Sisif
68 Salmonej i Tira
69 Alkestida
70 Atamant
71 Glaukove kobile
72 Melampo

73 Persej
74 Blizanci suparnici
75 Belerofont
76 Antiopa
77 Nioba
78 Kajnida i Kajnej
79 Erigona
80 Kalidonski vepar
81 Telamon i Pelej
82 Aristaj
83 Mida
84 Kleobis i Biton
85 Narkis
86 Filida i Karija
87 Arion
88 Minoj i njegova braća
89 Minojeve Ijubavi
90 Pasifajina deca
91 Skila i Nis
92 Dajdal i Tal
93 Katrej i Altajmen
94 Sinovi Pandiona
95 Tesejevo rođenje
96 Tesejeva dela
97 Tesej i Medeja
98 Tesej na Kreti
99 Stvaranje atičkog saveza
100 Tesej i Amazonke
101 Fajdra i Hipolit
102 Lapiti i Kentauri
103 Tesej u Tartaru
104 Tesejeva smrt
105 Ojdip
106 Sedmorica protiv Tebe
107 Epigoni
108 Tantal
109 Pelop i Ojnomaj
110 Pelopova deca
111 Atrej i Tijest
112 Agamemnon i Klitajmnestra
113 Orestova osveta
114 Suđenje Orestu
115 Umirivanje Erinija
116 Ifigeneja među Tauriđanima
117 Orestova vladavina
118 Rođenje Heraklovo
119 Heraklova mladost
120 Tespijeve kćeri
121 Ergin
122 Heraklovo ludilo
123 Prvo delo: Nemejski lav
124 Delo drugo: Hidra iz Lerne
125 Delo treće: Kerinska košuta
126 Delo četvrto: Erimantski vepar
127 Delo peto: Augejeve štale
128 Delo šesto: Stimfalske ptičurine
129 Delo sedmo: Kretski bik
130 Delo osmo: Diomedove kobile
131 Delo deveto: Hipolitin pojas
132 Delo deseto: Gerionovo stado
133 Delo jedanaesto: Hesperidine jabuke
134 Delo dvanaesto: Hvatanje Kerbera
135 Ubijanje Ifita
136 Omfala
137 Hesiona
138 Osvajanje Elide
139 Osvajanje Pila
140 Hipokoontovi sinovi
141 Auga
142 Dejaneira
143 Herakle u Trahinu
144 Jola
145 Apoteoza o Heraklu
146 Heraklova deca
147 Lin
148 Skup Argonauta
149 Lemljanske žene i kralj Kizik
150 Hila, Amik i Finej
151 Od Simplegada do Kolhide
152 Otmica runa
153 Ubistvo Apsirta
154 Argo se vraća u Grčku
155 Pelijina smrt
156 Medeja u Efiri
157 Medeja u izgnanstvu
158 Osnivanje Troje
159 Parid i Helena
160 Prvi sastanak u Aulidi
161 Drugi sastanak u Aulidi
162 Devetogodišnji rat
163 Ahilejeva srdžba
164 Ahilejeva smrt
165 Ajantovo ludilo
166 Trojanska proročanstva
167 Drveni konj
168 Propast Troje
169 Povratak
170 Odisejeva lutanja
171 Odisej se vraća u svoj dom
Napomena prevodioca
Indeks

ROBERT GRAVES
THE GREEK MYTHS
Penguin Books Ltd, Harmondsworth,
Middlessex 1955, 1957, 1958, 1960, 1962, 1964, 1966, 1969, 1972.

UREDNIK JOVAN HRISTIĆ
RECENZIJA; JOVAN HRISTIĆ
NACRT ZA KORICE: DUŠAN RISTIĆ

TEHNIČKI UREDNIK: ŽARKO ROŠULJ
OMOT: SNEŽANA NECIĆ
KOREKTOR: JELENA JOSIĆ
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: MILOŠ STAMBOLIĆ

« IZDAVAČ; NOLIT, BEOGRAD, TERAZIJE 27
ZA IZDAVAČA: RADIVOJE NEŠIĆ, GENERALNI DIREKTOR

ŠTAMPA: BAKAR - BOR

ŠTAMPANO U 1000 PRIMERAKA 1995.

GRČKI MITOVI

Uvod

Srednjovekovni misionari katoličke crkve doneli su u Veliku Britaniju iz Evrope, pored celokupnog zbornika sakralne istorije, i sistem univerziteta. koji se zasnivao na grčkoj i latinskoj klasici. Smatralo se da su domaće legende o Kralju Arturu, Gaju od Varvika, Robinu Hudu, Plavom Hagu od Lestera i Kralju Liru dovoljne za prost narod, dok su obrazovane klase i sveštenstvo iz vremena Tjudora mnogo više raspravljali o mitovima Ovidija i Vergilija i gimnazijskim izvodima o trojanskom ratu. Iako se zbog toga engleska književnost od šesnaestog do devetnaestog veka može pravilno shvatiti samo u svetlosti grčke mitologije, klasici su kasnije u tolikoj meri izgubili od značaja u našim školama i na univerzitetima da se od jednog obrazovanog čoveka nije moglo očekivati da zna ko su, na primer, bili Deukalion, Pelop, Dajdal, Laokoont ili Antigona. Prosečno obrazovan čovek najčešće stiče saznanje o ovim mitovima iz bajki i priča za decu, kao što su Kinslijevi Heroji i Hautonove Tenglvudske priče; i, izgleda kao da mu to mnogo ne smeta, jer već dve hiljade godina smatra da mitove treba zaboraviti kao neobičnu i varljivu fantaziju, ljupku zaostavštinu detinjstva grčke inteligencije, čiji je značaj hrišćanska crkva s razlogom umanjivala da bi istakla duhovnu prednost Biblije. Ipak, njihov značaj je neocenjiv za izučavanje rane evropske istorije, religije i sociologije.

»Himeričan« je pridev nastao od imenice chimaera — himajra, što znači »koza«. Pre četiri hiljade godina je Himajra mogla biti isto toliko obična kao što je danas ma koji religiozni, heraldički ili trgovački amblem. To je, prema Homerovom beleženju, bila složena životinja sa lavljom glavom, kozjim telom i zmijskim repom. Himajra je nađena uklesana u zidove hetitskog hrama u Karkimišu i bila u početku kalendarski simbol kao i sve slične komponovane životinje, na primer sfinga i jednorog; svaka komponenta je predstavljala po jedno godišnje doba. Diodor misli da je isti slučaj i sa lirom sa tri strune od kornjačinog oklopa. Nilson u svom delu Primitivno računanje vremena (1920) raspravlja o godini koja ima tri godišnja doba. Međutim, samo se mali deo od ogromne nesređene zaostavštine grčke mitologije, koja je trpela uticaje i sa Krete i iz Egipta, Palestine, Frigije, Vavilonije i odakle sve ne, može uvrstiti uporedo sa Himajrom u prave mitove. Pravi mit može da se definiše kao prepričavanje ritualne mime koja se javno izvodila na narodnim svetkovinama, a koja se nalazila likovno zabeležena na pečatima, zdelama, ogledalima, skrinjama, šititovima i tapiserijama. Himajra i ostale njoj slične kalendarske životinje igrale su prevashodnu ulogu u izvođenju rituala. Takve su životinje postale verske institucije u svakom plemenu, klanu ili gradu, zahvaljujući ikonografskom i usmenom predanju. Narod je opštio s njima preko njihovih doličnika — drevnih čarobnjaka koji su upravljali plodnošću i sigurnošću područja svete kraljice, ili kralja, jer je, izgleda, širom grčkih zemalja kraljičanstvo prethodilo kraljevstvu, a do promene je došlo onda kad su za to stvoreni uslovi. U Lukijanovom eseju "O igri" nabraja se priličan broj ritualnih mima koje su izvođene još u

drugom veku posle nove ere; a Pausanijin opis slika sa zidova hrama u Delfima i duboreza na Kipselovoj skrinji svedoči da je u njegovo vreme još bilo najraznovrsnijih mitoloških ostataka, od kojih više nema ni traga.

Prave mitove treba razlikovati od:

(1} Filozofskih alegorija, kao u Hesiodovoj kosmogoniji;
(2) »Etioloških« tumačenja mitova koje danas više ne razumemo, kao što ne razumemo, na primer, mit o Admetu koji je upregao lava i divljeg vepra u svoja kola;
(3) Satire ili parodije, kao u Silenovoj priči o Atlantidi;
(4) Sentimentalnih pripovedaka kao što je legenda o Narkisu i Ehi;
(5) Ulepšavanja istorije, kao što je Arionov doživljaj sa delfinom;
(6) Minstrelnih romansi, kao u priči o Kefalu i Prokridi;
(7) Političke propagande, kao što je Tesejevo ujedinjenje Atike;
(8) Moralnih legendi, kao u priči o Erifilinoj ogrlici;
(9) Šaljivih anegdota, kao što je bračna farsa sa Heraklom, Omfalom i Panom;
(10) Pozorišnih melodrama, kao u priči o Testoru i njegovim kćerima;
(11) Herojskih saga, kao što je osnovni zaplet Ilijade;
(12) Realističke pripovesti, kao što je Odisejeva poseta Fajačanima.*

* Vidi 4; 63; 83; 84; 87; 89; 98; 106; 136; 161; 162—5; 170.

Ipak, mitski se elementi, sasvim neočekivano, mogu naći i u nečijoj priči, dok najjasnija i najpotpunija verzija nekog mita najčešće uopšte nema autora, kao što se događa i kada tragamo za pisanim izvorima: onaj najstariji ne mora biti i najverodostojniji. Na primer, razigrani Aleksandrinac Kalimah, frivolni avgustovac Ovidije, pa čak i kao barut suvi pozni Vizantinac Ceces, po pravilu daju raniju verziju mita nego Hesiod i grčki tragičari; takođe Excidium Troiae iz trinaestog veka je delimično pouzdaniji kad su u pitanju mitovi od Ilijade. Kad istražujemo smisao mitološkoj ili pseudomitološkoj naraciji, moramo uvek voditi strogo računa o imenima, plemenskom poreklu i sudbinama ličnosti a kojima je reč; tek ih onda možemo ponovo postaviti u oblike dramskog rituala, jer će inače manje važni elementi navesti na analogiju sa nekim drugim mitom kome je dat sasvim drukčiji anegdotski obrt i koji, baš zato, baca svetlost na oba mita.

Izučavanje grčke mitologije treba da počne pre svega izučavanjem svih političkih i religioznih sistema u Evropi koji su postojali pre dolaska Arijevaca sa dalekog Severa i Istoka. Cela Evropa neolitskog doba, sudeći po ostacima likovne umetnosti i po mitovima, imala je značajni jedinstveni sistem religioznih ideja, zasnovan. na obožavanju mnogoimene boginje--majke za koju se znalo i u Libiji i u Siriji.

Stara Evropa nije poznavala bogove. Smatralo se da je velika boginja besmrtna, nepromenljiva i svemoćna; a svest o očinstvu još nije bila prodrla u religioznu misao. Ona je uzimala ljubavnike radi svoje naslade, a ne da bi svojoj deci pribavila oca. Muškarci su je se bojali, obožavali je i pokoravali se matrijarhatu; ognjište je negovano i održavano kao najstarije društveno središte i nalazilo se u pećini ili kolibi, a materinstvo je prva misterija. Zato se prva žrtva na grčkim javnim svečanostima uvek prinosila Hestiji, boginji ognjišta. Boginjin beli lik, verovatno njen najšire rasprostranjen amblem, koji se u Delfima javlja kao omphalos ili pupak, verovatno je potekao od prvobitne bele gomilice dobro sabijenog pepela pomešanog sa sitnim ugljem, što je bio najlakši način da se sačuva vatra bez dima. Kasnije je to likovno izjednačeno sa krečom, obeljenom mogilom pod kojom je bila sakrivena lutka žetvenog mita koju su otkopali u rano proleće, ili sa hrpom morskih školjki ili kvarca, ili belim mermerom, pod kojim su sahranjivali umrle kraljeve. Sudeći po grčkoj Hemeri i irskoj Greini, nije samo mesec već je i sunce bilo boginjin nebeski simbol. U svakom slučaju, u ranijim grčkim mitovima sunce ustupa prvo mesto po važnosti mesecu, jer mesec nadahnjuje većim sujevernim strahom, jer ne bledi u vreme kad godina jenjava, a pripisuje mu se i sila da polja lišava ili snabdeva vodom.

Tri mesečeve mene — mlad mesec, pun mesec i zadnja četvrt — podsećaju na tri faze u razvoju žene — devojaštvo, zrelost i starost. Međutim, kako je sunčani godišnji tok svojim promenama podsećao na uzdizanje i pad prirodnih moći — proleće na devojku, leto na nimfu i zima na staricu — boginju su počeli da poistovećuju sa sezonskim promenama u životu biljaka i životinja, a takođe i sa Majkom-Zemljom, koja, u početku vegetativne godine, proizvodi samo lišće i pupoljke, zatim cveće i plodove i, najzad, prestaje da rađa. Ona je, osim toga, mogla predstavljati još jedno trojstvo: devojka — vazduh, nimfa — zemlju ili more, starica — podzemni svet; tipični predstavnici su Selena, Afrodita i Hekata. Ove mistične analogije očuvale su sveto značenje broja tri, a boginja-Mesec proširila se na broj devet, da bi se svaka od njene tri ličnosti, devica, nimfa i starica, pojavila u trijadi, potvrđujući svoje božanstvo. Njeni sledbenici nisu nikada sasvim smetnuli s uma da je postojala samo jedna boginja a ne tri; tako je u klasično vreme arkadijski Stimfal bio jedan od malog broja sačuvanih svetilišta gde su sve nosile isto ime: Hera.

Religiozna svest se postepeno razvijala i tek kada je veza između polnog odnosa i rađanja deteta postala jasna — jedan podatak o ovom ključnom problemu religiozne misli javlja se kod Hetita u mitu o jednostranom glupavom Apuu (H. G. Güterbok: Kumarbi, 1946) — obelodanilo se da vetrovi i reke nemaju moć da oplode ženu. Izgleda da su plemenske nimfe svake godine birale ljubavnika među mladim ljudima koji su ih okružavali. On je bivao kralj koga je trebalo prineti na žrtvu kad se godina završi; tada bi postao simbol plodnosti umesto sredstvo erotične naslade. Kapima njegove krvi škropili su drveće, žito, stado, da bi urodili plodovima, a telo su rastrzali i živo meso jele kraljičine drugarice Nimfe — sveštenice koje su nosile maske kobila, vučica ili krmača. Običaji su se zatim izmenili, kralj je umirao čim bi moć sunca počinjala da slabi, jer je on predstavnik sunčane moći; drugi, mladi čovek, njegov blizanac ili izmišljeni blizanac — izraz odgovara starom irskom izrazu »tanist« — postajao je tada kraljičin ljubavnik da bi i njega prineli na žrtvu negde tokom zime, a nagrađen je bivao time što se pretvarao u proročku zmiju. Ovi kraljičini muževi imali su izvršnu vlast samo kad bi im kraljica dozvoljavala da je zastupaju i tu su dužnost vršili obučeni u njenu čarobnu odoru. Tako se razvijalo kraljevstvo, i mada je sunce postalo simbol muške plodnosti a kraljev život poistovećen sa godišnjim vremenima, sunce je ipak ostalo pod zaštitom meseca, kao što je i kralj ostao u vlasti kraljice, bar u teoriji, još dugo pošto je doba matrijarhata prošlo. Tako su veštice iz Tesalije (posebno konzervativna religija) u mesečevo ime pretile suncu da će ga progutati potpuni mrak.

Međutim, čak ni iz vremena kad su žene isključivo gospodarile religijom, nema podataka da su branile muškarcima da obavljaju poslove koje su mogli obavljati bez nadzora žena, a skoro je izvesno da su muškarci usvojili mnoge osobine »slabijeg pola« do kojih se do tada nisu uzdizali. Muškarcima se poveravao lov, ribolov, skupljanje nekih namirnica, čuvanje stada i krda i odbrana plemenske teritorije od napada spolja, sve dok nisu pokušali da prekorače zakone matrijarhata. Birani su i za vođe totemskih klanova, pa im je data i izvesna vlast, naročito u doba seobe i ratova. Način izbora muškarca glavnog komandanta, bio je različit u raznim matrijarhalnim zajednicama; obično bi to bio kraljičin ujak ili kraljičin brat, ili sin njene tetke po majci. Najprimitivniji plemenski glavni. komandant imao je vlast sudije u ličnim raspravama među muškarcima, ukoliko verski autoritet kraljice time ne bi bio povređen. Najprimitivnije matrijarhalno društvo održala se do današnjih dana kod Najara u Južnoj Indiji, gde princeze, udate inače za sasvim male dečake, od kojih se odmah razvode, rađaju decu sa ljubavnicima bez naročitog ranga; i princeze izvesnih plemena sa matrijarhalnim uređenjem u Zapadnoj Africi udaju se za strance ili obične muškarce bez obzira na poreklo. Ni kraljevske žene u prehelenskoj Grčkoj nisu vodile računa o poreklu svojih ljubavnika i birale su ih među robovima, osim ako stotinu kraljevskih kuća iz Lokride i epizefirske Lokride nisu bile izuzeci baš po tom običaju.

Vreme se u početku merilo po mesečevim menama, i svaka važnija svetkovina odigravala se u doba jedne mesečeve mene; sunčeva dugodnevica i ravnodnevica nisu bile tačno utvrđene, već su se određivale prema najbližem ili mladom ili punom mesecu. Broj sedam je stekao naročitu važnost, jer je kralj umirao kad nastupi pun mesec po sedmi put posle najkraćeg dana. Čak i pošto se, posle dugog i pažljivog astronomskog opažanja, došlo do toga da sunčana godina traje 364 dana i nekoliko časova, ipak je godina podeljena na mesece, tj. na mesečeve mene, a ne na odeljke sunčanog kruga. Ovi meseci su docnije postali, kako to

Englezi i danas zovu, «meseci opšteg zakona« (common.-law months), i svaki je trajao po dvadeset osam dana; dvadeset osam je, takođe, smatran svetim brojem, a smisao mu je viđen i u tome što se mesec mogao slaviti kao žena, čiji menstrualni ciklus normalno traje dvadeset osam dana, koliko i mesečeva revolucija na putanji oko sunca. Sedmodnevna nedelja bila je jedinica u »mesecu opšteg zakona« a osobenost svakog pojedinog dana se određivala, kako izgleda, prema kvalitetima koji su pripisivani odgovarajućem mesecu u životu svetog kralja. Ovaj sistem vodio je do još bližeg poistovećivanja žene sa mesecom, a kako je 364 deljivo sa dvadeset osam bez ostatka, godišnje svetkovine mogle su se utvr-đivati po tim mesecima opšteg zakona. Zahvaljujući verskoj tradiciji, godina sa trinaest meseci održala se kod evropskog seoskog življa čitav milenijum posle usvajanja Julijanskog kalendara; stoga je Robin Hud, koji je živeo u doba Edvarda II, prema baladi, slaveći majski praznik, i uzviknuo:

Koliko ima veselih meseci u godini?
Trinaest ih ima, kažem ja ...

To je tjudorovski izdavač preokrenuo: »... Ima ih samo dvanaest, kažem ja.. .« Broj trinaest je broj sunčane smrti. Ovaj broj ni danas nije izgubio svoje zlokobno značenje za sujeverne. Dani u nedelji su pod zaštitom Titana: genija sunca, meseca i pet planeta za koje se u to vreme znalo; oni su služili boginji kao svom tvorcu. Ovaj se sistem verovatno razvio u matrijarhatu Sumerije.

Tako je sunce prolazilo svoje stupnjeve tokom trinaest meseci, počinjući svoj ophod u najkraći zimski dan, dakle od trenutka kada, posle dugog perioda opadanja, dani počinju da dužaju. Prekrobrojan dan siderske zvezdane godine koji se dobijao od sunčane godine zemljinom revolucijom oko sunčane orbite, bio je umetnut između trinaestog i prvog meseca i postao je najvažniji od svih 365 dana jer je baš tada plemenska nimfa birala sebi svetoga kralja, najčešće pobednika na trkama, u rvanju ili u streljačkom takmičenju. Ali ovaj je primitivni kalendar podložan mnogim izmenama: u nekim krajevima preostali sunčani dan nisu umetali u vreme najkraćeg dana u godini, već negde drugde, na primer na dan Sretenja — kad bi se pojavljivali prvi znaci proleća, ili u vreme prolećne ravnodnevice, kad se smatralo da je sunce dostiglo svoju zrelost; ili u doba najdužeg dana u godini; umetali su ga i u trenutku kad se javlja Sirijus i reka Nil počinje da plavi polja, a i u doba jesenje ravnodnevice kad padnu prve kiše.

Za razumevanje rane grčke mitologije najvažniji su odnosi između kraljice i njenih ljubavnika — koji počinju time što se ljubavnici prinose na žrtvu jedanput ili dvaput godišnje a završavaju se potpunim preovladavanjem neograničene muške monarhije u doba kad je stvorena Ilijada, u kojoj se kraljevi hvale: »Mi smo mnogo bolji od svojih očeva!« Mnogi slični običaji afričkih plemena ilustruju različite progresivne stupnjeve ovakvih promena.

Velikim delom grčki mit je religiozno-politička istorija. Belerofont savlađuje krilatog Pegasa i ubija Himajru. Persej, u drugoj varijanti iste legende, leti vazduhom i obezglavljuje Pegasovu majku — Gorgonu Medusu; isto tako i Marduk, vavilonski heroj, ubija žensko čudoviste Tijamat, boginju mora. Persejevo ime bi, verovatno, - trebalo izgovarati Pterseus, »razbijač«; i Persej nije, kako profesor Kerenji smatra, prauzor lika Smrti, nego verovatno predstavlja patrijarhalne Helene koji su prodrli u Grčku i Malu Aziju u drugom milenijumu pre nove ere i uzdrmali moć Trojne Boginje. Pegas je bio posvećen Trojnoj Boginji zbog toga što su konjske potkovice u obliku polumeseca, pa je stoga konj igrao određenu ulogu u svetkovinama koje su priređivane povodom kiša i prilikom ustoličenja svetoga kralja. Pegasova krila verovatno su simbolisala njegovu nebesku prirodu. a ne brzinu. Džejn Harison ukazuje (Prolegomena za izučavanje grčke religije, glava VI) da je Medusa nekada i sama bila boginja koja se skrila pod zaštitu Gorgonine maske; nepojmljivo užasno Gorgonino lice trebalo je da opomene neposvećene da ne pokušavaju da prodru u njene misterije. Persej obezglavljuje Medusu: to znači, Heleni su zauzeli Boginjino glavno svetilište, svukli Gorgoninu masku sa lica njenih sveštenica i dočepali se svetih konja — u Bojotiji je nađen jedan rani lik boginje sa Gorgoninom glavom i kobilinim trupom. Belerofont, Persejev dvojnik, ubija likijsku Himajru, što znači da Heleni poništavaju stari Medusin kalendar i zamenjuju ga drugim.

Izgleda da se Apolonovo razračunavanje sa Pitonom u Delfima odnosi na događaj kad su Ahajci zarobili svetilište kretske boginje Zemlje, a na to se odnosi i Apolonov pokušaj da otme Dafnu, koju je Hera, da bi je skrila, pretvorila u lovorovu krošnju. Ovaj mit su navodili psihijatri frojdovske škole kao simbol instinktivnog devojačkog užasavanja od seksualnog akta; međutim Dafna je bila sve drugo osim uplašena devica. Njeno ime je skraćenica od Daphoene, "krvava", i ona je boginja orgastičkog raspoloženja, čije su sveštenice Majnade žvakale lovorovo lišće kao opijajuće sredstvo, a u doba punog meseca jurišale na nevine putnike i rastrzale decu i mlade životinje; lovor sadrži u sebi kalijum-cijanid (potašu). Boginjine družbenice Majnade potisnuli su Heleni i jedino je lovorovo rastinje svedočilo o ranijem svetilištu Dafojne; žvakanje lovora bilo je tabu u Grčkoj za sve osim za proročke pitijske sveštenice koje su služile Apolonu u Delfima sve do rimskih vremena.

Nadiranja Helena početkom drugog milenijuma pre nove ere, koja se obično nazivaju ajolskim i jonskim, izgleda da su bila manje razorna od ahajskih i dorskih nadiranja, koja su usledila nešto kasnije. U prvim nadiranjima, male naoružane bande čobana, koji su obožavali arijsko trojno božanstvo — Indru, Mitru i Varunu — prešle su prirodnu prepreku, Goru Otridu, i mirno se pripojile prehelenskom životu u Tesaliji i Središnjoj Grčkoj. Prihvaćeni su kao deca lokalne boginje, i između njih su birani sveti kraljevi. Tako je muška vojna aristokratija živela u relativnom miru sa ženskom teokratijom, ne samo u Grčkoj, već i na Kreti, gde su Heleni imali svoje uporište i odakle su širili civilizaciju na Atici i Peloponezu. Grčki jezik se, izgleda, govorio širom Ajgeje i u vreme Herodota, samo se u jednom proročištu govorilo prehelenskim jezikom (Hero-dot: VIII, 134—5). Kralj je delovao kao predstavnik ili Zeusa, ili Posejdona, ili Apolona, a sebe je nazivao jednim od njihovih imena, iako je Zeus vekovima bio samo polubog, a ne besmrtno božanstvo. Svi rani mitovi u kojima bogovi zavode nimfe od-nose se, izgleda, na brakove helenskih vojskovođa i lokalnih sveštenica boginje Mesec: ovome se Hera gorko protivila, što predstavlja konzervativna religiozna osećanja.

Kad je postalo nepodesno da vladavina jednog kralja traje kratko, onda se trinaestomesečna godina produžila na veliku godinu od stotinu mesečevih mena, pošto je tada najbliskije poklapanje sunčeva i mesečeva vremena. Ali pošto je polja i žetve i dalje trebalo osvećivati, kralj je pristao na privremenu smrt jedanput godišnje i, u jednom prestupnom danu koji nije padao u svetu zvezdanu godinu, prepustao je vlast svom zameniku, kralju-dečaku — koga su zvali »interrex«, a koji je morao umreti na isteku dana da bi se njegova krv upotrebila za obred osvećenja. U to vreme je sveti kralj, tokom trajanja velike godine, vladao sa svojim doglavnicima i namesnicima; ili su vladala dvojica, jedan za drugim, u toku dve godine; ili bi im kraljica dozvolila da podele vlast i da vladaju takmičeći se. Kralj je ponekad zastupao kraljicu u svetim obredima, obučen u njenu odoru, nosio je lažne grudi, zajmio njenu sekiru kao simbol mesečeve moći, pa je čak preuzimao od nje i obred kojim se izazivala kiša. Njegova ritualna smrt umnogome je zavisila od okolnosti; mogle su ga divlje žene rastrgnuti u komade, mogao je biti oboren sekirom, uboden otrovnom strelom u petu, mogao je biti bačen sa stene, spaljen na lomači, udavljen u bari, rastrgnut na unapred udešenim konjskim trkama, proboden kopljem od riblje kosti. Ali morao je umreti. Bitna promena je nastala kada je žrtveni dečak zamenjen životinjama na žrtvenom oltaru, a kralj odbio da umre kad se njegova produžena vladavina završila. Podelivši kraljevinu na tri dela i objavivši naslednika za svaki deo, on bi nastavio da vlada još izvesno vreme; to je objašnjavao time što su tačnije računice pokazale da se sunčeve i mesečeve godine poklapaju tek posle isteka devetnaest godina ili 325 mesečevih mena. Velika godina postala je tako Veća godina.

Za sve vreme ovih stupnjeva, koji su ostavili tragove u mitovima, sveti kralj je uspevao da se održi na položaju jedino na osnovu prava koje je stekao ženidbom sa plemenskom Nimfom. Ove Nimfe su birane ili na takmičenjima devojaka iz kraljevskog doma u trčanju ili ultimogeniturom, što znači da je Nimfa postajala najmlađa za udaju stasala devojka, izdanak najmlađe grane roda. Presto se nasleđivao matrilinearno, a to se u suštini sprovodilo čak i u Egiptu: Sveti kralj i njegov zamenik birani su uvek van ženskog kraljevskog doma, sve dok se neki odvažni kralj ne bi odlučio na rodoskvrnjenje sa svojom kćeri naslednicom u vreme kad mu je vladavina isticala i tako ponovo stekao pravo na presto.

Ahajska najezda u trinaestom veku pre nove ere ozbiljno je ugrozila matrijarhalnu tradiciju. Izgleda da je kralj u to vreme već stekao pravo da vlada do svoje prirodne smrti, a kad su pred kraj drugog milenijuma prispeli Dorci, patrijarhalno nasleđivanje postalo je običaj. Kraljević više nije napuštao dom da bi se oženio stranom princezom, već je ona dolazila njemu, kao u slučaju Odiseja i Penelope. Genealogija je postala patrilinearna, iako se iz pseudo-Herodotovog Života Homera vidi da se još izvesno vreme neposredno posle Apatorije, svetkovine muškog srodstva, održavala i svetkovina ženskog srodstva, prinošenjem žrtvi boginji Majci, a muškarcima tom prilikom nije bio dozvoljen pristup.

Olimpijski porodični poredak bio je nekakav sporazum između helenskih i prehelenskih shvatanja; to je bila božanska porodica šest bogova i šest boginja, na čelu sa združenom vladavinom Zeusa i Here, tako da je to bio savet bogova u vavilonskom stilu. Ali posle gušenja pobune prehelenskog stanovništva, koja je u Ilijadi opisana kao zavera protiv Zeusa, Hera se potčinila Zeusu, Atena se izjasnila »potpuno za oca«, a Dionis je najzad zaveo mušku prevlast u savetu time što je izbacio Hestiju. Ipak, boginje, iako u manjini, nikada nisu bile sasvim potisnute — kao u Jerusalimu — jer su duboko poštovani pesnici Homer i Hesiod »dali božanstvima njihova zvanja i odredili im oblasti i moći« (Herodot: 11, 53), što nije tako lako prenebregnuti. Štaviše, u Grčkoj se to nikada nije dogodilo, dok su, da bi se obeshrabrio svaki pokušaj matrijarhata, u Rimu u doba osnivanja vestalskog manastira sve žene kraljevske krvi stavljene pod kraljevu kontrolu, a u Palestini je kralj David osnovao dvorski harem. Tako je prelazak na patrijarhat, njegov razvitak i sistem nasleđa, zaustavio dalje stvaranje mitova; nikle su istorijske legende koje su zatim počele da blede u svetlu pisane istorije.

Životi ličnosti kao što su Herakle, Dajdal, Tejresija i Finej protežu se na nekoliko pokolenja, jer su to više titule nego imena određenih heroja. Ali iako se ne poklapaju sa hronologijom, mitovi su uvek od značaja; oni se pletu oko neke tačke u predanju, ma koliko se njihovo značenje gubilo i mrsilo prilikom prepričavanja. Uzmimo, na primer, nejasnu priču a Ajakovom snu, u kome se mravi, koji su pali sa proročanskog hrasta, pretvaraju u ljude i naseljavaju Ajginu, ostrvo koje je opustošila Hera. Ovde je interesantno da je hrast iznikao iz Dodoninog žira, da su mravi iz Tesalije, a da je Ajak unuk rečnog boga Asopa. Ovako spojeni elementi daju sažetu belešku o imigracijama u Ajginu pred kraj drugog milenijuma pre nove ere. Uprkos sličnosti grčkih mitova, svako posebno tumačenje pojedinih legendi ostaje pod znakom pitanja sve dok arheolozi ne uzmognu je neodrživa i ne treba joj pridavati nikakav značaj. Bronzano i gvozdeno doba u Grčkoj ne predstavljaju detinjstvo čovečanstva, kao što to Jung želi da dokaže. Na primer, to što je Zeus progutao Metidu a potom rodio Atenu kroz otvor na svojoj glavi, nije samo pusta mašta, već ingeniozna teološka dogma koja u sebi objedinjava tri nepodudarna shvatanja:

(1) Atena je bila Metidina partenogena kći, što znači najmlađa ličnost troglave Metide, boginje mudrosti;

(2) Zeus je progutao Metidu, što znači da su Ahajci potisnuli njen kult i preneli sva svojstva mudrosti na Zeusa, svog patrijarhalnog boga;

(3) Atena je bila Zeusova kći, što znaci da su Ahajci poštedeli Atenine hramove pod uslovom da njeni poklonici prihvate Zeusovu neograničenu vlast.

Na zidovima hramova crtežima je predstavljeno kako Zeus guta Metidu i sve što se dalje događalo; i kao što je erotski Dionis — nekad partenogeni sin Semele — ponovo rođen iz Zeusovih bedara, tako je i intelektualna Atena ponovo rođena iz njegove glave.

Neki mitovi su na prvi pogled zagonetni zato što je mitograf slučajno ili namerno pogrešno protumačio svetu sliku ili dramski ritual. Ja sam ovaj postupak- nazvao »ikonotropija«. Ovakvi primeri se mogu naći u svim zbirkama religiozne literature i baš oni ukazuju na duboke promene koje je preživljavalo staro verovanje. Grčki mit je prepun ovakvih primera. Trouglasti Hefajstovi stolovi, na primer, koji se na znak bogova obrću oko sebe (Ilijada XVIII, 368), nisu, kao što dr Čarls Seltman nagoveštava u svom delu Dvanaest olimpijskih bogova, prethodnici automobila, već su to zlatni sunčani diskovi, tronošci, koji su verovatno predstavljali godinu sa tri godišnja doba, za koje je vreme Hefajstovom sinu dopušteno da vlada na ostrvu Lemno. Najzad i takozvano Paridovo suđenje, kada su boginje pozvale heroja da presudi koja je od njih najlepša i kad Parid predaje jabuku najlepšoj, predstavlja obrednu situaciju preživelu već u vreme Herodota i Hesioda. Te tri boginje su jedna trojna boginja: Atena — devica, Afrodita — Nimfa i Hera —

starica, i pre će biti da je Afrodita obdarila Parida jabukom nego on nju. Ova jabuka, koja simboliše da je Parid stekao Afroditinu ljubav po cenu života, biće Paridu propusnica za Jelisejska polja, u zapadni voćnjak jabučar, određen samo za duše heroja. Postoje slični pokloni i u velškim i irskim mitovima, kao i poklon koji je Hesperida dala Heraklu; a tu je i jabuka kojom je Eva, »majka svega živog«, darivala Adama. Tako Nemesida, boginja svetog rastinja, koja je kasnije u mitovima postala simbol božanske osvete prema ponosnim kraljevima, nosi jabuku na grani, kao svoj dar herojima. Svi rajevi neolita i bronzanog doba su bili ostrva sa voćnjacima, a sama reč paradise znači »voćnjak«.

Prava nauka o mitovima treba da se zasniva na arheološkim studijama i uporednoj istoriji religije, a ne na pretpostavkama nastalim u psihijatrijskim ordinacijama. Iako sledbenici Junga smatraju da su mitovi »izvorna spoznaja predsvesne psihe, nevoljna svedočenja o nesvesnim psihičkim zbivanjima«, grčka mitologija nije bila ništa misterioznija po sadržaju od današnjih biračkih spiskova i uglavnom je nastala na teritoriji koja je održavala bliske političke odnose sa minojskom Kretom, zemljom koja je bila već toliko razvijena da je imala pisanu arhivu, četvorospratne zgrade sa sanitarnim cevima i vratima sa modernim kvakama, registrovane trgovačke firme, šah, zajednički sistem mera za dužinu i težinu i kalendar zasnovan na strpljivom astrološkom posmatranju.

Moj metod sastojao se u tome da prikupim u harmoničnu celinu sve rasute elemente svakoga mita, pomažući se manje poznatim varijantama koje bi mogle da doprinesu boljem razumevanju, i dam kako najbolje umem da antropološki i istorijski odgovor na neka pitanja. Duboko sam svestan da je ovo i suviše ambiciozan zadatak za jednog mitologa, ma kako dugo i ozbiljno radio. Biće svakako odstupanja, lutanja i netačnosti. Želim da istaknem da je svako tumačenje mediteranskih verovanja ili obreda koji prethode pisanim spomenicima zasnovano na pretpostavci. Ipak, otkako je moja krijiga prvi put izašla 1955, ohrabrilo me je što je E. Mejrovic u svome delu "Akanska kosmološka drama" (Faber i Faber) slično tumačio religiozne i društvene promene kod Akanaca. Akanski narod je proistekao iz jedne stare migraoije libijsko-berberskih srodnika prehelenskog stanovništva Grčke na jug—iz oaza Saharske pustinje (vidi 3, 3) u Timbuktu, gde su se ukrstili sa crnačkim plemenom na reci Niger. U jedanaestom veku naše ere oni su se pomerili još dalje na jug do današnje Gane. Kod njih su se održala četiri različita tipa kulta. Najprimitivniji obožavaju boginju Mesec kao trojnu boginju Ngama, veoma sličnu libijskoj Neit, kartaginskoj Tanit, kanaanskoj Anati i ranogrčkoj Ateni (vidi 8, 1). Za Ngamu se kaže da je rodila nebeska tela sopstvenim naporima (vidi 1, 1), a zatim oživela ljude i životinje ustrelivši im nepokretna tela svojim čarobnim strelama, odapetim s luka mladoga meseca. Kaže se još da njena ubilačka svojstva imaju moć da oduzmu život, što je i Artemidina osobina (vidi 22,1). Kraljevska princeza postaje devojka koja je pod zaštitom Ngamine mesečeve čarobne moći, sposobna da u vremenima neizvesnosti i opasnosti povede pleme u neku novu oblast i da u seobi sačuva sva plemenska božanstva skrivena u skrinju. Takva žena postaje kraljica majka, vojskovođa, sudija i sveštenica u novoj naseobini koju je osnovala. Božanstvo se prikazivalo kao životinja totem zaštićena tabuom, iako su te iste životinje lovili i prinosili na žrtvu; tako postaje razumljivo što su Pelazgi jedanput godišnje priređivali lov na sove, iako su bile svete ptice (vidi 97, 4). Tada, su stvorene i države na federalnoj osnovi, a božanstvo najmoćnijeg plemena postalo je državno božanstvo. Drugi tip kulta svedoči o zbliženju Akana sa sudanskim poštovaocima Odomankoma, Boga-Oca, koji je svojeručno stvorio vasionu (vidi 4, c); izgleda da su Akane predvodile vojskovođe birane među muškarcima i da su prihvatili sumersku sedmodnevnu nedelju. Mitski kompromis je postignut na taj način što je Ngama oživela Odomankomovu beživotinu tvorevinu; božanstvo svakog plemena postalo je jedna od planetarnih sila. Ove planetarne sile stvaraju muško-ženske parove, kao što pretpostavljam da se dogodilo i u Grčkoj kad je obožavanje Titana doprio sa Istoka (vidi 11, 3). Predstavnica Ngame, kraljica majka, svake godine stupa u sveti brak sa predstavnikom Odomankoma; ona se, u stvari, venčava sa izabranim ljubavnikom, koga na kraju godine sveštenici ubiju, raspore i oderu. Isto se, izgleda, događa i kod Grka (vidi 9, a i 21, 5).

U kultu trećeg tipa ljubavnik kraljice majke postaje kralj, on se smatra muškim vidom meseca i odgovara feničanskom bogu Balu Hamanu; a umesto njega, svake godine umire po jedan dečak u svojstvu lažnog kralja (vidi 30, 1). Kraljica majka poverava glavnu izvršnu vlast veziru a sama se usredsređuje na svoju funkciju vršenja obreda plodnosti.

U četvrtom tipu kulta, kralj, pošto je stekao prevlast nad nekolicinom manje značajnih kraljeva, ukida svoj mesečev vid božanstva i proglašava se kraljem sunca na egipatski način. (vidi 67, 1 i 2). Iako se i dalje svake godine održava svetkovina venčanja, ona ne zavisi više od meseca. Na ovom stupnju matrilokalnu svadbu smenjuje patrilokalna, a plemena poštuju svoje muške pretke kao heroje — isto što se događa i u Grčkoj — iako Akani nikada nisu zamenili obožavanje sunca obožavanjem boga-gromovnika.

Kod Akanaca se svaka promena u dvorskom ritualu tumačila kao odraz mitskog događaja na nebu. Tako, ako je kralj naimenovao dvorskog vratara i ukazao mu čast oženivši ga princezom, objavljeno je da se isto to dogodilo i božanskom vrataru. Verovatno je Heraklova ženidba boginjom Hebom i njegova vratarska služba kod Zeusa (vidi 145, i i j) bila odraz sličnog događaja na mikenskom dvoru, i da su božanske gozbe na Olimpu bile slične slavlju u Olimpiji koje se održavalo pod zajedničkim pokroviteljstvom zeusolikog visokog mikenskog kralja i glavne sveštenice iz Arga.

Duboko sam zahvalan Dženeti Sejmor-Smit i Kenetu Geju na pomoći koju su mi ukazali dok sam radio na ovoj knjizi, Petru i Laledži Grin za probno čitanje prvih nekoliko poglavlja, Frenku Sejmoru-Smitu što mi je slao grčke i latinske tekstove iz Londona, i mnogim prijateljima koji su mi pomogli da popravim prvo izdanje knjige.

Deya, Majorca, Španija

R. G.

*

Pošto sam pregledao izdanje Grčkih mitova iz 1958. godine, stekao sam zreliji sud o pijanom bogu Dionisu, Kentaurima i njihovim protivrečnim osobinama mudrosti i prestupništva, i o prirodi božanske ambrozije i nektara. Svi ovi momenti su usko povezani, jer su Kentauri poštovali Dionisa, čija se raspusna jesenja gozba zvala Ambrozija. Ja ne verujem više u to da su njegove Majnade, koje su razdražene jurile unaokolo, rastrzale životinje i decu (vidi 27, f), a posle se hvalisale kako su putovale u Indiju i vratile se odande (vidi 27, c), bile pijane isključivo od vina i piva od bršljana (vidi 27, 3). Dokazni materijal, sakupljen u mome delu "Čime su se hranili Kentauri" (Steps: Cassell and Co., 1957, strana 319—343), svedoči da su Satiri (iz plemena kozjeg totema), Kentauri (iz plemena totema konja), i njihove Majnade upotrebljavali ova pića da speru usta od mnogo jače droge, naime presne (sirove) gljive, "amanita muscaria", koja izaziva halucinantna stanja, bančenje do besvesti, proročanske vizije, neprirodnu erotsku moć i veliku snagu u mišićima. Nekoliko časova posle ovakve ekstaze nastupa potpuna otupelost čula; tim fenomenom može se objasniti kako je Likurg, naoružan jedino bičem za volove, doveo u red Dionisovu pijanu vojsku Majnada i Satira posle pobedonosnog povratka iz Indije (vidi 27, e).

Na jednom etrurskom ogledalu ugravirana je amanita. muscaria kod Iksionovih nogu; on je bio heroj iz Tesalije koji se hranio ambrozijom među bogovima (vidi 63, b). Nekoliko mitova (vidi 102, 126 i druge) potvrđuju moju teoriju da su njegovi potomci Kentauri jeli ovu gljivu. Prema nekim istoričarima, ovu gljivu, su upotrebljavali staronordijski ratnici da bi stekli neustrašivost i natprirodnu snagu u borbi. Ja sada verujem da su ambrozija i nektar bili otrovne gljive: amanita muscaria svakako; a možda i neke druge, naročito mala tanušna otrovna gljiva "panaeolus papilionaceus", koja izaziva bezbolne i izvanredno prijatne halucinacije. Gljiva slična ovoj pojavljuje se na atičkoj vazi, među kopitima Kentaura Nesa. »Bogovi« kojima su ambrozija i nektar bili isključivo namenjeni bili su svete kraljice i kraljevi preklasične ere. Kralj Tantal počinio je zločin (vidi 108, c) kad je prekršio tabu, pozivajući osobe nižega reda da s njim uživaju ambroziju.

Sveto kraljičanstvo i kraljevstvo propalo je u Grčkoj; ambrozija je tada postala, izgleda, tajna eleusinskih, orfičkih i drugih misterija posvećenih Dionisu. U svakom slučaju, oni koji su bili posvećeni morali su se zakleti da će kao tajnu čuvati šta su jeli i pili; zauzvrat su doživljavali nezaboravna priviđenja, a obećavana im je i besmrtnost. Ambroziju su davali pobednicima na olimpijskim takmičenjima trkača kao utešnu nagradu, zbog toga što pobeda više nije obezbeđivala pravo na kraljevstvo. Ta ambrozija bila je mešavina namirnica čija su početna slova značila grčku reč »gljiva«i, kako sam to dokazao u delu "Čime su

se hranili Kentauri". Recept koji navode klasični pisci za nektar i cecyon, piće sa ukusom mentola koje je Demetra pila u Eleusini, isto se piše kao i reč »gljiva«.

Sam sam probao gljivu "psilocybe", koja izaziva halucinacije; božansku ambroziju koju od drevnih vremena upotrebljavaju Masateci, Indijanci iz Oaksake, provincije u Meksiku; tom prilikom sam čuo sveštenice kako prizivaju Tlaloka — božanstvo gljiva, i doživeo transcendentalna priviđenja. Zato se iskreno slažem sa R. Gordonom Vasonom, američkim istraživačem drevnih običaja, da su evropske ideje o raju i paklu ponikle iz sličnih misterija. Tlalok je rođen od munje kao i Dionis (vidi 14, c). Na starogrčkom, kao i na jeziku Masateka, reč gljiva znači "hrana za bogove". Tlalok je nosio venac od zmija; Dionis takođe (vidi 27, a). Tlalok je imao podvodno sklonište; Dionis takođe (vidi 27, e). Svirepi običaj Majnada da otkidaju glave isvojim žrtvama (vidi 27, f i 28, d) možda se alegorično odnosi na sasecanje klobuka svetih gljiva — jer se u Meksiku drška gljive nikad ne jede. Po predanju, Persej, sveti kralj iz Arga, preobraćen u obožavaoca Dionisovog kulta (vidi 27, i) nazvao je Mikenu po otrovnoj gljivi koju je našao u okolini, i pod kojom je otkriven izvor (vidi 73, r). Tlalokov amblem je bila gljiva; a i amblem Arga takođe. Iz usta Tlalokove gljive na fresci izbija mlaz vode. Sve ovo navodi na pitanje: da li je između evropske i američke kulture bilo dodira u bilo kom razdoblju ljudske istorije.

Ove teorije zahtevaju nova istraživanja, i ja zbog toga svoja otkrića nisam uneo u ovo izdanje. Svaka stručna pomoć radi rešavanja ovog pitanja dobro bi došla.

Deya, Majorca, Španija, 1960.

R. G.

NAPOMENA

Svaki je mit najpre ispričan u paragrafima označenim. slovima (a ... b ... c .. .). Zatim slede bibliografski podaci pod brojevima navedenim u tekstu. Na treće mesto dolaze objašnjenja podeljena u paragrafe koji su označeni brojevima (1, 2, 3,...). Kad sam navodio podatke iz nekog drugog odeljka, stavljao sam u zagradu broj mita i broj paragrafa, na primer: (43, 4), što znači da se podaci nalaze u paragrafu četiri trećeg odeljka (objašnjenja) 43. mita.

MITOVI

1 PELAŠKI MIT O POSTANJU SVETA

U početku se boginja svih stvari, Eurinoma, podiže naga iz haosa, ali ne nađe ništa čvrsto na šta bi stala te zato odvoji vodu od neba, igrajući usamljena na talasima. Igrala je tako krećući se prema jugu, a vetar koji je pokretala svojom igrom učini joj se kao nešto novo i naročito, kao nadahnuće za stvaranje. Okrećući se oko sebe, ona dohvati severni vetar, protrlja ga rukama i, gle čuda! Pojavi se velika zmija Ofion. Da bi se zagrejala, Eurinoma poče da igra sve žešće i žešće, što kod Ofiona izazva pohotu, te on obvi njene božanske udove i spoji se s njom. Otada Severac, koga još zovu i Borej, poče da oplođava; zbog toga kobile često okreću svoje zadnjice vetru i ždrebe se bez pastuva.[1] To je priča kako je Eurinoma zatrudnela.

b) Ona potom uze na sebe oblik golubice i; ležeći na talasima izvesno vreme, snese sveopšte jaje. Na njenu zapovest, Ofion se oko jajeta obavi sedam puta i grejao ga je dotle dok se ono ne rasprsnu i iz njega ne ispadnu Eurinomina deca — sve stvari koje postoje: sunce, mesec, planete i zvezde, zemlja sa svojim planinama, rekama, drvećem, biljem i životinjama.

c) Eurinoma i Ofion izabraše za svoj dom Olimp, ali Ofion tada poče da vređa Eurinomu, hvališući se kako je on sam stvorio Svemir. Na ovo ga ona smesta prignječi petom, izbi mu zube, pa ga zatim progna pod zemlju u mračnu pećinu.[2]

d) Zatim boginja stvori sedam planetarnih sila i nad svakom od njih postavi po jednu Titanku i Titana — Teu i Hiperiona za Sunce; Fojbu i Atlanta za mesec; Dionu i Krija za planetu Mars; Metidu i Koeja za planetu Merkur; Temidu i Eurimedonta za planetu Jupiter; Tetidu i Okeana za Venus; Reu i Krona za planetu Saturn.[3]

Prvi čovek beše Pelazg, praotac svih Pelazga; on je iznikao iz zemlje Arkadije, a za njim nikoše još neki. Pelazg ih nauči da grade kolibe, da se hrane žirom i da od svinjske kože šiju onakve tunike kakve još nose siromašni ljudi u Euboji i Fokidi.[4]

1. Plinije: Istorija prirode IV, 35 1 VIII, 67; Homer: Ilijada XX, 223:
2. Samo veoma oskudni fragmenti ovog prehelenskog mita zadržall su se u grčkoj književnosti, a najveći je Argonautica Apolonija sa Roda I, 496—505, i Cecesov "O Likofronu" 1191; ali mit je upleten u Orfičke misterije i može se restaurirati, kao gore. Iz Berosovih fragmenata i feničanske kosmogonije, koju navode Filon i Damaskije; Iz kanaanskih elemenata u jevrejskoj priči o stvaranju sveta; po Higinu (Fabula 197 — vidi 62, a); iz bojotijske legende o zmajevim zubima (vidi 58, 5); i.sa ranih ostataka ritualne umetnosti. Da su svi Pelazgi rođeni od Ofiona nagađa se zbog njihove zajedničke žrtve, Pelorije (Atenaj: XIV, 45, 639—40); Ofion je smatran za Pelora ili «ogromnu zmiju«.
3. Homer: Ilijada, V, 898; Apolonije sa Roda: II, 1232; Apolodor: I, 1, 3; Hesiod: Teogonija 133; Stefan Vizantijski sub Adana; Aristofan: Ptice 692; Klement iz Rima: Homilies VI, 4, 72; Proklo o Platonovom Timaju II, str. 307;
4. Pausanija: VIII, 1, 2.

*

1.U ovom prastarom verskom sistemu još nije bilo ni bogova ni sveštenika, već je postojala samo sveopšta boginja i njene sveštenice, pošto je žena bila vladajući pol, a muškarac samo njena preplašena žrtva. Očinstvo se nije poštovalo, a oplođavanje žene se pripisivalo vetru; moglo je da usledi i slučajnim gutanjem insekta; smatralo se, takođe, da žena može da se oplodi ako jede pasulj. Nasledstvo je prenošeno isključivo po majčinoj liniji, dok se zmija smatrala za reinkarnaciju mrtvih. Eurinoma ("velika lutalica«) bio je naziv za boginju vidljivog meseca; njeno sumersko ime bilo je Jahu ("uvažena golubica"), naziv koji je prešao na Jehovu kao tvorca. Marduk je na vavilonskim prolećnim igrama simbolično prepolovio golubicu kad je uveo novi poredak sveta.

2. Ofion, ili Borej, je zmija tvorac (demijurg) u jevrejskom i egipatskom mitu, a u ranoj umetnosti Sredozemlja boginja se stalno pojavljuje u njegovoj pratnji. Od zemlje rođeni Pelazgi, koji su tvrdili da su postali od Ofionovih zuba, verovatno su bili neolitski ljudi, prispeli na grčko kopno iz Palestine negde oko 3500. godine pre naše ere, a sedam stotina godina kasnije su ih rani Heleni — doseljenici iz Male Azije, prispeli preko Kiklada — zatekli na Peloponezu. Ali naziv »Pelazgi« se široko primenjivao na sve prehelenske stanovnike Grčke. Tako Strabon (V, 2, 4) navodi Euripida, koji objašnjava da su Pelazgi prihvatili naziv »Danajci« kad je Danaj došao u Arg sa svojih pedeset kćeri (vidi 60, f). To što im se pripisuje raskalašno ponašanje, odnosi se, verovatno, na njihov prehelenski običaj erotičnih orgija. (Herodot: VI, 137). Strabon u istom odeljku kaže da su oni koji su živeli u blizini Atene bili poznati kao Pelargi ("rode"); verovatno im je roda bila ptica-totem.

3. Titani ("gospodari") i Titanke imali su odgovarajuće parnjake u ranoj vavilonskoj i palestinskoj astrologiji, gde su bili božanstva koja vladaju sedmicom svete planetarne nedelje; verovatno da su ih uveli Kanaaniti i Hetiti prilikom naseljavanja Korintske prevlake, početkom drugog mileniijuma pre naše ere

(vidi 67, 2) a može biti čak i rani Heleni. Ali kada je u Grčkoj prestao da vlada kult Titana, kad sedmodnevna nedelja nije više bila svojstvena zvaničnom kalendaru, neki pisci počeli su da navode dvanaest Titana, verovatno da bi odgovarali znacima Zodijaka. Hesiod, Apolodor, Stefan Vizantijski, Pausanija i drugi daju nepotpunu listu njihovih imena. U vavilonskom mitu, gospodari, vladari planeta Samas, Sin, Nergal, Bel, Beltis i Ninib bili su svi muškog pola, osim Beltis, boginje ljubavi. Ali u germanskoj nedelji, koju su Kelti preuzeli sa istočnog Sredozemlja, nedeljom, utorkom i petkom vladale su Titanke, dok su Titani vladali ostalim danima. Sudeći po božanskom svojstvu Ajolovih kćeri i sinova, svrstanih po parovima (vidi 43, 4) i po mitu o Niobi (vidi 77, 1), vidi se da je u vreme kada je ovaj sistem prvi put prodro iz Palestine u prehelensku Grčku, radi zaštiite boginja bilo dobro da bude uvek po jedan Titan i jedna Titanka. Ali ubrzo se njihov broj od četrnaest sveo na mešovitu grupu od njih sedmoro. Postojale su sledeće planetarne sile: Sunce za svetlost; Mesec za čini; Mars za rast; Merkur za mudrost; Jupiter za poredak; Venera za ljubav; Saturn za mir. Grčki klasični astrolozi usaglasili: su se sa vavilonskim, podelili planetarne sile Heliju, Seleni, Areju, Hermesu ili Apolonu, Zeusu, Afroditi i Kronu — čijim se latinskim imenima još uvek nazivaju dani u nedelji kod Francuza, Italijana i Španaca.

4. Najzad, govoreći mitološkim jezikom, Zeus je progutao Titane, pa čak i samoga sebe, budući da je i sam prvobitno bio Titan. Jevreji iz Jerusalima klanjaju se transcendentalnom bogu, koji u sebi sadrži planetarne sile nedelje: ova je teorija izražena u simbolima na sedmokrakom svećnjaku i u sedam stubova mudrosti. Sedam planetarnih stubova postavljenih u blizini konjskog groba kod Sparte bili su ukrašeni na starinski način, kako kaže Pausanija (III, 20, 9), a možda su imali veze i sa egipatskim obredima koje su doneli Pelazgi (Herodot: II, 57). Ne zna se jesu li ovu teoriju Jevreji pozajmili od Egipćana, ili Egipćani od Jevreja, ali bilo kako bilo, takozvani heliopoljski Zeus, o kome A. B. Kuk raspravlja u svome Zeusu (I, 570—76), bio je po svojim obeležjima egipatski i imao je na poprsju, kao glavne ornamente oklopa, sedam planetarnih sila; često su se i poprsja ostalih Olimpljana nalazila na ornamentima u pozadini. U Španiji, kod Tortosa, nađena je jedna bronzana statueta ovoga boga, a jedna druga otkrivena je u Biblosu, u Fenikiji. Mermerna nadgrobna spomen-ploča iz Marselja ima šest planetarnih poprsja i figuru Hermesa u prirodnoj veličini, koji takođe ima veliki značaj — verovatno kao osnivač astronomije. Isto tako je u Rimu Kvintus Valerije Soranus pripisivao Jupiteru svojstvo transcendentalnog božanstva, iako se u Rimu vreme nije računalo na sedmice kao u Marselju, Biblosu i, verovatno, Tortosu. Ali planetarne sile nikada nisu smele da vrše uticaj na zvanični olimpijski kult, pošto se smatralo da nisu grčke (Herodot: I, 131) pa, prema tome, ni patriotske. Aristofan kaže preko Trigala (Mir 403), da su Mesec i Sunce, »ta stara propalica«, skovali zaveru da izruče Grčku u ruke persijskih varvara.

5. Iz Pausanijinog tvrđenja da je Pelazg bio prvi čovek, može se zaključiti. da su se tragovi neolitske kulture održali u Arkadiji do u klasično doba.

2 HOMERSKI I ORFIČKI MITOVI O STVARANJU SVETA

Neki kažu da svi bogovi i sva živa bića vode poreklo iz vrela Okeana, koji je opasao svet, a da je Tetija bila majka sve njegove dece.[1]

b) Ali orfičari pričaju da se crnokriloj Noći, boginji pred kojom i Zeus oseća strah[2], udvarao Vetar, pa je snela srebrno jaje u utrobi Mraka, a da se iz tog jajeta izlegao Erot, koga neki zovu Fan, i pokrenuo svet iz mirovanja. Erot je bio dvopolan i zlatokrili. Imao je četiri glave pa je ponekad rikao kao bik ili lav, a ponekad je siktao kao zmija ili blejao kao ovan. Noć, koja ga je nazvala Erikepaj i Protogen — Fajtont[3], živela je s njim u pećini i pokazivala se u trojstvu kao Noć, Red i Pravda. Ispred pećine je sedela neizbežna majka Rea, udarajući u bronzani doboš, skrećući pažnju ljudi na svoja proročanstva. Fan je stvorio zemlju, nebo, sunce, mesec, ali je Trojna Boginja vladala svetom sve dok njen skiptar nije prešao u ruke Urana.*

1. Homer: Ilijada XIV, 201;
2. Ibid.: XIV, 261;
3. Orfički fragmenti 60, 61 i 70,
4. Ibid.: 66.

*

1. Homerov mit je jedna verzija pelaške priče o stvaranju sveta (vidi 1, 2), ako se uzme da je Tetija vladala morem kao Eurinoma, a Okean obgrlio Univerzum kao Ofion.

2. Orfički mit je verzija na kojoj se oseća uticaj kasnije mističke doktrine o ljubavi (Erot) i teorije o odnosu polova. Srebrno jaje koje je snela Noć jeste Mesec, jer je srebro mesečev metal. Kao Erikepaj ("onaj koji se hrani vresom"), ljubavni bog Fan ("onaj koji obelodanjuje«) sin je Velike Boginje (vidi 18, 4), predstavljen kao nebeska pčela koja jako zuji. Košnica je smatrana idealnom organizacijom, a to potvrđuje i mit o zlatnom dobu, kad je med kapao sa drveća (vidi 5, b). Rea je udarala u svoj bronzani bubanj da bi sprečila pčele da se roje na pogrešnom mestu, a i da bi rasterale zle duhe, a to su činili i oni što su u misterijama rikali kao bikovi. Kao Protogen — Fajtont ("prvorođeni koji blista«), Fan je Sunce, koga su orfici načinili simbolom svetlosti (vidi. 28, d), a njegove četiri glave u vidu simboličkih zveri predstavljaju četiri godišnja doba. Prema Makrobiju, kolofonsko svetilište poistovećuje ovoga Fana sa transcendentalnim bogom Iao: Zeus (ovan) Proleće; Helije (lav) Leto; Had (zmija) Zima; Dionis (bik) Nova godina. Prenošenje skiptra Noći na Urana prati prodiranje patrijarhata.

3 OLIMPIJSKI MIT O STVARANJU SVETA

U početku svih stvari Majka Zemlja izdigla se iz Haosa i rodila u snu Urana. Gledajući je s ljubavlju sa planine, Uran prosu plodnu kišu na njene tajne pukotine, i ona porodi travu, cveće i drveće, zajedno sa zverinjem i pticama. Ova kiša učini da poteknu reke i da se šupljine ispune vodom, te tako postadoše mora i jezera.

b) Njena prva deca — poluljudi — behu storuki džinovi Brijarej, Gig i Kot. Zatim se pojaviše tri jednooka kiklopa, koji su bili graditelji džinovskih zidova i majstori kovači, najpre u Trakiji, a kasnije na Kreti i u Zikiji.[1] Njihove sinove je Odisej susreo na Siciliji.[2] Kiklopi su se zvali Bront, Sterop i Argej, a njihovi duhovi su obitavali u vulkanskim grotlima Etne sve dok ih Apolon nije poubijao da bi osvetio smrt Asklepija.

c) Libijci, međutim, smatraju. da se Garamant rodio pre storukih, i da je, kad se digao iz ravnice, ponudio Majci Zemlji slatki žir na žrtvu.[3]

1. Apolodor: I, l—l; Euripid: Chrysippus, navodi ga Sekst Empiriic, str. 751; Lukretije: I, 250 1 II, 991;
2. Homer: Odiseja IX, 106—566; Apolodor: III, 10, 4;
3. Apolontie sa Roda: IV, 1493; Pindar: Fragment 84, Izd. Bergk.

*

1. Ovaj patrijarhalni mit o Uranu opšte je prihvaćen u vreme olimpijskog religioznog sistema. Uran, čije je ime počelo da znači »nebo«, zauzeo je, izgleda, položaj Prvog Oca pošto je poistovećen sa pastirskim bogom Varunom, jednim arijskim muškim trojstvom. Njegovo grčko ime je oblik muškog roda od Urana »kraljica planina«, "kraljica leta«, "kraljica vetrova-" ili "kraljica divljih volova", a Urana je bila orgastička boginja leta. Uranova ženidba s Majkom Zemljom obeležava rano helensko nadiranje u severnu Grčku, što je dalo povoda Varunovim obožavaocima da ga smatraju ocem starosedelačkih plemena, iako su ga priznali sinom Majke Zemlje. Prema ispravci ovog mita, zabeleženoj kod Apolodora, Zemlja i Nebo su se odvojili u smrtnoj zavadi, a zatim se ponovo sjedinili u ljubavi. Ovo se pominje i kod Euripida (Mudra Melanipa, fragment 484, izd. Nauck) i kod Apolonija sa Roda (Argonautica I, 494). Borba na smrt označavala je sukob

matrijarhata i patrijarhata izazvanog prodorom Helena. Gig ("rođeni od zemlje«) ima još jedan oblik gigas ("džin"), a džinove su u mitografiji vezivali za planine severne Grčke. Brijarej ("jaki") nazvan je još i Ajgajon (Ilijada I. 403), i njegov narod može biti libijsko-trački, a Egejsko more dobilo je ime po njihovoj boginji, kozi Ajgis (vidi 8, 1). Kot je rodonačelnik Kotijaca, koji su se klanjali orgastičkoj boginji Kotiti i širili njen kult po Trakiji i duž severozapadne Evrope. Ovo pleme nosi naziv »storuki«, verovatno zbog toga što su sveštenice bile organizovane u družine od pedeset, kao danaide i nereide, a možda i zato što su muškarci bili organizovani u ratničke grupe od stotinu kao rani Rimljani.

2. Kiklopi su, izgleda, bili strukovno udruženje helenskih kovača bronze. Kiklopi znači »prstenooki«, jer su, izgleda, imali prstenast znak tetoviran na čelu u čast sunca, izvora vatre za topionice; Tračani se tetoviraju sve do u klasična vremena (vidi 28, 2). Koncentrični krugovi su deo misterije kovačkog zanata; da bi iskovao posude, štitove ili obredne maske, kovač je upisivao krug oko centra na pljosnatom disku na kome je radio. Kiklopi su nazvani jednookima i zbog toga što su kovači zatvarali jedno oko da bi ga zaštitili od varnica. Kasnije im se poreklo zaboravilo, a mitografi su ih u mašti smestili u grotlo Etne, da bi objasnili odakle potiču dim i vatra koji, kuljaju iz kratera (vidi 35, 1). Postojala je bliska kulturna veza između Trakije, Krete i Likije. Kiklopi su biili poznati u svim ovim zemljama. Rana helenska kultura dopirala je i do Sicilije; ali, kako je Samuel Batler prvi pretpostavio, vrlo je verovatno da Odisejev boravak na Siciliji objašnjava i tamošnje prisustvo Kiklopa (vidi 170, b). Imena Bront ("grom"), Sterop ("munja") i Argej ("sjaj") su kasnije izmišljena.

3. Garamant je rodonačelnik libijskih Garamantijaca, koji su zauzeli oazu Džado, južno od Fezana. Njih je pokorio rimski general Balbus, devetnaeste godine pre naše ere. Smatra se da su kušitsko--berberskog soja i da su u drugom veku pre naše ere podlegli Lemta-Berberima. Kasnije su se stopili sa crnim urođenicima na južnoj obali Gornjeg Nigera i usvojili njihov jezik. Održali su se do današnjih dana u jednom selu imenom Koromanc. »Garamante« se izvodi iz reči gara, man i te, što znači »ljudi države Gara«. Izgleda da je Gara boginja Ker ili »Q Re« ili »Kar« (vidi 82, 6 i 86, 2), po kojoj su Karijci dobili ime, a vezuju je za pčelarstvo. Pitomi žir, glavna hrana u antičkom svetu, prethodio je žitaricama i uspevao u Libiji. Garamantsko naselje Amon bilo je vezano sa naseobinom Dodona u severnoj Grčkoj verskim savezom, koji, po rečima Ser Flindersa Petrija, verovatno vodi poreklo iz ranog trećeg milenijuma pre naše ere. Oba su mesta imala kao svetilište po jedan stari hrast (vidi 51, a). Herodot opisuje Garamantijce kao miroljubive ali veoma snažne ljude koji su negovali urminu palmu, gajili zito i čuvali stoku (IV, 174 i 183).

4 DVA FILOZOFSKA MITA O STVARANJU SVETA

Neki kažu da je prvo bio Mrak, a da je iz Mraka iskočio Haos. Iz jedinstva Mraka i Haosa izašli su Noć, Dan, Pakao i Vazduh.

Iz sjedinjavanja Noći i Ereba (Pakla) rodili su se Kob, Starost, Smrt, Umorstvo, Čednost, San, Snovi, Svađa, Beda, Srdžba, Osveta, Radost, Sažaljenje, tri Suđaje i tri Hesperide. Iz sprege Vazduha i Dana rodili su se Majka Zemlja, Nebo i More.

Iz spoja Vazduha i Majke Zemlje stvoreni su Strava, Obmana, Ljutnja, Nesloga, Laž, Kleveta, Osveta, Neumerenost, Kavga, Sporazum, Zaborav, Strah, Bitka; a takođe i Okean, Metida i drugi Titani, i najzad Tartar i tri Erinije ili Furije.

Iz sjedinjavanja Tartara i Zemlje rodiše se džinovi.

b) More i njegove reke porodiše Nereide, boginje mora. Ipak smrtnih ljudi još nije bilo, sve dok ih, po dozvoli boginje Atene, Prometej, sin. Japetov, nije načinio po obličju bogova. Zato je upotrebio glinu i vodu iz reke Panopeje u Fokidi, a život im je udahnula Atena.[1]

c) Drugi su rekli da se bog svih stvari — ma ko on bio, jer ga neki nazivaju i Prirodom — pojavio iznenada iz Haosa, odvojio zemlju od nebesa, vodu od zemlje, i gornji vazduh od donjeg. Pošto je razlučio

ove elemente, uspostavio je među njima poredak koji vlada do danas. On je podelio zemlju na zone, neke veoma tople, neke vrlo hladne, a neke opet umerene; na zemlji je oblikovao ravnice i planine i odenuo ih travom i drvećem. Iznad zemlje je postavio nebeski svod, koji je podupro zvezdama i obeležio staništa za četiri vetra. On je, takođe, nastanio vode ribama, zemlju životinjama, a nebo suncem, mesecom i planetama, kojih je bilo pet. Na kraju je napravio čoveka — koji jedini od svih živih bića podiže lice nebu i posmatra sunce, mesec i zvezde. Tako su postanje čoveka bogu pripisivali oni koji nisu verovali da je Prometej, Japetov sin, napravio ljudsko telo od gline i vode i da čovekov duh poseduje izvesne lutalačke božanske elemente koje je još u trenutku postanja dobio od boginjinog duha.[2]

1. Hesiod: Teogonija 211—32; Higin: Fabule, predgovor; Apolodor: I, 7, 1;
Lukijan: Prometej na Kavkazu 13; Pausanija: X, 4, 3;
2. Ovidije: Metamorfoze: I—II.

*

1. U Hesiodovoj Teogoniji — na kojoj se zasniva prvi od ovih filozofskih mitova — apstrakcije se mešaju sa Nereidama, Titanima i Džinovima koje nije mogao da zaobiđe. I tri Suđaje i tri Hesperide su Trojna Boginja Mesec u njenom ovaploćenju boginje smrti.

2. Drugi. mit, koji nalazimo samo kod Ovidija, pozajmili su kasniji Grci iz vavilonskog epa o Gilgamešu, u čijem uvodu je zabeleženo predanje da je boginja Aruru prvog čoveka — imenom Eabani, stvorila od gline; iako je Zeus vekovima bio sveopšti gospodar, mitografi su morali da priznaju da je tvorac svih stvari, verovatno, bilo božanstvo ženskog roda. Jevreji, koji su nasledili »pelaški« ili kanaanski mit o stvaranju sveta, sukobili su se s istim problemom: u Knjizi postanja ženski »duh gospodnji« bdi nad vodama, iako nije taj duh sneo univerzalno jaje; Evi, Majci svega živog, naređeno je da prignječi Zmijinu glavu, iako Zmiji nije dosuđeno da obitava u paklu do kraja sveta.

3. Slično ovom, u talmudskoj verziji o stvaranju sveta arhangel Mihailo — Prometejev dvojnik, pravi Adama od praha, ali ne po zapovesti "matere svih stvari«, već po Jehovinoj zapovesti. Jehova zatim Adamu udahnjuje život i daje mu Evu, koja, kao Pandora, donosi zlo čovečanstvu (vidi 39, j).

4. Grčki filozofi prave razliku između ljudi koje je stvorio Prometej i nesavršenih bića stvorenih od zemlje. Ove druge je delom uništio Zeus, a delom zbrisao sa lica zemlje Deukalionov potop (vidi 38 c). Slična razlika postoji i u Knjizi postanja (VI 2—4) između "sinova gospodnjih" i "kćeri čovekovih", kojima se oni žene.

5. Gilgameške tablice kasnijeg su datuma i nepouzdane; u njima je stvaranje postojećeg sveta pripisano Svetloj Materi Ništavila — "Aruru" je samo jedan od mnogih boginjinih naziva — a osnovna tema je pobuna protiv matrijarhalnog poretka, koji bogovi novog patrijarhalnog reda opisuju kao potpunu zbrku. Bog grada Vavilona, Marduk, pobeđuje, tobože, boginju u vidu morske zmije Tijamata, a zatim drsko objavljuje da je on, i niko drugi, stvorio bilje, zemlju, životinje, ptice i čovečanstvo. Ovaj Marduk bio je bog skorojević, koji je tvrdio kako je on pobedio Tijamata i stvorio svet, a to je prethodno pripisivano bogu koji se zvao Bel-Bel — što predstavlja oblik muškog roda od reči Belili, koja je ime sumerske Boginje Majke. Prelaženje iz matrijarhata u patrijarhat izgleda da nije mimoišlo ni Mesopotamiju i odigravalo se, kao i svuda, na taj način što se pobunio kraljičin muž, na koga je ona prenela izvršnu vlast time što je dozvolila da uzme njeno ime, da nosi njenu odeću i rukuje svetim predmetima (vidi 136, 4).

5 PET LJUDSKIH VEKOVA

Neki tvrde da nije tačno da je Prometej stvorio ljude, niti da se ma koji čovek izlegao iz zmijinih zuba. Oni kažu da ih je sama od sebe rodila zemlja, kao svoje najbolje plodove, i to na najpovoljnijem mestu u Atici[1], i da se prvi čovek Alalkomenej pojavio pored jezera Kopaida u Bojotiji pre nego što je i Mesec postao. On je bio Zeusov savetnik u njegovim sukobima sa Herom i Atenin vaspitač dok je još bila devojčica.[2]

b) Ovi ljudi su bili takozvana zlatna rasa, podanici Krona, a živeli su bezbrižno i nisu morali da rade; hranili su se slatkim žirom, divljim voćem i medom koji je kapao sa drveća, pili ovčije i kozje mleko i nikada nisu starili, mnogo su igrali i smejali se a smrt im nije teže padala od sna. Njih više nema, ali se njihov duh održao i ispoljava se u smernosti seoskog življa, u onima koji donose sreću i u zaštitnicima pravde.

c) Zlatnu je smenila srebrna rasa. Ljudi ove rase su takođe bili sazdani po božanskom liku, a jeli su hleb. Bili su potpuno odani svojim majkama i nikada nisu smeli da ih ne poslušaju, iako su mogli da dožive i stotinu godina. Bili su svađalice i glupi i nisu prinosili žrtve bogovima, ali zato nisu ni ratovali među sobom. Zeus ih je sve uništio.

d) Zatim je došla bronzana rasa ljudi koji su pali na zemlju kao plod jasena i bili naoružani bronzanim oružjem. Jeli su meso i hleb i uživali u ratovanju, bili su drski i okrutni. Sve ih je ugrabila Crna Smrt.

e) Četvrta rasa ljudi bila je takođe bronzana, ali su to bili plemenitiji i otmeniji ljudi. Očevi su im bili bogovi, a matere smrtne žene. Oni su se slavno borili kod opsade Tebe, učestvovali u argonautskom pohodu i u trojanskom ratu. Oni su postali Heroji i borave na Jelisejskim poljima.

f) Peta ljudska rasa je savremena, gvozdena. To su bezvredni naslednici četvrte rase. Oni su degenerisani, svirepi, nepravedni, zlonamerni, puteni, neposlušni sinovi, izdajice.[3]

1. Platon: Meneksen 6—7;
2. Hipolit: Opovrgavanje svih jeresi V, 6, 2; Eusebije: Pripreme za Bibliju III, 1. 3;
3. Hesiod: Poslovi i dani 109—201, uz sholijast.

*

1. Iako mit o zlatnom veku potiče, verovatno, iz tradicije o potčinjenosti plemena boginji pčela, svirepost njene vladavine u vreme koje je prethodilo dobu zemljoradnje bila je zaboravljena u vreme Hesioda a ostala je samo kao idilična predstava da su ljudi nekad živeli u slozi kao pčele (vidi 2, 2). Hesiod je bio siromašan zemljoradnik i težak život ga je učinio pesimistom. Mit o srebrnom veku očigledno govori o matrijarhalnom uređenju — onakvom kakvo se u klasično vreme još održalo kod Pikta na Crnom moru (vidi 151 e), kod nekih plemena na Balearima, u Galiciji i Zalivu Sirte; kod tih plemena muškarci su bili potčinjeni pol, iako se znalo za zemljoradnju, a ratovi su bili retki. Srebro je metal posvećen boginji Mesec. Treća rasa bill su najraniji helenski osvajači; njihovo doba je bronzano doba stočara, koji su usvojili kult jasenove boginje i njenog sina Posejdona (vidi 6, 4 i 57, 1). Četvrta rasa su bili kraljevi ratnici mikenske epohe. Peti su bili Dorei iz dvanaestog veka pre naše ere, koji su upotrebljavali gvozdeno oružje i koji su uništlli mikensku civilizaciju.

Alalkomenej (»čuvar«) izmišljena je ličnost; to je oblik muškog roda od imena Alalcomeneis, kako nazivaju Atenu (Ilijada IV, 8) kao zaštitnicu Bojotije. Alalkomenej služi za to da bi se potkrepila patrijarhalna dogma fabulom čiji je smisao da žena, pa čak ni boginja, ne može postupiti mudro bez saveta muškarca, i da su boginja Mesec, a i sam Mesec, kasnije Zeusove tvorevine.

6 KASTRIRANJE URANA

Uran je izrodio Titane sa Majkom Zemljom, pošto je svoje buntovne sinove Kiklope strpao u Tartar, u sumorni podzemni svet, koji je toliko udaljen od zemlje koliko je zemlja udaljena od neba. Nakovnju bi bilo potrebno da pada devet dana da bi stigao na dno. Da bi se osvetila, Majka Zemlja je nagovorila Titane

da udare na oca, a oni su to i učinili. Predvodio ih je Kron, koji je bio najmlađi od njih sedmorice i koga je majka naoružala kremenim srpom. Oni su iznenadili Urana na spavanju i nemilosrdni Kron ga je kremenim srpom kastrirao, zgrabio njegove genitalije levom rukom (od tada se leva ruka uvek smatrala kao rđav predznak) i bacio ih u more pored rta Drepanum. Ali kapi krvi iz rane padoše na Majku Zemlju, i ona rodi tri Erinije, furije koje osvećuju zločine roditeljoubistva i krivokletstva; one su se zvale Alekta, Tisifona i Megajra. Nimfe jasenovog drveta, nazvane Melije, takođe su rođene iz ove krvi.

b) Titani su tada pustili Kiklope iz Tartara i poverili svu vlast Kronu.

Ali čim je postao vrhovni gospodar, Kron ponovo strpa Kiklope u Tartar zajedno sa Storukima i, uzevši svoju sestru Reu za ženu, zavlada Elidom.[1]

1. Hesiod: Teogonija 133—87 i 616—23; Apolodor: I, 1, 4—5; Servije uz Vergilijevu Ajneidu V, 801.

*

1. Hesiod, koji je zapisao ovaj mit, bio je Kadmenjanin, a Kadmenjani su došli iz Male Azije (vidi 59, a), verovatno posle propasti Hetitske imperije, i doneli sa sobom priču o kastriranju Urana. Ipak se zna da ovaj mit nije izvorno hetitski, jer je pronađena i ranija huritska verzija. Hesiodova verzija verovatno govori kako su ratnici prehelenskih naseobina u južnoj i središnoj Grčkoj, čija su vladajuća plemena podržavala kult Titana, sklopili među sobom savez da bi se oduprli ranim helenskim zavojevačima, sa severa. Taj savez je uspešno odbranio čitavu Grčku, ali su zato njegovi pripadnici zahtevali da starosedeoci sa severa, koje su oslobodili tom priilikom, priznaju njihovu vlast. Kastriranje Urana nije moralo biti metaforičko ako pretpostavimo da su neki od pobednika poreklom iz istočne Afrike, gde do današnjih dana ratnici Gala nose u rat minijaturne srpove da bi kastrirali svoje neprijatelje; postoje srodnosti istočno afričkih religioznih obreda sa obredima drevne Grčke.

2. Kasniji Grci su Kronovo ime čitali Chronos, »Otac Vreme«, predstavljen sa svojim neumoljivim srpom. Međutim, otada je slikan sa vranom slično Apolonu, Asklepiju i Saturnu, a i drevnom britanskom bogu Branu; chronos verovatno znači »vrana«, kao latinska reč cornix i grčka korone. Vrana je bila proročka ptica, u koju se useljava duša žrtvovanog svetog kralja (vidi 25, 5, i 50, 1).

3. Tri Erinije ili Furije, koje su se rodile iz kapljica Uranove krvi, ovde su samo Trojna Boginja; to znači da su za vreme žrtvovanja kralja određenog da oplodi žitna polja i voćnjake, sveštenice Trojne Boginje morale nositi zastrašujuće Gorgonine maske kako bi zaplašile i odstranile profane namernike. Po svemu izgleda da su kraljeve genitalije bacane u more da bi se riibe brže mrestile. Osvetničke Erinije su, po shvatanju mitografa, bile opomena Zeusu, kako se ne bi drznuo da oduzme muškost Kronu srpom; ali njihova osnovna uloga je bila da osvete uvrede učinjene majci, ili onome koji traži zaštitu Boginje-Ognjišta (vidi 105, k, 107, d, 113, a), a ne da osvećuju oca.

4. Nimfe jasenovog drveta, tri Furije, daleko su milostivije: sveti kralj bio je posvećen jasenovonn drvetu, koje se ranije upotrebljavalo u svetkoviriama radi izazivanja kiše (vidi 57, 1). U Skandinaviji je jasen postao drvo sveopšte čarolije; tri Norne, ili Suđaje, dele pravdu pod jasenovim drvetom, koje je Odin, prisvajajući očinstvo svekolikom čovečanstvu, pretvorio u svog čarobnog paripa. Mora biti da su i u Grčkoj i u, Libiji prvo samo žene činodejstvovale u ceremonijama za izazivanje kiše.

5. Izgleda da su se neolitski koštani srpovi, sa zupcima od kremena ili opsidijana, primenjivali u ritualne svrhe, još dugo pošto su bronzani i gvozdeni srpovi postali alatke koje su se upotreblja-vale u zemljoradnji.

6. Kod Hetita je Kumarbi (Kron) odgrizao genitalije nebeskom bogu Anu (Uranu), progutavši tada nešto semena, a ostatak ispljunuo na planinu Kansuru, iz čega je iznikla boginja; tako začetog boga Ljubavi od Kumarbijevih bedara odsekao je Anuov brat Ea. Ova dva rođenja su Grci spojili u priču o Afroditi, koja se digla iz mora oplođenog Uranovim odsečenim genitalijama (vidi 10, b). Kao što je Zeus ponovo rodio

Dionisa iz svojih bedara (vidi 27, b), tako je i Kumarbi osloboden još jednog deteta koje su mu odsekli od bedara i koje jezdi, na plamenim kolima što ih vuče bik i stiže u pomoć Anu. »Nož koji je odvojio zemlju od neba- pojavljuje se u istoj priči kao oružje kojim je uništen Kumarbijev sin, od Zemlje rođeni džin Ulikumi (vidi 35, 4).

7 SVRGAVANJE KRONA

Kron se oženio svojom sestrom Reom, kojoj je posvećen hrast.[1] Ali Kronu je Majka Zemlja prorekla da će ga jedan od njegovih sinova smaknuti s vlasti, a to mu je potvrdio i otac Uran na samrti. Zbog toga je on svake godine proždirao decu koju mu je Rea rađala: najpre Hestiju, zatim Demetru, potom Hada, najzad Posejdona.[2]

b) Rea je bila ogorčena. Ona je rodila trećeg sina, Zeusa, u mrkloj noći, na planini Likaj, u Arkadiji, na mestu gde ni senka žive duže nije pala[3], i, pošto ga je okupala u reci Nedi, poverila ga je Majci Zemlji, koja ga je odnela u Likt na Kretu i sakrila u pećinu planine Dikte. Majka Zemlja je Zeusa ostavila nimfi jasenovog kulta, po imenu Adrasteji, i njenoj sestri Iji da ga neguju. One su bile kćeri Meliseja i kozje nimfe Amalteje. Zeus se hranio medom i pio Amaltejino mleko zajedno sa kozjim Panom, svojim bratom po usvojenju. Zeus je bio zahvalan nimfama što su GA negovale i kada je postao gospodar sveta, postavio je lik Amalteje među zvezde kao sazvežđe Jarac.[4] Zeus je od Amalteje pozajmio jedan od njenih rogova koji je podsećao na kravlji, i dao ga Melisejevim kćerima; taj rog je postao čuvena Kornukopija, ili rog obilja, uvek pun hrane i pića po želji svojih vlasnica. Ali neki kažu da je Zeusa dojila krmača, da je jahao na njenim leđima i da je izgubio svoju pupčanu vrpcu kod Omfaliona u blizini Knosa.[5]

c) Oko Zeusove zlatne kolevke, koja je bila okačena o drvo (tako da Kron nije mogao da je pronađe ni na nebu ni na zemlji ni na moru), stajali su Reini sinovi, naoružani Kureti. Oni su udarali kopljima o štitove i galamili da bi prigušili njegov detinji plač, kako ga Kron ne bi čuo izdaleka. Jer, Rea je u pelene uvila kamen i dala ga Kronu na gori Taumasija u Arkadiji; on ga je progutao, misleći da je to mali Zeus. Ipak, Kron je naslutio šta se zbilo i tragao je za Zeusom, koji je sebe pretvorio u zmiju a svoje dadilje u mečke; odatle sazvežđe Zmija i Medved.[6]

d) Zeus je živeo među pastirima u planini Ida u jednoj pećini sve do svoje zrelosti, a tada je počeo da se udvara titanki Metidi, koja je živela pored pritoke Okeana. Po njenom savetu, on je pohodio Majku Reu i zatražio da postane Kronov sluga, čija je dužnost da mu dodaje pehare. Rea je bila spremna da pomogne Zeusu u osveti; ona mu je nabavila sredstvo za povraćanje, a Metida mu je pokazala kako da ga pomeša s Kronovom medovinom. Pošto se dobro napio, Kron poče da povraća, najpre kamen, a potom Zeusovu stariju braću i sestre. Oni izleteše nepovređeni, a iz zahvalnosti zamoliše Zeusa da ih povede u borbu protiv Titana, koji izabraše za vođu džinovskog Atlanta, jer je Kron već bio prešao vrhunac svoje moći.[7]

e) Rat se vodio deset godina. Majka Zemlja najzad proreče svom unuku Zeusu pobedu ako stupi u savez sa onima koje je Kron zatvorio u Tartar; zato Zeus, najpre u tajnosti, ode do Kampe, stare ključarke Tartara, i ubije je. Našavši ključeve od Tartara, on oslobodi Kiklope i Storuke, pa ih onda osnaži božanskom hranom i pićem. Zauzvrat Kiklopi Zeusu dadoše munju kao oružje za napad, Hadu dadoše nevidljivi šlem, a Posejdonu trozubac. Trojica braće održaše ratni savet. Posle toga Had se, nevidljiv, približi Kronu i ukrade mu oružje, a dok mu je Posejdon, preteći trozupcem, odstranjivao pažnju, Zeus pogodi Krona gromom. Sad trojica Storukih potegoše stene i počeše da ih bacaju na preostale Titane, koje iznenadna dreka kozjeg Pana ispuni strahom. Bogovi sad navališe da ih gone i tako Krona i sve potučene Titane, osim Atlanta, prognaše na britansko ostrvo na dalekom zapadu (a drugi pričaju da su ih zatvorili u Tartar, gde su ih dobro čuvali Storuki) te nikada više nisu uznemiravali Heladu. Atlant je, kao ratni vođa, primerno kažnjen time što mu je naređeno da drži nebo na svojim plećima; Titanke su, međutim, bile pošteđene zbog Metide i Ree.[8]

j) Sam Zeus je u Delfima postavio kamen koji je Kron izbljuvao.Tamo ga stalno natapaju uljem i prinose na žrtvu povesma neopredene vune.[9]

g) Neki kažu da Kron nije ni pojeo ni izbljuvao Posejdona, nego da mu je Rea dala da pojede ždrebe, a Posejdona sakrila u konjsko krdo.[10] A ljudi sa Krete, koji su lažovi, pričaju da se Zeus rađa svake godine u istoj pećini, uz blesak munje i potok krvi; i da svake godine umire i biva sahranjen.[11]

1. Sholijast uz Apolonija sa Roda: I, 1124;
2. Apolodor: I, 1, 5; Hesiod: Teogonija 453—67;
3. Polibije: XVI, 12, 6; Pausanija: VIII, 38, 5;
4. Higin: Pesnička astronomija II, 13; Arat: Fajnomena. 163; Hesiod: loc. cit.;
5. Filemon: Pterygium Fragment I, 1; Apolodor: I, 1, 6; Atej: 375, t i 376, a; Kalimah: Himna Zeusu 42:
6. Hesiod: 485; Apolodor: I. 1, 7; Prvi vatikanski mitogral: 104; Kalimah: Himna Zeusu 52; Lukretije: II, 633—9; Sholijast o Aratu: V, 46; Higin: Fabula 139;
7. Higin: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.; Hesiod: loc. cit.;
8. Hesiod: loc. cit.; Higin: Fabula 118; Apolodor: I, 1, 7 1 I, 2, 1; Kalimah: Himna Zeusu 52; Diodor sa Sicilije: V, 70; Eratosten: Catasterismoi 27; Pausanija: VIII, 6, 2; Plutarh: Zašto proročišta ćute 16;
9. Pausanija: X, 24, 5;
10. Ibid: VIII, 8, 23;
11. Antonije Liberal: Preobraženja 19; Kalimah: Himna Zeusu s.

*

1. Rea, koja se, kao Titanka, sedmog dana sparila sa Kronom, može se uporediti sa Dionom ili Dijanom, Trojnom Boginjom golubovog i hrastovog kulta (vidi 11, 2). Kosir koji nosi Saturn, Kronov latinski parnjak, ima oblik vraninog kljuna, i, kako izgleda, upotrebljavan je u sedmom mesecu godine koja je imala trinaest meseci, da bi se očistio hrast od imele (vidi 50, 2), baš kao što se obredni srp upotrebljavao za otkos prvog žitnog klasa. To je bio mig za žrtvovanje kralja posvećenog Zeusu; i u Ateni je poštovan Kron, koji je imao zajednički hram sa Reom, i kao Sabazije, bog ječma, on je svake godine bivao u žitnom polju iskasapljen i oplakan kao Oziris ili Litirses ili Maneros (vidi 136, e). Ali u vreme na koje se odnose ova tri mita, kraljevima se dozvoljavalo da SVOJU vladavinu produže tokom velike godine od stotinu mesečevih mena i da, umesto sebe, žrtvuju dečaka kao godišnju žrtvu; od tada je Kron slikan kako jede svoju decu da bi izbegao zbacivanje s vlasti. Porfirije ("On Abstinence" II, 56) beleži da su kretski kureti u drevna vremena imali običaj da prinose decu na žrtvu Kronu.

2. Na Kreti su vrlo rano počeli jaretom zamenjivati ljudsku žrtvu; u Trakiji je to bilo muško tele, kod Ajoljana, koji su poštovali Posejdona, ždrebe, ali u zabačenim krajevima Arkadije dečake su još uvek žrtvovall pa i jeli, čak i u novoj eri. Nije razjašnjeno da li je elijski obred bio kanibalistički ili su se, pošto je Kron bio Titan kome je bila posvećena vrana, vrane hranile umorenom žrtvom.

3. Amaltejino ime »nežna« pokazuje da je ona bila devica-boginja; Ija je bila orgastička nimfa-boginja (vidi 56, l); Adrasteja znači "neizbežna", proročica, starica-jesen. Zajedno, one čine mesečevo trojstvo. Kasniji Grci poistovećuju Adrasteju sa pastoralnom boginjom Nemesidom, boginjom jasenovog drveta, koja daruje kišu, a zatim postaje boginja osvete (vidi 32, 2). Ija je u Argu slikana kao razjarena bela krava — na kovanom novcu sa Krete iz Fajsta prikazuju je kako doji Zeusa, dok je Amalteja, koja je živela na "Kozjem bregu", predstavljana uvek kao koza; Melisej (»medeni čovek«), koga su i Adrasteja i Ija smatrale svojim ocem, bio je, u stvari, njihova majka — Melita, boginja-kraljica pčela, koja je svake godine ubijala svog mužjaka. Diodor sa Sicilije (v. 70) i Kalimah (Himna Zeusu 49) tvrde da su pčele hranile malog Zeusa. Ali Zeusova pomajka je, ponekad, slikana kao krmača, jer je i to bio jedan od amblema Boginje Starice (vidi 74, 4 i 96, 2); na Kidonskim kovanicama Zeusa doji kučka, kao što je dojila i Neleja (vidi 68, d). Medvedice su Artemidine životinje (vidi 22, 4 i 8, c) — Kureti prisustvuju kad se Artemidi prinose žrtve paljenice — a Zeus kao zmija je Zeus Ktesije, zaštitnik kuće i imovine, jer zmije uništavaju miševe.

4. Kureti su naoružani kraljevi drugovi, a zveckali su oružjem da bi odstranili zle duhove za vreme izvođenja obreda (vidi 30, a). Njihovo ime znači, kako su to kasniji Grci tumačili, "mladi ljudi koji su ostrigli kosu«, a verovatno je značilo »privrženici boginji Ker ili Kar«, što je u stvari široko rasprostranjena titula za Trojnu Boginju (vidi 57, 2). Herakle je preoteo Kornukopiju od bika Aheloja (vidi 142, d), a ogromni rogovi kretske divlje koze naveli su mitografe koji nisu znali mnogo o Kreti da Amalteji pripišu ogroman kravlji rog.

5. Izgleda da su Heleni, koji su nadirali, ponudili prijateljstvo prehelenskim ljudima titanskog kulta, ali su podaničke veze postepeno popuštale i Heleni su potpuno zavladali Peloponezom. Istoričar Tal iz prvog veka naše ere, koga navodi Tatijan u "Poslanici Grcima", kaže da je Zeus u savezu sa Storukima pobedio Titane iz Tesalije »322. godine pre opsade Troje«, što znači 1505. pre nove ere, a to baš nije najverodostojniji termin za širenje helenske moći u Tesaliji. Darivanje vlasti Zeusu podseća na sličan događaj u vavilonskom i kretskom epu, kad su Marduka ovlastili njegova starija braća Lahmu i Lahamu da se bori protiv Tijamata.

6. Bratstvo Hada, Posejdona i Zeusa podseća na muško trojstvo u Vedama — Mitre, Varuna i Indre (vidi 3, 1 i 132, 5), koje se javlja u hetitskom sporazumu iz vremena 1380. pre naše ere. U ovom mitu oni, izgleda, predstavljaju postepenost nadiranja Helena, koji su, kao što je poznato, nadirali u tri talasa, nazvana jonski, ajolski i ahajski. Prehelenski obožavaoci Boginje Majke pretopili su Jonce, koji su postali deca Ije; ukrotili su Ajoljane; ali pokleknuli su pred Ahajcima. Rane helenske poglavice, koje su postali sveti kraljevi hrastovog i jasenovog kulta, dobijali su zvanja »Zeus« i »Posejdon«, i bili primorani da umru na kraju vladaivine (vidi 45, 2). Oba ova drveta privlače munju i, prema tome, imaju svoj značaj u obredinria za kišu i vatru u celoj Evropi.

7. Pobeda Ahajaca dokrajčila je uobičajeno žrtvovanje kraljeva. Oni su Zeusa i Posejdona proglasili besmrtnima; obojicu su slikali naoružane munjom — sekira sa dvostrukom oštricom od kremena nekada je pripadala isključivo Rei, a u minojskoj i mikenskoj religiji muškarcima je čak uskraćivana upotreba sekire (vidi 131, 6).

Kasnije je Posejdonova munja preobražena u trozubac, koji je postao simbol morske plovidbe, a Zeus je zadržao svoj simbol vrhovne vlasti. Posejdonovo ime, koje se ponekad izgovaralo Potidan, možda je pozajmljeno od njegove božanske majke, po kojoj je nazvan grad Potidaja: "vodena boginja Ida" — Ida je naziv za svaku šumovitu planinu. To što su Storuki čuvali Titane na dalekom zapadu može da znači da Pelazgi nisu napustili kult Titana i da su produžili da veruju u raj na dalekom zapadu, kao i da Atlant na svojim plećima drži svod. Među ostatke Pelazga spadaju i Kentauri iz Magnezije — centaur je možda reč srodna latinskoj reči centuria, "ratnička grupa od stotinu ljudi".

8. Reino ime je verovatno jedna varijanta od Era, »Zemlja«; glavna joj je ptica golub, a glavna životinja planinski lav. Demetrino ime znači »ječmena mati«; Hestija (vidi 20, c) je boginja domaćeg ognjišta. Kamen u Delfima koji se upotrebljavao pri svečanostima prizivanja kiše, izgleda da je bio veliki meteorit.

9. Dikta i Gora Likaj bile su drevna središta obožavanja Zeusa. Žrtve paljenice su verovatno prinošene na planini Likaj, u vreme kad nijedno živo biće ne baca senku — to znači u podne na dan letnje dugodnevice; ali Pausanija dodaje da u Etiopiji, ljudi nemaju senke dok je sunce u znaku Raka, a da na Gori Likaj nikad nemaju senke. On se možda vara; niko ko je zakoračio u sveti zabran na Gori Likaj nije ostao živ (Arat: Fajnomena 91), a zna se da.mrtvi nemaju senku (Plutarh: Grčka pitanja 39). Obično se smatralo da se pećina Psihra nalazi na planini Dikta, ali pošto još nije otkrivena — ili nije bila na tom području, ili nije uopšte postojala. Omfalion (»mali pupak«) verovatno je mesto nekog proročišta (vidi 20, 2).

10. Panov iznenadni vrisak kojim je zaplašio Titane postao je uzrečica i od nje je u engleskom jeziku nastala reč »panika« (vidi 26, c).

8 RODENJE ATENE

Prema Pelazgima boginja Atena rođena je u Libiji, pored jezera Tritona, gde su je našle i othranile tri libijske nimfe, odevene u jareću kožu.[1] Još kao devojčica, slučajno je ubila svoju vršnjakinju Paladu dok su se igrale borbe kopljem i štitom i tako je, u znak žalosti, priključila Paladino ime svom imenu. Došavši u Grčku preko Krete, najpre je živela u gradu Ateni, pored bojotijske reke Triton.[2]

1. Apolonija sa Roda: IV, 1310:
2. Apolodor: III, 12,
3; Pausanija: IX, 13, S.

*

1. Platon je poistovetio Atenu, zaštitnicu Atene, sa libijskom boginjom Neit iz vremena u kome se još nije znalo za poreklo po ocu (vidi 1, 1). Neit je imala hram kod Saisa, gde je Solon. bio veoma lepo primljen samo zato što je bio Atenjanin (Platon: Timaj 5). Sveštenice boginje Neit, device, jedanput godišnje borile su se oružjem (Herodot: IV, 180) za položaj visoke sveštenice. Po Apolodorovoj oceni (III, 12, 3) prva bitka Atene i Palade je kasnija patrijarhalna verzija: on kaže da je Atena, koju je rodio Zeus a vaspitavao rečni bog Triton, slučajno ubila svoju polusestru Paladu, kćerku rečnog boga Tritona, jer je Zeus u trenutku kad se Palada spremala da udari Atenu, pred nju stavio svoj štit i tako joj skrenuo pažnju. Štit je, u stvari, torba od jareće kože u kojoj se nalazila zmija zaštićena gorgonskom maskom, a pripadala je Ateni mnogo ranije nego što je Zeus sebi počeo da pripisuje da je Atenin otac (vidi 9, d). Kecelje od jareće kože bile su uobičajena odeća libijskih devojaka, a Palada znači samo "devojče" ili »mladost«. Herodot piše (IV, 189): "Ateninu odeću i štit Grci su pozajmili od libijskih žena, koje su se sve tako odevale, s tom razlikom što su njihove kožne haljine bile oivičene kožnim resama a ne zmijama". Etiopske devojke nose ovakvu odeću ukrašavajući je ponekad šljokicama koje predstavljaju simbole. Herodot dodaje da su i glasni pobednički poklici ololu, ololu, izgovarani u čast Atene (Ilijada, vidi VI, 297—301), libijskog porekla. Tritone znači »treća kraljica«, u stvari najstariji član trijade — mati devojke koja se borila sa Paladom, i kasnije odrasla u nimfu — to je u stvari isti odnos kao kod Demetre, čija se kći devojkom zvala Kora, a kao nimfa Persefona (vidi 24, 3).

2. Pronađena grnčarija pokazuje da se libijska migracija na Kretu obavila već oko 4000. g. pre nove ere: izgleda da je veliki broj libijskih izbeglica sa zapadne delte, koji su obožavali žensko božanstvo, stigao na Kretu u doba kad je Donji i Gornji Egipat silom ujedinjen pod vlasću prve dinastije, oko 3000. g. pre nove ere. Prvo minojsko doba počinje ubrzo posle toga i kretska kultura zahvata oblasti do Trakije i rane helenske Grčke.

3. Od ostalih mitoloških ličnosti, ime Palant imao je i jedan Titan; oženjen je rekom Stig i s njom rodio Zela ("odanost"), Kratosa ("snaga"), Bija (»sila«), i Niku (»pobeda«) (Hesiod: Teogonija 376 i 383; Pausanija: VII, 26, 5; Apolodor: 2, 2—4); Palant je, možda, jedna alegorija pelopskog delfina posvećenog mesečevoj boginji (vidi 108, 5). Homer naziva jednog drugog Palanta "ocem meseca" (Homerska himna Hermesu 100). Treći je izrodio pedeset Palantida, Tesejevih neprijateljica (vidi 97, g i 99, a), koje su, izgleda, u početku bile borbene sveštenice Atene. Četvrti je opisan kao Atenin otac (vidi 9, a).

9 ZEUS I METIDA

Neki Heleni kažu da je Atena imala oca po imenu Palanta, krilatog džina sa jarećim likom, koji je kasnije pokušao da je siluje i čije je ime ona dodala svome, pošto mu je odrala kožu i načinila od nje sebi štit, a njegova krila stavila na svoja ramena[1]; po drugima je štit od kože Meduse Gorgone, koju je Atena odrala pošto ju je Persej obezglavio.[2]

b) Drugi kažu da je njen otac bio Itonac, Iton, kralj Ftiotide, čiju je kćerku Ijodamu ona slučajno ubila time što joj je
dopustila da se noću krišom prokrade u sveti zabran, gde se, ugledavši Gorgoninu glavu[3], skamenila od straha.

c) Međutim, ima ih koji tvrde da je Atena Posejdonova kći, ali da ga se odrekla i molila Zeusa da je usvoji, što je on rado učiinio.[4]

d) Atenine sveštenice pričaju ovu priču o njenom rođenju. Zeus je žudeo za titankom Metidom, a ona je na sebe uzimala razne oblike da bi mu izbegla, dok je najzad nije uhvatio te je tako zatrudnela. Jedno proročanstvo Majke Zemlje najavilo je da će to biti žensko dete a da će sledećeg puta Metida roditi sina kome je sudbina predodredila da smakne Zeusa, baš kao što je Zeus smakao Krona, a Kron u svoje vreme Urana. Zbog toga je Zeus medenim rečima prvo namamio Metidu u postelju, a onda je iznenada progutao i to beše Metidin kraj. Zeus je, međutim, kasnije tvrdio da mu Metida iz trbuha daje savete. Posle izvesnog vremena, dok je šetao pored obale jezera Triton, Zeus dobi napad glavobolje, izgledalo je da će mu prsnuti lobanja. Urlao je od bola, tako da je ceo nebeski svod odjekivao. Hermes je dotrčao i odmah otkrio uzrok Zeusove nevolje. Zeus nagovori Hefesta, neko tvrdi Prometeja, da donese čekić, i da mu načini rez na lobanji, odakle iskoči Atena uz snažan poklič i u punoj ratnoj opremi.[5]

1. Ceces: O Likofronu 355;
2. Euripid: Ion 995;
3. Pausanija: IX, 34, 1;
4. Herodot: IV, 180;
5. Hesiod: Teogonija 886—900; Pinđar: Olimpijske ode VII, 34; Apolodor:
   1. 3. 6.

*

1. Dž. E. Harison pravilno objašnjava priču o Ateninom rođenju iz Zeusove glave kao očajnički pokušaj teologa da se nekako reše njenog matrijarhalnog porekla. To je, takođe, i dogmatsko nastojanje da se mudrost prikaže kao odlika muškaraca; jer dotle su samo boginje bile mudre. Hesiod je, u stvari, uspeo da u svojoj priči pomiri tri suprotna gledišta:
   1. Atena, boginja grada Atene, bila je partenogena kći besmrtne Metide, Titanke četvrtog dana i planete Merkura, koji je prethodio svim mudrostlnia i znanju;
   2. Zeus je progutao Metidu, ali zbog toga nije izgubio mudrost (tj. Ahajci su potiskivali kult Titana i svu mudrost pripisivali svom bogu Zeusu);
   3. Atena je bila Zeusova kći (tj. Ahajci su se postarali da Atenjani priznaju Zeusovu patrijarhalnu prevlast).

On je uskladio mit, potkrepljujući ga odgovarajućim primerima:

Zeus proganja Nemesidu (vidi 32, b); Kron proždire rođene sinove i kćeri (vidi 7, a); Dionis se ponovo rađa iz Zeusovih bedara (vidi 14, c); a opisao je i prizor kako dva čoveka sekirama otvaraju glavu Majke Zemlje da bi oslobodili Koru (vidi 24, 3) — sličan prizor se može videti, na primer, i na bokalima za ulje u Bibliotheque Nationale u Parizu. Od toga vremena Atena je Zeusov poslušni tumač i dragovoljno se odriče svoga pravog porekla. Njoj služe sveštenici, a ne sveštenice.

2. Palada, u značenju "devica«, ime je koje ne odgovara krilatom džinu što nasrće na Ateninu nevinost. Ta priča o nasilju verovatno je izvedena prema slici koja prikazuje ritualnu svadbu Atene Lafrije sa kozjim kraljem (vidi 89, 4) posle oružanog sukoba sa suparnicom (vldi 8, 1). Ovaj libijski običaj jareće svadbe širio se po severnoj Evropi kao deo vesele majske svečanosti.

3. Atenino odbijanje da joj je Posejdon otac odnosilo se na jednu davnašnju promenu vlasti u gradu Ateni (vidi 16, 3).

4. Mit o Itonu (»čovek-vrba«) jeste predanje poniklo na osnovu tvrđenja Itonaca da su obožavali Atenu kao svoju zaštitnicu pre Atenjana. Itonovo ime pokazuje da je u Ftiotidi Ateni bila posvećena vrba, dakle isto drvo kao i Ateninoj dvojnici boginji Anati u Jerusalimu. Anatu su svrgli tek Jehovini sveštenici a plačnu vrbu na gozbi Tabernakula proglasili Jehovinim drvetom.

5. Čoveka koji bi, bez dozvole vlasnika, pokušao da dotakne plašt— tuniku čednosti od jareće kože libijskih devojaka — čekala je sigurna smrt. Zbog toga je iznad plašta i stajala zaštitna maska Gorgone, dok je u kožnoj kesi ili torbi bila skrivena zmija. Međutim, pošto je Atenin plašt opisivan kao štit, ja sam u Beloj Boginji (strana 279) izneo mišljenje da je to, u stvari, poklopac torbe za osvećeni disk; u sličnoj torbi bila je smeštena i Palamedova tajna azbuka, koju je, tobože, sam izmislio (vidi 52, a i 162, 5). Profesor Rihter smatra da su Ateninom štitu prethodili diskovi sa kiparskih figurina, slični po obličju čuvenom disku sa Fajsta, na koji je u spirali utisnuta sveta legenda. Štitovi heroja koje su Homer i Hesiod tako brižljivo opisivali izgleda da su bili izgravirani slikama, spiralno poređanim.

6. Ijodama, što je verovatno značilo »žensko tele Ije«, biće da je starinski kameni lik Boginje Mesec (vidi 56, 1), a priča o okamenjavanju Ijodame upozorava radoznale devojke šta će ih snaći ako prekrše tajnu misterije (vidi 25, d).

7. Pogrešno je misliti da je Atena jedino i prvenstveno boginja grada Atene. Njoj je bilo posvećeno nekoliko antičkih akropola, čak i u Argu (Pausanija: II, 24, 3). U Sparti (ibid: 3, 17, 1), Troji (Ilijada VI, 88), Smirni (Strabon: IV, 1, 4), Epidauru (Pausanija: II, 32, 5), u Trojzenu (Pausanija: III, 23, 10) i Feneji (Pausanija: X, 38, 5). Svi ti gradovi osnovani su u prehelensko doba.

10 SUĐAJE

Postojale su tri združene Suđaje, obučene u belo, koje je Ereb začeo sa Noći; zvale su se Klota, Lahesa i Atropa. Od njih je Atropa rastom najmanja, ali najstrašnija.[1]
b) Zeus, koji odmerava ljudske živote i obaveštava Suđaje o svojoj odluci, može ponekad i da promeni svoje mišljenje i ponekoga da spase smrti, ali samo dotle dok nit života, koju prede Klotina preslica a odmerava Lahesin aršin, ne dođe na domak Atropinih makaza. Ljudi, doduše, tvrde da i sami donekle mogu upravljati svojom sudbinom, izbegavajući nepotrebne opasnosti. Mlađi bogovi i ismejavaju Suđaje, a postoji i priča da je Apolon jednom zlonamerno napio Suđaje da bi spasao smrti svog prijatelja Admeta.[2]
c) Drugi, naprotiv, smatraju da je i sam Zeus pod vlašću Suđaja, kao što su Pitijine sveštenice priznale u jednom proročanstvu. Ta njihova vlast, tumači se time što Suđaje nisu Zeusova deca, nego su partenogeno začete kćerke velike boginje Potrebe, kojoj se čak ni bogovi ne protive i koju zovu »Jakom suđajom«.[3]
d) U Delfima se poštuju samo dve Suđaje — rođenja i smrti, a u Ateni se za najstariju smatrala Afrodita Uranija.[4]

1. Homer: Ilijada XXIV, 49; Orfička himna XXXIII; Hesiod: Teogonija 217 i 904, Heraklov štit 259;
2. Homer: Ilijada VIII, 61 i XXII, 209; XVI, 434 1 441—3; Vergilije: Ajneida X, 814; Homer: Odiseja I, 94, Ilijada IX, 411;
3. Ajshil: Prometej 511 i 515; Herodot: I, 91; Platon: Država X, 14—16;
Simonid: VIII, 20;
4. Pausanija: X, 24, 4, i I, 19, 2.

*

1. Ovaj mit se, izgleda, zasniva na običaju da se u pelene i povoje novorođenog deteta utkiva porodična ili klanska oznaka, i tako određuje njegovo mesto u društvu (vidi 60, 2); ali Mojre, ili Trostruke Suđaje, bile su, u stvari, Trojna Boginja posvećena njoj kao Izidi. Klota je »prelja«, Lahesa je »ona što meri«; Atropa je

»ona koja se ne može izbeći ili zaobići«. Mojra znači »deo« ili "faza", a mesec ima tri faze i tri ličnosti; mlad mesec, božanska devica proleća, prvi godišnji period; pun mesec, Nimfa — božica leta, drugi period; i faza kad mesec opada, Krona — božica jeseni, poslednji period (vidi 60, 2).

2. Zeus je sebe nazvao »vođom Suđaja« kad je utvrđivao svoju vrhovnu vlast i pravo na odmeravanje ljudskog života; verovatno da je zbog toga iz Delfa i iščezla suđaja Lahesa, »ona koja meri«. Ali tvrđenje da je Zeus Suđajama otac nisu ozbiljno shvatali ni Eshil, ni Herodot, ni Platon.

3. Atenjani su zvali Afroditu Uraniju najstarijom od Suđaja, jer je ona bila Nimfa-božica kojoj je sveti kralj u stara vremena bio prinošen na žrtvu o letnjoj dugodnevici; "•Uranija« znači »kraljica planina« (vidi 19, 3).

11 ROĐENJE AFRODITE

Afrodita, boginja ljubavne čežnje, pomolila se naga iz morske pene pa je na školjki stigla do obale ostrva Kitere, gde je izašla na obalu, ali, pošto joj se ostrvo učinilo malo, produžila je do Peloponeza, mada se, kako izgleda, ipak nastanila u Pafu na Kipru, gde je glavno središte njenog kulta. Trava i cveće nicali su kud god je hodila. U Pafu su Temidine kćeri, godišnja vremena, požurile da je obuku i ukrase.
b) Neki smatraju da je ona nastala iz pene koja se skupljala oko Uranovih genitalija kad ih je Kron bacio u more; drugi — da ju je rodio Zeus oplodivši Dionu, kćerku Okeana i morske nimfe Tetide, a postoji i predanje po kome je postala od vazduha i zemlje. Ipak, svi se slažu da Afrodita lebdi nad zemljom i da je uvek prate golubovi i vrapci.[1].
1. Hesiod: Teogonija 188—200 1 353; Fest Gramatik: III, 2; Homerska himna Afroditi II, 5; Apolodor: I, 1, 3.

*

1. Afrodita ("rođena iz pene") je ona boginja koja se podigla iz Haosa i igrala po moru, koju su obožavali u Siriji i Palestini kao Istar lli Astarot (vidi I, 1). Najčuvenije središte njenog kulta bio je Paf, gde se još uvek može videti beli lik boginje u ruševinama veličanstvenog rimskog hrama; njene sveštenice su se svakog proleća kupale u moru i na taj način se obnavljale.

2. Zovu je kćerkom Dione, jer je Diona bila boginja hrastovog drveta, u čijim krošnjama zaljubljeni golubovi svijaju gnezda (vidi 5l, a). Kad se Zeus dočepao Dioninog proročišta u Dodoni, on je sebe proglasio Afroditinim ocem, a prema tome i Dionu njenom majkom. Tetida — »Tethys« ili "Thetis" — imena su za boginju stvarateljku sveta (imena stvorena, kao i »Themis« i "Theseus" iz oblika tithenai, što znači raspolagati ili zapovedati) — i za Morsku boginju, pošto je sav život nastao iz mora (vidii 2, a). Golubovi i vrapci su poznati sa svoje pohote; a hrana iz mora širom Sredozemlja još se smatra kao afrodizijak.

3. Kitera je bilo važno središte kretske trgovine sa Peloponezom i svakako je odatle njen kult i prodro u Grčku. Kretska boginja je tesno vezana sa morem. U njenom svetilištu u Knosu pod je bio popločan školjkama; ona je predstavljena na dragulju iz pećine sa planine Ide kako duva u levkastu školjku dok joj pored oltara raste morska sasa. Morski ježevi i sipe biili su svete morske životinje njoj posvećene (vidi 81, 1). Levkasta školjka je nađena u jednom njenom ranom svetilištu u Fajstu, a mnogo sličnih školjki, od kojih su neke rađene u terakoti, nađeno je u kasnijim minojskim grobnicama.

12 HERA I NJENA DECA

Hera, kćerka Krona i Ree, rođena na ostrvu Samu, ili, kako neki kažu, u Argu, odrasla je u Arkadiji, a vaspitavao ju je Temen, Pelazgov sin. Dadilje su joj bile godišnja doba.[1] Pošto je prognao njenog oca Krona, Zeus, Herin brat-blizanac, pronašao ju je u Knosu na Kreti, a po drugima, na planini Tornak (sad nazvana planinom Kukavicom), u Argolidi. U početku Zeus se Heri udvarao bez uspeha. Tada se on preruši u pokislu kukavicu, a Hera se sažali i nežno ga uze u ruke da bi ga zgrejala na svojim grudima. Tada je Zeus, iznenada uzevši ponovo svoj pravi lik, siluje, pa je od stida pristala da se uda za njega.[2]

b) Na svadbu su im svi bogovi doneli svadbene darove; Majka Zemlja svečano predade Heri drvo sa zlatnim jabukama, koje su kasnije čuvale Hesperide u Herinom voćnjaku na planini Atlant. Ona i Zeus proveli su svoju prvu bračnu noć na ostrvu Sam, i ta bračna noć trajala je tri stotine godina. Hera se redovno kupala na izvoru Kanata, nedaleko od Arga, i tako obnavljala svoju nevinost.[3]

c) U Here i Zeusa nađoše se božanska deca Arej, Hefajst i Heb. Ali postoji i priča da su blizanci Arej i Erida začeti kad je Hera dodirnula nekakav cvet, i da je Heb začet kad je dodirnula glavicu zelene salate[4], a da je i Hefajst partenogeno rođen — čudo u koje Zeus ne hte da poveruje dok mu se ona nije zaklela u reku Stig da govori istinu, sedeći sputana na stolici ruku savijenih unazad. Drugi kažu da je Hefajst bio Herin sin, začet sa Talom, Dajdalovim nećakom.[5]

1. Pausanija: VII, 4, 4 i VIII, 22, 2; Strabon: IX, 2, 36; Olen, navodi ga Pausanija: II, 13, 3;
2. Diodor sa Sicilije: V, 72; Pausanija: II, 36, 2 i 17, 4;
3. Sholijast uz Homerovu Ilijadu: I, 609: Pausanija: II, 38, 2;
4. Homer: Ilijada IV, 441; Ovidije: Fasti V, 255; Prvi vatikanski mitograf: 204;
5. Servije uz Vergilijeve Ekloge IV 62; Kinajton, navodi ga Pausanija:

*

1. Herino ime, za koje se obično smatra da je grčka reč za "gospođa«, možda ima prvobitno značenje "Herwa-' ("zaštitnica"). Ona je prehelenska Velika Boginja. Ostrvo Sam i grad Arg, glavna su središta njenog kulta u Grčkoj; ali Arkađani tvrde da je njihov kult najstariji i smatraju da je nastao kad i njihov predak Pelazg (»drevni«), prvi na zemlji rođeni čovek. Herino prinudno venčanje za Zeusa označava da je Herin kult izgubio moć i u kretskoj i mikenskoj Grčkoj. Zeusovo prerušavanje u kukavicu verovatno u prenosnom smislu treba shvatiti tako da je jedan broj Helena, koji su došli na Kretu kao begunci i zaposlili se u kraljevskoj straži, skovao u dvoru zaveru i tako se đočepao kraljevstva. Knos su, prema predanju, dva puta razorili Heleni: oko 1700. pre naše ere, i oko 1400. pre naše ere, a Mikena je pala pod vlast Ahajaca sto godina kasnije. Bog Indra se na sličan način, prerušen u kukavicu, udvarao nimfi; Zeus je uzeo Herin skiptar, koji na vrhu ima kukavicu. U Mikeni su nađene zlatne figurine koje predstavljaju nagu argivsku boginju kako drži kukavicu; kukavice spremne da polete sa zlatnog lista nađene su i u hramu u Mikeni, a na čuvenom kretskom sarkofagu kukavica stoji na vrhu dvogube sekire.

2. Boginja Heba je, dok je bila dete, prinosila bogovima na Olimpu pehare za vreme gozbe. Ona se udala za Herakla (vidi 145, i 5) kad joj je Ganimed preoteo dužnost (vidi 29, c). »Hefajst« izgleda da je bio naziv za svetog kralja kao polubožanstvo sunca; "Arej" je zvanje ili za njegovog vojskovođu ili za izabranog naslednika. Arejev amblem je divlji vepar. Arej i Hefajst su proglašeni bogovima kad je ustanovljen olimpijski kult i popunili su mesta boga rata i boga kovača. »Nekakav cvet« izgleda da je bio majski behar: Ovidije ga zove boginjom Florom, čiji je kult vezan za majski behar, misleći pritom na Heru. Beli trn ima čudotvornu moć, a to mu svojstvo pripisuju i u evropskom mitu; u keltskoj literaturi Hebina sestra je crni trn — simbol borbe — Arejeva bliznakinja Erida.

3. Tal, kovač, bio je kretski junak koga je rodila Dajdalova sestra Perdik (»jarebica«), koju mitograf identifikuje sa Herom. Jarebice, posvećene Velikoj Boginji, igraju veliku ulogu u orgijama prolećne ravnodnevice na istočnom Sredozemlju i tada se izvodi igra skakutanja, čime se podražava, ljubavna igra mužjaka ove ptice. Aristotel i Plinije kažu da je kokoškama dovoljan zov petlova da bi začele. Hromi

Hefajst i Tal izgleda da su jedna ista partenogena ličnost; obojica su doživeli istu sudbinu — da ih razjareni suparnici bace sa velike visine (vidi 23, b i 92, b) — po prvobitnom predanju u čast i slavu njihove božanske matere.

4. U Argu je čuvena Herina statuta bila postavljena na presto od zlata i slonove kosti; priča o njenom zatočeništvu možda je potekla i od grčkog običaja da kipove bogova zakivaju za prestole "da bi sprečili bekstvo". Izgubiti staru statuu boga ili boginje-zaštitnika značilo je da bi grad mogao biti lišen božanske zaštite. Zbog toga su Rimljani činili ono što se učtivo nazivalo »zavođenjem« bogova u Rim a što se, u vreme imperije, pretvorilo u sklonište za ukradene kipove, nazvane "vranino gnezdo". "Godišnja doba su Heri bile dadilje« — bio je način da se kaže kako je Hera boginja kalendarske godine. Odatle su potekli i prolećna kukavica na njenom skiptru, i zreli šipak, plod kasne jeseni, simbol umiranja godine, koji drži u levoj ruci.

5. Heroj, kako reč naznačuje, bio je sveti kralj koji se prinosi na žrtvu Heri. Njegovo je telo počivalo u sigurnosti pod zemljom, a duša otišla da uživa u raju iza Severnog Vetra. Njegova zlatna jabuka, u grčkim i keltskim mitovima, predstavlja propusnicu za taj raj (vidi 53, 7, 133, 4 i 159, 3).

6. Godišnje kupanje kojim je Hera obnavljala svoje devičanstvo bio je Afroditin običaj u Pafu; to je, po svem izgledu, označavalo obred očišćenja koji je vršila svestenica Boginje Mesec pošto bi ubila svog ljubavnika, svetoga kralja (vidi 22, 1, i 50, 1). Pošto je bila boginja godišnje plodnosti, proleća, leta, jeseni (što je takođe simbolizovalo i mladi, puni i krnji mesec), Hera je poštovana u Stimfalu i kao Dete, Nevesta i Udovica (Pausanija: VIII, 22, 2 — vidi 128, d).

7. Svadbena noć na Samu trajala je tri stotine godina; to možda dolazi otuda što se sveta godina na Samu, kao i etrurska, sastojala iz deset meseci po trideset dana, januar i februar su bili izostavljeni (Makrobije: I, 13). Svaki je dan produžen u godinu. Ali može biti da time mitograf želi da skrene pažnju na to da je Helenima bilo potrebno tri stotine godina da kod Herinih podanika uspostave monogamiju.

13 ZEUS I HERA

Jedino je Zeus, otac nebeski, mogao da vlada gromom; i samo je, preteći sudbonosnim bleskom munje, i mogao da vlada svojom svađalačkom i buntovnom porodicom na Olimpu. On je takođe ustanovio nebeska tela, stvorio zakone, nametnuo poslušnost zakletvama i izricao proročanstva. Kad mu je majka Rea, predvidevši kakve će sve nezgode izazvati njegova pohlepna priroda, zabranila da se ženi, on joj je ljutito zapretio da će je silovati. Ona se na to smesta pretvori u otrovnu zmiju, ali Zeusa ni to ne obeshrabri nego se i on pretvori u mužjaka i, savivši se oko nje u nerazrešiv čvor, ostvari svoju pretnju.[1] Posle toga Zeus se upusti u mnoge ljubavne doživljaje. Postao je otac godišnjih vremena i triju Suđaja koje je izrodio sa Temidom, Harite koju je rodila Eurinoma. Tri Muse dobio je sa Mnemosinom, s kojom je ležao devet noći; a neki kažu da je sa nimfom Stig rodio i Persefonu, kraljicu Podzemlja, kojom se njegov brat Had silom oženio.[2] Tako je Zeus zaveo svoju vlast i na zemlji i pod zemljom; a žena mu Hera beše jednaka po vlasti samo u jednom: ona je takođe mogla po svojoj volji darivati proroču moć svakom čoveku ili životinji.[3]

b) Zeus i Hera su se stalno gložili. Uvređena njegovim neverstvima ona ga je često ponižavala na stari spletkarski način. Iako joj je poveravao svoje tajne, a ponekad i prihvatao njene savete, on joj nikada nije potpuno verovao, a ona je dobro znala da je u stanju da se i na nju baci munjom ako bi ga uvredila preko izvesne granice. Zato je Hera i pribegavala podlim spletkama, kao što je, na primer, spletka oko Heraklovog rođenja; ponekad je od Afrodite pozajmljivala njen čarobni opasač da bi podstakla Zeusovu strast i oslabila mu volju.[4]

c) Dogodilo se jednom da su Zeusov ponos i njegova drskost postali tako nepodnošljivi da su ga Hera, Posejdon, Apolon i svi Olimpljani osim Hestije, iznenada okružili dok je spavao i sapeli remenjem od neuštavljene kože, svezanim u stotinu čvorova, tako da ni prstom nije mogao maći. Zeus im je pretio trenutnom smrću, ali su Olimpljani sklonili munju van njegovog domašaja i rugali mu se i ismejavali ga. Dok su zaverenici slavili pobedu i ljubomorno raspravljali o tome ko će mu biti naslednik, Tetida, Nereida, bojeći se građanskog rata na Olimpu, nada se u potragu za storukim Brijarejem. Nađe ga, te on brzo razveza sve čvorove upotrebljavajući svih sto svojih ruku istovremeno. Tako oni oslobodiše svoga gospodara. Pošto je Hera prva počela da kuje zaveru, Zeus je obesi o Nebo za zlatne narukvice oko oba zglavka i pričvrsti po jedan nakovanj o oba članka. Ostala božanstva behu tronuta njenom sudbinom preko svake mere, ali ne smedoše da joj priteknu u pomoć, bez obzira na njene žalosne krike. Najzad, Zeus pristade da oslobodi Heru pod uslovom da se svi zakunu da nikada više neće dizati bunu. To uz gunđanje učiniše svi bogovi, i to svaki ponaosob. Zeus je posebno kaznio i Posejdona i Apolona, poslavši ih za sluge kralju Laomedonu, kome su oni sagradili Troju; ostalima je oprostio, smatrajući da su prinudno učestvovali u zaveri.[5]

1. Orfički fragmenat 58; Hesiod: Teogonija 56;
2. Apolodor: I, 3, l—2;
3. Homer: Ilijada XIX, 407;
4. Ibid: I, 547; XVI, 458; VIII, 407—8; XV, 17; VIII, 397—104; XIV, 197—223;
5. Sholijast uz Homerovu Ilijadu XXI, 444; Ceces: O Likofronu 34, Homer: Ilijada: I, 399 i XV, 18—22.

*

1. Bračni odnos Zeusa i Here odražava varvarske odnose u vreme dolaska Doraca, kad su žene bile lišene svih magičnih svojstava, osim proroštva, i smatrane kao pokretna imovina. Moguće je da je predanje o tome kako je Zeus, kad su se bogovi; pobunili, uspeo da sačuva vlast jedino zahvaljujući Tetidi i Brijareju — u stvari metaforična priča o pobuni vazalnih prinčeva na dvoru helenskog Visokog Kralja, koja zamalo što ga nije stala prestola; pomoć je tada stigla od grupe nehelenske dvorske garde, regrutovane iz Makedonije, Brijarejeve domovine, i odreda Magnezijanaca, koji su bili privrženi Tetidi. Tu je zaveru lako mogla da skuje Herina velika sveštenica, i nju je, sudeći po mitu, Visoki Kralj posle toga ponizio.

2. Zeusovo silovanje Ree, boginje Zemlje, svedoči da su Heleni, koji su obožavali Zeusa, preuzeli sve poljoprivredne i pogrebne obrede. Smisao Herine zabrane da se Zeus oženi u stvari leži u činjenici da dotada monogamija nije bila poznata; žene su po svojoj ćudi birale ljubavnike. To da je Zeus sa Temidom izrodio Godišnja Vremena znači da su Heleni preinačili i kalendar; Temida ("poredak«) bila je Velika Boginja koja je ustanovila godinu od 13 meseci, podeljenu na dva godišnja doba, letnjom i zimskom dugodnevicom. U Ateni ova godišnja doba bila su personificirana u Tali ("pupljenje«) i Karpi (prvobitno »Carpho«), »venjenje«, a njihov hram imao je oltar posvećen obožavanju Dionisa (vidi 27, 5). Tala i Karpa se pojavljuju na pećinskim uklesima u Pteriji, gde su predstavljeni kao dvostruki vid lavlje boginje Hepte, rođene na krilima dvoglavog sunčanog orla.

3. Boginja Harita (»milost«) uzimala je svoj miroljubivi vid u vreme kad je velika sveštenica birala svetog kralja, svog ljubavnika. Homer pominje dve Harite — Pasiteju i Kalu, što je, izgleda, bilo prisilno odvajanje tri reči.: "pasi thea cales", "Boginja lepa svim muškarcima". Dve Harite, Auksa (»uvećavanje«) i Hegemona (»veština«), koje su obožavali Atenjani, poklapale su se sa dva godišnja doba. Kasnije su Harite poštovane kao trojstvo, da bi odgovarale trima Suđajama — što znači Trojnoj Boginji u suštinskom smislu (vi.di 106, 3). Tvrdnja da su Harite Zeusova deca rođena sa Eurinomom, stvarateljkom, govori o tome da su Heleni uspostavili vlast tako čvrsto da su mogli da se žene svakom ženom kojom su hteli.

4. Muse ("planinske boginje"), prvobitno trojstvo (Pausanija: IX, 29, 2), su Trojna Boginja u orgastičkom vidu. Zeusova tvrdnja da im je on otac kasnijeg je porekla; Hesiod ih naziva kćerima Majke Zemlje i Vazduha.

14 ROĐENJE HERMESA, APOLONA, ARTEMIDE I DIONISA

Ljubavnik Zeus obljubio je mnoge nimfe, kćeri Titana i bogova, a pošto je stvoren čovek i mnoge smrtne žene; najmanje četiri značajna olimpijska božanstva izrodio je van braka. Najpre je sa Majom, kćerkom Atlanta, dobio Hermesa, koji se rodio u pećini na planini Kileni u Arkadiji. Zatim je Apolona i Artemidu začeo sa Letom, kćerkom Titana Koeja i Titanke Fojbe, na taj način. što je i sebe i nju u času sjedinjavanja pretvorio u jarebice;[1] ljubomorna Hera poslala je zbog toga zmiju Pitona da progoni Letu po celom svetu, zapretivši da joj neće dozvoliti da se igde pod suncem nebeskim porodi. Nošena krilima Južnog vetra, Leta dođe najzad do Ortigije, u blizini ostrva Dela, i tu rodi Artemidu. Samo što je ugledala svet, Artemida pomože majci da pređe uski moreuz. Na ostrvu Leta je između jednog maslinovog i jednog palmovog drveta, koji su rasli na severnoj strani planine Kint, posle devet dana muka, rodila Apolona. Del, do tada pokretno ostrvo, učvrsti se u moru i postade nepomično, i od tada niko više nije smeo biti rođen niti umreti na njemu; bolesne ljude i trudne žene prevozili su morem do Ortigije.[2]

b) Majku Zeusovog sina Dionisa različito su nazivali: jedni kažu da je to bila Demetra, ili Ija;[3] drugi je zovu Diona; treći Persefona, koju je Zeus oplodio pretvorivši se u zmiju, a ima ih koji Letu smatraju Dionisovom majkom.[4]

c) Priča najčešće teče ovako: Zeus je, prerušen u smrtnika, potajno vodio ljubav sa Semelom (»Mesec«), kćerkom kralja Kadma iz Tebe, a ljubomorna Hera, prerušena u staru susetku, poučila je Semelu, koja je već šest meseci bila trudna, da svom tajanstvenom ljubavniku postavi zahtev da je više ne obmanjuje, već da se pred njom pojavi u svom pravom obliku i prirodi. Kako bi inače znala nije li slučajno njen ljubavnik čudovište? Semela je poslušala savet i kad je Zeus odbio njenu molbu, zabranila mu pristup u svoju postelju. Tada se on, naljućen, pojavi u obliku munje i groma i sažeže je. Ali Hermes spase šestomesečni plod — prišivši ga uz Zeusovo bedro, da doraste do devet meseci; i u određeno vreme ga porodi. Tako Dionisa zovu dva puta rođeni ili »dete dvostrukih vrata«.[5]

1. Hesiod; Teogonija 918; Apolodor: I, 4, 1; Aristofan: Ptice 870; Servije uz Vergllijevu Ajneidu III, 72;
2. Homerska himna Apolonu 14; Higin: Fabula 140; Ajlijan: Šarena istorija V, 4; Tukidid: 104; Strabon: X, 5, 5;
3. Diodor sa Sicllije: III, 62 1 74; rv, 4;
4. Sholijast uz Pindarove Pitijske ode III. 177; Orfički fragmenat 59: Plutarh: Symposiacs VII, 5;
5. Apolodor: III, 4, 3; Apolonije sa Roda: IV, 1137.

*

1. Zeusova nasilja se, kako izgleda, odnose na helenska osvajanja starih boginjinih svetih škrinja, kao što je škrinja na planini Kileni; njegove ženidbe, opet, proističu iz drevnog običaja da se svetom kralju hrastovog kulta daje titula »Zeus«. Hermes, sin koga je Zeus dobio pošto je silovao Maju — titula Boginje Zemlje kao starice — prvobitno nije bio bog već totemsko obeležje falističkog stuba ili piramida. Ovakvi stubovi bili su središte orgastičkih igara u čast boginje.

2. Jedna komponenta Apolonove božanske prirode izgleda da je bio proročki miš — koji je konsultovan u svetilištu Velike Boginje, što možda objašnjava zašto Apolon nije rođen pod suncem nebeskim, nego pod zemljom. "Apolon Smintijski" jedna je od Apolonovih riajranijiih titula (vidi 158, 2). Miševi su dovođeni u vezu sa bolesnima i njihovim lečenjem, pa su Heleni stoga obožavali Apolona i kao boga medicine i proroštva; tek kasnije se govorilo da je rođen pod maslinovim i palmovim drvetom na severnoj strani planine. Nazivali su ga bratom-blizancem Artemide, Boginje Rađanja dece. a majka im je blla Leta — kćerka Titanke Fojbe (»rnesec«) i Titana Koeja (»inteligencija«) — poznata u Egiptu i Palestini kao Lat, boginja rodnosti urminog i maslinovog drveta; to objašnjava i zašto je u Grčku prispela s Južnim vetrom. U Italiji je ona postala Latona ("kraljica Lat"). Njen sukob sa Herom podseća na sukob ranih iseljenika iz Palestine i starosedelačkih plemena koja su obožavala drugu boginju. zemlje; kult miša, koji je ona, izgleda, donela sa sobom, bio je već uveliko razvijen u Palestini (Samuilo knjiga I, VI, 4 i Isaija LXVI, 17). Običaj

da se u grčkim i rimskim kućama drži zmija radi odbrane od miševa objašnjava zašto Piton proganja Apolona. Ali Apolon je bio i duh svetoga kralja koji je pojeo jabuku — reč »Apollo« možda pre potiče od korena abol, ("jabukar") nego od apollunai (»razoriti«), iako je ovo drugo opšte prihvaćeno mišljenje.

3. Pohotljiva jarebica bila je ptica posvećena Artemidi, u početku orgastičkoj boginji. Ostrvo Ortigija služilo je jatima jarebica kao mesto odmora kad su se u proleće selile na Sever. Priča da je Del, gde je rođen Apolon, do tada bio ploveće ostrvo (vidi 43, 4), možda je pogrešno shvaćen podatak da je njegovo rođenje najzad zvanično utvrđeno; i Homer ga zove Lycegens ("rođen u Likiji") (Ilijada IV, 101); građani Efesa sa ponosom tvrde da je Apolon. rođen u Ortigiji, u blizini Efesa (Takit: Anali III, 61). Bojoćani i Tegirijanci takođe tvrde da je on njihov rođeni sin (StefanVizantinac sub Tegyra).

4. Dionis je, verovatno, sveti kralj koga je u sedmom mesecu posle zimske ravnodrievice boginja ritualno ubijala munjom, a sveštenice ga pojele (vidi 27, 3). Ovo objašnjava njegove majke: Dionu, boginju hrastovog drveta; Iju i Demetru, žitne boginje; i Persefonu, boginju smrti. Kad ga Plutarh naziva »Dionis, sin Lete« (»zaborav«), misli na njegov kasniji vid vinskoga boga.

5. Priča o Semeli, Kadmovoj kćeri, izgleda da je proistekla iz opšteg nastojanja Helena iz Bojotije da okončaju tradicionalni ritual podnošenja kralja na žrtvu: Olimpljanin Zeus uspostavlja svoju vlast, uzima osuđenog kralja pod svoju zaštitu i uništava boginju njenim sopstvenim oružjem. Dionis postaje besmrtan, pošto je ponovo rođen od svog besmrtnog oca. Semela je poštovana u Ateni u vreme Lenaea, svetkovine divljih žena, kada su one na devet, delova čerečile jednogodišnjeg bika, koji je predstavljao Dionisa i prinosile ga njoj na žrtvu; jedan komad su pekle a ostale komade su jele žive. Semela je obično objašnjavana kao oblik od Selena (»mesec«), a broj devet je tradicionalni broj orgastičkih sveštenica meseca, koje su učestvovale u ovim gozbama — u Kogulu, na pećinskom crtežu, prikazano je devet takvih žena kako igraju oko svetog kralja, a devet drugih ubilo je i proždiralo srednjovekovnog đakona, svetog Samsona iz Dala.

15 ROĐENJE EROTA

Neki tvrde da je Erot, rođen iz sveopšteg jajeta, bio u stvari prvi od svih bogova, nijedan od ostalih nije mogao biti rođen pre no što je on postao; oni ga smatraju vršnjakom Majke Zemlje i Tartara, i ne priznaju da je imao ni oca ni majku, dok je po drugima Erotova mati bila Ejlejtija — boginja dečjeg rođenja.[1]
b) Postoji i predanje da je Erot Afroditin sin sa Hermesom ili Arejem, ili čak sa sopstvenim ocem — Zeusom; takođe se priča da ga je začela Irida sa Zapadnim vetrom. On je bio raspušten dečak koji nije poštovao ni starost ni društveni položaj, već je na svojim zlaćanim krilima leteo unaokolo, gađajući nasumce svojim oštrim strelama i ćudljivo raspaljivao srca strastvenom pomamom.[2]
1. Orfička himna V; Aristotel: Metafizika I, 4; Hesiod: Teogonija 120;
Meleagar: Epigrami 50; Olen, navodl ga Pausanija: IX, 27, 2;
2. Kikero: O prirodi bogova III, 23; Vergllije: Ciris 134; Alkaj, navodi ga Plutarh: Amatorijus 20.

*

1. Za Hesioda je Erot ("polna strastvenost") bio čista apstrakcija. Rani Grci su ga opisivali kao Kera, ili krilatog »Duha«, kao Starost, ili Kugu, što u prenosnom smislu znači da posledice neobuzdane polne strasti mogu biti nezgodne po društvene odnose. Kasniji pesnici su, pak, počeli perverzno da uživaju u Erotovim ludostima, tako da je u Praksitelovo vreme sentimentalno slavljen kao lepota mladosti. Njegovo najčuvenije svetilište bilo je u Tespiji, gde su ga Bojoćani poštovali kao jednostavan falistički stub — pastirskog Hermesa ili Prijapa, pod različitim imenom (vidi 150, a). Razna mišljenja o njegovim roditeljima lako se

daju objasniti. Hermes je bio falistički bog; i Arej, kao bog rata, povećavao je žudnju među ženama ratnika. Afrodita kao mati i Zeus kao otac — mogu se shvatiti kao aluzija na to da seksualna strast ne zazire ni od rodoskvrnuća; i najzad priča kako je Erota začela Duga sa Zapadnim vetrom samo je lirska maštarija. Ejlejtija, "ona što dolazi ženama na porođajnoj postelji", bio je naziv za Artemidu; reč znači da nema jače ljubavi od materinske.

2. Erot nikada nije smatran dovoljno odgovornim da bi kao bog zauzeo mesto u vladajućoj olimpijskoj porodici dvanaestorice.

16 POSEJDONOVA NARAV I DELA

Pošto su zbacili svoga oca Krona, Zeus, Posejdon i Had bacali su kocku da bi utvrdili ko će vladati nebom, ko morima, a ko tamnim podzemnim svetom, s tim što bi, kako su se dogovorili, vlast na zemlji zajednički delili. Zeusu tako pripade nebo, Hadu podzemni svet, a Posejdonu more. Posejdon, jednak bratu Zeusu po veličanstvu, ali ne i po vlasti, a po prirodi goropadan i svađalica, odmah se dade na posao da sagradi sebi podvodni stan van Ajgeje u Euboji. U prostranim štalama držao je bele zaprežne konje sa bronzanim potkovicama i zlatnim grivama i zlatne kočije od kojih je bura odmah prestajala, a morska čudovišta se podizala na površinu mora, poigravajući oko njih.[1]

b) Želeo je da se oženi ženom koja bi se u morskim dubinama osećala kao kod kuće, pa je počeo da se udvara Tetidi Nereidi; ali kad Temida obnarodova proročanstvo da će svaki sin koga Tetida rodi biti veći od oca, on odustade i dozvoli joj da se uda za smrtnika Peleja. Jedna druga Nereida — po imenu Amfitrita, kojoj se potom približio — gnušala se njegovih predloga i pobegla na planinu Atlant samo da bi ga izbegla; Posejdon pošalje za njom glasnike a među njima i jednog Delfina, koji je tako spretno zastupao Posejdona da je Amfitrita popustila i pristala da se svadba zakaže. Zahvalni Posejdon smestio je Delfinov lik među zvezde kao sazvežđe Delfina.[2]

Amfitrita rodi Posejdonu troje dece: Tritonu, Rodu i Bentesikimu; koliko je Hera bila ljubomorna na Zeusa toliko je i Amfitrita bila na Posejdona zbog njegovih ljubavnih veza sa boginjama, nimfama i smrtnim ženama. Naročito joj je bilo nepodnošljivo kad se zaljubio u Forkidovu kćer Skilu, te je u lokvu u kojoj se ona kupala bacila čarobne trave od kojih se Skila pretvorila u čudovište sa šest glava i dvanaest nogu koje laje.[3]

c) Posejdon je bio pohlepan na zemaljsko carstvo i jedanput je ustvrdio kako ima pravo na Atiku time što je lupio trozupcem u Akropolj kod Atene. Na tom mestu se stvorio kladenac morske vode koji još postoji; kad duva južni vetar, iz dubine se čuje udaranje morskih talasa. Kasnije, za vlade Kerkopa, Atena htede da preuzme vlast na miran način, posadivši pored kladenca prvu maslinu. Ljutit, Posejdon je pozove na dvoboj, i Atena bi na to pristala da se Zeus nije suprotstavio i naredio im da spor iznesu na javnu raspravu. I tako su se uskoro zatim pojavili pred božanskim sudom, koji se sastojao od najvišeg božanskog veća. Sud pozva Kerkopa da svedoči. Svi bogovi su podržavali Posejdona, a sve boginje su bile na strani Atene. Tek kad se i sam. Zeus izjasnio za Atenu, sud je većinom od svega jednog glasa odlučio da Atena ima veća prava na tu zemlju, jer joj je podarila lepši poklon.

d) Duboko uvređen, Posejdon je poslao ogroman talas da poplavi Trijazijansku dolinu, u kojoj je ležao grad u kome se Atena nastanila i nazvala ga svojim imenom. Da bi smirili Posejdonov bes, ženama u gradu Ateni oduzeše pravo glasa, a muškarcima zabraniše da nose imena svojih majki, kao što je do tada bio običaj.[4]

e) Posejdon se zavadio sa Atenom i oko grada Trojzena; ali tom prilikom Zeus im naredi da podele vlast u gradu, iako takvo rešenje nije bilo po volji ni jednoj ni drugoj strani. Zatim je Posejdon bezuspešno pokušavao da traži od Zeusa Ajginu, od Dionisa ostrvo Naks, od Helija Korint, ali je dobio samo Prevlaku, dok je Heliju dodeljen Akropolj. Razjaren i besan, namerio je da otme od Here Argolidu i bio spreman da se i s njom potuče, odbijajući da se pojavi pred olimpijskim glavarima, tvrdeći da prema njemu gaje predrasude. Zbog ove optužbe Zeus ovlasti rečne bogove da donesu odluku o Posejdonovim zahtevima.

Inah, Kefis i Asterion presudiše u Herinu korist. Pošto mu je već bilo zabranjeno da se, kao ranije, sveti poplavom. Posejdon postupi suprotno: presuši izvore svojih sudija i od tada u njima leti nema vode. Ipak Posejdon dopusti da argivska reka Lerna teče neprestano zbog Amimone, jedne Danaide, koja se zbog suše bila uznemirila.[5]
f) Posejdon se hvalio da je stvorio konja, iako neki kažu da je, dok je on još bio novorođenče, Rea dala jednoga konja Kronu da pojede; hvalio se i da je izmislio uzde, iako ih je Atena pronašla pre njega; ali se zato u tačnost njegove tvrdnje da je ustanovio konjske trke nikada nije sumnjalo. Sigurno je da su konji posvećeni njemu, verovatno u spomen na njegovu ljubavnu hajku za Demetrom u vreme kad je ona, suznih očiju, tragala za svojom kćerkom Persefonom. Kaže se da je Demetra, brižna i obeshrabrena svojim traganjem, i sasvim lišena naklonosti prema ljubavnoj strasti, preobrazila sebe u kobilu i počela mirno da pase sa krdom nekoga Onka, Apolonovog sina, koji je vladao Onkejom u Arkadiji. Ipak, nije mogla da umakne Posejdonu, koji se pretvorio u pastuva i opasao je; iz ovog odvratnog spoja rodila su se nimfa Despojna i divlji konj Arion. Demetra se tako žestoko naljutila da su je u Arkadiji uvek poštovali kao »Demetru furiju«.[8]

1. Homer: Ilijada XV, 187—83; VIII, 210—11: XIII, 20—30; Odiseja V, 331; Apolonije sa Roda: III, 1240;
2. Apolodor: III, 13, 5; Higin: Pesni;ka astronomija II, 17;
3. Ceces: O Likofronu 45 i 50;
4. Herodot: VIII, 55; Apolodor: III, 14, I; Pausanija: I, 24. 3; Augustin: De Civitates dei XVII, 9; Higin: Fabula 164;
5. Pausanija: II, 30, 6; Plutarh: Symposiacs IX, 1, 6; Pausanija: II, I; 6; II, 15, 5; II, 22, 5;
6. Pindar: Pitijske ode VI, 50; Pausanija: VIII, 25, 3—5; Apolodor: III, 6,8.

*

1. Tetida, Amfitrita i Nereida su lokalni nazivi Trojne Boginje Mesec kao vladarke mora, pa je tako njihov otac Posejdon — bog Ajolaca — predstavljan kao boginjin suprug u svim mestima u kojima su nju poštovalii. Pelej se oženio Tetidom na planini Pelion (vidi 81, 1). Nereida znači »vlažna«, a ime Amfitrita odnosi se takođe na »treći element-" — more, koje je bačeno na zemlju — »prvi element«, i iznad njih se diže "-drugi element« — vazduh. U homerskim pesmama Amfitrita znači »more«; i nije označena kao Posejdonova žena. Njeno odlaganje da se uda za Posejdona odgovara Herinom oklevanju da pođe za Zeusa, i Persefoninom za Hada; ova ženidba označavala je nastojanje sveštenika muškaraca da preuzmu kontrolu ribolova, koja je pripadala ženama. Priča o delfinu je sentimentalna alegorija: delfin se javlja kad se more smiri. Amfitritina deca su, u stvari, opet ona saima u trojstvu: Tritona, srećni novi mesec; Roda, pun žetveni mesec; i Bentesikima, opasan stari mesec. Ali Triton je nešto kasnije pominjan kao božanstvo muškog roda. Grad Ajgeja se nalazio na zaštićenoj, bojotijskoj strani Euboje i služio je kao luka za Orhomen, a iz nje je krenuo i pomorski pohod na Troju.

2. Priča o Amfitritinoj osveti Skili može se upoređivati sa Pasifajinom osvetom jednoj drugoj Skili (vidi 91, 2). Skila ("ona što vraća«) je sama Amfitrita, samo u svom neprijatnom vidu psoglave boginje smrti Hekate (vidi 31, f) koja se dobro snalazi i na zemlji i u moru. Otisak pečata iz Knosa pokazuje je kako zastrašuje ljude na brodu, kao što je pretila Odiseju kod Mesinskog moreuza (vidi 170, t). Beleška koju navodi Ceces izgleda da je pogrešno izvedena priča sa crteža na jednoj staroj vazi. Na crtežu Amfitrita stoji pored jezera u kome obitava psoglavo čudovište, a na drugoj strani vaze prikazan je udavljeni heroj koga su dve psoglave boginje trijade uhvatile na ulazu u Podzemlje (vidi 31, a i 134, 1).

3. Posejdonovi pokusaji da se dočepa vlasti u pojedinim gradovima su politički mitovi. Njegova zavada sa Atenom govori o neuspelom pokušaju da se gradu Ateni kao bog pokrovitelj nametne Posejdon, umesto Atene. Ipak, i Atenina pobeda je umanjena popuštanjem patrijarhatu; Atenjani su napustili običaj Krećana, koji se još do u klasično vreme zadržao u Kariji (Herodot I, 173), da se prezivaju po majci. Var, koji beleži

ovaj detalj, suđenje Ateni i Posejdonu prikazuje kao plebiscit u kome su dali svoj glas svi muskarci i žene u Ateni.

Jasno je da su jonske Pelazge u Ateni potukli Ajoljani i da je Atena povratila svoju vrhovnu vlast jedino uz pomoć i podršku Ahajca Zeusa, te se stoga odrekla svog oca Posejdona i pristala da ponovo bude rođena iz Zeusove glave.

4. Pitoma maslina doneta je, u stvari, iz Libije, što potvrđuje mit da je Atena libijskog porekla; ali ona je, po svemu sudeći, donela samo kalem, jer pitoma masllna ne uspeva kao posebno drvo, već se kalemi na divlju. Drvo koje je boginja donela pokazivalo se u Ateni još i u drugom stoleću naše ere. Poplava ravnice je, po svoj prilici, istorijski dogadaj, ali. mu se ne može utvrditi vreme. Moguće je da se to dogodilo početkom četrnaestog stoleća pre naše ere, kada je, po računicama meteorologa, bio period maksimalnih padavina. Verovatno da u to vreme reke Arkadije nisu nikako presušivale, i da je njihovo izlivanje smatrano Posejdonovom osvetom. Sasvim je utvrđeno da se u Korintu u prehelensko doba obožavalo sunce. (Pausanija: II, 4, 7 — vidi 67, 2).

5. Mit o Demetri i Posejdonu beleži helenski prodor u Arkadiju. Demetru su, kao svoju zaštitnicu, slikali u Figaliji kao boginju kobilje glave prehelenskog kulta konja. Konji su bili posvećeni mesecu jer su im kopita slična polumesecu, a mesec je smatran izvorom svih voda na zemlji; odatle i veza između Pegasa i vodenog izvora (vidi 75, b). Rani Heleni su naveliko gajili konje u Grčkoj a uvezli su ih iz kaspijskih oblasti, pošto domaća pasmina, slična šetlandskim ponijima, nkako nije bila pogodna za kočije. Izgleda da su se dočepali središta kulta konja i da su se tu njihovi kraljevi--ratnici prisilno venčavali sa mesnim sveštenicama, dobijajući time pravo na zemlju; na taj način su potisnute i orgije divlje kobile (vidi 72, 4), pa su sveti konji Arion i Despojna (ovo je bio naziv za samu Demetru) stoga smatrani Posejdonovom decom. Amimona je možda bilo ime za boginju grada Lerne, koji, je bio središte vodenog kulta Danaida (vidi 60, g i 4).

6. Demetra kao Furija, slično Nemesidi kao Furiji (vidi 32, 3), bila je boginja u ubilačkom raspoloženju što je nastupalo jedanput godišnje kada je žrtvovan sveti kralj; priča o Posejdonu i Demetri u Telpusiji (Pausanija: VIII, 42) i o Posejdonu i neimenovanoj Furiji kod izvora Tilfusa u Bojotiji (sholijast uz Homerovu Ilijadu XXIII, 346), vec je zastarela kad su došli Heleni. Ona se pojavljuje još u ranoj indijskoj svetoj književnosti, kad se Saranija pretvorila u kobilu, a Vivasuat postao pastuv i opasao je; plod ovoga spoja bili su dva junačka Asvina. "Demetra Erinija-" možda nije zamenjivala "Demetru Furiju-" već »Demetru Saraniju« — što bi predstavljalo pokušaj da se izmire dve oprečne kulture; ali za nepopustljive Pelazge Demetra je bila i ostala silovana.

17 HERMESOVA NARAV I DELA

Kad se Hermes rodio na planini Kileni, njegova mati Maja pažljivo ga je povila i položila u rešeto za vejanje žita. Međutim, on poče da raste zapanjujućom brzinom i u tren oka postade dečak, koji se, čim se mati okrenula, iskrao u potrazi za doživljajima. Prvo je dospeo u Pijeriju, gde je Apolon čuvao neobično lepo stado krava, te odluči da mu ih ukrade. Ali plašeći se da ga ne odaju tragovi, Hermes na brzinu napravi više cipela od hrastove kore i pričvrsti ih pletenicama od trave za kravlja kopita, pa noću izvede krave na put. Apolon je brzo otkrio krađu, ali je, zaveden Hermesovim lukavstvom, uzalud tragao za kravama, idući na zapad čak do Pila, a na istok do Onhesta, da bi na kraju bio prinuđen da obeća nagradu onome ko mu privede lopova. Lakomi na nagradu, Silen i njegovi satiri uputiše se raznim pravcima i tragahu dugo vremena, ali bez uspeha.Najzad, neki od njih, tragajući Arkadijom, začuše prigušen zvuk neke muzike koju dotle nikada ne behu čuli. Nimfa Kilena im sa ulaza u pećinu, objasni da je u pećini nedavno rođeno dosada najdarovitije dete i da mu je ona dadilja. To dete je od kornjačine ljušture i malo kravlje mešine napravilo izvanrednu muzičku igračku i njome uspavalo svoju majku.

b) »A od koga je dobilo kravlju mešinu?« dočekali su satiri spremno nimfinu priču, pošto su opazili dve kravlje kože ispred pećine. »Da nećete da optužite siroto dete da je lopov?« pitala je Kilena. Malo-pomalo dođe do grubih reči.

c) Utom se pojavi i Apolon, koji je otkrio lopova po neobičnom ponašanju dugorepe ptice. On uđe u pećinu, probudi Maju i grubo joj reče da Hermes mora vratiti krave. Maja pokaza rukom na dete, uvijeno u pelene, koje se pretvaralo da spava. »Kakva besmislena optužba«, uzviknu ona. Ali Apolon je prepoznao kravlje kože. On. uze Hermesa, odnese ga na Olimp i tamo zvanično optuži za krađu, podnevši kao dokaz kravlje kože. Zeus, ne htevši da poveruje da mu je tek rođeni sin lopov, podrža dečakovu odbranu, ali Apolon ne hte da oteže stvar, te Hermes najzad priznade.

»Vrlo dobro, pođi sa mnom«, reče Apolonu, »i dobićeš svoje stado. Ja sam ubio samo dve krave, a i njih sam podelio na dvanaest jednakih delova da bi ih žrtvovao dvanaestorici bogova.«
»Dvanaest bogova?« začudi se Apolon. »Ko je dvanaesti bog?«

»Tvoj sluga, gospodaru«, odgovori skromno Hermes. »Ja nisam pojeo više nego što mi je pripadalo, iako sam bio vrlo gladan, sve ostalo sam stvarno spalio.«

Ovo je bila prva žrtva u mesu koja je ikad učinjena.

d) Dva se boga vratiše na planinu Kilenu, gde se Hermes pozdravi s majkom i izvuče predmet koji je sakrio ispod ovčje kože.

»Šta ti je to?« upita ga Apolon. Umesto odgovora, Hermes mu pokaza liru koju je sam izumeo i napravio od kornjačinog oklopa. Udarajući u njene strune, on poče da svira tako neobično razigranu melodiju, pevajući o Apolonu, hvaleći njegovu otmenost, inteligenciju i dobrotu, da mu ovaj odmah sve oprosti. Hermes, svirajući neprestano, povede ushićenog i izne-nađenog Apolona do Pila, i tamo mu dade preostalo stado koje beše sakrio u pećlnu.

»Da sklopimo posao!« uskliknu Apolon. »Ti zadrži krave, a ja ću uzeti liru.«

»U redu«, reče Hermes i oni se rukovaše.

e) Dok su gladne krave pasle, Hermes odseče komad trske i od nje napravi pastirsku frulu, pa opet poče da svira. Ponovo ushićen, Apolon uzviknu: »Opet ti nudim pogodbu! Ako mi daš frulu, daću ti zlatnu pašu za tvoje stado, ubuduće ti ćeš biti bog svih kravara i pastira.«

"Moja frula više vredi od tvoje zlatne paše«, odgovori Hermes. »Ali pristajem na razmenu ako me naučiš predskazivanju po letu i glasu ptica, jer izgleda da je to veoma korisna umetnost."

»Ne mogu to da učinim«, reče Apolon, »ali ako odeš do mojih starih dadilja koje žive na Parnasu, one će te naučiti da proričeš pomoću kamenčića.«

f) Oni se rukovaše još jedanput i Apolon odnese dete Hermesa nazad na Olimp, gde ispriča Zeusu šta se dogodilo. Zeus očita Hermesu da mora poštovati tuđu svojinu i odustati od svojih laži, ali sve ga je ovo ipak zabavljalo. »Izgledaš mi veoma otresit, brbljiv mali bog«, rece mu on.

»Onda me učini svojim glasnikom, oče«, odgovori Hermes, »i ja ću biti odgovoran za imovinu svih božanstava, i nikad neću lagati, iako ne mogu da obećam da ću uvek govoriti celu istinu.«

»To se ne bi od tebe ni moglo očekivati«, reče Zeus sa osmehom. »Ipak, ja ću u tvoje dužnosti uvrstiti i sklapanje ugovora, unapređenje trgovine i zaštićivanje putnika na svim putevima širom sveta.a

Pošto se Hermes složio sa ovim uslovima, Zeus mu je dao glasnička obeležja sa belim trakama i svima naredio da ih poštuju; podario mu je okruglasti šešir da ga štiti od kiše i zlatne krilate sandale, koje su ga nosile brzinom vetra. Hermes se odmah dopao svima u porodici na Olimpu, a on ih je naučio da pale vatru brzim trenjem luča i trudi.

g) Posle toga Trije pokazaše Hermesu kako da predskazuje budućnost po rasporedu kamenčića u posudi sa vodom; a on sam izmisli igru piljaka sa kostima zglobova i vračaše pomoću njih. Had ga je takođe uposlio kao svoga glasnika, naloživši mu da poziva one koji umiru, nežno i recčito spuštajući im zlatni veo preko očiju.[1]

h) On je pomagao i trima Suđajama pri sastavljanju azbuke, izmislio je astronomiju, muzičku lestvicu, umetnost boksovanja i gimnastiku, mere za težinu i dužinu (koje neki pripisuju Palamedu) i odgajivanje maslinovog drveta.[2]

i) Neki drže da je lira koju je izmislio Hermes imala sedam žica; drugi da je imala samo tri, da bi odgovarale godišnjim vremenima, ili četiri, da bi odgovarale četvrtima godine, a da je Apolon povećao na sedam žica.[3]
j) Hermes je imao mnoge sinove, uključujući tu Ehiona, argonautskog glasnika; Autolika, lopova i Dafnida, osnivača bukoličke poezije. Taj Dafnid bio je mladi sicilijanski lepotan, koga je njegova majka nimfa ostavila pod lovorovim grmom na Herinoj planini, gde su mu ime dali pastiri, njegovi drugi roditelji. Pan ga je naučio sviranju na fruli; Apolon ga je voleo, u lov je išao sa Artemidom, koja je volela muziku. Vodio je računa o svojim mnogobrojnim stadima i krdima, koja su bila iste pasmine kao i Helijeva. Nimfa, po imenu Homija, naterala ga je da joj se zakune na vernost pod pretnjom da će ga oslepiti ako ne održi zakletvu; međutim, njena suparnica Himajra uspela je da ga zavede dok je bio pijan, te Homija izvrši svoju pretnju. Dafnid se u slepilu jedno vreme tešio tužnim pričama, ali nije dugo živeo. Hermes ga je pretvorio u kamen koji još može da se vidi u gradu Kefalenitanu; stvorio je kod Sirakuse i izvor nazvan Dafnid, gde su Dafnidu svake godine prinošene žrtve.[4]

1. Homerska himna Hermesu I, 543; Sofokle: Fragmenti fz delo Psi tragači
2. Diodor sa Sicilije:V, 75; Higin: Fabula 277; Plutarh: Symposiacs IX,
3. Homerska himna Hermesu 51; Diodor sa Sicilije; I, 16; Makrobije: Saturnaliorum Conviviorum I, 19; Kalimah: Himna Delu. 253;
4. Diodor sa Sicilije: IV, 84; Servije o Vergilijevim Elclogama V, 20; VIII, 68; X, 26; Filargije uz Vergilijeve Ekloge V, 20; Ajlijan: Šarena istorija X, 18.

*

1. Mit o Hermesovom detinjstvu sačuvao se samo u poznijoj literaturi. Tradicija pljačke stada koju su vršili stanovnici Mesene u okolini (vidi 74, g i 171, h), prekinuta je sklapanjem jednog ugovora i izgleda da je u mitu kombinovana sa pričom kako su divlji Heleni, u ime usvojenoga boga Apolona, pljačkali i podjarmljivali kretsko-heladsku civilizaciju, koju su zatekli u srednjoj i južnoj Grčkoj. Pesničenje, gimnastika, mere za dužinu i težinu, muzika, astronomija, gajenje maslinovog drveta, pa i vaspitanjem stečeno učtivo ponašanje, sve je to bilo prehelensko (vidi 162, 6).

2. Hermes se ubraja u bogove falističkog kamenog kulta, koji je bio prehelenski kult plodnosti (vidi 15, 1) — priča o njegovom brzom rastenju može se protumačiti Homerovom šaljivom raskalašnošću, ali se pod Hermesom može podrazumevati i božansko dete prehelenskog kalendara (vidi 24, 6; 44, 1: 105, 1; 171, 4 itd.); egipatski bog inteligencije Tot, kao i Anubije, koji prati duše u podzemlje.

3. Glasničke bele trake, koje su obeležavale Hermesovu službu, kasnije su pogrešno shvaćene kao zmije, jer je on bio i Hadov glasnik; odatle i Ehionovo ime. Trije su Trojna Musa (»planinska boginja«) Parnasa. Njihovo vračanje pomoću kamenčića primenjivalo se u Delfima (grčki mitografi: Appendix Narrationum 67). Ateni se pripisuje kocka za vračanje, napravljena od koštanog zgloba (Zenobije: Poslovice V, 75); taj način vračanja su posle svi prihvatili, a veština augura (vračanje pomoću ptičjeg leta i cvrkuta), ostala je aristokratska povlastica i kod Grka i kod Rimljana. Apolonova "ptica dugih krila" je verovatno bila ždral, posvećen Hermesu; to je došlo otuda što je Apolonovo sveštenstvo stalno prekoračivalo u Hermesov delokrug, pošto je prvobitno Hermes bio zaštitnik proročkog predskazivanja, književnosti i umetnosti; Hermesovo sveštenstvo pak zadiralo je u domen Pana, Musa i Atene. Hermesu se pripisuje da je izmislio vatru zbog toga što se trenje smatralo falističkom magijom.

4. Silen i njegovi sinovi satiri bili su uobičajeni komični likovi u atičkoj drami (vidl 83, 5); oni, u stvari, predstavljaju primitivne ljude koji su živeli u planinama severne Grčke. Smatralo se da je Silen ili starosedelac ili sin Pana i jedne nimfe (Non: Dionysiaca XIV, 97; XXIX, 262; Ajlijan: Šarena istorija III, 18).

5. Romantična priča o Dafnidu ispredala se oko falističkog stuba u Kefalenitanu i na kladencu kod Sirakuse, oko kojih je, verovatno, raslo lovorovo grmlje, a pesme se pevale u spomen slepog mrtvaca. Dafnida je, kažu, voleo Apolon jer je od orgastičke boginje Tempe preuzeo lovor (vldi 21, 6).

18 AFRODITA, NJENA NARAV I DELA

Afroditu je bilo teško nagovoriti da pozajmi drugim boginjama svoj čarobni opasač koji je imao moć da se svako živi zaljubi u onoga ko ga ima na sebi; jer ona je ljubomorno čuvala svoj položaj. Zeus ju je udao za Hefajsta, hromoga boga-kovača, ali pravi otac troje dece — Foba, Dejne i Harmonije, koju je Afrodita predstavljala kao njegovu, — bio je Arej, bog rata, pravonoga, silovita pijanica i svađalica. Hefajst nije znao ništa o prevari, dok nesmotrene ljubavnike jednog jutra ne iznenadi Helije, zatekavši ih u postelji u Arejevom dvoru u Trakiji; Helije je odmah svojom pričom napunio uši Hefajstu.

b) Uvređeni Hefajst se zatvori u svoju kovačnicu, i tamo iskova bronzanu mrežu za lov, finu kao paučina, ali neprobojnu i tajno je razape preko svoje bračne postelje. Afrodita, koja se vratila iz Trakije sva nasmejana, objasni Hefajstu da se poslom zadržala u Korintu, a on joj reče: »Molim te, oprosti mi, draga ženo, što idem na kraće vreme na Lemno, svoje omiljeno ostrvo, da se odmorim.« Afrodita se ne ponudi da ga prati i, čim se on izmakao, žurno posla po Areja, koji brzo stiže. Oni radosno odoše u postelju, ali se u zoru nađoše zapleteni u mrežu nagi i nemoćni da se izvuku. Hefajst ih, vrativši se s puta, tako zateče, te pozva sve bogove da se osvedoče da ga je Afrodita osramotila. On je zatim izjavio da neće svoju ženu osloboditi bračne dužnosti sve dok mu ne budu vraćeni darovi koje je u vreme svadbe dao njenom poočimu Zeusu.

c) Svi su bogovi pohitali da vide Afroditu u nevolji, ali su boginje, iz osećanja obzira, ostale kod kuće. Podsmevajući se Hermesu, Apolon reče: »Ti bi voleo da budeš na Arejevom mestu, bez obzira na mrežu, zar ne?«

Hermes se zakle samim sobom da ne bi mario da je mreže i tri puta više, što boginje primiše sa negodovanjem. Na sve ovo se oba boga grohotom nasmejaše, ali se Zeusu sve toliko zgadi da ne htede da vrati svadbene poklone, ni da se umeša u prostačku svađu između muža i žene, izjavivši da je Hefajst budala što je bruku izneo na javnost. Posejdon se, videvši Afroditino nago telo, zaljubi u nju, pa prikrivši ljubomoru prema Areju, načini se da odobrava Hefajstu i rece: »Pošto je Zeus odbio da pomogne, ja ću se postarati da Arej kao cenu za svoje izbavljenje plati vrednost svadbenih poklona.«

»Vrlo dobro«, odgovori mračno Hefajst. »Ali ako Arej ne izvrši obavezu, ti ćeš morati da zauzmeš njegovo mesto u mreži!«

»Zajedno sa Afroditom?« upita Apolon smejući se.

»Ne verujem da Arej neće izvršiti obavezu«, reče Posejdon dostojanstveno, »ali ako on to ne bi učinio, ja sam spreman da platim dug i oženim se Afroditom.«

Tako oslobodiše Areja i on se vrati u Trakiju; Afrodita ode na Paf i okupavši se u moru, obnovi svoje devičanstvo.[1]

d) Polaskana Hermesovim iskrenim priznanjem da je voli, Afrodita uskoro zatim provede noć s njim. a plod ovoga beše Hermafrodit, dvopolno stvorenje; takođe zadovoljna Posejdonovim posredovanjem, ona i njemu rodi dva sina — Roda i Herofila.[2] Nepotrebno je reći da Arej nije odgovorio obavezi, izgovarajući se da kad Zeus nije hteo da plati, ne mora ni on. Na kraju platio nije niko, jer je Hefajst bio ludo zaljubljen u Afroditu i nije ozbiljno ni nameravao da se razvede.

e) Kasnije, Afrodita popusti u Dionisovoj želji i rodi mu Prijapa; to je bilo ružno dete sa neprirodno razvijenim genitalnim organima — to ga je Hera darivala u znak negodovanja zbog Afroditine verolomnosti. Prijap je baštovan i nosi vrtlarski nož za potkresivanje.[3]

f) Mada neki tvrde da jeste, Zeus ipak nikada nije obljubio svoju usvojenu kćer Afroditu, ali ga je čarolija njenoga opasača neprestano dovodila u iskušenje, tako da je najzad odlučio da je ponizi time što će se beznadežno zaljubiti u smrtnika. To je bio lepi Anhis, kralj Dardanaca, unuk Ila. Jedne noći, dok je spavao u

pastirskoj kolibi na trojanskoj planini Ida. Afrodita prerušena u frigijsku princezu, obučena u sjajnu crvenu haljinu, uđe i leže pored njega u postelju od lavljeg i medveđeg krzna, dok su pčele sneno zujale oko njih. Kad su se u zoru razišli, ona mu se otkri ko je i iznudi mu obećanje da nikome neće reći da je spavala s njim. Anhis se prestravi kad shvati da je otkrio golotinju boginje i poče da je moli da mu pokloni život. Ona ga uveri da nema čega da se boji i da će njihov sin biti slavan.[4] Nekoliko dana kasnije Anhis je pio sa svojim drugovima i jedan od njih ga upita:

»Zar ti ne bi radije spavao sa kćerkom toga i toga nego sa samom Afroditom?« »Ne«, odgovori on neobazrivo. »Pošto sam spavao sa obema, smatram ovo pitanje besmislenim.«

g) Zeus, čuvši ovo hvalisanje, sruči na Anhisa grom koji bi ga ubio da Afrodita ne postavi svoj pojas i tako sprovede udar groma u zemlju, pored samih Anhisovih nogu. Ipak, udar groma je tako povredio Anhisa da nikada više nije mogao da se uspravi. Pošto je rodila Anhisovog sina Ajneja, Afroditu ubrzo prođe strast za Anhisom.[5]

h) Jednog dana, žena kralja Kinire sa Kipra — a po drugima mogla je biti i žena kralja Fojniksa iz Bibla ili čak i kralja Tejanta — glupo se hvalisala kako joj je kćerka Smirna lepša čak i od Afrodite. Boginja se osveti za uvredu na taj način što učini da se Smirna zaljubi u oca i da mu jedne mračne noći ode u postelju, pošto ga je njena dadilja dobro podnapila, tako da nije znao šta radi. Kasnije sam Kinira shvati da je i otac i ded Smirninom još nerođenom detetu i, podivljao od besa, ščepa mač i poče da je juri po palati. Stigao ju je na obronku brega, ali Afrodita brzo pretvori Smirnu u izmirnino drvo, a mač ga, spuštajući se već, prepolovi. U tom trenutku rodi se dete Adonid. Afrodita već žaleći zbog gluposti koju je učinila, uze dete, sakri ga u kovčeg i poveri na čuvanje Persefoni, kraljici mrtvih, moleći je da ga skloni na tamno mesto.

i) Radoznala Persefona otvori kovčeg i nađe u njemu Adonida. On je bio tako lep da ga ona podiže iz kovčega i povede sa sobom. Vest dospe do Afrodite. koja odmah ode u Tartar da uzme Adonida od Persefone. Ali ova ne pristade da joj ga vrati, jer joj je već bio ljubavnik, te se Afrodita požali Zeusu. Ubeđen da i Afrodita želi Adonida za ljubavnika, Zeus ne htede da bude sudija u tako nedoličnoj raspravi pa ustupi slučaj nižem sudu, kome je predsedavala Musa Kaliopa. Kaliopino mišljenje bilo je da i Persefona i Afrodita imaju podjednako pravo na Adonida. Afrodita — jer mu je omogućila da se rodi, Persefona — jer ga je spasla iz kovčega, ali da je njemu potrebno da se odmori od obe nezajažljive zaljubljene boginje. Ona zato podeli godinu na tri jednaka dela, tako da je on mogao da jedan deo godine provodi sa Afroditom, drugi sa Persefonom, a treći deo godine kako mu se svidi.

Međutim, ne skidajući svoj čarobni pojas, Afrodita je uspela da nagovori Adonida da provede sa njom svoju trećinu godine, da nerado provodi trećinu godine sa Persefonom, i da ne posluša odluku suda.[6]

j) S pravom ožalošćena, Persefona ode u Trakiju i svom dobrotvoru Areju reče da Afrodita sada više voli Adonida nego njega. "Običan smrtnik", vikala je ona, "a pored toga još i mekušac!" Arej postade veoma ljubomoran i, pretvorivši se u divljeg vepra, nalete na Adonida dok je lovio na planini Leban i zadade mu smrtonosnu ranu pred Afroditinim očima. Iz njegove krvi izađe Anemona, a duša mu siđe u Tartar. Afrodita ode plačući do Zeusa i zamoli da Adonid provodi samo sumorniju polovinu godine sa Persefonom, a nju da prati u letnjim mesecima. Ovo Zeus blagonaklono odobri. Međutim neki tvrde da je divlji vepar u stvari bio Apolon i da se svetio Afroditi za neku nepravdu koju mu je učinila.[7]

k) Da bi izazvala ljubomoru kod Adonida, Afrodita jednom provede nekoliko noći u Libiji sa argonautom Butom i tako rodi Eriksa, kralja Sicilije. Sa Adonidom je rodila sina Golga, i kćer Beroju, koja je osnovala Beroju u Trakiji; neki kažu da je Adonid, a ne Dionis, otac njenog sina Prijapa.[8]

l) Suđaje su odredile Afroditi samo jednu božansku dužnost, naime da izaziva ljubav; ali jednog dana Atena ju je uhvatila kako potajno tka na razboju, zbog čega poče da se žali kako joj Afrodita podriva vlast i zapreti da će se odreći svih svojih dužnosti. Afrodita se izvini Ateni i niko je posle toga nikada nije video da se bavi ručnim radom.[8]

1. Homer: Odiseja VIII. 266—367:
2. Diodor sa Sicilije: IV, S; Sholijast uz Pindarove Pitijske ode VIII, 24;
3. Pausanija: IX, 31, 2; Sholijast uz Apolonija sa Roda: I. 932:

4. Homerska himna Afroditi: 45—200; Teokrit: Idile I. 105—7; Higin: Fabula 94;
5. Servije o Vergilijevoj Ajneidi II, 649
6. Apolodor: III, 14, 3—4; Higin: Pesnička astronomija II, 7 i Fabule 58, 164, 251; Fulgentije: Mitologija III, 8;
7. Servije uz Vergilijeve Ekloge X, H; Orfička himna LV, 10; Ptolemaj Hefajstionov: I, 306;
8. Apolonije sa Roda: IV, 914—19; Diodor sa Sicilije: IV, 83; Sholijast uz Teokritove Idile IV, 100; Ceces: O Likofronu 831;
9. Hesiod: Teogonija 203—4; Non: Dionysiaca XXIV, 274—81.

*

1. Kasniji Heleni su umanjili značaj Velike Boginje sa Sredozemlja, koja je dugo vremena bila glavno božanstvo u Korintu, Sparti, Tespiji i Ateni, stavivši je pod muško starateljstvo i smatrajući njene ozbiljne seksualne orgije samo preljubničkom, otpadničkom indiskrecijom. Mreža kojom je, kako opisuje Homer, Hefajst uhvatio Afroditu u preljubi, prvobitno je bila vlasništvo same Afrodite kao Boginje Mora (vidi 89, 2), a njene sveštenice takvu mrežu su, izgleda, nosile u vreme prolećnih karnevala; sveštenice boginje Hole ili Gode takođe su nosile mreže.

2. Prijap se javlja na grubim drvenim falističkim slikama koje prethode Dionisovim orgijama. Za njega se kaže da je Adonidov sin zbog minijaturnih »vrtova« koji mu se prinose na žrtvu u vreme festivala. Kruškovo drvo bilo je posvećeno Heri kao vrhovnoj boginji Peloponeza (vidi 64, 4 i 74, 6).

3. Afrodita Uranija ("kraljica planina ili vresa") bila je nimfa Erikina — božica miholjskog leta. Ona je uništavala svetog kralja posle ljubavnog čina na planinskim vrhovima, baš kao što pčela matica uništava truta iščupavši mu polne organe. Odatle i pčele na vresu i crvena odeća prilikom opisa Afroditinog ljubavnog doživljaja sa Anhisom na planinskom vrhu; odatle i poštovanje Kibele, frigijske Afrodiite na planini Ida, kao kraljice pčela a i običaj da Afroditini sveštenici u ekstazi sami sebe kastriraju u znak sećanja na njenog ljubavnika Atisa (vidi 79, 1). Anhis je jedan od mnogih svetih kraljeva koji su bivali pogođeni ritualnim gromom pošto su kao živi bili ljubavnici boginje Smrti (vidi 24, a). U ranijim verzijama ovoga mita Anhis je bio ubijen, a u kasnijim se spasava da bi se opravdala priča o pobožnom Ajneju, koji je doneo sveti paladijum u Rim, prenevši svoga oca iz zapaljene Troje (vidi 168, c). Njegovo ime poistovećuje Afroditu sa Izidom, čijeg je muža Ozirisa kastrirao Set prerušivši se u divljeg vepra. »Anhis« je, u stvari, sinonim za Adonida. On je imao svoje svetilište u Ajgesti, u blizini planine Eriks (Dionis iz Halikarnasa: I, 53) i za njega Vergilije kaže da je umro u obližnjem gradu Drepani i da su ga pokopali na planini (Ajneida III, 710, 759). Anhisovi ćivoti postojali su i u Arkadiji i Troadi. U Afroditinom svetilištu na planini Eriks bio je izložen zlatni sat meda, za koji se kaže da je bio zavetna žrtva Dajdalova kada je bežao na Siciliju (vidi 92, h).

4. Kao Boginja Smrti u Životu, Afrodita je imala mnogo naziva koji nikako ne pristaju uz njenu lepotu i priivlačnost. U Ateni su je zvali najstarijom Suđajom i sestrom Erinija; a ponegde Melajnida ("crna"), što je Pausanija slobodno protumačio kao naziv potekao iz činjenice što se najveći broj ljubavnih doživljaja događa noću. Skotija ("tamna"); Androfon ("umoriteljka muškaraca"); i čak, po Plutarhu, Epitimbrija (»grobarka«).

5. Mit o Kiniri i Smirni očevidno beleži istorijski period kad je sveti kralj u matrijarhalnoj zajednici odlučio da produži svoju vladavinu preko uobičajene dužine. On je to činio proslavljajući svadbu sa svojom nominalnom kćerkom, mladom sveštenicom koja je trebalo da postane sledeća kraljica, umesto da dozvoli nekom novom knežiću da se njome oženi i oduzme mu kraljevstvo (vidi 65, 1).

6. Adonid (feničanski: adon »gospodar«) je grčka verzija sirijskog poluboga Tamuza, duha godišnje vegetacije. U Siriji, Maloj Aziji i Grčkoj, boginjina sveta godina bila je nekad podeljena na tri dela a

njihova obeležja su bila lav, koza i zmija (vidi 75, 2). Koza, amblem središnjeg godišnjeg doba, pripadao je božici ljubavi Afroditi; zmija, amblem završetka godine, bio je Persefonin (boginja smrti); lav, amblem prvog dela, bio je posvećen boginji rađanja, ovde nazvanoj Smirna, koja nije imala nikakva prava na Adonida. U Grčkoj je ovaj kalendar zamenjen dvosezonskim; godina je bila podeljena ravnodnevicom, u istočnom delu zemlje, kao u Sparti i Delfima; ili dugodnevicom, po severnjačkom običaju, kao kod Atenjana i Tebanaca; to objašnjava razlike u poimanju planinske boginje Kaliope i boga Zeusa.

7. Tamuza je ubio vepar, kao i mnoge druge njemu slične mitološke ličnosti — Ozirisa, kretskog Zeusa, Ankaja iz Arkadije (vidi 157, e), Karmanora iz Indije (vidi 136, b) i irskog junaka Dijarmuda. Ovaj vepar izgleda da je nekad bio divlja svinja sa velikim oštrim očnjacima, u stvari, sama boginja Persefona, ali se u vreme kad je godina bila podeljena, pa je svetlom polovinom godine vladao sveti kralj, a tamnom njegov izabrani naslednik ili suparnik, taj suparnik pojavljivao se prerušen u divljeg vepra — kao Set kad je ubio Ozirisa; ili Fin Mak Kul kad je ubio Dijarmuda. Crvene sase koje niču na padinama Libana posle kiše alegorično predstavljaju Tamuzovu krv, a svake godine u proleće održava se u Biblu tužna svetkovina Adonida u čast Tamuza. Adonidovo rođenje iz izmirninog drveta — izmirna važi za dobro poznati afrodizijak — pokazuje orgastički karakter njegovog rituala. Kapi smole izmirninog drveta smatrane su za suze prosute za njim (Ovidije: Metamorfoze X, 500). Higin smatra Kiniru kraljem Asirije (Fabula 58) možda zato što izgleda da obožavanje Tamuza potiče otuda.

8. Afroditin sin Hermafrodit bio je mladić sa ženskim grudima i dugačkom kosom. Kao androgyne, ili bradata žena, hermafrodit je imao, naravno, i svoju odgovarajuću fizičku spodobu, ali kao religiozna zamisao oboje su nastall u doba prelaza matrijarhata u patrijarhat. Hermafrodit je sveti kralj, kraljičin zastupnik (vidi 136, 4), koji nosi veštačke grudi. Androgina je mati prehelenskog klana, koja je izbegavala patrijarhat; da bi zadržala svoja vladarska prava i da bi svoju decu, rođenu od oca koji je bio rob, udostojila, ona je nosila veštačku bradu, kao što je bio običaj u Argu. Bradata boginja, kao kiparska Afrodita, i feminizirani bog, kao Dionis, odgovaraju prelaznim društvenim oblicima.

9. Harmonija je, na prvi pogled, neobično ime za kćerku koju su rodili Afrodita i Arej; ali onda, kao i danas, ljubav i harmonija — osećanja mnogo snažnija od odanosti — vladaju pre svega u državi koja je u ratu.

19 AREJEVA NARAV I DELA

Arej iz Trakije voli bitku radi bitke, a njegova sestra Erida stalno izaziva povod za rat, šireći glasine i raspirujući ljubomoru. I ona se, kao i on, nikad naročito ne zalaže za ovaj ili onaj grad, ovu ili onu grupu, već se bore na jednoj ili na drugoj strani, kako im se učini zgodno, uživajući jedino u pokolju ljudi i uništavanju gradova. Svi njegovi besmrtni drugovi, počev od Zeusa i Here, pa naniže, mrze ga. Izuzetak čini, osim Eride, Afrodita, koja neguje i podržava strast u njemu, i pohlepni Had, koji se raduje hrabrim mladim ratnicima što ginu u svirepom ratu.
b) Arej nije uvek pobeđivao. Atena, daleko veštiji ratnik od njega, dva puta ga je porazila u borbi; a jednom su ga džinovski sinovi Alojevi pobedili i držali zatvorenog u bronzanoj posudi trinaest meseci, dok ga, već polumrtvog, nije oslobodio Hermes; drugom prilikom Herakle ga je toliko poplašio da se trčeći vratio na Olimp. Duboko je mrzeo da se parniči, nikad se nije pojavljivao na sudu kao tužitelj, a samo jedanput je morao doći da se brani; to je bilo onda kad su ga njegovi drugovi, ostala božanstva, optužili za ubistvo sa predumišljajem Posejdonovog sina Halirotija. On se branio tvrdeći da je delo počinio da bi spasao svoju kćerku Alkipu iz doma Kekropa

od Halirotijevog nasilja. Kako u ovom događaju nije bilo drugih svedoka osim Areja i Alkipe, koja je, naravno, potvrdila očev iskaz, sud mu je dao za pravo. Ovo je bilo prvo suđenje koje je ikada sazvano zbog ubistva; a brdo na kome se suđenje održalo poznato je pod imenom Areopag, i danas se tako zove.[1]

1. Apolodor: III, 14;
2. 2; Pausanija: I, 21, 7.

*

1. Atenjani nisu rado ratovali, osim kad su branili svoju slobodu ili kad je postojao neki drugi podjednako važan razlog, i prezirali su Tračane, koji su od rata napravili zabavu.

2. U Pausanijevoj priči o ubistvu, Halirota je je već bio uspeo da siluje Alkipu. Ali Halirotije je mogao biti samo sinonim za Posejdona, a Alkipa sinonim za boginju sa kobiljom glavom. Ovaj mit, u stvari, podseća na Posejdonovu otmicu Demetre, a odnosi se na pobedu Posejdonovih obožavalaca nad Atenjanima i poniženja koja su tada naneta boginji, (vidi 16, 3). Ali ovo je sve izmenjeno iz patriotskih razloga i kombinovano sa legendom o nekom prvom suđenju za ubistvo. "Areopag" verovatno znači "umilostiviti boginju", areia je jedno od Ateninih zvanja.

20 HESTIJA, NJENA PRIRODA I DELA

Hestijina slava i veličina su u tome što ona jedina od velikih Olimpljana nikada ne učestvuje u ratovima i svađama. Ona se više i od Artemide i od Atene kloni ljubavnih ponuda, bilo da dolaze od bogova, od Titana ili smrtnika. Ona se, naime, posle svrgavanja Krona sa vlasti, zaklela Zeusovom glavom da zauvek ostane devica kad su se Posejdon i Apolon pojavili kao takmaci prosci. Za ovo joj je Zeus zahvalno dodelio prvu žrtvu pri svim javnim žrtvovanjima, u znak priznanja što je sačuvala mir na Olimpu.[1]
b) Hestiju je na jednoj seoskoj gozbi kojoj su prisustvovali bogovi pokušao da siluje pijani Prijap. On joj se približio kad su svi od presitosti zaspali, i taman je opkoračio kad jedan magarac poče da njače, te se Hestija probudi i kriknu kad ga vide, a Prijap brže-bolje pobegne.[2]
c) Hestija je Boginja Ognjišta i u svakom domu i u svim gradskim većnicama štiti sve koji traže njenu pomoć. Opšte poštovanje odaje se Hestiji ne samo kao najblažoj, najpravičnijoj i najmilostivijoj od svih Olimpljana, već i zato što je izumela veštinu građenja kuća, a njena je vatra tako sveta da, ako se ikad ognjište ohladi, bilo slučajno, bilo u znak žalosti, ona se ponovo pali samo pomoću vatrenog točka.[3]

1. Homerska himna Afroditi 21—30;
2. Ovidije: Fasti VI, 319;
3. Diodor sa Sicilije: V, 68

*

1. Sedište života u Grka — čak i u Sparti, gde je porodica bila potčinjena državi — bilo je domaće ognjište, koje se smatralo u isto vreme i žrtvenim oltarom; a Hestija, kao boginja ognjišta, predstavlja ličnu sigurnost i sreću, i nalaže kao svetu, dužnost gostoljublja. Priča o bračnim ponudama Posejdona i Apolona verovatno je proistekla otud što sva tri božanstva imaju svoja svetilišta u Delfima. Prijapov pokušaj đa je siluje predstavlja vrstu anegdotske opomene protiv pokušaja skrnavljenja i nepristojnog ponašanja prema ženskim gostima koji su pod zaštitom domaćeg ili javnog ognjišta; čak i magarac, simbol pohlepe (vidi 35, 4), objavljuje Prijapovu glupu zlonamernost.

2. Drevni, beli kip Velike Boginje, koji je bio u upotrebi svuda na istočnom Sredozemlju, izgleda da je bio gomila užarenog uglja što se održavala pokrivena belim pepelom, a to je bio najbolji i najekonomičniji

način zagrevanja prostorija u prastaro vreme; bez dima i plamena takvo ognjište postalo je prirodno središte porodičnog skupa ili skupa klanova. U Delfima, gomila uglja, s vremenom zamenjena krečnjačkim kamenom, postala je omphalos, pupak, koji se često javlja na slikama sa grčkih vaza, obeležavajući zamišljeni centar sveta. Na ovom svetom predmetu, koji se sačuvao i posle razaranja svetilišta, ispisano je ime Majke Zemlje, a visok je 11 1/4 palčeva i 15 1/2 palčeva širok, što otprilike odgovara veličini i obliku ugljenog ognjišta, koje je moglo da zagreje prostranu odaju. U klasično vreme Pitonka je imala pomoćnu sveštenicu koja joj je pomagala da padne u proročki zanos, paleći u zatvorenom prostoru ječmeno zrnevlje, konoplju i lovorov list nad uljanom svetiljkom. Ta pomoćnica je zatim tumačila Pitonkine reći. Vrlo je verovatno da se ječmeno zrnevlie, konoplju i lovorov list stavljali na topli pepeo na užarenom ugljevlju, što je jednostavniji i uspešniji način da se proizvede narkotičan miris (vidi 51, b). Veći broj trouglastih kutlača u obliku lista, napravljenih od kamena ili ilovače, nađeno je u kretskim ili mikenskim ćivotima — za neke od njih se zna da su izdržavale velike temperature — izgleda da su one služile za održavanje svete vatre. Gomilica uglja je nekada stavljana na okrugao tronožac od gline, obojen mesečevim bojama — crvenom, belom i crnom (vidi 90, 3); ovakvi primerci nađeni su na Peloponezu, Kreti i na Delu, a na jednom od njih, iz sobne grobnice u blizini Knosa, nađeni su i tragovi uglja.

21 APOLON, NJEGOVA NARAV I DELA

Apolon, Zeusov i Letin sin, bio je nedonošče rođeno u sedmom mesecu, no to ništa ne znači pošto bogovi brzo rastu. Temida ga je hranila nektarom i ambrozijom, i čim osvanu četvrti dan, Apolon zatraži luk i strele, koje mu Hefajst smesta dade. Otišavši sa Dela, uputio se pravo na Parnas, gde se skrivala zmija Piton, neprijatelj njegove majke; uspeo je da je ozbiljno rani svojim strelama. Piton tada odjuri do proročišta Majke Zemlje u Delfima, gradu koji je dobio ime po Pitonovu drugu, čudovištu Delfinu; ali Apolon ga je smelo pratio do u svetilište i tamo ga dokrajčio na ivici samog svetog ponora.[1]

b) Majka Zemlja prijavi ovu drskost Zeusu, koji je pored toga što je zapovedio Apolonu da poseti Tempe radi očišćenja od greha, ustanovio i Pitonske igre u slavu Pitona, kojima je Apolon morao da predsedava u znak pokajanja. Ne osećajući se krivim, Apolon prenebregnu Zeusovu zapovest da poseti Tempe. Umesto toga on ode u Ajgijalaju radi očišćenja od greha, a pratila ga je Artemida; pošto mu se mesto nije dopalo, on zatim otplovi za Taru na Kreti, gde je kralj Karmanor priređivao svečanost.[2]

c) Po povratku u Grčku, Apolon potraži Pana, starog boga Arkadije sa jarećim nogama, koga je bio loš glas, i nagovori ga da mu oda tajnu predskazivanja, pa se dočepa delfskog proročista i nauči sveštenice, koje su se zvale Pitonke, da služe njemu.

d) Kad je Leta čula za novost, ona sa Artemidom dođe u Delfe i skloni se u sveti gaj da bi obavila neke svoje obrede. Tu je u molitvi iznenadi džin Titije s namerom da je siluje, kad Apolon i Artemida, čuvši viku, dotrčaše i ubiše Titija kišom strela. Ovu osvetu Zeus, Titijev otac, sa zadovoljstvom prihvati kao bogougodni čin. U Tartaru su Titija udarili na muke i razapeli na taj način što su mu ruke i noge klinovima prikovali za tlo; prostor koji je pokrio svojim telom zahvatao je, ni manje ni više, nego devet jutara, a dve orlušine su mu kljuvale džigericu.[3]

e) Posle ovoga Apolon je ubio satira Marsija, pratioca boginje Kibele. Evo kako se to zbilo. Jednog dana Atena je napravila dvostruku sviralu od jelenske kosti i svirala na njoj bogovima za vreme gozbe. U početku nije mogla da razume zašto se Hera i Afrodita krišom smeju, zaklanjajući lice rukama, jer je izgledalo da njena muzika ushićuje ostala božanstva;
ona zato ode do potoka i poče posmatrati svoj lik u vodi, dok je svirala. Shvativši odjednom kako smešno izgleda sa naduvenim pomodrelim obrazima, ona baci frulu i prokle svakog ko je podigne.

f) Marsije je bio nevina žrtva ovoga prokletstva. On se sapleo o frulu, podigao je i čim je stavio u usta, ona je sama zasvirala, nadahnuta sećanjem na Ateninu muziku; Marsije pođe po Frigiji prateći Kibelu i oduševljavajući naivne seljake. Oni počeše da uzvikuju da ni sam Apolon ne bi -umeo da izmisli lepšu muziku, čak ni na svojoj liri, a Marsije je bio toliko glup da im nije protivurečio. Ovo, razume se, izazva

Apolonov gnev i on Marsija pozva na takmičenje pod uslovom da pobednik smisli kakvu god hoće kaznu za pobeđenog. Marsije pristade i Apolon postavi Muse za sudije. Utakmica pokaza da su takmičari podjednako dobri, jer su Muse bile oduševljene i jednim i drugim instrumentom. Najzad Apolon doviknu Marsiju: »Čikam te da ne možeš svojim instrumentom uraditi sve što ja mogu sa svojim. Okreni ga naopako, pa pevaj i sviraj u isto vreme.«

g) Ovo je sa frulom bilo nemoguće izvesti i Marsije izgubi utakmicu. A Apolon izvrnu svoju liru i poče da peva najdivniju himnu u čast olimpijskih bogova, tako da Muse nemaše kud već da presude u Apolonovu korist. Tada se, uprkos svojoj lažnoj uglađenosti, Apolon osveti Marsiju na najsvirepiji način:
odrao ga je živog, a kožu mu prikovao za bor (ili, neki kažu, za platan). Ona i sad visi u pećini odakle ističe reka Marsija.[4]

h) Kasnije je Apolon pobedio na još jednom muzičkom takmičenju, kome je predsedavao kralj Mida; toga puta pobedio je Pana. Pošto je priznat kao bog muzike, otada je stalno svirao na svojoj sedmostrukoj liri na božanskim gozbama. Jedna od njegovih dužnosti bila je da čuva stada i krda koja su bogovi držali u Pijeriji; ali je on kasnije poverio ovaj zadatak Hermesu.[5]

i) Iako Apolon nije hteo da se vezuje brakom, imao je dosta dece sa nimfama i smrtnim ženama; tako je sa Ftijom izrodio Dora i njegovu braću; s Musom Talijom Koribante;
Koronida mu je rodila Asklepija, Arija Mileta, a Kirena Aristoja.[6]

j) Apolon je napastvovao i nimfu Driopu, koja je na brdu Oeta čuvala stado svoga oca u društvu svojih prijateljica Hamadrijada. Apolon se prerušio u kornjaču i sve pastirice počeše s njom da se igraju. Čim je Driopa kornjaču stavila u nedra, Apolon se pretvorio u zmiju, poče da sikće i tako razjuri Hamadrijade i nauživa se Driopom. Ona mu je rodila Amfisa, koji je osnovao grad Oetu, i sagradio hram ocu; i Driopa je u tom hramu služila kao sveštenica, dok je jednog dana Hamadrijade ne ukradoše, a umesto nje ostaviše topolu.[7]

k) Apolon nije baš uvek uspevao kao ljubavnik. Jednom prilikom pokušao je da ukrade Marpesu od Idaja, ali ona ostade verna mužu. Drugi put je gonio Dafnu, planinsku nimfu, sveštenicu Majke Zemlje, kćerku Peneja u Tesaliji; ali kad je se dočepao, ona pozva u pomoć Majku Zemlju, koja je blagovremeno skloni na Kretu, gde je postala poznata kao Pasifaja. Majka Zemlja ostavi umesto Marpese lovorovo drvo, od čijeg je lišća Apolon, da bi se utešio, spleo sebi venac.[8]

l) Mora se reći da njegov napad na Dafnu nije bio iznenadan. On je odavno bio zaljubljen u nju i uništio je jednog od svojih takmaca, Leukipa, Ojnomahova sina, kad je prerušen u devojku otišao sa Dafnom na orgijanje u planine. Saznavši pomoću svoje vidovitosti za Leukipovo prerušavanje, Apolon posavetova planinske nimfe da se kupaju nage kako bi se osvedočile jesu li u društvu samih žena; Leukipova prevara odmah bi otkrivena i Nimfe ga rastrgnu na komade.[9]

m) Tu je i slučaj lepoga mladića Hijakinta, spartanskog princa, u koga se nije zaljubio samo pesnik Tamirij — prvi niuškarac za koga se zna da se udvarao muškarcu — već i sam Apolon, prvi od bogova koji je to učinio. Apolon nije smatrao da mu je Tamirij ozbiljan takmac; čuvši ga kako se hvališe da pesmom može prevazići Muse, Apolon te njegove reči zlonamerno saopšti Musama, a one Tamirija smesta lišiše vida, glasa i moći da svira na harfi. Ali Zapadni vetar se takođe zaneo Hijakintom i postao bolesno ljubomoran; kad je jednog dana Apolon učio Hijakinta kako da baca disk, Zapadni vetar zadrža disk i vrati ga nazad pravo Hijakintu u glavu, te ga tako ubi. Iz krvi koja je poškropila zemlju izniče zumbul, Hijakintov cvet, na kome se još uvek mogu videti početna slova njegovog imena.[10]

n) Apolon je samo jedanput naljutio Zeusa, posle čuvene zavere kada su hteli da ga smaknu s vlasti. To se desilo onda kada se Apolonov sin Asklepije drznuo da oživi mrtvaca i tako otme podanika Hadu; Had, razume se, uloži žalbu na Olimpu, na šta Zeus ubi Asklepija gromom, a Apolon, zauzvrat, pobi Kiklope. Zeus se razbesne zbog gubitka kovača oružja, i oterao bi Apolona u Tartar za večna vremena da Leta nije izmolila oproštaj, preuzevši na sebe da Apolona urazumi. Kazna je zamenjena jednogodišnjim teškim radom, koji je Apolon trebalo da izdrži u torovima kralja Admeta iz Fere. Poslušavši Letin savet, Apolon nije samo izdržao kaznu kako treba već je učinio i veliko dobročinstvo Admetu.[11]

o) To ga je opametilo, te je otada propovedao umerenost u svemu: izreke »Poznaj sebe!« i »Ništa suvišno!« uvek su mu bile na usnama. Doveo je Muse iz njihovih boravišta na brdu Helikon u Delfe, stišao njihov bes, pa ih je naučio da lepo i otmeno igraju.[12]

1. Higin: Fabula 140; Apolodor: I, 4, 1; Homerska himna Apolonu 300—306; Sholijast uz Apolonija sa Roda: II 706;
2. Ajlijan: Šarena istorija III, 1; Plutarh: Grčka pitanja 12; Zašto proročišta ćute 15; Pausanija: II, 7, 7; X, 16, 3;
3. Apolodor: I, 4, 1; Pausanija: II, 30, 3 1 X, 6, 5; Plutarh: Grčka pitanja 12; Higin: Fabula 55; Homer: Odiseja XI, 576; Pindar: Pitijske ode IV, 99;
4. Diodor sa Sicilije: III, 58—9; Higin: Fabula 165; Apolodor: I, 4, 2; Drugi vatikanski mitograf 115; Plinije: Istorija prirode XVI, 89; Ksenofon: Anabasis I, 16;
5. Higin: Fabula 191; Homer: Ilijada I, 603;
6. Apolodor: I, 7, 6; I, 3, 4; 111, 10, 3; III, 1, 2; Pausanija: X, 17, 3;
7. Antonije Liberal: 32; Stefan Vizantijski sub Dryope Ovidije: Metamorfoze IX, 325;
8. Apolodor: I, 7, 9; Plutarh: Agis 9;
9. Higin: Fabula 203: Pausanija: VIII, 20, 2; X, 5, 3; Partenije: Erotika 15; Ceces: O Likofronu 6:
10. Homer: Ilijada. II, 595—600; Lukijan: Dijalozi bogovo It; Apolodor: I, 3, S; Pausanija: III, I, 3;
11. Apolodor: III, 10, 4; Diodor sa Sicilije: IV, 71;
12. Homer: Ilijada I, 603—4; Plutarh: O pitijskim proročištima 17.

*

1. Predanja o Apolonu su vrlo nesređena. Grci ga smatraju sinom boginje Lete, poznate u južnoj Palestini kao Let (vidi 14, 2), ali je on takođe bio i bog Hiperborejaca ("narod sa one strane Severnog vetra«), koje Hekataj (Diodor sa Sicilije: II, 47) sasvim poistovećuje sa Britancima, iako ih Pindar (Pitijske ode X, 50—55) smatra Libijcima. Del je bio središte hiperborejskog kulta, koji se, kako izgleda, protezao na jugoistok do Nabataje i Palestine, na severozapad do Britanije i uključivao i Atenu. Među državama koje je sjedinjavao ovaj kult, stalno su održavane veze (Diodor sa Sicilije: loc. cit.).

2. Apolonu su Hiperborejci prinosilii na žrtvu hekatombu magaraca (Pindar: loc. cit.), što ga poistovećuje sa »Detetom Horom«, čiju pobedu nad Setom Egipćani proslavljaju svake godine, bacajući u ambis divlje magarce (Plutarh: O Izidi i Ozirisu 30). Hor se svetio zato što mu je Set ubio oca Ozirisa — svetog kralja — koga je volela Trojna Mesečeva Boginja Izida, ili Lat, i koga je njegov zamenik i naslednik prineo na žrtvu sredinom leta ili sredinom zime, i čija je reinkarnacija bio sam Hor. Mit o tome kako je Piton progonio Letu poklapa se s mitom kako je Set progonio Izidu (u vreme trajanja sedamdeset dva najtoplija dana u godini). Štaviše, Piton je poistovećen i sa Tifonom, grčkim Setom (vidi 36, 1), u Homerskoj himni Apolonu i u sholijastu uz Apolonija sa Roda. Hiperborejski Apolon je, u stvari, grčki Hor.

3. Ali mit ima i politički vid. Tvrdi se da je Hera nahuškala svog partenogenog sina Pitona na Letu za inat Zeusu (Homerska himna Zeusu 305); pošto je ubio Pitona (a verovatno i njegovu ženu Delfinu, Apolon se, u svom proročanskom vidu, dočepao proročanskog svetilišta Majke Zemlje u Delfima. Sudeći po tome, izgleda da su izvesni Heleni sa severa, koji su bili u savezu sa Tračanima i Libijcima, napali srednju Grčku i Peloponez, i da su im se suprotstavili prehelenski obožavaoci boginjinog kulta. U Delfima su uništili svetu proročku Zmiju — slična zmija čuvana je u Erekteumu u Ateni (vidi 25, 2) — i preuzeli proročište u ime svoga boga Apolona Smintijskog. Smintije (»miš«) je, kao i Esmun kanaanski, bog isceljenja, imao miša iscelitelja za svoj amblem. Napadači su rešili da ga poistovete sa Apolonom, hiperborejskim Horom, koga su obožavali .njihovi saveznici. Da bi se ublažio i smirio nemir u Delfima, ustanovljene su redovne godišnje pogrebne igre u čast mrtvog heroja. Pitona, a njegove sveštenice ostale su služeći u svetilištu.

4. Mesečeva boginja sa Dela, Briza ("vidovita"), koja se ne može razgraničiti i diferencirati od Lete, može se poistovetiti sa hiperborejskom Trojnom boginjom Brigit, koja je kod hrišćana postala sv. Brigita. Brigita je bila zaštitnica svih umetnosti i Apolon je sledio njen primer. Pokušaj džina Titija da siluje Letu prikazuje jednu neuspelu pobunu brđana iz Fokide protiv osvajača.

5. Apolonova pobeda nad Marsijem i Panom obeležava helenska osvajanja Frigije i Arkadije i zamenjivanje duvačkih instrumenata instrumentima sa žicama, što se jedino nije desilo među seljacima. Kažnjavanje Marsija verovatno označava obredni ritual po kome su svetom kralju odrali kožu, baš kao što je Atena odrala Palanta i od njegove kože načinila sebi čarobni štit (vidi 9, a), a može označavati i ljuštenje kore sa jovine grančice, da bi se napravila frula za pastira. jer se jovino drvo smatralo oličenjem boga ili poluboga (vidi 28, 1 i 51, 1). Apolona su smatraili praocem dorskih Grka i Milesijanaca, koji su ga naročito poštovali. Igračice na svetkovinama u vreme zimske kratkodnevice, Koribante, smatrane su Apolonovim kćerima sa Musom Talijom, jer je Apolon bio bog muzike.

6. Udvarao se Dafni, planinskoj nimfi, kćerki rečnog boga Peneja, sveštenici Majke Zemlje; svakako da se ovo udvaranje odnosi na osvajanje njenog hrama u kome su boginju Dafojnu (»krvavu«) obožavale Majnade, koje su pripadale orgastičkom redu i žvakale lovorovo lišće (vidi 46, 2 i 51, 2). Plutarh smatra da je ovaj red sveštenica pobegao na Kretu, pošto ih je Apolon pokorio, gde se Mesečeva Boginja zvala Pasifaja (vidi 88, e). Apolon je zadržao lovor kao sveto drvo i samo su Pitonke smele da žvaću lovorov list. Dafojna je, u stvari, morala biti boginja kobilje glave u Tempi kao i u Figaliji (vidi 16, 5); Leukip ("beli konj«) bio je sveti kralj mesnoga kulta konja, koga su divlje žene jednom godišnje jurile i rastrzale na komade, a posle toga se kupale da bi se očistile od greha (vidi 22, 1 i 150, 1).

7. Apolonovo zavođenje Driope na Oeti verovatno obeležava potiskivanje kulta hrasta Apolonovim kultom topole (vidi 42, d); o tome govori i predanje o ljubavnom osvajanju Arije. Apolonovo prerušavanje u kornjaču odnosi se na liru koju je dobio od Hermesa (vidi 17, d). Ftijino ime govori da je ona bila jesenji vid boginje. Neuspeli napad na Marpesu izgleda da beleži Apolonov neuspeh da se dočepa svetilišta u Meseni; to je bilo svetilište boginje sa likom krmače (vidi 74, 4). Apolonova služba kod Admeta iz Fere verovatno beleži stvarni događaj: kažnjavanje Apolonovog sveštenstva zbog pokolja prehelenskog kovačkog soja ljudi koji su uživali Zeusovu zaštitu.

8. Mit o Hijakintu, koji na prvi pogled može da izgleda kao sentimentalna pričica što objašnjava odakle na zumbulu šara u vidu grčkog slova (vidi 165, j i 2), odnosi se na kretskog cvetnog junaka Hijakinta (vidi 159, 4), koji se naziva i Narkis (vidi 85, 2). Njegov kult je prodro u mikensku Grčku i po njemu je i poslednji letnji mesec dobio ime hijakint na Kreti, na Rodu, u Kosu, Teri i Sparti. Dorski Apolon je potisnuo Hijakintovo ime u Tarentu, iako je tu bio Hijakintov grob (Polibije: VIII, 30); a u Amikli, mikenskom gradu, još jedan Hijakintov grob poslužio je kao postolje Apolonovom tronu. U to vrerne Apolon je bio besmrtan, a Hijakint je vladao samo jednim godišnjim dobom. Njegova smirt, prouzrokovana diskom, podseća na smrt njegovog rođaka Akrisija (vidi 73, 3).

9. Koronida ("starica") rodila, je Asklepija sa Apolonom, a njeno ime znači svešteničku titulu (vidi 25, 5); ali Atenjani nisu priznavali da je ona imala dece i zataškavali su ovaj mit (vidi 50, b).

10. U klasično vreme Apolon je bio bog muzike, poezije, filozofije, astronomije, matematike, medicine i nauka o prirodi. Kao neprijatelj primitivizma, on je uvek bio za umerenost u svim stvarima, a sedam struna na njegovoj liri označavaju sedam samoglasnika kasnije grčke azbuke (vidi 52, 8) i dobile su tajanstveno značenje u lečenju muzikom. Najzad, zbog identifikacije sa detetom Horom, Apolon je poštovan kao sunce,

dok je kod Korinćana taj kult pripadao sunčanom Zeusu; Apolonova sestra Artemida s pravom je poistovećivana sa mesecom.

11. Kikero, u svom delu "O prirodi bogova" (III, 23), Apolonu, sinu boginje Lete, daje tek četvrto mesto; on razlikuje Apolona Hefajstovog sina, Apolona kretskog, oca Koribanata, i Apolona koji je Arkadiji dao zakone.

12. Predanje kako je Apolon ubio Pitona nije tako jednostavan mit kao što na prvi pogled može da izgleda, jer je kamen omphalos, na kome je pitonka sedela, bio tradicionalni grob proročkog heroja, reinkarniranog u zmiju, čija je proročanstva pitonka objavljivala (Varon: O latinskom jeziku, VII, 17). Helenski Apolonov sveštenik preoteo je ulogu svetoga kralja koji je u obredu s pravom ubijao svog prethodnika heroja. Ovo je objasnio Plutarh u "Zašto proročista ćute" (15) kad je opisivao obred Stepterija. Svake devete godine građena je na gumnu u Delfima koliba koja je predstavljala kraljevo prebivalište. Onda bi noću iznenada na tu kolibu napali... [ne zna se ko, jer se tu prekida pričanje]... Žrtveni sto, na kome se nalazilo prvo, rano voće, bivao je prevrnut, koliba spaljena, a palikuće su bežale iz svetilišta, ne osvrćući se. Posle toga mladić koji je učestvovao u ovome išao je u Tempe da se očisti od greha, odakle se vraćao u trijumfu, sa krunom i lovorovom grančicom.

13. Iznenadan ugovoreni napad na stanovnike kolibe podseća na tajanstveno ubistvo Romula koje su izvršili njegovi drugovi, a i na godišnju žrtvu Bufonija u Ateni, kad sveštenici, pošto bi dvogubom sekirom ubili Zeusovog bika, beže ne obazirući se za sobom (vidi 53, 7); meso bika je potom služeno na zajedničkim gozbama, dok se mimikom podražavalo uskrsnuće vola, a sekiri sudilo zbog skrnavljenja.

14. U Delfima, kao i u Knosu, sveti kralj je morao da vlada devet godina (vidi 88, 6). Dečak je odlazio u Tempe, nesumnjivo zato što je Apolonov kult poticao otud.

22 ARTEMIDA, NJENA NARAV I DELA

Artemida, Apolonova sestra, naoružana je lukom i strelom kao i on, a poseduje moć da šalje kugu i iznenadnu smrt među smrtnike, ali i da ih isceljuje. Ona je zaštitnica male dece i svih životinja sisara; ipak, ona voli i hajku, naročito na jelene.

b) Jednog dana, dok je još bila trogodišnja devojčica, njen otac Zeus, na čijim je kolenima sedela, upitao je čime bi volela da je obdari. Artemida smesta odgovori: »Molim te, daj mi večnu nevinost, isto toliko imena koliko ima moj brat Apolon, zatim luk i strelu kao njegovu, dužnost da donosim svetlost, do kolena dugu lovačku tuniku boje šafrana sa crvenim porubom; za pratilje šezdeset mladih morskih nimfa, mojih vršnjakinja; dvadeset rečnih nimfa iz Amnisa na Kreti, da se brinu o mojim čizmicama i hrane pse dok sam u lovu; sve planine sveta; i na kraju jedan grad koji budem izabrala. Ne tražim više od jednog grada, jer ja nameravam da živim većinom u planinama. Na žalost, žene će me pri porođaju često prizivati jer me je moja majka Leta nosila i rodila bez bolova, te su me stoga Suđaje odredile za pokroviteljicu porođaja.«[1]

c) Artemida junački čupnu Zeusa za bradu, a on se ponosno nasmeši i odgovori: »Pored ovakvog deteta kao što si ti, ja ne moram da se bojim Herine ljubomore. Dobićeš sve što si tražila, i više od toga, dobićeš ne jedan, nego trideset gradova, i po deo u mnogim drugim, na kopnu kao i na ostrvima; i ja te postavljam za čuvara puteva i luka.«[2]

d) Artemida mu zahvali, skoči s njegovih kolena i ode pravo na goru Leuku na Kreti, a zatim na izvor Okeana, gde izabra za pratilje veliki broj devetogodišnjih nimfi, a njihove majke behu time ushićene.[3] Zatim je, na Hefajstov poziv, posetila Kiklope na ostrvu Lipari i zatekla ih kako kuju Posejdonu konjska pojila. Bront, kome je bilo naređeno da učini sve što ona zaželi, stavi je na kolena; ali kako nije volela da je maze, ona mu iščupa punu šaku dlaka sa grudi te mu na tom mestu ostade trag do sudnjeg dana; svako je mislio da

ima šugu. Nimfe je poplašio divlji izgled Kiklopa i buka u kovačnici — pa nije nikakvo čudo što nevaljalim devojčicama majke prete Brontom, Argejom i Steropom. Međutim Artemida hrabro reče Kiklopima da prekinu za časak rad na Posejdonovoj porudžbini i da joj iskuju srebrni luk i tobolac za strele, pa će zauzvrat dobiti meso od njenog prvog lovačkog plena.[4] Sa novim oružjem otišla je pravo u Arkadiju, gde je naredila Panu da raskomada jednog risa i nahrani lovačke pse i štenad. Pan joj dade tri klempava lovačka psa, dva šarena i jednog sa pegama, koji su zajedno bili dovoljno jaki da rastrgnu živog lava; i dade joj još sedam brzonogih keruša iz Sparte.[5]

e) Pošto je uhvatila dva para rogatih jelena, žive ih upreže u zlatne kočije sa zlatnim đemovima i odjezdi na sever, preko tračke planine Hajme. Odsekla je svoju prvu baklju od borovine na Misijskom Olimpu i zapalila je žiškom koju je našla u pepelu jednog drveta pogođenog gromorn. Oprobala je svoj srebrni luk četiri puta; prve dve mete su joj bile drveće; treća, divlja životinja; četvrta, grad naseljen nepoštenim ljudima.[6]

f) Potom se vratila u Grčku. Amnizijanske nimfe ispregle su joj jelene iz kočija, istimarile ih i nahranile brzorastom detelinom sa Herinih pašnjaka, gde su pasli Zeusovi paripi, i napojile ih vodom sa zlatnih pojila.[7]

g) Jednom se rečni bog Alfej, sin Tetidin, usudio da se zaljubi u Artemidu i proganjao je po Grčkoj; ali Artemida ode u Litrinu, u Elidi (a po drugima čak na ostrvo Ortigiju, blizu Sirakuze), gde je sebi i svim svojim nimfama namazala lice belim blatom, tako da se nije razlikovala od ostalih devojaka. Alfej je morao da se povuče, a devojke su ga ismejale.[8]

h) Artemida je zahtevala od svojih pratilja da budu savršeno čedne, kao što je i ona sama. Kad je Zeus zaveo jednu od nimfi, Kalistu, Likaonovu kćer, Artemida je primetila da je ona bremenita. Za kaznu pretvori Kalistu u medvedicu i poče da je odstreljuje. Ubila bi je da je Zeus nije uzneo na nebo, i kasnije postavio njen lik među zvezde. Po drugima je, opet, sam Zeus pretvorio Kalistu u medveda, a ljubomorna Hera je udesila da Artemida u neznanju krene u hajku. Kalistino dete Arkad spaseno je i postalo je predak Arkađana.[9]

i) Nekom drugom prilikom je Aktajon, sin Aristaja, stajao naslonjen na stenu u blizini Orhomena, kad ugleda Artemidu kako se nedaleko od njega kupa na izvoru. On ostade tu da je posmatra. Čim se kasnije usudio da se drugovima pohvali kako je video Artemidu nagu, ona ga pretvori u jelena, a njenih pedeset lovačkih pasa ga rastrgoše.[10]

1. Kalimah: Himna Artemidi I;
2. Ibid. 26;
3. Ibid. 40;
4. Ibid. 47;
5. Ibid. 69;
6. Ibid. 110;
7. Ibid. 162;
8. Pausanija: VI, 22, 5; Sholijast uz Pindarove Pitijske ode: II, 12;
9. Higin: Pesnička astronomija II, 1; Apolodor: III, 8, 2;
10. Higin: Fabula 181; Pausanija: IX, 2, 3.

*

1. Devica srebrnog luka koju su Grci uvrstili u porodicu na Olimpu, bila je najmlađi član Artemidine trijade, pošto je "Artemida" još jedna titula Trojne Boginje Mesec. Imala je pravo da hrani svoje košute detelinom pošto je detelina simbol trojstva. Njen srebrni luk je predstavljao mladi mesec. Ipak, olimpijska Artemida nije bila samo devica. Ponegde, kao na primer u Efesu, obožavali su je u njenom drugom vidu, kao nimfu, orgastičku Afroditu, sa muškim partnerom, urminom palmom (vidi 14, a), jelenom i pčelom (vidi 18, 3) kao glavnim obeležjima. Uloga babice pre pripada starici Kroni, kao i njene smrtonosne strele; devetogodišnja starost sveštenica treba da podseća da je mesečev broj smrti tri puta tri. Ona podseća na kretsku "gospodaricu divljih zveri", glavnu nimfu — boginju prastarog totemskog društva; i obredno kupanje pri čemu ju je iznenadio Aktajon, kao i rogati jeleni, njene kočije (vidi 125, a) i jarebice iz Ortigije (viđi 14, 3) daleko pre pristaju nimfi nego devici. Izgleda da je Aktajon bio sveti kralj prehelenskog kulta jelena,

rastrzan na komade na kraju vladavine od pedeset meseci, naime pošto protekne polovina Velike godine; njegov suvladar, ili zamenik, vladao je do kraja Velike godme. Nimfa se po pravilu kupala posle, a ne pre obrednog ubistva. Ovaj ritualni običaj ima mnogo sličnosti sa ritualima opisanim u irskim i velškim mitovima iz prvog veka pre naše ere. Plutarh u Grčkim pitanjima, 39, priča da su s vremena na vreme na planini Likaj u Arkadiji jurili i ubijali čoveka obučenog u jelensku kožu. Psi su morali biti beli, sa riđim ušima, kao »psi iz pakla« u keltskoj mitologiji. Postojao je peti vitorogi jelen koji je pobegao Artemidi (vidi 125, a).

2. Mit o tome kako je Alfej jurio za Artemidom izgleda da je nastao po analogiji sa predanjem o njegovoj uzaludnoj jurnjavi za Aretusom, pri čenru se ona pretvorila u izvor, a on u reku (Pausanija: V, 7, 2), a možda je ta priča izmišljena da objasni zašto su se sveštenice Artemide Alfeje iz Letrinije i Ortigije u čast Bele Boginje mazale po licu gipsom i belom glinom, Alph označava i belinu i žitni proizvod; alphos je lepra; alphe je zrno; alphition je zmo ječma; Alphito je bila Bela Boginja kao krmača. Artemidina najčuvenija statua u Ateni se zove »Belolika« (Pausanija: I, 26, 4). Značenje reči Artemis nije potpuno utvrđeno: može biti da znači "jakih udova«, od artemes; ali i "ono što odseca". Spartanci su je zvali Artamis, od artao; ili od airo i themis; slog themis može da znači. »voda«, jer se mesec smatrao izvorom svih voda.

3. Ortigija, »Ostrvo jarebica« u blizini ostrva Del, takođe je bilo posvećeno Artemidi (vidi 14, a).

4. Mit o Kalisti nastao je iz potrebe da se objasni pojava dveju malih devojčica obučenih kao medvedice, koje su se pojavljivale o prazniku brauronijske Artemide na Atici zbog jednog predanja po kojem Artemidu dovode u vezu sa Velikim Medvedom. Ali može se uzeti u obzir i jedna ranija verzija mita, u kojoj je Zeus nasrtao na Artemidu, a ona se najpre pretvorila u medveda, a zatim namazala lice gipsom, pokušavajući da mu izbegne. Artemida je u početku upravljala zvezdama, ali je tu dužnost kasnije preuzeo Zeus.

5. Nejasno je zašto su Brontu iščupane dlake; Kalimah možda proizvoljno misli na neku dobro poznatu sliku o događaju sa koje se skinula boja na kiklopovim grudima.

6. Kao »gospodarici divljih zveri«, ili zaštitnici svih plemena totem-klanova, Artemidi su prinosene godišnje žrtve paljenice totem-životinja, ptica i biljaka, a ovaj obred se u klasično vreme sačuvao u građu Patre u Kaledoniji (Pausanija: IV, 32, 6); tamo se ona zvala Artemida Lafrija. Slične žrtve paljenice prinosili su joj u Meseni Kureti, kao predstavnici totem-plemena (IV, 32, g); a još je zabeleženo da su u Hijeropolisu imali običaj da žrtve vešaju o grane od veštačke šume u samom hramu boginje (Lukijan: O sirijskoj boginji 41).

7. Maslinovo drvo bilo je posvećeno Ateni, urmina palma Izidi i Lati. Vlasnik sam jednog broša iz srednjeg minojskog perioda na kome je boginja prikazana kako stoji pored palme; odevena je u suknju od palmovog lišća i drži u ruci malu palmu; ona gleda kako se novogodišnje tele rađa iz palmovog grozda; s druge strane je bik na izdisaju, verovatno kraljevski bik Stare godine.

23 HEFAJST, NJEGOVA NARAV I DELA

Hefajst, bog kovač, bio je tako nejak kad se rodio da ga je njegova majka Hera sa gađenjem bacila sa olimpijskih visina, kako bi se otresla neprijatnog osećanja koje je u njoj izazivala njegova jadna pojava. On je, ipak, preživeo ovaj nemili događaj bez telesnih povreda, jer je pao u more, gde su ga prihvatile Tetida i Eurinoma. Ove boginje nežna srca čuvale su ga u pećini pod morem, gde je on osnovao svoju prvu kovačnicu i oduživao im se za dobrotu praveći im svakovrsne ukrase i korisne predmete.[1]

Jednog dana, pošto je prošlo devet godina, Hera srete Tetidu, koja je slučajno nosila broš napravljen u njegovoj radionici, i zapita: »Za ime sveta, draga moja, odakle ti tako izvanredan nakit?«

Tetida je malo oklevala sa odgovorom, ali joj je Hera izmamila istinu. Odmah je vratila Hefajsta na Olimp, gde mu je obezbedila mnogo bolju kovačnicu, sa dvadeset mehova koji su radili danju i noću. Ona se mnogo zauzela za njega i udesila da se oženi Afroditom.

b) Hefajst se u tolikoj meri izmirio sa Herom da se drznuo da prebaci Zeusu što je dozvolio da ona posle neuspešne pobune visi sa nebeskog svoda pričvršćena o zglobove. Ali bilo bi mudrije da je ćutao, jer ga je razgnevljeni Zeus ponovo tresnuo sa Olimpa. Padao je ceo bogovetni dan. Pavši na zemlju, na ostrvo Lemno, slomio je obe noge pa, iako je besmrtan, jedva da je bilo života u njemu kad su ga ostrvljani pronašli. Kasnije, pošto mu je bilo oprošteno i pošto je povratio sebi mesto na Olimpu, mogao je da hoda samo pomoću zlatnih štaka.[2]

c) Hefajst je ružan i namćor, ali snažan u rukama i ramenima, i sve što preduzme, uradi tako da ga po veštini niko nije mogao prevazići. Jedanput je napravio neke mehaničke žene da mu pomažu u kovačnici; one su čak mogle da govore i obavljaju najteže zadatke koje bi im poverio. On je vlasnik nekoliko tronožnih stolova sa zlatnim točkovima koji se nalaze u kovačnici i mogu da se kreću sami od sebe do mesta gde se bogovi sastaju, i nazad.[3]

1. Homer: Ilijada. XVIII, 394—409;
2. Ibid.: I, 586—94;
2. Ibid.; XVIII, 368.

*

1. Hefajst i Atena su delili hram u Ateni i njegovo je ime možda izmenjen oblik od hemero-phaistos, "onaj koji sija danju" (tj. sunce), dok je Atena bila Boginja Meseca, »ona koja sija noću«, zaštitnica kovačke veštine i svih tehničkih zanata. Malo je poznato da je svakoj alatki iz bronzanog doba, oružju ili spravi pripisivano magično svojstvo, a da je kovač bio, u stvari, nešto kao čarobnjak. Tako je trostruka ličnost Brigite, Mesečeve Trojne Boginje (vidi 21, 4), bila zaštitnica pesnika, kovača i lekara. Kad je boginja izgubila ta svojstva, onda se kovač uzvisio do božanstva. Da je kovač-bog hrom, to je predanje koje se prostire čak do zapadne Afrike i Skandinavije; u primitivno doba kovači: su, možda čak i namerno, osakaćivani, da ne bi pobegli s posla i prebegli neprijateljskom plemenu. Igra hromih jastreba se izvodila u erotskitn orgijama posvećenim kovačkoj veštini (vidi 92, 2), a kako je Hefajst bio oženjen Afroditom, on je, verovatno, hramao samo jedanput godišnje, u doba prolećnih praznika.

Metalurgija je dospela u Grčku sa egejskih ostrva.. Uvoz predmeta od fino obrađene bronze i zlata u Grčku verovatno je uticao na mit o tome da su Hefajsta čuvale, u pećinama ostrva Lemno, Tetida i Eurinoma, što behu titule za Boginju Mora, koja je stvorila svet. Devet godina što ih je on proveo u pećini pokazuju da je bio potčinjen mesecu. Njegov pad, kad i Kefalov (vidi 89, j), Talov (vidi 92, b), Skironov (vidi 96, f), Ifitov (vidi 135, b), i drugih, zajednička je sudbina svetih kraljeva u mnogim krajevima Grčke u trenutku kad bi njihovoj vladavini došao kraj. Zlatne štake su možda izmišljene da uzdignu sa zemlje njegove svete pete.

2. Dvadeset Hefajstovih tronožaca izgleda da su manje-više istog porekla kao i Gasterohejri, koji su sagradili Tirint (vidi 73, 3); bili su to, naime, zlatni sunčani diskovi sa tri noge, heraldičke oznake Ostrva čoveka koje su oivičavale neku ranu ikonu gde se prikazivao Hefajst oženjen Afroditom. Qni predstavljaju godinu sa tri godišnja doba i odražavaju dužinu kraljeve vladavine; on umire početkom dvadesete godine, kad se približno poklapa sunčano i mesečevo vreme; ovaj krug je zvanično priznat u Ateni tek krajem petog veka pre naše ere, ali je bio otkriven nekoliko stotina godina ranije (Bela Boginja, str. 284, 291). Hefajsta vezuju i za vulkansku kovačnicu na vulkanskim ostrvima Lipari, jer je sedište njihovog kulta — vulkansko ostrvo Lemno i izvor prirodnog gasa koji je izlazio iz grotla na vrhu planine Moshil i vekovima polako sagorevao (Ceces: O Likofronu, 227; Hesihije sub Moschylus). Sličan izvor gasova, koji je opisao crkveni velikodostojnik Metodije iz četvrtog veka nove ere, goreo je na Gori Lemno u Likiji sve do 1801. Hefajst je

imao svetilišta na obema ovim planinama. Lemno (verovatno oblik od leibein, »ona što prosipa«) bio je naziv za Veliku Boginju ovog matrijarhalnog ostrva (Hekataj, navodi ga Stefan Vizantinac sub Lemnos — vidi 149, 1).

24 DEMETRA, NJENA NARAV I DELA

Iako sveštenice Demetre, boginje žitnih polja, uvode mladu i mladoženju u tajne bračne postelje, ona sama nije imala muža. Dok je još bila mlada i vesela, rodila je vanbračno Koru i pohlepnog Jakha, sa svojim bratom Zeusom.[1] Rodila je takođe i Pluta sa Titanom Jasijem ili Jasionom, u koga se zaljubila na svadbi Kadma i Harmonije. Opijeni nektarom koji se na gozbi točio kao voda, ljubavnici se izmakoše iz kuće i legoše javno na tri puta preorano polje. Kad su se vratili, Zeus, koji je po njihovom ponašanju, a i blatu na rukama i nogama, prepoznao šta su radili, razgnevi se i opali gromom Jasija što se usudio da dotakne Demetru. Ali neki kažu da je Jasija ubio brat mu Dardan, a po drugima da su ga rastrgli konji.[2]

b) Sama Demetra bila je dobra duša, i Erisihton, sin Tropijev, bio je jedan od retkih ljudi prema kojima se ona grubo ponašala. Na čelu dvadeset drugova, Erisihton se osmeli da upadne u gaj koji su joj Pelazgi posadili u Dotijumu, i da počne seču svetog drveća radi pribavljanja građe za gozbenu dvoranu. Demetra se preruši u Nikipu, sveštenicu Gaja, i blago naredi Erisihtonu da se povuče. Tek kad joj je on zapretio sekirom, ona mu se prikaza u svom sjaju i prokle ga da bude večno gladan, ma koliko jeo. Odatle je Erisihton otišao na ručak u roditeljski dom i jeo ceo dan. Što je više jeo, bivao je sve gladniji i slabiji. Najzad roditelji nisu mogli više da ga hrane pa je postao prosjak i jeo je otpatke. Suprotno ovome, Pandareja sa Krete, koji je Zeusu ukrao zlatnog psa i tako osvetio Demetru za ubijenog Jasija, Demetra je darovala kraljevskim darom da nikada ne boluje od stomaka.[3]

c) Demetra je prestala da bude vesela kad su joj oduzeli mladu Koru, kasnije nazvanu Persefonom. Had se zaljubio u Koru i otišao Zeusu da traži odobrenje da se njome oženi. Zeus se plašio da uvredi svoga najstarijeg brata neposrednim odbijanjem, ali je tako isto znao da mu Demetra nikada neće oprostiti ako Kora bude morala da ode u Tartar; zato je diplomatski odgovorio da niti daje niti ne daje svoj pristanak. Ovo ohrabri Hada da na prevaru odvede devojku dok je brala cveće na livadi. Ta livada se mogla nalaziti negde na Siciliji; ili Atici; ili kod Hermione; ili negde na Kreti, ili u blizini Pise, ili oko Lerne; ili, pak, pored Feneja u Arkadiji, ili kod Nise u Bojotiji, ili ma gde u prostranstvima koje je Demetra obišla tražeći Koru. Demetrini sveštenici kažu da je to bilo u Eleusini. Ona je bez odmora tražila Koru devet dana i noći i nije ni jela ni pila, bezuspešno je dozivajući. Jedina vest koja je doprla do nje beše od Hekate, koja je jednog ranog jutra čula Koru kako viče: »Otmica! otmica!« ali iako je požurila u pomoć, nije naišla ni na kakav trag.[4]

d) Desetog dana posle neprijatnog susreta sa Posejdonom kod Onkovih stada, prerušena Demetra stiže u Eleusinu, gde je kralj Kelej i njegova žena Metaneira prime veoma gostoljubivo. Čak su joj ponudili da ostane kao dadilja novorođenom princu Demofontu. Njihova hroma kćerka Jamba pokušavala je da uteši Demetru komičnim raskalašnim stihovima, a stara dadilja Bauba je u šali nagovarala Demetru da pije ječmenu vodu: Bauba jeknu kao da je u porođajnim mukama i, sasvim neočekivano, ispod svoje suknje izvuče Demetrinog sina Jakha, koji skoči u majčino krilo i poljubi je.

e) »O, ala pohlepno piješ!« uzviknu Abant, Kelejev stariji sin, dok je Demetra srkala iz punog krčaga ječmenu vodu začinjenu metvicom. Demetra ga mrko pogleda i on se pretvori u guštera. Na neki način osećajući stid zbog svoga ponašanja, Demetra odluči da učini neko dobro Keleju, pa se reši da Demofonta učini besmrtnim. Iste noći ona ga je držala iznad vatre da bi mu izgorela smrtnost. Međutim desi se da Metaneira, Amfiktionova kći, uđe u odaju pre nego što je stvar obavljena, pa čini prestanu, a Demofont umre. »Moja je kuća nesrećna!« žalio se Kelej, plačući nad sudbinom svoja dva sina, pa ga od tada prozvaše Disaul. »Obriši suze, Disaule«, reče Demetra. »Imaš još tri sina, a Triptolema sam namerila da obdarim tako da ćeš zaboraviti na svoj dvostruki gubitak.«

f) Triptolem, koji je čuvao stado svoga oca, prepozna Demetru i saopšti joj vest za kojom je tragala: pre deset dana njegova su braća — Eumolp, pastir, i Eubulej, svinjar — bili u polju na paši kad se zemlja odjednom rastvori, progutavši Eubulejevo krdo svinja pred njegovim očima; zatim se, uz strahoviti tutanj, pojaviše kočije sa crnim konjima i sručiše se u provaliju. Lice onoga koji je terao kočije bilo je nevidljivo, ali je desnu ruku čvrsto obavio oko struka devojke što je zapomagala. Eubulej ovo ispriča Eumolpu i ovaj to uze kao motiv za žalopojku.

g) Naoružana dokazom, Demetra pozva Hekatu te se njih dve zajedno približe Heliju, koji vidi sve, i nateraše ga da prizna da je otmičar bio Had, bez sumnje sa znanjem Zeusa. Demetra je bila toliko ljuta, da umesto da se vrati na Olimp, produži da luta poljima zabranjujući drveću da donosi plodove i travi da raste, dok ljudskom rodu ne zapreti opasnost od zatiranja. Zeus, stideći se da se sam sretne s Demetrom kod Eleusine, posla joj prvu poruku po Iridi (na koju ona uopšte . nije obratila pažnju), a zatim izaslanstvo olimpijskih bogova i mirovne poklone, moleći je da se pomiri sa njegovom voljom. Ali ona ne htede da se vrati na Olimp i zakle se da će zemlja ostati neplodna dok joj ne budu vratili kćer Koru.

h) Zeusu je ostalo samo jedno. On posla Hermesa Hadu sa porukom: »Ako ne vratiš Koru, svi smo propali!« a drugu poruku posla Demetri: »Dobićeš nazad svoju ćerku pod uslovom da još nije okusila hranu koju jedu mrtvi.«

i) Pošto Kora ništa nije uzimala u usta od hrane, čak ni koricu hleba, otkako su je oteli, Had je bio prinuđen, sakrivši svoju brigu, da joj se obrati blago: »Dete moje, ti izgleda ovde nisi srećna, a tvoja mati plače za tobom. Odlučio sam zato da te vratim kući.«

j) Korine suze usahnuše i Hermes joj pomože da se popne u njegove kočije. Ali baš kada je krenula za Eleusinu, jedan od Hadovih vratara, po imenu Askalaf, poče da viče i da govori sa prezrenjem: "Pošto sam video gospa Koru kako bere narove sa jednog drveta u vašem voćnjaku, i pošto je pojela sedam semenki, spreman sam da posvedočim da je okusila hranu mrtvih." Had se mračno nasmeja i reče mu da se smesti pozadi u Hermesovim kočijama.

k) U Eleusini Demetra radosno zagrli Koru; ali čuvši da je okusila voće iz Hadova voćnjaka, ona postade veoma utučena i ponovo reče: »Niti ću se vratiti na Olimp, niti ću skinuti kletvu sa zemlje.« Zeus onda umoli Reu, svoju, Hadovu i Demetrinu majku, da posreduje, pa je najzad došlo do sporazuma. Kora je morala ubuduće da provodi tri meseca u podzemlju u društvu Hada — kao kraljica Tartara i da se za to vreme zove Persefona, a ostalih devet meseci sa Demetrom. Hekata se ponudila da vodi računa da se ovaj dogovor izvršava kako treba i da stalno vodi brigu o Kori.

l) Demetra je, najzad, pristala da se vrati kući. Pre nego što je otišla iz Eleusine, ona je naučila Triptolema, Eumolpa i Keleja (kao i Diokla, kralja Fere, koji je celo vreme marljivo tragao za Korom) svojim misterijama i obredima. Ali kaznila je Askalafa zbog njegove brbljivosti na taj način što ga je gurnula u jamu i pokrila ogromnom stenom, odakle ga je tek Herakle oslobodio; a onda je Askalafa preobrazila u kratkouhu sovu.[5] Ona je nagradila i Fenajce iz Arkadije, kod kojih je boravila pošto ju je silovao Posejdon; njima je dala razna zrnevlja, ali im je zabranila da seju pasulj. Neki Kijanit se prvi osmelio da ga poseje, te je dobio svetilište pored reke Kefis.[8]

m.) Demetra je Triptolemu dala žitno seme, drveni plug i kočije koje su vukle zmije; i naložila mu da ide svuda po svetu i da uči ljude zemljoradnji. Ali prvo ga je ona sama obučila na poljani kralja Rara, pa ga stoga mnogi smatraju sinom kralja Rara. Fitalu, koji je s njom lepo postupao na obalama Kefisa, darivala je smokvino drvo, prvo za koje se zna na Atici, i poučila ga na koji način da gaji smokvu.[7]

1. Aristofan: 2obe 338; Orfička himna 11;
2. Homer: Odiseja V, 125—8; Diodor sa Sicilije: v. 49; Hesiod: Teogonija 969;
3. Servije o Vergilijevoj Ajneidi: III, 167; Higin: Fabula 250; Kalimah Himna Demetri 34; Antonije Liberal: Preobraženja, n; Pausanija: X, 30, I;
4. Higin: Fabula 146; Diodor sa Sicilije: v. 3; Sholijast uz Sofoklovog Ojdipo iz Kolona 1590; Apolodor: I, 5, 1; Sholijast uz Hesiodovu Teogoniju 914; Pausanija: VI, 21, I i I, 38, 5; Konon: Pripovesti 15; Homerska

himna Demetri 17;
5. Apolodor: I, 5, 1—3 1 12; Homerska himna Demetri 398 1 445;
6. Pausanija: VIII, 15, 1, i I, 37, 3;
7. Homerska himna Demetri 231—74; Apolodor: I, 5, 2; Orfički fragmenti 50; Higin: Fabula 146; Ovidije: Metamorfoze V, 450—S63 1 Fasti IV, 614; Nikander: Theriaca; Pausanija: I, 14, 2 1 37, 2.

*

1. Kora, Persefona i Hekata blle su, to je sasvim jasno, Trojna Boginja kao Devica, Nimfa i Starica, u vreme kada su se samo žene bavile zemljoradnjom. Kora predstavlja zeleno žito, Persefona zreo klas, a Hekata pokošeno žito. Demetra je bio boginjin opšti naziv, a Korino ime Persefona stvara zabunu. Mit o Demetrinom doživljaju u triput pooranoj njivi ukazuje na obred plodnostl, koji se doskora zadržao na Balkanu; sveštenice polja su se javno sparivale sa svetim kraljevima u vreme jesenje setve da bi obezbedile zlatnu žetvu. Na Atici su njive prvo orane u proleće; zatim posle letnje žetve pliće preoravane; pošto se prinesu žrtve bogovima oranja, ponovo se oru tokom jesenjeg meseca Pijanepsiona i tek su tada spremne za sejanje (Hesiod: Radovi i dani 432—3, 460, 462; Plutarh: O Izidi i Ozirisu, 69).

2. Persefonu (od phero 1 phonos, »ona koja donosi, razaranje«) zovu i Persefata u Ateni (od pfersis i ephapto, "ona koja određuje razaranje" i Proserpina ("strahovita"). U Rimu, izgleda, da je to bio naziv za nimfu kad je žrtvovala svetog kralja. »Hekata« (»stotine«) izgleda da se odnosi na stotinu lunarnih meseci kraljeve vladavine i na stostruku žetvu. Kraljeva smrt od groma, ili u konjskim čeljustima, ili od ruke njegovog zamenika, beše njegova normalna sudbina u primitivnoj Grčkoj.

3. Hadova otmica Kore je deo mita po kome se helensko božansko trojstvo nasilno ženi prehelenskom Trojnom Boginjom — Zeus Herom; Zeus ili Posejdon Demetrom i Had Korom, kao što se u irskom mitu Brijan, Ajukar i Ajukarba žene trostrukom boginjom Eirom, Fodlom i Bambom (vidi 7, 6 i 16, 1). Ovaj mit beleži vreme kad muškarci preotimaju poljoprivredne misterije od žena. Što je Demetra odbila da ljude i dalje snabdeva žitom, samo je druga verzija Inine zavere da. uništi Atamantovu žetvu (vidi 70, c). Dalje, mit o Kori je priča o zimskom zakopavanju strašila sa žitnih polja; ova strašila su predstavljala žensko biće od granja. Zakopano strašilo otkrivano je u rano proleće da bi se videlo kako to granje pupi; to je prehelenski običaj koji se održao po selima do u klasično doba i prikazan je na vazaima kao scena u kojoj ljudi oslobađaju Koru iz zemljine humke i pijucima i sekirama razbljaju glavu Majke Zemlje.

4. Priča o Erisihtonu je moralna anegdota; kod Grka, kao i kod Latina i starih Iraca, seča svetih gajeva povlačila je sa sobom kaznu smrti. Ali beznadežna vučja glad nije bila odgovarajuća kazna za seču drveća. Erisihtonovo ime — a i to što je sin Kekropa, koji je bio patrijarhalac, i koji je prvi napravio pogaču od ječma (vidi 25, d) — znači »onaj koji dere zemlju« — što pre navodi na zaključak da je njegovo nedelo u tome što se usudio da bez Dernetrinog odobrenja ore zemlju kao što je to učinio i Atamant. Pandarejeva krađa zlatnih konja verovatno predstavlja intervenciju Krećana u Grčkoj u vreme kad su Ahajci pokušali da izmene obrede zemljoradnje. Taj konj, koga su uzeli boginji Zemlji, izgleda da je predstavljao vidljiv dokaz nezavisnosti ahajskog velikog kneza od same boginje (vidi 134, 1).

5. Mitovi o Hiladu (vidi, 150, 1), Adonidu (vidi 18, 7), Litijersu (vidi 136, e) i Linu (vidi 147, 1) opisuju godišnje oplakivanje i tugovanje za svetim kraljem ili za njegovim zamenikom dečakom koji je žrtvovan da bi se umilostivila boginja plodnosti. Ovaj isti zamenik pojavljuje se u legendi o Triptolemu, koji dolazi sa džakovima žita na dvokolicama upregnutim u zmije, da bi prikazao kako njegova smrt donosi bogatstvo. Hilad je takođe bio Plut (»bogatstvo«) začet u žitnom polju, a od tog imena nastalo je ime "Pluto" za Hada. Triptolem (triptolmaios, »onaj koji tri puta pokušava«) možda je bila titula koja se davala svetom kralju zato što se usudio da tri puta poore njivu i spari se sa žitnom sveštenicom. Kelej, Diokle i Eumolp, koje je Demetra naučila zemljoradnji, predstavljaju sveštеničke glavare Amfiktionskog saveza. Metaneira je opisana kao Amfiktionova kći i poštovali su je u Eleusini.

6. U mikenskom gradu Eleusinl ("dolazak") održavane su velike Eleusinske misterije, u mesecu koji se zvao Boedromion ("trčeći u pomoć«). Demetrino veselo svešteno raspoloženje zbog ljubavnih doživljaja sa Jasijem, Triptolemom, ili Zeusom simbolički je prikazano u jednoj unutrašnjoj šupljini ćivota kao trljanje faličkog predmeta uz žensku jahaću čizmu; otuda izgleda da je reč eleusis ostatak reči Eilythuies, "(hram) one koja besni u skrovištu". Mistagozi su, obučeni kao pastiri, ulazili uz radosno klicanje i pokazivali rešeto za vejanje žita sa detetom Brimom, sinom Brime (»ljutite«), kao munjevitim plodom ritualnog venčanja. Brima je titula za Demetru, a Brim je sinonim za Pluta, koga su njegovi slavljenici bolje poznavali kao Jakha — po raskalašnim himnama Iacchus što su se pevale šestog dana Misterija, dok je povorka sa bakljama išla od Demetrinog hrama.

7. Eumolp predstavlja pastire koji pevaju iznoseći dete; Triptolem je kravar, u službi Mesečeve Boginje Ije u liku krave (vidi 56, 1), koja je navodnjavala žitno seme; i Eubulej, svinjar, služio je boginju Marpesu (vidi 74, 4 i 96, 2). Forkida, Hojra, ili Kerda, boginja krmačinog lika, pomagala je žitu da raste. Eubulej je prvi objavio šta se desilo sa Korom, zato što »svinjar« u ranim evropskim mitovima označava proroka ili mađioničara. Tako su se Eumaju, Odisejevom svinjaru (vidi 171, a), obraćali sa dios (»bogoliki«); pa iako su u klasično vreme svinjari već davno prestali da se bave proroštvom, ipak su još uvek žrtvovali svinje Demetri i Persefoni, bacajući ih u ambise. Eubulej izgleda nije imao naročite koristi od Demetrinog uputstva; verovatno zato što je njen kult kao boginje krmače bio potisnut u Eleusini.

8. »Rar«, bilo da znači »nedonošče« ili "utroba", ne odgovara kao naziv za kralja i svakako se odnosi na utrobu žitne matere iz koje niče žito.

9. Jamba i Bauba označavaju razvratne pesme u jampskoj metrici koje su pevane da bi olakšale duševnu napetost za vreme Eleusinskih misterija; ali Jamba, Demetra i Bauba čine poznato trojstvo devojke, nimfe i starice. Stare dadilje u grčkim mitovima gotovo uvek predstavljaju boginju kao Kronu. Abant je pretvoren u guštera jer gušteri obitavaju na najtoplijim i najsuvljim mestima i mogu da žive bez vode; to je priča koju su stari pripovedali deci kako bi ih naučili da poštuju starije i da se boje bogova.

10. Priča koja govori o tome kako je Demetra pokušala da učini Demofonta besmrtnim upoređivana je sa mitom o Medeji (vidi 156, a) i Tetidi (vidi 81, r). Ona se odnosi delom na rasprostranjeni primitivni običaj »krštenja« deteta svetom vatrom; novorođenčetu se ili vatra prinosi, ili se ispod njega postavi zagrejano rešeto; obred treba da sačuva dete od uroka. Mit se delom odnosi i na običaj spaljivanja dečaka kraljevog zamenika, koga prinose na žrtvu umesto svetog kralja (vidi 92, 7). Kelej, ime Demofontovog oca, može da znači "onaj koji pati, onaj koji gori", zatim »detlić« i najzad »čarobnjak«.

11. Primitivni tabu se zadržao za hranu crvene boje, koja se, izgleda, ostavljala samo za mrtve (vidi 170, 5). Smatralo se da je nar iznikao iz Adonidove ili Tamuzove krvi (vidi 18, 7). Sedam zrna nara možda predstavljaju sedam mesečevih mena u vreme kad seljaci očekuju da žito proklija. Persefona koja jede šipak prvobitno je boginja Šeola, boginja pakla koja uništava Tamuza. dok boginja Istar (Šeola u drugom obliku) plače da ublaži njegov duh. Hera, kao nekadašnja boginja smrti, takođe se pojavljuje sa narom u ruci.

12. Ascalaphos ili kratkouha sova smatrala se pticom zloslutnicom, a gatka o sovi kao potkazivaču proistekla je zbog toga što sova krešti u novembru, dakle pre nego što počinju tri meseca koje Kora ne provodi na zemlji. Harakle je oslobodio Askalafa (vidi 134, d).

13. Demetrin dar Fitalu — smokvino drvo — znači samo da je ubrzavanje zrenja smokve pomoću uboda insekta — kalemljenje — prestalo da bude ženski delokrug u isto vreme kad i zemljoradnja. Fitalova porodica bila je vodeća na Atici (vidi 97, a). Zabrana da muškarci seju pasulj izgleda da se zadržala mnogo

duže od zabrane da muškarci seju zrnevlje uopšte, zbog toga što se smatralo da postoji tesna veza između pasulja i duhova. U Rimu su bacali pasulj duhovima o prazniku Svih svetih, i kad bi se neko od tih zrna razvilo u biljku a žena kasnije pojela plod te biljke, smatralo se da je oplođena duhom. Pitagorejci ne jedu pasulj zato da ne bi uskratili nekom od svojih predaka reinkarnaciju duha.

14. Za Demetru se kaže da je došla u Grčku sa Krete, iskrcavši se na obalu u Atici kod grada Torika (Himna Demetri 123). Moguće je ovo: Krećani su se utvrdili u Atici, gde su prvi počeli da rade u rudnicima srebra u Laurionu. Staviše, Eleusina je mikensko zemljište i Diodor sa Sicilije (v. 77) kaže da su se obredi slični obredima u Eleusini održavali i u Knosu, da su ih posećivali svi koji su hteli, a ustanovlli su ih preci Knošana — stari Krećani. Ipak Demetrino poreklo treba tražiti u Libiji.

15. Prema Ovidiju, cveće koje je Kora brala su bulke. Jedan lik boginje sa bulkama nađen je u Gazi na Kreti; i boginja sa mogile Iz Palaiokastra drži biljke u ruci; a na zlatnom prstenu iz mikenske riznice u Akropolju, Demetra, koja sedi, pruža tri bulke Kori, koja stoji. Bulkin mak se upotrebljavao kao začin za hleb i bulke su se prirodno uvek vezivale za Demetru jer rastu u žitu; međutim, Kora bere ili dobija bulke zbog njihove osobine da omamljuju i zbog purpurno crvene boje, koja obećava uskrsnuće posle smrti (vidi 27, 12). Ona tek što nije pošla na svoj dugi godišnji san.

25 ATENA, NJENA NARAV I DELA

Atena je izmislila frulu, trubu, zemljani lonac, plug, grabulju, volovski jaram, konjsku uzdu, kočije i brod. Ona je prva učila druge brojevima a i svim ženskim poslovima kao što su kuvanje, predenje i tkanje. Iako je boginja rata, ona ne uživa u borbi kao Arej ili Erida, već nastoji da smiri sukob i uvek se zalaže za zakon i poredak mirnim putem; ne nosi oružje u vreme mira, a kad ima potrebu za njim, obično ga pozajmljuje od Zeusa. Njeno milosrđe je veliko; kad su na Areopagu glasovi sudija podjednaki, ona uvek daje presudan glas da se optuženi oslobodi. Ipak, kad jednom stupi u borbu, nikad ne gubi bitku, čak i protiv samoga Areja, jer bolje od njega poznaje strategiju i taktiku; mudre vojskovođe se uvek njoj obraćaju za savet.[1]

b) Mnogi bogovi, Titani i džinovi rado bi se oženili Atenom, ali je ona odbijala bračne ponude. Jedanput, za vreme trojanskog rata, kad nije htela da pozajmi oružje od Zeusa pošto je izjavio da je neutralan, zatražila je od Hefajsta da joj izradi jednu opremu. Hefajst nije hteo da naplati, dvosmisleno izjavivši da će joj to učiniti za ljubav; i kad je ona, ne shvatajući šta on pod tim podrazumeva, ušla u kovačnicu i počela da ga posmatra kako kuje užareni metal, on se iznenada okrenuo i pokušao da je siluje. Hefajst, koji se inače ne ponaša tako prostački, bio je žrtva jedne zlonamerne šale: Posejdon ga je taman obavestio da je Atena, po Zeusovom odobrenju, pošla u kovačnicu u nadi da će doživeti veliku ljubavnu strast. U času kad se ona grubo otrgla, Hefajst prosu seme na njenu butinu, malo iznad kolena. Atena obrisa seme parčetom vune i baci je sa gađenjem; vuna pade blizu Atene i slučajno oplodi Majku Zemlju, koja se tu našla u poseti; razljućena zbog toga što će nositi dete kojim je Hefajst želeo da obdari Atenu, Majka Zemlja izjavi da neće preuzeti odgovornost za njegov odgoj.

c) »Vrlo dobro«, reče Atena, »ja ću se sama brinuti o njemu.« Tako ona preuze odgovornost za mališana čim se rodio, nazva ga Erihtonije, pa ne želeći da Posejdon uživa u uspeloj glupoj šali, sakri ga u svetu korpu, koju je dala Aglauri, najstarijoj kćerki atenskog kralja Kekropa, i naredi joj da ga pažljivo čuva.[2]

d) Kekrop, sin Majke Zemlje kao i Erihtonije, za koga neki smatraju da mu je otac delom čovek, a delom zmija, prvi je kralj za koga se zna da je priznavao očinstvo. Oženio se kćerkom najstarijeg kralja Atike — Aktaja. Kekrop je ustanovio i monogamiju, podelio Atiku na 12 komuna, podigao hramove Ateni i prestao da prinosi žrtve u krvi, već ih je zamenio ječmenim pogačama.[3] Njegova se žena zvala Agraula, a tri su mu kćerke, Aglaura, Hersa i Pandrosa, živele u trosobnoj kući na Akropolju. Jedne večeri kad su se devojke vratile sa zabave noseći Ateninu svetu kotaricu u rukama, Hermes potkupi Aglauru i zamoli je da mu

omogući da dođe do Herse, najmlađe od sestara, u koju se bio žestoko zaljubio. Aglaura uze zlato koje je Hermes dao, ali ne učini ništa jer ju je Atena nadahnula žestokom ljubomorom na Hersinu sreću; Hermes uđe ljutito u kuću, pretvori Aglauru u kamen, i sprovede svoju volju nad Hersom. Posle je Hersa rodila Hermesu dva sina — Kefala, koga je Eoja mnogo voleo, i Kerika, prvog glasnika Eleusinskih misterija. Hersa i Pandrosa i njihova mati Agraula bile su vrlo radoznale te su, odškrinuvši poklopac sa košare koju je nosila Aglaura, virnule u nju. Pošto su ugledale dete sa zmijinim repom umesto nogu, one vrisnuše od straha i jedna za drugom poskakaše u ambis sa Akropolja.[4]

e} Čuvši za ovu nesreću, Ateni bi toliko žao da je iz ruku ispustila stenu koju je nosila na Akropolj kao pojačanje za tvrđavu, i tako postade brdo Likabet. Belu vranu koja joj je donela vest, Atena pretvori u crnu i zabrani vranama da dolaze na Akropolj. Erihtonija zatim smesti u svoj štit i negovala ga je sa tolikom nežnošću da su mnogi smatrali da joj je sin. On je kasnije postao kralj u Ateni, gde je ustanovio obožavanje Atene i naučio svoje građane da se služe srebrom. Njegov je lik postavljen među zvezdama u sazvežđe Auriga, jer je on uveo četvoroprežne dvokolice.[5]

f) Poznata je još jedna sasvim različita priča o Agraulinoj smrti: naime, kad jedanput Atena bi napadnuta, Agraula se bacila sa Akropolja da ispuni proročanstvo i spase grad. Ova verzija objašnjava običaj svih mladih Atenjana da u Agraulinom hramu polože zakletvu kad prvi put primaju oružje.[6]

g) Atena, isto tako skromna i čedna kao Artemida, mnogo ie milostivijeg srca. Kad ju je Tejresija jednog dana slučajno iznenadio pri kupanju, ona mu je stavila ruke na oči i oslepila ga, ali mu je zauzvrat dala unutrašnju vidovitost.[7]

h) Zabeleženo je da je samo jedanput kaznila iz osećanja ljubomore. Evo kako je to bilo. Princeza Arahna iz Kolofona u Lidiji, grada čuvenog po purpurnoj boji, bila je tako vešta u tkanju da se ni sama Atena nije mogla meriti. sa njom. Kad su joj pokazali prekrivač u koji je Arahna utkala ljubavne scene sa Olimpa, boginja ga je dugo i pažljivo razgledala ne bi li pronašla grešku, pa kad ne nađe zamerke, ona ga sveg iskida, puna osvetničke mržnje. Kad se uplašena Arahna obesila o razboj, Atena ju je pretvorila u pauka — insekta koga je najviše mrzela — a konopac u paučinu, tako da se Arahna odmah tu i skloni.[8]

1. Ceces: O Likofronu 520; Hesihije sub Hippia; Servije uz Vergilijevu Ajneidu IV, 402; Pindar: Olimpijske ode XIII, 79; Livije: VII, 3; Pausanija: I, 24, 3, Itd.; Homer: Ilijada I, 199; v. 736; v.840—863; XXI, 391—422; Ajshil: Eumenide 753;
2. Higin: Pesnička astronomija II, 13; Apolodor: III, 14, 6; Higin: Fabula 166;
3. Pausanija: I, 5, 3; VIII, 2, 1; Apolodor: III, 14, 1; Strabon: IX, 1, 20; Aristofan: Plutus 773; Atenaj: 555, c; Eustatije: O Homeru, str. 1156; Parski mermer: stih 2—4;
4. Apolodor: III, 14, 3 i 6; Grčki zapisi XIV, 1389; Higin: Fabula 166;
5. Antigon Karistije: 12; Kalimah: Hekale I, 2, 3; Filostrat: Život Apolonija iz Tijane VII, 24; Higin: Pesnička astronomija II, 13; Fabula 274; Apolodor: III, 14, I;
6. Suda i Hesihije sub Agraulos; Plutarh: Alkibijad 15;
7. Kalimah: Kupanje Palade;
8. Ovidije: Metamorfoze VI, 1—145; Vergilije: Georgike IV. 246.

*

1. Atenjani su devičanstvo svoje boginje smatrali simbolom nepobedivosti svog grada, i zato su tajili rane mitove koji pričaju kako su je silovali Posejdon (vidi 19, 2), i Borej (vidi 48, l); ne priznaju da su Erihtonije, Apolon i Lihno bili njeni sinovi sa Hefajstom. Oni su izvodili reč Erichtonius ili iz erion "vuna" ili eris »borba« i chthonos »zemlja« i izmislili mit o njegovom rođenju da bi objasnili prisustvo zmijolikog deteta koje viri iz boginjinog štita na starim slikama. Posejdonova uloga u Erihtonijevom rođenju mogla je prvobitno biti i mnogo direktnija i jednostavnija; zašto bi inače baš Erihtonije uveo Posejdonove četvorozaprežne dvokolice u Atenu?

2. Atena je bila Trojna Boginja, a kad je njena središna ličnost Boginje Nimfe potisnuta, a mitovi koji su se na nju odnosili preneti na Afroditu, Orejtiju (vidi 48, b) ili Alkipu (vidi 19, b), Atena je ostala devica obučena u jareću kožu, usavršila je ratničku veštinu (vidi 8, 1), bila Krona koja je nadahnjivala proročišta i

zaštitnica svih umetnosti, Erichthonius je, verovatnije, bolje poznati oblik od Erechtheus (vidi 47, 1), što znači »iz zemlje vresa« (vidi 18, 1), nego što bi značio "mnogo zemlje", kako se obično govorilo; Atenjani su ga predstavljali kao zmiju sa ljudskom glavom, jer je bio ili heroj ili duh žrtvenog kralja koji objavljuje Kroninu želju. Kao Krona, Atena je uvek bila u pratnji sove i vrane. Smatralo se da stara kraljevska porodica u Ateni potiče od Erihtonija ili Erehteja, pa su se njeni članovi i nazivali Erehteidi; oni su nosili zlatne zmije kao amajlije i držali su svetu zmiju u Erehtejonu. Ali je Erehtonije još i plodonosan vetar sa planina obraslih vresom, a jedan Atenin štit (ili zamenu) uzimali su svi mlađi bračni parovi u Ateni da bi svom braku osigurali plodnost (Suda sub Aegis).

3. Za neke od najlepših kretskih lonaca zna se da su ih izradile žene, i svakako da su i sva ostala korisna oruđa bila Atenin izum; ali u klasičnoj Grčkoj zanatlija je morao biti muškarac. Srebro je u početku bilo metal više cenjen od zlata, jer se teže prerađivalo i bio posvećen mesecu; Periklova Atena je za svoj značaj imala da zahvali uglavnom bogatim rudnicima srebra u Laurejumu, u kojima su najpre radili Krećani. Ovo blago omogućivalo je gradu da uvozi hranu i plaća svoje saveznike.

4. Skok Kekropovih kćeri sa Akropolja možda označava doba kada su Heleni zauzeli Atenu, a Atenini sveštenici onda pokušali da sprovedu monogamiju kao i u mitu o Halirotiju (vidi 19, b). One su više volele smrt od obeščašćenja — odatle i zakletva koju polaže atenska omladina nad Agraulinim svetilištem. Druga priča o Agraulinoj smrti je samo moralistička anegdota: opomena protiv skrnavljenja atenskih misterija. "Agraulos" je nekad bila titula Boginje Mesec; Agraulos i Aglauros imaju otprillke isto značenje: Agraulos je homerski epitet za pastire, a Aglauros (kao i herse i pandrosos) odnosi se na mesec kao izvor rose koja osvežava pašnjake. U Ateni su devojke usred leta, u vreme pune mesečine, izlazile da skupljaju rosu — isti običaj zadržao se u Engleskoj do prošlog veka. Praznik se zvao Herseforia ili "skupljanje rose"; Agraula ili Agraule bila je, u stvari, titula same Atene, a kaže se da je Agraula poštovana na Kipru još mnogo kasnije i da su joj prinosili ljudske žrtve. Zlatna alka iz Mikene pokazuje kako se tri sveštenice približuju hramu; dve prednje prosipaju rosu, treća (verovatno Agraula) ima grančicu vezanu uz lakat. Ovaj obred je verovatno poreklom sa Krete. Što je Hermes radi zavođenja Herse zlatom platio Agrauli, mora biti da se odnosi na ritualnu prostituciju sveštenica pred likom boginje Agraule pretvorene u kamen. Svete košare, koje su devojke nosile u tim prilikama, morale su sadržavati falističke zmije i slične orgastičke predmete. Obredna prostitucija obožavateljki boginje Mesec održavala se i na Kreti, Kipru, u Siriji, Maloj Aziji i Palestini.

5. Atenino proganjanje vrane mitska je varijanta progonstva Krona — cronus znači »vrana« (vidi 6, 2) — i pokazuje pobedu Olimpljana. Kekropu koji je, u stvari, bio Ofion — Borej, pelaški demijurg (vidi 1, 1), pogrešno pripisuju da je doveo vrane. Promena boje kod vrana podseća na veliku Boginju Branven, "bela vrana", sestru Brana (vidi 57, 1). Izgleda da je Atenina titula bila i »Koronida«.

6. Njena osveta nad Arahnom možda je bila i nešto više od obične bajke, ako se u tome ogleda trgovačko suparništvo Atene i lidijsko-karijskih trgovaca, ili gospodara mora, poreklom sa Krete. Brojni pečati sa amblemom pauka, nađeni u Miletu na Kreti, koji je bio matični grad karijskom Miletu i najglavniji izvoznik bojene vune u starome svetu, dokazuju da je velika tekstilna industrija tu cvetala početkom drugog milenijuma pre naše ere. Izvesno vreme su Milećani držali kontrolu nad trgovinom na Crnom moru i imali svoje stovarište u Neukratidi, u Egiptu. Atena je imala mnogo razloga da bude ljubomorna na pauka.

7. Jedna na izgled protivurečnost pojavljuje se kod Homera. Prema katalogu brodovlja (Ilijada II, 547), Atena je smestila Erihteja u svoj bogati hram u Ateni; ali prema Odiseji (VII, 80), ona odlazi u Atenu i ulazi u Erihtejevo utvrđenje. U stvari, sveti kralj je u kraljičinom dvoru imao posebne odaje, gde se čuvao lik boginje. Na Kreti i u mikenskoj Grčkoj nije bilo hramova, već samo domaćih ćivota i proročkih pećina.

26 PAN, NJEGOVA NARAV I DELA

Nekoliko moćnih grčkih bogova i boginja nisu nikada uvršćeni u olimpijsku dvanaestoricu. Pan, na primer, sada već mrtav, bio je skroman i zadovoljavao se da živi na zemlji u seljačkoj Arkadiji; a Had, Persefona i Hekata znali su da njihovo prisustvo na Olimpu nije dobro viđeno; Majka Zemlja bila je i suviše stara, imala je svoje navike, i teško se prilagođavala porodičnom životu svojih unuka i praunuka.

b) Neki kažu da je Hermes rodio Pana sa Driopom, kćerkom Driopa; ili sa nimfom Ojneidom; ili sa Penelopom, Odisejevom ženom, koju je posetio u obličju ovna, ili sa kozom Amaltejom.[1] Za Pana se kaže da je, kad se rodio sa rogovima, bradom, repom i kozjim nogama, bio tako ružan da mu je mati pobegla od straha, a Hermes ga odneo na Olimp da zabavlja bogove. Ali Pan je bio Zeusov brat po mleku i, prema tome, daleko stariji od Hermesa, ili od Penelope. Neki kažu da su Pana začeli svi Penelopini prosioci za vreme Odisejevog odsustva; drugi ga opet smatraju Kronovim sinom sa Reom; ili sinom Zeusa sa Hibrisom, što je najmanje verovatna priča.[2]

c) On je živeo u Arkadiji, gde je čuvao stada, krda i košnice, provodio se na svetkovinama sa nimfama u planinama i pomagao lovcima da pronađu plen. Sve u svemu, on je bio veseljak i lenjivac, od svega je najviše voleo svoj popodnevni san i svetio se ako bi ga ko probudio, iznenadnim glasnim krikom iz kakvoga žbuna ili pećine, što je ljudima dizalo kosu na glavi. Ipak Arkađani su mu poklanjali tako malo pažnje da su se, kad bi se vraćali praznih šaka posle dnevnog lova, usuđivali da ga šibaju korenom od kozorepca.[3]

d) Pan je zaveo nekoliko nimfa. Ehu, koja mu je rodila Jinga i nesrećno završila zaljubivši se u Narkisa; Eufemu, dadilju Musa, koja mu je rodila Krota, strelca u Zodijaku. On se još hvalisao da je spavao sa svim pijanim Dionisovim Majnadama.[4]

e) Jednom je pokušao da napastvuje nevinu Pitis, koja mu je pobegla na taj način što se pretvorila u jelu, te je od tada nosio jelovu granu kao ukras. Drugom prilikom počeo je da prati čednu Siringu čak od planine Likaj do reke Ladon, gde se ona pretvorila u trsku; on je posekao nasumce nešto trske i od nje napravio Panovu frulu. Njegov najveći ljubavni uspeh bio je kad je zaveo Selenu; ovo je postigao na taj način što je svoju čupavost dobro prikrio belim ispranim runom. Ne znajući ko je on, Selena je pristala da uzjaše na njega i dozvolila mu da s njom učini što hoće.[5]

f) Iako su prezirali Panovu prostotu i sklonost bančenja, olimpijski bogovi su iskorišćavali njegovu moć. Apolon je od njega preuzeo moć proricanja, Hermes je kopirao frulu koja je Panu slučajno ispala i, tvrdeći da je to njegov izum, prodao je Apolonu.

g) Pan je jedini bog koji je umro. Vest o njegovoj smrti dopala je nekome Tamusu, mornaru na brodu što je plovio za Španiju pored ostrva Paksi. Božanski glas ču se preko mora:
»Tamuse, jesi li ti to? Kad stigneš u Palod, ne zaboravi da objaviš da je veliki bog Pan — mrtav!« Ovo je Tamus i učinio, i vest je na obali bila primljena uz jauk i žaljenje."

1. Homerska himna panu 24; Sholijast uz Teokritove Idille I, 3; Herodot: II, 115; Eratosten: Katosterismoi 27;
2. Homerska himna Panu: loc. cit.; Servije o Vergilijevim Georgikama I, 16; Durid, navodi ga Ceces: O Likofronu 772; Apolodor: I, 4, 1; Sholijast uz Ajshilovog Rhesusa 30;
3. Teokrit: Idile I, 16; Euripid: Rhesus 36; Hesihije sub Agreus; Teokrit: Idile VII, 107;
4. Ovidije: Metamorfoze III, 358—401; Higin: Fabula 224; Pesnička astronomija n, 27;
5. Lukijan: Dijalozi bogova XXII, 4; Ovidije: Metamorfoze I, 694—712; Filargirije o Vergilijevim Georgikama III, 392;
8. Plutarh: Zašto proročišta ćute 17.

*

1. Pan, čije se ime obično izvodi od reči paein, »u paši«, znači ili "vrag", ili "pravedan čovek" u arkadijskom kultu plodnosti, koji mnogo podseća na kult veštice u severozapadnoj Evropi. On je odeven u jareću kožu,

bio je izabrani ljubavnik Majnada u vreme njihovih pijanih orgija na visokim planinama, i morao je ranije ili kasnije glavom platiti ovu svoju privilegiju.

2. Priče o Panovom rođenju vrlo su različite. Pošto je Hermes bio glavna figura na faličkom kamenu — središtu orgija (vidi 14, 1), pastiri su opisivali svoga boga Pana kao Hermesovog sina sa tetrebom, pticom za koju se smatralo da kucajući kljunom predskazuje željenu letnju kišu. Mit da mu je Hermes otac a majka Ojneida jasan je sam po sebi, iako su prave Majnade osim vina upotrebljavale i druga opojna sredstva (vidi 27, 2), a ime njegove dobro poznate majke Penelope ("sa velom na licu") navodi na to da su se Majnade ukrašavale nekom vrstom boje prilikom svojih orgija i time podsećale na prugaste šare penelope, vrste patke. Plutarh kaže ("O odlaganju božanske kazne" 12) da su Majnade, koje su ubile Orfeja, za kaznu tetovirali njihovi muževi (vidi 28, f); Majnade paučinasto tetoviranih nogu i ruku mogu se videti na jednoj vazi u Britanskom muzeju (Katalog E. 301). Hermesova poseta Penelopi u obličju ovna — ovan — sotona poznat je u severozapadnom kultu veštica kao koza; njena trudnoća od svih prosilaca (vidi 171, 1) i tvrđenje da je Pan spavao sa svakom od Majnada, odnosi se na zajedničke terevenke u čast boginje jelinog drveta Pitis ili Elate (vidi 78, 1). Arkadijski brđani su bili najprimitivniji u Grčkoj (vidi 1, 5) i njihovi civilizovaniji susedi su ih prezirali.

3. Panov porod, vijoglava, ili zmija-ptica, predstavlja pticu selicu koja ima svoju ulogu u erotskim čarolijama (vidi 56, 1 i 152, 2). Morski luk (kozorepac) sadrži u sebi nadražujući otrov — koristan za uništavanje miševa i pacova — i upotrebljavao se kao purgativ uoči ritualnih obreda i kao sredstvo za čišćenje uopšte; tako je kozorepac postao simbol za otklanjanje zlih uticaja (Plinije: "Prirodna istorija" XX, 39), a Panov kip često su šibali kozorepcem u svetim igrama (vidi 108, 10).

4. Panovo silovanje Selene sigurno se odnosi na orgije na mesečini uoči majskih praznika, u kojima je mlada kraljica Maja jahala na svom muškarcu pre nego što bi u šumi proslavili svadbu. U to vreme kult ovna smenio je kult koze u Arkadiji (vidi 27, 2).

5. Egipćanin Tamus izgleda da je pogrešno razumeo obrednu žalopojku Thamus Pan-megas Tethece ("svemogući Tamuz je mrtav") kao poruku: »Tamuse, Veliki Pan je mrtav!«. U svakom slučaju je Plutarh, sveštenik u Delfima u drugoj polovini prvog veka nove ere, verovao u to i tako i objavio; ali kad je Pausanija vek kasnije obilazio Grčku, nailazio je često na Panova svetilišta, oltare, pećine i planine posvećene njemu.

27 DIONIS, NJEGOVA NARAV I DELA

Po Herinoj zapovesti, Titani su oteli Dionisa, Zeusovog novorođenog sina, rogatog i sa vencem od zmija, i rastrgli ga na komade, uprkos njegovoj moći preobražavanja. Zatim su Titani strpali tako raščerečenog Dionisa u lonac i skuvali ga; a narovo drvo odmah je izniklo iz zemlje na mestu gde je pala Dionisova krv. Međutim, njegova baba Rea ponovo ga je sastavila i povratila u život. Potom je Zeus poverio Persefoni brigu o njemu, a ona ga je odnela kralju Atamantu, koji je živeo u Orhomenu sa svojom kraljicom Inom i nju nagovorila da dete čuva u ženskom delu zgrade i da ga odneguje kao devojčicu. Ali Heru niko nije mogao da prevari i ona je zbog toga kaznila kraljevski par ludilom. U ludilu je Atamant ubio svoga sina Learha, misleći da je jelen.[1]

b) Zatim je, po Zeusovoj naredbi, Hermes pretvarao Dionisa čas u jare čas u ovna i poveravao ga na čuvanje nimfama Makridi, Nisi, Erati, Bromiji i Bakhi na helikonskom brdu Nisi. One su čuvale Dionisa u pećini, mazile ga, hranile medom i zbog ove usluge Zeus je postavio njihove likove među zvezde, nazvavši ih Hijade. Na brdu Nisa Dionis je otkrio vino, zbog čega ga i danas najviše slave.[2]

Kad je postao odrastao mladić, Hera je prepoznala u njemu Zeusovog sina uprkos mekušnosti koju je stekao odgojem, i poslala mu ludilo. Dionis je tada počeo da luta po svetu u pratnji svog vaspitača Silena i divlje vojske Satira i Majnada, koje su bile naoružane nekom vrstom bičeva ispletenih od bršljanovih stabljika sa šišarkama na vrhu i koje su zvali thyrsus, te zatim mačevima i zmijama, a pratila ih je zastrašujuća rika bikova. Otplovio je za Egipat, ponevši sa sobom vinovu lozu, a kralj Protej ga je na Faru gostoljubivo primio. Među Libijcima delte Nila, prekoputa Fara, behu neke amazonske kraljice koje je Dionis pozvao da krenu s njim na Titane i da povrate na presto prognanog kralja Amona. Dionisova pobeda nad Titanima i vraćanje na presto kralja Amona jedan je od najranijih njegovih vojnih uspeha, koji su bili mnogobrojni.[3]

c) On se potom uputio na istok i stigao u Indiju. Kad je došao do Eufrata, isprečio mu se damaski kralj, koga je živog odrao, pa preko reke podigao most od bršljana i vinove loze;
posle toga mu je otac Zeus poslao tigra, koji mu je pomogao da pređe reku Tigris, te Dionis stiže posle mnogo prepreka u Indiju, celu je pokori, a stanovništvo nauči vinogradarstvu, dade mu zakone i osnova velike gradove.[4]

d) Na povratku mu se suprotstaviše Amazonke, čije je horde oterao čak do Efesa. Nekoliko ih je zatražilo zaštitu u hramu boginje Artemide i tu su im živeli potomci; druge su pobegle na ostrvo Sam, a Dionis ih je gonio čak i brodovima, i toliko poubijao da je bojno polje nazvano Panhajma. Kod Fleuma su mu neki slonovi što ih je bio doveo iz Indije uginuli, a njihove se kosti još mogu videti.[5]

e) Dionis se zatim vratio u Evropu preko Frigije, gde ga je njegova baba Rea očistila od grehova za mnoga ubistva koja je počinio u vreme svoga ludila i posvetila ga u svoje misterije. On je odmah zatim napao Trakiju; ali njegovi se ljudi nisu još svi ni iskrcali kad ih na ušću reke Strimon dočeka ondašnji kralj Edonaca, Likurg, i suprotstavi im se tako svirepo da je zarobio gotovo čitavu vojsku, osim samoga Dionisa, koji je skočio u more i sklonio se u podmorske špilje kod Tetide. Rea, ogorčena zbog ovakvog ishoda, pomože zarobljenicima da uteknu i Likurgu posla ludilo; Likurg je udario rođenog sina Drijanta sekirom, misleći da seče lozu. Pre nego što je došao svesti, on poče da odseca lešu nos, uši i prste na nogama i rukama; i sva tračka zemlja postade suva i besplodna od užasa zbog njegovog zločina. Kad je Dionis, vrativši se s mora, objavio da će cela Trakija ostati neplodna sve dok Likurga ne budu osudili na smrt, Edonjani odvedoše Likurga na planinu Pangaju, gde ga rastrgoše divlji konji.[6]

f) Dionis nije više nailazio na otpor u Trakiji, te je otputovao u svoju voljenu Bojotiju, gde je pohodio Tebu i pozvao žene da učestvuju u bančenju na planini Kitajron. Pentej, tebanski kralj, nije podnosio Dionisovu raskalašnu prirodu i zatvorio ga je zajedno sa svim njegovim Majnadama, ali je i njega zahvatilo ludilo, te je, umesto da okuje Dionisa, okovao bika. Majnade su pobegle i besneći otišle u planinu, gde su rastrzale na komade svako telo na koje bi naišle. Pentej je pokušao da ih spreči, ali one, zagrejane vinom i verskim ludilom, i njega raščerečiše. Pobunu je predvodila Pentejeva mati Agava i ona mu je sama otkinula glavu.[7]

g) U Orhomenu, tri Minijadove kćeri po imenu Alkitoja, Leukipa i Arsipa ili Aristipa ili Arsinoja, nisu pristale da se pridruže bančenju, iako ih je lično Dionis pozvao, pojavivši se u obliku devojke. On je tada počeo da menja svoj oblik, postepeno se pretvarajući u lava, bika i najzad u pantera, te ih tako oterao u ludilo. Tada Leukipa ponudi na žrtvu rođenog sina Hipasa. Njega izabraše kockom, i tri sestre, pošto su ga rastrgle na komade i prožderale, jurile su planinama u izbezumljenosti sve dok ih Hermes nije pretvorio u ptice, a drugi kažu da ih je Dionis pretvorio u slepe miševe.[8] Ubistvo Hipasa se okajava svake godine u Orhomenu, na gozbi koja se zove agrionija (»izazivanje na svirepost«); tom prilikom žene se pretvaraju da tragaju za Dionisom, a zatim, pošto se slože da je on otišao Musama, sednu u krug i postavljaju jedna drugoj zagonetke, dok iz hrama ne dojuri Dionisov sveštenik i mačem ubije prvu koja mu dođe pod ruku."

h) Kad je cela Bojotija priznala Dionisu božanstvo, on krenu po egejskim ostrvima, šireći radost i strah gde god je dolazio. Stigavši u Ikariju, utvrdi da mu je brod nepodesan za plovidbu i najmi drugi od nekih tirinskih mornara, koji su tvrdili da idu za Naks. To su, u stvari, bili gusari i ne znajući s kim imaju posla, uputiše se prema Aziji, u nameri da ga prodaju kao roba. Dionis tada učini da vinova loza iznikne na palubi i da obavije jarbol, a bršljan počne da se uvija i oko brodskog pribora; vesla pretvori u zmije, a sam postade

lav i zvucima frule nakrca brod životinjskim utvarama, tako da preplašeni gusari poskakaše u more i pretvoriše se u delfine.[10]

i) U Naksu je Dionis sreo lepu Arijadnu, koju je Tesej napustio, i bez odlaganja se s njom oženio. Ona mu je rodila: Ojnopiona, Toanta, Stafila, Lartomija, Euanta i Tauropola. Docnije je stavio venčanu krunu među zvezde.[11]

j) Iz Naksa je otišao u Arg i kaznio Perseja, koji mu se u početku suprotstavio i poubijao mnoge Dionisove sledbenike, time što je zaludeo Argivljanke, te su počele da jedu živu sopstvenu decu. Persej je brzo priznao svoju grešku i odobrovoljio Dionisa podigavši hram u njegovu čast.

k) Najzad, pošto je postigao da ga poštuju širom sveta, Dionis se uzneo na nebo i seo među veliku dvanaestoricu, s desne strane Zeusa. Boginja Hestija ustupila mu je sedište za visokim stolom, sva srećna što je našla razlog da izbegne ljubomorne kavge u porodici, znajući da uvek može da računa na dobrodošlicu u svakom grčkom gradu u koji bi poželela da svrati. Dionis je potom sišao u Tartar putem preko Lerne, gde je podmitio Persefonu, poklonivši joj mirtu, da mu vrati mrtvu majku, Semelu. Semela se pope s Dionisom do Artemidinog hrama u Trojzenu; ali, da ne bi drugi duhovi postali ljubomorni i osetili se uvređeni, on Semeli dade drugo ime i predstavi je svom olimpijskom društvu kao Tionu. Zeus joj stavi na raspolaganje odaje, a Hera se,iako zanemela od ljubomore, izmiri sa sudbinom.[12]

1. Euripid: Bakhantkinje 99—102; Onomakrit, navodi ga Pausanija: VIII, 37, 3; Diodor sa Sicilije: III, 62; Orfička himna XLV, 6; Klement Aleksandrijski: Poslanica Grcima II, 16;
2. Apolodor: III, 4, 3; Higin: Fabula 182; Teon o Aratovoj Fajnomeni 177; Diodor sa Sicilije: III, 68—69; Apolonije sa Roda: IV, 1131; Servije o Vergilijevim Eklogama VI, 15;
3. Apolodor; III, 5, l; Ajshil: Edonjani, Fragmenat; Diodor sa Sicilije: III, 70—71;
4. Euripid: Bakhantkinje S; Teofil, navodi ga Plutarh: O rekama 24; Pausanija: X, 29, 2; Diodor sa Sicilije: 11, 38; Strabon: XI, 5, 5; Fllostrat: Život Apolonija iz Tijane II, 8—9; Arijan: Indica 5;
5. Pausanija: VII, 2, 4—5; Plutarh: Grčka pitanja 56;
6. Apolodor; III, 5, 1; Homer: Ilijada VI, 130—40;
7. Teokrit: Idile XXVI; Ovidije: Metamorfoze III, 714; Euripid: Bakhantkinje, passim;
8. Ovidije: Metamorfoze IV. 1—40; 390—415; Antonije Liberal: 10; Ajlijan: Šarena istorija III, 42; Plutarh: Grčka pitanja 38;
9. Plutarh: loc. cit.;
10. Homerska himna Dionisu 6; Apolodor: III, 5, 3; Ovidije: Metamorfoze III, 577—899;
11. Sholijast o Apoloniju sa Roda: III, 996; Hesiod: Teogonija 947; Higin: Pesnička astronomija II, 5;
12. Apolodor;.III, 5, 3; Pausanija: II, 31, 2.

*

1. Glavni putokaz u tumačenju Dionisove tajanstvene istorije je širenje kulta vina po Evropi, Aziji i severnoj Africi. Vino nisu pronašli Grci: izgleda da su ga najpre uvozili u vrčevima sa Krete. Divlja loza je rasla na južnoj obali Crnog mora, odakle se vinogradarstvo proširilo kasnije na planinu Nisa u Libiji, preko Palestine, do Krete; do Indije je došlo preko Persije; a putem kojim se u bronzano doba trgovalo ćilibarom, stiglo je u Britaniju. Vinske orgije u Maloj Aziji i Palestini, kao i kanaanitska gozba Tabernakula, u početku božanska orgija, bile su obeležene manje-više istom ekstazom kao i pivske orgije u Trakiji i Frigiji. Dionisova se pobeda sastojala u tome što je vino svuda potiskivalo ostala toksična pića (vidi 38, 3). Prema Ferekidu (178) Nysa znači "drvo".

2. Dionis je nekada bio podređen Mesečevoj Boginji Semeli (vidi 14, 5) — koja se još zvala i Tiona, ili Kotita (vidi 3, 1) — i bio sudbinom određena žrtva njenih orgija. To što su ga odnegovali kao devojčicu, isto kao i Ahileja (vidi 160, 5), podseća na običaj, poznat na Kreti, da dečake do puberteta čuvaju u »mraku« (scotioi), što znači u ženskim odeljenjima. Jedna od njegovih titula bila je i Dendrites »drvo mladosti«. Letnje svetkovine u doba kad drveće olistava i kad je sva priroda opijena žudnjom, proslavljale

su njegovu nezavisnost. Po priči su ga vaspitavali kao rogato dete, pri čemu se nije pridavala pažnja kakvi su rogovi, a oni su bili kozji, jelenji, bikovi i ovnujski, što je zavisilo od mesta gde su ga obožavali. Kad Apolodor kaže da je bio preobražen u jare, da bi se spasao Herine ljutine — »Erif« (»jare«) bila je jedna od njegovih titula (Hesihije sub Eriphos) — misli na kretski kult — Dionisa — Zagreja, kult divlje koze sa ogromnim rogovima. Vergilije (Georgike II, 380—84) pogrešno objašnjava da su kozu najčešće žrtvovali Dionisu, jer su koze upropaštavale lozu brsteći je. Dionis kao rogati jelen je Learh koga je Atamant ubio kad ga je Hera načinila ludim. U Trakiji je predstavljen kao beli bik, ali ga je u Arkadiji Hermes prerušio u ovna, zato što su Arkađani pastiri i što je sunce ulazilo u sazvežđe ovna o prolećnim svetkovinama. Hijade (»one koje donose kišu«), kojima je Hermes poverio Dionisa, dobile su druga imena "visoka", "hroma", "strasna", "grlata" i "ljutita", da bi se objasnili Dionisovi obredi. Hesiod (navodi ga Teon: "O Aratu" 171) beleži da su se Hijade ranije zvale Fajsile (»pročišćena svetlost«), Koronida (»vrana«), Kleja (»čuvena«), Faja (»mutna«), Eudora ("plemenita"); a i Higinovi navodi (Pesnička astronomija II, 21) su slični. Nysus znači "hrom"; prilikom orgija na kojima se pilo pivo na planini, izgleda da je sveti kralj skakutao kao jarebica, kao na prolećnim svetkovinama u Kanaanu; to se skakutanje zvalo Pesach (»skakutanje«) (vidi 23, 1). Međutim kad Makrida hrani Dionisa medom i kad Majnade upotrebljuju jelove grane obavijene bršljanom kao tirz, ukazuje se na jedno ranije toksičko piće, na pivo od smreke, pomešano sa bršljanom i zaslađeno medovinom. Medovina je bila »nektar« koji se spremao od prevrelog meda, a pili su ga bogovi na Olimpu još u vreme Homera.

3. Dž. E. Harison prvo ukazuje da je Dionis — bog vina — kasnija verzija Dionisa — boga piva, zvanog Sabazije, kao i na to da tragedija možda ne potiče od reči tragos — "jarac", kao što misli Vergilije (loc. cit.), već od tragos — vrsta zrna od koga se u Ateni spravljalo pivo. Ona još dodaje da se na ranim slikanim vazama, u Dionisovom društvu nalaze ljudi-konji, a ne ljudi--jarci, i da je korpa sa grožđem u početku bila rešeto za sejanje žita. U stvari, koze na Lezbu i Kreti dovodili su u vezu sa vinom;
heladske konje sa pivom i nektarom. Tako su Likurga, koji se suprotstavio kasnijem Dionisu, rastrgli divlji konji — sveštenice boginje kobilje glave — što se, u stvari, desilo ranijem Dionisu. Priča o Likurgu meša se sa nejasnom pričom o prokietstvu koje je zadesilo njegovu zemlju pošto je ubio Drijada ("hrast"). Drijad je bio kralj hrastovog kulta koga su svake godine ubijali. Saseći njegove udove značilo je držati mu duh zarobljen (vidi 153, b i 171, i), a obaranje svetih hrastova povlačilo je smrtnu kaznu. Kotita je ime boginje u čiju su čast izvođeni edonski obredi (Strabon X, 3, 16).

4. Bog Dionis se fizički prikazivao kao lav, bik ili zmija, jer su ovo bili kalendarski amblemi godine podeljene na tri dela (vidi 31, 7; 75, 2 i 123, 1). On se rodio zimi kao zmija (odatle mu venac od zmija); postao je lav u proleće i bio ubijen i proždran kao bik, jarac ili jelen usred leta. To su bila i obličja u koja se pretvarao kad su ga napali Titani (vidi 30, a). Kod građana Orhomena izgleda da je panter zauzeo mesto zmije. Pošto je pohodio Egipat — njegove su misterije ličile na Ozirisove.

5. Herina mržnja prema Dionisu i njegovom vinskom peharu, kao i neprijateljstvo koje su pokazali Pentej i Persej, ukazuje na konzervativan otpor vinskom kultu i ekstravagantnom ponašanju Majnada, kultu koji se širio od Trakije do Atene, Korinta, Sikiona, Delfa i drugih civilizovanih gradova. Konačno su, krajem sedmog i početkom šestog stoleća pre naše ere, korintski tiranin Perijander, i Klisten, tiranin iz Sikiona, kao i atenski tiranin Pizistrat, odlučili da priznaju kult i ustanovili zvanične Dionisove gozbe. Odatle se i držalo da je Dionis sa svojim vinom prihvaćen i na nebu — on je sa položaja istisnuo Hestiju, koja je bila jedna od dvanaestorice Olimpljana još krajem petoga veka pre naše ere — ipak neki su bogovi i dalje zahtevali »trezne žrtve«. Ali iako jedna od nedavno odgonetnutih ploča iz Nestorove palate u Pilu pokazuje da je Dionis bio božanstvo još u trinaestom veku pre naše ere, on nikada, u stvari, nije prestao da bude polubog, i grob iz koga on vaskrsava svake godine stalno je prikazivan u Delfima (Plutarh: O Izidi i Ozirisu 35), gde su sveštenici smatrali da je Apolon besmrtan vid Dionisa (vidi 28, 3). Priča o njegovom ponovnom rođenju Iz Zeusovih bedara, kao što je hetitski bog vetrova bio rođen od Kumabija (vidi 6, 6), isključuje svako

postojanje majke. Obredno rađanje od muškaraca dobro je poznata jevrejska ceremonija pozajmljena od Hetita (Knjiga o Ruti III, 9).

6. Dionis je plovio lađom oblika mladog meseca i priča o njegovom sukobu sa gusarima izgleda da je zasnovana na istom izvoru kao i legenda o Noju i životinjama u kovčegu: lav, zmija i ostale spodobe su njegovi bogojavljenski oblici za godišnje doba. Dionis je, u stvari, Deukalion (vidi 38, 3). U Lakoniji se sačuvala jedna nezvanična priča o njegovom rođenju: Kadmo zatvara Semelu i njeno dete u kovčeg što dospeva do Brasijaje, gde Semela umire i gde je sahranjuju, a Ina odgaja Dionisa (Pausanija: III, 24, 3).
7. Far, malo ostrvo u blizini Delte Nila, na čijoj je obali Protej doživeo ista preobraženja kao Dionis (vidi 169, a), imao je u bronzanom veku najveću luku u Evropi (vidi 39, 2 i 169, 6). To ostrvo je bilo tovarna luka za trgovinu sa Kretom, Malom Azijom, ostrvima arhipelaga, Grčkom i Palestinom. Odatle se kult vina razneo na sve strane. Priča o Dionisovom pohodu na Libiju verovatno je beleška o vojnoj pomoći koju su grčki saveznici poslali u Garamant (vidi 3, 3); a izveštaj o pohodu na Indiju smatra se da je mešovita priča o pijanom pohodu Aleksandra Velikog do Inda, međutim on je, u stvari, ranijeg datuma i beleži širenje kulta vina na Istok. Dionisova poseta Frigiji, gde ga je Rea posvetila, kazuje da su grčki obredi za proslavljanje Dionisa, Sabazija i Bromija frigijskog porekla.

8. Arijadnin venčani venac ili kruna, korona, Borealia, zvala se još i »kretska kruna«. Arijadna je bila kretska Boginja Mesec i njena deca sa Dionisom — Ojnopion, Toant, Stafil, Tauropol, Latromid i Euant — izvorna su imena helenskih plemena koja su živela na ostrvima Hiju, Lemnu, tračkom Hersonesu i drugde (vidi 98, o). Pošto je kult vina dospeo u Grčku i na Egejska ostrva preko Krete — i reč oinos, »vino«, kretskog je porekla. Dionisa su često zamenjivali s kretskim Zagrejem, koji je na sličan način rastrgnut na komade posle rodenja (vidi 30, a).

9. Agava, Pentejeva mati, je Mesečeva Boginja koja je upravljala terevenkama pijanih od piva. Tri sestre koje komadaju Hipasa su Trojna Boginja kao nimfa; ovo može da se uporedi sa velškom pričom o Puilu, princu Difeda, koji uoči majskog praznika Rijanona (preinačeno od Riganton, "velika kraljica") proždire ždrebe, u stvari svog sina Priderija ("briga"). Posejdona je u obliku ždrebeta pojeo njegov otac Kron; ali verovatno da je u nekoj ranijoj verziji Krona pojela mati Rea (vidl 7, g). Značenje ovog mita je u tome što ukazuje da je drevni običaj po kome su Majnade sa kobiljim glavama rastrzale kao godišnju žrtvu dečaka — Sabazija, Bromija, ili već kako bilo da su ga zvali — i živog ga proždirale, bio potisnut uređenijim Dionisovim bančenjima; izmena se sastojala u tome što su ubijali ždrebe umesto dečaka po starom običaju.

10. Šipkovo drvo koje je niklo iz Dionisove krvi bilo je isto kao i drvo Tamuza — Adonida — Rimona. Njegov zreli crveni plod kad se otvori izgleda kao rana i ima crvene semenke. Ono simbolizuje smrt i obećano uskrsnuće koje će doći u rukama boginje Here i Persefone (vidi 24, 11).

11. Dionisovo spasavanje Semele, nazvane novim imenom Tiona ("gnevna kraljica"), izvedeno je po slici koja prikazuje svečanost posvećenu divljim ženama, što se održavala u Ateni na prostoru za igru. Tamo su, uz zvuke frule i igre, uz bacanje cvetnih listova iz košara, sveštenici prizivali Semelu da iziđe iz omphalosa ili iz veštačke humke, i da se pojavi u pratnji "prolećnog duha", mladoga Dionisa (Pindar: Fragmenat 75, 3). U Delfima su slične svečanosti izvodile žene i zvale su je Herois ili »Heroinina gozba« (Plutarh: Grčka pitanja 12; Aristofan: Žabe 373—96). Još jedna takva svečanost održavala se u hramu Artemide u Trojzenu. Boginja Mesec, da se podsetimo, imala je tri različita vida, po rečima Džona Skeltona:

Dijanu u zelenom lišću;
Lunu koja tako svetlo sija;
Persefonu u paklu.

Semela je, u stvari, bila drugo ime za Koru, ili Persefonu, i scena uznesenja iz Hada na zemlju često je slikana na mnogim grčkim vazama; na nekima ima i satira kako budacima pomažu Heroini da izađe, što ukazuje da je to bio pelaški obred. Oni su, verovatno, otkopavali žitnu lutku, koju su zakopavali posle žetve da bi napupila. Kora se, naravno, nije uznela na nebesa; ona je lutala po zemlji sa Demetrom dok ne bi došlo vreme da se vrati u podzemlje. Ali čim je Dionis uvršćen u olimpijsku dvanaestoricu, odmah je i uspeće njegove device majke postalo dogma, a kad je jednom već postala boginja, ona se razlikovala od Kore, koja je kao heroina nastavila da silazi i da se vraća iz podzemlja.

12. Vinova loza je bila deseto drvo u svetoj godini drveća, kome je odgovarao mesec septembar, doba vinsklh gozbi. Bršljan, jedanaesto drvo, odgovaralo je mesecu oktobru, kada su Majnade bančile i opijale se, trujući se žvakanjem bršljanovog lišća, a bilo je značajno i zbog toga — kao i druga četiri sveta drveta — što je davalo crvenu boju za bojadisanje (vidi 52, 3). Vizantijski sveštenik Teofil (Ruger: "O zanatstvu", gl. 98) kaže da su pesnici i umetnici voleli bršljan zbog tajnih moći koje je imao, od kojih ću vam jednu reći. Ako u martu, kad se pokrene biljni sok, probušite i zasečete stabljiku bršljana na nekoliko mesta, iscuriće lepljiva tečnost, koja, pomešana i skuvana sa mokraćom, postaje krvavo crvena boja imenom »lak«. Ta boja se koristi u slikarstvu i za osvetljenje. Crvena boja se upotrebljava za bojenje lica na kipovima muške plodnosti (Pausanija: II, 2, 5) i kipovima svetih kraljeva (vidi 170, II); u Rimu se ovaj oblčaj zadržao u navici da vojskovođama u trijumfu bojadišu lica crvenim. Vojskovođa je bio predstavnlk boga Marsa, koji je bio Dionis proleća pre no što je postao isključivi rimski bog rata i po kome je mesec mart dobio ime. Engleski kraljevi su dopuštali da im se lice u zvaničnim pri-likama našminka rumenilom, kako bi izgledali zdravi i u punoj snazi. Štaviše, grčki bršljan, kao i vinova loza i platan, koji imaju petokrake listove, predstavljali su stvaralačku ruku Ree — boginje zemlje (viđi 53, a). Mirta je bila drvo smrti (vidi 109, 4).

28 ORFEJ

Orfej, sin tračkog kralja Ojagra i Muse Kaliope, bio je najslavniji živi pesnik. Apolon mu je poklonio svoju liru, a Muse su ga naučile kako da svira na njoj, tako da nije samo očaravao divlje zveri, već se i drveće i stenje pokretalo s mesta na zvuke njegove lire. U Zoni u Trakiji i sada nekoliko hrastova na planini stoje u istom položaju u kome su se zatekli u trenutku kad je Orfej prestao da svira.[1]

b) Pošto se vratio iz Egipta, Orfej se pridružio Argonautima i s njima otplovio u Kolhidu, a njegova muzika im je pomagala da prebrode mnoge teškoće na putu — a pri povratku oženio se Euridikom, koju neki zovu Agriopa, i nastanio se među divljim Kikonima u Trakiji.[2]

c) Jednog dana, u blizini Tempe, u dolini reke Peneja, Euridika je susrela Aristaja, koji je pokušao da je siluje. Bežeći od njega, nagazila je na zmiju i umrla od njenog ujeda. Ali Orfej je hrabro sišao u Tartar nadajući se da će je vratiti u život. Pošao je prolazom koji je bio otvoren u Aorni u Tespotiji, i kad je stigao, on ne samo da je svojom žalostivnom muzikom zadivio vozača Harona, psa Kerbera i trojicu sudija mrtvima, već su privremeno obustavljena mučenja prokletih; do te mere je omekšao Hadovo svirepo srce da je dobio odobrenje da vrati Euridiku na gornji svet. Had je ipak postavio jedan uslov: da Orfej ne sme da se osvrne na Euridiku sve dok ne izađu na svetlost dana. Euridika je pošla za Orfejom kroz tamni prolaz, vođena zvucima njegove lire. Ali kad je izašao na svetlo dana, Orfej se osvrnuo da vidi da li ga Euridika još prati i tako je izgubio zauvek.[3]

d) Kad je Dionis upao u Trakiju, Orfej je odbio da mu ukaže poštovanje. Umesto toga, on je Tračane učio drugim svetim misterijama i propovedao ljudima, koji su ga pobožno slušali, da se okanu ritualnog ubijanja žrtvi. On se dizao svako jutro da pozdravi zoru na vrhu planine Pangaj, učeći da je Helije, koga je on nazivao Apolonom, najveći od svih bogova. Uvređen, Dionis u Makedoniji nahuška na njega svoje Majnade. Dok su čekale da im muževi uđu u Apolonov hram, gde je Orfej služio kao sveštenik, Majnade dohvatiše pobodeno oružje što je stajalo napolju, provališe unutra, poubijaše svoje muževe a Orfeju

odrubiše noge i ruke. Glavu mu baciše u reku Herbo, ali je ona stalno pevajući plivala, čak do mora, i dospela do ostrva Lezba.[4]

e) Muse su plačući pokupile njegove udove i pokopale ih kod Leibetre, u podnožju planine Olimpa, gde i sada slavuj peva umilnije nego igde na svetu. Majnade su pokušale da se očiste od greha zbog Orfejeve krvi u reci Helikon; ali rečni bog je zaronio pod zemlju i iščezao bez traga, pojavivši se na udaljenosti od nekih četiri milje, ovoga puta pod drugim imenom — Bafira. Tako je izbegao da bude saučesnik u ubistvu.[5]

f) Rečeno je još i da je Orfej osuđivao zajedničku ljubav Majnada i propovedao homoseksualnu ljubav, te je time naljutio Afroditu isto toliko koliko i Dionisa. Ipak Afroditini olimpijski drugovi nisu mogli da opravdaju Orfejevu smrt, a Dionis je sačuvao život Majnada samo time što ih je pretvorio u hrastove sa dubokim korenom u zemlji. Tračani koji su preživeli ovo klanje odlučili su da tetoviraju svoje žene u znak opomene protiv ubijanja sveštenika; ovaj se običaj zadržao do danas.[6]

g) Što se tiče Orfejeve glave, nju je napala ljubomorna lemljanska zmija (koju je Apolon smesta pretvorio u kamen); a zatim je položena da počiva u pećini kod Antise, posvećenoj Dionisu. Tamo je ona proricala i danju i noću, sve dok Apolon, našavši da su njegova proročišta u Delfima, Grineju i Klaru opustela, nije došao, stao iznad glave, i povikao: »Prestani da se mešaš u moj posao; dosta je što sam trpeo tebe i tvoje pevanje!« Posle ovoga glava je zaćutala.[7] Orfejeva lira je takođe dospela na Lezb i postavljena je u Apolonov hram; na Apolonovo zalaganje, kao i na zauzimanje Musa, najzad je postavljena na nebo u sazvežđe Lire.[8]

h) Neki opet sasvim drukčije pričaju o tome kako je Orfej umro; oni kažu da ga je Zeus ubio gromom zato što je odavao božanske tajne. On je doista ustanovio misterije Apolona u Trakiji; Hekate u Ajgini; i Podzemne Demetre u Sparti.[9]

1. Pindar: Pitijske ode IV, 178, sa sholijastom: Ajshil: Agamemnon 1629—30; Euripid: Bakhantkinje 561—4; Apolonije sa Roda: I, 28—31;
2. Diodor sa Sicliije: IV. 25; Higia: Fabula 164; Atenaj: XIII, 7;
3. Higin: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pausanija: IX, 30. 3; Euripid: Alkestida 357, sa sholijastom;
4. Aristofan- Žabe 1032; Ovidije: Metamorfoze XI, 1—85; Konon: Naracije 45;
5. Ajshil: Basaride, navodi ga Eratosten: Catasterismoi 24; Pausanija: IX. 30, 3-4;
6. Ovidije: loc. cit.; Konon: loc. cit.; Plutarh: "O sporosti božanske osvete"
7. Lukijan: Protiv neobrazovanih II; Filostrat: Heroika V, 704: Život Apolonija iz Tijane IV, 14;
8. Lukijan: loc. cit.; Eratosten: Catasterismoi 24; Higin: Pesnička astronomija 11, 7;
9. Pausanija: IX, 30, 3; II, 30,1; III, 14, 5.

*

1. Odsečena Orfejeva glava koja peva podseća na obezglavljenog boga Brana, iz doba kulta jovinog drveta, koji u Mabinogionu umiljato peva na steni kod Haleka, u severnom Velsu; to može biti skaska o pogrebnoj svirali napravljenoj od jovinog drveta. Ime Orfej, ako dolazi od Ophruoeis, »na obali reke", treba da bude naziv za Branovog grčkog parnjaka Foroneja (vidi 57, 1), ili Krona, a zna se da je jova rasla pored obale Peneja i drugih reka. Ime Orfejevog oca Ojagar (»od divlje oskoruše«) upućuje na isti kult, jer oskoruša (na francuskom = alisier) i jova (na španskom = aliso) nose ime prehelenskih rečnih boginja Halije ili Alije ili Elide, kraljice Jelisejskih polja, kuda su posle smrti otišli Orfej, Kron i Foronej. Aorna je Averna, stara italska varijanta keltskog Avalona ("Ostrvo Jabukovog drveta" — vidi 31, 2).

2. Diodor sa Sicilije kaže da je Orfej upotrebljavao staru azbuku sa trinaest suglasnika; a legenda da je očaravao drveće i divlje zveri izgleda da se odnosi na vezu sa sezonskim drvećem i životinjama simbolima (vidi 52, 3; 132, 315). Kao sveti kralj bio je pogođen gromom — što znači ubijen dvogubom sekirom — u hrastovoj šumi, o letnjoj dugodnevici, a potom su ga Majnade bikovog kulta raščerečile, kao Zagreja (vidi 30, a), ili kao Aktajona kulta jelena (vidi 22, i); Majnade, u stvari, predstavljaju Muse. U klasičnoj Grčkoj

tetoviranje je bilo poznato samo u Trakiji, a na vaznom slikarstvu koje prikazuje Orfejevu smrt, na podlakticl Majnada istetoviran je mali jelen. Ovaj Orfej nije došao u sukob sa Dionisovim kultom; on je, u stvari, bio Dionis; svirao je na prostačkoj svirali od jovinog drveta, a ne na liri. Proklej piše (u Komentaru na Platonovu "Politiku": str. 398): Pošto je Orfej igrao glavnu ulogu u Dionisovim obredima, kažu da je podelio sudbinu samoga boga, a Apolodor (I, 3, 2) smatra da je on ustanovio Dionisove misterije.

3. Neobično obožavanje sunca kao oca svih stvari izgleda da je poteklo iz severne Ajgeje, od odbeglog sveštenstva jednobožačkog Akhenatona iz 14. veka pre nove ere, i uticalo na lokalne kultove;
odatle je utvrđeno da je Orfei pohodio Egipat. Potvrde da je ova vera postojala mogu se naći kod Sofokla (Fragmenti 523 i 1017), u kojima se sunce pominje kao »najstariji plamen drag tračkim konjanicima«, i kao "gospodar bogova, i otac svih stvari". Izgleda da su se ovom kultu silom oduprli konzervativniji Tračani, suzbijajući ga u korenu u nekim krajevima. Kasniji orfički sveštenici, koji su nosili egipatske odežde, zvali su poluboga bika, čije su živo meso jeli, — »Dionis«, a imenom Apolon označavali su besmrtno sunce, razlikujući tako Dionisa, boga čula, od Apolona, boga intelekta. Ovo objašnjava zašto su Orfejevu glavu postavili u Dionisovo svetilište, a liru u Apolonovo. Tvrdi se da su i glava i lira doplovile do ostrva Lezba, koje je bilo glavno središte sviranja na liri; Terpander, najraniji muzičar za koga zna istorija, bio je rodom iz Antise. Zmijin napad na Orfejevu glavu predstavlja ili protest jednog ranijeg heroja proročišta u Antisi protiv uljeza Orfeja, ili protest Apolona Pitijskog, što Filostrat beleži mnogo neposrednije.

4. Euridikina smrt od zmijskog ujeda kao i Orfejev neuspeh da je vrati na svetlost dana, javljaju se samo u kasnijem mitu. Izgleda da se ovo izvodi sa slika na kojima se pokazuje kako Orfeja dočekuju u Tartaru, gde je njegova muzika toliko očarala Hekatu, zmijoliku boginju, ili Agriopu (»svirepa lica«) da je dala naročite povlastice svim duhovima koji su bili posvećeni u orfičke misterije; mit je takođe mogao poteći i sa drugih slika koje pokazuju Dionisa, čiji je sveštenik bio Orfej, kako silazi u Tartar u potrazi za svojom majkom Selenom (vidi 27, k). Nije Euridika umrla od ujeda zmije, već su tako umirale žrtve njoj podnošene (vidi 33, 1).

5. Mesec jovinog drveta je četvrti mesec svetog poretka drveća i prethodi mesecu vrbe, koji se dovodi u vezu sa vodenom magijom boginje Helike ("vrba" — vidi 44, 1); vrbe su dale ime i reci Helikon, koja krivuda oko Parnasa i posvećena je Musama — planinskoj Trojnoj Boginji nadahnuća. Zato se na zidnim slikama u Delfima (Pausanija: X, 30, 3) Orfej prikazuje naslonjen na vrbino drvo, dodirujući njene grane. Grčki kult jovinog drveta bio je potisnut vrlo rano, ali tragovi ostaju i u klasičnoj literaturi:
jova okružuje ostrvo smrti veštice — boginje Kirke (Homer: "Odiseja" v. 64 i 239) — Kirka je takođe imala i vrbin gaj na groblju u Kolhidi (Apolonije sa Roda: III, 200 — vidi 152, b), a prema Vergiliju, u jovino šipražje bile su preobražene Faetontove sestre (vidi 42, 3).

6. Ovo ne znači da su Orfeju glavu odsekli samo simbolički, u smislu sasecanja grana i grančica jovinog drveta. Sveti kralj je obavezno stradao na taj način što bi ga raščerečili, a verovatno je da su sličan običaj održavali i Tračani. Kad bi se muškarci vratili iz uspešnog lova, ibanske žene bi upotrebljavale lovne trofeje kao sredstvo za bajanje radi plodnosti pirinčanih polja. Smatra se da glava ubijenog ima moć da oplakuje svoju sudbinu i da odgovara na pitanja, pa bi je zbog toga nežno držale u krilima, dok je najzad ne bi smestile u proročanski ćivot, kako bi odatle davala savete u presudnim trenucima; na isti način su i glave Euristeja, Brana i Adana čuvale gradove od najezde neprijatelja (vidi 146, 2).

29 GANIMED

Ganimed, sin kralja Troja, koji je Troji dao svoje ime, bio je najlepši mladić, među živima i zato je izabran da bude Zeusov peharnik. Priča se da je Zeus poželeo Ganimeda i za ljubavnika i da ga je, prerušen. u orla, ukrao sa trojanske ravnice.[1]

b) Posle ovoga Hermes je u ime Zeusa obdario Troja zlatnom lozom, Hefajstovim delom, i parom divljih konja u naknadu za gubitak Ganimeda, uveravajući ga u isto vreme da je Ganimed postao besmrtan, oslobođen bede koju donosi starost i da se smeši sa zlatnim peharom u ruci dok uslužuje bistrim nektarom nebeskg oca.[2]

c) Neki kažu da je Eoja prva zavela Ganimeda i uzela ga za ljubavnika, a da ga je Zeus preoteo od nje. Bilo kako bilo, Hera se žalila da je time naneta uvreda i njoj i njenoj kćeri Hebi, koja je do tada usluživala bogove vinom; međutim, uspelo joj je samo da naljuti Zeusa, koji je na to postavio Ganimedov lik među zvezde kao Vodoliju.[3]

1. Homer: Ilijada XX, -231—5; Apolodor: III, 12, 2; Vergilije: Ajneida V, 252; Ovidije: Metamorfoze X, 155;

2. Sholijast uz Euripidovog Oresta 1391; Homer: Ilijada V, 266; Homerska himna Afroditi 202—17; Apolodor: II, 5. 9; Pausanija: V, 24, 1;

s. Sholijast uz Apolonl]a sa Roda: III, 115; Vergilije: Ajneida I, 32, uz sholijast; Higin: Fabula 224; Vergilije: Georgike: III, 304.

*

1. Predanje da Ganimed ne služi vinom samo Zeusa već sve bogove, kao i priča kako je kralj Troj kao naknadu za Ganimeda dobio dva konja, u stvari je pogrešno protumačen prizor sa jedne ikone koja prikazuje novog kralja kako se sprema za svoju svetu svadbu. Ganimedov pehar je morao sadržavati u sebi žrtvu livenicu koja se podnosi duhu kraljevskog prethodnika, a obredni sveštenik kome kralj simbolički pruža otpor pogrešno je, izgleda, protumačen kao zaljubljeni Zeus. Mitografi su, takođe, pogrešno shvatili nevestu kao Eoju. Mitograf je verovatno imao na pameti kako je Eoja zavela Titina, Laomedonova sina — zato što i Euripid kaže da je Laomedon bio Ganimedov otac (Trojanke 822). Ova ikona bi isto tako mogla da prikaže i Pelejevu ženidbu sa Tetidom, koju su bogovi posmatrali sedeći na svojim prestolima. Dva su konja bila ritualno- sredstvo za ponovno kraljevo rođenje posle prividne smrti (vidi 81, 4). Orao koji tobože odvodi Ganimeda može se objasniti pomoću kajretske vaze sa crnim figurama: orao koji se ustremio na bedra novoustoličenog kralja po imenu Zeusa svedoči o božanskoj moći koja mu je podarena — to je njegov »Ka«, ili drugo Ja, — u istom smislu sunčani soko sleće na faraone prilikom krunisanja. Ali pošto je Ganimed veoma mlad, to znači da je u ikoni, u stvari, prikazan kraljev zamenik, ili interrex, koji je vladao samo jedan dan: kao Faeton (vidi 42, 2), Zagrej (vidi 30, 1), Hrisip (vidi 105, 2) i ostali. Zato Ganimeda Zeusov orao nije samo zakraljio, već ga i odneo na Olimp.

2. Kraljevsko uspenje na nebo na orlovim leđima, ili u obliku orla, rasprostranjena je religiozna maštarija. Aristofan se u svom Miru (1) ruga time što svoga heroja šalje na nebo na leđima običnog balegana. Duša keltskog junaka Lju Laja iz Mabinogiona, odletela je na nebo kao orao koga je u letu ubio Tanist. Vavilonski junak Etan, posle svete svadbe u Kišu, poleteo je na leđima orla prema nebeskom dvorcu Istar, ali je pao u more i udavio se. Njegova smrt, u stvari, nije nikako bila uobičajeni kraj godišnje žrtve, kao i kod Ikara (vidi 92, 3), već kazna za loše žetve što su usledile za vreme njegove vladavine. On je poletao da bi pronašao magičnu travku plodnosti. Ova priča je poslužila za jedan opis stalne borbe između orla i zmije, godine koja raste i godine koja opada, kralja i njegovog zamenika, i, kao u mitu o Lju Laju, orao koji u vreme zimske kratkodnevice jedva ostaje živ magičnom snagom počinje da se obnavlja. Zato nalazimo u Psalmu CIII, 5: »Tvoja se mladost obnovila kao u orla.«

3. Mit o Zeusu i Ganimedu bio je veoma rasprostranjen u Grčkoj i Rimu, jer se u njemu nalazi religiozno opravdanje za strasnu ljubav zrelog čoveka prema dečaku. Do tada se sodomija* dozvoljavala samo kao

najviši oblik obožavanja boginje. Obožavaoci Kibele pokušali su da postignu ekstatičko jedinstvo s njom na taj način što bi se uškopili i oblačili kao žene. Takvo sodomsko sveštenstvo legalno je postojalo u hramovima Velike Boginje u Tiru, Jari, Hireopolju i Jerusalimu (I Kraljevi XV, 12 i 2; Kraljevi XXIII, 7). Ali nova strast, koju je, kako Tamir kaže, odobravao Apolodor (vidi 21, m), podvlači pobedu patrijarhata nad matrijarhatom. Ovo je grčkim filozofima pružilo mogućnost za intelektualnu igru, kojom su muškarci, sada kad su otkrili mogućnosti homoseksualne ljubavi bez prisustva žena, mogli da se zabavljaju. Platon je ovo iskorišćavao i upotrebljavao mit o Ganimedu da bi opravdao svoja sopstvena sentimentalna osećanja prema svojim učenicima (Faidar 79); mada je inače smatrao da je sodomija protivprirodna i nazivao mit o Zeusovom podavanju ovom poroku "zlom kretskom izmišljotinom" (Zakoni I, 8). To je podržavao i Stefan Vizantijski (sub Harpagija), koji kaže da je kralj Minoj sa Krete odveo Ganimeda da mu bude drug u postelji ("dobiveni nalog od Zeusa"). Posledice širenja Platonove filozofije bilo je i to da su se grčke žene, dominantne po intelektu, degenerisale i pretvarale postepeno u neplaćene radnice i negovateljice dece svuda gde su Zeus i Apolon bili vladajući bogovi.

* Značenje ove reči odnosi se na homoseksualnost. — Prim. prev.

4. Ganimedovo ime odnosi se, verovatno, na njegovu radosnu uzbuđenost izazvanu erotskom žudnjom uoči ženidbe, a ne na Zeusovu uzbuđenost kada bi nektar dobio iz ruku svog sadruga u postelji; ali reč se u latinskom pretvorila u catamitus, što je u engleskom dalo reč »catamite«, kojom se označava pasivna uloga u homoseksualnom bludu.

5. Sazvežđe Vodolija, koje se poistovećuje sa Ganimedom, predstavljalo je najpre egipatskog boga koji je vladao nad izvorom Nila, i iz kondira sipao vodu a ne vino (Pindar: Fragmenat 110). Ali reka Nil je Grke malo interesovala.

6. Zeusov nektar, koga kasniji mitografi opisuju kao natprirodno cmo vino, bila je, u stvari, primitivna medovina smeđe boje (vidi 27, 2); a ambrozija, preukusna hrana bogova, izgleda da je bila kaša od jetčma, ulja i seckanog voća (vidi 98, 7) kojom su se hranili kraljevi, dok su njihovl siromašniji podanici jeli čapljan, tikve i žir (vidi 31, 2).

30 ZAGREJ

Zeus je tajno rodio sina Zagreja sa Persefonom, pre nego što ju je Had, njen ujak, odveo u podzemni svet. Zeus je postavio Reine sinove, kretske Kurete, ili neki kažu Koribante, da čuvaju Zagreja u kolevci u jednoj pećini na planini Ida, gde su skakali oko njega, udarajući oružjem kao što su činili i oko Zeusa u Dikti. Međutim, Zeusovi neprijatelji Titani obeleše gipsom lica i, tako prerušeni, sačekaše da Kureti zaspe. Oko ponoći izmamiše Zagreja napolje, nudeći mu dečje igračke — čigru, vrtešku, klikere, zlatnu jabuku, ogledalo i vunenu kićanku. Kad ga mučki napadoše, Zagrej se pokaza hrabar i nekoliko puta promeni oblik, pokušavajući da ih zavara; on se postepeno pretvarao u Zeusa u jarećoj koži, Krona kako stvara kišu, lava, konja, rogatu zmiju i tigra, ali kad se pretvorio u bika, Titani ga ščepaše čvrsto za rogove, sapeše mu noge i rastrgoše zubima, pa se najedoše živog mesa.

b) Atena ih je zatekla kako završavaju jezivu gozbu i, pošto je spasla Zagrejevo srce, zatvorila ga je u gipsanu figuru i udahnula joj život; tako je Zagrej postao besmrtan. Njegove su kosti skupljene i sahranjene u Delfima, a Zeus je Titane pobio gromom.[1]

1. Diodor sa Sicilije: V. 75, 4; Non: Dionysiaca VI, 269 i XXVII, 228; Harpocration sub apomatton; Ceces: O Likofronu 355; Eustatije o Home-rovoj Ilijadi II, 135; Firmik Materno: O zabludama u profanoj religiji VI; Euripid: Krećani, fragment 475. Orfički fragmenti (Kern 34).

*

1. Ovaj se mit odnosi na godišnje žrtvovanje dečaka, zamenika Minoja — kralja kulta bika na Kreti. On je vladao samo jedan dan, i u toku obredne igre — koja je prikazivala pet godišnjih doba — preobražavao se u lava, kozu, konja, zmiju i mladog bika — da bi ga na kraju u tom obliku živog pojeli. Sve igračke kojima su ga Titani namamljivali da izađe bile su predmeti koje su i filozofski orfici tradicionalno upotrebljavali prilikom prinošenja žrtve, ali su umesto dečaka proždirali živog mladog bika. Zvečka se dobijala na taj način što se o uzicu vezivao neki šuplji kamen ili parče grnčarije, koji bi, pri bržem kretanju, proizvodili šum sličan oluji; vunena kićanka se, verovatno, upotrebljavala da se Kureti premazuju belilom — Kureti su bili mladići koji su odsekli svoju prvu kosu i posvetili je boginji Kar (vidi 95, 5). Oni su se još zvali i Koribanti, ili okićeni igrači. Ostale igračke Zagrejeve objašnjavaju prirodu svečanosti u kojoj su se učesnici sjedinjavali s bogom; čigra je bila drevni amblem boginje u čije ime su ga Titani žrtvovali (vidi 20, 2); ogledalo je predstavljalo drugo ja ili duh ličnosti; zlatne jabuke su propusnica za Jelisej, piljci od koštanih zglavaka — njegova božanska svojstva (vidi 17, 3).

2. Jedna kretska himna, otkrivena pre nekoliko godina u blizini jedne pećine u planini Dikta, upućena je Kronjanu, najslavnijem od svih mladića, koji igrajući predvodi demone i podskakuje kako bi uvećao plodnost zemlje i stada i osigurao uspeh ribarima. Džejn Harison u "Temidi" pretpostavlja da su se zaštitnici sa štitovima koji se pominju kao »oni što uzeše tebe, besmrtno dete, od Ree«, samo pretvarali da ubijaju i jedu žrtvu, jer je to bio obred za uvođenje u njihovo tajno udruženje. Ali sve ovakve lažne smrti putem obreda, za koje se zna da su se dešavale na raznim krajevima sveta, izgleda da se neizostavno zasnivaju na tradiciji stvarne ljudske žrtve; a kalendarske promene, koje je Zagrej izveo kao svoja preobraženja, izdvajaju ga od običnih članova totemskog bratstva.

3. Poslednja Zagrejeva transformacija u tigra objašnjava se njegovim poistovećenjem sa Dionisom (vidi 27, c), o čijoj smrti i vaskrsnuću postoji ista priča, iako se pominje kuvano meso umesto živog, i Reino ime umesto Ateninog. I Dionis je bio rogata zmija — on je imao rogove i zmijolike uvojke kad se rodio (vidi 27, a) — a njegovi orfički obožavaoci jeli su ga osvećenog i preobraženog u bika. Zagrej je postao "Zeus u jarećoj koži", jer se Zeus, ili njegov zamenik dečak, bio uzneo na nebo obučen u kaput napravljen od kože koze Amalteje (vidi 7, 6). "Kron koji pravi kišu" je čegrtaljka što se upotrebljava pri obredu za izazivanje kiše. U kontekstu su Titani, Titanoi, "ljudi namazani belom kredom", bili sami Kureti, prerušeni tako da ih duh žrtve ne prepozna. Kad se prinošenje ljudskih žrtava izobičajilo, Zeus je predstavljen kako se gromom baca na Kanibale; a Titani, "gospodari sedam dana u nedelji", pobrkani su sa Titanoima, "ljudima bele krede«, zbog svoga neprijateljstva prema Zeusu. Nijedan se orfik, posvećen u tajnu, koji je jedanput okusio meso svoga boga, nikada više nije dotakao mesa ma koje vrste.

4. Zagrej—Dionis bio je poznat i u Palestini. Prema tablicama iz Ras Samre, Aštar je privremeno zauzeo presto na nebesima, dok je bog Baal propadao u podzemnom svetu, jer je jeo hranu mrtvih. Aštar je bio dete, i kad je seo na presto, noge mu nisu dodirivale prečagu na stolici; Baal se iznenada vratio i ubio ga tojagom. Mojsijev zakon je zabranjivao gozbe u čast Aštara:
»Nemoj kuhati jareta u mlijeku majke njegove« — to je zapovest koja se ponavlja tri puta. (Izlazak XXIII, 19; XXXIV, 26; Peta knjiga Mojsijeva XIV, 21).

31 BOGOVI PODZEMNOG SVETA

Kad duša silazi u Tartar, čiji je glavni ulaz u gaju crnih topola pored izvora Okeana, pobožni rođaci je snabdeju novčićem stavivši joj ga pod jezik. To je namenjeno pohlepnom Haronu, koji duše prevozi u napukloj barci preko reke Stig. Ova smrznuta reka je zapadna granica Tartara[1], a pritoke su joj Aheron, Flegeton, Kokit, Aorna i Leta. Duše koje nemaju novčić moraju beskonačno da čekaju pored obale; osim

ako ne podvale svome vođi Hermesu i ne uvuku se na zadnji ulaz kod lakonskog Tajnara.[2] Troglavi, ili, neki kažu, pedesetoglavi pas, po imenu Kerber, čuva drugu obalu reke Stig, spreman da rastrgne i žive uljeze i odbegle duše.[3]

b) Prva oblast Tartara su nevesela Asfodelska polja, gde duše junaka besciljno lutaju među mnoštvom manje značajnih mrtvaca, koji žamore kao slepi miševi i gde je još samo Orion voljan da lovi duhove jelena.[4] Svaka duša bi radije bila rob najsiromašnijem seljaku nego što bi pristala da vlada Tartarom. Jedino njihovo uživanje su žrtve livenice, kad bi živi, u njihovu čast, prosipali krv. Pijući je, osećali su se gotovo kao da su opet živi ljudi. Iza ovih livada leže Ereb i dvorac Hada i Persefone. Nedaleko, s leve strane dvorca, beli čempres pruža hlad jezeru Let, oko koga se obične duše skupljaju da piju vodu. Poneki izbegavaju ovu vodu, i umesto nje piju sa jezera Uspomene u senci belih topola (?), što im daje izvesnu prednost nad ostalim dušama.[5] Na mestu gde se susreću tri puta, trojica sudija, Minoj, Radamant i Ajak, neprekidno sude novodošlim dušama. Radamant presuđuje Azijatima, a Ajak Evropljanima; ali obojica teže slučajeve šalju Minoju. Pošto se izrekne presuda, dušu upućuju jednim od tri puta: jedan vodi nazad, u asfodelske livade, i njime idu oni koji nisu ni dobri ni rđavi; drugi vodi u kazneno polje Tartara, kuda upućuju sve zlikovce, a treći vodi u jelisejski voćnjak, gde odlaze oni koji za života behu plemeniti i puni vrlina.

c) Jelisej, kojim vlada Kron, leži pored Hadovog poseda, a ulaz mu je u blizini Jezera uspomena, ali samo jezero nije deo Jelisejskog polja; Jelisej je srećna zemlja u kojoj večito vlada dan, gde nema hladnoće ni snega, gde svira muzika i gozbe nikada ne prestaju, i čiji stanovnici mogu kad god zažele ponovo da se rode. Nedaleko se nalaze srećna ostrva za one koji su se tri puta rađali i tri puta zaslužili Jelisej.[6] Ali neki kažu da na Crnom moru, prekoputa delte Dunava, postoji još jedno ostrvo sreće, ono je pošumljeno i prepuno divljih i pitomih životinja, a tu se duše Helene i Ahileja provode na svečanoj gozbi koja ne prestaje i recituju Homerove stihove junacima-učesnicima u događajima što se slave u njima.[7]

d) Had je svirep i ljubomorao čuva svoja prava. Veoma retko posećuje gornji svet, osim kakvim poslom i kad ljubavna požuda ovlada njime. Jednom je zasenio sjajem svojih zlatnih kočija sa četiri crna konja nimfu Mintu, i bio bi je obljubio bez teškoća da se kraljica Persefona utom nije pojavila i nimfu pretvorila u finu mirišljavu biljku mentu. Jednom drugom prilikom Had je pokušao da siluje nimfu Leuku, ali je ona na sličan način pretvorena u belu topolu i ostala pored Jezera uspomena.[8] Had namerno ne dozvoljava nikome od svojih podanika da pobegne i veoma je malo onih koji su posetili Tartar i vratili se živi te tako mogli da ga opišu, i zato je Had najomraženiji od svih bogova.

e) Had nikad ne zna šta se događa gore na zemlji ili na Olimpu[9]. jer do njega dopiru samo pojedinačna obaveštenja koja dobija kad smrtni lupe rukom o zemlju i pomenu njegovo ime i zakletvu ili kletvu. Njegov najdragoceniji posed je šlem koji ga čini nevidljivim. Dali su mu ga Kiklopi u znak zahvalnosti, kad je, po Zeusovom nalogu, pristao da ih pusti. Sva bogatstva, drago kamenje i plemeniti metali koji se nalaze u zemlji njegova su svojina, ali on nema poseda iznad zemlje, osim nekih mračnih hramova po Grčkoj i, možda, stado ili krdo na ostrvu Eritreji, za koje neki kažu da, u stvari, pripada Heliju.[10]

f) Međutim, kraljica Persefona umela je da bude i blaga i milostiva. Ona je verna Hadu, ali nema dece s njim i više voli da se druži sa Hekatom, boginjom vešticom, nego da provodi vreme sa svojim mužem.[11] Sam Zeus toliko poštuje Hekatu da joj nikada nije osporio neka ranija prava: mogla je da dariva smrtnike i da uzima od njih šta god je želela. Ona je imala tri tela i tri glave — lavlju, pseću i kobilju.[12]

g) Tisifona, Alekta i Megajra, Erinije ili Furije, žive u Erebu i starije su od samog Zeusa i svih Olimpljana. Njihova je dužnost da čuju sve žalbe smrtnika — starih na mlade, roditelja na decu, gostiju na domaćine i potčinjenih na domaće starešine i gradske većnike — i da kažnjavaju takve zločine hvatajući krivce bez odlaganja, proganjajući ih bez odmora i stanke, od grada do grada, iz zemlje u zemlju. Tri Erinije su starice sa zmijama umesto kose, sa psećim glavama i kao ugalj crnim telima, sa krilima kao u slepog miša i zakrvavljenim očima.[13] Nije mudro pominjati im imena u razgovoru; i zbog toga su dobile neobičnu zamenu za svoja imena — Eumenide; to znači »milostive« — kao što je i Had nazvan Pluton, ili Pluto, »bogati«.

1. Pausanija: X, 28, I;
2. Apolodor: 11, S, 2; Strabon: VIII, 5, 1,
3. Homer: Ilijada VIII, 361; Hesiod: Teogonija 311; Apolodor: loc. cit.; Euripid: Herakle 24;
4. Homer: Odiseja XI, 539; XI, 57Z—5; XI, 487—91;
5. Petelija orfička tablica;
6. Platon: Gorgija 168; Pindar: Olimpijske ode II, 68—80; Hesiod: Radovi i dani 167;
7. Pausanija: III, 19, 11; Filostrat: Heroika X, 32—40;
8. Strabon: VIII, 3, 14; Servije o Vergilijevim Eklogama VII, 61;
9. Homer: Ilijada IX, 158—9; XX, 61;
10. Homer: Ilijada IX, 567; Apolodor: II, 5, 10; Sholijast uz Pindarove Istamske ode VI, 32;
11. Apolonije sa Roda: III, 829; Ovidije: Metamorfoze XIV, 405; Sholijast uz Teokritove Idile II, 12;
12. Hesiod; Teogonija 411—52;
13. Apolodor: I, 1, 4; Homer: Ilijada IX, 454—7; XV, 204; XIX, 259; Odiseja II, 131 1 XVII, 475; Ajshil: Eumenide 835 1 Hoefore 290 i 924; Euripid: Orest 317, Orfička himna LXVII, 5.

*

1. Mitografi su napravili veliki napor i dali sve od sebe da izmire protivurečna mišljenja o tome kakvu su predstavu o podzemnom svetu i životu posle smrti imali primitivni stanovnici Grčke. Po jednom shvatanju, duše su živele u svojim grobovima ili u podzemnim pećinama i pukotinama i mogle su da uzimaju oblik zmije, miša, slepog miša, ali nikako da se reinkarniraju u ljudsko biće. Po drugom shvatanju, duše svetih kraljeva kretale su se slobodno po ostrvima gde su im bili grobovi. Po trećem, duhovi su mogli opet da postanu ljudi na taj način što bi ušli u pasulj, orah, ili. ribu, koju bi pojele njihove buduće majke. Četvrta verzija je da su duše mrtvih odlazile na daleki sever, gde sunce nkad ne sija; i ako bi se ikad vraćale, javljale bi se kao plodonosni vetar. Suprotno ovom, po petoj verziji, duše su odlazile daleko na zapad, u svet duhova sličan zemaljskom, koji se nalazio tamo gde sunce zalazi iza okeana. I najzad, po šestom shvatanju, duh je bivao kažnjavan već prema načinu života koji ie vodio. Svemu ovome mističari su dodali i teoriju metempsihoze, seljenja duše; taj proces mogao se donekle kontrolisati magičnim formulama.

2. Persefona i Hekata su predstavljale prehelensku nadu u ponovno rođenje; a Had je bio helenska predstava o neizbežnosti smrti. Kron je, pored sve svoje krvave istorije, produžio da uživa večna zadovoljstva u Jeliseju, jer je to oduvek bila povlastica svetog kralja, a isto je obećavano i Menelaju (Odiseja IV, 561), ne zbog toga što se odlikovao nekom naročitom vrlinom ili hrabrošću, već zato što je bio Helenin muž, a ona je pak bila sveštenica spartanske Boginje Mesec (vidi 159, 1). Homerski pridev asphodelos, koji ide uz leimones (»livade«, verovatno znači "u dolini onoga što ne može biti pretvoreno u pepeo" (od a = ne, spados = pepeo, elos = dolina), pri čemu se misli na duh heroja koji ostaje besmrtan iako mu je telo spaljeno; u Grčkoj su osnovna hrana, pre nego što se saznalo za žito, bili koren i seme biljke asfodel, pa su nju namenjivali i duhovima umrlih — svuda sem u Arkadiji, koja se ishranjivala žirom. Asfodel raste svuda, Čak i na ostrvima na kojima nema vode, a duhovi su, kao i bogovi, izbirljivi kad je u pitanju hrana. Jelisej, izgleda, znači »zemlja jabuka« — alisier je pregalska reč za oskorušu, a Avalon kralja Artura i latinski Avernus ili Avolnus potiču od indoevropskog korena abol, što znači jabuka.

3. Kerber je grčki parnjak Anija, psoglavog sina libljske boginje smrti Neftide, koji je sprovodio duše u podzemni svet. U evropskom folkloru, koji je delom libijskog porekla, čopor pasa uz lavež gonio je duše prokletih u severni pakao — psi su se zvali Anvam, Hern, Artur ili Gabrijel. Ovaj mit o psima stvorio se na osnovu prizora letnje migracije divljih gusaka, koje su se bučno selile ka svojim leglima u arktičke predele. Kerber je u početku imao deset glava, kao avetinjski čopor koji je rastrgao Aktajona (vidi 22, 1); kasnije je bio troglav, kao i njegova gospodarica Hekata (vidi 134, 1).

4. Rečicu u Arkadiji, koja se zove Stig ("mrska"), za čiju se vodu smatralo da je smrtonosno otrovna, tek su kasniji mitografi smestili u Tartar. Aheron (»potok uzdisaja») i Kokit (»tužbalica«)

izmišljeni su nazivi da se opiše beda i jad smrti. Aorna ("bez ptica") netačan je grčki prevod od italičkog Avernus. Leta znači »zaborav«, a Ereb "pokriven". Flegeton (»gorući«) odnosi se na običaj spaljivanja, a možda i na teoriju po kojoj grešnici gore u potocima lave. Tartar izgleda da je bila udvostručena prehelenska reč tar, koja se javljala u imenima naselja na zapadu; tek kasnije doblla je značenje pakla.

5. Crne topole bile su posvećene Boginji Smrti (vidi 51, 7, i 170, 1); a bele topole ili jasike — ili Persefoni kao boginji obnavljanja, ili Heraklu, koji je poharao pakao (vidi 134, f). Zlatni ukrasni pokrivači za glavu od jasenovog lišća nalaženi su u mesopotamskim grobnicama iz četvrtog milenijuma pre naše ere. Orfičke ploče ne naznačuju vrstu drveća pored Jezera uspomena; verovatno je to bela topola u koju je bila pretvorena Leuka, ali je možda i orahovo drvo, amblem mudrosti (vidi 86, 1). Smatralo se da je drvo belog čempresa večito, pa se upotrebljavalo za domaće škrinje i sanduke.

6. Had je imao hram u podnožju planine Minte u Elidi, i njegova otmica Minte (»menta«) verovatno dolazi zbog toga što se menta u pogrebnim obredima upotrebljavala zajedno sa ruzmarinom i mirtom, da bi se prigušio zadah raspadanja. Napitak od ječma koji je Demetra pila u Eleusini bio je začinjen mentolom (vidi 24, e). Iako mu se pripisuje da poseduje i sunčano stado Eriteje ("crvena zemlja"), jer je to bilo mesto gde je sunce sretalo svoju noćnu smrt, Had se češće u ovom kontekstu naziva Kron ili Gerion (vidi 132, 4).

7. Hesiod prikazuje Hekatu u stvari kao trojnu boginju, najmoćniju od svih na nebu, zemlji ili Tartaru, ali su Heleni stalno isticali njegovu razornu moć na račun stvaralačke, dok je najzad nisu sveli na nedopuštene obrede crne magije, naročito na raskršćima triju puteva. To što joj Zeus nije nikada uskratio stara prava i moć da ispuni svaku želju smrtniku, u stvari je popuštanje tesalijskim vešticama, kojih se svako smrtno plašio. Njene tri glave — lava, psa i konja — svakako se odnose na raniju trodelnu godinu, gde je pas bio pseća zvezda Sirijus; to isto znače i tri Kerberove glave.

8. Hekatine družbenice Erinije su oličenje nasilja, neposlušnosti i greha prema materi (vidi 105, k i 114, 1). Potčinjeni i gosti bili su pod zaštitom Hestije (vidi 20, c) i rđavo se ponašati prema njima značilo je ne poslušati i uvrediti boginju ognjišta.

9. Malo ostrvo Leuka, najveće na Crnom moru, sada je rumunsko ostrvo na koje se smeštaju kažnjenici (vidi 164, 3).

32 TIHA I NEMESIDA

Tiha je Zeusova kći, kojoj je on dao moć da odlučuje o sudbini smrtnika. Ona nekoga zasipa darovima iz roga obilja, a druge lišava svega što imaju. Ona je potpuno neodgovorna za svoje postupke i trči unaokolo igrajući se loptom, kako bi uvećala nesigurnost sreće; nekad gore, nekad dole. Ali čim bi se neki čovek koga je Tiha obdarila obiljem pohvalio svojim bogatstvom, ne žrtvujući pritom jedan deo bogovima i ne olakšavajući nemaštinu svojih sugrađana, stara boginja Nemesida počela bi da ga proganja.[1] Nemesida stanuje u Ramnuntu, nosi jabukovu grančicu u jednoj ruci, a točak u drugoj, na glavi ima srebrnu krunu, ukrašenu jelenima, a bičevi joj vise o pojasu. Ona je kći Okeana i ima nešto od Afroditine lepote.

b) Neki kažu da se Zeus zaljubio u Nemesidu i proganjao je po zemlji i moru. Iako je stalno menjala oblik, on ju je, najzad, silovao kad je uzela na sebe oblik labuda, i iz jajeta koje je snela izašla je Helena, lepotica što je bila povod trojanskom ratu.[2]

1. Pindar: Olimpijske ode XII, 1—1; Berodot: I, 34 1 III, 40; Apolonije sa Roda: IV, 1012—3; Sofokle: Filoktet 518;
2. Pausanija: I, 33, 3; Atenaj: navodi Homerovu Kipriju, str. 334, b; Apolodor: III, 10, T.

*

1. Tiha (»sreća«), kao Dika i Adeon (oličenje prirodnog zakona ili pravde i sramote), bila je veštačko božanstvo koje su izmislili rani filozofi; Nemesida je (»onaj što joj pripada po zakonu«) bila nimfa — boginja smrti u životu (vidi 18, 3), kojoj su filozofi kasnije pripisali ulogu da s moralne tačke gledišta procenjuje kako se upotrebljavaju darovi Tihe. Točak koji je držala Nemesida bio je, u početku, sunčana godina — to se pretpostavlja po imenu njene rimske parnjake Fortune, od reči vortumna ("ona koja okreće godinu"). Kad bi točak opisao pola kruga, sveti kralj je bio na vrhuncu sreće i spreman da umre — ovo naznačuju Aktajonovi jeleni na Nemesidinoj kruni (vidi 22, 1) — kad bi točak opisao pun krug, sveti kralj bi se svetio suparniku koji ga je istisnuo. Nemesidin bič je ranije služio za ritualno šibanje, u znak molbe da voćke daju ploda, a njive žetvu, a jabukova grančica važila je kao propusnica za Jelisej (vidi 53, 5; 80, 4; 1 133, 4).

2. Nemesida za kojom je jurio Zeus (vidi 62, b), nije filozofska zamisao o božanskoj osveti uobraženim smrtnicima. Ona je bila Boginja Nimfa, čije je obično ime bilo Leda. U prehelenskom mitu boginja je jurila za svetim kraljem, a on se preobražavao da bi je zavarao. Svaki lik u koji se preobrazio označavao je jedno godišnje doba (vldi 30, 1). Boginja je pratila ta preobraženja i odgovarala na njih time što se i ona preobražavala, dok ga na kraju, o letnjoj dugodnevici, ne bi rastrgla. U helenskim mitovima uloge su obratne: boginja beži, menja oblike, a kralj je proganja i, na kraju, savlađuje kao u priči o Zeusu i Metidi (vidi 9. d) ili Peleju i Tetidi (vidi 81, k). Mora biti da su sva preobraženja bila naznačena na paocima točka koji drži Nemesida; ali u Homerovoj Kipriji pominju se samo riba i »različite životinje» (vidi 89, 2). »Leda« je samo drugi oblik od Lete ili Letone, koju nije progonio Zeus već Piton (vidi 14, a). Labudovi su bili posvećeni boginjama (Euripid: Ifigenija na Tauridi 1095), zbog belog perja, zatim i stoga što su, leteći u jatu, stvarali znak »V« — ženski simbol, a i zato što su se u leto, radi rasplođavanja, selili prema severu u nepoznate krajeve i sa sobom odnosili dušu svetoga kralja (vidi 33, 5 i 142, 2).

3. Filozofsku Nemesidu su obožavali u Ramnuntu, gde se, prema Pausaniji (I, 33, 2—3), na vest o pomorskom porazu kod Salamine, prisilno povukao persijski vojskovođa koji je baš nameravao da tu postavi beli mermerni trofej u slavu pobede nad Atikom; taj mermerni trofej je služio umesto lika lokalne boginje — Nimfe Nemeside — ta Nemesida bila je oličenje "božanske osvete", a ne oličenje "onoga što zakon određuje", pri čemu se mislilo na godišnju dramu prinošenja ljudske žrtve; u svakom slučaju kod Homera je nemesis bilo samo toplo ljudsko osećanje da treba sve pošteno platiti ili posao savesno izvesti. Ali Nemesida, Boginja Nimfa, nosila je i naziv Adrasteja ("neizbežna" — Strabon: XIII, I, 13), a tako se zvala i Zeusova dojilja, Nimfa jasenovog kulta (vidi 7, b), a kako su jasenove Nimfe i Erinije bile sestre, rođene od krvi Uranove, ovo može da bude odgovor zašto se za Nemesidu vezuje osveta. Jasenovo drvo bilo je jedan od oblika u koji se u toku godine pretvara boginja, a taj njen vid bio je veoma značajan za njene obožavaoce pastire, jer je označavao treće godišnje doba, kad su velike grmljavine, i u koje pada mesec kada se ovce jagnje (vidi 52, 3).

4. Nemesida je ime kćerke Okeana, jer je kao Boginja Nimfa sa Jabukovom grančicom bila još i u moru rođena Afrodita i sestra Erinijama (vidi 18, 4).

33 DECA MORA

Pedeset Nereida, nežnih i dobronamernih pratilja morske boginje Tetide, su sirene, kćeri nimfe Doride i Nereja, starog proroka što stanuje u moru i ima moć menjanja sopstvenog oblika.[1]

b) Njihove rođake Forkide, deca Kete i Forkija, jednog drugog starog morskog čoveka, jesu Ladona, Ehidna i tri Gorgone, koje žive u Libiji; uz to još i tri Graje, a neki kažu i tri Hesperide. Gorgone su se zvale Stejna, Eurijala i Medusa, koja je kao mlada bila lepotica. Ali se jednog dana Medusa volela sa Posejdonom, a Atena je pretvorila u krilato čudovište, uvređena što ih je zatekla u ljubavnom činu u jednom

od svojih hramova. Čudovište je imalo buljave oči, ogromne zube, isplažen jezik, metalne čeljusti i uvojke od zmija, a pogledom je pretvaralo ljude u kamen. Kad je Persej konačno obezglavio Medusu, a Posejdonova deca Krisaor i Pegas iskočila iz njenog mrtvog tela, Atena je pričvrstila njenu glavu na svoj štit; neki kažu da je Atenin štit bio načinjen od Medusine kože, koju je sama Atena odrala.[2]

c) Graje su bledolike i slične labudovima, ali sa kosom sedom od rođenja, i sve su tri imale svega jedno oko i jedan zub. Imena su im Enija, Pemfreda i Dejna.[8]

d) Tri Hesperide, imenom Hespera, Ajgla i Eriteja, živele su daleko na zapadu, u voćnjaku koji je Majka Zemlja darovala Heri. Neki ih zovu kćerima Noći, neki kćerima Atlanta i Hespere, kćerima Hespija; one su lepo pevale.[4]

e) Jedna polovina Ehidne bila je lepa žena, a druga polovina pegava zmija. Ona je nekad živela u dubokoj pećini, među Arimima, gde je jela žive ljude i gajila svoje potomstvo, strašna čudovišta začeta sa njenim mužem Tifonom; ubio ju je stooki Arg dok je spavala.[5]

f) Ladon je bio zmija obdarena ljudskim govorom, i čuvao je Hesperidama zlatne jabuke, sve dok ga Herakle nije ubio.[6]

g) Nerej, Forkij, Taumant, Euribija i Keta su deca koju je Majka Zemlja rodila Pontu; i zato Forkide i Nereide tvrde da su rođake Harpijama. One su plavokose i brzokrile kćeri Taumanta i okeanske nimfe Elektre, hvataju zločince i predaju ih Erinijama da bi ih kaznile, a žive u pećini na Kreti.[7]

1. Homer: Ilifada XVIII, 36; Apolodor: I, 2, 7;
2. Hesiod: Teogonija 270 1 333; Apolodor: II, 4, 3; Ovidije: Metamorfoze IV, 792—802; Sholijast uz Apolonija sa Roda: IV, 1399; Euripid: Ijon 989;
3. Hesiod: Teogonija 270—4; Apolodor: II, 4, 2;
4. Hesiod: Teogonija 215 i 518; Diodor sa Sicilije: IV, 27, 2; Euripid: Heracle 394;
5. Homer: Ilijada II, 783; Hesiod: Teogonija 295; Apolodor: II, 1, 2;
6. Hesiod: Teogonija 333—S; Apolonije sa Roda: IV, 1397; Apolodor: II, 5. 11;
7. Apolodor: I. 2. 6: Hesiod: Teogonija 265—9; Homer: Odiseja XX, 77—8; Apolonije sa Roda: II, 298—9.

*

1. Izgleda da je naziv Mesečeve Boginje Eurinome («prostrana vladavina« ili »velika lutalica«) proglašavao njenu vlast nad zemljom i nebom; Euribija (»široka snaga«) vladarka je mora; Euridika (»široka pravda«) postala je vladarka podzemlja. Muškarce za žrtve prinosili su joj kao Euridiki, a njihovu smrt je tobože izazvalo trovanje od ujeda zmije (vidi 28, 4; 154, b i 108, e). Smrt Ehidne od Argove ruke verovatno se odnosi na potiskivanje kulta zmijolike boginje u Argolidi. Njen brat Ladon je proročka zmija koja ugrožava svaki raj, jer se obavija oko jabukovog drveta (vidi 133, 4).

2. Drugi nazivi za Euribiju su: kao boginja morskih dubina — Tetida (»ona koja raspolaže«) ili Tetija; kao morsko čudovište — Keta, što odgovara jevrejskoj Rahabi, ili vavilonskom čudovištu Tijamat (vidi 73, 7); Nereida, kao boginja mokrog elementa; Elektra, ona koja proizvodi ćilibar, najveću dragocenost iz mora za drevne narode (vidi 148, 11); Taumant, kao čudesna; i Dorida kao darežljiva. Nerej — nazivan još i Protej ("prvi čovek") — proročki »starac iz mora«, dobio ime po Nereidi, a ne ona po njemu, izgleda da je bio proročki sveti kralj, sahranjen na priobalnom ostrvu (vidi 133, d); u vreme ranog keramičkog slikarstva njega su slikali sa ribljim repom, lavom, jelenom i zmijom otrovnicom kako mu se pojavljuje iz tela. Protej u Odiseji na sličan način menja svoj oblik da bi obeležio godišnja doba kroz koja prolazi sveti kralj od rođenja do smrti (vidi 30, 1).

3. Pedeset Nereida izgleda da su bile kao neka zajednica od pedeset mesečevih sveštenica čiji su tajanstveni obredi ribarima osiguravali dobar ulov ribe; a Gorgone, predstavnice Trojne Boginje, nosile su proročke maske sa isplaženim jezikom, groznim krezubim ustima i strahovito izbuljenim očima, u nameri da zaplaše

strance i sačuvaju Boginjine misterije (vidi 73, 9). Homerovi sinovi su znali samo za jednu jedinu Gorgonu, koja je bila senka u Tartaru (Odiseja XI, 633—5) i čije se glave Odisej plašio (Odiseja XI, 634); Atena je nosila njenu masku na svom štitu, bez sumnje da bi opominjala ljude da ne budu radoznali kakve se božanske tajne sakrivaju iza maske. Grčki pekari su stavljali Gorgoninu masku na svoje peći ne bi li zastrašili besposličare i odvratili ih da otvaraju peć i ometaju pečenje hleba. Gorgonina imena — Stejna (»jaka«), Eurijala ("lutajuća") i Medusa (»prepredena«) — nazivi su za Mesečevu Boginju; orfici su nazivali mesečevo lice »Gorgonina glava».

4. Posejdon je sa Medusom začeo Pegasa, slično kao što je začeo konja Ariona sa Demetrom kad se prerušila u kobilu (vidi 16, f); oba mita, u stvari, opisuju kako se Posejdonovi Heleni na silu žene mesečevim sveštenicima, bez obzira na njihove gorgonske maske i preuzimaju od kulta svetih konja obrede molepstvija za kišu. Demetrina maska se još čuvala u kamenoj škrinji u Feneju, a tu masku stavljao je Demetrin sveštenik kad je izvodio obred šibanja konopcem da bi oterao duhove pakla (Pausanija:VIII,15,1).

5. Demetrin znak mladog meseca Hrisaor je zlatan srp ili kratka zavrnuta sablja; kraljevski supruzi Demetrinih sveštenika nosili su ove znake kad bi zastupali svoje žene. Atena je u ovoj verziji izdajnica stare vere, Zeusova saradnica ponovo rođena iz njegove glave (vidi 9, 1). Tri Harpije, po Homeru, oličavale su burne vetrove (Odiseja XX, 66—78), ali su, u stvari nekadašnja Atena, Trojna Boginja u vidu razorne sile. To su bile i Graje, tri Graje, kako to pokazuju i njihova imena — Enija (»ratna«). Pemfreda ("zolja") i Dejna (»strašna»); njihovo zajedničko jedno jedino oko i zub su loša tumačenja svetih slika (vidi 73, 9), a labud je ptica smrti u evropskoj mitologiji (vidi 32, 2).

6. Forkij, oblik muškog roda od Forkida, boginja sa likom krmače (vldi 74, 4 i 96, 2), koja proždire leševe, pojavljuje se u latinskom i kao Orcus, što je naziv za Hada, i kao porcus, što znači uštrojeni vepar. Gorgone i Sive zvane su Forkide, jer je smrt ćekala one koji profamšu boginjine misterije. Proročka mudrost Forkija mora biti da se odnosila na proročište kulta svinja (vidi 24, 7).

7. Imena Hesperida, koje su opisane kao kćeri Kete i Forkija, ili Noći i Atlanta (vidi 39, 1 i 133, e), proistekla su iz zalaska sunca. Tada je nebo zeleno, žuto i crveno, kao jabukovo drva prepuno ploda; sunce, prepolovljeno horizontom kao grimizna polutka jabuke, dramatično susreće svoju smrt u zapadnim talasima. Kad sunce zađe, pojavi se Hesper ("Večemjača"). Ova zvezda bila je posvećena boginji ljubavi Afroditi, a jabuka je poklon kojim su njene sveštenice uz ljubavne pesme namamljivale Kralja, predstavnika sunca, u smrt; ako je jabuka presečena popreko, na oba preseka pojavljuje se petokraka zvezda.

34 EHIDNIN POROD

Ehidna je Tifonu rodila strahovit nakot: Kerbera, troglavog psa iz Pakla; Hidru — mnogoglavu vodenu zmiju koja živi u Lerni: Himajru, kozu koja bljuje vatru, sa lavljom glavom i zmijolikim telom, i Ortra, dvoglavog psa Gerionova, koji je obljubio rođenu majku i s njom izrodio Sfingu i Nemejskog lava.[1]

1. Hesiod: Teogonija 308.

*

1. Kerbera (vidi 31, a i 134, e) Dorci brkaju sa psoglavim egipatskim bogom Anibom, koji je odvodio duše u Podzemlje. Izgleda da je on u početku bio boginja smrti Hekata, ili Hekaba (vidi 168, 1); boginju su slikali kao kučku, jer psi jedu leševe i laju na mesec.

2. Himajra je, izgleda, bila kalendarski simbol trodelne godine (vidi 75, 2), čiji su amblemi bili lav, koza i zmija.

3. Ortro (vidi 132, d), čiji su porod bili Himajra, Sfinga (vidi. 105, e) Hidra (vidi 60, h i 124, c) i Nemejski lav (vidi 123, b) je pseća zvezda Sirijus, čijom je pojavom na nebu počinjala atenska nova godina. Ortro je imao dvoliku glavu kao Janus, jer je preuređena atenska godina imala dva a ne tri godišnja doba: Ortrov sin, Lav, bio je amblem za prvu, a njegova kćerka, Zmija, bila je amblem za drugu polovinu godine. Kad je iščezao amblem koze, Himajra je ustupila mesto Sfingi krilatog lavljeg tela i zmijskog repa. Kako je reformisana nova godina počinjala u vreme kad je Sunce bilo u znaku Lava, a dani pseće zvezde Sirijusa već počeli, Ortro je gledao u dva pravca — napred, u novu godinu, i nazad — u staru — kao i kalendarska boginja Kardeja, koju su Rimljani tim povodom nazivali Postvorta ili Antevorta. Ortro se zvao »rani«, verovatno zato što je uvodio novu godinu.

35 POBUNA DZINOVA

Pobesneli od gneva što je Zeus zatvorio njihovu braću Titane u Tartar, neki veoma visoki i strašni džinovi, sa dugačkim uvojcima i bradama i zmijastim repovima umesto nogu, zaverili su se i napali Nebo. Njih dvadeset četvoricu rodila je Majka Zemlja u tračkoj Flegri.[1]

b) Bez ikakve opomene, oni dohvatiše stenje i jelove baklje i, stojeći na planinskim vrhovima, zavitlaše ih ka nebu, te tako dovedoše Olimpljane u veoma težak položaj. Hera je zloslutno prorekla da nijedan od bogova neće biti kadar da ubije ijednog džina; džinove može pobiti samo smrtnik, obučen u lavlju kožu, i to pod uslovom da ih preduhitri i ne dopusti da nađu izvesnu travu od koje se postaje neranljiv, a koja raste na nekim tajnim skrovitim mestima na zemlji. Zeus se odmah posavetovao sa Atenom, poslao ju je Heraklu u lavljoj koži, na koga je po svoj prilici, Hera mislila. Atena obavesti Herakla kako stvari stoje, a Zeus zabrani Eoji i Heliju da svetle za izvesno vreme. Pri slaboj treperavoj svetlosti zvezda, Zeus je u krajevima koje je Atena naznačila, počeo da pipa po zemlji, te tako nađe travu i srećno je donese na nebo.

c) Sad su Olimpljani mogli da se upuste u boj protiv džinova. Herakle je odapeo prvu strelu na Alkioneja, neprijateljskog vođu. Alkionej se sruši, ali se ponovo diže živ na noge, jer beše pao na svoju rodnu grudu u Flegri. »Požuri, hrabri Herakle!« vikala je Atena. »Odvuci ga negde u neku drugu zemlju!« Herakle dohvati Alkioneja na pleća i odvuče ga preko tračke granice, te ga tamo dokrajči svojom batinom.

d) Porfirion skoči na nebo sa jedne velike stene koja je strčala uvis, a koju su napravili sami džinovi i svi se bogovi razbežaše. Jedino je Atena zauzela odbrambeni stav. Projurivši pored nje, Porfirion se uputi Heri i pokuša da je zadavi; ali u tom trenutku Erot ga svojom strelom rani u jetru, njegov bes se pretvori u požudu, te poče da kida Herinu sjajnu odeždu. Zeus, videći da će mu žena biti silovana, potrča napred i u ljubomornom besu obori Porfiriona svojim gromom. Porfirion ga odmah podiže, ali ga Herakle, koji se utom vratio iz Flegre, za tren oka smrtno rani svojom strelom. U međuvremenu se Efijalt okomio na Areja i potukao ga do nogu; Apolon je ipak uspeo da ustreli prokletnika u levo oko i pozove Herakla, koji smesta posla drugu strelu u desno oko. Tako je umro Efijalt.

e) Od toga trenutka, čim bi neki bog ranio džina, Herakle bi zadavao smrtonosni udarac. Tako je Dionis oborio Eurita svojim tirsom, Hekata zasenila Klitija svojim buktinjama, Hefajst opekao Mimanta sručivši na njega kutlaču usijanog metala, a Atena prignječila pohlepnog Palanta kamenom. Miroljubive boginje Hestija i Demetra nisu uzimale učešća u sukobu, već su stajale po strani i, zbunjene, kršile ruke; Suđaje su, međutim, bacale gvozdene tučkove i to s dobrim rezultatima.[2]

f) Ostali džinovi, obeshrabreni, nagoše se da beže nazad na zemlju, a Olimpljani počeše da ih gone. Atena se baci kamenom za Enkeladom, kamen prignječi džina i surva ga u more: tako je postala Sicilija. Posejdon otkide deo ostrva Kosa svojim trozupcem i baci se njime na Polibuta; tako je u blizini Sicilije nastalo ostrvce Nisir, ispog koga leži Polibut.[3]

g) Ostali džinovi pružiše poslednji otpor kod Bata, u blizini Trapeza u Arkadiji, gde zemljište još uvek gori, a orači izoravaju kosti džinova. Hermes je pozajmio od Hada njegov nevidljivi šlem i pogodio Hipolita, a Artemida je probola strelom Grationa; tučkovi Suđaja porazbijali su glave Agriju i Toantu; Arej, svojim kopljem, i Zeus, svojom munjom, izađoše na kraj sa ostalima, tako su morali da zovu Herakla da bi

dokrajčio svakog palog džina. Ima ih koji tvrde da je bitka bila na Flegrajskom polju, nedaleko od Kumaje u Italiji.[4]

h) Silen, na zemlji rođeni satir, tvrdio je za sebe da je učestvovao u ovoj bici na strani svog učenika Dionisa, i pripomogao pogibiji Enkelada time što je širio paniku među džinovima njačući kao magarac; ali Silen je obično pijan i ne razlikuje istinu od laži.[5]

1. Apolodor: I, 6, 1; Higin: Fabule, predgovor;
2. Apolodor: I, 6, 2;
3. Apolodor: loc. cit.; Strabon: X, 5, 16;
4. Pausanija: vm, 29, 1—2; Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 21;
5. Euripid: Kiklopi 8.

*

1. Ova priča, nastala posle Homera, sačuvana je u nepotpunoj verziji; Erot i Dionis, koji su učestvovali u borbi, kasnije su došli na Olimp (vidi 15, 1—2 i 27, 5), a i Herakle je stigao na Olimp pre nego što je proglašen za boga na brdu Ojta (vidi 142, h). Ova priča služi da objasni odakle potiču mamutove kosti koje su nalazili kod Trapeza (koje se i danas mogu videti po mesnim muzejima); da objasni vulkanski plamen na Batu, zatim u Arkadiji, u tračkoj Paleni, i na Kumiru, i najzad postanak ostrva Sicilije i Nisira, ispod kojih su, kako priča kaže, Atena i Posejdon sahranili dva džina.

2. Istorijski događaj iz kojeg proističe ovaj mit, kao i mit o pobuni Aloida (vidi 37, 6), za koji se smatra da je dvojnik ovom mitu — izgleda da je bio koncentrisani pokušaj nehelenskih brđana da osvoje neka helenska utvrđenja. Mitom je obuhvaćeno i povlačenje napadača koje su Heleni odbili uz pomoć nekih svojih saveznika. Ali nemoć i kukavičluk bogova u poređenju sa hrabrošću nepobedivog Herakla, i tok bitke opisan sa elementima farse, govore o tome da je ovo pre omiljena pripovest negoli mit.

3. Ipak, u priči postoje i skriveni religiozni elementi. Džinovi nisu od krvi i mesa, već duhovi rođeni iz zemlje; to označavaju njihovi zmijoliki repovi; s njima se može izaći na kraj samo pomoću čarobne trave. Nijedan mitograf ne pominje o kojoj se biljci radi, ali to je verovatno ephialtion, lek protiv snoviđenja i košmara. Efijalt, ime vođe džinova, bukvalno znači »onaj koji skače na« (incibus — na latinskom); a pokušaj Porfiriona da zadavi i napastvuje Heru i pokušaj Palanta da siluje Atenu ukazuju da je cilj priče pouka da u slučaju erotičnih košmara, u bilo kome trenu u toku 24 časa, treba prizvati u pomoć Herakla Spasioca.

4. Alkionej (»moćni magarac«) verovatno je duh vetra koji se zove šiloko (jugo) — dah divljeg magarca, ili Tifon (vidi 36, 1) — koji donosi ružne snove i razgara sklonosti i požudu; zato Silen i tvrdi da je džinove naterao u bekstvo njačući kao magarac, što priču čini još komičnijom (vidi 20, b). Ime Mimant ("mimikrija") možda se odnosi na nestvarnu uverljivost snova; a Hipolit ("po-top konja") podseća da su se u drevna vremena snovi pripisivali boginji sa kobiljom glavom. Na severu su oni što su patili od strašnih snova dozivali boga Odina, dok ga kasnije nije zamenio sveti Svithold.

5. Kako je Herakle upotrebio čarobnu travu može se zaključiti iz vavilonskog mita o kosmičkoj borbi starih i novih bogova. Tamo Marduk, Heraklov parnjak, drži travku u svojim nozdrvama, da bi se sačuvao od škodljivog mirisa boginje Tijamat; u ovom mitu trebalo je suprotstaviti se Alkionejevom zadahu.

36 TIFON

Iz osvete što su uništeni džinovi, Majka Zemlja se podade Tartaru, i uskoro u Korikskoj pećini na Kilikiji rodi svoje najmlađe dete, Tifona: najveće čudovište koje se ikad rodilo.[1] Od bedara naniže Tifon je bio samo ogroman splet zmijurina, a njegove su ruke, koje bi, kad ih ispruži, dosezale stotinu morskih milja u oba pravca, imale bezbroj zmijskih glava umesto šaka. Njegova gruba magareća glava dodirivala je zvezde, a ogromna krila su pomračivala sunce, vatra mu je izbijala iz očiju a užarene kamenčuge kuljale su mu iz čeljusti. Kad je Tifon krenuo ka Olimpu, bogovi u strahu pobegoše čak u Egipat i tu se prerušiše u životinje: Zeus je postao ovan; Apolon vrana, Dionis koza, Hera bela krava; Artemida mačka; Afrodita riba; Arej vepar; Herakle se pretvorio u pticu Ibis, i tako dalje.

b) Jedino Atena osta na položaju i poče oštro koriti Zeusa zbog kukavičluka, dok on ponovo ne uze svoj pravi lik i pusti munju na Tifona, a istovremeno zamahnu svojim kremenim srpom kojim se poslužio da kastrira svoga oca Urana. Ranjen, Tifon urlajući odlete na planinu Kasiju, koja se pomalja na severu iznad Sirije i tamo se njih dvojica uhvatiše ukoštac. Tifon se mnogostruko obavio oko Zeusa, razoružao ga otevši mu srp, i pošto mu je prekinuo žile na rukama i nogama, odvukao ga u koriksku pećinu. Zeus je besmrtan, ali tad nije mogao ni prstom da makne, a pored toga Tifon je sakrio žile u medveđu kožu. Njegova sestra Delfina, takođe čudovište sa zmijskim repom čuvala je stražu.

c) Vest o Zeusovom porazu prožela je bogove strahom i užasom, ali Hermes i Pan otidoše potajno u pećinu i tu Pan uplaši Delfinu iznenadnim strašnim poklicima, dok Hermes vešto izvuče žile i ubaci ih ponovo u Zeusove udove.[2]

d) Ali neki kažu da je Kadmo izvukao žile od Delfine rekavši joj da su mu potrebne kao žice za liru na kojoj će joj svirati najdivniju muziku; tek tada je Apolon svojom nepogrešivom strelom ustrelio Delfinu.[3]

e) Zeus se vratio na Olimp, popeo se u kočije koje su vukli krilati konji i još jedanput pošao gromom na Tifona. Ovaj je otišao na planinu Nisa, gde su ga Suđaje ponudile lažnim voćem, govoreći da će mu ono povratiti snagu, iako su ga, u stvari, time osudile na sigurnu smrt. On je uspeo da dođe do planine Hajme u Trakiji, pa je, dižući čitave planine, počeo njima da se baca na Zeusa; Zeus bi pred svaku isprečio grom, tako da su se odbijale i vraćale nazad na čudovište i strahovito ga izranjavile. Potoci Tifonove krvi dadoše ime planini Hajm, a on pobeže prema Siciliji, gde Zeus okonča borbu time što je na džina srušio planinu Etnu, te vatra i danas kulja iz njenog grotla.[4]

1. Hesiod: Teogonija 819; Pindar: Pitijske ode, I, 15; Higin: Fabula 182;
2. Apolodor: I, 6, 3;
3. Non: Dionysiaca 1, 481; Apolonije sa Roda: loc, cit; Pindar: loc. cit;
4. Apolodor: loc. cit; Pindar: loc. cit.

*

1. "Korikski", kažu, znači »od kožne vreće«; ta reč se verovatno odnosi na staro verovanje da se vetrovi drže u vreći, odakle ih pušta Ajol (vidi 170, g), dok je tu ulogu praznoverje u srednjem veku pripisivalo vešticama. U jednoj drugoj pećini, u Delfima, Delfinin zmijoliki sadrug zvao se Piton a ne Tifon ("zmija"). Piton personifikuje rušilački severni vetar — vetrovi su obično slikovito predstavljeni sa zmijskim repovima i sjuruju se dole na Siriju sa planine Kasije, a na Grčku sa planine Haim (vidi 21, 2). Tifon, s druge strane, znači "ubitačni dim koji guš", što se naravno odnosi na erupciju; tako postaje razumljivo kako Zeus savlađuje Tifona prignječivši ga Etnom. Ali ime »Tifon« značilo je još i vetar zvani "šiloko", koji duva iz južnih pustinjskih oblasti i izaziva sušu u Libiji i Grčkoj, pored toga što sa sobom donosi i miris vulkanske lave: Egipćani su ovaj vetar predstavljali kao pustinjskog magarca (vidi 35, 4 i 83, 2). Bog Set, čiji je dah po predanju bio Tifon, osakatio je Ozirisa na gotovo isti način kao i Tifon Zeusa, ali su obojica na kraju ipak bili pobeđeni, a ova podudarnost je izazvala pometnju oko imena Piton i Tifon.

2. Bekstvo bogova u Egipat, kako Lukijan primećuje ("O žrtvama" 14), izmišljeno je kao aluzija na račun Egipćana, koji su bogove predstavljali u obliku životinja: Zeus—Amon kao ovan (vidi 133, j), Hermes—

Tot kao ibis ili ždral (vidi 52, 6). Hera— Izida kao krava (vidi 56, 2), Artemida—Pašt kao mačka i tako dalje; međutim bekstvo bogova može se odnositi i na istorijsko bekstvo zaplašenih sveštenika i sveštenica sa egejskog arhipelaga, kad je vulkanska erupcija zatrpala polovinu prostranog ostrva Tera, otprilike 2000 godina pre naše ere. Mačke nisu bile odomaćene u klasičnoj Grčkoj. Osnovni izvor ove legende izgleda da je bio vavilonski ep o stvaranju sveta, "Enuma Elish", po kome su, kako Damaskije veli u ranijoj verziji, boginja Tijamat, njen suprug Apsu i njegov sin Mumi (»zbrka«) pustili na slobodu Kingua i hordu drugih čudovišta i nahuškali ih na tek rođeno trojstvo bogova: Ea, Anu i Bela. Sve troje je u prvi mah naglo u panično bekstvo, ali ubrzo Bel poče da se podsmeva svojoj braći, preuze komandu i potuče snage Tijamate, a njoj samoj smrska glavu batinom i raspoluti je nadvoje »kao pljosnatu ribu«.

3. Mit o Zeusu, Delfini i medveđoj koži priča o Zeusovom poniženju pred Velikom Boginjom, koju su poštovali kao medvedicu, čije je glavno svetilište bilo u Delfima; istorijski razvoj događaja nije nam poznat, ali su Kadmenjani iz Bojotije, izgleda, bili zainteresovani da sačuvaju Zeusov kult. "Voće" koje su Tifonu ponudile tri Suđaje biće svakako dobro poznata jabuka smrti (vidi 18, 4; 32, 4; 33, 7 itd.). Prema jednoj protohetitskoj verziji ovog mita zmija Ilijunka pobeđuje boga nepogode i oduzima mu oči i srce, koje on nanovo dobija ratnim lukavstvom. Evo kako: boginja Inara tada je sazvala savet bogova i oni se dogovoriše kako da se osvete. Bogovi su pozvali na gozbu Ilijunku. Ilijunka je toliko jela da je počela da se davi, tada joj je boginja žicom probola oči i oslepila je, a dokrajčio je bog nepogode.

4. Gora Kasija (sada se zove Džebel el Akra) je brdo Hazi koje se pominje u hetitskoj priči o Ulikumiju. To je priča o džinu od kamena koji je, rastući, dostigao neobičnu visinu i kome je njegov otac Kumarbi naredio da uništi sedamdeset bogova na Nebu. Ni bog nepogode i oluje, ni bog sunca, ni boginja lepote, ni svi ostali njihovi božanski sadruzi nisu uspeli da ubiju Ulikumija, dok Ea, bog Mudrosti, nije nožem koji je poslužio da se odvoji Nebo od Zemlje odsekao stopala čudovištu i strovalio ga u more. Elementi ove priče pojavljuju se u mitu o Tifonu kao i u mitu o Aloeidima (vidi 37, b). Izgleda da su Kadmenjani ovu legendu doneli u Grčku iz Male Azije (vidi 6, 1).

37 ALOEIDI

Efijalt i Ot su bili kopilad Ifimedeje, Triopove kćeri. Ona se zaljubila u Posejdona i imala je običaj da, čučeći na obali mora, rukama skuplja talase i sipa ih sebi u krilo; tako je i zatrudnela. Efijalt i Ot su se ipak zvali Aloeidi, jer se Ifimedeja uskoro udala za Aloeja, koga je njegov otac Helije učinio kraljem bojotijske Asopije. Aloeidi su rasli lakat u širinu i šest stopa u visinu svake godine i kad su napunili devet godina, bili su devet lakata široki i 54 stope visoki. Oni tada objaviše rat Olimpljanima. Efijalt se zakle rekom Stig da će silovati Heru, a Ot da će napastvovati Artemidu.[1]

b) Odlučivši da prvo zarobe Areja, boga rata, oni odoše u Trakiju, razoružaše ga i zatvoriše u bronzanu posudu i sakriše je u kući svoje maćehe Eriboje, pošto njihova majka Ifimedeja više nije bila među živima. Tako je počela njihova opsada Olimpa; napravili su uzvišenje sa koga su nameravali da izvrše napad na taj način što bi planinu Pelion popeli na planinu Osu, pa zapretili da će baciti planine u more sve dok ono ne postane suvo kao zemlja. Njihovo samopouzdanje bilo je ogromno, jer je proročeno da nikakav živi čovek, pa čak ni bog, ne može da ih ubije.

c) Po savetu Apolona, Artemida je poslala poruku Aloeidima: ako obustave opsadu, ona će doći na ostrvo Naks da se sretne s njima i preda Otu u zagrijaj. Ot je bio presrećan, ali Efijalt postade ljubomoran i ljut, jer nije primio sličnu poruku od Here. Zbog toga na ostrvu Naks među njima izbi žestoka svađa. Efijalt je zahtevao ili da odbiju uslove, ili da se on, kao stariji, prvi naužива s Afroditom. Rasprava je dostigla vrhunac kad se pojavila Afrodita u obliku košute i oba se Aloeida mašiše za svoje džilite, svaki spreman da dokaže kako je baš on dostojan ljubavi. Afrodita prolete između njih kao vetar, a oni, osvrnuvši se na nju, probodeše jedan drugog. Tako su obojica pali, i tako se obistinilo proročanstvo da ih ne mogu ubiti ni ljudi

ni bogovi. Tela su im vratili u bojotijski Antedon da ih sahrane: narod sa Naksa ih još poštuje. Poštuju ih i kao osnivače bojotijske Askre, a i kao prve smrtnike koji su poštovali helikonske Muse.[2]

d) Pošto je prestala opsada Olimpa, Hermes je pošao da potraži Areja, pa je primorao Eriboju da ga polumrtvog oslobodi iz bronzane posude. Duše Aloeida sišle su u Tartar, gde su ih čvrsto privezali uz stub konopcima koje su vezivali čvorovima od živih zmija otrovnica. Tako oni sede okrenuti jedan drugom leđima. a nimfa iz reke Stig mrzovoljno čuči na vrhu stuba i opominje ih na neispunjene zakletve.[3]

1. Apolodor: I, 7, 4; Pausanija: II, 3, 8; Pindar: Pitijske ode IV, 88—92;
2. Homer: Odiseja XI, 305—20; Ilijada V, 385—90; Pausanija: IX, 29, 1—2;
3 Apolodor: I, 7, 4; Higin: Fabulo 28.

*

1. Ovo je druga, takođe prilično poznata verzija pobune džinova (vidi 35, b). Ime Efijalt, napad na Olimp, pretnja Heri i proročanstvo o neranjivosti, pojavljuju se u obe verzije. Efijalt i Ot »sinovi gumna« sa »onom koja snaži genitalije«, unuci »one sa tri lica«, naime Hekate, i poklonici divljih Musa, oličavaju moru ili orgastički košmar koji žene ponekad doživljavaju u snu. Kao i »Nightmare« (»Snoviđenja«) u britanskim legendama, oni se vezuju uz broj devet. Mit se zapliće maglovitom istorijskom epizodom koju priča Diodor sa Sicilije (V, 50). On kaže da je Tesalijac Aloej poslao svoje sinove da oslobode svoju majku Ifimedeju i sestru Pankratidu (»opšta snaga«) od Tračana, koji su ih odveli na ostrvo Naks; njihov poduhvat je uspeo, ali su se posvađali oko deobe ostrva i ubili jedan drugog. Iako Stefan Vizantijski beleži da je grad Aloeja u Tesaliji dobio ime po Aloeidima, rani mitografi ih smatraju Bojoćanima.

2. Uzajamno ubistvo blizanaca podseća na večno rivalstvo svetoga kralja i njegovog naslednika u ljubavi prema Beloj Boginji, i oni naizmenično sreću smrt od suparničke ruke. To što se Aloeidi zovu »sinovi gumna» i što su izbegli Zeusovoj munji, podatak je da pripadaju pre žitnom nego hrastovom kultu. Kazna u Tartaru, kao i Tesejeva i Pejritojeva (vidi 103, c), izgleda da se oblikovala prema drevnom kalendarskom simbolu koji prikazuje blizance vezane za stub i okrenute potiljkom u potiljak, kako sede na stolici zaborava. Stub na kome stoji boginja Smrti u životu obeležava dužinu letnjeg godišnjeg doba; kad ono istekne, završava se vladavina svetog kralja a počinje vladavina njegovog naslednika. U Italiji je ovaj simbol predstavljen kao dvoglavi Janus; ali italijanska Nova godina padala je zimi u januaru, a ne leti, kao u sunčanoj godini helijatska egipatska od 365 1/2 dana, koja je počinjala rađanjem dvoglavog Sirijusa (vidi 34, 3).

3. Arejevo zatočeništvo od trinaest meseci mitski je fragment nepouzdanog datuma, koji se odnosi verovatno na primirje od godine dana — pelašku godinu od trinaest meseci — koje su zaključili Tesalo-Bojoćani i Tračani, s tim što su ratničke zaloge obe zaraćene strane stavile u bronzani sud i pohranile u hram Here i Eriboje. Helion, Osa i Olimp su planine istočno od Tesalije, s čijih vrhova puca vidik čak do tračkog poluostrva, gde se, izgleda, i vodio rat završen ovim primirjem.

38 DEUKALIONOV POTOP

Deukalionov potop, koji se zove tako za razliku od ogigijskog i drugih potopa, izazvao je Zeus kad se naljutio na bezbožne sinove Likaona, sina Pelazgova. Likaon je prvi civilizovao Arkadiju i počeo da obožava Zeusa Likajskog, ali ga je naljutio time što mu je prineo ljudsku žrtvu. Zeus ga je zbog toga pretvorio u vuka, a kuću mu spalio gromom. Neki kažu da je imao dvadeset dva sina, drugi, pak, pedeset.[1]

b) Vest o zločinima koje su činili Likaonovi sinovi dospela je na Olimp i Zeus ih je lično posetio, prerušen u siromašnog putnika. Oni su bili toliko bestidni i bezobzirni da su pred njega izneli čorbu od iznutrica u koju su, zajedno sa iznutricom ovaca i koza, stavili i creva svoga brata Niktima. Zeusa nisu

mogli da prevare, te on prevrnu trpezu sa tako odvratnom večerom — mesto gde je Zeus izvrnuo trpezu postade poznato kao Trapez — sve ih pretvori u vukove, osim Niktima, kome povrati život.[2]

c) Po povratku na Olimp, Zeus, kome se zgadio ceo ljudski rod, pusti veliku poplavu na zemlju, s namerom da zbriše celo čovečanstvo, ali Deukalion, kralj Ftije, koga je opomenuo njegov brat Titan Prometej, kad ga je ovaj pohodio na Kavkazu, sagradi čun i snabde ga namirnicama, te isplovi sa ženom Pirom, kćerkom Epimetejevom. Samo što su se otisnuli od obale, duhnu južni vetar, poče da pada kiša, a nabujale reke počeše da se sručuju u more, koje je raslo s ogromnom brzinom i rušilo sve na obali i u ravnici; ceo svet je bio poplavljen osim nekoliko planinskih vrhova i izgledalo je da su izgubljena sva smrtna bića osim Deukaliona i Pire. Njihov čun je plovio devet dana dok najzad voda nije prestala da raste, a čun se zaustavio na brdu Parnasu, ili, po nekima, na Etni; po drugima na Atosu ili na planini Ortriji u Tesaliji. Kažu da se Deukalion uverio da je voda prestala da raste po golubu koga je poslao u izviđanje.[3]

d) Kad su se iskrcali, oni prineše žrtvu ocu Zeusu, zaštitniku begunaca, i spustiše se sa brda da se mole u svetilištu Temide pored reke Kefis, gde nađoše krov mokar, prekriven morskim algama, a oltar ohlađen. Oni su tako ponizno molili za obnavljanje čovečanstva da Zeus, čuvši ih izdaleka, posla Hermesa da ih uveri kako će od sada sve njihove zahteve i molbe ispuniti. Pred njima se pojavi i sama Temida lično i reče: »Pokrijte glave svoje i bacajte kosti majke svoje za sobom!« Deukalion i Pira se zbuniše, pošto su im oboma matere bile već umrle, ali dokonaše da je Titanka svakako mislila na Majku Zemlju, čije je stenje ležalo na obali reke. Tako su oni, koračajući pokrivenih glava, uzimali kamenje i bacali ga preko ramena; svaki kamen je postao muškarac ili žena, već prema tome ko ga je bacio — Deukalion ili Pira. Tako je čovečanstvo bilo obnovljeno, a otada su reči »čovek« (laos) i "kamen" (laas) gotovo iste u mnogim jezicima.[4]

e) Ipak, zna se da Deukalion i Pira nisu jedini preživeli poplavu, jer se Megar, Zeusov sin, probuđen kricima žrtava, digao iz postelje, a ždralovi su ga preneli na vrh gore Geranije, koji je virio iznad vode. Izbegao je poplavi i Kerambo sa Peliona, koga su Nimfe preobrazile u balegara, te je odleteo na vrh. Parnasa.[5]

f) Slično ovome, stanovnike Parnasa — grada koji je osnovao Parnas, Posejdonov sin, koji je izmisilo augurske veštine — probudilo je zavijanje vukova te su za njima pošli na planinski vrh. Oni su novoosnovani grad nazvali Likoreja, po vukovima.[6]

g) Tako je poplava donela malo koristi, jer su se neki od Parnasovaca preselili u Arkadiju, i obnovili Likaonove gnusobe. Do današnjeg dana oni žrtvuju dečaka Zeusu Likajskom i njegova creva mešaju sa drugim iznutricama u čorbi koju služe pastirima pored potoka. Pastir kome je kockom palo u deo da pojede crevo dečaka, počinje da zavija kao vuk, obesi svoje odelo o hrast, prepliva potok i postaje čovek-vuk. Osam godina on provodi u čoporu s vukovima, pa ako za to vreme izdrži da ne jede ljudsko meso, može po isteku tog vremena da se vrati, ponovo prepliva potok i obuče svoju odeću. Nedavno je neki Demarh proveo osam godina među vukovima, pa je povratio ljudsko obličje i, posle deset godina, pošto je usrdno vežbao u gimnazijumu, dobio na Olimpijskim igrama nagradu u boksu.[7]

h) Ovaj Deukalion bio je brat Krećanke Arijadne i otac Oresteja, kralja ozolskih Lokriđana, u čije vreme je bela vučica okotila stabljiku što ju je Orest presadio, a ona izrasla u vinovu lozu. Jedan drugi njegov sin, Amfiktion, pravio je društvo Dionisu i bio je prvi čovek za koga se zna da je mešao vino s vodom. Ali njegov najstariji i najslavniji sin bio je Helen, otac svih Grka.[8]

1. Apolodor: III, g, 1; Pausanija: VIII, 2, 1; Sholijast uz Arateju Cezara Germanika 89; Ovidije: Metamorfoze I, 230;
2. Apolodor: loc. cit.; Ceces: O Likofronu 481; Pausanija: VIII, 3, 1; Ovidije: Metamorfoze I, 230;
3. Ovidije: Ibid. I, 317; Sholijast uz Euripidovog Oresta 1095; Higin: Fabula 153; Servije o Vergilijevim Eklogama VI, 41; Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode IX, 42; Plutarh: Koje su životinje sposobnije? 13;
4. Apolodor: I, 7, 2; Ovidije: Metamorfoze I, 260—415;
5. Pausanija: I, 40, 1; Ovidije: Metamorfoze VII, 352—6;
6. Pausanija: X, 6, 1—2;
7. Pausanija: VIII, 2. 3 1 VI, 8. 2; Plinije: Istorija prirode, VIII, 34: Platon: Država, VIII, 18.

8. Pausanija: X, 38, 1; Eustatije o Homeru, str. 1815; Apolodor: I, 7, 2.

*

1. Priča o Zeusu i dečakovim crevima nije toliko mit koliko moralna anegdota koja izražava gnušanje civilizovanijeg stanovništva Grčke prema drevnom ljudožderskom običaju kao »varvarskom i neprirodnom«, koje se u Arkadiji još primenjivalo u ime Zeusa (Plutarh: "Život Pelopida"). Likaonov vrsni atenski savremenik Kekrop (vidi 25, d) prinosio je na žrtvu samo ječmene kolače, odričući se čak i životinjskih žrtava. Likaonovi običaji, za koje autor tvrdi da ih Zeus nikada nije priznao, trebalo je, po njegovom mišljenju, da ljudskim mesom — žrtvovanjem kralja — umilostive vukove da ne napadaju stada i krda. »Likaj« znači »od vučice«, ali takođe i »od svetlosti«, pa munja u mitu o Likaonu pokazuje da je arkadijski Zeus najpre bio sveti kralj koji je vršio obred za kišu u službi božanske vučice — Meseca, na koju urla čopor vukova.

2. Velika godina od stotinu meseci ili osam sunčanih godina delila se, podjednako, na vladu svetoga kralja i njegovog naslednika; Likaonovih pedeset sinova jelo je čorbu od iznutrica — po jedan svakog meseca vladavine svetog kralja. Broj dvadeset dva predstavlja ili porodice koje vode poreklo od Likaona i imaju pravo učešća u gozbama na kojima se jede čorba od iznutrica, ili se odnosi na dvadeset dve petoletne lustre koje su činile krugove stodesetogodišnjeg ciklusa, a po ugledu na to bili su ustrojeni i određeni redovi sveštenica.

3. Mit o Deukalionovom potopu, koji su očevidno iz Azije doneli Heladi, istog je porekla kao i biblijska legenda o Noju. Međutim, iako je po hebrejskoj moralnoj priči vino pronašao Noje, što uzgredno opravdava i zašto su semitski osvajači zarobili Kanaance, u Grčkoj su Deukalionovu tvrdnju da je on izumeo vino suzbijali u korist Dionisa. Deukalion je, ipak, opisan kao Arijadnin brat, a ona je sa Dionisom izrodila mnoga plemena kulta vinove loze (vidi 27, 8); a ime mu potiče od deucos i halieus. Mit o Deukalionu opisuje, u stvari, poplavu u Mesopotamiji, koja se dogodila u trećem milenijumu pre naše ere, a i jesenje i novogodišnje gozbe u Vavilonu, Siriji i Palestini. Na ovim gozbama izlivalo se slatko novo vino u spomen na graditelje čuna ili kovčega, u kome su, po vavilonskom epu o Gilgamešu, on i njegova porodica preživeli potop koji je poslala boginja Ištar. Čun ili kovčeg bio je mesečev brod (vidi 123, 5) i gozba je proslavljana u vreme mladog meseca, najbližeg jesenjoj ravnodnevici, da bi se podstakle jesenje kiše. Ištar se u grčkom mitu zove Pira, što je ime boginje majke kod Piresata (Filistina), naroda poreklom sa Krete, koji je došao u Palestinu preko Kilikije oko 1200. godine pre naše ere; na grčkom pyrrha znači "vatreno crveno", a taj pridev se stavljao uz reč vino.

4. Sumerski junak legende o poplavi bio je Ksisut, a Beros je zabeležio da mu se čun ili kovčeg zaustavio na vrhu planine Ararat. Svi ovi čunovi građeni su od bagremova drveta, a tu građu je upotrebila i Izida za Ozirisov mrtvački čamac.

5. Mit o ljutitom bogu koji je odlučio da kazni ljudsku zloću potopom, Grci su izgleda kasnije pozajmili od Feničana ili Jevreja; međutim veliki broj planina u Grčkoj, Trakiji i Siciliji, za koje se priča da se na njih iskrcao Deukalion, navodi na to da je drevni mit o potopu prethodio legendi o poplavi u severnoj Grčkoj. U ranijoj grčkoj verziji mita, Temida je obnovila ljudski rod pre nego što je dobila Zeusov pristanak; prema tome izgleda da je za taj potop, baš kao i u Vavilonu, bila odgovorna boginja, a ne bog.

6. Pretvaranje kamenja u ljude izgleda da su Heladi takođe pozajmili sa Istoka; sv. Jovan Krstitelj pomenuo je sličnu legendu upotrebivši jevrejske reči banim i abanim za igru rečima, kojom je nagovestio kako bog može da podigne decu Avramovu od pustinjskog kamenja (Matej III, 3—9 i Luka III, 8).

7. Priča o beloj vučici, mesečevoj boginji Hekati, koja je okotila stabljiku vinove loze u vreme vladavine Deukalionova sina Oresteja, verovatno je najraniji grčki mit o vinovoj lozi. Naziv »ozolski« izvodi se iz ozoi, "lastari vinove loze" (vidi 147, 7). Jedan od zlih Likaonovih sinova zvao se Orestej, što možda može da znači da su neki mitografi namerno dovodili u vezu Deukalionovu poplavu i čorbu od iznutrica.

8. Amfiktion, ime jednog od Deukalionovih sinova, oblik je muškog roda imena Amfiktionida — boginja u čiju čast je osnovana čuvena konfederacija nazvana "Amfiktionidin savez", prema Strabonu, Kalimahu i sholijastu uz Euripidovog Oresta, ovaj savez je osnovao Akrisije iz Arga (vidi 73, a). Civilizovani Grci, suprotno lakomislenim Tračanima, odricali su se čistog vina; razblaživanje vina vodom na državnim skupovima, koji su se održavali u doba berbe u Anteli kod Termopila, bilo je mera predostrožnosti protiv svađa i ubistava do kojih je tom prilikom moglo doći.

9. Deukalionov sin Helen dao je ime celokupnom helenskom rodu (vidi 43, b); ime mu kazuje da je bio kraljevski poslanik kod mesečeve sveštenice Hele ili Helene, ili Selene, boginje Mesec,
a po Pausaniji (III, 20, 6), prvo pleme koje se zvalo Heleni potiče iz Tesalije, gde je poštovana boginja Hela (vidl 70, 8).

10. Aristotel (Meteorologica I, 14) kaže da je Deukalionova poplava zahvatila »staru Grčku (Graecia), naime oblasti oko Dodone i reke Aheloja.« Graeci znači "oni koji obožavaju staricu Kronu", najverovatnije dodonsku boginju zemlje koja se pojavljuje u trojstvu kao Graja (vidi 33, c); smatralo se da su Ahajci bili prinuđeni da osvoje Peloponez, jer je neobično jaka kiša potopila njihove pašnjake. Obožavanje Hele (vidi 62, 3; 70, 8 i 159, 1) izgleda da je istisnulo obožavanje Graje.

11. Insekt balegar bio je amblem besmrtnosti u Donjem Egiptu, jer je ta vrsta preživljavala poplave Nila — Faraon kao Oziris ulazi u svoju sunčanu barku u obliku balegara — i tako balegar postaje poznat po simbolu besmrtnosti u Palestini, Egeju, Etruriji i na Balearskim ostrvima. Antonije Liberal pominje mit o Kerambu ili Terambu, navodeći Nikandera.

39 ATLANT I PROMETEJ

Prometej, tvorac ljudskog roda, koga neki ubrajaju u sedam Titana, bio je sin ili titana Eurimedona, ili Japeta i nimfe Klimene; a braća su mu bila Epimetej, Atlant i Menojtije.[1]

b) Džinovski Atlant, najstariji od braće, poznavao je sve dubine mora; on je vladao kraljevstvom Atlantide i njenim strmim morskim obalama, a Atlantida je bila veća od Afrike i Azije zajedno. Atlantida se prostirala izvan Heraklovih stubova, a venac ostrva na kojima su obilno rasle voćke odvajao ju je od jednog još daljeg kontinenta, odvojenog od našeg. Atlantov narod obrađivao je i navodnjavao ogromnu središnu ravnicu, koja se napajala vodom s brda što su je okružavala sa svih strana osim prema moru. Oni su takođe sagradili i dvorove, kupatila, trkačke staze, pristaništa i hramove; nisu ratovali samo na zapadu, čak do drugog kontinenta, već i na istoku do Italije i Egipta. Egipćani kažu da je Atlant bio Posejdonov sin a da su se ostali Posejdonovi sinovi, pet pari muških blizanaca, zakleli na podaničku vernost svom bratu krvlju bika žrtvovanog na vrhu stuba; u početku su bili puni vrlina, noseći dostojno teret svog velikog bogatstva u srebru i zlatu. Ali kad ih je jednog dana nadvladala pohlepa i svirepost, po Zeusovoj naredbi savladaše ih goloruki Atenjani i uništiše njihovu moć. U isto vreme bogovi su poslali potop, koji je za jedan dan i jednu noć preplavio celu Atlantidu, tako da su luke i hramovi bili zatrpani blatom, a morem se nije moglo ploviti.[2]

c) Atlant i Menojtije, koji su izbegli potopu, prišli su tada Kronu i Titanima i poveli bezuspešan rat protiv olimpijskih bogova. Zeus je ubio Menojtija gromom i poslao ga u Tartar, ali je poštedeo Atlanta, koga je prokleo da zanavek podupire nebesa svojim plećima.[3]

d) Atlant je bio otac Plejada, Hijada i Hesperida; stalno je podupirao nebo od vremena kad mu je naređeno, osim jednom kad ga je Herakle privremeno zamenio u ovom teškom poslu. Neki kažu da je Persej okamenio Atlanta u planinu Atlas, pokazavši mu Gorgoninu glavu; ali oni zaboravljaju da je Persej bio, kako svi smatraju, Heraklov daleki predak.[4]

e) Prometej, kao mudriji od Atlanta, predvideo je ishod pobune protiv Krona, i zato je više voleo da se bori na strani Zeusa, nagovorivši Epimeteja da učini isto. On je zaista bio najmudriji u svojoj rasi, i Atena, čijem je rađanju iz Zeusove glave pomagao, naučila ga je arhitekturi, astronomiji, matematici, plovidbi, medicini, metalurgiji i ostalim korisnim znanjima i veštinama koje je on preneo na ljude. Ali Zeus, koji je odlučio da iskoreni ceo ljudski rod i spasao ga isključivo na Prometejevu usrdnu molbu, počeo je da se ljuti pošto je shvatio kako se snaga i sposobnosti ljudi stalno uvećavaju.[5]

f) Jednog dana, kad je počela rasprava na Sikionu o tome koje delove bika treba prinositi bogovima na žrtvu, a koje ostavljati ljudima, Prometeja su pozvali da presudi. On je radi toga ubio i raskomadao bika i od njegove kože sašio dve vreće, pa ih napunio onim što je isekao. U jedan džak je strpao meso, ali ga je sakrio buragom, koji je najmanje primamljiv deo svake životinje; drugi džak sadržao je kosti sakrivene debelom naslagom sala. Kad je ponudio Zeusa da izabere, ovaj se prevari te izabra vreću sa kostima i salom (što je još uvek božanski deo); zbog toga je Zeus Prometeja, koji mu se podsmevao iza leđa, kaznio time što je ljudima oduzeo vatru. »Neka od sada jedu živo meso!« — dreknuo je Zeus."

g) Prometej odmah ode do Atene, s molbom da ga na sporedan ulaz pusti na Olimp, i ona mu to dozvoli. Došavši gore, on zapali baklju o usijane sunčeve kočije, pa je zatim odmah razbi na nekoliko ugljenih ugaraka, koje sakri u srčiku džinovske stabljike mirođije. Zatim se, ugasivši svoju baklju, iskrade sa Olimpa da ga niko ne vidi i ljudima odnese vatru.[7]

h) Zeus se zakleo da će se osvetiti. Naredio je Hefajstu da napravi ženu od ilovače, četvorici vetrova da joj udahnu život, a svim boginjama sa Olimpa da je ukrase. Ovu ženu, Pandoru, najlepšu koja je ikada stvorena, poslao je Zeus na poklon Epimeteju, a pratio ju je Hermes. Ali Epimetej, pošto ga je brat opomenuo, nije primio poklon od Zeusa, izvinivši se sa puno poštovanja. Ljući nego ikada, Zeus okuje nagog Prometeja za stub na kavkaskim planinama, gde mu je pohlepna orlušina celog dana kidala džigericu, iz godine u godinu; i nije bilo kraja bolu, jer je noću, (dok je Prometej bio izložen svirepom mraku i hladnoći), njegova jetra ponovo zarastala.

i) Ali Zeus, u nameri da ne prizna da je vinovnik ove svireposti, poče da protura laž: govorio je da je Atena Prometeja pozvala na Olimp na tajni ljubavni sastanak.

j) Epimetej, uplašen sudbinom svoga brata, požuri da se oženi Pandorom, koju je Zeus napravio koliko lepom toliko glupavom, rđavom i lenjom — i to je prva od velikog broja sličnih žena. Pandora je odmah otvorila krčag u koji je Prometej s velikim naporom uspeo da zatvori sve duhove što su mogli da naškode ljudima: starost, tegoban rad, slabost, ludilo, porok i strast — i dao ga Epimeteju s napomenom da ga čuva zatvorenog. Iz krčaga izbi oblak, koji prvo zapahnu Pandoru i Epimeteja po svim delovima tela, a potom zarazi sav ljudski rod. Ipak varljiva Nada, koju je Prometej takode tamo zatvorio, pomože im svojim lažima da se spasu od sveopšteg samoubistva.[8]

1. Eustatije: O Homeru, str. 987; Hesiod: Teogonija 507; Apolodor: I, 2, 1;
2. Platon: Timaj 6 i Kritija 9—10;
3. Homer: Odiseja I, 52—4; Hesiod: loc. cit.; Higin: Fabula 150;
4. Diodor sa Sicilije: IV, 27; Apolodor: II, 5, 11; Ovidije: Metamorfoze IV, 630;
5. Ajshil: Okovani Prometej 218, 252, 445, 478 i 228—38;
6. Hesiod: Teogonija 521—84; Lukijan: Dijalozi bogova I i Prometej na Kavkazu. 3;
7. Servije o Vergilijevim Eklogama VI, 42;
8. Hesiod: Poslovi i dani 42—105 i Teogonija 585—618; Sholijast uz Apolonija sa Roda II, 1249.

*

1. Pozniji mitografi su shvatili Atlanta samo kao personifikaciju planine Atlas u severozapadnoj Africi, čiji vrh izgleda kao da podupire nebesa; ali su, po Homeru, stubovi koji su podupirali svod stajali daleko u

Atlantskom okeanu, koji je kasnije, po Herodotu, prozvan Atlantskim u čast Atlanta. On je, verovatno, u početku bio Titan drugoga dana nedelje, onaj koji je razdvojio vode nebeskog svoda od voda na zemlji. Kiša najčešće dolazi u Grčku sa Atlantika; naročito sa prvim izlaskom zvezda Atlantovih kćeri Hijada, što delom i objašnjava i zašto mu se dom nalazi na zapadu. Herakle je preuzeo nebesa sa njegovih pleća u dvostrukom smislu (vidi 133, 3—4 i 123, 4).

2. Egipatska legenda o Atlantidi, takođe poznata i kao narodna priča duž atlantske obale od Gibraltara do Hebrida, kao i kod Joruba u Zapadnoj Africi — ne može se svesti samo na običnu maštariju i, izgleda, datira iz trećeg milenijuma pre nove ere. Ali Platonova verzija, za koju on tvrdi da ju je Solon čuo od svojih prijatelja libijskih sveštenika iz Saisa na Delti, izgleda da se zasnivala na kasnijem predanju: kako su minojski Krećani, šireći svoj uticaj na Egipat i Italiju, pretrpeli poraz od helenskog saveza sa Atenom na čelu (vidi 98, 1); i kako su, verovatno usled podmorskog zemljotresa, ogromni lučki radovi koje su izvodili Keftiju (»narod preko mora«, što znači Krećani i njihovi saveznici) na ostrvu Faru (vidi 27, 7 i 169, 6), potonuli nekollko hvati pod vodu — gde su ih docnije gnjurci ponovo otkrili. Ovi su se radovi sastojali od jednog spoljnog i jednog unutrašnjeg bazena koji su zajedno zahvatali oko 250 jutara (Gaston Jondet: Les Ports submerges l'ancienne ile de Pharos, 1916). Ova identifikacija Atlantide sa ostrvom Farom mogla bi da ide u prilog tumačenju da je Atlant, koga ponekad opisuju kao Japetovog sina — Jafet iz Knjige postanja, koga su Jevreji zvali Nojevim sinom i načinlli ga osnivačem saveza pomoraca — smatrajući ga sinom Posejdona, grčkog zaštitnika pomorstva. Noje je Deukalion (vidi 38, c) i to što se u grčkom mitu Japet pominje kao Deukalionov ded, pre može značiti da su Kanaanci, čiji je predak Japet, u Grčku doneli legendu o mesopotamskom potopu nego da je ona došla sa Atlantika. Nekoliko detalja u Platonovoj priči, kao što je žrtvovanje bikova na stubu i uređaji za toplu i hladnu vodu u dvorcu Atlanta, potpuno dokazuju da su opisani Krećani, a ne neki drugi narod. Kao i Atlant, i narod na Kreti znao je za »sve dubine mora«. Prema Diodoru (V, 3), kad je većinu stanovnika Grčke uništila velika poplava, Atenjani su zaboravili da su osnovali Sais u Egiptu. Ovo izgleda da je dosta zamršen način da se kaže kako su, posle potapanja lučkih gatova na ostrvu Far, Atenjani zaboravili svoje religiozne veze sa gradom Sais, gde je poštovana ista libijska boginja Neit, ili Atena, ili Tanit.

3. Platonova priča je zbrkana a tu zbrku unose i podaci o velikom broju slonova u Atlantidi, što može da se odnosi na znatan uvoz slonovače preko ostrva Fara, a takođe je moguće da su pozajmljeni i iz neke druge legende. U narodnim pričama mnogo se nagađalo o tome gde se zapravo nalazila Atlantida, iako je i zahvaljujući Platonu pažnja uglavnom bila usmerena ka Atlantskom okeanu. Donedavno se smatralo da su se granice nekadašnje Atlantide protezale od Islanda do Azorskih ostrva, a zatim na jugoistok do Uskršnjih ostrva i Tristan da Kune. Smatralo se da su ova ostrva ostaci Atlantide; ali okeanografska ispitivanja pokazuju da je, bez obzira na ove vrhove, cela ova oblast bila pod vodom najmanje šezdeset miliona godina. Poznato je samo jedno veliko naseljeno ostrvo koje je nestalo u Atlantiku: površina koja se danas zove Dogerska obala. Ali kosti i oruđa koja su iz mora izvučena ribarskim vršama pokazuju da je ova obala utonula u paleolitsko doba; manje je verovatno da su vest o nestanku ostrva doneli u Evropu preživeli, nošeni strujom po nepreglednom vodenom prostranstvu, nego da su uspomene na jednu drukčiju katastrofu doneli na obale Atlantika visoko civilizovani neolitski iseljenici, izbeglice iz Libije.

4. Ovi iseljenici su bili zemljoradnici i stigli su u Veliku Britaniju pred kraj trećeg milenijuma pre naše ere; ali nikakvog objašnjenja nema za njihova masovna kretanja prema zapadu preko Tunisa, Maroka i južne Španije, a zatim prema severu u Portugal i dalje. Prema velškoj legendi o Atlantidi, o izgubljenom Kantrej of Difed (netačno smeštenom u Kardiganski zaliv), teško more provalilo je zaštitne zidove i razorilo šesnaest gradova. Irski Hi Brasil; bretonski grad Is; kornvolsku zemlju Lajeniza (nemoguće smeštenu između Kornvola i ostrva Skile); francuski Il Vert; portugalska Ilha Verde; sve su to varijante jedne iste legende. Ali ako su egipatski sveštenici zaista rekli Solonu da se propast dogodila na dalekom zapadu i da su se preživeli preselili preko Heraklovih stubova, moglo bi se lako utvrditi gde je bila Atlantida.

5. Atlantida koju pominje Diodor sa Sicilije (vidi 131, m) je država nastanjena najcivilizovanijim narodom koji je živeo zapadno od jezera Tritonide, od koga su libijske Amazonke, plemena sa matrijarhalnim uređenjem koje je opisao Herodot, otele grad Kernu. Diodorova legenda se ne može arheološki datirati, ali on je stavlja ispred libijskog pohoda na egejska ostrva i Trakiju, što se nije dogodilo kasnije od trećeg milenijuma pre naše ere. Ako je onda Atlantida bila u zapadnoj Libiji — poplave koje su mogle da izazovu njenu propast verovatno su bile prouzrokovane fenomenalnim kišama, kao i one koje su izazvale poplave u Mesopotamiji ili ogigijanske poplave (vidi 38, 3—5), ili su to bile velike plime praćene snažnim zapadnim vetrovima, kao one što su zbrisale veliki deo Nizozemske u dvanaestom i trinaestom veku i stvorile Zujder Ze*, ili se to desilo usled tonjenja priobalnih terena. U stvari, Atlantida je mogla biti potopljena u procesu stvaranja jezera Tritonide (vidi 8, a), koje je, kako kažu, pokrivalo nekoliko hiljada kvadratnih milja libijskog nizozemlja: može biti da se pružala i na sever, u zapadni zaliv Sirte, koji geograf Skilaks zove 'Tritonski zaliv", i gde opasni grebeni svedoče o postojanju čitavog lanca podvodnog ostrvlja, od kojeg se nad površinom mora izdižu samo ostrva Jerba i Kerkena.

* Otkad je ovo napisano, istorija razaranja se ponovila.

6. Ostrvo koje se nalazilo u sredini jezera a pominje ga Diodor (vidi 131, 1) bilo je verovatno Camba Bou Rouba u Sahari. Diodor je, izgleda, mislio na takvu katastrofu kad je pisao o Amazonkama i Atlantidi (III, 55): »I govorilo se da su, kao posledica zemljotresa, delovi Libije prema Okeanu progutali jezero Tritonidu, tako da je ono iščezlo.« Pošto je jezero Tritonida postojalo u vreme kada je Diodor živeo, njemu su verovatno kazali da je »kao posledica zemljotresa more progutalo deo Libije i napravilo jezero Tritonidu.« Zujder Ze i Kopajsko jezero su se sada povratili; a jezero Tritonida, koje je, prema Skilaksu, pokrivalo devet stotina kvadratnih milja u klasično doba, izgubilo se u slanim močvarama Čot Melgira i Čot el Jerida. Ako je to bila Atlantida, neki preostali zemljoradnici povukli su se prema Zapadu, u Maroko, neki su otišli na jug kroz Saharu, ostali na Istok, u Egipat i dalje, noseći sa sobom svoju priču; veoma malo ih je ostalo pored jezera. Čak su se i slonovi, koje pominje Platon, mogli naći na tom zemljištu, mada brdovita obala Atlantide pripada Kreti, za koju su Egipćani, koji su mrzeli more, znali samo po čuvenju.

7. Pet parova Posejdonovih sinova blizanaca, koji su se zakleli na savezništvo sa Atlantom, svakako su bili predstavnici kraljevine Keftiju na ostrvu Faru, koja je bila veliki saveznik Krećana. U mikensko doba dvojna vladavina bila je pravilo: u Sparti su vladali Kastor i Polideuk, u Meseniji Idaj i Linkej, u Argu Proit i Akrisije, u Tirintu Herakle i Ifikle, u Tebi Eteokle i Polinejk. Posejdonovi sinovi su pokazali pohlepu i svirepost tek posle pada Knosa, kad se trgovački savez raspao, a trgovci se pretvorili u gusare.

8. Prometejevo ime, »promišljenost«, potiče možda od pogrešnog grčkog tumačenja sanskritske reči pramantha, svastika, znak kukastog krsta, a njega je, smatra se, i izumeo Prometej, jer je Zeus — Prometej iz Turije, prikazivan kako drži kukasti krst. Prometej, indoevropski narodni junak, stvoren je od elemenata svojstvenih karijskom junaku Palamedu, koji je izumeo i razdelio ljudima sve veštine civilizacije (pod nadahnućem boginje); kao i vavilonskom bogu Ea, koji je tvrdio da je stvorio sjajan ljudski soj od krvi Kingua (neka vrsta Krona), dok je boginja majka Aruru stvorila mnogo slabiju rasu ljudi od ilovače. Braća Pramantu i Mantu, koji se pojavljuju u sanskritskom epu Bhagavata Purana., verovatno su prototipovi Prometeja i Epimeteja (»naknadna misao«); ipak Hesiodova priča o Prometeju, Epimeteju i Pandori nije izvorni mit, već je samo neka vrsta antiženske skaske, koju je on, po svoj prilici, sam izmislio, iako se zasniva na priči o Demofontu i Filidi (vidi 169, j). Pandora je bila boginja Zemlje Rea ("sve dajući"), koju su pod tim imenom poštovali u Ateni i drugde (Aristofan: Ptice 971; Filostrat: Život Apolonija iz Tijane VI, 39); nju je pesimistički Hesiod okrivio za ljudsku smrtnost i sva zla koja postoje u životu, kao i za frivolno i neprilično supružansko ponašanje. Njegova priča o podeli bika takođe nije mitološka: komična anegdota izmišljena je da objasni Prometejevu kaznu, kao i zbog čega se bogovima ostavljaju samo butne kosti i salo koje se odseca sa žrtvene životinje. U Knjizi postanja svetost butnih kostiju je objašnjena Jakovljevom

hromošću, nastalom kad ga je jedan anđeo povredio prilikom takmičenja u rvanju. U Pandorinom ćupu (a ne u kutiji) najpre su se nalazile krilate duše.

9. Grčki ostrvljani još uvek prenose vatru s jednog mesta na drugo u srži velike stabljike mirođije i Prometejevo okivanje na planini Kavkazu može da bude legenda koju su Heleni doneli kad su se doselili u Grčku sa Kaspijskog mora; to je legenda o smrznutom džinu koji nauznak leži na snegu, na samim planinskim vrhovima, a obilaze ga samo jata ptica grabljivica.

10. Atenjani su se dosta namučili da bi dokazali da njihova božica nije bila Prometejeva ljubavnica, što znači da su ga poistovetili sa Hefajstom, još jednim bogom vatre i pronalazačem, o kome su se raspredale iste priče (vidi 25, b), zato što je imao zajednički hram sa Atenom na Akropolju.

11. Menojtije ("narušena snaga«) je sveti kralj hrastovog kulta;
ime se, valjda, odnosi na ritual osakaćivanja (vidi 7, 1 i 50, 2).

12. Dok je kukasti krst čiji krak ide udesno — simbol sunca, onaj čiji krak ide ulevo — simbol je meseca. Kod Akana u zapadnoj Africi, naroda libijsko-berberskog porekla (vidi uvod, kraj) kukasti krst predstavlja trojnu boginju »Ngama«.

40 EOJA

Pri kraju svake noći, Eoja, kćerka titana Hiperiona i Teje, ružičastih prstiju, odevena u šafran, diže se sa svoje postelje na istoku, penje se u dvokolice koje vuku konji Lamp i Faetont i vozi na Olimp, gde najavljuje dolazak svog brata Helija. Kad se pojavi Helije, ona postaje Hemera i prati ga na putu sve dok, kao Hespera, ne objavi da su srećno stigli na zapadne obale Okeana.[1]

b) Afrodita je jednom bila veoma uvređena kad je zatekla Areja u Eojinoj postelji i proklela je Eoju da stalno žudi za mladim smrtnicima, koje je ona, otada, sramežljivog lica, stalno zavodila jednog za drugim. Prvo Oriona, zatim Kefala; onda Klejta, Melampovog unuka — iako je bila udata za Astraja, koji je poreklom titanskog roda i kome je rodila ne samo Severni vetar i Južni vetar, već i Fosfora i, neki kažu, sve ostale zvezde na nebesima.[2]

c) Najzad je Eoja odvukla Ganimeda i Titona, sinove Troja ili Ilusa. Kad joj je Zeus oteo Ganimeda, ona ga je molila da Titonu podari besmrtnost, na šta je Zeus pristao. Ali je ona zaboravila da zamoli i za trajnu mladost, dar koji je dobila Selena za Endimiona; Titon je postao strahovito star, belih vlasi i piskavog glasa, i kad se Eoja umorila dvoreći ga, zaključala ga je u svoju sobu, gde se on pretvorio u cvrčka.[3]

1. Homer: Odiseja. V, I i XXIII, 244—1; Teokrit: Idile II, 148;
2. Apolodor: I, 4, 4; Homer: Odiseja XV, 250; Hesiod: Teogonija 378-82;
3. Sholijast uz Apolonija sa Roda: III, 115; Homerska himna Afroditi 218—38; Hesiod: Teogonija 984; Apolodor: III, 12,
4; Horatije: Ode III, 20; Ovidije: Fasti I, 45l.

*

1. Devojka koja predstavlja zoru bila je helenska maštarija koju su mitografi postepeno usvojili i uvrstili je kao Titanku druge generacije; njene dvokolice sa konjima i objavljivanje sunčevog izlaska su alegorija. Ona se razvila iz indijske Boginje Majke krvavih ruku — zvane Uša.

2. Eojina neprestana ljubavna strast za mladim smrtnicima takođe je alegorija: zora donosi ponoćnim ljubavnicima obnavljanje ljubavne strasti i najčešće je vreme kad ljude hvata groznica. Alegoričnost njenog braka sa Astrajem je jednostavna: zvezde blede dolaskom zore na istoku a Astraj, rani jutarnji vetar, diže se kao da od njih potiče. Zatim, pošto se vetar smatrao kao raznosač plodnosti, Eoja je sa Astrajem postala majka jutarnjoj zvezdi Danici, koja bi jedina ostajala na nebu. (Astraj je drugo ime za Kefala, a i za njega se

priča da je s Eojom izrodio zvezdu Danicu.) Pošto je Večernjača ista zvezda kao i Zornjača, i pošto je veče Zorino poslednje pojavljivanje, po logici izlazi da je Eoja mati svih zvezda i svih vetrova. Ova alegorija je, međutim, u suprotnosti sa mitom o Boreju i sa mitom o tome kako je sveta mesečeva boginja Eurinoma stvorila vetar (vidi 1, 1).

3. U grčkoj umetnosti Eoja i Hemera ne mogu se razlučiti kao likovi. Titon, po alegoriji, treba da dolazi od teino i one, što znači da mu je produžen život na molbu Eoje; ali verovatnije je to bio oblik muškog roda od Eojinog imena, Titone — od tito, »dan« (Ceces: O Likofronu 941) i one, »kraljica« — i značio je »drug kraljice dana«. Cvrčci ožive čim ogreje dan, a zlatan cvrčak kod grčkih kolonista u Maloj Aziji bio je amblem za Apolona kao boga sunca.

41 ORION

Orion, lovac bojoćanskog Hirija, i najlepši živi čovek, bio je sin Posejdona i Eurijale. Došavši jednog dana Hiriju u Hij. on se zaljubio u Meropu, kćerku Dionisovog sina Ojnopiona, koji je obećao Meropu Orionu za ženu ako oslobodi ostrvo opasnih zveri koje su ga stalno napadale; Orion odluči da to učini, i svake večeri je Meropi donosio kože ubijenih životinja. Kad je najzad obavio zadatak i zatražio svoju ženu, Ojnopion poče da pronosi glasove kako još uvek ima lavova, medveda i vukova po brdima i ne pristade da se odvoji od svoje kćeri, jer je, u stvari, sam bio zaljubljen u nju.

b) Jedne noći Orion, teško razočaran, popije pun meh Ojnopionovog vina, koje ga tako raspali da uđe u Meropinu spavaću sobu i siluje je. U zoru Ojnopion prizove svoga oca Dionisa i ovaj posla satira, koji učini da Orion popije još više vina i najzad zaspi; Ojnopion mu izvadi oba oka i baci ga na morsku obalu. Jedno proročanstvo objavilo je da slepi čovek može da povrati svoj vid ako putuje na istok i okrene svoje očne duplje prema Heliju u trenutku kad se ovaj diže iz Okeana. Orion se smesta naveze na more u malom čamcu, pa sledeći šum kiklopskih čekića stiže do Lemna. Tamo je ušao u Hefajstovu kovačnicu, dohvatio jednog učenika po imenu Kedalion, uzeo ga na leđa i poveo sa sobom da mu bude vodič. Kedalion je vodio Oriona preko suva i preko mora dok, najzad, nije došao do najudaljenijeg Okeana, gde se Eoja zaljubi u njega, a njen brat Helije mu povrati očni vid.

c) Pošto je u društvu sa svojom prijateljicom došao na ostrvo Del, Orion pođe da se osveti Ojnopionu, koga ipak nije mogao da nađe nigde u Hiju, jer se ovaj sakrio u podzemnu sobu koju mu je sagradio Hefajst. Ploveći za Kretu, misleći da se Ojnopion možda tamo sklonio pod zaštitu svoga dede Minoja, Orion srete Artemidu, koja je, kao i on, volela poteru. Ona ga nagovori da zaboravi na osvetu i da s njom krene u lov.[1]

d) Apolon je znao da Orion nije odbio Eoji ljubav koju mu je ponudila na svetom ostrvu Del — zora još uvek svako-dnevno crveni kad se seti ove sramote — i da se i dalje hvali kako će celu zemlju osloboditi divljih zveri i čudovišta. Bojeći se zato da njegova sestra Artemida ne navuče na sebe sumnju kao Eoja, Apolon ode do Majke Zemlje i podlo pred njom ponovi Orionova hvalisanja i isposlova da jedna čudovišna škorpija počne da ga proganja. Orion je napao škorpiju prvo strelom, zatim mačem, ali pošto je shvatio da je škorpija neosetljiva na sva oružja koja donose smrt, zaroni u more i poče da pliva u pravcu Dela, gde se nadao da će ga Eoja zaštititi. Tada Apolon pozove Artemidu: »Vidiš li onaj crni predmet kako poigrava na površini mora, daleko tamo, u blizini Ortigije? To je glava nevaljalca Kandaona, koji je upravo silovao Opidu, jednu od tvojih hiperborejskih sveštenica. Čikam te da ga umiriš svojom strelom!« Kandaon je bio bojoćanski nadimak za Oriona, ali Artemida to nije znala. Ona pažljivo odredi metu i odape strelu, pa isplovivši da pokupi svoju lovinu, shvati da joj je meta bila Orioriova glava. Savladana velikim bolom, poče da moli Orionovog sina Asklepija — da ga povrati u život i ovaj pristade; ali Zeus ga pogodi gromom pre nego što je mogao da ispuni obećanje. Artemida tada postavi Orionov lik među zvezde, tako da ga večno proganja škorpion; njegov duh je sišao u Asfodelska polja.

e) Neki ipak govore da je škorpija smrtno ubola Oriona, i da se Artemida duboko ožalostila zbog njegove ljubavne hajke na njene device pratilje — sedam Plejada koje su bile kćeri Atlanta i Plejone. One su bežale

preko bojotijskih livada dok ih bogovi nisu pretvorili u golubice i postavili njihove likove među zvezde. Ali je ovo pogrešna priča, jer Plejade nisu bile device; njih tri su vodile ljubav sa Zeusom, dve sa Posejdonom, jedna sa Arejem, a sedma se udala za Sisifa na Korintu;
i ne ubraja se u sazvežđe jer je Sisif smrtan čovek.[2]

f) Drugi pričaju čudnu priču o rođenju Oriona, tumačeći njegovo ime (koje se ponekad piše Urion), a i zbog predanja da je bio sin Majke Zemlje. Hirijej, siromašni pčelar, seljak, mnogo je žalio što nema dece, a bio je ostareo i onemoćao. Jednoga dana dođu mu Zeus i Hermes, prerušeni, i pošto ih je ljubazno ugostio, oni ga upitaju kakav bi dar najviše želeo. Duboko uzdahnuvši, Hirijej je odgovorio da ono što bi on najviše želeo, na žalost, nije više moguće postići. Ipak bogovi ga posavetuju da prinese žrtvu bika, da urinira na bikovu kožu i da je zakopa u grob svoje žene. On tako i učini i, devet meseci kasnije, rodi mu se dete kome on nadenu ime Urion — »onaj koji pušta vodu« — i zaista, izlazak i zalazak sazvežđa Orion donosi kišu.[3]

1. Homer: Odiseja XI, 310; Apolodor: I, 4, 3—4; Partenije: Ljubavne priče 20; Lukijan: O kući 28; Teon: Komentar za Arata 638; Higin: Pesnička astronomija II, 34;
2. Apolodor: loc, cit.;
3. Servije o Vergilijevoj Ajneidi I, 639; Ovidije: Fasti V; 537; Higin: Pesnička astronomija II, 34.

*

1. Priča o Orionu sadrži tri ili četiri mita koji nisu dovoljno povezani. Prvi mit zbrkano govori o Ojnopionu. Ovaj se mit odnosi na pojavu da se sveti kralj na kraju svoje vladavine nerado odriče prestola, čak i kad je novi kandidat već izvršio svoj ritualni obred u vidu podviga i oženio se kraljicom, uz obaveznu gozbu. Ali novi kralj je samo interrex, koji, pošto je vladao jedan dan, biva po pravilu ubijen, a Majnade ga rastrgnu (vidi 30, 1); stari kralj, koji je bio lažno mrtav u svom grobu, ponovo se oženi kraljicom i produžuje svoju vladavinu (vidi 123, 4).

2. Beznačajni detalj o kiklopskim čekićima označava da je Orion slep; mitološka slika kako Odisej probada oko pijanom Kiklopu (vidi 170, d) izgleda da je kombinovana sa helenskom alegorijskom pričom kako su Titana Sunce oslepljivali svake večeri njegovi neprijatelji, a on progledavao zahvaljujući zori. Orion ("onaj što boravi na planinama") i Hiperion (»onaj što boravi na visinama«) ovde su, u stvari, jedno isto. Orionovo hvalisanje da će istrebiti divlje zveri ne odnosi se samo na njegov ritualni obred (vidi 123, 1), već je to priča o suncu, na čiju se pojavu na nebu sve divlje životinje povlače u svoje jazbine (uporedi Psalm CIV, 22).

3. Plutarhova priča o škorpionu koga je poslao bog Set da ubije dete Hora, sina Izide i Ozirisa, u najtoplije letnje vreme, objašnjava Orionovu smrt od ujeda škorpiona i Artemidinu molbu Asklepiju (Plutarh: O Izidi i Ozirisu 19). Hor je umro, ali ga je Ra, bog sunca, oživeo, te je Hor kasnije osvetio smrt svoga oca Ozirisa. U jednom originalnom mitu Orion je isto tako bio oživljen. Delimično, Orion je i Gilgameš, vavilonski Herakle, koga napadaju škorpioni — to je mit koji se odnosi na smrtno ranjavanje svetoga kralja u vreme sunčanog ishoda u doba sazvežđa Škorpion. U kom se godišnjem dobu tačno događalo ranjavanje zavisi od starine mita; kad je Zodijak stvoren, Škorpion je verovatno bio znak meseca avgusta, ali u klasično vreme pomeranje ravnodnevičkih tačaka dospevalo je do oktobra.

4. Još jedna verzija Orionove smrti zabeležena je na hetitskim pločama iz Ras Šamre. Anat, ili Anata, boginja bitke, zaljubila se u lepoga lovca Akata, i kad je on uvredljivo odbio da joj da svoj luk, ona je zatražila od smrtonosnog Jatpana da mu ga ukrade. Na njenu veliku žalost trapavi Jatpan ne samo da je ubio Akata već je luk spustio u more. Astronomsko značenje ovog mita je da Orion i Luk — deo sazvežđa koje Grci zovu "Pas" — tonu u južni horizont puna dva meseca svakog proleća. U Grčkoj je ova priča, izgleda, bila preudešena u legendu kako su Artemidine orgastičke sveštenice — jer je Opida bio naziv za samu

Artemidu — ubile jednog zaljubljenog došljaka na njihovom ostrvu Ortigiji. U Egiptu je, pošto vraćanje sazvežđa Orion prethodi letnjim žegama, Orion poistovećen sa Horovim neprijateljem Setom, a dve sjajne zvezde iznad njega predstavljaju njegove magareće uši.

5. Mit o Orionovom rođenju možda je nešto više nego samo šaljiva priča po uzoru na Filomena i Baukidu (Ovidije: Metamorfoze VIII, 670—724), i valjda treba da objasni prvo slovo njegovog starog imena — Urion — kao da je nastao od ourein, »mokriti«, a ne od oblika ouros, što je homerovski oblik od oros, »planina«. Pa ipak možda je Grcima bio poznat primitivni afrički običaj prizvanja kiše na taj način što se urinira na bivolju kožu; to što je Orion bio sin Posejdona, boga vode, sasvim je jasno aluzija na njegovu moć stvaranja kiše.

6. Ime Plejade, iz korena plei, "ploviti", odnosi se na njihovo pojavljivanje u doba kad se približava lepo vreme za plovidbu. Ali Pindarov oblik peleiades, "jato golubica", možda je pravi oblik, pošto su huades prasići. Izlazi da je sedma zvezda u grupi izbačena pred kraj drugog milenijuma pre naše ere (vidi 67, j), jer Higin (Fabula 192) kaže da je Elektra iščezla u bolu zbog
uništenja Dardanovog doma. Orionovo uzaludno proganjanje Plejada, koje se javlja u sazvežđu Bika, odnosi se na njihovo pojavljivanje na nebu baš pre ponovnog javljanja Oriona.

42 HELIJE

Helije, koga je kravooka Eurifaesa, ili Teja, rodila Titanu Hiperionu, brat je Selene i Eoje. Diže se na prvi poziv petla koji mu je posvećen, a najavljuje ga zora Eoja. Tokom celog dana on jezdi u svojim blistavim kočijama koje vuku četiri konja preko neba od veličanstvenog dvorca s dalekog istoka u blizini Kolhide, do drugog, ne manje veličanstvenog dvorca, koji se nalazi na dalekom zapadu, gde njegovi rasedlani konji pasu na Ostrvima blaženih.[1] On plovi kući okeanskom strujom koja teče oko sveta, ukrcava se u svoje kočije na zlatnoj barci koju mu je napravio Hefajst, i celu noć prospava u udobnoj kajiti.[2]

b) Helije može da vidi sve što se događa na zemlji, ali se on time ne bavi naročito i nije radoznao — jednom čak nije video ni kad mu je Odisejeva družina pokrala posvećena goveda. On je imao nekoliko krda ovakvih krava, svako od po tri stotine pedeset grla. Krda na Siciliji čuvale su njegove kćeri Fajtusa i Lampetija, ali on čuva svoje najbolje stado na španskom ostrvu Eriteji.[3] Ostrvo Rod je njegov lični posed. Dogodilo se da je Zeus dodeljivao ostrva i gradove raznim bogovima, pa je zaboravio na Helija:

»Avaj!«, reče Zeus, »sad moram da počnem od početka.«

»Ne, gospodaru«, odgovorio je Helije učtivo, »danas sam primetio znake novog ostrva koje se pojavljuje iz mora, na jugu Male Azije. Biću vrlo zadovoljan da dobijem to ostrvo.«

c) Zeus je pozvao suđaju Lahesu kao svedoka da će svako novo nastalo ostrvo pripasti Heliju[4]; a kad se sasvim lepo iz talasa pojavio Rod, Helije je polagao pravo na njega i sa nimfom Rodom stekao na njemu sedam sinova i kćerku. Neki kažu da je ostrvo Rod postojalo i pre toga, pa se ponovo pojavilo iz vode pošto je bilo potopljeno velikom poplavom koju je poslao Zeus. Telhine su bile njegove urođenice i Posejdon se zaljubio u jednu od njih, nimfu Haliju, sa kojom je imao šest sinova i kćerku Rodu; ovih šest sinova napali su Afroditu kad je od Kitere putovala za Paf, te ih ona učini ludim; oni su silovali svoju majku i počinili druga nasilja, tako da ih je Posejdon potopio na dno, pa su postali istočni demoni. Ali se Halija bacila u more i obogotvorena je kao Leukoteja — iako se ista priča kazuje i za Inu, majku korintskih Melikerta. Telhine su predosetile poplavu ostrva, pa su se razišle kud koja, a naročito ih je dosta otišlo u Likiju, te više nisu polagale nikakvo pravo na ostrvo Rod. Roda je tako ostala jedina naslednica, i njenih sedam sinova, koje je rodila sa Helijem, vladali su nesmetano ostrvom posle njegovog ponovnog pomaljanja iz mora. Oni su postali slavni astronomi i imali su jednu sestru koja se zvala Elektrija; umrla je kao devica, a poštuju je kao poluboginju. Jedan od njih, po imenu Aktin, bio je izgnan zbog bratoubistva, i pobegao u Egipat, gde je osnovao grad Heliopolis, i prvi uputio Egipćane u astronomiju, pošto ga je nadahnuo njegov otac Helije.

Rođani su posle toga u njegovu čast sagradili kolose visoke sedamdeset lakata. Zeus je dodao Helijevim posedima novo ostrvo Siciliju, koje je postalo tako što je, u borbi sa džinovima, bačena stena u more.

d) Jedno jutro Helije je dozvolio svome sinu Faetontu, na uporno njegovo moljakanje, da potera kočije. Faetont je želeo da pokaže svojim sestrama Proti i Klimeni kakva je junačina, a njegova majka, koja ga je mnogo volela (njeno ime je nepouzdano jer su je nazivali imenima obeju kćerki i imenom ostrva), podsticala ga je sa svoje strane. Ali kako nije bio dovoljno jak da drži uzde belih konja, koje je prerezala njegova sestra, Faetont ih je prvo vozio suviše visoko iznad zemlje, tako da su svi od hladnoće drhtali, a posle tako nisko da su sva polja bila spržena. Zeus ga je u nastupu ljutine udario gromom i on je pao u reku Po. Njegove ucveljene sestre su se pretvorile na rečnim obalama u topole ili, po drugima, u jove i ronile suze od ćilibara.[5]

1. Homerska himna Heliju 2 1 9—16; Homerska Himna Ateni 13; Hesiod: Teogonija 371—1; Pausanija: V, 25, 5; Non: Dionysiaca XII, 1; Ovidije: Metamorfoze II, 1 1 108; Higin: Fabula 183; Atenaj: VII, 296;
2. Apolodor: II, 5, 10; Atenaj: XI, 39;
3. Homer: Odiseja XII, 323 i 375; Apolodor: I, 6. 1; Teokrit: Idile XXV, 130;
4. Pindar: Olimpijske ode VII, 54;
5. Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode VI, 78; Ceces: Hilijade IV, 137; Higin: Fabule 52, 152 1 154; Euripid: Hipolit 737; Apolonije sa Roda: IV. 598; Lukijan: Razgovori bogova 25; Ovidije: Metamorfoze I, 755; Vergilije: Ekloge VI, 62; Diodor sa Sicilije: V, S; Apolodor: I, 4. 5.

*

1. Potčinjavanje Sunca Mesecu bilo je veoma izraženo u ranim grčkim mitovima, sve dok Apolon nije preoteo Helijevo mesto i postao božanstvo i sunca i inteligencije i duhovnih vrednosti. Helije nije čak ni Olimpljanin, već je samo sin Titana; pa iako je Zeus preuzeo kasnije neke sunčeve osobine pod uticajem Hetita, korintskog boga Tesupa (vidi 67, 1), i drugih istočnjačkih sunca, sve su ove osobine bile nevažne u poređenju sa njegovom vlašću nad gromom i munjom. Broj grla u Helijevom stadu — u Odiseji on se naziva Hiperion (vidi 170, t) — ostatak je njegove zavisnosti od Velike Boginje: broj grla odgovara broju dana u dvanaest mesečevih mena, kao i u numijskoj godini (Censorinus: XX), kojoj se dodaje još pet dana posvećenih Ozirisu, Izidi, Setu, Horu i Neftiti. Mesečevi brojevi — sedam i pedeset kad se pomnože takođe daju tri stotine pedeset, a toliko grla broje i Helijeva krda. Takozvane Helijeve kćeri su, u stvari, sveštenice Boginje Mesec — a krave su mesečeve, a ne sunčeve životinje u ranim evropskim mitovima; a Helijeva Mati, kravooka Eurifajsa, sama je Mesečeva Boginja. Alegorija o sunčanim kočijama što jezde nebom je u svojoj suštini helenska; ali Nilson je u svom delu Primitivno računanje vremena (1920) dokazao da su se stari kultovi klanova, čak i u klasičnoj Grčkoj, upravljali isključivo prema mesecu, kao što je to bilo i sa poljoprivrednom ekonomijom u Hesiodovoj Bojotiji. Zlatan prsten iz Tirinta i drugi sa Akropolja u Mikeni dokazuju da je boginja upravljala mesecom i suncem i zbog toga su je slikali sa oba nebeska tela iznad glave.

2. Priča o Faetontu, što je samo drugo ime za samog Helija (Homer: Ilijada XI, 735 i Odiseja V, 479), sadrži poučnu misao izrečenu u alegoriji o kočijama; moralna pouka je da očevi ne treba da popuštaju sinovljevim željama, a naročito da ne treba da slušaju ženske savete. Ova priča nije, međutim, tako jednostavna kao što na prvi pogled izgleda; ona u mitu predstavlja običaj prinošenja mladog kraljevića na žrtvu u dan za koji se smatralo da pripada zemljinoj, a ne zvezdanoj godini, naime u dan koji pada posle kratkodnevice. Sveti kralj je prividno umirao o zalasku sunca; dečak — interrex — dobijao je sva njegova zvanja, počasti i obeležja, i oženio se kraljicom, dvadeset četiri sata kasnije rastrzale su ga žene koje su se prerušavale u kobile (vidi 27, d i 130, 1). Međutim, u Korintu i još ponegde, kraljevića su vukle po zemlji kočije u koje su bili upregnuti pobesneli konji. Potom bi se stari kralj pojavljivao kao dečakov naslednik iz groba, gde bi bio sakriven (vidi

41, 1). Mitovi o Glauku (vidi 71, a), Pelopu (vidi 109, j), Hipolitu ("tutnjava konja« — vidi 101, d) pričaju o ovom običaju, koji su, izgleda, Hetiti preneli u Vavilon.

3. Crne topole su bile posvećene Hekati, a bele su obećavale uskrsnuće (vidi 31, 5 i 134, f). Preobražavanje Faetontovih sestara u topole, prema tome, pre ukazuje na pogrebno ostrvo gde je postojao red ženskih sveštenica koje su vršile obrede u svetilištu plemenskog kralja. Preobražavanje u jove, što se takođe pominje, samo potvrđuje ovo stanovište, jer su jove oivičavale Kirkino ostrvo Ajaju (»jadikovku«), ostrvo-groblje koje se nalazi uvrh Jadrana, nedaleko od ušća reke Po (Homer: Odiseja V, 64 i 239). Jove su bile posvećene Foroneju, proročkom heroju i pronalazaču vatre (vidi 57, 1). Dolina reke Po bila je južna granična međa ćilibarskog puta iz vremena bronzanog doba kojim se sa Baltika u Sredozemlje dopremao ćilibar, posvećen suncu (vidi 148, 9).

4. Ostrvo Rod bilo je svojina Mesečeve Boginje Danaje — koja se još zvala i Kameira, Jalisa i Linda (vidi 60, a) — dok nije zamenjena hetitskim sunčanim bogom Tesupom, koga su poštovali u obliku Bika (vidi 93, 1). Danaja može da se poistoveti sa Halijom (»od mora«), Leukotejom ("bela boginja") i Elektrijom (»ćilibar«). Posejdonovih šest sinova i jedna kćer i Helijevih sedam sinova ukazuju na sedmodnevnu nedelju kojom vladaju planetame sile ili Titani (vidi 1, 3). Aktid nije osnovao gradove Heliopolj — On, ili Aunis — jedan od najstarijih gradova u Egiptu; i smešna je tvrdnja da je on Egipćane uputio u astrologiju. Ali posle trojanskog rata, faraon je jedino stanovnike Roda priznavao kao pomorske trgovce, a oni su, izgleda, imali stare religiozne veze sa Heliopoljem, centrom kulta Ra. »Heliopoljski Zeus«, koji nosi poprsje sedam planetarnih sila na svom oklopu, možda]e potekao sa Roda; kao i mnogobrojne statue nađene u Tortozi u Spaniji i u Biblosu u Fenikiji (vidi 1, 4).

43 SINOVI HELENA

Helen, Deukalionov sin, oženio se nimfom Orseidom i nastanio u Tesaliji, gde ga je nasledio sin Ajol.[1]

b) Helenov najmlađi sin Dor odselio se na planinu Parnas i tamo zasnovao prvu dorsku zajednicu. Drugi sin Ksut već je bio pobegao u Atenu pošto su ga braća optužila za krađu, i tamo se oženio Kreusom, kćerkom Erehteja, koja mu je rodila Jona i Ahaja. Tako, eto, sve četiri čuvene helenske nacije, naime Jonjani, Ajoljani, Ahajci i Dorci, potiču od zajedničkog pretka — Helena. Ali Ksut nije uspeo u Ateni; kad je izabran, za arbitra posle Erehtejeve smrti, on je proglasio svog najstarijeg šuraka, Kekropa Drugog, za pravog naslednika prestola. Ova odluka nije bila narodu po volji i Ksut je, prognan iz grada, umro u Ajgijali, sadašnjoj Ahaji.[2]

c) Ajol je silovao Hejronovu kćerku, proročicu Teju, a neki je zovu i Tetida, Artemidinu pratilju u lovu. Teja je strahovala da će je Hejron strogo kazniti kad sazna za njeno stanje, ali nije smela da se obrati za pomoć ni Artemidi; bilo kako bilo, želeći da učini uslugu svome prijatelju Ajolu, Posejdon ju je povremeno pretvarao u kobilu imenom Euipa. Kad je, najzad, oždrebila Melanipu, koju je kasnije pretvorio u malu devojčicu, Posejdon postavi Tejin lik među zvezde; to se danas zove sazvežđe Konj. Ajol je preuzeo Melanipu, dao joj novo ime Arna, i poverio je na čuvanje Desmontu, koji, pošto nije imao dece, beše srećan da je usvoji. Hejron, međutim, nije imao pojma o čemu se radi.

d) Posejdon je obljubio Arnu, na koju je bacio oko čim se zadevojčila; ali kada je Desmont otkrio da je ona u drugom stanju, oslepio ju je i zatvorio u jedan prazan grob, dajući joj tek toliko hrane i pića da se održi u životu. Tu je ona rodila sinove blizance. Desmont, čuvši za ovu vest, naredi svojim slugama da ih odnesu i ostave u gori Pelion kao hranu divljim zverima. Ali jedan ikarski čobanin našao je i spasao blizance, od kojih je jedan. toliko podsećao na majčinog oca, svog deda, da su ga prozvali Ajol; drugi je morao da se zadovolji imenom Bojot.

e) U međuvremenu je Metapont, kralj Ikarije, počeo da preti da će se razvesti od svoje žene, koja je bila nerotkinja (zvala se Teana), ako mu u roku od godine dana ne rodi naslednika. Za vreme dok je on

otišao do jednog proročišta, ona se obratila nekom čobaninu za pomoć i on joj donese decu koju je on našao, a ona ih, kad se Metapont vratio, podmetnu kao svoju. Kasnije, kad se na kraju, ipak, dokazalo da uopšte nije bila nerotkinja, Teana mu rodi sinove blizance; ali nađeni sinovi, budući da su bili deca božanskih roditelja, behu daleko lepši od njenih. Kako Metapont nije imao razloga da sumnja da Ajol i Bojot nisu njegova deca, oni postadoše njegovi ljubimci. Sve ljubomornija Teana je čekala da Metapont ode ponovo od kuće; ovog puta on ode da prinese žrtve u svetilištima Artemide Metapontijske. Teana onda zapovedi svojim sinovima da odu u lov sa svojom starijom braćom i tamo ih ubiju, ali da to ispadne kao slučajno. Teanina zavera nije uspela, jer je u odlučnoj borbi Posejdon, došao u pomoć svojim sinovima. Kad su Ajol i Bojot sneli tela svoje braće i približili se dvorcu, i kad ih je Teana ugledala, ona se probode lovačkim nožem i okonča svoj život.

f) Zbog svega ovoga što se dogodilo, Ajol i Bojot odbegoše nazad svom poočimu čobaninu, gde ih sam Posejdon obavesti o njihovom pravom poreklu. On im naredi da izbave svoju majku, koja se još uvek mrcvarila u grobu, i ubiju Desmonta. Oni poslušaše bez oklevanja; Posejdon zatim povrati Arni očni vid, pa su sve troje otišli u Ikariju. Kad je Metapont saznao da ga je Teana prevarila, on se oženio Arnom i zvanično usvojio njene sinove kao svoje naslednike."

g) Sve je teklo lepo nekoliko godina, dok Metapont nije odlučio da se otarasi Arne i ponovo oženi. Ajol i Bojot u nastaloj svađi stadoše na stranu svoje majke i ubiše Autolitu, novu kraljicu, ali su morali da napuste svoje nasledstvo i pobegnu. Bojot se sa Arnom sklonio u dvor svog dede Ajola, koji mu je podario južni deo svoje kraljevine, kojoj je vraćeno ime Arna; a stanovnici se još uvek zovu Bojoćani. Dva grada u Tesaliji, od kojih je kasnije jedan postao Hajronaja, zvali su se po imenu Arne.[4]

h) Međutim, Ajol se otisnuo na more sa prijateljima i uputivši se na Zapad, zaposeo sedam ajolskih ostrva u Tirenskom moru, gde je postao slavan kao poverenik bogova i čuvar vetrova. Njegov dom je bio na Liparima, stenovitom plovećem ostrvu na kome su bili sputani zarobljeni vetrovi. Imao je šest sinova i šest kćeri sa svojom ženom Enaretom i svi su živeli zajedno, zadovoljni i u prijateljstvu, u dvoru ograđenom zidom od medi. Život su provodili u neprestanim gozbama, pesmi i veselju, dok jednog dana Ajol nije saznao da je najmlađi sin Makarej obljubio svoju sestru Kanahu. Sa užasom, on baci plod njegove grešne ljubavi psima, a Kanahi pošalje mač, kojim se ona, shvativši da joj je to dužnost, ubije. Ali on tom prilikom sazna da su se i drugi njegovi sinovi i kćeri, pošto ih niko nikada nije poučio da je rodoskvrnuće neprijatno bogovima, sasvim nevino parili, i smatrali sebe muževima i suprugama. Ne želeći da naljuti Zeusa, koji je na rodoskvrnuće gledao kao na isključivo pravo Olimpljana, Ajol razluči ove brakove i naredi četvorici svojih preostalih sinova da odu sa ostrva. Oni su obišli Italiju i na Siciliji, gde je svaki od njih osnovao po jednu kraljevinu, premašili su oca u čestitosti i pravdi; jedino peti i najstariji sin ostade kod kuće kao Ajolov naslednik prestola na Liparima. Ali neki kažu da su Akarej i Kanaha imali kćerku Amfisu, u koju se docnije zaljubio Apolon.[5]

i) Zeus je obuzdao vetrove, jer se bojao da bi oni jednog dana mogli da ponesu u vazduh i more i zemlju ako ih niko ne obuzdava, a Ajol ih je čuvao po Herinoj želji. Njegov je zadatak bio da ih pušta jednog po jednog, po svojoj volji ili na zahtev nekog od olimpijskih božanstava. Ako je bila potrebna mećava, on bi zabadaa svoje koplje u stenu i vetrovi bi izlazili iz rupa, sve dok ih on ne bi opet zaustavio. Ajol je bio tako nenametljiv i sposoban da, kad mu se približio smrtni čas, Zeus nije dozvolio da on ode u Tartar, već ga je posadio na presto u Pećini Vetrova, gde se još može naći. Hera je zahtevala da mu se, s obzirom na njegovu odgovornu dužnost, dozvoli da prisustvuje gozbama bogova na Olimpu; ali su ga ostali Olimpljani smatrali uljezom, a naročito Posejdon, kome je pripadalo more i vazduh iznad mora i kome nije bilo pravo što postoji još neko ko je mogao da na moru izazove buru.[6]

1. Apolodor: I, 7, 3;
2. Herodot: I, 56; Pausanija: VII, 1, 2;
3. Higin: Fabula 186; Pesnička astronomija II, 18;
4. Diodor sa Sicilije: IV, 67, 6; Pausanija: IX, 40, 3;
5. Ovidije: Heroide XI; Homer: Odiseja X, 1; Higin: Fabula 238; Plutarh: Uporedni životi 28; Diodor sa Sicilije: V, 8; Pausanija: X, 38, 2;
6. Homer: Odiseja, loc. cit.; Vergilije: Ajneida I, 142—5.

*

1. Jonjani i Ajoljani bili su prva dva talasa patrijarhalnih Helena koji su prodrli u Grčku, i njih su starosedeoci Helade primorali da poštuju Trojnu Boginju, da menjaju svoje društvene običaje prema domaćim, i da postanu Grci (graikoi, "poštovaoci Sede boginje ili Starice"). Kasnije su Ahajci i Dorci uspeli da uspostave patrijarhalno uređenje i nasleđivanje po očinskoj liniji, i zato su Ahaj i Dor opisani kao sinovi prve generacije zajedničkog pretka, a ime Helen je oblik muškog roda imena Mesečeve Boginje Hele ili Helene. Ova promena Grka u Helene dogodila se 1521. pre naše ere, kako se vidi iz parske hronike, i to je sasvim prihvatljiv datum. Ajol i Jon su zatim pomereni u drugu generaciju, pa su iz nazivali sinovima lopova Ksuta i na taj način se obelodanjivala ajolska i jonska privrženost orgastičkoj Mesečevoj Boginji Afroditi — čija je sveta ptica bio xuthos, ili vrabac, i čije su sveštenice ignorisale patrijarhalna shvatanja da je žena samo vlasništvo svoga oca i muža. Ali Euripid, kao veran Jonjanin iz Atene, tvrdi da je Jol, stariji brat Dora i Ahaja, takođe i Apolonov sin (vidi 44, a).

2. Posejdonovo silovanje Melanipe, njegovo silovanje Demetre pretvorene u kobilu (vidi 16, f) i Ajolovo silovanje Euipe, verovatno se odnose na isti događaj, naime na ajolsko osvajanje prehelenskog središta kulta konja. Mit o Arni i o tome kako su je oslepili i zatvorili u grob u kome je rodila blizance Ajola i Bojota, i kako su zatim decu ostavili na milost i nemilost divljim zverima u planini, svakako je nastao kao objašnjenje poznate ikone iz koje je proistekao i mit o Danaji (vidi 73, 4), Antiopi (vidi 76, a) i ostalim sveštenicama Majke Zemlje; na ikoni se vidi kako Majka Zemlja čuči iznad groba, tholus, pokazujući pastirima novogodišnje blizance kao otkrovenje misterija: tholus grobovi imaju ulaz uvek okrenut istoku, u znak nade u novo rođenje. Ovim pastirima data su uputstva da pronesu glas kako su u planini našli napuštenu decu koju su hranile svete životinje — krava, krmača, koza, kučka i vučica. Ove divlje životinje, za koje se smatra da su spasle decu, predstavljaju svaka po jedno godišnje doba kroz koja je prolazio ritualno ponovno rođeni sveti kralj (vidi 30, 1).

3. Osim detalja o zarobljenim vetrovima i porodičnom rodoskvrnuću na Lipari, ostali delovi mita tiču se plemenskih seoba. Mitografi su potpuno pobrkali Ajola, Helenovog sina, i jednog drugog Ajola, za koga je, da bi se Ajoljani predstavili kao treća generacija Grka, rečeno da je sin Ksuta, kao i da je treći Ajol unuk prvog.

4. Kako homerski bogovi. nisu smatrali da je rodoskvrnuće Ajolovih sinova i kćeri stvar za osudu, izgleda da su i Ajol i Enareta u stvari bili besmrtni Titani i zato imali pristup sveštenim stolovima. Oni i njihovi sinovi i kćeri, koji su sačinjavali ostalih šest parova, predstavljali su sedam nebeskih tela i sedam dana svete nedelje (vidi 1, d). Ovim bi se objasnila i njihova povlašćena, skoro božanska egzistencija, bez brige za hranu, piće i odeću, u nepristupačnom dvoru sagrađenom na plovećem ostrvu sličnom ostrvu Del pre nego što se rodio Apolon (vidi 14, 3). "Makarej" znači "srećan", a samo su bogovi mogli biti srećni. Latinskim mitografima je ostavljeno da Ajolu dadu ljudsko obeležje i pobude ga da ozbiljno povede računa o odnosima u svojoj porodici; ovo ispravljanje mita omogućilo je im je da Ajola smatraju osnivačem ajolskih kraljevina u Italiji i na Siciliji, i — time što "canache" znači »lajanje«, a Kanahino dete bačeno psima — oni objašnjavaju italijanski običaj žrtvovanja šteneta. Ovidije je, verovatno, uzeo ovu priču iz druge knjige Sostratove Etrurske istorije (Plutarh: Uporedni životi, 28).

5. U početku vetrovi behu Herina svojina i muški bogovi nisu imali nikakve vlasti nad njima; u Diodorovoj priči, Ajol zaista samo uči ostrvljane kako da upotrebljavaju jedra u plovidbi i predskazuje, po vremenskim prilikama, koji će se vetar dići. Upravljanje vetrovima, za koje se mislilo da su duhovi umrlih, bila je jedna od privilegija sveštenica boginje smrti a nje su se one najteže odricale; veštice u Engleskoj i Škotskoj su još u šesnaestom i sedamnaestom veku uveravale pomorce da imaju moć nad vetrovima. Ali Dorci su s tim raščistili već u Homerovo vreme, oni su Ajola, pretka po kome su Ajoljani nosili ime, uvrstili u red božanstava, davši mu moć nad svim vetrovima na štetu Herinu. Ajolska ostrva nalaze se u oblastima čuvenim po različitosti vetrova (vidi 170, g). Ovaj su kompromis samo na izgled prihvatili Zeusovi i

Posejdonovl sveštenici, jer su se opirali stvaranju novog božanstva, a nesumnjivo je da su se protivili i Herini konzervativni obožavaoci, koji su vetrove smatrali njenom neprikosnovenom svojinom.

44 JON

Apolon je krišom vodio ljubav sa Erehtejevom kćerkom Kreusom, ženom Ksuta, u pećini ispod atenskog Propileja. Kad je rodila sina, Apolon ga prenese u Delfe, gde dete postade slušče u hramu, a sveštenice ga nazvaše Jon. Ksut nije imao naslednika, i, posle mnogo odlaganja, ode najzad u Delfsko proročište da pita kako da dode do naslednika. Na njegovo zaprepašćenje, rečeno mu je da će prva ličnost koju bude sreo kad napusti svetilište — biti njegov sin; prvi koga srete beše Jon, i Ksut zaključi da ga je svakako začeo sa nekom od Majnada u vreme Dionisovih orgija u Delfima pre mnogo godina. Jon ovo nije mogao da porekne i priznade ga za oca. Ali se Kreusa ražalosti kad shvati da je Ksut najzad došao do sina, dok ona nema sina, i pokuša da ubije Jona ponudivši mu čašu otrovanog vina. Jon, pak, prvo prosu žrtvu livenicu za bogove, a golub slete i okuša prosuto vino. Golub uginu, a Kreusa pobeže u svetilište Apolonovog oltara. Kad osvetnički raspoložen Jon pokuša da je izvuče odatle, sveštenica se umeša, objasni da je on sin Kreuse i Apolona, ali da Ksut ne sme biti razuveren u svom ubeđenju da ga je začeo sa nekom od Majnada. Ksut je tada obećavao da će sa Kreusom roditi Dora i Ahaja.
b) Kasnije Jon se oženi sa Helikom, kćerkom Selina, kralja Ajgijale, koga je nasledio na prestolu; a posle smrti Erehteja, Jona izabraše za kralja Atene. Četiri klase koje su sačinjavale atensko stanovništvo — seljaci, zanatlije, sveštenici i vojnici, nazvani su po njegovim sinovima koje mu je rodila Helika.[1]

1. Pausanija: VII, 1,
2; Euripid: Jon; Strabon: VIII. 7, 1: Konon: Pripovesti, 27.

*

1. Ovaj dramatični mit stvoren je da bi se lakše dokazalo da su Jonjani stariji od Doraca i Ahajaca (vidi 43, 1) i da bi im se priznalo božansko poreklo od Apolona. Ali Kreusa u pećini je verovatno boginja koja na ikoni pokazuje mladenca ili novogodišnje mladence pastiru (vidi 43, 2); pastir je verovatno pogrešno shvaćen kao Apolon u pastirskom odelu. Helika, vrba, bila je drvo petog meseca, posvećeno Trojnoj Musi, koje su njene sveštenice upotrebljavale u svakovrsnim vradžbinama i vodenoj magiji (vidi 28, 5); Jonjani su se njoj, izgleda, dobrovoljno pokorili.

45 ALKIONA I KEIK

Alkiona je bila kćerka Ajola, čuvara vetrova, i Ajgijale. Udala se za sina zvezde Zornjače Keika iz Trahine; toliko su bili srećni da je ona sebe od milja nazvala Herom, a njega Zeusom. Naravno da je ovo uvredilo Olimpljane Zeusa i Heru, pa Zeus pusti munju na brod kojim je Keik plovio ka proročištu, te se on udavi. Duh mu se prikaza Alkioni, koja je protiv volje ostala u Trahini, i ona se, obrvana bolom, baci u more. Neki milosrdni bogovi ih pretvoriše u vodomare.

b) Svake zime ženka vodomara nosi mrtvog mužjaka uz veliku tugovanku do groblja, a zatim svija čvrsto gnezdo od bodlja morskih iglica, baca ga u more i u njega polaže jaja i tako izvodi mlade. Ona sve ovo uradi za sedam dana, koji prethode zimskoj kratkodnevici, a potonjih sedam dana Ajol zabranjuje svojim vetrovima da prelaze preko voda.

c) Ali ima ih koji kažu da je Keik bio pretvoren u morskog galeba.[1]

1. Apolodor: I, 7, 3; Sholijast uz Aristofanove Ptice 250; Sholljast i Eustatije uz Homerovu Ilijadu IX, 562; Plinije: Istorija prirode X, 47; Higin:
Fabule 65; Ovidije: Metamorfoze XI, 410—748; Lukijan: Halkion I; Plutarh:
Koje su žtvotinje najsposobnije? 35.

*

1. Legenda o vodomarovom gnezdu (koja nema podloge u prirodi, jer vodomar ne pravi nikakvo gnezdo na vodi, već leže jaja u rupama na obali) može se odnositi samo na rođenje novog svetog kralja u doba kratkodnevice, pošto je kraljica koja predstavlja njegovu majku otpratila telo staroga kralja na ostrvo na kome je groblje. Ali pošto se zimska kratkodnevica ne poklapa uvek sa istom mesečevom menom, "svake godine" treba razumeti kao "svake velike godine", a velika godina zahvata stotinu mesečevih mena, jer tek tada se poklapaju mesečeva i sunčeva mena, pa se završava i vladavina svetog kralja.

2. Homer povezuje Halkion (vodomar) sa Alkionom (vidi 80, d), titulom Meleagarove žene Kleopatre (Ilijada IX, 562), i sa Ajolovom kćerkom čuvaricom vetrova (vidi 43, h). Halcyon prema tome ne može da znači hal-cyon, "morski pas", kao što se to obično pretpostavljalo, već mora da znači alcy-one, "kraljica koja sprečava zlo". Ovo poreklo reči potvrđuje mit o Alkioni i Keiku, načinom na koji su ih kaznili Zeus i Hera. Deo legende koji se odnosi na vodomare se previše ističe, iako je ova ptica, koja ima veoma žalostan krik, bila posvećena Afroditi, boginji mora ili Leukoteji (vidi 170, y), kao i Kalkion na Kipru (vidi 160, g). Izgleda da su kasnije, u drugom milenijumu pre naše ere, moreplovci Ajoljani, koji su prihvatili poštovanje prehelenske Mesečeve Boginje i obožavali je kao svoju božansku pretkinju i zaštitnicu, postali takođe i poštovaoci ahajskog Zeusa, jer su bili primorani da prihvate olimpijsku religiju. Titula »Zeus«, koju su po Cecesu (Antehomerica 102 i Hilijade I, 474) dotada nosili mali beznačajni kraljevi (vidi 68, 1), sad je bila isključivo naziv za nebeskog oca. Ali na Kreti se staro mističko predanje da se Zeus rađa i umire u toku jedne godine provlačilo do hrišćanskih dana i grobovi Zeusa mogli su se videti u Knosu, na brdu Ida i na brdu Dikta, a oba mesta bila su središta različitih kultova. Kalimah se zgražao i u svojoj Himni Zeusu pisao: »Krećani su uvek lažovi.Čak su ti i grob sagradili, o gospode! Ali ti nisi mrtav, jer ti večno živiš.« Ovo su navodi iz Titusa I, 12 (vidi 7, 6).

3. Plinije, koji opisuje tobožnje vodomarovo gnezdo u detalje — izgleda da su ga zoofisti nazivali halcioneum, po Lineu — tvrdi да je vodomara veoma teško videti i da je to samo o kratkodnevici, dugodnevici i pri zalasku Plejada. Znači da je vodomarka bila prvobitno oličenje Mesečeve Boginje, koja je naizmenično bila boginja života i smrti o zimskoj kratkodnevici i boginja smrti u životu u letnjoj dugodnevici, i koja je svake velike godine, početkom novembra, kad zalaze Plejade, slala svetome kralju smrtnu presudu.

4. Jedna druga Alkiona, kćerka Plejone ("ploveća kraljica") i Atlanta, bila je vodilja sedam Plejada (vidi 39, d). Pojava Plejada na nebu u mesecu maju označuje početak godine; a njihov zalazak označava kraj, jer je to vreme kad počne da duva veoma hladan severni vetar (kako primećuje Plinije u delu koje se odnosi na Halkiona). Događaji oko Keikove smrti pokazuju da su Ajoljani, koji su bili čuveni pomorci, obožavali boginju kao »Alkionu", jer ih je ona štitila od stena i lošeg vremena. Zeus je potopio Keikov brod uprkos njenim moćima, bacivši na njega grom. Ipak se smatralo da Halkion ima magičnu moć i da vlada nad morskim nepogodama, a njegovo telo, kad ga osuše, upotrebljavalo se kao talisman protiv Zeusove munje — pod pretpostavkom da na mesto gde je jednom udario neće udariti ponovo. Sredozemlje je obično mirno u vreme zimske kratkodnevice.

46 TEREJ

Terej, Arejev sin, vladao je Tračanima, koji su tada zauzeli fokijsku Daulidu — iako neki kažu da je on bio kralj Page u Megaridi[1] — i pošto je u graničnim sporovima bio zastupnik Pandiona, atenskog kralja, oca blizanaca Buta i Erehteja — oženio se njihovom sestrom Proknom, koja mu je rodila sina Itija.

b) Na nesreću Terej se, očaran glasom Pandionove mlađe sestre Filomele, zaljubi u nju; i godinu dana kasnije, sakrivši Proknu u seosku kolibu u blizini svoga dvorca u Daulidi, on Pandionu javi da je umrla. Pandion, saučestvujući u bolu sa Terejem, velikodušno mu ponudi Filomelu umesto Prokne i opremi atensku stražu da je otprati u Daulidu na venčanje. Ovu gardu Terej usput pobije i kad je Filomela stigla u dvorac, on je brzo primora da legne s njim. Prokna dočuje to, ali kako je Terej iz predostrožnosti naredio da joj odseku jezik i odredio 'da živi u odeljenjima za poslugu, gde se nije mogla sresti sa Filomelom, ona utka tajnu poruku u Filomelinu venčanicu. Poruka je glasila jednostavno: »Prokna je među robinjama.«

c) U međuvremenu je jedno proročište opomenulo Tereja da će Itij umreti od ruke krvnog srodnika i on, podozrevajući da bi to mogao učiniti njegov brat Drijant u želji da se dočepa prestola, iznenadi Drijanta i ubi ga sekirom. Tog dana je i Filomela pročitala poruku utkanu u venčanicu. Ona požuri u odeljenje za poslugu, nađe jednu odaju zaključanu, provali vrata i oslobodi Proknu, koja je nerazumljivo mrmljala i trčala ukrug po sobi.

»O, da se osvetimo Tereju, koji je slagao da si ti umrla, a mene silovao!« uzdisala je i jadikovala Filomela, užasnuta. Prokna, pošto joj je jezik bio odsečen, ne mogade da joj odgovori, ali izlete napolje i dohvati svog sina Itija i ubi ga, iskasapi i skuva u bakarnom loncu, da ga pojede Terej kad se vrati.

d) Kad Terej shvati čije je meso okusio, dohvati sekiru kojom je ubio Drijanta i poče da goni sestre što su bežale iz dvora. On ih ubrzo sustiže i upravo htede da izvrši dvostruko ubistvo kad ih bogovi sve troje pretvoriše u ptice: Prokna je postala lasta; Filomela slavuj; Tereja pretvoriše u pupavca. Fokiđani kažu da nijedna lasta ne sme da svije gnezdo u Daulidi i njenoj okolini, a da nijedan slavuj tamo ne peva iz straha od Tereja. Lasta, pošto nema jezik, krešti i leti u krugovima; a pupavac lepršа krilima i goni je klikćući »Pou? Pou?« (Gde si? Gde si?). Slavuj odlazi u Atenu, gde bez prestanka žali za Itijem, čiju je smrt nenamerno izvazala Filomela, i cvrkuće: »Itu! Itu!« (»ćiju, ćiju«).[2]

e) Po nekima su Tereja bogovi pretvorili u jastreba.[3]

1. Apolodor: III, 14, 8; Tukidid: II, 29; Strabon: IX, 3, 13; Pausanija: I, 41, 8;
2. Apolodor: III, 14, 8; Non: Spev o Dionisu IV, 320; Pausanija: I, 5, 4; I, 41. a 1 X, 4, 6; Higin: Fabula 45; Fragmenti Sofoklovog Tereja; Eustatije uz Homerovu Odiseju XIX, 418; Ovidije: Metamorfoze VI, 426—674; Prvi vatikanski mitograf: 217;
3. Higin: Fabula 15.

*

1. Ova neobična romantična priča kao da je izmišljena da bi se objasnio veći broj tračko-pelaških zidnih slika koje su otkrili osvajači iz Fokide u hramu u Daulidi (»čupava«), slika što su ilustrovale različite načine proricanja a kojima su se služili u tome mestu.

2. Sečenje jezika Prokni je pogrešno predstavljena scena koja pnkazuje proročicu u nadahnuću posle žvakanja lovorovog lišća; njeno lice nije izobličeno bolom, već transom, a ono što izgleda kao odsečen jezik u stvari je lovorov list koji drži sveštenik dok tumači nerazumljivo brbljanje proročice. Utkivanje poruke u venčanicu je pogrešno predstavljen jedan drugi prizor: sveštenica je bacila pregršt proročanskih štapića na belu tkaninu na keltski način, kako je objasnio Takit (Germania, X), ili na skitski način, koji opisuje Herodot (IV, 67); ovi tako bačeni štapići daju oblik slova, i sveštenlca ih čita i tumači. To što Terej navodno jede Itija u stvari znači da je sveštenica vrbinog kulta čitala znamenja iz iznutrice deteta žrtvovanog umesto kralja. Terej u proročištu prikazan je kako spava u hramu u ovčijoj koži i sneva snove otkrovenja (vidi 51, g); Grci ne bi pogrešno protumačili ove prizore. Drijantovo ubistvo je prikazano na druidski način, sveštenici pod hrastovim drvetom tumače znamenje po načinu na koji je čovek pao sa drveta kad je ubijen. Preobraženje Prokne u lastu verovatno je došlo na osnovu prizora što pokazuje sveštenicu u odeći od perja, koja proriče po letu laste; preobraženje Filomele u slavuja i Tereja u pupavca verovatno je rezultat pogrešnih zaključaka. Terejevo ime, koje znači »posmatrati«, navodi da je na slici sa pupavcem bio muški augur.

3. Dve sledeće scene mogle su se pretpostaviti: zmijorepi proročki heroj kome nude krvne žrtve i mlađi čovek što pita za savet proročište kulta pčela. Ovo su Erehtej i But (vidi 47, 1), najčuveniji odgajivači pčela u stara vremena, braća Prokne i Filomele. Njihova majka Zeuksipa (»ona koja upreže konje«) nesumnjivo je Demetra kobilje glave.

4. Svi mitografi, osim Higina, pretvaraju Proknu u slavuja a Filomelu u lastu. Ovo mora biti neuspeo pokušaj da se popravi greška nekih ranijih pesnika koji kažu da je Terej odsekao jezik Filomeli, a ne Prokni. Pupavac je kraljevska ptica, jer ima ćubu od perja i veoma je pogodan za priču o Tereju, jer mu je gnezdo poznato po neugodnom zadahu. Po Kuranu, pupavac je Solomonu odao proročke tajne.

5. Daulida, koja se posle zvala Fokida, izgleda da je bila, središte kulta ptica. Fokij, čije je ime dobila nova država, bio je sin Arnitiona (»mesečeva ptica« — vidi 81, b), a kasniji kralj nazvan je Ksut (»vrabac« — vidi 43, 1). Higin tvrdi da je Terej postao jastreb, kraljevska ptica u Egiptu, Trakiji i severozapadnoj Evropi.

47 EREHTEJ I EUMOLP

Kralj Pandion umre prerano od bola kad je saznao šta se dogodilo sa Proknom, Filomelom i Itijem. Njegovi sinovi blizanci ga naslediše: Erehtej je postao atenski kralj, a But je služio kao Atenin i Posejdonov sveštenik.[1]

b) Erehtej je imao sa svojom ženom Praksitejom četiri sina a među njima naslednika Kekropa, i sedam kćeri, po imenu: Protogonija, Pandora, Proknida, žena Kefalova, Kreusa, Orejtija, Htonija, koja se udala za svoga strica Buta, i najmlađa Ationa.[2]

c) Posejdon se tajno zaljubi u Hionu, Orejtijinu kćer, začetu sa Borejem. Hiona rodi Posejdonu sina Eumolpa, ali ga baci u more da se Borej ne bi naljutio. Posejdon je bdeo nad Eumolpom i izbacio ga na obale Etiopije, gde su ga odnegovali u domu Bentesikime, koja mu je bila sestra po ocu, a majka joj je bila morska boginja Amfitrita. Kad je Eumolp odrastao, Bentesikima ga oženi jednom od svojih kćeri, ali on se zaljubi u drugu; zbog toga ga Bentesikima protera u Trakiju, gde je počeo da kuje zaveru protiv svog zaštitnika, kralja Tegirija, pa je morao da se skloni u Eleusinu. Ovde se popravio i postao sveštenik misterija Demetre i Persefone; u njih je postepeno uveo Herakla, učeći ga u isto vreme da peva i svira na liri. Eumolp je veoma vešto svirao na liri i bio je pobednik na takmičenju u svirci na fruli na Pelijevim pogrebnim igrama. Njegove eleusinske saradnice-sveštenice bile su kćerke Keleja, i njegova dobro poznata pobožnost najzad mu je donela oproštaj Tegirija, koji mu, ležeći na samrtnoj postelji, ostavi u nasleđe svoj presto u Trakiji.[3]

d) Kad je izbio rat između Atene i Eleusine, Eumolp dovede velike tračanske snage u pomoć Eleusincima, zahtevajući, u ime svog oca Posejdona, presto u Atici. Atenjani se veoma uznemiriše, i, kad se Erehtej obrati proročištu, bi mu rečeno da Ateni žrtvuje svoju najmlađu kćer Otioniju ako želi da pobedi u ovom sukobu. Etioniju su doveli pred oltar po njenoj volji, a njene dve sestre, Protogonija i Pandora, takođe su se ubile, jer su se jednom zaklele da će tako postupiti ako jedna od njih bude morala da umre nasilno.[4]

e) U odsudnoj bici, Jon je Atenjane poveo u pobedu; a Erehtej je oborio Eumolpa dok je bežao. Posejdon zatraži osvetu od svog brata Zeusa i Zeus smesta zgromi Erehteja ali neki kažu da je Posejdon probo Erehteja trozupcem u Makraji i da se zemlja otvorila i primila ga k sebi.

f) Po ugovoru o miru koji je tada zaključen, Eleusinci postadoše građani Atene u svemu, osim što su zadržali obrede svojih misterija. Eumolpa je na svešteničkoj dužnosti nasledio mlađi sin Kerik, čiji su potomci nasleđivali velike povlastice u Eleusini.[5]

g) Jon je vladao posle Erehteja, a u spomen na dobrovoljno žrtvovanje, Erehtejevim kćerima su prinosili žrtve livenice.[8]

1. Ovidije: Metamorfoze VI, 875; Apolodor: III, 15, 1;
2. Ovidije: loc. cit.; Suda sub Parthenoi; Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 46;
3. Plutarh: O progonstvu 17; Apolodor: II, 5, 12; Teokrit: Idila XXIV,110; Higin: Fabula 273; Pausanija: I, 38, 3;
4. Apolodor: III, 15, 4; Higin: Fabula 48; Suda: loc. cit.;
5. Pausanija: VII, 1, 2 i I, 38, 3; Euripid: Jon 277;
6. Sholijast uz Sofoklovog Ojdipa u Koloni 100.

*

l. Mit o Erehteju i Eumolpu potiče iz vremena kad su Atenjani potčinili Eleusinu i dočepali se eleusinskih misterija koje su tračansko-libijskog porekla. Jedan atenski kult orgastičke pčelinje nimfe takođe se upliće u priču, jer je But u grčkom mitu vezan za kult pčela na brdu Eriks (vidi 154, d); a njegov brat blizanac Erehtej je suprug argivske boginje, Kraljice pčela. I ime kralja Tegirija iz Trakije, čije je kraljevstvo nasledio Erehtejev unuk, u vezi je sa pčelama — ono znači: »poklopac košnice»; grad Atena je bio čuven po medu.

2. Erehtejeve tri hrabre kćeri, kao i tri kćeri njegovog pretka Kekropa, u stvari predstavljaju pelašku Trojnu Boginju, kojoj su prinosili livenice u ozbiljnim svečanostima: Otionija (»lepršanje ušima«), za koju se kaže da je bila izabrana da se žrtvuje za Atenu, izgleda da je bila Boginja Sova — Atena lično; Protogonija je bila Eurinoma Stvoriteljka (vidi 1, 1); Pandora je bila Boginja Zemlje Rea (vidi 39, 8). U prelazu iz matrijarhata u patrijarhat verovatno je da su neke sveštenice bile žrtvovane Posejdonu (vidi 121, 3).

3. Posejdonov trozubac i Zeusova munja su u početku jedno isto oružje, sveti labrys ili dvoguba sekira, ali su se počeli razlikovati kad je Posejdon postao bog mora, a Zeus zahtevao isključivu vlast nad gromom (vidi 7, 7).

4. But koji je uvršćen u Argonaute (vidi 148, 1) nije, u stvari, pripadao Erehtejevoj porodici; on je poreklom od atenskih Buteida, koji su se učvrstili u atenskom društvu oko šestog stoleća i bili nasledni sveštenici Atene Polijade i Posejdona — Erehteja, koji je bio jedna vrsta jedinstva helenskog Posejdona i starog pelaškog junaka (Pausanija: I, 26, 6); izgleda da su baš ti sveštenici i izmenili mit u pojedinosti o Butovom poreklu, slično kao što su izneli i mit o Teseju (vidi 95, 3). Oni su spojili neke osobine Buta iz Atike sa svojim pretkom, tračkim sinom Boreja, koji je naselio ostrvo Naks i u napadu na Tesaliju silovao Koronidu (vidi 50. 5), lapitsku princezu (Diodor sa Sicilije: V, 50).

48 BOREJ

Orejtija, kćerka Erehteja, atenskog kralja, i njegove žene Praksiteje, okretala se jednom igrajući pored reke Ilija, kad ju je Borej, sin Astraja i Eoje i brat Južnog i Zapadnog Vetra, poduhvatio i preneo na steriu u blizini reke Ergine, gde ju je silovao, uvijen u tamni ogrtač oblaka.[1]

b) Borej je već duže vremena voleo Orejtiju i stalno je prosio njenu ruku, ali je Erehtej odugovlačio raznim obećanjima dok Borej, najzad, pravdajući se da je izgubio i suviše mnogo vremena na prazne reči,- nije pribegao nasilju. Drugi kažu da je Orejtija nosila korpu u godišnjoj tesmoforijskoj povorci, koja se protezala i zavijala oko padina Akropolja do hrama Atene Polijade, kad ju je Borej obvio svojim žuto--mrkim krilima i odneo sa sobom, tako da to niko nije opazio.

c) On ju je odveo u tračanski grad Kikon, gde mu je postala žena i rodila mu sinove blizance Kalaida i Zeta, kojima su porasla krila kad su odrasli u mladiće; rodila je i dve kćeri, naime Hionu, koja je Posejdonu rodila Eumolpa, i Kleopatru, koja se udala za kralja Fineja, žrtvu Harpija.[2]

d) Borej je imao zmijolike repove umesto stopala, i nastanio se u pećini brda Hajm, gde je u sedam dubokih udubljenja Arej imao štale za svoje konje; drugi, opet, vele da je njegova kuća bila pored reke Strimon.[3]

e) Jednom, uzevši na sebe oblik vranog čovekolikog pastuva, Borej je opasao tri stotine kobila koje su pripadale Erihtoniju, Dardanovom sinu, i obično pasle na livadama pored reke Skamandar. Iz ove njegove avanture oždrebilo se dvanaest ždrebica; one su mogle da trče preko zrelog žitnog klasja a da ga ne poviju, pa čak i preko vrhova talasa.[4]

f) Atenjani su smatrali Boreja svojim zetom, i prizvali su ga jednom prilikom u pomoć; on se odazvao i razorio flotu kralja Kserksa, te mu Atenjani podigoše divan hram na obalama reke Ilus.[5]

1. Apolodor: III, 15, 1—2; Apolonije sa Roda: I, 212;
2. Ovidije: Metamorfoze VI, 677; Sholijast uz Homerovu Odiseju XIV, 533;Apolodor: III, 15, 3;
3. Pausanija: V, 19, I; Kalimah: Himna Artemidi 114 i Himna ostrvu Delu 26 1 63—5;
4. Homer: Ilijada XX, 219;
5. Herodot: VII, 189.

*

1. Borej zmijorepi, Severni Vetar, bio je još jedan naziv za demijurga Ofiona, koji se igrao sa Eurinomom, ili Orejtijom, boginjom stvaranja (vidi 1, a), i koji ju je oplodio. Ali ono što je Ofion bio za Eurinomu, ili Borej za Orejtiju — to je i Erehtej bio prvobitnoj Ateni; i Atena Polida (»gradska«), u čiju je čast Orejtija igrala, mogla je biti Atena Polijas, Atena Ždrebica, boginja lokalnog kulta konja, koju je obljubio Borej-Erehtej i tako postao atenski zet. Izgleda da je kult Boreja poreklom iz Libije. Ne treba zaboraviti da ni Hermes nije navukao nezadovoljstvo Atene kad je, zaljubivši se, napastvovao Orejtijinu prethodnicu Hersu, dok je nosila svetu korpu u istoj povorci ka Akropolju. Tesmoforija je, izgleda, nekada bio orgastički festival gde su se sveštenice javno prostituisale radi plodnosti polja (vidi 24, 1). U korpama su bili falički simboli (vidi 25, 4).

2. Primitivno shvatanje da su deca reinkarnacija umrlih predaka, čiji su duhovi ušli u ženinu utrobu iznenadnim naletom, vetra, datira još iz vremena orgastičkog kulta kobilje boginje; Homer je uživao toliki ugled kod obrazovanih Rimljana da su oni, zajedno sa Plinijem, verovali da španske kobile mogu da budu oplođene ako zadnjice okrenu vetru (Plinije: Istorija prirode: IV, 35 i VIII, 67). Varon i Kolumela pominju isti fenomen, a Laktantije u poznom trećem veku nove ere ukazuje na analogiju sa začećem Bogorodice svetim duhom.

3. Borej duva zimi sa planinskih venaca Hajma i Strimona, a kad dođe proleće sa svojim cvećem, izgleda kao da je on oplodio celu Atiku; ali pošto severac ne može da duva u obrnutom smeru, mit o otmici Orejtije, izgleda, beleži širenje kulta Severnog Vetra iz Atene prema Trakiji. Iz Trakije, ili direktno iz Atene, on je dospeo u Troadu, gde je sopstvenik tri hiljade kobila bio Erihtonije, sinonim za Erehteja (vidi 158, g). Dvanaest ždrebica mogle su da budu upregnute u tri do četiri kočije, po jedna kočija za svaku godišnju trijadu: proleće, leto, jesen. Planina Hajm bila je prebivalište čudovišta Tifon (vidi 36, e).

4. Sokrat, koji nije imao razumevanja za mitove, promašio je tumačeći otmicu Orejtije; on kaže da je istoimena princeza, igrajući se na stenama u blizini Ilija, ili Arejevog brega, slučajno pala sa ivice i tako poginula (Platon: Faidar VI, 229, b). Kult Boreja je nedavno bio obnovljen u Ateni u spomen na uništenje persijske flote (Herodot: VII, 189). On je takođe pomogao građanima Megalopolja u borbi protiv Spartanaca i tako zaslužio da mu se svake godine prinosi žrtva (Pausanija: VIII, 36, 3).

49 ALOPA

Kralj Arkadije Kerkion, sin Hefajsta, imao je divnu kćerku Alopu, koju je silovao Posejdon; bez očevog znanja ona je rodila sina, dala ga dadiljama i naredila im da ga odnesu u planinu. Jedan pastir je naišao na dete koje je dojila kobila i poneo ga sa sobom do ovčijih torova, gde mu detinja bogata odeća privuče pažnju. Ostali pastiri se složiše da dobrovoljno zajednički odgajaju dete, ali su zahtevali da mu se skine i sačuva odeća kao dokaz da je plemenitog porekla. Oko toga dva pastira zapodenuše svađu i došlo bi do ubistva da ih ostali pastiri ne odvedoše kralju Kerkionu, koji zatraži da vidi odeću. Kad je donesoše, on prepozna da je načinjena od haljine njegove kćeri. Dadilja se prepadne i prizna svoj deo krivice; na to Kerkion. naredi da Alopu zazidaju a da dete ponovo vrate u planinu. Dete još jedanput podoji kobila, a ovog puta nađe ga neki drugi pastir, koji, znajući sada dobro da je dete kraljevskog porekla, uze mališana, odnese ga u svoju kolibu i nazva Hipotoj.[1]

b) Kad je Tesej ubio Kerkiona, on je na presto Arkadije postavio Hipotoja; Alopa je u meduvremenu umrla zazidana, a sahranjena je pored puta što vodi od Eleusine za Megaru, nedaleko od Kerkionovog borilišta. Posejdon je njeno telo pretvorio u izvor koji se zove Alopa.[2]

1. Higin: Fabule 38 1 187;
2. Pausanija: I, 39, 3; Aristofan: Ptice 533; Higin: Fabula. 187.

*

1. Ovaj mit sadrži dobro poznati zaplet (vidi 43, c; 68, d; 105, a; itd.), osim što je Hipotoj dva puta ostavljan i što je prvi put među pastirima nastao rascep. Ovaj neuobičajeni detalj proistekao je verovatno iz pogrešnog tumačenja nekih prizora sa ikone koji prikazuju kako su pastiri našli kraljevske blizance, a ti su se blizanci kasnije, kad su odrasli, pobili, kao Pelija i Nelej (vidi 68, f), Proit i Akrisije (vidi 73, a), ili Eteokle i Polinejk (vidi 106, b).

2. Alopa je Mesečeva Boginja u vidu lisice, koja je dala ime gradu Alopi u Tesaliji (Ferekid, navodi ga Stefan Vizantijski sub Alope); lisica je takođe bila i amblem Mesenije (vidi 89, 8 i 146, 6). Mitograf se verovatno prevario kad su u pitanju delovi Alopine haljine; to su pelene u koje je bio utkan porodični znak (vidi 10, 1 1 60, 2).

50 ASKLEPIJE

Koronida, kćerka Flegije, kralja Lapita, Iksionovog brata, živela je na obalama jezera Beobeis u Tesaliji, u kome je imala običaj da pere noge.[1]

b) Apolon joj je postao ljubavnik i ostavio je vranu snežno belog perja da je čuva kad bi morao da ode poslom u Delfe. Ali Koronida je osećala potajnu strast prema Ishiju, Elatonovom sinu, i puštala ga u svoju postelju, iako je već bila zatrudnela sa Apolonom. Međutim vrana se uzbuđena uputi u Delfe da javi za bruku i dobije nagradu za svoju budnost. Apolon je već naslutio Koronidinu nevernost, pa prokle vranu što nije iskopala oči Ishiju kad se približio Koronidi. Vrana od tog prokletstva postade crna i otad su svi njeni potomci crni.[2]

c)Kad se Apolon požalio sestri Artemidi zbog uvrede koja mu je naneta, ona ga je osvetila na taj način što je odapela nekoliko strela na Koronidu. Nešto kasnije, gledajući u njen leš, Apolon se iznenada pokaja, ali više ne mogade da joj povrati život. Njen duh je već bio sišao u Tartar, telo joj je već ležalo na pogrebnoj lomači, a poslednja miropomazanja su se obavljala, vatra je bila upaljena — kad je Apolon najzad došao k sebi; on tada pokrenu Hermesa te ovaj, pri svetlosti plamena, izvuče još živo dete iz Koronidine utrobe.[3] To je bio dečak koga Apolon nazva Asklepije i odnese ga u pećinu Kentauru, Hejronu — kod koga je dečak izučio medicinu i veštinu lova. Što se tiče Ishija, koga još zovu i Hil, neki kažu da ga je Zeus pogodio gromom, drugi — da mu je sam Apolon došao glave.[4]

d) Neki pričaju sasvim drukčije. Oni kažu da je Koronidin otac bio Flegije, koji je osnovao istoimeni grad, gde je sakupio najbolje ratnike iz cele Grčke i živeo od pljačke. On je otišao u Epidaur da špijunira zemlju i snagu naroda; njegova kćerka Koronida, koja je bila u drugom stanju sa Apolonom bez očevog znanja, pođe zajedno s ocem. U Apolonovom svetilištu u Epidauru, uz pomoć Artemide i Suđaja, Koronida se porodi i dobi dečaka koga je odmah poslala na planinu Tition, tada čuvenu po lekovitom bilju. Tamo je Arestan, čuvar koza, zapazio da mu nema kučke i jedne od koza, i pošao da ih potraži. Našao ih je kako naizmenično doje neko dete. Taman je hteo da podigne dete, kad se javi jaka svetlost i uplaši ga. Ne želeći da se meša u božanske tajne, on se pobožno okrenu i tako ostavi Asklepija da ga štiti njegov moćni otac Apolon.[5]

e) Građani Epidaura kažu da je Asklepije naučio veštinu lečenja i od Apolona i od Hejrona. On je postao tako vešt u vidarstvu i znao je da upotrebljava lekove, pa su ga poštovali kao osnivača medicine. On nije lečio samo bolesne, već mu je Atena dala i dve bočice Medusine krvi; onom krvlju koja je istočena iz vena leve strane, on je mogao da diže mrtve, a onom iz desne mogao je smesta da uništi svaki život. Drugi kažu da su Atena i Asklepije međusobno podelili krv; on je upotrebljavao onu kojom se spasava život, a ona krv koja izaziva smrt i podstiče na ratove. Atena je najpre dala dve kapi ove krvi Erihtoniju, jednu da ubije, drugu da izleči, i pričvrstila je boce uz njegovo zmijasto telo zlatnim uzicama.[6]

f) Među onima koje je Asklepije podigao iz mrtvih bili su Likurg, Kapanej i Tindarej. Nije poznato kojom se to prilikom Had žalio Zeusu da mu kradu podanike, da li je to bilo posle uskrsnuća Tindareja ili Glauka, Hipolita ili Oriona; sigurno je, ipak, da je Asklepije optužen da ga podmićuju zlatom, pa je Zeus ubio gromom i njega i njegovog pacijenta.[7]

g) Međutim Zeus je kasnije povratio Asklepija u život; i tako ispunio jedno indiskretno proročanstvo Hejronove kćerke Euipe, koja je prorekla da će Asklepije postati bog i umreti, zatim povratiti svoju božanstvenost, i tako dva puta proživeti svoju sudbinu. Asklepijev lik — kako drži zmiju isceliteljku — Zeus je postavio među zvezde.[8]

h) Građani Mesene tvrde da je Asklepije rođen u Meseniji; Arkađani da je rođen u Telpusi; oni iz Tesalije — da je poreklom iz Trike u Tesaliji. Spartanci ga zovu »Agnitas«, jer su mu izvajali lik u vrbovom stablu, a ljudi iz Sikiona poštuju ga u obliku zmije koja se popela na kola sa upregnutom mazgom. U Sikianu njegova leva ruka drži šišarku pistacije (morski lešnik); ali u Epidauru ona je položena na zmijinu glavu, a u oba slučaja desnom rukom drži skiptar."

i) Asklepije je otac dvojice lekara, Podalejrija i Mahaona, koji su lečili Grke za vreme opsade Troje; on je otac i blistave Higieje; Latini ga zovu Ajskulapije, a Krećani kažu da je on, a ne Polijejd, povratio u život Glauka, Minojevog sina, upotrebljavajući izvesne trave koje mu je zmija pokazala dok je bio u grobu.[10]

1. Strabon: IX, S, 21 i XIV, I, 40;
2. Pausanija: II, 26, 5; Pindar: Pitijske ode III. 25; Apolodor: III, 10, 3;
3. Pindar: Pitijske ode III, 8; Pausanija: loc. cit.; Higin: Fabula 202; Ovidije: Metamorfoze II, 612;
4. Apolodor: III, 3; Higin: loc. cit i Pesnička astronomija II, 40;
5. Pausanija: IX, 36, 1; 1 II, 26, 4; Inscriptiones Graecae IV, I, 28;
6. Diodor sa Sicilije: V, 74, 6; Apolodor: III, 10, 3; Tatijan: Poslanica Grcima; Euripid: Jon 999.
7. Apolodor: III, 10, 3—4; Lukijan: O igrama 45; Higin: Fabula 49; Eratosten, navodi ga Higin: Pesnička astronomija II, 14; Pindar: Pitijske ode III, 55 sa sholljastom.
8. Germanik Cezar: Uz Aratovu Fajnomenu 77; Ovidije: Metamorfoze 642; Higin: loc. cit.;
9. Pausanija: II, 26, 6; VIII, 25, 6; III, 14, 7 1 II, 10, 3; Strabon: XIV, T, 39;
10. Homer: Ilijada I, 732; Higin: Pesnička astronomija n, 14.

*

1. Ovaj mit se odnosi na eklezijastičku politiku u severnoj Grčkoj, Atici i na Peloponezu; potiskivanje prehelenskog medicinskog kulta u Apolonovo ime, kojim upravljaju sveštenice Boginje Mesec u proročkim svetilištima lokalnih heroja, reinkarniranih u zmije, vrane ili gavrane. Među njima su bili Foronej, koji se može prepoznati i u keltskom bogu—gavranu Branu ili Vronu (vidi 57, 1); Erihtoniju zmijorepom (vidi 25,

21; i Krovu (vidi 7, 1), koji je samo oblik od Coronus (»vrana« ili »gavran«), što je ime dvojice lapitskih kraljeva (vidi 78, a). »Asklepije« (»beskrajno dobar«) bila je titula koja se davala svim herojima lekarima u nadi da se pridobije njihova blagonaklonost.

2. Boginja Atena, zaštitnica ovoga kulta, u početku nije smatrana devicom, pošto joj je umrli junak bio i sin i ljubavnik. Ona je dobila titulu »Coronis« zbog proročke vrane ili gavrana, i »Higieja« zbog svoje isceliteljske moći. Njen univerzalni lek bila je imela, ixias, reč koja je u bliskoj vezi sa imenima Ishija (»snaga«) i Iksion (»snažan po rodenju«) (vidi 63, 1). Istočnoevropska imela, ili »loranthus«, parazit je na hrastu, a ne kao na zapadu parazit topole ili jabuke; i »Aesculapius«, latinski oblik od Asclepios — reč koja kao da znači "ono što visi sa pitomog hrasta«, tj. imela — verovatno je raniji naziv za oboje. Imela se smatrala genitalnim organom hrasta, a kad su Druidi ritualno odsecali imelu zlatnim srpom, oni su tada činili simboličnu demaskulinizaciju (vidi 7, 1). Viskozni sok u bobicama imele smatrao se hrastovom spermom, tečnošću koja poseduje veliko regenerativno dejstvo. Ser Džems Frezer u svom delu Zlatna grana naglasio je da je Ajnej sišao u podzemni svet sa imelom u ruci i na taj način zadržao snagu kako bi mogao da se vrati na gornji svet kad bude hteo. »Izvesna trava« koja je Glauka povratila iz mrtvih verovatno je takođe bila imela. Ishije, Ajskulapije, Iksion i Polijejd su, u stvari, jedna ista mitska osoba: personifikacija isceliteljske snage koja se nalazi u odrubljenim genitalijama žrtvovanog heroja hrastovog kulta. »Chylus«, Ishijevo drugo ime, znači »sok iz biljke ili bobice«.

3. Činjenica da Atena udeljuje Gorgoninu krv Asklepiju i Erihtoniju navodi na misao da su isceljivački rituali bili tajna koju su čuvale sveštenice, a prodiranje neposvećenih u ove tajne donosilo je smrt, jer je Gorgonina maska formalno značila opomenu ljubopitljivcima (vidi 73, 5). Ali krv žrtvovanog hrastovog kralja, ili njegovog zamenika dečaka izgleda da se takođe delila zajedno sa sokom imele.

4. Apolonovi mitografi su Artemidi pripisali odgovornost za ubistvo Ishija; i zaista, ona je u početku bila ista boginja kao i Atena, i u njeno ime su ginuli heroji kraljevi hrastovog kulta. Isti ovi mitografi smatraju da je Zeus munjom uništio i Ishija i Asklepija; i zaista, kraljevi hrastovog kulta padali su pod udarcima dvogube sekire koja je kasnije formulisana kao udar groma; njihova tela spaljivana su na lomači.

5. Apolon je prokleo vranu, spalio Koronidu zbog njene nedozvoljene ljubavi sa Ishijem, i potvrdio da je Asklepije njegov sin, a zatim su Hejron i Apolon učili Asklepija vidarstvu. Drugim rečima: Apolonovim helenskim sveštenicima su magnezijanski saveznici, Kentauri, koji su bili nasledni neprijatelji Lapita, pomagali da preotmu vranino proročište u Tesaliji, da razore hram i oteraju sveštenice Mesečeve Boginje. Apolon je zadržao ukradenu vranu, ili gavrana, kao amblem božanstva, ali su Apolonovi sveštenici pronašli da je tumačenje snova jednostavnije i ubedljivije sredstvo da se postavi dijagnoza nego nerazumljivo graktanje ptica. U isto vreme prestalo je i upotrebljavanje svete imele u Arkadiji, Meseniji, Tesaliji i u Ateni, Ishije je postao sin borovog drveta Elat, a ne hrastovog, i odatle potiče i šišarka morskog lešnika u rukama Asklepija na liku u Sikionu. Postojala je i jedna princeza iz Lapita po imenu Koronida, koju je silovao But, predak atenskih Buteida (vidi 47, 4).

6. Asklepijev oblik zmije, kao i Erihtonijev — i Erihtonija je Atena takođe obdarila sposobnošću da diže iz mrtvih pomoću Gorgonine krvi — pokazuje da je i Asklepije bio heroj proročišta; u hramu u Epidauru (Pausanija: II, 28, 1) čuvano je nekoliko pitomih zmija koje su bile simbol obnavljanja, pošto zmija presvlači svoju košuljicu jedanput godišnje (vidi 160, 11). Kučka koja je podojila Asklepija, kad ga je kozar pozdravio kao novorođenog kralja, morala je biti Hekata ili Hekaba (vidl 31, 3; 38, 7; 134, 1; 168, n i 1); Hejron je uvek slikan sa tom kučkom, pa je verovatno zbog toga smatran Asklepijevim učiteljem u lovu. Njegova druga pomajka — Koza, bila je svakako koza Atena, u čiji je štit pobegao Erihtonije (vidi 25, 2); i zaista, ako je Asklepije u početku imao brata blizanca, onda je to morao biti Erihtonije, tako da bi to bilo

analogno sa drugim parom blizanaca, Pelijem, koga je dojila kobila, i Nelejem, koga je dojila kučka (vidi 68, d).

7. Pošto je ponovo rođena kao odana kći-devica Zeusa Olimpljanina, Atena je morala da sledi primer Apolona i prokune vranu, svoju negdašnju prisnu prijateljicu (vidi 25, e).

8. Vrba je bila drvo veoma jake magijske moći meseca (vidi 28, 5; 44, 1 i 116, 4); gorak lek koji se spravlja od njene kore još uvek je sredstvo protiv reumatizma — a Spartanci u svojim vlažnim dolinama mnogo su patili od ove bolesti. Grančice jedne naročite vrste vrbe, koju je Spartanac Asklepije dobro poznavao, naime agnus castus, posipane su po posteljama starijih žena u dane tesmoforije, praznika plodnosti (vidi 48, 1), jer se verovalo da one odvraćaju zmije (Arijan: Istorija životinja IX, 26), ali da namamljuju zmijolike duhove; prema tome verovatno je da su Asklepijevi sveštenici bili specijalisti za lečenje neplodnosti.

51 PROROČISTA

Proročišta u Grčkoj i Velikoj Grčkoj ima mnogo, a najstarije je Zeusovo proročište u Dodoni. U davno vreme, dva crna goluba krenula su iz egipatske Tebe, jedan za libijski Amon, drugi za Dodonu, i oba su sletela na po jedan hrast i proglasila hrastove za Zeusova proročišta. U Dodoni su Zeusove sveštenice osluškivale gugutanje golubova ili šum hrastovog lišća, ili škripu metalnih posuda koje su visile o granama. Zeus je imao još jedno čuveno proročište u Olimpiji, gde su njegovi sveštenici odgovarali na pitanja pošto bi ispitali iznutricu žrtvovane svete životinje.[1]

b) Delfsko proročiste je najpre pripadalo Majci Zemlji, koja je uzela Dafnidu sebi za sveštenicu; Dafnida je sedela na tronošcu i udisala opojne mirise proročke droge, kao i pitijske sveštenice. Neki kažu da je Majka Zemlja ustupila svoje pravo Titanki Fojbi, ili Temidi; a ona ga je prepustila Apolonu, koji je sebi načinio svetilište od lovorovih žbunova donetih iz Tempe. Drugi opet kažu da je Apolon oteo proročište od Majke Zemlje pošto je ubio Pitona, i da su njegovi hiperborejski sveštenici Pagas i Agijej tu ustanovili njegov kult.

c) Kaže se da je u Delfima prvo svetilište bilo načinjeno od pčelinjeg voska i perja; drugo od stabljika paprati, a treće od lovorovog žbunja; Hefajst je sagradio četvrto svetilište od bronze, sa zlatnom pticom pevačicom na krovu, ali jednog dana proročište je progutala zemlja; peto, sagrađeno od tucanog obrađenog kamena, izgorelo je one godine kad se održala pedeset osma Olimpijada (489. pre nove ere), i zamenjeno je današnjim.[2]

d) Apolon poseduje druga mnogobrojna proročka svetilišta, kao što su ona u Likaju i na Akropolju u Argu. U oba svetilišta glavnu reč vode sveštenice. Ali u bojotijskom Ismeniju njegova proročanstva kazuju sveštenici, posle ispitivanja utrobe; u Klaru, u blizini Kolofona, vidoviti sveštenici piju vodu iz tajnog bunara i proriču u stihovima, dok u Telmesu i na drugim mestima tumače snove.[3]

e) Demetrine sveštenice proriču bolesnima u Patraji pomoću ogledala koje se spušta u bunar konopcem. U Faraju, za bakarni novčić, bolesni koji pitaju za savet Hermesa, dobijaju proročki odgovor prvom slučajnom rečju koju čuju kad odlaze sa pijačnog trga.[4]

f) Hera ima dostojno proročište u blizini Page, a Majku Zemlju još pitaju za savet u Ajgeiri u Ahaji, što znači »mesto crnih topola«, i tu su njene sveštenice pile bivolju krv, veoma otrovnu za ostale smrtne.[5]

g) Pored ovih, ima mnogo drugih proročišta raznih junaka;
u Heraklovom proročištu u ahajskoj Buri, odgovor se dobija bacanjem kocke;[6] brojna su i Asklepijeva proročista, gde se bolesnici skupljaju radi saveta i ozdravljenja; za lekove se doznaje u snovima posle posta.[7] Proročišta tebanskog Amfijaraja i malijskog Amfiloha i najnepogrešivije Mopsovo proročište na isti način proriču kao i Asklepijeva proročišta.[8]

h) I Pasifaja ima jedno proročiste u lakonskom gradu Talamaju, pod pokroviteljstvom kralja Sparte, gde su se odgovori takođe dobijali u snu.[9]

i) Neka proročišta nisu tako olako davala savete. Na primer u Lebadeji je bilo proročište Trofonija, sina Argonauta Ergina, u kome je pribegar morao da se podvrgne očišćenju nekoliko dana pre no što bi došlo do izricanja proročanstva. On bi boravio u zgradi posvećenoj Dobroj Sreći i Dobrom Duhu, kupao se samo u reci Herkini i prinosio žrtve Trofoniju, njegovoj dadilji Demetri Europi i drugim božanstvima. Tu se on hranio svetim mesom, naročito ovčjim od žrtve Agamedovoj seni. Agamed je bio brat Trofonijev i pomogao je Trofoniju da sagradi Apolonov hram u Delfima.

j) Pošto je na taj način bio pripremljen da traži savet od proročišta, iskušenika bi odvodila dva trinaestogodišnja dečaka na reku i tamo ga kupala i mazala uljem. Zatim je pio vodu sa izvora koji se zvao Leta, što mu je pomoglo da zaboravi na prošlost; pio je i sa još jednog izvora čija se voda zvala Voda sećanja, što je trebalo da mu pomogne do zapamti sve što bude čuo i video. Obuven u seosku obuću i odeven u platnenu tuniku, noseći venac sa trakama kao sveta žrtva, on bi se tek tada približio bezdanu, provaliji proročista. Ovaj bezdan podseća na ogroman sud za pečenje hleba, dubok osam metara. Kad iskušenik siđe lestvicama, on nailazi na uzan otvor pri dnu, kroz koji gurne noge, držeći u obema rukama po jedan ječmeni kolačić s medom. Iznenadnim trzajem nešto ga povuče za zglavke, dobije takav udarac po glavi da pomisli kako umire i zatim jedan nevidljiv govornik počne da mu otkriva budućnost i još mnogo drugih tajni. Kad glas prestane, on potpuno gubi čula i moć razumevanja i takvog ga vraćaju stopalima nagore u dno jame, ali bez medenih kolačića; posle toga posade ga na takozvanu stolicu sećanja i traže da ponovi što je čuo. Najzad ga, još potpuno rastresenog, vraćaju u kuću Dobrog Duha, gde mu se polako vraća snaga i potreba da se ponovo smeje.

k) Nevidljivi govornik je jedan od dobrih duhova, koji pripada Kronovom zlatnom dobu; ti duhovi su sišli s meseca da preuzima brigu nad proročištima i osnovnim obredima, služe, kažnjavaju, bdiju i spasavaju na sve strane. On pita za savet Trofonijev duh, koji u obliku zmije proriče, u naknadu za iskušenikove medene kolačiće.[1]"

1. Herodot: II, 55 1 VIII, 134; Dionisije iz Halikarnasa: 1.15; Homer: Odiseja XIV, 328; Ajshil: Okovani Prometej 832; Suda sub Dodona; Sofokle: Car Ojdip 900;
2. Ajshil: Eumenide 1—19; Pausanija: X, 5, 3—5;
3. Pausanija: II, 24, 1; Plutarh: Pir, 31; Herodot: VIII, 134 i I, 78; Takit: Anali 11, 54;
4. Pausanija: VII, 21, 5 1 22, 2;
5. Strabon: VIII, 6, 22; Plinije: Istorija prirode XXVIII, 41; Apolodor: I, 9, 27;
6. Pausanija: VII, 25, 6;
7. Ibid: II, 27, 2;
8. Ibid: I, 34, 2; Herodot: Vin, 134;
9. Plutarh: Kleomen: 7; Pausanija: III, 26, 1;
10. Pausanija: IX, 39, 1—5; Plutarh: O Sokratovom demonu XXII i O ljudskom liku na mesečevoj površini XXX.

*

1. Sva proročanstva su najpre dobivana od Boginje Zemlje, čija su vlast i moć bile toliko velike da su patrijarhalni osvajači imali običaj da se prvo dočepaju njenih svetilišta, pa tamo postave svoje sveštenike ili zadrže sveštenice, ali u svojoj službi. Tako su Zeus u Dodoni i Amon u oazi Siva preuzeli kult proročkog hrasta posvećenog Diji ili Dioni (vidi 7, 1) — kao što je i jevrejski Jehova učinio sa Ištarskim proročištem akacije. (I knj. Dnevnika XIV, 15) — a Apolon je isto učinio uzevši svetilište u Delfima i Argu; u Argu su proročice uživale punu slobodu; u Delfima je sveštenik posredovao između proročice i vernika, prevodeći njena nerazumljiva mucanja u heksametre; u Dodoni su i golubije sveštenice i Zeusovi muški proroci tumačili proročanstva.

2. Svetilište Majke Zemlje u Delfima osnovali su Krećani, koji su Helenima u nasledstvo ostavili svoju svetu muziku, obredne igre i kalendar. Kretski skiptar Majke Zemlje, labrys ili dvoguba sekira, govori o saradnji između sveštenika i saradnji Delfa i Labrida, koja se održavala do u klasično vreme. Hram

napravljen od pčelinjeg voska i perja posvećen je Boginji Pčela (vidi 7, 3; 18, 3 i 47, 1) i Golubici (vidi 1, b i 62, a); hram od paprati podseća na čarobna svojstva koja su se pripisivala semenu paprati o letnjim i zimskim dugodnevicama (Ser Džems Frezer posvećuje nekoliko stranica ovome u svojoj Zlatnoj grani); svetilište od lovorovog žbunja ukazuje da su proročice žvakale lovorovo lišće u vreme orgija. Dafnida je skraćeni oblik od Dafojnisa (»kvava«), kao što je Dafne skraćenica od Dafojna (vidi 21, 6 i 46, 2). Svetilište od bronze koje je progutala Zemlja možda samo obeležava četvrti stupanj delfske pesme koja, kao i pesmica "Londonski most je srušen«, govori o različitim neotpornim materijalima od kojih je građeno proročište, ali može se odnositi i na podzemni tholos, grob heroja pretvorenog u Pitona. Tholos, kuća duhova u obliku košnice, izgleda da je afričkog porekla i prodrla je u Grčku preko Palestine. Veštica iz Endora bila je glavna veštica u sličnom svetilištu, a Adamov duh proricao je u Hebronu. Filostrat u svom delu: Život Apolonija iz Tijane VI, 11 pominje zlatne ptice i opisuje ih kao krivovrate sirene; Pindar ih, međutim, naziva slavujima (Fragment koji navodi Atenaj 290, e). Ne zna se tačno da li su ptice predstavljale proročke slavuje ili krivovrate ptice koje su simbolizovale ljubavnu čar (vidi 152, a) i upotrebljavale se pri obredima za dobijanje kiše.

3. Ispitivanje iznutrice je, izgleda, bilo indoevropsko proročko majstorstvo. Gatanje bacanjem kocke od kosti zgloba izgleda da je prvobitno bilo alfabetsko, jer su se na kocki nalazili "znaci", a ne brojevi. Dvanaest suglasnika i četiri samoglasnika (kao u gatanju irskog Ogama) behu najjednostavniji oblik na koji se grčka azbuka mogla da svede. Ali u doba klasične Grčke kocke su bile označene samo brojevima — 1, 3, 4 i 6, a značenje svih mogućih kombinacija brojeva bilo je utvrđeno pravillma. Tumačenje snova je opšta pojava.

4. Apolonovi sveštenici zahtevali su devičanstvo Pitijinih sveštenica u Delfima, jer su se one smatrale Apolonovim nevestama; ali pošto je jedan sveštenik na skandalozan način silovao jednu od njih, nijedna devojka nije mogla da bude imenovana za Pitijinu sveštenlcu pre nego što navrši pedeset godina života, mada su je i tada oblačili u venčanu haljinu. Bivolja krv smatrana je za strahovito otrovnu zbog čarobnog svojstva (vidi 155, a): krv svetog bika ponekad je upotrebljavana da se posveti celo pleme, kao u Izlasku XXIV, 8; pre nego što bi se njome poškropili radi plodnosti razblažill bi je velikom količinom vode. Međutim sveštenice Boginje Zemlje mogle su da piju sve ono što je pila i sama Majka Zemlja.

5. Hera, Pasifaja i Ina bili su nazivi za Trojnu Boginju, a njihova međusobna zavisnost ogledala se u tronošcu na kome su sedele njihove sveštenice.

6. Postupak u Trofonijevom proročištu — koje je Pausanija lično obišao — podseća na Ajnejev silazak u Tartar sa imelom u ruci, gde se savetovao sa svojim ocem Anhisom i bivšim Odisejevim savetnikom Tejresijem; ovaj postupak takođe svedoči o povezanosti ovih mitova koji opisuju dobro poznati oblik uvodnih obreda u kojima početnik, iskušenik, doživljava prividnu smrt, prima tajanstvena naređenja i uputstva tobože od duha, a potom se ponovo rađa kao član novog klana ili tajnog društva. Plutarh primećuje da Trofonijadi — mistagozi u mračnoj Jami — pripadaju preolimpijskoj eri Krona i pravilno ih vezuje za idajske Daktile, koji su vršili misterlje na ostrvu Samotraki.

7. Crna topola je posvećena boginji Smrti u Pagaji, a Persefona je imala gaj crnih topola na dalekom zapadu (Pausanija: X, 30, 3 i vidi 170, 1).

8. Amfiloh i Mops su ubili jedan drugog, ali su njihovi duhovi osnovali zajedničko proročište (vidi 169, e).

52 ALFABET

Tri sudaje, a neki kažu Ija, sestra Foronejeva, izmislile su pet samoglasnika prve azbuke i suglasnike B i T; Pakamed, Nauplijev sin, izmislio je ostalih jedanaest suglasnika; a Hermes je uobličio sve glasove u karakteristične znake, uzimajući klinaste oblike, jer ždralovi lete u klinastoj formaciji, i preneo sistem iz Grčke u Egipat. To je bilo alfabet Pelazga koji je Kadmo docnije doneo u Bojotiju, a Euander iz Arkadije, poreklom Pelazg, u Italiju. U Italiji je njegova mati Karmenta stvorila poznate oblike latinske abecede.

b) Ostale suglasnike dodali su grčkom alfabetu Simonid, sa ostrva Sama, i Epiharm, sa Sicilije. Dva samoglasnika, dugo "O" i kratko "E", uveli su Apolonovi sveštenici, tako da je otada Apolonova sveta lira imala po jedan samoglasnik za svaku od sedam struna.

c) Alfa je bilo prvo od osamnaest slova, jer alphe znači čast, a alphainein znači izmisliti, i jer je Alfej jedna od najznačajnijih reka; čak je i Kadmo, iako je menjao red slova, zadržao slovo alpha na prvom mestu, jer aleph na feničanskom znači vo, a Bojotija je zemlja volova.[1]

1. Higia: Fabula 277; Isidor iz Sevilje: Porekla VIII, 2, 84; Filostrat: Heroika; X, 3: Plinije: Istorija prirode VII, 47; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XIX, 583; Plutarh: Razgovori pri gozbi IX, 3.

*

1. Grčki alfabet je pojednostavljenje kretskih hijeroglifa. Naučnici se danas uglavnom slažu da se prva pisana azbuka razvila u Egiptu u 18. veku pre nove ere, pod uticajem Krećana; to se slaže sa Aristidovim predanjem koje je zabeležio Plinije, po kome je, naime, "azbuku izumeo jedan Egipćanin, po imenu Menos (»mesec«), petnaest godina pre Foronejeve vladavine u Argu".

2. Ipak ima podataka da je pre uvođenja oblikovane feničanske azbuke u Grčku, postojao alfabet u vidu verske tajne koju su čuvale sveštenice Mesečeve Boginje Ije ili Tri Sudaje; on je bio sasvim blizak kalendarskom alfabetu i slova nisu označavana pisanim znakom, već grančicama različitih drveta koja su simbolizovala godišnja doba i pojedine mesece.

3. Drevna irska azbuka, kao i azbuka koju su upotrebljavali Druidi u Galiji, o kojima piše Cezar, svakako nisu odmah bile pisane azbuke i sva su slova imenovana prema drveću. Ta irska azbuka se zvala Beth-luis-nion. ("breza-oskoruša-jasen«), po prvim suglasnicima azbuke, a njen je redosled svakako bio frigijskog porekla, i slagao se sa redosledom pelaške i latinske azbuke, to jest imala je trinaest suglasnika i pet samoglasnika. Prvobitan redosled je izgledao ovako: A, B, L, N, O, F, S, H, U, D, T, C, E, M, G, Ng ili Gn, R, I; verovatno da se istim tim redom služio i Hermes. Irski olavi pretvorili su je u azbuku za gluvoneme, služeći se zglobovima na prstima, od kojih je svaki predstavljao po slovo ili značenje kakve glagolske radnje. Svaki suglasnik je predstavljao ime jednog od 13 meseci, koji su trajali po 28 dana. Godina je počinjala dva dana posle zimske kratkodnevice; naime;

1. Decembar	24	B breza, ili divlja maslina
2. Januar	21	L oskoruša
3. Februar	18	N jasen
4. Mart	18	F jova ili dren
5. April	15	S vrba; SS (Z), crni trn (glogovac)
6. Maj	13	H beli glog, ili divlja kruška
7. Jun	10	D hrast ili drvo smrdljika
8. Jul	8	T sveti ili bodljikavi hrast
9. Avgust	5	C orah; CC (Q) jabuka ili oskoruša
10. Septembar	2	M vinova loza
11. Septembar	30	G imela
12. Oktobar	28	Ng ili Gn, trska, šaša
13. Novembar	25	R zova ili mirta

4. Oko 400. godine pre nove ere, posle nekih verskih promena, redosled se izmenio da bi se prilagodio novom kalendarskom sistemu. Taj redosled je ovako uspostavljen: B, L, F, S, N, H, D, T, C, Q, M, G, Ng, Z, R. Ovaj alfabet dovođi se u vezu sa Heraklom Ognijem ili "Sunčanim bikom Ogme", kao što se ranije dovodi u vezu sa Foronejem (vidi 132, 3).

5. Svaki samoglasnik je predstavljao simbol jednog kvartala godine: O (štipavac) prolećnu ravnodnevicu; U (vres) letnju dugodnevicu; E (topola) jesenju ravnodnevicu, dok su samoglasnici A (jela ili palma), drvo rođenja, i I (tisovina), drvo umiranja, oba označavali zimsku kratkodnevicu. Ovaj poredak drveta je usvojen u grčkom i rimskom mitu, u svetom predanju cele Evrope i, mutatis mutandis, u Siriji i Maloj Aziji. Boginja Karmenta (vidi 86, 2, 132, 6) izmislila je B i T i sve samoglasnike, jer su svaki od ova dva kalendarska suglasnika označavali po jednu polovinu njene godine, koja je bila podeljena između svetog kralja i njegovog zamenika.

6. Ždralovi su bili posvećeni Hermesu (vidi 17, 3 i 36, 2), koji je bio zaštitnik pesnika pre nego što mu je Apolon preoteo pravo; najraniji znakovi upotrebljeni za azbuku bili su klinastog oblika. Palamed ("drevna mudrost«) i njegov sveti ždral (Martijal: Epigrami XIII, 75) bio je karijski parnjak egipatskog boga Tota, koji je izmislio slova i čiji je simbol bio ibis, sličan ždralu. Hermes je bio Totov helenski parnjak (vidi 162, 5). Istorijska je činjenica a ne mit da su Simonid i Epiharm dodali nova slova azbuci, iako je razlog s kojeg su to učinili ostao zagonetan. Dva slova xi i psi, dodali su bez potrebe, a uklonivši aspirat (H) i digammu (F), osiromašili su redosled.

7. Može se dokazati da su imena slova koja su se zadržala u irskom Beth-luis-nion, za koja se po predanju smatra da su u Irsku dospela preko Španije iz Grčke (vidi 132, 5), u stvari drevna grčka čarolija u čast arkadijske Bele Boginje Alfite, koja je, u doba klasične Grčke, izgubila svoju moć i značenje i svela se na bauka iz dečjih bajki. Kadmenski redosled slova, ovekovečen u dobro poznatom redosledu A B C, izgleda da su namerno sproveli feničanski trgovci; oni su upotrebljavali tajnu azbuku u trgovačke svrhe, ali su se plašili da ne uvrede boginju otkrivajući pravi redosled njene azbuke. Ova komplikovana i važna materija opširno se razmatra u Beloj Boginji (od glave 1—15 i u gl. 21).

8. Samoglasnici koje su Apolonovi sveštenici dodali njegovoj liri verovatno su oni koje pominje Demetrije, aleksandrijski filozof iz prvog veka pre nove ere, kad piše u svojoj raspravi "O stilu":

"U Egiptu sveštenici pevaju himne bogovima izgovarajući sedam samoglasnika jedan za drugim, a njihovi zvuci proizvode tako snažan muzički doživljaj na slušaoce kao da upotrebljavaju frulu ili liru ... ali možda je bolje da se ne udaljujemo od teme.«

Ovo potvrđuje da su samoglasnici upotrebljavani u muzici kao način lečenja zvucima lire u Apolonovim svetilištima.

53 DAKTILI

Neki kažu da je Rea, dok je rađala Zeusa, zarila prste u zemlju kako bi olakšala sebi bolove, i da su se u tom času stvorili Daktili: pet ženskih, od njene leve ruke, i pet muških, od njene desne ruke. Smatralo se, međutim, da su oni živeli na planini Ida u Frigiji, mnogo pre Zeusovog rođenja, a neki kažu da ih je rodila nimfa Anhijala u pećini Dikte. nedaleko od Oakse. Daktili muškarci bili su kovači i prvi su pronašli gvožđe nedaleko od brda Berekinta; a njihove sestre, koje su se nastanile na Samotraki, izazivale su veliko divljenje

svojom čarobnom moći da opčine i prokunu, i naučile su Orfeja misterijama Velike Boginje; njihova imena su ostala večna tajna.[1]

b) Drugi kažu da su muški Daktili bili Zeusovi Kureti, koji su čuvali njegovu kolevku na Kreti, a potom otišli u Elidu i podigli hram kako bi umilostivili Krona. Zvali su se: Herakle, Pajonije, Epimed, Jasije i Akesida. Herakle, pošto je od Hiperborejaca doneo divlju maslinu na Olimp, naložio je svom mlađem bratu da organizuje takmičenja i tako su postale Olimpijske igre. Kaže se da je Herakle krunisao Pajonija, pobednika, maslinovom grančicom, i da su posle toga vodili ljubav na postelji od zelenog lišća. Ali istina je da se grančica divlje masline nije upotrebljavala za pobednički venac sve do sedme Olimpijade, kad je Delfisko proročište odredilo Ifita da njome zameni jabukovu grančicu, koja se dotle darivala pobedniku kao nagrada.[2]

c) Akmon, Damnamenej i Kelmid su tri titule za tri najstarija Daktila; neki kažu da je Kelmid bio pretvoren u gvožđe zato što je uvredio Reu.[3]

1. Diodor sa Sicilije: V, 64; Sofokle: Gluvi satiri, navodi ga Strabon: X, 3, 22; Apolonije sa Roda: I, 509 1 1130;
2. Pausanija: V, 7, 4; Flegon iz Trale: Fragmenti grčke istorije III, 604;
3. Sholijast uz Apolonija sa Roda: I, 1129; Ovidije: Metamorfoze IV, 281.

*

1. Daktili personifikuju prste, a Heraklova olimpijska trka ustrojena je po ugledu na dečije igre dobovanja prstima, izuzev palca, po stolu — pri čemu kažiprst uvek pobeđuje u trci. Ali tajne orfičke priče zasnivale su se na kalendarskom poretku magijskog drveća, pri čemu je svaki zglob na prstu predstavljao po jedno drvo, odnosno po jedno slovo orfičke kalendarske azbuke, koja je, kako izgleda, potekla iz Frigije (vidi 52, 3). Divlja maslina izgleda da je označavana gornjim zglavkom palca, gde se pretpostavljalo da je središte muškosti, te se taj zglavak zvao Herakle. Za ovog Herakla govorilo se da mu lišće raste iz tela (Palajfat: 37). Ovaj sistem se zadržao u poznatim nazivima za prste u Zapadnoj Evropi; na primer "ludi prst" odgovara Epimedu, srednji Jasiju; kao i u imenima prstiju pri gledanju u dlan: tj. Saturn za Epimeda — Saturn pošto se pokazao trom u borbi protiv Zeusa; i Apolon — bog isceljenja, za Jasija. Kažiprst je Jupiterov ili Zeusov, jer on dobija trku. Mali prst, Merkur, ili Hermes je čaroban. Širom primitivne Evrope obrađivanje metala bilo je praćeno bajanjem i čarolijama i zato su kovači prisvajali prste na desnoj ruci kao svoje Daktile, ostavljajući leve gatarama.

2. Priča o Akmonu, Damnameneju i Kelmidu, čija se imena odnose na kovačku veštinu, priča je za decu koja se ilustrovala na taj način što se lupkalo kažiprstom o palac, kao čekićem o nakovanj, a zatim bi se iznenada smaknuo vrh srednjeg prsta kao kad otpadne komad usijanog gvožđa. Gvožđe je dospelo na Kretu preko Frigije iz još udaljenijih krajeva sa južne obale Crnog mora; a Kelmid je, budući oličenje topljenog gvožđa, bio pod vlašću Velike Boginje Ree, pokroviteljice kovača, tako da verovanje u nju opada kad je otpočelo topljenje gvožđa u vreme najezde Doraca, koji su bili naoružani gvozdenim oružjem. Ona je znala samo za zlato, srebro, bakar, olovo i kalaj kao zemaljske metale, iako su se grumeni meteorskog gvožđa visoko cenili zbog svog neobjašnjivog porekla; verovatno da je takav jedan meteorit pao na brdo Berekint. Jedan neobrađeni komad meteorita nađen je u neolitskim naslagama u Fajestu, pored jednog boginjinog kipa od ilovače, morskih školjki i posuda koje su služile u obredne svrhe. Sve rano egipatsko gvožđe je meteorskog porekla i sadrži visok procenat nikla i gotovo uopšte ne rđa. Po Kelmidovoj uvredi Here srednji prst je dobio ime: digita inpudica.

3. Olimpijske igre vode poreklo od utakmica u trčanju, u kojima su učestvovale devojčice što su se takmičile da postanu sveštenice Mesečeve Boginje Here (Pausanija: V, 16, 2); i pošto su se ove trke održavale u mesecu Partheniosu ("devojačkom"), izgleđa da su se držale jedanput godišnje. Kad se Zeus oženio Herom, kad su, dakle, Ahajci uspostavili nov oblik rođaštva u Grčkoj (vidi 1.2, 7) — mladići su se

takmičili u trčanju za opasnu čast da pobednik postane suprug sveštenice, Sunce njenog Meseca, a samim tim i kralj Elide; baš tako je i Aitaj zahtevao od prosilaca svoje kćeri da se takmiče u njenu čast (Pindar: Pitijske ode IX), sledeći primerima Ikarija (vidi 160, d) i Danaja (vidi 60, m).

4. Docnije su se ove igre priređivale svake četvrte godine, umesto jedanput godišnje, a devojačke trke održavane su o posebnom prazniku, petnaest dana pre ili posle glavnih Olimpijskih igara; sveto kraljevstvo, koje je pripadalo pobedniku trka time što bi se venčao sa novom sveštenicom, potvrđivano je božanskim počastima koje su se ukazivale pobedniku, a docnije, u klasično vreme, pobednika bi ovenčali Heraklovom ili Zeusovom maslinovom granom; pobednika bi pozdravljali kao "Kralja Herakla« i obasipali ga lišćem i on bi tada poveo kolo u svečanoj povorci i jeo žrtveno bivolje meso u gradskoj većnici.

5. Prvobitna nagrada, jabuka, ili jabukova grančica, bila je zaloga besmrtnosti i davana je svetom kralju u vreme kad ga je obavezno ubijao njegov naslednik; Plutarh pominje (Pitanja pri gozbi, V, 2) da je, iako je utakmica u trčanju bila jedino takmičenje na prvim Olimpijskim igrama, dolazilo i do pojedinačne borbe, koja se obavezno završavala smrću pobeđenog. Ova borba mitološkog porekla zabeležena je u priči da su Olimpijske igre počinjale takmičenjem u rvanju između Zeusa i Krona za posed Elide (Pausanija: V, 7), naime to je bila borba između kralja i njegovog vojskovođe pred kraj leta i ishod je bio unapred obezbeđen — vojskovođa je dolazio naoružan kopljem.

6. Sholijast uz Pindara (Oiimpijske ode III, 33), navodeći Komarha, pokazuje da se eliđanska Nova godina računala od punog meseca najbližeg zimskoj kratkodnevici, a da je sledeća Nova godina počinjala dugodnevicom. Prema tome, novi Zeus--Herakle, što znači pobednik u trčanju, ubio je vojskovođu Stare godine, Krona-Ifikla, o letnjoj dugodnevici. Zbog toga je Herakle prvi osnovao igre i nazvao sveti breg Kronovim bregom "u vreme kad mu je vrh još bio vlažan od snega."[1] (Pindar: Olimpijske ode X, 49).

7. U drevno doba Zeus-Herakle bio je zasipan hrastovim lišćem, i dobijao bi leti jabukovu grančicu, baš pre nego što bi ga ubio njegov zamenik; usred zime osvajao je maslinovu grančicu. Zamenjivanje jabukove grančice grančicom masline koja je imala moć da rasteruje zle duhove označavalo je da je napuštena smrtonosna borba i da se računanje vremena izmenilo time što je prosta godina podeljena na dva godišnja doba — zamenjena velikom godinom. Velika godina počinjala je usred zime, u doba kad se sunčano i mesečevo vreme poklapa. i stvara povoljnu priliku za održavanje svete svadbe; godina je bila podeljena dvema Olimpijadama, koje su se održavale u razmaku od četiri godine; kralj i njegov zamenik vladali su ili jedan za drugim ili uporedo iako u klasično vreme trke sunčanih kočija — za koje je mitološki tipično Pelopovo takmičenje sa Ojnomajem za pobedu radi ženidbe sa Deidamejom (vidi 109, 3) — postaju najvažniji događaj u igrama, još uvek se smatralo nesrećom biti zasut lišćem posle pobede u trčanju; i Pitagora savetuje svoje prijatelje da se takmiče, ali ne i da pobede. Pobednikov vo, koga jedu u gradskoj većnici, sasvim je sigurno zamena za kralja, kao u vreme praznika Bufonija u Ateni (vidi 21, 13).

8. Olimpija nije mikensko područje, pa prema tome nije verovatno da su preahajski mitovi pozajmljeni sa Krete; pre će biti da su pelaški.

54 TELHINI

Devetoglava pseća čudovišta, sa prednjim udovima kao u vodene kornjače, Telhini, deca mora, poreklom su sa Roda, gde su osnovali gradove Kamir, Jalis i Lind; odatle su prešli na Kretu i prvi je nastanili. Rea im je poverila na čuvanje malog Posejdona i oni su mu iskovali trozubac, a mnogo ranije napravili su i Kronu dvogubi srp kojim je kastrirao Urana; štaviše bili su prvi koji su isklesali likove bogova.

b) Ipak, Zeus je odlučio da ih uništi poplavom, jer su počeli da se mešaju u dužnosti vetrova, stvarali su veštačke magle i upropašćavali plodove i žetvu sumporom i poplavama reke Stig. Artemida ih je opomenula šta ih čeka, pa su svi pobegli preko mora; neki su pobegli u Bojotiju, gde su sagradili hram Ateni u Teumesini; drugi u Sikion, neki u Likiju, neki opet u Orhomen, gde su rastrgli na komade Aktajona. Ali Zeus je uništio teumesijske Telhine poplavom; Apolon, pretvorivši se u vuka, uništio je likijske Telhine, iako su pokušavali da ga umilostive novim hramom; a i Telhini iz Orhomena su nestali. Smatra se da su ostali u životu samo neki Telhini u Sikionu.[1]

1. Eustatlje O Homeru, str. 771—2; Ovidije: Metamorfoze VII, 365—7; Diodor sa Sicilije; III, 55, S—3, Strabon: XIV, 2, 7; Kalimah: Himna Delu 31; Servije uz Vergilijevu Ajneidu IV, 377.

*

1. Devet Telhina, deca mora, koji su bili Artemidini lovački psi, i stvarali čarobnu maglu i osnovali gradove s imenima triju Danaida — Kameire, Jalise i Linde (vidi 60, d) — prvobitno su bili emanacija Mesečeve Boginje Danaje; njih devetorica označavala su tri trijade njene trostruke ličnosti (vidi 60, 2). »Telchin« je reč koju su grčki gramatičari izvodili iz reči thelgein, »začarati«. Ali pošto su žena, pas i riba na sličan način bili kombinovani na slikama koje predstavljaju tirensku Skilu, poznatu i na Kreti (vidi 91, 2) — a i sa figurama glava na tirenskim lađama, reč može da bude varijanta od Tyrrhen ili Tyrsen; slova 1 i r su Libijci mogli pomešati, a sledeći suglasnik je mogao biti nešto između aspiranta i sibilanta. Izgleda da su ih obožavali drevni matrijarhalni narodi matrijarhalne Grčke, Krete i Lidije i Egejskih ostrva, i da su ih osvajači, patrijarhalni Heleni; proganjali, suzbili ili ih naterali u bekstvo na Zapad. Poreklo verovatno vode iz istočne Afrike.

2. Čarobne magle su se dizale vrbovom palicom. Voda reke Stiga (vidi 31, 4) smatrala se tako svetom da je najmanja kap mogla da prouzrokuje smrt, osim ako se pije iz čaše napravljene od konjske kopite, jer time voda postaje posvećena arkadijskoj boginji kobilje glave. Kažu da se Aleksandar Veliki otrovao vodom iz reke Stig (Pausanija: VIII, 18, 2). Verovatno da su obožavaoci Telhina izvesno vreme imali svoje glavno versko središte nedaleko od Gore Nonakride (»devet vrhova«), pošto su Telhini upotrebljavali čarobno svojstvo vode iz reke Stig; čak su se i olimpijski bogovi najsvečanije zaklinjali rekom Stig.

55 EMPUSE

Gadni demoni, zvani Empuse, behu Hekatin porod, a imale su magareća bedra i nosile su metalne papuče — ili su imale, kako neki tvrde, jednu magareću, a drugu bronzanu nogu. Imale su običaj da plaše putnike, ali ovo može proisticati i iz njihovog običaja da na psovke i pogrde reaguju bežeći i vrišteći. One su se pretvarale u vučice, krave ili zanosne devojke i parile se sa muškarcima noću ili u vreme podnevnog sna i sisale im životnu snagu sve dok ih ne umore.[1]

1. Aristofan: Žabe 288, Žene u skupštini 1056 i 1094; Papyri Magici Graeci Iv, 2334; Filostrat: Život Apolonija iz Tijane IV, 25; Suida sub Empusae.

*

1. Empuse su pohlepni zavodljivi ženski demoni, bića koja su u Grčku preneta iz Palestine, gde su bile poznate kao Lilim ("Deca Lilita") i zamišljane su sa magarećim bedrima, pošto je magarac bio simbol požude i svireposti. Lilit (»sova dremljivica«) bila je kanaanska Hekata, i Jevreji su se od nje branili amajlijama do duboko u srednji vek. Hekata, prava vladarka u Tatratu (vidi 31, f), nosila je jednu bronzanu sandalu — zlatna sandala je bila Afroditina — a kćeri joj Empuse sledile su njen primer. Mogle su da se preobraze u divne devojke ili krave, kao i u kučke, jer je kučka — Hekata, bivši član mesečevog trojstva, bila ista boginja kad Afrodita i kravooka Hera.

56 IJA

Ija, kćerka rečnog boga Inaha, bila je sveštenica Here Argivske. Zeusa je opčinila Jing, kći Pana i Ehe, i on se zaljubio u Ilju; kad je Hera, koreći ga zbog nevernosti, za kaznu pretvorila Jing u vijoglavu, on slaga: »Nikad nisam dotakao Iju«. Zeus potom Iju pretvori u belu kravu, ali Hera je zatraži za sebe i preda je Argu Panoptu da dobro pazi na nju, naredivši mu: »Veži ovu životinju tajno za maslinu kod Nemeje«. Ali Zeus pošalje Hermesa da je oslobodi, a sam se uputi u Nemeju — ili neki kažu u Mikenu — prerušen u detlića. Hermes, iako najpametniji od svih lopova, znao je da neće moći da ukrade Iju a da ga ne vidi bar jedno od stotinu Argovih očiju, te ga je zato najpre uspavao svirajući liru, zatim prignječio okruglim kamenjem, odsekao mu glavu i oslobodio Iju. Hera postavi Argove oči na paunov rep, kao stalnu opomenu njegovom krilatom ubici, i posla stršljena da ubode Iju i da je goni svuda po svetu.

b) Ija je najpre otišla u Dodonu, i uskoro stigla do mora, koje se po njoj zove Jonsko more; ali se zatim vratila i krenula prema severu, do brda Hajm, pa onda do delte Dunava, i zatim istim putem kojim se kreće sunce krenula oko Crnog mora, prešla krimski Bosfor, i išla uz tok reke Hibrist, sve do njenog izvora na Kavkazu, gde je Prometej još uvek izdisao u mukama, prikovan za stenu. Vratila se u Evropu preko Kolhide, zemlje Haliba i tračkog Bosfora; zatim je galopirala preko Male Azije do Tarsa i Jope, a odatle u Mediju, Baktriju i Indiju, prošavši jugozapadnim delom Arabije, preko indijskog Bosfora (tesnac Bab-el-Mandeb) i dospela u Etiopiju. Odatle je putovala prema izvoru reke Nila, gde Pigmeji neprestano ratuju sa ždralovima, i najzad se smirila u Egiptu. Tu joj je Zeus povratio ljudski lik, i ona se udala za Telegona, ali rodila Epafa, koji je bio Zeusov sin, jer se Zeus Ije ipak domogao. Ija je zasnovala kult Izide, koju je nazvala Demetrom. Epaf, o kojem se govorilo da je božanski bik Apis, vladao je Egiptom. Imao je kćerku Libiju, koja je sa Posejdonom rodila Agenora i Bela.[1]

c) Ali neki veruju da je Ija rodila Epafa u Eubojskoj pećini Bosaul, i posle toga umrla od uboda osice, i da je kao krava menjala boje od bele do ljubičasto-crvene i od ljubičasto-crvene do crne.[2]

d) Drugi pričaju sasvim različitu priču. Kažu da je Inah, Japetov sin., vladao Argom i osnovao grad Ijopolj — jer Ija beše ime za mesec, koga su obožavali u Argu — i nazva svoju kćerku Ija u čast meseca. Zeus Detlić, kralj Zapada, posla svoje sluge po Iju i silova je čim stiže u njegov dvorac. Pošto mu je rodila kćerku Libiju, Ija pobeže u Egipat, ali tamo je vladao Hermes, Zeusov sin, pa je zbog toga produžila da beži do Gore Silpe u Siriji, gde je umrla od bola i srama. Inah je poslao njenu braću i rodake u potragu i zapretio im da se ne vraćaju bez nje. Triptolem je bio vođa, te su krenuli po Siriji, kucajući od vrata do vrata sa rečima: »Neka je mir Ijinom duhu«, dok najzad nisu stigli do Gore Silpe, gde im se ukaza sablast krave i oslovi ih sa: »Evo me, ja sam Ija«. Oni shvatiše da je ona svakako sahranjena na tom mestu i zato tu osnovaše drugi Ijopolj, koji se sada zove Antiohija. U čast Ije, građani Ijopolja svake godine kucaju jedni drugima na vrata izgovarajući iste reči; a narod u Argu jednom godišnje žali za Ijom.[3]

1. Kalimah: O pticama, fragment 100; Apolodor: II, I, 3; Higin: Fabula 145; Suida sub Izida; Lukijan: Razgovori bogova 3; Mosh: Idile II, 59; Herodot: I, 1 i n, 41; Homer: Ilijada III, 6; Ajshll: Okovani Prometej 705 i dopune 574; Euripid: Ifigenija među Tauriđanima 382; Ceces: O Likofronu 835;
2. Strabon: X, 1, 3; Stefan Vizantijski sub Argura; Suida sub Izida:
3. Jovan Malala: Hronike II, str. 28, izd. Dindorff.

*

1. Ovaj mit sadrži nekoliko različitih elemenata. Argivljani su obožavali mesec u obliku krave, jer je rogati mladi mesec smatran izvorom svih voda, pa prema tome i pojilom za krave. Njene tri boje: bela za mlad mesec, i crvena za pun, žetveni mesec, crna za mesec koji opada, predstavljale su tri starosna doba Boginje Mesec — kao device, nimfe i starice (vidi 90, 3). Ija je menjala boje kao što mesec ima svoje mene ali je mitrograf promenio crvenu boju u ljubičastu, jer ion na grčkom znači ljubičica. Smatralo se da detlići traže kišu kucajući u hrastovo stablo, a Ija je bila mesec koji donosi kišu. Kravarima je voda bila neophodna, naročito u pozno leto kad obadi napadaju stado pa se ono usled toga razjari; u Africi crnačka plemena koja

gaje stoku još uvek se sele s pašnjaka na pašnjak kad naiđu obadi. Ijine sveštenice iz Arga izgleda da su priređivale godišnje igre, u kojima su se pretvarale kao da su poludele od ujeda obada, dok su ljudi detlići kuckali po hrastovim vratima i dozivali "Ija!" "Ija!" pozivajući kišu da padne i oslobodi ih mučenja. Ovo je, izgleda, osnova mita o ženama iz Koana, koje su bile pretvorene u krave (vidi 137, s). Kolonije koje su Argivci osnovali u Euboji, na Bosforu, Crnom moru, u Siriji i Egiptu održavale su i ove ritualne igre. Krivovija, prva orgastička ptica boginje mesec, pravi gnezdo u vrbama i zato je dovedena u vezu sa vodenom čarolijom (vidi 152, 2).

2. Legenda ispredena prilikom širenja ovog obreda na istok, kao i sličnost između obožavanja Ije u Grčkoj i Izide u Egiptu, Astarte u Siriji i Kali u Indiji, bila se utakla u dve sasvim različite priče — u priču o svetoj mesečevoj kravi koja luta nebesima a čuvaju je zvezde — postoji srodna irska legenda "Green Stripper" — i priču o mesečevoj sveštenici koju su vođe Helena, svi redom sebe nazvavši Zeusom, silovali na opšti užas stanovnistva. Hera je kao Zeusova žena ispoljila ljubomoru na Iju, iako je Ija bila samo drugo ime za »kravooku« Heru. Demetrino tugovanje za Persefonom na svetkovinama u Argu naziva se tugovanje za Ijom, jer je Ija bila izjednačena sa Demetrom. Štaviše, svake treće godine slavile su se Demetrine misterije u Keleji, nedaleko od Korinta, a kaže se da ih je osnovao brat Keleja (»detlić«), kralj Eleusine. Hermes se zove sin Zeusa Pika ("detlića") — Aristofan u svojim Pticama (480) optužuje Zeusa da je ukrao detliću skiptar — kao što se kaže da je Pan bio Hermesov sin sa nimfom Driopom (»detlić«);
a Faun, latinski Pan, bio je sin Pika (»detlića«), koga je Kirka pretvorila u detlića zato što joj je odbio ljubav (Ovidije: Metamorfoze XIV, 6). Na grobu Fauna sa ostrva Krete stajao je epitaf:
»Ovde leži detlić koji je bio i Zeus« (Suida sub Picos.). Sva trojica su pastirski bogovi koji donose kišu. Ime Libije označava kišu, a zimske kiše dolazile su u Grčku iz Libije.

3. Što je Zeus otac Epafa, koji je postao predak Libije, zatim Agenora, Bela, Ajgipta i Danaja, označava da su Ahajci, koji su obožavali Zeusa, polagali pravo na sve prekomorske narode jugo-istočnog Sredozemlja.

4. Mit o pigmejima i ždralovima izgleda da se odnosi na visoke ljude iz plemena koja su se bavila stočarstvom i prodrla u dolinu gornjeg Nila iz Somalije, proteravši dobrovoljce Pigmeje prema jugu. Oni su dobili naziv »ždralovi« zato što su onda, kao i sad, stajali dugo vremena na jednoj nozi, držeći članak druge noge suprotnom rukom, i oslanjajući se na mač.

57 FORONEJ

Prvi čovek koji je osnovao i nastanio grad sa tržnicom bio je Foronej, Ijin brat, sin rečnog boga Inaha i nimfe Melije. Grad Foronikon je nazvan imenom Arg. Foronej je takođe prvi koji je otkrio upotrebu vatre, pošto ju je Prometej ukrao. On se oženio nimfom Kerdom, vladao celim Peloponezom i ustanovio obožavanje Here. Kad je umro, njegovi sinovi Pelazg, Jas i Agenor podelili su Peloponez među sobom, a njegov sin Kar osnovao je grad Megaru.[1]

1. Higin: Fabula 143 1 274; Apolodor: 11, 1, 1; Pausanija: I, 39, 4—6; II, 15, 5 1 IV, 40, 5.

*

1. Foronejevo ime, koje Grci tumače kao »onaj koji je doneo cene«, što treba da podseća da je on izmislio tržnice, verovatno je nastalo od Fearinus ("nastao od svitanja godine, odnosno proleća"), a razne varijante su mu Braun, Barn, Bern, Vron, Efron, Gern, Fearn, Bren. Kao duh drveta jove, koja je na čelu četvrtog meseca svete godine (vidi 28, 1 i 5; 52, 3 i 170, 8), kad pada i svetkovina prolećne vatre, on je opisan kao Inahov sin jer jova raste pored reke. Njegova mati je Melija, Nimfa jasenovog drveta, jer je jasen glavno drvo iz te vrste za koju se kaže da privlači munju — a udar groma u drvo bio je prvi izvor vatre za

primitivnog čoveka. Pošto je on bio i proročki heroj, predstavljan je i sa vranom (vidi 50, 1). Možda se kaže da je Foronej otkrio i čemu vatra može da posluži, i zato što su starci kovači i grnčari najviše voleli jasenov drveni ugalj, jer je razvijao najveću toplotu. Kerda (»dobit« ili »veština«) jedna je od Demetrinih titula, primenjena na nju kao lasicu ili lisicu, a one su obe smatrane proročkim životinjama. »Phoroneus« je, izgleda, bila i Kronova titula, a njegov su kult takođe vezivali za simbole vrane i jasenovog drveta (vidi 6, 2), pa je on, prema tome, Titan Sedmoga dana. Kad Foronej svoju kraljevinu deli sinovima Pelazgu, Jasu i Agenoru to podseća na deobu Kronove vlasti između Zeusa, Posejdona i Hada; možda opisuje preahajsku podelu Peloponeza.

2. Kar je »Q re", ili Karije, ili veliki bog Ker, koji je, izgleda dobio svoju titulu preko majke, Boginje Mesec, Artemide Karije, ili Karijatide.

58 EUROPA I KADMO

Agenor, sin Libije i Posejdona i. Belov brat blizanac, napustio je Egipat i nastanio se u Kanaanskoj zemlji, gde se oženio Telefasom, ili kako su je drukčije zvali, Agriopom, koja mu je rodila Kadma, Fojniksa, Kilika, Tasa, Finija i jednu kćerku, Europu.[1]

b) Zeus, pošto se zaljubio u Europu, pošalje Hermesa da otera Agenojeve krave na morsku obalu kod Tura, gde se ona obično šetala sa svojim drugaricama. On sam pridružio se krdu, prerušivši se u snežno belog bika sa velikim podvaljkom i malim rogovima kao ukrasima, između kojih je išla jedna crna pruga. Europu je iznenadila njegova lepota i kako se bik pokazao pitom kao jagnje, ona je savladala strah i počela da se igra s njim, stavljajući mu cveće u usta i vešajući mu venčiće o rogove; najzad ona mu se pope na leđa i dopusti da on tako s njom na plećima dokasa do morske obale. Iznenada, on zapliva, dok je ona sa zaprepašćenjem i strahom gledala u obalu, držeći se jednom rukom za rog, dok je u drugoj još držala korpu sa cvećem.[2]

c) Stupivši na obalu u blizini Kretske Gortine, Zeus se pretvori u orla i silova Europu u vrbovom čestaru pored izvora, mada neki kažu da se to dogodilo pod zimzelenim platanom. Ona mu je rodila tri sina: Minoja, Radamanta i Sarpedona.[3]

d) Agenor posla sinove da tragaju za svojom jedinom sestrom, zabranivši im da se vrate bez nje. Oni odmah zaploviše, ali nemajući pojma kuda se bik uputio, svaki pođe različitim putem. Fojniks otputova na zapad preko Libije, i dospeo je sve do današnje Kartagine, te je tako dao svoje ime Punima;
ali posle Agenorove smrti vratio se u zemlju Kanaan, koju nazva Fenikijom u svoju čast i sa Alfesibojom izrodio Adonida.[4] Kilik ode u zemlju Hipahajanaca, koja po njemu dobi ime Sicilija;[5] a Finej ode u Tiniju, poluostrvo što odvaja Mramorno rriore od Crnog mora, gde su ga kasnije mnogo uznemiravale Harpije. Tas se sa svojom pratnjom najpre uputi za Olimpiju i tu posveti Heraklu Tirinskom jednu bronzanu statuu visoku deset aršina, koja ga predstavlja kako drži batinu i luk; zatim krenu da kolonizira ostrvo Tas i da radi u bogatim rudnicima zlata. Sve se ovo dogodilo pet generacija pre nego što je Herakle, Amfitrionov sin, rođen u Grčkoj.[6]

e) Kadmo je zaplovio sa Telefasom u pravcu ostrva Rod, gde je posvetio veliki bronzani bakrač Ateni sa Linda i sagradio hram Posejdonu, ostavivši nasledno sveštenstvo da se o njemu brine. Zatim su prispeli u Teru i sagradili sličan hram i, najzad, dospeli u zemlje tračkih Edonjana, koji su ih gostoljubivo primili. Ovde Telefas iznenada umre, a posle njegovog pogreba Kadmo i prijatelji mu pratioci uputiše se pešice u Delfisko proročište. Kad je Kadmo zapitao gde bi mogao da nađe Europu, Pitija ga posavetova da napusti traženje i da, umesto toga, pođe za kravom i sagradi grad tamo gde ona bude pala od umora.

f) Odlazeći putem koji iz Delfa vodi za Fokidu, Kadmo sretne kravara koji je služio kod kralja Pelagona, i ovaj mu proda kravu sa belim polumesecom sa obe strane bedara. On potera ovu životinju na istok preko Bojotije, i nikako joj nije dao da se odmori dok se ona, najzad, ne sruči od umora na mestu gde sada stoji Teba; tu Kadmo postavi kip boginje, nazvavši ga feničanskim imenom Onga.[7]

g) Kadmo je opomenuo svoje drugove da se krava mora bez odlaganja žrtvovati Ateni i poslao ih po čistu, svetu vodu sa izvora Areja, koji se sada zove Kastalski izvor, ali nije znao da taj izvor čuva ogromna zmija. Ova zmija poubija većinu Kadmovih ljudi, i on se osveti zgnječivši joj glavu stenom. Tek što je prineo žrtvu Ateni, kad se pojavi ona sama, hvaleći ga za ono što je učinio i naredivši mu da poseje zmijine zube u zemlju. Kadmo posluša Atenu. Naoružani Sparti, ili »posejani ljudi«, odjednom iskočiše, zvečeći svojim oružjem. Kadmo udari kamenom na njih i oni počeše da se svađaju, optužujući jedan drugog za bačeni kamen, te se tako žestoko potukoše da ih je na kraju ostalo samo pet: Ehion, Udaj, Htonije, Hiperenor i Pelor. Oni Kadmu jednoglasno ponudiše svoje usluge. Ali Arej je zahtevao osvetu zbog zmijine smrti, i Kadma božanski sud osudi da bude njegov kmet dok traje jedna velika godina.[8]

1. Apolodor: III, l, 1; Higin: Fabule 178 t 19; Pausanija: V, 25, 7; Apolonije sa Roda: II, 178;
2. Ovidije: Metamorfoze II, B36; Mosho: Idile II, 37—62;
3. Kovani novac iz Gortine; Teofrast: Istorija biljaka I, 9, 5; Higin: Fabula 178;
4. Higin: loc. cit.; Apolodor: III, 1, 1 i 14, 4;
5. Herodot: VII, 91;
6. Pausanija: V, 25, 7; Herodot: IV, 47 i II, 44;
7. Pausanija: IX, 12, 1—2;
8. Higin: Fabula 178; Apolodor: III, 1, 1—3.

*

1. Postoje mnogobrojne nejasne varijante o rodoslovu koji je izložen u ovom mitu; na primer, Tas je naizmenično opisivan kao sin Posejdona, Kilika (Apolodor: III, 1, 1), i Titija (Pindar: Pitijske ode IV, 46). Agenor je feničanski heroj Hnas, koji se pojavljuje u Knjizi postanja kao »Kanaan«; mnogi kanaanski običaji ukazuju na istočno-afričko poreklo iz donjeg Egipta, iz Ugande. Odlazak Agenorovih sinova izgleda da beleži bekstvo kanaanskih plemena na zapad pod pritiskom arijskih i semitskih osvajača početkom drugog milenijuma pre nove ere.

2. Priča o Inahovim sinovima i njihovo traganje za Ijom, mesečevom kravom, (vldi 56, d) uticala je na priču o Agenorovim sinovima i njihovom traganju za Europom. Fojniks je muški oblik od Fojnise (»crvena« ili "krvava"), titule koja se daje Mesečevoj Boginji Smrti u životu. Europa ("širokog lica") sinonim je za pun mesec i titula za Mesečevu Boginju Demetru u Lebadeji i Astratu u Sidonu. Ako reč Europa nije postala od eur-ope — već od eu-rope (po analogiji od euboea), onda može da znači "dobro za vrbe" — u stvari "dovoljno zalivano". Kult vrbe održavao se u petom mesecu svete godine (vidi 52, 3), a vrbino drvo je imalo čarobnu moć u obredima plodnosti širom Evrope, naročito uoči majskog praznika (vidi 28, 5). Libija, Telefasa, Agriopa i Alfesiboja su takođe titule Mesečeve Boginje.

3. Zeusova otmica Europe beleži rano helensko osvajanje ostrva Krete, a protumačeno je sa prehelenskih slika na kojima se prikazuje mesečeva sveštenica kako pobednički jaše na svojoj žrtvi — sunčanom biku; ovaj prizor može se videti na osam ploča od plavog stakla, nađenim u mikenskom gradu Mideji. Izgleda da je to bio deo obreda plodnosti kad su Europin majski venac nosili u povorci (Atenaj: str. 678 a-b). Zeusovo nasilje nad Europom, kad se prerušio u Orla, podseća na njegovo nasilje nad Herom, kad se prerušio u kukavicu (vidi 12, a), pogotovo što je, po Hesihiju, Hera imala i titulu "Europia". Europa se na Kreti i u Korintu zvala Helotida, što može da znači Helika (»vrba«); Hela (vidi 43, 1 i 70, 8) i Helen su ista božanska ličnost. Kalimah u svom delu Epitalamij za Helenu pominje da je i platan bio posvećen Helenu. Svetost mu se ogleda u petokrakom lišću koje predstavlja boginjinu ruku (vidi 53, a) prilikom obreda ljušćenja kore; ali ovaj amblem prisvojio je Apolon (vidi.160, 10), kao što je i bog Esmun prisvojio Tanitov (odnosno Neitov) amblem otvorene ruke (vidi 21, 3).

4. Moguće je da priča o Europi beleži pljačkaški napad Helena sa Krete na Feničane. Džon Malalas nije morao mnogo da izmišlja kad je pisao o "zloj noći" u Tiru: »Taur (»bik«), kralj sa Krete, posle pomorske bitke napao je Tir, dok su Agenor i njegovi sinovi bili odsutni. Krećani su zauzeli ceo grad te iste večeri i odveli mnoge zarobljenike, a među njima je bila i Europa; spomen na ovaj događaj se još obeležava u Tiru jednom godišnje takozvanom ‚zlom noći'« (Hronike II, str. 30, izd. Dindorff). Herodot (I, 2) se u ovome slaže sa Malalasom (vidi 160, 1).

5. Tirski Herakle, koga Tesej poštuje u Olimpiji, bio je bog Melkart; izgleda da se jedno malo pleme, koje je govorilo semitskim jezikom, pokrenulo iz sirijskih ravnica i stiglo do Kadmeje u Kariji — Kadmo je semitska reč i znači »istočni« — odatle su pregli u Bojotiju, pred kraj drugog milenijuma, dočepali se Tebe, i zavladali zemljom. Mit o posejanim ljudima i Kadmovo robovanje Areju svakako znači da su Kadmovi zavojevači osiguravali svoju prevlast nad Bojotijom na taj način što su se s uspehom koristili plemenskim sukobima među Pelazgima, koji su se smatrali autohtonim; oni su takođe prihvatili i domaći običaj da sveti kralj vlada osam godina. Kadmo je ubio zmiju u istom smislu kao što je Apolon ubio Pitona u Delfima (vldi 21, 12). Imena ljudi nastalih od posejanih zmijskih zuba — Ehion ("otrovnica"); Udaj (»od zemlje«); Htonije (»od grude«); Hiperenor ("čovek koji niče«); Pelor (»zmija«) — karakteristična su imena proročkih heroja. Međutim ime »Pelor« treba da ukaže na to da nisu samo Tebanci nego i svi Pelazgi tvrdili da su rođeni na ovaj način, a svetkovina Pelorija im je bila zajednička (vidi 1, 2). Jasonova žetva zmajevih zuba verovatno je bila u Jolku ili Korintu, a ne u Kolhidi (vidi 152, 3).

6. Troja i Antiohija su takođe osnovane na mestima koja su odabrale svete krave (vidi 158, h i 56, d). Ali izgleda malo verovatno da se ovo bukvalno izvodilo onako kako se priča u mitu;
pre će biti da su kravu puštali da se slobodno kreće u izabranom prostoru, pa bi na mestu gde krava legne podizali hram Mesečevoj Boginji. Svakako da krava nije imala nikakve naročite strateške i trgovačke instinkte.

59 KADMO 1 HARMONIJA

Pošto je Kadmo pokorno odslužio osam godina kod Areja i tako se iskupio od greha zbog ubistva kastalijanske zmije, Atena mu obezbedi vladavinu u Bojotiji. Uz pomoć svojih posejanih ljudi on sagradi tebanski Akropolj, koji u njegovu čast dobi ime Kadmeja, pa pošto su ga posvetili u misterije kojima je Zeus naučio Jasiona, Kadmo se oženi Harmonijom, kćerkom Afrodite i Areja; neki kažu da mu je nju darovala Atena kad je pohodio Samotraku.[1]

b) Ovo je bila prva svadba jednog smrtnika kojoj su prisustvovali Olimpljani. Postavljeno je dvanaest zlatnih tronova za Olimpljane u Kadmovom domu i to na mestu gde je kasnije bila tebanska pijaca i svi su Olimpljani doneli poklone. Afrodita je poklonila Harmoniji zlatnu ogrlicu koju je iskovao Hefajst. U stvari, to je bio Zeusov ljubavni poklon Kadmovoj sestri Europi — koji je obezbeđivao neodoljivu lepotu onome ko je nosi.[2] Atena joj je podarila zlatnu haljinu, koja je, na sličan način, davala božansko dostojanstvo onome ko je obuče, i zbirku frula, a Hermes joj je darovao liru. Sam Kadmo je Harmoniji takođe darovao bogatu haljinu; a Elektra, Jasionova mati, naučila ju je obredima Velike Boginje, dok je Demetra osigurala uspešnu ječmenu žetvu sparivši se za vreme svetkovine sa Jasionom u tri puta pooranoj njivi. Tebanci još pokazuju mesto na kome su Muse svirale na frulama i pevale a Apolon muzicirao na liri.[3]

c) U poznim godinama, da bi umilostivio Areja, koji mu još nikako nije sasvim zaboravio ubistvo zmije, Kadmo je ustupio tebanski presto svom unuku Penteju, koga je njegova kći Agava rodila Ehionu, i mirno je nastavio da živi u gradu. Ali kad je Penteja umorila rođena mati, Dionis proreče da će Kadmo i Harmonija, vozeći se u kočijama sa upregnutim junicama, vladati varvarskim hordama. Ti varvari će opustošiti mnoge grčke gradove dok najzad ne opljačkaju i Apolonov hram, zbog čega će biti pravedno

kažnjeni, ali Arej će spasti Kadma i Harmoniju pretvorivši ih u zmije, i oni će srećno nastaviti da žive na Ostrvima Blaženih.[4],

d) Kadmo i Harmonija, dakle, pobegoše u zemlju Enhelena, koji, pošto su ih u to vreme napadali Iliri, izabraše po Dionisovom savetu Kadma i Harmoniju za vladare. Agava se bila udala za Likotersa, kralja Ilirije, u čijem je dvoru zatražila zaštitu pošto je ubila Penteja; ali kad je čula da su joj roditelji na čelu Enhelena, ona ubi i Likotersa i predade kraljevstvo Kadmu.[5]

e) Da bi se proročanstvo u potpunosti ispunilo, Kadmo i Harmonija u starosti zaista postadoše crne zmije sa plavim tačkama i Zeus ih posla na Ostrva Blaženih. Međutim, neki kažu i da ih je Arej pretvorio u lavove. Tela su im sahranjena u Iliriji, gde je Kadmo osnovao grad Butoe. Nasledio ga je Ilirije, njegov sin, koji mu se rodio u već poodmaklim godinama.[8]

1. Pausanija: IX, 5, 1; Diodor sa Sicilije: V, 48; Apolodor: III, 4, 2;
2. Diodor sa Sicilije: V, 49 1 IV, 85, 5; Pindar: Pitijske ode III, 94; Pausanija: IX, 12, 3; Ferekid, navodi ga Apolodor: III, 4, 2;
3. Diodor sa Sicilije: V, 49; Pausanija: IX, 12, 3;
4. Higin: Fabula 6; Apolodor: III, 4, 2; Euripid: Bakhantkinje 43 i 1350;
5. Higin: Fabula 184 i 240;
6. Ovidije: Metamorfoze IV, 562—602; Apolodor: III, 5, 4; Ptolemaj Hefajstionov: I, Apolonije sa Roda: IV, 517.

*

1. Kadmova ženidba Harmonijom u prisustvu dvanaest olimpijskih božanstava poredila se sa ženidbom Peleja i Tetide (vidi 81, 1); i taj događaj, izgleda, potvrđuje da su svi Heleni priznali prevlast Kadmejaca u Tebi, za šta su se naročito zalagali Atenjani, koji su Kadmejce posvetili u samotračke misterije. Osnivanje grada Butoe usledilo je na zahtev Ilira. Oni su želeli da se poistovete sa Grcima i da im se omogući učestvovanje u olimpijskim igrama. Kadmo je, po svoj prilici, imao proročište u Iliriji, pošto su ga predstavljali kao zmiju; a lavovi u koje su se Kadmo i Harmonija pretvorili, verovatno su bila dva heraldička kipa Velike Boginje, kao na čuvenoj lavljoj kapiji u Mikeni. Mitografi smatraju da su Kadmu, kad mu je isteklo vreme vladavine, dozvolili da izbegne sa kolonistima, umesto da ga ubiju (vidi 117,5).

60 BEL I DANAIDE

Kralj Bel, koji je vladao u Hemidi u okolini Tebe, bio je sin Libije i Posejdona, i Agenorov brat blizanac. Njegova žena Anhinoja, Nilova kćer, rodila mu je blizance Ajgipta i Danaja i trećeg sina Kefeja.[1]

b) Ajgipt je dobio Arabiju da njome vlada, ali je on pokorio i zemlju Melampoda i nazvao je po sebi Egipat. Imao je pedeset sinova od različitih žena, Arabljanki, Libijki, Feničanki i drugih. Danaj, poslan da vlada Libijom, imao je pedeset kćeri koje su se zvale Danaide i koje su takođe rodile razne matere: Najade, Hamadrijade, egipatske princeze iz Elefantida i Memfisa, Etiopljanke i druge.

c) Posle Belove smrti blizanci se posvađaše oko nasledstva i radi pomirenja Ajgipt predloži da pedeset princeza i prinčeva međusobno sklope brakove. Danaj, koji je sumnjao u zaveru, nije hteo da pristane; a kad je jedno proročanstvo potvrdilo njegovu sumnju da je Ajgipt imao nameru da pobije sve Danaide, spremio se da pobegne iz Libije.[2]

d) Uz Ateninu pomoć, on je sagradio brod za sebe i svoje kćeri — prvi brod sa dva pramca pušten u more — i otplovio u Grčku i zadržao se na ostrvu Rod. Tamo je Danaj u hramu posvetio jedan kip Ateni; podigle su.ga Danaide, od kojih su tri umrle za vreme boravka na ostrvu; gradovi Lind, Jales i Kamir dobili su svoja imena po njima.[3]

e) Sa ostrva Roda oni zaploviše put Peloponeza i pristadoše negde u blizini Lerna, gde Danaj objavi da su ga bogovi izabrali da postane kralj Arga. Iako se Gelanor, kralj Arga, smejao ovoj njegovoj tvrdnji, njegovi podanici sakupiše se noću da se posavetuju. Gelanor bi, bez sumnje, zadržao presto uprkos Danajevoj izjavi da ovoga nije podržavala Atena i da Argivljani nisu odložili svoju odluku do zore kad je, iznenada, sa

planine sišao vuk, besomučno napao stado krava što je paslo u blizini gradskih zidina i zaklao bika predvodnika. Ovo su građani protumačili kao predskazanje da će Danaj silom zauzeti presto ako mu se odupru i zbog toga privoleše Gelanora da se mirno povuče.

f) Danaj, ubeđen da je vuk bio u stvari prerušeni Apolon, posvetio je čuveno svetilište u Argu vučjem Apolonu i postao tako moćan vladar da su svi Pelazgi u Grčkoj sebe nazvali Danajcima. On je takođe podigao i utvrđenje u Argu, a njegove kćeri doneše iz Egipta Demetrine misterije, zvane tesmoforije, i njima podučavahu pelaške žene. Ali posle dorskog nadiranja zaustavi se širenje tesmoforija na Peloponezu; zadržale su se samo u Arkadiji.[4]

g) Danaj je zatekao Argolidu opustošenu višegodišnjom sušom, koja je trajala još od vremena kad je Posejdon, koji se naljutio zbog Inahove odluke da zemlja pripadne Heri, presušio sve reke i potoke. Danaj posla svoje kćeri u potragu za vodom i naredi im da umilostive Posejdona kako znaju i umeju. Jedna od njih, po imenu Amimona, slučajno uznemiri nekog zaspalog satira dok je u šumi lovila jelena. Satir skoči iza sna i pokuša da je siluje; ali Posejdon, koga ona pozva u pomoć, ustremi svoj trozubac na satira, ovaj se na vreme izmaknu, te trozubac udari u stenu; Posejdon obljubi Amimonu a ona bi presrećna što je na tako prijatan način zadovoljila očev zahtev. Pošto je saslušao Amimoninu molbu, Posejdon pokaza svoj trozubac i reče joj da ga izvuče iz stene. Kad ona to učini, tri mlaza vode šiknuše iz tri malene rupe. Taj izvor, koji se sada zove Amimona, izvor je reke Lerne. Ona nikad ne presuši, čak ni usred leta."

h) Kod izvora Amimone, pod platanovim drvetom, Ehidna je rodila čudovišnu hidru. Hidra je živela u obližnjem Lernskom jezeru, na koje dolaze ubice da se očiste od greha — odatle i izreka: »Lerna puna zala«.[6]

i) Ajgipt posla svoje sinove u Arg, zabranivši im da se vraćaju dok ne kazne Danaja i njegovu porodicu. Kad su stigli, oni zamole Danaja da porekne svoju raniju odluku i dozvoli im da se ožene njegovim kćerima — nameravajući da ih nekako noću posle venčanja pobiju, ali pošto Danaj ponovo odbi njihovu molbu, oni opsedoše Arg. Kako nije bilo vodenih izvora u tvrđavi Arga, i grad i tvrđava su u to vreme bili bez vode, iako su Danaide kasnije pronašle arterske bunare i snabdele grad vodom iz njih, uključujući i četiri bunara koja su bila posvećena. Videći da će ih žeđ uskoro naterati na predaju, Danaj obeća da će učiniti ono što traže Ajgiptovi sinovi ako dignu opsadu.[7]

j) Pripremljena je zajednička svadba, a Danaj je birao parove: on se pritom rukovodio različitim merilima; u nekim slučajevima su matere mlade i mladoženje bile istoga ranga, u drugim su im imena bila slična, tako da su se Kleita, Stenela i Hrisipa udale za Kleita, Stenela i Hrisipa — ali u najviše slučajeva je bacao kocku.[8]

k) Za vreme svadbenog pira Danaj je kćerima razdelio oštre igle i one su morale da ih sakriju u svoje kose, a o ponoći svaka je od njih trebalo iglu da zabode u srce svome mužu. Preživeo je samo jedan ženik: po savetu Artemidmom, Hipermnestra je spasla Linkeja zato što je on poštedeo njeno devičanstvo, i pomogla mu da pobegne do grada Linkeja, udaljenog oko dvanaest kilometara. Hipermnestra je Linkeja zamolila da upali baklju u znak da je srećno stigao, a ona će mu, kako je obećala, odgovoriti signalom sa tvrđave; narod iz Arga još uvek jedanput godišnje pali baklje kao uspomenu na ovaj dogovor. U zoru Danaj je saznao za Hipermnestrinu neposlušnost i predao je sudu. Ali sudije su je oslobodile. Ona je zbog toga podigla kip Afroditi Pobednici u svetilištu Apolona Vučijeg, a ustanovila je i svetilište Artemidi Nagoviteljici.[9]

l) Glave poubijanih sahranjene su u Lernu, a nad telima je održana puna obredna svečanost izvan zidina Arga; ali iako su, po Zeusovoj dozvoli, Atena i Hermes očistili od greha Danaide u Lernskom jezeru, sudije mrtvima prokleli su ih da vrše beskrajan posao vučenja vode u posudama nalik na rešeto.[10]

m) Linkej i Hipermnestra su se ponovo sjedinili, a Danaj, odlučivši da poudaje ostale svoje kćeri što je moguće pre, pozva prosce tog istog prepodneva kad su izdržale očišćenje. On predloži da svadbena utakmica počne iz ulice koja se sada zove Afeta, a da pobednik dobije pravo da prvi izabere devojku, dok će ostali birati redom kako budu stizali. Kako nije mogao da nađe dovoljno ljudi voljnih da žrtvuju svoj život ženeći se ubicama, svega je nekolicina trčala; ali pošto je svadbena noć prošla bez opasnosti po nove mladoženje, javi se još prosaca, pa se sledećeg dana održi još jedna trka. Sva deca iz ovih brakova imala su rang Danajaca, i Argivci još slave uspomenu na ovu trku u takozvanom hemenajskom takmičenju. Linkej je kasnije ubio Danaja i vladao umesto njega. On bi drage volje poubijao i sve svoje svastike da osveti braću, ali mu Argivci nisu dopustili.[11]

n) U međuvremenu Ajgipt dođe u Grčku, ali kad sazna za sudbinu svojih sinova, pobeže u Aroju, u kojoj je i umro, a sahranjen je u Patri, svetilištu Serapide.[12]

o) Sin Amimone i Posejdona, Nauplije, čuveni moreplovac, pronašao je veštinu krmarenja upravljajući se prema sazvežđu Velikog Medveda i osnovao je grad Naupliju. Ovaj grad je naselio egipatskom posadom što je plovila sa njegovim dedom. On je predak Nauplija Brodolomca, koji je navodio u propast neprijateljske brodove, paleći lažne baklje.[13]

1. Herodot: II, 91; Euripid, navodi ga Apolodor: II, 1, 4;
2. Apolodor: II, 1, 5; Higin: Fabula 168; Eustatije uz Homera, str. 37;
3. Higin: loc. cit.; Apolodor: II, 1, 4; Herodot: II, 234; Diodor sa Sicilije: V, 58, 1; Strabon: XIV, 2, 8;
4. Pausanija: II, 38, 4 1 19, 3; Euripid, navodi ga Strabon: VIII, 6, 9; Strabon: loc. cit; Herodot II, 171; Plutarh: O Herodotovoj paksoti 13;
5. Higin: Fabula 169; Apolodor: II, l, 4;
6. Pausarija: II, 37, 1 1 4; Strabon: VIII, 6, 8;
7. Higin: Fabula 176; Apolodor: II, 1, 5; Strabon: VIII, 6, 9;
8. Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 170;
9. Apolodor: loc. cit.; Pausanija: II, 25, 4; 19, 6 i 21, 1;
10. Apolodor: loc. cit.; Lukijan: Pomorski razgovorl VI; Higin: Fabula 168; Ovidije: Heroide XIV; Horacije: Ode III, 11, 30;
11. Pindar: Pitijske ode IX, 117; Pausanija: III, 12, 2; Higin: Fabula 170; Servije o Vergilijevoj Ajneidi X, 497;
12. Pausanija: VII, 21, 6;
13. Apolonije sa Roda: I, 136—8; Teon o Aratovoj Fajnomeni 27; Pausanija: IV, 35, 2.

*

1. Ovaj mit beleži rani dolazak helenskih kolonista u Grčku iz Palestine preko ostrva Roda i početak zemljoradnje na Peloponezu. Postoji tvrdnja da su sa njima došle i izbeglice iz Libije i Etiopije, što izgleda moguće (vldl 6, 1 1 8, 2). Bel je Baal Iz Starog zaveta, i Bel iz apokrifa; on je uzeo ime Belile, sumerske Mesečeve Boginje, čiji je kult uspeo da suzbije.

2. Tri Danaide, poznate kao Telhine ili »očaravajuće«, koje su dale imena trima glavnim gradovima na ostrvu Rodu, bile su Trojna Mesečeva Boginja Danaja (vidi 54, 1 i 73, 4). Imena Linda, Kameira i Jalisa izgleda da su ostaci oblika linodeousa (»ona koja vezuje lanenim koncem«), catamerizousa (»ona koja deli, saučestvuje«), i ialemistria ("žena koja cvili") — one su, u stvari, već poznate tri Sudaje ili Mojre: Klota, Lahesa i Atropa (vidi 10, 1), jer su one imale baš takve uloge. Evo kako je glasilo klasično predanje o lanenom koncu; boginja je vezivala ljudsko biće za jedan kraj brižljivo premerenog konca koji je odmotavala polako tokom godina, dok ne dođe vreme da taj konac preseče i tako preda njegovu dušu smrti. Ali u početku boginja je povijala dete što plače u laneni povoj, gde bi utkala obeležje njegovog klana ili porodice i na taj način mu određivala mesto i položaj u društvu.

3. Sumersko ime Danaje bilo je Dam-kina. Jevreji su je zvali Dina (Knjiga postanja XXXIV) a oblik muškog roda od toga Imena je Dan. Pedeset mesečevih sveštenica je uobičajeni broj sveštenica tog reda, a dužnost im je bila da napajaju zemlju pomoću vradžbina koje donose kišu, navodnjavanjem i kopanjem bunara; odatle su imena Danaida bila u vezi s grčkom reči d**a**nos, »sasušen« i sa danos, »poklon«, razlika je u prvom samoglasniku "a" — koje je u jednoj reči dugo, a u drugoj kratko. Blizanci Agenor i Bel, kao i Ajgipt i Danaj ukazuju na sistem vladavine u Argolidi, u kojoj se kralj ženio glavnom sveštenicom i vladao pedeset mesečevih meseci, ili polovinu velike godine. Glavne sveštenice birane su na takmičenjima u trčanju (poreklo olimpijskih igara), koja su se održavala pred kraj pedesetog meseca ili četrdeset devetog svake druge godine (vidi 53, 4). O novogodišnjim pešačkim trkama u Olimpiji (vidi 53, 3), Sparti (vidi 160,

d), Jerusalimu (Huk: Poreklo drevnih semitskih obreda, 1935, str. 53), i Vavilonu (Langdon: Ep o stvaranju, stihovi 57 i 58) trčalo se za sveto kraljevstvo kao i u Argu. Kralj-sunce morao je biti brz.

4. Hidra (vidi 34, 3 i 60, h), koju je uništio Herakle, izgleda da je oličenje ovoga svešteničkog reda koji se brinuo o vodi (vidi 124, 2—4), a mit o Danaidama izgleda da govori o dva helenska pokušaja da se dočepaju njihovog svetilišta, od kojih je prvi propao. Posle drugog, uspešnog pokušaja, helenski vođa oženio se glavnom sveštenicom i darovao svojim glavarima ostale sveštenice za supruge. Ulica koja se zove Afeta bila je početna tačka u devojačkim trkama za položaj glavne sveštenice; to je takođe bio i start za trku muškaraca za osvajanje svetog kraljevstva (vidi 53, 3 i 160, d). Linkej, kraljevska titula u Meseni, ime je jedne vrste lava čuvenog po oštrom vidu (vidi 74, 1).

5. »Ajgipt« i »Danaj« izgleda da su bile rane tebanske titule za sukraljeve; zato što je široko bio rasprostranjen običaj da se glava svetog kralja sahrani na prilazu gradu i na taj način zaštiti grad od napadača i osvajača (vidi 146, 2); tobožnje glave Ajgiptovih sinova, sahranjene kod Lerne, bile su verovatno glave svetih kraljeva koji su vladali kasnije, Egipćani su nazivani Melampodi (»crnih nogu"), jer su tapkali po crnome blatu Nila za vreme sezone poljoprivrednih radova.

6. Kasnije monogamo društvo predstavljalo je Danaide sa sudovima za vodu koji cure, kao da su na izdržavanju večne kazne zbog muževubistva. Ali na ikoni po kojoj se izvodi ova priča, one su vršile obrednu magiju, prskale su vodom zemlju da bi izazvale kišu (vidi 41, 5 i 68, 1). Izgleda da je rešeto, ili lonac koji curi, ostavilo vidan trag mnogo vekova posle raspadanja reda Danaida: Filostrat piše (Život Apolonija iz Tijane VI, II) o »ženama sa rešetima u rukama koji idu unaokolo pretvarajući se pred prostim kravarima da leče stoku«.

7. Hipermenestrine i Linkejeve baklje su bile baklje koje su palili u vreme prolećnih svetkovina u Argu, u slavu sunca. Možda su u Argu svetog kralja ubijali dugačkom iglom koju su mu zabadali u srce: relativno milostiv kraj.

8. Tesmoforije (»dužne ponude«) su bile zemljoradničke orgije koje su slavljene u Ateni (vidi 48, b) i tada su odrezani genitalni organi svetoga kralja, ili njegovog zamenika, nošeni u korpi; u civilizovanije vreme genitalije su zamenjene hlebovima falusnog oblika i živim zmijama. Apolon Likije može da znači "Apolon Svetlosti", pre nego "Apolon Vučiji", ali su oba pojma vezana za zavijanje vukova na pun mesec.

61 LAMIJA

Bel je imao divnu kćerku Lamiju koja je vladala u Libiji i kojoj je Zeus, u znak priznanja njenih vrednosti, poverio isključivu moć da vadi i vraća svoje oči po sopstvenoj volji. Ona je Zeusu rodila nekoliko dece, ali ih je Hera, u nastupu ljubomore, sve pobila osim Skile. Lamija se svetila na taj način što je uništavala decu drugih, i ponašala se tako svirepo da joj se lice pretvorilo u masku utvare.

b) Kasnije, ona se združila sa Empusama, podavala se mladim muškarcima i sisala im krv dok su spavali.[1]

1. Diodor sa Sicilije: XX, 41; Suida sub Lamija; Plutarh: O neobičnostima
2; Sholijast uz Aristofanov Mir, 757; Strabon: I, H, 8; Eustatije o Homeru, str. 1714; Aristotel: Bitka VII, 5.

*

l. Lamija je bila libijska boginja Neit, boginja ljubavi i bitke, zvana još i Anata i Atena (vidi 8, 1; 25, 2 i 61, 1); njen kult su potisnuli Ahajci; kao i Alfit u Arkadiji, ona je spala na to da se njom plaše mala deca (vidi 52, 7). Njeno ime Lamija izgleda da je bilo slično reči Lamyros (»proždrijiva«), od laimos (»ždrelo«) — tako je stvoren pojam "pohotljiva" — a od njenog ružnog lica gorgonska odbrambena maska koju su nosile njene sveštenice u vreme misterija (vidi 33, 3), a ubijanje dece je bilo sastavni deo tih misterija. Da je Lamija mogla svoje sopstvene oči da vadi i ponovo stavlja zaključuje se verovatno po jednoj slici gde se jedna boginja upravo sprema da heroju podari mistički lik na taj način što mu nudi jedno oko (vidi 73, 8). Empuse su bile napast (vidi 55, 1).

62 LEDA

Neki kažu da je Nemesida, kad se Zeus zaljubio u nju, pobegla od njega u more i postala riba; on se pretvorio u dabra [?] i gonio je dalje po talasima. Nemesida je isplivala na obalu i pretvorila se u divlju zver, ali nije mogla da uplaši Zeusa, jer je on začas uzeo oblik još žešće i brže zveri. Ona se onda vinu u vazduh, pretvorivši se u divlju gusku. On postade labud i nagazi je pobednički u Ramnuntu na Atici. Nemesida strese svoje perje rezignirano i dođe u Spartu, gde Leda, žena kralja Tindareja, ubrzo u močvari nađe jaje mrkocrvene boje, donese ga kući i sakri u svoju škrinju; iz njega se izlegla Helena Trojanska.[1] Ali neki kažu da je to jaje palo sa meseca, kao i jaje koje je nekad davno palo u reku Eufrat, pa ga talasi izbacili na obalu a golubovi ležali na njemu dok se najzad i iz njega nije izlegla sirijska boginja ljubavi.[2]

b) Drugi kažu da je Zeusa, koji se pretvorio u labuda, počeo da goni orao, pa je potražio zaštitu na Nemesidinim grudima i tu je odmah silovao. Ona je posle određenog vremena snela jaje koje je Hermes bacio Ledi među noge dok je sedela raširivši ih. Leda je rodila Helenu, a Zeus je postavio likove labuda i orla u sazvežđe u spomen ovom retkom lukavstvu.[3]

c) Ipak, najčešće se priča da se Zeus kao labud združio sa samom Ledom pored reke Eurote; da je ona snela jaje iz koga su se izlegli Helena, Kastor i Polideuk; i da je ona potom proizvedena u boginju Nemesidu.[4] Ali Ledin muž, Tindarej, takođe je iste noći obljubio svoju ženu, i mada neki drže da su svi Zeusova deca — a takođe i Klitajmnestra, koja se izlegla sa Helenom iz drugog jajeta — drugi tvrde da je samo Helena Zeusova kći, a da su Kastor i Polideuk Tindarejevi sinovi;[5] po nekima su opet Kastor i Klitajmnestra Tindarejeva deca, dok su Helena i Polideuk Zeusova.[6]

1. Atenaj, navodi Homerovu Kipriju, str. 334, b; Apolodor: III, 10, 7; Sapfa: Fragmenti 105; Pausanija: I, 33, 7; Eratosten: Catasterismoi 25;
2. Atenaj: 57; Plutarh: Symposiacs II, 3, 3; Higin: Fabula 197;
3. Higin: Pesnička astronomija II, 8;
4. Laktantije: I, 21; Higin: Fabula 77; Prvi vatikanski mitograf: 78 i 204;
5. Homer: Odiseja XI, 299; Ilijada. III, 426; Euripid: Helena 254, 1497 1 1680;
6. Pindar: Nemejske ode X, 80; Apolodor: III, 10, 6—7.

1. Nemesida je bila Mesečeva Boginja kao Nimfa (vidi 32, 2) a u najranijem obliku mita, ona je u ljubavnoj trci gonila svetoga kralja I na kraju ga proždirala uprkos svim njegovim promenama u divljeg zeca, ribu, pčelu i miša — ili u zeca, ribu, pticu i zrno pšenice. Kad je pobedio patrijarhalni sistem, gonilac i gonjeni su zamenili uloge: sad je boginja bežala od Zeusa, kao u engleskoj baladi o kovaču crnom kao ugalj (vidi 89, 2). Ona se pretvarala u vidru ili dabra, da juri za ribom, a Kastorovo ime (»dabar«) svakako je ostatak ovakvog mita, dok je Polideuk ("vrlo slatko vino") svakako odraz svetkovina što su se održavale za vreme lova.

2. Lada je likijska, odnosno kretska reč i znači »žena«, a Leda je bila boginja Latona, ili Leto, ili Lat, ona koja je rodila Apolona i Artemidu na ostrvu Del (vidi 14, 2). Ono jaje mrkocrvene boje podseća na uskršnje

kao krv crveno jaje Druida, glain, koje su oni svake godine tražili na morskoj obali. U keltskom mitu ovo jaje je izlegla boginja u svome vidu morske zmije. Priča da je jaje bačeno Ledi među noge možda potiče od slike na kojoj boginja sedi na porođajnoj stolici sa Apolonovom glavom što se pomalja iz stomaka.

3. Helena i Hela, ili Selena, lokalni su oblici za naziv Boginje Mesec (vidi 43, 10; 70, 8 i 159, 1), čiju istovetnost sa Lukijanovom Sirijevom boginjom naglašava Higin. Ali Higinova je priča zbrkana; sama boginja je snela sveopšte svetsko jaje pošto se sparila sa zmijom Ofijon i izlegla ga na vodi uzevši na sebe oblik golubice. Ona sama podigla se iz Ničega (vidi 1, a). Helena je imala dva hrama u blizini Sparte; jedan je bio kod Terapne, sagrađen na mikenskoj strani; drugi je bio u Dendri i tu je gajen kult drveta, kao i u svetilištu na ostrvu Rod (vidi 88, 10). Poluks (X, 191) pominje spartanski praznik imenom heleneforija a koji podseća na atensku tesmaforiju (vidi 48, b). Za vreme ovih praznika u naročitim kotaricama nošeni su neki predmeti koje ne treba pominjati. Te korpice su zvali helene; na reljefu sa Helenom u pratnji Dioskura, ona ima takvu korpicu. Predmeti su verovatno bili falistički amblemi; ona je bila orgastička boginja.

4. Zeus je prevario Nemesidu, boginju peloponeskog kulta labuda, pobudivši kod nje sažaljenje na isti način kao što je prevario Heru kretskog kulta kukavice (vidi 12, a). Ovaj se mit svakako odnosi na dolazak helenskih ratnika u kretske i pelaške gradove; helenski ratnici su, verovatno, u početku odavali počasti velikoj boginji i snabdevali njene sveštenice poslušnim supružnicima, ali su kasnije ipak preotimali od njih vrhovnu vlast.

63 IKSION

Iksion, sin Flegija, kralja Lapita, obećao je da će se oženiti Dijom, kćerkom Ejoneja, i najavio bogat svadbeni dar, pozivajući Ejoneja na gozbu; ali je na ulazu u dvorac pripremio duboku provaliju sa velikom užarenom vatrom na dnu, te Ejonej, ne sluteći ništa, upade u provaliju i izgore.

b) Iako su ostali bogovi ovo smatrali velikim grehom i nisu želeli da mu oproste, Zeus, koji se i sam, kad je bivao zaljubljen, ponašao slično, ne samo da ga je očistio od greha, već ga je doveo da mu bude drug za trpezom.

c) Iksion je bio nezahvalan i nameravao je da siluje Heru, za koju je mislio da će rado pristati da bi se osvetila Zeusu za njegova česta neverstva i preljube. Zeus ipak prozre njegove namere i napravi lažnu Heru od oblaka, s kojom se Iksion lepo zabavljao, jer budući dobro pijan, nije bio u stanju da otkrije podvalu. Zeus ga je iznenadio na delu i naredio Hermesu da ga nemilosrdno šiba dok ne ponovi reči: »Dobročinitelji zaslužuju poštovanje«, a zatim da ga prikuje uz vatreni točak koji se besprekidno okretao na nebu.

d) Lažna Hera, kasnije nazvana Nefela, rodila je Iksionu nepriznato dete Kentaura, koji, kad je stasao i sazreo u momka, oplodi magnezijske kobile i postade otac ostalim kentaurima, a među njima beše i proslavljeni i učeni Hejron.[1]

1. Sholijast uz Apolonija sa Roda: III, 62; Higin: Fabula 33 1 62; Pindar: Pitijske ode II, 33—89, sa sholijastom; Lukijan: Dijalozi bogova 6; Sholijast uz Euripidove Feničanke 1185.

*

1. Iksionovo ime postalo je od ischys (»snaga«) i io ("mesec") (vidi 61, 2), a možda i od ixias (»imela«). Kao kralj hrastovog kulta sa genitalijama imele (vidi 50, 2), predstavljajući boga groma, on se ritualno oženio Mesečevom Boginjom koja stvara kišu; zatim su ga stavili na muke da bi njegova krv i sperma oplodili zemlju (vidi 116, 4). Glava mu je odrubljena sekirom, kastriran je i obešen o drvo, zatim je pečen na vatri, a zatim su ga njegovi rođaci jeli kao svetu hranu. Eion je homerski epitet za reku; ali Dijin otac se zvao i Dejonej, što znači "upropastitelj", kao i Ejonej.

2. Mesečeva Boginja hrastovog kulta bila je poznata kao Dija (»nebeska«), a to je bila i titula dodonske hrastove boginje (vidi 51, 1), pa prema tome i Zeusove žene Here. Kraljevi su u prastaro vreme sebe nazivali Zeusom (vidi 43, 2; 45, 2; 68, 1 i 156, 4) i ženili se Dijom iz kišnih oblaka, što svakako nije bilo pravo olimpijskim sveštenicma, koji su pogrešno tumačili obrednu sliku razapetog kralja Lapita kao kaznu za njegovu nepobožnost i izmislili priču o oblaku. Na jednom etrurskom ogledalu Iksion je prikazan raspet na vatrenom točku, sa pečurkastim samokresom kod nogu; na drugim mestima on se vidi vezan petostrukim uzicama, baš kao irski heroj Kahalein, povijen unazad (Filostrat: Život Apolonija iz Tijane VII, 12), sa člancima, zglobovima i vratom svezanim zajedno, kao Oziris u Knjizi mrtvih. Ovaj položaj tela izgleda kao gorući točak koji se kotrlja nizbrdo u vreme evropskih letnjih svetkovina, kao znak da je sunce dostiglo zenit te otada mora da opada sve do zimske kratkodnevice. Iksionova provalija nije nikakva metofora: svetim kraljevima su bile potrebne žrtve koje će ih zameniti — na primer ratni zarobljenik ili, ako takvog nema, onda putnik uhvaćen u kljusu. Mit kao da govori o savezu između Zeusovih Helena i Lapita, Flegijaca i Kentaura, a koji je bio prekršen obrednim ubijanjem helenskih putnika i otmicom žena sa sela; Heleni su tražili i dobili zvanično izvinjenje.

3. Konji su bili posvećeni mesecu, a igrači sa konjskim maskama zamišljali su da izazivaju kišu. Izgleda da je odatle proistekla legenda da su Kentauri pola ljudi pola konji. Najranija grčka predstavljanja Kentaura — dva čoveka spojena u struku konjskim telom — postoje na mikenskom dragom kamenu iz Herajma kod Arga, oni gledaju jedan drugog i igraju. Sličan par se pojavljuje na kretskom pečatu; kako na Kreti nije bilo domaćeg kulta konja, motiv je verovatno uzet sa kopna. Na predmetima drevne umetnosti satiri su takođe slikani kao ljudi-konji, a kasnije kao koze. Kentaur je, po svemu sudeći, bio proročki heroj sa zmijinim repom; priča o tome kako se Borej plodi sa kobilama takođe je za to vezana (vidi 48, e).

64 ENDIMION

Endimion, lepi sin Zeusa i nimfe Kalike, po rasi Ajoljanin, iako karijskog porekla, nasledio je Klimeneja u kraljevstvu Elide. Njegova žena, koja je poznata po tome što je imala različita imena — Ifijanasa, Hiperita, Hromija i Neida, rodila mu je četiri sina; on je takođe bio otac pedeset kćeri sa Selenom, koja se bila neobično zaljubila u njega.[1]

b) Endimion je spavao u pećini na Karijskoj Gori Latmo jedne tihe noći kad ga je Selena ugledala prvi put, legla uz njega, i nežno mu poljubila sklopljene oči. Kasnije se on, neki kažu, vratio u istu pećinu i pao u san bez snova. Ovaj san iz koga se nikada nije probudio, došao mu je ili po sopstvenom zahtevu, jer nije voleo što mu se približavala starost, ili zato što je Zeus podozrevao da će mu napraviti spletku kod Here; ili zato što je Selena više volela da ga nežno ljubi nego da trpi njegovu odveć plodnu strastvenost. U svakom slučaju, on nije ostario i zadržao je cvetnu mladost na svojim obrazima. Ali drugi kažu da on leži sahranjen u Olimpiji, a da su njegova četiri sina organizovala takmičenje za upražnjeni presto na kome je pobedio Epej.[2]

c) Jedan od njegovih poraženih sinova, Ajtol, takmičio se u kolskim trkama na pogrebnim igrama u čast Azana, Arkadova sina. To je bilo prvo takmičenje dvokolica koje je održano u Grčkoj. Kako gledaoci nisu bili svesni da moraju da se sklone, Ajtolove dvokolice slučajno zakače Apisa, Foronejeva sina i kobno ga ozlede. Salmonej, koji je bio prisutan, progna
Ajtola preko Korintskog zaliva, gde ovaj pobi Dora i njegovu braću i osvoji zemlju koja po njemu dobi naziv Ajtolija.[3]

1. Apolodor: I, 7, 5—6; Pausanija: V, 8, 1 t 1, 2;
2. Apolodor: I, 7, 6; Sholijast uz Teokritove Idile III, 49; Kikeron: Tuskulanske rasprave I, 38; Pausanija: V, 1, 3;
3. Pausanija: VIII, 4, 2—3 l V, 1, 6; Apolodor: I, 7, 6; Strabon: VIII, 3, 33.

*

1. Ovaj mit govori o tome kako je ajolski glavar napao Elidu, i prihvatio sve posledice oženivši se predstavnicom pelaške mesečeve boginje Here — sva imena Endimionove žene su nazivi za mesec — ona je bila na čelu reda pedeset vodenih sveštenica (vidi 60, 3). Kad se njegova vladavina završila, žrtvovali su ga na uobičajeni način i proglasili herojem svetilišta u Olimpiji. Pisa, grad kome je pripadala Olimpija, značilo je na lidijskom ili kretskom jeziku "privatno boravište za odmaranje", misli se na mesečevo odmaranje (Servije o Vergiliju X, 179).

2. Ime Endimion, od enduein (lat. in ducere), odnosi se na nasilje mesečeve sveštenice nad kraljem, kao da je ona bila jedna od Empusa (vldi 55, a); ali ranije objašnjenje reči kao da je bilo somnum ei inductum, "san je stavljen na njega".

3. Ajtol, kao i Pelop, vozio je svoja kola oko Olimpijskog stadiona predstavljajući sunce (vidi 69, 1); priča kako je slučajno ubio Apisa smatra se pričom o elejskoj kolonizaciji Ajtolije; ona se, izgleda, izvodi iz slika o godišnjoj lomljavi dvokolica, gde gine kraljev zamenik (vidi 71, 1 i 109, 4). Ali utakmica u trčanju u kojoj je Epej (»naslednik«) pobedio ranije se odigrala (vidi 53, 3). Postojanje Endimionovog svetilišta na Gori Latmi, u Kariji, govori da se jedna kolonija Ajoljana iz Elide ovde nastanila. Ajtolova obredna ženidba sa i Herom, kao i Iksionova, svakako je vređala Zeusovo sveštenstvo (vidi 63, 2).

4. Apis je imenica od apios, homerski pridev koji je značio "dalek", ali kad je reč o Peloponezu, onda znači "od kruškinog drveta" (vidi 74, 6), (Ajshil: Pribeglice 2621.

65 PIGMALION I GALATEJA

Pigmalion, Belov sin, zaljubio se u Afroditu, pa kako ona nije htela da mu se pusti, on napravi njen kip od slonovače i stavi ga u svoju postelju, moleći je da se sažali na njega. Ušavši u svoj kip, Afrodita ga ožive u Galateju, a ona rodi Pigmalionu Pafa i Metarmu. Paf, Pigmalionov naslednik, bio je otac Kinira, koji je osnovao kiparski grad Paf i tamo sagradio čuveni hram Afroditi.[1]

1. Apolodor: III, 14, 3; Ovidije: Metamorfoze X, 243; Arnobije: Protiv nacija VI, 22.

1. Pigmalion, oženjen Afroditinom sveštenicom u Pafu, izgleda da je čuvao boginjin beli kip u svojoj postelji, nadajući se da će na taj način povratiti kiparski presto (gl. I Samuilo XIX, 13). Ako je Pigmaliona odista nasledio sin koga mu je rodila ova sveštenica, onda je on bio prvi kralj koji je uspostavio patrijarhalni poredak na Kipru. Ali izgleda ipak da je njegov unuk Kinira (vidi 18, 5) odbio da preda boginjin kip na kraju svoje vladavine od osam godina, i da je svoju vladavinu produžio na taj način što se oženio drugom Afroditinom sveštenicom — u stvari svojom kćerkom, jer je ona bila naslednica prestola — a zvala se Metarma ("promena"), da bi se njenim imenom obeležila novina.

66 AJAK

Rečni bog Asop — koga jedni nazivaju sinom Okeana i Temide, drugi sinom Posejdona i Pere, a neki sinom Zeusa i Eurinome — oženio se Metopom, kćerkom rečnog boga Ladona, i sa njom je izrodio dva sina i dvanaest ili dvadeset kćeri.[1]

b) Neke njegove kćeri oteli su ili silovali Zeus, Posejdon i Apolon, a nestala je i najmlađa Ajgina, bliznakinja Tebe, jedne od Zeusovih žrtava. Asop je odlučio da krene u potragu za Ajginom. U Korintu je otkrio da je Zeus i po drugi put krivac, jer ga je u šumi zatekao tako reći na delu kako grli Ajginu. Zeus, nenaoružan, sramno pobeže u šiprazje i čim izmače Asopu s očiju, pretvori se u stenu i sačeka da on prođe,

pa se onda iskrade na Olimp. Tek kad se našao van opasnosti, baci se na Asopa gromom. Asop se otada kretao lagano zbog rana koje je zadobio, a njegovim rečnim koritom često promiče parčad ugljenisanog drveta.[2]

c) Pošto se tako razračunao sa Ajgininim ocem, Zeus je potajno otpremi na ostrvo koje se tada zvalo Ojnona ili Ojnopija, gde je obljubi ili kao orao, ili kao plamen, dok su kupidoni lebdeli iznad njihove postelje i prinosili im ljubavne darove.[3] Posle nekog vremena Hera otkri da je Ajgina rodila Zeusu sina po imenu Ajaka, i u ljutini odluči da uništi sve stanovnike ostrva Ojnone, gde je Ajak već vladao kao kralj. Ona u jedan od potoka pusti zmiju i zmija zajazi potok i u vodi snese hiljade jaja; ubrzo potom nakoti zmija gmizali su preko polja ka drugim rekama i potocima. Gusta tama i teška omorina nadvi se nad ostrvom koje je Ajk nazvao Ajgina i kužni vetar duvao je čitava četiri meseca bez prekida. Njive i pašnjaci su se sasušili i zapretila je glad, ali su ostrvljani ipak najviše stradali od žeđi, jer su, kad im je ponestalo vina, bauljali do najbližeg potoka i umirali čim bi popili gutljaj zagađene vode.

d) Sve molbe Zeusu bile su uzaludne; ispijeni, omršaveli, iznureni kao i njihove žrtvene životinje, padali su mrtvi pred njegovim oltarima. Jedva da je koji toplokrvni stvor ostao u životu.[4]

e) Jednog dana su Ajakove molbe bile uslišene, sevnu munja i puče grom. Ohrabren ovako povoljnim znamenjem, Ajak je usrdno molio Zeusa da mu obnovi opustelu zemlju, da mu podari toliko podanika koliko je bilo mrava koji su nosili zrnevlje uz obližnje hrastovo deblo. To stablo, niklo iz Dodoninog žira i posvećeno Zeusu, na Ajakovu molbu poče da podrhtava, a u krošnji se začu šuštanje koje nije mogao prouzrokovati vetar. Iako preplašen, Ajak ne pobeže, već je neprestano ljubio stablo i zemlju u podnožju. Te noći, u snu, on vide mnogo mrava kako sa svetog drveta padaju na tlo i dižu se kao ljudi. Kad se probudio, ne htede da misli na san, uveren da je to samo plod njegove mašte, kad ga iznenada njegov sin Telamon pozva napolje da vidi ljude što su se približavali, i on prepozna lica iz sna. Navala zmija je prestala, a kiša je neprestano lila kao iz kabla.

f) Duboko zahvalan Zeusu, Ajak naseli opusteli grad svojim novim podanicima i nazva ih Mirmidoncima, što znači »mravima«. Potomcima Mirmidonaca svojstvene su izvesne oso-bine mrava — strpljenje, upornost i čuvarnost. Kasnije su Mirmidonci pošli iz Ajgine sa Pelejem u progonstvo i borili se uz Ahileja i Patrokla u Troji.[5]

g) Ali ima ih koji kažu da su Mirmidonci, Ahilejevi saveznici, dobili ime po kralju Mirmidonu, čiju je kćer Eurimedusu silovao Zeus pretvorivši se za tu priliku u mrava — te su zbog toga u Tesaliji mravi svete životinje. A drugi pričaju da je nimfa imenom Mirmek, kad je njena drugarica Atena izumela plug, počela da se hvališe da je to zapravo njeno delo, pa je za kaznu pretvorena u mrava.[8]

h) Ajak, koji se oženio Endeidom iz Megare, bio je nadaleko čuven sa svoje pobožnosti i taliko su ga poštovali da su ljudi čeznuli da ga samo vide. Svi su se najčuveniji heroji u Sparti i Ateni otimali da se bore pod njegovom komandom, iako je on Ajginu učinio najnepristupačnijim od svih egejskih ostrva, okruživši je potopljenim stenama i opasnim grebenima da bi je zaštitio od gusara.[7] Kad je čitavu Grčku zahvatila suša zbog toga što je, po jednima, Pelop ubio arkadijskog kralja Stimfala ili, po drugima, zato što su Atenjani ubili Androgeja, proročište u Delfima je savetovalo Grcima: »Tražite od Ajaka da se moli za vaše izbavljenje!« Tada je svaki grad poslao glasnike Ajaku, koji se, obučen kao Zeusov sveštenik, popeo na goru Panelen, najviši vrh ostrva. Ovde je on prineo žrtve bogovima i molio se da prestane suša. Njegova molitva bi uslišena i odjeknu snažna grmljavina, oblaci zamračiše nebo i obilni pljuskovi natopiše svu grčku zemlju. On tada ustanovi Zeusovo svetilište na Panelenu i otada je oblak iznad planinskog vrha uvek bio nesumnjiv znak da dolazi kiša.[8]

i) Apolon i Posejdon uzeše Ajaka sa sobom kad su gradili trojanske zidine, jer su znali da bi grad, ako se smrtnik ne pridruži njihovom poslu, mogao postati neosvojiv, a njegovi stanovnici biti u stanju da prkose bogovima. Samo što su završili, kad tri sivooke zmijurine pokušaše da se uspnu uz zidove. Dve su izabrale one zidine koje su gradili bogovi, ali se skotrljaše, padoše i uginuše; treća uz šištanje pojuri ka zidu koji je gradio Ajak i uspe da se uspuže. Tada Apolon proreče da Troja neće pasti samo jedanput i da će Ajakovi sinovi biti među osvajačima u prvoj i četvrtoj generaciji; to se i obistini sa Telamonom i Ajantom.[8]

j) Ajak, Minoj i Radamant behu tri Zeusova sina, koje je on svakako hteo da poštedi tereta starosti. Suđaje, međutim, to nisu htele da dozvole, i Zeus, milostivo usvojivši njihovu zabranu, pruži dobar primer ostalim Olimpljanima.[10]

k) Kad je Ajak umro, postao je jedan od trojice sudija u Tartaru, gde je izricao presude senima, pa su ga čak pozivali da sudi i u raspravama i svađama među bogovima. Neki dodaju da je on čuvao ključeve Tartara, određivao namete i dažbine i prebrojavao duše koje je dovodio Hermes po Atropinim nalozima."

1. Apolodor: III, 12, 6; Diodor sa Sicilije: IV, 72;
2. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pindar: Istamske ode VIII, VI; Kalimah: Himna ostrvu Delu 78; Apolodor: loc. cit.; Laktantije uz Statijevu Tebaidu VII, 215;
3. Apolodor: III, 12, 6; Pindar: loc. cit.; Sholijast uz Homerovu Ilijadu 1. 7; Pindar: Nemejske ode VIII, 6; Ovidije: Metamorfoze VI, 113;
4. Higin: Fabula 52; Ovidije: Metamorfoze VII, 520;
5. Ovidije: Metamorfoze VII, 614; Higin: loc. cif.; Apolodor: loc. cit.; Pausanija: II, 29, 2; Strabon VIII, 6, 16 i IX, 5, 9;
6. Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 7 1 IV, 402; Kliment Aleksandrijski: Poslanica neznabošcima II, 39, 6;
7. Apolodor: III, 12, 6; Pindar: Nemejske ode VIII, 8; Pausanija: II,
8. Diodor sa Sicilije: IV, 61, 1; Kliment Aleksandrijski: Stomateis VI, 3, 28; Pausanija: II, 30, 4; Teofrast: Vremenski znaci I, 24;
9. Pindar, 01., VIII, 30 sq., i sholijast.
10. Ovidije: Metamorfoze IX, 426;
11. Ibid: XIII, 25; Pindar: Istamske ode VIII, 24; Apolodor: III, 12, 6; Lukijan: Razgovori mrtvih XX, 1; Haron 2; i Podzemna putovanja IV.

*

1. Asopove kćeri koje su silovali Apolon i Posejdon morale su biti iz redova sveštenica Mesečeve Boginje u dolini reke Asopa na severoistočnom Peloponezu, čijih su se plodnih dolina dočepali Ajoljani. Otmica Ajgine se, izgleda, odnosi na pobedu Ahajaca i osvajanje grada Flije, koji se nalazio u gornjem slivu reke Asop i na bezuspešan poziv za vojnu pomoć susedima iz Korinta. Eurinoma i Tetida (vidi 1, a i d), imena Asopove majke, bila su stari nazivi Mesečeve Boginje, a ime Pera ukazuje na reč pera (»kožna mešina«) (vidi 36, 1) pa tako, na Atenin štit od kože — isto kao i »Ajgina«.

2. Mit o Ajaku priča, u stvari, kako su Ajginu pokorili Mirmidonci iz Ftiotide, čiji je plemenski amblem mrav. Ranije je, izgleda, na ostrvu vladao pelazgijski kult koza, a njihov otpor prema osvajačima zabeležen je u odeljku o tome kako Hera truje sve vodene izvore. Prema Strabonu, koji je uvek tražio neko razumno tumačenje mitova, ali se retko dovoljno udubljivao u njih, zemljiste Ajgine bilo je prekriveno kamenjem, te su Ajginjani sami sebe prozvali Mirmidoncima zato što su, poput mrava, morali da uklanjaju kamenje sa polja koja bi tek očišćena mogli da obrađuju, i stoga što su stanovali u pećinama (Strabon: VIII, 6, 16). Međutim, tesalijska legenda o Mirmeki je uprošćen mit o poreklu. Mirmidonci iz Ftiotide su tvrdili da su autohtoni, kao i mravi, i pokazivali su takvu privrženost zakonima svoje sveštenice, Kraljice mrava, da je i sam Zeus, helenski predstavnik, oženivši se njome, postao počasni mrav. U stvari, Mirmeka je, ukoliko je to naziv za Mesečevu Boginju u severnoj Grčkoj, mogla s pravom da tvrdi da je ona izumela plug, pošto su iseljenici iz Male Azije počeli da se bave zemljoradnjom pre nego što su Heleni došli u Atenu.

3. Kolonizatori Ajgine iz Ftiotide, kasnije su združili svoje mitove sa mitovima ahajskih osvajača iz Flije, grada na reci Asopu; pa kako su Ahajci ostali odani hrastovom kultu Dodone (vidi 51, a), kaže se da su mravi padali sa drveta, umesto da se pojave iz zemlje.

4. U prvobitnom mitu Ajak je, ne pozivajući u pomoć Zeusa, sam izazvao oluju sa kišom pomoću magije, slično kao što je činio Salmonej (vidi 68, 1). Njegova zakonodavna uloga u Tartaru, kao i Minojeva i Radamantova, može se tumačiti i time da su pravne kodekse Ajgine prihvatili i drugi krajevi Grčke. To se verovatno pre odnosilo na uredbe o trgovini nego na kažnjavanje zločinaca, jer su u klasično doba svi smatrali da su Ahajci neobično spretni u tačnom merenju dragocenih metala. Još u klasično doba je ajginski talant bio utvrđena, standardna mera za dragocene metale. Talant je kretskog porekla i merio je nešto manje od stotinu funti.

67 SISIF

Sisif, Ajolov sin, oženio se Atlantovom kćerkom Meropom, jednom od Plejada, i ona mu je rodila Glauka, Ornitiona i Sinona. Imao je izvanredno krdo krava na Korintskoj prevlaci.[1]

b) Nedaleko od njega živeo je Autolik, Hionov sin, čijeg je brata blizanca Filamona začeo Apolon, dok je sam Autolik tvrdio da mu je otac Hermes.[2]

c} Autolik je bio lopov nad lopovima, pošto mu je Hermes dao moć da pretvara životinje koje ukrade — rogate u nerogate, i bele u crne i obratno. Tako Sisif u početku nije mogao da utvrdi ko ga potkrada, iako je primetio da se njegovo krdo neprestano smanjuje, dok Autolikovo raste. Zbog toga Sisif jednoga dana pod kopita svih svojih krava utisnu žig SS, a neki kažu i »Ukrao Autolik«. Te noći Autolik, kao i obično, ode u krađu, a u zoru su znaci koji su se raspoznavali u tragovima na putu bili dovoljni kao dokaz, te Sisif pozva susede za svedoke o krađi. On ih povede u Autolikove štale, prepozna svoju stoku po oznakama na kopitima i ostavivši svedoke da se obračunavaju sa lopovom, brzo obiđe oko kuće, uđe na vrata, pa dok se napolju čula rasprava, on obleža Autolikovu kćer Antikleju, Laertovu ženu. Ona mu rodi Odiseja. Način na koji je Odisej rođen dovoljan je da opravda sva njegova lukavstva i nadimak »Hipsipilon«.[3]

d) Sisif je osnovao Efiru, grad kasnije poznat kao Korint, i nastanio ga ljudima što su nicali iz pečuraka, osim ako mu Medeja nije darovala kraljevstvo. Njegovi savremenici su ga smatrali najgorom huljom na zemlji i priznavali su mu jedino da je unapredio korintsku trgovinu i pomorstvo.[4]

e) Kada je, posle smrti Ajola, Salmonej nasilno zauzeo presto u Tesaliji, Sisif, koji je bio stvarni naslednik, upita za savet proročište u Delfima, gde mu rekose: »Izrodi decu sa svojom nećakom, deca će te osvetiti!« Tako on obljubi Tiru, Salmonejevu kćer, koja kad je shvatila da on to nije učinio iz ljubavi prema njoj, već iz mržnje prema njenom ocu, ubi oba sina koja mu je rodila. Sisif tada ode na trg u Larisu, pokaza mrtva tela i lažno optuži Salmoneja za rodoskvrnuće i ubistvo, i tako Salmoneja prognaju iz Tesalije.[5]

f) Pošto je Zeus oteo Ajginu, njen otac, rečni bog Asop, dođe u Korint da je potraži. Sisif je dobro znao šta se s njom dogodilo, ali mu ništa nije hteo reći dok Asop ne pristade da Korintsku tvrđavu snabde pitkom vodom. Asop učini da kladenac Peirena poteče kraj Afroditinog hrama, gde su kasnije postavljeni likovi boginje pod oružjem, Sunca i Erota-Strelca. Tada mu Sisif reče sve što je znao.[6]

g) Zeus, koji je jedva izmakao Asopovoj osveti, naredi svom bratu Hadu da odvede Sisifa u Tartar i da ga kazni za večita vremena zbog odavanja božanskih tajni. Ali se Sisif nije dao namamiti, već, da bi mu tobože pokazao kako se upotrebljavaju, Hadu vešto namače lisice i brzo ih zabravi. Tako je Had bio zarobljen u Sisifovoj kući nekoliko dana — što je dovelo do neizdrživog stanja, jer niko za to vreme nije mogao umreti, čak ni obezglavljeni ili iskasapljeni na komade; najzad, Arej, čiji su interesi bili u pitanju, žurno pode i oslobodi Hada, a kljusa premesti na Sisifove ruke.

h) Međutim, Sisif je za svaki slučaj pripremio još jednu smicalicu. Pre nego što je sišao u Tartar, reče svojoj ženi Meropi da ga ne sahranjuje; kad stiže u Hadov dvor, otide pravo Persefoni i reče joj da kao nesahranjen čovek nema prava da bude tu, već bi se morao nalaziti na levoj obali reke Stig. »Pusti me da se vratim na gornji svet«, zamoli je on, »da uredim da me sahrane i da se osvetim što su me tako zapostavili. Moje prisustvo ovde je sasvim neopravdano. Vratiću se za tri dana.« Persefona se prevari i usliši njegovu molbu, a Sisif, čim se nađe na sunčevoj svetlosti, zaboravi što je obećao Persefoni. Najzad su opet morali pozvati Hermesa da ga silom privede.[7]

i) Da li zato što je osramotio Salmoneja, ili što je odao Zeusovu tajnu, ili zbog toga što je uglavnom živeo od pljačke, često ubijajući nedužne putnike — po nekima je Tesej dokrajčio Sisifovu moć i vlast, mada se to ne pominje kada se nabrajaju Tesejevi podvizi — tek Sisif je primerno kažnjen.[8] Sudije mrtvih pokazale su mu ogroman kamen — koji je po veličini odgovarao kamenu u koji se pretvorio Zeus bežeći od Asopa — i naredili mu da ga odgura na vrh brda najstrmijom stranom, prebaci preko vrha i skotrlja u podnožje. On nikad nije uspeo da to uradi. Čim bi dogurao kamen blizu vrha, morao bi sve početi iznova, jer bi kamen pokore sam skliznuo natrag. Tada bi, već umoran, počinjao iz početka, dok mu se znoj slivao niz telo, a oblak prašine dizao iznad glave.[9]
j) Meropa, osramoćena što jedina među Plejadama ima muža u podzemnom svetu — koji je povrh toga još i zločinac, pobeže od svojih šest zvezdanih sestara na noćnom nebu i niko je otada više nikad nije video. I kao što Sisif čak ni Nestoru nije hteo da pokaže mesto na Korintskoj prevlaci gde je Nelejev grob, tako su i Korinćani tvrdoglavo čuvali tajnu Sisifovog groba.[10]

1. Apolodor; I, 9, 3; Pausanija II, 4, 3; Servije uz Vergllijevu Ajneidu II, 79;
2. Higin: Fabula 200;
3 Polijajn: VI, 52; Higin: Fabula 201; Suida sub Sisif; Sofokle: Ajak 190; Sholijast uz Sofoklovog Filokteta 417;
4 Apolodor: I, 9, 3; Ovidije: Metamorfoze VII, 393; Eumel, navodi ga Pausanija 11, 3, 8; Homer: Ilijada VI, 153; Sholijast uz Aristofanove Aharnjani 390; Sholijast uz Sofoklovog Ajaka 190; Ceces: O Likofronu. 980: Ovidije: Heroide XII, 203; Horatije: Satire II, 17, 12;
5. Higin: Fabula 60;
6 Pausanija: II, 5, 1;
7. Teognid 712; Eustatije uz Homerovu Ilijadu, str. 487, 831 i 1702;
8. Servije uz Vergiljevu Ajneidu VI, 616; Sholijast uz Statijevu Tebaidu II, 380; Higin: Fabula 38;
9. Sholijast uz Homerovu Ilijadu I, 180; Pausanija: X, 31, 3; Ovidije: Metamorfoze IV, 459; Homer: Odiseja XI, 593—600;
10. Ovidije: Fasti IV, 175—6; Eumel, navodi ga Pausanija: II, 2, 2.

*

1. Iako Grci smatraju da reč Sisif znači "vrlo mudar", Hesihije je piše Sesephus, te je neki smatraju grčkom varijantom za Tesupa, hetitskog boga Sunca, i Atabirija, Boga Sunca, koga poštuju na ostrvu Rodu (vidi 42, 4 i 93, 1), a od životinja posvećen mu je bik. Male bronzane statue i reljefi tog bika, iz 14. veka pre nove ere, imaju po jedan skiptar i po dva diska na bokovima i detelinu na bedrima. Pljačka obeležene stoke Boga Sunca je obična stvar u grčkim mitovima; to su činili Odisejevi drugovi (vidi 170, u), a takođe i Alkion i njegov savremenik Herakle (vidi 132, d i w). Ali verzija kako Autolik prilikom krađe Sisifove stoke upotrebljava čaroliju, podseća na priču o Jakovu i Labanu (Knjiga postanja XXIX—XXX). Jakov je, poput Autolika, posedovao moć da pretvara stado u koju hoće boju i tako je potkradao Labanovo stado. Kulturne veze Korinta i Kanaana, koje se jasno pokazuju u mitovima o Nisu (vidi 91, 1), Ojdipu (vidi 105, 1 i 7), Alkatoju (vidi 110, 2) i Melikertu (vidi 70, 2) verovatno su poreklom hetitske. Alkinoj je takođe sa Korinta.

2. Sisifov kamen pokore bio je najpre sunčani disk, a brdo uz koga ga je valjao je nebeski svod; ova slika je dobro poznata. Sasvim je pouzdano utvrđeno da je u Korintu postojao kult sunca; govorilo se da Helije i Afrodita na smenu drže Akropolj i da međusobno dele tamošnji hram (Pausanija: II, 4, 7). Staviše, Sisif je u Tartaru dobio stalno mesto do Iksiona, a Iksionov vatreni točak je simbol sunca. Ovo objašnjava zašto su stanovnici Efire nikli iz pečuraka; pečurke su ritualni samokresi na Iksionovom vatrenom točku (vidi 63, 2), a Bog Sunce je zahtevao da mu se svake godine prinose ljudske žrtve paljenice. Zavođenje Antikleje je verovatno izvedeno prema slici koja prikazuje ženidbu Helija sa Afroditom, a neprijateljstvo mitografa prema Sisifu može se protumačiti negodovanjem Helena prema naseljima nehelenskih narodnosti, koja su strateški nepovoljno ležala na uzanoj prevlaci što je odvajala Peloponez od Atene. Što Sisif nadmudruje Hada, po svoj prilici znači da je sveti kralj odbio da siđe sa prestola na kraju svoje vladavine (vidi 170, 1).

Sudeći po oznakama na bikovima posvećenim suncu, on je udesio da vlada dve velike godine, što se vidi po skiptru i sunčanim diskovima, a dobio je i pristanak Trojne Boginje, što je predstavljeno detelinom. Hipsipilon, Odisejev nadimak, oblik je muškog roda od reči Hipsipila, a to je verovatno naziv za Mesečevu Boginju (vidi 106, 3).

3. Sisif i Nelej su verovatno bili sahranjeni na strateškim tačkama Prevlake protiv uroka stranih zavojevača (vidi 101, 3 i 146, 2). U Higinovoj priči o Sisifovoj osveti nad Salmonejem pojavljuje se praznina. Ja sam dopunio tu prazninu (odeljkom pod e) i tako priči dao smisao.

4. Peirena, kladenac u tvrđavi u Korintu, gde je Belerofont napojio Pegasa (vidi 75, c), niti je ikada oticao, niti je ikada presušio (Pausanija: II, 5, 1; Strabon: VIII, 6, 21). Peirena je takođe i naziv za česmu ispred gradskih kapija na putu od pijačnog trga do Lehajma, a tu je Peirena, koju mitografi opisuju kao Ahelojevu ili Ojbalovu kćer (Pausanija: loc. cit.) ili kao kćer Asopa i Merope (Diodor sa Sicilije: IV, 72) — bila je pretvorena, kako se priča, u izvor dok je plakala za svojim sinom Kenhrijem (»tačkasta zmija«), koga je Artemida nehotice ubila. »Korintska bronza« ima svoju karakterističnu boju jer su je vruću, u crvenom usijanju, spuštali u ovaj izvor (Pausanija: II, 3, 3).

5. Jedna od sedam Plejada nestala je s neba u klasično vreme i njen se nestanak morao nečim objasniti (vidi 41, 6).

6. Najzad, postavlja se i pitanje: da li je dvostruko S zaista Sisifov inicijal? Ikona koja ilustruje ovaj mit verovatno ga prikazuje kako ispituje tragove ukradenih ovaca i krava, koje su, pošavši s pojila, ostavljali znakove CC. Ovaj znak mogao je stajati umesto SS u ranijem grčkom pismu, a mogao se tumačiti takođe i kao spojene polutke mesečevog srpa pa samim tim i sve ono što ovi znaci podrazumevaju — rast i opadanje, izlaženje i zalaženje, blagoslov i prokletstvo. Već po tome što su im papci rasečeni, svi su papkari bili posvećeni mesecu — ove životinje su žrtvovane na svetkovinama u vreme mladog meseca — prema III Knjizi Mojsijevoj — te se znak SS, prema tome, pre odnosio na Mesečevu Boginju Selenu, odnosno Afroditu, nego na Sisifa, koji je kao Kralj Sunca samo čuvao njeno sveto krdo (vidi 42, 1). Znaci CC. budući da su predstavljali pun mesec (za razliku od O, koji predstavlja sunčani disk), nalazili su se s obe strane bedara svete krave koja je dovela Kadma na mesto gde je podignuta Teba (vldi 58, f).

68 SALMONEJ I TIRA

Salmonej, ili sin ili unuk Ajola i Enarete, vladao je jedno vreme u Tesaliji pre nego što je poveo jednu grupu ajolskih kolonista do istočnih granica Elide; tu je podigao grad Salmoniju nedaleko od izvora reke Enipeje, pritoke Alfeje.[1] Salmoneja su mrzeli njegovi podanici; on je tako daleko doterao u svom kraljevskog otuđivanju od podanika da je žrtve Zeusu prinosio na sopstvenim oltarima i objavio da je on Zeus lično. On se čak ulicama Salmonije vozio dvokolicama, koje su na kožnim trakama vukle za sobom bronzane posude i tako podražavale Zeusovu grmljavinu. Razbacivao je vozeći se hrastove baklje, a neka bi oprljila ponekog od njegovih nesrećnih podanika te je morao da se pravi kako to smatra Zeusovom munjom. Jednog lepog dana Zeus kazni Salmoneja bacivši se na nj gromom i grom ne uništi samo Salmoneja, kočije i ostalo već zapali i čitav grad.[2]

b) Alkidika, Salmonejeva žena, umrla je mnogo godina ranije, pošto je rodila divnu kćerčicu koja se zvala Tira. O Tiri se starala njena maćeha Sidera, veoma svirepa prema svojoj pastorki, pogotovo kad je Tira, ubivši dva sina koje je rodila sa svojim zloglasnim ujakom Sisifom, prouzrokovala progonstvo čitave porodice iz Tesalije. Tira se onda zaljubi u reku Enipej, i lutala je rečnim obalama i danju i noću, plačući zbog usamljenosti. Ali Rečni Bog, iako ga je zabavljala pa čak mu i laskala njena strast, nije hteo da pruži ni najmanji znak ohrabrenja.

c) Posejdon je odlučio da iskoristi ovu jedinstvenu priliku. Prerušivši se u rečnog boga, on je pozvao Tiru na ušće Enipeja u reku Alfej; tamo ju je uspavao čarolijom, a crni talas, visok kao planina, digao se i savivši svoj hrbat, zaklonio Posejdonovo nevaljalstvo. Kad se Tira probudi i shvati da je silovana, bi preneražena ovom prevarom; ali Posejdon se zacereka i reče joj da ide kući i da nikom ne priča šta joj se dogodilo. Kao nagradu dobiće lepe blizance, a otac im je bolji od Rečnog Boga.[8]

d) Tira je uspela da sačuva tajnu sve dok nije rodila blizance koji su joj obećani, ali ih tada, u strahu od Siderinog gneva, odnese na planinu i tamo ostavi. Jedan čobanin u prolazu uze ih i odnese kući, ali pre toga jedna kobila udari kopitom po licu starije dete. Žena ovog čobanina negovala je decu i dala ono koga je udarila kobila da ga podoji kobila, nadenuvši tom detetu ime Pelija; a drugo, kome je dala ime Nelej, nasledilo je svirepu prirodu vučice koja ga je dojila. Međutim, neki kažu da su blizanci nađeni kako plove rekom Enipej u drvenom kovčežiću. Čim su Pelija i Nelej saznali ko im je mati i kako se nepravedno prema njoj postupa, odmah krenuše da je osvete. Sidera je pobegla u Herin hram; ali Pelija je obori, iako se čvrsto pripila uz mesečev rog na oltaru. Ovo je bila prva od mnogih uvreda koje je on naneo boginji.[4]

e) Tira se kasnije udala za svog ujaka Kreteja — osnivača Jolka, kome je rodila Ajsona, oca Argonauta Jasona; Kretej je usinio i Peliju i Neleja.[5]

f} Posle Kretejeve smrti blizanci se zavadiše. Pelija se dočepa prestola u Jolku, izagna Neleja, a Ajsona zadrža kao zarobljenika na svom dvoru. Nelej povede sa sobom Kretejeve unuke Melampa i Bijanta i, zajedno sa mešovitim društvom Ahajaca, Ftiotiđana i Ajoljana, stize u oblast Mesene. On je iz Pila izbacio Lelegijce i tako se proslavio u gradu da ga smatraju njegovim osnivačem. Oženio se Hloridom; međutim izgleda da je svih dvanaestoro njihove dece, osim Nestora, pobio Herakle.[6]

1. Apolodor: I, 7, 3; Higin: Pesnička astronomija II, 20; Strabon: VIII, 3, 32;
2. Diodor sa Sicillje: IV, 68, 1; Apolodor: I, 9, 7; Higin: Fabula 61;
3. Apolodor: I, 9, 8; Homer: Odiseja XI, 235; Lukijan: Razgovori morskih bogova 13;
4. Apolodor: loc. cit.; Eustatije uz Homerovu Odiseju XI, 253; Sofokle: Tira: navodi ga Aristotel: Poetika XVI, 1454;
5. Pausanija: IV, 1, 3; Apolodor: I, 9, 11; Higin: Fabula 12;
6..Hesiod: Teogonija 996; Sholijast uz Euripidovu Alkestidu 255; Diodor sa Sicilije: IV, 68, 6; Pausanija: IV, 2, 3; 36, 1 i X, 29, 3; Homer: Ilijada XI, 682.

*

1. Antigon iz Karista (Priče o neobičriim stvarima 15) beleži da su se u Kranonu čuvala jedna bronzana kola koja su ljudi isterivali u vreme suše da bi po neravnoj zemlji treskala i stvarala buku — a takođe su (kako se vidi sa kovanog novca iz Kranona) unaokolo prosipali vodu iz vrčeva koji su se nalazili u kolima. Kako tvrdi Antigon, kiša bi uvek posle toga dolazila. Tako su Salmonejeve čarolije radi izazivanja grmljavine u stvari očigledno uobičajen verski običaj, isti kao i zveckanje šljunkom i kamenčićima po suvoj zemlji, lupkanje po hrastovlm vratima, kotrljanje kamenja, igranje, udaranje o štitove ili bacanje i zamahivanje čegrtaljkom. Salmonej je opisan kao prestupnik tek pošto mu je centralna ahajska vlast zabranila poistovećivanje sa Zeusom (vidi 45, 2). Sudeći po rešetima koje su imale Danaide i argivskim igrama (vidi 60, 6), (56, 1), kiša je najpre spadala u isključivo ženski delokrug, kao što je i ostala u nekim primitivnim afričkim plemenima, ali je kasnije, kad je kraljica dopustlla da sveti kralj dejstvuje kao njen zamenik, prešla u njegovu nadležnost (vidi 136, 4).

2. Tira je bila boginja majka Tirinaca i Tirenjana ili Tirsenjana, a verovatno i Tirinćana; njeno ime je svakako prehelensko, a Grcima je dalo reč tyrsis (»ozidan grad«), kao i smisao reči "tiranija". Rđavo postupanje Siderino prema Tiri podseća na postupanje Antiope prema Dirki u mitu vrlo sličnom ovom (vidi 76, a); i, možda, u osnovi beleži samo otpor Tirinjana prema susedima Sidonjanima. Smatralo se da rečna voda može da oplodi mladu koja se u njoj kupa — kupanje je takođe bio ritual očišćenja posle menstruacije ili porođaja — i verovatno da su, kao i Skamandra, i Tirinog Enipeja prizivale devojke da im oduzme nevinost (vidi 137, 3). Priča o tome kako je Posejdon prevario Tiru objašnjava zašto se Salmonejevi naslednici ponekad nazivaju "Sinovi Enipejevi", budući da su poreklom s Enipeja, a ponekad "Sinovi

Posejdonovi" zbog toga što su bili vešti pomorci. To što je nju najpre zaveo Sisif svedoči da je korintski kult Sunca bio prešao i u Salmoniju; Antiopa je takođe vezana udajom za Sisifa (vidi 76, b).

3. Kovčežić u kome je Tira svoje blizance pustila niz Enipej morao je biti od jovinog drveta, kao i onaj u kome je Rea Silvija spustila Romula i Rema niz Tibar. Svađa Pelije i Neleja, kao i Eteoklova i Polinejkova, Akrisijeva i Projtova, Artejeva i Tijestova i mnogo drugih sličnih parova kraljeva, izgleda da beleži okončanje naizmenične vladavine kralja i njegovog suvladara koja je trajala 49 ili 50 meseci (vidi 69, 1; 73, a i 106, b).

4. Rogovi na oltaru uz koje se pripila Sidera bili su rogovi koji su se obično pričvršćivali na kultni lik krave — boginje Here, Astarte, Ije, Izide ili Hatore; a Pelija je, izgleda, bio ahajski osvajač koji je silom preinačio kult ajolske boginje u južnoj Tesaliji. U Palestini su oltari sa rogovima nadživeli silaženje mesečeve krave i njenog zlatnog teleta sa trona (I Knjiga Kraljeva II. 28 itd.).

69 ALKESTIDA

Alkestidu, najlepšu Pelijevu kćer, prosili su mnogi kraljevi i prinčevi. Ne želeći da dovede u opasnost svoj politički položaj, odbijajući mnoge prosce, jer je jasno da može zadovoljiti samo jednog, Pelija objavi da će kćer dati onome koji uspe da upregne divljeg vepra i lava u jedna kola i da ih tako upregnute povede na trke. Na to Admet, kralj Fere, pozva Apolona, koji je po Zeusovoj naredbi morao raditi kod njega godinu dana kao čuvar stoke, i upita ga: »Nisam li s tobom postupao onako kako sam bio dužan tvojoj božanskoj glavi?« »Jesi, doista«, potvrdi Apolon, »i ja sam ti pokazao svoju zahvalnost time što su ti se ovce bliznile«. »Ali kao poslednju milost«, preklinjao ga je Admet, »molim te pomozi mi da dobijem Alkestidu, učini da ispunim uslove koje je postavio Pelija.« »Sa zadovoljstvom ću zadovoljiti tvoju želju«, odgovori Apolon. Tako Admetu Herakle pomože da nauči kako se pripitomljuju divlje životinje, pa je Admet ubrzo izveo na trke u Jolku kola u koja su bile upregnute divlje zveri.[1]

b) Ne zna se zašto je Admet propustio da prinese običajne žrtve Artemidi pre nego što se oženio Alkestidom, ali boginja je požurila da ga kazni. Kad je podnapiven vinom, namirisan i ukrašen cvećem, te noći ušao u sobu svoje mlade, on ustuknu od užasa. Na bračnoj postelji nije ga čekala divna naga devojka, već sklupčane zmije koje su siktale. Admet odjuri da pozove u pomoć Apolona, koji je posredovao kod svoje sestre u njegovu korist. Admet brže prinese zaboravljenu žrtvu i sve se dobro svrši, pa čak Apolon dobi obećanje od Artemide da Admet suđenog dana može izbeći smrt pod uslovom da neko iz njegove porodice iz ljubavi prema njemu dragovoljno pristane da ga zameni.

c) Ovaj kobni dan došao je ranije nego što je Admet očekivao. Hermes je jednog jutra doleteo u dvorac da ga vodi u Tartar. Zavladala je opšta pometnja; ali je Apolon dobio malo vremena za Admeta time što je opio tri Suđaje i tako odložio trenutak prekidanja niti njegovog života. Admet ode žurno svojim starim roditeljima, zagrli im kolena i poče ih moliti naizmenično da pristanu da umru umesto njega. Nijedno ne htede da pristane, navodeći da im život još pruža dosta slasti i da on treba da bude zadovoljan svojom sudbinom, kao i svako drugi.

d) Tada, iz ljubavi prema Admetu, Alkestida popi otrov i njen duh siđe u Tartar, ali je Persefona to loše primila, smatrajući da nije dobro da žena umre umesto muža. »Odlazi gore na vazduh!« viknu ona.[2]

e) Neki ovu priču pričaju drukčije. Oni kažu da je sam Had došao po Admeta i da je, kad je ovaj pobegao, Alkestida dobrovoljno zauzela njegovo mesto; ali iznenada je naišao Herakle sa novom batinom od divlje masline i izbavio je.[3]

1. Higin: Fabula 50; Apolodor: III, 10, 4; Kalimah: Himna Apolonu 47—54; Sholijast uz Euripidovu AIkestidu 2; Fulgentije: I, 27;
2. Apolodor: I, 9, 15;
3. Euripid: Alkestida.

*

1. Zauzdavanje lava i divljeg vepra i uprezanje ovih zveri u jedne kočije tema je tebanskog mita (vidi 106, a), a značenje joj je sasvim nerazjašnjeno. Lav i divlja svinja su životinje-simboli; jedna je označavala prvu, a druga drugu polovinu svete godine i obe se često pojavljuju na etrurskim vazama, a proročište je, izgleda, predložilo da se miroljubivo reši dugotrajno suparništvo između svetoga kralja i njegovog zamenika. To se moglo na taj način što bi se kraljevstvo podelilo na dve polovine, pa bi njima kraljevi odvojeno vladali, kao što su Proit i Akrisije uradili u Argu (vidi 73, a), i takvo rešenje je bolje nego da celim kraljevstvom vladaju kralj i zamenik naizmenično — kao što su činili Polinejk i Eteokle u Tebi (vidi 106, b). Voziti se u kolima trkačkom stazom bio je dokaz kraljevskog dostojanstva (vidi 64, 3).

2. Artemida je bila neprijateljski raspoložena prema monogamnim brakovima zato što je pripadala prehelenskom kultu, kad su žene ostvarivale svoje ljubavne veze s kim su htele i u klanu i van svoga klana; zato su je Heleni morali pridobiti svadbenim žrtvama, noseći baklje od belog gloga, slaveći čednost u njenu čast. Patrijarhalni običaj »suti« (žrtvovanje udovice) ostavio je traga u ovom mitu i u mitovima o Euadni (vidi 106, 1) i Polikseni (vidi 168, k), i vodi poreklo od indoevropskog običaja koji je zabranjivao udovicama da se ponovo udaju; tokom vremena ovaj običaj je iščezao kod mnogih, te je »suti« sve više izlazio iz običaja (vidi 74, a).

3. U prvoj verziji mita Persefona je odbila da se Alkestida žrtvuje — Persefona je oličenje matrijarhalnog gledišta. U drugoj verziji zabranu je stavio Herakle, koji se smatrao braniocem Zeusove volje, što znači patrijarhalne etike, i on je u toj ulozi jedanput poharao pakao i izbavio Teseja (vidi 103, d). U Grčkoj su divljom maslinom terali zle čini (vidi 119, 2); u Španiji ili severnoj Evropi u te se svrhe upotrebljavala bukva (vidi 52, 3).

70 ATAMANT

Atamant, Ajoljanin, brat Sisifa i Salmoneja, vladao je Bojotijom. Na Herinu zapovest oženio se Nefelom, utvarom koju je Zeus načinio po Herinom obličju, s namerom da nasamari Iksiona Lapita. Nefela je lutala neutešna dvoranama na Olimpu. Ona je Atamantu rodila dva sina: Friksa i Leukona, i kćerku Helu. Ali Atamanta je vređalo što ga Nefela prezire, pa je zaljubivši se u Kadmovu kćer Inu, nju krišom doveo u svoj dvor u podnožju Gore Lafistije i izrodio s njom Learha i Melikerta.

b) Saznavši preko dvorkinje da ima suparnicu, Nefela se vrati na Olimp sva besna i požali se Heri na svoju sudbinu. Hera stade na njenu stranu i zakle se: »Moja osveta pašće za večita vremena na Atamanta i njegov dom!«

c) Nefela se potom vrati na Goru Lafistiju, gde javno objavi Herinu pretnju i zatraži da ubiju Atamanta. Ali narod u Bojotiji ne htede da posluša Nefelu, jer se više plašio Atamanta nego Here, a Bojoćanke su volele Inu i ona ih nagovori da bez znanja svojih muževa iskopaju žitno seme kako bi žetva omanula. Ina je predvidela da će, ako žito ne proklija kad mu dođe vreme, Atamant poslati glasnika da pita proročište u Delfima šta nije u redu. Ona je već unapred potkupila glasnika da donese lažan odgovor; naime, on je trebalo da kaže da će zemlja ponovo postati plodna samo ako Nefelin sin Friks bude žrtvovan Zeusu na Gori Lafistiji.

d) Friks je bio lep, mlad čovek, u koga se zaljubila njegova tetka Bijadika, Kretejeva žena; kad je on odsečno odbio njene zahteve, optužila ga je da je pokušao da je siluje. Narod u Bojotiji je poverovao Bijadikinoj priči, pozdravio Apolonov pametan predlog da se greh okaje i zahtevao Friksovu smrt; i Atamant, glasno plačući i naričući, povede Friksa na planinski vrh. Upravo je hteo da mu prereže grkljan kad Herakle, koji se zadesio u okolini, stiže u trku i istrgne mu iz ruke žrtveni kremenski srp. »Moj otac Zeus«, uzviknu Herakle, »mrzi ljudske žrtve!« Friks bi nastradao uprkos ovoj opomeni da se tu nije stvorio i krilati zlatni ovan, koji dolete u pomoć Friksu, po naredbi ili Hermesa i Here, ili, kako neki kažu, po naredbi

samog Zeusa. "Popni se na leđa!" uzviknu ovari i Friks ga posluša. "Uzmi i mene!" molila je Hela. "Nemoj da me ostaviš ocu na milost i nemilost."

e) Tako Friks Helu stavi ispred sebe, a ovan odlete put istoka, prema Kolhidi, gde Helije čuva svoje konje u štalama. Helu uhvati vrtoglavica i ona izgubi ravnotežu; pade u tesnac između Evrope i Azije, koji se po njoj nazva Helespont; Friks, međutim, stigne u Kolhidu zdrav i čitav i tamo smesta žrtvova ovna Zeusu Oslobodiocu. Njegovo zlatno runo postalo je slavno jednu generaciju kasnije, kad su Argonauti krenuli u potragu za njim.

f) Preplašeni čudom koje se zbilo na Gori Lafistiji, Atamantovi glasnici priznadoše da ih je Ina potplatila da donesu lažan odgovor iz Delfa; tako izbiše na svetlo sva lukavstva Ine i Bijadike. Nefela je tada ponovo zahtevala Atamantovu smrt i žrtveni venac namenjen Friksu već bi stavljen na njegovu glavu; jedino ga je ponovno Heraklovo posredništvo spaslo smrti.

g) Ali je Hera bila žestoko ljuta na Atamanta i oterala ga u ludilo, ne samo zbog Nefele nego i zato što je, zajedno sa Inom, povratio u život malog Dionisa, Zeusovog vanbračnog sina, koga je rodila Inina sestra Semela. Dionis je živeo u dvoru prerušen u devojčicu. Ščepavši svoj luk, Atamant iznenada uzviknu: »Pogle belog jelena! Skloni se da ga ustrelim!« Rekavši to, on ustreli svog sina Learha i priđe da rastrgne njegovo telo, koje je još davalo znake života.

h) Ina zgrabi Melikerta, svog mlađeg sina, i pobegne; ali jedva bi uspela da umakne Atamantovom ludilu da ga dečak Dionis povremeno nije zaslepljivao, tako da je počeo da progoni kozu umesto Ine. Ina pobeže na Molursku stenu, odakle skoči u more i udavi se — a stena postade zloglasna jer je svirepi Skiron imao običaj da s nje baca strance u more. Ali Zeus nije zaboravio Ininu dobrotu prema Dionisu i ne dopusti da njen duh siđe u Tartar, već joj podari božanstvo i načini je boginjom Leukotejom. On je podario božanstvo i njenom sinu Melikertu, koji postade bog Palajmon i uputi ga na Korintsku prevlaku na leđima jednog delfina; u njegovu čast Sisif je osnovao igre na Istamu i one su se održavale svake četvrte godine.

i) Atamant, sad već prognan iz Bojotije, ostavši bez poroda, kad mu se preostali sin Leukon razbole i umre, raspita se u Delfijskom proročiihu kuda treba da ide i dobi ovakav odgovor: "Tamo gde te divlje zveri budu poslužile večerom." I tako, lutajući bez cilja u pravcu severa, bez jela i pića, on dođe među vukove koji su rastrzali stado ovaca u jednoj pustoj tesalijskoj ravnici. Vukovi se razbežaše kad se on pojavi, a on i njegova izgladnela družina počeše da jedu preostalu ovčetinu. Tada se on seti proročanstva, i pošto usvoji Halijarta i Koroneja, svoje unuke-nećake iz Korinta, osnova grad koji je nazvao Aloida, ili u spomen na svoje lutanje ili po služavci Aloidi, a zemlja je kasnije nazvana Atamanija; on se posle nekog vremena oženi Temistom i ponovo osnova porodicu.[1]

j) Drugi ovu priču kazuju drukčije. Oni izostavljaju Atamantovu ženidbu sa Nefelom i kažu da je jednog dana, posle rođenja Learha i Melikerta, njegova žena Ina otišla u lov i nije se vratila. Trag krvi na pocepanoj tunici potvrdio mu je da je postala žrtva neke divlje zveri; međutim dogodilo se da je u trenutku kad ju je napao ris iznenada dobila Bahovo ludilo. Ona zadavi risa, odra ga zubima i noktima, a zatim ode, ogrnuta samo kožom zveri, da nastavi pirovanje na Gori Parnas. Posle izvesnog vremena provedenog u žalosti, Atamant se oženio Temistom, koja mu, godinu dana docnije, rodi sinove blizance. Tada on, na svoje očajanje, saznade da je Ina živa. On odmah posla po nju, smesti je u dečju sobu u dvorcu i reče Temisti: "Imaćemo po svoj prilici dobru dadilju, robinju uhvaćenu u nedavnom pohodu na Gori Kitajron." Temista, kojoj su njene devojke bile odane, poseti dečije odaje praveći se da ne zna ko je Ina. Ona joj reče: »Molim te, dadiljo, spremi odela od čiste bele vunene tkanine za moja dva sina i dva od tkanine za žalost za sinove moje nesrećne prethodnice Ine. Sutra treba da ih obuku.«

k) Sledećeg dana, Temista naredi svojim stražarima da provale u dečju sobu i ubiju blizance obučene u odela za žalost, a poštede ono drugo dvoje. Ina je, međutim, prozrela Temistinu nameru, pa je belu odeću obukla svojim sinovima, a crnu suparnicima. Tako su ubijeni Temistini blizanci, a Atamant polude kad ču šta se dogodilo; on smrtno ustreli Learha, misleći da je jelen, a Ina pobeže sa Melikertom, skoči u more i postade besmrtna.

l) Drugi opet kažu da su Friks i Hela bili deca Nefele i Iksiona. Jednog dana oni su lutali šumom, a mati im je u Bahovom zanosu vodila zlatnog ovna za rogove. »Gledaj«, mrmljala je ona, »evo sina tvoje rođake Teofane. Ona je imala suviše prosilaca, zato ju je Posejdon pretvorio u sovu, a sebe u ovna, i oplodio je na ostrvu Krumis.«: "Šta se dogodilo sa proscima, majko?" pitala je mala Hela. "Oni su postali vukovi", odgovorila je Ina, "i urlali za Teofanom cele noći. Sad mi više ne postavljaj pitanja, već se oboje popnite na ovnova leđa i jašite do Kolhide, gde vlada Ajet, Helijev sin. Čim stignete tamo, prinesite žrtvu Areju."

m) Friks izvrši neobično naređenje svoje majke i obesi zlatno runo u hramu Areja u Kolhidi, gde ga je čuvao zmaj; i mnogo godina kasnije, njegov je sin Prezbon ili Kitizor, došavši iz Kolhide u Orhomen, spasao Atamanta kad je trebalo da bude žrtvovan kako bi okajao grehove.[2]

1. Pausanija: I, 44, 11; IX, 34, 4—5 1 23, 3; Apolodor: I, 7, 3 i III, 4, 3;
Higin: Fabula 214; Pesnička astronomija II, 20; fragmenti Sofoklovog Atamanta; Non: Dionysiaca X, 1; Sholijast uz Homerovu Ilijađu VII, 86; Eustatije o istom; Ovidije: Metamorfoze IV, 480—541; Etymologicum Magnum 70 8 Stefan Vizantinac sub Athamania;
2. Higin: Fabula I, 3, 5 i 88; fragmenti Euripidove Ine: Herodot VII 197-Pausanija: IX, 34, 5.

*

1. Atamantovo ime je u mitu vezano za Atamaniju, grad za koji se tvrdi da ga je on podigao u tesalijskoj divljini, ali pre će biti da je njegovo ime postalo od Ath (»visok«) i amaein (»žnjeti«), što bi značilo »kralj posvećen velikoj boginji žetve«, naime boginji žetvenog meseca. Sukob između njegovih žena Ine i Nefele je verovatno sukob između ranih jonskih naseljenika u Bojotiji, koji su poštovali žitnu boginju Inu, i nomadskih osvajača Ajoljana. Pokušaj da se ritualni obred zemljoradnje jonske boginje Ine zameni kultom ajolskog boga groma i njegove žene Nefele, čije ime znači kišni oblak, izgleda da su osujetile sveštenice upropastivši seme žita.

2. Mit o Atamantu i Friksu beleži žrtvovanje kralja, ili kraljevog zamenika, na planini. Najpre je to bio dečak obučen u ovnujsku kožu, a docnije ovan. To se događalo u vreme novogodišnje svetkovine kojom se molilo za kišu. Ovu svetkovinu su.održavali pastiri u vreme prolećne ravnodnevnice. Žrtvovanje Zeusovog ovna na vrhu planlne Pelion, nedaleko od Lafistije, padalo je u aprilu. Prema Zodijaku, sazvežđe ovna je u to vreme uzlazilo na nebu. U to vreme bio je običaj da viđeniji ljudi iz obližnjih krajeva, obučeni u bele ovčije kože, zametnu borbu (Dikajarh: II, 8). Običaj se sačuvao do danas u nešto izmenjenom obliku — na žrtvu prinose starca maskiranog u crnu ovčiju kožu, koji na kraju obreda vaskrsava (vidi 148, 10). Odeća za žalost, naručena za decu osuđenu na smrt, potvrđuje da je žrtva nosila crno runo, dok su sveštenici i posmatrači bili obučeni u belo. Bijadikina ljubav prema Friksu podseća na ljubav Potifarove žene prema Josifu u sličnom kanaanskom mitu, a vrlo slična priča postoji i o Anteju i Belerofontu (vidi 75, a), Kreteidi i Peleju (vidi 81, g), Fajdri i Hipolitu (vidi 101, a-g), Filonomi i Tenu (vidi 161, g).

3. Činjenica da je Nefela (»oblak«) Herin dar Atamantu i da je napravljena po Herinom liku, potvrđuje Atamanta kao ajolskog kralja, koji i sam predstavlja boga-gromovnika, kao što su ga predstavljali i prethodnik Iksion (vidi 63, 1) i njegov brat Salmonej (vidi 68, 1). Kad se Atamant oženio Temistom (koja je u Euripidovoj verziji mita Inina suparnica), ona je postala žena boga-gromovnika.

4. Ina je bila Leukoteja, »Bela boginja«, i dokazala je svoju istovetnost sa Trojnom Boginjom time što je pirovala na planini Parnasu. Njeno ime ("ona koja čini žilavim") označava itifaluske orgije radi čvrstine vlati i brzog rasta žita; pre zimske ravnodnevice prinosili su joj na žrtvu dečake. Sam Zeus branio je Inu iz zahvalnosti zbog usluga koje je učinila Dionisu. U njenu čast Atamantovo ime ima zemljoradničko značenje. Drugim rečima, jonski seljaci su verske razlike sa ajolskim pastirima regulisali u svoju korist.

5. Ovaj mit je ipak zbrka elemenata drevnijeg mita. Žrtveni Zagrejev kult, koji je kasnije postao kult Dionisovog jareta (vidi 30, 3), vidi se u odeljku kad Atamant misli da je Ina koza; sveti Zagrejev kult,

kasniji kult Dionisovog jareta, prisutan je i u opisu kad Atamant smatra Learha jelenom, ustreljuje ga i rastrže (vidi 22, 1). Inin mlađi sin Melikert je u stvari kanaanski Herakle, Melkart ("zaštitnik grada"), drugim imenom Moloh, koji, kao novorođeni sunčani kralj, stiže do Istama jašući na leđima delfina; i čija se smrt, krajem četvorogodišnje vladavine, proslavlja posmrtnim igrama. Melikertu prinose decu na žrtvu na ostrvu Tened, a verovatno i na Korintu (vidi 156, 2), kao i Molohu u Jerusalimu (III Knjiga Mojsijeva — Levitska XIII, 21 i I Knjiga Kraljeva XI, 7).

6. Tek kad je Zeus postao bog vedroga neba i preoteo boginjama svojstva sunca, runo postaje zlatno. — Tako prvi vatikanski mitrograf kaže da je »bilo runo u kome se Zeus peo na nebo«, ali za vreme dok je bacao gromove, runo je postajalo ljubičasto -crno (Simonid: Fragmenti 21).

7. U jednoj verziji mita (Hipija: Fragmenat 12), Ina se zove Gorgopida («namrštena lica«), što je naziv boginje Atene; a svirepi Skiron, koji je bacao putnike sa stene, dobio je svoje ime po belom suncobranu ili, tačnije, po suncobranu koji se nosio na svečanim povorkama u Ateni. Ta stena je svakako stena sa koje su bacali kralja ili njegovog zamenika u more u čast Mesečeve Boginje Atene, ili Ine; suncobran je, verovatno, služio da ublaži pad (vidi 89, 6; 92, 3; 96, 3 i 98, 7).

8. Hela se utopila kao i Ina. Obe su Mesečeve Boginje i mit je ambivalentan; predstavlja i mesečev zalazak noću a istovremeno i napuštanje Helinog mesečevog kulta u korist Zeusovog, sunčanog. Obe su boginje mora; Hela je dala ime moreuzu koji spaja dva mora, a Ina — Leukoteja javlja se Odiseju kao morski galeb i spasava ga od davljenja (vidi 170, y).

9. Atamantovo pleme prebeglo je i sa bojotijske Gore Lafistije i iz Atamanije na tesalijsku Goru Lafistiju, a ne obratno; Atamant, je imao jake veze sa Korintom, kraljevinom svoga brata Sisifa i priča se da je osnovao grad Akrajfiju na istočnoj obali jezera Kopaide, gde se nalazilo »Atamantovo polje« (Stefan Vizantijski sub Acraephia; Pausanija: IX, 24, 1). I nekoliko njegovih sinova se smatraju osnivačima nekih gradova u Bojotiji. Atamant je opisaii i kao Minijadov sin, i kralj Orhomena, što bi mu dalo pravo na vlast u Kopajskoj ravnici i na Gori Lafistiji (sholijast uz Apolonija sa Roda: I, 230; Helanik o Apoloniju sa Roda: III, 265) i na savezništvo sa Korintom protiv država Atene i Tebe. Verovatni razlog Atamantovog potucanja po severu, prema Tesaliji, bio je veliki rušilački rat koji su vodili gradovi Teba i Orhomen, zabeležen u ciklusu o Heraklu (vidi 121, d). Nefelina pomama na planini podseća na pomamu kćeri kralja Minijada, za koje se pričalo da ih je obuzelo Bahovo ludilo na Gori Lafistiji i da je tako nastala svetkovina Agrionije u Orhomenu (sholijast uz Likofronovu Aleksandru. 1237).

71 GLAUKOVE KOBILE

Glauk, Sisifov i Meropin sin i otac Belerofontov, živeo je u Potniji, nedaleko od Tebe. On je, podsmevajući se Afroditinoj moći, zabranio da mu se plode kobile. Smatrao je da će tako kobile postati živahnije od drugih na utakmicama konjskih kočija, a ta takmičenja predstavljala su mu osnovni smisao života. Ali Afrodita se uvredi i požali Zeusu kako Glauk zastranjuje drznuvši se da hrani svoje kobile ljudskim mesom. Kad joj Zeus odobri da preduzme korake protiv Glauka, ona noću izvede kobile kako bi ih napojila vodom sa bunara koji joj je bio posvećen i ostavi ih da pasu biljku hipoman što je rasla oko bunara. Ovo je ona učinila upravo pre nego što je Jason na obali Jolka priredio pogrebne igre povodom Pelijine smrti; i, čim je Glauk upregao svoje kobile, one nagoše u galop, prevrnuše kočije i počeše da ga, upetljanog u uzde, vuku po tlu duž celog stadiona i najzad ga živog pojedoše.[1] Neki kažu da se ovo nije dogodilo u Jolku već u Potniji; a drugi, da je Glauk skočio u more od žalosti za Melikertom, Atamantovim sinom; a ima ih koji tvrde i da su Melikerta posle smrti nazvali Glaukom.[2]

b) Glaukov duh, nazvan Taraksip, ili »plašilac konja«, luta Korintskom prevlakom, gde je Glauka otac Sisif prvi učio veštini upravljanja kočijama, i gde je doživeo prve radosti plašeći konje na igrama na Istama, što je prouzrokovalo mnogo smrtnih slučajeva. Postoji još jedan duh plašitelj konja, Mirtil, koga je ubio Pelop. On ugrožava stadion u Olimpiji, gde mu kočijaši prinose žrtve u nadi da ih nevolja mimoiđe.[3]

1. Homer: Ilijada VI, 154; Apolodor: II, 3, 1; Pausanija; VI, 20, »: Higin: Fabule 250 i 273; Ovidije: Ibis 557; Sholijast uz Euripidovog Oresta 318 i Feničanke 1131; Ajlijan: Priroda životinja: XV, 25;
2. Strabon; IX, 2, 24; Atenaj: VII, str. 296—7;
3. Pausanija: VI, 20, 8.

*

1. Mitovi o Likurgu (vidi 27, e) i o Diomedu (vidi 130, b) kazuju da su prehelenske svete kraljeve po isteku njihove vladavine rastrzale žene prerušene u kobile. U helensko doba ovaj ritual je izmenjen i kralj je umirao na zadnjem delu dvokolica sa četlri konja, kao u mitovima o Hipolitu (vidi 101, g), Laju (vidi 105, d), Ojnomaju (vidi 109, j), Abderu (vidi 130, 1), Hektoru (vidi 163, 4) i drugim. Na vavilonskoj novogodišnjoj proslavi, kad se Bog Sunca Marduk pretvara u kralja i, kako se verovalo, silazi u pakao i tuče sa morskim čudovištem Tijamatom (vidi 73, 7), puštali su na ulicu kočije bez kočijaša, opet sa četiri konja, da bi time predstavili haos koji vlada u vreme prenošenja vlasti; verovatno je postojala neka lutka, upletena u uzde, koja je predstavljala kočijaša. Ako su vavilonski i grčki rituali istog porekla, onda je dečak, interrex, nasleđivao kraljev presto i bračnu postelju u vreme svoje jednodnevne vladavine, a u zoru sledećeg jutra privezali bi ga za zadnji deo kola kao i u mitu o Faetontu (vidi 42, 2) i Hipolitu (viđi 101, g). Kralj bi tada ponovo zauzimao svoj presto.

2. Mit o Glauku je neobičan; ne samo što je nastradao u lomljavi kola već su ga kobile i pojele. Činjenica da je prezirao Afroditu i da nije dozvoljavao da mu se kobile plode, ukazuje na to da je u korist patrijarhalnih običaja pokušao da potisne tebanski erotski praznik u čast Potnija, »moćnih«, što znači mesečevog trojstva.

3. Taraksip je, izgleda, bila arhaična kraljevska statua koja je označavala prvu okuku na trkačkoj stazi; konji, nenaviknuti na stadion, prepali bi se u trenutku kad bi im kočijaš pokušao da uskoči u kola i zauzme svoje mesto; ali to je bilo i mesto gde je obično dolazilo do lomljave dvokolica staroga kralja ili njegovog interrexa zbog toga što su osovinu kolskog točka ili olabavili ili izbili iz njenog ležišta (vidi 109, j).

4. Glauk je (»sivozeleni«), izgleda, s jedne strane bio Minojev predstavnik koji je jedanput godišnje pohodio Istam i donosio naredbe (vidi 90, 7), a s druge strane Melikert (Melkart, »čuvar grada«), što je bila feničanska titula za kralja Korinta, koji je teoretski svake godine bivao ponovo rođen i stizao na leđima delfina (vidi 70, 5 i 87, 2), i koga su po završetku vladavine bacali u more (vidi 96, 3).

72 MELAMPO

Melampo, Minijac, unuk Kretejev, koji je živeo u Pilu u Meseni, bio je prvi smrtnik kome je podarena moć proricanja, prvi koji se bavio medicinom, prvi koji je sagradio hramove Dionisu u Grčkoj i prvi koji je razblažio vino vodom.[1]

b) Njegov brat Bijant, koga je on iskreno voleo, zaljubio se u njegovu rođaku Peru; ali toliko je mnogo ljudi molilo njenu ruku da je njen otac Nelej obećao da će je udati za onoga ko mu dotera stado kralja Filaka iz Filaka. Filak je voleo ovo stado iznad svega na svetu, osim sina Ifikla, koga je sam čuvao uz pomoć jednog opasnog psa, večito budnog.

c) Melampo je razumevao jezik ptica, jer mu je uši olizao i pročistio zahvalni nakot mladih zmija; on ih je spasao od smrti izbavivši ih iz ruku svojih pratilaca i pobožno sahranio mrtva tela njihovih roditelja.

Štaviše, Apolon, koga je jednom sreo na obali reke Alfej, naučio ga je da proriče iz žrtvenih utroba.[2] Tako on saznade da će stado dobiti na dar onaj ko pokuša da ga ukrade, ali tek pošto provede u zatvoru godinu dana. Pošto je Bijant bio očajan, Melampo odluči da obiđe Filakove štale u pozno doba noći; ali čim spusti ruku na jednu kvaku, pas ga ujede za nogu, a Filak se pomoli iz slame i odvede ga u zatvor. Desilo se tačno onako kako je Melampo i očekivao.

d) One večeri, pre no što će isteći godina dana otkako je utamničen, Melampo ču dva crva u drvetu kako razgovaraju u dnu jedne grede ugrađene u zid iznad njegove glave. Jedan je pitao umorno uzdahnuvši: »Koliko još dana treba da grizemo, brate?« Drugi crv, usta punih drvenog praha, odgovori: »Dobro napredujemo. Greda će se srušiti sutra u zoru, ako ne budemo gubili vreme u beskorisnom razgovoru.« Melampo odmah poče da viče: »Filače, molim te, prebaci me u drugu ćeliju!« Filak ga nije odbio, iako se smejao njegovim razlozima. Kad se greda srušila baš u zoru i ubila jednu od žena što je pomagala da se iznese postelja, Filak bi iznenađen Melampovom vidovitošću. »Obećavam ti i slobodu i stado«, reče on, »ako mi izlečiš sina od polne nemoći.«

e) Melampo pristade. On je svoj posao počeo time što je žrtvovao dva bika Apolonu i, pošto je spalio butne kosti i salo, ostavio je trupine na oltaru. Uskoro dve grabljivice sleteše i jedna se obrati drugoj: »Mora da je prošlo nekoliko godina otkako nismo bile ovde, odonda kad je Filak štrojio ovnove a mi pokupile svoj deo.« »Dobro se sećam«, reče druga grabljivica, »Ifiklo, koji je tada bio još dete, video je svoga oca kako mu se približuje s nožem s koga se slivala krv i prepao se. Izgleda da se uplašio da i njega ne uštroji i drao se iz sveg glasa. Filak je ostavio nož zaboden evo ovde, u ovom svetom kruškovom drvetu, da bi bio na sigurnom mestu, i potrčao da umiri Ifikla. Taj strah je razlog njegove nemoći. Gledaj, Filak je zaboravio da uzme nož! Eno ga još uvek tamo, zabodenog u drvo, ali je kora zarasla preko oštrice i vidi se još samo krajičak drške.« »Znači da bi se«, primeti prva grabljivica, »Ifiklova nemoć mogla izlečiti ako bi se nož izvadio, i ako bi se sastrugana skrama od skorene ovnujske krvi pomešala s vodom i on to pio deset dana uzastopno.« »Slažem se«, reče druga grabljivica. »Ali ko bi manje pametan od nas mogao da mu propiše takav lek?«

f) Tako Melampo uspe da izleči Ifikla, koji uskoro dobi sina po imenu Podark, i pošto je najpre dobio stado, a zatim Peru, on je predade, još nevinu, svome zahvalnom bratu Bijantu.[3]

g) Proit, sin Abantov, sukralj sa Akrisijem u Argolidi, oženio se Stenebojom, koja mu je rodila tri kćeri, Lisipu, Ifinoju i Ifijanasu, a neki mlađe nazivahu Hiponoja i Kirjanasa. Da li zato što su naljutile Dionisa ili zato što su uvredile Heru preterujući sa uživanjem u ljubavnoj strasti ili zbog toga što su krale zlato sa njenog lika u Tirintu, prestonici svoga oca, sve tri su bogovi kaznili ludilom i one, tako razjarene odjuriše u planinu kao krave kad ih napadne obad, ponašajući se sasvim neuračunljivo i napadajući putnike.[4]

h) Kad Melampo ču to, on dođe u Tirint i ponudi da ih izleči pod uslovom da mu Proit ustupi trećinu svoga kraljevstva. »Cena je suviše visoka«, reče Proit naglo; i Melampo se povuče. Ludilo tada pređe i na sve argivske žene. Mnoge od njih poubijaše svoju decu, napustiše svoje domove i, onako lude, pridružiše se trima Proitovim kćerima. Nijedan drum nije bio siguran, a osetiše se teški gubici u ovcama i kravama; podivljale žene su ih rastrzale i proždirale. Tada Proit žumo posla po Melampa da mu javi kako pristaje na njegove uslove. "A, ne", rekao je Melampo, "pošto se zaraza proširila, i moja se cena povećala! Daćeš mi trećinu svoga kraljevstva, i još jednu trećinu za moga brata Bijanta, a ja ću preduzeti sve da vas spasem od propasti. Ako ne pristaneš, nijedna argivska žena neće ostati kod kuće." Kad je Proit pristao, Melampo ga posavetova: »Zaveštaj dvadeset riđih volova Heliju, a ja ću ti reći šta da kažeš — i sve će biti u redu.«

i) Proit, prema dogovoru, zavetova volove Heliju, pod uslovom da mu izleči kćeri i sve žene koje su pošle za njima, a Helije, koji sve vidi, odmah obeća Artemidi da će joj odati imena nekih kraljeva koji su propustili da joj prinesu dužne žrtve, pod uslovom da ona nagovori Heru da skine prokletstvo sa Argivljanki. Artemida je, nešto pre toga, po Herinoj želji, smrtno ranila nimfu Kalistu, te joj nije bilo teško da ispuni pogodbu. Tako je posao obavljen i na nebu i na zemlji: ruka ruku mije.

j) Zatim Melampo, uz pomoć Bijanta i družine odabranih snažnih momaka, dotera pobesnelu hordu žena sa planina u Sikion, gde se njihova ludost smirila, i one se očistiše od greha gnjuranjem u sveti bunar. Ali pošto među poludelom ruljom žena ne nađoše Proitove kćeri, Melampo i Bijant krenuše ponovo u potragu i

pronađose ih sve tri u Lusi u Arkadiji, gde su pobegle u pećinu što izlazi na reku Stig. Lisipi i Ifijanasi se povrati zdrav razum i one se tamo očistiše od greha, ali Ifinoja umre na putu.

k) Sad se Melampo oženi Lisipom, Bijant (čija žena Pera beše nedavno umrla) oženi se Ifijanasom, a Proit ih obojicu nagradi kako je obećao. Međutim neki tvrde da je Proitovo pravo ime bilo Anaksagora.[5]

1. Apolodor: II, 2, 2; Atenaj; II, str. 15;
2. Apolodor: I, 9, 11;
3. Homer: Odiseja. XI, 281—97, sa sholijastom; Apolodor: I; 9, 12;
4. Hesiod: Katalog o ženama; Apolodor: II, 4, 1; Diodor sa Sicilije: IV, 68; Servije uz Vergilijeve Ekloge: VI, 18;
5. Apolodor: II, 2, 1—2; Bakhilid: Epinicia X, 40—112; Herodot: IX. 34; Diodor sa Sicilije: IV, 68; Pausanija: II, 18, 4; IV, 36, 3; V, 5, 5 i VIII, 18, 3; Sholijast uz Pindarove Nemejske ode IX, 13.

*

1. Opšte je poznato da su čarobnjacima i mudracima zmije prale uši, jer se za zmije smatralo da su inkarnacija duhova heroja proroka (Jezik životinja, J. R. Frezer, »Arheološki pregled» I, 1888) i da su zato u stanju da razumeju jezik ptica i insekata (vidi 105, g i 158, p). Apolonovi sveštenici su se više od ostalih koristili ovakvim načinom proricanja.

2. Ifiklova mana je pre činjenica nego mit; rđa sa noža za kastriranje bila bi odgovarajući psihološki lek za impotenciiu izazvanu strahom i u skladu sa principima simpatičke magije. Apolodor opisuje drvo u koje je bio zaboden nož kao hrast, ali pre će biti da je to bila divlja kruška posvećena Beloj Boginji na Peloponezu (vidi 74, 6), koja rađa u maju, mesecu čuvanja čednosti. Filak je uvredio boginju time što je ozledio drvo. Čarobnjakova tvrdnja da je lek čuo od jastreba — grabljivice su važne ptice u auguriji (vidi 119, i) — trebalo je samo da pojača veru u delotvornost leka. Ime Pera znači »osakaćena ili defektna« i odnosi se na Ifiklovu nesposobnost, što je glavna poenta priče, a ne na »kožnu torbu«, koja bi označavala moć zapovedanja vetrovima (vidi 36, 1).

3. Izgleda da je »Melampo«, vođa Ajoljana iz Pila, preoteo jedan deo Argolide od kanaanskog stanovništva, koje je sebe nazivalo sinovima Abanta (semitska reč »otac«), naime sinovima boga Melkarta (vidi 70, 5) i uspostavio dvostruko kraljevstvo. To kako je on dobio krdo krava od Filaka ("čuvara"), koji je imao psa uvek budnog, podseća na Heraklovo deseto delo, a mit je zasnovan na helenskom običaju da se mlada kupuje otetim stadom (vidi 132, 1).

4. »Proit« je, izgleda, drugo ime za Ofiona, Demijurga (vidi 1, a). Mati njegovih kćeri bila je Steneboja, mesečeva kravlja boginja, odnosno Ija, koja je poludela na sličan način (vidi 56, a) - oba su imena iste boginje u njenom vidu razorne moći, kad je zovu Lamijom (vidi 61, 1); ili Hipolitom, čije divlje kobile rastržu svetoga kralja na isteku njegove vladavine (vidi 71, a). Ali orgije na kojima su se mesečeve sveštenice prerušavale u kobile morale su se razlikovati od obadske igre za izazivanje kiše, kad su se sveštenice prerušavale u junice (vidi 56, 1); i od jesenjih pirova posvećenih kozjem kultu, kad su rastrzale decu i životinje pod otrovnim dejstvom medovine, vina ili piva od bršljana (vidi 27, 2). Ajoljani su osvojili svetilište boginje u Lusi, što je ovde zabeleženo u mitskom obliku, i tako učinili kraj orgijama divljih kobila; Posejdonova otmica Demetre (vidi 16, 5) priča o istom događaju. Žrtve livenice koje su se prosipale u čast Boginje Zmije, u jednom svetilištu u Arkadiji između Sikiona i Luse, verovatno treba da podsećaju na Ifinojinu smrt.

5. Zvanično priznavanje Dionisovog kulta vinskog pijanstva u Delfima, Korintu, Sparti i Ateni, koje je usledilo mnogo vekova kasnije, imalo je cilj da zameni sve ranije, mnogo primitivnije običaje; ono je, izgleda, i dokrajčilo kanibalizam i ritualno ubijanje, izuzev u najdivljijim krajevima Grčke. U Patru, u Ahaji, na primer, Artemida Tridarija je zahtevala da joj se jedanput godišnje, u vreme žetvenih orgija,

žrtvuju dečaci i devojke čije su glave za tu priliku ukrašavali bršljanom i žitnim klasjem. Ovim običajem, kažu, ispaštalo se obesvećenje svetilišta koje su izvršili ljubavnici Melanip i Komajta, Artemidina sveštenica, i greh je iskupljen tek kad je Eripil preneo iz Troje škrinje sa Dionisovim likom (vidi 160, x) (Pausanija: VII, 19, 1—3).

6. Melampodes (»crna stopala«) je poznati naziv za Egipćane (vidi 60, a); i priča da je Melampo razumevao jezik ptica i insekata pre će biti afričkog no ajolskog porekla.

73 PERSEJ

Abant, kralj Argolide i Danajev unuk, bio je tako glasovit ratnik da su se, posle njegove smrti, pobune protiv kraljevske kuće mogle stišati već i time što bi se izneo i pokazao njegov štit. On se oženio Aglajom, a njenim sinovima blizancima Proitu i Akrisiju zaveštao je svoju kraljevinu, zapovedivši im da vladaju naizmenično. Njihova svađa, koja je počela još u utrobi, postade žešća nego ikada kad je Proit obležao Akrisijevu kćer Danaju i sam se jedva živ izvukao. Posle toga Akrisije više nije hteo da napusti presto kad mu je istekla vladavina, a Proit pobeže na dvor Jobanta, kralja Likije, i oženi se njegovom kćerkom Stenebojom ili Antejom. Ubrzo se Proit vrati Akrisiju, vodeći sa sobom likijsku vojsku da njome potkrepi svoj zahtev. Nastade krvav boj, ali pošto niko nije pobedio, Proit i Akrisije preko volje pristadoše da podele kraljevstvo. Akrisiju pade u deo Arg i okolina, a Proitu Tirint, Herajm (kasnije deo Mikene), Mideja i obala Argolide.[2]

b) Sedam džinovskih Kiklopa koji se zvahu Gasteroheiri, pošto su živeli od zidarstva, pođoše sa Proitom iz Likije i utvrdiše Tirint čvrstim postojanim zidovima, upotrebljavajući tako velike kamene blokove da najmanjeg među njima nije mogao da pokrene ni dželep mazgi.[1]

c) Akrisije, oženjen Aganipom, nije imao sinova, već samo jednu kćer, Danaju, koju je silovao Proit; kad je upitao proročište postoji li mogućnost da dobije muškog naslednika, bi mu rečeno: "Sinova nećeš imati, a tvoj unuk moraće da te ubije." Da bi se odbranio od takve sudbine, on zatvori Danaju u tamnicu iza bronzanih vrata koja su čuvali divlji psi; ali i pored ovih mera predostrožnosti, Zeus joj dođe kao pljusak zlatne kiše, zavede je i ona mu rodi sina i nadenu mu ime Persej. Kada je Akrisije saznao da Danaja očekuje porođaj, on ne poverova da je detinji otac Zeus, već je posumnjao da je njegov brat Proit obnovio intimne odnose s Danajom, međutim, ne usudi se da ubije sopstvenu kćer, nego je zatvori sa malim Persejem u drveni kovčeg i baci ga u more. Nošen talasima, kovčeg dospe do ostrva Serif, gde ga ribar Diktis ulovi mrežom, izvuče na obalu, otvori i u njemu nađe i Danaju i Perseja još žive. Odmah ih odvede svom bratu, kralju Polidektu, koji odgoji Perseja u svome domu.[4]

d) Godine su prošle i Persej je porastao i postao mladić. On odbrani svoju majku Danaju od Polidekta, koji je uz podršku svojih podanika pokušao da je primora da se uda za njega. Kada ga je Persej u tome osujetio, Polidekt sazva sve svoje prijatelje, pa, pretvarajući se kako namerava da zaprosi ruku Pelopove kćeri Hipodameje, zatraži da svaki od njih da po jednog konja za svadbeni poklon. »Serif nije veliko ostrvo«, reče on, »ali ja ne želim da se pokažem kao siromašak pred bogatim prosiocima sa kopna. Hoćeš li moći da mi pomogneš, plemeniti Perseju?« »Na žalost«, odgovori Persej, »ja nemam konja, niti zlata da ga kupim. Ali ako ti nameravaš da se oženiš Hipodamejom, a ne mojom majkom, ja ću se postarati da dođem do onog konja koga budeš zatražio.« I dodade: »Ako treba, i do glave meduse Gorgone!«

e) »To bi mi zaista više odgovaralo nego ma koji konj na svetu«, smesta odgovori Polidekt.[5] Gorgonska medusa ima zmije umesto kose, ogromne zube i isplažen jezik, i uopšte lice toliko ružno da se svi koji je pogledaju skamene od straha.

f) Taj razgovor na Serifu čula je Atena, zakleti Medusin neprijatelj, i upravo stoga što je sama bila odgovorna za Medusinu ružnoću, ona se reši da pomogne Perseju u tom poduhvatu. Prvo ga povede u grad Deikterion na ostrvu Sam, gde su stajali likovi sve tri Gorgone, da bi Persej sigurno mogao da razlikuje Medusu od njenih besmrtnih sestara Stene i Eurijale. Zatim ga opomenu da nikada ne pogleda Medusu pravo u lice, već samo u ogledalu, i pokloni mu sjajno uglačani štit.

g) Hermes je takođe pomogao Perseju podarivši mu nesalomljiv srp od dijamanata kojim je trebalo da odseče Medusi glavu. Ali Perseju su još nedostajale krilate sandale i čarobni tobolac da u njega smesti odrubljenu glavu i nevidljivi šlem — vlasništvo Hada. Sve ove stvari čuvale su stigijske nimfe i Persej je trebalo od njih da ih uzme; ali gde se one nalaze, znale su samo Gorgonine sestre, tri labudolike Graje, koje su, sve tri, imale jedno oko i jedan jedini zub. Persej je pronašao Graje na njihovim prestolima u podnožju planine Atlant. Prikravši im se s leđa, on ščepa oko i zub dok su ih one dodavale jedna drugoj i ne htede da im ih vrati dok mu ne rekoše gde žive stigijske nimfe.[6]

h) Onda Persej uze sandale, tobolac i šlem od nimfa pa odlete na zapad u zemlju Hiperborejaca, gde zateče Gorgonu kako spava, među kišom ispranim oblicima ljudi i divljih životinja koje je Medusa okamenila. On uperi svoj pogled na ono što se odražavalo na glatkoj površini njegovog štita; Atena mu je vodila ruku, te on odrubi Medusinu glavu jednim udarcem srpa; kad, na njegovo zaprepašćenje, iz njenog mrtvog tela iskočiše konj Pegas i ratnik Hrisaor, koji poče da zvecka sabljom. Persej nije znao da je njih Posejdon začeo sa Medusom u jednom od Ateninih hramova, ali odluči ipak da ne stvara nove sukobe. Žurno strpavši glavu u tobolac, dade se u bekstvo; pa, iako su se Steni i Eurijali probudili sestrići i one su nadale za njim, Hadov šlem učini Perseja nevidljivim i on srećno pobegne na jug.[7]

i) O zalasku sunca Persej se spusti u blizini dvorca Titana Atlanta, kome, da bi ga kaznio zbog negostoljubivosti, pokaza Gorsoninu glavu i tako ga pretvori u planinu; sledećeg dana okrenu na istok i polete preko Libijske pustinje, a Hermes mu pomože da nosi tešku Medusinu glavu. Usput je u jezero bacio oko i zub koji su pripadali Grajama; nešto Gorgonine krvi kanu na pustinjski pesak i na tim mestima iznikoše otrovne zmije; jedna je od njih kasnije ubila Argonauta Mopsa.[8]

j) Persej se zaustavi da se odmori u Hemiji u Egiptu, gde su ga otada slavili, a zatim odlete dalje. Dok je obilazio obalu Eilistije sa severa, ugleda nagu ženu prikovanu za morsku stenu i zaljubi se u nju na prvi pogled. To je bila Andromeda, kćerka etiopskog kralja Kefeja i Kasiopeje.[9] Kasiopeja se hvalila da su ona i njena kćerka lepše od Nereida, koje se požališe na ovu uvredu svom zaštitniku Posejdonu. Posejdon posla potop i žensko morsko čudovište da opustoši Filistiju, a kad Kefej zapita Amonovo proročište, odgovoriše mu da se može spasti jedino ako žrtvuje Andromedu čudovištu. Njegovi podanici ga zbog toga nateraše da je okuje za stenu nagu i okićenu dragim kamenjem i da je ostavi na milost i nemilost čudovištu.

k) Dok je Persej leteo prema Andromedi, on vide Kefeja i Kasiopeju kako sa obližnje obale brižno osmatraju, pa zato slete pored njih da bi se s njima dogovorio. On im postavi uslov da Andrometa postane njegova žena i da se vrati s njim u Grčku, pa pošto roditelji pristadoše, Persej se diže u vazduh, te se sa srpom u ruci naglo spusti odozgo i odrubi glavu čudovištu. Čudovište se bilo približilo Andromedi, ali je zastalo zbunjeno Persejevom senkom u moru. On je bio izvukao iz tobolca Gorgoninu glavu, okrenuo je tako da je čudovište ugleda, a zatim je licem položio na lišće i morske alge (koje su se odmah pretvorile u ugalj). Kad opra ruke od krvi, podiže tri oltara i žrtvova tele, kravu i bika Hermesu, Ateni i Zeusu, prema tome kome je šta priličilo.[10]

l) Kefej i Kasiopeja ga ne dočekaše baš najljubaznije kao zeta i na Andromedino navaljivanje, svadba odmah poče, ali slavlje iznenada prekide veoma grub napad Agenora, brata-blizanca kralja Bela. On se pojavio na čelu oružane grupe zahtevajući Andromedu za sebe. On je nesumnjivo bio u dosluhu sa Kasiopejom, jer Kefej odmah pogazi reč datu Perseju, pozivajući se na to da je Andromedina ruka već bila obećana, a da su ga okolnosti prinudile da i Perseju da obećanje, te tako Agenorov zahtev ima prvenstvo. »Persej mora umreti«, ljutito uzviknu Kasiopeja.

m.) U gužvi koja je nastala Persej obori mnoge svoje protivnike, ali pošto su oni bili brojno nadmoćniji, morao je da uzme Gorgoninu glavu s njenog koralnog ležišta i da preostale dve stotine protivnika pretvori u kamenje.[11]

n) Posejdon je postavio Kefejev i Kasiopejin. lik među zvezde — a Kasiopeju za kaznu zbog izdaje privezaše uz pijačnu korpu koja se u određeno doba godine okretala naopačke, tako da je ona smešno izgledala. Ali Atena posle postavi Andromedin lik u počasnije sazvežđe, zato što je Andromeda zahtevala da se uda za Perseja uprkos verolomstvu svojih roditelja. Tragovi koje su ostavili lanci još se mogu videti na steni u blizini Jope, a okamenjene kosti čudovišta bile su izložene u samom gradu sve dok ih Marko Ajmilije Skaur nije odneo u Rim u vreme kad je bio Edil.[12]

o) Persej se žurno vrati na Serif sa Andromedom. Tamo zateče Danaju i Diktisa u hramu kuda su pobegli plašeći se Polidektovog nasilja. Razume se da Polidekt nije ni nameravao da se oženi Hipodamejom. Persej zato ode pravo u dvor, gde se Polidekt gostio sa svojom družinom, i objavi da je nabavio svadbeni dar. Polidektovi gosti i prijatelji obasuše ga uvredama. Persej im na to pokaza Gorgoninu glavu, ali se čuvao da je sam ne pogleda, i sve ih pretvorio u kamen; u Serifu još može da se vidi kamenje postavljeno u krug. Persej zatim dade glavu Ateni, a ona je pričvrsti za svoj štit; Hermesu vrati sandale, tobolac i šlem, da ih ponovo preda stigijskim nimfama na čuvanje."

p) Pošto je ustoličio Diktisa u Serifu, Persej zaplovi za Arg sa majkom i ženom i grupom kiklopa. Akrisije, čuvši da dolaze, pobeže u pelazgijsku Larisu. Dogodi se da Perseja pozovu da učestvuje u petoboju na pogrebnim igrama koie je kralj Teutamid priređivao u čast svoga umrlog oca. Prilikom bacanja diska, Persejev disk, nošen vetrom i voljom bogova, skrenu s puta, udari Akrisija u nogu i ubi ga.[14]

q) Duboko ožalošćen, Persej pokopa svog deda u Ateninom hramu, koji je krasio obližnji Akropolj, a onda, pošto ga bi stid da vlada u Argu, ode u Tirint, gde je Proita nasledio njegov sin Megapent, te se pogodi s njim da zamene svoje kraljevine. Tako Megapent pređe u Arg, i ubrzo povrati i druge dve trećine negdašnje Proitove kraljevine.

r) Persej je utvrdio Mideju i osnovao Mikenu, koja dobi ime po tome što su na tom mestu, kad je bio žedan, nikle pečurke (mycos) i napajale ga vodom. Kiklopi su podigli zidove oba ova grada.[15]

s) Po drugima su događaji tekli sasvim drukčije. Oni kažu da je Polidekt uspeo da se oženi Danajom, a da je Persej odrastao u Ateninom hramu. Tek posle nekoliko godina je Akrisije čuo da su oni preživeli i zaplovio je prema Serifu, odlučivši da ubije Perseja svojom rukom. Polidekt se umeša i natera ih obojicu da se svečano zakunu da nikada neće pokušati da kidišu jedan drugome na život. Međutim, podiže se bura i dok je još, zbog vremenskih prilika, Akrisijeva lađa uzimala pravac vetra prema obali, Polidekt umre. Za vreme pogrebnih igara, Persej baci disk, koji slučajno pogodi Akrisija u glavu i ubi ga. Persej tada otplovi za Arg, zahtevajući presto, ali zateče Proita, koji ga je već zauzeo, te ga stoga pretvori u kamen i tako zavlada celom Argolidom i vladao je sve dok ga Megapent, koji se svetio za svoga oca, nije ubio.[16]

t) Što se tiče Gorgone Meduse, kažu da je ona bila Forkijeva kćerka koja je uvredila Atenu i povela Libijce sa jezera Tritonide u bitku. Persej, kome je pomagala Atena, dođe i ubi Medusu. On joj je u toku noći odsekao glavu i pokopao je u zemlju na pijačnom trgu u Argu. Ova humka leži pored groba Persejeve kćerke Gorgofone, poznate po tome što se kao udovica ponovo udala.[17]

1. Servije uz Vergilijevu Ajneidu. III, 286; Sholijast uz Euripidovog Oresta 965; Apolodor: II, 2, l, 1 4, 7;
2. Homer: Ilijada VI, 160; Apolodor :II. 2, 1; Pausanija: II, 16, 2;
3. Pausanija: II, 25, 7; Strabon: VIII, 6, 11;
4. Higin: Fabula 63; Apolodor: II, 4, 1; Horatije: Ode III, 16, 1;
5. Apolodor: II, 4, 2;
6. Apolodor: loc. cit.; Higin: Pesnička astronomija II, 12;
7. Pindar: Pitijske ode X, 31; Ovidije: Metamorfoze IV, 780; Apolodor: II, 4, 3;
8. Euripid: Elektra 459—63; Higin: Pesnička astronomija II, 12; Apolonije sa Roda: IV, 1513;
9. Herodot: II, 91; Ceces: O Likofronu 836; Strabon: I, 2, 35; Plinije: Istorija prirode VI, 35;
10. Apolodor: II, 4, 3; Higin: Fabula 64; Ovidije: Metamorfoze IV. 740;
11. Higin: loc. cit.; Ovidije: Metamorfoze V, 1, 235; Apolodor: loc. cit.;
12. Higin: Pesnička astronomija II, 9—10 i 12; Josif: Judejski rat III, 9, 2; Plinije: Istorija. prirode IX, 4;
13. Strabon: X, 5, 10; Apolodor: II, 4, 3;
14. Sholijast uz Euripidovog Oresta 953; Apolodor: II, 4, 4;
15. Kliment Aleksandrijski: Poslanica Grcima: III, 45- Apolodor- II 4. 4-5;
16. Ovidije; Metamorfoze V, 236—41; Higin: Fabule 63 1 244;
17. Pausanija: II, 21, 6—8.

*

1. Mit o Akrisiju i Proitu beleži osnivanje dvostruke kraljevske vladavine u Argolidi: umesto da kralj umre svake letnje dugodnevice, i da ga njegov zamenik smeni vladajući tokom preostalog dela godine, svaki je vladao po 49 ili 50 meseci, naime pola velike godine (vidi 106, 1). Kraljevstvo je kasnije podeljeno, a kraljevi su vladali kao suparnici celu veliku godinu. Ranija teorija da su sveti duh mlade godine i njegov suvladar, mračni duh godine u opadanju, u stalnom rivalstvu, preovlađuje u keltskom i palestinskom mitu, baš kao i u grčkom i latinskom.

2. Ovakva dva para blizanaca pojavljuju se u Knjizi postanja. Isak i Jakov (Knjiga postanja XXIV, 24—6), Fares (vldi 159, 4) i Zara (Knjiga postanja XXXVIII, 27—30), zavadili su se oko prvenstva još u majčinoj utrobi, kao i Akrisije i Proit. U jednostavnijem palestinskom mitu o Motu i Aleinu, blizanci se svađaju oko žena, kao Akrisije i Proit; isto tako i njihovi dvojnici u keltskom mitu, na primer, Gvin i Gvitur u epu Mabinogion, dok je sveta i veka uoči majskog praznika otimaju se o ruku Kreidilade, Lirove kćeri (Kordelija, kćerka kralja Lira). Žena je u svakom slučaju mesečeva svestenica i venčanje s njom obezbeđuje kraljevstvo.

3. Mitovi o Akrisijevoj smrti i o tome kako je sedam Gasteroheira gradilo zidine Arga i Tirinta svakako se izvode iz slike koja prikazuje grad opasan zidinama: sedam sunčanih diskova, svaki s tri uda i bez glave (vidi 23, 2), nacrtani su iznad grada, a svetog kralja ubija osmi krilati sunčani disk smrtonosnim pogotkom u petu. Ovo je značilo da sedam zamenika umire po jedan svake godine umesto kralja koji najzad i sam biva žrtvovan po naredbi sveštenice: njegov naslednik Persej stoji pored njega.

4. Mit o Danaji, Perseju i kovčegu izgleda sličan onom o Izidi, Ozirisu, Setu i Detetu Horu. U najranijoj verziji Proit je Persejev otac, argivski Oziris; Danaja, njegova sestra-žena, je Izida; Persej je Dete Hor; a Akrisije je ljubomorni Set, koji ubija brata blizanca Ozirisa i navlači na sebe Horovu osvetu. Kovčeg je brod od bagremovog drveta kojim Izida i Hor plove Deltom u potrazi za Ozirisovim telom. Sllčna priča se pojavljuje i u jednoj verziji mita o Semeli (vidi 27, 6), a i u mitu o Roju (vidi 160, 7). Ali Danajino tamnovanje u tamnici iza bronzanih vratnica, gde ona rađa dete, predmet je poznatog prizora nove godine (vidi 43, 2); Danajino začeće sa Zeusom uz zlatnu kišu odnosi se na ritualno veličanje Sunca i Meseca, posle koga se rađa novogodišnji kralj. To može da se protumači i kao pastoralna alegorija: »voda je zlato« za grčkog pastira, a Zeus šalje pljusak i grmljavinu na zemlju — Danaju. Ime »Deikterion« ukazuje na to da su u tom gradu Perseju pokazali Gorgoninu glavu.

5. Dinastičke svađe u Argu još više je komplikovalo postojanje jedne kolonije Argivljana u Kariji, a to se vidi i u ovom mitu i u mitu o Belorofontu (vidi 75, b); kad je, pak, Knos pao oko 1400. godine pre nove ere, karijska flota bila je neko vreme jedna od najjačih na Sredozemlju. Mitovi o Perseju i Belorofontu su tesno povezani. Persej je ubio čudoviste Medusu, pomoću krilatih sandala; Belorofont je upotrebio krilatog konja rođenog iz obezglavljenog trupa Medusinog da bi ubio čudovište Himajru. Oba podviga odnose se na helenska osvajanja i potiskivanje Mesečeve Boginje i predstavljena su na vaznom slikarstvu u Bojotiji, gde se vidi kobila sa Gorgoninom glavom. Ova kobila je Mesečeva Boginja, čiji je kalendarski simbol Himajra (vidi 75, 2); a Gorgonina glava je zaštitna maska koju su nosile sveštenice da njome plaše neposvećene (vidi 33, 3); Heleni su oteli baš tu masku.

6. U drugoj i jednostavnijoj verziji mita, Persej se bori i pobeđuje libijsku kraljicu, odrubljuje joj glavu i sahranjuje je na pijačnom trgu u Argu; ovo svakako beleži pobedu Argivljana u Libiji i suzbijanje matrijarhata, kao i nasilje nad misterijama boginje Neit (vidi 8, 1). Sahranjivanje glave na pijačnom trgu govori da su svete relikvije zaključavane u škrinje na koje su stavljane odbrambene maske kako bi se obeshrabrili gradski kopači da ih uznemiruju. Moguće je da su relikvije bile par malih prasadi, kao u »Mabinogionu«, gde kralj Lud stavlja par prasadi u kamenu škrinju u Karfaksu u Oksfordu, kao čaroliju koja štiti celo kraljevstvo Britanije; mada bi prasići u ovom kontekstu bili eufemizam za decu.

7. Priča o Andromedi je verovatno izvedena iz jedne palestinske ili sirijske ikone o Bogu Sunca Marduku, ili njegovom prethodniku Belu, koji, jašući svoga belog konja, ubija morsko čudovište Tijamat. Ovaj mit nalazimo i u jevrejskoj mitologiji: Isaija pominje da je Jehova (Marduk) raskomadao Rahaba svojim mačem (Isaija LI, 9); a po Jovu X, 13 i XXVI, 12, Rahab je značio more. Na istoj ikoni je naga, nakitom okićena Andromeda, koja stoji prikovana za stenu, Afrodita, ili Istar, ili Astarta, razvratna boginja mora, »vladarka nad ljudima«. Ali ona ne čeka da je spasu; pošto je ubio utvaru Tijamat, morsku zmiju, sam Marduk ju je tamo prikovao, da bi sprečio nove nesreće. U vavilonskom epu o stvaranju sveta Astarta je poslala poplavu. Ona je kao boginja mora imala hramove duž palestinske obale, a u Troji je obožavana kao Hesiona, »Kraljica Azije«, koju je, prema kazivanju, Herakle spasao od nekog drugog morskog čudovišta (vidi 137, 2).

8. Grčka kolonija koja se nastanila u Hemiji, kako kažu pri kraju drugog milenijuma pre nove ere, poistovetila je Perseja sa bogom Hemom, čiji je hijeroglif bio krilata ptica i sunčani disk; i Herodot naglašava vezu između Danaje, Persejeve majke, i nadiranja Danajaca iz Libije u Arg. Mit o Perseju i pečurki je naročito interesantan. Teorija da je gljiva, kojoj se i Persej klanjao, bila otrovna Dionisova gljiva (vidi 27, i), izložena je u uvodnoj reči dopunjenog izdanja.

9. Druga, jednostavmja verzija, mita kazuje da su Persejeva poseta Grajama, pozajmljivanje oka, zuba, tobolca, srca i nevidljivog šlema, potera drugih Gorgona za Persejem, pošto je obezglavio Medusu, sasvim nevažne u odnosu na njegov sukob sa Akrisijem. U Beloj Boginji (glava 13) ja tvrdim da je tim elementima pogrešno protumačena jedna sasvim drukčija ikona, koja prikazuje Hermesa sa poznatim krilatim sandalama i šlemom, kome su tri Suđaje dale čarobno oko (vidi 61, 1). To oko je simbol dara opažanja: Hermes je vladao trima azbukama koje su Suđaje izučavale. One su mu takođe dale i proročki zub, sličan zubu koji je upotrebio Fion u irskoj legendi; zatim srp da bi okresao alfabetske grančice, torbu od vranine kože da bi grančice stavio u nju i Gorgoninu masku da plaši radoznalce. Hermes leti nebom u Tartar, gde Gorgone imaju sveti Gaj (vidi 132, 3), praćen a ne gonjen od Trojne Boginje, koja nosi Gorgoninu masku. Dole na zemlji prikazana je opet Boginja kako drži ogledalo o koje se odražava Gorgonino lice da bi se naglasila tajanstvenost pouke (vidi 52, 7). Hermesova veza sa Grajama, stigijskim nimfama, i šlem koji ga čini nevidljivim, dokazi su da je baš on ta ličnost a pogrešno tumačenje da je to Persej moglo je doći i otuda što je Hermes, kao glasnik smrti, imao i naziv Pterseus (»uništitelj«).

74 BLIZANCI SUPARNICI

Kad je posle pet naraštaja izumrla muška loza Polikaonova doma, narod Mesene pozva Ajolova sina Perijera da im bude kralj, a on se oženi Persejevom kćerkom Gorgofonom. Ona ga je nadživela i bila prva udovica koja se ponovo udala, a novi muž bio joj je Ojbal Spartanac.[1] Dotle je vladao običaj da žena izvrši samoubistvo kad joj umre muž; tako su učinile Meleagarova kći Polidora, čiji se muž Protesilaj prvi iskrcao na obalu kad je grčka flota stigla pred Troju; Marpesa; Kleopatra; i Filakova kćerka Eudna, koja se bacila u žrtveni oganj na lomači svog muža u Tebi.[2]

b) Afarej i Leukip behu Gorgofonini i Perijerovi sinovi, a Tindarej i Ikarije — Gorgofonini i Ojbalovi.[3] Tideraj je nasledio svoga oca na prestolu u Sparti, a Ikarije mu je bio suvladar; ali Hipokoont i njegovih dvanaest sinova oteraše obojicu sa prestola — mada neki zaista kažu da se Ikarije (kasnije Odisejev tast) pridružio Hipokoontu. Pobegavši kralju Testiju u Ajtoliju, Tindarej se oženi njegovom kćerkom Ledom, koja mu rodi Kastora i Klitajmnestru, u isto vreme kad je nosila Helenu i Polideuka, koje je začela sa Zeusom.[4] Kasnije, pošto je usvojio Polideuka, Tidarej ponovo osvoji spartanski presto, i bio je jedan od onih koje je Asklepije vaskrsao iz mrtvih. Njegov se grob pokazivao u Sparti.[5]

c) U međuvremenu je njegov polubrat Afarej nasledio Perijera na prestolu u Meseni, gde je Leukip, po kome je, kako kažu Mesenci, grad Leuktra dobio ime — kraljevao kao suvladar i imao manju vlast. Afarej uze sebi za ženu polusestru Arenu i ona mu rodi Idaja i Linkeja, mada je, istini za volju, Idaj Posejdonov sin.[6] Leukipove kćerke, Leukipida, ili Fojba, sveštenica Atene, i Hilajra, sveštenica Artemide,

bile su verene za svoje rođake Idaja i Linkeja; ali Kastor i Polideuk, obično poznati kao Dioskuri, preoteli su ih i izrodili s njima sinove; to je izazvalo još žešće rivalstvo među dvostrukim parom blizanaca.[7]

d) Dioskuri, koji se nikada nisu odvajali jedan od drugog, ma u kakvoj nevolji bili, postali su ponos Sparte. Kastor je bio čuven kao vojnik i ukrotitelj konja, a Polideuk kao najbolji boksač svojih dana. Obojica su dobili nagrade na olimpijskim igrama. Njihovi rođaci i suparnici bili su manje odani jedan drugom; Idaj je bio snažniji od Linkeja, ali je Linkej imao tako oštro oko da je mogao da vidi i u mraku, pa čak i da otkrije mesto gde je zakopano blago.[8]

e) Euen, Arejev sin, oženio se Alkipom i rodila im se kći Marpesa. Pokušavajući da spreči njenu udaju, on izmisli da svaki od njenih prosilaca posebno treba da se s njim takmiči u konjskim trkama; pobednik dobija Marpesu, a onoga ko izgubi trku čeka smrt. Uskoro se na zidovima Euenova doma našlo mnogo glava, pa je Apolon, koji se zaljubio u Marpesu, izrazio gnušanje prema tako varvarskom običaju i izjavio da će to brzo okončati time što će on Euena pozvati na trku. Ali Idaj, koji je takođe poklonio svoje srce Marpesi, izmoli krilate kočije od svoga oca Posejdona.[9] Pre nego što je Apolon mogao išta da učini, on se odveze u Ajtoliju i ote Marpesu usred grupe igrača. Euen se dade u trk, ali pošto nije mogao da prestigne Idaja, oseti se toliko ponižen da se, pošto je ubio svoje konje, i sam udavi u reci koja se od tada zove Euen.[10]

f) Kad je Idaj stigao u Mesenu. Apolon pokuša da mu otme Marpesu. Oni izađoše na dvoboj, ali ih Zeus razdvoji i naredi Marpesi da sama odluči za koga će se udati. Bojeći se da je Apolon ne odbaci čim bude ostarela, kao što je učinio sa mnogim drugim svojim ljubavnicama, ona Idaja izabra za svoga muža.[11]

g) Idaj i Linkej pripadali su kalidonskoj grupi lovaca, plovili su na Argu u Kolhidu. Jednog dana, pošto je Afarej umro, oni i Dioskuri pređoše preko svojih dotadašnjih svađa, da bi krenuli udruženim snagama u krađu stoke po Arkadiji. Krađa je uspela i Idaj je kockom izabran da podeli plen na njih četvoricu. On raščereši jednu kravu na četiri dela i odredi da polovina plena pripadne onome ko prvi pojede svoj deo, a ostatak sledećem najbržem. Pre no što su drugi i počeli, Idaj halapljivo proždra svoj deo, a zatim pomože Linkeju da pojede svoj. Ubrzo nesta i poslednjeg zalogaja i on i Linkej poteraše stado prema Meseni. Dioskuri ostadoše dok Polideuk, sporiji, ne završi s jelom; zatim krenuše u Mesenu uveravajući građane da je Lakej proigrao svoj udeo time što je prihvatio Idajevu pomoć, a Idaj opet svoj zbog toga što nije sačekao da svi takmi5ari budu spremni. Dok su Idaj i Linkej na Gori Tajget prinosili žrtve Posejdonu, Dioskuri se dočepaše pomenutog stada i ostalog plena, a potom se sakriše u šuplji hrast da sačekaju povratak svojih suparnika. Ali Linkej ih je ugledao sa vrha Tajgeta; Idaj, sjurivši se niz planinsku padinu, zari mač u drvo i probode Kastora. Kad je Polideuk izleteo da osveti svoga brata, Idaj poteže isklesani kamen sa Afarejevog groba i baci ga na Polideuka. Iako teško povređen, Polideuk pokuša da ubije Linkeja svojim mačem, ali se u tom trenutku umeša Zeus i, pomažući svom sinu, udari Idaja gromom.[12]

h) Ali Mesenjani tvrde da je Linkeja ubio Kastor, a da je Idaj, potresen bolom, prekinuo borbu i počeo da sahranjuje brata. Utom se približi Kastor i drsko razruši spomenik koji je Idaj tek bio podigao, smatrajući da ga Linkej nije dostojan. »Tvoj brat nije znao da se bori bolje od obične žene!« uzviknu on izazivački. Idaj se okrete i probode ga mačem u stomak; ali Polideuk se smesta osveti.[13]

i) Drugi kažu da je Linkej prvi smrtno ranio Kastora u bici koju su vodili kod Afidne; neki, opet, da je Kastor ubijen kad su Idaj i Linkej napali Spartu; a neki da su oba Dioskura preživela bitku, a da su kasnije Kastora ubili Meleagar i Polinejk.[14]

j) Većina se ipak slaže da je Polideuk nadživeo oba para blizanaca i da je, pošto je postavio trofej pored spartanske trkačke staze kako bi proslavio svoju pobedu nad Linkejem, zamolio Zeusa: »Oče, ne dozvoli da nadživim voljenog brata!» Ali pošto je sudbina odredila da samo jedan od Ledinih sinova mora umreti, i kako je Kastorov otac Tindarej bio smrtnik, Polideuk, kao Zeusov sin, bi dostojno prenet na nebo. Ipak on odbi besmrtnost kad ne može da je deli sa Kastorom, i zato Zeus obojici dozvoli da vreme provode naizmenično nad zemljom i pod zemljom kod Terapne. Kasnije, nagrađujući njihovu bratsku ljubav, on postavi njihove likove među zvezde, kao sazvežđe Blizanaca.[15]

k) Pošto su Dioskuri postali božanstva, Tindarej dovede Menelaja u Spartu i tu mu predade kraljevinu; a kako je dom Afarejev sada bio bez naslednika, Nestor postade vladar nad zemljom Mesenijom, izuzev jednog dela kojim su vladali Asklepijevi sinovi.[16]

l) Spartanci su kuću u kojoj su Dioskuri živeli pokazivali kao znamenitost. Kasnije je ta kuća pripala nekom Formionu, i Dioskuri ga posetiše jedne noći, predstavljajući se kao stranci iz Kirene. Oni su zamolili da im dozvoli da prenoće, i to u njihovoj negdašnjoj sobi. Formion im odgovori da su dobro došli u kuću i da mogu birati ležaj gde zažele, osim u toj sobi, jer je to soba njegove kćeri. Idućeg jutra nestala je i devojka i cela njena imovina, a u sobi se našla samo slika Dioskura i nekoliko travki koje su ležale na stolu.[17]

m) Posejdon je načinio Kastora i Polideuka spasiocima mornara brodolomnika i dao im moć da šalju povoljne vetrove; čim bi se na pramcu nekog broda prinela na žrtvu bela jagnjad, oni bi žurno dolazili nebom, praćeni jatom vrabaca.[18]

n) Dioskuri su se borili uz spartansku flotu kod Ajgospotame i pobednici su kasnije u njihovu čast okačili dve zlatne zvezde u Delfima; ali one su ubrzo pale i iščezle nešto pre porazne bitke kod Leuktre.[19]

o) Za vreme drugog mesenijanskog rata dvojica iz Mesenije navukoše na sebe srdžbu Dioskura zato što su se predstavili kao Dioskuri. To se dogodilo ovako: spartanska vojska je priredila gozbu u slavu polubogova kad se odjednom pojaviše dva kopljanika blizanca, obučeni u bele tunike, ljubičaste ogrtače i kape kao ljuska jajeta, i ujahaše galopom u šator. Spartanci padoše ničice da odadu počast tobožnjim Dioskurima. To behu dva mladića po imenu Gonip i Panorm i oni tom prilikom pobiše mnoge Spartance. Zbog toga su se Dioskuri posle bitke kod Veprovog Groba sakrili u krošnju divlje kruške i ukrali štit zapovedniku pobednika Mesenjana Aristomenu, sprečili gonjenje spartanske vojske, koja je odstupala polako, i tako spasli mnoge živote; drugom prilikom, opet, kad je Aristomen pokušao da napadne Spartu noću utvare Dioskura i njihove sestre Helene vratiše ga nazad. Kasnije su Kastor i Polideuk oprostili Mesenjanima koji su im prineli žrtve kad je Epaminonda osnovao novi grad u Meseniji.[20]

p) Oni su upravljali spartanskim igrama, i izumeli su i ratničke igre, i ratničku muziku, te su stoga pokrovitelji svih barda koji opevaju stare bitke. U svetilištu Hilajre i Fojbe u Sparti, dve sveštenice su se uvek zvale Leukipide, a jaje iz koga su se izlegli Ledini blizanci visi s tavanice.[21] Spartanci predstavljaju Dioskure s dve paralelne noseće grede spojene dvema potpornim. Spartanski suvladari nosili su ove grede kad su polazili u boj, a kad je, prvi put, spartansku vojsku poveo samo jedan kralj, postalo je zakon da jedna greda ostane u Sparti. Po onima koji su Dioskure videli, jedina primetna razlika među njima bila je brazgotina od pesnice na Polideukovom licu. Oblačili su se podjednako. Obojica su imala po jednu polovinu ljuske jajeta sa zvezdom, svaki je imao koplje i belog konja. Neki kažu da im je konje dao Posejdon; drugi, da je Polideukov tesalijski konj od megdana bio Hermesov poklon.[22]

1. Pausanija: IV, 2, 2 1 III, 1, 4; Apolodor: I, 9, 5:
2. Kiprija, navodi je Pausanija: IV, 2, 5; Pausanija: III. 1. 4:
3. Apolodor; I, 9, 5; Pausanija: loc. cit.;
4. Pausanija: loc. cit.; Apolodor: III, 10, 5—7;
5. Panijasid, navodi ga Apolodor: III, 10, 3; Pausanija: III, 17.
6. Pausanija: III, 26, 3 1 IV, 2, 3; Apolodor: III, 10, 3;
7. Apolodor: III, 11, 2; Higin: Fabula 80;
8. Apolodor: loc. cft. 1 III, 10, 3; Homer: Odiseja: XI, 300; Pausanija: IV. 2, 4; Higin: Fabula 14; Palajfat: Neverovatne priče X;
9. Higin; Fabula 242; Apolodor: I, 7, 8; Plutarh: Uporedne priče 40; Sholijast i Eustatije uz Homerovu Ilijadu IX, 557;
10. Plutarh: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.;
11. Apolodor: 1, 7, 9;
12. Apolodor: I, 8, 2; I, 9, 16 i III, 11, 2; Teokrit: Idile XXII. 137: Pindar: Nemejske ode X, 55;
13. Higin: Fabula 80;
14. Ovidije: Fasti V. 699; Higin: Pesnička. astronomija II. 22. Teokrit: loc. cit.; Sholijast uz Homerovu Odiseju XI, 300;
15. Pausanija: III, 14, 7; Apolodor: III, 11, 2; Pindar: Nemejske ode X. 55; Lukijan: Dijalozi bogova 26; Higin: loc. cit.;

18. Apolodor: loc. cit.; Pausanija: IV, 3, 1;
17. Pausanija: III, 16, 3;
18. Higin: Pesnička astronomija II, 22; Euripid: Helena 1503: Homerska himna Dioskurima 7;
19. Kikeron: O proricanju I, 34, 75 1 II, 32, 68;
20. Pausanija: IV, 27, 1; IV, 16. 2 i V, 27, 3;
21. Pindar: Nemejske ode X. 49; Kikeron: O besedništvu II, S, 86; Teokrit: Idile XXII, 215—20; Pausanija: III, 16, 1—2;
22. Plutarh: O bratskoj ljubavi I; Herodot: V, 45; Lukijan: Razgovori bogova 26; Higin: Pesnička astronomija II, 22; Ptolemaj Hefajstionov VIII. navodi ga Fotije: str. 490.

*

1. Da bi se omogućilo svetom kralju da bude po starešinstvu iznad svog vojskovođe, obično su po jednog od blizanaca opisivali kao božjeg sina, dok je majka začela drugog, smrtnog blizanca, sa svojim mužem. Tako je Herakle sin Zeusa i Alkmene, a njegov brat blizanac Ifikle sin Alkmene i njenog muža Amfitriona; slična je priča o Dioskurima iz Lakonije i o njihovim suparnicima Idaju i Linkeju iz Mesenije. Savršeno slaganje među blizancima označava nov stupanj u razvitku kraljevstva na kojem vojskovođa dejstvuje kao potkralj i glavni zapovednik vojske (vidi 94, 1); on i po zvanju ima manju moć od svetog kralja. Zbog toga glavnu ulogu u ratu nema Polideuk, nego Kastor — on čak uči i Herakla vojnoj veštini i tako se poistovećuje sa Ifiklom — takođe je i Linkej, a ne Idaj, obdaren oštrim okom. Ali dok je sistem dvostrukog kraljevstva bio još nerazvijen, vojskovođa se nije smatrao besmrtnim, niti je imao pravo na iste posmrtne počasti kao njegov brat blizanac.

2. Spartanci su često stupali u rat sa Mesenijom, i u klasično vreme imali dovoljno jaku vojnu silu i uticaj na Delfijsko proročište da nametnu svoje heroje blizance ostalim Grcima. Kastor i Polideuk su uživali veće povlastice kod oca Zeusa nego bilo koji drugi par blizanaca; i spartanska kraljevina je, odista, i nadživela sve suparničke kraljevine. Da toga nije bilo, Sazvežđe Blizanaca se tako moglo nazvati i u spomen na Herakla i Ifikla, ili Idaja i Linkeja, ili Akrisija i Proita, a ne isključivo u spomen na Kastora i Polideuka. Njih dvojica nisu bili jedini heroji koji su uživali pravo da jašu bele konje; svaki heroj dostojan gozbe heroja bio je konjanik. Na tim gozbama, priređivanim o zalasku sunca, herojevi potomci bi pojeli čitavog vola, a odatle su potekle i priče o proždrljivosti Lepreja (vidi 138, h) i Herakla (vidi 143, a), pa i Idaja i Linkeja i njihovih suparnika.

3. Ženidba sa Leukipidama davala je spartanskim suvladarima kraljevski rang. One su opisane kao sveštenice Atene i Artemide, dobijale su imena meseca, i u stvari bile predstavnice Mesečeve Boginje; tako na vaznom slikarstvu, Selenine kočije obično prate Dioskuri. Kao duh Mlade godine, sveti kralj bi se prirodno ženio Artemidom, Mesečevom Boginjom proleća i leta; a njegov vojskovođa, kao duh godine koja opada, Atenom, boginjom jeseni i zime. Mitograf navodi da su Spartanci pobedili Meseniju i da su se njihove vođe nasilno poženile naslednicama Arne, glavnoga grada u Meseniji, u kome su obožavali majku kobilje glave; zbog toga su polagali pravo na okolna područja.

4. Slično je sa Marpesom: Mesenjani su navodno napadali Ajtoljane u dolini reke Euen, gde su obožavali majku krmaču, i odvukli sa sobom naslednicu Marpesu (»grabljivica«). Njima su se suprotstavili Spartanci, poklonici Apolona, koji su im osporili pravo na plen, pa je sukob zatim iznet pred centralne vlasti u Mikeni, gde su podržavali Mesenjane. Ali Euenova konjska trka sa Idajom podseća na mitove o Pelopu i Ojnomaju (vidi 109, j) i Heraklu i Kiknu (vidi 143, e-g). U svakom od tih mitova pominju se odrubljene glave. Ikona s koje su sve ove priče protumačene mora biti da je prikazivala starog kralja kako kreče u svojim sudbonosnim kočijama u smrt (vidi 71, 1), pošto je boginji prineo na žrtvu sedam godišnjih zamenika (vidi 42, 2). Njegovi konji prinose se na žrtvu prilikom ustoličenja novoga kralja (vidi 29, 1 i 81, 4). Davljenje Euena je verovatno proisteklo iz pogrešnog tumačenja: slika verovatno prikazuje Idaja kako se pre ženidbe čisti od greha u reci, a zatim pobedonosno jezdi u kraljičinim kolima. Ti pelazgijski obredi su ipak uneti u

priču u kojoj se inače osećaju helenski običaji, prema kojima se devojka otmicom dovodi na venčanje. Sudbonosna otmica krava se, verovatno, odnosi na istorijski događaj: biće da je to zavada Mesenjana i Spartanaca oko deobe plena posle zajedničkog pohoda na Arkadiju (vidi 17, 1).

5. Poseta Kastora i Poluksa Formionovoj kući netačno je opisana; autor opisuje jedan drugi događaj koji se desio glupim Spartancima, pripisujući to njihovim narodnim herojima. Kirena, u kojoj su poštovali Dioskure, bila je glavni snabdevač izvesnom biljkom, nekom vrstom iz grupe asafetida, čiji je jak miris i ukus bio cenjen kao začin. Dva stranca su zaista i bili trgovci iz Kirene, kako su se i predstavili, i kad su otišli sa Formionovom kćerkom, oni u naknadu za nju ostaviše svoju robu, a Formion sam zaključi da se dogodilo čudo.

6. Drvo divlje kruške je bilo posvećeno Mesečevoj Boginji zbog svog belog behara i od njega je sačinjen najstariji lik boginje smrti Here, u Herajmu kod Mikene. Plutarh (Grčka pitanja. 51) i Ajlijan (Varia Historia III. 39) pominju krušku kao voće koje su naročito cenili u Argu i Tirintu; zato se Peloponez i zvao Apija »od kruškinog drveta« (vidi 64, 4). Atena, takođe boginja smrti, nosila je ime Onka (»kruškino drvo«) u svom kruškovom svetilištu u Bojotiji. Dioskuri su izabrali krušku da bi pokazali kako su pravi heroji; štaviše, kruškovo drvo daje plod krajem maja (vidi 72, 2), kad je sunce u znaku Blizanaca i kad počinje sezona plovidbe u istočnom Sredozemlju. Vrapci koji prate Dioskure, kad se pojavljuju pozvani molitvom moreplovaca, pripadaju Boginji Mora Afroditi; Ksit (»vrabac«), otac Ajola (vidi 43, 1), bio je predak Dioskura i poštovao je boginju.

7. U Homerskoj himni Mioskurima (7) nije jasno prate li vrapci Kastora ili Polideuka, ili pak oni na krilima vrabaca lete kroz vazduh da pomognu očajnim mornarima; njih su na nekim ogledalima ponekad slikali i kao krilate. Njihov simbol u Sparti, docana, predstavljala su dva potporna stuba svetilišta; drugi simbol se sastojao od dve amfore, obavijene svaka sa po jednom zmijom — a zmije su bile inkarnacija Dioskura, koji dolaze da pojedu hranu što se ostavljala u amforama.

8. Gorgofona je izigrala indoevropsku obavezu udovice da izvrši samoubistvo udavši se po drugi put (vidi 69. 2; 74, a i 106, 1).

75 BELEROFONT

Belerofont,. Glaukov sin i unuk Sisifov, napustio je Korint u oblaku pošto je prethodno ubio Belera, po čemu je i dobio nadimak Belerofont, a zatim je ubio i rođenog brata, kome je, obično se smatralo, ime bilo Delijad.[1] On je kao pribegar otišao kralju Tirinta Proitu, ali se, na zlu sreću, Anteja, Proitova žena, koju neki zovu Steneboja, zaljubi u njega na prvi pogled. Kad je on odbio njena udvaranja, ona ga optuži da je pokušao da je siluje, a Proit se, poverovavši njenoj priči, strahovito ražesti. Pošto se ipak bojao osvete Furija ako neposredno ubije pribegara kome je dao utočište, on ga posla Antejinom ocu Jobatu, kralju Likije, sa zapečaćenim pismom koje je glasilo: »Molim te, ukloni donosioca pisma s ovog sveta, on je pokušao da siluje moju ženu, a tvoju kćer.«

b) Jobat, koji takođe nije želeo da rđavo postupi sa kraljevskim gostom, zamoli Belerofonta da mu učini uslugu i uništi Himajru, žensko čudovište s lavljom glavom na kozjem telu, zmijinim repom i plamenim dahom. »Ona je«, objasni on, »Ehidnina kćerka, koju je moj neprijatelj, kralj Karije, načinio domaćim ljubimcem.« Pre no što je krenuo na zadatak, Belerofont upita za savet vidovitog Polijejda i on mu reče da uhvati i pripitomi krilatog konja Pegasa, koji je bio ljubimac na Gori Helikonu, jer im je iskopao bunar Hipokren, udarajući o zemlju svojim kopitom u obliku meseca.[2]

c) Pegas nije bio na Helikonu, već ga je Belerofont našao kako pije vodu iz jednog drugog bunara, na korintskom Akropolju; on mu nabaci zlatan oglav na glavu; oglav je bio Atenin poklon, stigao u pravi čas. Ali drugi kažu da je Atena Belerofontu dala već zauzdanog Pegasa, a neki da je to učinio Posejdon, koji

mu je stvarno i bio otac. Kako bilo, Belerofont je odozgo, s leđa, savladao Himajru, doletevši na Pegasu; izrešetao je strelama a zatim joj ubacio u čeljust grumen olova, pričvršćen na vršak koplja. Himajrin vreli dah istopio je olovo koje joj se slilo niz grlo i sagorelo životne organe.[3]

d) Jobat ne pokaza nikakvo zadovoljstvo, a kamoli nameru da ga nagradi za hrabro delo, već ga odmah posla protiv ratobornih. Solimljana i njihovih saveznika Amazonki. Belerofont ih pobedi leteći izvan domašaja njihovih strela i bacajući im ogromno okruglo kamenje na glavu. Zatim je u likijskoj dolini Ksanta potukao bandu karijskih gusara koje je predvodio Hejmarh. Hejmarh je bio žestok i hvalisav ratnik. On je plovio brodom sa lavljom glavom kao ukrasom na pramcu, a sa zmijom na krmi. Kad Jobat ni tada ne pokaza nikakvu zahvalnost, već, naprotiv, posla dvorsku stražu da ga napadne iz zasede dok se vraćao, Belerofont sjaha i poče da se moli Posejdonu da, dok on ide pešice, plavi iza njega dolinu Ksanta. Posejdon ču njegovu molbu i posla ogromne talase koji su se polako valjali iza Belerofonta dok se približavao Jobatovom dvoru; i pošto nijedan od muškaraca nije mogao da zaustavi Belerofonta, ksantijske žene zadigoše suknje do struka i trčeći pravo njemu, ponudiše mu da odabere jednu, ili sve zajedno, pod uslovom da popusti. Belerofont, koji je bio veoma čedan, okrenu pete i potrča nazad, a talasi se povukoše pred njim.

e) Ubeđen ovim događajem. da je Proit svakako pogrešno ocenio Antejine vrline, Jobat posla pismo tražeći da mu se podrobno objasni kako se sve odigralo. Saznavši istinu, on zamoli Belerofonta da mu oprosti, dade mu kćer Filonoju za ženu i učini ga naslednikom prestola u Likiji. On je takođe pohvalio ksantijske žene za veliku snalažljivost i usrdnost i naredio da ubuduće Ksantijci poreklo računaju po majci, a ne po ocu.

f) Belerofont se, na vrhuncu svoje sreće, nepromišljeno poduhvati besmislenog podviga da leti na Olimp, baš kao da je besmrtan. Ali Zeus posla obada koji ujede Pegasa pod rep, Pegas se nespretno strese i zbaci sa sebe Belerofonta, koji pade u trnje, te je lutao po svetu hrom, slep, usamljen i proklet, stalno izbegavajući da se sretne s ljudima, sve dok ga smrt nije uzela k sebi.[4]

1. Apolodor: I, 9, 3; Homer: Ilijada VI, l, 155;
2. Homer: Ilijada VI, 160; Eustatije uz Ilijadu; Apolodor: II, 3, 1; Antonije Liberal: 9; Homer: Ilijada XVI, 328;
3. Hesiod: Teogonija 319; Apolodor: II, 3, 2; Pindar: Olimpijske ode XIII, 63; Pausanija: II, 4, 1; Higin: Fabula 157; Sholijast uz Homerovu Ilijadu VI, 155; Ceces: O Likofronu 17;
4. Pindar: Olimpijske ode XIII, 87—90; Istamske ode VII, 44: Apolodor: loc. cit.; Plutarh: O ženskim vrlinama 9; Homer: Ilijada VI, 155—203 i XVI, 328; Ovidije: Metamorfoze IX, 646; Ceces: O Likofronu 838.

*

1. Pokušaj žene da napastvuje muškarca kao što je učinila Anteja s Belerofontom, ispričan je u nekoliko grčkih verzija (vidi 70, 2), pored palestinske priče o Josifu i Potifarovoj ženi, i egipatske "Priče o dva brata". Koji je mit najstariji, nije utvrđeno.

2. Ehidnina kći Himajra, naslikana na hetitskom zdanju u Karkemišu, bila je simbol Velike Boginje trosezonske svete godine, i to na taj način što je lav bio simbol proleća, koza leta a zmija zime. Oštećena staklena ploča iz Dendre u okolini Mikene prikazuje heroja koji se rve s lavom, iz čijeg se zadnjeg dela tela pomalja nešto nalik na kozju glavu, dok je lavlji rep dugačak i zmijolik. Kako ploča datira iz vremena kad je boginja još bila isključiva gospodarica svega, ova ikona se poredi sa etrurskom freskom u Tarkviniji, iako je na njoj heroj na konju, kao i Belerofont, što bi se moglo protumačiti kao kraljevska krunidbena borba s ljudima prerušenim u životinje koje su (vidi 81, 2 i 123, 1), predstavljale različita godišnja doba. Posle ahajskog verskog prevrata, koji je potčinio boginju Heru Zeusu, ikona je postala ambivalentna: mogla se tumačiti i kao potiskivanje starog karijskog kalendara od strane helenskih osvajača.

3. Belerofontovo pripitomljavanje mesečevog konja Pegasa, koji je predstavljao magiju stvaranja kiše i posedovanje oglava, Ateninog poklona, kazuje da je sveti kralj po naredbi Trojne Muse (»Planinske

boginje«) ili njene predstavnice, morao da uhvati divljeg konja; tako je Herakle kasnije jahao Ariona (»mesečev nebeski konj«) kad je zauzeo Elidu (vidi 138, g). Sudeći po primitivnim običajima Danaca i Iraca, sveti kralj je jeo meso konja, pošto ga je ponovo ritualno rodila planinska boginja kobilje glave. Ali i ovaj deo mita je takođe ambivalentan; on se može protumačiti i kao beleška o tome kako su helenski osvajači pokorili svetilišta planinske boginje u Askri, na Gori Helikon, i u Korintu. Slično je i sa mitom kako je Posejdon silovao arkadijsku Demetru kobilje glave (vidi 16, f), s kojom je izrodio mesečevog konja Ariona; Posejdon je silovao i Medusu, i ona je izrodila Pegasa (vidi 73, h). Time se objašnjava Posejdonova uloga u priči o Belerofontu. Poniženje koje je Belerofont doživeo sa Zeusove strane je moralna anegdota usmerena da predupredi protest i sumnje u olimpljansku veru; Belerofont koji leti kroz vazduh kao strela, ista je ličnost kao i njegov ded Sisif ili Tesup (vidi 67, 1), to je sunčani heroj čiji je kult zamenjen kultom Sunčanog Zeusa; njemu je, dakle, suđeno da doživi sličan neslavan kraj kao i Helijev sin Faetont (vidi 42, 2).

4. Belerofontovi neprijatelji Solimljani behu Solimina deca. Kako su svi gradovi i rtovi koji su počinjali slovom "salm" smešteni na istoku, ona je, verovatno, bila boginja prolećne ravnodnevice; ali kasnije je dobila muško ime i postala bog sunca Solime, ili Selim, Solomon, ili Ab-Salom, po kome je nazvan i Jerusalem. Amazonke su bile borbene sveštenice Mesečeve Boginje (vidi 100, 1).

5. Belerofontovo povlačenje pred ksantijskim ženama je verovatno izvedeno sa ikone koja je prikazivala divlje žene, pobesnele ili od trave hippomanes — ili od crne opne odsečene s čela novorođenog ždrebeta — kako prilaze svetom kralju, kraj morske obale, u vreme kad ističe njegova vladavina. Suknje su im zadignute kao prilikom erotskih obreda egipatskog Apisa (Diodor sa Sicilije: I, 85), zato da bi, dok ga komadaju, njegova krv koja šiklja ubrzala oživljavanje ploda u njihovim utrobama. Pošto je Ksant (»žuti«) ime jednog od Ahilejevih konja, zatim jednog koji je pripadao Hektoru, i jednog koga je Posejdon dao Peleju, žene su verovatno nosile ritualne maske konja sa žutim senkama mesečeve boje, jer su, po predanju, Belerofontovog oca Glauka na morskoj obali kod Korinta pojele kobile (vidi 71, 1). Ipak ovaj prerađeni mit zadržao je dosta primitivnih elemenata: približavanje nagih žena iz klana vladarevog plemena sa kojima su veze bile zabranjene moralo ga je naterati da se povuče i sakrije lice, a u jednoj irskoj legendi pominje se slično ratno lukavstvo. Priča o ksantijskom matrijarhalnom poreklu bila je sasvim suprotna; Heleni su naime nametnuli patrijarhalno poreklo celoj Kariji osim konzervativnim Ksantijcima.

6. Hejmarhovo ime izvodi se iz chimaros, ili chimaera (»koza«); i Belerofontovu plahu prirodu i lađu sa figurama lava i zmije uneo je neko u priču, pokušavajući da objasni zašto Himajra bljuje plamen. Gora Himajra (»kozja planina«) je bila vulkanska planina u blizini Faselide u Likiji, iz koje je izlazio plameni dah (Plinije: Istorija prirode II, 106 i V, 27).

76 ANTIOPA

Neki kažu da je Antiopa, kćerka Nikteja iz Tebe, kad ju je Zeus silovao, pobegla kralju Sikionu, koji je pristao da se njome oženi, te je to izazvalo rat u kome je Niktej bio ubijen. Antiopin stric Lik ubrzo potuče Sikionce u krvavoj bici i vrati u Tebu Antiopu kao udovicu. Pošto se porodila u žbunu pored puta i dobila blizance Amfiona i Zeta, Lik ih je odmah ostavio na Gori Kitajron. Mnogo je godina sa Antiopom surovo postupala njena tetka Dirka. Najzad Antiopa uspe da pobegne iz zatvora i dođe do kolibe u kojoj su živeli Amfion i Zet. Ovu dvojicu je spasao kravar koji je slučajno tuda prošao i ugledao napuštenu decu, pa ih je doveo k sebi i od tada su živeli u kolibi. Međutim, smatrajući da je Antiopa odbegla robinja, oni nisu hteli da joj pruže sklonište. Uskoro stiže Dirka u stanju Bahovog ludila, dograbi Antiopu i odvuče je nazad. »Dečaci moji«, uzviknu kravar, »čuvajte se furija!« »Zašto da se čuvamo furija?« — pitali su oni. »Zato što ste odbili da zaštitite svoju majku, kojoj će sada da sudi njena svirepa tetka.« Blizanci smesta krenu u poteru, spasu Antiopu, a Dirku vežu za rogove divljeg vepra i tako joj ubrzaju kraj.[1]

b) Drugi kažu da je Antiopin otac bio rečni bog Asop i da je jedne noći kralj Sikiona, prerušen u njenog strica, došao i obležao je. Lik se zbog toga razveo od Antiope i oženio Dirkom i tako prepustio Zeusu na volju da se udvara usamljenoj Antiopi i da je ostavi trudnu. Dirka, sumnjajući da je to Likovo delo, zatvori Antiopu u mračnu tamnicu; odatle ju je na neki način oslobodio Zeus, tačno na vreme da rodi Amfiona i Zeta na Gori Kitajron. Blizanci su rasli kod kravara, kod koga je i Antiopa našla utočište, a kada su dovoljno odrasli da razumeju kako su ružno postupili s njihovom majkom, ona ih nagovori da je osvete. Braća su srela Dirku kako luta padinama planine Kitajron u Bahovom ludilu, vezali joj kosu za rogove divljeg bika, i kad je bila mrtva, tresnuli je o zemlju; na tom mestu izbio je izvor, koji su kasnije nazvali Dirkinim izvorom. Međutim Dionis se osvetio za ubistvo svoje obožavateljke; on je poslao Antiopu u besnom ludilu da juri po celoj Grčkoj dok je, najzad, Fokije, Sisifov unuk, nije izlečio i oženio se njome u Fokidi.

c) Amfion i Zet su otišli u Tebu, odande su prognali kralja Laja i sagradili donji grad, pošto je Kadmo već bio podigao gornji. Zet se često podsmevao Amfionu zbog toga što je veoma voleo liru, koju mu je dao Hermes. »Ona te odvaja od svakog korisnog rada«, govorio bi on. Ali kad postadoše zidari, Amfionovo kamenje pokretalo se na zvuk njegove lire i blago klizilo na svoje mesto, dok je Zet bio prinuđen da troši mnogo snage i uprkos tome zaostaje za bratom. Blizanci su zajednički vladali Tebom, gde se Zet oženio Tebom, i po njoj je tada grad, koji se ranije zvao Kadmeja, dobio i ime; Amfion se oženio Niobom. Ali svu njenu decu, osim dvoje, ustrelili su Apolon i Artemida, čiju je majku Nioba bila uvredila. Apolon je ubio i samog Amfiona i kaznio ga u Tartaru zato što je pokušao da se osveti delfijskim sveštenicima[2.] Amfion i Zet su sahranjeni u zajedničkom grobu u Tebi. Njihov grob se pažljivo čuvao u vreme kad se sunce nalazi u sazvežđu bika; jer je tada narod iz fokidske Titoreje pokušavao da ukrade zemlju sa humke i da je stavi na grobove Fokida i Antiope. Neko proročanstvo je jednom objavilo da bi ovo uvećalo plodnost Fokide na račun Tebe.[3]

1. Higin; Fabula 8; Apolodor: III, 5, 5; Pausanija: 11, 6, 2; Euripid:
Antiopa, fragmenti; Apolonije sa Roda: IV, 1090, uz sholijast;
2. Homer: Odiseja XI, 260; Higin: Fabula 7; Pausanija: VI, 20, 8; IX, 5, 3 i 17, 4; Horatije: Pisma I, 18, 41; Apolonije sa Roda: I. 735—41;
3. Pausanija: IX, 17, 3.

*

1. Ove dve verzije o Dirki pokazuju koliko su se mitografi osećali neobavezni kad je trebalo povezati glavne elemente zabeleženog predanja, uzete, u ovom slučaju, izgleda uglavnom iz prikaza na svetim ikonama. Antiopa, srećno izbavljena iz tamnice, i mrgodna Dirka, podsećaju na Koru, koju prati Hekata (vidi 24, k). Antiopa (»ona koja se suprotstavila«) zove se tako u ovom kontekstu, jer joj je lice okrenuto nebu, a ne zemlji, što znači podzemnom svetu, i »kćerka noći« — Nikteida, a ne Nikte zato što izlazi iz mraka. Dirkino i Antiopino ludilo u planini smatralo se Bahovim orgijama; u stvari, to su bile orgije kulta obada u kojima su se učesnice ponašale kao junice Mesečeve Boginje na žezi (vidi 56, 1). Dirkino ime (»dvostruka«) odnosi se na mesečev rog, a ikona s koje potiče mit nije prikazivala Dirku vezanu za bika kazne radi, već je predstavljala njeno obredno venčavanje za kralja-bika (vidi 88, 7). Drugo značenje možda se krije u "dirce": naime »pukotina, raselina, rascep«, što znači »u erotskom stanju«. Dirkin izvor je, kao i Hipokren, morao imati oblik meseca. Antiopini sinovi su kraljevski blizanci, koje je rodila Mesečeva Boginja: a to su sveti kralj i njegov vojskovođa.

2. Amfionova trostruka lira pomoću koje je zidao donju Tebu — dok mu je Hermes bio poslodavac — morala je imati samo tri strune — u čast Trojne Boginije, koja je vladala u vazduhu, na zemlji i pod zemljom, a na njoj se sviralo za dobrobit grada dok su se gradili utvrđeni gradski temelji, kapije i kule. Ime »Amfion« ("stanovnik dve zemlje") kazuje da je Amfion bio građanin i Si-kiona i Tebe.

77 NIOBA

Nioba, sestra Pelopova, udala se za tebanskog kralja Am-fiona i rodila mu sedam sinova i sedam kćeri, i toliko se njima ponosila da se jednog dana s potcenjivanjem izrazila i o samoj Leti, koja je imala samo dvoje dece — Apolona i Artemidu. Tejresijeva kćer, proročica Manta, čuvši ovu brzopletu primedbu, posavetova tebanske žene da odmah pokušaju da umilostive Letu i njenu decu. Ona je zahtevala da žene u Tebi zapale tamjan i ukrase svoje kose lovorovim lišćem. Kad se miris tamjana već podigao u vazduhu, pojavi se Nioba sa svojim pratiljama, obučena u sjajnu frigijsku odoru sa raspletenom dugom kosom. Ona prekide prinošenje žrtve i obesno zapita zašto Leta, žena neutvrđenog porekla, koja ima muškobanju kćerku i sina sa ženskim osobinama, treba da bude važnija od nje, Niobe, unuke Zeusa i Atlanta, koja je strah i trepet za Frigijce i kraljica u Kadmovom kraljevskom domu. Zar ona ne bi još uvek bila u prednosti, čak i kad bi joj sudbina uzela dvoje-troje dece?

b) Napuštajući žrtveni obred, prestravljene tebanske žene pokušaše da umilostive Letu šapućući joj molitve, ali već je bilo kasno. Leta je već poslala Apolona i Artemidu, naoružane lukovima, da kazne Niobinu oholost. Apolon je našao dečake kako love na Gori Kitajron i ustrelio ih jednog po jednog poštedevši samo Amikla, koji je odmah veoma mudro zamolio Letu za milost. Artemida je našla devojke u dvoru kako predu vunu i tobolcem strela uništila ih je sve osim Meliboje, koja je učinila isto što i Amikle. Ovo dvoje preživelih požuriše da podignu hram boginji Leti, a Meliboja je bila tako prebledela od straha da je nosila nadimak Hlorija, čak i kad se nekoliko godina docnije udala za Neleja. Ali neki kažu da nijedno od Niobine dece nije preživelo, i da je Apolon ubio i Amfiona.

c) Devet dana i devet noći je Nioba oplakivala svoje mrtve i nije mogla nikoga da nađe da ih sahrani, jer je Zeus stao na Letinu stranu i pretvorio Tebance u kamenje. Desetog dana se sami Olimpljani postaraše za pogreb. Nioba pobeže preko mora na Goru Sipil, u dom svoga oca Tantala, gde ju je Zeus, sažalivši se na njen bol, pretvorio u statuu koja u rano leto obilno lije suze.[1]

d) Svi su ljudi žalili Amfiona i oplakivali njegovu sudbinu kad mu je potomstvo uništeno, ali Niobu nije žalio niko, osim njenog podjednako oholog brata Pelopa.[2]

1. Higin: Fabule 9 1 10; Apolodor: III, 5—6; Homer Ilijada XXIV, 612; Ovidije: Metamorfoze VI, 146—312; Pausanija: V, 16, 3; VIII, 2,, 5 i I, 21, 5: Sofokle: Elektra 150—52;
2. Ovidije: Metamorfose VI, 401—4.

*

1. Po Homeru, Nioba je imala dvanaestoro dece, a po Hesiodu dvadesetoro, po Herodotu četvoro, po Sapfi osamnaestoro, ali u zabeleškama Euripida i Apolodora, koje su najpotpunije, kaže se da je imala sedam kćeri i sedam sinova. Pošto je Nioba prema tebanskim izvorima bila praunuka titana Atlanta, a u argivskoj verziji ili kćerka ili majka Foronejeva (vidi 57, a), koji je takođe opisan kao Titan (Apolodor II, 1, 1 i sholijast uz Euripidovog Oresta 932), i Pelazgova, ona je mogla da se pohvali da je prva smrtna žena koju je Zeus obležao (Diodor sa Sicilije: IV, 9, 14; Apolodor: loc. cit.; Pausanija: II, 22, 6). Ovaj mit se verovatno odnosi na poraz Titana i Titanki i prevlast Olimpljana. Ako je tako, onda on govori o potiskivanju starog kalendarskog sistema Pelazga u Grčkoj, Palestini, Siriji i severozapadnoj Evropi, koji se zasnivao na podeli meseca na četiri nedelje od po sedam dana, a svakim danom je vladalo po jedno od sedam planetarnih tela (vidi 1, 3 i 43, 4). Amfion i njegovo dvanaestoro dece u Homerovoj verziji mita (llijada XXIV, 603—17) verovatno predstavlja trinaest meseci u ovom kalendaru. Gora Sipil je, po svoj prilici, bila poslednje utočište kulta Titana u Maloj Aziji kao i Teba u Grčkoj Niobin kip je jedna stena ljudskog obličja, koja izgleda kao da plače kad sunčane strele padnu na njenu belu kapu od snega, a sličnost je pojačao još i lik hetitske boginje majke uklesan u jednu stenu na toj planini; taj reljef datira otprilike iz poznog petnaestog veka pre nove ere. "Nioba" verovatno znači snežna — ako »b« predstavlja »v« u latinskom nivis ili »ph« u grčkom nipha. Jednu od njenih kćeri Higin naziva Hijada; ta reč u grčkom ne znači ništa osim ako nije neki ostatak od oblika chiones niphades. "snežne pahuljice".

2. Partenije (Ljubavne priče 33) navodi drugu priču o Niobinoj kazni i kaže: prema Letinom osvetničkom planu, Niobin se otac grešno zaljubio u nju, i kad ga je ona odbila, on je spalio njenu decu, muža joj predao divljem vepru, a ona se onda bacila sa stene. Ova priča, koja se nalazi i u sholijastu uz Euripidove Feničanke (159), pretrpela je uticaj mitova o Kiniri, Smirni i Adonidu (vidi 18, h) a zbog običaja spaljivanja dece, i uticaj mita o bogu Molohu (vidi 70, 5 1 156, 2).

78 KAJNIDA I KAJNEJ

Posejdon je jedanput vodio ljubav sa nimfom Kajnidom, kćerkom Elata iz Magnezije ili, po drugima, kćerkom Korona Lapita i zapitao je kakav bi ljubavni dar želela od njega.

»Pretvori me u neranjivog borca. Dosadilo mi je da budem žena«, reče ona.

Posejdon joj ispuni želju, promeni joj pol, i ona tako postade Kajnej; vojevala je sa takvim uspehom da su je Lapiđani izabrali za kralja; čak je rodila i sina, Korona, koga je Herakle ubio mnogo godina kasnije, kad se borio za Dorca Ajgima. Ohola zbog tolikih uspeha i zaneta novim okolnostima, Kajnej pobode koplje nasred trga na kome se okupljao narod i natera ljude da koplju prinose žrtve kao božanstvu, i da ne poštuju nikakva druga božanstva.

b) Kad Zeus ču za Kajnejevo preterivanje, on podgovori Kentaure da ubiju Kajneja. Za vreme Pejritojeve svadbe Kentauri je iznenada napadoše, ali njoj nije bilo teško da poubija petoricu-šestoricu ne zadobivši ni najmanju ranu, pošto se njihovo oružje odbijalo o njeno začarano telo. Ipak, preostali Kentauri počeše da je udaraju jelovim balvanima, dok je nisu oborili na zemlju i zatrpali velikom gomilom hrastovine. Tako se Kajnej uguši i umre. Uskoro zatim uzlete ptica nepouzdanih krila, za koju vidoviti Mops, koji se tu zadesio, reče da je njen duh: kad su prišli da je sahrane, telo joj je opet bilo žensko.[1]

1. Apolodor: I, 9, 16; 11, 7, 7 1 Epitome I, 22; Apolonije sa Roda: I, 57—64, uz sholljast; Higin: Fabula 14; Oxyrhychus Papyri XIII, str. 133; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 448; Ovidije: Metamorfoze XII, 458—531; Sholijast uz Homerovu Ilijadu I, 264.

*

1. Ovaj mit ima tri razlliite niti. Prvu: običaj koji još postoji u Albaniji da se devojka pridruži ratničkoj družini, obučena u muško odelo, pri čemu među neprijateljima zavlada veliko iznenađenje kad joj, kad pogine u boju, otkriju pol. Drugu: odbijanje Lapita da prihvate Helene kao gospodare; koplje pobodeno da bi mu se prinosile žrtve bilo je, izgleda, majsko drvo (šarena motka oko koje se u Engleskoj igra oko prvog maja), pobodeno u čast nove Mesečeve Boginje Kajnide, ili Elate, kojoj je posvećena jela. Lapiđane su potukli Ajoljani iz Jolka i uz pomoć svojih saveznika Kentaura, prisilili ih da se pokore njihovom bogu Posejdonu, ali se nisu mešali u plemenske zakone. Jedino su, kao i u Argu, ženske plemenske poglavice bile prinuđene da nose lažnu bradu kako bi potvrdile svoje pravo da budu vojskovođe i sudije; tako je Kajnida postala Kajnej, a Elata Elat. Slično tome Kraljica Juga, jedna od združenih vladara kraljevine Lozi u Zambesi, saopštava kad ulazi u većnicu: »Ja sam postala muškarac!« — ovo je došlo otuda što je jedna od njenih prethodnica nasilno zauzela presto patrijarhalnog vladara. Treću: ritual na posudi za ulje (vidi 9, 1), na kojoj se vide nagi muškarci, naoružani batinama, kako tuku po glavi lik majke zemlje, da bi, kako kažu, oslobodili Koru. Duh nove godine »Kajnej« znači »Nov«.

2. Šta je ptica nepouzdanih krila koja se vinula iz mrtvog tela zavisi od toga u koje se doba godine vršio ovaj obred. Ako se vršio u proleće, onda je, verovatno, bila kukavica (vidi 12, 1).

79 ERIGONA

Iako je Ojnej bio prvi smrtnik kome je Dionis darovao stabljiku vinove loze, Ikarije je bio veštiji u spravljanju vina. On ponudi vino iz svoga krčaga nekim pastirima u Maratonskoj šumi ispod Gore Pentelik,

a oni se, pošto ga nisu mešali sa vodom, kako je Ojnopion kasnije preporučivao, toliko izopijaše da su sve videli dvostruko. Pošto su poverovali da su začarani, oni ubiše Ikarija. Ikarijev pas Majra posmatrao je kako su ga zakopali pod jednim borom, pa je kasnije doveo Ikarijevu kćer Erigonu na grob vukući je za haljinu. Kad je doveo Erigonu, pas poče da otkopava leš. Erigona se obesi o jedan bor od očajanja, moleći se da atenske kćeri dele njenu sudbinu sve dok Ikarije ne bude osvećen. Ovu kletvu su čuli samo bogovi i pastiri, koji pobegoše preko mora. Mnoge atenske devojke, jedna za drugom, obesiše se o bor, i Delfijsko proročište objasni da to Erigona zahteva njihove živote. Atenjani odmah pohvataše pastire i obesiše ih, a u spomen na to ustanoviše vinsku svetkovinu. Pre početka slavlja prosipaju žrtve livenice Ikariju, a devojke se ljujaju na konopcima vezanim za granu dok im stopala jedva dodiruju tlo; tako su postale ljuljaške. Maske okačene o grane ljuljale su se na vetru.

b) Lik psa Majra postavljen je na nebo i tako je postala manja zvezda Pas; neki zbog toga poistovećuju Ikarija sa Bootom, a Erigonu sa sazvežđem Device.[1]

1. Sholijast uz Homerovu Ilijadu: XXII, 29; Non: Dionysiaca XLVII, 34—245; Higin: Fabula 130 i Pesnička astronomija. II, 4; Apolodor: I, 8, 1 i III, 14, 7; Atenaj: XIV, 10; Fest sub Oscillantes; Statije: Tebaida XI. 644—7; Servije uz Vergilijeve Georgike II, 388—9.

*

1 Ime Majra dobila je Prijamova žena Hekaba, ili Hekuba, pošto se pretvorila u psa (vidi 168, 1), a kako je Hekuba u stvari bila troglava boginja smrti Hekata (vidi 31, 7), žrtve livenice koje su prosipane u čast Erigone i Ikarija verovatno su bile njoj namenjene. Ravnica na kojoj su se svečanosti održavale zvala se »Dionis«. Erigonin bor je verovatno bilo drvo pod kojim su kastrirali Frigijca Atisa, koji je tu krvario dok nije umro (Ovidije: Fasti IV, 221; Servije uz Vergilijevu Ajneidu: IX, 116), te se objašnjenje verovatno krije u običaju maratonskih pastira da jednog iz svoje družine prinesu na žrtvu boginji Erigoni u doba kad se zvezda Mali Pas penje na svodu.

2. Ikarije znači »sa Ikarijskog mora«, iz Kiklada, a odatle je Atisov kult prešao u Atinu. Kasnije se i Dionisov kult nadovezao na Atisov; priča o ubistvu atenskih devojaka možda je potekla od Dionisovih maski okačenih o borove grane, usred vinograda. Te maske su se okretale prema vetru i smatralo se da oplođavaju onu vinovu lozu kojoj su bile licem okrenute. Dionis je slikan obično kao ženstven mladić duge kose pa su njegove maske mogle podsećati na obešene devojke. Ali moguće je da su to i lutke koje su visile sa voćaka predstavljajući boginju plodnosti Arijadnu ili Helenu (vidi 88, 10 i 98, 5). Devojke koje su se ljuljale na ljuljaškama u vreme vinskih svetkovina mora da su time prvobitno vršile kakav magičrii obred; one su predstavljale boginje-ptice, a ljuljale su se u polukrugu u čast novog meseca. Ovaj običaj je verovatno dospeo na Atiku sa Krete, jer je kod Hagije Trijade nađena terakota koja prikazuje devojku kako se ljulja na ljuljašci okačenoj između dva stuba, a na svakom stubu stoji po jedna ptica.

3. Ime Erigona objašnjava mitograf kao »dete borbe«, zbog teškoća i muka koje je izazvala; ali njeno nesumnjivo značenje je »obilan rod« i odnosi se na obimnu žetvu koju pomažu drvene lutke.

80 KALIDONSKI VEPAR

Ojnej, kralj Kalidona u Ajtoliji, oženio se Altajom. Ona mu je najpre rodila Tokseja, koga Ojnej ubi svojim rukama zato što je nespretno preskočio šanac što su ga kopali radi odbrane grada, a zatim Meleagara, za koga se priča da je u stvari Arejev sin. Kad je Meleagaru bilo sedam dana, Suđaje dođoše u Altajinu spavaću sobu i objaviše da će on moći da živi samo dotle dok ne izgori jedan ugarak sa njihovog ognjišta. Altaja smesta skoči i dohvati taj ugarak iz vatre, ugasi ga vodom i sakri u svoju škrinju.

b) Meleagar je porastao i postao hrabar i neranjiv ratmk i najbolje je bacao džilit u celoj Grčkoj; to je dokazao na Akastovim pogrebnim igrama. On bi još živeo da nije bilo Ojnejeve nesmotrenosti. On je,

jednog leta, zaboravio da pomene Artemidu u svojim godišnjim žrtvenim obredima dvanaestorici Olimpljana. Kad Artemida sazna od Helije da je zanemarena, odmah posla ogromnog vepra da satre Ojnejeve krave i radnike; i da mu uništi žetvu; ali je Ojnej razaslao glasnike pozivajući najhrabrije ratnike cele Grčke u lov na vepra, obećavši onome ko ubije vepra veprovu kožu i zube kao trofej.

c) Mnogi su se odazvali pozivu, a među njima i Kastor i Polideuk iz Sparte, Idaj i Linkej iz Mesene, Tesej iz Atene i Peiritoj iz Larise, Jason iz Jolka i Admet iz Tebe; Amfijaraj iz Arga; Telamon iz Salamine; Kajnej iz Magnezije; i, na kraju, Ankaj i Kefej iz Arkadije, u pratnji svoje zemljakinje, brzonoge device Atalante, jedinice kćerke Jasija i Klimene.[1] Jasije je žudeo za muškim naslednikom i rođenje Atalante ga je tako teško razočaralo i ogorčilo da ju je ostavio na bregu u blizini Kalidona, gde je devojčicu dojila medvedica, koju je poslala Artemida. Atalanta je odrasla među lovcima koji su je našli i odnegovali, ali je ostala nevina i uvek je nosila oružje. Jednom je, skoro se onesvestivši od žeđi, došla u Kifantu i tamo, prizivajući u pomoć Artemidu, udarila u stenu šiljatim kopljem i na tom mestu poteče izvor. Još se nije bila izmirila sa ocem.[2]

d} Ojnej je lovce kraljevski gostio devet dana; i mada su Ankaj i Kefaj odmah odbili da love u društvu jedne žene, Meleagar izjavi u Ojnejevo ime da će, ako oni ne povuku prigovor, obustaviti lov. Istina je bila da je Meleagar, već oženjen Idajevom kćerkom Kleopatrom, iznenada osetio silnu ljubav prema Atalanti i želeo da joj se umili. Njeni ujaci, Altajina braća, odmah pokazaše da im se devojka ne dopada, ubeđeni da njeno prisustvo može izazvati samo nezgode jer je Meleagar neprestano uzdisao i govorio: »Ah, što će biti srećan onaj koji se njome oženi!« Tako je hajka počela u zategnutom raspoloženju; Artemida se lično starala da bude tako.

e) Amfijaraj i Atalanta su bili jedini naoružaiu lukom i strelama; ostali su imali koplja, džilite i sekire; svi su bili toliko zainteresovani da dobiju kožu da su potpuno zanemarili lovačku disciplinu. Na Meleagarov predlog, družina se kretala šumom u obliku polumeseca, na rastojanju od nekoliko koraka, tražeći skrovište divljeg vepra.

f) Prvo je prolivena ljudska krv. Kad se Atalanta postavila na krajnjem desnom boku, na izvesnom rastojanju od ostalih lovaca, dva Kentaura, Hilaj i Rajk, koji su učestvovali u hajci, odlučiše da je siluju pod uslovom da jedan pomogne drugome. Ali čim su potrčali prema njoj, ona ih obojicu ustreli i stade u red pored Meleagara.

g) Uskoro su izgnali vepra iz močvare oko koje su rasle vrbe. Vepar izađe u velikim skokovima i usmrti dva lovca a jednog obogalji, natera mladog Nestora, koji se posle tukao kod Troje, da se uspuže uz drvo. Jason i nekoliko drugih lovaca baciše se džilitima na vepra, ali su loše gađali i jedino je Ifikle uspeo vepru da okrzne plećku. Tada hrabro krenuše napred Telamon i Pelej sa svojim kopljima, ali se Telamon spotače o koren. jednog drveta i dok ga je Pelej pridizao; vepar ih ugleda i napade. Atalanta odape strelu na vreme, ona se zari vepru iza uva i vepar odjuri dalje. Ankaj se rugao: »To nije nikakav lov! Pogledajte mene!« On zavitla svoju ubojnu sekiru na vepra koji je jurio k njemu, ali ne bi dovoljno brz; sledećeg trenutka, on je već ležao s odgrizenim udom i rasporenom utrobom. U uzbuđenju, Pelej ubi Euritiona džilitom namenjenim vepru. Amfijaraj je uspeo da oslepi vepra svojom strelom, ali vepar pojuri na Teseja, čiji je džilit leteo bez cilja; Meleagar takođe baci svoj džilit i zabode ga vepru u desni bok, a zatim, dok se vepar valjao u bolovima pokušavajući da se oslobodi oružja, zabi mu mač duboko ispod leve plećke pravo u srce. Vepar najzad pade mrtav. Meleagar ga je smesta odrao i odneo kožu Atalanti govoreći: »Ti si ga prva ranila, i da smo se mi ostali mahnuli životinje, ona bi ubrzo pala pod tvojim strelama.«

h) Njegovi stričevi se duboko uvrediše. Stariji, Pleksip, poče da se svađa sa Meleagarom. On je tvrdio da Meleagar ima pravo na kožu, a ako je neće, nju treba dati najuvaženijoj prisutnoj ličnosti — naime njemu samom, kao Ojnejevom zetu. Mlađi brat Pleksipov se slagao s njim i tvrdio je da je prvi ranio vepra Ifikle, a ne Atalanta. Meleagar, u ljubavnoj jarosti, ubi obojicu.

i) Kad je Altaja ugledala kako mrtva tela donose kući, prokle Meleagara i on zbog toga ne uspe da odbrani Kalidon kad su druga dva njegova preživela strica objavila rat gradu i poubijala njegove branioce. Najzad ga njegova žena Kleopatra natera da se lati oružja, i on ubi oba strica uprkos tome što im je Apolon pomagao; za to vreme Furije nagovoriše Altaju da uzme iz škrinje nagoreli ugarak i da ga baci u vatru.

Meleagar oseti iznenada kako izgara iznutra i neprijatelj ga bez teškoće pobedi. Altaja i Kleopatra su se obesile, a Artemida pretvori sve ukućane, osim dveju Meleagarovih sestara koje su vriskale, u kokoške biserke i odnese ih na ostrvo Ler, gde žive grešnici.[3]

j) Ushićen Atalantinim uspehom, Jas najzad prepozna svoju kćer, ali čim se ona pojavi u dvoru, on je dočeka rečima: »Dete moje, spremi se da izabereš muža!« — Ta vest njoj bi vrlo neprijatna, jer je Delfisko proročište već opomenulo da se ne udaje. Ona odgovori: »Pristajem oče, pod jednim uslovom. Svaki ko zaprosi moju ruku, mora da me pobedi u trci, ili da mi dopusti da ga ubijem.« »Neka bude tako«, reče Jas.

k) Mnogi nesrećni prinčevi izgubili su svoje živote zbog ove odluke, jer je ona bila najbrži živi stvor; ali Amfidamantov sin. Melanion, iz Arkadije, prizva Afroditu u pomoć. Ona mu dade tri zlatne jabuke govoreći: »Usporićes Atalantino trčanje ako ih, jednu po jednu, ispustiš za vreme trke.« Plan je uspeo. Atalanta se zaustavljala svaki put da podigne jabuku i stigla na cilj posle Melaniona.

l) Oni se venčaše. Ipak opomena proročišta se obistini zato što je jednoga dana, dok su prolazili pored Zeusovog zabrana, Melanion nagovorio Atalantu da uđe s njim unutra da bi se predali ljubavi. Uvređen što mu je zabran oskrnavljen, Zeus ih oboje pretvon u lavove, jer članovi lavljeg klana ne stupaju u brak s članovima svog klana, već samo sa članovima klana leoparda, i na taj ih je način sprečio da uživaju u ljubavi. Tom kaznom ih je kaznila Afrodita: Atalantu zbog tvrdoglave upornosti da ostane devica, a Melaniona zbog nezahvalnosti za zlatne jabuke.[4] Ali neki kažu da je pre no što se to desilo, Atalanta bila neverna Melanionu i da je rodila Meleagaru dete koje se zvalo Partenopaj i ostavila ga na istom mestu gde je nju nekada dojila medvedica. Partenopai je odrastao, potukao Idaja u Joniji, i pošao sa sedmoricom zatočnika protiv Tebe. Prema drugima, nije Meleagar bio Partenopajev otac, već Arej[5], a Atalantin muž nije bio Melanion već Hipomen; ona sama bila je kći Shojneja, koji je vladao u Onhestu u Bojotiji. Još se dodaje da su njih dvoje oskrnavili svetilište, ali ne Zeusovo, već Kibelino i da ih je ona pretvorila u lavove i upregla u svoje kočije. [6]

1. Ajlljan: Varia Historia XIII, I.; Kalimah: Himna Artemidi 216;
2. Apolodor: III, 9, 2;
3 Homer: Ilijada IX, 527—600; Apolodor: I, 8, 2—3; Higin: Fabule 171, 174 i 273- Ovidije: Metamorfoze VIII, 270—545; Diodor sa Sicilije: IV. 48; Pausanija: IV, 2, 5 1 VIII, 1, 7; i X, 31; Kalimah: Himna Artemidi 220—24; Antonije Liberal: 2; Atenaj: XIV, 71;
4. Apolodor: III, 9, 2; Higin: Fabula 185; Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 113; Prvi vatikanski mitograt 38;
5. Higin: Fabule 70, 99; i 270; Prvi vatikanski mitograf 174;
6. Apolodor: III, 9, 2: navodi Euripidovog Meleagara; Ovidije: Metamorfoze X, 565; Ceces: Hilijade XIII, 453; Laktantije uz Statijevu Tebaidu VI, 563: Higin; Fabula 185.

*

1. Grčki lekari su tvrdili da beli slez (althaia, od althainein, "izlečiti") ima lekovito svojstvo, i pošto je bio prvi prolećni cvet sa koga pčele sišu med, on je imao skoro isto čarobno svojstvo kao i cvet imele, koji je bio poslednji. Kalidonski lov je herojska saga, zasnovana verovatno na čuvenom lovu na vepra i na jednoj ajtolskoj plemenskoj razmirici, koja je iskrsla tim povodom. Ali smrt svetoga kralja prilikom napada na vepra, čiji su povijeni zubi bili posvećeni mesecu — stari je mit (vidi 18, 3) i predstavlja uvod u priču o herojima iz nekoliko raznih grčkih državica koji su doživeli istu sudbinu. Vepar je bio amblem Kalidonije (vidi 106, c) i posvećen, je Areju, Meleagarovom tobožnjem ocu.

2. Toksejevo preskakanje šanca može da se uporedi sa Removim preskakanjem preko Romulova zida; to je priča o široko rasprostranjenom običaju žrtvovanja kraljevskog princa prilikom osnivanja grada (I knjiga Kraljeva XVI, 34). Meleagarov ugarak podseća na nekoliko keltskih mitova: heroj umire kad se uništi neki spoljni predmet — voćka, drvo ili životinja.

3. Artemidu su poštovali kao meleagris, kokošku biserku, na ostrvu Leru i atenskom Akropolju; kult je istočnoafričkog porekla, sudeći po naročitoj vrsti kokoške biserke — koja je imala modru resu, suprotno italijanskim, sa crvenom resom, poreklom iz Numidije — koje su svojim neobičnim kokodakanjem postale vesnici jutra. Oni koji nisu obožavali ni Artemidu ni Izidu mogli su jesti meso ove kokoške. Lerani su bili poznati po svom nevaljalom životu verovatno zbog svoje religiozne zaostalosti, kao što su Krećani bili poznati po lažima (vidi 45, 2).

4. Medvedice su bile posvećene Artemidi (vidi 22, 4) i Atalantina trka sa Melanionom je verovatno izvedena sa ikone koja je prikazivala osuđenog kralja, sa zlatnim jabukama u rukama (vidi 32, 1 i 53, 5), koga boginja goni u smrt. Druga ikona mora biti da ie prikazivala Artemidu sa dva lava, kao na vratnicama Mikene i na nekoliko pečata iz Mikene i sa Krete. Verzija ovoga mita izgleda da je starija, bar zbog toga što Shojnej, Atalantin otac, stoji umesto Shojnide, što je naziv za Afroditu, i zato što se ovde Zeus ne pominje.

5. Opisujući čime je kažnjen ljubavni par, mitograf se pogrešno oslanja na Plinija, jer Plinije kaže suprotno, da lavovi strogo kažnjavaju lavice kad se pare sa leopardima (Istorija prirode VIII, 17). Problem je interesantniji nego što ga Džems Frezer prikazuje u svojim beleškama o Apolodoru. Tim detaljem je, izgleda, prikazano jedno staro egzogamsko pravilo po kome članovi istog totemskog klana nisu mogli stupati u bračne odnose sa članovima drugog klana, pa čak ni kad su pripadali istom bratstvu, tako da članovi lavljeg nisu mogli da stupaju u brak sa članovima klana leoparda, kao što ni članovi klana totema jagnjeta nisu mogli da se žene ili udaju za članove klana totema koze u Ateni, iako su pripadali istim bratstvima (vidi 97, 3).

6. Ojnej nije bio jedini helenski kralj koji je propustio da prinese žrtvu Artemidi (vidi 69, b i 72, i). Njeni su zahtevi bili. mnogo svirepiji nego zahtevi Olimpljana, i njoj je čak i u klasično vreme pripadala čitava živa životinja kao žrtva paljenica. Ne bi se reklo da je Ojneju bilo teško da joj ovo žrtvuje, ali su u Arkadiji i Bojotiji imali običaj da na žrtvu prinose samog kralja ili njegovog zamenika u vidu Aktajonovog jelena (vidi 22, 1), a Ojnej, izgleda, nije pristajao da ga rastrgnu.

81 TELAMON I PELEJ

Mati Ajakova dva starija sina, naime Telamonova i Pelejeva, bila je Endeida, Skironova kći. Fok je bio najmlađi sin Nereide Psamate, koja se pretvorila u foku bezuspešno pokušavajući da izbegne Ajakov zagrljaj. Oni su svi zajedno živeli na ostrvu Ajgini.[1]

b) Fok je bio Ajakov miljenik, a njegovi izvanredni uspesi u atletskim igrama izazivali su bes i ljubomoru kod Telamona i Peleja. Radi mira u domu, Fok povede grupu ajginskih iseljenika u Fokidu, gde je jedan drugi Fok, sin Ornitiona Korinćanina, već kolonizirao okolinu Titoreje i Delfa. Tokom vremena sinovi ajginskog Foka proširili su državu Fokidu do njenih potonjih granica. Jednog dana Ajak posla po Foka, verovatno u želji da mu zavešta kraljevstvo nad ostrvom; ali majka ohrabri Telamona i Peleja i oni se zaveriše da ga ubiju čim stigne. Oni izazovu Foka na atletski petoboj ili ga je Telamon slučajno oborio bacivši mu kameni disk na glavu, ili ga je Pelej udario sekirom, ili je to bilo obrnuto a o tome se kasnije raspravljalo. U svakom slučaju i Telamon i Pelej behu podjednako krivi za bratoubistvo te su zajedno sakrili telo u šumu gde ga je Ajak našao. Fok je sahranjen u blizini Ajakeuma.[2]

c) Telamon pobeže na ostrvo Salaminu, gde je kraljevo Kihrej, i odatle posla ocu poruku da nema nikakvog udela u ubistvu. Odgovarajući, Ajak mu zabrani da ikada stupi nogom na Ajginu, iako mu je dozvolio da u svoju odbranu govori sa mora. Pošto nije želeo da stoji na palubi koja se ljulja i da odatle viče, Telamon jedne noći potajno uplovi u luku koja se sada zove Tajna luka, i posla zidare na obalu da sagrade molo da bi mu poslužilo kao govornica; zidari završiše posao pre zore i taj molo ostade za večita

vremena. Ipak, Ajak odbi Telamonovu veoma rečitu odbranu i tvrdnju da je Fokova smrt nesrećni slučaj, te se Telamon vrati na Salaminu, gde se oženi kraljevom kćerkom Glaukom i nasledi Kihrejev presto.[3]

d) Taj Kihrej, sin Posejdona i Salamine, kćeri rečnog boga Asopa, izabran je za kralja u Salamini zato što je ubio zmiju i spasao zemlju koju je ta zmija pustošila. Ali on je zadržao mladu zmiju iz njenog kota i ona posta isto toliko štetočina kao i majka, a izagnao ju je tek Euriloh, Odisejev drug; zmiju je Demetra tada uzela za pratnju u Eleusini. Ali ima ih koji smatraju da su samog Kihreja zvali »Zmija« zbog njegove svireposti i da je Euriloh prognao njega, te se sklonio u Eleusinu, gde je dobio skromnu službu u Demetrinom svetilištu. On je postao, po svoj prilici, jedan od glavnih heroja na Salamini, ostrvu zmija, gde je i sahranjen licem okrenutim zapadu, a pojavio se kao zmija među grčkim brodovima u čuvenoj pobedi kod Salamine. Na grobu su mu prinosili žrtve; a kada su se gradovi Atena i Megara prepirali kome pripada ostrvo Salamina, čuveni zakonodavac Solon doplovio je jedne noći na Kihrejev grob i umilostivio ga.[4]

e) Po smrti svoje žene Glauke, Telemon se oženi Atenjankom Peribojom, Pelopovom unukom, koja mu rodi Velikog Ajaka; ženio se i po treći put robinjom Hesionom, Laomedonovom kćerkom, koja mu je rodila takođe slavnog Teukara.[5]

f) Pelej je pobegao na dvor Aktora, kralja Ftije, čiji ga je sin Eurition očistio od greha. Aktor mu tada dade svoju kćer Polimelu za ženu i uz nju trećinu kraljevstva. Jednog dana Eurition, koji je vladao drugom trećinom, krenu sa Pelejem u lov na kalidonskog vepra, ali ga Pelej nehotice probode kopljem i pobeže u Jolk, gde se još jedanput očisti od greha. a u tome mu pomože Akast, Pelijin sin.[6]

g) Akastova žena Kreteja pokušala je da zavede Peleja, ali kad je on odbi, ona slaga Polimelu: »On namerava da te napusti i da se oženi mojom kćerkom Steropom.« Polimela poverova Kreteji i obesi se zbog ove podmukle laži. Kreteji nije bilo dovoljno zlo koje je učinila, već ode Akastu i, sva u suzama, optuži Peleja da je pokušavao da joj oduzme čast.

h) Ne želeći da ubije čoveka koga je sam očistio od greha, Akast ga izazva na takmičenje u lovu na gori Pelion. Kao nagradu za njegovu čednost, bogovi Peleju dadoše čarobni mač koje je iskovao Dajdan i koji onome ko ga ima obezbeđuje pobedu u borbi i hajci. Tako on začas nalovi veliki broj jelenova, medveda i veprova; ali kad je hteo da nastavi lov, Akastovi drugovi oteše njegov plen za svoga gospodara, i još počeše da ga ismejavaju zbog tobožnje neumešnosti i nespretnosti. »Neka mrtve životinje odluče o tome svojim sopstvenim ustima!« uzviknu Pelej, koji je bio odsekao jezike svim životinjama i sad ih izvadi iz torbe da bi dokazao kako je sasvim sigurno pobedio u takmičenju.[7]

i) Posle gozbe, na kojoj je sve nadmašio proždrljivošću, Pelej čvrsto zaspa. Akast onda ukrade njegov čarobni mač i sakri ga pod gomilu kravlje balege, iskrade se i pobeže sa svojom družinom. Pelej se probudi i shvati da je ostao sam, napušten, razoružan i okružen divljim Kentaurima koji su se taman spremali da ga ubiju; međutim, njihov kralj Hejron založio se za njega i spasao mu život, pa mu je čak i otkrio gde mu je sakriven mač i vratio mu ga nazad.[8]

j) U međuvremenu, po Temidinom savetu, Zeus odabra Peleja za muža Nereide Tetide, kojom je sam želeo da se oženi, ali nije imao hrabrosti jer su Suđaje izjavile da će sin koga bude rodila Tetida biti mnogo moćniji i slavniji od svog oca. Zeus je bio uvređen što ga Tetida odbija štiteći interese svoje pomajke Here, zbog koje se zaklela da se neće udati za besmrtnika. Hera joj je bila zahvalna i odluči da se zakaže takmičenje najotmenijih među smrtnicima i pozva sve Olimpljane da prisustvuju venčanju u vreme novog punog meseca, a svog glasnika Irida posla u pećinu kralju Hejronu sa naređenjem da se Pelej pripremi za takmičenje.[9]

k) Hejron je predvideo da Tetida, budući besmrtna, u početku neće baš rado prihvatiti udaju, pa se Pelej, po Hejronovom savetu, sakri iza žbuna šarenih bobica mirte na obali malog tesalijskog ostrva, gde je Tetida često dolazila naga, jašući na osedlanom delfinu, da bi se odmorila u prijatnom snu u pećini koju je ovaj žbun napola skrivao. Tek što je ušla u pećinu i zaspala, a Pelej je zaskoči. Borili su se ćutke, ali žestoko. Tetida je neprestano menjala oblik i bivala vatra, voda, lav i zmija;[10] ali Pelej je već znao takve trikove, pa ju je odlučno stezao čak i onda kad se pretvorila u ogromnu, ljigavu sipu i prskala ga svojim mastilom — zbog čega je obližnji rt dobio ime Sepija i od tada bio posvećen Nereidama. Iako je bio

ispečen, pokvašen, povređen, ožaren i poliven lepljivom tečnošću sepije, Pelej ne popusti te se ona najzad predade, te tako pripadoše jedno drugome u strasnom zagrljaju.[11]

l) Svadbu su slavili ispred Hejronove pećine, na Gori Pelion. Olimpljani su bili prisutni i sedeli su na dvanaest tronova. Sama Hera je podigla buktinju a Zeus, najzad pomiren sa svojim porazom, izvede mladu; Suđaje i Muse su pevale; Ganimed je sipao nektar; a pedeset Nereida su igrale kolo na belome pesku. Mnoštvo Kentaura učestvovalo je u svetkovini noseći vence od poljskog cveća, mlatarajući jelovim granama i proričući dobru sreću.[12]

m) Hejron je dao Peleju koplje; Atena mu je uglačala dršku izdeljanu od jasenovog drveta odrezanog sa vrha Peliona; a Hefajst mu je iskovao oštricu. Zajednički poklon svih bogova bio je veličanstvena zlatna ratna oprema, čemu je Posejdon dodao dva besmrtna konja, Balija i Ksanta.[13]

n) Ali boginja Erida, koja nije bila pozvana, odlučila je da nasamari božanske goste, i dok su Hera, Atena i Afrodita prijateljski ćaskale držeći se za ruke, ona im spusti zlatnu jabuku pred noge. Pelej je podiže i kad pročita: »Najlepšoj!« zbuni se ne znajući kojoj je boginji namenjena. Ta jabuka je prauzrok Trojanskog rata.[14]

o) Neki opisuju Pelejevu ženu Tetidu kao Hejronovu kćerku i običnu smrtnicu; kažu da je Hejron, u želji da podigne Pelejev ugled, sam širio glasove da se Pelej oženio boginjom, gospodaricom njegove kćeri.[15]

p) U međuvremenu Hejron je blagonaklono povratio Pelejevo bogatstvo i dodao mu i velika stada krava, kao svadbeni dar, a Pelej posla neka od tih stada u Ftiju kao neku vrstu namirenja za nehotično ubistvo Eritiona; ali pošto u Ftiji nisu hteli da prime stada kao naknadu, on ih ostavi da lutaju brdima. Ovo, se pokaza srećnom odlukom, zato što je jedan besni vuk, koga je poslala Psamata da osveti sina joj Foka, utoljavao svoju glad proždirući krave bez gospodara. Kad se Pelej i Tetida suočiše sa tim vukom, izgledalo je kao da će skočiti Peleju pod grlo, Tetida ga tako zlokobno pogleda, izplazivši jezik, da se vuk pretvori u kamen, koji odonda stoji na putu između Lokride i Fokide.[16]

q) Kasnije se Pelej vratio u Jolk, gde mu je Zeus podario vojsku mrava pretvorenih u ratnike, pa je Pelej tako postao kralj Mirmidonaca. On je osvojio grad bez ičije pomoći, ubio najpre Akasta, a zatim preplašenu Kretidu; i svoje Mirmidonce uveo u grad preko raskomadanog Kretidinog tela.[17]

r) Tetida je postepeno spalila sve smrtne delove svojih šest sinova koje je rodila sa Pelejem, da bi ih učinila besmrtnima kao što je i sama bila, i sve ih redom poslala na Olimp. Ali je Pelej uspeo da se domogne sedmog kad joj je već pošlo za rukom da mu sve telo osim pete učini besmrtnim na taj način što im je telo stavljala na vatru i trijala ga zatim ambrozijom; napola opaljena peta izmakla je ovom trljanju. Naljutivši se što je nepozvan upao, Tetida napusti Peleja i vrati se kući u more, nazvavši svoga sina Ahilej zato što još nije nijednom. usnom dodirnuo njene grudi. Pelej je Ahileju našao drugu petu, koju je izvadio iz skeleta džina Damisa, ali toj peti je bilo suđeno da mu donese propast.[18]

s) Isuviše ostareo da se sam bori kod Troje, Pelej je docnije dao Ahileju ratnu opremu od zlata, koplje sa jasenovom drškom i oba konja, dakle darove koje je dobio o svadbi. Njega su, izgleda, iz Ftije izgnali Akastovi sinovi, koji ga se više nisu plašili kad su čuli za Ahilejevu smrt; ali Tetida mu predloži da ode u pećinu pored mirtinog žbuna, gde se prvi put s njom sastao, i da čeka dok se ona ne pojavi da ga uzme k sebi pa da zauvek žive zajedno u morskim dubinama. Pelej ode do pećine i sa žudnjom posmatraše lađe koje su prolazile, nadajući se da će mu neka, možda, dovesti iz Troje unuka Neoptolema.[19]

t) Međutim Neoptolem je obnavljao svoju razbijenu flotu u Molosi, i kad doču za Pelejevo izgnanstvo, on se preruši u trojanskog zarobljenika i brodom otplovi za Jolk, i tamo pokuša da ubije Akastove sinove i da se dočepa grada. Ali Pelej, postavši nestrpljiv, zakupi brod do Molosa; nevreme otera brod na ostrvo Ikos, u blizini Euboje, i on tu umre i bi sahranjen, tako da nije dočekao besmrtnost koju mu je Tetida bila obećala.[20]

1. Apolodor: III, 12, 8; Pindar: Nemejske ode V, 13;
2. Plutarh: Uporedne priče 25; Pausanija: X, 1, 1 1 II,, 29, 7; Euripidova Andromaha 687; Ceces: O Likofronu 175; Diodor sa Sicilije: IV, 72;

3. Apolodor: III, 12, 7; Pausanija: II, 29, 7; Diodor sa Sicilije: loc. cit.;
4. Apolodor: loc. cit.; Hesiod, navodi ga Strabon: IX, I, 9; Stefan Vizantijski sub Kychreios Pagos; Eustatije uz Dionisov Opis zemlje 507; Plutarh: Solon 9; Likofron: Kasandra 110; Pausanija: I, 36, 1;
5. Apolodor: loc. cit.;
6. Ibid; m, 13, 1—2; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Ceces: O Likofronu: 175, Eustatije uz Homerovu Ilijadu II, 648;
7. Pindar: Nemejske ode V, 26 1 IV, 59; Sholijast uz Pindarove Nemejske ode IV, 54 1 59; Zenobije: Izreke V, 20, Apolodor: loc. cit.;
8. Apolodor: III, 13, 3; Hesiod, navode ga u sholijastu uz Pindarove Nemejske ode IV, 59;
9. Apolonije sa Roda: IV, 790; Pindar: Istamske ode VIII, 41;
10. Ovidije: Metamorfose XI, 221; Sofokle: Troil, navodi ga sholijast uz Pindarove Nemejske ode III, 35; Apolodor: III, 13, 5; Pindar: Nemejske ode IV, 62; Pausanija: V, 18, 1;
11. Ceces: O Likofronu 175 i 178; Sholijast uz Apolonija sa Roda I. 582; Herodot: VII, 191; Filostrat: Heroika XIX, 1;
12. Euripid: Ifigenija u Aulidi 703, 1036; Apolonije sa Roda: IV, 790; Katul: XLIV, 305;
13. Apolodor: III, 13, 5; Homer: Ilijada XVI, 144; XVIII, 84 1 XVI, 149; Kiprija, navodi sholijast uz Homerovu Ilijadu XVI, 140;
14. Higin: Fabula 92; Fulgentije: III, 7;
15. Apolonije sa Roda: I, 558; Sholijast uz Apolonija sa Roda IV, 816;
16. Antonije Liberal: Preobraženja 38; Ceces: O Likofronu 175 1 901;
17. Ceces: O Likofronu 175; Homer: Ilijada XXIV, 536; Pindar: Nemejske ode III, 34; Apolodor: III, 13, 7; Sholijast uz Apolonija sa Roda: I, 224;
18. Ptolomej Hefajstionov: IV, navodi ga Fotije: str. 487; Apolodor: III, 13, 6; Likofron: Kasandra 178; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XVI, 37;
19. Homer: Ilijada XVIII, 434 i XVI, 149; Euripid: Trojanke 1128, uz sholijast; Andromaha 1253;
20. Dictys Cretensis: VI, 7—9; Stefan Vlzantijski sub Icos; Palatine Anthology VII, 2, 9.

*

1. Mit o Ajaku, Psamati ("peskovita obala") i Foku ("foka") pojavljuje se u folkloru gotovo svih evropskih zemalja. Najčešće heroj ugleda grupu foka kako plivaju prema pustoj obali za vreme punog meseca, a zatim iz njihovih koža izlaze mlade žene. Heroj se skriva iza stene dok one gole igraju po pesku, zatim se dočepa jedne fokine kože, i tako zadobija vlast nad jednom od njih, obljubljuje je i ona dobija dete. Na kraju se posvađaju, ona preotima svoju kožu i otpliva. Igra pedeset Nereida na Tetidinoj svadbi i njen povratak moru pošto je rodila Ahileja — izgleda da je fragmet ovog mita, čije je poreklo po svoj prilici ležalo u, obrednoj igri pedeset fokinih sveštenica, posvećenih Mesečevoj Boginji, koja je održavana kad bi počinjao izbor svetog kralja. Glavna sveštenica bi izabrala svetoga kralja posle te igre. U ovom mitu prikazuje se taj događaj u Ajgini, ali sudeći po Pelejevoj borbi u blizini rta Sepije, sličan su obred održavale i u Magneziji sveštenice kulta sipe — sipe se stalno pojavljuju na umetničkim predmetima na Kreti, uključujući i standardnu vagu iz kraljevske riznice u Knosu, a takođe i na spomenicima u Karnaku i svuda po Bretanji. Sipa ima osam pipaka, kao što cvet svete sase na Telmonu ima osam latica, a broj osam je oznaka plodnosti u mitovima Sredozemlja. Ime Pelej (»blatnjavi«) verovatno je naziv za svetog kralja koji je došao otuda što su novog kralja polivali sepijom za vreme obreda, budući da je smatran sinom Eudeja (»zapetljanog«), a to je, u stvari, sinonim za sipu.

2. Akastova lovačka družina, i večera koja je usledila posle lova, zatim nestanak Pelejevog čarobnog mača, izgleda da su pogrešno izvedeni iz jedne ikone koja je prikazivala pripremne obrede za krunisanje: krunisanje je podrazumevalo i venčanje sa plemenskom naslednicom. Prizor je svakako prikazivao obrednu borbu ljudi prerušenih u životinje i izvlačenje vladarevog mača iz napukle stene (koju je mitograf pogrešno

shvatio kao kravlju balegu) — kao u mitovima o Teseju (vidi 95, e) i kralju Arturu. Ali jasenovo koplje, koje je odsekao Hejron sa gore Pelion, stariji je simbol vlasti od mača.

3. Tetidina preobražavanja opisuju kako se tokom igre simbolično prikazivalo menjanje suštine boginjine moći u skladu sa menama godine (vidi 9, d i 32, b). Mirtin žbun iza koga se sakrio Pelej kad ju je prvi put ugledao, simbolizuje poslednji mesec njegove vladavine (vidi 52, 3 i 109, 4) pa mu je stoga i služio kao utočište kad se vladavina završila. Ovaj mit, izgleda, opisuje jednu ugovorenu svadbu, kojoj su prisustvovali predstavnici dvanaest plemena ili klanova saveza između ftijskog princa i sveštenice Mesečeve Boginje iz Jolka u Tesaliji.

4. Lako se moglo desiti da se autor stare engleske sage o trojanskom ratu koristio nekim zagubljenim klasičnim izvorom kad je Peleja predstavio kao "pola-čoveka, pola-konja"; to bi značilo da je Peleja usvojilo pleme Ajakida, koje je pripadalo kultu konja. Ovakvo usvajanje bilo je uslovljeno sakralnim svečanostima sa žrtvovanjem konja i gozbom (vidi 75, 3) pa se tako može objasniti zašto je Pelej kao svadbeni dar dobio konje Baleja i Ksanta bez kola. Kentauri iz Magnezije i Tesalijci iz Jolka izgleda da su bili vezani egzogamskim savezom; odatle tvrđenje u sholijastu uz Apolonija sa Roda da je Pelejeva žena, u stvari, Hejronova kći.

5. Opis Pelejeve zbunjenosti kad je ugledao jabuku koju je bacila Erida svakako potiče sa slike koja prikazuje Mesečevu Trojnu Boginju kako svetome kralju poklanja jabuku besmrtnosti (vidi 32, 4; 53, 5 i 159, 3). Akastovo ubistvo i Pelejev ulazak u grad preko raskomadanog Kretejinog leša verovatno je takođe pogrešno tumačenje jedne ikone što je prikazivala novog kralja, spremnog da se proveze ulicama prestonog grada, pošto je pre toga raspolutio svog prethodnika sekirom.

6. Česta ubistva, slučajna ili namerna, koja su činili prinčevi da bi napustili dom i da bi ih od greha očistio neki drugi kralj, čijom bi se kćerkom posle oženili, izmišljotine su poznijih mitografa. Nema razloga da se pretpostavi da je Pelej napustio Ajginu ili Ftiju u oblaku u vreme kad se kraljevstvo nasleđivalo po ženskoj liniji; kandidati za presto su uvek dolazili sa strane i novi kralj je uvek bivao ponovo rođen u kraljevskoj kući posle ritualnog ubijanja prethodnika. On je tada menjao ime i plemensku pripadnost i smatralo se da tim činom otklanja od sebe osvetnički duh ubijenoga. Slično se desilo i s Telamonom iz Ajgine; on je otišao na Salaminu, bio izabran za novog kralja, ubio starog kralja — koji je postao proročki heroj — i oženio se glavnom sveštenicom sovinog bratstva. Kasnije, u civilizovanije doba, kad se sličan ritual očišćenja od greha primenjivao i nad običnim zločincima, bilo je zgodnije zaboraviti da je nekada sticanje kraljevstva bilo uslovljeno ubistvom starog kralja i nametnuti ideju da su Pelej, Telamon i ostali bili umešani u ubistva i bruku koji nemaju veze sa njihovim dolaskom na presto. Da bi se opravdale ove nezgode i bruke, mitografi su često izmišljali i lažno optuživali heroja da je pokušao da ugrozi kraljičinu vrlinu (vidi 75, a i 101, e). Kihrejeva veza sa Eleusinskim misterijama i Telamonova ženidba atenskom princezom postale su veoma značajne kad su se, 620. god. pre naše ere, Atena i Megara raspravljale oko Salamine. U ovom sporu sudije su bili Spartanci i atenski izaslanici su sa uspehom opravdali svoje zahteve, zasnivajući ih na Telamonovim vezama na Atici (Plutarh: Solon. 8 i 9).

7. Fokova pogibija od diska, kao i Akrisijeva smrt (vidi 72, p) izgleda da su potekle od pogrešnog tumačenja jedne ikone koja je prikazivala kraj vladavine kralja Foka — disk koji leti trebalo je da predstavlja sunčani disk; mit jasno kazuje da je žrtveno oružje bila sekira. Nekoliko je heroja, pored Ahileja, ubijeno ranjavanjem u petu; to se ne javlja samo u grčkoj, već i u egipatskoj, keltskoj, lidijskoj, indijskoj i nordijskoj mitografiji (vidi 90, 8 i 92, 10).

8. Spaljivanje Tetidinih sinova bilo je opštepoznati čin: to je prinošenje dečaka kao zamenika svetoga kralja na žrtvu svake godine (vidi 24, 10 i 156, 2). Na kraju osme godine i sam kralj je bivao žrtvovan (vidi 91, 4 i 109, 3). Ovom običaju u indijskoj Mahabharati odgovara davljenje sedam sinova boginje Ganga na zahtev

Krišne. I tu otac spasava poslednjeg, Bhišma, a zbog toga ga boginja napušta. Aktorova podela kraljevine na tri dela poklapa se sa mitom o Proitu (vidi 72, h): sveti kralj, umesto da pusti da ga žrtvuju na isteku vladavine, zadržava jedan deo svoje kraljevine, a preostali deo zavešta svojim naslednicima. Kraljevi koji dolaze posle njega nastoje da doživotno zadrže vlast.

9. Pelejeva smrt na Kosu svedoči da je njegovo ime bilo kraljevska titula i u Kosu kao i u Ftiji, Jolku i na Salamini. On je postao kralj Mirmidonaca zato što su u Ftiji poštovali boginju Mirmek (»mrav« — vidi 66, 2). Priča Antonija Liberala o Tetidi i vuku izgleda da je izvedena sa ikone koja je prikazivala boginju Vučicu Afroditu (Pausanija II, 31, 6) kako nosi gorgonsku masku dok žrtvuje krave.

82 ARISTAJ

Hipsej, veliki kralj Lapida koga je Najada Kreusa rodila rečnom bogu Peneju, oženio se Hlidanopom, jednom drugom Najadom, i s njom imao kćerku Kirenu. Kirena nikako nije volela da tka, prede i radi domaće poslove; umesto toga ona je po šumama na Gori Pelion, po ceo dan i do po noći lovila divljač i zveri, pravdajući se kako je stadima njenoga oca potrebna zaštita. Apolon ju je jedanput posmatrao kako se rve sa snažnim lavom pa je pozvao i kralja Kentaura — Hejrona da posmatra borbu, iz koje je Kirena, kao i obično, izašla pobednicom; Apolon se poče raspitivati ko je ona i da li bi bila dostojna mlada za njega. Hejron se nasmeja. On. je dobro znao da Apolon ne samo što zna njeno ime nego da je odlučio i da je otme — ili onda kad ju je video kako čuva Hipsejevo stado pored reke Peneja, ili kad joj je lično predao nagradu — dva lovačka psa — pošto je pobedila u trčanju na Pelijinim pogrebnim igrama.[1]

b) Hejron je dalje predskazao da će Apolon odvesti Kirenu preko mora u najbogatiji Zeusov vrt i načiniti je kraljicom velikoga grada, pošto prethodno bude sakupio ostrvljane na brdo što se diže nad dolinom. U Libiji će je dočekati u zlatnoj palati, i tu će dobiti kraljevinu, podjednako dobru i za lovce i za zemljoradnike; tu će mu ona roditi sina. Hermes će na porođaju preuzeti ulogu primalje i pomoći da se rodi dete, koje će se zvati Aristej, ili Aristaj, a onda će ga predati Horu i Majci Zemlji, i zamoliti da ga odhrane nektarom i ambrozijom. Kad Aristaj poraste, on će osvojiti naziv »Besmrtni Zeus«, »Čisti Apolon« i »Čuvar stada«.[2]

c) Apolon postupi tako, uze Kirenu u svoje zlatne kočije i dovede je do mesta gde danas leži grad Kirena. Afrodita je čekala da im poželi dobrodošlicu, i smestila ih bez odlaganja u postelju u libijskoj zlatnoj odaji. Te večeri Apolon obeća Kireni da će živeti dugo i da će uživati u svojoj lovačkoj strasti i vladavini nad bogatom zemljom. On je tada predade na čuvanje nekim mirtinim Nimfama, Hermesovim kćerima sa obližnjeg brda, gde ona rodi Aristaja, a posle druge Apolonove posete — vidovitog Idmona. Ali se Kirena jedne noći podade i Areju, i rodi mu tračkog Diomeda, vlasnika kobila što su jele ljude.[3]

d) Mirtine nimfe dale su Aristaju nadimak »Agrej« i »Nomije« i naučile ga kako da gruša mleko i pravi sir, kako da napravi košnicu i kalemi divlju maslinu. Ovim korisnim znanjima on je naučio i druge ljude i oni ga zahvalno nagradiše božanskim počastima. Iz Libije je otplovio u Bojotiju, a zatim ga je Apolon odveo u Hejronovu pećinu, da ga Hejron posveti u neke misterije.

e) Kad je Aristaj odrastao, Muse su ga oženile Autonojom, s kojom je izrodio zlosrećnog Aktajona i Makridu, Dionisovu dadilju. Muse su ga još naučile i veštini lečenja i proricanja, i postavile ga da im čuva ovce što su pasle po Atamantskoj ravnici u Ftiji, oko planine Otride i u dolini reke Apidan. Tu je Aristaj postao vičan lovu a počeo je da ga uči od Kirene.[4]

f) Jednog dana otišao je u Delfisko proročište da se posavetuje i tamo mu rekoše da obiđe ostrvo Kej, gde ga očekuju velike počasti. On smesta krenu i zateče nesreću — pseća zvezda spržila je sve iz osvete prema ostrvljanima, koji su među sobom krili Ikarijevog ubicu. Aristaj okupi ljude, podiže veliki oltar na planini i prinese žrtve Zeusu, istovremeno moleći pseću zvezdu da ubice kazni smrću. Zeus primi žrtve i naredi etesinskim silnim vetrovima da rashlađuju Grčku i obližnja ostrva četrdeset dana po uzlasku

pseće zvezde. Tako kuga prestade a narod ostrva Kija ne obasu Aristaja samo zahvalnošću već se poče moliti psećoj zvezdi noću i pri svakom njenom izlasku.[5]

g) On je potom obišao Arkadiju, a kasnije se smestio u Tempe. Ali tu mu sve pčele uginuše; duboko ožalošćen, on ode do vira reke Penej, gde je znao da će naći Kirenu, koja je tu boravila sa svojim sestrama Najadama. Njegova tetka, Aretusa, duboko pod vodom začu bolan i molećiv glas, izroni glavu, prepozna Aristaja i pozva ga dole u izvanredan dvorac Najada. One su ga oprale vodom što je tekla iz nepresušnog izvora, a posle žrtvene časti, Kirena ga posavetova: »Uhvati i sveži svoga rođaka Proteja, i nateraj ga da ti objasni zašto su ti pčele obolele.«

h) Protej se odmarao po podne u pećini na ostrvu Far, zaklonjen od pseće zvezde, i pošto ga je Aristaj savladao, uprkos tome što je menjao obličje, doznade da su mu pčele uginule za kaznu što je prouzrokovao Euridikinu smrt; to je bilo istina jer mu se Euridika, kad je na obali reke Tempe pokušao da je obleži, otela i pobegla, pa ju je tada ujela zmija.

i) Aristaj se potom vrati u dvorac, gde ga je Kirena poučila da u šumi podigne četiri oltara Drijadama, Euridikinim pratiljama, i da žrtvuje četiri mlada bika i četiri junice; zatim da im prospe krv kao žrtvu livenicu i da ostavi lešine na tom mestu; najzad, da se vrati devetog dana u zoru i donese oproštajne bulke, ugojeno tele i crnu ovcu da bi umilostivio Orfejev duh, koji se već u donjem svetu pridružio Euridici. Aristaj je poslušao i devetog se jutra roj pčela podiže sa trulih leševa i preseli na drvo. On uhvati roj i smesti ga u košnicu; i Arkađani ga sada slave kao Zeusa, jer ih je naučio kako da roje pčele.[6]

j) Nesrećan zbog smrti svoga sina Aktajona, on omrznu Bojotiju i otplovi sa svojim drugovima u Libiju, a od Kirene je zatražio flotu da bi se iselio. Ona rado pristade da mu je da i on se ubrzo nađe na moru i zaplovi na severozapad. Opčinjen divljom lepotom Sardinije, gde je najpre pristao brodom, on poče da je obrađuje i tu mu se rodiše dva sina a uskoro mu se pridruži i Dajdal; ali sudeći po pričama, on na Sardiniji nije osnovao nijedan grad.[7]

k) Aristaj je obišao i druga udaljena ostrva i na njima doživeo božanske počasti, naročito od odgajivača maslina. Najzad je stigao u Trakiju i dopunio svoje obrazovanje učestvovanjem u Dionisovim misterijama. Pošto je neko vreme živeo nedaleko od planine Hajne i osnovao grad Aristajum, iščezao je bez traga, i otada ga kao boga poštovahu tračanski varvari i civilizovani Grci.[8]

1. Pindar: Pitijske ode IX, 5; Apolonije sa Roda: II, 500; Kalimah: Himna Artemidi 206;
2. Pindar: loc. cit.;
3. Diodor sa Sicilije: IV, 81; Pindar: loc. cit.; Apolonije sa Roda: loc. cit.; Higin: Fabula 14; Apolodor: II, 5, 8;
4. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: III, 4, 4; Apolonije sa Roda: IV, 1131 1 II, 500; Pindar: loc. cit.;
5. Apolonije sa Roda: II, 500; Diodor sa Sicilije: IV, 82; Higin: Pesnička astronomija II, 4;
6. Vergilije: Georgike IV, 317—658; Pindar, navodi ga Servije uz Vergilijeve Georgike I, 14;
7. Servije: loc. cit.;
8. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pausanija X, 17, 3.

*

1. Pindar je obradio Aristajevo poreklo da bi polaskao naslednicima onoga Bata koji je 691. pre nove ere poveo koloniju iz Tera u Libiju, gde je osnovao Kirenu i bio prvi kralj dinastije koja je dugo vladala. Kirenci su prisvajali Aristaja kao svoga pretka — prema Justinu (XIII, 7), Bat (»vezana jezika«) bio je samo nadimak za Apolonovog sina, jer su Apolona poštovali u Teri, a kirenska luka se zato zvala Apolonija. Ali Kirena je postojala kao mitološki lik mnogo pre Batovog vremena. Njena veza sa Kentaurima pokazuje da je bila boginja magnezijanskog kulta konja koji je prenet u Teru, jer se i Hejronovo ime pojavljuje u ranom natpisu na steni u Teri. Mit o tome da je Kirena rodila Idmona Areju odnosi se na ovu raniju boginju.

2. Mirta je u početku bilo drvo smrti (vidi 109, 4), pa su stoga mirtine nimfe bile proročice sposobne da posavetuju mladog Aristaja, ali ono je postalo i simbol kolonizacije, jer su iseljenici uzimali sa sobom mirtino busenje da bi pokazali kako su raskrstili s dotadašnjim životom.

3. Aristaj je bio obredni naziv za arkadijskog i kejskog Zeusa; a na drugim mestima za Apolona i za Hermesa. Prema Serviju (uz Vergilijeve Georgike I, 14) Hesiod zove Aristaja »pastoralni Apolon«. U Tanagri u Bojotiji (Pausanija IX, 22, 1) Hermes je bio poznat kao »nosilac ovna«, a u Faraju u Ahaji bile su mu posvećene ribe (Pausanija VII, 22, 2). Slikarstvo na grobnicama u Kireni prikazuje Aristaja opkoljenog ovcama i ribama kako nosi ovna. Njegova lutanja objašnjavaju kultni naziv Aristaj, koji se javlja na Siciliji, Sardiniji, Keju, u Bojotiji, Tesaliji, Makedoniji i Arkadiji. Pseća zvezda je egipatski bog Tot, poistovećen sa Hermesom, koji je kod Keanaca bio poznat kao Aristaj.

4.Opis rojenja pčela na kravljim lešinama u stvari je Vergilijeva pogreška. One bi se rojile pre na lavovima koje je pobila Kirena ili na lavovima koji su bili pobijeni u njenu čast. Ovaj mit, kao i onaj o Samsonovim pčelama koje su se rojile na lavljem lešu, izgleda da je izveden iz primitivne ikone što pokazuje nagu ženu u ljubavnom zagrljaju sa lavom, dok pčela leti iznad leša drugoga lava. Naga žena je lavlja boginja Kirena ili hetitska Hepata ili Anata iz Sirije, ili Hera-lavlja boginja Mikene, a njen partner je svaki kralj koji treba da umre pod letnjim znakom lava, koji se u egipatskom Zodijaku označava nožem. Kao Tesej ili Herakle, kralj nosi lavlju masku i kožu, i obuzet je duhom mrtvoga lava, svog prethodnika, što mu se javlja u obliku pčele (vidi 90, 3). To se događa u proleće, kad se pčele prvi put roje, ali kasnije kao letnja pčelinja boginja, ona će ga smrtno ubosti i obezuditi (vidi 18, 3). Lav koga je sveti kralj lično ubio — kao što su to učinili Herakle i njegov prijatelj Filije (vidi 153, e-f) na Peloponezu, ili Kizik na Gori Dindim na Mramornom moru (vidi 149, h), ili Samson u Filistiji (Sudije XIV, 6), David u Betlejemu (I. Samuilo XVII, 34) — bio je jedna od životinja što je kralja izazivala na ritualni boj u vreme krunisanja.

5. Vergilijeva priča o Aristajevom dolasku na reku Penej još je jedan dokaz o neodgovornosti u tumačenju mitova; Protej, koji je živeo u Faru, s one strane Nilove delte, upleten je bezrazložno u ovu priču. Postojalo je čuveno Apolonovo proročište u Tempi, koje bi Aristaj kao njegov sin sasvim prirodno pitao za savet; Aretusa, rečica na Peloponezu, nema veze sa Penejem; i Aristaju su pokazali razne odaje Najadinih dvorova, gde su izvori reke Tibra, Poa, Anije, Fase i ostalih reka veoma udaljenih jedna od druge, što je — mitografski apsurd.

6. Izvoz ulja na Siciliju bio je Krećanima probitačniji od kalemljenja maslina; ali čim su u pozno mikensko doba osnovane helenske kolonije na južnoj obali, uzgajanje maslina postalo je i tamo poznato. Aristaj, koji je pohodio Siciliju, može se poistovetiti sa Zeusom Morijem, čija je dužnost da deli kaleme svetih maslina sa drveta koje je zasadila Atena na atenskom Akropolju (vidi 16, c). On je možda počeo i odgajanje pčela, koje je u Atenu doprlo sa Minojske Krete, gde su profesionalni odgajivači pčela nosili znak pčele kao trgovački amblem na rukavici i upotrebljavali košnice od terakote. Grčka reč za biljni polen i med cerinthos je poreklom sa Krete, a otuda su i sve reči koje su u vezi s tim, kao što su cerion, »medni sat«, cerinos, »voštan«, ceraphis, "pčelinja larva" — vrsta gusenice. Ker (ime koje se pisalo i car ili Q-TE) obično je značilo »sudba«, »udes«, »sudbina« — i proširilo se u ceres, »kuge, nevolje, neviđena zla« — mora biti da je prvobitno bilo ime kretske boginje pčela, boginje smrti u životu. Tako boginju Sfingu u Tebi Ajshil zove »posednica muškarca Ker« (Sedmorica protiv Tebe 777).

83 MIDA

Mida je sin velike boginje Ide i satira čije se ime ne pamti. On je bio kralj makedonske Bromije, voleo je zadovoljstva i vladao je Brigijcima (ili, kako su ih još zvali, Mojsinecima) i zasadio proslavljeni vrt ruža.[1] Dok je još bio u povoju, opaziše kako povorka mrava, noseći zrnevlje žita, ide po ogradi njegove kolevke i

zaspalom detetu stavlja na usne zrnevlje; taj predznak proroci protumačiše tako da će on u budućnosti nagomilati veliko bogatstvo; kad je odrastao. Orfej mu je bio učitelj.[2]

b) Jednog dana, razvratni stari satir Silen, nekadašnji Dionisov vaspitač, udalji se slučajno od glavnine raskalašne Dionisove vojske koja je napredovala od Trakije prema Bojotiji te ga u Midinom ružičnjaku nađoše kako spava mrtav pijan. Vrtlari ga vezaše vencima od cveća i dovedoše pred Midu, kome Silen ispriča izvanredne priče o ogromnom kontinentu što leži preko okeanovog korita, sasvim odvojen od spojenog kopna Evrope, Azije i Afrike, i na kome ima sjajnih gradova naseljenih srećnim stanovnicima džinovskog stasa, koji dugo žive i imaju izvanredno društveno i pravno uređenje. Ogromna ekspedicija — najmanje deset miliona ljudi — krenu odande brodovima preko okeana u pohode Hipelorejcima; ali shvativši da je njihova zemlja lepša i bolja od svega što stari svet može da im ponudi, povukoše se nezadovoljni i razočarani. Među ostalim čudima Silen pomenu i strašnu jamu preko koje nijedan putnik ne može da pređe. Sve rečice teku u blizini, a drveće koje raste pored obala prve reke rađa plodove od kojih oni što ih okuse plaču, ječe i najzad presvisnu. Ali plodovi sa obala druge reke vraćaju mladost, čak i u pozno doba čovekovo, u stvari, pošto se prođu unazad srednje godine, mladost i mladićstvo, čovek postaje ponovo dete, zatim novorođenče, i najzad iščezava. Mida, oduševljen Silenovom pričom, gostio ga je i dvorio pet dana i pet noći, i najzad mu odredio pratioca do Dionisovog ratnog štaba.[3]

c) Dionis, koji se bio zabrinuo za Silena, posla glasnika da pita Midu kakvu bi nagradu želeo. Mida bez ustezanja odgovori: »Molim te, učini da se sve što dotaknem pretvori u zlato.« Međutim ne samo što su se kamenje, cveće i nameštaj u njegovoj kući pretvarali u zlato pod njegovim dodirom, već se, kad bi seo za sto, to isto događalo sa hranom koju bi pokušao da jede, i vodom koju bi pokušao da pije. Uskoro Mida poče da moli da ga oslobode toga opasnog dara, jer je umirao od gladi i žeđi; a Dionis, koga je ovo veoma zabavljalo, reče mu najzad da ode na izvor reke Paktol, u blizini Gore Tmol, i da se tamo očisti. Mida posluša, i odmah bi oslobođen zlatonosnog dodira ali se zlatonosni pesak reke Paktol od tada do današnjeg dana preliva i žuti.[4]

d) Kad je stigao u Aziju u pratnji svojih Brigijanaca, Midu usvoji frigijski kralj Gordije, koji je bio bez dece. Dok je još bio siromašan seljak, Gordije se iznenadio kad je jednog dana spazio velikog orla kako čuči na rudi njegovih volovskih kola. Pošto je izgledalo da će taj orao ostati tako na rudi ceo dan, on odluči da povede zapregu prema frigijskoj Telmisi, koja je sada deo Galateje, gde je postojalo jedno pouzdano proročište; ali kod gradske kapije on srete jednu mladu proročicu; kad vide orla kako još čuči na rudi, ona mu naredi da bez odlaganja prinese žrtvu Zeusu — kralju. »Poći ću s tobom, seljače«, reče ona, »da bih bila siguma da ćeš izabrati prave žrtve.« »Svakako«, odgovori Gordije. »Ti izgledaš pametna mlada žena, puna obzira — da li si voljna da mi postaneš supruga?« »Čim završimo prinošenje žrtava«, pristade ona.

e) U međuvremenu frigijski kralj iznenada umre bez naslednika, a jedno proročanstvo objavi: »Frigijci, vaš kralj se približava sa svojom mladom na volovskim kolima.« Kad volovska kola stigoše na pijačni trg Telmise, orao odmah privuče opštu pažnju i Gordija jednodušno proglasiše kraljem. U znak zahvalnosti on posveti kola Zeusu, zajedno sa jarmom privezanim za rudu na neobičan način. Jedno proročanstvo je tada objavilo da će onaj ko bude uspeo da razdreši čvor, postati gospodar Azije. Jaram i ruda su zatim smešteni u Akropolj u Gordijumu, gradu koji je osnovao Gordije, gde su ga Zeusove sveštenice ljubomorno čuvale vekovima — dok Aleksandar Makedonski nije drsko presekao čvor svojim mačem.[5]

f) Posle Gordijeve smrti, Mida ga nasledi na prestolu, razvi Dionisov kult i osnova grad Ankiru. Brigijanci koji su krenuli s njim postadoše poznati kao Frigijanci, a kraljevi Frigije su se naizmenično zvali Mida i Gordije; tako da se sada prvi Mida pogrešno smatra Gordijevim sinom.[6]

g) Mida je prisustvovao čuvenom muzičkom takmičenju Apolona i Marsija na kome je sudio rečni bog Tmol. Tmol je dodelio nagradu Apolonu. Mida se nije složio sa ovom ocenom i Apolon ga je kaznio magarećim ušima. Dugo vremena Mida je uspevao da krije svoje uši pod frigijskom kapom; ali je njegov berberin znao za taj nedostatak i nije mogao da sačuva tajnu, iako mu je Mida zapretio smrtnom kaznom. On radi toga iskopa rupu na rečnoj obali, i uverivši se najpre da nikoga nema u okolini, prošaputa u nju: »U kralja Mide — magareće uši!« Zatim zatrpa rupu i otide smirivši se. Ali šikara na obali izraste i poče da

šapuće tajnu svakome ko bi tuda prošao. Kad je Mida shvatio da je njegova tajna dospela u javnost, on osudi berberina na smrt, napi se bivolje krvi i bedno skonča.[7]

1. Higin: Fabula 274; Filostrat: Život Apolonija iz Tijane VI, 27; Herodot: I, 14; VIII, 138;
2. Kikeron: O proticanju I, 36; Valerije Maksim: I, 6, 3; Ovidije: Metamorfoze XI, 92—3;
3. Ajlijan: Šarena istorija III, 18;
4. Plutarh: Minoj 5; Ovidije: Metamorfoze XI, 90; Higin: Fabula 191; Vergilije: Ekloge VI, 13;
5. Arijan: Anabasis of Alexander II, 3;
6. Justin: XI, 7; Pausanija: I, 4, 5; Ajlijan: Šarena istorija IV, 17;
7. Ovidije: Metamorfoze XI. 146; Persije: Satiri I, 131; Strabon: I, 3, 21.

*

1. Mida je nedovoljno provereno poistovećivan sa Mitom, kraljem Moshineka (»tele-čovek«), ili Mushija. Taj je narod, poreklom sa Ponta, u drugom milenijumu pre nove ere osvojio zapadni deo Trakije, kasnije poznate kao Makedonija; oni su prešli Helespont oko 1200. god. pre nove ere, pobedili Hetite u Maloj Aziji i zauzeli njihovu prestonicu Pteriju. Reč »Moshineci« se možda odnosi na kult mladog bivola duha svete godine. Ružičnjak kralja Mide i priče o njegovom rođenju ukazuju na orgastički kult Afroditin, kojoj je bio posvećen cvet ruže. Priča o zlatnom dodiru je izmišljena na račun bogatstva dinastije Mita, a i zbog zlatnog peska, kojeg je bilo u reci Paktol; često se tvrdi da su magareće uši izmišljene u vreme kad su u atenskoj komediji predstavljali kralja Midu kao satira sa smešno izduženim ušima.

2. Ali kako su magarci bili posvećeni njegovom pobratimu Dionisu, koji je par magaraca postavio i na nebo (Higin: Pesnička astronomija II, 23), verovatno je da je Mida slavio Dionisa prerušen u magarca. Par magarećih ušiju na vrhu skiptra od trske bio je kraljevski znak koji su nosili svi egipćanski dinastički bogovi, kao spomen na doba kad je vladao Set sa magarećim ušima (vidi 35, 4). Opadanje Setove moći i njeno privremeno oživljavanje produžilo je Setov kult i u vreme posle drugog milenijuma pre nove ere, u doba kraljeva Hiksa, ali pošto su Hetiti bili deo velike horde severnih osvajača, koju su predvodili Hiksosi, Mida sa magarećim ušima je, verovatno, zahtevao od Hetita vlast u ime Seta. U doba pre dinastije, Set je vladao drugom polovinom godine i svake godine ubijao svog brata Ozirisa, duha prve polovine, čiji je amblem bio bik; oni su bili, u stvari, porodični suparnici blizanci, koji su se neprestano otimali o milost svoje sestre, Mesečeve Boginje Izide.

3. Sasvim je moguće da je ikona sa koje potiče priča o berberinu kralja Mide prikazivala, u stvari, smrt magarećeg kralja. Njegova kosa, kao sunčani zraci, koja je predstavljala simbol kraljevske vlasti, postrižena je kao u Samsona (vidi 91, 1); njegovu odrubljenu glavu sahranili su u jamu da čuva grad Ankiru od zavojevača: trska je dvostruki simbol, budući drvo dvanaestog meseca (vidi 52, 3), ona kralja opominje da mu smrt neminovno predstoji, a istovremeno zakraljuje njegovog naslednika. Zbog velike magične snage bivolje krvi, jedino sveštenice majke zemlje mogu da je piju bez opasnosti (vidi 51, 4 i 155, a), a pošto je to Ozirisova krv, ona tim više mora biti otrovna za magarećeg kralja.

4. Tajna Gordijevog čvora je, izgleda, bila verske prirode, to je verovatno neizrečeno ime Dionisovo, čvrna šifra, vezana kaišima od sirove kože. Grad Gordija je bio ključ za Aziju (Malu Aziju), zato što su njegove utvrđene zidine ležale na jedinom upotrebljivom drumu kojim su se u to vreme mogli kretati trgovci od Troje do Antiohije, a samo su mesni sveštenik ili sveštenica kralju Frigije saopštavali tu tajnu, isto kao što je samo vrhovni sveštenik u Jerusalemu jedini znao ime Jehove, koje nikada nije izgovoreno. Aleksandar je uoči pohoda na Veliku Aziju silom presekao čvor kad je na čelu svoje vojske stigao u Gordiju i time okončao stari način vladavine, suprotstavivši svoj način vladavine religioznim misterijama. Gordije (od gruzein, "gunđati" ili "brbljati") dobio je ime verovatno po mrmljanju koje je dopiralo iz proročkog svetilišta.

5. Što priču o atlantskom kontinentu pripisuju pijanom Silenu, možda se da objasniti trima događajima o kojima piše Plutarh (Život Solona 25-9). Najpre, Solon je mnogo putovao po Maloj Aziji i Egiptu, zatim on sam je verovao u priču o Atlantidi (vidi 39, b) i pretvorio je u ep; i treće, on. se svađao sa dramatičarem Tespijem, koji je u svoje komade o Dionisu umetao smešne priče i ludorije koje su u stvari bile aluzije na stvarne događaje, stavljajući ih u usta satirima. Solon je pitao: »Zar se ne bojiš, Tespije, da govoriš tolike laži tako velikom broju slušalaca?« Kad je Tespije odgovorio: »Šta mari kad je ceo komad samo šala?« Solon se naljuti i reče mu šta misli: »Samo ti potpiruj takve neistine u našim pozorištima, pa će se one već uvući i u naše ugovore i povelje!« Ajlijan, koji kao autoritet navodi Teopompa, izgleda da je imao u rukama drugu ili treću verziju Tespijeve komedije, ili komediju Tespijevog učenika Pratina, u kojoj je Solon ismejan zbog utopijskih laži u epskoj pesmi i predstavljen kao Silen, koji bosonog luta po Egiptu i Maloj Aziji (vidi 27, b). Silen i Solon nisu imena bez sličnosti, i kao što je Silen bio Dionisov staratelj, tako je i Solon bio Pizistratov, a verovatno je da je Pizistrat po Solonovom savetu osnovao Dionisov kult u Ateni (vidi 27, 5).

6. Verovatno da je Solon na svojim putovanjima načuo ovde--onde neke priče o Atlantidi i uobličio ih u ep, pa je zatim taj ep poslužio za pozorišnu parodiju. Slično se desilo i u galskoj legendi o zemlji mladosti koja leži na drugoj obali okeana, u koju zlatokosi Nijam vodi Ojsinu i s njom se, čitav vek kasnije, vraća u Irsku. Ojsina se duboko razočarala u svoj narod kad ga je uporedila sa Nijamovim narodom i gorko se kajala što se vratila. Okeanski vrtlog kojim se ne da ploviti je čuveni uvir o kome govore stari istraživači prirode, gde okean curi sa ivice zemlje u ništavilo. Solon je, izgleda, i sam slušao geografe kako raspravljaju o mogućem postojanju atlantskog kontinenta: Eratosten, Mela, Kikeron i Strabon razmišljali su o tome, a Seneka je predskazao njegovo otkriće u drugom činu svoje Medeje, a taj deo tragedije ostavio je, priča se, dubok utisak na mladog Kolumba.

84 KLEOBIS I BITON

Kleobis i Biton, dva mlada Argivljana, bili su sinovi Herine sveštenice u Argu. Desilo se jedanput da u vreme kad je njihova mati morala da počne obrede u čast boginje, beli volovi, koji je trebalo da vuku njene svete kočije, nisu stigli sa paše, te se Kleobis i Biton upregoše u kočije i dovukoše ih pred hram udaljen skoro pet milja. Zadovoljna odanošću svojih sinova, sveštenica zamoli boginju da im podari sve najbolje što se smrtniku može nameniti. Kad je obavila obred, Kleobis i Biton odu u hram na spavanje i nikada se više nisu probudili.[1]

b) Sličnim darom behu počastvovani i Erginovi sinovi Agamed i Trofonije. Ovi blizanci sagradili su kameni grad na temeljima koje je postavio sam Apolon za svoj hram u Delfima. Njegovo proročište im je reklo: »Živite veselo i uživajte u svim zadovoljstvima šest dana; sedmoga dana želje vaših srca ispuniće vam se!« Sedmog dana su obojica nađeni mrtvi u svojim posteljama. Odatle izreka: »Oni koje bogovi vole, umiru mladi«.[2]

c) Trofonije je kasnije dobio svoje proročište u Lebadeji u Bojotiji.[3]

1. Herodot: I, 31; Pausanija; II, 20, 2;
2 Pindar, navodi ga Plutarh: Uteha Apoloniju 14; Homerska himna Apolonu 294—99; Menander: Fragmenti grčke komedije IV, 105, Izd. Meinecke,
3. Herodot: I, 46; Euripid: Jon 300.

*

1. Mit o Kleobisu i Bitonu se, izgleda, odnosi na ljudske žrtve koje su se prinosile kad se osvećivao novi hram Mesečeve Boginje. U Argu su braću blizance izabrali za zamenike dvojice suvladara, pa su ih upregli da vuku kočije Mesečeve Boginje umesto belih volova koji su obično žrtvovani. Ljudske žrtve su sahranjivali pod prag hrama, kako bi čuvali hram od zlih duhova (vidi 169, h). Možda su zato blizance

Kastora i Polideuka (vidi 62, c) ponekad zvali Ojbalidi, što pre može značiti »sinovi praga hrama» nego »pegava ovčja koža«. Apolonovi sveštenici su svakako to isto radili u Delfima, iako oni nisu priznavali Mesečevu Boginju, kojoj je trebalo prinositi žrtve na samom pragu hrama.

2. Sedmi dan, koji je bio posvećen Titanu Kronu (i Kronovom Jehovi u Jerusalimu), »odmarao se« od svoje planetarne uloge, ali »odmor«: je značio »smrt u boginjinu čast« — tako je Trofonije i dobio proročište koje mu je posvećeno (vidi 51, i).

85 NARKIS

Narkis je bio iz Tespije, sin plave nimfe Lejriope, koju je rečni bog Kefis jedanput okružio svojim krivudavim potočićima i obležao. Vidoviti Tejresije je rekao Lejriopi, koja je prva došla da ga pita za savet: »Narkis će doživeti duboku starost pod uslovom da nikada ne upozna sebe.« U Narkisa su se bezuspešno zaljubljivali; zaljubljivali su se u njega dok je još bio dete, a kad je navršio šesnaestu godinu, imao je za sobom već čitavu nisku nemilosrdno odbijenih ljubavi oba pola; jer on je bio tvrdoglavo ponosan na svoju lepotu.

b) Među onima koji su bili zaljubljeni u Narkisa, bila je i nimfa Eha; nju je Hera kaznila zato što joj je Eha pričala dugačke priče dok se Zeus ludirao sa planinskim Nimfama i tako je zabavljala i uspavljivala njenu ljubomoru pomažući Nimfama da uteknu. Kazna se sastojala u tome što je Eha izgubila smisao da izražava svoje misli, mogla je samo da glupavo ponavlja neke tuđe reči kao eho. Jednog dana Narkis je postavljao zamke za jelene, a Eha ga uporno pratila kroz neprolaznu šumu žudeći da mu se obrati, ali nesposobna da prva progovori. Najzad Narkis, osetivši da ga neko uporno prati, uzviknu:

»Ima li koga?«

»Koga!«

odgovorila je Eha, što iznenadi Narkisa, jer nikoga nije bilo na vidiku.

»Dođi!«

"Dođi!;"

»Zašto me izbegavaš?«

»Zašto me izbegavaš?«

»Hajde da se oboje nađemo ovde!«

»Hajde da se oboje nađemo ovde«, ponovila je Eha i radosno istrčala iz svog skrovišta da zagrli Narkisa. Ali on je grubo odgurnu i pobeže: »Pre ću umreti nego što ću leći sa tobom« — viknuo je on.

»Leći s tobom«, molila je Eha.

Ali Narkis je otišao a ona je provela ostatak svoga života u pustim klisurama, kopneći od bola zbog ljubavi i poniženja, dok od nje nije ostao samo njen glas.[1]

c) Jednog dana Narkis je poslao mač Amejniju, svom najupornijem udvaraču, po kome je reka Amejnija i dobila ime; to je pritoka reke Helison, koja teče u Anfej. Amejnije se ubio pred Narkisovim pragom, prizivajući bogove da osvete njegovu smrt.

d) Artemida je čula molbu i upotrebi svu svoju moć da se Narkis zaljubi, ali da mu ljubavne žudnje ne budu zadovoljene. Kod Danakona u Tespiji Narkis naiđe na izvor čist kao srebro, koji dotada još niko nije otkrio — ni stado, ni ptica, ni zver, pa čak ni grančica sa drveta koje je izvor skrivao nije još pala u njega; kad se, umoran, spustio na travom obraslu obalu izvora da ugasi žeđ, on se zaljubi u svoj sopstveni lik. Prvo je pokušao da zagrli i poljubi lepoga dečaka s kojim se suočio, ali uskoro prepoznade sebe i ostade tako da leži satima nad vodom gledajući u svoj lik i niko ga ne uznemiravaše. Zar je mogao da izmiri u sebi tu dvostrukost — posedovanje i neposedovanje — u isto vreme? Bol ga je razdirao, ali je uživao u tom mučenju jer znao je da će mu onaj drugi ostati veran ma šta se desilo.

e) Iako nije oprostila Narkisu, Eha je tugovala s njim; ona mu je sa odanošću i saosećanjem odgovarala »Avaj!« dok je zabadao nož u grudi, a ponovila je i poslednje »Ah, mladiću, uzalud voljeni, zbogom!« Dok je izdisao, njegova krv je natopila zemlju i na tom mestu iznikoše cvetovi narkisa sa crvenim pečatom istine. Iz tog cveta u Hajroneji cede tečnost i od nje spravljaju lek za boljku ušiju (iako može da izazove glavobolju), ili lek za rane i promrzline.[2]

1. Ovidije: Metamorfoze III, 341, 401;
2. Pausanija: VIII, 29, 4; 1 IX, 31, 6; Ovidije: Metamorfoze 402-510; Konon: Gatke 24; Plinije: Istorija prirode XXI, 75.

*

1. »Narkis«, koji se još zove i leiron u starom vencu Demetre i Persefone (Sofokle: Ojdip u Kolonu 682—4), cvet je sa tri latice, plavi cvet — fleur-de-lys — ili iris, perunika; posvećen je Trojnoj Boginji i nosili su ga upletenog u venac kad je trebalo umilostiviti Tri Svečane ili Erinije (vidi 115, c). Ovaj cvet cveta u poznu jesen, ubrzo posle »pesničkog narcisa«; možda je to i razlog što je Lejropa opisana kao Narkisova mati. Ova maštovita, poučna, slučajna veza sa medicinskim svojstvom narcisovog ulja, dobro poznatog narkotika, nastala po prvom slogu "Narkisa" — verovatno je nastala tumačenjem ikone koja prikazuje očajnog Alkmajona (vidi 107, e) ili Oresta (vidi 114, a) kako leži ovenčan ljiljanima, pored jezerca u kome uzalud pokušava da se očisti od greha pošto je ubio svoju majku, a Erinije ne pristaju da se smilostive. Eha je na ovoj ikoni predstavljala duh njegove majke koji mu se podsmeva, i Amejnija njegovog ubijenog oca.

2. Ali issus, kao i inthus, kretski su završeci i zato i Narcissus i Hyacinthus izgleda da su bila imena za kretskog heroja prolećnog cveća, čiju smrt boginja oplakuje na zlatnom kolutu sa mikenskog Akropolja; na drugim mestima njega zovu Antej (vidi 159, 4), a to je drugo Dionisovo ime. Štavise cvet ljiljana je bio i amblem kraljeva u Knosu. Na bojenom reljefu nađenom u ruševinama dvora u Knosu, kralj sa skiptrom u ruci šeta poljem ljiljana, a na glavi i oko vrata nosi vence od perunika.

86 FILIDA I KARIJA

Filida, tračanska princeza, volela je Tesejevog sina Akamanta, koji se borio kod Troje. Kad je Troja pala a atenska flota se vratila, Filida je često odlazila na obalu u nadi da će ugledati njegov brod; ali brod je propuštao te je zbog toga zaostao, a ona je, posle devetog uzaludnog čekanja na obali, presvisla od tuge kod mesta zvanog Eneod. Atena Filidu pretvori u bademovo drvo, pa Akamant, koji stiže sutradan, mogade da zagrli jedino hrapavu bademovu koru. U odgovor na ovu njegovu miloštu grane buknuše cvetovima umesto lišća, i od tada to posta osobenost bademovog drveta. Svake godine Atenjani priređuju igre u čast Filide i Akamanta.[1]

b) A Karija, kći lakonskog kralja, beše Dionisova ljubav;
ona je iznenada umrla u Kariji, Dionis ju je preobrazio u orahovo drvo. Artemida je odnela vest Lakoncima, koji zbog toga podigoše hram Artemidi Karijskoj, po kojoj karijatide — ženske statue stubovi — nose svoje ime. U Kariji takođe Lakonjanke po preporuci Dioskura jedanput godišnje priređuju igre posvećene boginji.[2]

1. Lukijan: O igrama 40; Higin: Fabula 59; Servije uz Vergilijeve Ekloge V, 10; Prvi vatikanski mitograf 159;
2. Pausanija: III, 10, 8 1 IV, 18, 5; Servije uz Vergilijeve Ekloge VIII, 29.

*

1. Oba ova mita objašnjavaju zašto se orah i badem upotrebljavaju o svečanostima u čast Kara ili Karije (vidi 57, 2), koja je inače poznata kao Metida (vidi 1, d i 9, d), Titanka mudrosti, a verovatno su izvedeni po ikoni što je prikazivala mladog pesnika kako slavi orahovo drvo u prisustvu boginje, dok devet mladih žena igraju kolo. Eneod, mesto koje se pominje u legendi o tračkoj Filiji, zbog koje je Demofon poludeo (vidi

169, i), znači »devet putovanja«. Irski bardi dovode u vezu broj devet sa orasima, a orah sa pesničkom inspiracijom; i u njihovoj azbuci drveta (vidi 52, 3) slovo coll ("C"), što znači »lešnik«, označava i broj devet. Na irskom dinnschenchas je izvor nadahnuća na reci Bojni i njega natkriljuje devet leskovih drveta pesničke umetnosti, a u reci Bojni žive pegaste ribice koje pevaju. Poznata je još jedna Karija (»orahovo drvo«) u Arkadiji, i ona je stajala u blizini rečice za koju je Pausanija tvrdio da u njoj živi ista vrsta riba (Pausanija VIII, 14, 1—3 i 21, 1; Atenaj: VIII, str. 331).

2. Boginja Kar, po kojoj je Karija dobila svoje ime, postala je italijansko božanstvo Karmenta, »Mudra Kar« (vidi 52, 5; 82, 6; 95, 5 i 132, o), a Karijatide su njene orahove Nimfe — kao što su Melije jabukove Nimfe; Melije — jabukove Nimfe; Drijade — hrastove Nimfe. Kod Plinija je zabeleženo da je Kar izumela auguriju (Prirodna istorija VIII, 57). Filija (»lisnata«) možda je skromna grčka verzija palestinske i mesopotamske velike boginje Belile; u mitu o Demofonu vidi se njena veza sa Reom (vidi 169, j).

87 ARION

Arion sa ostrva Lezba, sin Posejdona i Nimfe Oneaje, majstorski je svirao na liri i izumeo je u Dionisovu čast ditiramb. Jednog dana, njegov staratelj Perijander, tiranin sa Korinta, dozvolio mu je, iako preko volje, da pohodi Tajnar na Siciliji, kamo je bio pozvan da se takmiči na muzičkom festivalu. Arion je osvojio nagradu i njegovi ga obožavaoci toliko obasuše bogatim poklonima da je to izazvalo pohlepu kod mornara koji su bili određeni da ga vrate u Koririt.

»Mnogo nam je žao, Arione, što ćeš morati da umreš«, primeti kapetan broda.

»Kakvo sam zlo učinio?« upitao je Arion.

»Suvise si bogat«, odgovorio je kapetan.

»Poštedite mi život, a ja ću vam dati sve svoje nagrade«, molio je Arion.

»Ti ćeš poreći svoje obećanje čim stigneš u Korint», reče kapetan, »a to bih i ja učinio na tvom mestu. Nasilno darovan poklon nije poklon«.

»Dobro«, uzviknu Arion, pomiren sa sudbinom. »Ali dozvoli mi da otpevam svoju poslednju pesmu«.

Kad mu to kapetan dozvoli, Arion se pope na provu broda, obučen u najlepšu odoru, i strasnom pesmom prizva bogove, a zatim skoči sa palube u more. Lađa otplovi dalje.

b) Međutim, njegova je pesma privukla muzikalne delfine i jedan od njih uze Ariona na leđa, i te noći prestiže brod i dospe u korintsku luku, nekoliko dana pre nego što je brod bacio kotvu. Perijander se mnogo obradova Arionovom neobičnom spasenju, a delfin, kome je bilo žao da se rastane od Ariona, otprati ga u dvor, gde uskoro podleže životu u izobilju. Arion mu priredi veličanstven pogreb.

Kad je lađa prispela, Perijander posla po kapetana i posadu i poče se tobože brižno raspitivati za Arionovu sudbinu. »Zadržali su ga stanovnici Tajnara svojim izdašnim gostoprimstvom«, odgovori kapetan. Perijander ih sve natera da se zakunu na delfinovom grobu da govore istinu, a zatim iz iznenada suoči sa Arionom. Pošto nisu mogli ni reč da proslove u svoju odbranu, odmah im presudiše na licu mesta. Kasnije je Apolon postavio među zvezde Arionov lik i njegovu liru.[1]

c) Arion nije bio prvi čovek koga je spasao delfin. Delfin je spasao Enala, koji je skočio sa broda da bi se pridružio svojoj ljubljenoj Fineidi, koja je, prema proročanstvu, kockom izabrana da se baci u more kako bi umilostivila Amfitritu — to je žrtva koju se Pentilejevi sinovi prineli boginji kad su preduzeli pohod na ostrvo Lezb i tamo prvi osnovali koloniju — a delfinov parnjak spasao je Fineidu. Jedan drugi delfin spasao je od davljenja Falanta u Krisajskom moru, na putu za Italiju. Tako isto, kad je Ikadije sa Krete doživeo brodolom na putu za Italiju, delfin je plovio ispred njega i odveo ga do Delfa, pa je to mesto po delfinu dobilo ime, pogotovo što je to bio prerušeni Apolon.[2]

1. Herodot: I, 24; Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode XIII, 25; Higin: Fabula 194; Pausanija: III, 25. 5:

2. Plutarh: Gozba sedmorice mudrih 20: Pausanija: X, 13, 5; Servjje uz Vergilijevu Ajneidu III, 332.

*

1. I Arion i Perijander su istorijske ličnosti iz sedmog veka pre nove ere, a sačuvan je i odlomak Arionove Himne Posejdonu. Priča je, verovatno, sklopljena delom po pričanju da su Arionove pesme privlačile delfina i odvratile neke mornare da ga ubiju zbog novca, a dobro je poznato i da su delfini i foke osetljivi na muziku, a delom i pogrešnim tumačenjem statue koja prikazuje boga Palajmona kako sa lirom u ruci stiže u Korint na leđima delfina (vidi 70, 5). Ova priča ima svoju mitsku boju zbog toga što je Arion prikazan kao Posejdonov sin a to je bio i njegov imenjak, divlji konj Arion (vidi 16, f), i po tome što sazvežđe lire nosi njegovo ime. Pausanija, uravnotežen i pouzdan pisac, sumnja u Herodotovu priču o Arionovom poreklu, ali saopštava da je kod Poroselena svojim očima video delfina, koga su ranili ribari a jedan mu dečko lečio rane, te se posle delfin odazivao na dečakov poziv i zahvalno mu dopuštao da ga uzjaši (III, 25, 5). Ovo ukazuje da je obred rađanja deteta Nove godine dramski prikazivan u Korintu pomoću pripitomljenih delfina koje su uvežbavali sveštenici sunca.

2. Mit o Enalu i Fineidi je verovatno izveden sa ikone koja je predstavljala Amfitritu i Tritona kako jašu na delfinima. Plutarh je Enala dovodio u vezu sa kultom hobotnice i njegovo ime podseća na Ojdipa, korintsko dete Nove godine (vidi 105, 1), istovetno sa detetom u Mitileni, i Falantom u Italiji. Tarant, sin Posejdona i Minojeve kćeri Satiraje (»od satira»), bio je u Tarantu dete Nove godine Tarant koje stiže na delfinu i za njega se priča da je osnovao grad Tarent, gde mu je bilo i herojsko svetilište (Pausanija: X, 10, 4 i 13, 5; Strabon: VI, III, 2); Falant, osnivač dorskog Taranta, 708. godine pre nove ere preuzeo je kult delfina od Sikulaca, koje je zatekao već potpuno odomaćene na Kreti.

3. Ikadijevo ime, što znači »dvadeseti«, verovatno ima veze sa datumom meseca u kome se slavilo njegovo prispeće.

88 MINOJ I NJEGOVA BRAĆA

Kad je Zeus napustio Europu, pošto mu je na Kreti rodila Minoja, Radamanta i Sarpedona, Europa se udala za kralja Asterija, čiji je otac Tektam, Dorov sin, doveo na ostrvo mešovitu koloniju ajolskih i pelaških naseljenika i na ostrvu se oženio kćerkom Ajoljana Kreteja.[1]

b) Taj brak bio je bez dece, pa je Asterije usvojio Minoja, Radamanta i Sarpedona i učinio ih svojim naslednicima. Ali kad braća odrastoše, posvađaše se zbog ljubavi prema jednom divnom dečaku po imenu Milet, sinu Apolona i nimfe Areje, koju neki zovu Dejona, a drugi Teja[2]. Pošto je Milet odgovarao jedino na Sarpedonovu ljubav, Minoj ga otera sa Krete i on se sa velikom flotom uputi u Kariju u Maloj Aziji, gde podiže grad Milet i osnova kraljevstvo. Tu zemlju su dva prethodna naraštaja zvala Anaktorija i njome je vladao Anaks, sin Urana i Majke Zemlje, i njegov sin Asterije, koji je, kao i otac mu, bio džinovskog rasta. Milet je ubio Asterija, pokopao ga na jednom ostrvu nedaleko od Lade, a njegov kostur je kasnije izvađen iz zemlje i bio je bar deset lakata dugačak. Međutim neki kažu da je Minoj podozrevao da Milet kuje zaveru u nameri da ga zbaci sa prestola i dočepa se kraljevstva; ali pošto se bojao Apolona, Minoj samo uzdržljivo opomenu Mileta, koji tada svojevoljno pobeže u Kariju.[3] Drugi opet pričaju da nije Milet bio mladić koji je izazvao razdor među braćom, nego Atimnije, sin Zeusa i Kasiopeje ili Fojnikse.[4]

c) Posle Asterijeve smrti, Minoj zatraži kretski presto, i da bi potkrepio svoje pravo, hvalisao se da će bogovi udovoljiti svim njegovim molbama. Prvo je namenio jedan. oltar Posejdonu i pripremio sve što je potrebno da bi se prinele žrtve, pa onda poče da moli da se bik pojavi iz mora. Nato iznenada bleštavo beli bik ispliva na obalu, ali se Minoju toliko svide njegova lepota da posla bika u svoje krdo, a umesto njega iskasapi drugog. Minojevo pravo na presto prihvatili su svi Krećani osim Sarpedona, koji još tugujući za Miletom, objavi da je Asterije nameravao da podeli kraljevstvo između trojice naslednika; ali Minoj to i sam učini: on. podeli ostrvo na tri dela i izabra prestone gradove za svaki deo.[5]

d) Minoj je izgnao Sarpedona sa Krete; ovaj pobegne u Kilikiju, u Maloj Aziji, gde se udružio sa Kilikom protiv Milijanaca, pobedio ih i postao njihov kralj. Zeus mu podari da nadživi tri naraštaja kad je najzad umro, Milijansku kraljevinu prozvaše Likija, po njegovom nasledniku Liku, koji se u bekstvu pridružio ocu pošto ga je kralj Ajgej prognao iz Atene[6]

e) U međuvremenu se Minoj oženio Pasifajom, kćerkom Helija i Nimfe Krete, inače poznate kao Perseida. Ali Posejdon, da bi se osvetio za uvredu koju mu je Minoj naneo, učini da se Pasifaja zaljubi u belog bika sklonjenog sa žrtvenika. Ona poveri svoju neprirodnu strast Dajdalu, čuvenom atenskom majstoru zanatskih veština, koji je u to vreme živeo u izgnanstvu u Knosu. On je ushićivao Minoja i njegovu porodicu praveći im lutke od drveta koje su izgledale kao žive. Dajdal obeća da će joj pomoći i napravi šuplju drvenu kravu, prevukavši je vrlo vešto kravljom kožom, postavi je na točkove skrivene u kopita i odgura na livadu u bliziriu Gortisa, gde je Posejdonov bik pasao pod hrastovima sa ostalim Minojevim kravama. Zatim, pošto je pokazao Pasifaji kako da otvori dvokrilna vrata na kravljim leđima i poučio je da se uvuče unutra, a noge stavi u bokove, on se diskretno povuče. Uskoro se beli bik pokrete, opasa kravu te tako Pasifaja zadovolji svu svoju strast. Kad je došlo vreme, rodila je Minotaura, čudovište sa bivoljom glavom i ljudskim telom.[7]

f) Ali neki kažu da je Minoj, koji je redovno prinosio Posejdonu najboljeg bika na žrtvu, jedne godine žrtvovao drugog po redu od svojih najboljih bikova i tako izazvao Posejdonov gnev; drugi tvrde da je Minoj prinosio žrtvu Zeusu, a ne Posejdonu; a ima ih koji pričaju da je Pasifaja nekoliko godina propuštala da umilostivi Afroditu te ju je ova zato kaznila tako čudovišnom pohotom. Kasnije je beli bik pobesneo i pustošio je Kretu sve dok ga Herakle nije uhvatio i odveo u Grčku, gde ga je, kažu, ubio Tesej.[8]

g) Minoj je od proročišta zatražio savet kako najbolje da ublaži bruku i sakrije Pasifajinu sramotu. Odgovor je bio: «Zapovedi Dajdalu da ti sagradi utvrđenje u Knosu!« Ovo je Dajdal i učinio i Minoj je ostatak svog života proveo u nerazrešivoj zbrci hodnika koji su nazvani Lavirint, u čijem je središtu sakrio Pasifaju i Minotaura.[9]

h) Radamant, pametniji od Sarpedona, ostao je na Kreti; on je živeo u dobrim odnosima sa Minojem i dobio je trećinu Asterijevog poseda. Čuven kao pravedan i ispravan zakonodavac, neumoljiv kad kažnjava krivca, on je propisivao zakone i za Kretu i za maloazijska ostrva, od kojih su mnoga dragovoljno usvojila njegov pravni kodeks. Svake devete godine on je pohodio Zeusovu pećinu i donosio nove zakone, a taj običaj je posle usvojio i njegov brat Minoj.[10] Ali neki ne priznaju da je Radamant bio Minojev brat i zovu ga Hefajstovim sinom, drugi ne priznaju da je Minoj bio Zeusov sin i tvrde da su im roditelji Likast i Nimfa Idaja. Radamant je zaveštao zemlje na Kreti svome sinu Gortisu, po kome je i nazvan grad na Kreti, iako Tegejci tvrde da je Gortis bio Arkađanin, Tegeatov sin.[11] Radamant je zemlje u Maloj Aziji ostavio u nasleđe svom sinu Eritru; a ostrvo Hij sinu Arijadninom Ojnopionu, koga je Dionis prvog naučio da pravi vino; a ostrvo Lemno ostavio je Toantu, drugom Arijadninom sinu; Enieju je dao Kornos, a Peparet zaveštao Stafilu; Maroneju ostavi Euantu, ostrvo Par Alkaju, ostrvo Del Aniju a ostrvo Andru — Androu.[12]

i) Radamant je na kraju pobegao u Bojotiju, jer je ubio svoga rođaka, i tamo je živeo u izgnanstvu u Okalaji, gde se posle Amfitrionove smrti oženio Alkmenom, Heraklovom majkom. Njegov i Alkmenin. grob pokazivali su u Halijartu, nedaleko od nasada guste žilave trske donete sa Krete, od koje su se pravile svirale i strelice, kao i mala koplja. Ali neki kažu da se Alkmena udala za Radamanta u Jelisejskim poljima, posle smrti.[13] Jer Zeus je Radamanta zaposlio kao jednog od sudija mrtvih; sudije su, osim njega, bili Minoj i Ajak, a boravile su u Jelisejskim poljima.[14]

1. Diodor sa Sicilije: IV, 80 i V, 80;
2. Diodor sa Sicilije: IV, 80; Apolodor: III, 1, 2; Ovidije: Metamorfoze IX, 442; Antonije Liberal: Preobraženja 30;
3. Pausanija: VII, 2, 3 i I, 35, 5; Ovidije: Metamorfoze IX, 436;
4. Apolodor: loc. cit.; Sholijast uz Apolonija sa Roda: II, 178;
5. Strabon: X, 4, 8;
6. Apolodor: loc. cit.; Herodot: I, 173;

7. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pausanija: VII, 4, 5; Vergilije: Ekloge VI, 5; Apolodor: loc. cit. 1 III, 1, 3—4;
8. Diodor sa Sicilije: IV, 77, 2 1 13, 4; Prvi vatikanski mitograf: 47; Higin: Fabula 40 (ali je tekst nejasan).
9. Ovidije: Metamorfoze VIII, 155; Apolodor: III, I, 4;
10. Diodor sa Sicilije: IV, 60 1 V, 79; Apolodor: III, 1, 2; Strabon: loc. cit.;
11. Kinajton, navodi ga Pausanija: VIII, 53, 2; Diodor sa Sicilije: IV, 60; Pausanija: VIII, 53, 2;
12. Sholijast uz Apolonija sa Roda: III, 997; Diodor sa Sicilije: V, 79, 1—2;
13. Ceces: O Likofronu 50; Apolodor: II, 4, 11; Plutarh: Lisander 28; Strabon: IX, 1130; Ferekid navodi ga Antonije Liberal: Preobraženja 33;
14. Diodor sa Sicilije: V, 79; Homer: Odiseja: IV; 564.

*

1. Klasifikacija tipova bračnih veza po periodima preklasične kretske kulture, kao što su minojska I, II i III, koju daje ser Artur Evans, navodi na misao da se vladar na Kreti nazivao Minojem već početkom trećeg milenija pre naše ere; ali to se ne zna pouzdano. Izgleda da je Minoj kraljevska titula jedne helenske dinastije koja je vladala na Kreti početkom drugog milenija, i svaki se kralj ritualno ženio mesečevom sveštenicom iz Knosa i od nje dobijao svoje "Mesečevo biće". Minos je anahronično predstavljen kao Asterijev naslednik i Dorov unuk, iako su Dorci osvojili Kretu tek pred kraj drugog milenija. Pre će biti da su Minojevi sadruzi bili Ajoljani i Pelazgi (možda i Joljani sa Atike) koje je doveo Tektam (»zanatlija, umetnik, veštak«) — Tektama ime poistovećuje sa Dajdalom i sa Hefajstom, tobožnjim Radamantovim ocem; takođe da je Asterije (»zvezdani«) oblik muškoga roda od Asterië, boginje u svojstvu kraljice neba i stvoriteljke planetarnih slla (vidi 1, d). Crete je grčka reč, oblik od crateia, »jaka ili vladajuća boginja« — odatle Creteus i Cretheus. Nedavna proučavanja gospode M. Ventrisa i Dž. Čedvika — dosad neodgonetnutog skripta B., čiji su primerci nađeni u Pilu, Tebi i Mikeni, kao i u ruševinama dvorca u Knosu, opustošenom 1400. godine pre nove ere, ukazuju da je zvanični jezik Knosa sredinom drugog mllenija bio rani oblik ajolskog grčkog. Skript je, izgleda, prvenstveno bio namenjen onima koji su govorili nearijskim jezikom pa je prilagođen grčkom uz izvesne teškoće (još nije utvrđeno da li je skript A pisan na grčkom ili kretskom jeziku). Veći broj imena iz grčke mitologije pojavljuje se na tablicama i na Kreti i na kopnu; među tim imenima su Ahilej, Idomenej, Tesej, Kretej, Nestor, Efijalt, Ksit, Ajak, Glauk i Ajol, što govori da su mnogi mitovi uobličeni daleko pre pada Troje.

2. Pošto je Milet muško ime, poznati mit o dvojici braće koja su se svađala zbog žene dobio je homoseksualni oblik. Istina je, izgleda, u tome da su u vreme bezvlašća, nastale kad su Ahajci oko 1400. godine pre naše ere opustošili Knos, mnogi kretski aristokrate iz ajolsko-pelaških i jonskih plemena koji su govorili grčki i obožavali Mesečevu Boginju kao vrhovno božanstvo, prebegli sa svojom čeljadi u Malu Aziju, naročito u Kariju, Likiju i Lidiju. Ne obaziruć se na predanje o dinastiji Sarpedona u Likiji, Herodot beleži da su ondašnji Likijci još računali poreklo po majčinoj liniji (Herodot: I, 173; Strabon: XII, 8, 5), kao i Karijci (vidi 75, 5). Miletos može da bude i kretska reč ali i transliteracija od milteios, "boja crvene gline ili olovnog oksida", pa bi, ako je tako, bila sinonim za Eritro ili Fojniks, što takođe znači crveno. Krećani su imali tamniju boju kože od Helena, a Karijanci i Likejci su delimice pripadali istom plemenu kao i Krećani i Filistini, čije ime takođe znači "crveni ljudi" (vidi 38, 3).

3. Vladari Anaktorije džinovskog rasta, podsećaju na Anakime, džinove iz Knjige postanja (Isus Navin XIV, 13), koje je Kaleb istisnuo iz proročkog svetilišta koje je nekad pripadalo Efronu, sinu Hetinom (možda Tetidinom). Efron je dao ime Hebronu (Knjiga postanja. XXIII, 16) a Efron se može poistovetiti sa Foronejem. Ti su Anakimi, izgleda, došli iz Grčke kao članovi saveza pomorskih naroda, koji je Egipćanima pričinio toliko teškoća u četrnaestom veku pre nove ere. Mesto Lad, gde je sahranjen Anaks, Asterijev sin, možda se tako zvalo iz počasti prema boginji Lat, Leti ili Latoni (vidi 14, 2) a činjenica da se taj Asterije zove isto kao i Minojev otac govori da su Milećani to ime doneli sa sobom iz kretskog Mileta

(vidi 25, 6). Prema naizgled prihvatljivom predanju u irskoj Knjizi o pohodima, irski Milećani poreklom su sa Krete i pobegli su u Siriju preko Male Azije pa odatle u trinaestom veku pre nove ere, zaplovili na zapad, u Gajtaliju u Severnoj Africi i, najzad, dospeli u Irsku preko Brigentiona (Kompostela u Severozapadnoj Španiji).

4. Miletova tvrdnja da je Apolonov sin, ukazuje da su kraljevi u Miletu, kao i korintski, pripisivali sebi svojstva Sunca (vidi 67, 2).

5. Pobeda Zeusovog sina Minoja nad braćom verovatno treba da prikaže dorsku prevlast na Kreti, ali je Minoj bika žrtvovao Posejdonu, što opet kazuje da su raniji nosioci naziva »Minoj« bili Ajoljani. Kreta je vekovima bila veoma bogata zemlja, a pred kraj osmoga veka pre naše ere delili su je Ahajci, Dorci, Pelazgi, Kidonjani (Ajoljani) i "pravi Krećani", nastanjeni sasvim na zapadnom kraju ostrva (Odiseja. XIX, 171-5). Diodor sa Sicilije pokušava da pravi razliku između Minoja, Zeusovog sina, i njegovog unuka Minoja, sina Likastovog, ali je najverovatnije da su u Knosu dve do tri dinastije Minoja vladale jedna za drugom.

6. Sarpedonovo ime (»onaj koji se raduje u drvenom kovčežiću«) kazuje da je Sarpedon doneo u Likiju (vidi 62, n) ritual sunčanog heroja koji se o Novoj godini obnavlja i stiže u vidu deteta što plovi u kovčežiću — kao Mojsije, Persej (vidi 73, c) Anije (vidi 160, t) i drugi. U mitu se Persejeva veza sa Kretom uspostavlja preko Pasifajine majke Perseide. Priča da je Zeus dopustio Sarpedonu da nadživi tri pokolenja, po svoj prilici znači da je umesto običnih osam godina — koliko je trajala velika godina i koliko je trebalo da traje i Minojeva vladavina, Minoju dozvoljeno da zadrži presto devetnaest godina, po čijem je isteku dolazilo do većeg poklapanja sunčanog i mesečevog vremena nego pri kraju osme; na taj način je njegova vladavina zašla u treću Veliku godinu (67, 2).

7. Kako je »Pasiphae«, po Pausaniji (III, 26, 1), nadimak za mesec, a »Itone« njegovo drugo ime — ime Atene (koja donosi kišu) (Pausanija: IX, 34, 1), mit o Pasifaji i biku ukazuje na pod hrastom obavljano obredno venčanje mesečeve sveštenice, koja nosi kravlje rogove, i Minoja, kralja koji nosi masku bika (vidi 76, 1). Prema Hesihiju (sub Carten), »Gortys« znači Carten, što je kretska reč za kravu; tako izgleda da se svadba smatrala kao venčanje Sunca i Meseca, jer je u Gortisu postojalo i stado posvećeno Suncu (Servije uz Vergilijeve Ekloge VI, 60). Dajdalovo diskretno povlačenje sa livade navodi na misao da se svadba sveštenice i kralja nije obavljala javno kao kod Pikta i Mosineka. Mnogi potonji Grci nisu voleli mit o Pasifaji i više im se dopadalo da događaj ne pričaju kao ljubavnu zgodu sa bikom, nego sa muškarcem koji se zvao Taur (Plutarh: Tese; 19; Palafajt-O neverovatnim pričama II). Beli bikovi, koji su bili prvenstveno posvećeni Mesecu (vidi 84, 1), pojavljuju se i na godišnjim žrtvama na Albanskoj gori kod Rima, kod pripadnika kulta tračkog Dionisa, u ritualu imele i hrasta galskih Druida (vidi 50, 1) i, po knjizi Book of the Dun-Cow, u proročkim obredima starodrevnih irskih krunisanja.

8. Minojev dvor u Knosu bio je splet soba, predsoblja, predvorja i hodnika u kome bi slučajni posetilac mogao lako da zaluta. Ser Artur Evans smatra da je to Lavirint, nazvan tako po reči labrys, što znači dvoguba sekira; to je porodični amblem kretskog vladajućeg doma — i predstavlja obličja mladog i starog meseca, spojena poleđinom tako da simbolišu i stvaralačku i razornu moć boginje. Ali lavirint u Knosu imao je i svoje značenje mimo dvorca, to je bio istinski lavirint, i izgleda da je bio predstavljen i na pločniku rađenom u mozaiku, u vidu šare za ritualnu igru; slična šara javlja se i u dvorcima veoma udaljenim od Knosa, recimo u Velsu ili severoistočnoj Rusiji; ona je služila za igru zagonetki o Uskrsu. Slična se igra igrala u Italiji (Plinije: Istorija prirode XXXVI, 85), u Troji (sholijast uz Euripidovu Andromahu, 1139), a izgleda i u Britaniji, gde su je krajem trećeg milenijuma pre nove ere doneli neolitski doseljenici iz severne Afrike. Homer ovako opisuje tu igru u Knosu (Ilijada XVIII, 590):

Potom slavni još rukotvorac izradi kolo podobno kolu što ga u Knosu, širokom gradu, Dedal Arijadni lepokosoj napravi nekad. a Lukijan je pominje kao narodnu igru na Kreti kad govori o Arijadni i labirintu (O igrama 49).

9. Kult Radamanta je, izgleda, došao iz Bojotije na Kretu, a ne obratno. Halijart, gde je postojalo njegovo herojsko svetilište, bio je, kažu, posvećen »Beloj boginji hleba«, naime Demetri; Halia (»od mora«) takođe je naziv za mesec kao i Leukoteja »Bela boginja« (Diodor sa Sicilije: V, 55), a Artos znači »hleb«. Alkmena ("žestoka u ljutnji") je još jedan naziv za mesec. Iako se smatra-kretskom reči, reč Rhadamanthys može poticati i od Rhabdomantis (»proricati pomoću pruća«), naziv uzet sa pirinčanih polja kod Halijarta, gde je Radamantov duh proročki pokretao vlati pirinča (vidi 83, 3). Ako je tako, predanje da je Radamant ustanovio pravosuđe na Kreti i ostrvima Male Azije značilo bi da su slična proročišta konsultovana i na Kreti i na ostrvima Male Azije kad je bilo u pitanju zamenjivanje kralja, kao i da je Radamantovo ime bilo autoritet svuda kuda su dopirale kretske mere za težinu i dužinu i druge trgovačke konvencije. Njega zovu Zeusovim sinom, pre nego Hefajstovim, nesumnjivo zbog toga što Radamantovo sveštenstvo potiče iz proročišta u Zeusovoj pećini na planini Dikta (vidi 7, b).

10. U Petsofi na Kreti nađena je gomila glinenih ljudskih glava i udova, sa rupama kroz koje je mogla da se provuče vrpca. Ako se pretpostavi da su ti delovi nekada bili pričvršćeni za drvenu pritku, onda su to, svakako, delovi Dajdalovih lutaka koje su predstavljale Boginju Plodnosti. Ove lutke su visile o granama voćke, udovi su im se klatili na vetru, što je osiguravalo rodnost. Takva lutka, okačena o voćku, vidi se na čuvenoj zlatnoj ploči iz riznice na Akropolju u Mikeni. Obožavanje drveta je česta tema nekoliko dela umetničke vrednosti iz doba Minoja, a za kretsku boginju Arijadnu kaže se da se obesila kao i Erigona sa Atike (vidi 79, a). Artemida obešena, čije se svetilište nalazilo kod Kondileja u Arkadiji (Pausanija: VIII, 23, 6) i Helena od drveća, sa svetilištem na ostrvu Rod, koju je, prema predanju obesio Poliksen (Pausanija: III, 19, 10), verovatno su varijante iste boginje.

89 MINOJEVE LJUBAVI

Minoj je provodio ljubav sa Nimfom Parijom, čiji su sinovi naselili ostrvo Par, i kasnije ih je ubio Herakle; zatim sa Androgenajom, majkom Manjeg Asterija,[1] kao i sa mnogim drugim; ali on je naročito navaljivao na Letinu kćer Britomartis iz Gortine. Ona je izumela mreže za lov, bila je verna Artemidina pratilja i vodila joj je pse na uzici.[2]

b) Britomartis se sakrila od Minoja pod lisnate hrastove mladice na livadama, a zatim ju je on devet meseci proganjao po krševitim planinama i ravnim dolinama, sve dok se u očajanju nije bacila u more; spasli su je ribari. Artemida je pretvorila Britomartis u božanstvo imenom Diktina; ali na ostrvu Ajgini poštuju je kao Afeju, zato što je iščezla; u Sparti kao Artemidu, pod nadimkom »Gospa iz jezera«; a na Kefaloniji kao Lafriju; na ostrvu Sam, međutim, stanovnici se zaklinju njenim imenom.[3]

c) Mnoga Minojeva neverstva dovodila su Pasifaju do besa i ona ga prokle da kad god obleži drugu ženu ne izbaci seme, već splet zmija otrovnica, škorpiona i stonoga koje će joj razjedati utrobu.[4] Jednog dana dođe na Kretu Prokrida, kćerka atenskog kralja Erehteja, koju je napustio muž Kefal. U Kefala se bila zaljubila Eoja, ali kad je on učtivo odbio njeno udvaranje ne htevši da izneveri Prokridu, jer su se jedno drugom zarekli na večitu vernost, Eoja izjavi da ona Prokridu poznaje bolje od njega i da bi se Prokrida prodala za zlato. Pošto Kefal s gnušanjem odbi da joj poveruje, Eoja ga preruši u nekog Pteleona i nagovori da iskuša Prokridu nudeći joj zlatnu krunu ako mu se poda. On tako i učini, i uverivši se da Prokridu nije teško zavesti, on prestade da pruža otpor i obleže Eoju, na koju je Prokrida bila bolno ljubomorna.

d) Eoja je Kefalu rodila sina po imenu Fajton; ali Afrodita ga ukrade dok je još bio dečak, da bi ga postavila za noćnog čuvara najsvetijih škrinja; Krećani su ga zvali Adimno, što je značilo: 'zvezda zornjača i večernjača.[5]

e) Prokrida, međutim, nije više mogla da izdrži u Ateni, pošto je njeno neverstvo postalo predmet opšteg ogovaranja, i zato otide na Kretu, gde je Minoju bilo tako lako da je dobije kao i tobožnjem Pteleonu. Minoj ju je podmitio psom koji nikada nije pokušao da uhvati plen, i strelom koja nikada ne promašuje cilj, a i jedno i drugo mu je u svoje vreme poklonila Artemida.[6] Pošto je Prokrida strasno volela lov, ona rado primi poklone, ali je zahtevala da Minoj popije zaštitni napitak spravljen od korena čudotvorne biljke koji je vešto znala da pripremi čarobnica Kirka — da bi na taj način sprečila da je Minoj ne osemeni reptilijama i insektima. Napitak se dobro pokazao, ali se Prokrida ipak poboja da je Pasifaja ne omađija i zato se ubrzo vrati u Atenu, prerušivši se u lepog mladića i nazvavši sebe Pterel. Minoja više nikada nije videla.

f} Kefal, koji je nije prepoznao, pođe s njom u lov i toliko mu se dopadoše njen pas Lajlap i nepromašiva strela da joj za njih ponudi ogromne sume srebra. Ali Prokrida odbi da mu ih da osim za ljubav, i kad on pristade da je uzme sebi u postelju, ona mu suzama otkri da je njegova žena. Tako se oni najzad pomiriše, a Kefal je uživao u streli i psu. Ali Artemida se uvredi što njeni dragoceni pokloni šetaju iz ruke u ruku među nenasitim preljubnicima i namisli da se osveti. Ona Prokridi uvrti u glavu sumnju da Kefal i dalje odlazi Eoji kad bi se u dva časa po ponoći dizao radi odlaska u lov.

g) Obukavši tamnu tuniku, Prokrida se jedne noći iskrade i pođe za njim. Ubrzo zatim Kefal začu iza sebe šuškanje u šiblju a Lajlap načulji uši i poče njuškati. Kefal tada odape nepromašivu strelu i pogodi Prokridu. Zbog ubistva, Areopag osudi Kefala na progonstvo.[7]

h) Kefal se skloni u Tebu, gde kralj Amfitrion, koji se smatrao Heraklovim ocem, pozajmi od njega Lajlapa da bi ulovio teumesijsku lisicu što je pustošila Kadmeju. Toj lisici su bogovi odredili da ne bude uhvaćena — mogla se umiriti samo ako joj po jedno dete svakog meseca bude prineto na žrtvu. Ali pošto su i Lajlapa bogovi obdarili da ulovi ono za čim traga, na nebu nasta dvoumljenje kako da se razreši ova protivrečnost; najzad se Zeus naljuti i pretvori u kamen i Lajlapa i lisicu.[8]

i) Kefal je zatim pomogao Amfitrionu u uspešnom ratu protiv Telebonaca i Tafijanaca. Pre polaska u pohod, Amfitrion natera sve saveznike da se zakunu Atenom i Arejem da nijedan među njima neće kriti nikakav plen; samo je jedan, Panopej, prekršio zakletvu i bio kažnjen time što je izrodio kukavicu, ozloglašenog Epeja.[9] Telebonski kralj beše neki Pterelaj, koga je njegov ded Posejdon obeležio zlatnim pramenom kose u znak besmrtnosti. Njegova se kći Komajta zaljubila u Amfitriona i u želji da pridobije njegovu naklonost, ona ocu iščupa zlatni pramen, te tako Pterelaj umre, a Amfitrion, uz Kefalovu pomoć, brzo pokori Telebonce, ali Komajtu osudi na smrt zbog oceubistva.

j) Kefalu od telebonskih oblasti pade u deo ostrvo Kefalonija, koje po njemu dobi ime. On nikada nije oprostio Minoju što je zaveo Prokridu i što joj je darovao ubitačnu strelu, niti je sebe mogao razrešiti odgovornosti. Najzad, nikako ne mogade sebi oprostiti, zato što se Prokridin doživljaj sa tobožnjim Pteleonom nije mogao smatrati verolomstvom; »Ne, ne«, govorio je on, »nikako nije trebalo da obležem Eoju!« Iako je bio očišćen od greha, Kefala je proganjao Prokridin duh i, plašeći se da ne donese nesreću svojim drugovima on, jednog dana, ode na rt Leuk, podiže tu na Beloj steni hram Apolonu i baci se u more sa vrha grebena. Dok je padao, prizvao je Pterelaja, jer mu je pod tim imenom Prokrida bila najdraža.[10]

1. Apolodor: II, 5, 9 i III, 1, 2; Non: Dionisiaca XIII, 222 i XL, 284;
2. Solin: XI, 8; Kalimah: Himna Artemidi 189; Euripid: Ifigentja na Tauridi 126; Diodor sa Sicilije: V, 76; Aristofan: Žabe 1359;
3. Pausanija: II, 30, 3 i III, 14, 2; Antonije Liberal: Preobraženja 40: Herodot: III, 59;
4. Antonije Liberal: Preobraženja 41;
5. Hesiod: Teogonija 986; Solin: XI, 9; Non: Dionysiaco XI, 131 i XII, 217;
6. Apolodor: II, 4, 7; Ovidije: Metamorfoze VII, 771; Higin: Fabula 189;
7. Apolodor: loc. cit. i III, 15, 1; Antonije Liberal: loc, cit.; Higin: Fabule 125 i 189; Sholijast uz Kalimahovu Himnu Artemidi 209;
8. Pausanija: I, 37, 6 i IX, 19, 1;

9. Ceces: O Likofronu 933;
10. Apolodor: 11, 4, 7; Strabon: X, 2, 9 i 14.

*

1. Minoj je napastvovao Nimfe po ugledu na Zeusa, što se nesumnjivo odnosi na ritualne svadbe kraljeva u Knosu sa sveštenicama Mesečeve Boginje u raznim gradovima — državama njegove imperije.

2. Boginja Mesec se na istočnoj strani ostrva Krete zvala Britomartis. Odatle je Grci poistovećuju sa Atemidom (Diodor sa Sicilije: V. 76; Euripid: Hipolit 145 i Ifigenija na Tauridi 127; Hesihije sub Britomartis) i sa Hekatom (Euripid: Hipolit 141, uz sholijast). Na zapadnom delu Krete ona je bila Diktina, po Vergiliju: »Oni su zvali mesec Diktina po tvom imenu» (Vergilije: Kiris 305). Diktina je u mitu u vezi sa dictyon, što znači mreža, i to ona koja se upotrebljava za lov ili ribolov; a Dicte je, izgleda, uprošćen oblik od dictynnaeon — »Diktinino mesto«. Kad je uvedeno patrijarhalno uređenje, ubistvena hajka na svetog kralja, koju je preduzimala boginja naoružana mrežom, pretvorena je u ljubavnu hajku svetog kralja za boginjom (vidi 9, 1 i 32, b). Obe vrste hajki često nalazimo u evropskom folkloru (vidi 62, 1). Minojeva hajka za Britomartis, slična. hajci koju je u Filistriji preduzeo Moks, ili Mops za Derkatom, počinje u vreme kad lista hrast, a u to vreme i Set je progonio Izidu i Dete Hor po močvarnim livadama Nilove delte — i završava se devet meseci kasnije, uoči majskog dana. I Zeus siluje Europu uoči majskog dana (vidi 58, 3).

3. Sudeći po ritualu sa keltskog severa, gde su boginju zvali Goda (»dobra«) — a i prefiks brito se prevodi kao »dobar« (Grčki istorijski fragmenti III, izd. Müller) — ona je prvobitno jedanput godišnje polazila u ljubavni lov jašući naga na kozi, noseći mrežu i držeci u ruci jabuku, a pratili su je zec i gavran.
Ona je tako prikazivana na izrezbarenoj ispovedaonici — miserere u katedrali u Koventriju, što predstavlja ostatak prehrišćanskog obreda održavanog uoči maja u Sautamu i Koventriju, a odatle je proizišlo i žitije o Gospi Godivi. U keltskoj Nemačkoj, Skandinaviji, a možda i u Engleskoj, Goda je ritualno vezana za kozu, ili za čoveka obučenog u kozju kožu — svetog kralja, koji je kasnije postao đavo u kultu veštica. Njena jabuka je znamenje smrti koja se približuje kralju; divlji zec simboliše hajku kad se boginja pretvara u hrta, mrežu nosi da bi uhvatila svetog kralja kad se pretvori u ribu, a gavran će proricati sa njegovog groba.

4. Izgleda da je na Kreti kozji kult prethodio kultu bika i da je Pasifaja prvobitno bila udata za kralja kozjeg kulta. Lafrija (»ona koja dolazi do plena«), kako su Diktinu nazivali u Ajgini, bilo je takođe i ime kozje boginje Atene, koju je, po predanju, napao kozji Palant, a ona mu odrala kožu i upotrebila je za štit (vidi 9, a). »Lafrija« znači da je boginja bila ta koja goni, a nije ona bila gonjena. Natpisi iz Ajgine pokazuju da je veliki Artemidin hram pripadao Artemidi Afeji (»beličastoj«, za razliku od Hekate); u mitu, Afeja se smatralo da znači aphanes, »ona koja nestaje».

5. Priča o Minoju i Prokridi prešla je iz mita u anegdotu, a od anegdote postala obična banalna romansa, slična pričama iz Zlatnog magarca. Pošto ima veze sa Minojevim ratom protiv Atene, a verovatno i sa padom Knosa, ona svakako beleži da je kretski kralj polagao pravo na ritualno venčanje sa Vrhovnom sveštenicom Atene, na šta Atenjani nisu pristajali. Pteleon (»brestov gaj»), ime Prokridinog zavodnika, moglo bi se odnositi i na vinski kult koji se širio sa Krete u vreme Minoja (vidi 88, h), jer je vinova loza sađena tako da se uvija oko brestova, a moglo je biti izvedeno i od ptelos, »divlji vepar«, pa bi u tom slučaju Kefal i Pteleon bili sveti kralj i njegov vojskovođa prerušen u divljeg vepra (vidl 18, 7). Pasifajine mađije su karakteristične za ljutitu Mesečevu Boginju; Prokrida im suprotstavlja mađije čarobnice Kirke, a to je još jedno ime iste boginje.

6. Kefalov skok s bele stene kod rta Leuke potkrepljuje Strabonovo mišljenje (X, 2, 9) da su ondašnji ljudi imali običaj da svake godlne bacaju po jednog čoveka sa stene u more. Tom čoveku su davali krila da ublaže pad, a u tu svrhu su ga ponekad čak i vezivali o žive ptice. Žrtva pharmacos (onaj koji ispašta), čije

je uklanjanje oslobađalo ostrvo od greha, izgleda da je nosio suncobran kao padobran (vidi 70, 7). Brodovi su čekali u pripravnosti da ga prihvate ako preživi i prebace u tom slučaju na neko drugo ostrvo (vidi 96, 3).

7. U mitu o Komajti i Pterelaju pominje se kraljeva postriga pred smrt (vidi 83, 3; 91, 1 i 95, 5); ime Pterelaj kazuje da je krilati pfarmacos, koga su bacali u more da umre, bio kralj. Nastavci elèos ili elaios znače divlju maslinu, koja je, kao i breza u Italiji i severozapadnoj Evropi, upotrebljavana za isterivanje zlih duhova (vidi 89, 7 i 52, 3); a u narečju ostrva Rod elaios je značilo prosto pharmacos. Sudbine Pterelaja i Kefala povezane su mitski time što je Prokrida usvojila ime Pterel; to govori da je ona, u stvari, bila sveštenica Atene koja je bacila u more Kefala, okićenog perjem.

8. Lisica je bila amblem Mesene (Apolodor: II, 8, 5 — vidi 49, 2 i 146, 6), verovatno zato što su Ajoljani obožavali Mesečevu Boginju kao lisicu; a mit o teumesijskim vešticama verovatno govori o napadima Ajoljana na Kadmeju u potrazi za decom koja treba da budu žrtovana, što su iskorenili Ahajci, koji su verovali u Zeusa.

9. Featont i Adimno (od a-dyomenos, »onaj koji ne zalazi») su alegorijska imena za planetu Veneru. Ali Faetonta, sina Eojinog i Kefalovog, Non je pobrkao sa Faetontom, sinom Helijevim, kome je otac dozvolio da vozi sunčane kočije, a on se udavio (vidi 42, d); i sa Atimnijem (od atos i hymnos — nenasićen herojskom hvalom), sunčanim herojem koga su obožavali u Miletu (vidi 88, b).

10. Epej, koji je sagradio drvenog konja (vidi 167, a), pominje se u ranim legendama kao izrazito hrabar ratnik; ali njegovo se ime u ironiji primenjivalo na hvalisavce, dotle dok nije postalo sinonim za kukavičluk (Hesihije sub Epeius).

90 PASIFAJINA DECA

Pasifajina deca sa Minojem bila su Akakalida, Arijadna, Androgej, Katrej, Glauk i Fajdra.[1] Ona je zatim rodila i Kidona sa Hermesom i libijskog Amona sa Zeusom.[2]

b) Arjadnu je prvo voleo Tesej, a potom Dionis, i ona je rodila mnogo slavne dece. Katreja, koji je Minoja nasledio na prestolu, ubio je rođeni sin na ostrvu Rod. Fajdra se udala za Teseja i bila čuvena po nesrećnoj ljubavi prema svom pastorku Hipolitu. Akakalida je bila Apolonova prva ljubav. On je Akakalidu sreo i zaveo u Karmanorovom domu u Tari, gde su on i njegova sestra Artemida, s ostrva Ajgijale, došli da se očiste od greha. Minoj se uvredio i prognao je Akakalidu u Libiju, gde je, po jednima, rodila Garamanta, dok drugi tvrde da je Garamant prvi čovek koji se uopšte rodio.[3]

c) Glauk se još kao dete, igrao jednog dana loptom u dvoru u Knosu, a možda je lovio i miša, kad je iznenada nestao. Minoj i Pasifaja su ga tražili na sve strane, pa kako nisu mogli da ga nađu, obratiše se proročištu u Delfima. Tamo im saopštiše da će izgubljenog naći onaj koji bude našao najbolje poređenje za nedavno kobno rođenje na Kreti. Minoj se raspita i saznade da je jedna krava iz njegovog krda otelila tele koje menja boju tri puta dnevno — od bele u crvenu i od crvene u crnu. On sazva sve svoje proroke i vrače u dvor, ali nijedan nije mogao da smisli poređenje, dok Argivac Poliejd, Melampov potomak, ne reče: »Ovo tele me najviše podseća na sazrevanje kupine (ili rudice).« Minoj mu odmah zapovedi da nađe Glauka.[4]

d) Poliejd poče da luta po lavirintima dvorca, dok ne naiđe na buljinu koja je sedela na ulazu u podrum i terala roj pčela, i to shvati kao neobično predskazanje. I zaista, u podrumu nađe poveliki ćup meda i Glauka glavačke udavljenog u njemu. Kad Minoju saopštiše šta se dogodilo, on se posavetova sa kuretima, pa prihvatajući njihovo mišljenje, reče Poliejdu: »Sad kad si našao telo moga sina, moraš ga povratiti u život!« Poliejd se branio i objašnjavao da on ne može oživljavati mrtve, budući da nije Asklepije. »A! Znam šta ću učiniti. Zatvoriću te u grobnicu sa Glaukovim telom i mačem, i tamo ćeš ostati dok ne izvršiš moje naređenje«, odluči Minoj.

e) Kad se Poliejd privikao na mrak u grobnici, on ugleda zmiju kako se približava dečakovom telu, pa dograbi mač i ubije je. Ne prođe dugo kad dopuzi druga zmija. Videvši da joj je drugarica mrtva, ona se povuče, ali se ubrzo vrati sa čarobnom travkom u ustima, koju stavi na uginulu zmiju. Zmija ožive.

f) Poliejd se zaprepasti, ali zadrža prisustvo duha, te i on stavi travku na Glaukovo telo i čudo se ponovi. Tada on i Glauk počeše glasno da viču u pomoć, dok ih prolaznici nisu čuli i pozvali Minoja. Minoj, veoma obradovan, otvori grobnicu i nađe sina živog. On obasu Poliejda poklonima, ali ne htede da ga pusti da se vrati u Arg dok ne nauči Glauka veštini predskazivanja. Poliejd je to nerado učinio, pa je stoga, kad se već spremao da otplovi kući, rekao Glauku: »Dečače, pljuni mi u usta!« Glauk učini što mu je rečeno i smesta zaboravi sve što je naučio.[5]

g) Kasnije je Glauk krenuo u pohod na zapad i zatražio kraljevstvo od Italijana; međutim oni su ga prezirali jer nije uspeo da dostigne veličinu svog oca; ipak on je uveo kretske vojne opasače i štitove u Italiji, i tako dobio ime Labik, što znači »opasan pojasom».[6]

h) Androgej je pohodio Atenu i pobedio u svim disciplinama na sveatenskim igrama. Ali kralj Ajgej, kome je bilo poznato Androgejevo prijateljstvo sa pedeset buntovnih Palamtovih sinova, poboja se da bi Androgej mogao nagovoriti svog oca Minoja da im pomogne i to neraspoloženje pretvori u otvorenu pobunu, te skova zaveru sa Megaranima i dogovori se da Androgeja sačekaju u zasedi kod Ojnoje, na putu za Tebu, kuda se Androgej uputio na takmičenje na nekim pogrebnim igrama. Androgej se hrabro branio i bitka je bila žestoka ali ga najzad ipak ubiše.[7]

i) Vest o Androgejovoj smrti zatekla je Minoja kako na ostrvu Par prinosi žrtvu Gracijama. On zbaci vence i zapovedi da prestanu sa svirkom na flauti. Obred je ipak obavio, te su se otada na Paru Gracijama prinosile žrtve bez muzike i cveća.[8]

j) Glauka, Minojevog sina, često zamenjuju sa antadonjanskim Glaukom, sinom Antadonovim, ili Posejdonovim, koji je jedanput nadgledao vraćanje bespravno oduzete trave, koju je, po predanju, u Zlatnom veku kosio Kron. Tom prilikom on ugleda kako iznenada ožive jedna mrtva riba (a neki kažu divlji zec), bačena na tu travu. On takođe okusi travu i posta besmrtan, skoči u more i posta morsko božanstvo čuveno po ljubavnim zgodama. Njegov podvodni dom nalazio se nedaleko od ostrva Del i svake godine posećivao je on, proričući, grčke luke i ostrva, a mornari i ribari su ga veoma poštovali — sam Apolon opisivan je kao Glaukov učenik.[8]

1. Pausanija: VIII, 53, 2; Diodor sa Sicilije: IV, 60; Apolodor: III, 1, 2;
2. Pausanija: loc. cit.; Plutarh: Agis 9;
3. Plutarh: Tesej 20; Apolodor: III, 2, 1—2; Euripid: Hipolit; Pausanija: II, 7, 7; Apolonlje sa Roda: IV, 1493;
4. Higin: Fabula 136; Apolodor: III, 3, 1; Pausanija: I, 43, 5;
5. Apolodor: loc. cit.; Higin: loc. cit.;
6. Servije uz Vergilijevu Ajneidu VII, 796;
7. Diodor sa Sicilije: IV, 60, 4: Apolodor: III, 15, 7; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 14; Higin: Fabula 41:
8. Apolodor: III, 15, 7;
9. Atenaj: VII, 48; Ceces: O Likofronu 754; Ovidije: Metamorfoze XIII 924: Pausanija: IX, 22, 6; Servije uz Vergilijeve Georgike: I, 437.

*

1. Pasifaja, Mesec (vidi 51, h), imala je mnogo sinova: Kidon je heroj po kome je nazvan Kidon u blizini Tege i kodinske kolonije na Kreti; Galuk je korintski heroj mora (vidi 71, 4); u čast Androgeja, u Keramiku su svake godine održavane igre a Atenjani su ga obožavali kao »Eurigija« (»onaj koji kruži dolinama«), to jest kao duha sunčane godine (Hesihije sub Androgej); Amon, proročki heroj Amon-Oziris, kasnije je izjednačen sa Zeusom; a najmlađi sin bio joj je Katrej, čije je ime, izgleda, bio oblik muškog roda od Katarhoja, što znači Mesec, darodavac kiše. Njene kćerke Arijadna i Fajdra su ponavljanje nje same; Arijadna je, iako joj se ime čitalo kao Ariagne, »najčistija«, izgleda, sumersko ime, Ar-ri-an-de, »majka visokorodnog ječma«; Fajdra se javlja u južnopalestinskim natpisima kao Pdri.

2. Mit o Akakalidi (»neograđena«) izgleda da priča o tome kako su Heleni iz Ajgijale osvojili zapadnokretski grad Taru, koji kao ni ostali kretski gradovi, nije bio utvrđen zidinama (vidi 98, 1); najviđeniji stanovnici grada pobegli su u Libiju, gde su postali vladari neratobornih Garamanta.

3. Belo, crveno i crno, boje Minojeve junice, bile su boje Ije, Mesečeve krave (vidi 56, 1); zatim i boje Augejevih svetih bikova (vidi 127, 1), a na kretskim vazama (Monumenti Inediti VI—VII. str. 77) i Minojevog bika, koji je odneo Europu. Štaviše i tronošci od ilovače ili gipsa, posvećeni kretskoj boginji, koji su nađeni u Nino Kani, kao i tronožac nađen u Mikeni, bili su obojeni belo, crveno i crno, a prema Ktesijevoj Indica, to su bile i boje roga obilja koji kao kalendarski simbol predstavlja Boginju Mesec kako vlada nad pet godišnjih doba Ozirisove godine; što je Glauk jurio za mišem, ukazuje na sukob između atenskih obožavalaca Atene koji su imali sovu (glaux) kao uobičajeni znak, i poštovalaca Apolona Smitijskog (»Apolon mišji«). Međutim moglo se desiti i da je Minoj dao Glauku da pojede miša u medu, jer su tim odvratnim lekom u staro vreme lečili bolesnu decu na istočnom delu Sredozemlja. Glaukovo davljenje u medu se, verovatno, odnosi na običaj da se med upotrebljava kao tečnost za balzamovanje — na Kreti je nađeno dosta dečjih ukopnih ćupova u kućama — a sova je bila ptica smrti. Pojava pčela u mitu verovatno se može objasniti pogrešnim tumačenjem nekih gravira na dragom kamenju (Weiseler: Denkmale der Alten Kunst II, 252), na kojima se mogao videti Hermes kako vadi mrtvace iz jednog ćupa, dok njihove duše lebde unaokolo kao pčele (vidi 39, 8 i 82, 4).

4. Poliejd je i nešto izmenjen Zagrej (vidi 30, a) i polubog Asklepije, koji je, izgleda, imelom vraćao život umrlima (vidi 50, 2). U vavilonskoj legendi o Gilgamešu postoji slična priča o oživljavanju zmije. Gilgamešu je biljku večnog života ukrala zmija i ona se od tada podmlađuje presvlačeći svoju košuljicu; Gilgameš se, nemoćan da povrati travku, predaje smrti. Gilgamešova biljka je, po opisu, slična pasjakovini, biljci koju su Grci upotrebljavali radi očišćenja od greha pre nego što će pristupiti činodejstvovanju u misterijama.

5. Poliejdova naredba Glauku da mu pljune u usta podseća na sličan Apolonov postupak prema Kasandri, koja je propustila da mu plati za dar proricanja; ali rezultat nije bio isti, jer Kasandra nije izgubila dar, nego joj samo niko nije verovao (vidi 158, q).

6. Boginje kojima je Minoj prineo žrtve bez uobičajenog cveća i muzičke pratnje kad je čuo da mu je sin mrtav, bile su Parije ili Starice (vidi 89, a), bez sumnje tri Suđaje, koje su, kad bi hteli da im ublaže ime, zvali »Gracije«. Od toga mesta, mit se pretvara u obično ogovaranje. Po mitu je Androgejeva smrt bila povod sukoba Krete i Atene (vidi 98, c), a verovatno je za osnovu čitavoj priči poslužilo neko beznačajno ubistvo u Ojnoji.

7. Proročki dar antedonjanskog Glauka, njegovo ime, ljubavne zgode, od kojih jedna sa Skilom (vidi 170, t), navode na to da je on kod Krećana bio personifikacija siline mora. I Minoj, koji je svoja proročanstva dobijao od Zeusa, i Posejdon, zaštitnik saveza kretskih država (vidi 39, 7), provodili su ljubav sa Skilom (vidi 91, 2); a Antadon (»onaj koji se raduje cveću») je, po svoj prilici, ime kretskog heroja prolećnog cveta koji se ponovo rađao u svakom poznijem minojskom kralju Minoju (vidi 85, 2). Izgleda da se kralj Knosa svetim obredima venčanja vezivao sa svim državama članicama kretskog saveza (vidi 89, 1); odatle i Glaukova ljubavnička reputacija. Po svoj prilici predstavnik Knosa je jedanput godišnje obilazio sve prekomorske oblasti potčinjene Kreti, objašnjavajući, poput Tala (vidi 92, 7), najnovije proročke edikte. Del je bio kretsko ostrvo i verovatno i centar iz kojeg su se raznosila proročanstva što su stizala iz Diktinske pećine u Knosu. Ali antadonjanski Glauk takođe podseća i na Proteja proročkog morskog boga, kretskog

Fara (vidi 169, 6) i Melikerta, morskog boga Korinta, a poistovećuju ga i sa jednim drugim Glaukom (vidi 71, 4). Kronova trava iz Zlatnog doba mogla bi da bude čarobna herbe d'or Druida.

8. O jednoj verziji mita o Glauku govori Plinije, uzimajući kao izvor lidijskog istoričara Ksanta (Istorija prirode XXV, 14) i Non (Dionysiaca XXV, 451—551), a trag o ovom mitu ostao je i na kovanom novcu iz Sardisa. Kad je heroja Tilona ili Tila (»čvor ili falus«) smrtonosno ujela zmija u petu (vidi 117, 1). njegova sestra Mojra ("sudbina") zamolila je diva Damasena ("ukrotitelja") da ga osveti. Utom neka druga zmija nađe »Zeusov cvet« u šumi i stavi ga na usta svojoj mrtvoj drugarici, koja odmah ožive; sledeći njen primer, Mojra je na isti način povratila Tila u žlvot.

91 SKILA I NIS

Minoj je bio prvi kralj koji je kontrolisao Sredozemno more i očistio ga od gusara, a na Kreti mu se pokoravalo devedeset gradova. Kad su mu Atenjani ubili sina Androgeja, on je odlučio da se osveti, i zaplovio je po Ajgeji, skupljajući brodove i oružanu vojsku. Neki ostrvljani pristadoše da mu pomognu, a neki odbiše. Ostrvo Sifno mu se priklonilo zato što je zlatom potkupio princezu Arnu; ali nju su bogovi pretvorili u čavku koja voli zlato i sve što sija. Sklopio je savez sa narodom ostrva Anafe, ali ga je odbio kralj Ajak sa Ajgine, pa je otišao odatle zaklevši se da će mu se osvetiti; Ajak se tada odazvao Kefalovom pozivu i pridružio Atenjanima protiv Minoja.[1]

b) Minoj je, međutim, žurio na Korintsku prevlaku. On je opseo Nisu, gde je vladao Egipćanin Nis, koji je imao kćer po imenu Skila. U gradu je postojala kula koju je sagradio Apolon (i Posejdon?), a u njenom podnožju nalazio se jedan zvučan kamen što odzvanjaše kao lira kad bi ga obasuli šljunkom, jer je Apolon jedanput na njega spustio svoju liru dok je gradio grad. Skila je imala običaj da provodi dosta vremena na vrhu kule, bacajući oblutke iz svog skuta na zvučni kamen; kad je rat počeo, ona se pela svaki dan na kulu da posmatra borbu.

c) Opsada grada se odužila i Skila je posle izvesnog vremena znala ime svakog kretskog ratnika. Izazvana Minojevom neobičnom lepotom, njegovom veličanstvenom odećom i belim bojnim konjem, ona se nedostojno zaljubi u njega. Neki kažu da je Afrodita tako želela, a neki opet da je tome kriva Hera.[2]

d) Jednog jutra Skila se uvuče u očevu sobu i odseče mu čuveni svetli pramen kose, od koga mu je zavisio i presto i život; zatim mu uze ključeve od gradskih kapija, otvori ih i iskrade se napolje. Uputi se pravo Minojevom šatoru i ponudi mu pramen kose u zamenu za ljubav. »To je posao!« — uzviknu Minoj; te noći on uđe u grad i opljačka ga, a Skilu po obećanju obleža; ali Minoj ne htede da povede Skilu na Kretu, bojeći se posledica zločina oceubistva. Skila je, međutim, plivala za njegovim brodom i uhvatila se za krmu, kad se duh njenog oca, u obliku morskog orla, ustremi na nju kandžama i kukastim kljunom. Skila se uplaši, ispusti krmu i udavi se; duša joj izlete kao ptica Kiris, poznata po ljubičastim grudima i crvenim nogama.[3] Ali neki tvrde da je Minoj naredio da Skilu udave, a drugi, opet, da je postala riba kiris, a ne ptica istog imena.[4]

e) Grad Nisa je posle nazvan Megara u čast Megareja, sina Ojnopinog i Hipomenovog; on je bio Nisov saveznik i oženio se njegovom kćerkom Ifinojom, i priča se da ga je nasledio na prestolu.[6]

f) Rat se otegao, te Minoj, shvativši da ne može pokoriti Atenu, poče moliti Zeusa da osveti Androgejevu smrt; svu Grčku su na to zahvatili zemljotres i glad. Kraljevi raznih grčkih gradova došli su u Delfe da pitaju proročište za savet i tamo im rekoše da zamole Ajaka da se moli u njihovo ime. Kad ovo bi učinjeno, zemljotres svuda prestade, osim na Atici.

g) Atenjani zbog toga potražiše načina da iskupe greh, žrtvujući Persefoni, na groblju Kiklopa Gerajsta, Hijakintove kćeri Anteidu, Ajgleidu, Liktaju i Ortaju. Te su devojke došle u Atenu iz Sparte. Zemljotresi ipak nisu prestali, i kad Atenjani ponovo upitaše proročište u Delfima, rečeno im je da ponude Minoju svako zadovoljenje koje bude zatražio; Minoj odredi da Atenjani šalju po sedam mladića i sedam devojaka svake godine na Kretu kao plen za Minotaura.[6]

h) Minoj se potom vrati u Knos, gde je žrtvovao hekatombu volova, zahvalan za postignuti uspeh; ali kraj mu dođe devete godine.[7]

1 Strabon: X, 4, 8 i 15; Ovidije: Metamorfoze VII, 480 — VIII. 6:
2. Higin: Fabula 198; Vergilije: Ciris;
3. Apolodor: III, 15, 8; Higin: loc. cit.; Ovidije: Metamorfoze VIII, 6—151: Vergilije; loc. cit.; Pausanija: II, 34, 7;
4. Apolodor: loc. cit.; Pausanija: loc. cit.:
5. Pausanija: I, 39, 4—5;
6. Diodor sa Sicilije: IV, 61;
7. Ovidije: Metamorfoze VIII, 152; Homer: Odiseja XIX, 178.

*

1. Istorijski okvir mita o Skili po svemu je predmet rasprave između Atenjana i njlhovih kretskih vladara, raspre koja je buknula nešto pre razaranja Knosa, 1400. godine pre nove ere. Sam mit, skoro istovetno ponovljen i u Tafijskoj priči o Pterelaju i Komajti, podseća na mitove o Samsonu i Dalili kod Filistinaca; o Kuroi, Blatnatu i Kahalanu u Irskoj; Lju Laju, Baldvedu i Gronu u Velsu; sve su to samo varijante na istu temu. Reč je o suparništvu kralja i njegovog vojskovođe koji se otimaju o milost Mesečeve Boginje, a ona o dugodnevici odseca kralju kosu i izdaje ga. Kraljeva se snaga nalazi u kosi zato što on predstavlja sunce; njegovi se dugi žuti uvojci porede sa sunčevim zracima. Dalila odseca kosu Samsonu pre no što će pozvati Filistince; Blatnat vezuje Kuroja za stub postelje pre no što će pozvati svog ljubavnika Kahalana da ga ubije; Lju Lajeva duša uzima oblik orla, a Bladved (»nežnost cveta«), magično sazdana od devet različitih cvetova, pretvara se u sovu, u šta se, verovatno, i Skila pretvorila u prvobitnoj grčkoj legendi. Ako se ovih pet mitova uporede, postaje očigledno da je Skila — Komajta — Bladved — Blatnat — Dalila, Mesečeva Boginja u svom prolećnom i letnjem vidu, što znači Afrodita Komajta (»plavokosa«); u jesen se ona pretvara u sovu, ili ciris, i postaje boginja smrti Atena — koja se javlja u obličju mnogih ptica, pa i kao sova (vidi 97, 4) — ili Hera, ili Hekata. Njeno ime Skila ukazuje da je kralj bivao rastrgnut, pošto bi mu ošišali glavu. Kao i u mitu o Lju Laju, kazna što snalazi izdajnicu kasnije je dodata kao moralna pouka.

2. Ovidije (Umetnost ljubavi I, 331) poistovećuje ovu Skilu sa njenom imenjakinjom Skilom, koju je Afrodita pretvorila u čudovišnog psa zbog toga što se dozvolila Posejdonu (vidi 16, 2) i tvrdi da je rađala samo divlje pse i lavove za kaznu što je Nisu odsekla kovrdžu. Ovidije se retko varao u mitologiji, i on ovde, po svoj prilicl, beleži legendu da je zbog Pasifajine kletve, kojom je uklela Minoja, Skilinu utrobu osemenio štencima pre nego zmijama, škorpijama i stonogama. Pasifaja i Amfitrita su ista Mesečeva i Morska Boginja, a Minoj, kao vladar Sredozemlja, identifikovan je sa Posejdonom.

3. Žrtvovanje Hijakintovih kćeri na Gerajstovom grobu verovatno treba da prikaže »Adonidove vrtove«, zasađene u čast osuđenog kralja — u stvari to su posečeni cvetovi koji uvenu za nekoliko časova. Ali Gerajst će biti pre ahajski kiklop (vidi 3, b), jer su po Etiymologicum Magnum (sub Gereastides) njegove kćeri odgajale maloga Zeusa u Gortini, štaviše Gerajst se zvao i grad u Arkadiji gde je Rea sakrila Zeusa. Hijakintide bi tada pre bile dadilje nego Hijakintove kćeri; sveštenice Artemide, koju su u Knidu nazivali »Hyacinthotrophos« (»Hijakintove dadilje«), jednake su Gerajstidama, jer se umiranje i rađanje kretskog Zeusa svake godine (vidi 7, 1) nije razlikovalo od umiranja i rađanja Hijakintovog. Možda odatle potiče i mit o četiri lutke što vise sa rascvetalih voćaka, okrenute na sve četiri strane sveta, i to u, onom pravcu na koji ukazuje busola. Ove u obredu plodnosti predstavljaju Artemidu obešenu (vidi 79, 2 i 88, 10).

4. Sedam atenskih mladića određenih za Minotaura verovatno su bili zamenici, žrtvovani po jedan godišnje umesto kralja u Knosu. Svakako je bilo zgodnije uzimati za žrtve strance nego Krećane; to isto je primenjivano i u kanaanskom ritualu raspeća, za koji su, na kraju, uzimali zarobljenike i zločince kao Tamuzove zamenike. »Svake devete godine« znači: »po isteku svake Velike godine od stotinu mesečevih

mena«. Pošto sedam dečaka padnu kao žrtve umesto svetoga kralja, on i sam umire (vidi 81, 8). Sedam atenskih devica nisu žrtvovane; biće da su one postajale pratilje mesečeve sveštenice i izvodile akrobatske predstave u borbama bikova, što se može videti na umetničkim predmetima kretske kulture; to je opasna veština, ali ne mora uvek biti i smrtonosna.

5. Može biti da su zvučni kamenovi postojali u Megari u obliku ksilofona; to ne bi bilo teško napraviti. Ali ovde je verovatnije reč o sećanju na Memnonovu statuu u Egiptu koja svira; ta statua je šuplja i ima otvor pozadi, iza otvorenih usta, te kroz nju počinje da struji topao vazduh u zoru kad sunce zagreva kamen (vidi 164, 2).

92 DAJDAL I TAL

Ko su Dajdalovi roditelji nije razjašnjeno. Neki mu majku nazivaju Alkipom; drugi Meropom; a neki opet Ifinojom; takođe mu se pripisuju i različiti očevi, iako se svi slažu da je rodom iz atenske kraljevske kuće, koja, po predanju, vodi poreklo od Erehteja. Dajdal je bio izvanredan kovač .a zanatu ga je naučila sama Atena.[1]

b) Jedan od njegovih učenika, Tal, sin njegove sestre Polikaste ili Perdike, već ga je prevazišao u zanatu kad mu je bilo dvanaest godina. Jednog dana dogodilo se da je Tal našao zmijinu viličnu kost ili, po drugima, riblju kost; pošto je shvatio da njome može prestrugati štap napola, on napravi isto od gvožđa i tako pronađe testeru. Ovaj i drugi njegovi izumi — kao što su grnčarski točak i šestar kojim se mogao opisati krug, obezbediše mu veliku slavu u Ateni, a Dajdal, koji sebi pripisa pronalazak testere, ubrzo posta nepodnošljivo ljubomoran.[2] Jedanput on povede Tala na krov jednog atenskog hrama na Akropolju da bi mu pokazao neki daleki prizor i iznenada ga gurnu preko ograde. Ipak, i pored sve svoje ljubomore, Dajdal nikad ne bi učinio nikakvo zlo Talu da nije sumnjao da on održava nedozvoljene odnose sa svojom majkom Polikastom. Pošto je survao dečaka, Dajdal odmah siđe s krova, strpa Talov leš u vreću, u nameri da ga potajno sahrani. Na zapitkivanja prolaznika on je odgovarao da je našao mrtvu zmiju i pokupio je kako to zakon zahteva, što sve u svemu nije bila potpuna laž, pošto je Tal bio Erehteid — ali na vreći su se videli krvavi tragovi te njegov zločin ne izmače istrazi i Areopag ga za ubistvo kazni progonstvom. Po drugima je Dajdal pobegao pre nego što je i došlo do suđenja.[3]

c) Talov duh — a Tala zovu i Kal, Kirkin, ili Tantal — izlete u obličju jarebice, a telo mu je sahranjeno tamo gde je pao. Polikasta se obesila kad je čula za sinovljevu smrt, a Atenjani joj podigoše svetilište nedaleko od Akropolja.[4]

d) Dajdal je pobegao na jedan zemljišni posed na Atici, čiji se stanovnici po njemu nazvahu Dajdalidi; zatim je otišao u Knos na Kretu, gde ga presrećni kralj Minoj pozdravi dobrodošlicom kao veštog zanatliju. Tamo je živeo neko vreme u miru, uživajući veliku milost, dok Minoj ne saznade da je on pomogao Pasifaji da se svede sa Posejdonovim belim bikom, i zatvori ga zajedno sa sinom Ikarom, čija je majka, Naukrata, bila jedna od Minojevih robinja; međutim obojicu ih oslobodi Pasifaja.[5]

e) Ipak pobeći sa Krete nije bilo lako, jer je sve Minojeve brodove čuvala vojna straža, a Minoj je obećavao veliku nagradu onome ko uhvati Dajdala. Ali Dajdal napravi sebi par krila, i još par za Ikara, na taj način što je bočna pera uvezao zajedno, a mala nalepio voskom. Pošto je pričvrstio krila Ikaru, on. mu reče sa suzama u očima: »Sine moj, opominjem te! Nemoj leteti suviše visoko da ti sunce ne otopi vosak; niti se spuštaj suviše nisko, da ti perje ne ovlaži more«. Zatim zavuče ruke u svoja krila, pa zajedno poleteše. »Leti sasvim uz mene«, doviknu Dajdal sinu, »ne hvataj sam pravac!« Dok su leteli iznad ostrva na severoistok, mašući krilima, ribari, pastiri i orači koji su ih ugledali pomisliše da su bogovi.

f) Za sobom su ostavili Naks, Del, Par i kad im i Lebint i Kalimn već promicahu s desne strane, Ikar ne izdrža i zaboravljajući očeva upozorenja, poče da uzleće prema suncu, uživajući u moći svojih ogromnih krila. Kad Dajdal pogleda preko ramena, on više ne vide Ikara za sobom, već spazi samo razbacana pera na talasima pod njim. Sunčana toplota je otopila vosak i Ikar je pao u more i udavio se. Dajdal je kružio izvesno vreme nad morem dok leš nije isplovio na površinu, a onda uze sinovljevo telo i prenese ga na

obližnje ostrvo i tu ga sahrani; otada se to ostrvo zove Ikarija. Dok je Dajdal sahranjivao Ikara, jedna jarebica je čučala na hrastu i posmatrala ga cvrkućući ushićeno — to je u stvari bila duša Dajdalove sestre Polikaste, čiji je sin Tal najzad bio osvećen. A Ikarsko more je dobilo ime po ostrvu Ikariji.[6]

g) Ali ima ih koji ne veruju u ovu priču i kažu da je Dajdal pobegao sa Krete barkom koju mu je pribavila Pasifaja, i da su na putu za Siciliju hteli da se iskrcaju na maleno ostrvo, kad Ikar pade u more i udavi se. Oni još dodaju da je Ikara sahranio Herakle; Dajdal mu je iz zahvalnosti podigao kip u prirodnoj veličini u Pisi, toliko veran da Herakle pomisli od kipa da je protivnik i obori ga kamenom. Drugi pričaju da Dajdal nije izumeo krila, već jedro, da bi bio brži od Minojevih galija; po njima se Ikar udavio kad se barka prevrnula zbog toga što je nemarno krmanio.[7]

h) Dajdal je leteo prema zapadu dok nije, sletevši kod Kume u blizini Napulja, odlučio da svoja krila posveti Apolonu, te mu je sagradio i hram sa zlatnim krovom. Kasnije je Dajdal pohodio Kamik na Siciliji, gde ga je gostoljubivo primio kralj Kokal i živeo je kod Sicilijanaca uživajući veliki ugled, i tu sazidao mnogo lepih građevina.[8]

i) Minoj, međutim, podiže prilično veliku flotu i dade se u poteru za Dajdalom. On ponese sa sobom Tritonovu školjku, i gde god je došao, obećavao bi nagradu svakom ko uspe da protne laneni konac kroz nju; on je znao da to ume jedino Dajdal. Kad je stigao u Kamik, on školjku pokaza Kokalu, koji naumi da protne konac po svaku cenu, i Dajdal, razume se, otkri kako to da učini. On pričvrsti paučinasto vlakno za mrava, izbuši otvor na vrhu ljušture i namami mrava uz zavijutke time što je ivice otvora premazao medom. Zatim laneni konac pričvrsti za drugi kraj paučine i tako ga provuče kroz školjku. Kokal vrati nanizanu ljušturu i zatraži nagradu; a Minoj, siguran da je najzad otkrio Dajdalovo skrovište, zatraži da mu ga predaju. Ali Kokalove kćeri nikako nisu htele da izgube Dajdala, koji im je pravio tako izvanredne igračke, i, uz njegovu pomoć, skovaše zaveru. Dajdal sprovede oluk sa krova u kupatilo i one sručiše ključalu vodu, a neki kažu i vreo katran na Minoja dok je uživao u toplom kupanju. Kokal, koji je, verovatno, i sam bio umešan u zaveru, vrati Krećanima Minojevo mrtvo telo, rekavši da se Minoj sapleo o ćilim i upao u lonac ključale vode.[9]

j) Minoja sledbenici sahraniše uz velike počasti, a Zeus ga postavi za sudiju mrtvih u Tartaru, zajedno sa bratom mu Radamantom i neprijateljem mu Ajakom. Pošto je Minojev grob zauzeo središte Afroditinog hrama u Kamiku, njemu su odavali poštu mnogi naraštaji Sicilijanaca kad su dolazili da se mole Afroditi. Na kraju, kosti mu je na Kretu vratio Teron, tiranin iz Akragasa.

k) Posle Minojeve smrti Krećani zapadoše u potpuno bezvlašće i nered, pošto su im glavninu flote spalili Sicilijanci. Od posada koje se nisu mogle vratiti na Kretu, neke sagradiše grad Minoj blizu obale na koju su se iskrcali; drugi podigoše grad Huriju u Mesopiji; a jedan deo, probivši se u središte Sicilije, sagradi utvrđenje na bregu i tako postade grad Angosa, nazvan po potoku koji je izvirao u blizini. Tu su sagradili i hram majkama, kojima su i dalje odavali veliko poštovanje, kao i ranije, na rodnoj Kreti.[10]

l) Dajdal je, pak, otišao sa Sicilije i pridružio se Jolaju, sestriću i kočijašu Tirinjanina Herakla, koji je poveo grupu Atenjana i Tespijanaca na Sardiniju. Mnoga od Dajdalovih dela sačuvana su na Sardiniji i zovu ih Dajdaleje.[11]

m) Međutim Tal je bilo i ime Minojevog bronzanog sluge sa bivoljom glavom koga je Zeus poklonio Minoju da čuva Kretu. Neki kažu da je taj sluga bio jedan od preživelih ljudi bronzane rase koji su nikli iz jasenovog drveta; drugi kažu da ga je Hefajst iskovao na Sardiniji i da je imao jedan jedini krvni sud kojim je, od vrata do članaka na nogama, tekla krv, a ta vena je dole bila zaptivena bronzanom čiodom. Njegov zadatak bio je da tri puta dnevno optrči ostrvo Kretu i baca stenje na svaku stranu lađu koja bi tuda prolazila; takođe da tri puta godišnje, laganijim hodom, obiđe sva sela na ostrvu i razglasi Minojeve zakone sa bronzanih tablica. Kad su sa Sardinije pokušali napad na ostrvo, Tal se užario i sve ih uništio svojim vatrenim zagrljajem, cereci se ljutito; otuda izraz »sardoničan smeh«. Najzad je Medeja ubila Tala, izvukavši mu čiodu, te mu je istekla krv; drugi, opet, tvrde da ga je Argonaut Pojant ranio u članak otrovnom strelom.[12]

1. Apolodor: III, 15, 8; Plutarh: Tesej 19; Ferekid, navodi ga sholijast uz Sofoklovog Ojdipa u Koloni 472; Higin: Fabula 39;
2. Apolodor: loc. cit.; Ovidije: Metamorfoze VIII, 236—59; Higin: Fabula 274; Plinije: Prirodna istorija VII, 57;
3. Fulgentije: Mitovi III, 2; Prvi vatikanski mitograf: 232; Drugi vatikanski mltograf: 130; Diodor sa Sicilije: IV, 76, 6; Higin: Fabula 39; Pausanija: VII, 4, 5;
4. Pausanija; I, 21, 6; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 14; Helanik, navodi ga sholijast uz Euripidovog Oresta 1650; Ovidije: loc. cit.; Suida i Fotije sub Sanctuary of Perdix;
5. Diodor sa Sicilije loc. cit.; Apolodor: Epitome I, 12;
6. Isidor iz Sevilje: Porekla XIV, 6; Higin: Fabula 40; Ovidije: Metamorfoze VIII, 182—235;
7. Diodor sa Sicilije: IV, 77; Apolodor: II, 6, 3; Pausanija: IX, 11, 2—3:
8. Vergillje: Ajneida VI, 14; Pausanija: VII, 4, 5; Diodor sa Sicilije: IV, 78;
9. Pausanija: loc. cit.; Apolodor: Epitome I, 14—15; Zenobije: Poslovice IV, 92; Diodor sa Sicilije: 4, 79;
10. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Herodot: VII, 170;
11. Pausanija: VII, 2, 2; Diodor sa Sicilije: IV, 30;
12. Suida sub Risus Sardonicus; Apolonije sa Roda: Argonautika 1639; Apolodor: I, 9, 26; Platon: Minoj: 320 c.

*

1. Ponekad se Hefajst opisuje kao Herin i Talov sin (vidi 12. c), a Tal kao Dajdalov mladi sestrić. Sam Dajdal je bio mlađi član kuće Erehteja, koja je osnovana mnogo posle Hefajstovog rođenja. Ovakve hronološke protivrečnosti su pravilo u mitologiji. Dajdal (»pametan« ili »vešto urađen«), Tal (»stradalnik«), i Hefajst (»onaj koji sija danju»), pokazuju po sličnosti svojih atributa da su samo različita imena iste mitske ličnosti; Ikar (od io-carios, »posvećen Mesečevoj Boginji Kar«) možda je, ipak, samo još jedno njegovo ime. Jer Hefajst, bog kovač, oženjen je Afroditom, kojoj su posvećene jarebice; sestra kovača Dajdala zvala se Perdik (»jarebica«); duša kovača Tala odletela je kao jarebica; jarebica se pojavila i na sahrani Dajdalovog sina Ikara. Pored toga, Hefajst je bačen sa Olimpa; Tal je bačen sa Akropolja; Hefajst je hramao pri hodu; jedno od Talovih imena bilo je Tantal (»posrtati ili hramati«); mužjak jarebica u svojoj ljubavnoj igri poskakuje držeći jednu nogu podignutu i spremnu da udari suparnika. Štaviše i latinski bog Vulkan je takođe ćopav. Njegov kult je prenet sa Krete, gde su ga zvali Velhan, a amblem mu je bio petao, zato što kukuriče u zoru i odgovara heroju sunca. Ali petlova nije bilo na Kreti do šestog veka pre nove ere, te je verovatno Velhanova ptica bila jarebica.

2. Izgleda da se u proleće priređivala igra jarebica u čast Mesečeve Boginje i da su muški igrači ćopali i nosili krila. U Palestini ova se ceremonija zvala Pesach (»ćopanje«) i, prema Hijeronimu, izvodila se još u Bet-Hoglahu (»svetilište Ćopavog«), gde su privrženici izvodili igru u spirali. Bet-Hoglah je isto što i »gumno u Atadu«, na kome se oplakivao hromi kralj Jakov, čije ime može da znači Jah Aceb (»peta-bog«). Jeremija ovako opominje Jevreje da ne učestvuju u ovim kanaanskim obredima: »Jarebica okuplja mladunce koje nije sama izvela.« Anafa, ostrvo severno od Krete, sa kojim je Minoj sklopio savez (vidi 91, a), bilo je čuveno u staro vreme kao odmaralište za jarebice u vreme njihove selidbe.

3. Mit o Dajdalu i Talu, kao i varijanta o Dajdalu i Ikaru, izgleda da spaja ritual spaljivanja zamenika sunčanog kralja, koji je stavio na sebe orlova krila (vidi 29, 1), i prolećne vatre radosnice — kad počinje palestinska Nova godina — sa bacanjem pharmacosa preko stene u more (vidi 96, 3) i ubadanjem kralja u petu otrovnom strelom (vidi 10 dole). Ali divljenje seljaka, i ribara prema Dajdalu koji leti verovatno potiče sa ikone koja prikazuje krilatog Perseja ili Marduka (vidi 73, 7).

4. U ovom mitu, Lavirint iz koga su pobegli Dajdal i Ikar je pločnik rađen u mozaiku sa zagonetnom šarom, čijim su se zavijucima kretali igrači u ritualnoj igri jarebica (vidi 98, 2); moguće je da se Dajdalovo bekstvo

na Siciliju, u Kume, i na Sardiniju odnosi na bekstvo domaćih kovača bronze sa Krete zbog neprestanih najezda Helena. Ratno lukavstvo Tritonove školjke i Minojev pogreb u svetilištu Afrodite, kojoj je ta školjka posvećena, (vidi 11, 3), svedoči da je Minoj smatran i za Hefajsta, ljubavnika Morske Boginje. Njegova smrt za vreme kupanja je događaj koji na izgled liči na mit o Nisu i Skili (vidi 91 b-d); Nisov keltski parnjak Lju Laj je na prevaru ubijen u kupatilu; isto tako je ubijen još jedan sveti kralj, Agamemnon Mikenski (vidi 112, l).

5. Ime Naukrata (»silina mora«) beleži istorijsku posledicu Minojevog poraza na Siciliji — prelazak pomorske sile iz krećanskih u grčke ruke. Naukrata je predstavljena kao jedna od Minojevih robinja zbog toga što su na dvoru u Knosu živeli helenski najamnici, a o tome svedoče i priče o jednoj njihovoj poemi.

6. Ako Polikasta, drugo ime Talove majke Perdik, znači poly-cassitere, »mnogo kalaja«, onda ona pripada mitu o bronzanom čoveku, Talovom imenjaku. Kretska prevlast u mnogome je zavisila od dobrog snabdevanja kalajem, koji se mešao sa kretskim bakrom; prema profesoru Kristiforu Hokisu, najbliži izvor kalaja je bilo ostrvo Majorka.

7. Hesihije kaže da je Tal bilo ime sunca; prema tome, Tal je prvo oko Krete kružio jedanput dnevno. Međutim, verovatno je da su straže koje su čuvale kretske luke slale svoje straže u obilazak tri puta dnevno. Pošto je Tal, sunce, još nazvan i Taur, što znači bik (Beker: Anegdote I, 344, 10; Apolodor: 1, 9, 26), njegova poseta gradovima i selima tri puta godišnje verovatno je označavala kraljevski obilazak gradova i sela kad je kralj sunce nosio svoju ritualnu masku bika, jer je kretska godina bila podeljena na tri godišnja doba (vidi 75, 2). Talov plameni zagrljaj verovatno u prenosnom smislu opisuje spaljivanje ljudskih žrtava koje su se prinosile Molohu, odnosno Melkartu, koga su u Korintu obožavali kao Melikerta (vidi 70, 5) i za koga se, po svoj prilici, znalo i na Kreti. Budući da je ovaj Tal došao sa Sardinije, gde je, kažu, Dajdal pobegao kada ga je progonio Minoj, a u isto vreme Tal je i Zeusov poklon Minoju, verovatno su mitografi uprostili priču pripisujući pre Hefajstu nego Dajdalu zaslugu. za njegovu konstrukciju; Dajdal i Hefajst su ista ličnost. Izraz Sardonicus ili rictus, što znači grčenje usnih mišića simptomatično za zgrčenu donju vilicu, možda je uzet sa starih bronzanih reljefa u Sardiniji na kojima je ratnik imao sličan neveseo sardoničan izraz na licu.

8. Talov jedini krvni sud pripada veštini ranog livenja bronze metodom cire-perdue. Kovač bi najpre napravio od pčelinjeg voska oblik koji želi, zatim bi ga prevukao tankim slojem gline i stavio u peć. Čim bi se glina dobro ispekla, kovač bi probušio otvor pri dnu između pete i članka, tako da vruć vosak istekne, a kalup ostane ceo, kako bi se u njega sipala tečna bronza. Pošto se kalup napuni i metal unutra ohladi, kovač bi razbijao glinu i tako dobijao isti oblik od bronze kao i onaj prvobitno urađeni u vosku. Krećani su ovaj način rada doneli sa Sardinije zajedno sa kultom o Dajdalu. Pošto je Dajdal naučio svoj zanat od Atene, koju su u Korintu znali kao Medeju, priča o Talovoj smrti je verovatno nastala pogrešnim tumačenjem ikone koja prikazuje Atenu kako objašnjava cire-perdue. Pre će biti da se predanje da je otapanje voska izazvalo Ikarovu smrt odnosi na njegovog rođaka Tala; jer Tal, bronzani čovek, ima dosta zajedničkog sa svojim imenjakom koji je radio u bronzi i bio slavan po tome što je izmislio šestar.

9. Šestar je predstavljao deo tajni onih koji su radili sa bronzom, on je neobično važan za crtanje koncentričnih krugova kad treba iskovati posudu, štit ili masku. Odatle je Tal bio poznat kao Kirkin, "kružni":; zvanje se odnosilo i na sunčevu putanju i na upotrebu šestara (vidi 3, 2). S pravom je isticano da je on izumeo i testeru; Krećani su imali malešne dvozube pokretljive testerice za fini posao, koje su upotrebljavali sa izvanrednom umešnošću. Tal je sin nimfe jasenovog drveta, jer je jasenov drveni ugalj razvijao vrlo visoku temperaturu potrebnu za topljenje. Ovaj mit rasvetljava i zašto je Prometej stvorio čoveka od gline; u jevrejskoj legendi Prometejevu ulogu igra Arhanđel Mihailo, koji radi pod nadzorom Jehove.

10. Pojant je ustrelio Tala na sličan način kao Parid Ahileja, u petu. Kentauri Fol i Hejron umiru od Heraklovih otrovnih strela (vidi 126, 3). Ovi su mitovi u tesnoj vezi. Pojant je bio Filoktetov otac i kad je jedan drugi kentaur otrovao Herakla, Herakle naredi Filoktetu da naloži veliku lomaču, a za uzvrat mu dade strele (vidi 145, f), od kojih je jedna i njega samog otrovala (vidi 161, 1). Osim toga i Parid je pozajmio smrtonosne strele od Apolona Tesalijskog da ubije Ahileja, Hejronovog pastorka (vidi 164, j), i, najzad, Filoktet je, da bi osvetio Ahileja, ubio Parida strelom iz Heraklovog tobolca (vidi 166, e). Izgleda da je tesalijski sveti kralj ubijen strelom umočenom u zmijski otrov, kojom bi ga njegov vojskovođa pogađao između pete i članka. U sanskritskom epu Mahabharata božanskog heroja Krišnu, koga aleksandrijski Grci poistovećuju sa Heraklom, ubija pogotkom u petu lovac Jara, koji se u nekim mitovima opisuje kao Krišnin brat, to jest vojskovođa.

11. U keltskom mitu lavirint znači kraljevska grobnica (Bela Boginja str. 105); da je to isto značio i kod ranih Grka, potvrđuje Etymologicum Magnum., u kojoj se reči lavirint pridaje značenje kao »planinska pećina«, a Eustatije je (O Homerovoj Odiseji XI, 1688) prevodi »podzemna pećina«. Lars Porsena odredio je jedan lavirint sebi za grob (Varon, navodi ga Plinije: Istorija prirode XXXVI, 91—3), a postojali su i »kiklopski« lavirinti u prehelenskim pećinama u blizini Nauplije (Strabon: VIII, 6, 2), na ostrvu Sam (Plinije: Istorija prirode XXXIV, 83) i na ostrvu Lemno (Plinije: Istorija prirode XXXVI, 90). Prema tome, da bi se izašlo iz lavirinta, treba se ponovo roditi.

12. Iako se Dajdal smatra Atenjaninom zbog atičke deme u njegovu čast, Dajdalove veštine, međutim, dospele su na Atiku sa Krete, a ne obrnuto. Lutke koje je on pravio Kokalovim kćerima izgleda da su bile lutke sa pokretljlvim udovima, kao i one koje su oduševljavale Pasifaju i njenu kćer Arijadnu (vidi 88, e) a, po svemu, upotrebljavale su se u obredima Erigoninog kulta drveta na Atici. U svakom slučaju se Polikasta, Dajdalova sestra obesila, kao što su to uradile i dve Erigone i sama Arijadna (vidi 79, 2 i 88, 10).

13. Mesapijanci iz Hurije, docnije Urije, a još kasnije Orije, bili su poznati u klasična vremena po svojim kretskim običajima:
odorama izvezenim ružama i drugim šarama, dvogubim sekirama itd.; grnčarija koja je tamo nađena potiče iz 1400. godine pre nove ere, a u to doba je otprilike nastala i sama ova priča.

93 KATREJ I ALTAJMEN

Katrej, Minojev najstariji preživeli sin, imao je tri kćeri: Ajropu, Klimenu i Apemosinu; i sina Altajmena. Kad je jedno proročište predskazalo da će Katreja ubiti jedno od njegove dece, Altajmen i brzonoga Apemosina bogobojažljivo se ukloniše sa Krete sa velikim brojem sledbenika, u nadi da će na taj način izbeći prokletstvo. Oni prispeše na ostrvo Rod i osnovaše grad Kretiniju u znak sećanja na rodno ostrvo.[1] Altajmen se kasnije nastanio u Kamiru, čiji su ga stanovnici veoma poštovali i gde je podigao Zeusu oltar na obližnjoj gori Atabirij, sa čijeg su se vrha, kad je dan bio izuzetno vedar i vidljivost dobra, mogli ugledati daleki obrisi voljene rodne Krete. Oko ovog oltara on je postavio bronzane bikove, koji su rikali glasno kad god bi zapretila Rodu opasnost.[2]

b) Jednog dana se Hermes zaljubi u Apemosinu; ona pobeže odbijajući njegovo udvaranje. Te večeri on je iznenadi u blizini izvora. Ona opet poče da beži, ali je on bio razastro klizave kože po stazi kojom se uputila, tako da ona pade licem na zemlju i on uspe da je siluje. Kad se Apemosina vratila u dvor, ona, jadajući se, ispriča Altajmenu svoju nezgodu, na šta se on razvika: »Lažljivice i bludnice!«, udari je i ubi.

c) Međutim, Katrej, nemajući poverenja u druge dve kćeri, Ajropu i Klimenu, protera ih sa Krete, gde je on sada bio kralj. Ajropa se, pošto ju je silovao Pelopid Tijest, udade za Pleistena i rodi Agamemnona i Menelaja; a Klimena se udade za Nauplija, nadaleko čuvenog moreplovca. Najzad, kad je u starosti i usamljenosti, koliko je njemu bilo poznato, ostao bez naslednika prestola, Katrej pođe da traži Altajmena,

koga je mnogo voleo. Jedne noći on pristane brodom na Rod, ali ga napadnu kamirski kravari, smatrajući njega i njegove drugove običnim gusarima. Katrej pokuša da objasni ko je i zašto je došao, ali je lavež pasa zaglušio njegove reči. Altajmen izlete iz dvorca da odbije napad tobožnjih gusara, pa pošto nije prepoznao oca, probode ga mačem. Kad je shvatio da se proročanstvo ipak ispunilo i pored njegovog dugog i dobrovoljnog izgnanstva, on poče da se moli da ga proguta zemlja. Iznenada se otvori jama i on iščeznu u njoj; njega su ipak poštovali kao heroja.[3]

1.. Apolodor: III, 2, 1;
2. Diodor sa Sicilije: V, 78; Apolodor: loc. cit.; Strabon: XIV, 2. 2; Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode VII, 159;
3. Apolodor: III, 1—2; Diodor sa Sicilije: loc. cit.

*

1. Ovaj veštački mit koji beleži mikensko-minojsku okupaciju ostrva Roda u šesnaestom veku pre nove ere, treba da objasni zašto se prinose žrtve livenice u jamu jednom heroju sa Roda, kao i erotske sportske igre u kojima žene igraju na sveže odranim kožama žrtvovanih životinja. Izraz byrios, ili buriash, pojavljuje se u kraljevskoj tituli treće vavilonske dinastije, osnovane 1750. pre naše ere; i božanstvo Atabirije na Kreti kao i Atabirij (gora- Tabor) u Palestini, čuvena zbog obožavanja zlatnog teleta, bili su hetitski Tesup, bog Sunca, vlasnik goveda (vidi 67, l). Ostrvo Rod je prvo pripadalo sumerskoj Mesečevoj Boginji Dam-Kini, ili Danaji (vidi 60, 3), ali je prešlo u posed Tesupa (vidi 42, 4); pred kraj hetitske vladavine naselili su ga Krećani, koji su govorili grčkim jezikom i zadržali kult bika, a Atabirija proglasili sinom Proita (»prvog čoveka«) i Eurinome Stvoriteljke (vidi I, a). U vreme Doraca Zeus Atabirije preoteo je Tesupov kult na Rodu. Rika bika se proizvodila okretanjem rhomboi, ili čegrtaljkom (vidi 30, 1), koja se upotrebljavala da zaplaši i otera zle duhove.

2. Priča o smrti Apemosine u Kamiru pre treba da znači svirepu odmazdu Hetita, a ne zavojevača sa Krete nad redom proročkih sveštenica u Kamiru. Tri Katrejeve kćeri kao Danaide u stvari su dobro poznata mesečeva trijada. Apemosina, kao treća, parnjaka je Kameirina. Katreja slučajno ubija Altajmen, kao što Laja slučajno ubija njegov sin Ojdip (vidi 105, d), a Odiseja njegov sin Telegon (vidi 170, k). Pre će biti da je u pitanju prethodnik na prestolu a ne otac; međutim legenda je pogrešno protumačena — ne treba otac da stigne s mora, nego stiže sin i zabada oštar mač.

94 SINOVI PANDIONA

Kad je Posejdon ubio atenskog kralja Erehteja, Erehtejevi sinovi Kekrop, Pandor, Metion i Ornej posvađaše se oko toga ko treba da nasledi presto, a Ksant, na čije je posredovanje Kekrop, kao najstariji, postao kralj, morade odmah da ode sa Atike.[1]

b) Kekrop, kome su Metion i Ornej pretili ubistvom pobeže prvo u Megaru, a zatim na Euboju, za njim dođe i Pandor, pa su njih dvojica tamo osnovali koloniju. Atenski presto pripade Kekropovom sinu Pandionu, čija je mati bila Metijadusa, kćerka Eupalamova.[2] Ali on se nije dugo naužívao vlasti jer, iako Metion beše umro, njegovi sinovi koje je imao sa Alkipom, ili Afinojom, pokazaše se isto toliko ljubomorni kao i on sam. Ovi sinovi su se zvali Dajdal, koga neki ne smatraju Mitionovim sinom već unukom; Eupalam, koga neki smatraju Dajdalovim ocem; i Sikion, koga neki smatraju ili sinom Erehteja ili Pelopa ili Maratona, jer u ovom rodoslovlju vlada velika zbrka.[3]

c) Kad su Metionovi sinovi prognali Pandiona iz Atene, on pobeže na dvor kralja Pilada ili Pila, ili Pilona, koji je vladao u Megari nad Lelegijcima[4], i oženi se njegovom kćerkom Pilijom. Kasnije Pilad ubi svog strica Bijanta i, ostavivši Pandiona da vlada Megarom, povuče se u Meseniju, gde osnova grad Pil. Pošto su ga odatle oterali Nelej i Pelazgi iz Jolka, on ode u Elidu i tamo osnova drugi Pil. Pilija rodi Pandionu u Megari četiri sina: Ajgeja, Palanta, Nisa i Lika, iako su Ajgejeva ljubomorna braća pronosila glasine da je Lik vanbračni sin nekog Skirija.[5] Pandion se nikada nije vratio u Atenu. On je imao u Megari

svoje svetilište, gde su pokazivali njegov grob na okomitoj steni posvećenoj Ateni-Gnjurcu kao znak da je nekada ovo zemljište pripadalo Ateni; nije se pominjalo da je gnjurac ptica pod čija je krila Atena sakrila njegovog oca Kekropa, i tako ga dovela u Megaru.[6]

d) Posle Pandionove smrti, njegovi sinovi krenuše u pohod protiv Atene, oteraše Metionove sinove i podeliše Atiku na četiri dela, kao što im je otac savetovao. Ajgeju kao najstarijem dopade vlast nad Atenom, a njegova braća kockom podeliše ostali deo kraljevine. Nis dobi Megaru i okolne zemlje na Zapadu, skoro do Korinta; Lik dobi Euboju; a Palant južnu Atiku, i tu osnova potomstvo krepke rase džinova.[7]

e) Pilov sin Skiron, koji se oženio jedinom Pandionovom kćerkom, poče da osporava Nisu pravo na posed Megare, a Ajak, koji je bio pozvan da sudi u raspravi, dodeli kraljevinu Nisu i njegovim potomcima, a vlast nad vojskom u Megari, Skironu. U to vreme Megara se zvala Nisa, po kralju Nisu, a i luka Nisaja dobila je ime po tome što ju je Nis osnovao. Kad je Minoj ubio Nisa, njega sahraniše u Ateni, gde se njegov grob mogao videti kraj Likeuma. Megarani, koji nisu dozvolili Krećanima da im zauzmu grad, tvrdili su, međutim, da se Megarej oženio Nisovom kćerkom Ifinojom i da je on nasledio Nisa.[8]

f) Ajgej, kao i Kekrop i Pandion, živeli su pod stalnom pretnjom zavere svojih rođaka, među kojima je bio Lik; on se izdavao za izgnanika iz Euboje. Lik se povukao sa Sarpedonom, i Likija po njemu dobi ime, pošto ju je pohodio Afare kod Arne i posvetio kraljevski dom u misterije velikih boginja Demetre i Persefone i u misterije Atide u Andaniji, staroj prestonici Mesenije. Atida, koja je dala svoje ime Atici, bila je jedna od tri kćeri Kranaja, autohtonog kralja Atene, koji je vladao u vreme Deukalionovog potopa. Hrastovo šiblje u Andaniji, gde se Lik posvetio, nosilo je njegovo ime.[9] Posedovao je moć proricanja i prorekao je da će Mesenjani, ako izvesnu svetu stvar budu dobro čuvali, moći jednog dana da povrate svoju očevinu, ali ako to ne učine, izgubiće je zauvek. Po jednoj verziji mita ta sveta stvar su bile tajne velikih boginja urezane na tankoj kalajnoj ploči i tu ploču su Mesenjani stavili u bronzanu urnu i zakopali između tisovog i mirtinog žbuna na vrhu planine Itone; Tebanac Epaminondant je, po pričanju, iskopao tu urnu kad je povratio Mesenjanima pređašnju slavu.[10]

g) Atenski Likeum je tako nazvan u Likovu čast; od najranijih vremena Likeum je posvećen Apolonu nazvanom "likejski". On je taj nadimak dobio kad je iz Atene izagnao vukove pomoću mirisa žrtava.[11]

1. Apolodor: III, 15, 1 l 5; Plutarh: Tesej 32; Pausanija: VII, 1, 2;
2. Ibid: I, 5, 3; Eustatije o Homeru, str. 281, Apolodor III, 15, 5;
3. Ferekid, navodi ga sholijast uz Sofoklovog Ojdipa u Kolonu 472; Apolodor: III, 15, 8; Diodor sa Sicilije: IV, 76, 1; Pausanija: II, 6, 3;
4. Apolodor: III, 15, 5; Pausanija: IV, 36, 1 i I, 29, 5;
5. Apolodor: .loc. cit.; Pausanija: IV, 36, 1;
8. Pausanija: I, 41, 6; I, 5, 3; i 1, 39, 4; Hesihije sub Aethyia:
7. Apolodor: III, 15, 6; Sofokle, navodi ga Strabon: I, 6; Pausanija: I, 5, 4 i 39, 4;
8. Pausanija: I, 39, 4—5 i 19, 5; Strabon IX, I, 6;
9. Herodot: I, 173; Pausanija: I, 2, 5 i IV, I, 4—5;
10. Pausanija: X, 12, 5; IV, 20, 2 1 26, 6;
11. Ibid: I, 19, 4; Sholijast uz Demostena: XXIV, 114.

*

1. Na mitske genealogije slične ovima pozivali su se kad je trebalo utvrditi neizvestan suverenitet države ili nasledne povlastice. Podela vlasti u Megari između svetoga kralja, koji je obavljao neophodne ritualne obrede žrtovanja, i njegovog vojvode, koji je zapovedao vojskom, bila je slična sa spartanskom (vidi 74, 1). Ajgejovo ime ukazuje da je u Ateni postojao kozji kult (vidi 8, 1) a Likajevo — vučji kult; svaki Atenjanin koji bi ubio vuka bio je obavezan da ga sahrani po javnim propisima (sholijast uz Apolonija sa Roda: II, 124). Ptica gnjurac bila je posvećena Ateni, zaštitnici brodova, a na atenskom strmom predgorju koje se izdizalo nad morem verovatno je postojala litica sa koje su sveštenice iz Atene bacale pharmacosa u more (vidi 70, 7; 89, 6; itd.). Atida (actes thea, »boginja kamenite obale«) verovatno je atička trojna boginja;

njene su se sestre zvale Kranaja (»kamenita«) i Kranajhma (»stenoviti vrhovi« — Apolodor: III, 14, 5); pošto su se Prokna i Filomela, kad su se pretvorile u ptice, obe zvale Atida (Martijal: I, 54, 9 i V, 67, 2), one mora da su bile vezane za isti ritual vršen na vrhu stene. Atidi kao i Ateni Homer pripisuje još nekoliko drugih ptičjih naziva (vidi 97, 4). Misterije velike boginje, vezane za uskrsnuće mrtvih, bile su zakopane između tisinog i mirtinog drveta, a ova drveta predstavljala su poslednji samoglasnik i poslednji suglasnik azbuke drveta (52, 3) i oba bila posvećna boginji smrti.

95 TESEJEVO ROĐENJE

Ajgejeva prva žena bila je Melita, Hopletova kćer, a druga Halkiopa, kćerka Reksenorova; ali ni s jednom od njih nije imao dece. Pripisujući svoju nevolju, kao i nevolje svojih sestara Prokne i Filomele, Afroditinoj srdžbi, on je u Ateni uveo poštovanje Afrodite, a zatim otišao u Delfijsko proročište da zatraži savet. U proročištu su Ajgeja opomenuli da ne razvezuje svoju nabreklu mešinu vina dok ne stigne na najviši vrh u Ateni, jer će u protivnom umreti od žalosti. Ajgej nije umeo da protumači ovu poruku.[1]

b) Pri povratku iz Delfa Ajgej svrati u Korint, gde Medeja uspe da iznudi od njega svečano obećanje da će je zaštititi od svih neprijatelja ako ikada potraži zaštitu u Ateni, a obaveza se da mu za uzvrat pomoću čarolija pribavi sina. Ajgej zatim ode u Trojzen i tu zateče svoje stare drugove, Pelopove sinove, Piteja i Trojzena, koji su došli iz Pise da s kraljem Ajtijem podele kraljevstvo. Ajtije je nasledio oca Antanta. Antant je bio sin Posejdona i Alkione. On je osnovao gradove Antaju i Hipereju pa se otisnuo na more da bi osnovao Halikarnas u Kariji. Ali izgleda da njegov sin Ajtije nije imao veliku vlast, jer je Pitej, posle Trojzenove smrti, ujedinio Antaju i Hipereju u jedan grad, te ga, nazvavši ga Trojzen, posvetio Ateni i Posejdonu zajedno.[2]

c) Pitej je bio najučeniji čovek svog vremena. Jedna od njegovih mudrih izreka o prijateljstvu i danas se navodi: »Ne gubi nadu u prijateljstvo, već je ojačaj.« On je osnovao svetilište u Apolonovom proročištu u Trojzenu, u kome je sačuvana najstarija škrinja u Grčkoj; posvetio je i oltar trojnoj boginji Temidi. Tri su bela mermerna prestola, koja su posle njegove smrti stavljena na njegov grob iza hrama Artemide Spasiteljke, služila njemu i još dvojici sudija kao stolice za vreme suđenja. On je učio druge govorničkoj veštini u Trojzenu, u svetilištu Musa — koje je osnovao Hefajstov sin Ardal, poznati pronalazač svirale — i ostavio je i raspravu o retorici.[3]

d) Još dok je Pitej živeo u Pisi, Belerofont je zatražio ruku njegove kćeri Ajtre. Međutim Pitej je bio neprijateljski raspoložen prema Belerofontu i poslao ga u Kariju, da bi sprečio ovo venčanje. Iako je još bila vezana za Belerofonta, Ajtri je ostalo malo nade da će se on vratiti. Piteju nije bilo pravo što Ajtra nazor produžava svoje devovanje, pa je pod uticajem čini koje je Medeja bacila na sve njih izdaleka podnapio Ajgeja i poslao ga Ajtri u postelju. Iste noći je i Posejdon uživao sa Ajtrom, jer je ona napustila pijanog Ajgeja, pa je, sledeći zapovesti koje je u snu dobila od Atene, pregazila vodu i otišla na ostrvo Sfajriju, noseći livenicu da je prospe na grob Sfajru, Pelopovom kočijašu. Na tom mestu Posejdon je savladao i obležao Ajtru po Ateninom dopuštenju. Ajtra je promenila ime ostrva Sfajre u Hijeru, na njemu podigla hram Ateni Apaturiji i ustanovila običaj da devojke iz Trojzena svoj pojas uoči venčanja posvete boginji Ateni. Posejdon velikodušno pristade da očinstvo deteta koje je Ajtra trebalo da rodi kroz četiri meseca ustupi Ajgeju.[4]

e) Kad se probudio, Ajgej opazi da se nalazi u Ajtrinoj postelji. On odmah reče da dete koje bi se moglo roditi ne sme biti ni uklonjeno, ni ostavljeno na planini, već ga potajno moraju odnegovati i vaspitati u Trojzenu. On se zatim brodom vrati u Atenu na proslavu sveatenske svečanosti, pošto je prethodno sakrio svoj mač i sandale pod šuplju stenu, poznatu kao oltar Zeusa Jakog, što se nalaai na putu od Trojzena ka Hermioni. Ako dečak, kad poraste, uspe da pokrene stenu i uzme znamenja, neka ga pošalju u Atenu. Dotle je Ajtra morala da ćuti da se Ajgejevi sinovi, pedesetoro Palantove dece, ne bi zaverili protiv njenog života. Mač je bio porodično nasledstvo koje je Kekrop ostavio potomcima.[5]

f) Na mestu koje se danas zove Genetlij, na putu od grada ka luci Trojzen, Ajtra rodi dečaka. Neki kažu da ga je odmah nazvala Tesej, jer je bio »obeležen« proročkim znacima, drugi, da je to ime dobio kasnije, u Ateni. Odgajen je u Trojzenu, gde je njegov zaštitnik Pitej potajno širio glasove da je dečakov otac Posejdon; a vaspitač mu je bio neki Konida, kome Atenjani odonda žrtvuju ovna uoči Tesejeve gozbe.[6]

g) Jednog dana Herakle, obedujući u Trojzenu sa Pitejem, skide svoju lavlju kožu i baci je preko klupe. Kad su naišla deca koja su živela u dvoru, sva se grdno uplašiše i pobegoše, osim sedmogodišnjeg Teseja, koji potrča da dograbi sekiru što je ležala na gomili drva, i hrabro se vrati, spreman da se bori sa lavom.[7]

h) Kad mu je bilo šesnaest godina, otišao je u Delfe i tamo su ga prvi put postrigli kao muškarca u čast Apolona, kome je žrtvovao kosu. Ali Tesej je obrijao samo prednji deo glave, kao što to čine Arabljani i stanovnici Mesije, ili Abanti sa Euboje, ratobornog izgleda i nenadmašni u pojedinačnim borbama. Ovu vrstu tonzure i oblast gde je izveden obred prozvaše tesejski. On je bio snažan, inteligentan i razborit mladić; Ajtra ga jedanput dovede do stene ispod koje je Ajgej sakrio mač i sandale i ispriča mu sve o njegovom rođenju. On bez muke podiže stenu koja se od tada zove »Tesejeva stena« i pronađe znamenja. Uprkos Pitejevoj opomeni i majčinim preklinjanjima, on ne htede da ode u Atenu brodom, što je bilo mnogo bezbednije, već odluči i da putuje kopnom, gonjen željom da se takmiči u junačkim delima sa svojim bratom od strica Heraklom, kome se veoma divio.[8]

1. Sholijast uz Euripidovu Medeju 668; Apolodor: III, 15, 6; Pausanija: I, 14, 8;
2. Euripid: Medeja 660; Strabon: VIII, 6, 14; Plutarh Tesej 2;
3. Plutarh: loc. cit.; Pausanija: II, 31, 3-4 i 8—9;
4. Pausanija: 11, 31, 12 1 33, 1; Apolodor: III, 15, 7; Plutarh: Tesej 3; Higin: Fabula 37;
5. Plutarh: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.; Pausanija: II, 32, 7;
6. Pausanija: II, 32, a; Plutarh Tesej 4 i 6; Laktantije uz Statijevu Tebaidu XII, 194;
7. Pausanija: I, 27, 8;
8. Homer: Ilijada II, 542; Pausanija: loc. cit. 1 II, 32, 7; Plutarh: Tesej 5 17.

*

1. Pitej je oblik muškog roda od Piteja. Imena gradova koje je on ujedinio da bi, stvorio Trojzen ukazuju na matrijarhalni kalendar Trijade (vidi 75, 2), koju sačinjavaju Anteja ("cvetna"), boginja proleća; Hipereja, boginja leta, čija rnoć dostiže vrhunac kad i sunce svoj zenit; i Piteja (»boginja borovog drveta«), koja se slavila u jesen kad su žrtvovali Atisa — Adonida, vešajući ga o bor (vidi 79, 1). One se mogu poistovetiti sa trojnom boginjom Temidom, kojoj je Pitej podigao oltar, pošto Trojzen, izgleda, dolazi od oblika Thrion hezomenon., »(grad) tri sestre», što se odnosi na tri bela trona koji su služili »Piteju i dvojici drugih« kao sedišta dok su delili pravdu.

2. Tesej je prvobitno morao imati brata blizanca, jer mu se majka iste noći prepustila i bogu i smrtnom čoveku; i mitovi o Idaju i Linkeju, Kastoru i Polideuku (vidi 74, 1), i o Heraklu i Ifiklu (vidi 118, 3) to potvrđuju. Štaviše on je nosio lavlju kožu, kao Herakle, te je prema tome morao biti sveti kralj, a ne vojskovođa. Ali kad je posle persijskog rata Tesej postao narodni heroj Atene, bar je njegovo poreklo po ocu moralo biti atensko, pošto mu je majka bila iz Trojzena. Mitografi su zato odlučili da iskoriste oba slučaja; on je bio Atenjanin, Ajgejev sin, smrtnik, ali kad god bi mu bilo potrebno da se pozove na Posejdona kao svog oca, mogao je to da učini (vidi 98, j ili 101, f). U oba slučaja majka mu je iz Trojzena; Trojzen je za Atenu od posebne važnosti. Tako je on dobio privremenog brata blizanca Pejritoja, koji, budući smrtan, nije mogao da izbegne Tartar — kao što su to mogli Herakle i Polideuk, pa i sam Tesej (vidi 74, j; 103, d; i 134, d). Ulagali su se silni napori da Tesej postane rođak Heraklov, ali Atenjani nikada nisu bili toliko moćni da ga učine Olimpljaninom.

3.Ipak izgleda da su postojale bar tri mitološke ličnosti koje su se zvale Tesej: jedan iz Trojzena, jedan iz Maratona, na Atici, i jedan sa teritorije Lapita. Te tri ličnosti nisu bile ujedinjene u jedan karakter do šestog veka pre nove ere, kad su, kako Džordž Tomson pretpostavlja, plemena Butada i Lapita postala aristokrati Atene, pa preoteli čak i domaće pelaško sveštenstvo Erehteja i istakli atenskog Teseja kao suparnika dorskom Heraklu (vidi 47, 4). Sasvim je jasno da je Pitej bio i elejski i trojzenski naziv, a tako se zvao i heroj rodonačelnik jedne deme na Atici koja je bila nastanjena plemenom Kekropa.

4. Ajtrin odlazak na Sfajriju potvrđuje da se stari običaj, slobodnog podavanja neudatih devojaka održavao u atenskom hramu još neko vreme pošto se patrijarhalni sistem učvrstio. Teško je verovati da je taj običaj potekao sa Krete, jer Trojzen nije bio Mikensko područje, nego će pre biti prenet iz Kanaana, odakle je dospeo i u Korint.

5. Sandale i mač su starinska znamenja kraljevskog dostojanstva, a izvlačenje njihovo ispod stene izgleda da je bilo deo krunidbenog rituala u bronzano doba (vidi 81, 2). Odin, Galaad i Artur su, svaki u svoje vreme, imali da izvrše sličan podvig; na jednom isklesanom prizoru svete svadbe u Hatasu (vidi 145, 5) vidi se jedan ogroman mač zariven u stenu. Pošto se Ajgejeva stena zvala i oltar Zeusa Jakog i Tesejeva stena, može se zaključiti da su »Zeus« i »Tesej« naizmenični nazivi za svete kraljeve krunisane na tom mestu; kralju u tom slučaju boginja daje oružje. Apolon, kome je Tesej posvetio svoju kosu, mogao je biti Karn (»sin boginje Kar« — vidi 82, 6 i 86, 2), inače poznat kao Ker, ili Q're, ili Karis, sunčani kralj koga šišaju jedanput godišnje uoči smrti (vidi 83, 3), kao što su šišali Samsona iz Tira i Nisa iz Megare (vidi 91, 1). Na svečanosti koja se zvala Komirija ("uređivanje kose") mladići su žrtvovali svoje čeono pramenje u vreme godišnjeg pomena svetom kralju, i otada su ih zvali Kureti (vidi 7, 4). Običaj je verovatno libijskog porekla (Herodot: IV, 194), a proširio se na Malu Aziju i Grčku; jednu naredbu kojom se taj običaj zabranjuje nalazimo u Trećoj Mojsijevoj knjizi — levitskoj XXI, 5. Ali u Plutarhovo vreme Apolona su obožavali kao besmrtnog boga sunca, te stoga kosa nije šišana.

6. Ajtije je podelio Trojzensko područje na tri dela i dao jedan Trojzenu, jedan Piteju i jedan ostavio sebi, kao što je i Proit učinio deleći kraljevstvo sa Melampom i Bijantom (vidi 72, h). Pitej, koji je predavao retoriku i čije su se rasprave sačuvale do u klasična vremena, mora biti da je bio ličnost kasnijeg istorijskog datuma.

96 TESEJEVA DELA

Tesej se poduhvatio da oslobodi od razbojnika priobalni put koji je vodio od Trojzena do Atene. On nije izazivao svađe i sukobe, ali se svetio svakom ko bi se usudio da ga napadne i nastojao je, kao i Herakle, da kazna uvek bude ravna zločinu.[1] Kod Epidaura ga je iz zasede napao bogaljasti Perifet. Perifet, koga neki zovu Posejdonovim sinom, a drugi opet Hefajstovim i Antekleinim, imao je ogromnu bronzanu batinu kojom je ubijao putnike, odatle mu i nadimak Korunet, »čovek sa batinom«. Tesej mu istrže tojagu iz ruku i na smrt ga premlati. Oduševljen veličinom i težinom tojage, on ju je potom svuda nosio; pa iako je sam izbegao njenom ubilačkom udarcu u njegovim rukama, ona nikad nije promašila.[2]

b) Na najužem delu Prevlake, odakle se vide oba zaliva, Korintski i Saronski, živeo je Sinid, sin Pemonov, a neki tvrde da su njegovi roditelji bili Polipemon i Sileja, Korintova kćerka, a Korint je za sebe tvrdio da je Posejdonov vanbračni sin.[3] Sinid je dobio nadimak Pitiokampt, ili »savijač borova«, jer je bio toliko snažan da je mogao saviti bor tako da mu vrh dodirne zemlju, a pri tom bi često tražio od neupućenih prolaznika da mu pomognu, pa bi iznenada ispuštao grane. Drvo bi se naglo uspravljalo, a nesrećni ljudi leteli bi uvis, stropoštavali se sa grana i na mestu ostajali mrtvi. Ili bi savijao dva susedna drveta dok im se vrhovi ne spoje, i vezao ruke svoje žrtve jednu za vrh jednog, drugu za vrh drugog drveta, tako da se nesrećnik rastrzavao dok se drveće vraćalo u svoj prvobitni položaj.[4]

c) Tesej se takmičio sa Sinidom, pobedio ga i postupio s njim isto kao što je on postupao sa drugima. Baš kad je završio, jedna lepa devojka protrča i sakri se u žbunje divljeg asparagusa i trsku. Tesej pođe za njom i tek je posle dužeg vremena nađe kako zaklinje rastinje da je ne oda, obećavajuci da ga nikada neće ni brati ni spaljivati ako je zakloni. Kad joj Tesej dade reč da joj neće učiniti nikakvo zlo ni nasilje, ona pristade da izađe, i reče za sebe da je Sinidova kći Perigina. Perigina se na prvi pogled zaljubi u Teseja, oprostivši mu što joj je ubio oca, koji joj je bio mrzak, i posle određenog vremena rodi mu sina, Melanipa. Kasnije je Tesej Periginu udao za Dejoneja iz Ojhalije. Melanipov sin Ijoks pobegao je u Kariju, gde je postao rodonačelnik Ijoksida, koji nisu ni trsku ni asparagus spaljivali već su ih uništavali na drugi način.[5]

d) Neki opet kažu da je Tesej ubio Sinida mnogo godina kasnije i da je na Prevlaci obnovio igre u njegovu čast, iako je igre osnovao Sisif u čast Ininog sina Melikerta.[6]

e) Tesej je zatim lovio u Kromiju i ubio opaku i besnu divlju krmaču koja je prouzrokovala smrt tolikih ljudi iz Kromija, da se od nje više nisu usuđivali ni da oru svoja polja. Za ovu zver, nazvanu po Kroni, starici koja ju je okotila, kažu da je potekla od Tifona i Ehidne.[7]

f) Idući putem pored obale, Tesej stiže do okomite stene koja se nadnosila nad more. Tu stenu je zaposeo razbojnik Skir, koga neki nazivahu i Korinćaninom, sinom ili Pelopovim ili Posejdonovim; drugi ga smatraju sinom Heniohe i Keneta.[8] Skir je imao običaj da sedne na stenu i nagoni prolaznike da mu operu noge; a kad bi se oni prihvatili posla, on bi ih udarcem noge bacio sa stene u more, gde je džinovska kornjača čekala da ih proždere. (Ove morske kornjače podsećaju na suvozemne, jedino su veće i imaju noge podešene za plivanje). Tesej odbi da Skiru opere noge, podiže ga uvis i sa stene baci u more.[9]

g) Megarani, međutim, tvrde da je Skir sa kojim je Tesej došao u sukob, bio pošten i čuvaran kraljević Megare, otac Endeide, koja se udala za Ajaka i rodila mu Peleja i Telamona; oni dodaju da je Tesej ubio Skira kad je, mnogo godina kasnije, zauzeo Eleusinu i da je u njegovu čast priređivao istamske igre pod pokroviteljstvom Posejdona.[10]

h) Skirova se stena diže u blizini Molurovih stena, a preko njih vodi Skirova putanja, koju je Skir prokrčio u vreme kad je komandovao vojskom u Megari. Žestoki severozapadni vetar koji duva s tih visova ka moru Atenjani zovu Skir.[11]

i) Sciron znači »suncobran«; a mesec Skiroforion nazvan je tako što o ženskom prazniku posvećenom Demetri i Kori, koji pada dvanaestog dana Skiroforiona, sveštenik Erehtej nosi beli suncobran; takav suncobran sveštenica Atene Skirije nosi i u svečanoj povorci koja polazi sa Akropolja, zbog toga što se boginjin kip tada premazivao sa scirasom, nekom vrstom gipsa, u spomen na beli lik koji je napravio Tesej kad je uništio Minotaura.[12]

j} Nastavljajući put za Atenu, Tesej je sreo Kerkiona iz Arkadije, koga neki smatraju sinom Branha i nimfe Agriope, a drugi sinom ili Hefajsta, ili Posejdona.[13] On. je izazivao prolaznike na rvanje i ubijao ih svojim moćnim zagrljajem; ali Tesej ga izdiže kolenom i, na veliko zadovoljstvo Demetre, koja je posmatrala borbu, tresnu ga glavačke o zemlju. Kerkion trenutno izdahnu. Tesej se nije pouzdavao toliko u snagu koliko u veštinu i izumeo je veštinu rvanja, utvrdivši pravila koja dotle nisu bila poznata. Mesto gde je Kerkion izazivao na rvanje leži nedaleko od Eleusine, na putu za Megaru, u blizini groba Kerkionove kćerke Alope, koju je, kako se priča, Tesej silovao.[14]

k) Stigavši u Koridal na Atici, Tesej je ubio Sinidovog oca Polipemona, zvanog Prokrust, koji je živeo kraj puta i imao dve postelje u kući, jednu malu a drugu prostranu. Nudeći prenoćište putnicima, on bi stavljao male ljude u veliku postelju i istezao ih da bi odgovarali postelji, a ljude visokog rasta smeštao u malu postelju, pa bi im podsecao noge koje su virile van postelje. Po drugima je, međutim, imao samo jednu postelju i prema njoj istezao ili skraćivao one koji bi
legali u nju. U svakom slučaju, od Teseja je dobio ono što je zaslužio.[15]

1. Diodor sa Sictllje: IV, 59; Plutarh: Tesej 7 i 11;
2. Higin: Fabula 38; Apolodor: III, 16, 1; Pausanija: II, 1, 4; Plutarh: Tesej 8;
3. Pausanija: loc. cit.; Ovidije: Ibis 507; Apolodor: III, 18, 2; Sholijast uz Euripidovog Hipolita 977;

4. Ovidije: Metamorfoze VII, 433; Apolodor: loc. cit.; Higin: loc. cit.; Diodor sa Sicilije; IV, 59; Pausanija: loc. cit.;
5. Plutarh: Tesej 8 i 29;
6. Parstki mermer 35; Plutarh: Tesej 25;
7. Plutarh: Tesej 9; Diodor sa Sicilije: IV, 59, Ovidije: Metamorfoze VII, 433; Apolodor: Epitome I, 1; Higin: Fabula 38;
8. Strabon: IX, 1, 4; Apolodor: Epitome I, 2; Plutarh: Tesej 25;
8. Sholijast uz Statijevu Tebaidu I, 339; Pausanija: I, 44, 12; Apolodor: Epitome I, 2—3;
10. Plutarh: Tesej: 10 i 25;
11. Pausanija: I, 44, 10—12; Strabon: IX, 1, 4;
12. Sholijast uz Aristofanove Žene u skupštini 18; Aristofan: Zolje 925; Etymologicum Magnum: sub Scirophorion;
13. Plutarh: Tesej 11; Apolodor: Epitome I, 3; Higin: Fabula 38; Aulije Gel: XIII, 21;
14. Ovidije: Ibis 407; Apolodor: loc. cit.; Pausanija: I, 39, 3; Plutarh: Tesej: 11 i 29;
15. Diodor sa Sicilije: IV. 59; Apolodor: Epitome I, 4; Pausanija; I, 38. 5; Higin: Fabula 38; Plutarh: Tesej 11.

*

1. Ubistvo Perifeta trebalo je da objasni odakle Teseju okovana batina, slična Heraklovoj (vidi 120, 5). Perifet je opisan kao ćopav zato što je bio sin kovača Dajdala, a kovači su, po običaju, morali biti osakaćeni (vidi 92, 1).

2. Pošto se smatralo da zapadni vetar, koji je savijao borove, oplođuje žene, stoku i biljke, "Pityokamptes" je opisan kao otac Perigine, boginje žitnog polja (vidi 48, 1). Odanost njenih potomaka divljem asparagusu i trski ukazuje da su svete korpe, nošene o prazniku Tesmoforije, bile pletene od asparagusa i trske, pa je to rastinje bilo tabu za bilo koju drugu primenu. Kromijska krmača, odnosno Faja, je bela krmača Demetra (vidi 24, 7 i 74, 4), čiji se kult veoma rano izgubio na Peloponezu. Činjenica da je Tesej skrenuo sa puta da bi ubio običnu krmaču mučila je mitografe. Higin i Ovidije smatraju da se radi o vepru, ali Plutarh je opisuje kao divlju ženu razbojnika koja je zbog odvratnog ponašanja dobila nadimak »krmača«. Međutim ona se pojavljuje i u ranim mitovima u Velsu kao stara bela krmača Hen Ven, i nju čuva svinjar, čarobnjak Kolap Kolfrer, koji je u Britaniju doneo žito i pčele; 1 Demetrin se svinjar, čarobnjak Eubulej, pominjao o prazniku Tesmoforija u Eleusini, kad su u njegovu čast žive svinje bacali u provaliju. Kasnije su njihove istrulile lešine služile kao đubrivo za proizvodnju žitnog semena (sholijast uz Lukijanove Razgovore bludnica II, 1).

3. Izgleda da su priče o Skiru i Kerkionu zasnovane na zbirci ikona koje prikazuju bacanje svetoga kralja kao pharmacosa sa Bele stene. Prvi heroj koga je snašla ovakva smrt bio je Melikert (vidi 70, h), naime Herakle, Melikart iz Tira, kome su, izgleda, svukli kraljevsku odoru, oduzeli štit, lavlju kožu i kožnu obuću i zatim mu namestili krila, privezali žive ptice i neku vrstu suncobrana, što je sve trebalo da ublaži pad (vidi 89, 6; 92, 3; 98, 7). Prizor protumačen pričom o bacanju putnika u more u stvari je prizor pharmacosa koji se priprema za Skiroforiju, ritual održavan poslednjeg meseca u godini, u doba dugodnevice; a da drugi prizor, koji se objašnjavao kao Tesejevo rvanje sa Kerkionom; prikazuje kako pharmacosa njegov naslednik gura ka provaliji dok sveštenica boginja to posmatra sa ushićenjem (kao na terakoti kraljevske kolonade u Ateni — Pausanija: I, 3, 1). To je obična mitološka situacija: Herakle, na primer, rvao se za kraljevstvo sa Antajem u Libiji (vidi 133, h), i sa Erikom na Siciliji (vidi 132, q); Odisej se rvao sa Filomeleidom na ostrvu Tened (vidi 161, f). Treći prizor je Tesejeva osveta nad Skirom, a prikazuje pharmacosa kako leti kroz vazduh sa suncobranom u ruci. U četvrtoj sceni on je dospeo do mora i suncobran plovi na talasima, pomenuta kornjača, koja čeka da ga proždere, svakako je bio taj suncobran, jer nema tragova da je na Atici postojao kult kornjače. Drugi vatikanski mitograf (127) kaže da nije Tesej ubio Skira, već Dajdal, verovatno zbog toga što je Dajdal mitski vezan sa pharmacos ritualom kralja kulta jarebica (vidi 92, 3).

4. Sva ova Tesejeva dela izgleda da su međusobno povezana. Gramatičari dovode u vezu beli suncobran sa gipsanim likom Atene. Ovo podseća na bele pharmacos lutke, koje su se zvale Argivi (»beli ljudi«); one su bacane u reku jedanput godišnje u vreme majskog čišćenja hramova (vidi 132, p); takođe i na bele kolače u obliku praseta, pravljene od brašna mešanog sa gipsom (Plinije: Istorija prirode XVII, 29, 2), koji su se upotrebljavali pri Tesmoforijama umesto svinjskih otpadaka pokupljenih iz Eubulijeve jame — »da se ne bi Eubulijevim svetim zemljama išta uskratilo«, objašnjava sholijast uz Lukijanove Razgovore bludnica. Praznik Skiroforija činio je deo Tesmoforije. Thes ima isto značenje u Thesmophoria kao i Theuseus: upravo to je »značenje skriveno« u korpama ispletenim od divljeg asparagusa i trske koje je posvetila Perigina. To su bila znamenja u obliku falusa a svetkovina je imala erotski karakter: to se vidi i po tome što je Tesej zaveo Periginu, a Hermes Hersu (vidi 25, d). Sveštenik Erihteja nosio je suncobran i bio glavni predstavnik kulta zmija, a pravo da činodejstvuju, koje je pripadalo starim svetim kraljevima, ostalo im je u nasleđe još dugo pošto je monarhistlčki oblik vladavine prestao, baš kao i u Rimu kod Zeusovih sveštenika.

5. Ime Kerkion vezano je za kult svinje. To je slučaj i sa njegovim roditeljima: Branh znači groktanje, a Agriopa je sinonim za Faju. Tesej, koji je oteo Aliopu, morao je biti Posejdonov sin; to znači da je u Megari potisnuo obožavanje Mesečeve Boginje proglasivši je vešticom (vidi 49, 2).

6. Sinid i Skir su opisanu kao heroji u čiju su čast obnovljene istamske igre; Sinidov nadimak je bio Pitiokampt; a Skir, kao i Pitiokampt, bio je severoistočni vetar. Ali kako su korintske igre prvobitno osnovane u čast Herakla Melkarta, uništenje Pitiokampta, izgleda da opisuje potiskivanje kulta Boreja u Ateni, koji je obnovljen tek posle persijskih ratova (vidi 48, 4). U tom slučaju istamske igre su slične Pitijskim igrama u spomen na Pitona. Piton je bio i Severni vetar koji je oplodio duh svetog kralja, a ubio ga je njegov suparnik Apolon. Štaviše, prema Ovidiju, i po sholijastu uz Euripidovog Hipolita (977), »Prokrust« je još jedan. nadimak za Sinida — Pitiokampta; izgleda da je Prokrust bio ličnost izmišljena prema dobro poznatoj ikoni: pramenove kose starog kralja — Samsona. Pterelaja (vidi 89. 7), Nisa, (vidi 91, 1), Kuroja, Lju Laja, ili ma kako da se zvao — za postelju je vezala nevesta izdajnica, pre no što će doći njegov suparnik sa sekirom u ruci i ubiti ga. Tesej i njegovi Heleni su napustlli običaj da bacaju starog kralja sa stene i obnovili su igre u čast Posejdonovu, na štetu boginje Ine, što je bilo jedno od ranijih imena Ateninih.

97 TESEJ I MEDEJA

Kad je Tesej stigao na Atiku, dočekaše ga Fitalovi sinovi na reci Kefis i tu ga očistiše od greha zbog krvi koju je prolio, a naročito zbog toga što je ubio Sinida, koji mu je bio rođak po majci. Tom prilikom su podigli oltar Milostivom Zeusu, koji je dugo stajao pored reke. Posle toga Fitalidi prihvatiše Teseja kao gosta, i to beše prvo iskreno gostoprimstvo što ga Tesej dožive otkako je krenuo iz Trojzena. Obučen u odeždu dugu do stopala, i upletene kose, Tesej je ušao u Atenu osmog dana meseca Kronija, kasnije nazvanog Hekatombeon. Dok je prolazio pored skoro dovršenog Apolonovog hrama Delfina, neki zidari što su radili na krovu pomisliše da je devojka i drsko ga zapitaše ko mu je dozvolio da ide ulicom bez pratnje. Ne smatrajući vrednim da odgovori, Tesej ispreže volove iz zidarskih kola i baci jednoga vola daleko iznad krova hrama uvis.[1]

b) Dok je Tesej rastao u Trojzenu, Ajgej održa obećanje dato Medeji. On joj je pružio utočište u Ateni kad je pobegla iz Korinta u čuvenim kočijama što su vukle krilate zmije i oženio se njome ubeđen da će mu njene mađije omogućiti da dobije naslednika, jer nije znao da je Ajtra rodila Teseja.[2]

c) Medeja je, međutim, prepoznala Teseja čim se pojavio u gradu i odmah postala ljubomorna na njega zbog svog sina Medusa, koga je rodila Ajgeju i za koga se smatralo da će naslediti Ajgeja na Atenskom prestolu. Ona zato ubedi Ajgeja da je Tesej došao kao uhoda ili ubica, pa skova plan da Teseja pozovu na gozbu u hram Delfina; Ajgej, koji je boravio u hramu, trebalo je da mu ponudi pehar koji bi

Medeja pripremila. Medeja u pehar stavi nalep, otrov koji je donela iz Aherusije Bitinske, gde je biljka prvi put iznikla iz samrtničke pene koju je bljuvao Kerber kad ga je Herakle ukrao iz Tartara; seljaci zovu nalep »jedičev otrov«, zato što cveta na golom stenju.[3]

d) Neki pričaju da je Tesej privukao pažnju svog oca kad je na gozbi u Delfiskom hramu razmetljivo izvukao mač da bi tobože isekao pečenu govedinu; a drugi kažu da je Ajgej primetio Erehtejske zmije urezane u dršku od slonovače na maču, kad je Tesej, ne podozrevajući ništa, digao pehar do usana, te Ajgej brzo prosu otrov na pod. Mesto gde je pao, moglo se poznati i kad je hram već bio nestao.

e) Ajgej zagrli Teseja i nastade veselje kakvo grad Atena ne pamti. Ajgej skupi zvanice i predstavi im svoga sina. Zapalio je vatru na svakom oltaru, i prekrio likove bogova darovima; Hekatomba, ukrašena vencima, prineta je na žrtvu i svuda po gradu i u dvoru, plemeniti i prosti jeli su zajedno za trpezama i pevali o Tesejevim veličanstvenim delima koja su po broju već prevazilazila godine njegovog života.[4]

f) Potom Tesej krenu u poteru za Medejom, koja ga je zavarala time što se pomoću čini obavila oblakom i pobegla iz Atene sa malim Medusom i jednim pratiocem koga joj je Ajgej dodelio. Ali po drugima je Medeja pobegla sa Poliksenom, sinom koga je rodila Jasonu.[5]

g) Palant i njegovih pedeset sinova, koji su i ranije tvrdili da Ajgej nije pravi Erehteid i da nema prava na presto, otvoreno se pobuniše kad se pojavio stranac i uništio svaku nadu da će ikad vladati Atenom. Oni podeliše svoje snage. Palant sa dvadeset i pet svojih sinova i mnogobrojnim pristalicama pođe iz Sfeta na Atenu, dok su ostala dvadeset petorica postavila zasedu kod Gareta. Ali Tesej, koga je o njihovom planu obavestio glasnik po imenu, Lej, iznenadi zasedu i svu je uništi. Posle toga Palant odustade od svog plana i zatraži mir. Palantidi nisu nikada zaboravili Lejovo izdajstvo i još uvek ne stupaju u rodbinske odnose sa njegovim plemenom, niti dozvoljavaju ijednom glasniku da izgovori reči »Akouéte levi!« (»čuj narode!«) zbog sličnosti reči leoi sa imenom Laj.[8]

h) Laja glasnika treba razlikovati od drugog Laja, Orfejevog sina i pretka atenskih Leontida. Jednom, u vreme gladi i boleština, Laj, Orfejev sin, poslušao je proročište u Delfima i žrtvovao svoje kćeri Leopu, Praksiteju i Eubulu da bi se spasao grad. Atenjani mu u znak zahvalnosti podigoše Lajokorijum.[7]

1. Pausanija: I, 37, 3, i 19, 1; Plutarh: Tesej 12;
2. Euripid: Mesdeja 660; Apolodor: I, 9, 28;
3. Plutarh: Tesej 12; Apolodor: Epitome: I, 6; Ovidije: Metamorfoze VII. 402;
4. Plutarh: loc. cit.; Ovidije: loc. cit.;
5. Ovidije: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 55, 6: Helanik, navodi ga Pausanija: II, 3, 7;
6. Plutarh: Tesej 13;
7. Pausanija: I, 5, 2; Suida, sub LaJ; Aristid: Panatenajski govor; Hijeronim: Protiv Jovinijana, str. 185; Suida sub Leocorium; Ajlijan: Varia Historia XII, 28.

*

1. Ova veštačka priča, sa teatralnim dénouement u prizoru sa otrovom, podseća na Jona (vidi 44, a); a događaj sa volom koga je Tesej bacio u vazduh izgleda samo kao obično podražavanje Heraklovih dela. Pitanje koje su mu zidari uputili je anahronično, u herojsko doba mlade žene niko nije pratio dok su išle ulicom, niti je Tesej mogao izgledati kao devojka kad je već posvetio svoju kosu Apolonu i postao jedan od Kureta. Slaba mesta ove priče potkrepljuju misao da je priča nastala tumačenjem jedne drevne ikone, koja je, pošto se sasvim dobro raspoznavalo da su ljudi na krovu hrama zidari, prikazivala prinosenje žrtava na dan završavanja hrama (vidi 84, 1). Verovatno da je figura za koju se mislilo da je Tesej, koji raspreže belog žrtvenog vola, bila ženska figura — sveštenica; pošto je bio ukrašen delfinima hrama, pripisali su ga Apolonu, iako je delfin bio prvobitno amblem Mesečeve Boginje. Životinju niko nije bacio u vazduh. To je božanstvo u čiju se čast prinosila žrtva: ili bela mesečeva krava, sama boginja ili beli bik Posejdonov (vidi 88, c) a Posejdon je delio svetilište na Akropolju sa Atenom i njemu su, kao bogu mora, bili posvećeni delfini; Apolonovi sveštenici (ne uzimajući ni Plutarha) bili su uvek veoma revnosni u uznošenju njegove moći i prevlasti nad ostalim bogovima. Druga ikona, sa koje je uzeta priča o otrovu u peharu — jedičev

otrov je ekstrakt jediča i bio je dobro poznat kao otrov koji izaziva oduzetost — verovatno prikazuje ili sveštenika ili sveštenicu kako prosipa žrtvu livenicu namenjenu dušama ljudi koji su žrtvovani radi osvećivanja temelja, dok Persefona i Kerber stoje u blizini. Plutarh kaže za Ajgeja da je radije živeo u Delfinovom hramu nego u kući; to je sasvim razumljivo pošto je on, kao sveti kralj, imao odaje u kraljičinoj palati (vidi 25, 7).

2. Medejino izgnanstvo najpre sa Korinta pa zatim iz Atene govori o tome kako su Heleni istiskivali kult Boginje Zemlje — njene kočije sa zmijom prikazuju je kao korintsku Demetru (vidi 24, m). Tesejeva pobeda nad Palantidima na sličan način svedoči o istiskivanju prvobitnog kulta u Ateni (vidi 9, 1 i 16, 2), kojim je upravljala zajednica od pedeset sveštenica ili sveštenika, jer pallas može značiti i "mladić" i "devica". Jedna druga verzija iste priče je žrtvovanje tri Lajeve kćeri, koje u stvari predstavljaju Trojnu Boginju. Od njih je Teopa («božanskog lika«) devica mlad mesec: Nimfa je Praksiteja »Boginja koja dejstvuje«, kraljica pčela, a i Kekropova mati se na Euboji tako zvala (Apolodor: III, 15, 1 i 5); starica je Eubola (»dobra savetodavka«), proročka božica kojoj je služio Eubulej, svinjar u Eleusini.

3.Palantidi i Agnijanci nisu među sobom stupali u brakove, što je najverovatnije ostatak egzogamije sa kompleksnim sistemom grupnih brakova među bratstvima, a svako bratstvo ili podbratstvo sastojalo se od nekoliko totem-klanova (rodova); ako je tako, onda su Palantidi i Agnijanci pripadali istom podbratstvu, a brakovi su dozvoljavani samo između članova različitih podbratstava (vidi 80, 5). Rod Palantida je, verovatno, imao kao totem kozu, dok su Agnijanci imali jagnje, Leontidi lava i Erehteidi zmiju. U mitologiji Atike pominje se mnogo rodova sa različitim totemima kao što su krava, slavuj, divlji labud, bik, medved i sova.

4.Sudeći po mitovima o Teseju i Heraklu, i Atenina glavna sveštenica u Ateni i Herina u Argu pripadale su lavljem rodu i za taj rod su birale svete kraljeve; zlatni prsten, nađen u Tirintu, prikazuje četiri čoveka lava kako prinose livenicu boginji koja sedi, svakako Heri, pošto joj kukavica čuči iza trona (vidi 12, 4). Bez obzira što na Kreti nije bilo lavova, oni su se ubrajali u boginjine zveri. Atena nije imala veze sa kukavicom, ali joj je bilo posvećeno nekoliko drugih ptica, koje su mogle prvobitno biti i totemske. Kod Homera se Atena pojavljuje i kao morski orao (Odiseja III, 371), i kao lasta (Ibid XXII, 239); u društvu Apolona kao jastreb (Ilijada VII, 58); a u Herinom društvu kao golub (Ibid V, 778). Na maloj atenskoj vazi iz 500. godine pre nove ere, ona je prikazana kao ševa, a kao ptica gnjurac imala je svetilište u blizini Megare (Pausanija: I, 5, 3 i 41, 6 — vidi 94, c). Ali mudra sova je njena glavna ptica. Klan sove sačuvao je svoj obred do u kasno klasično doba; posvećeni su se prerušavali u sove i izvodili obred hvatanja svoje totem-ptice (Ajlijan: Šarena istorija XV, 28, Poluk: IV, 103; Atenaj: 391 a-b i 629 f).

5. Plutarhova priča o Akouete leoi takođe je prilično verovatna; često se događalo u primitivnim religijama da su reči bile zabranjene jer su ličile na imena ličnosti, predmeta ili životinja koje ne bi bilo dobro pomenuti; naročito reči koje su podsećale na imena umrlih rođaka, čak i kad su oni umrli prirodnom smrću.

6. To što Palantidi ne priznaju da su Ajgej i Tesej pravi Erehteidi, verovatno je odraz šestovekovnog negodovanja protiv nasilnih doseljenika Butada, koji su preoteli Erehteidima pravo na svešteničke uloge u Ateni (Butadi su ulepšali legendu o Teseju) (vidi 85, 3).

98 TESEJ NA KRETI

Ne zna se tačno da li je Medeja nagovorila Ajgeja da pošalje Teseja protiv Posejdonovog besnog belog bika, ili je on posle njenog odlaska iz Atene odlučio da uništi ovo čudovište koje je bljuvalo plamen, nadajući se da će se na taj način još više umiliti Atenjanima. Herakle je doneo bika sa Krete, pustio u dolinu

Arga, te bik, idući preko Istama do Maratona, pobi na stotine ljudi između gradova Probalinta i Trikorinta, a među njima (kako neki tvrde) čak i Minojevog sina Androgeja. Tesej je neustrašivo ščepao bika za ubojite rogove, proveo ga pobedonosno ulicama Atene i uz strme padine Akropolja, gde ga je žrtvovao ili Ateni, ili Apolonu.[1]

b) Kad je sišao u Maraton, ljubazno i gostoljubivo ga je primila siromašna samohrana stara prelja po imenu Hekala ili Hekalena, i zavetovala se da će žrtvovati ovna Zeusu ako se Tesej vrati živ i zdrav. Ali ona je umrla pre nego što se on vratio, a on ustanovi Hekalejski obred u čast njenu i Zeusa Hekaleja, obred koji se dugo održavao. Kako je Tesej u to vreme bio još dečak, Hekala ga je obasipala nežnostima dečije milošte i zato je češće zovu imenom od milja — Hekalena, pre nego Hekala.[2]

c) U naknadu za Androgejevu smrt, Minoj je zahtevao da Atenjani šalju sedam mladića i sedam devojaka svake devete godine, što znači po isteku svake Velike Godine — u Kretski Labirint, gde ih je Minotaur rastrzao. Taj Minotaur, čije je ime bilo Asterije, ili Asterion, bio je čudovište sa bivoljom glavom koga je rodila Pasifaja pošto se podala belom biku.[3] Nešto posle Tesejevog dolaska u Atenu dođe vreme da se danak po treći put pošalje, i Tesej tako duboko požali roditelje čija su deca bila u izgledu da postanu žrtve, da ponudi da njega pošalju kao jednu od žrtava uprkos Ajgeju, koji je usrdno pokušavao da ga odvrati od toga. Po drugima je Tesej kockom određen da bude poslat na Kretu. Ima ih koji tvrde da je Minoj došao sa velikom flotom da lično odabere žrtve; njegovo se oko zadrža na Teseju, koji, budući rođen u Trojzenu, nije bio pravi Atenjanin, te dragovoljno pristade da pođe, ali se pogodi da oslobodi Atenu slanja žrtava ako golim rukama uspe da pobedi Minotaura.[4]

d) U dvema ranijim prilikama, brod koji je odvodio četrnaest žrtava plovio je pod crnim jedrima, ali je Tesej bio ubeđen da su bogovi na njegovoj strani, pa mu Ajgej dade bela jedra da ih na povratku istakne kao znak pobede; neki kažu da je Ajgej Teseju za tu svrhu dao jedro obojeno crveno u soku nekih šišarki.[5]

e) Kad su u većnici kockom odredili žrtve, Tesej povede svoje saputnike do hrama Delfina, gde u njihovo ime ponudi Apolonu posvećenu maslinu uvijenu u belu vunu. Četrnaest majki donelo im je hranu za put i pričalo svojoj deci basne i junačke priče da bi ih ohrabrile. Tesej, međutim, zameni dve devojke parom ženstvenih mladića, koji su u stvari bili veoma hrabri i prisebni duhom. Njima je naredio da se okupaju u toplom kupatilu i da se klone sunca, zatim im je kosu i tela namirisao balzamovim uljem i naučio ih kako da govore, hodaju i ponašaju se kao žene. Tako je prevario Minoja i podmetnuo ih kao devojke.[6]

f) Fajak, rodonačelnik Fajačana, među koje je spadao i Odisej, stajao je na pramcu kao pilot broda sa trideset vesala zato što u to vreme još nijedan Atenjanin ništa nije znao o plovidbi morem. Neki kažu da je krmar bio Feraklo; ali biće da su u pravu oni koji ga zovu Nausitej, jer je Tesej na povratku podigao spomenike Nausiteju i Fajaklu u luci Falerm, iz koje su krenuli na Kretu; tu su održavane i svetkovine kormilara u čast njih dvojice.[7]

g) Delfisko proročište je savetovalo Teseju da za vođu i druga uzme boginju Afroditu. On radi toga žrtvova na žalu jednu kozu i, o čuda! ona u samrtnim mukama postade jarac. Zbog ovog znamenja Afrodita dobi ime Epitragaja.[8]

h) Tesej je otplovio šestog dana meseca Minihiona (aprila). Otada su svake godine na taj dan Atenjani slali device u Delfiski hram da umilostive Apolona, zato što je Tesej propustio da to učini pre nego što je krenuo. Božanstvo je iskazalo svoje nezadovoljstvo dižući veliku buru, koja je prinudila Teseja da potraži zaklona u Delfima, gde mu je ponudio zakasnele žrtve.[9]

i) Kad je brod, nekoliko dana kasnije, stigao na Kretu, Minoj je dojahao u luku da izbroji žrtve. Zagledavši se u jednu od atenskih devica — je li to bila Periboja (koja je postala Ajakova mati) ili Eriboja ili Fereboja, ne zna se tačno, jer su im imena slična — tek Minoj htede da je tu odmah, na mestu, siluje i učinio bi to da se Tesej nije usprotivio, rekavši da mu je kao Posejdonovom sinu dužnost da brani device protiv napasnika i tirana. Minoj, smejući se raskalašno, odgovori da nikom nije poznato da je Posejdon ikada bio obziran i pun poštovanja prema devojci koja bi mu zapala za oko.[10] »Ha!« uzviknu on, »dokaži da si Posejdonov sin i vrati mi ovu tričariju!«. Rekavši to, Minoj baci svoj zlatni pečatni prsten u more. »Prvo ti dokaži da si Zeusov sin!« odvrati mu Tesej.

j) Ali Minoj to dokaza. Čim poče da moli: »Oče Zeuse, čuj me!« Zeus mu odmah odgovori munjom i grmljavinom. Nemajući kud, Tesej zaroni u more, gde ga dočeka jato delfina, koji ga uz dužnu pažnju otpratiše do dvorca Nereida. Neki kažu da mu je tom prilikom Nereida Tetida dala krunu od dragog kamenja, venčani dar koji je dobila od Afrodite, a koju je posle nosila Arijadna; drugi kažu da je to učinila lično boginja mora Amfitrita i da je poslala Nereide da nađu zlatni prsten. U svakom slučaju, kad se Tesej pojavio iz mora, on je nosio i prsten i krunu, kako je Mikon nacrtao na svojoj slici na trećem zidu Tesejevog svetilišta.[11]

k) Afrodita je zaista pratila Teseja; jer ne samo Periboja, nego i Fereboja pozva viteškog Teseja k sebi u postelju; on nijednu ne odbi, već se i Minojeva kćerka, Arijadna, zaljubi u njega, na prvi pogled. »Ja ću ti pomoći da ubiješ moga polubrata Minotaura«, obeća mu ona potajno, »ako mi dozvoliš da se vratim s tobom u Atenu kao tvoja žena«. Tesej rado prihvati ponudu i zakle joj se da će je uzeti za ženu. Pre nego što je Dajdal otišao sa Krete, on je bio dao Arijadni čarobno klube od konca i uputio je kako da uđe i izađe iz Lavirinta. Trebalo je da otvori ulazna vrata i da pričvrsti konac za gornji deo grede; klube bi se zatim odmotavalo dok se zaobilaznim zaokretima i zavijucima ne bi dospelo do najzabačenijih odaja, gde je boravio Minotaur. Ovo klube Arijadna dade Teseju i pouči ga kako da stigne do zaspalog čudovišta, koje je trebalo da ščepa golim rukama i žrtvuje Posejdonu. Izlaz iz Lavirinta našao bi ponovo namotavajući konac na klube.[12]

l) Te noći Tesej učini onako kako mu je Arijadna rekla: ali da li je Minotaura ubio mačem koji mu je dala Arijadna, ili golim rukama, ili dobro poznatom batinom, ne zna se tačno, i o tome se mnogo raspravljalo. Friz u Amikli prikazuje kako Tesej pobedonosno vodi Minotaura Atenom; ali tu priču nisu svi prihvatili.[13]

m) Kad se Tesej pojavio iz Lavirinta poprskan krvlju, Arijadna ga strasno zagrli i povede sve Atenjane u luku. Za to vreme su dva ženstvena mladića poubijala stražu u ženskom odeljenju i oslobodila devojke. Oni se svi ukrcaju na brod, gde su ih očekivali Nausitej i Fajak, i žurno zaveslaše. Ali iako je Tesej probio brodska korita na nekoliko kretskih lađa da bi sprečio poteru, uzbuna odjeknu, i on bi primoran da vodi pomorsku bitku u samoj luci pre nego što je uspeo da se srećno i bez gubitaka izvuče pod zaštitom noći.[14]

n) Nekoliko dana kasnije, pošto se iskrcao na ostrvo koje se tada zvalo Dija, a kasnije postalo poznato kao Naks, Tesej ostavi zaspalu Arijadnu na obali i otplovi dalje. Zašto je ovako postupio, ostalo je tajna. Neki kažu da mu se nije dopadala i da je više voleo novu milosnicu Ajglu, Panopejevu kćerku; drugi da je, razmišljajući na Diji, shvatio da će Arijadnin dolazak izazvati veliko nezadovoljstvo u Ateni.[15] Neki opet smatraju da se Dionis javio Teseju u snu i preteći zahtevao Arijadnu za sebe, i da je Tesej, probudivši se, ugledao Dionisovu flotu kako se približava ostrvu, te prepadnut podigao sidro, a u tom ga Dionis začarao. Tako je on zaboravio obećanje koje je dao Arijadni, pa čak i da ona uopšte postoji.[16]

o) Bilo šta da je istina, Dionisovi sveštenici u Ateni tvrde da je Arijadna, kad se našla ostavljena na pustom ostrvu, počela gorko da plače i jadikuje, sećajući se kako je strepela dok se Tesej spremao da ubije njenog čudovišnog polubrata, kako je šaputala zavete i molila se za srećan ishod, i najzad zbog ljubavi prema njemu napustila i svoje roditelje i svoju otadžbinu. Počela je zatim da poziva čitavu vasionu na osvetu, a otac Zeus dade joj glavom znak odobravanja. Onda je Dionis, nežno i slatko, sa svojom svitom Satira i Majnada došao da je zabavi. On se oženio njome bez odlaganja, stavivši joj na glavu Tetidinu krunu, a ona mu izrodi mnogo dece.[17] Od te dece jedino su Poant i Ojnopion ponekad nazivani Tesejevim sinovima. Krunu koju je Dionis postavio među zvezde kao Koronu Borealiju, napravio je Hefajst od žeženog zlata i crvenog indijskog dragog kamenja poređanog u obliku ruža.[18]

p) Krećani, međutim, uopšte ne priznaju da je Minotaur postojao, a ni da je Tesej zadobio Arijadnu na nedozvoljen način. Oni opisuju Lavirint samo kao dobro čuvani zatvor u koji su sklanjali atenske mladiće i devojke do pogrebnih igara u čast Androgejevu. Neke su mu žrtvovali na grobu, a druge poklanjali kao robove pobednicima u igrama. Dogodilo se da ih je Minojev svirepi, nabusiti vojskovođa Taur sve redom dobijao jedne za drugim, godinu za godinom, pošto je pobeđivao u svim takmičenjima, na veliko negodovanje njegovih suparnika. Taur je izgubio i Minojevo poverenje zbog glasina koje su kružile o

njegovoj ljubavnoj zgodi sa Pasifajom, u dosluhu sa Dajdalom, a jedan od njenih blizanaca veoma je ličio na njega. Zbog svega ovoga Minoj je rado udovoljio Tesejevom zahtevu da se takmiči u rvanju sa Taurom. U staroj Kreti su i žene i muškarci prisustvovali igrama, i Arijadna se zaljubila u Teseja kad je videla kako je on tri puta uzastopce prebacio preko glave ranijeg pobednika i nabio ga u zemlju do ramena. Ovaj prizor pričinio je Minoju gotovo isto takvo zadovoljstvo kao i Arijadni; on je dodelio Teseju nagradu, prihvatio ga kao svog zeta i ukinuo svirepi danak.[18]

q) Drevna botijajska pesma potvrđuje da nisu sve žrtve završavale smrću. Pesma beleži da su Krećani slali u Delfe kao svoj prilog novorođeno dete, najčešće decu svojih robova atenskog porekla. Stanovnici Delfa, međutim, nisu mogli njima da pomognu iz skromnih sredstava svog malog grada, i zato su ih otpremili da osnuju koloniju kod Japigije u Italiji. Kasnije su se oni nastanili u Botijaji u Trakiji i nostalgična uzrečica devojaka iz Botijaje: »O, vratimo se u Atenu!« stalno ih je podsećala na njihovo poreklo.[20]

r) Jednu sasvim drukčiju verziju daju Kiprani i ostali. Oni kažu da su se Minoj i Tesej obavezali zakletvom da ni jedan brod — osim Arga, kojim je zapovedao Jason sa zadatkom da očisti more od gusara — ne sme ploviti grčkim vodama sa posadom većom od pet članova. Kad je Dajdal pobegao sa Krete u Atenu, Minoj je prekršio ovu obavezu time što je pošao u potragu za njim vojnim brodovima i tako naljutio Posejdona, koji je bio svedok pri zakletvi i zato podigao buru što je Minoja oterala na Siciliju, gde je našao smrt. Minojev sin Deukalion, stupivši na presto još dok je sukob trajao, zapreti da će poubijati sve taoce koje je Tesej ostavio prilikom zaključivanja sporazuma, ako mu Atenjani ne predadu Dajdala. Tesej mu odgovori da mu je Dajdal bliski rođak i upita može li doći do miroljubive nagodbe. On je izmenjao nekoliko pisama sa Deukalionom, ali je u međuvremenu potajno gradio ratne brodove. Neke je gradio u Timojtidi, luci koja je bila prilično zabačena, a druge u Trojzenu, gde je Pitej imao brodogradilište za koje Krećani nisu znali. Posle mesec-dva njegova flotila zaplovi, a predvodio ju je Dajdal i ostale izbeglice sa Krete; Krećani su pogrešno mislili da su brodovi koji se približavaju deo Minojeve izgubljene flote i dočekaše ih oduševljeno. Tako se Tesej dokopao pristaništa bez otpora i ušao pravo u Knos, gde je pobio Deukalionovu stražu i ubio samog Deukaliona u jednoj od unutrašnjih odaja palate. Tako je presto u Kreti prešao na Arijadnu, sa kojom se Tesej lepo sporazumeo; ona je vratila atenske taoce, zaključen je mir i sklopljen trajni savez dveju država, zapečaćen ujedinjenjem kruna — što znači da se Arijadna udala za Teseja.[21]

s) Posle dugotrajne gozbe, oni zajedno zaploviše put Atene, ali ih bura baci na Kipar. Tu Arijadna, već bremenita Tesejevim detetom, pobojavši se da ne pobaci od morske bolesti, zamoli da je iskrcaju na obalu kod Amata. Tako su i učinili, ali tek što Tesej ponovo stupi na brod, kad velika bura odvuče celu flotu na otvoreno more. Žene iz Amata ljubazno primiše Arijadnu i tešile su je tobožnjim Tesejevim pismima, koja su tobože upravo stizala sa susednog ostrva, gde je Tesej popravljao svoj brod; i kad je Arijadna umrla na porođaju, one je raskošno sahraniše. Arijadnin grob su pokazivali u Amati, u gaju posvećenom njoj, pod imenom Aridela. Tesej se, kažu, vratio sa sirijske obale i bio duboko rastužen kad je čuo za njenu smrt, te je ustanovio Arijadnin kult uloživši veliku sumu novaca. Kiprani su slavili Arijadnin praznik drugog daiia septembra i tada bi jedna od devojaka legla u njen gaj i predstavljala ženu u porođajnim mukama; tom prilikom su se klanjali i dvema njenim malim statuama, jednoj od srebra, drugoj od bronze, koje im Tesej beše ostavio. Oni kažu da se Dionis, koji je bio daleko od toga da se oženi Arijadnom, naljutio zato što su ona i Tesej oskrnavili njegovu pećinu u Naksu i požalio se Artemidi, koja ubi Arijadnu na porođaju svojim nemilosrdnim strelama, a ima ih koji tvrde da se Arijadna sama obesila uplašivši se Artemide.[22]

t) Da se vratimo priči o Teseju: sa Naksa on je otplovio na Del i tamo prineo žrtve Apolonu, priredivši atenske igre u njegovu čast. Tu je uveo novi običaj da glavu pobednika ukrasi vencem palmovog lišća i da mu u ruku stavi. palmovu granu. On je ovde još mudro podario bogu mali drveni Afroditin kip. Dajdalovu rukotvorinu — koju je Arijadna ponela se Krete i ostavila na brodu — što je moglo da izazove neraspoloženje Atenjana. Ovaj kip je na ostrvu Delu postavljen. na četvrtasto postolje od bronze koje su stalno kitili cvećem.[23]

u) Pored ovalnog jezera, na Delu stoji rožni oltar koji je sam Apolon, kad mu je bilo samo četiri godine, podigao od čvrsto zbijenih rogova bezbrojnih koza što ih je poubijala Artemida na Gori Kint, i to je njegovo prvo delo arhitekture. Temelji oltara, kao i dodatni zidovi, takođe su napravljeni od samih rogova; svi su rogovi isti, ali se ne zna da li su svi levi ili svi desni.[24] Ovo delo spada u jedno od sedam svetskih čuda, jer nije upotrebljen ni malter niti ikakvo drugo vezivno sredstvo. Ili oko ovog oltara, ili, po drugoj verziji, oko oltara Afrodite, na koji je bio postavljen Dajdalov kip — Tesej i njegovi drugovi su igrali igru Krane, koja predstavlja rasplitanje lavirinta, a izvodi se uz pratnju harfe. Ljudi sa Dela prihvatili su igru koju im je Tesej doneo iz Knosa; Dajdal je tu napravio Arijadni podijum za igru, obeležen zapletenom šarom od belog mermera, koju je preneo iz egipatskog lavirinta. Kad su Tesej i njegovi drugovi izveli igru Krane u Knosu, prvi put su žene i muškarci igrali zajedno. U krajevima u kojima se čuvaju stare tradicije, naročito među mornarima, sačuvane su slične igre za koje se podijumi nalaze na grčkim brodovima; takve igre sačuvale su se u Maloj Aziji;igraju ih i deca u selima Italije, a Krane je osnov i za trojansku igru.[25]

v) Arijadna se ubrzo osvetila Teseju. Da li iz žalosti što je nju izgubio, ili od radosti što je ugledao atičku obalu, od koje su ga dugo odvlačili nepovoljni vetrovi, on zaboravi na obećanje da će istaći bela jedra.[26] Ajgej, koji je stajao na Akropolju i izgledao njegov povratak, na mestu gde danas stoji hram pobednika bez krila, ugledavši crna jedra, onesvesti se i pade glavačke u podnožje Akropolja. Neki tvrde da se namerno bacio u more, koje su zbog toga i prozvali Egejsko.[27]

w) Teseja nisu obavestili o ovom tužnom događaju sve dok nije prineo žrtve boginjama, koje im je obećao ako se srećno vrati; Tesej sahrani Ajgeja i ukaza mu čast napravivši mu ćitov heroja. Osmoga dana Pijanepsiona (oktobra), što je datum povratka sa Krete, zahvalni Atenjani silaze na morsku obalu i tamo u loncima spravljaju hranu od raznog zrnevlja — da podsete svoju decu kako je Tesej skuvao svu svoju preostalu zalihu namirnica u jednom loncu čim se iskrcao i tako najzad nahranio svoju posadu, kojoj je duže vreme usled nestašice uskraćivao pune obroke. Na ovoj proslavi pevala se i pesma zahvalnica za prestanak gladi, a nošena je i maslinova grana, obmotana belom vunom i okićena voćem, u spomen na maslinovu granu koju je Tesej posvetio Apolonu pre polaska. Kako se to odigralo u doba žetve, Tesej je ustanovio i praznik grančice vinove loze, ili iz zahvalnosti Ateni i Dionisu, koji su mu se prikazali u Naksu, ili u čast Dionisa i Arijadne. Dvojica sa grančicama predstavljaju mladiće koje je Tesej poveo na Kretu prerušene u devojke, a koji su u pobedonosnoj povorci prilikom povratka stupali uz njega. Četrnaest žena nose hranu i prisustvuju prinošenju žrtava; one predstavljaju majke spasenih žrtava i njihov je zadatak da pričaju priče i starinske mitove, kao što su činile majke pre nego što je lađa zaplovila.[28]

x) Tesej je posvetio hram Artemidi Spasiteljki na tržnici u Trojzenu, a Teseju su građani Trojzena iskazali čast još za života time što su mu osnovali svetilište. Porodice iz kojih su bile žrtve za Kretu davale su otada doprinose u žrtvenim životinjama za obrede, a Tesej je prepustio svoje svešteničko pravo Fitalidima u znak zahvalnosti za njihovo gostoprimstvo. Brod kojim je plovio za Kretu od tada je svake godine plovio do ostrva Dela; ali on je tako često bio prepravljan i čišćen
da ga filozofi navode kao primer kad raspravljaju o problemu trajne istovetnosti.[29]

1 Apolodor: Epitome I, 5; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 294, Prvi vatikanski mitograf 47; Pausanija: I, 27, 9; Plutarh: Tesej 14; Hesihije sub
2. Plutarh: loc. cit.; Kalimah: Fragmenat 40, izd. Bentley: Ovidije: Lek od ljubavi 747;
3. Diodor sa Sicilije: IV, 61; Higin: Fabula 41; Apolodor: III, 1, 4; Pausanija: II, 31, 1;
4. Plutarh: Tesej 17; Apolodor: Epitome I, 7; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XVIII, 590; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Helanik, navodi ga Plutarh: Tesej 19;
5. Plutarh: loc. cit.; Simonid, navodi ga Plutarh: loc. cit.;
6. Plutarh: Tesej 18; Demon: Istorija, navodi ga Plutarh, Tesej 23;
7. Filohor, navodi ga Plutarh: Tesej 17; Slmonid, navodi ga Plutarh: loc. cit.; Pausanija: I, 1, 2;
8. Plutarh: Tesej 18;
9. Plutarh: loc. cit.; Sholijast uz Aristofanove Knezove 725;
10. Pausanija: I, 42, 1; Higin: Pesnička astronomija II, 5; Plutarh: Tesej 29;

11. Pausanija: I, 17, 3; Higin: loc. cit.;
12. Plutarh: Tesej 29; Apolodor: Epitome: I, 8;
13. Sholijast uz Homerovu Odiseju XI. 322, navodi ga Ferekid; Homer: Ilijada. VIII, 590; Eustatije uz Homerovu Odiseju XI 320; Apolodor: Epitome I, 9; Ovidije: Heroides IV, 115; Pausanija: III, 18, 7;
14. Pausanija II, 31, 1; Ferekid, navodi ga Plutarh: Tesej 19; Demon, navodi ga Plutarh: loc. cit.;
15. Sholijast uz Teokritove Idile II, 45; Diodor sa Sicilije IV, 61, 5: Katul: LXIV, 50; Plutarh: Tesej 29; Higin: Fabula 43;
16. Pausanija: X, 29, 2; Diodor sa Sicilije: V, 51, 4; Sholijast uz Teokrita: loc. cit.;
17. Pausanija: I, 20, 2; Katul: LXIV, 50; Higin; Pesnička astronomija II, 5;
18. Plutarh: Tesej 20; Bakhilid: XVI. 118;
19. Plutarh: Poređenje Romula i Teseja; Filohor, navodi ga Plutarh: Tesej 19;
20. Aristotel: Ustav Botijaje, navodi ga Plutarh: Tesej 16; Plutarh: Grčka pitanja 35;
21. Kleidem, navodi ga Plutarh: Tesej 19;
22. Hesihije sub Aridela; Pajonije, navodi ga Plutarh: Tesej 21; Spor o Homeru i Hesiodu 14;
23. Plutarh: loc, cit.; Pausanija: VIII, 48, 2 i IX, 40, 2; Kalimah: Himna Delu 312;
24. Kalimah: Himna Apolonu 60; Plutarh: loc. cit.; i Koje su životinje sposobnije? 35;
25 Plutarh: Tesej 11; Kalimah: Himna Delu 312; Homer: Ilijada XVIII, 591—2; Pausanija: IX, 20, 2; Plinije: Istorija prirode XXXVI, 19; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XVIII, 580; Eustatije uz Homerovu Ilijadu, str. 1166; Vergilije: Ajneida V, 588;
26. Katul: LXIV, 50; Apolodor: Epitome I, 10; Plutarh: Tesej 22;
27. Katul: loc. cit.; Pausanija: I, 22, 4—5; Plutarh: loc. cit. i Poređenje Romula i Teseja; Higin: Fabula 43;
28. Pausanija: I, 22, 5; Plutarh: Tesej 22 i 23; Prokle: Hrestomatija, navodi je Fotije: 989;
29. Pausanija: II, 31, 1; Plutarh: loc. cit.

*

1. Grčka je bila priznavala kretsku vlast pred kraj osamnaestog stoleća pre nove ere verovatno preko helenske aristokratije, koja se dočepala vlasti na Kreti jednu ili dve generacije ranije i tamo zasnovala novu kulturu. Neposredna priča o Tesejevom pohodu na Knos, koju Plutarh navodi prema Kleidemu, ima dosta smisla. Ona opisuje negodovanje koje su osećali Atenjani prema kretskom natkralju, koji je uzimao taoce da bi obezbedio njihovu pokornost; tajno građenje flote, razaranje otvorenog grada Knosa u vreme dok je glavnina kretske flote bila na Siciliji, i najzad mirovni ugovor što je usledio uz ženidbu atenskog kralja sa Arijadnom, kretskom naslednicom. Ovi događaji, koji su se zbili oko 1400. god. pre nove ere, upoređivani su sa mitološkim pričama: danak u mladićima i devojkama, nametnut Ateni kao odmazda, usledio je zbog ubistva kretskog kraljevića. Tesej, vešto ubivši Minojevog bika, ili pobedivši Minojevog glavnog vojskovođu u rvanju, oslobađa Atenjane dotadašnjeg danka; ženi se Arijadnom, kraljevskom naslednicom; i sklapa mir sa samim Minojem.

2. Tesejevo umorstvo Asterija, čudovišta bivolje glave koga su zvali Minotaur ili »Minojev bik«, njegova rvačka utakmica sa Taurom (»bik«), i zarobljavanje kretskog bika, sve su to samo razne verzije istog događaja. Bolynthos, koji je dao svoje ime atičkom Probalintu, kretska je reč koja znači »divlji bik«. »Minoj» je bila titula dinastije u Knosu, a ta dinastija imala je nebeskog bika kao amblem — »Asterije« moglo je da znači »od sunca« ili »od neba« — i izgleda da se kralj obredno sparivao sa glavnom sveštenicom Mesečeve Kravlje Boginje; prerušen u bika (vidi 88, 7). Jedan od povoda da se mit o Lavirintu ovako uobliči mogla je biti i činjenica da su atenski pljačkaši, zauzevši dvor, s mukom pronašli i ubili kralja, jer je dvor u Knosu — kuća labrys ili »dvoguba sekira« — bio splet odaja i hodnika. Ali to nije sve. Na otvorenom prostoru ispred dvorca postojao je podijum za igru sa zamršenom šarom koja je služila kao putokaz igračima erotske prolećne igre (vidi 92, 4). Poreklo ove šare, koja se takođe zove lavirint, izgleda da je bila starinska zamka od grančica u koju su namamljivali jarebice njihovim mužjacima u središte

zamke. Mužjak je ispuštao ljubavne krike i time dozivao ženke na gozbu, a izazivao druge mužjake; i prolećni igrači su podražavali, skakanjem na jednoj nozi, ekstazičku ljubavnu igru jarebice mužjaka (vidi 92, 2), koja će pasti od lovčevog pogotka (Knjiga propovjednikova XI, 30).

3. Etrurski vinski krčag iz Traglijatele (vidi 104, 4), na kome se vide dva heroja koji jašu, objašnjava religioznu teoriju igre jarebica. Vođa nosi štit sa simbolom jarebice a demon smrti čuči iza njega; drugi heroj nosi koplje i štit sa simbolom patke. U pozadini je šara koja se ne nalazi samo na kovanom novcu iz Knosa već i na išaranim utrinama u Britaniji; po kojima su engleska deca trupaka sve do devetnaestog veka. Ljubav i ljubomora mamili su kralja u smrt, kako je to objasnio mitograf, baš kao i jarebicu iz skrovišta u šikari, kralja je posle smrti nasleđivao njegov vojskovođa. Jedino izuzetni junaci, kao što su Dajdal i Tesej, vraćaju se živi; u tom pogledu je važno otkriće u blizini Bosinija u Kornvolu, gde je nađena skrivalica kretskog tipa (lavirint) urezana u stenu. Uvala iz koje je dr Renton Grin prvi put primetio ovu skrivalicu jedno je od poslednjih legla čavki u Kornvolu; u ovu se pticu uselila duša kralja Artura (on je takođe pokrao pakao); Bosini je u legendi vezan za kralja Artura. Izgleda da su ove zapetljane šare za igru doneli sa istočnog Sredozemlja u Britaniju neolitski zemljoradnici u trećem milenijumu pre nove ere, jer se grube kamene šare, slične onima na utrinama u Britaniji, pojavljuju i u nekim »Beaker B« oblastima Skandinavije i u severoistočnoj Rusiji; a religiozne šare koje su se nekad upotrebljavale radi okajanja grehova mogu se naći ponegde u jugoistočnoj Evropi. U Engleskoj one su obično poznate kao »Troy-town« a u Velsu kao Caer-droia. Rimljani su ih, verovatno, nazivali po svojim trojanskim igrama, a labirintske igre izvodili su mladi aristokrati u čast Avgustovog pretka Trojanca Ajneja: i Plinije kaže da su ove igre igrala i deca u italijanskim selima.

4. U Knosu je kult nebeskog bika zamenjen kultom jarebice, a igranje ukrug predstavljalo je godišnje kruženje nebeskih tela. Ako su, dakle, sedam mladića i sedam devojaka učestvovali u igri, oni su mogli predstavljati Titane i Titanke sunca, meseca i pet planeta (vidi 1, 3 i 43, 4); iako nije ustanovljeno da je kult Titana ikada postojao na Kreti, sudeći po kretskim umetničkim predmetima. Izgleda da je stara igra Krane sa ostrva Dela takođe bila ljubavna igra i da se igrala po slično sastavljenoj šari. U nekim šarama su igrači držali konopac koji im je pomagao da održavaju određenu razdaljinu i omogućavao da se figura u igri izvodi bez greške; to je verovatno dalo povoda za priču o čarobnom klubetu. (A. B. Kuk: Journal of Hellenic Studies XIV 101, ff. 1949); u Ateni, kao i na gori Sipil, igra sa konopcem zvala se cordax (Aristofan: Oblakinje 540). Prizor na kretskom ringu za bikove sastojao se od jedne akrobatske veštine koju su izvodili mladi ljudi i devojke, naizmenično izvrćući rogove biku i okrećući se i prevrćući preko glave između rogova na bikove pleći. Ovo je svakako bio religiozni obred; možda su i ovde igrači predstavljali planete. To nije morao biti toliko opasan sport kao što smatra većina pisaca koji o ovome govore, sudeći po retkim nesrećama kod banderilerosa na španskim arenama; kretska freska pokazuje da je u igri partner prihvatio onoga koji se prevrće preko glave čim dotakne zemlju.

5. »Arijadna«, koju su Grci zvali »Arijagna« (»vrlo sveta«), morala je biti titula za Mesečevu Boginju, koja se slavila igrom sa bikom na areni. Majka visokorodnog ječma zvala se i Aridela (»najstvarnija«). Nošenje grana okićenih voćem u čast Arijadne i Dionisa, i Arijadnino samoubistvo vešanjem, »zato što se bojala Artemide«, navodi da su se i Arijadnine lutke nalazlle na ovim granama (vidi 79, 2). Bojotijska boginja lutka koja visi u Luvru, sa nogama što se klate — Arijadna je ili Erigona, ili Artemida Obešena, a bronzane lutke sa udovima koji su se mogli pokretati nađene su u Dajdalovoj Sardiniji. Arijadnina kruna, koju je napravio Hefajst u obliku ružinog venca, nije izmišljotina; vrlo nežni zlatni venci ukrašeni cvećem nađeni su u riznici u Mohlu.

6. Tesejeva ženidba sa Mesečevom sveštenicom donela mu je gospodstvo nad Knosom, a na jedan novčić iz Knosa utisnut je znak mladog meseca u središte šare. Međutim, matrilinearni običaj je bio da se naslednici oduzmu sva prava ako ona s mužem pođe preko mora; to je objašnjenje što Tesej nije doveo Arijadnu u

Atenu, niti dalje od Dije, kretskog ostrva na domaku Knosa. Kretski Dionis predstavljen je kao bik — Minoj, u stvari on je bio Arijadnin pravi muž, a vino proizvedeno na Kreti služilo se o njenim orgijama. Razlog Dionisovom razočarenju o kome govori Homer verovatno je činjenica da je Arijadna uživala u ljubavi sa došljakom Tesejom.

7. Mnoge drevne atenske običaje mikenskog perioda Plutarh i drugi objašnjavaju Tesejevom posetom Kreti; na primer, ritualno podavanje devojaka, i ritualna sodomija (karakteristično za obožavanje Anate u Jerusalimu (vidi 61, 1), i sirijske boginje u Hijeropolju, održalo se u tragovima kod Atenjana kad su umilostivljavali Apolona darujući mu device, dok mladići koji nose grančice sa voćem podsećaju na lulab, koji se u Jerusalimu nosio o novogodišnjim svečanim gozbama Tabernakula, koje su se održavale u ranu jesen. Tabernakule su vinske svečanosti i odgovarale su atenskoj Oshoforiji — nošenju grozdova; osnovno obeležje je bilo takmičenje u trčanju (Prokle: Hrestomatija 28). Prvobitno, pobednik u trci je postajao sveti kralj, kao u Olimpiji, i dobijao mešavinu od ulja, vina, meda, drobljenog sira i krupnog brašna — božanski nektar i ambroziju. Plutarh dovodi u vezu Teseja, novog kralja, sa ovom proslavom i kaže da je on slučajno došao za vreme ove proslave i potpuno ga razrešava odgovornosti zbog smrti njegovog prethodnika i oca Ajgeja. Ali se novi kralj u stvari rvao sa starim kraljem i bacao ga u more sa bele stene kao pharmacosa (vidi 96, 3). Na ilustrativnoj ikoni koju je mitograf svakako krivo protumačio, Tesejeva lađa sa crnim jedrom morala je biti ona lađa koja čeka u pripravnosti, spremna da prihvati pharmacosa. Ta lađa ima crna jedra zato što su ribari u Sredozemlju često bojili svoje mreže i platna kako bi ih sačuvali od soli. Od bobice krmeza dobijala se crvena boja kojom je premazivano kraljevo lice i zbog toga je crvena boja postala simbol kraljevstva. »Hekalena«, starica, koja prede vunu, verovatno je dosta izmenjeni oblik od »Hekata-Selena« ("Mesečeva Boginja koja pogađa iz velike daljine"), što znači Artemida.

8. Izgleda da muškarci nisu smeli da jedu pasulj još u prehelensko doba, a da su Pitagorejci sasvim prihvatili ovaj običaj i pridržavali ga se, jer su verovali da se duše njihovih predaka mogu slučajno naći u pasulju. U suprotnom bi potomak, budući muškarac, mogao da spreči svojim precima ponovno rođenje. Prema tome, čuvena gozba na kojoj se jede pasulj predstavlja ruganje Helena Boginji koja je ustanovila ovaj tabu; isto tako Tesejevo ustupanje svešteničkih prava Fitalidima (»oni koji rastu«), čije ime ima oblik ženskog roda, podseća na to da je gajenje smokve, kao i sejanje graha, bila misterija u koju su samo žene bile upućene (vidi 24, 13).

9. Kiprani su obožavali Arijadnu kao ptičju boginju, a ta titula je inače pripadala Afroditi. Jesenje svetkovine u njenu čast predstavljale su rođenje Nove godine, a mladić koji je podražavao njene porođajne bolove predstavljao je njenog kraljevskog ljubavnika Dionisa. Ovaj običaj, poznat pod nazivom Couvade, postojao je u mnogim krajevima u Evropi, pa i u Istočnoj Angliji.

10. Apolonov hram, načinjen od rogova na ostrvu Delu, nedavno je pronađen. Oltar i temelji su propali, a bik je zamenio kozu na kamenim ukrasima kao obrednu životinju — ako je koza ikad i bila obredna životinja; Minojev pečat ima samo Boginju koja stoji na oltaru i pravljen je isključivo od rogova bika.

11. Mikenska alegorična zidna slika što prikazuje Tetidu kako poklanja Teseju krunu i prsten dok Minoj besni, ljut, na obali, mora biti da predstavlja prelazak prevlasti na moru iz kretskih u atenske ruke. Ali to predstavlja i Minojevo sveto venčanje sa Morskom Boginjom bacanjem prstena u more, kao što je to činio venecijanski dužd u srednjem veku.

12. Ojnopion i Toant se ponekad zovu Tesejevim sinovima jer su oni heroji ostrva Hija i Lemna, a oba ostrva su bila u savezu sa Atenom (vidi 88, h).

99 STVARANJE ATIČKOG SAVEZA

Kad je Tesej nasledio svog oca Ajgeja na atenskom prestolu, on je ojačao svoju vlast uništivši skoro sve svoje protivnike, osim Palanta i njegovih preostalih sinova. Posle nekoliko godina poubijao je i njih iz predostrožnosti. Kad je optužen za ubistvo, Tesej je, u Sudu Apolona Delfina, u svojoj odbrani dokazao da je ubistvo bilo potpuno opravdano i bio oslobođen odgovornosti. To je bio presedan, jer se ubistvo do tada nikako i ničim nije moglo opravdati. U Trojzenu, gde je njegov sin Hipolit bio kralj, očistiše ga od krvi, on tamo provede godinu dana. Kad se vratio u Atenu, prognao je i svog polubrata koji se takođe zvao Palant zato što je posumnjao da ga Palant mrzi; tada je Palant osnovao Palantij u Arkadiji, ali neki tvrde da je to učinio Palant, sin Likaonov, ubrzo posle Deukalionovog potopa.[1]

b) Tesej se kao vladar pokoravao zakonima i vodio je politiku stvaranja saveza, što je bila osnova kasnije atenske prevlasti. Dotle je Atika bila podeljena na dvanaest komuna, od kojih je svaka imala svoju samoupravu, i one bi se dogovarale s atenskim kraljem samo u vreme opasnosti. Eleusinci su čak objavili rat Erehteju, a bratoubilački sukobi su bili česti. Da bi se ove zajednice odrekle svoje nezavisnosti, Tesej je morao da se zbliži sa svakom porodicom i klanom posebice, što je i učinio. On je postigao to da je svaki seljak, sitni zemljoradnik i rob, bio spreman da ga posluša, a nagovorio je i većinu bogatih zemljoradnika da ga podrže obećavši im da će napustiti monarhiju i zameniti je demokratijom, s tim što će on sam biti glavni vojni komandant i vrhovni sudija. One koji nisu prihvatili njegove razloge naterao je silom da ga poštuju.[2]

c) Tako je Tesej dobio ovlašćenje da raspusti sve lokalne državne uprave; on je skupio, zatim, poslanike svih državica u Ateni, podigao im skupštinsku većnicu i sudsku dvoranu, koje postoje i do dana današnjeg. Tesej se nije mešao u zakone koji su uređivali lične svojinske odnose. Samom gradu Ateni pripojio je predgrađa; ona su do tada pripadala Akropolju i južnim demama, uključujući i stare hramove Zeusu Olimpljaninu, Apolonu Pitijskom, Majci Zemlji i Dionisu, kao i Akvadukt Devet Izvora. Atenjani Akropolj zovu još i »grad«.

d) Šesnaesti dan Hekatombona (jula) nazvao je »Dan ujedinjenja« i načinio ga državnim praznikom u čast Atene. Tom prilikom su se prinosile žrtve miru, ali bez prolivanja krvi uopšte.[3] Atenske igre održavane u to vreme nazvao je »Sveatenskim igrama« i proširio ih na celu Atiku; ustanovio je kult Atene Ujediniteljke. Zatim se povukao sa prestola, kao što je obećao, ostavivši Atici novu upravu, pod najpovoljnijim znamenjima, jer je Delfisko proročište saopštilo da će Atenjani sada jedriti po burnim morima kao svinjske mešine.[4]

e) Da bi proširio grad, Tesej je pozvao sve vredne strance da se nasele u Ateni. Njegovi su glasnici, idući svuda po Grčkoj, izvikivali dobro poznate reči: »Dođite amo, o, ljudi!« I tako mnogo sveta nagrnu u Atenu, a on stanovnike Atene podeli na tri klase: eupatride, "one koji su zadužili otadžbinu"; george, »seljake«; i demijurge, »zanatlije«. Eupatridima pripadoše religiozne dužnosti, sudstvo, tumačenje zakona, i sve najviše dužnosti i zvanja; georgi su obrađivali zemlju i bili kičma države; demijurzi, daleko najbrojnija klasa, bili su proroci, lekari, glasnici, drvodelje, vajari i poslastičari.[5] Tako je Tesej bio prvi kralj koji je osnovao samostalnu državnu zajednicu, i zato Homer, u Spisku brodova, smatra Atenjane jedinim slobodnim narodom — a njegovo ustrojstvo ostalo je na snazi sve dok se tirani nisu dočepali vlasti. Neki, međutim, ne priznaju ovo predanje kao istinu; oni kažu da je Tesej produžio da vlada kao i ranije, i da je, posle smrti kralja Menesteja, koji je poveo Atenjane protiv Troje, njegova dinastija ostala na vlasti još čitave tri generacije.[6]

f) Tesej, prvi atenski kralj koji je kovao novac, utiskivao je lik bika na svoje kovanice. Ne zna se je li taj bik predstavljao Posejdonovog bika, ili Minojevog vojskovođu Taura, ili je prosto hteo time da podstakne zemljoradnju; u svakom slučaju, Tesejev kovani novac za dugo vremena je održao utvrđenu vrednost, koja se izražavala sa »deset volova« ili »stotinu volova«. Po ugledu na Herakla, koji je načinio svoga oca Zeusa zaštitnikom Olimpijskih igara, Tesej uze svoga oca Posejdona za zaštitnika Korintskih igara. Do tada su na Korintu najviše poštovali Melikerta, Ininog sina, a igre koje su se dotada održavale, i to noću, pre su bile misterije nego javna priredba. Tesej, zatim, u ime države Atene, zatraži da joj se pripoji Megara, a potom sazva delegate sa Peloponeza na Korintsku prevlaku i poče ih nagovarati da okončaju davnašnju razmiricu oko granica sa svojim jonskim susedima. Oni to i učiniše, a Tesej, na mestu s kojim su se svi složili. podiže

čuven stub, gde je na istočnom krilu pisalo: »Ovo nije Peloponez, već Jonija«, a na zapadnom »Ovo nije Jonija, već Peloponez!« On je takođe dobio pristanak od Korinćana da Atenjani zauzmu počasno mesto na Korintskim igrama; a to mesto zauzimalo je toliko zemljišta koliko je moglo da pokrije veliko jedro broda kojim bi doplovili.[7]

1. Higin: Fabula 244; Apolodor: Epitome I, II; Servije uz Vergilijevu Ajneidu. VIII, 54; Euripid: Hipolit 34—7; Pausanija: I, 22, 2; I, 28, 10 i VIII,
2. Diodor sa Sicilije: IV, 61; Tukidid: II, 15; Plutarh: Tesej 24;
3. Tukidid: loc. cit.; Plutarh; loc. cit.; Sholijast uz Aristolanov Mir 962;
4. Pausanija: VIII, 2, 1 1 I, 22, 9; Plutarh: loc. cit.;
5. Plutarh: Tesej 25; Homer: Odiseja 383 i XIX, 135; Platon: Gozba 188, d i Država 529, e; Herodot: VII, 31;
6. Plutarh: loc. cit.; Homer: Ilijada: II, 552; Pausanija I, 3, 2;
7. Strabon: IX, I, 8.

*

1. Mitski elementi priče o Teseju ovde su podređeni istoriji stvaranja atenske državotvornosti; ipak, stvaranje saveza država Atike počelo je nekoliko stoleća ranije; Tesejeve demokratske reforme služile su u petom stoleću kao politička propaganda i verovatno ih je u ovom obliku izmislio Kleisten. Glavne reforme, koje su kasnije izvedene u jevrejskoj monarhiji, Pentateuh je na sličan način pripisao Mojsiju.

2. Volovi su predstavljali standardnu vrednost u Staroj Grčkoj, Italiji i Irskoj, kao što je i danas predstavljaju u zaostalim stočarskim plemenima Istočne Afrike, i Atenjani nisu kovali novac do skoro pet stotina godina posle trojanskog rata. Ali je istina da su kretski bakarni kalupi za livenje metala utvrđene težine obično imali utisnuti lik bivolje glave ili teleta koje leži (ser Artur Evans: Minojske mere i sredstva plaćanja, str. 335); atenski Butadi koji su uglavnom širili mit o Teseju, verovatno su imali na umu ovo predanje kad su kovali novac sa utisnutom glavom bika, oznakom svog klana.

3.Podela Atike na dvanaest opština upoređivana je sa sličnim uređenjem na Delti Nila i u Etruriji, i sa podelom pokorene teritorije Kanaana, koju je izvršilo dvanaest izraelskih plemena; broj dvanaest je verovatno izabran zbog toga da bi vladar u toku godine u svakom plemenu mogao da boravi po mesec dana. Grci herojskog doba nisu pravili razliku između ubistva sa predumišljajem i nehotičnog ubistva; u oba slučaja ubica je plemenu ubijenog morao dati naknadu, a morao je promeniti i ime i zauvek napustiti grad. Tako su i Telemona i Peleja bogovi i dalje visoko cenili, iako su mučki ubili Foka (vidi 81, 6); Medeja je takođe ubila Apsirta, a nije na sebe navukla mržnju svojih novih podanika Korinćana (vidi 153, a i 156, a). Međutim u Ateni, u klasično doba, ubistvo sa predumišljajem (phonos) povlačio je za sobom smrtnu kaznu; nehotično ubistvo (akousia) — kaznu progonstvom a pleme je bilo zakonom obavezno da progoni ubicu. Phonos bekousios (opravdano ubistvo) i phonos akousios (oprostivo ubistvo) su kasnije, utančanije nijanse koje je, verovatno, uveo Drakon u sedmom veku pre nove ere; ovo poslednje zahtevalo je samo ispaštanje ritualnim očišćenjem. Mitografi nisu razumeli da je Tesej izbegao trajno progonstvo zbog ubistva Palantida samo na taj način što je zatro čitavo pleme, kao što je i David uradio sa »Domom Saula«. Jednogodišnje odsustvo Tesejevo i boravak u Trojzenu bili su dovoljni da očiste grad od oskrnavljenja zbog ubistva.

100 TESEJ I AMAZONKE

Neki kažu da je Tesej učestvovao u Heraklovom uspešnom pohodu protiv Amazonki i da je kao udeo u ratnom plenu dobio njihovu kraljicu Antiopu, koju još zovu i Melanipa: ali, kažu da to za nju nije predstavljalo naročitu nesreću jer mu je ona već izdala grad Temiskir na reci Termodon kao dokaz strasti koju je zapalio u njenom srcu.[1]

b) Neki drugi opet kažu da je Tesej pohodio zemlju Amazonki nekoliko godina kasnije zajedno sa Pejritojem i svojom družinom i da su se Amazonke, ushićene dolaskom tako lepih ratnika predale bez otpora. Antiopa je došla da ih pozdravi i predala Teseju poklone, ali tek što je prispela na njegov brod, on je izvukao sidro i na silu je odveo. Drugi opet kažu da je Tesej izvesno vreme boravio u Amazoniji i da je uživao gostoprimstvo Antiopino. Oni još dodaju da su među njegovim drugovima bila tri brata Atenjanina, Eunej, Toant i Soloon, i da se Soloon zaljubio u Aritiopu, pa je, ne usuđujući se da joj neposredno priđe, zamolio Euneja da ga zastupa, Antiopa odbi ponudu posrednika, iako se i dalje prema Soloonu ponašala učtivo kao i ranije. Tek kad se Soloon bacio u reku Termodon i udavio, Tesej shvati u čemu je stvar i mnogo se ražalosti. On se tada seti jednog saveta proročišta u Delfima. Ako se ikad u stranoj zemlji oseti duboko ožalošćen — rečeno mu je — treba odmah da osnuje grad i ostavi neke od svojih drugova da upravljaju njime. Zato Tesej sagradi Pitopolj u čast Apolona Pitijskog, a obližnju reku nazva Soloon. Tu ostavi Euneja i Toanta i nekog Herma, atenskog plemića, čije se ranije boravište u Pitopolju sada greškom zove »Hermesov dom«. Tesej je potom otplovio sa Antiopom.[2]

c) Antiopina sestra Orejtija, koju su neki zamenili sa Hipolitom, čiji je pojas osvojio Herakle, zaklela se da će se osvetiti Teseju. Ona je sklopila savez sa Skitima i povela je velike amazonske snage preko leda na Krimskom Bosforu, a zatim prešla Dunav i prošla Trakiju, Tesaliju i Bojotiju. Kod Atene ona se ulogori na Areopagu i tamo prinese žrtve Areju; neki kažu da je breg dobio ime po tom događaju. Orejtija je najpre naredila jednom odredu da zauzme Lakoniju i spreči Peloponežane da pošalju Teseju pojačanje preko Prevlake.[3]

d) Atenske su snage bile takođe spremne, ali su se obe strane ustezale da otpočnu neprijateljstva. Najzad, po preporuci jednog proročišta, Tesej prinese žrtve Fobu, Arejevom sinu, i najavi bitku za sedmi dan meseca Bojdromiona, koji otada postade praznik u Ateni; međutim ima ih koji kažu da se taj praznik već ranije slavio u čast pobede koju je Ksit zadobio nad Eumolpom u Erehtejevo vreme. Borbena linija Amazonki prostirala se između mesta kasnije nazvanog Amazonija i gore Pnik u blizini Hrise. Tesejevo desno krilo kretalo se od Museja i naletelo na levo krilo Amazonki, ali je bilo prinuđeno da se povuče sve do hrama posvećenog Furijama. To povlačenje je obeležio mesni komandir Halkodont, postavljajući, duž grobova onih koji su pali, kamenove nazvane imenima poginulih ratnika. Atensko levo krilo, međutim, pošlo je na juriš sa Paladijuma, Gore Ardet i Likeuma, i nateralo desno krilo Amazonki da se povuče u logor uz velike gubitke.[4]

e) Neki kažu da su Amazonke pristale da se mire tek posle četiri meseca teške borbe; primirje, zaključeno u blizini Tesejevog svetilišta, uvek se spominje prilikom pomena Amazonkama uoči Tesejeve proslave. Ali drugi kažu da se Antiopa, tad već Tesejeva žena, herojski borila na njegovoj strani dok je nije smrtno ranila Molpadija, a ovu je opet ubio Tesej; Orejtija je sa svojim sledbenicima jedva uspela da pobegne u Megaru, gde je i umrla, skrhana bolom i očajanjem; ostale Amazonke, koje je pobednik Tesej prognao sa Atike, sklonile su se u Skitiji.[5]

f) U svakom slučaju, tada su Atenjani prvi put potisnuli stranog napadača. Neke Amazonke koje su ostale ranjene na bojnom polju otpremljene su u Halkidu na lečenje. Antiopa i Molpadija su sahranjene pored hrama Majke Zemlje, a jedan glineni stub obeležava Antiopin grob. Ostale leže u Amazonijumu. One Amazonke koje su pale prelazeći Tesaliju, sahranjene su na putu između Skotusaje i Kinoskefale a i u blizini Hajronaje pored reke Hajmon. U Lakoniji su obeležena mesta gde su se Amazonke zaustavile na svom pohodu i posvetile dva stara drvena lika Artemidi i Apolonu; a u Trojzenu je hram Areja podignut kao spomenik na Tesejevu pobedu nad Amazonkama, kad su pokušale da pređu reku Istam prilikom povlačenja.[6]

g) Po jednom izveštaju, Amazonke su ušle u Trakiju preko Frigije, a ne preko Skitije, i osnovale svetilište Artemide Efeske dok su prolazile obalom. Po jednom drugom izveštaju, one su se sklanjale u ovo svetilište ranije u dva maha, naime kad su bežale od Dionisa i kad je Herakle pobedio kraljicu Hipolitu, a svetilište su, u stvari, osnovali Kres i Efes.[7]

h) Istina o Antiopi je, izgleda, ovakva: ona je preživela rat, a Tesej je ipak bio primoran da je ubije, kao što je Delfisko proročište predskazalo, kad je ušao u savez sa Deukalionom kretskim kraljem, i oženio se njegovom sestrom Fajdrom. Ljubomorna Antiopa, koja mu nije bila zakonita žena, upala je, do zuba naoružana, na svadbenu svečanost i zapretila pokoljem. Tesej i njegovi drugovi žurno zatvoriše sva vrata, i ubiše je uz borbu, iako mu je rodila sina Hipolita, koga još zovu Demofon, i nikad ga nije izneverila sa drugim čovekom.[8]

1. Apolodor: Epitome: I, 16; Hegija iz Trojzena, navodi ga Pausanija: I, 2, 1;
2. Pindar, navodi ga Pausanija: I, 2, 1; Ferekid i Bion, navodi ih Plutarh: Tesej 26; Menekrat, navodi ga Plutarh loc. cit.;
3. Justin: II, 4; Helanik, navodi ga Plutarh: Tesej 26-7; Diodor sa Sicilije: IV, 28; Apolodor: Epitome: I, 16; Ajshil: Eumenide 680;
4. Plutarh: Tesej 27; Etymologicum Magnum: sub Boedromia; Euripid: Jon 59; Kleidem, navodi ga Plutarh: loc. cit.;
5. Kleidem, navodi ga Plutarh: loc. cit.; Plutarh; loc. cit.; Pausanija: I, 41, 7; Diodor sa Sicilije: IV, 28;
6. Plutarh: loc. cit.; Pausanija: I, 2, 1; I, 41, 7; III, 25, 2 i II, 32, 8;
7. Pindar, navodi ga Pausanija: VII, 2, 4;
8. Higin: Fabula 241; Apolodor: Epitome: I, 17; Diodor sa Sicilije: IV, 62; Ovidije: Heroide 121; Pausanija I, 22, 2; Pindar, navodi ga Plutarh: Tesej 28.

*

1. »Amazonke«, obično se smatra da dolazi od a i mazon, »bez grudi«, jer se verovalo da su one odsecale sebi jednu dojku kako bi bolje zatezale luk, međutim povod je malo neverovatan. Reč je, izgleda, ipak, armenskog porekla i znači "mesečeve žene". Pošto su sveštenice Mesečeve Boginje na jugoistočnim obalama Crnog mora nosile oružje, kao i sveštenik sa obale Libijskog zaliva Sirt (vidi 8, 1), verovatno su priče putnika o njima uticale na tumačenje izvesnih starih atenskih ikona koje su prikazivale žene ratnike, a to je doprinelo i atičkoj priči o amazonskoj najezdi sa reke Termodon. Te, ikone, koje su u klasično vreme stavljali u podnožje Zeusovog trona u Olimpiji (Pausanija: V, 11, 2), u Ateni na središni zid kolonade (Pausanija: I, 15, 2) i Atenin štit u Tesejevom svetilištu i na drugim mestima (Pausanija: I, 17, 1), predstavljale su ili borbu između prehelenskih sveštenica u Ateni za zvanje visoke sveštenice, ili helensko nadiranje na Atiku i otpor koji im je pružen. Bilo je takođe i naoružanih sveštenica u Minojskoj koloniji u Efesu, na šta ukazuje i ime osnivača Kresa (Krećanin), a i u svim gradovima gde ima grobova Amazonki. Smatra se da je Orejtija, ili Hipolita, skrenula nekoliko stotina milja sa svog puta preko Skitije, verovatno zato što je Krimski Bosfor bio sedište Artemidinog svirepog kulta Taurida, gde su sveštenice satirale muškarce kao žrtve (vidi 116, 2).

2. Prizor kako Antiopa upada na Fajdrinu svadbu biće da dolazi sa ikone koja prikazuje kako Helen, osvajač, nasrće na visoku sveštenicu, pošto je prethodno poubijao njene drugarice. Antiopa nije postala zakonita Tesejeva žena jer je pripadala društvu koje je pružalo otpor monogamiji (vidi 131, k). Imena Melanip i Hipolit dovode Amazonke u vezu sa prehelenskim kultom konja (vidi 43, 2). Soloonovo ime verovatno treba da podseća na bacanje tegova na pogrebnim igrama koje su se izvodile u Grčkoj koloniji Pitopolj, nazvanoj tako po proročkoj zmiji njenog heroja osnivača; izgleda da su u toj koloniji ljudske žrtve bacali u reku Termodon. Bojdromija ("trčanje po pomoć") bila je svetkovina u Artemidinu čast i o njoj se malo zna; može biti da su i na njoj učestvovale naoružane sveštenice kao i u argivskoj svetkovini Hibristike (vidi 160, 5).

101 FAJDRA I HIPOLIT

Pošto se oženio Fajdrom, Tesej je poslao svog vanbračnog sina Hipolita Piteju, koji ga usvoji kao naslednika prestola u Trojzenu. Tako Hipolit nije imao razloga da se spori o pravo na atenski presto sa svojom polubraćom Akamantom i Demofonom, Fajdrinim sinovima iz zakonitog braka sa Tesejem.[1]

b) Hipolit, koji je od svoje majke Antiope nasledio izuzetnu odanost Artemidi, podigao je novi hram boginji u Trojzenu, nedaleko od pozorišta. Afrodita je odlučila da ga kazni jer je to smatrala ličnom uvredom, te udesi da se Fajdra strasno zaljubi u Hipolita kad ga je ugledala na Eleusinskim misterijama. On je došao obučen u beo ogrtač, sa vencem u kosi, pa iako su njegove crte odavale grubost, ona je tu grubost smatrala strogošću dostojnom divljenja.[2]

c) Kako je u to vreme Tesej sa Pejritojem bio u Tesaliji ili, možda, u Tartaru, Fajdra ode sa Hipolitom u Trojzen. Tamo sagradi hram Afroditi koja krišom posmatra. Hram je gledao na gimnazijum, pa je ona danju neopaženo posmatrala Hipolita dok se potpuno nag vežbao u trčanju, rvanju i skokovima. Jedno staro mirtino drvo raslo je u blizini hrama; Fajdra svojim ukosnicama od dragog kamenja izbode mirtino lišće od silne žudnje za Hipolitom, te je otada list mirte izreckan. Kad je kasnije Hipolit učestvovao na sveatenskim igrama i odseo u Tesejevoj palati, ona se Afroditinim hramom na Akropolju koristila u iste svrhe.[3]

d) Fajdra nije nikom poveravala svoju strasnu požudu, ali je slabo jela, rđavo spavala i toliko oslabila da njena stara dadilja najzad shvati istinu i posavetova je da pošalje Hipolitu pismo. To Fajdra i učini; u pismu mu priznade svoju ljubav i saopšti mu da je zbog njega prišla Artemidinom kultu i da joj je baš posvetila dve slike u drvetu donete sa Krete. Upita ga i da li bi pošao s njom u lov jednog dana? »Mi sa Krete, iz kraljevske porodice«, pisala je ona, »svakako smo uklete da izgubimo čast zbog ljubavi; seti se samo moje staramajke Europe, moje majke Pasifaje, i najzad moje sestre Arijadne. Ah, nesrećna Arijadna! Nju je napustio tvoj otac neverni Tesej, koji je, zatim, ubio i tvoju rođenu majku. Zašto te Furije nisu kaznile što si pokazao tako nesinovljevsku ravnodušnost prema njenoj sudbini? On će i mene ubiti jednog dana! Računam na tebe da ćeš mu se osvetiti i odužiti dug Afroditi zajedno sa mnom. Zar ne bismo mogli nas dvoje otići i živeti zajedno makar neko vreme, pod izgovorom da idemo u lov? Niko tada ne bi prozreo naša uzajamna osećanja. Već smo jednom zanoćili pod istim krovom i našu međusobnu odanost smatraće nevinom, pa čak i vrednom hvale.«[4]

e) Hipolit je spalio pismo u velikom strahu, pa, užasnut, uđe u Fajdrinu odaju, glasno je koreći; ona se ne dade zbuniti, već zdera svoju odeću, širom otvori vrata i poče da viče: »U pomoć! U pomoć! Silovana sam!« Zatim se obesi o gredu na vratima optužujući ga za čudovišne zločine u svom oproštajnom pismu.[5]

f) Tesej, primivši vest, okrivi Hipolita i naredi mu da smesta napusti Atenu i da se nikada više ne vraća. Zatim, setivši se da mu je otac Posejdon obećao da će mu ispuniti tri želje, poče da ga moli neka Hipolit umre još istog dana. »Oče«, molio je on, »pošalji zver na put kojim Hipolit ide za Trojzen!«[6]

g) Hipolit je pohitao iz Atene što je brže mogao. Dok je vozio kočije uskim putem preko prevlake, veliki talas, koji je preplavio čak i Molursku stenu, krenu šumno ka obali; iz njegove pene iskoči ogromna morska foka, ili, po drugima, beli bik, ričući i bljujući mlazeve vode. Hipolitova četiri konja, poludela od straha, naglo skrenuše ka steni, ali ih Hipolit, budući izvanredan kočijaš, spreči da se strmoglave s ruba. Zver tada preteći krete za kočijama, i Hipolit ne uspe da održi pravac. Nedaleko od svetilišta Artemide Saronske, rasla je divlja maslina koju su nazvali Prelomljeni Rakos — rahachos je inače trojzenski naziv za jalovo maslinovo drvo. Baš u grane tog drveta zapletoše se Hipolitove uzde. Kočije udariše u stenje pokraj puta i smrskaše se. Hipolit, zapetljan u uzde, udari najpre o samo drvo, a zatim o stenu, a konji ga dokrajčiše vukući ga za sobom sve dok čudovište koje ih je gonilo ne nestade s vidika.[7]

h) Neki, međutim, pričaju i malo verovatnu priču: oni tvrde da je Artemida rekla Teseju istinu, i u tren oka ga prenela u Trojzen, gde je stigao baš na vreme da se izmiri sa sinom na samrti, a da se osvetila Afroditi izazvavši Adonidovu smrt. Sigurno je samo da je ona naredila građanima Trojzena da ukažu božanske počasti Hipolitu i od tada sve neveste iz Trojzena odsecaju po jedan uvojak i posvećuju ga Hipolitu. Diomed je Hipolitu posvetio jedan stari hram i dva kipa u Trojzenu i prvi mu prineo na žrtvu životinju. I Fajdrin i Hipolitov grob nalazili su se u dvorištu hrama u blizini mirtinog drveta sa izbockanim lišćem.

i) Sami građani Trojzena ne priznaju da su Hipolita rastrgli konji, pa čak ni da je sahranjen u svom hramu; a neće ni da otkriju njegov pravi grob. Oni tvrde da su ga bogovi postavili među zvezde kao kočijaša.[8]

j) Atenjani su podigli grobnicu u blizini Temidinog hrama kao uspomenu na Hipolita, zato što je njegovu smrt izazvala kletva. Neki tvrde da je Tesej optužen za ubistvo i, osuđen ostrakizmom, proteran u Skir, gde je sramno završio život obrvan bolom. Ali svi veruju da je uzrok Tesejevog pada pokušaj otmice Persefone.[9]

k) Hipolitov duh je sišao u Tartar, a Artemida, uvređena do krajnjih granica, zamoli Asklepija da ga oživi. Asklepije otvori svoju medicinsku škrinju od slonove kosti i izvadi travu koja je oživela Krećanina Glauka. On tri puta istrlja Hipolitove grudi travom, ponavljajući pritom čarobne reči, i na trećem dodiru mrtvac diže glavu sa zemlje. Ali Had i Tri Sudaje, zgranuti ovom zloupotrebom povlastice, nagovoriše Zeusa da ubije Asklepija gromom.

l) Latini pričaju da je Artemida obavila Hipolita gustim oblakom i prerušila ga u starijeg čoveka sa izmenjenim crtama lica. Kako nije mogla da se odluči koje je ostrvo pogodnije za sakrivanje, Kreta ili Del, ona Hipolita smesti u svoj sveti gaj u italijansku Ariciju.[10] Tamo se Hipolit, po njenom odobrenju, oženi Nimfom Egerijom, i ostade da večito živi pored jezera, u tamnim hrastovim šumama okruženim provalijama. Da ga ništa ne bi podsećalo na njegovu smrt, Artemida mu promeni ime u Virbije, što znači vir bis, ili »dva puta čovek«. U njegovoj blizini nije smelo biti konja. Zvanje sveštenika Artemide Aricijske dostupno je jedino odbeglim robovima.[11] U njenim gajevima rastu stara hrastova stabla čije je grane zabranjeno lomiti, ali ako se rob usudi da to čini, onda sveštenik, koji je i sam ubio svog prethodnika i stoga živi u stalnom strahu od smrti, mora se mačevima boriti s njim za svešteničku čin. Stanovnici Aricije, pričaju da je Tesej molio Hipolita da ostane s njim u Ateni, ali da je Hipolit odbio.

m) Ploča u Asklepijevom svetilištu u Epidauru kazuje da mu je Hipolit zaveštao dvadeset konja iz zahvalnosti što ga je vratio u život.[12]

1. Apolodor; Epitome I, 18; Pausanija: I, 22, 2; Ovidije: Heroide IV, 67;
2. Pausanija: II, 31, 6; Ovidije: loc. cit.;
3. Ovidije: loc. cit.; Seneka: Hipolit 835; Pausanija: II. 32, 3 i I. 22, 2; Euripid: Hipolit I; Diodor sa Sicilije: IV, 62;
4. Ovidije: loc. cit.; Pausanija: I, 18, 5;
5. Apolodor: Epitome I, 18; Diodor sa Sicilije: IV, 62; Higin: Fabula 47;
6. Plutarh: Uporedne priče 34; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 445;
7. Pausanija; 11,32 , 8; Euripid: Hipolit 1193; Ovidije: Metamorfoze XV. 508; Plutarh: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 62;
8. Euripid: Hipolit 1282 i 1423; Pausanija: II, 32, 1—2;
9. Pausanija: I, 22, 1; Filostrat: Život Apolonija iz Tijane VII. 42: Diodor sa Sicilije: IV, 62;
10. Ovidije: Metamorfoze XV, 532 i Fasti VI, 745;
11. Vergilije: Ajneida VII, 775: Ovidije: Fasti V, 312 i Metamorfoze XV, 515; Strabon: III, 263; Pausanija: II, 27, 4;
12. Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 136; Strabon: V. 3, 12: Svetonije. Kaligula. 35; Pausanija: loc. cit.

*

1. Fajdrina rodoskvrna ljubav prema Hipolitu slična je onoj koju je Potifarova žena osećala prema Josifu (vidi 75, 1), a motiv je pozajmljen ili iz egipatske Priče o dva brata, ili iz zajedničkog kanaanskog izvora. Posledice ovog događaja zasnovane su na poznatoj ikoni što prikazuje lomljavu kočija po isteku vladavine svetog kralja (vidi 71, 1). Ako, kao u staroj Irskoj, proročko brujanje novembarskog mora znači opomenu kralju da mu je kucnuo čas, onda je ta opomena predstavljana u vidu bika, ili foke, razjapljenih čeljusti na vrhu velikog talasa. Mora biti da su se Hipolitove uzde zakačile o mirtu, a ne za maslinu tužnog izgleda, kao što se docnije pričalo; mirta, koja u stvari raste u blizini herojeve škrine, čuvena je po svojim velikim

listovima. Mirta simboliše poslednji mesec kraljeve vladavine, a istu ulogu igra i u priči o lomljavi Ojnomajevih kočija (vidi 109, j); divlja maslina ipak simboliše prvi mesec vladavine kraljevog naslednika. Vir bis je pogrešan oblik od »virbius«, što, izgleda, znači isto što i na grčkom hierobios, "sveti život" — h se često pretvara u v, kao: Hestia, Vesta, ili Hesperos — Vesper. U Zlatnoj grani ser Džems Frezer naglašava da je grana koju je sveštenik tako ljubomorno čuvao bila imela; i mogućno je i da Glauk, Minojev sin (vidi 90, c), koga su mešali sa Sisifovim sinom Glaukom (vidi 71, a), biva vraćen u život pomoću imele. Iako je prehelenski kult imele i hrasta bio istisnut iz Grčke (vidi 50, 2), sveštenstvo izbeglo sa Istama moglo ga je preneti u Ariciju. Egerino ime kazuje da je ona bila boginja smrti koja je živela u gaju crnih topola (vidi 51, 7 i 170, 1).

2. Običaj da neveste posvećuju Hipolitu pramen kose, svakako je novina, patrijarhalna u suštini, ustanovljena da bi lišila žene njihovih magijskih moći koje se kriju u kosi, baš kao i to se žene muslimanske vere iz istih razloga izbrijavaju pred udaju.

3. Tajnost Hipolitovog groba može se porediti sa pričama o Sisifu i Neleju (vidi 67, 3), a to znači da je sahranjen na strateškom mestu na Prevlaci.

102 LAPITI I KENTAURI

Neki kažu da je Pejritoj Lapit bio sin Iksiona i Dije, Ejonejeve kćeri. Drugi da je bio sin Zeusov i da se Zeus pretvorio u pastuva, i kružio oko Dije pre nego što ju je obljubio.[1]

b) Skoro neverovatni izveštaji o Tesejevoj snazi i sposobnosti stigoše do ušiju Pejritoju, koji je vladao u Magneziji, na ušću reke Penej; i jednog dana on odluči da ih proveri, te se uputi u Atenu i usput potera krdo krava na koje naiđe na paši kod Maratona. Tesej smesta krenu u potragu, i kad sustiže Pejritoja, ovaj se hrabro okrete da pogleda Teseja u lice. Utom obojicu tako zadivi otmena pojava onog drugog da zaboraviše na krave i zakleše se na večno prijateljstvo.[2]

c) Pejritoj nameri da se oženi Hipodamejom ili Dejdamejom, Butovom kćerkom, a neki kažu za nju da je Adrastova kći, i pozva sve Olimpljane na svoju svadbu, osim Areja i Eride, sećajući se neprijatnosti što ih je Erida izazvala na Pelejevoj i Tetidinoj svadbi. Pošto je došlo više gostiju no što je mogao da primi njegov dvor, rođaci mu Kentauri, zajedno sa
Nestorom, Kajnejem i drugim kraljevićima iz Tesalije, sedoše za trpezu u prostranoj, hladovitoj pećini, nedaleko od dvora.

d) Međutim kad Kentauri, nenaviknuti na vino, omirisaše njegovu opojnu svežinu, skloniše u stranu kiselo mleko stavljeno pred njih i potrčaše da napune svoje srebrne rogove vinom iz mešina. Ne znajući mu svojstva, oni popiše vino ne mešajući ga s vodom, i opako se opiše. Kad su nevestu doveli k njima da ih pozdravi, Eurit, ili Eurition, skoči onako pijan sa svog tronošca, prevrnu sto i izbaci je napolje vukući je za kosu. Na to i ostali Kentauri poskakaše, podstaknuti njegovim primerom, pa počeše požudno da nasrću na žene i dečake.[3]

e) Pejritoj i Tesej, njegov ručni dever, priskočiše u pomoć Hipodameji, odsekoše uši i nos Euritonu, i uz pomoć Lapita izbaciše ga iz pećine. Planu boj koji je trajao do noći i u njemu pogiboše Kajnej i Lapit. Tako između Kentaura i njihovih isuseda Lapita poče dugotrajna svađa, koju su potpirivali Arej i Erida iz osvete što su ih omalovažili ne pozivajući ih na svadbu.[4]

f) Ovoga puta Kentauri zlo prođoše jer ih je Tesej izbacio sa njihovog starog lovišta na Gori Pelion i oterao u blizinu Gore Pinda. No nije bilo lako potisnuti Kentaure, koji su već počeli da osporavaju Pejritoju pravo na Iksionovu kraljevinu i koji ponovo prikupiše snage i napadoše Lapite. Oni su iznenadili i satrli glavninu lapitske vojske, a kad preživeli pobegoše na Goru Foloju u Elidi, osvetoljubivi Kentauri ih oteraše i odatle i pretvoriše Foliju u razbojničko uporište. Na kraju, Lapiti se smiriše u Maleji.

g) U vreme pohoda na Kentaure, Tesej se sreo s Heraklom prvi put od detinjstva: i odmah posvetio Herakla u Demetrine misterije u Eleusini.[5]

1. Diodor sa Sicilije: IV, 70; Eustatije uz Homera, str. 101;
2. Strabon: Fragmenat 14; Vatikanske epitome; Plutarh: Tesej 30;
3. Apolodor: Epitome I, 21; Diodor sa Sicilije: IV, 70; Higin: Fabula 33, Servije uz Vergilijevu Ajneidu VII, 304;
4. Pindar: Fragmentt 166, navodi ga Atenaj: XI, 476 b; Apolodor: loc. cit.; Ovidije: Metamorfoze: XII, 210; Homer: Odiseja XXI, 295; Pausanija: V, 10, 2;
5. Plutarh: loc. cit.; Homer: Ilijada II, 470; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Herodot, navodi ga Plutarh: loc. cit.

*

1. I Lapiti i Kentauri su se smatrali potomcima Iksiona, heroja hrastovog kulta, a kult konja im je bio zajednički (vidi 63, a i d). To su bila primitivna planinska plemena severne Grčke, a njihovo prastaro suparništvo iskorišćavali su Heleni na taj način što su bili saveznici čas jednima čas drugima (vidi 35, 2; 78, 1; i 81, 3). Centaur i Lapiti mogu biti i italske reči: centuria, "družina od stotinu ratnika", i "lapicidae" "trud za kremen". Obično ih klasična etimologija izvodi od centtauroi, "oni koji ubijaju bikove", i lapizein, "razmetati se". Izgleda da su ti brđani održavali erotske orgije i tako stekli glas kod monogamih Helena da su im brakovi grupni. Izdanci ove stare neolitske rase sačuvali su se u arkadijskim planinama i na Pindu do u klasično doba, a tragove njihovog prehelenskog jezika nalazimo u današnjoj Albaniji.

2. Ipak, izgleda nemoguće da je bitka između Lapita i Kentaura — zabeležena na zabatu Zeusovog hrama u Olimpiji (Pausanija: V, 10, 2); u Ateni, u svetilištu Teseja (Pausanija: I, 17, 2); i na Ateninom štitu (Pausanija: I, 28, 2) — beležila samo sukob graničnih plemena. Pošto je sukob izbio na svadbi jednog kralja koja se održavala pod pokroviteljstvom bogova i kojoj je Tesej prisustvovao ogrnut lavljom kožom, ona je morala prikazivati ritual svojstven svim Helenima. Herakle se, ogrnut lavljom kožom, takođe tukao sa Kentaurima na sličnoj priredbi (vidi 126, 2). Homer Kentaure zove »rutave divlje zveri«, i kako se Kentauri na ikoni ne razlikuju od Satira slikanih na ranim grčkim vazama, ona verovatno predstavlja novoustoličenog kralja — bilo kojeg — kako se bori sa igračima, prerušenim u životinje; A. C. Hokart tvrdi da je taj običaj bio sastavni deo svake stare krunidbene svečanosti. Eurition igra klasičnu ulogu uljeza, krijumčara (vidi 142, 5).

3. Je li Pejritojev otac Iksion ili Zeus, zavisilo je od toga da li je Iksion imao pravo da sam predstavlja Zeusa. Mit o njegovom poreklu izgleda da je izveden sa ikone koja je prikazivala sveštenicu Tetidu — Diju, kćerku Ejonejevu, "božansku kćer morske obale" — sa oglavom u ruci, kako ohrabruje kandidata za kraljevsko zvanje da savlada divlje konje (vidi 75, 3). Ime Hipodameja (»ukrotiteljka konja«) potiče sa iste ikone. Zeus, prerušen u pastuva, obigrava oko Dije, jer je to značenje imena Pejritoj; a Iksion kao sunčani bog, privezan za svoj točak kruži nebom (vidi 63, 2).

103 TESEJ U TARTARU

Posle Hipodamejine smrti Pejritoj nagovori Teseja, čija se žena Fajdra nedavno bila obesila, da posete Spartu, i da otmu Helenu, sestru dvojice Dioskura, Kastora i Polideuka, koju su ubojica poželeli za ženu. Tamo gde danas stoji svetilište Serapije u Ateni oni se zakleše da pomognu jedan drugom u opasnom poduhvatu, kockom da odrede kome će od njih dvojice pripasti Helena, i da dođu do još jedne Zeusove kćeri za onoga koji izgubi, pa ma kakvim se opasnostima izložili.[1]

b) Kad to odlučiše, povedoše vojsku u Lakedemoniju, pa se, jašući pred glavninom svojih snaga, dočepaše Helene dok je prinosila žrtve u hramu Artemide Pravedne u Sparti, i u galopu pobegoše. Ubrzo su se dovoljno udaljili od gonilaca koji zaostaše kod Tege. Po ranijem dogovoru, oni bace kocku i Helena

pripade Teseju.[2] Tesej je ipak slutio da Atenjani nikako ne bi odobrili svađu sa Dioskurima koja bi otpočela na ovaj način, i zato on Helenu, koja još nije dorasla za udaju budući da je bila dvanaestogodišnja devojčica, a neki kažu čak i mlađa, pošalje u atički grad Afidnu, gde je obavezao svoga prijatelja Afidna da je čuva sa najvećom pažnjom i u tajnosti. Tesejeva majka Ajtra pratila je Helenu i pazila na nju. Neki pokušavaju da opravdaju Teseja tvrdeći da su Helenu ukrali Idaj i Linkej i poverili je Tesejevoj zaštiti kako bi se osvetili Dioskurima za otmicu Leukipida. Drugi opet beleže da je sam Helenin otac Tindarej poverio Teseju kćerku na čuvanje, saznavši da njegov sestrić Enarefor, Hipokoontov sin, namerava da je zavede.[3]

c) Prošlo je nekoliko godina, i kad je Helena dovoljno porasla da se uda za Teseja, Pejritoj ga podseti na njihov dogovor. Oni su se savetovali u Zeusovom proročištu i pozvaše Zeusa da im bude svedok na zakletvi, a on im ironično odgovori: »Što ne pohodite Tartar i zatražite Persefonu, Hadovu ženu, za Pejritoja? Ona je najotmenija od svih mojih kćeri.« Tesej se zgranu kad vide da je Pejritoj shvatio predlog ozbiljno i zatražio od njega da ispuni zakletvu, ali ne smede da odbije. Ubrzo oni siđoše u Tartar sa isukanim mačevima. Izbegavajući prelaz preko Lete, izabraše sporedan ulaz u pećinu na lakonskom Tajnaru i uskoro se nađoše pred kapijama Hadovog dvora. Had mirno sasluša njihov drzak zahtev i, praveći se gostoljubiv, ponudi ih da sednu. Ne podozrevajući ništa, oni prihvatiše ponuđena sedišta, a to behu stolice zaborava. koje smesta postaše deo njihovih tela, tako da nisu mogli sa njih da ustanu. Isprepletane zmije šištale su oko njih, Furije su ih dobro šibale, a Kerber izujedao, dok je Had sve to posmatrao zlobno se smejući.[4]

d) Tako su ostali na mukama pune četiri godine, kada ih Herakle, došavši da, po Euristejevoj zapovesti, uhvati Kerbera, prepoznade, dok ga, mutavi, rukama dozivahu u pomoć Persefona primi Herakla kao brata i blagonaklono mu dozvoli da oslobodi prestupnike i odvede ih na gornji svet ako bude mogao.[5] Na to Herakle ščepa Teseja obema rukama i podiže ga s ogromnom snagom, te ga tako, uz užasnu Tesejevu dreku. odvoji od stolice: ali dobar komad mesa i kože ostade prilepljen za kameno sedište i zbog toga su svi Tesejevi atenski naslednici imali male zadnjice. Zatim dohvati Pejritoja za ruke, ali se zemlja zatrese u znak opomene, te on odustade; Pejritoj je, na kraju krajeva, i bio vođa ovog nedostojnog poduhvata.[6]

e) Po nekim pričama, međutim, Herakle je oslobodio i Teseja i Pejritoja, a po drugim, on nije oslobodio ni jednog, već je ostavio Teseja zauvek prikovanog za užarenu stolicu, a Pejritoja kako nauznak lezi pored Iksiona na zlatnoj klupi, dok se pred njihovim gladnim očima pruža primamljiv prizor bogate gozbe koju im najstarija Furija stalno otima. Tvrdi se čak da Tesej i Pejritoj nikad i nisu nasrtali na Tartar, već samo na tesprotijski ili tolosinski grad Kihur, čiji je kralj Ajdonej otkrivši da Pejritoj namerava da mu otme ženu, bacio Pejritoja čoporu pasa, a Teseja zatvorio u tamnicu, iz koje ga je, kažu, oslobodio Herakle.[7]

1. Diodor sa Sicilije: IV, 63; Pindar, navodi ga Pausanija: I. 18, 5; Pausanija I, 41, 5;
2. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Higin: Fabula 79; Plutarh: Tesej 31;
3. Apolodor: Epitome: I, 24; Ceces: O Likofronu 143; Eustatije uz Homerovu Ilijadu, str. 215; Plutarh: loc. cit.;
4. Higin: Fabula 79; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Horacije: Ode IV, 7, 27; Panijas, navodi ga Pausanija: X, 29, 4; Apolodor: Epitome I, 24;
5. Seneka: Hipolit: 835; Apolodor: 11, 5, 12; Diodor sa Sicilije: IV, 26; Euripid: Herakle 619; Higin: loc. cit.;
6. Apolodor: loc. cit.; Suda sub Lispoi; Sholijast uz Aristofanove Knezove 1368;
7. Diodor sa Sicilije: IV; Vergilije: Ajneida VI, 601—19; Ajlijan: Varia Historia IV, 5; Plutarh: Tesej 31.

*

1. Najpoznatiji heroji nekoliko mitologija harali su pakao: Tesej, Herakle (vidi 134, c), Dionis (vidi 170, m) i Orfej (vidi 28, c) u Grčkoj; Bel i Marduk u Vavilonu (vidi 71, 1); Ajnej u Italiji; Kuhalin u Irskoj; Artur, Gvidion i Amatan u Britaniji, Ožir l'Danoa u Bretanji. Poreklo ovog mita, izgleda, leži u privremenoj smrti kojoj se izlaže sveti kralj u toku svoje vladavine, dok dečak interrex u toku jednog jedinog dana vlada

umesto njega, da bi izigrao zakon što mu zabranjuje da produži vladavinu preko trinaest meseci sunčane godine (vidi 7, 1; 41, 1; 123, 4 i drugo).

2. Bel i njegov naslednik Marduk provode vreme prenošenja vlasti u borbi sa morskim čudovištem Tijamatom, oličenjem morske boginje Istar, koja je poslala Potop (vidi 73, ;7); slično se za drevne irske kraljeve govorilo da su otišli da se bore protiv atlantskih velikih talasa, pa se udavili. Sahranjivali su ih uz počast. Jedna etrurska vaza prikazuje kralja, čije je ime Jason, kako umire u čeljustima morskog čudovišta (vidi 148, 4); to je ikona po kojoj je postala poučna priča o Joni i Kitu, a Jona je svakako bio Marduk.

3. Atenski mitografi su uspeli da prikriju veliko suparništvo između Teseja i tobože brata mu blizanca Pejritoja (vidi 95, 2) zbog milosti boginje smrti u životu, koja se u mitu pojavljuje i kao Helena (vidi 62, 3) i kao Persefona — te ih predstavljaju kao odane jednog drugom poput Kastora i Polideuka, koji su takođe pokušali ljubavnu otmicu u obližnjem gradu (vidi 74, c), pa je jednom od njih bilo oprošteno, jer je s pravom mogao da tvrdi da je božanskog porekla. Idaj i Linkej, slični blizanci, ušli su u priču samo da bi je učinili verodostojnijom. Ali ime Pejritoj, "onaj koji se okreće", govori da je on bio sveti kralj sa svojim ličnim pravima, i na vaznim slikama iz Donje Italije prikazuje ga kako se penje na gornji svet, pozdravljajući se sa Tesejem, koji ostaje pored boginje Pravde, kao da je Tesej samo njegov vojskovođa.

4. Otimanje Helene u trenutku kad prinosi žrtve slično je Borejevoj otmici Orejtijem (vidi 48, a), i ove priče su, izgleda, izvedene sa iste ikone koja prikazuje erotske orgije atenske Tesmoforije. Moguće je, dabome, da se u škrinji atičke boginje Helene u Afidni nalazio boginjin lik ili neka druga relikvija, koje su Atenjani ukrali od lakonske Atenine parnjake. Ako su ove pomenute priče o silasku u Tartar istog porekla, Atenjani su verovatno izvršili potajni pomorski pljačkaški prepad, prepad na Tajnar, a Spartanci ubrzo otkrili vinovnika.

5. Četiri godine, koliko Tesej provodi u Tartaru, predstavljaju uobičajeni period za vreme kojeg sveti kralj ustupa mesto svom vojskovođi, a po isteku tog perioda je novi sveti kralj, Tesej redivivus, mogao ponovo da se ustoliči. Atenjani su pokušali da svog heroja uzdignu do olimpijskog boga, kao što su bili Dionis i Herakle, tvrdeći da se izbavio iz pakla, ali su im se peloponeški neprijatelji vrlo odlučno suprotstavili. Neki tvrde da Tesej nikada nije pobegao iz Tartara nego da je zbog svoje drskosti kažnjen poput Iksiona i Sisifa. Drugi daju razumnije objašnjenje, tvrdeći da je Tesej pošao da opljačka Kihir, a ne Tartar, i da Pejritoja nije povredio Kerber, već molosinski psi, najopasniji soj pasa u Grčkoj. Najblagonaklonije popuštanje atenskom mitu je verzija da je Tesej oslobođen uz jemstvo, i to posle ponižavajućeg sedenja na stolici zaborava (vidi 37, 2), pa je stoga većinu svojih hramova i svetilišta u znak zahvalnosti posvetio Heraklu Spasiocu, čija je dela i stradanja podražavao.

6. Ipak je Tesej bio heroj od značaja, i treba mu priznati da je krao u paklu, budući da je dospeo do središta Kretskog lavirinta, gde je čekala Smrt, i izašao živ. Da su Atenjani bili toliko jaki na kopnu koliko su bili jaki na moru, on bi svakako postao Olimpljanin, ili bar nacionalni polubog. Osnovni izvor ovog neprijateljstva prema Teseju verovatno su Delfi, gde je poznato Apolonovo proročište uvek bilo na usluzi Spartancima u njihovoj borbi protiv Atene.

104 TESEJEVA SMRT

Za vreme Tesejevog odsustva Dioskuri su prikupili vojsku u Lakoniji i Arkadiji i krenuli na Atenu, zahtevajući da im vrate Helenu. Kad su Atenjani izjavili da je oni nisu sakrili i da nemaju pojma gde bi ona mogla da bude, Dioskuri su počeli da pljačkaju Atiku, dok ih stanovnici Dekeleje, koji inače nisu odobravali Tesejevo držanje, ne uputiše u Afidnu, gde su našli svoju sestru i izbavili je. Oni tada sravniše Afidnu sa zemljom, ali su Dekelejci bili oslobođeni svih spartanskih poreza i nameta, i dobili su dozvolu da se

pojavljuju na počasnim mestima u vreme spartanskih svetkovina. Jedino su njihove zemlje bile pošteđene u peloponeskim ratovima kad su spartanski osvajači pustošili Atiku.[1]

b) Drugi kažu da je neki Akadem ili Ehedem, Arkađanin, koji je došao u Atiku na Tesejev poziv, otkrio mesto gde je Helena sakrivena. Spartanci su mu svakako ukazivali veliku čast za života, a kasnije u pohodima poštedeli su njegovo skromno imanje na reci Kefis, šest stadija udaljeno od Atene. Ono se otada zvalo Akademija; to je bio divan, dobro zalevan vrt, gde su se sastajali filozofi da raspravljaju o religiji i prirodi bogova.[2]

c) Marat je poveo jedan odred Arkađana iz vojske Dioskura i, poučen jednim proročanstvom, ponudio da kao zapovednik žrtvuje i sebe i svoje ljude. Neki kažu da je po njemu, a ne po Maratonu, ocu Sikiona i Korinta, grad Maraton dobio ime.[3]

d) Peteja, sina Ornejevog, a Erehtejevog unuka, prognao je Ajgej, a Dioskuri, u inat Teseju, dovedoše iz izgnanstva njegovog sina Menesteja i postaviše ga za regenta u Ateni. Ovaj Menestej je bio prvi demagog. Za vreme Tesejevog boravka u Tartaru, on se ulagivao narodu podsećajući plemenite rodom na vlast koju su izgubili stupajući u savez i govoreći siromašnima da im je oduzeta i zemlja i religija i da su postali igračka u rukama jedne protuve nejasne prošlosti — koji je sad, eto, upraznio presto, i za koga se govori čak i da je mrtav.[4]

e) Kad je Afidna pala, a Atina bila u opasnosti, Menestej je nagovorio narod da dočeka Dioskure u gradu kao svoje dobrotvore i oslobodioce. Dioskuri su se odista ponašali veoma uljudno, i zatražili su jedino da ih upute u Eleusinske misterije, kao i Herakla. Ovaj zahtev im je bio ispunjen i Dioskuri postadoše počasni građani Atene. Afidno im je postao otac po usvojenju, kao što je Pil bio Heraklu u sličnoj prilici. Potom im je odata božanska počast ustanovljenjem njihovog sazvežđa iz zahvalnosti za njihovu blagonaklonost prema prostom narodu, te oni veselo vratiše Helenu u Spartu a pratilje su joj bile Ajtra, Tesejeva majka, i jedna Pejritojeva sestra. Neki kažu da su Helenu zatekli još uvek kao devicu, drugi, međutim, tvrde da je ona već nosila Tesejevo dete pod grudima i da je na putu kući u Argu rodila kćer Ifigeneju i osnovala svetilište Artemidi iz zahvalnosti za lak porođaj.[5]

f) Tesej, koji se ubrzo posle toga vratio iz Tartara, podiže oltar Heraklu Spasiocu i ponovo posveti sve svoje lične hramove i gajeve, osim četiri, Heraklu. Ipak on je veoma oslabio zbog muka koje je podneo i zatekao je Atenu tako propalu i podmićenu raznim klikama i pobunama da više nije uspevao da zavede red.[6] On najpre potajno posla svoju decu iz grada na Euboju, gde ih je sklonio Elpenor, sin Halkodontov, po drugima su Tesejeva deca na Euboju pobegla pre njegovog povratka — a zatim, gorko proklinjući atenski narod sa Gore Gargeta, otplovi na Kretu, Deukalionu, koji je ranije bio obećao da će ga zaštititi.

g) Bura mu skrenu brod s pravca i Tesej se prvo iskrca na Skir, u blizini Euboje, gde ga je kralj Likomed, iako blizak prijatelj Menestejev, primio s počastima prema slavi i poreklu. Tesej, koji je nasledio neko imanje na Skiru, zatraži dozvolu da se tu nastani. Ali je Likomed već odavno smatrao to imanje svojim, pa je pod izgovorom da mu pokaže granice imanja, namamio Teseja na vrh jedne visoke stene i gurnuo ga s nje, i posle lažno izjavio da je Tesej pijan slučajno pao kad je pošao da se prošeta posle ručka.[7]

h) Menestej, koga više niko nije uznemiravao na upražnjenom prestolu, pojavio se kao jedan od Heleninih prosaca i predvodio je atenske snage kod Troje, gde je osvojio veliku slavu kao strateg, ali je poginuo. Nasledili su ga Tesejevi sinovi.[8]

i) Za Teseja se priča da je silom oteo Anaksu iz Trojzena; i da je uživao ljubav sa Jopom, kćerkom Ifikla iz Tirinta. Njegove su ljubavne zgode zadale toliko muka Atenjanima da su tek nekoliko pokolenja posle njegove smrti uspeli da shvate Tesejevu pravu vrednost. U bici kod Maratona, međutim, njegov se duh podigao iz groba, da ih okrepi i povede dobro naoružane protiv Persijanaca; a kad je pobeda bila osigurana, Delfisko proročište je naredilo da mu se kosti prenesu u otadžbinu. Atenski narod je godinama trpeo uvrede Skirana i proročište je objavilo da će to tako biti sve dotle dok Atenjani ne prenesu Tesejeve kosti u domovinu.[9] Ali nije bilo lako otkriti gde je Tesej sahranjen, jer su Skirani bili isto toliko osorni i mrzovoljni koliko i besni, te ne htedoše da pokažu Tesejev grob kad je Kimon zauzeo ostrvo. Ipak Kimon primeti jednu orlušicu na vrhu brda kako kandžama razgrće zemlju. On shvati to kao znamenje s neba,

dograbi pijuk, požuri do rupe koju je načinio orao i poče da je proširuje. Gotovo odmah budak udari o kameni kovčeg, u kome on nađe dugačak kostur naoružan kopljem i mačem; to je mogao biti jedino Tesejev kostur. Sa dužnom počašću Atenjani preneše Tesejeve kosti u Atenu i ponovo ga sahraniše veoma svečano u Tesejevu svetu grobnicu u blizini Gimnazijuma.[10]

j) Tesej je lepo svirao na liri i postao je zajedno sa Heraklom i Hermesom jedan od zaštitnika svih gimnazijuma i škole rvanja u Grčkoj. Njegova sličnost sa Heraklom postala je poslovična. On je učestvovao u Kalidonskom lovu; osvetio šampione koji su pali kod Tebe; ali nije uspeo da bude jedan od Argonauta, jer je u to vreme, kada su ovi kretali za Kolhidu, bio zatočen u Tartaru. Prvi rat između Atenjana i Peloponežana počeo je zbog toga što je oteo Helenu, a drugi rat zbog toga što je odbio da preda Heraklove sinove kralju Euristeju.[11]

k) Zlostavljani robovi i radnici čiji su preci kod njega tražili zaštitu od tlačitelja, sada traže sklonište u njegovom svetilištu, gde mu se prinose žrtve svakog osmog dana u mesecu. Taj datum je možda izabran zato što je on prvi put iz Trojzena došao u Atenu osmoga Hekatombona, a sa Krete se vratio osmog dana Pijanepsiona. Razlog može biti i to što je bio Posejdonov sin, a Posejdonove su svetkovine održavane osmog u mesecu, jer je broj osam kao najniži kub prostog broja predstavljao Posejdonovu silu, koju ništa ne može da poljulja.[12]

1. Apolodor: Epitome I, 23; Herej, navodi ga Plutarh: Tesej 32; Herodot: IX, 73.
2. Dikajarh, navodi ga Plutarh, loc. cit.; Diogen Lajertije: III, 1, 9; Plutarh: Kimon 13;
3. Dikajarh, navodi ga Plutarh: Tesej 32, Pausanija: II, 1, 1;
4. Pausanija: X 35, 5; Apolodor: Epiptome: I, 23; Plutarh: loc. cit.;
5. Plutarh: Tesej 33; Higin: Fabula 79; Pausanija: II, 22, 7;
6. Ajlijan; Varia Historia IV, 5; Filohor, navodi ga Plutarh: Tesej 35; Plutarh: loc. cit.;
7. Pausanija: I, 17, 6; Plutarh: loc. cit.;
8. Plutarh: loc. cit.; Apolodor: III, 10, 8;
9. Plutarh: Tesej 29 1 36; Pausanija: I, 15, 4; i III, 3, 6;
10. Pausanija: I, 17, 6; Plutarh: loc. cit.;
11. Pausanija: V, 19, 1; IV, 32, 1 i 1, 32, 5; Plutarh: Tesej 29 i 36: Apolonije sa Roda: I, 101;
12. Plutarh: Tesej 36.

*

1. Menestej, Erehteid hvaljen u Ilijadi II, 552 zbog svoje vojne veštine, koji je vladao Atenom za vreme Tesejevog četvorogodišnjeg boravka u Tartaru, izgleda da je bio Tesejev smrtni brat blizanac i suvladar, to jest atenski parnjak Pejritoja Lapita. Ovde se on pojavljuje kao prototip atenskih demagoga, koji su za vreme Peloponeskog rata bili za mir sa Spartom po svaku cenu; ali mitograf je, mada nije odobravao njegovu taktiku, ipak bio veoma pažljiv prema njemu da ne bi uvredio Dioskure, koje su atenski mornari prizivali u pomoć kad bi ih zahvatila bura.

2. Tema o pernatom pharmacosu ponovo se pojavljuje u imenima Menestejevog oca i deda, i u smrti samoga Teseja. Ovo se dogodilo na ostrvu Skir (»kameniti«), koje se piše i Sciros, što navodi da se na ikoni sa koje je uzeta priča, nalazila i reč scir (skraćenica za Skiroforiju, što objašnjava zašto je kralj bačen sa stene) pa je ta reč pogrešno shvaćena kao ime ostrva. Ako je to tačno, Likomed je morao biti žrtva; njegovo ime je bilo obično atensko ime. Prvobitno su se, izgleda, žrtve prinosile Mesečevoj Boginji osmog dana svake mesečeve mene, što se smatralo i najpovoljnijim dobom u mesecu za setve; ali kad se Posejdon njome oženio i prisvojio njen kult, mesec se kao mera za vreme računao po sunčevoj putanji, a ne više prema mesečevim menama.

3. Mitski značaj marata (»divlja mirođija«) je u tome što se njena stabljika upotrebljavala da bi se sveta vatra posle godišnjeg gašenja prenela sa glavnog ognjišta na ognjišta u domovima (vidi 39, 3 i 149, 3).

4. Pre no što završimo priču o Teseju, da dodam još i belešku o vazi iz Traljijatele (vidi 98, 3) koja prikazuje svetog kralja i njegovog vojskovođu kako beže iz Lavirinta. Ja nisam video sliku s druge strane vaze, koja je od ogromnog značaja jer prikazuje ishod bekstva; povorku, koja predstavlja dnevno kretanje sunca, vodi nenaoružan sveti kralj, a prati ga sedam ljudi, naoružani sa po tri džilita i štitom sa znakom vepra, dok vojskovođa, naoružan kopljem, ide u zaštitnici. Ovih sedam ljudi svakako predstavljaju sedam meseci za vreme kojih vlada vojskovođa, a to su meseci između berbe jabuka i Uskrsa, dok je vepar znak njegove vladavine (vidi 18, 7). Prizor se odigrava na dan kraljeve ritualne smrti i Mesečeva kraljica (Pasifaja vidi 88, 7) dolazi mu u susret kao strašna utvara, jednom rukom preteći podbočena, dok mu drugom, ispruženom, nudi jabuku — njegovu propusnicu za raj; a tri mača koje nose ljudi simbolišu smrt. Kralja ipak vodi mala ženska prilika obučena isto kao i boginja — možemo je smatrati princezom Arijadnom (vidi 98, k), koja je pomogla Teseju da izađe iz smrtonosnog lavirinta u Knosu. Kralj ponosito pokazuje uskršnje jaje kao silu koja se suprotstavlja jabuci. O Uskrsu su se održavale trojanske gradske igre u Britaniji i u Etruriji. U Peruđi je nadeno jedno takvo etrursko sveto jaje izrađeno od sjajnog crnog trahita, ukrašeno strelom u reljefu.

105 OJDIP

Labdokov sin Laj oženio se Jokastom i vladao Tebom, ali nije imao poroda. Ožalošćen zbog toga, on se tajno obrati proročištu u Delfima, koje ga obavesti da je ta tobože nesreća pravi blagoslov, pošto bi dete koje bi rodila Jokasta postalo njegov ubica. Laj se zbog toga otuđio od Jokaste, ne iznoseći joj razloge. To je nju do te mere ražalostilo da ga je jedne noći, posto ga je prethodno napila, namamila u svoje naručje. Devet meseci kasnije Jokasta je rodila sina, Laj je dete istrgnuo iz dadiljinih ruku, probo mu stopala iglom, svezao ih jedno uz drugo i ostavio dete na Gori Kitajron.

b) Ali Suđaje odlučiše da dečak doživi mladićko doba. Našao ga je jedan korintski pastir, nazvao ga Ojdip, jer su mu stopala bila unakažena ranama od igle, i odveo ga u Korint, gde je, u to vreme, vladao kralj Polib.[1]

c) Po jednoj drugoj verziji ove priče, Laj nije ostavio Ojdipa u gori, već ga je zatvorio u kovčežić, koji je sa broda spušten u more. Kovčeg je dospeo do obale Sikiona. Dogodilo se da je u to vreme Periboja, Polibova kraljica, bila na obali, gde je nadgledala svoje dvorske pralje. Ona dohvati Ojdipa, sakri ga u trsku i načini se kao da su je spopali porođajni bolovi. Pošto su pralje bile zauzete oko rublja i nisu primećivale šta se događa, ona ih prevari, načinivši se da je upravo rodila dete. Ali Periboja reče istinu Polibu, a on, budući i sam bez dece, oseti se presrećnim što će moći da odneguje dete kao svoga sina. Jednog dana Ojdip se uputi u Delfe da u proročištu dozna šta mu priprema budućnost, pošto mu se jedan mladi Korinćanin narugao što nimalo ne liči na svoje tobožnje roditelje. "Kloni se svetilišta, bedniče!" — viknu Pitonka sa gnušanjem. — "Ti ćeš ubiti oca i oženićeš se majkom!"

d) Pošto je Ojdip voleo Poliba i Periboju i užasavao se da im nanese nesreću, on odmah odluči da se ne vraća u Korint. Ali u uskom klancu između Delfa i Daulide dogodi se da sretne Laja, koji mu oštro naredi da se skloni s puta i ustupi prolaz boljem od sebe; treba pomenuti da se Laj vozio kočijama, a da je Ojdip išao pešice. Ojdip odgovori da on ne poznaje boljih od bogova i svojih roditelja. »Tim gore po tebe!« uzviknu Laj i naredi svom kočijašu Polifantu da produži. Jedan od točkova prignječi Ojdipovo stopalo i on, obuzet besom, ubi Polifonta svojim kopljem. Zatim zbaci Laja na drum i, ošinuvši upregnute konje, natera ih da ga onako spetljanog usmrte vukući ga za sobom. Kralju Plataje pade u deo da sahrani leševe.[2]

e) Laj je išao u proročište da se raspita kako bi mogao da oslobodi Tebu Sfinge. Ovo čudovište bilo je kći Tifona i Ehidne, ili, neki kažu, kći psa Orta i Himajre, i doletelo je u Tebu iz najudaljenijih krajeva Etiopije. Moglo se lako prepoznati po svojoj ženskoj glavi, lavljem trupu, zmijskom repu i orlovskim krilima.[3] Hera je nedavno bila poslala Sfingu da kazni Tebu zbog toga što je Laj oteo Hrisipa iz Pise. Sfinga se smestila u Gori Fikiji, u neposrednoj blizini grada, i presretala je svakog putnika koji je išao u Tebu postavljajući mu zagonetku naučenu od triju Musa: "Koje živo biće, sa samo jednim glasom, ima nekad dve noge, nekad tri, katkad četiri, a najslabije je kad ih ima najviše?" Sfinga je one koji nisu umeli da odgonetnu

zagonetku smesta rastrzala, a među žrtvama bio je i nesrećni Jokastin nećak Hajmon, koga je Sfinga zaista načinila haimonom, ili "krvavim". Približavajući se Tebi neposredno posle umorstva Laja, Ojdip je dao tačan odgovor. »Čovek« — odgovorio je on — »jer kao dete puzi četvoronoške, čvrsto stoji na dvema nogama kao odrastao čovek, i poštapa se u starosti. Na to se Sfinga mrtva stropošta u podnožje planine i sva se razbi u dolini. Zbog toga zahvalni Tebanci proglasiše Ojdipa kraljem, a on se oženi Jokastom i ne znajući da mu je ona majka.

f) Tebom uskoro zavlada kuga. Još jedanput morali su da se obrate Delfijskom proročištu. Odgovor je bio: »Prognajte Lajovog ubicu!« Ojdip, koji nije znao koga je onda u tesnacu susreo, prokle Lajovog ubicu i osudi ga na progonstvo.

g) Slepi Tejresija, u ono vreme najčuveniji vidoviti čovek u Grčkoj, zatraži da ga Ojdip primi. Neki kažu da ga je Atena oslepila zato što ju je slučajno video kako se kupa, ali dirnuta molbama njegove majke, uzevši zmiju Erihtonija iz svog štita, zapovedi: »Očisti uši Tejresiji svojim jezikom, tako da može da čuje i razume jezik proročkih ptica.«

h) Drugi kažu da je Tejresija jedanput na Gori Kileni ugledao dve zmije kako se pare. Kad su ga zmije napale, on stane udarati svojim štapom i ubi ženku. Nato se Tejresija pretvori u žensko i postade prostitutka čuvena po svom nemoralnom životu; ali dogodilo se da je, sedam godina kasnije, video istu zgodu na istom mestu, pa je tada povratio svoju muškost ubivši mužjaka. Neki drugi opet govore da su se Afrodita i tri Harite, Pasiteja, Kala i Eufrosina, prepirale koja je od njih najlepša, a da je Tejresija dodelio nagradu Kali; na to ga je Afrodita pretvorila u staricu. Ali Kala ga povede sobom na Kretu i obdari ga glavom sa divnom kosom. Nekoliko dana kasnije Hera poče da prebacuje Zeusu za njegova česta neverstva. On se branio tvrdeći da je, kad je delio sa njom postelju, ona u svakom slučaju, daleko više uživala od njega. "Žene, dabome, izvlače daleko više naslade u ljubavnom činu od muškaraca", tvrdio je on. "Kakva glupost!"; povika Hera. "Upravo je obrnuto i ti to dobro znaš." Pozvaše Tejresiju da okonča raspravu prema svom sopstvenom iskustvu; on reče: "Ako se delovi ljubavne naslade mogu izraziti brojem deset, tri puta po tri dela dopalo bi ženama, a samo jedan muškarcima." Hera se toliko naljutila zbog Zeusovog pobedonosnog osmeha da je smesta oslepila Tejresiju: ali Zeus ga je utešio unutrašnjim vidom i produžio mu vek na sedam pokolenja.[4]

i) Sad se Tejresija pojavio na Ojdipovom dvoru, oslanjajući se na drvenu palicu koju mu je dala Atena, i otkri Ojdipu volju bogova: kuga će prestati ako jedan od Posejanih ljudi umre kao žrtva grada. Jokastin otac Menojkej, jedan od onih koji su nikli iz zemlje kad je Kadmo sejao zmijine zube, odmah skoči sa zidina, a svi Tebanci hvališe njegovu građansku svest. Tejresija tada objavi: »Menokej je dobro učinio ali kuga neće prestati. Bogovi su imali na umu drugog posejanog čoveka, jednog iz treće generacije: onog koji je ubio oca i oženio se majkom. Znaj, kraljice Jokasta, da je to tvoj muž Ojdip!«

j) U početku niko nije verovao Tejresiji, ali je njegove reči ubrzo potvrdilo Peribojino pismo iz Korinta. Ona je pisala da joj iznenadna smrt kralja Poliba dozvoljava da objavi kako je Ojdip postao njihov usvojenik; i ona to učini navodeći porazne pojedinosti. Tada se Jokasta obesi od srama i bola, a Ojdip sebe oslepi iglom sa njene odeće.[5]

k) Neki kažu da je Ojdip, iako su ga Erinije mučile optužujući ga da je bio povod smrti svoje majke, vladao Tebom još izvesno vreme, dok nije slavno pao u borbi.[6] Po drugima, međutim, Kreont, Jokastin brat, prognao je Ojdipa, a pre toga je prokleo i Eteokla i Polinejka — koji su mu bili u isto vreme i sinovi i braća — zato što su ga uvredili poslavši mu nedostojno parče žrtvene životinje — but, umesto kraljevsku plećku. Sinovi su, dakle, suvih očiju posmatrali Ojdipa kako napušta grad koji je oslobodio Sfingine napasti. Pošto je godinama lutao praćen odanom kćerkom Antigonom, Ojdip najzad stigne u Kolon na Atici, gde su ga Erinije, koje tu imađahu svoj gaj, umorile, a Tesej mu sahranio telo u hramu Svečanih u Ateni. Antigona ga je dostojno ožalila.[7]

1. Apolodor: III, 5, 7;
2. Higin: Fabula 66; Sholijast uz Euripidove Feničanke 13 i 26; Apolodor: loc. cit.; Pausanija: X, 5, 2;
3. Apolodor: III, 5, 8; Hesiod: Teogonija 326; Sofokle: Car Ojdip 391; Sholijast o Aristofanovim Žabama 1287;

4. Apolodor; III, 6, 7; Higin: Fabula 75; Ovidije: Metamorfoze III, 320; Pindar: Nemejske ode I, 91; Ceces: O Likofronu 682; Sosostrat, navodi ga Eustatije, str. 1665;
5. Apolodor: III, 5, 8; Sofokle: Car Ojdip 447, 713, 731; 774, 1285 i dalje;
6. Homer: Odiseja XI, 270 i Ilijada XXIII, 679;
7. Sofokle: Ojdip u Kolonu 166 i Sholijast uz 1375; Euripid: Feničanke, Prolog; Apolodor; III, 5, 9; Higin: Fabula 67: Pausanija: I, 20, 7.

*

1. Priča o Laju, Jokasti i Ojdipu izvedena je na osnovu nekoliko ikona čije je značenje namerno izopačeno protumačeno. Mit koji bi objasnio Labdokovo ime je izgubljen, ali možda se ime odnosi na bakljadu u čast božanskog sina, koju su priređivali kravari i pastiri o novogodišnjim svetkovinama, proglašavajući ga sinom Boginje Brime. Ovaj dolazak ili eleusis bio je najvažniji događaj eleusinsklh misterija, a možda i najvažniji događaj na Prevlaci (vidi 70, 5), što bi moglo da objasni mit o Ojdipovom dolasku na korintski dvor. Pastiri su dolazili na poklonjenje u dvor sa mnogim drugim legendarnim prinčevskim novorođenčadima, kao što je to bilo sa Hipotojem (vidi 49, a), Pelijem (vidi 68, d), Amfionom (vidi 76, a), Ajgistom (vidi 111, i) Mojsijem, Kirom i Romulom, koji su svi bili ostavljeni u planini ili povereni talasima u kovčežiću, ili i jedno i drugo. Mojsija je našla Faraonova kćer kad je sišla po vodu sa svojim dvorkinjama. Možda je Oedipus, "oteklih nogu", bilo u stvari najpre Oedipais, »sin debelog mora«, kao što je slučaj sa odgovarajućim velškim herojem Dilanom; i možda su Ojdipu stopala probodena čiodom na kraju, a ne na početku priče, kao u mitu o Talu (vldi 92, m i 154, h).

2. Lajevo ubistvo znači ritualnu smrt sunčanog kralja od ruke njegovog naslednika: bačen s konja i vučen po drumu (vidi 71, 1). Otmica Hrisipa verovatno se odnosi na običaj žrtvovanja kraljevog zamenika (vidi 29, 1) po završetku prve godine vladavine.

3. Anegdota o Sfingi je svakako izvedena po ikoni koja prikazuje tebansku krilatu Boginju Mesec, čije je složeno telo predstavljalo delove tebanske godine — lav za uzlazni period i zmija za silazni deo — kojoj novi kralj pruža dokaze svoje pokornosti pre nego što će se oženiti njenom sveštenicom kraljicom. Izgleda da je zagonetka koju je Sfinga naučila od Musa bila izmišljena da bi se objasnila slika deteta, ratnika i starca koji se klanjaju Trojnoj Boginji, svako odajući poštovanje različitom vidu njene trojne ličnosti. Ali Sfinga koju je Ojdip pobedio ubila se sama, a to je učinila i Jokasta, njena sveštenica. Da li je Ojdip bio onaj osvajač Tebe iz trinaestog veka koji je potisnuo stari minojski kult boginje i reformisao kalendar? U starom poretku je novi kralj, iako stranac, teorijski morao biti sin staroga kralja, koga je sam ubio i čijom se udovicom oženio; taj običaj su patrijarhalni osvajači pogrešno protumačiti kao ubistvo i rodoskvrnuće. Frojdova teorija da je »Edipov kompleks« istinit, svojstven svim ljudima, zasnovana je na ovoj anegdoti, ali Plutarh, iako beleži da je Nilski konj »ubio svoga gospodara i silovao njegovu gospu« (O Izidi i Ozirisu, 32), nikad ne bi došao na misao da svaki čovek ima kompleks nilskog konja.

4. Tebanski rodoljubi više su voleli da Ojdipa smatraju izgubljenim naslednikom svoje kraljevine nego da se pomire da im je kralj starac koji je grad na prepad osvojio. Istinu je otkrila Menojkejeva smrt, a on je bio pripadnik prehelenske rase koja je slavila Pelorijaju — svetkovinu u spomen Demijurga, iz čijih su zuba, kako tvrde, potekli. On je skočio u smrt u očajničkoj nadi da će umilostiviti boginju, kao što je to učinio Metus Kurtije kad je na rimskom Forumu zinuo ponor (Livije: VII, 6); a ista je žrtva prineta i za vreme rata »Sedmorice protiv Tebe« (vidi 106, j). Kako bilo, Menojkej je umro uzalud, inače ni Sfinga ni njena vrhovna sveštenica ne bi morale da izvrše samoubistvo. Priča da se Jokasta ubila obesivši se, verovatno je zabluda. Kaže se da su na isti način umrle Helena, Erigona i Arijadna. Helena je pripadala kultu maslinovog drveta, a Erigona i Arijadna vinskom kultu; verovatno se time mogu objasniti one lutke-figure Boginje Mesec koje su se klatile viseći sa grana voćaka kao čar plodnosti (vidi 79, 2; 88, 10 i 98, 5) Slične su figurine upotrebljavane u Tebi, a Jokasta je izvršila samoubistvo, bez sumnje, skočivši sa stene, kao što je to učinila i Sfinga.

5. Slučaj »Tejresije«, što je čest naziv za vidovitog čoveka u grčkim istorijskim legendama, ukazuje da je Tejresiji Zeus odredio prilično dug život. U Južnoj Indiji i danas se smatra lošim predznakom ugledati zmije kako se pare, i veruje se da će svedok biti kažnjen. »ženskom bolešću« (kako to Herodot zove), naime homoseksualnošću; ovde je grčki pripovedač izmenio priču u nameri da izvrgne žene podsmehu. Božansko drvo dren posvećeno Kronu (vidi 52, 3 i 170, 5) simbol je za četvrti mesec prolećne ravnodnevice; Rim je osnovan u to doba godine na mestu gde se Romulova drenova palica zabola u tlo. Hesiod je dve tradicionalne Herite pretvorio u tri (vidi 13, 3) i nazvao ih Eufrosima, Aglaja i Talija. Sosostratova priča o takmičenju u lepoti (Teogonija 945} ne kazuje mnogo, jer su Pasithea Cale Euphrosyne, "Boginja radosti koja je svima lepa", izgleda bila nazivi za Afroditu. On je možda mislio na Paridovo suđenje (vidi 159, i i 3).

6. Sačuvala su se dva opisa Ojdipovog kraja koja nemaju ničeg zajedničkog. Po Homeru, on je slavno poginuo u bici. Prema Apolodoru i Higinu, prognao ga je Jokastin brat, član Kadmove kraljevske kuće, i on je lutao kao slepi prosjak po gradovima u Grčkoj dok nije dospeo u Kolon na Atici, gde su ga furije rastrgle. Ojdipovo pokajničko slepilo psiholozi su objašnjavali kao kastriranje; ali grčki gramatičari kažu da je slepilo Ahilejeva staratelja Fojniksa (vidi 160, 1) označavalo eufemizam. Primitivni su mitovi uvek bukvalni i u svim starim klasičnim tekstovima kastriranje Urana i Atisa je uvek beleženo bez uvijanja. Prema tome, Ojdipovo slepilo ukazuje pre na tekstove za pozorišne igre nego izvorni mit. Furije su oličenje savesti, ali savesti u vrlo uskom smislu: savesti koja je proisticala samo iz osećanja materinskog tabua.

7. Prema nehomerskoj priči, Ojdip je kažnjen izgnanstvom zbog uvrede gradske boginje i bio žrtva sopstvenlh predrasuda i strahova. Moguće je da su se njegovim novotarijama suprotstavili konzervativci iz Tebe; a svakako da odbijanje njegovih sinova i braće da mu dodele plećku svete žrtve potvrđuje da mu je bio poljuljan božanski autoritet. Plećka je uvek pripadala sveštenstvu u Jerusalimu (III knjiga Mojsijeva VII, 32 i XI, 21, itd.) a i Tantal je jednu plećku stavio pred Demetru na čuvenoj gozbi bogova (vidi 108, c). Kod Akanaca desna plećka i danas ide vladaru. Da li je Ojdip kao Sisif pokušao da zameni matrijarhalne zakone nasleđa patrijarhalnim, pa su ga njegovi podanici prognali? Izgleda verovatno, Teseja iz Atene, drugog patrijarhalnog revolucionara sa Prevlake koji je uništio drevni atenski klan Palantida (vidi 99, a), atinski gramatičari vezuju za Ojdipovu sahranu; a i Tesej je na sličan način bio prognan pred kraj svoje vladavine (vidi 104, f).

8. Tejresija igra dramsku ulogu proroka Ojdipovog neslavnog kraja, ali priča kakva je doprla do nas izgleda da je sasvim naopaka. Ona je nekad, verovatno, ovako glasila: Ojdip iz Korinta pokorio je Tebu i postao kralj oženivši se Jokastom, Herinom sveštenicom. Kasnije je objavio da će ubuduće kraljevstvo prelaziti sa oca na sina po muškoj liniji, što je bio običaj u Korintu, umesto da i dalje ostane poklon Here Zadavljivačice. Ojdip je priznao da se oseća krivim što je dopustio da kolske kočije usmrte Laja, koga su smatrali njegovim ocem, i što se oženio Jokastom, koja ga je učinila kraljem putem obreda ponovnog rođenja. Ali kad je pokušao da izmeni ove običaje, Jokasta je, u znak neslaganja, izvršila samoubistvo, a Tebom je zavladala kuga. Po preporuci jednog proročišta, Tebanci uskrate Ojdipu svetu žrtvenu plećku i prognaju ga. On je umro, uzalud pokušavajući da oružjem povrati presto.

106 SEDMORICA PROTIV TEBE

Mnogi su prinčevi pohodili Arg u nadi da se ožene bilo Ajgejom, bilo Dejpilom, kćerkama kralja Adrasta, koji, u strahu da ne stvori moćne neprijatelje ako izdvoji samo dvojicu za zetove, reši da u Delfijskom proročištu potraži savet. Apolonov odgovor beše: »Ujarmi u dvoprežne kočije vepra i lava koji se bore u tvome dvorcu«.

b) Polinejk i Tidej su bili prosci koji su imali najmanje izgleda na uspeh. Polinejk i njegov brat blizanac Eteokle bili su izabrani kao suvladari-kraljevi Tebe posle progonstva njihova oca Ojdipa. Oni su se dogovorili da vladaju naizmenično, ali Eteokle, na koga je prvo došao red, nije hteo da napusti presto na kraju godine. To odbijanje je opravdavao nepovoljnim predskazanjima Polinejkove sudbine i prognao ga iz grada. Tidej, sin Ojneja iz Kalidona, ubio je u lovu svoga brata Melanipa. Pošto je bilo proročeno da će Melanip ubiti Tideja, uprkos tome što je Tidej tvrdio da se slučajno desilo suprotno, Kalidonjani su podozrevali da je on pokušao da se suprotstavi svojoj sudbini pa su ga prognali.

c) Amblem grada Tebe bio je lav, a amblem Kalidona vepar; oba prosioca pokazaše svoje zaštitne znake na štitovima. Te noći oni se u Adrastovom dvoru počeše raspravljati oko bogatstva i slave svojih gradova, i moglo je doći do smrtnog obračuna da ih Adrast nije razdvojio i izmirio. Zatim, imajući u vidu proročanstvo, Adrast udade Ajgeju za Polinejka, a Dejpilu za Tideja, i obeća da će obojici prinčeva povratiti presto i odluči da krene prvo na Tebu, jer je bliža.[1]

d) Adrast natera svoje argivske vojskovođe Kapaneja i Hipomedona, svoga zeta, proroka Amfijaraja i svoga saveznika iz Arkadije Partenopaja, sina Meleagara i Atalante, da se naoružaju i krenu prema Istoku. Od svih njih jedino je jedan oklevao da posluša: naime Amfijaraj je, znajući da će svi osim Adrasta poginuti u borbi protiv Tebe, u početku odbio da pođe.

e) Dogodilo se da se Adrast pre toga sukobio sa Amfijarajem oko nekih državnih poslova u Argu, i dva svađom razjarena čoveka mogla su ubiti jedan drugoga da nije bilo Adrastove sestre Erifile, udate za Amfijaraja. Ona je dohvatila svoju preslicu i bacila je među njih, oborila im mačeve i naterala ih da se zakunu da će se ubuduće uvek njoj obraćati kad dođe do raspre. Obavešten o ovoj zakletvi, Tidej pozva Polinejka i reče: »Erifila se boji da je počela da gubi svoju lepotu: kad bi joj ti obećao čarobnu ogrlicu koju je Afrodita kao venčani dar poklonila tvojoj pretkinji Harmoniji, Kadmovoj ženi. ona bi vrlo brzo smirila duhove i privolela Amfijaraja i Adrasta da krenu sa nama.«

f) Tako se i desilo, i sedmorica vojskovođa krenuše u pohod: to behu Polinejk, Tidej i petorica iz Arga.[2] Neki kažu da se Polinejk ne računa kao jedan od sedmorice, već dodaju ime Eteokla, sina Ifitova.[3]

g) Pohod ih je vodio preko Nemeje, gde kralj beše Likurg. Kad zatražiše da napoje vodom svoje trupe u ovoj zemlji, Likurg pristade, a njegova plavokosa žena Hipsipila povede ih do najbližeg izvora. Hipsipila je bila lemnjanska princeza, ali kad se žene sa Lemna zakleše da će poubijati sve svoje muškarce iz osvete za nanetu im uvredu, ona poštede život svom ocu Toantu; zato je Lemnjanke dadoše u ropstvo, i tako se ona zateče kao dadilja Likurgovog sina Ofelta. Ona spusti dete za trenutak dok je argivskoj vojsci pokazivala put do pijaće vode, a zmija se utom uvi oko detetovih nogu i usmrti ga ujedom. Adrast i njegovi ljudi su se vratili sa izvora isuviše kasno da bi mogli da učine išta drugo do da ubiju zmiju i sahrane dečaka.

h) Tada ih Amfijaraj obavesti da je to rđav znak, na šta oni osnovaše nemejske igre u dečakovu čast, nazivajući ga Arhemor, što znači »začetnik prokletstva«; i svaki ratnik imao je zadovoljstvo da bude pobednik u jednom od sedam oprobavanja. Sudije u nemejskim igrama, koje su održavane svake četvrte godine, nosile su uvek crnu odeću u znak žalosti za Ofeltom, a pobednički venac je opleten od peršuna koji je donosio nesreću.[4]

i) Stigavši u Kitajron, Adrast posla Tideja kao svoga glasnika Tebancima, zahtevajući da Eteokle ustupi presto Polinejku. Kad na ovo u Tebi nisu pristali, Tidej je izazvao njihove vođe, jednog za drugim, na pojedinačni dvoboj, i iz svakog obračuna izlazio kao pobednik; i uskoro Tebanci ne smedoše da prihvate izazivanje. Argivci se tada približiše gradskim zidinama, i svaki od sedmorice zauze položaj prema jednoj od sedam gradskih kapija.

j) Tejresije, prorok s kojim se Eteokle savetovao, prorekao je da će Tebanci pobediti jedino ako kraljević iz kraljevske kuće dobrovoljno ponudi sebe za žrtvu Areju; na to se Menojkej, Kreontov sin, ubi pred gradskim kapijama baš kao što se njegov imenjak i ujak strmoglavio sa gradskih zidina jednom ranijom prilikom. Tejresijino predskazanje obistinilo se; Tebanci su, doduše, bili potučeni u prvim čarkama i povukli se iza zidina; ali tek što je Kapanej prislonio lestve uza zid i počeo da se penje, kad ga Zeus usmrti gromom. Ovo je ohrabrilo Tebance, te u besnom jurišu ubiše još trojicu ratnika; i jedan od njih, kome beše ime Melanip, rani Tideja u stomak. Atena je bila naklonjena Tideju, i sažalivši se na njega dok je ležao polumrtav, pohita da od svog oca Zeusa izmoli isceljujući eliksir koji bi ga ubrzo opet postavio na noge, ali Amfijaraj je mrzeo Tideja što je privoleo Argivce na rat i, kako je bio prek, on dotrča do Melanipa i odrubi

mu glavu. »Evo osvete« — kliknuo je pružajući glavu Tideju — »razbij mu lobanju i popij mu mozak!« Tidej to učini, a Atena, stigavši u tom trenutku sa eliksirom, prosu ga na zemlju i povuče se s gnušanjem.

k) Samo Polinejk, Amfijaraj i Adrast ostadoše živi od sedmorice ratnika; i Polinejk, da bi sprečio dalja krvoprolića, ponudi da se odluka o nasledstvu prestola prepusti ishodu dvoboja između njega i Eteokla. Eteokle prihvati izazov i u žestokoj borbi oni smrtno raniše jedan drugog. Njihov ujak Kreont preuze zatim komandu nad tebanskom vojskom i protera argivsku vojsku. Amfijaraj pobeže u kočijama obalom reke Ismen, I u trenutku kad je jedan Tebanac koji ga je gonio trebalo da mu zabode koplje među pleća, Zeus zatrese zemlju gromom i Amfijaraj iščeze zajedno sa kočijama i sada živ vlada mrtvima. Njegov kočijaš Baton pošao je s njim.[5]

l) Videvši da je sve pobijeno, Adrast sede na svog krilatog konja Ariona i pobeže; ali kasnije, kad je čuo da Kreont nije hteo da dozvoli da se neprijatelji pokopaju, ode u Atenu i preklinjanjem nagovori Teseja da krene na Tebu i kazni Kreonta zbog nepoštovanja bogova. Tesej osvoji grad iznenadnim napadom, zarobi Kreonta i vrati mrtve ratnike njihovim zemljacima i rođacima koji načiniše ogromne lomače. Ali Elijadna, Kapnejeva kći, videvši da je Zeus svojim gromom načinio njenog muža herojem, ne htede da se odvoji od njega. Kako je bio običaj da se čovek udaren gromom sahranjuje odvojeno od ostalih i njegov grob ograđuje, ona se baci na veliku, zajedničku lomaču, i sagori.[6]

m) Ali pre nego što je Tesej stigao u Tebu, Antigona, Eteoklova i Polinejkova sestra, nije poslušala Kreontovo naređenje i tajno je naložila lomaču i postavila na nju telo svoga brata Polinejka. Gledajući s prozora svoje palate Kreont, uoči u daljini slab odsjaj vatre, koji kao da je dolazio sa lomače, i pođe da vidi šta se događa, pa tako iznenadi Antigonu u činu nepokornosti. On pozva svoga sina Hajmona, kome je Antigona bila obećana, i naredi mu da je živu sahrani u Polinejkov grob. Hajmon se načini spreman da učini kako je naređeno, ali umesto toga on se tajno oženi Antigonom i posla je da živi među pastirima. Ona mu rodi sina, koji mnogo godina kasnije dođe u Tebu da učestvuje u nekim pogrebnim igrama; ali Kreont, koji je jos uvek bio kralj Tebe, prepozna ga po zmijinom ožiljku na telu, koji su nosili svi Kadmovi potomci i osudi ga na smrt. Herakle je posredovao da mu poštedi život, ali Kreont ostade neumoljiv, pa Hajmon ubije i sebe i Antigonu.[7]

1. Higin: Fabula 69; Euripid: Feničanke 408, uz sholijast za 489; Pribeglice 132; Apolodor: III, 6, 1;
2. Ajshil: Sedmoriea protiv Tebe 375; Homer: Odiseja XI, 326 i XV, 247: Sofokle: Elektra 836 i fragmenti iz Erifila; Higin: Fabula 73: Pausanija: V, 17, 7 i IX, 41, 2; Diodor sa Sicilije: IV, 65, 5; Apolodor: III, 6, 2—3;
3. Ajshil: Sedmorica protiv Tebe 458; Sofokle: Ojdip u Kolonu 1316: Pausanija: X, 10, 3;
4. Apolodor: I, 9, 17 i III, 6, 4; Higin: Fabula 74 i 273; Sholijast na Argument uz Pindarove Nemejske ode;
5. Ajshil: Sedmorica protiv Tebe 375; Euripid: Feničanke 105 i 1090; Diodor sa Sicilije: IV, 65, 7—9; Apolodor; III, 6, 8; Higin: Fabule 69 i 70; Sholijast uz Pindarove Nemejske ode X, 7; Pausanija: IX, 18, 1: Ovidije: Ibis 427 i 515;
6. Higin: Fabula 273; Apolodor: loc. cit.; Euripid: Pribeglice; Plutarh: Tesej 29; Isokrat: Panegirik 54—8; Pausanija: I, 39, 2;
7. Sofokle: Antigona, passim; Higin: Fabula 72; Fragmenti uz Euripidovu Antigonu; Ajshil: Sedmorica protiv Tebe 1005: Apolodor: III, 7. 1.

*

1. Apolonov proročki savet o lavu i vepru trebalo je prvenstveno da predstavi mudro rešenje uspostavljanja vladvine dva kralja čime bi se predupredile političke borbe između svetog kralja i njegovog vojskovođe, kao što je bila borba koja je dovela do propasti Tebe (vidi 69, 1). Ali amblem Tebe bio je lav zato što je Sfinga s lavljim telom bila ranije tebanska boginja; a amblem Kalidona bio je vepar, verovatno zato što je Arej, koji je tamo imao svoje svetilište, voleo da se preruši u vepra (vidi 18, j). Prema tome, proročanstvo se moglo

primeniti na različlte situacije. Štitovi sa oznakama životinja su se redovno upotrebljavali u klasično doba (vidi 98, 3 i 160, n).

2. Mitografi su često tumačili da slog "eri" u imenima znači eris, »razdor«, a ne »obilje«. Odatle mitovi o Erihtoniju (vidi 25, 1) i Erigoni (vidi 79, 3). Erifila bi pre značilo "mnogo lišća" nego "plemenska borba". Hesiod (Poslovi i dani 161) kaže da je Zeus zbrisao dva naraštaja heroja, prvi u Tebi, u ratu za »Ojdipove ovce«, drugi u Troji, u ratu koji je izazvala plavokosa Helena. "Ojdipove ovce" nisu objašnjene, ali mora biti da Hesiod misli na rat između Eteokla i Polinejka, u kome su Argivci podržavali manje uspešnog kandidata na prestolu Tebe. Razlog jedne slične rasprave među braćom bilo je i zlatno runo za koje su se borili Atrej i Tijest (vidi 111, c—d), jer je vlasniku osiguravalo mikenski presto. A i Zeus je imao zlatorune ovnove na Gori Lafistiji, koji su, izgleda, bili kraljevsko obeležje susednog Orhomena i izazvali mnoga krvoprolića (vidi 70, 6).

3. Hipsipila (»visoke vratnice«) verovatno je bio naziv za »Mesečevu Boginju«, a njen se ophod obeležava kao visoki luk na nebu; a nemejske igre, kao i olimpijske, morale su se slaviti na kraju vladavine svetog kralja, pošto je vladao pedest mesečevih meseci kao muž glavne sveštenice. Mit je sačuvao običaj da se dečaci jednom godišnje žrtvuju boginji kao zamenici kralja; reč Opheltes, koja znači samo »dobrotvor«, ovde ima pojačano značenje: »ranjen zmijom«, kao da je nastala od ophis, »zmija«, i eilein, »prignječiti«. Ni Archemorus ne znači »početak zle kobi«, već pre »prastar maslinov rod«, što se odnosi na sečenje atenske svete masline (vidi 16, c), verovatno za vence koji su upotrebljavani za krunisanje pobednika na raznim takmičenjima. Posle pustoši koju je izazvao persijski rat nisu se više upotrebljavale maslinove grane na nemejskim igrama, već su ih zamenili peršunom, znakom žalosti (sholijast uz Pindarovu Raspravu o nemejskim igrama). Peršun je smatran za nesreću možda i zato što je bio poznat kao sredstvo za pobačaj — engleska poslovica kaže. »Peršun raste bujno u vrtu rogonje». Peršun je bujno rastao na ostrvu smrti Ogigiji (vidi 170, w).

4. Tidej pije Melanipov mozak — to je moralna pouka. Ovaj davno ustanovljeni postupak da se povrati borbena veština, koji su Heleni uveli, a primenjivali ga i Skiti još u klasično doba (Herodot: IV, 64), smatrao se varvarstvom. Ali ikona sa koje su mitografi izveli ovaj događaj verovatno prikazuje Atenu kako prosipa žrtvu livenicu Melanipovom duhu u znak odobravanja Tidejevog čina. Izgubljeni ep Sedmorica protiv Tebe mora da je bio veoma sličan induskom epu Mahabharata, koji veliča Marijanu — vojničku kastu: pojavljuje se ista tema o borbi rođaka, držanje boraca je otmenije i sa više tragike nego u Ilijadi, bogovi ne igraju ulogu štetnu po ljude, poštuje se Suti, a Bišma, kao Tidej, pije krv svog neprijatelja (vidi 81, 8).

5. Amfijarajev kraj još jedan je primer kako sveti kralj gubi život u kočijama koje se lome (vidi 71, a; 101, g; 105, d; 109, j, i tako dalje). Silazak Batona (»kupina«) u Tartar zajedno sa gospodarem. izgleda da se odnosi na širom Evrope rasprostranjen tabu kupine, koji se vezuje za smrt.

6. Dragovoljna smrt Euadne podseća na mit o Alkestidi (vidi 69, d). Ostaci kraljevske lomače nađeni su u grobnicama Dendra, u blizini Mikene, i svedoče da su u tom izuzetnom slučaju kralj i kraljica bili sahranjeni u isto vreme; A. V. Person veruje da je kraljica umrla dobrovoljno. Ali oni su oboje mogli biti i ubijeni. ili su umrli od iste bolesti, jer nijedan sličan slučaj takvog pogreba u Mikeni nije zabeležen. Suti je, izgleda, nekada bio običaj i kod Helena, ali se nije dugo održao (vidi 74, 8). Munja je bila znak Zeusovog prisustva, i pošto »sveto« i »nečisto« u primitivnom verovanju znači manje-više isto — tabu životinje u V knjizi Mojsijevoj bile su nečiste, zato što su bile svete — grob čoveka koji je poginuo od groma bio je ograđen baš kao mesto na kome je zakopano telo koje bi uginulo od crvenog prišta na modernoj farmi i odavana mu je počast kao heroju. Groblje u blizini Eleusine, gde Pausanija kaže da su, verovatno, zatočenici bili sahranjeni, sad je pronađeno i otvorio ga je profesor Milonas. On je našao jednu dvostruku humku, okruženu kamenim postoljem, i pet posebnih grobova; kosturi do kojih su se nalazile vaze, kao što je to bio

običaj u trinaestom veku pre naše ere, ne pokazuju tragove spaljivanja. Raniji pljačkaši grobova su svakako pokrali bronzano oružje i ostale metalne predmete koji su bili zakopani zajedno sa telima; i možda je to što su našli dva kostura u kamenom krugu, i neobičnost samoga kruga, navelo ljude iz Eleusine da smatraju da je to bio grob Kapaneja, koga je ubio grom, i njegove verne žene Euadne.

7. Mit o Antigoni, Hajmonu i pastirima izgleda da je proistekao sa iste ikone kao i oni mitovi o Arni (vidi 43, d) i Alopi (vidi 49, a). Nismo dobili očekivani kraj priče: da je on ubio svoga dedu Kreonta diskom (vidi 73, p).

107 EPIGONI

Sinovi sedmorice koji su pali kod Tebe zakleli su se da će osvetiti svoje očeve. Oni su poznati kao Epigoni. Delfisko proročište im je obećalo pobedu ako Alkmajon, sin Amfijarajev, preuzme vođstvo. Ali on nije bio sklon da napadne Tebu i žestoko se raspravljao sa svojim bratom Amfilohom da li je taj pothvat opravdan. Pošto se nisu mogli složiti da li da krenu u rat ili ne, odluku je trebalo da donese njihova mati Erifila. Shvativši da se, u stvari, radi o porodičnim odnosima,Tersandar, Polinejkov sin, pođe za primerom svoga oca: on podmiti Erifilu čarobnom odorom koju je Atena dala njegovoj rođaci Harmoniji u isto vreme kad joj je Afrodita poklonila čarobnu ogrlicu. Erifila se odluči za rat i Alkmajon preko volje pristade da se stavi na čelo pohoda.

b) Epigoni u borbi pred zidinama Tebe izgubiše Ajgijaleja, Adrastovog sina, a prorok Tejresije opomenu tada Tebance da će im grad biti razoren. On je prorekao da je zidovima suđeno da odolevaju sve dotle dok živi i jedan od sedmorice što su prvi put napali Tebu, a da će Adrast, jedini živi od sedmorice umreti od bola čim bude čuo za Ajgijalejevu smrt. Prema tome, za Tebance bi najbolje bilo da pobegnu u toku noći. Tejresija je još dodao da je njemu sasvim svejedno hoće li ga Tebanci poslušati ili ne, jer mu je samom bilo suđeno da umre čim Teba padne u ruke Argivaca. Tako su Tebanci, koristeći se mrakom, pobegli put severa zajedno sa svojim ženama, decom i oružjem i sa malo stvari koje su mogli da ponesu. I kad su se dovoljno udaljili, oni se zaustaviše i osnovaše grad Hestiju. U zoru se Tejresija, koji je pošao s njima, zaustavi da se napije vode na izvoru Tilpus i iznenada izdahnu.

c) Tog istog dana, kad je i Adrast čuo za smrt Ajgijaleja i umro od bola, Argivci su, shvativši da je Teba napuštena, provalili u grad, razrušili zidove i opljačkali sve. Najbolje od svakojakog plena poslali su Apolonu u Delfe, pa čak i Tejresijinu kćerku Mantu ili Dafnu, koja je ostala u Tebi: ona je postala Pitonka.[1]

d) Ali stvar se nije na ovome završila. Tersandar je počeo da se hvali u prisustvu Alkmajona kako je najzaslužniji za argivsku pobedu nad Tebom; on je podmitio Erifilu baš kao što je i njegov otac Polinejk učinio pre njega, pa su tako dobili zapovest za pokret. Tada je Alkmajon odjedanput shvatio da je taština njegove majke bila uzrok smrti njegovog oca, a da je lako mogla biti i uzrok njegove smrti. On se obrati Delfima i Apolon odgovori da Erifila zaslužuje smrt. Alkmajon pogrešno shvati da mu se ovim dopušta materoubistvo, i on ubije Erifilu, neki kažu uz pomoć brata mu Amfiokla. Ali Erifila ležeći na samrti, prokle Alkmajona vičući: »Zemlje Grčke i Azije i celog sveta, ne dajte zaklona mojim ubicama«! Na ovo, osvetoljubive Erinije počeše da ga progone dok ga nisu oterale u ludilo.

e) Alkmajon pobeže prvo u Tesprotiju, gde mu zabraniše ulazak, a zatim u Psofidu, gde ga je kralj Fegej, u ime Apolona, očistio od greha. Fegej ga je oženio svojom kćerkom Arsinojom, kojoj Alkmajon podari ogrlicu i odoru, koje beše doneo sa svojim stvarima. Ali Erinije nisu prihvatile ovo očišćenje grehova i nastavile su da ga kuže, a zemlja u Psofidi zbog njega postade neplodna. Delifsko proročište naloži tada Alkmajonu da priđe rečnom bogu Aheloju, koji ga je još jednom očistio; on se oženi Ahelojevom kćerkom Kalirojom i nastani se na zemljištu koje je nedavno nanela reka i koje nije bilo uvršćeno u Erifilinu zabranu. Tamo je živeo izvesno vreme na miru.

f) Godinu dana kasnije, Kaliroja, bojeći se da ne izgubi svoju lepotu, odbi Alkmajona od svoje postelje dok joj ne donese čuvenu ogrlicu. Za ljubav Kaliroji, on se drzne da ponovo ode u Psofidu, gde prevari Fegeja; ne pominjući svoju ženidbu sa Kalirojom, on izmisli kako se, po jednom predskazanju proročišta u Delfima, neće otresti Erinija dokle god ne posveti Apolonovom svetilištu i odeždu i ogrlicu. Na ovo Fegej predloži Arsinoji da vrati darove, što ona rado učini, verujući da će joj se Alkmajon vratiti čim se

otrese Erinija, koje su mu već uveliko bile na tragu. Ali jedan od Alkmajonovih slugu izbrblja istinu o Kaliroji, a Fegej se toliko razgnevi da naredi svojim sinovima da ubiju Alkmajona čim ode iz dvora. Arsinoja je posmatrala ubistvo s prozora i, ne znajući za Alkmajonovu dvoličnost, glasno optuži oca i braću za nasilje nad gostom koji uživa pravo zaštite i pogruži se kao udovica. Fegej ju je molio da se smiri i da saluša opravdanje; ali Arsinoja začepi uši i požele nasilnu smrt pre idućeg mladog meseca i njemu i svojoj braći. Zauzvrat Fegej je zatvori u kovčeg i pokloni kao robinju kralju od Nemeje, a svojim sinovima reče: »Odnesite ovu odoru i ogrlicu Apolonu Delfijskom. On će se postarati da više ne budu uzroci sve samih nesreća«.

g) Fegejevi sinovi poslušaše oca, ali Kaliroja, pošto je u međuvremenu saznala šta se dogodilo u Psofidi, poče da se moli da joj nejaki sinovi koje je rodila sa Alkmajonom odrastu i jednog dana osvete svoga oca. Zeus je čuo njenu molbu i deca naglo sazreše i postadoše odrasli ljudi, uzeše oružje i odoše u Nemeju, jer su znali da su tu Fegejevi sinovi zastali na povratku iz Delfa, nadajući se da će nagovoriti Arsinoju da povuče kletvu. Braća su pokušala da kažu sestri istinu o Alkmajonu, ali ona ne hte ni njih da sasluša; i Kalirojini sinovi nisu samo njih zarobili i pobili, već žureći prema Psotidi ubiše i Fegeja pre nego što se mladi mesec pojavio na nebu. Pošto nijedan kralj, ni rečni bog nisu hteli da pristanu da ih očiste od zločina, oni se uputiše prema zapadu u Epir, i tamo naseliše Akarnaniju, koja je dobila ime po Akarnanu, starijem od dvojice braće.

h) Odoru i ogrlicu pokazivali su u Delfima sve do Svetoga rata (četvrti vek pre nove ere), kada ih je neki Fail, razbojnik iz Fokide, odneo i ne zna se da li je ogrlica od ćilibara i zlata, za koju narod u Amati tvrdi da je Erifilina, prava ili lažna.[2]

i) A neki kažu da je Tejresija imao dve kćeri, Dafnu i Mantu. Dafna je ostala devica i postala Sibila, a Alkmajon je oplodio Mantu, koja je začela Amfilofa i Tisifonu pre nego što ju je poslao Apolonu u Delfe; oboje dece Alkmajon je poverio Kreontu, kralju u Korintu. Mnogo godina kasnije, Kreontova žena ljubomorna na Tisifoninu neobičnu lepotu, prodade je kao robinju; a Alkmajon, ne znajući ko je ona, kupi je sebi za sluškinju, ali se srećom uzdrža od nasilja. Mantu je, međutim, Apolon poslao, u Joniju, gde se udala za Rakija, kralja Karije; njihov sin je bio Mops, čuveni prorok.[3]

1. Diodor sa Sicilije: IV, 66; Pausanija: IX. 5. 13; IX, 8, 6; i IX, 9, 4: Higin; Fabula 70; Fragmenti Ajshilovih i Sofoklovih Epigona;
2. Apolodor: III, 7, 5—7; Atenaj: VI, 22; Ovidije: Metamorfoze IX, 413- Pausanija: VIII, 24, 8—10 1 IX, 41, 2; Partenije: Naracije 25;
3. Apolodor: III, 7, 7, navodi Euripidovog Alkmajona; Pausanija- VII 3, 1 1 IX, 33, 1; Diodor sa Sicilije: IV, 66.

*

1. Ovo je omiljena minstrelska priča koja sadrži malo mitskih elemenata; ona se mogla pričati bez uvrede bilo u Tebi, bilo u Argu; mogla je da nađe slušaoce kako u Psofidi tako i u Nemeji i Ahelojskoj dolini; mogla je da posluži kao priča o osnivanju Hestije, i koloniziranju Akarnanije; sadržala je i strogo moralan stav. Ona poučava da je ženin sud nestabilan, govori o ludostima koje muškarci čine da bi udovoljili ženskoj taštini i pohlepi, o tome kako je mudro poslušati proroke, u koje nikada ne treba sumnjati, kako je opasno pogrešno protumačiti predskazanje iz proročišta i, najzad, o neizbežnom prokletstvu koje pada na sina što ubije majku čak i kada na taj način osvećuje ubijenog oca (vidi 114,a).

2. Stalna Erifilina moć da odlučuje o ratu i miru je najinteresantniji momenat ove priče. Pravo značenje Erifilinog imena — "vrlo lisnata", navodi na to da je ona bila Herina argivska sveštenica u službi proročišta drveta, kao sveštenica u Dodoni (vidi 51, 1). Ako je tako, onda je to drvo najverovatnije bila kruška posvećena Heri (vidi 74, 6). Rat sedmorice protiv Tebe, koji Hesiod naziva "Rat Ojdipovih ovaca". i nastavak tih događaja koji je ovde ispričan, izgleda da su prethodili pohodu Argonauta i trojanskom ratu, te se mogu sa rezervom staviti u četrnaesti vek pre naše ere.

108 TANTAL

O poreklu i roditeljima Tantalovim još se raspravlja. Majka mu je bila Pluta, kćerka Krona i Ree, ili, neki kažu, Okeana i Tetije;[1] a otac — Zeus, ili Tmol, božanstvo sa planine Tmol, ovenčano hrastovim lišćem, koji je sa svojom ženom Omfalom vladao kraljevstvom u Likiji i sudio u takmičenju između Pana i Apolona.[2] Neki, međutim, zovu Tantala kraljem Arga ili Korinta; a drugi kažu da je zavladao Patlagonijom severno od Sipila u Lidiji. Odatle ga je, kad je na sebe navukao mržnju bogova, izgnao Frigijac Il, čijeg je mlađeg brata Ganimeda Tantal oteo i zaveo.[3]

b) Sa svojom ženom, ili Eurijanasom, kćerkom rečnog boga Paktola, ili sa Euritamistom, kćerkom rečnog boga Ksanta, ili Klitijom, kćerkom Amfidamanta, ili Plejadom Dionom, Tantal je bio rodio Pelopa, Niobu i Broteja.[4] Ali neki smatraju Pelopa Tantalovim vanbračnim sinom, a drugi sinom Atlanta i nimfe Line.[5]

c) Tantal je bio blizak Zeusov prijatelj i on mu je dopuštao da prisustvuje olimpijskim večerama sa nektarom i ambrozijom, dok mu tolika božja milost nije zavrtela glavu te on oda Zeusove tajne i ukrade božansku hranu kako bi je podelio sa svojim prijateljima smrtnicima. Još ovaj zločin nije bio ni otkriven, a Tantal učini veći. Pozvavši Olimpljane na večeru na Gori Sipil, a možda je to bilo i u Korintu, Tantal shvati da je nedovoljno hrane u njegovim ostavama za sve zvanice, pa bilo da je hteo da okuša Zeusovu sveopštu moć, bilo samo da bi pokazao svoju dobru volju, on iskasapi svoga sina Pelopa i njegovo meso dodade komadima koje je bio spremio za večeru, postupivši kao što su postupili Likaonovi sinovi sa svojim bratom Niktimom kad su gostili Zeusa u Arkadiji.[6] Nikome od božanstava nije promakla podvala i svi su se zgnušali od užasa, osim Demetre, koja, potpuno pometena bolom zbog izgubljene Persefone, pojede meso sa leve plećke.[7]

d) Za ova dva zločina Tantal je bio kažnjen time što mu je uništena kraljevina, a Zeus ga je lično posle smrti osudio na večne muke, zajedno sa Iksionom, Sisifom, Titijem, Danaidima i ostalima. Sad Tantal visi, stalno moren glađu i žeđi sa grane jedne voćke koja se nadnosi nad jezerom. Talasi i jezera dopiru mu do struka, ali sagne li se da pije, talasi se povlače i ostavljaju samo crno blato oko njegovih nogu; ili, ako ipak uspe da sačuva malo vode u šaci, ona mu procuri kroz prste pre nego što dosegne do svojih ispucalih usana te bude žedniji nego ranije. Drvo se savija pod teretom plodova — krušaka, rumenih jabuka, slatkih smokava, zrelih malina i narova koji ga lupkaju po ramenima, ali samo što bi posegnuo za sočnom voćkom, nadao bi se vihor i sprečio ga da je dohvati.[8]

e) Osim toga jedan ogroman kamen, stena sa Gore Sipil nadvila se iznad drveta i večno preti da mu razbije lobanju.[9] Ovo mu je bila kazna za treći zločin: nasilnu krađu otežanu krivokletsvom. Jednog dana, dok je Zeus bio još nejako dete na Kreti i sisao kozu Amalteju, Hefajst je Rei da bi imala nekog ko bi joj čuvao dete, načinio zlatnog buldoga, kasnijeg čuvara Zeusovog hrama na Dikti. Međutim, Pandareja, sin Meropa, rodom iz Lidije, a možda i iz kretskog Mileta, a možda je to bio i sam Efes, — usudio se da ukrade tog buldoga i odneo ga Tantalu da ga dobro sakrije na Gori Sipil. Pošto se stišala buka, Pandareja je zatražio od Tantala da mu vrati životinju, ali se Tantal zakle u Zeusa da nikad nije video ni čuo za zlatnog psa. Ovo krivokletstvo dospe Zeusu do uha, pa naredi Hermesu da ispita stvar; iako se Tantal i dalje lažno zaklinjao, Hermes pomoću lukavstva otkrije psa i Zeus smrska Tantala stenom sa planine Sipil. Mesto se još uvek pokazuje u blizini Tantalovog jezera, gde je boravište belih labudova. Posle su Pandareja i njegova žena Harmotoja pobegli u Atenu, a odatle na Siciliju, gde su bedno okončali.[10]

f) Po drugima je, opet, Tantal ukrao zlatnog psa i poverio ga na čuvanje Pandareji, koji je odbio da prizna da ga je ikad primio, pa su onda njega i njegovu ženu ljutiti bogovi uništili ili pretvorili u stene. Ali Pandarejine siročiće, dve kćerke, Meropu i Kleoteru, koje neki nazivaju Kameira i Klitija, primi Afrodita i odnegova ih grušalinom, medom i slatkim vinom. Hera ih obdari lepotom i mudrošću većom od ljudske. Artemida učini da porastu visoke i snažne; Atena ih nauči zanatima. Teško je razumeti zašto su boginje pokazale toliko brige i naložile Afroditi da smekša Zeusovo srce prema sirotama i udesi da se dobro udaju, osim ako nisu same nagovorile Pandareju da ukrade psa. Mora biti da je i sam Zeus nešto podozrevao, jer su, dok je Afrodita na Olimpu vodila s njim poverljive razgovore, Harpije s njegovim dopuštenjem otele obe devojke i predale ih Erinijama, koje su ih dobro izmučile zbog grehova njihovog oca.[11]

g) Ovaj Pandareja bio je Ajdonin otac, a ona je, kao Zetova žena, rodila Itila. Ajdonu je rastrzala ljubomora prema njenoj sestri Niobi, koja je blagovala sa svojih šest sinova i šest kćeri, i, kada je Ajdona htela da joj ubije najstarijeg sina Sipila, greškom ubi svoga sina Itala; zbog toga je Zeus pretvori u slavuja koji u rano leto noću pesmom oplakuje ubijeno dete.[12]

h) Pošto je kaznio Tantala, Zeus je bio voljan da oživi Pelopa; zato je odredio Hermesa da pokupi njegove udove i da ih skuva u kazanu nad kojim je bacio čini Suđaja, zatim Pelopove udove uzglobi i telu dade celinu. Demetra mu dade plećku od slonovače, umesto one koju je glodala; a Rea mu udahnu život; za to vreme Kozji Pan igrao je od radosti.[13]

i) Pelop se pojavio iz kazana zračeći takvom lepotom da se Posejdon odmah u njega zaljubi i smesta ga povede na Olimp u kočijama koje su vukli zlatni konji. Tamo ga uze sebi za vinotoču i sadruga u postelji; isto je kasnije učinio i Zeus sa Ganimedom i hranio ga je ambrozijom. Pelop je primetio da mu je leva plećka od slonovače tek kad je ogoleo grudi od žalosti za svojom sestrom Niobom. Svi pravi Pelopovi potomci obeleženi su na taj način, a u Pisi se od njegove smrti čuva plećka od slonovace.[14]

j) U međuvremenu je Pelopova mati Eurijanasa najbrižljivije tragala za njim, ne znajući za njegovo uznesenje na Olimp. Saznala je od služinčadi da su ga skuvali i da je bio poslužen bogovima, koji su ga, izgledalo je, pojeli do poslednjeg parčeta mesa. Ova verzija raširila se Lidijom i mnogi i danas na osnovu toga ne priznaju da je Pelop koga je Tantal skuvao u kazanu, onaj isti Pelop koji ga je nasledio.[15]

k) Tantalov ružni sin Brotej isklesao je najstariji kip Majke svih bogova, koji se još uvek nalazi na Kodinskom grebenu, na severnoj strani planine Sipil. On je bio čuveni lovac, ali nije hteo da poštuje Artemidu, zbog čega ga ona kazni ludilom: vičući na sav glas da ga nijedan plamen ne može uništiti, on se sjuri u razbuktalu lomaču i tako ga plamen proguta. Ali neki tvrde da je on izvršio samoubistvo od očajanja što ga svi mrze zbog ružnoće. Brotejev sin i naslednik dobio je ime Tantal po svom dedu.[16]

1. Pausanija: II, 22, 4; Sholijast uz Pindarovo Olimpijske ode III, 41; Hesiod: Teogonija 355, uz sholijast;
2. Pausanija: loc. cit.: Sholijast uz Euripidovog Oresta 5; Plinije: Istorija prirode V, 30; Ovidije: Metamorfoze II, 156; Apolodor: II, 6, 3;
3. Higin: Fabula 124; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 603; Diodor sa Sicilije: IV, 74; Ceces: O Likofronu 355;
4. Plutarh: Uporedne priče 33; Ceces: O Likofronu 25; Ferekid, naveden u sholijastu uz Euripidovog Oresta 11; Higin: Fabula 83; Pausanija: III, 22, 4;
5. Laktantije: Priče iz Ovidijevih Metamorfoza VI, 6; Servije uz Vergilijevu Ajneidu. VIII, 130;
6. Higin: Fabula 82; Pindar: Olimpijske ode I, 38 i 60, Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 603; Laktantije: loc. cit.; Servije uz Vergilijeve Georgike III, 7; Ceces: O Likofronu 152;
7. Higin: Fabula 83; Ceces: loc. cit.; Ovidije: Metamorfoze VI, 406:
8. Diodor sa Sicilije: IV, 74; Platon: Kratil 28: Lukijan: Razgovor: mrtvih 17; Homer: Odiseja XI, 582—S2; Ovidije: Metamorfoze IV, 456; Pindar: Olimpijske ode I, 60; Apolodor: Epitome 11, 1: Higin: Fabula 82;
9. Pausanija: X, 31, 4; Arhiloh, navodi ga Plutarh: Politički precepti 6: Euripid: Orest 7;
10. Antonije Liberal: Preobraženja 36 1 11; Eustatije i sholijast uz Homerovu Odiseju XIX, 518; Pausanija: X, 30, 1 i VIII, 7, 3;
11. Pausanija: X, 30, 1; Sholijast uz Homera: loc. cit., Homer: Odiseju XX, 66; Antonije Liberal: Preobraženja 36;
12. Homer: Odiseja XIX, 518; Apolodor: III, 5, 6; Ferekid: Fragmenat, str. 138, izd. Sturz;
13. Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 6(13; Pindar: Olimpijske ode 1. 26; Higin: Fabula 83; Sholijast uz Aristida: str. 216, izd. Frommel;
14. Apolodor: Epitome II, 3; Pindar: Olimpijske ode I, 37; Lukijan: Charidemus 7; Ovidije: Metamorfoze IV, 406; Ceces: O Likofronu 152: Pausanija: V, 13, 3;
15. Pindar: loc. cit.; Euripid: Ifigeneja među Tauriđanima 387;

16. Pausanija: III, 22, 4; Apolodor: Epitome II, 2; Ovidije: Ibis 517, uz sholijast.

*

l. Prema Strabonu (XII, 8, 21), Tantal, Pelop i Nioba behu Frigijci; on navodi Demetrija iz Skepide i Kalistena XIV, 28) kad govori da porodično bogatstvo potiče iz rudnika Frigije i planine Sipil. Staviše, u Ajshilovoj Niobi (Strabon: XII, 8, 21) za Tantalide se kaže da su imali »oltar posvećen Zeusu kao svom domaćem bogu na planini Ida«, i da se Sipil nalazi »u zemlji Ida«. Demokle, koga Strabon navodi iz druge ruke, pokušava racionalno da objasni mit o Tantalu, govoreći da je njegova vladavina obeležena žestokim zemljotresima u Lidiji i Joniji, koji su dopirali čak do Troade; čitavi gradovi su iščezavali, planina Sipil bila je prevrnuta, baruštine su pretvorene u jezera, a Troja je propala u zemlju (Strabon: I, 3, 17). Po Pausaniji, takođe, grad na Gori Sipil iščezao je u provaliju, koja se zatim postepeno punila vodom i postala jezero Saloe ili Tantalida. Ruševine grada mogle su se videti na dnu jezera dok ga nije zamutio planinski potok (Pausanija: VII, 24, 7). Plinije se slaže da je Tantalida uništena zemljotresom (Istorija prirode II, 93), ali beleži da su jedan za drugim tri grada bila građena na tom zemljištu, pre nego što je najzad poplavljeno (Istorija prirode V, 31).

2. Ipak, Strabonov istorijski sud, čak i ako je arheološki na izgled prihvatljiv, ne objašnjava Tantalove veze sa Argom, Korintom i kretskim Miletom. Stena u Tartaru, koja samo što se ne sruši nad glavom, poistovećuje Tantala sa korintskim Sisifom, a Sisifova slična kazna izvedena je iz jedne ikone koja prikazuje sunčanog Titana kako sa naporom gura sunčani disk uz padine Neba ka zenitu (vidi 67, 2). U sholijastu uz Pindara, jedva se naslućuje ova istovetnost, ali je Tantalova kazna objašnjena racionalistički; zabeležena je ovako: »Neki shvataju da stena predstavlja sunce, a Tantal, fizičar, plaća kaznu, jer je dokazao da je sunce masa metala u belom usijanju« (sholijast uz Pindarove Olimpijske ode I, 97). Ikonu koja predstavlja sunčanog Titana mnogi su zamenjivali sa drugom, na kojoj je prikazan čovek u agoniji, u vodi do brade, kako viri kroz splet granja sa voćem — kazna koju su istoričari tumačili kao alegoriju na sudbinu bogatih i pohlepnih (Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 603; Fulgentije: Mitološki priručnik II, 18). Jabuke, kruške, smokve i ostalo voće koje je dodirivalo Tantalova ramena Fulgentije naziva »voćem Mrtvog mora«, a o tom voću Tertulijan piše »da se jabuka pretvara u pepeo čim se dodirne prstom«.

3. Da bi ova scena imala smisla, mora se imati na umu da Tantalova oca Tmola opisuju ovenčanog hrastovim lišćem i da mu sin Pelop, od koga mu se jedan od unuka takođe zvao Tantal (vidi 112, c), uživa u Olimpiji počasti heroja; u tim obredima je učestvovao »Zeus Šumski«. Uopšte se sada smatra da su zločinci u Tartaru bili ili bogovi ili heroji preolimpijske epohe. Tantal bi morao da predstavlja svetog kralja, koji se birao svake godine i koji je odeven u voćem i grančicama iskićenu odeždu, sličnu onima što su se nosile u Oshoforiji (vidi 98, w). Svetog kralja su bacili u reku kao pharmacosa — a taj se običaj zadržao na Balkanu kao ritual Zelenog Đorđa (Đurđevdan) koji opisuje Frezer. Glagol tantalize*, koji potiče iz ovog mita, sprečio je naučnike da shvate da Tantalove muke ne prouzrokuju žeđ, već strah da se ne udavi ili izgori na lomači, što je bila sudbina njegovog ružnog sina Broteja.

* Engleski izraz koji bi odgovarao našem izrazu "mučiti Tantalovim mukama".

4. Platon (Kratil 28) je možda u pravu kad zaključuje da je reč Tantalus došla od Talantatos, »najjadniji«, a nastala od istog korena, "tla", »patnja« ili »izdržavanje«, koji se nalazi i u imenima dva druga heroja hrastovog drveta — Atlanta i Telamona. Ali talanteuein znači »meriti novac», što može da se odnosi i na Tantalovo bogatstvo; a talanteuesthai može da znači »provoditi se u hodu«, što bi se odnosilo na svete kraljeve koji su hramali zbog ranjenog bedra (vidi 23, 1). Po svemu izgleda da je Tantal bio i Titan-Sunce i šumski kralj, čiji je kult presao iz Grčke u Malu Aziju preko Krete. Pandareja je opisan kao Krećanin iz sredine drugog milenijuma pre nove ere, i ponovo se pojavio u Grčkoj pred kraj veka, kad je propast Hetitske Imperije primorala bogate koloniste u Maloj Aziji koji su govorili grčki da napuste svoje gradove.

5. Kad mitografi beleže da je Tantal bio čest gost Olimpljana, oni priznaju da je njegov kult nekada preovladavao na Peloponezu; iako se brižljivo pravila razlika između gozbi na koje su bogovi pozivali Tantala i onih na koje je on pozivao bogove, u oba slučaja, kao glavno jelo spravljala se čorba od iznutrice koju su i ljudožderi hrastovog kulta, pastiri iz Arkadije, pripremali Zeusu Vučjem (vidi 38, b). Možda i nije slučajnost što se u Normandiji žrtva prinošena Zelenom Đorđu zove »Zeleni vuk«, i što je u početku vuk živ spaljivan na buktinjama usred leta. Jedenje Pelopove plećke ipak nije neposredno vezano za vučji kult. Pelopov položaj Posejdonovog ljubimca, njegovo ime, »blatnjavo lice«, i legenda o njegovoj plećki od slonovače ukazuju pre na kult morskog praseta na Prevlaci (vidi 8, 3 i 70, 5) — reč »delfin« u grčkom označava i delfina i morsko prase — i navode na misao da je Paladijum, koji je prema predanju napravljen od Pelopovih kostiju (vidi 159, 3 i 166, h), u stvari bila relikvija kosti morskog praseta. Ovo je objasnilo zašto je, prema sholijastu uz Pindarove Olimpijske ode 1, 37, Pepolovu plećku. pojela Tetida, morska boginja, a ne Demetra. Međutim drevna statua u Figaliji predstavlja Demetru s kobiljom glavom kako sedi i drži u jednoj ruci goluba, a u drugoj delfina, odnosno morsko prase i stoga Pausanija doslovno kaže: "Zašto je kip tako napravljen jasno je svakom čoveku prosečne pameti koji se bavi mitologijom" (VIII, 43, 3). On, naime, smatra da je Demetra bila na čelu kulta konja, hrastovog kulta i kulta morskog praseta.

6. Ovaj stari mit uzbudio je poznije mitografe. Oni su bili nezadovoljni nedovoljnom opravdanošću Demetrinog nesvesnog ljudožderstva i sa gnušanjem su odbijali mogućnost da su i ostali bogovi jeli sve što je stavljeno pred njih, pa su pokušali da isuviše uprošćeno protumače mit. Pisali su da je Tantal bio Zeusov sveštenik koji je odavao Zeusove tajne neposvećenima. Zbog toga su ga bogovi obnažili, unakazili i zarazili mu sina sramnom bolešću. Međutim, sina su mu spasli vidari. Oni su Pelopu isecali obolela mesta i ponovo spajali kosti, od čega su mu ostale brazgotine i ožiljci, tako da je izgledao kao iskasapljen pa ponovo sastavljen (Ceces: O Likofronu 152).

7. Pandarejeva krađa zlatnog mastifa isto je što i Heraklova krađa Kerbera, a to pokazuje da su Ahajci želeli da obesnaže tajnu smrti, čiji je simbol bio pas; to su učinili dočepavši se i prisvojivši relikvije boginje zemlje Ree (Tantalove babe). Olimpijske boginje su nedvosmisleno podržavale Pandarejevu krađu, i pas je, iako je bio svojina boginje Ree, čuvan u svetilištu kretskog Zeusa, koji je umirao svake godine; i tako mit u stvari ne priča o prvobitnom ahajskom osvajanju svetilišta boginje Ree, već da su boginjini vernici povremeno obnavljali relikvije.

8. Priroda ukradene relikvije je neizvesna. Možda je to bilo zlatno jagnje, simbol vlasti Pelopida; a možda skiptar sa utisnutom kukavicom, za koga se zna da ga je Zeus ukrao od Here; može biti i Paladijum od kosti morskog praseta, a i torba na Ajgisu u kojoj su se nalazile svete tajne. Nije verovatno da je to bio baš pas od zlata, jer pas nije bio relikvija, već čuvar kultnih predmeta, osim ako to nije verzija velškog mita o Amataonu Donu, koji je ukrao psa od Arana, kralja što je vladao Tartarom, i tako stekao moć da pogodi tajno ime boga Brana (Bela Boginja, str. 30. i 48—53).

9. Tri Pandarejeve kćeri, od kojih jedna, Kameira, nosi ime najmlađe od tri Suđaje (vidi 60, 2), jeste Trojna Boginja, koju je Zeus ponizio zbog pobune njenih vernika. Tantalova odanost Boginji prikazana je u pričama o Broteju, koji je isklesao njen lik na Gori Sipil, i njegovoj kćeri Niobi, sveštenici Bele Boginje, koja je ismejala Olimpljane i čija je ptica bila beli labud —orao sa jezera Tantalide. Ime Tantalove majke, Omfala, podseća na proročki pupčasti ćivot nalik na onog u Delfima.

10. Za pharmacosa svake godine biran je čovek izuzetne ružnoće, kakav je slučaj bio i sa Brotejem. Zabeleženo je da su u Maloj Aziji pharmacosa najpre tukli kozorepcem po genitalnim organima (vidi 26, 3), uz zvuke lidijskih frula — i Tantal (Pausanija: IX, 5, 4) i njegov otac Tmol (Ovidije: Metamorfoze 11, 156) pominju se u legendi uz lidijske frule — a zatim ga spaljivali na lomači potpaljenoj drvetom, a pepeo potom prosipali u more (Ceces: Istorija XXIII, 726—56, navodi Hiponaka — šesti vek pre nove ere). U

Evropi red je izgleda bio obrnut. Zeleni Đorđe pharmacos je prvo zarobljavan, zatim mučen i naposletku spaljivan.

109 PELOP I OJNOMAJ

Pelop je nasledio presto u Paflagoniji od svoga oca Tantala, izvesno vreme boravio je u Eneti, na obali Crnoga mora, i odatle vladao i Lidijcima i Frigijcima. Ali varvari su ga izgnali iz Paflagonije, te se on povukao na lidijsku planinu Sipil, koja je bila boravište njegovih predaka. Kad mu trojanski kralj Il ni tamo nije davao mira i zapovedio mu da se ukloni, Pelop prenese svoje nadaleko čuveno blago preko Egejskog mora. Odlučio je da sebi i velikoj hordi svojih pratilaca nađe nov dom,[1] ali da prvo isprosi ruku Hipodameje, kćeri kralja Ojnomaja iz Arkadije, koji je vladao u Pisi i Eleidi.[2]

b) Neki kažu da je Ojnomaja rodio Arej ili sa Harpinom, kćerkom rečnog boga Asopa, ili sa Plejadom Asterijom, ili Asteropom, ili sa Euritojom, Danajevom kćerkom, dok drugi smatraju da je on sin Alksiona ili Hiperona.[3]

c) Ojnomaj je sa svojom ženom Steropom ili Euaretom, Akrisijevom kćerkom, izrodio sinove Leukipa, Hipodama i Disponteja, osnivača Dispontijuma i jednu kćer, Hipodameju.[4] Ojnomaj je bio poznat po svojoj ljubavi prema konjima i zabranio je svojim podanicima, pod pretnjom prokletstva, da ukrštaju konje i magarce. Ovo se održalo do današnjeg dana i kad Eliđani žele mazgu, odvode kobile van zemlje da se opasuju i ždrebe.[5]

d) Da li je Ojnomaja upozorilo neko proročište da će ga ubiti zet, ili je bio zaljubljen u svoju kćer, nije razjašnjeno; ali Ojnomaj je odlagao i uspevao da spreči Hipodamejinu udaju. On je pozivao svakog Hipodamejinog prosioca na utrkivanje kočijama dugačkom stazom, od Pise, koja leži pokraj reke Alfeja nasuprot Olimpiji, do Posejdonovog oltara na Korintskoj prevlaci. Neki kažu da su u kočije bila uprezana četiri konja,[6] a neki dva. Ojnomaj je zahtevao da Hipodameja prati svakog prosca ne bi li mu skrenula pažnju sa zaprege — ali ih je puštao da krenu nešto oko pola časa pre njega, a za to vreme on bi prinosio ovna na žrtvu Zeusu-Ratniku u Olimpiji. Obe kočije bi imale da se utrkuju vozeći prema Prevlaci. Ako Ojnomaj stigne prvi, prosac bi morao da umre; ali ako bi prosac dobio trku, Hipodameja bi pripala njemu, a Ojnomaj bi morao umreti.[7] Međutim, pošto su dve kobile, Psila i Harpina, koje je Ojnomaj dobio od Pelopovog oca Areja, bile rođene od vetra i brže od Severnog vetra,[8] pa zato bez premca najbolje u Grčkoj, i pošto su njegove kočije, koje je vešto vozio Mirtil, bile naročito podešene za trku, još se nije desilo da Ojnomaj ne pobedi svoga suparnika i da ga ne probode mačem, koji mu je takođe poklonio Arej.[9]

e) Na ovaj način Ojnomaj je uništio dvanaest, a neki kažu i trinaest prinčeva, čije su glave i udovi bili prikovani na kapijama njegovog dvorca, dok su im nesahranjena tela, nabacana na gomilu, ležala na zemlji. Kad je Ojnomaj ubio Marmaka, prvog prosca, iskasapio je i njegove kobile Parteniju i Erifu i zakopao ih pored reke Partenije, gde se grob još nalazi. Neki kažu da je drugi prosac, Alkatoj, bio sahranjen u blizini strašila za konje na hipodromu u Olimpiji i da njegov zloban duh smeta takmičarima.[10]

f) Ojnomajev kočijaš Mirtil bio je sin Hermesa i Teobule ili Kleobule, po jednima, a po drugima Danaide Fojtuse; neki tvrde da je bio sin Zeusa i Klimene. Mirtil je takođe bio zaljubljen u Hipodameju, ali nije imao hrabrosti da se prijavi za takmičenje.[11] Međutim, Olimpljani odlučiše da se umešaju i da stanu na put tom pokolju, jer se Ojnomaj hvalisao kako će jednog dana načiniti hram od samih lobanja, kao što su to učinili Euen, Diomed i Antaj.[12] I kad se Pelop iskrcao u Elidi i zamolio svog voljenog Posejdona, koga je prizivao prinošenjem žrtve na obali, da mu podari najbrže kočije na svetu da bi mogao da isprosi Hipodameju, ili da odstrani Ojnomajev brzi džilit, Posejdon bi srećan što može da se umeša. Pred Pelopom se uskoro stvoriše krilate zlatne kočije koje su mogle da lete preko mora, a da im se osovina ne ukvasi, u koje su bili upregnuti neumorni, krilati, besmrtni konji.[13]

g) Pošto je otišao na Goru Sipil i posvetio Afroditi Temniskoj kip od zelenog mirtinog drveta, Pelop je isprobao svoje kočije poteravši ih preko Egejskog mora. Samo što je okom trepnuo, on stiže na Lezb, gde mu je kočijaš, po imenu Kil ili Kel, umro ne mogavši da izdrži toliku brzinu. Pelop je proveo noć na Lezbu i

u snu video Kilov duh kako žali svoju sudbinu i moli za herojske počasti. U zoru, on spali njegovo telo, napravi humku nad pepelom i tu osnova svetilište Kilskog Apolona. Zatim pođe sam vozeći svoje kočije.[14]

h) Stigavši u Pisu, Pelop se uplaši kad ugleda glave prikovane iznad gradskih kapija i zažali što se, gonjen željom, upustio u tako opasan pothvat. On zatim obeća Mirtilu polovinu kraljevine i pravo na prvu bračnu noć sa Hipodamejom ako izda svoga gospodara.[15]

i) Pre početka trke — prizor je uklesan na prednjem zabatnom zidu Zeusovog hrama u Olimpiji — Pelop prinese žrtvu Kidonskoj Ateni. Neki kažu da je Kilov duh došao da mu pomogne; drugi kažu da mu je Sajfro bio kočijaš; ali najviše se veruje da je sam vozio kočije, a da je Hipodameja stajala pored njega.[16]

j) Međutim Hipodameja se zaljubila u Pelopa i ne samo što ga nije ometala već je i sama obećala Mirtilu izdašnu nagradu ako se desi da njen otac na bilo koji način bude pobeđen. Zato je Mirtil sa osovina Ojnomajovih kočija poskidao paoke i zamenio ih voštanim. Kad su kočije stigle na ulaz u Prevlaku i Ojnomaj u besomučnom trku zamahnuo da s leđa udari Pelopa, točkovi se na njegovim kolima raspadoše, on pade, a konji su ga upletenog u uzde vukli putem dok nije izdahnuo. Njegov duh još uvek boravi oko strašila za konje u Olimpiji.[17] Ima nekih koji, međutim, tvrde da je brzina Posejdonovih krilatih kočija i konja s lakoćom omogućila Pelopu da pretekne Ojnomaja i da stigne prvi na Prevlaku; Ojnomaj se ili ubio od očajanja ili ga je Pelop ubio stigavši na cilj kao pobednik. Po drugima se takmičenje održalo na hipodromu u Olimpiji, a Amfion je dao Pelopu čaroliju koju je on zakopao kod konjskog strašila, tako da su se Ojnomajovi konji spotakli i razbili kočije. Svi se, ipak, slažu da je Ojnomaj, pre nego što je umro, prokleo Mirtila, moleći se da i njega snađe smrt od Pelopovih ruku.[18]

k) Pelop, Hipodameja i Mirtil spremiše se za noćnu vožnju preko mora. »Avaj« — uzviknu Hipodameja — »celog dana nisam ništa pila, davi me žeđ.« Sunce je zalazilo i Pelop se zaustavi na pustom ostrvu Helena, koje leži nedaleko od ostrva Euboje, i pođe da potraži vodu. Kad se vratio sa šlemom punim vode, pritrča mu Hipodameja, plačući i žaleći se da je Mirtil pokušao da je siluje. Pelop se grubo izdera na Mirtila i udari ga po licu, ali mu ovaj prezrivo poče prebacivati: »Je li to ta prva bračna noć za koju si se zakleo da ću je provesti sa Hipodamejom? Hoćeš li da pogaziš zakletvu?« Pelop ne odgovori ništa već uze vođice iz Mirtilovih ruku i produži.[19] Kad su se približili rtu Gerajstu — najjužnija izbočina Euboje, sad ukrašena izvanrednim hramom Posejdonu — Pelop iznenada udari Mirtila i ovaj se strmoglavi u more; dok je tonuo, Mirtil prokle Pelopa i ceo njegov dom.[20]

l) Hermes je postavio lik Mirtilov među zvezde u sazvežđe kočija; njegovo telo more je izbacilo na obale Euboje, a Fenej iz Arkadije sahranio ga je pored Hermesovog hrama; jedanput godišnje noću mu se prinose žrtve kao heroju. Mirtonsko more, koje se prostire od Euboje, pored ostrva Helene, do Egejskog mora, smatra se, obično, da je nazvano po Mirtilu, a ne, kao što Eubojci misle po nimfi Mirti.[21]

m) Pelop je vozio dalje dok nije došao do zapadne struje Okeana, gde ga je Hefajst očistio od krvavog greha; posle toga se vratio u Pisu i nasledio Ojnomaja na prestolu, a uskoro je pokorio celu oblast koja je do tada bila poznata kao Apija ili Pelasgiotija, dao joj novo ime Peloponez, što znači »Pelopovo ostrvo«. Njegova hrabrost, mudrost, bogatstvo, i mnogobrojna deca izazivali su zavist i divljenje cele Grčke.[22]

n) Od kralja Epeja Pelop je oteo Olimpiju i pripojio je svome kraljevstvu, ali nije mogao da pobedi kralja Stimfala iz Arkadije vojnom silom. Stoga ga pozove na prijateljski razgovor, saseče u komade i razbaca njegove udove na sve strane, a ovaj zločin izazva opštu glad u celoj Grčkoj. Ali proslava Olimpijskih igara u čast Zeusa, koju je Pelop priredio jednu generaciju posle Endimionove, bila je lepša i sjajnija od ijedne ranije.

o) Da bi okajao ubistvo Mirtila, koji je bio Hermesov sin, Pelop je sagradio prvi Hermesov hram na Peloponezu; on je takođe pokušao da smiri Mirtilov duh podigavši mu spomen--grobnicu na hipodromu u Olimpiji i odajući mu herojske počasti. Neki kažu da pravo strašilo za konje nije bio ni Ojnomaj, ni zlobni Alkatoj, ni čarobna stvar koju je Pelop tu zakopao, već Mirtilov duh.[23]

p) Preko grobova stradalih Hipodamejinih prosaca, na gornjoj strani reke Alfej, Pelop je podigao visoku humku i odao im herojske počasti, a oko osminu milje odatle leži svetilište Artemide Kordake,

nazvane tako jer su Pelopovi sledbenici tu proslavljali njegove pobede igrajući igru na konopcu, koju su naučili u Lidiji.[24]

q) Pelopovo svetilište, gde mu se u bronzanom sanduku čuvaju kosti, osnovao je njegov unuk Herakle iz Tirinta, kad je došao na proslavu Olimpijskih igara, a sudije iz Elide još uvek Pelopu jedanput godišnje prinose na žrtvu crnog ovna, koga peku na vatri od topolinog drveta. Učesnicima u ovom obredu zabranjeno je da uđu u Zeusov hram dok se ne okupaju. Vrat žrtvene životinje je po tradiciji pripadao šumaru hrama. U svetilište svake godine nagrne mnogo posetilaca i tada mladi ljudi sami sebe stavljaju na muke šibajući se kod Pelopovog oltara, prinoseći mu žrtvu livenicu u krvi. Njegove kočije mogu da se vide na krovu Anaktorija u Fliasidi, a Sikionci čuvaju njegov mač sa zlatnom ručicom u riznici u Olimpiji. Pelopov oštar skiptar u Hajroneji možda je jedino originalno Hefajstovo delo koje se očuvalo. Zeus ga je poslao Pelopu po Hermesu, a Pelop ga je zaveštao kralju Atreju.[25]

r) Pelopa nazivaju i »Pobednik konja«, a Ahajci ga smatraju svojim pretkom.[26]

1. Apolonije sa Roda: Argonautica II, 358 i 790; Sofokle: Ajant 1292- Pausanija: II, 22, 4 i VI, 22, 1; Pindar: Olimpijske ode I, 24-
2. Servije uz Vergilijeve Georgike III, 7; Lukijan: Charidemus 19- Apolodor: Epitome: II, 4;
3. Diodor sa Sicilije IV. 73; Higin: Fabula 250; Pesnička astronomija II, 21; Sholijast uz Apolonija sa Roda: I, 752; Pausanija: V, I, 5- Ceces- O Likofronu 149;
4. Higin: Pesnička astronomija II, 21; Fabula 84; Pausanija- VIII 20 2 i VI, 22, 2; Laktantije o Statijevoj Tebaidi VI, 336; Diodor sa Sicilije loc. cit.;
5. Plutarh: Grčka pitanja 52; Pausanija: V. 5, 2 i 9 2-
6. Apolodor: Epitome II, 4; Lukijan: Charidemus 19; Pausanija V 10 2; V, 17, 4 1 VI, 21. 6; Diodor sa Sicilije: IV, 73; .
7. Apolodor: Epitome II, 5; Lukijan: loc. cit.: Pausanija- V 14 5-Diodor sa Sicliije: loc. cit.
8. Servije uz Vergilijeve Georgike III, 7; Ceces: O Likofonu 166- Lukijan loc. cit.; Higin: Fabula 84; Apolodor: loc. cit
9. Pausanija: VIII, 14, 7; Apolonije sa Roda: I, 756: Apolodor: loc cit
10. Apolodor: loc. cit.; Pindar: Olimpijske ode I, 79; Ovidije: Ibis 365: Higin: Fabula 84; Pausanija: VI, 21, 6—7 i 20 8-
11. Higin: Fabula 224; Ceces: O Likofronu 156 i 162 Sholijast uz Apolonija sa Roda I 752; Sholijast uz Euripidovog Oresta 1002; Pausanija:
12. Lukijan: Charidemus 19; Ceces: O Likofronu 159-
13. Pindar: Olimpijske ode I, 65 i I, 79; Apolodor: Epitome II, 3;
14. Pausanija: V, 13, 4 i 10, 2; Teon: Komentar za Arata str 21 Sholijast uz Homerovu Ilijadu I, 38;
15. Higin: Fabula 84; Sholijast uz Horatijeve Ode I, 1; Pausanija: VIII, 14, 7;
16. Pausanija: VI, 21, 5 i V. 10, 2; Sholijast uz Homerovu Ilijadu: loc. cit.; Apolonije sa Roda: I, 753;
17. Apolodor: Epitome II, 7; Ceces: O Likofronu 156; Apolonije sa Roda-1, 752; Pausanija VI, 20, E;
18. Pindar: Olimpijske ode I, 87; Lukijan: Charidemus 19; Diodor sa Sicilije: IV, 73; Apolodor: loc. cit.:
19. Apolodor: Epitome II, 8; Sholijast uz Homerovu Ilijadu II 104-Pausanija: VIII, 14, 8; Higin: Fabula 84;
20. Strabon: X, 1, 7; Sofokle: Elektra 508; Apolodor: loc. cit.; Pausanija:
21. Higin: Pesnička astronomija II, 13; Pausanija- loc cit i VIII 14 8; Apolodor: loc. cit.;
22. Apolodor: Epitome II, 9; Diodor sa Sicilije: IV, 73: Tukidid 1 9-Plutarh: Tesej 3;
23. Pausanija: V, 1, 5; V, 8, 1 i VI, 20, 8; Apolodor: III, 12, 6;
24. Pausanija: VI. 21, 7 i 22, l:

25. Pausanija: V, 13, 1—2; VI, 22, 1; II, 14, 3: VI, 19, 3 i IX, 41, 1-Apolodor: II, 7, 2; Pindar: Olimpijske ode I. 90; Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode I, 146; Homer: Ilijada II, 100;
28. Pindar: Olimpijske ode III, 23; Homer: Ilijada II. 104; Pausanija:

*

1. Prema Pausaniji i Apolodoru, Tantal nikada nije napuštao Malu Aziju, ali drugi mitografi govore o njemu i Pelopu kao domaćim grčkim kraljevima. Ovo svedoči da su njihova imena bila dinastičke titule koje su rani grčki kolonisti doneli sa sobom u Malu Aziju, gde su bile potvrđene na herojskim oltarima u svetilištima. Te titule su ponovo vratile u Grčku izbeglice iz grčkih kolonija, i to pre nadiranja Ahajaca na Peloponez, u trinaestom veku pre nove ere. Zna se sa hetitskih napisa da su helenski kraljevi vladali u Pamfiliji i na Lezbu davno, još u četrnaestom veku pre nove ere. Izgleda da su Pelopo-Tantalidi nadživeli kretsku dinastiju »Ojnomaja« u peloponeskom visokom kraljevstvu.

2. Konj, koji je bio sveta životinja kod Pelazga u Grčkoj daleko pre kulta sunčanih kočija, bio je domaći evropski poni posvećen Mesecu, a ne Suncu (vidi 75, 3). Veći transkaspijski konji dospeli su u Egipat sa Hiksima, osvajačima, 1850. pre nove ere — konjska zaprega zamenila je magareću u egipatskim oružanim snagama oko 1500. pre nove ere i dospela na Kretu čitav vek pre pada Knosa. Ojnomajovu versku zabranu gajenja mazgi treba vezivati za smrt Kile: u Grčkoj je, kao i u Rimu. kult magaraca bio potisnut (vidi 83, 2) kad su sunčane kočije postale simbol kraljevstva. Vrlo slična verska reforma dogodila se u Jerusalimu (II knjiga kraljeva XXIII, 11), gde se tradicionalno održavao kult magaraca u Josifovo vreme (Josif: Protiv Apiona 11, 7 i 10). Helije, sunčani kočijaš, božanstvo Ahajaca, izjednačio se u to vreme u raznim gradovima sa sunčanim Zeusom ili sunčanim Posejdonom. Magarac je postao životinja posvećena Kronu, koga su Zeus i Posejdon svrgnuli s vlasti, a ponegde je posvećivan i Panu ili Silenu ili nekom drugom od drevnijih bogova Pelazga. Postojao je i sunčani Apolon; a pošto Pindar pominje njegovu mržnju prema magarcima, to mora da je bio Apolon Kilajski, kome su Hiperborejci prinosili hekatombu magaraca (Pindar: Pitijske ode X, 30).

3. Ojnomaj, koji je predstavljao Zeusa kao inkarnaciju Sunca, prema tome, nazivao je sebe sinom Asterije, koja je vladala nebom (vidi 88, l), a ne sinom slično nazvane Plejade; a kraljica Hipodameja, svojom udajom za onoga koji je zakraljen, predstavljala je Heru kao inkarnaciju Meseca. Nasledstvo je ostalo po ženskoj lozi na Peloponezu, što je pogodovalo i konzervativno naklonjenom seljaštvu. Isto tako, vladavina kralja nije mogla da se održi duže od Velike godine, što je iznosilo stotinu velikih meseci, i njega je, kada bi se poklopili sunčani i mesečev kalendar, čekala sudbina da ga unište konji. Ojnomaj je pristao na još jedan ustupak starijem kultu u Pisi, gde je Zeusovog predstavnika ubijao njegov vojskovođa sredinom leta (vidi 53, 5). To je običaj da kralj lažno umire u toku od sedam zima redom i svakom prilikom bi naimenovao zamenika koji je preuzimao njegovo mesto za dvadeset i četiri časa i vozio se u sunčanim kočijama pored kraljice. Na isteku tog dana zamenik je bivao ubijen u sudaru kočija, a kralj bi se pojavljivao iz groba, gde je bio sklonjen (vidi 41, 1 i 123, 4) i preuzimao vlast. Ovim se objašnjava mit o Ojnomaju i proscima, a drugi oblik istog mita pojavljuje se u predanju o Euenu (vidi 74, e). Mitografi su se svakako varali kad su pominjali ili dvanaest ili trinaest prosaca. Ove se brojke verovatno odnose ili na mesečeve mene — naizmenično dvanaest ili trinaest — ili na polarnu godinu, a ne na kraljeve zamenike; zato je u trkama kočija na stadionu u Olimpiji prevaljivano dvanaest krugova u čast Mesečeve Boginje. Pelop je imao sreću da bude osmi po redu kraljević (vidi 81, 8) koga mimoilazi smrt u lomljavi kočija i koji uspeva da se mačem obračuna sa starim kraljem.

4. Ova lomljava kočija održavala se svake godine na Hipodromu. Zamenik je mogao da goni svoje konje, koji su, izgleda, prema mitu o Glauku (vidi 71, a), bili razdraženi drogama, niza stranu bez opasnosti, ali na zaviljutku kod bele mermerne statue koja se zove Marmaranakt (»mramorni kralj«) ili konjsko strašilo, spoljni bi točak odleteo, zbog toga što je nedostajao jedan palac, kola bi se srušila, a konji bi vukli kraljevog

zamenika putem. Mirta je bila drvo smrti trinaestog meseca, na čijem se isteku i događao lom kočija (vidi 101, 1). Kaže se da je Mirtil zamenio metalne paoce voštanim jer je otapanje voska izazvalo i smrt Ikara, zamenika Sunčanog kralja — i zbog toga je i pala kletva na Pelopov dom.

5. U drugoj polovini mita Mirtil je pobrkan sa interreksom, zamenikom. Kao interrex, on je imao pravo da se vozi pored kraljice u sunčanim kolima i da spava s njom one jedine noći svoje vladavine, a sledećeg dana u zoru stari kralj bi ga uništio i metaforički se svojim sunčanim kolima odvezao do krajnjeg zapada, gde bi na okeanskoj struji dobio očišćenje od greha. Mirtilov pad iz kočija u more je uprošćavanje mitova; nekoliko milja istočno od Hipodroma, na mestu gde su se održavale igre na Prevlaci (vidi 71, b), zamenik »Melikert«, u čiju su čast igre i osnovane, bačen je sa stene (vidi 96, 3), a isto se, verovatno, zbilo i u Gerajtu, gde je umro Mirtil. Strašila za konje su poznata i u Tebi i u Jolku (vidi 71, b), što navodi da su se i tamo lomile kočije na hipodromima. Ali kako je Hipodrom u Olimpiji posvećen Sunčanom Zeusu, a istamski Hipodrom sunčanom Posejdonu, a pošto su oba vezivana za legendu o Pelopu, mitografi su zaključili da se trka održavala na stazi od Pise do Olimpije. Lezb ulazi u priču verovatno zbog toga što je »Ojnomaj« bila lezbotska dinastička titula.

6. Pojavljivanje Amfiona u ovom mitu, iako je on Tebanac, objašnjava se time što je rodom iz Sikiona na Prevlaci (vidi 76, a). »Mirta« je bila titula za morsku boginju uništiteljku; ako se uzme da prvi slog znači »More«, kao u Mytrea, »boginja mora«, Mytroessa, duži oblik od Myrto, postaje jasna ova Afroditina titula. Tako je Mirtil možda prvobitno značio "Falus mora": »myrtylos«.

7. Pelop je isekao Stimfala na komade baš kao što je, po predanju, s njim učinio Tantal; ovaj stariji oblik kraljevske žrtve došao je iz Arkadije. Izgleda da su Pelopidi doista prihvatili, pored kulta sunčanih kola, i neke lokalne kultove; to su, naime, pastirski kultovi hrasta i ovna iz Arkadije, sudeći po povezivanju Pelopa sa Tantalom i opisu prinošenja crnoga ovna na žrtvu u Olimpiji; zatim kult jarebica uz igru cordax, poznat na Kreti, u Troji i u Palestini; onda kult Titana, o čemu svedoči Pelopova titula »Kronov«, kao i kult morskog praseta (vidi 108, 5) i kult magarećeg boga u liku Kilovog duha, koji Pelopu pomaže u trci.

8. Kasapljenje Marmakovih kobila možda se odnosi na Ojnomajove krunidbene svečanosti (vidi 81, 4), koje su zahtevale žrtvovanje kobila. »Kidonsku jabuku« ili dunju morala je držati u ruci Atena, boginja smrti, kojoj je Pelop prineo žrtvu da bi ga sprovela do Jelisejskih polja (vidi 32, 1, 53, 5 i 133, 4), a bela topola, koja se upotrebljava za ovenčavanje heroja u Olimpiji, bila je simbol nade u reinkarnaciju (vidi 31, 5 i 134, f), jer je onima što su silazili u Jelisej bilo garantovano ponovno rođenje ma bili i na komade iskasapljeni (vidi 31, c). Šibanje do krvi na Pelopovom oltaru u Olimpiji može se porediti sa šibanjem mladih Spartanaca pred likom. Artemide Pravedne (vidi 116, 4). Pelop je, u stvari, bio žrtva i stradao je u čast boginje Hipodameje (vidi 110, 3).

110 PELOPOVA DECA

Iz zahvalnosti Heri što joj je omogućila udaju za Pelopa, Hipodameja je skupila šesnaest matrona, iz svakog grada Elide po jednu, da joj pomognu da ustanovi Herine igre. Svake četvrte godine od tada, šesnaest matrona, njene naslednice, tkale su odeždu za Heru i proslavljale igre koje su se sastojale od jedne jedine trke devojaka različitog uzrasta, postrojenih prema svojim godinama, sa najmlađom učesnicom na čelu. One su trčale odevene u tunike što su im dopirale iznad kolena, sa ogoljenom desnom dojkom i sa slobodno razvijenom kosom. Hlorida, jedina preživela Niobina kćerka, bila je prva pobednica na ovim trkama; dužina staze iznosila je pet šestina olimpijskog kruga. Nagrada je bila maslinov venac i udeo u žrtvi prinetoj Heri; pobednica je mogla da joj posveti statuu u svoje ime.[1]

b) Jedanput se dogodilo da je šesnaest matrona učestvovalo u sklapanju mira između građana Pise i Elide. One su organizovale dve grupe igračica — jednu u čast Hipodameje, a drugu u čast Fiskoje iz Elide.

Fiskoja je Dionisu rodila Narkaja, ratnika na glasu, prvog Eliđanina koji je slavio Dionisa. Pošto su neki od šesnaest gradova prestali da postoje, matrone su se birale iz osam plemena Eliđana, po dve iz svakog plemena. Kao sudije na trkama, pre početka igara one su se čistile od greha krvlju izabrane svinje i vodom donesenom sa izvora na koji se naiđe kad se ide putem od Olimpije ka Elidi.[2]

c) Po kazivanju, Pelopova i Hipodamejina deca su bili: Pitej iz Trojzena; Atrej i Tijest; Alkatoj, ali ne onaj koga je ubio Ojnomaj; Hipal, Hipalkimo ili Hipalk; glasonoša Koprej; Skir-bandit; Epidaur iz Argolide koga ponekad zovu Apolonovim sinom;[3] Pleisten; Dijant; Kibosur; Korint; Hipas; Kleon; Argej; Ajlin; Astidameja, koju neki nazivaju majkom Amfitrionovom; Lisijadika, čiju je kćer Hipoteju Posejdon odveo na Ehinade, gde je rodila Tafija; Euridika, koju neki nazivaju majkom Alkmene; Nikipa; Antibija;[4] i, najzad, Arhipa, mati Euristeja i Alkione.[5]

d) Megarani su pokusali da izbrišu sećanja da je Minoj osvojio njihov grad. Oni su tvrdili kako je kralja Nisu, bez nasilja, nasledio njegov zet Megarej, a ovog opet njegov zet Alkatoj, Pelopov sin. Pošto je Megarej imao dva sina, kažu da su starijeg Timalka ubili u Afidni, u vreme kad su Dioskuri osvajali Atiku; a mlađeg Euipa ubio je kitajronski lav. Megarej je obećao kćer Euajhmenu i svoj presto onome ko bude osvetio Euipovu smrt. Alkatoj je bez oklevanja ubio lava i, postavši kralj Megare, sagradio hram Apolonu Lovcu i Artemidi Lovici. Istina je, međutim, da je Alkatoj došao iz Elide u Megaru odmah posle Nisove smrti i opljačkao grad; zatim da Megarej nikad nije vladao u Megari; i da je Alkatoj najpre prineo žrtvu Apolonu i Posejdonu kao »ranijim graditeljima«, a zatim iz osnove obnovio gradske zidine, jer su stare Krećani sasvim bili upropastili.[6]

e) Alkatoj je bio otac Ishepolisa; Kalipolisa; Ifinoje, koja je umrla kao devica i na čiji grob, koji se nalazi između većnice i Alkatojevog svetilišta, udavače iz Megare prinose žrtvu livenicu baš kao što i devojke sa Dela posvećuju svoju kosu Hekaergi i Opidi; zatim Automeduse, koja je rodila Jolaja i Ifikla; i Periboje, koja se udala za Telamona i čiji je sin Ajak nasledio Alkatoja na prestolu Megare. Alkatojev stariji sin Ishepolis iščezao je za vreme kalidonskog lova; a Kalipolis, koji je prvi od Megarana čuo tužnu vest, dojurio je na Akropolj, gde je Alkatoj prinosio žrtvu paljenicu Apolonu i rasturio, u znak žalosti, ugarke sa oltara. Ne znajući šta je uzrok, Alkatoj ga, ljut zbog nepoštovanja bogova, ubi jednim ugarkom.[7]

f) Ishepolis i Eupije su sahranjeni u sudnici; Megarej sa desne strane, gde se silazi za drugi Akropolj u Megari. Alkatojeva grobnica heroja je sada gradska arhiva, a Timalkova gradska većnica.[8]

g) Hrisipa takođe smatraju sinom Pelopa i Hipodameje, ali je on, u stvari, bio Pelopov vanbračni sin sa nimfom Astiohom,[9] danaidom. Desilo se da je Laja, kad je bio prognan iz Tebe, Pelop gostoljubivo primio u Pisi, a ovaj se prvo zaljubio u Hrisipa, koga je učio veštini upravljanja kočijama i čim je istekla presuda na progonstvo, on odmah posle Nemejskih igara svojim kočijama odvede dečaka u Tebu radi svoje naslade.[10] Neki kažu da se Hrisip ubio zbog sramote, drugi da je Hipodameja, strahujući da će Pelop učiniti Hrisipa svojim naslednikom i tako zaobići njene sinove, došla u Tebu, gde je pokušala da nagovori Atreja i Tijesta da dečaka bace u bunar. Kad su obojica odbili da ubiju gosta svoga oca, Hipodameja se u gluvo doba noći prikrade u Lajovu sobu i, našavši ga na spavanju, skine njegov mač sa zida i zari ga u stomak Lajevog miljenika. Za ubistvo bi optužen Laj, ali je Hrisip video Hipodameju kad je bežala, i stiže da je optuži na izdisaju.[11]

h) U međuvremenu Pelop je krenuo za Tebu da oslobodi Hrisipa, ali stigavši tamo, već je zatekao Laja u zatvoru, gde ga behu stavili Atrej i Tijest. Shvativši da je samo prevelika ljubav prema dečaku nagnala Laja da prekorači granicu i zaboravi na obavezu prema gostoprimstvu koje je uživao — Pelop Laju dostojanstveno oprosti. Neki kažu da je prvi homoseksualac bio Laj, a ne ni Tamir ni Mihoj, i otuda Tebanci ni izbliza ne zabranjuju pederastiju već, naprotiv, imaju četu koju zovu »sveta veza«, a koja je sastavljena isključivo od dečaka i njihovih ljubavnika.[12]

i) Hipodameja je pobegla u Argolidu i tamo se ubila, ali su kasnije, prema proročanstvu, njene kosti vraćene u Olimpiju i u njeno zidom ograđeno svetilište žene ulaze jedanput godišnje i prinose joj žrtvu. Na jednom od zaokreta na Hipodromu stoji Hipodamejina bronzana statua sa trakom kojom se Pelop ukrasio'u vreme svoje pobede.[13]

1. Pausanija: V, 16, 2—3;
2. Pausanija: V, 16, 3—5;
3. Apolodor: III, 12, 7; II, 5, 1 i II, 26, 3; Epitome II, 10 i I, 1; Higin: Fabula 84 i 14; Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode I, 144;
4. Sholijast uz Euripidovog Oresta 5; Apolodor: II, 4, 5; Plutarh: Tesej 6; Diodor sa Sicilije: IV, 9, 1; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XIX, 119;
5. Ceces: Hilijade II, 172 i 192; Sholijast uz Tukidida: I, 9: Apolodor: loc. cit.;
6. Pausanija: I, 43, 4; I, 41, 4—5 i I, 42, 2;
7. Pausanija: I, 42, 2 i 7 i I, 43, 4; Apolodor: II, 4, 11:
8. Pausanija: I, 43, 2 i 4; I, 42, 1 i 3;
9. Sholijast uz Pindarove Olimpljske ode I, 144; Higin: Fabula 85; Plutarh: Uporedne priče 33;
10. Apolodor: III, 5, 5; Higin: Fabule 85 i 271; Atenaj: XIII, 79;
11. Sholijast uz Euripidove Feničanke 1760; Plutarh: Uporedne priče 33; Higin: Fabula 85; Sholijast uz Euripidovog Oresta 813;
12. Hlgin: loc. cit.; Plutarh: loc. cit.; Ajlijan: Šarena istorija XIII, 5:
13. Higin: loc. cit.; Pausanija: VI, 20, 4 i 10.

*

1. Herine igre održavane su dan uoči Olimpijskih igara. One su se sastojale u takmičenju devojaka; one su trčale za zvanje »visoke« Herine sveštenice (vidi 60, 4) i pobednica, koja je nosila maslinu kao simbol mira i plodnosti, sjedinjavala se sa boginjom, prisustvovala žrtvovanju svete krave. Na dužnosti pomoćnice visoke sveštenice smenjivalo se šesnaest matrona i svaka je vršila dužnost u toku jednog od četiri godišnja doba, tako da se svih šesnaest izređalo u četvorogodišnjem razdoblju između Olimpijskih igara. Tako je i svaki točak na kraljevskoj kočiji označavao jednu sunčanu godinu i imao je četiri palca kao vatreni točak kukastog krsta ili svastike. Narkaj — Narcaeus — reč je izvedena od »Atena Narkaja« — boginja smrti. Matrone koje su organizovale Herine igre, a nekada je njihov ritual zahtevao i prinosenje ljudske žrtve, umilostivljavale su boginju svinjskom krvlju, a potom se prale u tekućoj vodi. Hipodamejina mnoga deca treba da prikazuju snagu saveza na čijem je čelu bila dinastija Pelopida — sva su njihova imena u vezi sa Peloponezom ili Prevlakom.

2. Da je Alkatoj ubio sina Kalipolida kod Apolonovog oltara zna se, verovatno, preko ikone koja prikazuje Alkatoja kako prinosi kao žrtvu paljenicu svoga sina »ranijem graditelju«:, gradskom bogu Melikertu ili Molohu. Sina na žrtvu je prineo kad je obnovio Megaru, kao što je u sličnoj prilici učinio i kralj Mob (Isus Navin VI, 26). Štaviše, on je, slično Samsonu i Davidu, ubio lava u ritualnoj borbi. Korintska mitologija dosta je bliska palestinskoj (vidi 67, 1).

3. Mit o Hrisipu sačuvao se samo delimično, u tragovima. To što je on bio izvanredno lep dečak iz Pise, što je vozio kočije, bio ukraden kao Ganimed, ili i sam Pelop doduše, i što ga je ubila Hipodameja, navodi na misao da je Hrisip prvobitno morao biti jedan od kraljevih zamenika poginuo u lomljenju kola; međutim, mit o njemu je pobrkan sa predanjem koje je trebalo da opravda homoseksualnost kod Tebanaca, i sa legendom o raspravi o nemejskim igrama, koja se vodila između Tebe i Pise. Hipodameja, »ukrotiteljka konja«, bila je titula boginje Mesec, čija je statua sa kobiljom glavom u Figalidi držala morsko prase u ruci. Četvoro od Pelopovih sinova i kćeri nose imena konja.

111 ATREJ I TIJEST

Neki kažu da je Atrej iz Elide pobegao u Mikenu posle Hrisipove smrti, u koju je, verovatno, bio mnogo dublje upleten nego što je to Pelop znao. Tamo mu je sreća bila naklonjena. Njegov nećak Euristej, koji se spremao u pohod na Heraklove sinove, postavio ga je za svoga zamenika za vreme svoga odsustva. Kad je ubrzo potom stigla vest o Euristejevom porazu i smrti, viđeni ljudi u Mikeni izabraše Atreja za kralja, jer im

se činilo da je on vojskovođa koji bi bio u stanju da ih brani od Heraklida, a uz to bio je već zadobio i naklonost naroda. Tako Pelopova kraljevska kuća postade slavnija i od Persejeve.[1]

b) Ali drugi kažu, sa više prava, da je Euristejev otac Stenel, pošto je prognao Amfitriona i dočepao se prestola u Mikeni, poslao svoje zetove po Atreja i Tijesta i ustoličio ih u obližnjoj Mideji. Nekoliko godina kasnije, kad su već obojica, i Stenel i Euristej, bili mrtvi, Mikenci dobiše savet iz proročišta da izaberu kraljevića iz kuće Pelopida. Oni tada dovedoše Atreja i Tijesta iz Mideje i počeše da raspravljaju koji od njih dvojice (a njihova je sudbina bila da se u neobičnim prilikama uvek nađu) treba da postane krunisani kralj.[2]

c) Atrej se jednom prilikom zarekao da će žrtvovati Artemidi najlepše grlo koje je imao u svojim stadima; a Hermes, kome je bilo stalo da osveti Mirtilovu smrt na Pelopovim naslednicima, dogovori se tada sa svojim starim prijateljem, kozjim Panom, da se rogato jagnje sa zlatnim runom pojavi u akarnanijskom stadu, koje je Pelop ostavio svojim sinovima, Atreju i Tijestu. Hermes je znao da će Atrej tvrditi da jagnje pripada njemu i da će, želeći da izbegne odavanje dužnog poštovanja Artemidi, uvući sebe u bratoubilački rat sa Tijestom. Neki, međutim, kažu da je sama Artemida poslala ovo jagnje da iskuša Atreja.[3] Atrej je bar delimično ispunio svoju zakletvu žrtvujući meso, dok je runo uštavio i sačuvao ga za sebe zabravivši ga u sanduk. On se toliko ponosio svojim blagom koje je bilo kao živo jagnje, da nije mogao da se uzdrži od javnog hvalisanja na pijaci, a ljubomorni Tijest, prema kome je Atrejeva tek udata žena osećala skrivenu strast, pristade da joj postane ljubavnik ako mu dobavi runo; on joj je ispričao da su jagnje Atrejevi pastiri ukrali iz njegove polovine stada. U stvari, Artemida je proklela jagnje, i sve su ovo bila njena posla.[4]

d) Na raspravi u gradskoj većnici Atrej je dokazivao pravo na mikenski presto po pravu prvorođenoga, a i zbog toga što je posedovao runo. Tijest ga je pitao: »Da li ti javno tvrdiš da sopstvenik runa treba da postane kralj?« »Tako je«, reče Atrej. »Ja se slažem«, odgovori Tijest, osmehujući se zajedljivo. Glasnik tada objavi neka se svi ljudi u Mikeni sakupe da bi proglasili novoga kralja; hramove ukrasiše zlatom, a vrata širom otvoriše; vatre su buktale na svim oltarima u gradu, a pesme su se pevale u čast jagnjeta sa zlatnim runom. Iznenada Tijest optuži Atreja da je nedostojni hvalisavac i pozove većnike svome domu, gde im pokaza runo i tako dokaza da je on vlasnik, i bi proglašen za dostojnog kralja Mikene.[5]

e) Zeus je ipak bio naklonjen Atreju i poslao mu je Hermesa s porukom: »Pozovi Tijesta i pitaj ga da li će, ako vidi da se sunce kreće suprotnim putem, hteti da se povuče sa prestola u tvoju korist?« Atrej učini što mu je bilo naloženo i Tijest pristane da abdicira u slučaju da se to dogodi. Na ovo Zeus, uz pomoć Eride, preokrenu zakon prirode, što se do tada nikad nije dogodilo. Helije, koji je već prevalio pola svoga puta, zaustavi kočije i okrenu glave konja prema istoku. Sedam Plejada i sve ostale zvezde povedoše se za njima, i te je večeri, prvi i poslednji put, sunce zašlo na istoku. Pošto je na ovaj način Tijestova prevara i pohlepa bila javno potvrđena, Atrej je stupio na mikenski presto i prognao Tijesta.[6] Kada je kasnije Atrej otkrio da je Tijest izvršio preljubu sa Ajropom, jedva je mogao da se uzdrži od besa. Ipak, za izvesno vreme on se ponašao kao da joj je oprostio.[7]

f) Ta Ajropa, koju neki zovu Europa, bila je Krećanka, kći kralja Katreja. Nju je otac jednog dana iznenadio kad je puštala ljubavnika k sebi u dvor, i zamalo je nije bacio ribama. Međutim, promenio je odluku na Nauplijevu molbu i prodao mu je kao robinju, po uobičajenoj ceni, i Ajropu i drugu kćer Klimenu, za koju je smatrao da mu sprema zaveru, pod uslovom da se nijedna od njih nikada više ne vrati na Kretu. Nauplije tada uze Klimenu sebi za ženu, a ona mu rodi Ojaka i pronalazača Palameda.[8] Atrej, čija je žena Kleoba umrla rodivši mu slabašnog sina, Pleistena — što je, u stvari, Artemidina osveta zbog neodržane reči — oženio se Ajropom i s njom izrodio Agamemnona, Menelaja i Anaksibija. Pleisten je takođe umro. Koljači koje je Atrej poslao da ubiju Tijestovog istoimenog vanbračnog sina sa Ajropom, greškom ubiše njegovog, za to se postarao Tijest.[9]

g) Atrej tada posla glasnike da domame Tijesta nazad u Mikenu, ponudivši mu izmirenje i udeo u vlasti nad kraljevinom; ali čim Tijest pristade, Atrej pogubi Aglaja, Orhomena i Kalileonta, trojicu Tijestovih sinova, koje je imao sa jednom od Najada, i to u samom Zeusovom oltaru, gde su se sklonili. Zatim je pronašao i ubio blizance maloga Pleistena Drugog i Tantala Drugog. On im je odrubio udove i izneo u loncu skuvane odabrane delove tela pred Tijesta, da ga počasti o njegovom povratku. Pošto se Tijest

najeo, Atrej posla po dečje krvave glave, stopala i šake, stavi ih na činiju i pokaza Tijestu šta je jeo. Tijest, povraćajući, pobeže i prokle strašnom kletvom seme Atrejevo.[10]

h) Još jednom prognan, Tijest pobeže najpre kralju Tesprotu u Sikion, gde mu je kćerka Pelopija, ili Pelopeja, bila sveštenica. Želeći da se osveti po svaku cenu, on potraži savet u Delfijskom proročištu i tamo mu rekoše da rodi sina sa sopstvenom kćeri.[11] Tijest nađe Pelopiju kako prinosi noćnu žrtvu Ateni Kolokasiji, i, strahujući da će profanisati obred, sakri se u obližnje grmlje. Uskoro se Pelopija, koja je povela obrednu igru, okliznu na lokvu krvi, isteklu iz grla žrtvenog crnog jagnjeta, i okrvavi svoju tuniku. Odmah otrča do ribnjaka koji je pripadao hramu, skide tuniku i poče da spira krv, kad Tijest skoči iza grma i napadne je. Pelopija ga nije poznala jer je nosio masku, ali je uspela da mu ukrade mač iz korica i da ga odnese nazad u hram, gde ga je sakrila ispod postolja Ateninog lika; a Tijest, našavši prazne korice, i bojeći se potrage, pobeže u Lidiju, zemlju svojih predaka.[12]

i) U međuvremenu je Atrej, bojeći se posledica svoga zločina, potražio savet u Delfima i odatle dobio odgovor: "Pozovi Tijesta iz Sikiona". Atrej stiže prekasno u Sikion i ne zateče Tijesta, ali se zaljubi u Pelopiju, za koju je mislio da je kći kralja Tesprota, i zatraži dozvolu da mu ona bude treća žena, pošto je u međuvremenu kaznio Ajropu. Željan da stekne tako moćnog saveznika, a i da učini uslugu Pelopiji, Tesprot pristade i svadba se održa odmah. Kad je došlo vreme, Pelopija rodi sina koga je začela sa Tijestom i odnese u goru. Dete nađoše pastiri, uzeše ga k sebi i dadoše mu jednu kozu da ga hrani — otud mu ime Ajgist ili »kozja snaga«. Atrej je verovao da je Tijest pobegao iz Sikiona na vest da on dolazi i da je dete njegovo, a da je Pelopija obolela od privremenog ludila koje ponekad snalazi žene posle porođaja. Zbog toga je preuzeo Ajgista od pastira i odgajio ga kao svoga naslednika.

j) Nastadoše rđave žetve i kuga poče da hara Mikenom i Atrej posla Agamemnona i Menelaja u Delfe da saznaju gde je Tijest. Oni ga slučajno sretnu kad se vraćao iz proročišta. Silom ga odvuku u Mikenu, gde ga Atrej strpa u tamnicu, a zatim naredi Ajgistu, kome tada beše sedam godina, da ga ubije na spavanju.

k) Tijest se iznenada probudi i zateče Ajgista kako mu s mačem u ruci stoji iznad glave; on se brzo okrenu u stranu i tako izbeže smrt. Zatim se podiže, razoruža dečaka naglim udarcem u ručni zglob i skoči da se dočepa mača. Utom prepoznade svoj mač, onaj isti koga je pre nekoliko godina izgubio u Sikionu! On ščepa Ajgista za ramena i uzviknu: »Odmah mi kaži kako je ovo došlo u tvoje ruke?« Ajgist promuca: "Avaj, dala mi ga je moja mati Pelopija." "Pokloniću ti život dečače«, reče Tijest, »ako izvršiš tri naređenja koja ti sada budem naložio." "Biću tvoj sluga u svemu", plakao je Ajgist, koji se nije nadao milosti. "Moja prva naredba je da dovedeš ovamo svoju majku", reče mu Tijest.

l) Ajgist posluša i dovede Pelopiju u tamnicu, a ona se, prepoznavši ga, rasplaka na njegovom ramenu, nazivajući ga dragim ocem sa puno razumevanja za njegova stradanja. "Kako si došla do ovoga mača, kćeri?" pitao je Tijest. "Uzela sam ga od nepoznatog stranca koji me je silovao jedne noći u Sikionu", odgovorila je ona. "To je moj mač", reče Tijest. Pelopija, užasnuta, dočepa mač i sjuri ga sebi u grudi. Ajgist je stajao zaprepašćen, ne razumevajući značaj izgovorenih reči. "Sad odnesi ovaj mač Atreju", beše druga Tijestova zapovest Ajgistu, "i reci da si izvršio svoj zadatak. Zatim se vrati ovamo!" Slepo poslušan, Ajgist odnese krvavi mač Atreju, koji pođe na obalu da zahvali Zeusu, radostan i ubeđen da se najzad otresao Tijesta.

m) Kad se Ajgist ponovo vratio u tamnicu, Tijest mu otkrije da mu je otac i izdade mu treće naređenje: "Ubij Atreja sine moj Ajgiste, i ovoga puta nemoj da promašiš!" Ajgist učini kako mu je rečeno i tako Tijest ponovo zavlada Mikenom.[13]

n) U Tijestovom stadu pojavi se tada još jedno rogato jagnje sa zlatnim runom i doraste do ovna. Posle toga su na taj način bogovi potvrđivali zlatan skiptar svakom kralju iz loze Pelopa; ovnovi su pasli na miru u dolini koja je bila ograđena nepremostivim zidom. Ali neki kažu da kraljevski znak nije bio živo biće, već srebrna posuda u koju je zlatno jagnje stavljeno, a drugi, opet, da Ajgist nije mogao ubiti Atreja, jer je još bio u pelenama kad je Agamemnon isterao njegovog oca Tijesta iz Mikene, otevši mu skiptar.[14]

o) Tijest leži sahranjen pored puta koji vodi od Mikene za Arg, nedaleko od Persejevog ćivota. Iznad njegovog groba stoji kamena figura ovna. Grob Atrejev i njegovu podzemnu riznicu još pokazuju među ruševinama grada Mikene.[15]

p) Tijest nije bio poslednji nesrećnik kome je za trpezom posluženo sopstveno dete. Nekoliko godina kasnije to se dogodilo Klimenu iz Arkadije, Shojnovom sinu, koji je osećao nedozvoljenu strast prema Harpaliki, svojoj kćeri koju je izrodio sa Epikastom. Pošto joj je uzeo nevinost, Klimen ju je udao za Alastora, ali je posle ponovo doveo k sebi. Harpalika, da bi mu se osvetila, ubije sina koga je rodila s ocem a koji joj je bio i sin i brat u isto vreme — skuva ga i iznese pred Klimena. Ona se pretvori u pticu grabljivicu, a Klimen se obesi.[16]

1. Sholijast uz Euripidovog Oresta 813; Tukidid: I, 9;
2. Apolodor: II, 4, 6 1 Epitome II, 11; Euripid: Orest 12;
3. Apolodor: Epitome II, 10; Euripid: Orest 995, uz sholijast; Seneka: Elektra 699; Sholijast uz Euripidovog Oresta 812, 890 i 998: Ceces: Hilijade I, 433; Ferekid, navodi ga sholijast uz Euripidovog Oresta 997;
4. Apolodor: Epitome II, 11; Sholijast uz Euripidovog Oresta 812; Sholijast uz Homerovu Ilijadu II, 106;
5. Ceces: Hilijade I, 426; Apolodor: loc. cit.; Sholijast uz Homerovu Ilijadu, II, 106; Euripid: Etektra 706;
6. Apolodor: Epitome II. 12; Sholijast uz Homera: loc. cit.; Euripid: Orest 1001; Ovidije: Umetnost ljubavi 327; Sholijast uz Euripidovog Oresta 312;
7. Higin: Fabula 86; Apolodor: Epitome II, 13;
8. Laktantije uz Statijevu Tebaidu VI, 306; Apolodor: III, 2, 2 i Epitome II, 10; Sofokle: Ajant 1295; Sholijast uz Euripidovog Oresta 432;
9. Higin: Fabule 97 1 86; Euripid: Helena 392; Homer: Ilijada II, 131, itd.;
10. Ceces: Hilijade 1, 18; Apolodor: Epitome II, 13; Higin: Fabule 88, 246 i 258; Sholijast uz Horatijevu Umetnost pesništva; Ajshil: Agamemnon 1590;
11. Apolodor: Epitome II, 13—14; Higin: Fabule 87—8; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 262;
12. Atenaj: III, 1; Higin: loc. cit. Fragmenti iz Sofoklovog Tijesta; Apolodor: Epitome II, 14;
13. Higin: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.;
14. Seneka: Tijest 224; Kikeron: O prirodi Bogova III, 26 t 68; Herodot iz Herakleje, navodi ga Atenaj: 231 c; Eustatije uz Homerovu Ilijadu, str. 268 i 1139; Ajshil: Agamemnon 1603;
15. Pausanija: II, 16, 5 i II, 18, 2—3;
16. Partenije: Erotika; Higin: Fabule 242, 246 i 255.

*

1. Mit o Atreju i Tijestu sačuvan je samo u visoko dramskim verzijama i izgleda da je zasnovan na rivalstvu sukraljeva za prevlast u Argolidi, kao u mitu o Akrisiju i Proitu (vidi 73, a). To je mnogo starija priča od priče o Heraklovim sinovima (vidi 146, k). Najezda Dorana na Peloponez oko 1050. godine pre nove ere, za koju Tukidid vezuje Atrejevo zlatno jagnje koje nije žrtvovano, podseća na Posejdonovog belog bika, koga je Minoj na sličan način sačuvao (vidi 88, c), ali je od iste pasmine kao i zlatoruni ovnovi posvećeni Zeusu na Gori Lafistiji, i Posejdonu na ostrvu Krumisi (vidi 70, 1). Posedovati ovakvo runo značilo je kraljevsko dostojanstvo, jer ga je kralj upotrebljavao o svečanostima posvećenim kiši (vidi 70, 2 i 6). Jagnje je metaforički zlatno: u Grčkoj se kaže: »Voda je zlato«, a runo je čarolijom izazivalo kišu. Ova metafora je, možda, proizašla i iz običaja da se runo upotrebljava pri ispiranju zlatnog praha iz reka u Maloj Aziji; retka jagnjad sa pozlaćenim zubima koja su se pojavljivala u istočnom Sredozemlju bila su, kažu, potomci ovaca koje je mladi Zeus čuvao na planini Ida. (U osamnaestom veku ledi Meri Vortli Montagju raspitivala se za ovu iščezlu retkost, ali nije mogla da joj utvrdi poreklo.) Može lako biti da je kraljevski agrolidski skiptar na vrhu imao zlatnog ovna. Apolodor je nejasan kad govori o pravnoj strani rasprave. Međutim, Tijestovo tvrđenje da mu je jagnje ukradeno iz stada čim se ojagnjilo, verovatno je isto kao i tvrđenje Majvea u raspravi o biku u irskom bratoubilačkom ratu bikova.

2. Euripid je u priču upleo Eridu na pogrešnom mestu: pre će biti da je ona izazvala svađu među braćom nego da je pomogla Zeusu da obrne sunčev tok — pošto to nije spadalo u delokrug njenih moći. Klasični gramatičari i fllozofi su ovaj događaj objašnjavali na bezbroj netačnih načina, u koje se ubraja i pokušaj protestanata dvadesetog stoleća da ga objasne naučno prema podacima o kretanju sunčeve slike (2 Knjiga kraljeva XX, 1—11). Lukijan i Polibije pišu da su Argoliđani u vreme Atrejeve i Tijestove svađe oko prestola već imali zvezdoznance i složili se da za kralja izaberu najboljeg astronoma. U nadmudrivanju koje je nastalo, Tijest je isticao da sunce u doba Prolećnog festivala uvek izlazi u znaku Ovna — otuda i priča o zlatnom jagnjetu. Prorok Atrej, medutim, beše bolji: on je dokazao da sunce i zemlja putuju različitim pravcima i da je ono što izgleda kao suncev zalazak u stvari zemljin zalazak. Na ovo ga Argoliđani izaberu za kralja. (Lukijan: O astrologiji 12; Polibije, navodi ga Strabon: I, 2, 15). Higin i Servije se takođe slažu da je Atrej bio astronom, ali mu pripisuju da je prvi matematički predvideo pomračenje sunca, pa je — pošto se račun pokazao tačan, njegov ljubomorni ojađeni brat Tijest napustio grad (Higin: Fabula 258; Servije uz Vergilijevu Ajneidu 1, 572). Sokrat je shvatio mit mnogo bukvalnije; smatrao je da ide u prilog njegovoj teoriji da se vasiona navija i odvija u naizmeničnim kruženjima koja traju veoma dugo i da izmenu pravca kretanja prate velika razaranja života na zemlji (Platon: Državnik 12—14).

3. Ipak, da bi se priča razumela, čovek ne sme da je shvati ni kao mitologiju ni kao filozofiju, već mitološki, naime u granicama starodrevnih sukoba svetih kraljeva i njihovih vojskovođa. Kralj je vladao do sunčane dugodnevnice kada sunce doseže svoju najseverniju tačku; tada kralja ubija njegov vojskovođa, koji vlada dok se sunce svakodnevno povlači prema jugu, ka položaju koji će zauzeti o zimskoj kratkodnevici. Ova uzajamna mržnja, pojačana seksualnom ljubomorom, zbog toga što se vojskovođa ženi udovicom svoga suparnika, obnovljena je u Argolidi kod sukraljeva čija je vladavina trajala jednu veliku godinu; i sukraljevi su se svađali zbog Ajrope, kao što su činili Akrisije i Proit zbog Danaje. Mit o Jezekiji, kome je na smrtnom času, u znak Jehovine posebne milosti, prorok Isaija dodao deset godina vladavine vrativši sunce unazad za deset oznaka na časovniku Ahazanovu (2 Knjiga kraljeva XX, 8—11 i Jsaija XXXVII, 7—8), govori da je i jevrejska, a možda i palestinska tradicija dozvoljavala kralju da, posle izmenjenog kalendara, produži svoju vladavinu na devetnaest godina, umesto da umre posle devete. Možda je Atrej u Mikeni dobio sličnu dozvolu.

4. Ljudožderska gozba u Zeusovu čast, koja se javlja u mitu o Tantalu (vidi 108, c), ovde je pobrkana sa godišnjom žrtvom dečaka zamenika, kao i sa mitom o Kronu, koji je izbljuvao svoju i Reinu decu, (vidi 7, d). Tijestova otmica Pelopije podseća na mit o Kiniri i Smirni (vidi 17, h), i najbolje se objašnjava kraljevim pokušajem da produži vladavinu preko uobičajenog trajanja ženidbom sa svojom poćerkom naslednicom. Ajropino izbavljenje od kretskih riba poistovećuje je sa Diktinom — Britomartis, koju je njen deda Minoj bacio u more (vidi 89, b). Ajgist, koga je hranila koza, poznato je novogodišnje dete u Misterijama (vidi 24, 6; 44, 1; 76, a; 105, 1 itd.).

5. Priča o Klimenu i Harpaliki — postojala je i tračanska Harpalika, neka vrsta Atalante — spaja mitove o Kiniri i Smirni (vidi 18, h) i o Tereju i Prokni (vidi 46, a). Ako to nije neka prerada za pozorište, na šta navodi Klimenovo nimalo mitsko samoubistvo vešanjem, Klimen mora biti da je pokušao da obnovi pravo na presto udajom naslednice, u ovom slučaju svoje kćeri, za interreksa, da bi, pošto ga je ubio, naslednicu ponovo uzeo k sebi i tako obezbedio još jedan period vladavine. Alastor znači »osvetnik«, ali njegova osveta se ne vidi u mitu; možda je po ranijoj verziji Alastor bio žrtvovan.

112 AGAMEMNON I KLITAJMNESTRA

Neki kažu da su Agamemnon i Menelaj već bili dorasli da zarobe Tijesta u Delfima; po drugima su, kad je Ajgist ubio Atreja, još bili deca, koju je dadilja uspela da spase zahvaljujući prisustvu duha. Dohvatila ih je, jednog na jednu, a drugog na drugu ruku, i pobegla Polifeidu, dvadesetčetvrtom kralju Sikiona, gde su

odmah bili povereni Ojneju iz Ajtolije. Svi se ipak slažu da im je, pošto su proveli nekoliko godina na Ojnejevu dvoru, kralj Tindarej od Sparte povratio imanje. U pohodu na Mikenu, Tindarej dobi od Tijesta, koji se beše sklonio u Herin oltar, obećanje da će predati skiptar Agamemnonu, Atrejevom nasledniku, i otići u progonstvo da se više nikada ne vrati. Na ovo Tijest ode Kiteru, dok Ajgist, bojeći se Agamemnonove osvete, pobegao kralju Kilirabu, sinu kralja Stenela.[1]

b) Govorilo se da je Zeus darivao moć domu Ajaka, mudrost domu Amitaona, a bogatstvo domu Atrejevu. Oni su zaista bili bogati: Agamemnonu su plaćali danak, kako na kopnu, tako i na moru, kraljevi Mikene, Korinta, Kleone, Orneje, Aratire, Sikiona, Hiperesije, Gonose, Pelene, Ajgije, Ajgijale i Helike.[2]

c) Agamemnon je prvo objavio rat Tantalu, kralju Pise, sinu svog ružnog ujaka Broteja, ubio ga u borbi i nasilno se oženio njegovom udovicom Klitajmnestrom, koju je Leda rodila kralju Tindareju iz Sparte. Klitajmnestrina braća, Dioskuri, krenuše zbog toga u pohod na Mikenu, ali je u međuvremenu Agamemnon, već otišao na poklonjenje svome dobrotvoru Tindareju, koji mu oprosti i dozvoli da zadrži Klitajmnestru. Posle smrti Dioskura, Menelaj se oženi njihovom sestrom Helenom, a Tindarej mu ustupi presto.[3]

d) Klitajmnestra rodi Agamemnonu sina Oresta i tri kćeri: Elektru ili Laodiku, Ifigeneju ili Ifijanasu i Hrisotemidu; neki pak kažu da je Ifigeneja bila Klitajmnestrina nećaka, kći Teseja i Helene, koju je ona iz sažaljenja usvojila.[4]

e) Kad je Parid, sin trojanskog kralja Prijama, zaveo Helenu i tako prouzrokovao trojanski rat, obojica, i Agamemnon i Menelaj, behu deset godina odsutni od kuće; Ajgist im se, međutim, nije pridružio, jer je više voleo da ostane u Argu smišljajući osvetu domu Atrejevu.[5]

f) Pošto nije dobio zadovoljenje od Agamemnona i ostalih grčkih vođa zbog toga što mu je sin Palamed kamenovan, Nauplije, Klimenin muž, napusti Troju i, ploveći obalom Atike i Peloponeza, stade da nasrće na nezaštićene i osamljene žene svojih neprijatelja, nagoneći ih na preljubu. Kad je čuo da je Klitajmnestra jedna od najvoljnijih da popusti Naupliju, Ajgist odluči da postane njen ljubavnik i da, uz njenu pomoć, ubije Agamemnona čim se završi rat u Troji [6].

g) Hermes, koga je poslao sveznajući Zeus, opomenuo je Ajgista da se ostavi tog posla, upozoravajući ga da će Orest, kad odraste, biti primoran da osveti oca. I pored svoje rečitosti, Hermes nije uspeo da odvrati Ajgista, koji ode u Mikenu noseći bogate darove a u srcu mržnju. U početku je Klitajmnestra odbijala njegova udvaranja, jer je Agamemnon, saznavši da Nauplije boravi u Mikeni, naredio svojim stražarima na dvoru da dobro čuvaju prilaze, da paze na nju i da mu pošalju pismeni izveštaj na najmanji znak nevernosti. Ali Ajgist se dokopa starog pevača i otpremi ga na pusto ostrvo, ne ostavivši mu ništa za hranu, te mu ptice grabljivice raznesoše kosti. Klitajmnestra malo zatim popusti Ajgistovim zagrljajima, a on tada proslavi svoj uspeh, u koji se malo nadao prinevši žrtve paljenice Afroditi i darove u tkaninama i zlatu Artemidi koja je pothranjivala mržnju prema Atrejevom domu.[7]

h) Klitajmnestra nije imala radi čega da voli Agamemnona: prvo joj je ubio prvog muža Tantala i prvorođeno dete i nasilno se oženio njome, a potom je otišao u rat, koji se, izgledalo je, nikad neće okončati; on je takođe odobrio žrtvovanje Ifigeneje u Aulidi — a što joj je naročito teško padalo, govorilo se da će dovesti Prijamovu kćer Kasandru, proročicu, kao svoju ženu u svemu osim po zvanju. Uistinu Kasandra je rodila Agamemnonu sinove blizance Teledama i Pelopa, ali izgleda da on nije nameravao bilo čime da povredi Klitajmnestru. Nju je o svemu obavestio Nauplijev preživeli sin Ojak, koji je, da bi osvetio ubijenog brata, Klitajmnestru namerno navodio na ubistvo.[8]

i) Klitajmnestra se, zajedno sa Ajgistom, u potaji odluči da ubije i Agamemnona i Kasandru. Bojeći se ipak da se oni iznenada ne pojave, ona napisa pismo Agamemnonu da upali vatrecna planini Idi čim padne Troja, a sama se pobrinu da niz vatri na planinama lančano prenose njegov signal i stignu do Argolide preko rta Hermaja na ostrvu Lemno, i planina Atosa, Makiste, Mesapije, Kitajrona, Ajgiplankta i Arahne. I na krovu dvorca u Mikeni bio je postavljen stražar, veran Agamemnonov sluga, koji je proveo čitavu godinu dana oslonjen na laktove i pogleda uprtog u pravcu planine Arahne, sluteći nesreću kao verno pseto. Najzad, jedne tamne noći, on spazi sjaj udaljene buktinje i otrča da javi Klitajmnestri. Ona proslavi novost žrtvama zahvalnosti, mada je, u stvari, želela da se opsada Troje nikad ne završi. Ajgist tada postavi jednog od svojih ljudi da stražari na obali, obećavši mu dva zlatna talanta za prve vesti o Agamemnonovom iskrcavanju.

j) Hera je spasla Agamemnona iz strahovite bure koja je uništila mnoge grčke lađe u povratku, a Menelaja odvukla u Egipat. Agamemnona najzad povoljan vetar dovede do Nauplije. Čim se iskrcao, on se saže da poljubi tlo, plačući od radosti. U međuvremenu, stražar pohita Mikeni po svoja dva talanta, a Ajgist odabra dvadeset svojih najhrabrijih ratnika, posakriva ih u dvoru i zapovedi da se pripremi sjajna večera, pa, popevši se u svoje kočije, ode da dočeka Agamemnona.[9]

k) Klitajmnestra pozdravi svoga od puta umornog muža na izgled ushićena, razvi purpurni ćilim pred njegove noge i povede ga ka kupatilu, gde su mu robinje pripremile toplo kupanje; ali Kasandra ostade van dvora jer je bila pala u proročki trans, odbijajući da uđe i vičući na sav glas kako miriše krv, i kako je Tijestovo prokletstvo svom snagom prisutno u velikoj trpezariji. Kad se Agamemnon okupao, samo što je kročio spreman da se prihvati odlične večere koja je bila postavljena u trpezariji, Klitajmnestra mu priđe da bi mu tobož stavila ubrus, ali umesto toga mu nataknu na glavu mrežu, bez otvora za glavu i ruke, koju je sama otkala. Uhvaćen ovako kao riba, Agamemnon pogibe od Ajgistove ruke dva puta udaren njegovim dvogubim mačem.[10] On poče da klizi srebrnom ivicom kade, a Klitajmnestra mu priđe i odrubi mu glavu sekirom, da bi se osvetila za nepravdu koju joj je naneo.[11] Ona zatim istrča da istim oružjem ubije Kasandru, ne zaustaviviši se čak ni toliko da sklopi oči i usta svome mužu; samo je njegovom kosom obrisala krv koja ju je poprskala. dajući time na znanje da je sam kriv za svoju smrt.[12]

l) U dvoru se tad razbuktala žestoka bitka između Agamemnonovih telohranitelja i Ajgistovih pomagača. Ratnici su ubijani kao svinje za gozbu kakvog bogataša, a mnogi su ležali unaokolo ječeći, ranjeni, u lokvama krvi. Toga dana Ajgistu pripade pobeda. Napolju se Kasandrina glava kotrljala po zemlji, a Ajgist iskoristi priliku i sa zadovoljstvom ubi i njena dva sina koja je rodila Agamemnonu; ali ipak nije uspeo da se dokopa jednog drugog Agamemnonovog vanbračnog sina, po imenu Halesa ili Haliska. Heles je uspeo da pobegne i, posle mnogo lutanja u progonstvu, osnovao je grad Faleru u Španiji i svoje sugrađane uputio u Herine misterije, koje se još obavljaju na argolidski način.[13]

m) Ovo krvoproliće dogodilo se trinaestog dana meseca gameliona (januara) i Klitajmnestra, bez straha od božanskog gneva, odredi da taj trinaesti dan bude praznik; proslavljala ga je priređujući igre i prinoseći ovce na žrtvu svojim naklonjenim bogovima. Neki su odobravali njenu odluku, ali drugi su smatrali da je nanela večnu ljagu svim ženama, čak i onima koje su poštene i pune vrlina. I Ajgist je zahvalio boginji koja mu je pomogla.[14]

n) Spartanci tvrde da je Agamemnon sahranjen u Amikli, koja je danas omanje selo, gde se mogu videti i Klitajmnestrini grob i statua, a takođe i Kasandrino svetilište i statua; stanovnici čak veruju da je i Agamemnon tamo ubijen.. Istina je, međutim, da Agamemnonov grob leži pod ruševinama Mikene, sasvim blizu groba njegovog kočijaša, njegovih drugova koje je pobio Ajgist, i Kasandrinih blizanaca.[15]

o) Menelaja je kasnije o zločinu obavestio Protej, prorok sa Fara, i pošto je on prineo na žrtvu duhu svoga brata hekatombu, u njegovu čast sagradio je senotaf pored Egipatske reke. Kad se osam godina docnije vratio u Spartu, podigao je hram Zeusu Agamemnonu, a ima i drugih takvih hramova u Klazomeni u Joniji i Lapersi na Atici, iako se zna da Agamemnon nikada nije vladao u tim mestima.[16]

1. Higin: Fabula 88; Eusebije: Hronike I, 175—6, izd. Schoene; Homer: Ilijada II, 107—8 1 Odiseja III, 863; Ajshil: Agamemnon 529; Pausanija: II, 18. 4; Ceces: Hilijade I, 433;
2. Hesiod, navodi ga Suida sub alce; Homer: Ilijada 108 1 569—80;
3. Apolodor: 111, 10, 6 1 Epitome II, 16; Eurtpid: Ifigenija u Aulidi 1148:
4. Apolodor: loc. cit.; Homer: Ilijada IX, 145; Durid, navodi ga Ceces: O Likofronu 183;
5. Homer: Odiseja III, 263;
6. Apolodor: Epitome VI, 8—9:
7. Homer: Odiseja I, 35, 1 III, 263—75;
8. Euripid: Ifigenija u Aulidi 1148; Sofokle: Elektra 531; Pausanija: III, 19. 5 i II, 16, 5; Higin: Fabula 117;
9. Higin: loc. cit.; Ajshil: Agamemnon 1 i 282; Euripid: Elektra 1076; Homer: Odiseja IV, 524—37; Pausanija: II, 16, 5;

10. Ajshil: Agamemnon 1220—1391, 1521 i Eumenide 631—5: Euripid: Elektra 157 i Orest 26; Ceces: O Likofronu 1375; Servije uz Vergilijevu Ajneidu XI, 267; Triklin uz Sofoklovu Elektru 195; Homer: Odiseja III, 193 i 303—5; XI. 529—37;
11. Sofokle: Elektra 99; Ajshil: Agamemnon 1372 i 1535:
12. Ajshil: loc. cit.; Sofokle: Elektra 445—6;
13. Homer: Odiseja XI, 400 i 442; Pausanija: II, 16. 5; Vergilije: Ajneida VII, 723; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VII, 695; Ovidije: Umetnost ljubavi III, 13, 31;
14. Sofokle: Elektra 278—81; Homer: Odiseja III, 263; XI, 405 i VI, 512;
15. Pausanija: II, 16, 5 i III, 19, 5; Pindar: Pitijske ode I, 32; Homer: Ilijada IV, 228;
16. Homer: Odiseja IV, 512 i 581; Ceces: O Likofronu 112—114 i 1369; Pausanija: VII, 5, 5.

*

1. Mit o Agamemnonu, Ajgistu, Klitajmnestri i Orestu sačuvao se u već toliko stilizovanom dramskom obliku da su prvobitni oblici gotovo pali u zaborav. Nit istine u ovakvim tragedijama obično treba tražiti u načinu na koji kralj gubi život: da li ga bacaju sa stene kao Teseja, živog spaljuju kao Herakla, rastržu kočijama kao Ojnomaja, a proždiru ga divlji konji kao Diomeda, davi li se u vodi kao Tantal, ili biva ubijen gromom kao Kapanej. Agamemnon umire na neobičan način: glave umotane u mrežu, jednom nogom još u kadi a drugom na podu u prostoriji za kupanje — što znači »ni obučen, ni svučen, ni na suvoj zemlji ni u vodi, ni u svojoj palati, niti van nje« — prilike koje umnogome podsećaju na smrt svetog kralja Lju-Laja, koga su usred letnje dugodnevnice u Mabinogionu ubili žena nevernica Bladuved i njen ljubavnik Gron. Slična priča koju priča Saks Gramatik u svojoj Istoriji Danske s kraja dvanaestog veka, navodi na pomisao da je Klitajmnestra možda pružila Agamemnonu jabuku i ubila ga u trenutku kad ju je prineo ustima, tako da nije ni jeo ni postio (Bela Boginja, str. 308. i 4D1). To je onda u osnovi poznati mit o svetom kralju koji umire o dugodnevici, o boginji koja ga izdaje, vojskovođi koji ga nasleđuje i sinu koji ga sveti. Klitajmnestrina sekira je kretski simbol suverene vlasti, a mit ima dodirnih tačaka sa mitom o ubistvu Minoja, koje je takođe izvršeno u kupatilu. Ajgistove vatre na planinama — o jednoj je Ajshil zabeležio da je od vresa (vidi 18, 3), jesu vatre radosnice koje su paljene u vreme prinošenja žrtava o dugodnevnicama. Boginja u čiju je čast Agamemnon žrtvovan, pojavljuje se u trojstvu kao njegove "kćeri": Elektra ("ćilibar"). Ifigeneja ("majka snažne rase") i Hrisotemida ("zlatni poredak").

2. Ova drevna priča bila je pomešana sa legendarnom svađom suparničkih dinastija na Peloponezu. Klitajmnestra je bila spartanska naslednica kraljevske kuće; Spartanci su tvrdili da je njihov predak Tindarej ustoličio Agamemnona na prestolu u Mikeni, po čemu bi se moglo zaključiti da su Spartanci pobedili Mikence u boju za Amiklu, grad u kome su Agamemnon i Klitajnmestra bili poštovani.

3. »Zeus Agamemnon», »vrlo odlučan Zeus«, bila je božanska titula koju nisu nosili samo mikenski kraljevi, već i kraljevi u Laperi i Klazomeni, a po svemu i kraljevi danajskih i ahajskih naseobina pored Egipatske reke, koja se ne sme pobrkati sa rekom Nil. Egipatska reka se pominje kod Isusa Navina XV, 4 kao granična reka Palestine i Egipta; osim toga, uz obalu kod Askalona i blizu Tira bilo je i drugih danajskih i ahajskih naseobina (vidi 169, f).

4. Trinaesti dan, datum koji se praznovao i u Rimu pod nazivom Ide, odgovarao je dobu punog meseca u vreme kad se kalendar računao isključivo po mesečevim menama. Po predanju, grčku flotu je na povratku iz Troje zahvatila zimska bura; prema tome, Agamemnon nije umro u junu, nego u januaru.

113 ORESTOVA OSVETA

Orest, koji je rastao kod svoga dede Tindareja i babe Lede, koji su ga mnogo voleli, išao je sa Klitajmnestrom i Ifigenejom u Aulidu.[1] Ali neki kažu da ga je Klitajmnestra poslala u Fokidu pred sam povratak Agamemnona, a drugi da je one večeri kad je ubijen Agamemnon, Orest imao tek deset godina i da

ga je spasla njegova dadilja Arsinoja ili Leodameja, ili Gejlisa, koja je poslala svoga sina u prinčevu sobu da spava, tako da je Ajgist ubio njega umesto Oresta.[2] Po nekima, opet, Oresta je iz grada izvela njegova sestra Elektra uz pomoć starog očevog učitelja, i uvila dečaka u odeću ukrašenu krznom divljih zveri koju je sama tkala.[3]

b) Pošto su se izvesno vreme krili kod pastira na reci Tan, koja deli Argolidu od Lakonije, učitelj je sa Orestom uspeo da stigne na dvor pouzdanog saveznika doma Atrejeva Strofija, koji je vladao u Krisi, u predgorju Parnasa.[4] Ovaj Strofije oženio se Agamemnovom sestrom Astihijom, ili Anaksabijom ili Kindragorom. U Krisi, Orest nađe sebi divnog druga u igri — Strofijevog sina Pilada, koji je bio nešto mlađi od njega, i njihovo prijateljstvo uđe u poslovicu.[5] Od starog učitelja je Orest sa bolom saznao da je Agamemnonovo telo, bačeno sa vrha kuće, Klitajmnestra sahranila na brzinu, bez žrtve livenice, pa čak i bez mirtinog drveta, a da je Mikencima bilo zabranjeno da prisustvuju pogrebu.[6]

c) Ajgist je vladao Mikenom sedam godina; on se vozio u Agamemnonovim kočijama, sedao na njegov presto, nosio Agamemnonov skiptar i oblačio njegove odore, spavao u njegovoj postelji i trošio njegovo bogatstvo. I pored svega toga što je uživao u blagodetima kraljevanja, jedva da je bio nešto više od Klitajmnestrinog roba, dok je ona bila pravi vladar Mikene.[7] Kad bi se napio, on bi skakao po Agamemnonovom grobu i bacao se kamenjem vičući: »Dođi, Oreste, dođi i odbrani svoje!« Uistinu on je živeo u senci straha od osvete, pa mada je imao telesnu gardu sastavljenu od poverljivih stranaca, nijednu noć nije proveo u zdravom snu. Onome ko bi pogubio Oresta obećao je veliku nagradu u zlatu.[8]

d) Elektru je isprosio njen rođak Kastor iz Sparte, ali on je umro i proglašen je za polubožanstvo. Iako je potom Elektru prosio vodeći grčki princ, Ajgist se bojao da će ona roditi sina koji bi mogao osvetiti Agamemnona, pa je objavio da nijedan prosac neće biti prihvaćen. Elektra je prema Ajgistu pokazivala neskrivenu mržnju, a on je bio sklon da je ubije, jer se bojao da ona potajno ne legne sa nekim od vojskovođa u dvoru i rodi kopile; ali svaki takav pokušaj zabranila mu je Klitajmnestra, koju nije mučila savest zbog njenog udela u ubistvu Agamemnona, ali se bojala da ne povredi bogove. Ona mu je, ipak, dozvolila da Elektru uda za jednog mikenskog seljaka koji, pošto se plašio Oresta, a budući častan i po prirodi, nikad nije iskoristio priliku koje nije bio dostojan.[9]

e) I tako, zanemarena od Klitajmnestre, koja je Ajgistu rodila troje dece — Ertona, Aleta i drugu Helenu — Elektra je živela u nedostojnom siromaštvu i pod stalnim nadzorom. Najzad su odlučili da je, ako se na izmiri sa sudbinom kao njena sestra Hrisotemida, i ako ne prestane da javno naziva Ajgista i Klitajmnestru ubicama i preljubnicima, prognaju u neki daleki grad i tamo zatvore u tamnicu gde sunčev zrak nikad ne dopire. Međutim Elektra je prezirala Hrisotemidu zbog njene pokornosti i nelojalnosti prema mrtvom ocu i potajno slala Orestu poruke, podsećajući ga na osvetu koja se od njega očekivala.[10]

f) Orest je sad već bio mladić u punoj snazi i otišao je u Delfe da se u proročištu raspita treba li ili ne da uništi ubice svoga oca. Apolonov odgovor, potvrđen Zeusovom vlašću, beše da će ga, ako prenebregne da osveti Agamemnona, ljudi odbaciti, da će mu biti zabranjeno da uđe u bilo koje svetilište ili hram, i da će se zaraziti leprom, koja će mu nagrizati telo i pretvarati ga u kašu.[11] Preporučeno mu je da prospe žrtvu livenicu na Agamemnonov grob i spusti pramen svoje kose na njega, i da hrabro, bez pomoći oružanih ljudi, izvrši kaznu nad ubicama. U isto vreme ga je Pitonka opomenula da Erinije neće biti voljne da mu oproste materoubistvo, i zato, u Apolonovo ime, ona Orestu dade luk i rog pomoću kojih će se braniti od njihovih napada ako postanu neizdržljivi. Pošto izvrši ono što mu se nalaže, trebalo je da se vrati u Delfe i stavi pod Apolonovu zaštitu.[12]

g) Posle osam, a po nekima posle dvadeset godina, Orest se tajno vrati u Mikenu preko Atene, rešen da ubije Ajgista i svoju majku.[13] Jednog jutra zajedno sa Piladom, on dođe na Agamemnonov grob, i tamo, odsekavši pramen svoje kose, prizva podzemnog Hermesa, zaštitnika očinstva. Utom priđe grobu jedna grupa prljavih i čupavih robinja i poče da oplakuje pokojnika. Orest se beše sakrio u obližnji grm da ih posmatra. Te noći je, naime, Klitajmnestra usnila kako je rodila zmiju koju je povila u pelene i podojila. Odjednom je u snu počela da zapomaže i uznemirila je čitav dvor, plačući i govoreći kako zmija iz nje ne isisava samo mleko već i krv. Proroci, sa kojima se posavetovala, smatrali su da je izazvala gnev mrtvog; tako su robinje po njenom naređenju naricale. One su prosule žrtvu livenicu na Agamemnonov grob u nadi da smire njegov duh. Elektra, koja beše jedna od njih, prosula je livenicu u svoje ime, a ne u ime svoje

matere, molila je za Agamemnonovu osvetu umesto za oproštaj i preklinjala Hermesa, Majku Zemlju i ceo podzemni svet da čuju njenu molbu. Primetivši pramen plave kose na grobu, ona odmah shvati da to može biti samo Orestov pramen, jer je ličiio na njenu kosu, a i zbog toga što se niko drugi osim njega ne bi usudio da ga tu ostavi.[14]

h) Mučena nadom i sumnjom, ona poče da meri otiske svojih i Orestovih stopala u ilovači pored groba i taman poče da uočava porodične odlike, kad se Orest pojavi iz zaklona i potvrdi ko je on, pokazujući joj odoru u kojoj beše pobegao iz Mikene. Elektra ga dočeka s radošću i usihićenjem, te zajedno prizvaše svoga pretka, oca Zeusa, koga je Agamemnon uvek poštovao, podsećajući ga da mu, ako izumre dom Atrejev, niko više u Mikeni neće prinositi uobičajenu hekatombu, pošto Ajgist poštuje druga božanstva.[15]

i) Kad Orest saznade od robinja za Klitajnmestrin san, on poznade sebe u zmiji i zakle se da će doista biti lukav kao zmija i prosuti krv iz njenog nečasnog tela. Potom se dogovori sa Elektrom da se ona vrati u dvor i da ništa ne govori Klitajmnestri o sastanku s bratom. On i Pilad krenuće za njom na određenom odstojanju i zatražiće gostoprimstvo na kapiji, pretvarajući se da su iz Fokide, a govoriće narečjem ljudi sa Parnasa. Ako vratar odbije da ih primi, Ajgistovo negosto-primstvo izazvaće veliki gnev u gradu, a ako ih primi, oni neće propustiti da se osvete. Uskoro Orest zakuca na dvorsku kapiju, tražeći da vidi gospodara ili gospodaricu kuće. Izađe sama Klitajmnestra, ali ne prepoznade Oresta. On se pretvarao da je Ajtoljanin iz Daulide i da donosi tužne vesti od Strofija, koga je slučajno sreo na putu za Arg; reče joj da je njen sin Orest mrtav i da mu se pepeo čuva u bronzanoj urni. Strofije je želeo da zna da li pepeo da pošalje u Mikenu ili da ga sahrani u Krisi.[16]

j) Klitajmnestra primi Oresta dobrodošlicom. i sakrivši radost od posluge, posla svoju staru dadilju Gejlisu da dozove Ajgista iz obližnjeg hrama. Ali Gejlisa je prepoznala prerušenog Oresta i izmenila poruku; saopštila je Ajgistu neka se raduje, jer će sada moći slobodno ići nenaoružan i sam pozdraviti glasnika koji mu donese dobre vesti: njegov neprijatelj je mrtav.[17] Ne podozrevajući ništa, Ajgist uđe u dvor, a da bi stvar bila uverljivija, u tom trenutku stiže Pilad noseći bronzanu urnu. On saopšti Klitajmnestri da je u urni Orestov pepeo, koji je Strofije odlučio da pošalje u Mikenu. Ovo je izgledalo samo kao potvrda prethodne poruke, te Ajgist prestade da se čuva; Orestu tako ne beše teško da izvuče mač i da ga pogubi. Klitajmnestra namah poznade svoga sina i pokuša da mu smekša srce ogolevši grudi, pozivajući ga na sinovsku dužnost; Orest je poseče jednim udarcem mača i ona pade pored svoga ljubavnika. Stojeći pored mrtvih tela, on se obrati slugama držeći u ruci još uvek krvavu mrežu u kojoj je izdahnuo Agamemnon i rečito se opravda što je ubio Klitajmnestru, podsećajući ih na njenu izdaju i dodajući da je Ajgist pred zakonom kriv zbog preljube.[18]

k) Orest se nije zadovoljio samo Klitajmnestrinom i Ajgistovom smrću, već pogubi i njihovu kćer, drugu Helenu, a Pilad pobedi Nauplijeve sinove koji su priskočili u pomoć Ajgistu.[19]

l) Neki, međutim, kažu da se sve ovo desilo u Argu, trećega dana Herine proslave, baš pred početak devojačke trke. Ajgist beše pripremio gozbu za nimfe u blizini konjskih livada i pre nego što će Heri prineti na žrtvu bika, skupljao je mirtine grančice da mu ukrasi glavu. Dodaju još da Elektra, kad je srela Oresta na Agamemnonovom grobu, nije htela u početku da veruje da je on njen davno izgubljeni brat, bez obzira na sličnost njihove kose i odeće koju joj je pokazao. Najzad ju je ubedio ožiljak na čelu; taj ožiljak je Orest zadobio još u detinjstvu, kad su on i Elektra jurili za jelenom pa se on okliznuo i u padu posekao glavu o oštru stenu.

m) Pokoravajući se uputstvima koja mu je Elektra šaputala u uho, Orest smesta ode u oltar, gde su upravo klali bika i kad se Ajgist sagnu da razgleda iznutricu, Orest ga udari svetom sekirom po glavi. U međuvremenu Elektra izmami Klitajmnestru iz dvora, pretvarajući se kako je pre deset dana rodila sina svome mužu seljaku; i kad je Klitajmnestra, radoznala da vidi svoje prvo unuče, ušla u seosku kolibu, Orest koji je čekao skriven iza vrata, ubi je bez milosti.[20]

n) Drugi kažu, iako se slažu da se ubistvo desilo u Argu, da je Klitajmnestra poslala Hrisotemidu na Agamemnonov grob sa livenicom, pošto je usnila kako je Agamemnon oživeo, istrgao skiptar iz Ajgistovih ruku i zabo ga tako čvrsto u zemlju da je počeo da pupi i pušta grančice i grane koje najzad baciše senku na

svu mikensku zemlju. Prema ovoj priči, Ajgista i Klitajmnestru dovela je u zabludu vest da je Orest slučajno ubijen u trci kočijama o Pitijskim igrama. Orest, kao dokaz Elektri, nije pokazao ni pramen svoje kose, ni obrubljenu odoru, ni ožiljak, već Agamemnonov lični pečat, koji beše usečen na komandu Pelopove plećke od slonovače.[21]

o) Neki opet odbijaju da je Orest ubio Klitajmnestru svojim rukama, već tvrde da ju je predao sudijama koji su je osudili na smrt; i tako je njegov jedini greh bio što nije svebeše usečen na komadu Pelopove plećke od slonovače.[21]

1. Euripid: Orest 482; Ifigenija u Aulidi 622;
2. Ajshil: Agamemnon 877 i Hoefore 732; Euripid: Elektra 11; Pindar: Pitijske ode XI, 17, uz sholijast;
3. Apolodor: Epitome VI, 24. Euripid: loc. cit. i 542; Ajshil: Hoefore 232:
4. Euripid: Elektra 409—12; Sofokle: Elektra 11; Pindar: Pitijske ode XI, 34—8:
5. Higin: Fabula 117; Sholijast uz Euripidovog Oresta 33, 764 i 1235: Euripid: Ifigeneja na Tauridi 921; Apolodor: Epitome VI, 24; Ovidije: Poslanice sa Ponta III, 2, 95—8;
6, Euripid: Elektra 289 i 323—5; Ajshil: Hoefore 431;
7 Homer: Odiseja III, 305; Euripid: Elektra 320 i 931; Sofokle: Elektra 267 i 651:
8. Euripid: Elektra 33, 320 i 617; Higin: Fabula 119;
9. Euripid: Elelctra 19, 253 l 312;
10. Higin: Fabula 122; Ptolemaj Hefajstionov: IV, navodi ga Fotije. str. 479; Euripid: Elektra 60—4; Ajshil: Hoefore 130; Sofokle: Elektra 341, 379 1 516;
11. Apolodor: Epitome VI, 24; Ajshil: Eumenide 662 i Hoefore 269;
12. Sofokle: Elehtra 36—7 i 51—2; Euripld: Orest 268—70; Ajshil: Hoefore 1038;
13. Honier; Odiseja III, 306; Hipoteze o Sofoklovoj Etektri: Apolodor: Epitome VII 25;
14. Ajshil Hoefore;
18. Ajshil ibid.;
16. Ajshil ibid.;
17. Ajshil ibid.;
18. Higin: Fabula 119; Ajshil: Eumenide 592 i Hoefore 973;
19. Ptolemaj Hetajstionov: IV, navodi ga Potije, str. 479; Pausanija: I, 22, 6;
20. Euripid: Elektra;
11. Sofokle: Elektra 326 t 417; 47—50 i 1223, sa sholijastom;
22. Servije o Vergilijevoj Ajneidi XI, 268.

*

1. I ovo je mit izukrštan sa mnoštvom varijanata. Religija Olimpa stvorena je kao religlja kompromisa između prehelenskog principa matrijarhata i helenskog principa patrijarhata, a božanska porodica saatojala se od šest boginja. Izvesna ravnoteža se održavala, iako ne lako, sve dok Atena nije bila ponovo rođena iz Zeusove glave, i dok Dionis, ponovo rođen iz Zeusovih bedara, nije zauzeo Hestijino mesto u božanskom savetu (vidi 27, k): posle toga muška prevlast u svim božanskim rasprama beše osigurana — a to stanje se odražavalo na zemlji — i drevne boginjine prerogative bivale su od tada sve češće osporavane i krnjene.

2. Nasleđe po majčinoj liniji bio je aksiom preuzet iz prehelenske religije. Pošto je svaki kralj, obavezno, morao biti stranac koji je vladao zato što se oženio naslednicom, kraljevski sinovi su naučili da svoju majku smatraju za najglavniju pomoć u kraljevstvu, a materoubistvo je bio nezamišljiv zločin. Prinčevi su vaspitavani na mitovima ranije religije, po kojoj je kralja uvek izdavala njegova supruga boginja, ubijao ga njegov vojskovođa, a osvećivao sin; oni su znali da sin nikada ne kažnjava svoju majku preljubnicu, koja se u svemu vladala prema zahtevima boginje kojoj služi.

3. Drevnost mita o Orestu vidi se iz njegovog prijateljstva prema Piladu, sa kojim je on u istom odnosu kao i Tesej sa Pejritojem. U staroj verziji on je, svakako, bio princ iz Fokide, koji je, prema običaju, ubio Ajgista pri kraju osme godine njegove vladavine i postao novi kralj oženivši se Hrisotemidom, Klitajmnestrinom kćerkom.

4. Ostali tragovi stare verzije zadržali su se kod Ajshila, Sofokla i Euripida. Ajgist je ubijen za vreme proslave u čast Here — boginje smrti, dok je sekao mirtine grančice i sasečen je kao Minojev bik, žrtvenom sekirom. Gejlisino spasavanje Oresta (»brđanina») u »odeždi obrubljenoj kožom divljih zveri« i učiteljevo zadržavanje kod pastira na reci Tan, sve zajedno podseća na poznatu priču o kraljeviću koji je uvijen, ostavljen na "planini" na milost divljim zverima i koga čuvaju pastiri — zatim se odora prepozna, kao što je slučaj u mitu o Hipotoju (vidi 49, a). Gejlisino podmetanje sopstvenog sina, umesto kraljevske žrtve, odnosi se, verovatno, na onaj stepen istorije religije kad dete koje će umreti kao kraljev zamenik nije moralo više biti član kraljevskog klana.

5. Koliko se onda može prihvatiti od priče onako kako ih daju antički dramatičari? Iako ne izgleda verovatno da su Erinije proizvoljno i namerno upletene u mit — što, kao u onom mitu o Alkmajonu i Erifili (vidi 107, d), izgleda da je bilo moralno upozorenje protiv i najmanje neposlušnosti, povrede ili napada koje bi sin mogao da učini svojoj materi — ipak je neverovatno da je Orest ubio Klitajmnestru. Da je on to učinio, Homer bi to svakako pomenuo i ne bi ga nazivao »bogolikim«; on beleži samo da je Orest ubio Ajgista, čiji je pogreb objavljen istoga dana kad i pogreb Orestove omrznute matere (Odiseja, III, 306). Parska hronika takođe ne pominje materoubistvo kao Orestovo delo. Pre će biti, međutim, da je Servije sačuvao pravu priču: kako je Orest, pošto je ubio Ajgista, samo predao Klitajmnestru narodnom sudu — u Euripidovom Orestu (496) taj postupak je Tindarej preporučio pridajući mu veliki značaj. Ipak, po starinskim shvatanjima, Erinijama je bilo dovoljno i to što se kao sin nije prihvatio da pred sudom brani majku, ma kako se ona nedostojno ponašala.

6. Izgleda, znači, da je ovaj mit, koji je bio veoma rasprostranjen, u porodičnom životu stavljao majku u neprikosnoven položaj, ma o kakvom se sukobu radilo, da je sveštenstvo Apolonovo i Atenino (one Atene koja je rođena od Zeusa i bila izdajnica stare religije) odlučilo da je potisne. Zato su oni udesili da se priča kako Orest nije Klitajmnestru samo predao sudu, već ju je svojom rukom i ubio, a za to je dobio podršku od najvažnijeg suda u Grčkoj; Alkmajon je, takođe, uz Zeusovu pomoć i na lično zauzimanje Apolona, ubio svoju nevaljalu izdajničku majku Erifilu. Sveštenici su time nameravali da uzdrmaju dotadašnje neprikosnoveno religiozno uverenje da je materinstvo svetlije od očinstva.

7. Pošto su u mitovima izvršene ovakve izmene, prihvaćen je patrijarhalni brak i potomstvo se računalo po ocu, a Erinije su uspešno savladane. Elektra, čije ime znači »ćilibar« i vodi poreklo iz kulta očinstva hiperborejskog Apolona, suprotstavlja se Hrisotemidi, čije ime podseća na drevna shvatanja kad je matrijarhalni zakon vladao u većem delu Grčke, i čije »povlađivanje« materi beše dotle smatrano kao bogougodno i otmeno. Elektra je »sva uz oca«, kao i od Zeusa rođena Atena. Štaviše, Erinije su bile samo u službi majke; a Ajshil je netačan kad govori o Erinijama u službi osvete očeve krvi. Apolonova pretnja Orestu leprom, ako ne ubije majku, bila je veoma smela: zaraziti ili izlečiti lepru bila je veoma dugo isključiva prerogativa Bele Boginje Lepreje ili Alfite (Bela Boginja. glava 24). Kako se steklo nisu sve Erinije prihvatile vladavinu Apolona Delfijskog, i Euripid smiruje svoju žensku publiku time što dozvoljava Dioskurima da izraze mišljenje kako Apolonova naređenja nisu bila nimalo mudra (Elektra 1246).

8. Više vidova scene raspoznavanja i različiti načini na koje Orest ubija Ajgista i Klitajmnestru interesantni su samo kao dokaz da klasične dramatičare nije sputavala tradicija. Oni su davali nove vidove starim

mitovima, a Sofokle i Euripid su pokušali da prerade Ajshilove drame. Ajshil je prvi uobličavao mitove povezujući ih u logičnu celinu.

114 SUĐENJE ORESTU

Mikenci koji su pomagali Orestu da izvrši svoje nečuveno delo, nisu hteli da dozvole da tela Klitajmnestre i Ajgista leže u gradu, već su ih sahranili na izvesnoj udaljenosti od gradskih zidina.[1] Jedne noći su Orest i Pilad čuvali straži pored Klitajmnestrinog groba da ga niko ne bi opljačkao, kad se pojaviše zmijokose, psetoglave, krilate Erinije vitlajući svojim bičevima. Svirepim napadima, pred kojima su Apolonov luk i rog bili od male koristi, dovedoše Oresta do potpune iscpljenosti i on pade izmučen u postelju, glave uvijene u ogrtač, u kojoj je ležao šest dana odbijajući da jede i da se pere.

b) Tada stari Tindarej dođe iz Sparte, podnese optužnicu protiv Oresta i skupi sve mikenske vojskovođe da mu sude. On je objavio da niko ne sme da govori ni sa Orestom ni sa Elektrom dok suđenje traje i da oboma treba uskratiti i sklonište, i vatru i vodu. Tako je Orestu bilo onemogućeno da opere čak i skorenu krv sa svojih ruku. Ulice u Mikeni behu pune naoružanih građana, a Ojak, Nauplijev sin, presrećan što mu se dala prilika da progoni Agamemnonovu decu.[2]

c) U međuvremenu se Menelaj, natovaren blagom, iskrcao u Naupliju, gde su mu ribari ispričali da su Klitajmnestra i Ajgist ubijeni. On posla Helenu napred da izvidi. stvar u Mikeni; ali posla je noću, da je rođaci onih koji izginuše u Troji ne bi kamenovali. Helena, stideći se da javno žali za svojom sestrom Klitajinnestrom, pošto je i sama zbog nevernosti postala uzrok krvoprolića, zamoli Elektru, koja je negovala obolelog Oresta: »Molim te, nećako, uzmi pramen moje kose i stavi je na Klitajmnestrin. grob pošto prospeš livenicu za njenu dušu«. Kad Elektra vide kako se Helena od puste taštine usteže da žrtvuje više od jedne kovrdže svoje kose, ona odbi da je posluša. »Pošalji svoju kćer Hermionu«, reče suvo. Posle toga Helena izvede Hermionu iz dvora. Ona beše tek dete od 9 godina kad joj je majka pobegla sa Paridom, te je Menelaj poverio na čuvanje Klitajmnestri — uoči izbijanja trojanskog rata; ipak Hermiona odmah poznade Helenu i posluša je bez pogovora.[3]

d) Menelaj uđe tada u dvor, gde ga pozdravi njegov očuh Tindarej, obučen u odoru koja je odavala duboku žalost, i opomenu ga da ne stupa nogom na spartansku zemlju dok ne kazni svoga bratanca zločinca i njegovu sestru. Tindarej je smatrao da se Orest morao zadovoljiti time što bi njegovi sugrađani proterali Klitajmnestru. Da su oni ipak zahtevali njenu smrt, on je morao da je brani. Kako je stvar sada stajala, građani, hteli to ili ne, moraju kamenovati Oresta i Elektru, koja ga je podržavala, za materoubistvo.

e) Bojeći se da ne uvredi Tindareja, Menelaj se složi sa zahtevima optužnice. Ali posle rečite Orestove odbrane koju je na sudu pomogao Pilad (koga se Strofije u međuvremenu odrekao zbog učešća u ubistvu), sudije preinačiše optužbu i osudiše ih na samoubistvo. Pilad tada izvede Oresta, hrabro odbivši da napusti. njega i Elektru, koju beše zaprosio, i predloži da, pošto svi moraju umreti, najpre kazne Menelajev kukavičluk i nelojalnost time što će ubiti Helenu, koja je i bila povod za sve nesreće što su ih zadesile. Dok je, dakle, Elektra čekala izvan zidova da izvrši svoju zamisao i otme Hermionu kada se bude vraćala sa Klitajmnestrinog groba, kako bi je zadržala kao taoca i time prisilila Menelaja da se dobro vlada — Orest i Pilad uđoše u dvor sa mačevima sakrivenim pod ogrtače i skloniše se u glavni oltar, načinivši se da se mole. Helenu, koja je sedela u blizini i prela vunu za purpurnu odoru, da je položi na Klitajmnestrin grob, prevariše njihove jadikovke i ona priđe da ih pozdravi. Na ovo, obojica potegoše mačeve i dok je Pilad jurio za njenom robinjom iz Frigije, Orest pokuša da je ubije. Ali Apolon, na Zeusov zahtev, zavi Helenu u oblak i odnese je na Olimp, gde ona postade besmrtna, pridruživši se svojoj braći Dioskurima. Oni sada čuvaju mornare od očajanja i štite od propasti.[4]

f) U isto vreme Elektra je ugrabila Hermionu, povela je u dvor i zabravila vratnice. Menelaj, videći da njegovoj kćeri preti smrt, zapovedi da je odmah oslobode. Njegovi ljudi navališe na kapije dok se Orest spremi da zapali dvor, ubije Hermionu i sam umre bilo od mača, bilo od vatre, ali se utom proročki pojavi Apolon, istrže Orestu baklju iz ruku i odvrati Menelajeve ratnike. Koristeći se strahom koji je izazvalo njegovo iznenadno prisustvo, Apolon naredi Menelaju da uzme drugu ženu, Orestu da uzme Hermionu, pa da se zatim Menelaj vrati u Spartu i nastavi da vlada. Ubistvo Klitajmnestre više ne mora da ga brine pošto su se bogovi umešali.[5]

g) Sa vencem od lovora obavijenm vunom, da bi pokazao da je pod zaštitom Apolona, Orest krenu ponovo u Delfe, još uvek gonjen Erinijama. Pitijska proročica se uplašila kad ga je ugledala onako umornog, sa još neopranom skorenom krvlju na rukama, kako se kao pribegar zgurio pod mermernu ploču, dok mu uz skut spava stravično klupko crnih Erinija. Međutim Apolon je povrati od straha, obećavši da će se zauzeti za Oresta, kome je sam naredio da hrabro prihvati pokoru. Posle izvesnog vremena provedenog u progonstvu, ori mora krenuti u Atenu, i tamo treba da zagrli Atenin kip, koji će ga, kako su to Dioskuri već prorekli, zaštititi svojim štitom sa Gorgoninom maskom i poništi kletvu.[6] Dok su Erinije još čvrsto spavale, Orestu pomože Hermes da pobegne, ali ubrzo Klitajmnestrin duh poče da ih goni na posao, podsećajući ih da su iz njene ruke često primale livenicu vina prilikom mračnih noćnih gozbi. Na ovo se Erinije ponovo pokrenuše, rugajući se Apolonovoj pretnji da će ih ustreliti.[7]

h) Orestovo progonstvo trajalo je godinu dana — to je vreme koje mora da protekne pre nego što ubica može da se vrati među svoje sugrađane. On je lutao po kopnu i moru, a neumorne Erinije su ga progonile; iako se stalno prao svinjskom krvlju i vodom, ovaj obred nikada nije ublažavao njegove muke duže od sat-dva i najzad mu se um sasvim pomračio. Za početak, Hermes ga je odveo u Trojzen, u takozvano Orestovo sklonište, koje se nalazi naspram Apolonovog svetilišta; ubrzo devet građana Trojzena preuzmu da ga očiste od greha kod Svete Stene, u blizini hrama Artemide Vučije, vodom sa izvora Hipokrene i krvlju osvećenih žrtava. Jedno staro lovorovo drvo obeležava mesto gde su se žrtve posle toga pokopavale, a potomci ovih devet građana još uvek jedanput godišnje, određenog dana, obeduju zajedno u ovom skloništu.[8]

i) Prekoputa ostrva Kranaje, manje od pola milje udaljenog od Gitijuma, stoji neobrađen kamen koji zovu Kamen Zeusa Oslobodioca, gde je Orest seo i, osetivši se lakše, došao k sebi za izvesno vreme. Kažu da se očistio od greha na sedam izvora u blizini Regije, gde je podigao i hram na trima pritokama tračkog Hebra; očistio se i na Oronti, koja protiče kroz Antiohiju.[9]

j) Nešto manje od jedne milje nizbrdo, putem od Megalopolja do Mesene, na levoj strani može se videti svetilište Ludih Boginja, što je naziv za Erinije koje su prouzrokovale napade ludila kod Oresta, a takođe je i mala humka koja se zove Prstov grob. On obeležava mesto gde je Orest u očajanju odgrizao sebi prst kako bi umilostivio ove Crne Boginje. Na to neke od Erinija najzad pobeleše, tako da se Orestu vrati um. On potom obrija glavu u obližnjem svetilištu, koje se zvalo Ake, i prenese žrtvu pokajnicu Crnim Boginjama i žrtvu zahvalnicu belim. Ostao je običaj da se Belim Boginjama prinose žrtve kad i Gracijama.[10]

k) Zatim Orest ode da živi kod Azanjana i Arkađana iz Parske ravnice. Najbliži grad u okolini zvao se najpre Orestesij, po svome osnivaču Oresteju, Likaonovom sinu, a kasnije Orestej. Neki kažu, međutim, da se Orestej najpre zvao Azanija, i da je Orest otišao tamo da živi tek pošto je bio u Ateni. Drugi, opet, pričaju da je izgnanstvo proveo u Epiru, gde je osnovao grad Orestov Arg i svoje ime Oreste Paroraji dao Epircima koji su nastanjivali strma podnožja Ilirskih planina.[11]

l) Kad je prošla godina dana, Orest ode u Atenu, gde je vladao njegov rođak Pandion, ili, po drugima, Demofont. On odmah ode u Atenin hram na Akropolju, sede i zagrli njen lik. Uskoro stigoše Crne Erinije, kao bez daha, jer su mu izgubile trag kad je prelazio Istam. Pošto stiže, niko nije želeo da ga prihvati; bogovi su ga mrzeli, ali ubrzo se neki ohrabriše i pozvaše svojim kućama, gde su mu postavljali za zasebnim stolom i davali mu da pije iz zasebne čaše.[12]

m) Erinijama, koje su već bile počele da ga optužuju Atenjanima, uskoro se pridruži Tindarej sa unukom Erigonom, te ćerkom Ajgista i Klitajmnestre; a neki kažu da je s njima bio i Klitajmnestrin rođak Perilaj, Ikarijev sin. Ali Atena, koja je čula Orestove molbe sa Skamandara, svoje novoosvojene trojanske zemlje, požuri se u Atenu i, zaklinjući najviđenije građane da budu sudije, sazove Areopag i pokuša da obnovi suđenje na kome bi Orest bio optužen za drugostepeno ubistvo.[13]

n) U zakazano vreme suđenje je otpočelo i Apolon se pojavi kao branilac, a najstarija Erinija kao javni tužitelj. U dobro pripremljenom govoru, Apolon je poricao značaj materinstva, tvrdeći da žena nije ništa više od brazde u koju njen muž baca seme i da je Orest imao puno pravo na svoje delo jer je otac jedini roditelj i nosilac imena. Pošto je broj glasova za i protiv bio jednak, Atena tad pređe sasvim na stranu očeva i glasa u korist Oresta. I tako, povoljno rešivši svoj slučaj, Orest se, radostan, vrati u Argolidu, zaklinjući se

da će do kraja života biti veran saveznik Ateni. Erinije su ipak na sav glas oplakivale izigravanje starog zakona zbog novih bogova; Erigona se obesila iz očajanja.[14]
o) O Heleni su ostale tri kontradiktorne verzije. Prvo: da je, kao što je predviđalo Protejevo proročanstvo, došla u Spartu i živela u Mikeni sa Menelajem u miru, zadovoljstvu i napretku, dok nisu, držeći se za ruke, ušli u Jelisejska polja. Druga: da su njih dvoje dospeli u Tauridu i da ih je Ifigeneja oboje žrtvovala Artemidi. Treća: da je Poliksa, udovica kralja Tlepomela sa Roda, sveteći se za njegovu smrt, poslala neke od svojih sluškinja, prerušenih u Erinije, da obese Helenu.[15]

1. Pausanija: II, 16, S;
2. Euripid: Orest;
3. Homer: Odiseja III, 306; Apolodor: Epitome III, 3; Euripid: ibid.;
4. Euripid: ibid.;
5. Euripid: ibid.;
6. Higin: Fabula 120; Ajshil: Hoefore 1034 i Eumenide 34, 64 i 166—7; Euripid: Elektra 1254—7;
7. Ajshil: Eumenide 94, 106—9 i 179;
8. Asklepijad, naveden u Sholijastu uz Euripidovog Oresta 1645; Ajshil: Eumenide 235 i 445; Pausanija: II, 31, 7 1 11;
9. Pausanija: III, 22, 1; Varon, navodi ga Probije uz Vergilijeve Ekloge 1, 4, Izd. Keil; Lampridije: Život Heliogabula VII, str. 809; Libanije: XI. 386 d;
10. Pausanija: VIII, 34, 1—2;
11 Euripid: Orest 1645—7 i Elektra 1254; Pausanija: VIII, 3, 1; Stefan Vizantijski sub Azanija; Strabon: VII, 7, 8;
12. Sholijast uz Aristolanove Knezove 95; Aharnjani 960; Parska hronika 40; Ceses: O Likofronu 1374; Ajshil: Eumenide 235; Euripid: Ifigeneja na Tauridi 947;
13. Apolodor: Epitome VI, 25; Pausanija: VIII, 34, 2: Ajshil: Eumenide 397, 470 i 681;
14. Euripid: Ifigeneja na Tauridi 961; Ajshil: Eumenide 574, 734 i 778; Etimologicum Magnum, str. 42; sub. Aiora;
15. Homer: Odiseja IV, 581; Ptolomej Hefajstionov: IV; Pausanija: III. 19, 10.

*

1. Predanje da su Klitajmnestrine Erinije učinile da Orest poludi ne sme se smatrati izmišljotinom antičkih dramatičara; to je bilo odavno utvrđeno, ne samo u užoj Grčkoj nego i u široj. Sudeći po istoj kazni koja je sustigla Odiseja, koga su Erinije progonile do smrti, ne zato što je ubio majku, već zbog toga što je izazvao samoubistvo (vidi 105, k); tako ipak izgleda da je i Orestovo ubistvo bilo drugostepeno i da on nije izvršio sinovlju dužnost kad se nije suprotstavio presudi Mikenaca kojom je osuđena na smrt. Sud je bilo lako obrlatiti, što su ubrzo dokazali Menelaj i Tindarej, kad su zahtevali smrtnu kaznu za Oresta.

2. Erinije su bile personifikacija griže savesti, a Furije slične njima; kod neznabožaca u Maleziji i danas su u stanju da ubiju čoveka koji slučajno ili namerno povredi tabu. On će ili poludeti i skočiti sa palmovog drveta, ili će uviti glavu u ogrtač, kao što je to učinio Orest, i odbiti da jede i pije dok ne umre od gladi, čak i ako niko ne zna za njegovu krivicu. Pavla je trebalo da snađe ista sudbina u Damasku da Ananije nije stigao na vreme (Djela apostola IX, 9). Najčešći grčki način očišćenja od krvi zbog ubistva bio je žrtvovanje svinje, i dok duh žrtve požudno pije njenu krv, krivac se pere u tekućoj vodi i ošiša glavu menjajući tako svoj izgled, pa odlazi u izgnanstvo na godinu dana i na taj način osvetoljubivom duhu zavarava trag. Dok se ovako ne očisti, bližnji ga se klone, smatrajući da donosi nesreću, i ne dozvoljavaju mu da uđe u njihove domove i jede njihovu hranu. bojeći se da preko njega ne navuku nesreću na sebe; krivac može još uvek da računa na osvetu porodice, ako duh ubijenoga zahteva osvetu. Prolivanje majčine krvi povlačilo je za sobom takvu kletvu da obična sredstva za očišćenje nisu bila dovoljna, a čin najbliži samoubistvu bio je odgristi sebi prst. To ispaštanje izgleda da je bilo bar delimično dovoljno za Oresta; tako će i Herakle, da bi umilostivio uvređenu Heru, odgristi sebi prst, a pričaće se da ga je izgubio boreći se sa nemejskim lavom

(vidi 123, e). U nekim krajevima južnih mora jedan zglavak sa prsta mrtvaca. čak i ako je ovaj umro prirodnom smrću, uzimaju rođaci. U Eumenidama (397) Ajshil, izgleda, prikriva predanje da je Orest pobegao u Troadu i pod zaštitom Atene živeo neuznemiravan od Erinija na zemlji koju je nanela reka Skamandar, i tako bio oslobođen prokletstva (vidi 107, e). Zašto bi se inače Troada pominjala?

3. U klasično doba već je bilo zaboravljeno značenje obreda radi umirivanja duhova, pa je krv u žrtvi livnici zamenjena vinom, a odsecani su samo pramenovi umesto sva kosa. Isto tako se i za današnji običaj nošenja crnine u znak žalosti smatra da je potekao od zavaravanja duha umrlog prerušavanjem.

4. Euripidova maštovita priča o tome šta se desilo sa Menelajem i Helenom po povratku u Mikenu nema u sebi mitskih elemenata osim dramske apoteoze Heleni; Helena je kao Boginja Mesec bila zaštitnica mornara mnogo pre nego što su nebeski blizanci priznati kao sazvežđe. Kao Ajshil, i Euripid je pisao religioznu propagandu; oproštaj koji je dobio Orest predstavlja apsolutnu pobedu patrijarhata, a to je u Ateni simbolisano time što Atena — pređašnja libijska Boginja Neit, ili palestinska Anata vrhunska Boginja matrijarhata, sad ponovo rođena iz Zeusove glave pa, dakle, kako to i Ajshil naglašava, bez božanske matere — iskupljuje Orestov greh, čak i kad je u pitanju prvostepeni zločin materoubistva. Atenski dramatičari su znali da ovakva revolucionarna tema ne bi mogla da se prihvati nigde osim u Grčkoj; i zato Euripid stavlja u usta Tindareju, kao predstavniku Sparte, strasnu izjavu da Orest mora umreti, a Dioskuri uspevaju da prokunu Apolona što je pomagao zločin.

5. Orestovo ime »planinar« dovodi ga u vezu sa divljim planinskim predelima Arkadije, koje nijedan mikenski kralj verovatno nije obišao.

6. Razumljive su i različite verzije o Heleninoj smrti. Prva pokušava da objasni kult Helene i Menelaja u Terapni; druga je pozorišna verzija priče o Orestovom boravku kod Tauriđana (vidi 116, a—g); treća objašnjava kult Helene Dendrite, »Helene od drveta«, koja je ista ličnost kao i Arijadna i druga Erigona (vidi 79 2 i 88, 10). Ta Erigona je takođe bila obešena.

115 UMIRIVANJE ERINIJA

Iz zahvalnosti što ga je sud oslobodio krivice, Orest posveti oltar Ateni Ratnici; ali Erinije su pretile da će, ako se presuda ne poništi, pustiti da kap krvi iz njihovih srca padne na atensku zemlju, što bi izazvalo pustoš na poljima, neplodnost zemlje, uništilo žetvu i zatrlo sve što buja u Ateni. Boginja Atena laskanjem uspe ipak da ublaži bes Erinija; priznavši im da su daleko pametnije od nje, ona im predloži da se nastane u atenskim pećinama i tako steknu svoje poštovaoce. Još im reče da će u Ateni steći više poštovalaca no ma gde drugde. One bi tako dobile oltar kakav odgovara božanstvima iz Donjeg sveta, prinosile bi im se svečane žrtve, noćna livenica sa buktinjama posle svadbe ili po rođenju deteta, prvo voće bilo bi njima nuđeno, pa čak bi dobile i sedišta na Erehteumu. Ako se s tim slože, Atena će narediti da ni u jednoj kući koja njih ne poštuje ne bude napretka. One, opet, zauzvrat moraju da preuzmu na sebe prizivanje povoljnih vetrova njenim lađama, obezbeđivanje plodnosti njenoj zemlji, uticanje na sklapanje brakova u njenom narodu i otkrivanje bogohulnika, tako da bi Atena bila uvek spremna da iz rata izađe kao pobednik. Erinije se posle kratkog ustezanja blagonaklono složiše sa predlozima.

b) Sa izrazima zahvalnosti i dobrih želja, dobivši čarobnu moć nad nepovoljnim vetrovima, Erinije, kojima su se od tada obraćali kao Svečanima — pozdraviše se sa Atenom, i povorka naroda, omladine, žena i staraca, obučena u purpur, sa bakljama i Ateninom slikom, doprati ih do duboke pećine, čiji je ulaz na jugoistočnoj strani od Areopaga. Podmićene žrtvama koje su im nudili, one siđoše u pećinu, koja je danas i proročko svetilište, slično Tesejevom, a i skloništе za pribegare.[1]

c) Ali Ateninu ponudu prihvatile su samo tri Erinije, ostale produžiše da gone Oresta, a neki idu toliko daleko da ne priznaju da su Svečane ikada ranije i bile Erinije. Ime "Eumenide" je sam Orest, kako izgleda, dao Erinijama, pošto je godinu posle podviga u Hersonesu na Tauridi najzad uspeo da smiri njihov bes spaljivanjem crne ovce na Karneji. One se zovu Eumenide i u Kolonu, gde niko ne sme da uđe u njihov stari gaj, i u ahajskoj Kerini, gde je, pred kraj života, Orest osnovao za njih svetilište.[2]

d) U pećini Svečanih u Ateni, koja je zatvorena samo prerano ožaljenima, tj. ljudima koji su slučajno bili živi oplakani i ožaljeni kao da su umrli — tri lika Erinija nisu ništa strašnija od likova ostalih božanstava podzemlja koja stoje pored njih, Hada, Hermesa i Majke Zemlje. U toj pećini prinose crnu žrtvu oni koje je Areopag optužio za ubistvo. Svečane dobijaju i mnogo drugih ponuda, prema Ateninom obećanju, a svaka od njih po mesec dana sedi u Areopagu, pošto im je svima trima dozvoljeno da prisustvuju suđenju za ubistvo.[3]

e) Obred za Svečane obavlja se u tišini; zbog toga je njihovo sveštenstvo nasledno u Klanu Hesihida, koji prinose ovna na prethodnu žrtvu svome pretku Hesihu i svetilištu izvan Devet kapija.[4]

i) Svečane su dobile i oltar na ognjištu u malom atičkom naselju Flija, a u blizini Titane, na obali reke Asop, posvećen im je gaj zimzelenog hrastovog drveta. Na svečanosti u Fliji, koja se jedanput godišnje slavila u njihovu čast, žrtvovane su bremenite ovce i prosipala se medovina, a umesto uobičajenog venca od mirte nosilo se cveće. Slični obredi su priređivani i pred oltarom Suđaja, koji stoji u jednom hrastovom gaju, izložen vremenskim nepogodama.[5]

1. Pausanija: I, 28, 5—s; Porfirije: O pećinama Nimfa 3; Euripid: Etektra 1272; Aristofan: Knezovi 1312; Ajshil: Eumenide 778—1047;
2. Euripid: Ifigeneja na Tauridi 968; Filemon komediograf, navodi ga sholijast uz Sotoklovog Ojdipa u Kolonu 42; Hipoteze Ajshilovih Eumenida: Pausanija: VII, 25, 4; Sofokle: Ojdip u Kolonu 37 1 42—3;
3. Hesihije sub Deuteropotmoi; Polemon, navodi ga sholijast uz Sofokla: loc. cit. 1 89; Pausanija: I, 28, 6; Sholijast uz Ajshilovog Protiv Timaha I, 188 c; Lukijan: O kući 18; Ajshil: Eumenide 705;
4. Hesihije sub Hesychidae;
5. Pausanija: I, 31, 2 i II, 11, 4.

*

1. »Krv iz srca« Erinija, kojom su one pretile Atiki, bio je, izgleda, eufemizam za menstrualnu krv. Kad bi veštice htele da na neku kuću, polje ili štalu navuku neotklonjivu kaznu ili prokletstvo, onda bi u vreme ženskog pranja trebalo nage da trče devet puta oko tog mesta. Ova kletva mogla je da bude još teža po žetvu, stoku i decu ako bi se izrekla u vreme mladog meseca; a potpuno je neotklonjiva ako je veštica devica i ako je tada prvi put dobila mesečno pranje.

2. Filemon Komediograf imao je pravo kad se pitao da li Atenjani poistovećuju ili ne poistovećuju Erinije sa Svečanima. Prema najverodostojnijim izvorima, postojale su samo tri Erinije: Tisifona, Alekta i Megara (vidi 31, g), koje su stalno živele na Erebu, a ne u Ateni. One su imale pseće glave, plamene jezike i zmije umesto kose; međutim, kako Pausanija ističe, Svečane su predstavljane kao dostojanstvene matrone. Atena, u stvari, nije ponudila ono što je Ajshil zabeležio, već je u ime sveštenstva od Zeusa rođene Atene stavila ultimatum sveštenstvu Svečanih — drevnoj Trojnoj Boginji Atene. Ultimatum je glasio: ako sveštenstvo Svečanih ne prihvati novi stav da je očinstvo važnije od materinstva i ne pristane da dele pećinu sa muškim podzemnim božanstvima kao što su Had i Hermes, stari kult će, zajedno sa tradicionalnim ubiranjem prvoga voća i ploda, biti potpuno zabranjen.

3. Prevremeno ožaljenima zabranjivan je ulazak u grote Boginje Podzemlja jer se smatralo da bi se mogla naći uvređena što podanik koji je njoj određen još tumara po gornjem svetu. Slična situacija nastaje kad se u Indiji nabeđeni mrtvac, pošto je sprovod krenuo ka lomači, iznenada probudi iz transa za koji se mislio da je

smrt; u prošlom veku, prema R. Kiplingu, takvim ljudima se zvanično nije priziiavalo da su živi i zatvarali su ih u koloniju umrlih. Zimzeleni hrast koji se još zove krmezni hrast, jer daje krmežne bobice od kojih Grci prave rujnu boju, bilo je drvo vojskovođe koji je ubio svetog kralja i prema tome podesan za gaj Svečanih. Žrtvovanje bremenitih ovaca, meda i cveća trebalo je da umilostivi Svečane da poštede ostatak stada u vreme kad se ovce jagnje, da budu naklonjene pčelama i obogate pašnjake.

4. To što su Erinije neprestano gonile Oresta, uprkos zalaganju Atene i Apolona, navodi na to da je Orest u prvobitnom mitu išao u Atenu i Fokidu radi očišćenja, ali bez uspeha; slično je u mitu o Erifilu, Alkmajon obišao bez uspeha Psofidu i Tesprotiju. Pošto nije zabeleženo da je Orest našao mir na obali ijedne reke (vidi 107, e) — osim možda na Skamandaru (vidi 114, 2) — on je morao umreti ili u Hersonesu na Tauridi. ili u Brauronu (vidi 116, 1).

116 IFIGENEJA MEĐU TAURIĐANIMA

Još uvek progonjen Erinijama, koje su se oglušile o Atenina rečita obećanja, Orest, u očajanju, ode u Delfe, gde se sruši na pod u hramu i poče da preti samoubistvom ako ga Apolon ne spase njegovih daljih patnji. Odgovarajući mu, pitijske sveštenice mu narediše da otplovi za Bosfor, a zatim i dalje, na sever preko Crnog mora; njegove će muke prestati samo ako se dokopa Artemidine stare drvene ikone iz njenoga hrama u Hersonesu na Tauridi i ako je donese u Atenu ili, po drugima, u Argolidu.[1]

b) Kralj Tauriđana bio je brzonogi Toant, sin Dionisa. i Arijadne, otac Hipsipilin; a njegov narod skitskog porekla nazvan je Tauriđanima zbog toga što je, kažu, Oziris jedanput ujarmio bikove (tauroi) i uzorao njihovu zemlju.[2] Oni i danas žive od otimačine, kao u vreme kad je vladao Toant; kad god neko od ratnika uhvati i zarobi nekoga, on mu odseče glavu, odnese je kući i stavi na visoku gredu iznad odžaka, da bi mu domaćinstvo napredovalo pod okriljem mrtvaca. Štaviše, svaki mornar koji doživi brodolom, ili koji zbog nevremena mora da se skloni u njihovu luku, biva javno žrtvovan Artemidi Tauridskoj. Pošto izvrše izvestan obred, oni ga obaraju batinom, a odsečenu glavu nabijaju na krst; posle toga telo ili sahranjuju ili bacaju u more sa stene na kojoj je Artemidin hram. Ali ako bi im dopao šaka stranac kraljević, njega bi mačem ubijala Boginja sveštenica devica i bacala njegovo telo u svetu vatru koja kulja iz Tartara i gori u božanskom prebivalištu. Neki ipak kažu da sveštenica nije svojeručno ubijala žrtvu, već je samo nadgledala ritual i obavljala prethodno očišćenje žrtve i sečenje kose. Stara Boginjina slika koju je Orest trebalo da donese u Grčku pala je s neba. Ovaj hram u kome je stajala bio je poduprt velikim stubovima i u njega je vodilo 40 stepenika, a oltar je stalno krvlju premazivan.[3]

c) Artemida sa Tauride imala je nekoliko grčkih titula, među kojima su bile: Artemida Tauropola, Artemida Diktina, Artemida Ortija, Toantea, Hekata, a za Latine je ona Trivija.[4]

d) Artemida je spasla Ifigeneju kad je trebalo da je žrtvuju u Aulidi, uvila je u oblak i prebacila u Hersones na Tauridi, gde su je odmah prihvatili kao vrhovnu svestenicu i dali joj isključivo pravo da čuva svetu sliku. Od tada su joj se Tauriđani obraćali kao Artemidi, Hekati ili Orsilohi. Ifigeneja se grozila ljudskih žrtava, ali je pobožno slušala Boginju.[5]

e) Orest i Pilad nisu ništa znali o svemu ovome; oni su još verovali da je Ifigeneja umrla od žrtvenog noža u Aulidi. I tako su žurili zemlji Taurida u lađi sa 50 vesala. Kad su stigli, lađu ostaviše ukotvljenu pod stražom veslača, a sami se sakriše u obližnju morsku pećinu. Nameravali su da se približe hramu u sumrak, ali ih je pre vremena iznenadio bogobojažljivi čuvar stoke, koji, držeći da su oni Dioskuri ili neki drugi besmrtnici, pade ničice da im se pokloni. Ne shvatajući šta se zbiva, Orest na to ponovo polude i poče da muče kao tele i zavija kao pas. Učinilo mu se od stada krava da su Erinije, pa izlete iz pećine s mačem u ruci da ih poubija. Čuvar stoke, kad vide u čemu je stvar, uspe da ih obojicu savlada i oni, na zapovest Toanta, behu poslati u hram da budu odmah prineseni na žrtvu.[6]

f) Za vreme pripremnih obreda, Orest je sa Ifigenejom razgovarao na grčkom; uskoro oni sa radošću otkriše jedno drugom ko su, a Ifigeneja, pošto shvati zbog čega su došli, poče da skida sliku da bi mu je predala. Međutim Toant se iznenada pojavi, nestrpljiv što sve tako sporo ide, a dovitljiva Ifigeneja poče da

se pretvara kako dobija proročanska naređenja od slike. Ona objasni Toantu da je Boginja okrenula svoj pogled od žrtava koje je on poslao, jer je jedan od njih materoubica, a drugi mu je pomagao; obojica su, dakle, sasvim nedostojni za žrtvovanje. Ifigeneja stoga mora da ih povede prvo da se očiste, i to zajedno sa slikom, jer je samo njihovo prisustvo oskrnavilo i sliku, a boginji da prinese na žrtvu mlade jaganjce kao buktinju. U međuvremenu Toant mora da naredi da svi ostanu u svojim kućama, kako bi izbegli dalja skrnavljenja, a kad strani izađu da pokrivene glave očiste hram.

g) Zadivljen tolikom mudrošću, Toant ostade u hramu izvesno vreme, a zatim poče da ga čisti. Ifigeneja, Orest i Pilad smesta poneše sliku ka moru i žurno se ukrcaše na lađu. Sluge iz hrama koje su pošle s njima shvatiše izdaju i otpočeše borbu, ali naiđoše na žestok otpor, tako da Orestovi veslači ubrzo pokrenuše brod. Posle kraćeg vremena iznenada se podiže bura i poče da vraća brod prema stenovitoj obali. I sve bi bilo izgubljeno da Posejdon nije smirio more na Atenin zahtev: uz povoljan vetar oni stigoše na ostrvo Smint.[7]

h) Smint je bilo boravište Hrisa, Apolonovog sveštenika i njegovog istoimenog unuka, čija mati Hriseida predloži da begunce predaju Toantu, jer je sigurno da Toant stiže na ostrvo u nameri da ih sve pobije, iako neki tvrde da je Toanta pohodila Atena kad je pripremao lađe da zaplovi u poteru za beguncima i tako ga laskanjem obrlatila te je pristao da digne ruke od Ifigeneje, pa čak da pusti i njene robinje. Kad je Kris Stariji saznao ko su njegovi gosti, otkrije Hrisu Mlađem da on nije, kako se izdavao, sin Apolonov, već Agamemnonov, da je, prema tome, Orestov i Ifigenejin polubrat. Na to se Hris i Orest sukobiše prsa u prsa sa Toantom i uspeše da ga ubiju, a Orest, uzevši sliku, otplovi srećno za Mikenu, gde ga Erinije više nisu proganjale.[8]

i) Ali drugi tvrde da je bura bacila Oresta na Rod, gde je. po dogovoru sa proročištem Helija, postavio sliku na gradski zid. Neki opet pričaju da je Oresta, kome je bilo rečeno da sliku donese u Atiku po zapovesti Apolona na Smintu, pohodila Atena i uputila ga ka graničnom gradu Brauronu; sliku je tamo trebalo odneti u hram Artemide Tauropole i umilostiviti Boginju krvlju iz ljudskog grla. Ona je za sveštenicu ovoga hrama odredila Ifigeneju i u njemu je trebalo da Ifigeneja ostane do kraja života, a kao dohodak dobijala bi odeću bogatih žena koje su umrle na porođaju. Tako je brod najzad stigao u luku Brauron, gde je Ifigeneja postavila sliku. a zatim, dok se gradio hram, otišla sa Orestom u Delfe, srela Elektru u svetilištu i dovela je u Atenu da se uda za Pilada.[9]

j) Ono što se smatra autentičnim drevnim likom Artemide Tauridske još uvek se može videti u Brauronu. Neki ipak tvrde da je to samo kopija, a da je Kserks oteo original u vreme svoga nesrećnog pohoda na Grčku i preneo ga u Suzu; kasnije, dodaju, kralj Seleuk iz Sirije poklonio je sliku Laodicima, koji je poštuju do danas. Drugi opet, ne želeći da to pripišu Kserksu, tvrde da je sam Orest ostavio sliku u oblasti koja se sada zove Seleukeja, na čiju ga je obalu sateralo nevreme na putu za domovinu iz Hersonesa. Tada su domoroci ime Gore Melantije, na kojoj se Orest najzad izlečio od ludila, izmenili u goru Amanon, što znači »ne lud«, u spomen na taj događaj. Ali i Lidijci, koji imaju svetilište Artemide Anajitide, takođe tvrde da poseduju sliku; a ista tako i narod u Kapadokijskoj Komani veruje da je njihov grad dobio ime (Comai) kada je Orest, u znak žalosti, odsekao kosu i ustanovio obred Artemide Tauropole u Kapadokiji.[10]

k) Ostali su opet tvrdili da je Orest sakrio sliku u breme granja i odneo je u italijansku Ariciju, gde je i sam umro i sahranjen, i da su mu kosti kasnije prenete u Rim; slika je tada vraćena iz Aricije u Spartu, jer Rimljani nisu voleli svirepost Boginjinih obreda. U Sparti slika je smeštena u svetilištu Artemide Pravedne.[11]

l) Međutim, Spartanci tvrde da je slika bila njihova daleko pre nego što je osnovan Rim i da ju je Orest doneo sa sobom kad je postao njihov kralj i sakrio je u vrbak. Oni kažu da je slika stajala zaboravljena tamo vekovima, dok, jednog dana, dva kraljevića, Astrabak i Alopek, nisu slučajno ušli u vrbak. Ugledavši strašnu sliku koja je stajala uspravno među vrbovim granama isprepletanim oko nje, oni poludeše od užasa; odatle i potiču imena Ortija i Ligodesma.

m) Čim je slika stigla u Spartu, izrodila se velika svađa među vernima koji su prinosili žrtve Artemidi; mnogi behu ubijeni još u svetilištu, a ostali uskoro pomreše od kuge. Pošto je proročište posavetovalo Spartance da umilostive sliku prskajući oltar ljudskom krvlju, oni kockom odrediše žrtvu; ovaj

se obred ponavljao svake godine, dok ga kralj Likurg, koji nije odobravao ljudske žrtve, nije zabranio i umesto toga odredio da pred oltarom tuku do krvi dečake.[12] Spartanski dečaci se i danas jedanput godišnje oprobavaju ko može da izdrži više udaraca. Tom prilikom Artemida Sveštenica stoji i drži lik koji je bio izvanredno krvožedan u vreme kad su Tauriđani prinosili ljudske žrtve. Tu svoju krvožednost lik je pokazivao i u slučaju kad šibe nisu dovoljno vruće, jer je dečak ili otmenog porekla ili neobične lepote. Tada bi lik, inače mali i lagan, postajao težak, te bi sveštenica, jedva ga držeći u rukama, počinjala da viče onima koji bičuju: »Jače, jače, ne mogu više da izdržim!«[13]
n) Malo je verovatna priča da su Helena i Menelaj, u potrazi za Orestom, stigli do Tauriđana nešto posle njegovog dolaska i da ih je Ifigeneja žrtvovala boginji.[14]

1. Apolodor: Epitome VI, 26; Euripid: Ifigeneja na Tauridi 77 i 970' Higin: Fabula 120;
2. Euripid: Ifigeneja na Tauridi 32; Sholijast uz Apolonija sa Roda- III 997; Eustatije: O Dionisu 306: Apolodor: Epitome VI, 26-
3. Herodot: IV, 103; Ovidije: Poslanice sa Ponta III, 2, 45; Apolodor: Epitome VI, 26; Euripid: Ifigeneja na Tauridi 40 i 88;
4. Diodor sa Sicilije: IV, 44, 7; Sofokle: Ajant 172; Pausanija: I 23 9-Servlje uz Vergilijevu Ajneidu II, 116; Valerije Flak: VIII. 208; Ovidije: Ibis 384 i Poslanice sa Ponta III, 2, 71; Orfička argonautika 1065;
5. Euripid: Ifigeneja na Tauridi 784 i 1045; Ovidije: Poslanice sa Ponta III, 2, 45; Herodot: IV, 103; Hesiod: Katalog žena, navodi ga Pausanija: I. 43, 1; Amijan Markelin: XXII, 8, 34;
6. Higin: Fabula 120; Apolodor: Epitome VI, 27;
7. Ovidije: Poslanice sa Ponta loc. cit.; Higin: loc. cit.; Euripid: Ifigeneja na Tauridi 1037;
8. Higin: Fabule 120 i 121; Euripid: Ifigeneja na Tauridi 1435; Higin: Fabula 121;
9. Apolodor: Epitome VI, 27; Euripid: Ifigeneja na Tauridi 88—81 i 1446; Pausanija: I, 33, 1; Ceces: O Likofronu 1374;
10. Pausanija: I, 23, 9, III, 16, 6 1 VIII, 46, 2; Ceces: loc. cit.; Strabon: XII, 2, 3;
11. Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 116 i VI, 136; Higin: Fabula 261;
12. Pausanija: III, 16, 6—7;
13. Higin: Fabula 261; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 116; Pausanija: loc. cit.;
14. Ptolemaj Hefajstionov: IV, navodi ga Fotije: str. 479.

*

1. U ovom mitu jasno se oseća nastojanje mitografa da prikriju izvesne varvarske običaje u svim njegovim varijantama. Naročito se potiskuje Artemidina osveta nad Agamemnonom zbog ubistva Ifigeneje, i Ojakova osveta, takođe nad Agamemnonom, zbog ubistva brata mu Palameda. Prvobitno izgleda da je mit mogao da izgleda ovako: Agamemnona su, kad je grčki pohod na Troju bio zadržan u Aulidi, nagovorile njegove vojskovođe da pogubi svoju kćer Ifigeneju kao vešticu. Artemida, kojoj je Ifigeneja služila kao sveštenica, osvetila se Agamemnonu za ovu uvredu: ona je pomogla Ajgistu da ga osramoti, a kasnije i ubije. Ona je nadahnula i Ojaka da se ponudi da povede Oresta na put u zemlju koju nanosi reka Skamandar, i da mu tako pomogne da izbegne Erinije, jer je tu Atena mogla da ga zaštiti (vidi 115, 4). Umesto da to učini, Ojak odvede Oresta u Brauron, gde ga izabraše za pharmacosa te godine, da ispašta grehe celog naroda, i gde mu grkljan prereza Artemidina sveštenica devica. Ojak je, u stvari, rekao Elektri istinu kad su se sreli u Delfima: Oresta je prinela na žrtvu Ifigeneja — a to je, izgleda, bila Artemidina titula (vidi 117, 1).

2. Partijarhalno nastrojeni Grci docnijih vremena nisu mogli da vole ovaj mit, i odatle verzija da se Artemida nije svetila Orestu, već Agamemnonu. Tu verziju je sačuvao Fotije. Po toj verziji Agamemnonu se oprašta greh ubistva, a Artemida se oslobađa suprotstavljanja Zeusovoj volji, time što se tvrdi da je ona bez sumnje spasla Ifigeneju, odnevši je na oblaku da bude žrtvena sveštenica — ne u Brauronu, već među divljim Tauriđanima, koje su smatrali odgovornim za njena dela, tako da Ifigeneja nije ubila Oresta (niti je,

u stvari, ubila ijednog Grka), već je, naprotiv, pomogla da se slika iz Tauride, i to po Apolonovom naređenju, prenese u Grčku.

3. Ovom pričom, na koju je, u Servijevoj verziji, uticao mit o Jasonovom pohodu na Crno more, Orest krade lik u drvetu od Kolhiđana, a ne iz Hersonesa na Tauridi, objašnjava se predanje o klanju ljudi u Brauronu; kasnije, ovo predanje preinačeno je u malu žrtvu u krvi od posekotine, koja se prinosila u Mikeni, Ariciji, na Rodu i u Komani. »Tauropola« je slična kretskom žrtvovanju bika a u Ateni održala se u obliku atenskih bufonija (Pausanija: I, 28, 11); međutim, prvobitno je svakako žrtva bivao sam sveti kralj.

4. Smatra se da su spartanski obredi radi plodnosti nekada i sami zahtevali ljudske žrtve, a održavani su u čast Artemide Pravedne. Sudeći po primitivnoj praksi svuda po Sredozemlju, žrtvu su vrbinim kaisevima, opletenim u vreme pune mesečeve magije vezivali za lik u drvetu, ili sveto drvo — možda i panj kruškovog drveta (vidi 74, 6) — i šibali je dok ne bi izazvali erotičnu reakciju u vidu erekcije pa bi tako žrtva oplodila zemlju spermom i krvlju. Alopekovo ime i dobro poznata legenda o mladiću koji je dopustio da mu lisica pojede polne organe ne jauknuvši, svedoči da su teumesijsku vešticu poštovali i u Sparti (vidi 49, 2 i 89, 8).

5. Meteoritima se često ukazivalo božansko poštovanje, a takođe i veoma malim ritualnim predmetima sumnjivog porekla za koje se moglo tvrditi da su pali s neba — kao na primer vešto izrađeni vrhovi mačeva za koje su kasnije Grci smatrali da pripadaju Zeusovom gromu, ili bronzani tučak sakriven u odeći koju je nosila Efeska Artemida. Čak se i za slike, kao sliku Artemide Brauronske i sliku u maslinovom drvetu u Erehteumu, smatralo da su pale s neba, propavši kroz rupe na nebeskom krovu (vidi 158, k). Moguće je da je lik u Brauronu imao i mali žrtveni nož od vulkanskog stakla sa ostrva Mel — kojim su žrtvi prerezivali grlo.
6. Ozirisovo oranje u Hersonesu na Tauridi na Krimu izgleda nametnuto; ali Herodot tvrdi da je postojala jaka veza između Kolhide i Egipta (II, 104), a Kolhidu su u ovom slučaju zamenili zemljom Tauriđana. Za Ozirisa se, kao i za Triptolema, kaže da je u mnogim stranim zemljama ustanovio zemljoradnju (vidi 24, m).

117 ORESTOVA VLADAVINA

Ajgistov sin Alet nametnuo se kao kralj Mikene, verujući zlonamernim glasinama (verovatno ih je Ojak širio?) da su Orest i Pilad žrtvovani na oltaru Artemide u Tauridi. Ali Elektra, sumnjajući u istinitost ovih glasova, ode da se o tome raspita u Delfiskom proročištu. Ifigeneja je upravo stigla u Delfe, a neko (verovatno je to bio Ojak?) pokaza Elektri Ifigeneju kao Orestovog ubicu. Elektra dohvati plamenu baklju sa oltara pa, u nameri da se osveti, ne prepoznajući Ifigeneju posle tolikih godina, htede da je oslepi, kad se pojavi Orest i sve sam objasni. I tako, ponovo okupljena Agamemnonova deca odoše radosna u Mikenu, gde Orest učini kraj mržnji između doma Atreja i Tijesta, ubivši Aleta; Orest bi pogubio i Aletovu sestru Erigonu da je Artemida nije u poslednjem trenutku ugrabila i odvela na Atiku. Kasnije Orest joj se smilovao.[1]

b) Neki tvrde da je Ifigeneja umrla ili u Brauronu, ili u Megari, gde sada postoji njeno svetilište; drugi opet da ju je Artemida učinila besmrtnom kao mladu Hekatu. Elektra se udala za Pilada i rodila mu sinove Medona i Strofija Drugog; ona je sahranjena u Mikeni. Orest se oženio svojom rođakom Hermionom — pošto je prisustvovao žrtvenom ubistvu Ahilejevog sina Neoptolema, s kojim je ona bila verena.[2] S njom je izrodio Tisamena, svog naslednika; a sa drugom ženom Erigonom imao je Pentila.[3]

c) Kada je Menelaj umro, Spartanci pozvaše Oresta da im bude kralj, jer im je bio draži, kao Tindarejev unuk, od Nikostrata i Megapenta, koji su bili sinovi Menelaja i jedne robinje. Orest, koji je, uz pomoć trupa svojih saveznika iz Fokide, već bio prilično proširio mikenske posede na račun jednog dela Arkadije, postao je takođe i gospodar Arga; jer kralj Kilarab, Kapanejev unuk, nije imao naslednika. Orest je koristio i Ahaju, a onda je, poslušavši Delfisko proročište, otišao iz Mikene u Arkadiju, gde je,

pošto je navršio sedamdeset godina, umro od ujeda zmije u Oresteumu, ili Orestiji, gradu koji je osnovao dok je bio u izgnanstvu.[4]
d) Orest je sahranjen u Tegeji. Međutim za vreme vladavine Aristovog sukralja Anaksandrida, jedinog Lakonca koji ie imao dve žene i živeo u dvema kućama u isto vreme, Spartanci se, iz očajanja što gube svaku bitku sa Tegejcima, obratiše za savet Delfima, gde im naložiše da se domognu Orestovih kostiju. Pošto se nije znalo gde se one nalaze, Spartanci poslaše Liha, jednog od svojih dobrotvora, da pobliže ispita stvar. On je dobio sledeći odgovor u heksametrima:

> Poravni i ublaži ravnicu arkadijske Tegeje. Idi
> tamo gde dva vetra, zbog silne potrebe, stalno
> duvaju; gde udarac zveči od udarca, gde zlo na
> zlo naleže. Tamo nabrekla zemlja pokriva
> kraljevića koga traziš. Donesi ga svojoj
> kući, i ti ćeš vladati Tegejom!

Pošto je vladalo primirje, Lihu nije bilo teško da pohodi Tegeju; tamo je naišao na kovača kako kuje koplje od gvožđa, umesto od bronze, i zinuvši od čuda, zagledao se u čudan prizor. »Zar se ovome poslu čudiš?« uzviknu veseli kovač. — »Imam ja ovde nešto čemu bi se još više začudio! To je sanduk, sedam lakata dugačak, u kome leži telo iste dužine. Našao sam ga ispod poda u kovačnici kad sam kopao onaj bunar.«

e) Lih to protumači ovako: vetrovi koji se pominju u stihovima svakako izlaze iz kovačevog meha; udarci su baš udarci čekića; a zlo koje na zlu leži — glava sekire što iskiva gvozdeni mač, jer je gvozdeno doba donelo svirepe dane. On se sa novostima odmah vrati u Spartu, gde ga sudije, na njegov sopstveni predlog, kažu, prokleše zbog zločina; a potom, pobegavši u Tegeju, tobože kao izgnanik, on nagovori kovača da ga sakrije u kovačnicu. O ponoći Lih ukrade kosti iz kovčega i požuri nazad u Spartu. Tu ih ponovo zakopaše u blizini svetilišta Suđaja, a grob se još tamo nalazi. Spartanska vojska od tada nikada nije izgubila premoć nad tegejskom.[5]

f) U to vreme pronađen je u Fokidi Pelopov skiptar, koji je i Orest nasledio; on je ležao zatrpan sa dosta zlata na granici Hajroneje i Fanoteje, gde ga je, po svoj prilici, sakrila Elektra. Kad je ovo otkriveno, Fanotićani se zadovoljiše zlatom, a Hajronejci zadržaše skiptar i otada ga poštovahu kao najveću dragocenost. Svaki sveštenik kome je skiptar poveren na godinu dana čuvao ga je u svojoj kući i svakodnevno mu prinosio žrtve u krvi.[6]

g) Pa, ipak, ima ih koji ne priznaju da je Orest umro u Arkadiji. Oni kažu da mu je posle progonstva jedno proročište naredilo da pohodi ostrva Lezb i Tened i da tamo osnuje kolonije koje će naseliti stanovnicima iz raznih gradova, uključujući i Amiklu. On je to učinio i nazvao je svoj narod Ajoljanima, jer im je Ajol bio najbliži zajednički predak. Umro je neposredno pošto je osnovao grad na Lezbu. Ova se migracija odigrala, kažu, četiri pokolenja pre nego što su došli Jonjani. Drugi su, međutim, izjavljivali da je Pentilov sin, a ne Orest lično, pokorio Lezb, da je njegov unuk Gras, kome su pomogli Spartanci, zauzeo zemlju između Jonije i Misije, koja se danas zove Ajolija; a jedan drugi Orestov unuk, Arhelaj, odveo je ajoljanske stanovnike u sadašnji grad Kizik, u blizini Daskila, na južnim obalama Mramornog mora.[7]
h) U međuvremenu Tisamen je nasledio očeve posede, ali su ga iz glavnih gradova Sparte, Mikene i Arga oterali Heraklovi sinovi, a on se s vojskom povukao u Ahaju. Njegov sin Komet prebegao je u Aziju.[8]

1. Higin: Fabula 122:
2. Euripid: Ifigeneja na Tauridi 1464 i 915; Pausanija: I, 43, 1 i X, 24, 4—5; Helanik, navodi ga Pausanija: 11, 16, 5; Higin: Fabula 123; Strabon: IX, 3, 9;
3. Apolodor: Epitome VI, 28; Kinajton, navodi ga Pausanija: II, V. 5; Ceces: O Likofronu 1374;
4. Pausanija: II, 18, 5 1 VIII, 8, 1—3; Asklepijad, navodi ga sholijast uz Euripidovog Oresta 1647; Apolodor: loc. cit.; Ceces: loc. cit.;

5. Pausanija: VIII, 54, 3; m, 3, 7; III, 11, 8 i 111, 5—7; Herodot; I, 67—8;
6. Pausanija: IX, 40, 6;
7. Pindar: Nemejske ode XI, 33—5; Helonik, navodi ga Ceces: O Likofronu 1374; Pausanija: III, 2, 1; Strabon: XIII, 1, 3;
8. Pausanija; II, 8, 6—7 i VII, 6, 21.

*

1. Ifigeneja je, izgleda, bila ranija titula Artemide, koja nije bila samo devica, već i Nimfa — »Ifigeneja« znači »rađati snažnu rasu« — i Krona, što znači Trojna Hekata ili Svečane. Pošto se za Oresta priča da je vladao u tolikim mestima, i njegovo ime se, znači, smatralo titulom. Orestova smrt od ujeda zmije u Orestiji u Arkadiji čini ga sličnim ostalim primitivnim kraljevima, kao što su: Apesant, Akrisijev sin (vidi 123, e), koji se može poistovetiti sa Ofeltom iz Nemeje (vidi 106, g); Munit, sin Atamantov (vidi 168, e); Mops Lapiđanin (vidi 154, f), koga je ujela libijska zmija; a i egipatski Ra, koji je samo jedan. vid Ozirisa, koga je takođe ujela zmija. Zmija ujeda uvek u petu; u nekim slučajevima, kao što je bilo sa Kentaurima Hejronom i Folom, Krećaninom Talom, Ahilejom, Mirmidoncem i Filoktetom iz Eubije, otrov je, izgleda, poticao od vrha strele (vidi 92, 10). Orest iz Arkadije bio je, u stvari, Pelazg sa libijskim srodstvom.

2. Artemidino spasavanje Erigone od Orestove osvete još je jedan događaj više u razmiricama Tijestova doma, koji pomaže Artemida, i Atrejeva doma, koji pomaže Zeus. Tisamenovo ime ("osvetnička snaga") govori o tome da su se razmirice prenele na potonje pokolenje; jer, prema jednoj Apolodorovoj priči (Epitome VI, 28), Orest nije bio Hermionin, već Erigonin sin. U celoj ovoj priči o razmiricama između ova dva doma ne sme se zaboraviti da je Artemida, koja ovde odmerava svoje snage sa Zeusom, u stvari rana matrijarhalna Artemida, a ne Apolonova voljena bliznakinja, devica lovica; mitografi su učinili sve što su mogli da prikriju da je Apolon u ovoj svađi bogova učestvovao na Zeusovoj strani.

3. Smatralo se da džinovske kosti, koje se obično smatraju za kosti drevnog plemenskog pretka, imaju čarobnu moć da štite grad; tako Atenjani, po proročanskom savetu, pronalaze ono što smatraju Tesejevim kostima u Skironu i prenose ih u Atenu (vidi 104, i). Ovi kosturi su zaista i mogli biti neobično veliki, jer je džinovska rasa — čiji su poslednji izdanci hamitski Vatusi; koji žive u ekvatorijalnoj Africi — nastanjivala neolitsku Evropu, a njihovi kosturi dugi sedam stopa često su pronalaženi i u Britaniji. Ovoj rasi su pripadali Anakimi u Palestini i Kariji (vidi 88, 3). Međutim, ako je Orest bio Ahajac iz vremena trojanskog rata, Atenjani nisu mogli da pronađu i po veličini prepoznaju njegov kostur, pošto se u Homerovo doba mrtvi plemenitog roda nisu sahranjivali, već spaljivali. Pokopavanje je bilo neolitski način sahranjivanja.

4. "Zlo koje naleže na zlo" obično se tumačilo kao mač iskovan na gvozdenom nakovnju. Nakovnji su, međutim, najčešće bili od kamena, i to vrlo dugo, tako da je otisak čekića na maču verovatno tačnije objašnjenje, mada su i gvozdeni čekići bili retkost, čak i u rimska vremena; gvožđe je bilo isuviše redak sveti metal da bi se upotrebljavao u Mikeni. Ono se nije dobivalo iz rude, već skupljalo od meteorita, koje su slali bogovi. Čak i kad je, najzad, gvozdeno oružje doneto sa Crnog mora, topljenje i obrada su izvesno vreme ostali tajna. Kovači su se i dalje zvali "bronzani radnici", čak i u helensko doba. Ali doba mita u stvari prestaje onda kad je do gvozdenog oružja mogao da dođe svako, ako ni zbog čega drugog, a ono zbog toga što gvožđe nije spadalo u pet svetih metala posvećenih boginji, niti je bilo vezano za kalendarske obrede kao sveti metali: srebro, zlato, bakar, kalaj i olovo (vidi 53, 2).

5. Pelopov šiljati skiptar, znak suverene vlasti, svakako je pripadao vladajućoj sveštenici; tako je, prema Euripidu, mač kojim je ubijen Ojnomah — verovatno isto oružje — bio sakriven u Ifigenejinoj ložnici; Klitajmnestra je jedno vreme polagala pravo na njega (Sofokle: Elektra 651); Pausanija kaže da ga je Elektra donela u Fokidu. Grci u Maloj Aziji voleli su da veruju kako je prvu ajolsku koloniju osnovao Orest, jer je sama reč Orest kod njih označavala kraljevsku titulu. Oni su verovatno, tradicionalno usvojili novi način kraljevanja: po njemu kralj nije morao da umre kad mu je istekla vladavina, već je mogao da žrtvuje

zamenika; na taj način je i Orest mogao da krene u svoje drugo izgnanstvo i povede koloniste preko mora. Mitografi koji su pokušali da objasne da su Spartanci više voleli Oresta od Menelajevih sinova, jer je ove rodila boginja, u stvari nisu shvatali da se u Sparti još održavalo nasledstvo po matrijarhalnoj liniji. Orest je, kao Mikenac, mogao vladati Spartom pošto bi se oženio spartanskom naslednicom Hermionom; a Hermionina braća morala su da traže sebi kraljevine na drugom mestu. U Argolidi je princeza mogla da rodi decu sa robom; a ništa ne bi moglo da ospori pravo na presto Elektrinog muža seljaka.

6. Predanje iz psalama da ljudski vek traje »sedam puta deset« nije zasnovano na iskustvu, već na verskoj teoriji. Sedam je bio broj svetlosti, a deset savršenstva. I tako je i Orest živeo sedamdeset godina.

7. Anaksandridov prekid monogramske tradicije je, verovatno, proistekao iz dinastičkih potreba; mora biti da je Aristej, njegov sukralj, umro pre završetka svoje vladavine, čime je stvorena mogućnost za novo krunisanje, pa kako je Aristej vladao po pravu ženidbe sa naslednicom, Anaksandrid ga je zamenio i kao kralja i kao supruga.

8. Hetitski zapisi pokazuju da je već u poznom četrnaestom veku pre nove ere na Lezbu postojala ahajska kraljevina.

118 ROĐENJE HERAKLOVO

Elektrion, Persejev sin, veliki mikenski kralj i Anaksin muž, krenuo je da se osveti Tafeljanima i Teleboncima. Oni su sa uspehom učestvovali u krađi njegove stoke, koju je smislio neki Pterelaj; Pterelaj je polagao pravo na mikenski presto, a sve se to završilo smrću osmorice Elektrionovih sinova. Dok je on bio izvan zemlje, njegov nećak, kralj Amfitrion iz Trojzena zamenjivao ga je na vlasti. »Vladaj dobro, a kad se vratim kao pobednik, oženiću te svojom kćerkom Alkmenom«, doviknu on Amfitrionu na rastanku. Kralj Elide obavesti Amfitriona da se ukradena stoka nalazi kod njega, na šta mu Amfitrion isplati veliki otkup i pozva Elektriona da prepozna svoju stoku. Elektrion, nimalo voljan da Amfitrionu plati otkup, upita kakvo pa sad pravo imaju Eliđani da prodaju tuđu svojinu, i zašto se Amfitrion uopšte upleo u svađu. Ne smatrajući potrebnim da odgovori na to, Amfitrion izrazi svoje negodovanje time što je zavitlao batinu na jednu kravu koja se izdvojila iz stada; batina udari u kravlji rog, odbije se od njega i ubi Elektriona. Zbog toga Amfitriona njegov ujak Stenel progna iz Argolide. Stenel zatim spoji Mikenu i Tirint i poveri ostatak zemlje sa Midejom kao glavnim gradom Pelopovim sinovima Atreju i Tijestu.[1]

b) Amfitrion, kome se pridružila Alkmena, pobeže u Tebu, gde ga je kralj Kreont očistio od greha i svoju sestru Perimedu udao za Elektrionovog jedinog preživelog sina Likimnija, vanbračno rođenog sa Frigijkom koja se zvala Mideja.[2] Ali pobožna Alkmena ne htede da se dozvoli Amfitrionu dok on ne osveti smrt njene devetorice braće. Kreont mu odobri da radi toga digne bojotijsku vojsku, ali pod uslovom da oslobodi Tebu od teumesijskih veštica. On to učini pozajmivši čuvenog psa Lajlapa od Atenjanina Kefala. Zatim, uz pomoć atenskih, fokidskih, argivskih i lokridskih snaga, Amfitrion pobedi Telebonce i Tafijane i pripoji njihova ostrva svojim saveznicima, među kojima je bio i njegov stric Helej.

c) U međuvremenu Zeus je iskoristio Amfitionovo odsustvo, uzeo na sebe njegov lik i, uverivši Alkmenu da je osvetio njenu braću budući da je Amfitrion zbilja tog jutra zaslužno pobedio — provede s njom celu noć, koju učini tri puta dužom na taj način što je Hermes po njegovoj zapovesti naredio Heliju da pogasi sunčanu vatru, a Horama da ispregnu konje i idućeg dana ostanu kod kuće.[3] To je Zeus učinio stoga što je nameravao da s Alkmenom začne dičnog junaka, a to se nije moglo na brzinu. Helije je pristao gunđajući o starim dobrim vremenima, kad je dan bio dan, a noć — noć, i kada Kron, ondašnji svemoćni bog, nije ostavljao svoju zakonitu ženu i odlazio u Tebu radi ljubavisanja. Zatim Hermes naredi Mesecu da polako plovi nebom, a Snu da čovečanstvo uljuljka u san, tako da niko ne primeti šta se događa.[4] Alkmena je, obmanuta, slušala sa ushićenjem Zeusove priče o strašnom porazu Pterelaja kod Ojhalije i zabavljala se nevino sa svojim tobožnjim mužem čitavih trideset šest časova. Idućeg dana, kad se Amfitrion vratio, željan

razgovora i pun strasti, Alkmena ga u bračnoj postelji ne dočeka baš oduševljeno, niti onako kako je on to očekivao. "Nismo ni trenuli prošle noći" — žalila se ona. "Valjda ne očekuješ da ponovo slušam istu priču o tvojim doživljajima?" Ne shvatajući o čemu je reč, Amfitrion se poveri proroku Tejresiji, koji mu reče da ga je Zeus načinio rogonjom. Otada Amfitrion nije smeo da spava sa Alkmenom, bojeći se da ne izazove božansku ljubomoru.[5]

d) Posle devet meseci poče Zeus da se hvališe kako će uskoro postati otac dečaku koji će se zvati Herakle, što znači »Slava Herina«, i da će Herakle vladati plemenitim domom Persejevim. Na ovo mu Hera izmami obećanje da će svaki kraljević koji se rodi u domu Perseja pre no što padne noć biti veliki kralj. Pošto se Zeus zakleo neprekršivom zakletvom, Hera se odmah uputi u Mikenu, gde ubrza porođajne bolove Nikipi, ženi kralja Stenela. Zatim požuri u Tebu i sede prekrštenih nogu do Alkmeninih vratnica, a haljinu zaveza u čvor i poče da prepliće prstima; na taj način ona je odlagala Heraklovo rođenje, dok je Euristej, Stenelov sin, ležao u kolevci rođen kao nedonošče od 7 meseci. Kad se čitav sat kasnije rodio Herakle, utvrdilo se da ima brata blizanca Ifikla, koji je bio Amfitrionov sin i mlađi za jednu noć. Neki, međutim, kažu da je Herakle, a ne Ifikle, mlađi za jednu noć, a drugi opet tvrde da su blizanci začeti iste noći i rođeni zajedno, i da je otac Zeus božanskom svetlošću osvetlio porođajnu odaju. Herakle dobi najpre ime Alkaj, ili Palajmon.[6]

e) Kad se Hera vratila na Olimp, poče hladno da se hvali kako je zadržala Ejlejtiju, boginju porođaja, pred Alkmeninim vratima, na šta se Zeus tako razbesne da dohvati svoju najstariju kćer Atu, koja ga je zavaravala da ne primeti Herinu prevaru, i zakle se strašnom kletvom da ona neće više videti Olimp. Zgrabivši je za plavu kosu, zavitla je nad glavom i sunovrati na zemlju. Iako Zeus nije mogao da porekne zakletvu i načini Herakla vladarom u domu Perseja, on je ipak uspeo da nagovori Heru da pristane da njegov sin postane bog pod uslovom da izvrši dvanaest podviga koje bi mu odredio Euristej, ma kako oni bili teški.[7]

f) Zeus nije izabrao Alkmenu zbog toga što mu se naročito dopadala, što sa njegovim ranijim ljubavnim odnosima sa smrtnim ženama, od Niobe pa redom, nije bio slučaj, mada je Alkmena premašala sve lepotice svog vremena, niti zbog njenog visokog roda i lepog držanja, a ni zbog njene umešnosti — nego zato što je video da mu ona može roditi sina dovoljno moćnog da zaštiti i ljude i bogove od uništenja. Alkmena, šesnaesti potomak Niobin, bila je poslednja smrtna žena koju je Zeus obljubio, jer je smatrao nemogućnim da začne junaka ravnog Heraklu sa bilo kojom drugom ženom; on je toliko poštovao Alkmenu da je nije silovao nego se potrudio da se preruši u Amfitriona i udvarao joj se uz mnogo ljubavnih reči i pažnje. On je znao da je Alkmena nepotkupljiva i kad joj je u zoru poklonio pehar, ona ga primi bez primedbe, smatrajući ga ratnim plenom, to jest peharom koji je Teleb nasledio od svog oca Posejdona.[8]

g) Neki kažu da Alkmenin porođaj nije odugovlačila sama Hera, nego da je ona poslala veštice, ali da ih je Historida, Tejresijina kći, zbunila i prevarila tako što je iz porođajne sobe radosno uskliknula kao da pozdravlja rođenje deteta, na šta su one otišle. Sobu u kojoj se rodio Herakle dugo su pokazivali u Tebi. Po drugima, Ejlejtija je lično zaustavljala porođajne napone po Herinom naređenju, sedeći stisnutih kolena i ruku pred porodiljinom sobom, a verna Alkmenina sluškinja, plavokosa Galantida ili Galena, izašla je iz porođajne sobe i objavila netačnu vest da se Alkmena porodila. Na to je Ejlejtija skočila, napustivši od iznenađenja svoj baksuzni položaj, te se Herakle rodio. Galantida se zadovoljno nasmeja što joj je prevara uspela, a Ejlejtija je na to u besu ščepa za kosu i pretvori u lasicu. Galantida je kao lasica i dalje živela u neposrednoj blizini Alkmenine kuće i Hera ju je kaznila zbog laži: uklela ju je da doveka rađa mlade na usta. Kad su god Tebanci odavali božansku počast Heraklu, oni su obred počinjali prinoseći žrtvu Galantidi, koju još zovu i Galantijada. Smatra se da je ona bila Proitova kći, kao i da je bila Heraklova dadilja i da joj je on podigao svetilište.[9]

h) Ova se tebanska priča razlikuje od atenske. Atenjani smatraju da je Galantida bila bludnica koju je Hekata pretvorila u lasicu zbog razuzdanosti i neprirodnog bluda. Dok se Hera trudila da produži Alkmenine porođajne muke, Galantida protrča kroz sobu i toliko prepade Alkmenu da se od straha porodila.[10]

i) Heraklov rođendan slavi se četvrtog dana svakog meseca, ali neki smatraju da se on rodio kad je sunce ušlo u deseti znak; drugi kažu da je Veliki Medved, u svom desetom mesecu, pogledao na njega oko ponoći, nagnuvši se preko Oriona na zapad.[11]

1. Apolodor: 11, 1, 5—6; Ceces: O Likofronu 932; Hesiod: Heraklov štit II;
2. Apolodor: loc. cit.;
3. Hesiod: Heraklov štit 1—56; Apolodor: II, 4, 7—8; Higin: Fabula 28; Ceces: O Likofronu 33 i 932; Pindar: Istamske ode VII, 5;
4. Lukijan: Razgovori Bogova X;
5. Hesiod: Heraklov štit 1—56; Apolodor: II, 4, 7—8; Higin: Fabula 89; Ceces: O Likofronu 33 i 932; Pindar: Istamske ode VII, 5;
6. Heslod: Heroklov štit I, 35, 58 1 80; Homer: Ilijada XIX; 95; Apolodor: II, 4—5; Teokrlt: Navodi ga sholijast uz Pindarove Nemejske ode I, 36; Plaut: Amfitrion 1096; Diodor sa Sicilije: IV, 10; Ceces: O Likofronu 662;
7. Homer: Ilijada XIX, 119 1 91; Diodor 33 Sicilije: IV, 9 1 14;
8. Hesiod: Heraklov štit 4 i 26; Ferekid, navodi ga Atenaj: XI, 7; Atenaj: XI, 99; Plaut: Amfitrion 256;
9. Pausanija: IX, 11, 1—2; Ovlđl.je: Metamorfozi! IX, 285; Ajlijan: Priroda životinja XII, 5; Antonije Liberal: Preobraženja 29;
10. Ajlijan: Priroda životinja XV, 11; Antonije Liberal: loc. cit.;
11. Filohor: Fragmenat 177; Ovidije: Metamorfoze IX, 285; Teokrit: Idile XXIV, 11—12.

*

1. Alkmena (»jaka u ljutnji«) je prvobitno morao biti mikenski naziv za Heru, čiju božansku vlast Herakle (»Slava Herina») štiti od njenog ahajskog neprijatelja Perseja (»uništitelja«). Ahajci su na kraju pobedili i njihovi naslednici su tvrdili da je Herakle član pobedničkog Persejevog doma. Tek kasnije je izmišljeno da Hera ne podnosi Herakla; njega su poštovali Dorani, koji su preplavili Elidu i potkopali Herinu vlast.

2. Diodor sa Sicilije piše (III, 63) o tri junaka koji su se zvali: Herakle, egipatski junak, zatim Daktil, kretski, i Alkmenin sin. Kikeron povećava broj na šest (O prirodi bogova III, 16); Varon na četrdeset četiri (Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 564). Herodot kaže (II, 42) da su ga Egipćani, kad se raspitivao o Heraklovom pravom poreklu, upućivali na Fenikiju. Prema Diodoru sa Sicilije (1, 17. i 24; III, 73), egipatski Herakle zvao se Som ili Hon, i živeo je deset hiljada godina pre Trojanskog rata, a njegov grčki imenjak je od njega nasledio junačka dela. Priča o Heraklu je, u stvari, skupina velikog broja povezanih, nepovezanih i protivurečnih mitova. Uglavnom, on ipak predstavlja tipičnog svetog kralja rane helenske Grčke, muža plemenske nimfe, inkarnacije Mesečeve Boginje; njegov blizanac Ifikle je njegov vojskovođa. Boginja Mesec ima više naziva: Hera, Atena, Auga, Jola, Heba i tako dalje. Na jednom ranom rimskom bronzanom ogledalu prikazan je Jupiter kako vrši sveti svadbeni obred »Herakla« i »Junone«; štaviše, u obredu rimskog venčanja mladin pojas, posvećen Junoni, zvao se "Heraklov čvor" i mladoženja je morao da ga odreši (Festus: 63). Rimljani su prihvatali taj običaj od Etruraca, čija se Junona zvala »Unijala«. Može da se smatra da je okosnica priče o Heraklu jedna rana varijanta vavilonskog epa o Gilgamešu, koja je dospela u Grčku preko Fenikije. Gilgameš je imao druga Enkidua, koga je mnogo voleo, kao i Herakle Jolaja. Gilgamešova ljubav prema boginji Ištar ostala je nerasvetljena, kao i Heraklova prema Dejaneiri. Obojica su božanskog porekla. Obojica silaze i haraju Pakao. Obojica ubijaju lavove i savlađuju božanske bikove; da bi prispeli na zapadna ostrva, i Herakle i Gilgameš upotrebljavaju svoju odeću kao jedra (vidi 132, c). Herakle pronalazi čarobnu travu koja obezbeđuje besmrtnost (vidi 35, b), kao i Gilgameš, i na sličan način su obojica vezani za putanju sunca u zodijaku.

3. U mitu je Amfitrion oličenje Zeusa, jer je sveti kralj, podvrgavajući se ponovnom rođenju prilikom krunisanja, dobijao naziv »Zeusov sin« i odricao se svog smrtnog porekla (vidi 74, 1) Ali običaj je zahtevao da vojskovođa bude smrtnik te on predvodi vojsku, a ne kralj, stariji blizanac božanskog porekla; obratan slučaj kad je u pitanju Herakle ukazuje na to da je Herakle bio vojskovođa, a Ifikle sveti kralj. Teokrit svakako smatra da je Herakle mlađi blizanac, a Herodot (II, 43), koji ga naziva Amfitrionovim sinom, daje

mu prezime »Alkajev« — po njegovom dedu Alkaju —, a ne »Kronov« po dedu Kronu. Štaviše, kad se Itikle oženio Kreonovom najmlađom kćerkom, Herakle se oženio najstarijom, iako je u vojničkim društvima obično najmlađa kći bila naslednica, što potvrđuju i sve evropske narodne priče. Prema Hesiodovom Heraklovom štitu (80) Ifikle se pred Euristejem sramno ponižavao; ipak okolnosti koje bi osvetlile ulogu blizanaca nisu razjašnjene. Između Ifikla i Herakla nije vladalo drugarstvo kao između Kastora i Polideuka, ili Ide i Linkeja. Herakle je preoteo nadležnost od drugog blizanca, ostavivši mu beznačajan izbledeo duh za kojim niko ne žali. Moguće je da su u Tirintu vojskovođe preuzele svu kraljevsku vlast, kao što se ponekad dešavalo u azijskim državama, gde su verski kraljevi vladali uporedo sa ratničkim kraljevima.

4. Način na koji je Hera odlagala rođenje deteta još uvek upotrebljavaju veštice u Nigeriji. Malo prosvećenije pojačavaju dejstvo čarolije time što sakriju katanac u odeću.

5. Zapažanje da uznemirena lasica prenosi svoje mladunce u ustima s jednog mesta na drugo, kao majka, poslužilo je kao povod legendi da lasica mladunce rađa na usta. Apulej priča o užasnoj igri tesalijskih veštica, prerušenih u lasice, koje su bile u službi Hekate, a Pausanija pominje ljudske žrtve prinošene Teumesijskoj veštici (vidi 89, h), koja se zvala Kerda (»lasica« ili »veštica«), ženi Foronejevoj, za koju se kaže da je uvela Herin kult na Peloponezu (vidi 57, a). Tebanski kult Galantide je ostatak primitvnog obožavanja Here, te su i veštice koje su zadržavale Heraklovo rođenje morale biti prerušene u lasice. Iako izgleda da su se olimpijskom Zeusu suprotstavljala konzervativna religiozna mišljenja u Tebi i Argolidi, da su veštice stalno nasrtale na Persejev dom, mit o Heraklovom rođenju je ipak preko svake mere konfuzan.

6. Sudeći po Ovidijevoj primedbi o desetom znaku, i po priči o Erimanskom vepru, koji predstavlja Herakla kao Dete Hor, on se rodio usred zime, kada i Zeus, Apolon i ostali kalendarski bogovi. Tebanska godina počinjala je usred zime. Ako je, kao što Teokrit kaže, Herakle imao 10 meseci krajem dvanaestog meseca, onda ga je Alkmena rodila u prolećnoj ravnodnevici, u vreme kad Italijani, Vavilonci i drugi slave Novu godinu. Nije čudno što se kaže da je Zeus osvetlio sobu. Četvrti dan u mesecu bio je posvećen Heraklu zato što je svaka četvrta godina bila njegova, jer on je osnivač Olimpijskih igara.

119 HERAKLOVA MLADOST

Alkmena, bojeći se Herine ljubomore, ostavi svoje novorođenče na poljani izvan zidina, a Atena, po Zeusovom nalogu, povede Heru u šetnju. »Vidi, draga moja! Kakav izvanredan i kočoperan mališan!« reče Atena praveći se iznenađena i saže se da ga podigne. »Njegova mati mora da je sasvim poludela kad je mogla da ga ostavi ovako na kamenitom tlu! Hodi ovamo, ti imaš mleka, podoj ovo detence!« Hera razgoliti prsa ništa ne sluteći, a Herakle povuče tako snažno da ga ona s bolom odvoji od dojke, a mlečni tok poteče nebom i postade Mlečni Put. »Malo čudovište!« uzviknu Hera, ali je Herakle već postao besmrtan, te ga Atena vrati Alkmeni i reče joj da ga dobro čuva i neguje. Tebanci još uvek pokazuju mesto na kome je podvaljeno Heri, a taj se kraj zove »Heraklova dolina«.[1]

b) Neki tvrde, međutim, da je Hermes doveo maloga Herakla na Olimp i da je Zeus lično stavio dečaka Heri na grudi dok je spavala, a Mlečni Put se stvorio ili u trenutku kad ga je ona, probudivši se, odgurnula od sebe ili kad je on pohlepno povukao više mleka nego što je mogao da proguta pa se zagrcnuo i iskašljao ga. U svakom slučaju, Hera je bila Heraklova pomajka, makar i za najkraće vreme; Tebanci zato Herakla smatraju Herinim sinom i kažu da se on zvao Alkaj pre nego što ga je ona podojila i da je prekršten u njenu čast.[2]

c) Jedne večeri, kad je Heraklu bilo osam ili deset meseci, a neki kažu da je imao godinu dana, ali je u svakom slučaju još bio u pelenama, Alkmena, pošto je okupala i podojila blizance, stavi ih da spavaju na širok bronzani štit koji je Amfitrion zaplenio od Pterelaja, pokrivši ih jagnjećim krznom. Oko ponoći Hera

posla dve ogromne zmije u Amfitrinov dom i naredi im da ubiju Herakla. Kad su dopuzale do dvora kapije se same otvoriše, a zmije se uputiše preko mermernog poda, pravo u dečiju sobu. Plamen im je lizao iz očiju, a otrov se slivao sa žalaca.[3]

d) Blizanci se probudiše i iznad svojih glava ugledaše zmije kako palacaju, jer je Zeus ponovo osvetlio sobu božanskim sjajem. Ifikle dreknu iz sveg glasa, gurnu pokrivač nogom i skotrlja se sa štita na pod. Njegovi krici i neobična svetlost što se probijala iz dečje sobe probudiše Alkmenu. »Ustani Amfitrione!« viknu ona. Neobuven, Amfitrion skoči sa postelje od kedrova drveta, dočepa mač koji je visio o zidu i izvuče ga iz lepih sjajnih korica. U tom času, svetlosti u dečjoj sobi nestade. Amfitrion uđe u sobu žurno vičući na pospane sluge da donesu svetiljke i buktinje; a Herakle, koji nije ni zacvileo, ponosno pokaza zmije koje je davio rukama. Kad ih je udavio, on poče da se smeje i baci ih Amfitrionu pred noge.

e) Dok je Alkmena umirivala prestrašenog Ifikla, Amfitrion je ponovo pokrio Herakla i otišao u postelju. U zoru, kad se petao javi po treći put, Alkmena potraži staroga proroka Tejresiju i ispriča mu šta se dogodilo. Tejresija proreče Heraklu sjajnu budućnost i posavetova Alkmenu da skupi vres i suvarke od štipavca i trnje od divlje ruže i kupine, i da na tome spali zmije o ponoći. Ujutru, neka sluškinja pokupi pepeo, odnese na stenu gde boravi Sfinga, prospe ga da ga vetar razveje, i pobegne, ne okrećući se. Pošto se devojka vrati, kuću treba okaditi sumporom i slanom vodom, a krov treba ukrasiti divljom maslinom. Najzad treba prineti na žrtvu vepra velikom Zeusovom oltaru. Sve je to Alkmena obavila. Ali neki drže da su zmije bile bezopasne i da ih je sam Amfitrion stavio u kolevku, želeći da dozna koji je od blizanaca njegov sin, što mu je očigledno i uspelo.[4]

f) Kad je Herakle porastao, Amfitrion ga je naučio da upravlja kočijama i da okreće na zaokretima a da ne okrzne cilj. Kastor ga je poučavao u mačevanju, obučavao upotrebi oružja i pešačkoj i konjičkoj taktici kao i osnovama strategije. Jedan od Hermesovih sinova bio mu je učitelj u pesničenju — to je bio Autolik ili Herpalik, koji je imao tako mrk pogled dok se borio da niko nije smeo da ga pogleda. Eurit ga je učio da gađa strelom, a možda je to bio i Skit Teutar, jedan od Amfitrionovih skitskih govedara, pa čak i sam Apolon..[5] Ali Herakle je nadmašio sve strelce koji su ikad rođeni, pa čak i svog drugara Alkona, oca argonauta Falera, koji je mogao da prostreli niz prstenova na šlemovima vojnika u stroju, kao i da rascepi strelu postavljenu na vrh mača ili koplja. Jednom, kad je Alkonovog sina napala zmija koja se bila obavila oko njega, Alkon je tako vešto smtrno ustreli da dečak osta potpuno nepovređen.[6]

g) Eumolp je učio Herakla da peva i svira na liri; dok mu je Lin, sin rečnog boga Ismenija, bio učitelj lepe književnosti. Jednom, kad je Eumolp bio odsutan, Lin mu je davao časove sviranja na liri; ali Herakle nije hteo da menja način rada na koji se bio navikao sa Eumolpom pa, pošto je zbog tvrdoglavosti dobio batine, on udari Lina lirom i ubi ga.[7] Na suđenju zbog ubistva on u svoju odbranu navede Redamantov zakon, koji opravdava nasilan otpor prema agresoru, i tako bi oslobođen krivice. Ipak ga Amfitrion, u strahu da dečak ne počini još koji zločin, posla kod krava na imanje, gde Herakle ostade do svoje osamnaeste godine. Snagom i hrabrošću prevazilazio je sve svoje vršnjake. Na ismijanskim Apolonovim igrama Herakle bi ovenčan lovorovim vencem i Tebanci su sačuvali oltar koji je Amfitrion tada njemu posvetio. Ne zna se ko je Herakla učio astronomiji i filozofiji, ali se zna da je poznavao ove nauke.[8]

h) Smatralo se da je bio četiri lakta visok. Pošto je on ipak preskočio Olimpijski stadion, što znači dužinu od šest stotina stopa, jer su kasniji grčki stadioni, prilično kraći od olimpijskog, takođe bili dugački šest stotina stopa, mudri Pitagora je izračunao dužinu Heraklovog koraka, koji je morao biti srazmeran njegovoj visini, kao što je i kod drugih ljudi korak zavisan od visine. Kad je uporedio Olimpijski stadion sa stadionima u Grčkoj, ispalo je da je Herakle morao biti visok četiri lakta i jednu stopu, premda neki smatraju da njegov rast nije premašao prosečni ljudski rast.[9]

i) Heraklove oči sijale su vatrom i nepogrešno je gađao i džilitom i strelom. Nije mnogo jeo u podne; za večeru najdraža mu je hrana bila pečeno meso i dorski ječmeni kolači, a jeo je toliko (ako je verovati) da bi i najamni radnik za to rekao »Dosta!« Tunika mu je bila kratka i teška i više je voleo da noćiva pod vedrim nebom nego u zatvorenim prostorijama.[10] Dobro je znao da proriče prema ptičijem letu, i uvek bi se

radovao ako bi se pojavile ptice lešinari kad bi kretao na neki od svojih podviga. »Lešinari su najpravednije ptice, one nikada ne napadaju ništa što je živo!« govorio je on.[11]
j) Herakle je tvrdio da nikada nije izazvao svađu, ali da napadaču uzvraća tačno ono što je ovaj njemu spremao. Neki Termer se navadio da ubija putnike izazivajući ih na dvohoj glavama; Heraklova lobanja se pokaza jačom, te on razbi Termeru glavu kao da je ljuska jajeta. Herakle je ipak bio urođeno učtiv i prvi smrtnik koji je svojevoljno dopustio neprijateljima da pokupe svoje mrtve i da ih sahrane.[12]

1. Diodor sa Sicilije: IV, 9; Ceces: O Likofronu 1327; Pausanija: IX, 25, 2;
2. Eratosten: Catasterismoi 44; Higin: Pesnička astronomija II, 43; Ptolemaj Hefajstionov, navodi ga Fotije, str. 477; Diodor sa Sicilije: IV, 10,
3. Apolodor; II, 4, 8; Teokrit: Idile XXIV; Sholijast uz Pindarove Nemejske ode I, 43;
4. Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 288; Teokrit: loc. cit., Pindar: Nemejslte ode I, 35; Ferekid: navodi ga Apolodor: II, 4, 8;
5. Teokrit: loc. cit.; Apolodor: II, 4,9; Ceces: O Likofronu 56; Diodor sa Sicilije: IV, 14;
6. Servije uz Vergilijeve Ekloge V, 11; Valerije Flak: I, 399- Apolonije sa Roda: T, 97; Higin: Fabula 14;
7. Pausanija: IX, 29, 3; Teokrit: loc. cit.; Apolodor: II, 4, 9; Diodor sa Sicilije: III, 67;
8. Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 10; Pausanija: IX, 10, 4; Sholijast uz. Apolonija sa Roda: I, 865; Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 745;
9. Apolodor: II, 4, 9; Plutarh: navodi ga Aul Gelije: I, 1; Herodot, navodi ga Ceces: O Likofronu 662; Pindar: Istamske ode IV, 53:
10. Apolodor: loc. cit.; Teokrit: Idila XXIV; Plutarh: Rimska pitanja 28;
11. Plutarh: Rimska pitanja 93;
12. Plutarh: Tesej 11 i 29.

*

1. Prema jednoj drugoj priči, Mlečni Put je postao kad je Rea uspela nasilno da odbije Zeusa (vidi 7, b). Mit o tome da je Hera rodila Herakla zasniva se, verovatno, na obredu prema kome kraljica majka ponovo rađa svetog kralja (vidi: 145, 3).

2. Stara ikona, po kojoj je i nastala posthomerska priča o zadavljenim zmijama, prikazivala je Herakla kako ih davi dok mu one jezicima liže uši kao što su lizale Melampu (vidi 72, c), Tejresiji (vidi 105, g), Kasandri (vidi 158, p), a verovatno i Laokoontovim sinovima (vidi 167, 3). Da mu one nisu ljubazno učinile ovu uslugu, on ne bi bio u stanju da razume govor ptica grabljivica; a Hera, da je zaista htela da ubije Herakla, poslala bi Harpiju da ga odvu;e. Pindar je pogrešno protuma;io ikonu kao alegoriju o novogodišnjem sunčanom detetu koje uništava moć zime, čiji je simbol zmija. Alkmenino žrtvovanje vepra Zeusu staro je zimsko prinošenje žrtve, koje se zadržalo u staroj Engleskoj, gde se kao božićna pečenica peče svinjska glava. Divlja maslina je u Grčkoj, kao breza u Italiji i severozapadnoj Evropi, bila novogodišnje drvo, simbol početka godine, a upotrebljavala se kao metla od pruća da se odagnaju zli dusi (vidi 53, 7); i Herakle je imo drvenu batinu od divlje masline, čiju je mladicu doneo u Olimpiju iz zemlje Hiperborejca (vidi 138, j). Tejresija je savetovao Alkmeni da zapali vatre, a to je običaj koji se održava u mnogim krajevima Evrope na dan drugog februara a ustanovljen je radi toga da bi se spalilo sve staro grmlje i napravilo mesta za izbijanje mladih lastara u proleće.

3. Herakle, koji jede dorski kolač, suprotno svojim kulturnijim ajolskim i ahajskim prethodnicima, predstavlja kralja stočara koga krase skromne vrline, ako koji ne pretenduje da poznaje muziku, filozofiju i astronomiju. U klasično vreme, držeći se izreke u zdravom telu zdrav duh, mitografi su smatrali da je Herakle morao dobiti i neko više obrazovanje, pa su ubistvo Lina prikazali kao protest protiv prinude, a ne kao nasrtaj na nemuževnost i nežnost. I pored svega on je ostao oličenje fizičke snage, a ne duhovnih

vrednosti, osim kod Kelta (vidi 132, 3), koji su ga poštovali kao zaštitnika pismenosti i svih bardskih veština. Oni su bili sledbenici verovanja da je Herakle idajski Daktil, nazivali su ga Ogmije, i on je predstavljao prvi suglasnik hiperborejske azbuke drveća, brezu ili divlju maslinu (vidi 52, 3 i 125, 1; prvo pismo bilo je, po njihovom predanju, na brezovom prutiću, i to kao breza ponovljena sedam puta (Bela Boginja, str. 121).

4. Način na koji je Alkon ubio zmlju podseća na takmičenje u streljaštvu, slično takmičenjima opisanim u petnaestom veku u Malleus Maleficarum: kad se od kandidata za streljački savez zahtevalo da ustreli predmet stavljen na kapu njegovog sopstvenog deteta; to je obično bila ili jabuka ili srebrna para. Laodamejina braća, takmičeći se za kraljevstvo (vidi 163, n), morala su strelom da probiju prsten stavljen na dečje grudi; ali ovaj mit mora biti da je pogrešno protumačen, jer im cilj nije bio da ubiju dete. Pre će biti da je pravi zadatak kandidata na presto bio da strelom prođe kroz simbol besmrtnosti — zlatnu zmiju savijenu u klupko i postavljenu na kapu koju je nosilo dete iz kraljevske porodice; taj je običaj kasnije u nekim plemenima izmenjen, za metu je uzeta jabuka, a kod drugih, opet gađalo se u ušice dvogube sekire, ili kroz prsten na šlemu. Kasnije je meta usavršena, kao kod Alkona koji je postavio red alki na šlemovima, ili kao kod Odiseja — red dvogubih sekira (vidi 171, h). »Veseli ljudi« Robina Huda gađali su srebrne pare kao i germanski strelci, jer su one bile obeležene krstom, a strelci su bili prkosni protivnici hrišćanstva.

5. Grčki i rimski strelci zatezali su luk unazad prema grudima, kao što to čine deca, i zato strela nije dosezala daleko, pa je džilit ostao glavno bacačko oružje u rimskoj vojsci, čak do šestog veka nove ere. Kad je Velizar naoružao svoje oklopnike teškim lukovima, naučio ih je da povlače tetivu unazad ka uhu, kao što su radili Skiti. Heraklova precizna veština u gađanju strelom, prema tome, pripisivala se legendi koja je tvrdila da mu je učitelj bio Teutar Skitski — ime je verovatno stvoreno od teutaein, »vredno vežbati«, što obični grčki strelac, izgleda, nije običavao. Možda su zbog izuzetne veštine u rukovanju lukom Skiti i opisani kao Heraklovi potomci, a za njega se kaže da je zaveštao luk Skitu, svom sinu koji je jedini mogao da zategne luk na isti način kao i on sam (vidi 132, v).

120 TESPIJEVE KĆERI

Kad je navršio osamnaestu, Herakle napusti stočne pojate i pođe da ubije Kitajronskog lava, koji je desetkovao Amfitrionova stada i stada njegovog suseda kralja Tespija, koga još zvahu Testije Atenjanin Erehteid. Lav je imao i skrovište na Gori Helikon, u čijem podnožju leži grad Tespija. Helikon inače beše vesela planina, na kojoj su jedanput godišnje Tespijanci proslavljali drevni festival u čast Musa i u podnožju plesali ljubavne igre oko statue Erota, koji im beše zaštitnik.[1]

b) Kralj Tespije je sa svojom ženom Magametom, Arnejevom kćerkom, imao pedeset kćeri, koje behu vesele kao i svi u Tespiji. Bojeći se da ne pogreše pri izboru partnera, on odluči da svaka dobije dete sa Heraklom, koji u to vreme beše po ceo dan zauzet lovom na lava i noćivao je pedeset noći jednu za drugom u Tespijevoj kući. »Možeš uzeti moju najstariju kćer sebi za drugaricu u postelji«, reče mu gostoljubivo Tespije. Međutim Heraklu je svake noći u stvari dolazila druga, dok se tako nisu sve sestre izređale. Neki kažu, doduše, da ih se nauživao jedne te iste noći redom, a samo je najmlađa odbila njegov zagrljaj, i ostala devica do svoje smrti, služeći kao sveštenica u svetilištu u Tespiji, jer je sveštenica u Tespiji uvek morala biti devica. Herakle izrodi pedeset i jednog sina sa njenim sestrama; najstarija, Prokrida, rodi mu blizance Antileonta i Hipeja; a i najmlađa sestra dobi par blizanaca.[2]

c) Pošto je najzad nabasao na trag lavu i ubio ga raspalivši ga svojom neobrađenom drvenom tojagom od divlje masline koju je iz korena iščupao u Helikonu, Herakle se ogrnu lavljom kožom a razjapljene čeljusti savi na glavu kao šlem. Neki kažu da je nosio kožu Nemejskog lava, pa čak i neke druge životinje koju je ubio u jednom gradu u blizini Tebe, a da je Alkatoj ubio kitajronskog lava.[3]

1. Apolodor: 11. 4. 8—9; Pausanija: IX, 26, 4; 27, I i 31, 1; Sholijast uz Teokritove Idile XIII, 6;

2. Apolodor: II, 4, 10 i 7, 8; Pausanija: IX, 27, 5; Diodor sa Sicilije: IV, 29; Sholijast uz Hesiodovu Teogoniju 56:
3. Teokrit: Idile XXV; Apolodor: II, 4, 10; Diodor sa Sicilije IV, 11; Laktantije uz Statijevu Tebaidu: I, 355—485; Pausanija: I, 41, 4.

*

1. Pedeset Tespijinih kćeri — kao pedeset Danaida, Palantida i Nereida, ili pedeset devica koje je obležao keltski bog Bran (Foronej) jedne jedine noći — mora da su bile skup sveštenica Boginje Mesec kojima je sveti kralj, ukrašen lavljom kožom dolazio jedanput godišnje u vreme njihovih erotskih orgija oko kamenog falusa koji se zvao Erot (»ljubavna požuda«). Njihov broj odgovara mesečevim menama koje padaju između jednog i drugog olimpijskog festivala. »Testije« može biti oblik muškog roda od thea hestia, »boginja Hestija«, ali Tespije u značenju »božanski zvuci« takođe je moguće ime, pošto je glavna sveštenica imala proročku moć.

2. Higin (Fabula 162) pominje samo dvanaest Tespijada, možda zbog toga što je dvanaest latinskih Vestalki čuvalo falistički Paladijum, a one su, izgleda, u doba rane rimske monarhije, svake godine proslavljale slične orgije na Albanskoj gori.

3. I najstarija i najmlađa od Tespijevih kćeri rodile su Heraklu po par blizanaca — naime svetog kralja i njegovog vojskovođu. Mitografi su se ovde spleli pokušavajući da izmire raniju tradiciju po kojoj bi se Herakle oženio najmlađom kćeri — matrijarhalna ultimogenitura — sa patrijarhalnim pravom primogeniture. U klasičnoj legendi Herakle je patrijarhalna ličnost; osim Makarije (vidi 146, b), on nije imao kćeri uopšte. Sveštenica devica u Heraklovom svetilištu Tespiji kao i Apolonova Pitonka u Delfima, u principu postaje njegova nevesta u trenutku proročnog nadahnuća, i tako ne može da bude žena smrtnog čoveka.

4. Pausanija, nezadovoljan mitom, piše da Herakle nije mogao obeščastiti svoga domaćina zavođenjem svih njegovih kćeri na veliko, niti je mogao samom sebi — kao da je bog — posvetiti hram tako rano, još na početku svoje karijere. Pausanija osporava da je kralj Tespije u isto vreme i otac Tespijada. Ubijanje lava bio je zadatak koji je trebalo da izvrši kandidat koji je ženidbom pretendovao na presto (vidi 123, 1).

5. Herakle je odsekao svoju batinu sa divlje masline. Divlja maslina je, po predanju, drvo prvog meseca, koje ima moć da rasteruje zle duhove (vidi 52, 3; 89, 7; 119, 2 itd.).

121 ERGIN

Nekoliko godina pre ovih događaja, za vreme proslave Posejdonovog festivala u Onhestu, jedan beznačajan događaj naljuti Tebance i Menoskajev se kočijaš baci kamenom i smrtno rani minijskog kralja Klimena. Klimena su u teškom stanju odneli u Orhomenej, gde je poslednjim dahom zakleo svoje sinove da ga osvete. Najstariji od njih, Ergin, čija mati beše bojotijska princeza Budeja ili Buziga, spremi vojsku, krenu na Tebu i do nogu potuče Tebance. Pri sklapanju ugovora o miru bi rešeno da Tebanci Erginu dvadeset godina plaćaju danak od stotinu krava svake godine kao naknadu za ubistvo Klimena.[1]

b) Kad se Herakle vraćao sa Helikona, on srete minijske glasnike koji su išli po danak u Tebu. On ih upita kakvim su se poslom uputili, a oni mu nadmeno odgovoriše da su pošli da podsete Tebance na Erginovo milosrđe što im nije svima poodsecao uši, noseve i ruke. »Da li Ergin odista traži takav danak?« upita ljutito Herakle i na to osakati izaslanike onako kako su sami opisali da treba kazniti Tebance i posla ih nazad u Orhomen sa krvavim odsečenim ušima i nosevima o vratu.[2]

c) Kad je Ergin naredio tebanskom kralju Kreontu da mu preda vinovnike ovoga nasilja, Kreont beše spreman da posluša, jer su Minijci razoružali Tebance, a nije se mogao nadati ni prijateljskoj pomoći suseda u tako lošoj prilici. Ali Herakle nagovori svoje mlade drugove da se bore za slobodu. Obilazeći hramove po

Tebi, on pokupi sve štitove, šlemove, mačeve i koplja koji se tu nađoše kao ostaci ratnog plena; a Atena, diveći se njegovoj odlučnosti, učini da oprema postane podesna za njega i njegove prijatelje. Tako Herakle naoruža sve Tebance koji su mogli da nose oružje i preuzme komandu. Jedno proročanstvo obeća pobedu ako se najplemenitiji Tebanac odrekne života. Sve oči upreše se u Antipojna, potomka sejanih ljudi; ali kad on odbi da umre radi opšteg dobra, njegove kćeri Androkleja i Alkida rado pristadoše da umru umesto njega i njih su otada poštovali kao heroine u hramu slavne Artemide.[3]

d) Uskoro Minijci krenuše na Tebu, ali ih Herakle sačeka u zasedi u uskom prolazu, ubi Ergina i pobi skoro sve njegove vojvode. Tu pobedu, zadobivenu sa skoro golorukom vojskom, on iskoristi da izvrši iznenadni prepad na Orhomen, razruši gradske kapije, pohara dvorac i natera Minijce da plaćaju Tebi dvostruki danak. Herakle zatrpa i dva velika kanala koje su stari Minijci bili sagradili, da bi reka Kefis na putu do mora navodnjavala plodna žitna polja Kopajske ravnice.[4] To je učinio da bi onemogućio minijsku konjicu, njihovu najmoćniju vojsku, i preneo rat na brdovit teren, gde bi se mogao sresti s njima pod istim uslovima; ali pošto je bio prijatelj ljudi uopšte, Herakle je te kanale opet obnovio. Jedno svetilište Herakla Konjovesca u Tebi ustanovljeno je u spomen događaja koji se desio u ovom ratnom pohodu. Herakle se noću ušunjao u minijski logor, ukrao zaprežne konje i vezao ih za drvo udaljeno od logora, a zaspale ljude nanizao na mač. Na nesreću, u ovoj vojni pogibe njegov poočim Amfitrion.[5]

e) Vrativši se u Tebu, Herakle posveti oltar Zeusu Čuvaru; kamenog lava Slavnoj Artemidi, i dva kamena lika Ateni Naoružanoj. Pošto bogovi nisu kaznili Herakla za rđavo postupanje prema Erginovim izaslanicima, Tebanci se usudiše da podignu u njegovu čast kip, koga nazvahu Herakle koji odseca noseve.[6]
f) Prema nekoj drugoj priči, Ergin je preživeo minijski poraz i kasnije bio jedan od Argonauta koji su vratili zlatno runo iz Kolhide. Posle mnogo godina koje je upotrebio da obnovi svoje ranije blagostanje, on najzad opet postade bogat, ali star i bez dece. Jedno proročište ga pouči da stavi par nove obuće na izanđao plug; on se oženi mladom ženom koja mu rodi Trofonija i Agameda, proslavljene graditelje, i Azeja.[7]

1. Apolodor: II, 4, 11; Pausanija: IX, 37, 1—2; Eustatije o Homeru, str. 1076; Sholijast uz Apolonija sa Roda; I, 185;
2. Diodor sa Sicilije: IV, 10;
3. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: II, 4, 11; Pausanija: IX, 33, 5; Strabon: IX, 11, 40;
4. Euripid: Herakle 220; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pausanija: IX, S8, 5; Strabon: IX, 11, 40;
5. Polijajn: I, 3, 5; Diodor sa Sicilije: IV, 18, 7; Pausanija: IX, 26, 1; Apolodor: II, 4, 11;
6. Euripid: Herakle 48—59; Pausanija: IX, 17. 1—2 1 25—4;
7. Pausanija: IX, 37, 2—3 i 25, 4; Eustatije o Homeru, str. 272.

*

1. Heraklovo ponašanje prema manijskim glasnicima je nasilničko kad se zna da je glasnlk smatran kao sakrosantan, ma kako se inače ponašao, te mora biti da predstavlja dorske osvajače iz 1050. godine pre nove ere, koji su prenebregavali sve dotad postojeće običaje.

2. Prema Strabonu (IX, 2, 18), izvesni prirodni kanali kojima su vode reke Kefis oticale u more, ponekad su bili zatrpani, a ponekad opet otvoreni, usled zemljotresa; čitava Kopajska ravnica je ipak postala močvara i pored dva velika kanala koje su u bronzano doba prokopali minijski Pelazgi da bi potpomagali funkciju prirodnih kanala. Ser Džems Frezer, koji je bio u ravnici pre pedeset godina, otkrio je da su tri kanala zatrpana blokovima stena u drevno vreme, i to namerno; verovatno su to učinili Tebanci, koji su 368. godine pre naše ere razorili Orhomen, nabili sve muško stanovništvo na koplje, a ženskinje prodali u roblje (Pausanija: IX, 15, 3). Nedavno je jedna britanska kompanija isušila močvaru i osposobila ravnicu za zemljoradnju.

3. Kad bi grad Teba bio u opasnosti (vidi 105, i 1 106, j), tebansko proročište je obično zahtevalo kraljevskog pharmacosa, ali Androkleja i Alkida jedino bi u potpuno razvijenom patrijarhalnom društvu pohrlile u smrt. Njihova imena, kao i imena Erehtejevih kćeri, za koje se kaže da su se žrtvovale na isti

način (vidi 47, d), verovatno su bila nazivi na Demetru i Persefonu, koje su zahtevale muške žrtve. Izgleda da su dve sveštenice »platile kaznu« umesto svetog kralja, koji je od tada nazvan Antipojno — onaj koji je odbio da pođe Menokejevim primerom. Time se može protumačiti i zašto je Sfinga skočila sa stene i razbila se u komade (vidi 105, 6).

4. "Herakle Konjovezac" se možda odnosi na Diomedove divlje kobile i sve što se pod tim Heraklovim delom podrazumeva (vidi 130, 1).

5. Atena Naoružana bila je ranije Atena koja je delila oružje odabranim svojim sinovima; u keltskim i germanskim mitovima, majke su imale isključivo pravo da predaju oružje muškoj deci i time ih zamomče, što se odigravalo prilikom svih svadbi (vidi 95. 5).

122 HERAKLOVO LUDILO

Heraklova pobeda nad Minijcima donela mu je slavu heroja: nagrada mu je bila što se oženio Kreontovom najstarijom kćerkom Megarom, ili Megerom, i postao zaštitnik grada, dok se Ifikle oženio najmlađom Kreontovom kćerkom. Neki kažu da je Herakle imao sa Megarom dva sina, neki tri, neki četiri, a neki kažu da ih je imao osam. Oni su poznati kao Alkaidi.[1]

b) Kasnije je Herakle pobedio Pirajhma, eubojskog kralja, saveznika Minijaca u ratu protiv Tebe, i ulio strah celoj Grčkoj naredivši da mu se telo rastrgne konjima o repove i ostavi nesahranjeno kraj reke Herakleje, na mestu nazvanom Pirajhmova ždrebad, gde odjekuje konjska njiska kad konji tu dodu na pojila.[2]

c) Heru su ljutili Heraklovi prestupi i zato mu ona posla ludilo. On najpre napade voljenog sinovca Jolaja, Ifiklovog najstarijeg sina, ali Jolaj uspe da izbegne njegov divlji napad; a potom, dok su dečaci vežbali ratne veštine, uobražavajući da su neprijatelji, Herakle pobi svojih šest sinova i pobaca njihova tela u vatru zajedno sa dvojicom Ifiklovih sinova. Tebanci su svake godine održavali pomen osmorici muških žrtava. Prvoga dana su im prinosili žrtve, a vatre bi gorele čitavu noć; drugog dana održavale su se pogrebne igre, a pobednike bi ovenčali mirtinim vencem. Svi koji su učestvovali u ceremonijama, žalopojkama bi oplakivali sjajnu budućnost koja je bila pisana Heraklovim sinovima. Jedan je trebalo da vlada Argom, da zauzme Euristejev dvor, i da nasledi lavlju kožu sa Heraklovih ramena; drugi je trebalo da bude kralj Tebe, a u njegovu desnicu je Dajdal, zahvaljujući svom daru da zametne trag, već bio utisnuo plan odbrane; trećem je obećana Ojhalija, koju je Herakle posle opustošio; najprobranije devojke behu im određene za neveste, čime se mislilo na sklapanje saveza između Atene, Tebe i Sparte. Herakle je toliko odano voleo te svoje sinove da su mnogi tvrdili da ih nije on ubio, i radije su verovali da su pali kao žrtve podmuklog ubistva koje su počinili gosti — možda Lik ili, kako Sokrat kaže, Augej.[3]

d) Kad se Heraklu povratio razum, on se zatvorio u mračnu odaju, u kojoj ostade nekoliko dana izbegavajući da se bilo s kim sretne. A zatim, pošto ga je kralj Tespije očistio od greha, krenu u Delfe da upita šta treba da radi. Pitonka mu se tada prvi put obrati imenom Herakle, a ne Palajmon, i posavetova ga da se nastani u Tirintu i služi Euristeju dvanaest godina; treba da obavi sve što mu Euristej bude zapovedio, nagrada će mu biti besmrtnost. Na to Herakle zapade u duboko očajanje, pošto mu je teško padalo da služi nekoga ko je bio toliko ispod njega, a bojao se da se usprotivi svom ocu Zeusu. Mnogi prijatelji dođoše da ga teše u njegovoj tuzi, te najzad, posle nekog vremena, njegov bol postade snošljiviji i on se stavi Euristeju na raspolaganje.[4]

e) Neki drže da je Herakle poludeo pošto se vratio iz Tartara i tek tada pobio svoju decu, zatim da je ubio i Megaru, a da mu je Pitonka rekla: »Više se nećeš zvati Palajmon! Feb Apolon nazvao te je Herakle, jer ćeš zahvaljujući Heri zaslužiti besmrtnu slavu među ljudima!« i to je izgovorila kao da je Herakle Heri učinio veliku uslugu. Drugi kažu da je Herakle bio Euristejev ljubavnik i da je izvršio njegovih dvanaest naloga iz zahvalnosti; neki opet, da se primio da ih izvrši pod uslovom da Euristej poništi presudu na progonstvo koje je izrekao Amfitrionu.[5]

f) Kad je Herakle krenuo da izvrši zadatke koji su mu postavljeni, kažu da mu je Hermes dao mač; Apolon luk i glatke strele sa orlovim perima; Hefajst zlatan štit; a Atena odeću. Po drugima, Atena mu je dala zlatan štit, a Hefajst bronzane oklope za bedra i neprobojan šlem. Dodaju još da su se Atena i Hefajst takmičili ko će Heraklu više dobra učiniti; ona mu dade da uživa u zadovoljstvima mira; on ga zaštiti od opasnosti rata. Posejdon mu pokloni par konja, a Zeus veličanstven dugačak neprobojan štit. Mnogo se pričalo o tom štitu koji je bio ukrašen slonovačom, ćilibarom, zlatom, lazurnim kamenom; u štit su čak bile umetnute glave dvanaest zmija koje su otvarale čeljusti kad god bi Herakle stupao u borbu i tako plašile njegove protivnike.[6] Istina je, međutim, da je Herakle prezirao oružje i da je, posle prvog dela, retko nosio čak i mač, oslanjajući se, u stvari, na svoju drvenu batinu, luk i strelu. On se malo koristio batinom sa bronzanim vrhom, koju mu je dao Hefajst, i više je voleo da je sam odseče sa divlje masline, najpre na Helikonu, a zatim u Nemeji. Kasnije je i ovu drugu batinu on zamenio trećom, koju je takođe odsekao s divlje masline na obali Sardonskog mora; kad je došao u Trojzen, tu je batinu prislonio uz Hermesov lik. Ona je pustila koren i razvila se u veliko drvo.[7]

g) Njegov bratanac Jolaj pridružio mu se u pothvatima i bio mu i kočijaš i štitonoša.[8]

1. Sholijast uz Pindarove Istamske ode IV, 114 i 61; Apolodor: II, 4, 11; Diodor sa Sicilije: IV, 10; Higin: Fabula 31; Ceces: O Likofronu 38;
2. Plutarh: Uporedne priče 7;
3. Diodor sa Sicilije: IV, 11; Apolodor: II, 4, 12: Pindar: loc. cit.; Euripid: Herakle 462; Lisimah; navodi ga sholijast uz Pindarove Istamske ode IV, 114;
4. Diodor sa Sicilije: IV, 10—11; Apolodor: loc. cit.;
5. Euripid: Herakle 1 i 1000; Ceces: O Likofronu 38 i 662—3; Diotim: Herakleja, navodi ga Atenaj: XIII, 8;
6. Apolodor: II, 4, 11; Hesiod: Heraklov štit 122, 141, 161 i 318—19; Pausanija: IV, 8, 1;
7. Euripid: Herakle 159; Apolonlje sa Roda: I, 1196; Diodor sa Sicilije: IV, 14; Teokrit: Idile XXV; Apolodor: II, 4, 11; Pausanija: II, 31, 13;
8. Plutarh: O ljubavi 17; Pausanija: V, 8, 1 i 17, 4; Euripid: Heraklova deca 216.

*

1. U klasičnoj Grčkoj ludilom se opravdavalo ubistvo deteta prinetog na žrtvu (vidi 27, e i 70, g); a istina je bila da su dečaci — zamenici svetih kraljeva (vidi 42, 2; 81, 8 i 156, 2) bili živi spaljivani, dok bi kralj ležao sakriven dvadeset i četiri časa u grobnici kao da je tobože umro, da bi, potom, još jedanput mogao da stupi na presto.

2. Način na koji je ubijen Pirajhm dobro je poznat (vidi 71, 1), a Heraklova titula Palajmon ga poistovećuje sa Melikertom iz Korinta, koji je postao božanstvo pod istim imenom; Melikert ili Melkart, gospodar grada, Herakle Tirintski. Osam Alkaida izgleda da su bili članovi grupe koja je izvodila igru mačevima, slično igračima u engleskoj božićnoj igri koja se završava vaskrsavanjem žrtve. Mirta je bila drvo trinaestog meseca u godini, koja je imala dvadeset osam dana u mesecu, i bila simbol odlaska. Divlja maslina, drvo prvog meseca, bila je simbol pupljenja (vidi 119, 2). Osam Elektrionovih sinova (vidi 118, a) verovatno su predstavljali sličnu grupu u Mikeni.

3. Heraklovi homoseksualni odnosi sa Hiladom, Jolajem i Euristejem i priče o njegovom sjajnom oružju trebalo je da opravdaju tebanske vojne običaje. U prvobitnom mitu on bi morao biti zaljubljen u Euristejevu kćer, a ne u samog Euristeja. Njegovih dvanaest dobrih dela, ističe Servije, izvršeno je u znaku dvanaest simbola Zodijaka, iako Homer i Hesiod ne pominju ni da ih je bilo dvanaest ni da odgovaraju znacima Zodijaka. Kao keltski bog Nove godine koga slavi irska Pesma o Amerginu, pelaški Herakle izgleda da je svoje uspehe ostvarivao u trinaestomesečnoj godini. U irskom i velškom mitu amblemi su se redali ovako: jelen ili bik, voda, vetar, rosa, jastreb, cvet, vatra radosnica, pupoljak, riba, brdo, vepar, veliki talas, vodena zmija. Ali Gilgamešovi se doživljaji u vavilonskom spevu o Gilgamešu odnose na znake Zodijaka, a

Herakle iz Tirinta ima s njim dosta zajedničkog. Uprkos Homeru i Hesiodu, scene urezane u stari štit, izgleda, nisu bile delo velike umetničke vrednosti, nego grubi crteži koji su označavali poreklo i rang njegovog vlasnika, utisnuti na spiralnoj traci s lica štita.

4. Prilika o kojoj je dvanaest Olimpljana darovalo Herakla beše, bez sumnje, njegovo sveto venčanje, a sve mu je to darovala njegova nevesta, sveštenica Atena, Auga, Jola ili bilo koje drugo ime da je imala — neposredno ili iz ruku svojih pratilja (vidi 81,1). Tako je Herakle dobio oružje za svoje poduhvate, to jest za ritualne borbe i čudotvorstvo.

123 PRVO DELO: NEMEJSKI LAV

Prvi zadatak koji je Euristej postavio Heraklu kad se nastanio u Tirintu, bio je da ubije i odere nemejskog ili kleonajskog lava, ogromnu zver sa kožom kojoj ništa nisu mogli ni gvožđe, ni bronza, ni kamen.[1]

b) Iako neki kažu da je ovaj lav Tifonovo čedo ili pak izdanak Himajre i Psa Ortra, drugi tvrde da ga je rodila Selena, uz užasan tresak, i bacila na zemlju, na planini Tret, blizu Nemeje, iza pećine sa dva ulaza, i da ga je, za kaznu što joj nisu prineli žrtvu koju su joj obećali, poslala da hara njen sopstveni narod pri čemu su najgore stradali Bambinjani.[2]

c) A ima ih koji tvrde da je, po Herinoj želji, Selena stvorila lava od morske pene zatvorene u prostrani kovčeg i da ga je Irida, vezavši ga svojim pojasom, odnela na Nemejske planine. One su to ime dobile po Asopovim kćerima ili po kćerima Zeusa i Selene; lavlja pećina nalazila se na dve milje od grada Nemeje.[3]

d) Stigavši u Kleonu, između Korinta i Arga, Herakle zanoći kod jednog nadničara ili pastira po imenu Molorha, čijeg sina lav beše rastrgao. Molorh se baš spremao da prinese na žrtvu ovna kako bi umilostivio Heru, ali ga Herakle spreči u tome. »Čekaj trideset dana«, reče on. »Ako se srećno vratim, prinesi žrtvu Zeusu Spasiocu, ako se ne vratim, prinesi je meni kao heroju!«

e) Herakle je stigao u Nemeju oko podne, ali pošto je lav već desetkovao stanovništvo, ne nađe nikoga da ga uputi, a ni tragove koji bi mu pokazali kuda je lav otišao. On prvo pretraži Goru Apesant, tako nazvanu po Apesantu, pastiru koga je lav ubio, mada neki tvrde da je Apesant, Akrisijev sin. umro od ujeda zmije u petu. Herakle zatim krenu na Goru Tret, i uskoro vide kako se lav vraća u svoju jazbinu, sav krvav od dnevnog lova.[4] On obasu lava strelama, ali se one odbiše o njegovu kožu, te on urlajući, poče da liže ubode. Herakle zatim proba mač koji se savi kao da je od medi načinjen; najzad on zavitla svoju tojagu i zadade mu takav udarac po čeljusti da se lav povuče u pećinu tresući glavom, dakako ne od bola, već zato što mu je zvonilo u ušima. Herakle tužno pogleda svoju slomljenu tojagu i, zagradivši jedan otvor pećine, uđe na drugi. Pošto je shvatio da lavu ne može da naudi nikakvo oružje, on poče da se rve s njim. Lav mu odgrize jedan prst. ali mu Herakle uklešti glavu pod levo pazuho, steže je jako i zadavi ga.[5]

f) Noseći trupinu na ramenima, Herakle se vrati u Kleonu, gde stiže tačno tridesetog dana od polaska i zateče Molorha kako se sprema da mu prinese kao heroju žrtvu; umesto toga, oni zajedno prineše žrtvu Zeusu Spasiocu. Kad su obavili obred, Herakle odseče sebi novu tojagu, pa pošto unekoliko izmeni red nemejskih igara, koje su se do tada održavale u čast Ofelta, posveti ih Zeusu, zatim uze lavlju trupinu i uputi se u Mikenu. Euristej, zaprepašćen i uplašen, zabrani mu za svagda da ulazi u grad, i od tada je dokaze da je ispunio zadatak morao da pokazuje ispred gradskih kapija.[6]

g) U početku Herakle nije znao kako da odere lava, ali mu ubrzo sinu božansko nadahnuće, te kao oruđe upotrebi oštre lavlje kandže, te tako ubrzo steče lavlju kožu kao neprobojan oklop, a glavu upotrebi kao šlem. Euristej je u međuvremenu dao kovačima da mu iskuju bronzanu urnu, koju sakri u zemlju, i od tada, kad god bi bilo objavljeno da je Herakle na vidiku, on bi se sklanjao u urnu i odatle slao zapovesti po glasniku — Pelopovom sinu po imenu Koprej, koga je bio očistio od ubistva.[7]

h) Počasti koje je Herakle primio od nemejskih stanovnika zbog svog dela, on kasnije ustupi svojim dragim saveznicima iz Kleone, koji su se borili na njegovoj strani za vreme Elejskog rata, u kome je

poginulo njih tri stotine šezdeset. Što se tiče Molorha, on je osnovao u blizini grad Molorhiju i zasadio nemejsku šumu u kojoj su se održavale nemejske igre.[8]

i) Herakle nije bio jedini koji se borio s lavom u to vreme. Njegov prijatelj Filije izvršio je isto junaštvo, kao prvi od tri ljubavna uslova koje mu je postavio Kikno, sin Apolona i Hirije. Filije je morao da uhvati još nekoliko živih čudovišta — ptica koje jedu ljude, ali koje ne liče na grabljivice, i pošto se porvao sa besnim bikom, priveo ga je Zeusu na oltar. Iako su sva tri zadatka bila obavljena, Kikno je zatražio još i vola, koga je Filije dobio kao nagradu na pogrebnim igrama. Herakle je posavetovao Filiju da odbije taj zahtev i da od Kikna zahteva da izvrši obavezu. Kikno od očajanja skoči u jezero i ono se otada zove Kikno. Njegova mati Hirija učini isto što i sin, i oboje se pretvoriše u labudove.[9]

1. Apolodor: II, 5, 1; Valerije Flak: 1, 34; Diodor sa Sicilije: IV, II:
2. Apolodor: loc. cit.; Hesiod: Teogonija 326; Epimenid: Fragmenat 5. navodi ga Ajlijan: Priroda životinja XII. 7; Plutarh: O ljudskom licu na mesečevoj površini 24; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 295; Higin: Fabula 30; Teokrit: Idila XXV, 200;
3. Demodok: Istorija Herakla I, navodi ga Plutarh: O rekama 18; Pausanija: II, 15, 2—3; Sholijast uz Hipoteze o Pindarovim Nemejskim odama;
4. Strabon: VIII, 6, 19; Apolodor: 11. 5. 1; Servije uz Vergilijeve Georgike III, 19; Laktanije uz Statijevu Tebaidu IV. 161; Plutarh: loc. cit.; Teokrit: Idile XXV, 211;
5. Bakhilid: XIII, 53; Teokrit: loc. cit.; Ptolemaj Hefajstionov: II, navodi ga Fotlje, str. 474; Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 11; Euripid:Herakle 153;
6. Apolodor: loc. cit.; i II, 4, 11; Sholijast uz Hipoteze o Pindarovim Nemejskim odama:
7. Teokrit: Idile XXV, 272; Diodor sa Sicilije: IV, 11; Euripid: Herakle 359; Apolodor: loc. cit.;
8. Ajlijan: Varia Historia. IV, 5; Stefan Vizantijski sub Motorchia; Vergilije: Georgike III, 19; Servije: ad loc.;
9. Antonije Liberal: Preobraženja 12; Ovidije: Metamorfoze VII, 371.

*

1. Ritualna borba svetih kraljeva sa divljim zverima bila je obavezni deo krunidbene svečanosti u Grčkoj, Maloj Aziji, Vaviloniji i Siriji, a svaka je životinja predstavljala jedno godišnje doba. Njihov broj zavisio je od kalendara: u godini koja je imala tri godišnja doba, one su kao Himajra bile lav, koza i zmija (vidi: 75, 2) — otud i tvrđenje da je Kitajron bio dete Himajre i Ortra — pseće zvezde (vidi 34, 3); ili su to bili bik, lav i zmija, što je predstavljalo Dionisova godišnja doba (vidi 27, 4), prema Euripidovim Bahantkinjama; ili lav, konj i pas kao glava u Hekate (vidi 31, 7). Ali u godini koja je imala četiri godišnja doba, to su bile ove životinje: bik, ovan, lav i zmija, kao Fanove glave (vidi 2, b), opisane u Orfičkim fragmentima 63; ili bik, lav, orao i anđeo (Serafim), kao u Jezekiljevom otkrovenju (Jezekilj 1), ili, jednostavnije, bik, lav, skorpija i vodolija, četiri znaka zodijaka, koji su nekada padali o ravnodnevicama, dugodnevicama i kratkodnevicama. Ove četiri životinje se pojavljuju u prvom, četvrtom, sedmom i jedanaestom Heraklovom delu, iako vepar zamenjuje skorpiju — a skorpija se pojavljuje samo u priči o Orionu, opet jednorn. Heraklu koji se mogao oženiti princezom pod uslovom da pobije neke divlje zveri (vidi 41, a—d). Ista se stvar ponavlja u priči o Kiknu i Filiju, gde je zmija na neobičan način zamenjena pticama grabljivicama — iako Ovidije i Antonije Liberal pripisuju događaju homoseksualni obrt. Teoretski, pripitomljavanjem ovih životinja kralj je zadobijao nadmoć nad godišnjim dobima. U Tebi, Heraklovom rodnom gradu, boginja Sfinga je vladala nad dvosezonskom godinom; ona je bila krilata lavica sa zmijinim repom (vidi 105, 3); zbog toga je on nosio lavlju masku i kožu, a ne bikovu masku kao Minoj (vidi 98, 2). Lav se prikazuje sa drugim kalendarskim životinjama na luku mladog meseca na ikoni iz koje su nastale priče o Noju i potopu, i o Dionisu i gusarima (vidi 27, 5); zato se kaže da ga je stvorila Selena. (»Mesec«).

2. Fotije ne priznaje da je Herakle izgubio prst u borbi sa lavom; Ptolemaj Hefajstionov kaže (Nova istorija II) da se zatrovao od kosti ribe drhtulje (vidi 171, 3). Ali pre će biti da ga je sam odgrizao kako bi umirio duhove svoje dece — kao što je uradio Orest kad su ga gonile Erinije. Još jedna pećina sa dva otvora

pominje se i u Odiseji XIII, 103. To je pećina na ulazu u Fokidski zaliv, u čijoj je blizini Odisej, prenoćio u povratku na Itaku. Severni ulaz služio je ljudima, a južni bogovima; u njoj au se nalazili ćupovi sa dve drške koji su služili i kao košnice i kao karlice i kao sudovi za izvorsku vodu. Bilo je tu i kamenih razboja — verovatno se misli na stalaktite? — na kojima su Nereide tkale svoju purpurnu odeću. Ako je Porfirije (O pećini Nimfi) u pravu kad tvrdi da je to bila pećina u kojoj su se obavljali obredi smrti i božanskog ponovnog rođenja, kameni sudovi su služili za skupljanje krvi, a ćupovi su, kao košnice, bile urne iznad kojih su se duše vile kao pčele (vidi 90, 3). Nereide, kćeri Boginje Smrti Forkide ili Orkide, bile su Sudaje koje tkaju odežde sa oznakom kraljevskog klana za ponovo rođenog (vidi 10, 1). Nemejska lavlja pećina ima dva otvora, zato što prvo delo koje je imao da izvrši Herakle predstavlja preživljavanje ritualne smrti, posle čega on postaje besmrtan i ženi se boginjom Hebom.

3. Smrt tri stotine šezdeset Kleonjana govori da je u pitanju kalendar misterija — jer je to broj dana u svetoj egipatskoj godini, izuzimajući pet posvećenih Ozirisu, Izidi, Neftis, Setu i Horu. Heraklove izmene u nemejskim igrama verovatno označavaju neke promene u tamošnjem kalendaru.

4. Kad se mikenski kralj, kao Orionov neprijatelj Ojnopion Hirijski (vidi 41, c), sakrio u bronzanu urnu pod zemljom i pojavio tek pošto je opasnost prošla, on se, znači, pretvarao da je umro dok je njegov zamenik vladao jedan dan, a zatim se ponovo pojavio. Heraklova deca su bili takvi zamenici (vidi 122, 1).

5. Apesan je bio jedan od nekolicine ranih heroja koje je u petu ujela zmija otrovnica (vidi 177, 1). On se može poistovetiti sa Ofeltom (vidi 106, g) iz Nemeje, mada se ne zna u koji deo tela je zmija ujela Ofelta.

124 DELO DRUGO: HIDRA IZ LERNE

Drugo što je Euristej zapovedio Heraklu da izvrši beše da uništi Hidru iz Lerne, čudovište koga su rodili Tifon i Ehidna, a odnegovala Hera da bi ugrozila Herakla.[1]

b) Lerna leži na obali mora, nekih pet milja udaljena od grada Arga. Na zapadu se diže Gora Pontin, sa svetim gajem platana koji se spuštaju do mora. Taj gaj se jednom stranom graničio s rekom Pontin — na čijoj je obali Danaj posvetio život Ateni — a s druge strane rekom Amimon. U gaju su se nalazili likovi Demetre, Dionisa Spasioca i Proksime, jedne od Herinih dadilja; a na drugoj obali kameni lik Afrodite, koji su joj posvetile Danaide. Svake godine su se u Lerni održavali tajni noćni obredi u čast Dionisa, koji je na tom mestu sišao u Tartar kad je išao po Semelu, a nedaleko odatle slavile su se i misterije Demetre iz Lerne, na mestu gde su Had i Persefona sišli u Tartar.[2]

c) Ovaj je plodni i sveti predeo ugrožavala Hidra, koja je imala svoj log pod platanom kod sedmokrakog izvora reke Amimon, i stalno natapala močvare u okolini Lerne — imperator Neron je pokušao da ove močvare isuši, ali nije uspeo — što je predstavljalo stalnu smrtnu opasnost za mnoge neoprezne putnike.[3] Hidra je imala ogromno pseće telo i osam ili devet zmijolikih glava, od kojih je jedna bila besmrtna. Neki pričaju da je imala čak i pedeset, stotinu, pa i hiljadu glava. U svakom slučaju, ona beše do te mere otrovna da su i njen dah, pa čak i miris koji je ostavljala za sobom bili smrtonosni.[4]

d) Atena je neprestano razmišljala kako bi Herakle mogao da ubije čudovište, i kad on stiže u Lernu kočijama koje je vozio Jolaj, ona mu pokaza Hidrino leglo. Po Ateninom savetu on je naterao Hidru da se pojavi peckajući je plamenim strelama, a zatim zadrža dah dok je nije dočepao. Ali čudovište mu se uvi oko nogu, nastojeći da ga savlada. On je uzalud udarao batinom po njenim glavama; čim bi jednu smrskao, odmah bi na tom mestu izrasle dve-tri nove.[5]

e) Iz baruštine se pojavi jedan ogroman rak koji je dolazio u pomoć Hidri; on uštinu Herakla za nogu; Herakle besno smrvi raku ljušturu i viknu Jolaja u pomoć. Jolaj potpali jedan kraj gaja i poče buktinjama da pali Hidrine vratove, s kojih je Herakle odrubljivao glave, da bi zgrušao krv i sprečio da niknu nove glave.[6]

f) Upotrebivši mač ili možda kratku zlatnu sablju, Herakle odrubi Hidri i besmrtnu glavu, čiji je jedan deo bio od zlata, i zakopa je, dok je još siktala, pod tešku stenu pokraj puta za Elaj. Rasporio je

obezglavljenu lešinu, i zamočio svoje strele u žuč. Od tada je i najmanja ogrebotina od tih strela bila smrtonosna.

g) Da bi se odužila raku za uslugu, Hera mu postavi lik među dvanaest znakova zodijaka. Euristej, međutim, ne htede da prizna Heraklu da je ispunio nalog zato što mu je Jolaj pritekao u pomoć.[7]

1. Hesiod: Teogonija 313;
2. Pausanija: II, S7, 1—3 i 5: II, 36, 6—8;
3. Pausanija: 11, 37, 4; Apolodor: II, 5, 2; Strabon: VIII, 6, 8;
4. Euripid: Herakle 419—20; Zenobije: Poslovice VI. 26: Apolodor: loc. cit.; Simonid, navodi ga sholijast uz Hesiodovu Teogoniju, str. 257, izd. Heinsius; Diodor sa Sicilije: IV, 11; Higin: Fabula 30;
5. Hesiod: Teogonija 313; Apolodor: loc. cit.; Higin: loc. cit.; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 287;
6. Apolodor: loc. cit.; Higin: loc. cit. i Pesnička astronomija II, 23; Diodor sa Sicilije Jon 192; Hesiod: Teogonija 313; Apolodor: loc. cit.; Aleksandar Mindije, navodi ga Fotije, str. 475.

*

1. Hidra iz Lerne zbunjivala je klasične mitografe. Pausanija smatra da je to morala biti ogromna otrovna vodena zmija; nju je Pisander prvi opisao kao neman sa mnogo glava, u želji da]e prikaže strašnijom i tako ulepša svoje stihove (Pausanija II, 37, 4). Prema euhimeristi Serviju (O Vergilijevoj Ajneidi VI, 287), Hidra je bila izvorište podzemnih reka koje su izbijale i plavile zemljište; kada bi se neki od mnogobrojnih kanala zapušio, voda bi kuljala na sve strane, a Herakle je prvi upotrebio vatru da bi isušio zemljište, a zatim zatvorio kanale.

2. U najranijoj verziji ovog mita, Herakle, kao aspirant na kraljevstvo, morao se boriti, i to najpre s bikom, zatim ili s lavom, ili s divljim veprom ili sa skorpijom, i na kraju je morao da zaroni u jezero i otme blago vodenom čudovištu koje je živelo na dnu. Jason je imao da izvrši manje-više iste zadatke a pomoć koju je Jasonu pružila Medeja, u mitu o Heraklu pruža Atena kao Heraklova buduća nevesta. Iako Hidra podseća na morsku zmiju koju je Persej ubio krivom sabljom od zlata, ili srpom mladoga meseca, ona je bila slatkovodna neman slična čudovištima koje pominju irski i velški mitografi — piasters ili avancs (vidi 148, 5) — i kao ona homerskim epitetom zabeležena za Lakedajmona, cetoesse, »vodeno čudovište», koje bez sumnje boravi u dubokim virovima reke Eurote (vidi 125, 3). Pseće telo podseća na morsko čudovište Skilu (vidi 16, 2) i na sedmoglavo čudovište koje je ubio junak Gilgameš. Astrolozi su uveli raka u priču zato da bi dvanaest Heraklovih dela odgovaralo znacima zodijaka; a rak bi, u stvari, trebalo da odigra ulogu u Heraklovoj borbi sa Nemejskim lavom, sledećim znakom zodijaka.

3. Ovaj ritualni mit spaja se sa mitom o Danaidama, koje su bile drevne vodene sveštenice u Lernu. Broj Hidrinih glava je sasvim neodređen; kad bi predstavljala zajednicu sveštenica, Hidra je imala pedeset glava; kao sveta sipa, pod zaštitom Tetide, koja je takođe imala zajednicu od pedeset sveštenica (vidi 81, 1), Hidra je imala osam zmijolikih ruku koje su se završavale glavama, i jednu glavu na trupu, što sve zajedno čini devet glava u čast Mesečeve Boginje; stotinu glava značilo je centuriae, ili vojne jedinice koje su napale Arg iz Lerna; a deset hiljada je tipično Euripidovo doterivanje, jer on kao mitograf nije patio od prevelike savesnosti. Na grčkim kovanicama Hidra obično ima sedam glava, što je nesumnjivo poteklo od izvorišta reke Amimone.

4. Heraklov boj sa Hidrom izgleda da se odnosi na istorijski događaj: to je bio pokušaj da se zatru lernijski obredi plodnosti. Ali nove sveštenice su se pojavljivale u gaju platana — platanovo drvo je odraz kretskog religioznog uticaja, a sipa takođe — sve dokle ga Ahajci ili Dorci nisu spalili. Jasno je da je najpre Demetra stvorila trojstvo sa Hekatom kao Staricom, koja se ovde naziva Prosima, »ona kojoj se obraća himnom«, i

Persefonom — Devicom; ali Dionisova Semela (vidi 27, k) održala se duže od Persefone. Postojao je i poseban primorski kult Afrodite-Tetide.

125 DELO TREĆE: KERINSKA KOŠUTA

Treći Heraklov zadatak bio je da uhvati Kerinsku košutu i da je živu donese iz Ojnoje u Mikenu. To brzonogo šareno stvorenje imalo je bronzana kopita i zlatne rogove poput jelena, pa je zato neki nazivaju jelenom.[1] Ona je bila posvećena Artemidi, koja je, dok je još bila dete, ugledala pet košuta snažnijih od bikova, kako pasu na obalama šljunkovite reke Anaur u Tesaliji, u podnožju planine Paraje, dok su sunčani zraci svetlucali na njihovim rogovima. Artemida potrča i svojim rukama uhvati četiri košute jednu za drugom, pa ih upreže u kočije; peta joj je pobegla preko reke Kladona na Kerimejsku goru, jer je Hera već tada smislila sva Heraklova ispaštanja. Po jednoj drugoj priči, ta košuta je čudovište bez gospodara, koje je pustošilo polja i koje je Herakle, posle žestoke borbe, prineo na žrtvu Artemidi na vrhu Gore Artemisije.[2]

b) Pošto košutu nije smeo ni da ubije ni da rani, Herakle je ovo delo izvršio uz najmanje moguću primenu sile. On je neumorno tragao za njom čitavu godinu dana, i ta ga je hajka odvela čak u Istru i u zemlju Hiperborejaca. Kad je, najzad, iscrpljena košuta pobegla na Goru Artemisiju, a odatle sišla na reku Ladon, Herakle odape strelu i pogodi je u nogu, između kostiju i mišića, tako da se ne prosu ni kap krvi. Potom je uhvati, natovari je na pleća i požuri kroz Arkadiju put Mikene. Neki, međutim, kažu da je upotrebio mreže, a priča se i da je pratio košutin trag sve dok je nije zatekao zaspalu pod drvetom. Artemida je presekla Herakla, da ga prekori što se tako grubo poneo prema njenoj svetoj životinji, ali se on opravda nuždom i za sve okrivi Euristeja, tako da mu Artemida oprosti i dozvoli mu da je odnese živu u Mikenu.[3]

c) Druga verzija ove priče kaže da je Alkionova sestra, Plejada Tajget, posvetila košutu Artemidi iz zahvalnosti što ju je privremeno preobrazila u košutu te je tako izbegla Zeusov zagrljaj. Ipak, Zeus se nije dao dugo zavaravati, te mu ona ipak rodi Lakedajmona, ali se zbog toga obesi na vrhu planine Amiklaj, koju tada prozvaše Tajget.[4] Njena nećaka i imenjakinja udala se za Lakedajmona i rodila mu Himera. Afrodita učini da, jedne noći, u nekoj bludnoj orgiji, Himer, u neznanju, oduzme nevinost svojoj sestri Kleodiki. Kada je sutradan shvatio šta je učinio, Himer skoči u reku, koju ponekad zovu njegovim imenom, i više ga niko nikada nije video; ali ta reka je poznatija kao Eurota, zato što se Lakedajmonov prethodnik, kralj Eurota, doživevši nezapamćen poraz od Atenjana, baci u njene talase ne sačekavši da izađe pun mesec da bi predao bitku; Eurota je bio sin Mileta, pronalazača vodenice, a otac Amiklu i ded Hijakintu i Euridici, koja se udala za Akrisija.[5]

1. Apolodor: II, 5, 3; Diodor sa Sicilije: IV, 13: Euripid: Herakle 373: Vergilije: Ajneida VI, 802; Higin: Fabula 30:
2. Apolodor: loc. cit.; Kalimah: Himna Delu 103 1 Himna Artemidi 100: Euripid: loc. cit.: Pausanija: II, 25, 3;
3. Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 13; Pindar: Olimpijske ode III. 26—7; Higin: Fabula 30;
4. Pindar: Olimpijske ode III, 29; Apolodor: II, 10, 1; Plutarh: O rekama 17;
5. Pausanija: III, 1, 2—3 1 20, 2; Plutarh: loc. cit.; Apolodor; III, l0, 3.

*

1. Ovo treće delo razlikuje se od većine ostalih. Istorijski, ono verovatno beleži ahajsko osvajanje svetilišta u kome se Artemida slavila kao Elafija ("slična košut"); njene četvoroprežne kočije sa upregnutim jelenima predstavljaju godine između Olimpijada, a na kraju svake Olimpijade priređivan je lov na žrtvu odevenu u kozu jelena (vidi 22,1). U svakom slučaju, kažu da se Artemidina dadilja zvala Elafija (Pausanija VI, 22, 11). Ipak mitski gledano, ovo delo je, izgleda, delo Heralda Daktila (vidi 52, 3), koga Gali poistovećuju sa Ogmijem (Lukijan: Herakle 1), koji je izumeo ogamsko pismo i svu poeziju barda (vidi 132, 3). Lov na košutu ili srnu simboliše potragu za mudrošću, a košutu su, prema irskoj mitologiji, našli pod divljom jabukom (Bela Boginja. str. 217). Ovim bi se moglo objasniti zašto Herakle nije učinio košuti ništa nažao,

osim u pogrešnim Furipijadovim tumačenjima već je tragao za njom neumorno čitavu godinu dana, čak do zemlje Hiperborejaca, koji su bili čuveni po sličnim misterijama. Prema Poluksu, Heraklovo ime je Melon (»od jabuka«), jer su mu na žrtvu prinosili jabuke, zbog prepoznavanja njegove mudrosti; ali je ta mudrost dolazila samo u smrti i njegova potraga za srnom, kao i dolazak u vrt Hesperida, bilo je, u stvari, putovanje u keltski raj. I sam Zeus je progonio Tajget, Atlantovu kćer, koja nije bila helenska ličnost.

2. U Evropi jedino irvasi imaju velike rogove i priče o njima došle su sa Baltika ćilibarskim putem; a irvas, za razliku od drugih vrsta jelena, može i da se upregne.

3. Davljenje Tajgetinog sina Himera, i Tajgetinog svekra Eurota, potvrđuje da su današnje spartanske kraljeve po običaju žrtvovali vodenom čudovištu reke Eurote na taj način što bi žrtvu uvili u granje i bacali je u duboki rečni vir. Tako je, izgleda, bilo i sa Tantalom (vidi 108, 3), drugim Tajgetinim sinom (Higin: Fabula 82). Lakedajmon znači »jezerski zloduh« (vidi 124, 2), a Lakonija je oblast Lakone (»gospe od jezera«), čiji je lik prilikom dorske najezde spasao neki Preugen i odneo u Patru u Ahaji (Pausanija: VII, 20,4). Suština priče o Tajgetinom preobražaju izgleda leži u tome što su se ahajski osvajači Sparte nazivali Zeusima, a njihove žene Herama. Kad su Heru počeli da obožavaju u liku krave, elegijski kult Artemide Košute je iščezao. Obredna svadba Zeusa Bika i Here Krave verovatno se slavila kao na Kreti (vidi 90, 7).

4. Noći bludnih orgija održavale su se u raznim grčkim državama (vidi 44, a), a i za vreme albanskog praznika u Rimu: bio je to ustupak drevnim odnosima među polovima koji su prethodili monogamiji.

126 DELO ČETVRTO: ERIMANTSKI VEPAR

Četvrto delo koje je Herakle trebalo da izvrši beše da uhvati živog erimantskog vepra, ogromnu, besnu zver, koja je harala obroncima planine Erimant, pokrivene kiparisima, kao i šikarom arkadijske Gore Lampeje i pustošila zemlju oko Psofide.[1] Gora Erimant dobila je ime po Apolonovom sinu koga je Afrodita oslepila zato što ju je ugledao dok se kupala; Apolon, da bi joj se osvetio, pretvorio se u divljeg vepra i ubio joj ljubavnika Adonisa. Uprkos tome ta planina je posvećena Artemidi.[2]

b) Herakle je, polazeći Folojom na putu za Erimant, ubio nekog Saura, svirepog bandita. On svrati kod Kentaura Fola, koga je jedna Nimfa jasenovog kulta rodila Silenu. Fol stavi pred Herakla pečenog mesa, iako je sam više voleo živo, ali nije se usudio da otvori posudu sa vinom koja je pripadala svim Kentaurima, dok ga Herakle ne podseti da je baš taj sud Dionis pre četiri generacije ostavio u pećini za ovu priliku.[3] Kentauri se razgneviše kad su osetili miris jakog vina. Naoružani kamenicama, iz korena iščupanim jelama, bakljama i mesarskim sekirama, oni jurnuše na Folovu pećinu. Dok je preplašeni Fol pohitao da se sakrije u pećinu, Herakle se hrabro suprotstavi Ankiju i Agriju, dvojici koji ga prvi behu napali, obasuvši ih plotunom ugaraka.[4] Nefela, prababa Kentaura koja je gospodarila oblacima, posla dobar pljusak, koji ovlaži tetivu Heraklovog luka i zemlju, koja posta klizava. Uprkos tome, Herakle se nije dao zbuniti, već junak kao i uvek, pobi nekoliko kentaura, a među njima Oreja i Hilaja. Ostali nagoše u beg čak do Maleje, a s njima poče bežati i njihov kralj Hejron, koga su Lapiti oterali sa Gore Peliona.[5]

c) Strela sa Heraklovog luka prođe kroz Elatovu ruku i pogodi Hejrona u koleno. Ožalošćen što je nehotice ranio svog starog prijatelja, Herakle izvuče strelu, ali Hejronu nisu mogli da pomognu ni njegovi lekovi za vidanje otrovnih rana, te se on, urlajući od bolova, odvuče u pećinu. Ali umreti nije mogao jer je bio besmrtan. Bogovi kasnije dođoše na pomisao da Prometej preuzme Hejronovu besmrtnost, a Zeus se složi sa ovim predlogom; neki tvrde da je Hejron sam izabrao smrt ne toliko zbog bolova koliko što se bio umorio od dugog života.[6]

d) Kentauri se razbežaše na razne strane; neki odoše sa Euritonom u Foloju; neki sa Nesom do reke Even; neki na Goru Maleju, a neki na Siciliju, gde su ih uništile Sirene. Posejdon primi preostale u Eleusinu i sakri ih u planini. Među onima koje je Herakle docnije poubijao bio je i Homad iz Arkadije, koji je pokušao da otme Euristejevu sestru Alkionu; time se Herakle dostojno osvetio za uvredu i stekao veliku slavu.[7]

e) Dok je Fol sahranjivao pobijene rođake, on izvuče jednu Heraklovu strelu i poče da je razgleda. »Kako može tako snažna grdosija da podlegne jednom ovako neznatnom ubodu?« upita se on. Utom mu strela iskliznu iz ruke, ubode ga u nogu, i on na mestu osta mrtav. Herakle prekide gonjenje i vrati se u Foloju, gde je uz velike počasti sahranio Fola u podnožju planine koja nosi njegovo ime. Reka Anigrus je tada dobila smrad truleži koji se širio od samog njenog izvora na Gori Lapid, zato što je kentaur po imenu Pilenor, koga je Herakle ranio strelom, tu oprao svoju ranu. Drugi, međutim, smatraju da je taj smrad prouzrokovao Melampo nekoliko godina ranije, kada je pobacao u reku zagađene tvari koje su upotrebljene za očišćenje Proitovih kćeri.[8]

f) Herakle ponovo krenu u poteru za veprom duž reke Erimant. Uhvatiti živu takvu divlju zver beše neobično teško; ali Herakle viskom istera vepra iz šikare i namami ga u dubok snežni smet, pa mu skoči na leđa. Onda sveza vepra lancima i na plećima ga odnese u Mikenu. Ali kad ču da se Argonauti okupljaju spremajući se u Kolhidu, on spusti vepra ispred tržnice, pa umesto da sačeka šta će mu dalje narediti Euristej, koji se beše sakrio u veliki bronzani sud, on pozva Hilada, te se obojica pridružiše pohodu. Ne zna se ko je predao uhvaćenog vepra, ali njegovi su se zubi čuvali u Apolonovom hramu u Kumi.[9]

g) Prema nekim pričama, Hejron je slučajno poginuo od strele koja mu se zarila u levo stopalo, dok su on, Fol i mladi Ahilej gostili Herakla na Gori Pelionu. Posle devet dana, Zeus je postavio Hejronov lik među zvezde kao Kentaura. Međutim, drugi drže da je Zeus na taj način ukazao čast kentauru Folu, jer se ovaj izdvajao od ostalih ljudi po umetnosti proricanja iz iznutrica. Strelac u Zodijaku je sličan kentauru, nekom Krotu, koji je živeo na Gori Helikonu i koga su veoma volele njegove polusestre Muse.[10]

1. Ovidije: Heroide XI, 87; Apolonije sa Roda: I, 127; Apolodor: II, 5, 4; Diodor sa Sicilije: IV, 12;
2. Ptolemaj Hetajstionov: I, 306; Homer: Odiseja VI, 105;
3. Pausanija: VI, 21, 5; Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc. cit.;
4. Ceces: O Likofronu 670; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.;
5. Pausanija: III, 18, 9; Vergilije: Ajneida VIII, 293—4; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.;
6. Apolodor: loc. cit.; Lukijan: Razgovori mrtvih 26;
7. Ceces: O Likofronu 670; Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc. cit.;
8. Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pausanija: V, 5, 6;
9. Apolodor: loc. cit.; Pausanija: VIII, 24, 2; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolonije sa Roda: I, 122;
10. Teokrit: Idile VII; Ovidije: Fasti V, 380; Higin: Pesnička astronomija II, 38 i 27; Fabula 224.

*

1. Vepar je bio posvećen mesecu zbog dugačkog izvijenog očnjaka, a izgleda da je vojskovođa, dok je ubijao svog iznurenog blizanca, svetoga kralja, nosio masku divljeg vepra (vidi 18, 7 i 151, 2). Snežni smet u kome je nastradao erimantski vepar potvrđuje da je ovo delo izvršeno usred zime. Tu je, dakle, Herakle Dete Hor, koje osvećuje smrt svog oca Ozirisa, koga je ubio njegov brat Set, prerušen u vepra; egipatski tabu sa mesa divljeg vepra skidao se samo usred zime. Od trijumfa novog svetog kralja nad protivnikom potiče i gozba sa glavom divljeg vepra. Adonid je ubijen da bi se osvetila smrt Erimanta, koji je bio vojskovođa prethodne godine, a njegovo ime znači da je izabran kockom da ubije svetoga kralja. Gora Erimant posvećena je Artemidi, a ne Afroditi. Znači, nije se kupala Afrodita već Artemida, i nju je video sveti kralj a ne njegov vojskovođa (vidi 22, i).

2. Verovatno da je Heraklova borba sa Kentaurima, kao i bitka na Pejritojevoj svadbi (vidi 102, 2), prvobitno bila obredna borba novoizabranog kralja sa protivnicima prerušenim u divlje zverove. Njegovo uobičajeno oružje behu strele, i on je slao po jednu na četiri strane sveta odapinjući ih uvis, a petu bi uperio pravo sebi iznad glave, da bi utvrdio svoj suverenitet. Možda su ovim mitom zabeleženi i česti ratovi na granicama između Helena i prehelenskih brđana, starosedelaca severne Grčke.

3. Otrovna strela koja je pogađala koleno ili stopalo nije izazvala samo Folovu i Hejronovu smrt, već i Ahilejevu, a on je bio Hejronov učenik (vidi 92, 10 i 164, j); svi su oni bili sveti kraljevi u Magneziji i

njihove su duše prihvatale Sirene. Prisustvo Kentaura u Maleji potiče od tamošnjeg predanja da je Folov otac Silen tu rođen (Pausanija: III, 25, 2). Kentaure su češće predstavljali kao polujarce nego kao polukonje. Njihovo prisustvo u Eleusini, gde ih je Posejdon sakrio u planini, govori da su u misterijama, kojima su proslavljane svete svadbe, učestvovali igrači na drvenim konjima.

127 DELO PETO: AUGEJEVE ŠTALE

Peti Heraklov zadatak bio je da očisti Augejeve prljave štale za jedan jedini dan. Euristej je zlobno zamišljao kako će se Heraklu gaditi kad bude tovario đubre u korpe i nosio ga na leđima. Augeja, kralj Elide beše Helijev ili Elejev sin sa Naupijadamom, Amfidamantovom kćerkom a po drugima mati mu je bila Ifiboja. Neki ga zovu i Posejdonovim sinom. On je imao najbrojnija krda i stada na svetu jer je, zahvaljujući volji i zaštiti bogova, njegova stoka bila sačuvana od svake bolesti i neobično plodna. I pored toga što su mu se stalno telile ženke, on je ipak, imao tri stotine belonogih crnih bikova i dve stotine priplodnih bikova; pored toga imao je dvanaest izvrsnih srebrno-belih koji behu posvećeni njegovom ocu Heliju. Ovih dvanaest bikova branilo je njegova stada od napada divljih zveri sa obližnjih šumovitih brda.[1]

b) U Augejevim stočnim dvorištima i štalama balega nije čišćena nekoliko godina, pa iako nezdravi gnoj nije nanosio štete samoj stoci, boleština se širila celim Peloponezom. Štaviše, plodne doline tako su bile zasićene balegom da se više nisu mogle obrađivati.[2]

c) Herakle zovnu Augeju izdaleka i poče se pogađati da očisti štale do mraka za desetak u stoci. Augeja se smejao ne verujući, te poziva Fileja, svog najstarijeg sina, da bude svedok Heraklove ponude. »Zakuni se da ćeš obaviti zadatak pre mraka«, zahtevao je Filej. Herakle se zakle očevim imenom i to je jedina zakletva, prva i poslednja, u kojoj je upotrebio očevo ime. Augeja se za uzvrat zakle da će, sa svoje strane. održati reč u pogodbi. Utom dođe i Fajton, predvodnik dvanaest belih bikova, i napade Herakla misleći da je lav, na što ga Herakle dohvati za levi rog i natera da savije vrat, pa ga svom svojom snagom obori na zemlju.[3]

d) Po savetu Menedema iz Elaja, i uz Jolajevu pomoć, Herakle najpre razvali zidove na dva mesta, a zatim skrenu tok obližnjih reka Alfeja i Peneja, ili Memija, i navrati ih dvorištem, te voda poče da čisti i spira đubre, a zatim to isto izvede i sa torovima za ovce i pašnjacima u dolini. Tako Herakle obavi posao za jedan dan i oporavi zemlju, ne maknuvši ni koliko malim prstom. Ali Augeja, koga je Koprej obavestio da je Herakle u Euristejevoj službi, odbi da plati nagradu, drsko proričući da je do pogodbe uopšte došlo.

e) Herakle je zahtevao da se spor iznese pred sud; ali kad se sudije iskupiše, i Filej, koga je Herakle potkupio, reče istinu, Augeja skoči i, onako gnevan, progna ih obojicu iz Elide, tvrdeći da ga je Herakle prevario, budući da posao nije obavio on, već rečni bogovi. Da stvar bude još gora, Euristej ne htede da prizna ovaj pothvat kao jedno od deset određenih dela zato što se Herakle unajmio kod Augeje.

f) Filej tada ode u Dulihij, a Herakle na dvor Deksamena, kralja iz Olena, čiju je kćer Mnesimahu kasnije spasao od Kentaura Euretiona.[4]

1. Apolodor: II, 5 1 7, 2; Diodor sa Sicilije: IV, 13; Pausanija: V, 1, 7; Ceces: O Likofronu 41; Higin: Fabula 14;
2. Apolodor: II, 5, 5; Servije o Vergilijevoj Ajneidi VIII, 300; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pausanija: loc. cit.;
3. Pausanija: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.; Plutarh: Rimska pitanja 23; Teokrit: Idile XXV, 115;
4. Ptolemaj Helajstionov: V, navodi ga Fotije. strana 486; Higin: Fabula 30; Pausanlja: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Servije: loc. cit.; Kalimah: Himna delu 102.

*

1. Ovaj nejasni mit izgleda da je bio zasnovan na legendi da je Herakle, kao i Jason, dobio naređenje da pripitomi dva bika, da ih upregne u jaram, raščisti jedno brdo, zatim poore, poseje i požnje u jednom jedinom danu — što je uobičajen zadatak koji se postavljao kandidatu za presto (vidi 152, 3). U ovom slučaju brdo nije trebalo raščistiti od drveća i kamenja, kao u keltskoj verziji mita, već od balege, verovatno

zbog samog imena Euristejevog glasnika Kopreja (»balegar«). Ser Džems Prezer, komentarišući Pausaniju (V, 10, 9), navodi priču Gospodar devojaka iz nordijskih skaski, u kojoj kraljević koji želi da osvoji divovu kćer mora najpre očistiti tri štale. Svaki put kad vilama zahvati balegu i izruči je napolje, ona unutra se udeseterostruči. Tada ga kneginjica posavetuje da okrene vile naopako i da se posluži drškom. On je posluša i štala bude uskoro očišćena. Frezer smatra da je u prvobitnom obliku Atena verovatno dala isti savet Heraklu; ali pre će biti da je priča iz nordijskih skaski jedna varijanta baš ovog mita. Augejeva stada nisu od velikog značaja za priču, osim kad je reč o količini đubreta koje je trebalo očistiti. Kao što se vidi, stočno đubrivo nije bilo na ceni kod grčkih zemljoradnika. Hesiod ga ne pominje u svom delu "Poslovi i dani", a H. Mičel (Ekonomija kod starih Grka) tvrdi da je napasanje stoke na ugarenoj zemlji bilo zabranjeno na nekoliko starih imanja. Odisejev je pas Arg, doduše, ležao na đubrištu koje se upotrebljavalo za nađubrivanje imanja (Odiseja XVII, 299), ali bilo gde da je Odiseja napisana — a svakako da nije pisana na grčkom kopnu — ono što se odnosi na zemljoradnju i gajenje drveća potvrđuje tragove starokretskog načina obrade. Prema nekim mitografima, Augeja je bio Elajev sin, što ne znači ništa više do »kralj Elide«; prema drugim, on je Posejdonov sin, što znači da je Ajoljanin. Ali ovde se Elaj zamenjuje sa Helijem,korintskim bogom Sunca, pa prema tome Augeja čuva sveto stado kao i Sisif (vidi 67, 1). Takva stada brojala su po 350 grla, što predstavlja dvanaest potpunih mesečevih mena, umanjenih za 5 praznika u egipatskoj godini (vidi 42, 1); u prilog tome da su oni bili čuvari mesečeve stoke govori i to što je stoka bila crna, bela i riđa (vidi 90, 3), a beli bikovi su predstavljali dvanaest mesečevih mena. Ta sveta stada često su krali, a i Heraklovo deseto delo je baš takva krađa. Herakle se posvađao sa Augejom najviše zbog toga što je trebalo da dobije i dvanaest bikova.

2. Peto delo koje je, u stvari, trebalo da bude oranje, sejanje i žetva u jednom danu pobrkano je sa još dva kruga: desetim, naime krađom Gerionovog stada i sedmim — hvatanjem Posejdonovog belog bika sa Krete, koga nisu upotrebljavali za oranje. U mitu o Posejdonu — a Posejdon je, uostalom, opisan kao Augejin otac — mladi su se ljudi rvali sa bikovima i Heraklova borba sa Fajtonom, kao i Tesejeva sa Minotaurom, može najbolje da se sagleda u svetlosti krunidbenog obreda: čarobnim dodirom sa bikovim rogom, kandidat se osposobljava da oplodi zemlju i dobije titulu Potidana ili Posejdona, koja se daje odabranom ljubavniku Mesečeve Boginje. Na sličan se način Herakle u ljubavnom takmičenju borio s rekom Aheloj, koja je predstavljana kao čovek sa glavom bika, i njemu Herakle slama rog obilja (vidi 141, d). Opis kako se Alfej savija oko Heraklovih nogu potvrđuje da je ikona, po kojoj je ovaj događaj zabeležen, prikazivala Herakla kako savija kretskog bika uhvativši ga za rogove na obali gde pase mnogo stoke. Ovaj bik je pogrešno uzet kao rečni bog, a čitav prizor je protumačen kao da je Herakle napao reku da bi očistio polja radi obrađivanja.

128 DELO ŠESTO: STIMFALSKE PTIČURINE

Šesti Heraklov zadatak bio je da otera ptice koje su naselile Stimfalske močvare [1] prepune vukova iz Vučje jaruge na Orhomenskom drumu. Te ptice su bile posvećene Areju, proždirale su ljude i imale bronzane kljunove, kandže i bronzana krila. One su živele pored reka a povremeno bi izletale u velikim jatima da ubijaju ljude i zveri, ispuštajući bronzana pera kao kišu, a istovremeno i svoju pogan, od koje je propadala letina.

b) Kad je stigao u močvaru oko koje se prostirala gusta šuma, Herakle shvati da je nemoguće oterati ptice strelama, jer im se broja nije znalo. Štaviše, močvarno tlo nije bilo ni dovoljno čvrsto da čovek po njemu gazi, niti se, opet, mogao upotrebiti čamac. Dok je Herakle stajao na ivici močvare u nedoumici, Atena mu dade bronzane kastanjete, koje je napravio Hefajst ili, po drugima, neku zvečku. Stojeći na jednoj izbočini Gore Kilene, sa koje je imao pregled nad močvarom, Herakle zazveketa kastanjetama, ili zatrese zvečkom, što izaziva takvu buku da se ptičurine poplašiše i u ogromnom jatu izleteše. On obori dvadesetak ptica svojim strelama dok su letele prema Arejevom ostrvu na Crnom moru, gde su ih kasnije našli Agronauti: neki pričaju da je Herakle bio sa Argonautima u to vreme i da je poubijao mnogo više tih ptica.[2]

c) Stimfalske ptice su veličinom kao ždralovi a slične su ptici ibis, s tom razlikom što im kljunovi nisu kukasti i mogu da probiju gvozdeni grudobran. One se legu u Arabijskoj pustinji i opasnije su od lavova i leoparda kad se zalete na putnika i probodu mu grudi. Arapski lovci nose zaštitni pancir ispleten od kore drveta, da bi u njega zapeli smrtonosni kljunovi, a onda bi ptici lako zavrnuli šiju. Verovatno da su se jata tih ptica iz Arabije doselila u Stimfal, pa je tako cela vrsta dobila ime.[3]

d) Prema nekim pričama, takozvane stimfalske ptice su u stvari bile žene: kćeri Stimfala i Ornite, koje je Herakle pobio zato što su odbile da mu ukažu gostoprimstvo. U Stimfalu, u starom hramu Artemide Stimfalske, likovi ovih ptica vise sa tavanice, a iza zgrade stoji kip device sa ptičjim nogama. Tu je Temen, Pelazgov sin, osnovao tri svetilišta u Herinu čast: u prvom se ona slavila kao dete jer ju je Temen odnegovao, u drugom se slavila kao ptica zato što se udala za Zeusa; u trećem se slavila kao udovica zato što se razišla sa Zeusom i povukla u Stimfal.[4]

1. Pausanija: VIII, 22, 4—6; Apolodor: II, 5, 6;
2. Apolonije sa Roda: II, 1052; Pausanija: loc. cit.; Servije o Vergilijevoj Ajneidi VIII, 300; Apolonije sa Roda; II, 1037 i 1053, uz sholijast; Diodor sa Sicilije: IV, 13; Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 30;
3. Pausanija: VIII, 22, 4;
4. Mnaseas, navodi ga sholijast uz Apolonija sa Roda: II, 1054; Pausanija: VIII, 22, 2 i 5.

*

1. Iako Atena nastavlja da pomaže Heraklu, ovo delo ne spada u svadbene zadatke, već slavi Herakla kao iscelitelja koji isteruje zle duhove poistovećene sa barskim pticama. Ptice sa šlemovima na stimfalskim kovanicama su čaplje, ptice srodne ždralovima, koje se javljaju i na engleskim srednjovekovnim gravirama, gde ih prikazuju kako ispijaju dah bolesnicima. One su, u stvari, pticonoge sirene koje su oličenje vrućice, a kastanjete ili zvečke su se u drevno vreme upotrebljavale da oteraju zloduha vrućice (taj se običaj održao kod primitivnih naroda). Atena je imala moć da izleči ili da zarazi vrućicom pomoću svojih »milostivih strela«.

2. Stimfalske močvare bi zahvatale velika prostranstva kad god bi se podzemni kanali koji su odvodili vodu zapušili, što se dogodilo u Pausanijino vreme (VIII, 22, 6); kad je opseo grad, Ifikrat htede namerno da zatvori kanale. ali ga u tome spreči jedna opomena s neba (Strabon: VIII, 8, 5). Može biti da je u jednoj od verzija ove priče Herakle isušio baruštinu otpušivši kanal na isti način kao što je ranije isušio dolinu Tempe (Diodor sa Sicilije: IV, 18).

3. Ovaj mit, izgleda, nije imao ritualno već i istorijsko značenje. Kažu da se zajednica arkadijskih sveštenica, koje su obožavale Trojnu Boginju kao Devicu, Pticu i Staricu, sklonila iz Vučje jaruge u Stimfal, pošto su ih otud isterali osvajači koji su poštovali Zeusa Vučijeg. Mnaseas je dao nedovoljno ubedljivo objašnjenje da je ovim izgnanstvom, ili pokoljem stimfalskih
ptica, što znači jednog ahajskog plemena, Herakle savladao skupinu sveštenica. Sam naziv Stimfal označava erotiku.

4. Pausanijine »arapske ptice čvrstih kljunova« su, verovatno, bili zlodusi sunčanice, od kojih su se ljudi štitili nekakvim suncobranima od kore drveta, a Pausanija ih je pobrkao sa nojevima, koje Arabljani još uvek love. Leuc-erodes, »bela čaplja«, grčki je naziv za čaplju kašikarku; za jednog pretka Iroda Velikog kaže se da je bio rob u hramu Herakla Tirskog (Afrikanac, navodi ga Eusebije: Crkvena istorija I, 6, 7), prema tome se leuc-erodes može smatrati porodičnim imenom. Čaplja kašikarka je vrlo srodna ptici ibis, takođe barskoj ptici, koja je bila posvećena bogu Totu, osnivaču pismenosti, a Herakle Tirski, kao i njegov keltski parnjak, bio je zaštitnik učenosti, po kojoj je Tir bio slavan (Jezekilj XXVIII, 12). U jevrejskom predanju, njegov sveštenik Hiram iz Tira izmenjivao je zagonetke sa Solomonom.

129 DELO SEDMO: KRETSKI BIK

Sedmi put Euristej naredi Heraklu da uhvati Kretskog bika. Mnogo se raspravljalo o tome da li je to bio onaj bik što ga je poslao Zeus na Kretu da juri Europu, ili onaj koga Minoj nije hteo da žrtvuje Posejdonu i sa kojim je Pasifaja začela Minotaura. U to vreme bik je harao po Kreti, naročito u predelima koje je navodnjavala reka Tetris, upropašćujući useve i rušeći ograde na voćnjacima.[1]

b) Kad je Herakle doplovio na Kretu, Minoj mu je obećao . svu moguću pomoć, ali Herakle je više voleo da uhvati bika goloruk, iako je on bljuvao plamen. Posle duge borbe on donese čudovište u Mikenu, gde ga je Euristej posvetio Heri i pustio na slobodu. Hera, međutim, mrzeći poklon koji je išao u prilog Heraklovoj slavi, otera bika najpre u Spartu, a zatim nazad, preko Arkadije i Prevlake, na Maraton, odakle ga je Tesej kasnije dognao u Atenu i prineo na žrtvu boginji Ateni.[2]

c) Ipak, mnogi su osporavali da su kretski i maratonski bikovi jedno isto.[3]

1. Apolodor: II, 5, 7; Diodor sa Sicilije: IV, 13; Pausanija: I, 27, 9; Prvi vatikanski mitograf: 47;
2. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Servije o Vergilijevoj Ajneidi VIII, 294; Apolodor: loc. cit.; Prvi vatikanskl mitograt: loc. cit.;
3. Teon: O Aratu, str. 24.

*

1. Borba sa bikom, ili sa čovekom prerušenim u bika — jedan je od zadataka koji se zadaju kandidatu za presto (vidi 123, 1). Ona se javlja u pričama o Teseju i Minotauru (vidi 98, 2), i o Jasonu i Ajetovom biku koji bljuje plamen (vidi 152, 3). Kad je, najzad, besmrtnost postala privilegija svakog svetog kralja koji je priznavao Dionisove misterije, hvatanje bika i posvećivanje Dionisu Plutodotu (»onom koji daje bogatstvo«) postao je poznati ritual i u Arkadiji (Pausanija: VIII, 19, 2) i Lidiji (Strabon: XIV, 1, 44), gde je Dionis imao naziv Zeusa. Njegov glavni vid u kojem se prikazivao ljudima bio je bik, ali se on javljao i u obliku lava i zmije (vidi 27, 4). Dodir bikovog roga (vidi 127, 2) davao je svetome kralju moć da oplodi zemlju, u ime Boginje Mesec, pomoću kiše — a čarobna moć se sastojala u tome što je bikova rika podsećala na grmljavinu, a taj zvuk su pokušavali da imitiraju rhombi — »oni koji riču poput bika.« Da bi se dobio utisak munje (vidi 68, a) i sličnost sa bikovima plamenog daha, bacane su buktinje.

2. Dionisa su zvali Plutodot ("onaj koji daje bogatstvo") zbog toga što je u ruci držao rog obilja kornukopiju: taj rog je iščupan biku, a prvobitno je bio čarolija kojom se dobijala kiša (vidi 142, b); Dionis je nastao od kretskog Zagreja, a Zagrej je uzimao na sebe obličje rogate zmije, bika i »Krona, koji stvara kišu« (vidi 30. 3).

130 DELO OSMO: DIOMEDOVE KOBILE

Euristej je zatim naredio Heraklu da uhvati četiri divlje kobile tračkog kralja Diomeda. Nije utvrđeno da li je kralj Diomed bio sin Areja i Kirene, ili ga je rodoskvrno začela Asterija sa svojim ocem Atlantom. On je vladao ratobornim Bistonima i njegove su šale, u danas nepostojećem gradu Tiridi, ispunjavale užasom čitavu Trakiju. Diomed je čuvao kobile sapete gvozdenim lancima za bronzane jasle i tovio ih mesom svojih nenadnih gostiju. Jedna verzija ove priče govori da su to bili pastuvi a ne kobile, i da su se zvali Podarg, Lampon, Ksant i Dejno.[1]

b) Herakle otplovi za Trakiju sa izvesnim brojem dobrovoljaca i svrati usput u posetu svom prijatelju kralju Admetu od Fere. Kad je dospeo u Tiridu, on savlada Diomedove konjušare i dovede kobile do mora, ostavi ih na ćuviku, poverivši ih na čuvanje svome ljubimcu Abderu, pa se onda vrati da odbije Bistone koji su ga gonili. Pošto mu je družina bila malobrojna, neprijatelje je savladao time što je jednostavno prokopao kanal, pa je more počelo da plavi nisku ravnicu; kad se oni dadoše u trk, on stade da ih goni, tresnu Diomeda svojom batinom, poče da vuče njegovo telo oko jezera koje je tu nastalo i stavi ga

pred njegove sopstvene kobile. One ga još živog rastrgoše, jer nisu bile utolile glad, iako su, dok je Herakle bio odsutan, prožderale i Abdera. Herakle ih je savladao bez mnogo truda.[2]

c) Po drugoj priči Abder je, iako rodom iz Opunta u Lokridi, bio Diomedov sluga. Neki ga zovu Hermesovim sinom; a drugi tvrde da je sin Heraklovog prijatelja Opijana Menojtija, pa, prema tome, brat Patrokla, koji je pao kod Troje. Pošto je osnovao grad Abderu, pored Abderovog groba, Herakle uze Diomedove kočije i upreže u njih kobile, iako dotada nisu ni videle đem i uzde. On ih brzo potera preko planina, dok ne stiže u Mikenu, gde ih Euristej posveti Heri i pusti da slobodno pasu po planini.[3] Njih su najzad rastrgle divlje zveri, ali se tvrdi da im se potomstvo održalo do trojanskog rata, pa čak i do vremena Aleksandra Velikog. Ruševine Diomedovog dvora dugo su se raspoznavale, a u Abderi su održavali igre u čast Abderovu: one imaju uobičajen program, ali je izostavljena utakmica kočija zbog toga što su Abdera ubile kobile ljudožderke kad su razbile kočije u koje ih je on upregao.[4]

1. Apolodor: II, 5, 8; Higin: .Fabule 250 i 30; Plinije: Istorija prirode IV, 13; Diodor sa Sicilije: IV, 15;
2. Apolodor: loc. cit.; Euripid: Alhestida 483; Strabon: Fragmenti 44 i 47; Diodor sa Sicilije: loc. cit.;
3. Higin: Fabula 30; Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 39; Homer: Ilijada XI, 608; Euripid: Herakle 380;
4. Apolodor: loc. cit.; Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 756; Diodor sa Sicilije: IV, 15; Strabon: Fragmenat 44; Filostrat: Imagines II, 25; Higin:
Fabula 250.

*

1. Izgleda da je zauzdavanje divljih konja namenjenih žrtvenim gozbama bilo, u stvari, krunibdeni odred u nekim predelima Grčke (vidi 75, 3). Heraklovo savladavanje Ariona (vidi 138, d) — delo koje su učinili i Onk i Adrast (Pausanija: VIII, 25, 5) — poredi se sa Belerofontovim zarobljavanjem Pegasa. Ovaj ritualni mit spojen je sa legendom o tome kako je Herakle, zastupajući verovatno Teance, koji su preoteli Abderu od Tračana (Herodot, I, 168), iskorenio običaj da divlje žene, sa maskama kobilje glave, gone i, najzad, prožderu svetog kralja po isteku njegove vladavine (vidi 27, d); umesto toga, njega su ubijali u nameštenom prevrtanju kočija (vidi 71, 1; 101, g. i 109, j). Izostavljanje trka kočija na pogrebnim igrama u Abderi svedoči da je taj, preinačeni način žrtvovanja bio zabranjen. Podarg je dobio ime po Harpiji Podargi, Ksantovoj majci; Ksant je besmrtan. konj koga je Posejdon dao Peleju kao svadbeni dar (vidi 81, m). Lamp podseća na Lampona, konja iz Eoine zaprege (vidi 40, a). Diodor tvrdi da su ove kobile na Olimpu puštene na slobodu, što može da znači da se kanibalski kult konja održao u tome kraju do u helenska vremena.

2. Kanali, tuneli i prirodni podzemni hodnici često su opisivani kao Heraklova dela (vidi 127, d; 138, d i 142, 3).

131 DELO DEVETO: HIPOLITIN POJAS

Heraklov deveti zadatak beše da Euristejevoj kćeri Admeti pribavi zlatan Arejev pojas, koji je nosila amazonska kraljica Hipolita. Herakle uze jednu lađu, a neki kažu devet, okupi družinu dobrovoljaca, medu kojima behu Jolaj, Telamon iz Ajgine, Pelej iz Jolka, a po nekim pričanjima i Tesej Atinjanin, pa zaplovi put reke Termodona.[1]

b) Amazonke su bile deca Arejeva i Najade Harmonije, rođene u klisurama frigijske Akmonije, a neki smatraju da im je majka bila ili Afrodita, ili Otrera, Arejeva kći.[2] Najpre su živele na obalama reke Amazon, koja je kasnije dobila ime po Tanaidu, sinu Amazonke Lisipe, koji je uvredio Afroditu zato što je prezirao ženidbu a voleo rat. Da bi mu se osvetila, Afrodita učini da se Tanaid zaljubi u svoju majku, a on, da ne bi podlegao rodoskvrnoj strasti, skoči u reku i udavi se. Da bi izbegla da je progoni njegov duh, Lisipa

povede svoje kćeri crnomorskom obalom do ravnice oko reke Termodon, nad kojom se uzdižu amazonske planine. Tamo se podeliše u tri plemena i svako pleme osnova grad.[3]

c) Amazonke su i tada i kasnije određivale poreklo samo po majci, a Lisipa je ustanovila običaj da muškarci obavljaju isključivo domaće poslove, dok su žene upravljale državom i ratovale. Tako su one prebijale noge i ruke novorođenoj muškoj deci da bi ih onesposobile za rat i putovanje. Ove čudovišne žene, koje su Skiti nazivali Ojorpate, nisu marile za pravdu i pristojnost, a bile su čuvene kao ratnici i prve su ustanovile konjicu kao rod vojske.[4] Nosile su bronzane lukove i kratke štitove izvijene kao polumesec; šlemovi, odela i pojasevi behu im napravljeni od životinjskih koža.[5] Lisipa je, pre nego što je poginula u boju, sagradila veliki grad Temiskir i potukla sva plemena do reke Tanad. Od pljačke koju je skupila na svojim pohodima, podigla je hramove Areju i Artemidi Tauropoli, čije je kultove zavela. Njene naslednice su proširile amazonsku vladavinu na sever, preko reke Tanad u Trakiji, a južnom obalom na zapad, preko Termodona do Frigije. Tri čuvene amazonske kraljice, Marpesija, Lampada i Hipa, zauzele su dobar deo Male Azije i Sirije i osnovale gradove Efes, Smirnu, Kirenu i Mirinu. Amazonske naseobine su i Tiba i Sinopa.[6]

d) U Efesu su postavile Artemidin lik ispod jedne bukve, gde je Hipa prinosila žrtve; posle nje su njene sledbenice izvodile prve igre sa štitovima, a zatim su igrale kolo uz zveket tobolca, udarajući skladno o zemlju uz pratnju pištaljki — jer, Atena još ne beše izumela frulu. Hram Artemide Efeske, koji je kasnije podignut oko ovog lika, prevazilazio je svojom veličanstvenošću čak i Apolonov hram u Delfima i smatra se za jedno od sedam svetskih čuda; dva izvora, oba nazvana Selen, teku u suprotnim pravcima i svojom vodom okružuju hram. Amazonke su pošle u pohod na Troju u vreme kad je Prijam bio još dete. Neki odredi amazonske vojske vratili su se s tog pohoda kući natovareni pljačkom, a drugi deo je ostao da utvrdi vlast u Maloj Aziji, ali varvarska plemena sklopiše savez i oteraše ih odatle; tom prilikom pogibe i kraljica Marpesija.[7]

e) U vreme kad je Herakle došao Amazonkama, one su već bile na reci Termodon, a Hipolita, Antiopa i Melanipa su vladale svaka u svom gradu. Putujući Amazonkama, on se obre na ostrvu Par, koje beše čuveno po svom mermeru. Ovo ostrvo je kralj Radamant zaveštao nekom Alkaju, Androgejevom sinu, ali su se na njemu naselila i četvorica Minojevih sinova, Eurimedon, Hris, Nefalion i Filolaj. Kad se nekolicina ljudi Heraklove posade iskrcala da nađe vodu, Minojevi sinovi ih pobiše, a Herakle onda poubija svu četvoricu i toliko zaplaši ostrvljane da oni poslaše opunomoćene izaslanike da mu, u zamenu za poginule mornare, ponude kao robove dva čoveka koje sam izabere. Zadovoljan ovom ponudom, Herakle prekide opsadu, izabra kralja Alkaja i njegovog brata Stenela i povede ih sa sobom na brod. Herakle zatim otplovi preko Helesponta i Bosfora u Marijandin u Misiji, gde ga lepo primi paflagonski kralj Lik, Daskilov sin a Tantalov unuk.[8] Zauzvrat, Herakle pomože Liku u ratu protiv Bebrika, ubivši nekolicinu, a među njima i njihovog kralja Migdona, brata Amikovog. On je povratio Paflagonjanima dosta zemlje koju su im oteli Bebrici i pripojio ih Likovim, a Lik ih u Heraklovu čast nazva novim imenom — Herakleja. Docnije su Megarani naselili ovu zemlju po savetu Pitonke iz Delfa, koja im reče da osnuju koloniju na Crnom moru u predelima posvećenim Heraklu.[9]

f) Kad je stigao na ušće reke Termodon, Herakle se ukotvi u luci Temiskir, gde mu dođe u pohode Hipolita i sama mu, očarana njegovim mišićavim telom, ponudi Arejev pojas kao ljubavni dar. Ali Hera, prerušena u Amazonku, poče da pronosi glasove kako Spartanci kuju zaveru da otmu Hipolitu;
na to razjarene žene ratnici uzjahaše konje i kretoše prema brodu. Herakle, podozrevajući da je u pitanju izdaja, ubi Hipolitu, uze joj pojas, dočepa se njene sekire i drugog oružja i spremi se za odbranu. Poubija, jednu za drugom, sve vođe Amazonki, a njihova se vojska posle grdnog pokolja najzad povuče.[10]

g) Neki, međutim, kažu da je Herakle uhvatio Melanipu u zasedi i da je Hipolita ponudila svoj pojas kao otkup za nju, a možda je bilo i obrnuto. Drugi pričaju da je Hipolitu zarobio Tesej i da je predao pojas Heraklu, koji mu je zauzvrat dao Antiopu za robinju. Neki opet tvrde da Hipolita nije pristala da mu da pojas .i tako je bitka počela; ona je zbačena sa konja i Herakle se nadneo nad nju s batinom u ruci, nudeći joj milost, ali je ona više volela da umre nego da se preda. Govorilo se čak i da je pojas pripadao kćeri Brijareja Storukog.[11]

h) Pri povratku iz Temiskira Herakle opet navrati u Marijandinu, gde se takmičio na pogrebnim igrama koje su priređene u čast Priola, brata kralja Lika. Priola su ubili Misijanci i otada se za njim pevaju tužbalice. Herakle se pesničio sa Titijom, koji je bio šampion u Marijandini, izbio mu sve zube, i najzad ga i ubio tresnuvši ga o hram. Da bi dokazao koliko mu je žao što se borba tako svršila, on potisnu Misijance i Frigijce u korist Daskila; Herakle je tom prilikom potisnuo i stanovnike Bitinije čak do ušća reke Rebe i do vrha planine Kolone, i proglasio se njihovim kraljem. Pelopovi Paflagonjani dobrovoljno mu se pokoriše. Međutim, čim se Herakle udaljio, Bebrici, predvođeni Amikom, Posejdonovim sinom, ponovo opljačkaše Likovu zemlju i proširiše svoje granice do reke Hipije.[12]

i) Otplovivši odatle za Troju, Herakle je spasao Hesionu od morskog čudovišta i produžio put do tračkog Ajna, gde ga je lepo dočekao Poltij; i baš kad se spremao da se ponovo naveze na more, on na obali ubi Poltijevog drskog brata Sarpedona, Posejdonovog sina. Zatim je pokorio Tračane koji su naselili Tas i predao ostrvo na upravu Androgejevim sinovima, koje je poveo sa Para; kod Torone su ga izazvali na rvanje Protejevi sinovi Poligon i Telegon, ali ih je on obojicu ubio.[13]

j) Vrativši se najzad u Mikenu, Herakle predade pojas Euristeju, a on ga dade Admeti. Što se tiče ostalog plena koji je dovukao iz zemlje Amazonki, on njihove bogate odežde pokloni Apolonovom hramu u Delfima, a Hipolitinu sekiru dade kraljici Omfali, koja ju je dodala svetim kraljevskim obeležjima lidijskih vladara. Na kraju se ta sekira našla u karijskom hramu Zeusa Labradijskog i tako dospela u ruke Zeusovog božanskog lika.[14]

k) Amazonke su se čak i u klasično doba mogle naći u Albaniji, u blizini Kolhide, kuda su ih proterali iz Temiskira u isto vreme kada i njihove susede Gargarene. Kad se, najzad, nađoše u sigurnosti u albanskim planinama, ova dva naroda se odvojiše; Amazonke se naseliše u podnožju Kavkaskih planina, oko reke Mermode, a Gargareni više prema severu. Svakog proleća, u određeni dan, velike grupe mladih Amazonki i mladih Gargarena sretale su se na vrhu planine koja je razdvajala njihove teritorije, pa, pošto bi zajednički prineli žrtvu, provodili su dva meseca uživajući svi zajedno u bludu pod plaštom noći. Kako bi koja Amazonka osetila da je zatrudnela, vraćala bi se kući. Sva ženska deca ostajala su u plamenu Amazonki, a dečake su slali Gargarenima, koji su ih kockom raspoređivali u svoje kolibe.[18] Mnogo docnije i amazonska kraljica Minitija je jedanput krenula iz svog albanskog dvora da se sretne sa Aleksandrom Velikim u Hirkaniji, lovištu tigrova, i tamo boravila u njegovom društvu trinaest dana, nadajući se da će mu roditi potomka. Međutim ubrzo je umrla bez dece.[18]

l) Treba praviti razliku između Amazonki sa Crnog mora i Dionisovih libijskih saveznika koji su nekada nastanjivali Hesperu, ostrvo na jezeru Tritonidi. To je ostrvo bilo tako bogato voćem, ovcama i kozama da nije bilo potrebe da se gaji žito. Pošto su osvojile sve gradove na ostrvu osim svete Mene, domovine etiopljanskih stanovnika koji su se hranili ribom (oni su obrađivali ćilibar, rubin, topaz i zatvoreno crveni karneol), one su potukle susedne Libijce i nomadska plemena i osnovale veliki grad Hersones, koji je dobio to ime zato što je sagrađen na poluostrvu.[17] Odatle su one napale na stanovnike Atlantide, najcivilizovaniji narod zapadno od Nila, čija je prestonica bila na atlantskom ostrvu Kern. Amazonska kraljica Mirina zapovedala je vojskom od trideset hiljada konjanika i tri hiljade pešaka. Sve su ratnice nosile lukove kojima su pri povlačenju veoma precizno gađale svoje gonioce;
behu odevene u kože skoro neverovatno velikih libijskih zmija.

m) Osvojivši Atlantidu, Mirina je stanovnike potpuno potčinila i, prešavši na Kern, zauzela je i glavni grad. Sve je muškarce stavila pod mač, žene i decu zarobila, a gradske zidine zbrisala. Kad se preostali stanovnici Atlantide odlučiše na predaju, ona se prema njima ponese vrlo časno. Sklopila je s njima prijateljstvo, a da bi im nadoknadila gubitak Kerna, ona im podiže grad Mirinu, gde je smestila zarobljenike i ostale koji su želeli da tu žive. Pošto su stanovnici Atlantide odlučili da Amazonkama ukazuju božanske počasti, Mirina ih je štitila od susednog plemena Gorgona i u pravoj bici mnoge poubijala a više od tri hiljade zarobila.[18] Ali one noći kada su Amazonke priredile pobednički pir, zarobljenici se domogoše svojih mačeva, pa na znak glavnine gorgonskih snaga, koja se beše prikrila u hrastovoj šumi, počeše da nadiru sa svih strana i izvršiše pravi pokolj Mirininih pristalica.

n) Mirina uspe da pobegne — dok njeni poginuli ostaše da leže u tri velike humke koje su se otada zvale grobovi Amazonki. Pošto je prešla veći deo Libije, ušla je u Egipat sa novom vojskom, sprijateljila se sa kraljem Horom, Izidinim sinom, i preduzela pohod na Arabiju. Neki drže da su taj pohod preduzele i pokorile Malu Aziju libijske Amazonke, a ne Amazonke s Crnoga mora. Mirina je, birajući najbolja mesta u svojoj imperiji, osnovala niz priobalnih gradova, ubrajajući tu i Mirinu, Kimu, Pitan, Prijenu i ostale gradove na kopnu. Ona je takođe pokorila i neka ajgejska ostrva, naime Lezb, gde je sagradila grad Mitilen, nazvan tako po imenu njene sestre, koja je učestvovala u pohodu. Dok je Mirina bila još zauzeta osvajanjem ostrva, njenu flotu je zahvatila bura, ali Majka svih bogova odvede sve brodove neoštećene u još nenaseljenu Samotraku. Mirina Samotraku posveti Boginji i podiže oltare na koje je prinela bogate žrtve.

o) Mirina zatim pređe na tračansko kopno, gde su je kralj Mops i njegov skitski saveznik Sipul porazili u časnoj borbi i ubili je. Vojska Amazonki se nikada više nije oporavila od tog poraza. Dotučene čestim sukobima sa Tračanima, neke Amazonke se najzad povukoše u Libiju.[19]

1. Sholijast uz Pindarove Nemejske ode III, 64; Apolodor: II, 5, 9; Justin: II, 4; Pindar: Nemejske ode III, 38 i Fragment 172; Filohor, navodi ga Plutarh: Tesej 26;
2. Apolonije sa Roda: II, 990—2; Kikeron: U odbranu Flaka 15; Sholijast uz Homerovu Ilijadu I, 189; Higin: Fabula 30; Sholijast uz Apolonlja sa Roda: II, 1033;
3. Servije uz Vergilijevu Ajneidu XI, 659; Plutarh: O rekama 14; Apolonije sa Roda: II, 976—1000;
4. Arijan: Fragmenat 58; Diodor sa Sicilije: II, 451; Herodot: IV, 110;
Apolonije sa Roda: II, 987—9; Lisija, navodi ga Ceces: O Likofronu 1332:
5. Pindar: Nemejske ode III, 38; Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 194; Strabon: XI, 5, 1;
6. Diodor sa Sicilije: II, 45—6; Strabon: XI, 5, 4; Justin: II, 4; Hekataj: Fragmenat 352;
7. Kalimah: Himna Artemidi 237; Higin: Fabule 223 i 225; Plinije: Istorija prirode V, 31; Homer: Ilijada III, 189; Ceces: O Likofronu 69; Justin:
8.Diodor sa Sicilije: V, 79: Herodot: VII, 72; Sholijast uz Apolonija sa Roda: II, 754;
9. Strabon: XII, 3, 4; Apolodor: II, 5, 9; Pausanija: V, 26, 6; Justin: XVI, 3;
10. Diodor sa Sicilije: IV, 16; Apolodor: loc. cit.; Plutarh: Grčka pitanja 45;
11. Apolonije sa Roda: II, 966—9; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Ceces: O Likofronu 1329; Ibik, navodi ga sholijast uz Apolonija sa Roda: loc. cit.;
12. Apolonije sa Roda: II, 776;
13. Apolodor: II, 5, 9;
11. Apolodor; loc. cit.; Ceces: O Likofronu 1327; Euripid: Herakle 418; i Ijon 1145; Plutarh: Grčka pitanja 45;
15. Strabon: XI, 5, 1—2 i 4; Servije uz Vergilijevu Ajneidu XI, 659;
16. Justin: II, 4; Kleltarh: navodi ga Strabon: XI, 5, 4;
17. Diodor sa Sicilije: III, 52—3;
18. Diodor sa Sicilije: III, 54;
19. Diodor sa Sicilije: III, 55.

*

1. Ako je Admeta ime princeze radi koje je Herakle obavljao sve zadatke kao mladoženja, iznošenje njenog pojasa iz bračne sobe moralo bi da označava završetak njegovih zadataka. Ali Admeta je prvo vodila borbu s njim, kao što je to činila Hipolita, i kao što se Pentesileja borila sa Ahilejem (vidi 164, a i 2), ili Tetida sa Pelejem (vidi 81, k); to objašnjava i Pelejevo uvođenje u priču. U tom slučaju, ona je polazila kroz svoja preobraženja, što znači da je Hidra, koja je ličila na sipu, bila Admeta — zmija Ladon koja je čuvala zlato i koju je Herakle savladao (vidi 133, a), i da se ona onda verovatao pretvorila u raka (vidi 124, e), zatim u košutu (vidi 125, c), pa u divlju kobilu (vidi 16, f), najzad u oblak (vidi 126, b) pre nego što mu je pošlo za rukom da se dočepa njenog devojaštva.

2. Predanje o naoružanim princezama očuvalo se u Efesu i drugim gradovima Male Azije, ali su grčki mitografi, zaboravivši na ranije postojanje sličnih skupina u Ateni i drugim gradovima u Grčkoj, poslali Herakla u potragu za Hipolitinim pojasom čak na Crno more, gde je još bilo patrijarhalnih plemena (vidi 100, 1). Sistem trostrukog plemena bio je opšte pravilo za matrijarhalno društvo. Tvrdnja da pojas pripada kćerki Brijareja (»jakog«), jednog od Storukih, ukazuje da je to davnašnja priča o svadbenim zadacima u severnoj Grčkoj.

3. Admeta je drugo ime za Atenu, koja je, mora biti, na ikoni prikazana pod oružjem kako posmatra Heraklova dela i pomaže mu kad naiđe na teškoće. Atena je bila Neit, boginja ljubavi i bitke kod Libijaca (vidi 8, 1); njen parnjak u Maloj Aziji bila je velika Mesečeva Boginja Marjana, ili Mirina, Aj-Mari, Marijanina, ili Marijena koja je dala ime Marijandinu — »Marjanine dine« — i gradu Mirini na ostrvu Lemno, gde su vladale žene (vidi 149,1); tu boginju Trojanci su poštovali kao »Mirinu što skače« (Homer: Ilijada II, 814). »Smirna« je isto što i »Mirina«, samo izgovorena sa određenim članom. Marijena, sumerski oblik, znači »visokoplodna mati«, a efeska Artemida bila je boginja plodnosti.

4. Za Mirinu se kaže da ju je uvhatila bura i da ju je spasla majka svih bogova, u čiju je čast ona osnovala oltare na Samotraki — baš zato što je ona sama bila majka svih bogova, a obredi vršeni u njenu čast spasli su mnoge mornare od brodoloma (vidi 149, 2). Istu boginju majku poštovali su. u drevnoj Trakiji, u oblasti reke Tanao (Don), zatim u Armeniji i širom Male Azije i Sirije. Tesejev pohod na Amazoniju, mit koji se stvarao po ovom Heraklovom, na kraju unosi zbrku i navodi mitografe u iskušenje da izmisle zajednički pohod Amazonaca i Skita na Atenu (vidi 100, c).

5. Kalimah greši kad kaže da su Amazonke postavile kip pod bukvom u Efesu; pošto je bio Egipćanin, on nije znao da bukve ne rastu na jugu; to je morala biti urmina palma, simbol plodnosti (vidi 14, 2) i ostatak kipa boginje libijskog porekla, jer su sa njene statue visile velike zlatne urme koje su obično pogrešno tumačene kao grudi. Priča kako je Mops porazio Amazonke u stvari je priča o porazu Hetita, koje su potukli Moshinei oko 1200. pre naše ere; Hetiti su bili prvobitno potpuno patrijarhalni, ali pod uticajem matrijarhalnih društava u Maloj Aziji i Vaviloniji, oni su prihvatili poštovanje Boginje. U njihovom prestonom gradu Hatus, Garstang je nedavno pronašao bareljef Boginje; on smatra da je kult efeske Artemide hetitskog porekla. Pobede koje su izvojevali nad Amazonkama Herakle, Tesej, Dionis, Mops i drugi, beleže, u stvari, propadanje matrijarhalnog poretka u Grčkoj, Maloj Aziji, Trakiji i Siriji.

6. Stefan Vizantinac (sub Paros) zabeležio je predanje da je Par kretska kolonija. Heraklov pohod, dakle, označavao bi helensku okupaciju ostrva. Darivanje Tasa Androgejevim sinovima u stvari znači da su ga osvojile snage sa Para koje pominje Tukidid (IV, 104); a to se dogodilo pri kraju osmoga stoleća pre nove ere. Eubojci su kolonizirali Toronu otprilike u isto vreme, a Torona je predstavljena kao Protejeva kćer (Stefan Vizantijski sub Torone). Hipolitina dvoguba sekira (labrys) nije stavljena u ruke Zeusu Labradijskom umesto groma: to je bio sam grom, a Zeus ga je nosio po dozvoli kretske boginje koja je vladala u Lidiji.

7. Gargareni su Gogareni, koje Jezekilj zove Gogima (Jezekilj XXXVIII XXXIX).

8. U svojoj priči o Mirini, Diodor sa Sicilije navodi drevno libijsko predanje koje je već bilo dobilo obeležje bajke; utvrđeno je, međutim, da su neolitski iseljenici u trećem milenijumu pre nove ere odlazili iz Libije u svim pravcima, verovatno prinuđeni poplavama (vidi 39, 3—6). Nilovu Deltu su neprestano naseljavali Libijci.

9. Prema Apolomju sa Roda (I, 1126—9) Titija je bio »jedan od tri Idajska Daktila« (»prsti«) koji je delio prokletstvo. On imenuje još jednog Daktila — »Kilenija«. Ja sam tvrdio (u Beloj Boginji, str. 281) da je

Titija Daktil — srednji prst; da je Kilenije, odnosno Herakle — palac, a da je treći daktil bio kažiprst Daktil — kao što mu i samo ime kaže (vidi 53, 1). Kad se ova tri podignu, a domali i mali prst saviju uz dlan, to je onda »frigijski blagoslov«. Prvobitno se ovaj blagoslov izricao u ime Mirine, a sada ga upotrebljavaju katolički sveštenici označavajući njime hrišćansko Sveto Trojstvo.

10. Titije, koga je ubio Apolon (vidi 21, d), verovatno je dvojnik Titija. Priča da je Mirina osvojila ostrvo Kern izgleda da je kasniji i nepotvrđeni dodatak priči. Kern je identifikovan sa Fedalom u blizini Feza; ili sa Santa Kruzom u blizini rta Gir, ili (najnepouzdanije) Arguinom, južno od Kabo Blanka. Pronašao ga je i kolonizirao Kartaginjanin Hano, koji je, opisujući položaj ostrva rekao da leži udaljeno od Heraklovih stubova koliko stubovi od Kartagine; Kabo Blanko je postalo veliko trgovačko središte zapadne Afrike.

11. Toliko o mitskim elementima devetoga dela. Ipak, Heraklov pohod na Termodon i njegovi ratovi u Misiji i Frigiji ne moga se smatrati sasvim neistorijski, Kao putovanja Arga (vidi 148, 10), i oni beleže grčke trgovačke pohode na Crno more možda čak iz sredine drugog milenijuma pre nove ere; a upadice Minijaca iz Jolka, Ajakovaca iz Ajgine i Argivaca u ove vode navodi na misao da su trgovački interesi otisnuli na more hiljadu brodova, a ne samo Helenino lice, iako je bila veoma lepa i vrlo verovatno zgrešila sa Paridom. Trojanski Ahilej, sin Peleja, Ajant, sin Telamona i Diomed Argivac, behu među grčkim saveznicima kralja Agamemnona, koji je zahtevao od Prijama slobodan prolaz kroz Helespont, na šta su nekada njihovi očevi imali pravo. Ako ne otvore prolaz, zaprećeno je da će grad biti razrušen kao što je to već jedanput učinio Laomedon iz istih razloga (vidi 137, 1). Odatle i sumnjive tvrdnje Atenjana da ih je u Heraklovom pohodu zastupao Tesej, u putovanju Arga Faler, a u pohodu na Troju Menestej, Demofon. i Akamant. To su pričali u nameri da opravdaju svoju kontrolu nad trgovinom na Crnom moru, koje su se dokopali posle pada Troje i propasti Roda (vidi 159, 2; 160, 2—3 i 162, 3).

132 DELO DESETO: GERIONOVO STADO

Heraklovo deseto delo je bilo da uhvati čuveno Gerionovo stado iz Eriteje, jednog ostrva u blizini Okeanove struje, ali tako da ga niti zatraži niti plati. Gerion, sin Hrisoara i Kaliroje, kćeri Titana Okeana, bio je kralj Tartesa u Španiji, i važio je za najjačeg živog čoveka.[1] Rođen je sa tri glave, šest ruku i tri trupa spojena u struku. Gerionovu riđu stoku, životinje izvanredne lepote, čuvali su kravar Eurition, Arejev sin i dvoglavi pas-čuvar Ortro, koji je ranije pripadao Atlantu, sinu Tifonovom i Ehidninom.[2]

b) Dok je prolazio Evropom, Herakle je uništio mnogo divljih zveri, pa kad je najzad dospeo u Tartes, on podiže dva stuba jedan naspram drugog, jedan u Evropi, a drugi u Africi. Neki drže da su ranije ova dva kontinenta bila spojena, a da je Herakle prosekao kanal između njih, ili pak razdvojio stene; drugi kažu da je, naprotiv, on suzio postojeći moreuz da bi zatvorio ulaz kitovima i drugim morskim čudovištima.[3]

c) Helije poče da peče odozgo tako jako da Herakle, nesposoban da radi na tolikoj žezi, zateže luk i odape jednu strelu na Boga. »Dosta s tim!« viknu Helije ljutito. Herakle mu se izvini za svoje rđavo raspoloženje i odmah olabavi luk. Da ne zaostane u ljubaznosti, Helije pozajmi Heraklu svoj zlatni pehar u obliku vodenog cveta i u njemu Herakle otplovi za Eriteju; ali Titan Okean, da bi ga iskušao, poče pehar žestoko kovitlati na talasima. Herakle ponovo izvuče svoj luk, što uplaši Okeana, te on umiri more. Po drugoj priči, Herakle je putovao u Eriteju u bronzanoj urni, a umesto jedra razapeo je krzno.[4]

d) Kad je stigao, on se pope na Goru Abant. Pas Ortro jurnu na njega lajući, ali ga Heraklova batina rastavi sa životom; na isti način pogibe i Eurition, Gerionov kravar, koji je pohitao u pomoć Ortru. Herakle onda nastavi put prema stadu. Menojt, koji je u blizini napasao Hadovo stado koje Herakle nije dirao, odnese Gerionu vest. Gerion izazva Herakla na dvoboj i Herakle ga savlada prostrelivši postrance sva tri njegova tela jednom jedinom strelom; po drugima je, opet, ne mičući se s mesta, odapeo tri strele. Pošto je Hera pohitala u pomoć Gerionu, Herakle je strelom rani u desnu dojku, te ona pobeže. Tako je dobio stado ne zatraživši i ne plativši ga. Herakle je u zlatnom peharu otplovio do Tartesa, a zatim ga sa zahvalnošću vratio Heliju. Iz Gerionove krvi niklo je drvo koje je u vreme kad se javljaju Plejade rađalo plodom bez

koštica, veoma sličnom trešnjama. Ali Gerion ipak nije umro bez potomstva; njegova kći Eriteja rodila je sa Hermesom Noraka, koji je osnovao koloniju u Sardiniji, još ranije od Hile, i tamo osnovao Noru, najstariji grad na ostrvu.[5]

e) Nije utvrđeno gde se nalazila Eriteja, koju još zovu i Eritreja, ili Eritrija. Neki je opisuju kao ostrvo s druge strane Okeanove struje, drugi ga stavljaju nedaleko od obale Luzitanije.[6] Ima ih koji ga poistovećuju sa ostrvom Leon, ili ostrvom blizu Leona, gde se nalazio najstariji grad Gad. Na tom ostrvu su bili pašnjaci toliko dobri da mleko uopšte nije davalo surutku, već samo grušalinu, a stoci su morali stavljati kupice svakih pedeset dana da se ne bi ugušila od jake hrane. To ostrvce, posvećeno Heri, zvalo se ili Eriteja ili Afrodizija. Leon, ostrvo na kome se nalazi sadašnji grad Gad, zvalo se Kotinusa, po svojim maslinama, ali su mu Feničani promenili ime u Gadira, »Ograđeni grad«. Na severnom rtu stoji Kronov hram i grad Gad, na istočnom Heraklov hram čuven zbog izvora koji sahne kad je plima, a izbija kad je oseka; Gerion je sahranjen u gradu koji je isto toliko slavan po svetom drvetu koje menja oblike.[7]

f) Prema drugom predanju, Gerionovo stado uopšte nije paslo na ostrvu, već na padinama planina na onoj strani Španije koja je okrenuta Okeanu; »Gerion« je bila titula glasovitog kralja Hrisaora, koji je vladao celom Španijom, a tri su mu snažna i hrabra sina pomagala da odbrani kraljevstvo, svaki predvodeći po jednu vojsku regrutovanu na ratničkim utakmicama. Da bi se tukao sa njima, Herakle je namerio da se za veliki pohod priprema u Kreti, u mestu u kome mu se rodio otac Zeus. Pre no što je krenuo, stanovnici Krete mu ukazaše sjajne počasti, a on zauzvrat oslobodi ostrvo medveda, vukova, zmija i drugih štetočina, koje se od tada više nikad nisu pojavljivale. Herakle otplovi u Libiju i tamo ubi Antaja, zatre divlje zveri koje su vrvele pustinjom i podari zemlji nenadmašnu plodnost. Zatim je pohodio Egipat, gde je ubio Busirida; odatle se uputio prema zapadu, preko Severne Afrike, uništivši usput Gorgone i libijske Amazonke. U Južnoj Numidiji osnovao je grad Hekatompul i izbio na Okean u blizini Gada. Tu je postavio stubove sa obe strane moreuza, pa prevezavši vojsku u Španiju, on zateče sve tri vojske Hrisaorovih sinova, ulogorene nedaleko jedna od druge. On ih pobedi i pobi i najzad otera čuveno Gerionovo stado, ostavivši vlast u Španiji najboljim od preživelih stanovnika.[8]

g) Heraklovim stubovima se obično smatraju planine — Kalp u Evropi i Abila ili Abiliks u Africi. Drugi smatraju da su to dva ostrva u blizini Gada, od kojih je veće posvećeno Heri. Svi Španci, kao i Libijci, reč »stubovi« shvataju bukvalno, pod tim podrazumevaju bronzane stubove posvećene Heraklu u Gadu koji su visoki osam lakata i na kojima su ispisani podaci o žrtvama i trudu uloženom da se oni sagrade; ovde pomorci prinose žrtve kad se srećno vrate sa putovanja. Po rečima samih stanovnika Gada, jedno proročište je zapovedilo kralju Tira da osnuje koloniju u blizini Heraklovih stubova i on je poslao tri grupe da potraže mesto. Prva grupa. smatrajući da je proročište odredilo Abil i Kalp, iskrca se u moreuzu na mestu gde je kasnije sagrađen .grad Eksitani; druga je grupa otplovila oko dve stotine milja izvan moreuza na ostrvo posvećeno Heraklu, prekoputa španskog grada Onoba; ali obe grupe izgubiše uverenje da su našle što su tražile zbog rđavih predskazanja prilikom prinošenja žrtava i vratiše se nazad. Treći su dospeli do grada Gada, te na istočnom rtu podigoše Heraklu hram, a na zapadnom grad Gad.[9]

h) Neki, međutim, osporavaju da je te stubove postavio Herakle i tvrde da su se Abil i Kalp najpre zvali »Kronovi stubovi« a zatim »Brijarejevi stubovi«, po divu čija se svemoć prostirala čak dotle; kad je uspomena na Brijareja (koga još zovu Ajgajon) izbledela, stubovi su dobili novo ime u čast Heraklovu, verovatno zato što je on osnovao grad Tartes; koji se nalazi na jedva pet milja od Kalpa i koji je bio poznat kao Herakleja. Drevne zidine i zakloni za brodove mogu se još uvek videti.[10] Ali mora se imati na umu da se najraniji Herakle zvao i Brijarej. Obično se kaže da postoje dva Heraklova stuba, ali neki pominju tri, pa i četiri stuba.[11] Kažu da Heraklove stubove nalazimo i na severnoj obali Nemačke, na obali Crnoga mora, na zapadnom rtu Galije i u Indiji.[12]

i) Heraklov hram stoji na svetom rtu u Luzitaniji, na najzapadnijoj tački sveta. Posetiocima je zabranjeno da noću prelaze među, jer u to vreme bogovi prebivaju na tom mestu Možda je Herakle izabrao to mesto i postavio stubove da bi označio krajnju tačku svoje plovidbe.[13]

j) Mnogo se raspravljalo o tome kako je Herakle otpremio stado u Mikenu. Neki kažu da je primorao Abilu i Kalpa da se privremeno spoje, i preko tog mosta prešao u Libiju; ali po verovatnijoj priči, on je

prošao krajem gde je posle podignuto feničansko naselje Abdera, a zatim se uputio preko Španije, ostavljajući usput svoje pristalice kao koloniste.[14] Na Pirinejima se udvarao i sahranio bebričku princezu Pirenu, po kojoj je ovaj planinski venac dobio ime; pričalo se da i reka Dunav izvire u blizini grada koji nosi njeno ime; Herakle je zatim pohodio Galiju, gde je ukinuo stari varvarski običaj da ubijaju strance i svojim mnogobrojnim dobrim delima pridobio toliko ljudi da je mogao da osnuje veliki grad Alesiju, »Lutanje«, u znak sećanja na svoja putovanja. Gali su Alesiju poštovali kao matični grad vaskolike svoje zemlje, a pokorio ga je tek Kaligula. Gali sebe smatraju potomcima Herakla i stasite princeze Galate, koja ga je izabrala za ljubavnika i izrodila radnički narod.[15]

k) Dok je Herakle gonio Gerionovo stado kroz Liguriju, dva Posejdonova sina, Jalebion i Derkin, pokušaše da mu ga ukradu, ali ih on obojicu ubije. U jednom trenutku dok se borio protiv ligurskih snaga, Heraklu ponestade strela, i on kleče sav u suzama, ranjen i iscrpen. Pošto je zemlja bila meka, nije mogao da se baca kamenjem na neprijatelja — a njih je predvodio Ligis, Jalebionov brat. Najzad se Zeus sažali na njegove suze i zakloni zemlju oblakom, iz koga poče da pljušti kiša kamenica, te tako natera Ligurce u beg. Zeus postavi među zvezde Heraklov lik kako se bori protiv Liguraca, i to sazvežđe je poznato kao Engonasis. Još jedna uspomena na ovu bitku sačuvala se na zemlji; naime, široka ravnica kružnog oblika koja se pružala između Marselja i ušća reke Rone, na oko petnaest milja od morske obale, zove se "Kamena ravnica", jer je zasuta kamenicama velikim kao ljudska pesnica; tu ima i slanih izvora.[16]

l) Prelazeći preko Ligurskih Alpa, Herakle je uklesao put za svoju vojsku i komoru; on je takođe razjurio sve pljačkaške bande koje su mu se našle na putu pre nego što je ušao u Cisalpijsku Galiju i Etruriju. Pošto se nalutao po italijanskoj obali i prešao na Siciliju, postalo mu je jasno da je krenuo pogrešnim putem. Rimljani kažu da ga je, kad je stigao do Albule, kasnije nazvane Tibar, dočekao i lepo ugostio kralj Euandar, izgnanik iz Arkadije. Uveče Herakle prepliva reku terajući svoje stado ispred sebe i leže da se odmori na travi.[17] U dubokoj pećini koja se nalazila nedaleko od mesta gde je Herakle spavao, živeo je ogroman stravično ružan troglavi pastir po imenu Kak, Hefajstov i Medusin sin, koji beše strah i trepet aventinske šume, bljujući vatru iz svojih triju usta. Ljudske lobanje i kosti visile su svuda po njegovoj pećini, a tlo pećine se svetlucalo od beline kostiju njegovih žrtava. Dok je Herakle spavao, Kak mu je ukrao dva najbolja bika i četiri junice i odvukao ih za repove u svoju pećinu.[18]

m) U cik zore Herakle se probudi i odmah opazi da su neka grla nestala. Pošto ih je uzalud tražio neko vreme, on htede da se okane daljeg traganja, kad jedna od ukradenih junica poče da muče od gladi. Herakle, upravljajući se po zvuku, stiže do pećine, ali zateče ulaz zatvoren kamenom koji bi deset upregnutih volova jedva uspelo da makne; ipak, on ga pomeri u stranu kao da je kamičak, i ne plašeći se divljih plamenova koje je Kak bljuvao, dohvati se s njima u koštac i spljeska ga kao pitu.[19]

n) Uz pomoć kralja Euandera Herakle je Zeusu podigao oltar i žrtvovao mu jedno od povraćenih grla, a zatim udesio da i njega samog poštuju u tom kraju. Ali Rimljani to pričaju na drugi način, kako bi sebi podigli ugled; oni tvrde da Kaka nije ubio Herakle, niti prineo Zeusu žrtvu, već da je to učinio džinovski kravar po imenu Garan, ili Rekaran, Heraklov saveznik.[20]

o) Kralj Euander vladao je više zahvaljujući ličnom ugledu nego silom; naročito su ga cenili zato što je znao slova koja je naučio od svoje proročke majke, arkadijske nimfe Nikostrate, ili Temide; ona je bila kći rečnog boga Ladona pa, iako je već bila udata za Ehena, ona s Hermesom zače Euandera. Nikostrata nagovori Euandera da ubije svoga tobožnjeg oca, pa kad su ih Arkađani oboje prognali, ona ode s njim u Italiju, praćena grupom Pelazga.[12] Tamo, nekih šezdesetih godma pre trojanskog rata, oni osnovaše mali grad Palantij, na bregu kraj reke Tibar, kasnije nazvanom Palatinski breg; mesto je izabrala Nikostrata, i uskoro ne beše moćnijeg kralja od Euandera u celoj Italiji. Nikostrata, sada Karmenta, prilagodila je pelašku azbuku sa trinaest suglasnika koju Kadmo beše doneo iz Egipta latinskom jeziku na taj način što je unela petnaest suglasnika umesto trinaest. Ali neki tvrde da je Herakle naučio slovima Euanderov narod i da zato deli oltar sa Musama.[22]

p) Po Rimljanima Herakle je oslobodio kralja Euandera globe koju je plaćao Etrurcima; ubio je kralja Fauna, koji je imao običaj da žrtvuje strance na oltar svom ocu Hermesu;

takođe je sa Faunovom udovicom ili kćerkom začeo Latina, pretka svih Latina. Ali Grci drže da je Latin bio sin Kirkin i Odisejev. U svakom slučaju, Herakle je osujetio žrtvovanje Kronu dvojice ljudi koje su svake godine bacali u Tibar — i naterao Rimljane da umesto njih bacaju lutke; otada bi, u mesecu maju, o punom mesecu, glavna vestalska Devica stala na hrastov most Pons Sublicius i bacala lutke-starce opletene od rogoza, zvane »Argivci«, u mutnu maticu.[23] Veruje se da je Herakle osnovao Pompeju i Herkulanum, da se borio sa džinovima na flegrajskoj ravnici Kumi; i da je sagradio izdignuti drum dugačak jednu milju kroz Lukrinski zaliv, koji se otada zove Herakleanski drum, kako bi njime preterao Gerionovo stado.[24]

q) Dalje se priča kako je legao da se odmori u blizini granice Regijuma i epizefirske Lokride, pa pošto su ga cvrčci mnogo uznemiravali, zamoli bogove da ih ućutkaju. Molba mu je bila smesta uslišena, i cvrčci se više nikada nisu čuli sa regijumske strane reke Aleke, iako na lokridskoj strani cvrče do mile volje. Tog dana jedan bik pobeže iz krda i, bućnuvši u more, prepliva na Siciliju. Herakle pođe u poteru za njim i nađe ga sakrivenog u krdima Erika, kralja Elimanaca, sina Afrodite i Buta.[25] Erik, koji beše i rvač i boksač, izazva Herakla na petostruko takmičenje. Herakle prihvati pod uslovom da Erik stavi na kocku svoje kraljevstvo, a on odbeglog bika, i dobi prva četiri susreta; najzad, u takmičenju u rvanju on podiže Erika visoko u vazduh, tresnu ga o zemlju i ubi — što nauči Sicilijance da nisu svi koji vode poreklo od bogova besmrtni. Na taj način Herakle dobi Erikovo kraljevstvo, koje ostavi stanovnicima da njime upravljaju, dok ga neko od njegovih naslednika ne preuzme.[26]

r) Neki kažu da je Erik — čije je rvačko borilište postojalo i u klasično doba, imao kćer koja se zvala Psofida. Ona je Heraklu rodila dva sina, Ehefrona i Promaha. Pošto su odrasli u Erimantu, oni mu nadenuše majčino ime Psofida; tu su podigli i svetilište Afroditi Erikinskoj, od koga su kasnije ostale samo ruševine. Svetilišta heroja Ehefrona i Promaha su izgubila značaj, a Psofidu su obično smatrali kćerkom Ksanta, Arkadovog unuka.[27]

s) Produživši put preko Sicilije, Herakle dođe na mesto gde je podignut grad Sirakuza; on tu prinese žrtve i ustanovi svetkovinu koja se svake godine održavala kraj svetog bezdana Kijane, kroz koji je Had odneo Koru u podzemni svet. Poštovaocima u dolini Leontine Herakle ostavi neizbrisive uspomene na svoju posetu. Nedaleko od Agirijuma, u kamenu na putu ostadoše tragovi kopita njegovog stada, kao u vosku. Pošto je to shvatio kao znak sopstvene besmrtnosti, Herakle pristade na božanske počasti koje su mu stanovnici ukazivali, iako ih je sve do tada odbijao. Potom, u znak dobre volje, on izvan gradskih zidova iskopa jezero u prečniku od oko pola milje i ustanovi svetilišta Jolaju i Gerionu.[28]

t) Kad se vratio u Italiju, Herakle poče tražiti drugi put za Grčku i potera stado istočnom obalom do predgorja Lacije, a tamošnji vladar, kralj Lacije, mogao se kasnije pohvaliti da je Herakla naterao u beg; on je to postigao jedino time što je podigao hram Heri, a Herakle se, čim ga je ugledao, udaljio sa gnušanjem. Šest milja dalje Herakle slučajno ubi nekog Krotona, sahrani ga uz sve moguće počasti i proreče da će se u budućnosti tu podići veliki grad koji će nositi njegovo ime. Kad je postao bog, Herakle se potrudio da se to proročanstvo obistini; on se javi u snu jednom od svojih potomaka, Argivcu Miskelu, i zapreti mu strašnom kaznom ako ne povede družinu kolonista na Siciliju i tamo ne osnuje grad; na to Argivci umalo što ne osudiše Miskela na smrt zbog toga što hoće da izigra zabranu iseljavanja, ali on na čudotvoran način pretvori svaki crni glasački kamičak u beli.[29]

u) Herakle zatim zamisli da potera Geririovo stado preko Istre u Epir, a odatle preko Prevlake na Peloponez. Ali na ulazu u Jadranski zaliv Hera posla obada koji uznemiri krave i natera ih u divlji beg preko Trakije, čak u Skitsku pustinju. Herakle pođe u poteru, i jedne hladne noći navuče na sebe lavlju kožu te zaspa na kamenitoj strmini. Kad se probudio, on vide da su mu nestale i kobile koje je uprezao u svoje dvokolice, a koje je bio pustio da pasu pošto ih je razularo i skinuo im ormu. Prokrstario je taj kraj i uzduž i popreko tražeći ih, dok nije stigao do šumovite oblasti koja je zvala Hilaja, gde ga iz pećine zovnu jedna neobična prilika, pola žena-pola zmija. Ona mu reče da su njegove kobile kod nje i da će ih dobiti nazad pod uslovom da joj postane ljubavnik. Herakle pristade, iako nerado, i poljubi je tri puta, na šta ga zmijorepa strasno zagrli. Kad je, najzad, trebalo da pođe, ona ga upita: »Šta će biti sa tri sina koja ja sada nosim u svojoj utrobi? Kad odrastu, hoću li ih gajiti ovde gde ja živim kao ljubavnica, ili ću ih poslati tebi?«

v) »Kad porastu, pazi dobro!« — odgovori Herakle — »pa ako vidiš da jedan od njih savija svoj luk ovako kao što ga

ja sad savijam, i da se opasuje ovim pojasom — ovako kao što se ja sad opasujem — izaberi ga za vladara svoje zemlje.« To rekavši, on joj dade jedan od svoja dva luka i svoj pojas, na čijoj je kopči visio zlatan pehar, te krenu svojim putem. Ona nazva svoja tri sina imenima Agatirs, Gelon i Skit. Dvojica starijih ne behu dorasli zadatku koji im otac beše postavio, i ona ih otera od sebe: ali Skit uspe u obema stvarima, i bi mu dozvoljeno da ostane i tako postade rodonačelnik svih skitskih kraljeva koji su doveka nosili zlatne pehare o pojasu.[30] Drugi, međutim, tvrde da nije Herakle, nego Zeus obeležio zmijorepu devojku, i da je trojici svojih sinova, dok su vladali zemljom, s neba bacio zlatna oruđa: plug, jaram, sekiru i čašu. Agatirs prvi potrča da ih digne, ali kad im se približio, zlato zaplamte i opržiše mu ruke. Gelon bi odbijen na sličan način. Međutim, kad se približio Skit, najmlađi sin, vatra se smesta stišala; on ponese kući sva četiri dragocena predmeta, a njegova braća se složiše da mu ustupe kraljevstvo.[31]

w) Pošto je našao kobile i većinu odbeglog stada Herakle pođe nazad preko reke Strimona, koju zatrpa kamenjem da bi preveo stado. Značajnijih doživljaja na putu nije imao sve do susreta sa džinovskim kravarom Alkionejom. Alkionej beše zauzeo dobar položaj na Korintskoj prevlaci i odatle je bacio stenu na vojsku što je pošla za Heraklom i polomio ništa manje nego dvanaest dvokolica i dvaput više kočijaša. To beše onaj isti Alkionej koji je dva puta ukrao Helijevu stoku: iz Eriteje i sa korintske tvrđave. Alkionej onda potrča napred, ponovo dohvati stenu, i ovog puta baci se njome na Herakla, koji je svojom batinom odbaci natrag i tako ubi džina. Ta se stena još uvek može videti na Istamu.[32]

1. Pausanija: IV, 36, S; Apolodor: II, 5, 10; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 289; Hesiod: Teogonija 981;
2. Hesiod: Teogonija 287; Lukijan: Toxaris 72; Apolodor: loc. cit.; Livije: I, 7; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 301); Sholijast uz Apolonija sa Roda: IV, 1399;
3. Apolodor: II, 5, 10; Diodor sa Sicilije: IV, 18; Pomponije Mela: I, 5, 3 i II, 6, 6;
4. Apolodor: loc. cit.; Ferekid, navodi ga Atenaj: XI, 39; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 662 i VIII, 300;
5. Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 30; Euripid: Herakle 423: Servije uz Vergilijevu Ajneidu: VII, 662; Pausanija: X, 17, 4; Ptolemaj Hefajstionov, navodi ga Fotije, str. 475; Pindar: Fragmenat 169;
6. Solin: XIII, 12; Pomponije Mela: III, 47; Hesiod: Teogonija 287; Plinije: Istorija prirode IV, 36;
7. Ferekid, navodi ga Strabon: III, 2, 11; Strabon: III, 5, 3—4 1 7; Timaj, navodi ga Plinije: loc. cit.; Polibije, navodi ga Strabon: III, 5, 7; Pausanija: I, 35, 6;
8. Diodor sa Sicilije: III, 55 i IV, 17—19;
9. Plinije: Istorija prirode III, Proem; Strabon: III, 5, 5;
10. Eustatije o Dionisovom Opisu zemlje 64; sholijast uz Pindarove Nemejske ode III, 37; Aristotel, navodi ga Ajlijan: Varia Historia V, 3; Plinije: Istorija prirode III, 3; Timotej, navodi ga Strabon: III, 1, 7;
11. Erazmo: Ilijade I, 7; Zenobije: Poslovice V, 48; Ajshil: Okovani Prometej 349 1 428; Hesihije sub stelas distomous;
12. Tacit: Germanija 34; Servije o Vergilijevoj Ajneidi XI, 282; Skimnije Hij: 188; Strabon: II, 5, 6;
13. Strabon: III, 1, 4; Pindar: Nemejske ode III, 21;
14. Avijen: Morska obala 326; Apolodor: II, 5, 10; Strabon: III, 4, 3; Asklepijad iz Mirte, navodi ga Strabon: loc. cit.;
15. Silije Italik: III, 417; Herodot: II, 33; Diodor sa Sicilije: IV, 19 1 24;
16. Apolodor: II, 5, 10; Ceces: Hilijade II, 340 i O Likofronu 1312; Ajshil: Oslobođeni Prometej, navodi ga Higin; Pesnička astronomija II, 6 i Strabon: IV, 1, 7; Teon: O Aratu, str. 12, izdanje Morell;
17. Diodor sa Sicilije: IV, 21; Ovidije: Fasti V, 545; Licije: I, 7;
18. Propertije: Elegije IV, 9, 10; Ovidije: Fasti I, 545; Livije: loc. cit.; Vergilije: Ajneida VIII, 207—8;
19. Livije: loc. cit.; Vergilije: Ajneida VIII, 217 1 233; Ovidije: loc. cit.;

20. Plutarh: Rimska pitanja 18; Ovidije: loc. cit.; Livije: loc. cit.; Verije Flak, navodi ga Servije: O Vergilijevoj Ajneidi VIII, 203; Aurelije Viktor Poreklo romanske rase 8;
21. Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 51; 130 1 336; Livije: L, 7; Plutarh: Rimska pitanja 56; Pausanija: VIII, 43, 2; Dionisije: Rimske starine I, 31;
22. Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 130 1 336; Ovidije: Fasti V, 94—5 1 L. 542; Higin: Fabula 277; Juba, navodi ga Plutarh: Rimska pitanja 59;
23. Plutarh: Rimska pitanja 18 i 32; Derkul: Italijanska. istorija III, navodi ga Plutarh: Uporedne priče 38; Ceces: O Likofronu 1232; Justijan: XLIII, 1; Hesiod: Teogonija 1013; Ovidije: Fasti V, 621;
24. Solin: II. 5; Dionisije: I, 44; Diodor sa Sicilije: IV, 21—2 i 24; Strabon: VI, 3, 5 i 4, 6;
25. Diodor sa Sicilije: IV, 22; Strabon: VI, 1, 19; Apolodor: II, 5, 10; Servlje uz Vergilijevu Ajneidu I, 574;
26. Pausanija: IV, 36, 3; Diodor sa Sicilije: II, 23; Apolodor: loc. cit.; Ceces: O Likofronu 866; Servije uz Vergilijevu Ajneidu X, 551;
27. Ceces: loc. cit.; Pausanija VIII, 24, 113;
28. Diodor sa Sicilije: IV, 23—4 i V, 4;
29. Diodor sa Sicilije: IV, 24; Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 552; Ovidije: Metamorfoze XV, 12;
30. Diodor sa Sicilije: IV, 25; Herodot: IV, 8—10;
31. Diodor sa Siciilje: II, 43; Herodot: IV, 5;
32. Apolodon: II, 5, 10 i I, 6, 1; Pindar: Nemejske ode IV, 27 i Istamske ode VI, 32; Sholijast uz Pindarove Nemejske ode, loc. cit. i Istamske ode VI, 32.

*

1. Glavni motiv Heraklovih dela su ritualni junački podvizi koje je morao da obavi pre nego što je stekao pravo da postane suprug Admete, Auge, Atene ili Hipolite, ili bilo kako da se zvala kraljica. Ovo neplemenito deseto delo verovatno je prvobitno bilo vezano za isti motiv, beležeći patrijarhalni helenski običaj da ženik kupuje svoju nevestu prihodom od otete stoke. U homerskoj Grčkoj žene su se cenile prema broju stoke koja je data za njih, a još uvek je tako u istočnoj i centralnoj Africi. Međutim na mit su nadovezani neki beznačajni elementi, kao što je poseta ostrvu smrti i srećan povratak uz bogat plen. Postoji stara irska priča sa sličnim motivima o Kahaleinu, koji je pokrao pakao — Dan Skajt, »Senoviti grad« — i odatle doneo tri krave i čarobni kotao, uprkos nevremenu koje su bogovi smrti izazvali da bi ga sprečili. Bronzana urna u kojoj je Herakle plovio do Eriteje bio je brod podešen za pohod ostrvu smrti i verovatno je zamenjena bronzanim kotlom. U jedanaestoj tablici vavilonskog epa, Gilgameš proživljuje slično putovanje preko mora smrti na sveto ostrvo i svoju odeću razapinje umesto jedra. Ova pojedinost skreće pažnju na mnoge sličnosti u motivima o Heraklu i o Gilgamešu; najverovatnije da im je zajednički izvor sumerski mit. Kao i Herakle, Gilgameš ubija čudovišnog lava i nosi njegovu kožu (vidi 123, e); hvata nebeskog bika za rogove i savlađuje ga (vidi 129, b); pronalazi čudotvornu biljku pomoću koje se postaje neranjiv (vldi 135, b); ide istim putem kao i Sunce (vidi 132, d) i pohodi vrt Hesperida, gde ubija zmaja koji se savio oko svetog drveta i kao nagradu dobija dva sveta predmeta iz podzemnog sveta (vidi 133, e). Odnos Gilgameša i njegovog druga Enkidua sasvim podseća na Teseja, atenskog Herakla, i njegovog prijatelja Pejritoja, koji silazi u Tartar i ne uspeva da se vrati (vidi 103, c i d); a Gilgamešov doživljaj sa Skorpionima u grčkom mitu pripisuje se bojotijskom Orionu (vidi 41, 3).

2. Prefeničanske grčke kolonije u Španiji, Galiji i Italiji pod Heraklovom zaštitom doprinele su mitu a u geografskom smislu su Heraklovi stubovi — mesto do kojeg je stigla jedna grupa naseljenika oko 1100. godine pre nove ere — Gibraltar i Keuta.

3. U mističnom keltsko-iberskom značenju, međutim, stubovi su alfabetska apstrakcija. »Marwnad Ercwilf«, drevna velška pesma u Crvenoj knjizi Hergesta. pominje keltskog Herakla — koga Irci zovu »Ogma sunčanog lika«, a Lukijan »Ogmije« (vidi 125, 1) — i beleže kako je Erkvilf podigao »četiri stuba podjednake visine sa vrhovima pokrivenim crvenim zlatom«, naime, četiri stuba od po pet slova, što je činilo bardski alfabet od dvadeset slova poznat kao »Bojbel loth« (Bela Boginja, strane 133, 199 i 278). Izgleda da je oko 400. godine pre naše ere ova nova azbuka, čija su se grčka slova odnosila na Heraklov nebeski put u sunčanom peharu, na njegovu smrt na planini Oeti i njegovu moć kao osnivača grada i sudije, potisnula azbuku drveta čija su slova označavala krvave žrtve Kronu, koje su mu prinosile divlje žene (Bela Boginja, str. 347). Pošto su Gorgone imale gaj na Eriteji — »Crveno ostrvo«, za koje je Ferekid smatrao da je ostrvo Gad — i pošto »drveće« na svim keltskim jezicima znači »slova«, ja tumačim da "drvo koje uzima različite oblike" predstavlja azbuku »Beth-Luis-Nion«, čiju su tajnu znale Gorgone i čuvale je u svom svetom gaju dok ih Herakle nije uništio. U tom smislu se Heraklov napad na Eriteju, gde je ubio Geriona i psa Ortra — pseću zvezdu Sirijus — odnosi na zamenu Kronove azbuke Heraklovom.

4. Hesiod (Teogonija 287) zove Geriona Tricephalon, »troglavi«, što se čita i tricarenon, sa istim značenjem. »Tricarenon« podseća na Tarvos Trigaranus, keltskog boga sa dve leve ruke, koji je zajedno sa ždralom i bikom predstavljen na Paridovom oltaru kako obara vrbino drvo. Gerion, reč koja na grčkom ne znači ništa, izgleda da je sačuvani oblik reči Trigaranus. Pošto su, i po grčkom i po irskom predanju, ždralovi uvek dovođeni u vezu sa tajnama azbuke (vidi 52, 6) i sa pesnicima, Gerion se ovde pojavljuje kao boginjin čuvar ranije azbuke, u stvari Kron u pratnji Daktila. Na svetom ostrvu Eriteja, Kron-Gerion, koji je nekada bio sunčani heroj poput Herakla-Brijareja, postao je bog mrtvih, sa Ortrom kao svojim Kerberom; deseto delo je, prema tome, pobrkano sa dvanaestim, i Menojt se tako pojavljuje u oba mita. Iako "voće slično trešnji, ali bez koštice" koje je niklo iz Gerionove krvi mogu da budu bobice planike koja raste u Španiji, ipak je na priču imala uticaj drenjina posvećena Kronu-Saturnu (Bela Boginja, 171) koja pušta sok crven kao krmezna bobica. Važna je Hrisaorova uloga u ovoj priči. Njegovo ime znači »zlatna sablja«, oružje koje je vezano za Kronov kult, a za njega se kaže da je bio sin. Gorgone Meduse (vidi 33, b; 73, h i 138, j).

5. Norak, Gerionov unuk, sin Eriteje i Hermesa — za Hermesa se kaže da je iz Grčke u Egipat doneo azbuku drveća i vratio je nazad — izgleda da je pogrešno napisana grčka reč Norops, što znači »sunčani lik«. Ovu genealogiju su irski mitografi okrenuli naopačke; oni beleže da je njihovom Gerionu, čije se trojstvo javlja u likovima Brijana, Ajukara i Ajukarbe — oblik Mitre, Varuna i Indre — Ogma bio ded, a ne unuk, a da mu je sin bio keltsko-iberski sunčani bog Lah, Lej ili Lagos. Oni, takođe, tvrde da je azbuka dospela u Grčku preko Španije. Kronova vrana bila je posvećena Lagosu, prema Plutarhu, koji beleži (O rekama i planinama V) da je »Lugdunum« — Lion, tvrđava Lagosa, dobila svoje ime zato što su auspicije vrana predložile baš to mesto; lug znači vrana na alobrigijskom dijalektu.

6. Servije, izgleda, nije dobro razumeo Verija Flaka; pre će biti da je on rekao da je "troglavi Garan (Gerion), a ne Kak bio Heraklova žrtva, a da je Euander pomogao Heraklu". Ovo bi se slagalo sa pričom o tome kako je Euanderova majka Karmenta odbacila azbuku sa trinaest suglasnika, Kronovu »Beth-Luis-Nion«, a prihvatila azbuku Herakla-Ogmija »Bojbel-Loth« sa petnaest suglasnlka (Bela Boginja, str. 272). Kralj Juba, koga Plutarh navodi kad govori kako je Herakle naučio Euanderov narod da se služi slovima, bio je počasni sudija u Gadu, i mora biti da je znao dosta od nauke o alfabetu. U ovoj priči o Euanderu Herakle je opisan kao neprijatelj Kronovog kulta, pošto je zabranio žrtvovanje ljudi. Njegovo lutanje po Italiji i Siciliji je izmišljeno da bi se opravdalo postojanje tolikih hramova koji su mu bili posvećeni, njegovo petostruko takmičenje sa Erikom da bi opravdao kolonizatorski dorski pohod koji su Pentathlus iz Knida, Heraklidi, i Dorij Spartanac poveli u Erikove oblasti. Poštovanje Herakla u Agirijumu, gradu Sikela, verovatno je bilo poštovanje poretka koji je izveo narod Sikela preko moreuza iz Italije, oko godine 1050. pre nove ere (Tukidid: VI, 2, 5). Za Herakla se kaže da je bio u zemlji Skita; grčki kolonisti na zapadnim i

severnim obalama Crnog mora otelovili su skitskog Herakla — Heroja strelca (vidi 119, 5) u opštoj zbrci koja vlada u mitu o desetom delu. Njegova nevesta, zmijorepa žena, bila je boginja zemlje, mati triju najglavnijih skitskih plemena koje pominje Herodot; u drugoj verziji mita, čije tragove nalazimo u engleskoj baladi The Laidley Worm, pošto ju je poljubio tri puta, ona se pretvorila u »najlepšu ženu koja je ikada viđena«.

7. Priča o Alkioneju izgleda da je uzeta iz mita o tome kako su džinovi napali Olimp, a Herakle ih potukao (vidi 35, a-e). Alkionejeve krađe Helijevog stada iz Eriteje i iz korintske tvrđave uzete su iz jedne starije verzije Heraklove otmice Gerionovog stada; sopstvenik stada je bio živi sunčani suprug boginje Mesec, a ne prognani i razvlašćeni bog mrtvih.

8. Strela koju je Herakle odapeo u sunce usred podneva, u stvari je strela koju je odapeo u zenit za vreme krunidbene svečanosti (vidi 126, 2 i 135, 1).

133 DELO JEDANAESTO: HESPERIDINE JABUKE

Herakle je izvršio deset zadataka za osam godina i mesec dana; ali Euristej ne htede da mu prizna drugo i peto delo i naloži mu da izvrši još dva. Jedanaesti zadatak beše da donese plod zlatnog jabukovog drveta koje je Majka Zemlja poklonila Heri kao venčani dar; Hera se mnogo obradovala poklonu i zasadila je drvo u svom božanskom vrtu. Taj vrt je ležao na padinama planine Atlanta, gde zadihani konji koji vuku kočije Sunca završavaju svoj put i gde Atlantovo stado od hiljadu ovaca i krdo od hiljadu goveda lutaju po neprikosnovenim pašnjacima. Kada je Hera. jednog dana, otkrila da Atlantove kćeri Hesperide, kojima ona beše poverila drvo na čuvanje, potkradaju jabuke, ona postavi uvek budnog čuvara, čudovište Ladona, koji se sklupča oko drveta.[1]

b) Neki kažu da je Ladon bio mladunče Tifona i Ehidne; drugi da je bio najmlađe dete Kete i Forkida; a ima ih koji tvrde da ga je partenogeno rodila Majka Zemlja. Imao je stotinu glava i govorio različitim jezicima.[2]

c) Takođe se raspravljalo o tome da li su Hesperide živele na planini Atlantu ili u zemlji Hiperbrorejaca, ili na planini Atlantu u Mauritaniji, ili negde izvan Okeanove struje, ili na dva ostrva u blizini rta koji se zvao Zapadni rog i nalazio se sasvim blizu etiopljanske Hesperije na prilazima Africi. Iako su jabuke bile Herine, Atlant se kao čuvar ponosio njima, i kad ga je Temida opomenula: »Jednog dana, Titane, tvoje će drvo lišiti zlatnog ploda Zeusov sin«, Atlant, koji tada još ne beše kažnjen užasnom kaznom da svojim plećima podupire nebeski svod, sagradi visoke zidove oko voćnjaka i progna sve strance sa svoje zemlje; možda je tada baš on postavio Ladona da čuva jabuke.[3]

d) Herakle, pošto nije znao gde da nađe vrt Hesperida, krenu preko Ilirije do reke Po, gde je živelo proročko morsko božanstvo Nerej. Na tom putu on je prešao Ehedor, malu makedonsku rečicu gde ga Kikno, sin Areja i Pirene, izazva na dvoboj. Arej je bio Kiknov zaštitnik i upravljao je borbom, ali Zeus sruči grom među borce, te tako prekide boj. Kad je, najzad, Herakle, stigao do reke Po, rečne Nimfe, kćeri Zeusa i Temide, pokazaše mu zaspalog Nereja. Herakle ščepa starog osedelog morskog boga pa, svejednako ga čvrsto držeći uprkos tome što je neprestano menjao obličja, natera ga da oda kako se može doći do zlatnih jabuka. Drugi, opet, tvrde da je Herakle otišao Prometeju i od njega dobio obavštenje.[4]

e} Nerej posavetova Herakla da ne bere jabuke sam, već da to umesto njega učini Atlant, a da ga on u međuvremenu odmeni podupirući nebeski svod. Kad stiže do vrta Hesperida, Herakle zamoli Atlanta da mu učini uslugu. Atlant bi učinio sve samo da se bar jedan sat odmori od tereta, ali se bojao Ladona, te ga Herakle ustreli preko baštenskog zida. Onda Herakle povi pleća i primi na sebe težinu nebeskog svoda, a Atlant ode i vrati se ubrzo sa trima jabukama koje behu ubrale njegove kćeri. Njemu se osećanje slobode učini neizmerno prijatnim. »Ja ću sam odneti ove jabuke Euristeju«, reče on, »ako ti pridržiš nebesa još nekoliko meseci.« Herakle se pretvarao da pristaje, pa pošto ga je Nerej bio opomenuo da nikako ne pristane na sličnu ponudu, zamoli Atlanta da pridrži svod samo dok stavi podmetač na glavu. Atlant, koga je bilo lako prevariti, spusti jabuke na zemlju i preuze teret;

na to Herakle pokupi jabuke i udalji se, uz podsmešljiv pozdrav.

f) Posle nekoliko meseci Herakle predade jabuke Euristeju, ali mu ih on vrati; tada ih Herakle dade Ateni, a ona ih vrati Nimfama, jer je bilo nezakonito da Herina svojina bude u tuđim rukama.[5] Jednom je Herakle bio žedan, te udari nogom o zemlju i tako načini izvor pitke vode što je kasnije Agronautima spaslo život u Libijskoj pustinji. Hera je u međuvremenu, tugujući za Ladonom, postavila njegov lik među zvezde u sazvežđe zmije.[6]

g) Herakle se nije vratio pravo u Mikenu. On je najpre prokrstario Libijom, gde je kralj Antaj, sin Posejdona i Majke Zemlje, imao običaj da prisiljava strance da se rvu s njim sve dok ne klonu od umora. Onda bi ih ubijao, jer osim što je bio snažan i vešt atleta, njemu bi se obnavljala snaga kad bi dodirnuo zemlju. On je skupljao lobanje svojih žrtava da njima prepokrije krov Posejdonovog hrama.[7] Ne zna se da li je Herakle, kome je palo u deo da učini kraj ovom varvarskom običaju, sam izazvao Antaja, ili Antaj njega. Pokazalo se, me-đutim, da Antaja nije bilo lako pobediti, budući da je bio div i živeo u pećini ispod velike stene, gde se hranio lavljim mesom i spavao na goloj zemlji, da bi očuvao i ojačao svoju ionako preveliku snagu. Majka Zemlja, koja nije bila izgubila plodnost ni pošto je rodila džinove, začela je Antaja u libijskoj pećini i imala je više razloga da se pohvali njime nego svojom starijom decorn, čudovištima Tifonom, Titijem i Brijarejom. Po Olimpljane ne bilo dobro da se i on tukao protiv njih u dolinama Flegra.

h) Pripremajući se za rvanje, obojica rvača prebaciše svoje lavlje kože, ali dok se Herakle trljao uljem na olimpijski način, Antaj se posu vrućim peskom po rukama i nogama iz predostrožnosti, za slučaj da dodir sa zemljom samo stopalima ne bude dovoljan. Herakle je nameravao da sačuva svoju snagu a da zamori Antaja. Ali kad ga je svom snagom tresnuo o zemlju, Herakle se zaprepasti kad vide kako džinove mišice ojačaše i nabrekoše od snage koju mu je Majka Zemlja obnovila. Borci se dohvatiše ponovo, ali se Antaj ubrzo svojevoljno prući po zemlji, ne čekajući da ga Herakle obori; na to ga Herakle, koji je shvatio o čemu se radi, podiže uvis, polomi mu rebra i, uprkos bolnom ječanju Majke Zemlje, držao ga je u vazduhu sve dok div nije izdahnuo.[8]

i) Neki kažu da se ovaj sukob dogodio u Lisku, malom mauretanskom gradu pedeset milja udaljenom od Tangira, na morskoj obali, gde su jedno brdašce pokazivali kao Antajev grob. Tamošnji narod veruje da kiša počinje da pada čim se nekoliko korpi zemlje digne sa tog brda, i pada bez prestanka dok se zemlja ne vrati. Tvrdi se takođe i da se vrtovi Hesperida nalaze na obližnjem ostrvu, na kome se nalazio Heraklov oltar; ali tu osim nekoliko divljih maslina nema ni traga od bilo kakvog voćnjaka. Kad je Sertorije došao u Tangir, on je otvorio grob da vidi da li je Antajev kostur zbilja toliko veliki kako ga predanje opisuje. Na svoje ogromno zaprepašćenje, on vide da je kostur dugačak šezdeset lakata, pa odmah zatvori grob i Antaju prinese žrtvu kao heroju. Tamošnji stanovnici tvrde da je Antaj osnovao Tangir, koji se najpre zvao Tingis; po drugima je Sofak, koga je Tinga, Antajeva udovica, rodila Heraklu, vladao tom zemljom i dao joj ime matere. Sofak, sin Diodorov, potčinio je sebi mnoge afričke narode uz pomoć grčke vojske regrutovane među mikenskim kolonistima, koje je Herakle tamo nastanio.[9] Mauritanci potiču sa istoka, i kao i Farusi, potomci su Persijanaca koji su pošli sa Heraklom u Afriku; ali neki drže da su oni potomci onih Kanaanaca iz Kanaana koje je Isus Navin isterao iz njihove otadžbine.[10]

j) Herakle je potom pohodio proročište u Amonu i zatražio da razgovara sa svojim ocem Zeusom; Zeus nije bio voljan da se pojavljuje, ali pošto je Herakle navaljivao, Zeus odra ovna, navuče na sebe runo, a ovnovom glavom sakri svoju te dade Heraklu neka uputstva. Otada Egipćani daju svom Zeusu-Amonu lik ovna. Tebanci žrtvuju ovna samo jedanput godišnje, i to na kraju svetkovine zakolju jednog jedinog ovna i upotrebe njegovo runo da bi pokrili Zeusov kip; posle toga vernici se biju u prsa od žalosti za žrtvom i sahranjuju je u osvećen grob.[11]

k) Herakle se potom uputi na jug i osnova grad sa stotinu kapija po imenu Teba, u čast rodnog grada; ali neki tvrde da je Oziris Tebu već bio osnovao pre Herakla. Za sve ovo vreme Egiptom je vladao kralj Busirid, Antajev brat, sin Posejdona i Lisijanase, kćerke Epafove, ili kako neki kažu majka mu je Anipa, kćer reke Nila.[12] Jedared su Busiridovom zemljom devet godina harale kuga i glad, te on posla po grčke augure da od njih potraži savet. Njegov nećak, učeni kiparski prorok po imenu Frasije, Trasije ili Tasije, sin Pigmalinonov, objavi da bi glad prestala ako bi se svake godine žrtvovao Zeusu po jedan stranac. Busirid

poče odmah, i to sa samim Frasijem, a potom je prinosio na žrtvu i druge slučajne goste, sve dok nije došao do Herakla, koga sveštenici privedoše oltaru. Oni mu vezaše kosu uzicama i Busirid zamahnu žrtvenom sekirom, prizivajući bogove, kad Herakle pokida veze i pogubi Busirida i Busiridovog sina Amfidamanta i sve ostale sveštenike koji su prisustvovali činu.[13]

l) Herakle zatim pređe u Aziju i uplovi u Termidrej, u luku Lindu na Rodu, ispreže jedno june iz seoskih kola, prinese ga na žrtvu, i počasti se mesom, dok ga je vlasnik sa susednog brda kleo izdaleka. Od tada stanovnici Linda uvek kunu kad prinose žrtve Heraklu. Najzad je stigao na Kavkaz, gde nađe Prometeja, okovanog već trideset godina — ili hiljadu godina, ili trideset hiljada godina — dok mu je svakoga dana dolazila ptica grabljivica, potomak Tifona i Ehidne, i kljuvala mu džigericu. Zeus se već odavno pokajao zbog te kazne, pošto ga je Prometej, iako kažnjen, dobronamerno opomenuo da se ne ženi Tetidom kako ne bi izrodio većeg od sebe, pa je bez oklevanja pristao da mu oprosti kaznu kad ga je Herakle za to zamolio.[14] Ali kako je izrekao kaznu koja je trebalo da traje večno, Zeus postavi uslov da Prometej, u znak da i dalje ostaje sužanj, nosi prsten načinjen od lanca kojim je okovan a u koji će biti utisnut kavkaski kamen — i to je prvi prsten s kamenom. Osim toga, Prometejeve muke morale su trajati sve dotle dok neki besmrtnik dobrovoljno ne pođe u Tartar umesto njega. Herakle tada podseti Zeusa na Heriona, koji je žudeo da se odrekne besmrtnosti, pošto je patio od neizlečive rane. Tako su sve prepreke uklonjene i Herakle, prizivajući Apolona, ustreli beloglavog orla pravo u srce i oslobodi Prometeja.[15]

m) Ljudi otada počeše u Prometejevu čast da nose prstenje s kamenom, a takođe i vence; jer oslobođenom Prometeju bi naređeno da se okruni vrbinim vencem, a Herakle se, društva radi, ovenča vencem divlje masline.[16]

n) Svemoćni Zeus postavi strelu među zvezde u sazvežđe strelca; a do današnjeg dana stanovnici kavkaskih planina smatraju beloglave orlove neprijateljima čovečanstva. Oni im spaljuju gnezda bakljama i postavljaju zamke da bi osvetili Prometejeva stradanja.[17]

1. Apolodor: II. 5, 11; Euripid: Herakle 396; Ferekid: Herina udaja II, navodi ga sholijast uz Apolonija sa Roda; IV, 1396; Eratosten: Catasterismoi III; Higin: Pesnička astronomija. II, 3; Cezar Germanik: Uz Aratovu Fajnomenu; sub Draco;
2. Apolodor: II, 5, 11; Hesiod: Teogonija 333—5; Sholijast uz Apolonija sa Roda: IV, 1396;
3. Apolodor: loc. cit.; Sholijast uz Vergilijevu Ajneidu IV, 483; Hesiod: Teogonija 215; Plinije: Istorija prirode VI, 35—6; Ovidije: Metamorfoze IV, 637;
4. Apolodor: loc. cft., Herodot: VII, 124—7; Hlgln: Pesniilca astronomija II, 15;
5. Apolodor: loc. cit.; Ferekid, navodi ga sholijast uz Apolonija sa Roda IV, 1396; Apolonije sa Roda: 1396—1484;
6. Higin: Pesnička astronomija II, 3;
7. Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 31; Diodor sa Sicilije IV, 17;
8. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: loc, cit.; Pindar: Istamske ode IV, 52—5; Lukan: IV, 589—655;
9. Plinije: Istorija prirode: V, I; Strabon: XVII, 3, 2; Pomponije Mela: III, 106; Plutarh Sertorije 8;
10. Strabon: XVII, 3, 7; Plinije: Istorija prirode V, 8; Prokopije: O vandalskim ratovima, II, 10;
11. Kalisten, navodi ga Strabon: XVII, 1, 43; Herodot: II, 42;
12. Diodor sa Sicilije: I, 15 i IV, 18; Ovidije: Ibis 399; Apolodor: 11, 5, 11; Agaton sa ostrva Sama, navodi ga Plutarh: Uporedne priče 38;
13. Filargije uz Vergilijeve Georgike III, 5; Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabule 31 i 56; Ovidije: Umetnost ljubavi I, 649;
14. Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 54; Strabon: XI, 5, 5; Ajshil, navodi ga Higin: Pesnička astronomija II, 15; Hesiod: Teogonija 529;
15. Servije uz Vergilijeve Ekloge VI, 42; Higin: loc. cit.; Plinije: Istorija prirode XXXIII, 4 i XXXVII, 1; Ajshil: Okovani Prometej 1025 i Oslobođeni Prometej, Fragmenat 195, navodi ga Plutarh: O ljubavi 14; Apolodor: loc. cit.;

16. Atenaj: XV, 11—13; Ajshil: Fragmenti 202 i 235; navodi ga Atenaj, strana 674 d; Apolodor: loc. cit.;
17. Higin: Pesnička astronomija II, 15; Filostrat: Život Apolonija iz Tijane II, 3.

*

1. Različito određivanje gde se nalaze vrtovi Hesperida označava samo različita shvatanja šta je daleki zapad. Jedna priča stavlja čitav tok ovog Heraklovog dela u Bereniku, ranije zvanu grad Hesperida (Plinije: Istorija prirode, V, 5) ili Eusperida (Herodot: IV, 171), ili Eusperita (Herodot: IV, 198), a zatim i Energeta, po Ptolemonovoj ženi. On. je sagrađen na Pseudopeniji (Strabon: XVII, 3, 20), na zapadnom rtu zaliva Sirte. Ovaj grad, koji zapljuskuje reka Laton ili Leton, imao je sveti gaj, poznat kao »Hesperidini vrtovi«. Štaviše, Laton se ulivao u Hesperijsko jezero, a u blizini je ležalo i jezero Tritonida, koje je opkoljavalo malo ostrvo sa Afroditinim hramom (Strabon: loc. cit.; Plinije: loc.cit.), kojoj su, kažu, pripadale jabuke (Servije uz Vergilijevu Ajneidu IV, 485). Herodot (loc. cit.)) opisuje taj kraj kao jednu od plodnih oblasti Libije; u najrodnijim godinama zemlja je donosila stostruke plodove.

2. Pored ovih geografskih raspri bilo je i različitih tumačenja mita. Jedno gledište je da su jabuke u stvari bile lepe ovce (melon znači »ovca« i »jabuka«) ili ovce sa osobitim crvenkastim runom koje se presijavalo kao zlato, a koje je čuvao pastir po imenu Dragon, kome su Hesperove kćeri Hesperide donosile hranu. Herakle je odveo ovce (Servije uz Vergilijevu Ajneidu, loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 26) i ubio (Servije: loc. cit.) ili zaveo pastira (Pelajfat: 19). Pelajfat smatra da je Hesper iz Karijskog Mileta, koji je bio čuven sa svojih ovaca, i kaže da je Hesper davno bio mrtav pre Heraklove otmice, ali da su njegove kćeri još živele.

3. Prema jednom drugom tumačenju, Herakle je spasao Atlantove kćeri koje su egipatski sveštenici odmamili iz njihovog porodičnog voćnjaka, a Atlant mu je iz zahvalnosti dao ono što mu je bilo naloženo da donese kako bi ispunio jedanaesti zadatak, i povrh toga naučio ga astronomiji. A Atlant je bio prvi astronom koji je znao toliko da je, tako reći, na svojim plećima nosio ceo nebeski svod; zbog toga se i kaže da je Herakle uzeo od njega globus (Diodor sa Sicilije: III, 60 i IV, 27). I zaista, Herakle je postao gospodar Zodijaka, ali je Titan astronom, koga je on zamenio, bio Koej (odnosno Tot), a ne Atlant (vidi 1, 3).

4. Međutim, pravo objašnjenje ovog dela treba tražiti pre u ritualu no u alegoriji. Pretendent na kraljevstvo morao je da pobedi zmiju i da joj otme blago (vidi 148, 5), a to je Herakle učinio ovom pnlikom boreći se sa Hidrom. Ali blago nije trebalo da bude predstavljeno u obliku zlatnih jabuka — jabuke mu je darivala Trojna Boginja na isteku njegove vladavine kao propusnicu za raj. U pogrebnom kontekstu zmija mu nije bila neprijatelj, već obličje koje je njegov proročki duh trebalo da uzme pošto ga budu žrtvovali. Ladon je imao stotinu glava i govorio je raznim jezicima, zbog toga što su mnogi proročki heroji mogli sebe nazvati »Herakle«, što je označavalo da su bili predstavnici Zeusa, a posvećeni Herinoj službi. Vrt triju Hesperida — čija se imena poistovećuju sa zalaskom sunca (vidi 33, 7 i 39, 1) — nalazio se na dalekom zapadu, jer je zalazak sunca bio simbol smrti svetoga kralja. Herakle je primio jabuke na kraju svoje vladavine, koja je trajala tačno jednu Veliku godinu od stotinu mesečevih mena. On je na svoja pleća preuzeo od svog prethodnika teret svetog kraljevstva zajedno sa titulom »Atlant«, »onaj koji dugo trpi«. Verovatno da teret prvobitno nije bio nebeski svod, već sunčani disk (vidi 67, 2).

5. Nerejevo ponašanje prilagođeno je ponašanju Proteja (vidi 169, a), koga je Menelaj pitao za savet na Faru (Homer: Odiseja IV, 581). Kaže se da je Herakle išao uz reku Po, zato što se tuda išlo u Zemlju Hiperborejaca (vidi 125, b). Znamo da su tim putem stizali darovi Hiperborejaca ostrvu Delu, uvijeni u slamu (Herodot: IV, 33). Pa ipak, njihova je zemlja bila u jednom smislu Britanija — kao središte borejskog kulta — u drugom smislu Libija, a u trećem opet Kavkaz; Raj se nalazio ili na dalekom zapadu ili u konačištu severnog vetra, misterioznoj oblasti kuda su divlje guske letele krajem leta (vidi 161, 4). Heraklova lutanja potvrđuju ovu neizvesnost. Da je tragao za libijskim rajem, on bi se obavestio kod Proteja, kralja Fara (vidi 169, a); da je tragao za Kavkaskim rajem, on bi tražio obaveštenja od Prometeja

(što je u stvari Apolodorovo tumačenje); a pošto je tražio raj na severu, onda je pitao Nereja, koji je živeo na izvoru reke Po i čije ponašanje podseća na Protejevo.

6. Antajeve kosti su verovatno kosti nasukanog kita koji je ušao u legendu u Tangiru: »To mora da je bio džin i samo ga je Herakle mogao ubiti. Herakle, koji je postavio one ogromne stubove kod Keute i Gibraltara!« Takmičenje u rvanju među kandidatima za kraljevstvo i šampioni behu dobro poznat običaj; tako treba tumačiti i Heraklovu borbu za kraljevski posed sa Antajem, kao i Tesejevu sa Skirom (vidi 96, 3), ili Odisejevu sa Filomeleidom (vidi 161, f). Praksitel, vajar Partenona, smatrao je pobedu nad Antajem zasebnim delom (Pausanija: IV, 11, 4).

7. Jedna drevna religiozna veza spaja Dodonu sa Amonom; obožavani Zeus je prvobitno kralj-pastir koga su žrtvovali svake godine, kao na planinama Pelionu i Lafistiji. Herakle je dobro učinio što je posetio oca Zeusa prolazeći Libijom; Persej je učinio isto kad je kretao na istok, a Aleksandar Veliki se poveo za njihovim primerom vekovima kasnije.

8. Bog Set imao je riđu kosu, pa su prema tome Busiridima bili potrebni ljudi riđe kose da bi ih prineli na žrtvu Ozirisu, koga je ubio Set; riđokosi su bili retki u Egiptu, ali ih je bilo dosta među Helenima (Diodor sa Sicilije I, 88; Plutarh: O Izidi i Ozirisu 30, 33 i 73). Verovatno da to što Herakle ubija Busirida označava neku helensku osvetu zato što su im zemljake hvatali i ubijali; postoji trag o jednom ranom helenskom naselju u Hemidi.

9. Pogrde koje su izgovorene prilikom prinošenja žrtava Heraklu (vidi 143, a) podsećaju na dobro poznat običaj da se za vreme krunisanja kralj obližnjeg brda obasipa pogrdama i uvredama kako bi se sprečila ljubomora bogova — rimske vojskovođe su na sličan način obasipane uvredama za vreme trijumfa, kad su predstavljali boga Marsa. I sejači su takođe kleli seme dok su ga bacali u brazde.

10. Oslobođenje Prometeja izgleda da je bila moralna pouka koju je izmislio Ajshil, a ne originalan mit (vidi 39, h). Činjenica da je Prometej nosio vrbin venac — potvrđena na jednom etrurskom ogledalu — navodi na to da je bio posvećen boginji Mesec Anati, ili Neit, ili Atem (vidi 9, 1). Prvobitno je verovatno vezivan vrbovim kaišima za žrtveni oltar o godišnjem boginjinom festivalu (vidi 116, 4).

11. Prema jednoj legendi, Tifon je ubio Herakla u Libiji, a Jolaj ga je vratio u život držeći mu jarebicu pod nozdrvama (Eudoks iz Knida: Kruženje zemlje I, navodi ga Atenaj: IX, 11). Ali to je bio tirski Herakle Melkart, koga je bog Esmun (»onaj koga prizivamo«), Asklepije, povratio na taj način; značenje je u tome što godina počinje u martu, kad dolaze jarebice sa Sinaja i kad se održavaju orgije u čast Boginje (vidi 14, 3).

134 DELO DVANAESTO: HVATANJE KERBERA

Heraklov poslednji i najteži zadatak beše da dovede psa Kerbera iz Tartara. On najpre ode u Eleusinu, gde je zatražio da učestvuje u misterijama i da ponese mirtin venac.[1] Docnije je svaki viđeni Grk mogao da bude posvećen u Eleusini, ali kako su u Heraklovo vreme na ovo imali pravo samo Atenjani, Tesej predloži da Herakla usvoji neki Pilije. Pilije to i učini, pa Herakla prvo očistiše od krvi zbog ubistva Kentaura, pošto niko okrvavljenih ruku nije mogao da prisustvuje misterijama. Herakla dostojno uvede Orfejev sin Musaj, a Tesaj mu je bio kum.[2] Međutim, Eumolp, osnivač velikih misterija, odredio je da se ni jednom strancu ne dopusti da učestvuje u misterijama; zato Eleusinci, sumnjajući da je to što ga je Pilije usvojio dovoljno da ga kvalifikuje kao Atenjanina, ustanovi manje misterije u njegovu čast, i tako mu ne odrekoše molbu;

drugi kažu da ga je sama Demetra udostojila time što je tom prilikom osnovala manje misterije.[3]

b) Svake godine održavale su se dve svetkovine eleusinskih misterija — veće u čast Demetre i Kore, i manje misterije samo u Korinu čast. Te manje misterije su priprema za veće i predstavljaju dramsko podsećanje na Dionisovu sudbinu, a izvode ga Eleusinci u Agraji na reci Ilis, meseca Antesteriona. Osnovni obred je prinošenje krmače na žrtvu koju posvećeni najpre peru u reci Kantaru, a same učesnike zatim čisti od greha, sveštenik koji se zove Hidran.[4] Učesnici malih misterija moraju čekati najmanje godinu dana pre nego što mogu učestvovati u velikim misterijama, koje su se održavale u samoj Eleusini meseca Bojdromiona; svaki učesnik je prethodno morao da položi zakletvu pod mistagogom da će čuvati tajnu. U međuvremenu nisu smeli da ulaze u Demetrino svetiliste i morali su da čekaju u predvorju dokle god traje svečanost.[5]

c) Ovako očišćen i pripremljen, Herakle je sišao u Tartar sa lakonskog Tajnara; ili, neki kažu, na poluostrvu u blizini Herakleje na Crvenom moru, gde se u velikoj dubini još naziru tragovi njegovog silaska. Atena i Hermes su mu bili vodiči — jer je Atena uvek hitala da ga uteši, kad bi iscrpen izvođenjem svojih dela pao u očajanje i prizivao Zeusa.[6] Preplašen Heraklovim mrkim pogledom, Haron ga preveze preko reke bez oklevanja; za kaznu zbog tog izuzetka Had je Harona godinu dana držao u okovima. Kad se Herakle iz trošne barke iskrcao na obalu, svi se duhovi razbežaše, osim Meleagara i Meduse Gorgone. Ugledavši Medusu, on izvuče mač, ali ga Hermes uveri da je to samo priviđenje, a kad je uperio strelu na Meleagara, koji je nosio svetlo oružje, Meleagar poče da se smeje. »Ne moraš se bojati mrtvih«, reče on, te malo prijateljski proćaskaše, a Herakle, na kraju, ponudi da se oženi Meleagarovom sestrom Dejaneirom.[7]

d) U blizini vratnica Tartara Herakle nađe svoje prijatelje Teseja i Pejritoja, pričvršćene za svirepe stolice, pa oslobodi Teseja, ali morade da ostavi Pejritoja; zatim je pomerio kamen kojim je Demetra zarobila Askalafa; pošto je hteo da odobrovolji duhove poklanjajući im krv, on zakla jedno grlo iz Hadovog stada. Čuvar stada Menojt ili Menojtije, Keutonimov sin, izazva ga na rvanje, ali ga Herakle dohvati oko pasa i polomi mu rebra. Na to se umeša Persefona, koja je pošla iz dvorca da pozdravi Herakla kao brata, i zamoli ga da Menojtiju poštedi život.[8]

e) Kad je Herakle od Hada zatražio Kerbera, ovaj, stojeći pored svoje žene, odgovori nabusito: »On je tvoj, ako ga savladaš bez batine i strele.« Herakle nađe psa na lancu pored kapija Aherona i smelo ga ščepa za gušu, iz koje izroniše tri glave sa grivama od zmija. Čupavi rep se podiže na udarac, ali Herakle, zaštićen lavljom kožom, ne popusti svoj stisak dok god Keber ne klonu gušeći se.[9]

f) Na povratku iz Tartara, Herakle oplete sebi venac od rastinja koje je Had posadio u Jelisejskim poljima kao uspomenu na svoju ljubavnicu, divnu Nimfu Leuku. Spoljni listovi ovog venca ostadoše crni, jer je to boja podzemnog sveta, ali oni oko Heraklova čela izbledeše u srebreno belu boju od njegovog božanskog znoja. Otada je bela topola njemu posvećena, a boja njenog lišća podseća da je Herakle delao u oba sveta.[10]

g) Uz pomoć Atene Herakle ponovo pređe reku Stig, a zatim pola noseći, a pola vukući, dovede Kerbera do ponora u blizini Trojzena, kroz koji je Dionis proveo svoju majku Semelu. U hramu Artemide Spasiteljke, koji je podigao Tesej na ulazu u pukotinu, nalaze se oltari posvećeni podzemnim božanstvima. U Trojzenu se nalazi i izvor koji je otkrio Herakle i koji nosi njegovo ime, a može se videti u blizni ranijeg Hipolitovog dvora.[11]

h) Prema drugoj priči, Herakle je vukao Kerbera vezanog lancem uz podzemnu stazu što vodi u mračnu pećinu Akon, u blizini Marijadine na Crnom moru. Kerber se opirao, odvraćajući oči od svetlosti dana, i besno lajao na sva svoja usta, dok su bale, koje su padale na zelena polja, rađale otrovnu biljku akonitu (jedič), koja se još zove i hekateija, zato što je Hekata prva počela da je upotrebljava. Postoji još jedna priča po kojoj se Herakle vratio na gornji svet preko Tainara, čuvenog po pećini sličnoj hramu u kojem se nalazi lik Posejdona; ali ako je ikada put odatle vodio u podzemlje, onda je od tada bio zatvoren. Najzad, neki kažu da se on pojavio sa zemljišta Zeusa Lafistijskog na planini Lafistiji, gde postoji lik svetlookog Herakla.[12]

i) Ipak, svi se slažu bar u tome da je Herakle doveo Kerbera Euristeju u Mikenu, a ovaj mu je, prinoseći žrtve, pružio robovski deo, ostavivši najbolje komade za svoje rođake; i da je Herakle tada u pravednom gnevu ubio Euristejeva tri sina;
Perimeda, Euribija i Euripila.[13]

j) Osim jediča, Herakle je otkrio i ovo lekovito bilje; divlji mažuran; siderski divlji mažuran tanke stabiljke i crvenog cveta i lišća kao u korijandera raste pored jezera i reka, i izvrstan je lek za sve rane nastale od gvožđa; zatim buniku ili hioscijam, koja izaziva vrtoglavicu ili ludilo. Nimfin mažuran ima koren kao mali štap, a zove se tako po izvesnoj Nimfi koju je Herakle napustio, a ona umrla od ljubomore;
ima moć da učini muškarce polno nemoćnim, što traje dvanaest dana.[14]

1. Homer: Odiseja XI, 624; Apolodor: 11, 5, 12;
2. Herodot: VIII, 65; Apolodor: loc. cit.; Plutarh: Tesej 30 i 33; Diodor sa Sicilije: ,IV, 25;
3. Ceces: O Likofronu 1328; Diodor sa Sicilije: IV. 14;
4. Sholijast uz Aristofanovog Pluta 85 i Mir 368; Stefan Vizantijski sub Agra; Plutarh: Demetrije 26 i Fokion 28; Aristofan: Aharnjani 703, uz sholijast na 720; Varon: De re rustica II, 4; Hesihije sub Hydranus: Polijajn: V, 17:
5. Plutarh: Fokion 28; Seneka: Prirodoslovna pitanja VII, 31:
6. Apolodor: II, 5, 12; Ksenofon: Anabasis CI, 2, 2; Homer: Odiseja XI. .626 i Ilijada VIII, 362:
7. Servije uz Vergilijevu Ajneidu. VI, 392; Apolodor: loc. cit.; Bakhilid: Epinicia V, 71 i 165;
8. Apolodor: loc. cit. Ceces: Hilijade II, 396;
9. Apolodor: loc. cit.;
10. Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 876 i Ekloge VII, 61;
11. Homer: Ilijada VIII, 369; Apolodor: loc. cit.; Pausanija: II, 31, 12 i II, 32, 3;
12. Ovidije: Metamorfoze VII, 409; Cezar Germanik o Vergilijevim Georgikama II, 152; Pausanija: III, 25, 4 i IX, 34, 4;
13. Antiklid, navodi ga Atenaj: IV, 14; Sholijast uz Tukidida: I, 9;
14. Plinije: Istorija prirode XXV, 12, 15, 27 1 37.

*

1. Ovaj mit izgleda da je izveden iz jedne ikone koja je prikazivala Herakla kako silazi u Tartar. Tu ga pozdravlja Boginja mrtvih Hekata u obličju troglavog čudovišta, a verovatno da tri njene glave predstavljaju godišnja doba (vidi 31, f i 75, 2) — i odvodi ga u Jelisejska polja pošto mu je darivala zlatne jabuke. Kerber je, u stvari, vodio Herakla, a ne Herakle njega. Prema tome, ova verzija je logičan rezultat njegovog uzdizanja do božanstva: heroj mora da probavi u podzemlju, ali čim postane bog, on se vraća i vodi sa sobom i svog tamničara. Štaviše, kad se heroj pretvara u Boga u društvu koje je ranije obožavalo samo Boginju, onda on prkosi drevnom običaju i odbija da umre u njenu čast. Zato je posedovanje zlatnog psa bio dokaz suvereniteta velikih kraljeva i njihovog oslobođenja od potčinjenosti matrijarhatu (vidi 24, 4). Menojtijevo prisustvo u Tartaru i Heraklova krađa Hadove stoke ukazuju da je deseto delo samo jedna verzija dvanaestog: pohara pakla (vidi 132, 1). Sudeći po odgovarajućem velskom mitu, Menojtijev otac, čije je ime namerno izostavljeno, bio je bog Bran ili Foronej, ili Kron, što se poklapa sa desetim delom (Bela boginja, str. 48).

2. Veće eleusinske misterije su kretskog porekla, a održavale su se u Bojdromionu, koji je na Kreti bio prvi mesec u godini, otprilike septembar, a nazvan je tako, kako misli Plutarh (Tesej 27), u spomen na Tesejevu pobedu nad Amazonkama, a ona je opet označavala njegovu prevlast nad matrijarhalnim poretkom. Prvobitno su misterije bile pripremanje svetog kralja, u vreme jesenje ravnodnevice, za blisku smrt koja će ga snaći usred zime — odatle i Mirtin venac (vidi 109, 4). Ta priprema se sastojala u tome što bi svetog kralja obaveštavali šta ga čeka u donjem svetu i to u obliku svete drame. Pošto je prekinuto žrtvovanje muškaraca — kraljeva, što je bilo obeležje matrijarhata, misterije su bile dostupne svakom ko se smatrao dostojnim da bude uveden; tako je u Egiptu Knjiga smrti davala slične savete i svaki čovek od ugleda

mogao je postati Oziris pod uslovom da se očisti od svega nečastivog i podvrgne lažnoj smrti. U Eleusini je Oziris poistovećen sa Dionisom. Lišće bele topole je sumerski simbol preporoda, a u kalendaru drveća je bela topola predstavljala jesenju ravnodnevicu (vidi 52, 3).

3. Manje misterije, koje su postale priprema za veće, izgleda da su bile sasvim nezavisan pelaški praznik koji se takođe zasnivao na nadanju u ponovno rođenje i praznovao se rano u februaru kad lista drveće — što označava i samo ime meseca Antesterion.

4. Pošto je Dionis bio poistovećen sa Ozirisom, Semela je morala biti Izida, a mi znamo da nije Oziris spasao Izidu iz podzemlja, već ona njega. Zato ikona u Trojzenu prikazuje Semelu kako izvodi Dionisa na gornji svet. Boginja koja je na sličan način vodila Herakla je opet Izida. Opis kako Herakle izbavlja Alkestidu verovatno je izveden sa iste ikone — ona vodi njega, a ne on nju. Interesantna varijanta je i Heraklov izlazak na gornji svet na Gori Lafistiji. Na njenom vrhu nema nikakve pećine, a mit se, mora biti, odnosi na smrt i vaskrsenje svetoga kralja — tamošnji obred koji je doprineo da se stvori legenda o zlatnom runu (vidi 70, 2 i 148, 10).

5. Jedič, otrov koji paralizuje, upotrebljavale su tesalijske veštice spravljajući napitak za letenje: ruke i noge bi im se oduzele, a obuzimao bi ih osećaj da se odvajaju od zemlje. Ali pošto je jedič bio i lek protiv groznice, Herakle, koji je oterao ptice sa Stimfala, postade čuven po tome što ga je otkrio.

6. Opisivanje Heraklovih dela dosta se razlikuje kod raznih mitografa. Diodor sa Sicilije i Higinređaju dvanaest dela istim redom kao i Apolodor, osim što obojica stavljaju četvrto ispred trećeg i šesto ispred petog; Diodor stavlja još i dvanaesto ispred jedanaestog. Gotovo svi mitografi slažu se da je ubijanje nemejskog lava prvo delo, ali u Higinovom redosledu pre svih dvanaest Heraklovih dela koja mu je odredio Euristej (Fabula 30) opisano je davljenje zmija. Na jednom mestu Diodor vezuje ubistvo Anteja i Busirida sa desetim delom (IV, 17—18); a na drugom mestu sa jedanaestim (IV, 27). I dok neki pisci Heraklov put sa Argonautima stavljaju u doba njegove mladosti (Silije Italik: I, 512), drugi stavljaju ovaj doživljaj posle četvrvtog dela (Apolonije sa Roda I, 122), a neki opet posle osmog (Diodor sa Sicilije: IV, 15). Ali ima ih koji drže da je obavio deveto (Valerije Flak: Argonautika V, 91) i dvanaesto delo (ibid.: II, 382) i slomio rogove »oba bika« (ibid.: I, 36) pre nego što je otplovio sa Argonautima; neki, opet, osporavaju da je uopšte plovio sa Argonautima na osnovu činjenice da je bio sluga kraljice Omfale (Herodot po navodima Apolodora: I, 9, 19).

7. Prema Likofronu 1328, Herakle je uveden u eleusinske misterije pre nego što je krenuo da izvrši deveto delo, ali Filohor (navodi ga Plutarh: Tesej 26) kaže da ga ja posvetio Tesej (ibid.: 30), a da je Herakle Teseja spasao iz Tartara kad je obavljao dvanaesto delo (Apolodor: II, 5, 12). Po Pausaniji (I, 27, 7) Tesej je imao samo sedam godina kada je Herakle došao u Trojzen odeven u lavlju kožu, a Tesej je očistio Prevlaku od štetočina na prolazu za Atenu u vreme kad je Herakle služio Omfalu (Apolodor: II, 6, 3). Euripid veruje da se Herakle tukao sa Arejevim sinom Kiknom pre nego što se uputio da izvrši osmo delo (Alkestida 501), a Propertije (IV, 19, 41) da je on već bio pohodio Tartar kad je ubio Kaka. Ovidije (Fast V, 388) tvrdi, pak, da Herakle nije ubio Hejrona vršeći četvrto delo nego da je Hejron slučajno umro u vreme kad je Herakle već završavao svoja dela.

8. Albrik (22) ovako ređa dvanaest dela objašnjavajući ih alegorički: poraz Kentaura na svadbi; ubistvo lava; izbavljenje Alkestide iz Tartara i okivanje Kerbera; otimanje jabuka od Hesperida; uništenje Hidre; rvanje sa Ahelojem; ubijanje Kaka; otmica Diomedovih kobila; poraz Antaja; hvatanje vepra; krađa Gerionovog stada; držanje nebeskog svoda.

9. Razna dela i uzgredni Heraklovi podvizi predstavljeni su na Apolonovom tronu u Amikli (Pausanija: III, 18, 7—9) i na bronzanom ćivotu Atene na spartanskom akropolju (Pausanija: III, 17, 3). Praksitelove zabatne skulpture na Heraklovom ćivotu u Tebi prikazuju većinu od dvanaest Heraklovih dela, ali među njima nema stimfalskih ptica, a rvanje sa Antajem zamenjeno je čišćenjem Augejevih štala. Očigledna želja da se toliko gradova poveže sa Heraklovim delima govori da se na velikom prostranstvu izvodio manje-više sličan ritual vereničkih zadataka, koji su prethodili krunisanju.

135 UBIJANJE IFITA

Kad se Herakle vratio u Tebu posle svojih dela, on dade Megaru, svoju ženu, koja je tada imala 33 godine, svom nećaku, kočijašu Jolaju, kome beše tek 16 godina, za ženu, sa primedbom da im je brak bio nesrećan.[1] Potom poče da traži sebi mlađu i srećniju mladu, pa saznavši da je njegov prijatelj Eurit, sin Melanija, kralja Ojhalije, ponudio da uda svoju kćer Jolu za strelca koji bi mogao da nadmaši u streljaštvu njega i njegova četiri sina, on se uputi tamo.[2] Eurit je dobio od Apolona izvrstan luk i sam Apolon ga je naučio da njime rukuje, a on je potom tvrdio da je nadmašio svog učitelja u gađanju; ali Heraklu ne beše nimalo teško da pobedi u takmičenju. Rezultat strašno razjari Eurita, pa još kad je čuo kako je Herakle napustio Megaru i pobio njenu decu, on ne pristade da mu da Jolu. Pošto se dobro podnapio vina da bi stekao hrabrosti, on reče Heraklu: »Ti se nikada ne bi mogao uporediti sa mnom i mojim sinovima u streljaštvu da nisi podvalio i upotrebio čarobne strele koje promašuju cilj. Ovo takmičenje ne priznajem, a ne bih ni u kom slučaju ni poverio svoju voljenu kćer takvom neotesanku kao što si ti! Štaviše, ti si Euristejev rob, a kao rob ti ne zaslužuješ ništa sem batina od slobodnog čoveka«. Rekavši to, on istera Herakla iz dvora. Herakle mu nije odmah vratio žao za sramotu, što je lako mogao učiniti, ali se zakle da će mu se osvetiti.[3]

b) Tri Euritova sina po imenu Didajon, Klitije i Toksej podržali su nečastan postupak svog oca u potpunosti. Najstariji, medutim, čije ime bese Ifit, izjavi da je Jolu po svim pravilima časti trebalo dati Heraklu, a kad uskoro potom nestadoše sa Euboje dvanaest čistokrvnih priplodnih kobila i dvanaest snažnih ždrebadi mazgi, on ne htede da veruje da je Herakle lopov. U stvari njih je ukrao čuveni lopov Autolik, prerušio ih pomoću čarolija i prodao ih kao svoje Heraklu, koji nije ništa podozrevao.[4] Ifit je išao tragom kobila i ždrebadi i utvrdio da trag vodi u Tirint, što ga navede da posumnja da je Herakle ipak hteo da se osveti za uvredu koju mu je naneo Eurit. Našavši se iznenada licem u lice sa Heraklom, koji tek što se beše vratio izbavivši Alkestidu, on prikri svoju sumnju i samo ga upita za savet ispričavši mu šta se desilo. Herakle nije po Ifitovom opisu prepoznao životinje koje mu je prodao Autolik, i sa urođenom mu srdačnošću obeća da će mu pomoći ako pristane da mu bude gost. Međutim njemu iznenada svanu da ga smatraju lopovom i to ojadi njegovo osetljivo srce. Posle veličanstvene gozbe on povede Ifita na vrh najviše kule u Tirintu. "Pogledaj unaokolo!" — zapovedi mu on — "i reci da li tvoje kobile pasu negde u blizini.« »Ne mogu da ih vidim«, priznade Ifit. »Onda si me netačno u svom srcu optužio da sam lopov!« riknu Herakle, razjaren, i sunovrati ga u smrt.[5]

c) Ubrzo posle toga Herakle ode Neleju, kralju Pila, i zatraži da ga Nelej očisti od greha; ali Nelej nije pristao pošto mu je Eurit bio saveznik. Takođe nijedan od Nelejevih sinova ne htede da ga očisti od greha, osim najmlađeg Nestora, koji pristade da primi Herakla, i najzad nagovori Dejfoba, Hipolitovog sina, da ga očisti u Amikli. Ipak Herakle je i dalje snivao rđave snove, te ode u proročište u Delfe ne bi li ih se otresao.[6] Pitonka Ksenokleja odbi da mu odgovori na pitanje. "Ubio si svoga gosta", reče ona. "Nemam nikakvo proročanstvo za takve kao što si ti!" "Onda ću biti prinuđen da osnujem svoje sopstveno proročište!« dreknu Herakle. Odmah zatim on opljačka ćivot za zavetnim darovima, pa čak izvuče i tronožac na kome je sedela Ksenokleja. "Herakle iz Tirinta se mnogo razlikuje od svog kanopijskog imenjaka", reče oštro Pitonka, dok je on odnosio tronožac i ćivot; ona je ovim htela da kaže da je egipatski Herakle, koji je jedanput pohodio Delfe, bio pun poštovanja i obzira.[7]

d) Razljućeni Apolon se podiže i poče da tuče Herakla sve dok ih Zeus ne rastavi gromom i natera da pruže jedan drugom ruku u znak pomirenja. Herakle vrati sveti tronožac, te zajedno osnovaše grad Gitij, a stanovnici na trg postaviše likove Apolona, Herakla i Dionisa. Ksenokleja tada Heraklu poruči:

"Ako hoćeš da se otreseš svojih snova, moraš biti prodat kao rob na godinu dana, a novac koji dobiješ moraš ponuditi Ifitovoj deci.[8] Zeus se razgnevio što si povredio zakon gostoprimstva, ma kakav povod da si imao." "Čiji rob treba da budem?" upita Herakle ponizno. "Kraljica Omfala iz Lidije će te kupiti", odgovori Ksenokleja. "Pokoravam se", reče Herakle, "ali jednog dana ću ja učiniti robom čoveka koji je prouzrokovao moja stradanja, a i njegovu porodicu takođe!"[9] Neki, međutim, kažu da Herakle nije vratio tronožac i kad je Apolon tek posle hiljadu godina čuo da je tronožac odnet u grad Fenej, on kazni Fenejce time što je zapušio kanal koji im je Herakle prokopao, da bi voda od suvišne kiše oticala i da ne bi plavila njihov grad.[10]

e) Postoji i jedna sasvim drukčija priča o tim događajima, po kojoj je Lik iz Euboje sin Posejdona i Dirke, napao Tebu u vreme pobuna, ubio kralja Kreonita, i nasilno seo na presto. Verujući u Koprejev izveštaj da je Herakle umro, Lik je pokušao da zavede Megaru, a kad je ona to odbila, hteo je da ubije i nju i njenu decu, i to bi i učinio da se Herakle baš tada nije vratio iz Tartara i osvetio se. Hera, kojoj je Lik bio ljubimac, učini da Herakle poludi: on ubi Megaru, svoje sinove i svog mezimca Ajtoljana Stihija.[11] Tebanci koji su pokazivali dečiju grobnicu tvrdili su da bi Herakle ubio i svoga očuha Amfitriona da ga Atena nije onesvestila udarivši ga ogromnim kamenom. Oni su pokazivali kamen i nazivali ga »Ukrotitelj«. Ali Amfitrion je, u stvari, umro ranije u orhomenskom pohodu. Atenjani tvrde da je Tesej, iz zahvalnosti što ga je Herakle izbavio iz Tartara, krenuo sa atenskom vojskom protivu Lika u pomoć Heraklu. Tesej se zaprepasti kad ugleda pobijene, ali je ipak obećao Heraklu svaku počast do kraja života i posle smrti, i doveo ga u Atenu, gde ga je Medeja izlečila od ludila. Potom ga je Sikal ponovo očistio od greha.[12]

1. Plutarh: O ljubavi 9; Apolodor: II, 6, 1; Pausanija: X, 29. 3:
2. Diodor sa Sicilije: IV, 31; Pausanija: IV, 33, 5; Sofokle: Trahinjanke 260;
3. Higin: Fabula 14; Apolonije sa Roda: I, 88—9; Homer: Odiseja VIII, 226—8; Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Sofokle: loc. cit.;
4. Hesiod, navodi ga sholijast uz Sofoklove Trahinjanke 265; Homer: Odiseja XXI, 15; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: II, 6, 2; Sholijast uz Homerovu Odiseju XXI, 22;
5. Apolodor: loc. cit.; Sofokle: Trahinjanke 271; Homer: loc. cit. uz Sholijast koji navodi Ferekida; Diodor sa Sicilije: loc. cit.;
6. Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc. cit.;
7. Apolodor: loc. cit.; Pausanija: X, 13, 4; Higin: Fabula 32;
8. Apolodor: loc. cit.; Higin: loc. cit.; Pausanija: II, 21, 7; Diodor sa Sicilije: loc. cit.;
9. Sofokle: Tračanke 248 i 275; Higin: loc. cit.; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 300;
10. Plutarh: O sporosti božanske pravde 12; Pausanija: VIII, 14, 3;
11. Higin: Fabula 32; Euripid: Herakle 26 i 553; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 300; Sholijast uz Sofoklove Trahinjanke 355; Ptolemaj Hefajstionov: VII, navodi ga Fotije, str. 490;
12. Euripid: Herakle 26 i 1163 i 1322; Pausanija: IX, 11, 2; Diodor sa Sicilije IV, 55; Menokrat, navodi ga sholijast uz Pindarove Istamske ode IV, 104.

*

1. U matrijarhalnom društvenom poretku razvod sa ženom kraljevskog roda značio je napuštanje kraljevstva, jer je ono bilo njen miraz i lako je moguće da je, kad su stari društveni običaji u Grčkoj oslabili, sveti kralj mogao da izbegne smrt na kraju svoje vladavine napuštajući kraljevstvo i ženeći se drugom naslednicom. Ako je tako, onda Eurit nije zamerio Heraklu kao zetu što je pobio svoju decu — jer su to, u stvari, bili dečaci — zamenici žrtvovani svake godine dok je vladao Tebom — već što je izbegao svoju kraljevsku dužnost da umre. Osvajanje mlade takmičenjem u streljaštvu bio je indoevropski običaj u Mahabharati, Arjuna tako pobeđuje Draupadu, a u Ramajani Rama zateže Šivin svemoćni luk i osvaja Situ. Štaviše, odapinjanje strela na sve četiri strane sveta i jedne u sam zenit bilo je deo kraljevskog svadbenog obreda u Indiji i Egiptu (vidi 126, 2 i 132, 8). Kobile su, verovatno, žrtvovane o svadbi Herakla i Jole, čime je Herakle postao kralj Ojhalije (vidi 81, 4). Ifit je, u svakom slučaju, kraljev zamenik, koga su bacali sa zidina Tebe krajem svake godine, ili u neko drugo vreme, da bi umilostivili neko uvređeno božanstvo (vidi 105, 6; 106; j; i 121, 3).

2. Heraklova otmica delfskog tronošca, izgleda, beleži dorsko osvajanje ćivota; a grom bačen između Apolona i Herakla odluku da Apolon ne prepusti svoje svetilište Heraklu, već da ga zadrži pod uslovom da služi dorskim interesima kao zaštitnik Dimana, plemena koje je pripadalo dorskom savezu. Dobro je poznato da su Spartanci, koji su bili Dorci, kontrolisali Delfisko proročište u klasično vreme. Euripid je propustio da pomene događaj sa tronošcem u svome Heraklu zato što 421. godine pre naše ere Atenjani nisu uspeli ugovorom u Nisi da održe prevlast Fokide nad Delfima; Spartanci su zahtevali da Delfi ostanu zasebna državica pod njihovom kontrolom. Sredinom četvrtog stoleća, kad se ovo pitanje ponovo pokrenulo, Fokiđani su uzeli Delfe i prisvojili nešto iz njihove riznice ne bi li ojačali svoje snage za odbranu, ali su potučeni do nogu i sve im je bilo razoreno.

3. Pitonkin prekor izgleda da je značio da su Dorci, koji su pokorili Peloponez. sebe nazivali »Sinovima Heraklovim« i nisu Pitonki ukazali isto poštovanje kao njihovi prethodnici Ahajci, Ajoljani i Jonci, čije su religiozne veze bile čvršće sa zemljoradnicima Libijcima sa egipatske delte nego sa helenskim kraljevima — stočarima; Ksenoklejina prethodnica Herofila ("draga Heri") bila je Zeusova kći koju je izrodio sa Lamijom i Libijci kojima je vladala zvali su je »Sibila« (Pausanija: X, 12, 1; Euripid: Prolog za Lamiju). Kikeron potvrđuje ovo glediste kad poriče da je Alkmenin sin, to jest predorski Herakle, bio onaj koji se tukao sa Apolonom za ovaj tronožac (O prirodi bogova III). Kasnije su, u ime religiozne verodostojnosti, činjeni pokušaji da se prikrije svađa između Apolona Fokiđanina i Herakla Dorca. Tako Plutarh, sveštenik u Delfima, kaže da je Herakle postao poznavalac božanske nauke i da je »osvojio tronožac verovatno u prijateljskom suparništvu sa Apolonom«. Kad objašnjava Apolonovu osvetu nad narodom Feneje, on sa mnogo obzira zanemaruje činjenicu da im je Herakle iskopao kanal (vidi 138, d).

136 OMFALA

Hermes, zaštitnik svih novčanih poslovanja, odveo je Herakla u Aziju i tamo ga izneo na prodaju kao bezimenog roba, a tri srebrenjaka koja je za njega dobio uručio je Ifitovim siročićima. Ali Eurit ostade uporan i tvrdoglavo zabrani svojim unucima da prime ma kakvu novčanu odštetu, rekavši da se prolivena krv samo krvlju može platiti; šta se dogodilo sa srebrenjaeima, to samo Hermes zna.[1] Kao što je Pitonka predskazala, Herakla je kupila Omfala, kraljica Lidije, žena koja je imala smisla za trgovinu; Herakle joj je verno služio godinu dana, a možda i tri, i oslobodio je Malu Aziju od razbojnika koji su njome harali.[2]

b) Omfala, kći Jordana i, prema nekim tvrdnjama, Tantalova mati, nasledila je kraljevstvo od svoga nesrećnog muža Tmola, sina Arejevog i Teogoninog. Tmol je lovio na Gori Karmanoriji, zvanoj tako u čast Karmanora, Dionisovog i Aleksirojinog sina, koga je tu ubio divlji vepar — i zaljubio se tom prilikom u lovicu po imenu Arhipa, Artemidinu devicu pratilju. Arhipa, neosetljiva na Tmolove pretnje i molbe, pobeže u hram svoje gospodarice, gde ju je Tmol, oskrnavivši svetilište, silovao na samoj boginjinoj postelji. Ona se obesila o gredu, prizivajući Artemidu koja, čuvši je, oslobodi pobesnelog bika: bik jurnu na Tmola, baci ga uvis, i Tmol padne na šiljasto kolje i oštro kamenje i izdahnu u mukama. Teoklimen, Omfalin sin, sahranio je oca na mestu gde ga je zatekao mrtvog i po njemu planinu nazva »Tmol«; istoimeni grad, podignut na padinama te planine, uništio je veliki zemljotres za vlade imperatora Tiberija.[3]

c) Među mnogim sporednim delima koje je Herakle izvršio kao sluga, u to vreme beše i hvatanje dvojice Kerkopa iz Efesta, koji su ga neprestano potkradali dok je spavao. Oni su bili blizanci Okeana i Teje, zvali su se ili Pasal i Akmon, ili Ol i Euribat, ili Sil i Tribal, a behu najveći prevaranti i lažovi za koje zna čovečanstvo. Oni su lunjali svetom i neprestano izmišljali nove prevare. Teja ih je opomenula da se čuvaju Herakla, i njene reči »Moji mali beloguzi, vi još niste sreli velikog crnoguzog!" postale su poslovične, "beloguz" otada znaci "kukavica, prostak i pohlepan".[4] Oni su se vrzmali oko Heraklove postelje prerušeni u zunzare, dok ih se on jedne noći nije dočepao, naterao da povrate svoj pravi lik, pa ih glavom nadole obesio o krajeve obramice i tako izneo iz sobe. Heraklova zadnjica, koju lavlja koža nije pokrivala, ličila je na stari kožni štit, onako izgorela od sunca ili od plamenog daha Kakovog, ili daha kretskog bika. Kerkopi prsnuše u nezadrživ smeh kad je ugledaše, našavši se u nezgodnom ložaju. Njihova iznenadna

veselost zbuni Herakla, pa kad je shvatio čemu se smeju, on sede na stenu i poče se i sam smejati od srca, te ga oni nagovoriše, da ih pusti. Ali pošto se grad Kerkopija, zborno mesto Kerkopa, nalazio u Aziji, a stena nazvana »Crna zadnjica« u Termopilima, moguće je da se ta dogodovština zbila nekom drugom prilikom.[5]

d) Neki tvrde da su Kerkopi bili pretvoreni u kamen zato što su pokušali da obmanu Zeusa, drugi, opet, da su za svoje podlaštvo kažnjeni na taj način što su pretvoreni u čupave majmune i poslani na italijanska ostrva Pitekuse.[6]

e) U jednoj klisuri u Lidiji živeo je neki Silej, koji je imao običaj da hvata slučajne prolaznike i da ih prisiljava da mu obrađuju vinograd: Herakle mu, međutim, počupa lozu iz korena. Kada su Lidijci iz Itone počeli da pljačkaju Omfalinu zemlju, Herakle je povratio sav plen i obnovio grad.[7] A u Kelajni je živeo seljak Litijers, vanbračni sin kralja Minoja, koji je nudio gostoprimstvo prolaznicima, a onda ih prisiljavao da se takmiče s njim kao žeteoci. Kad bi ih izdala snaga, on ih je udarao bičem, a uveče, pošto bi pobedio, odsecao im je glave i sakrivao tela u snoplje pevajući žalopojke. Herakle je došao u Kelajnu da bi izbavio pastira Dafnida, Hermesovog sina, koji je obišao ceo svet zbog svoje voljene Pimpleje, koju behu odveli guslari, dok je najzad nije pronašao među robinjama Litijersovim. Litijers pozva i Dafnida na takmičenje u žetvi, ali ga Herakle zameni, pobedi Litijersa, i odrubi mu glavu srpom, a trup baci u reku Majandar. Dafnid dobi svojun Pimpleju, a povrh toga joj Herakle dade i Litijersov dvor u miraz. U čast Litijersa, frigijski žeteoci su pevali žetelačke pesme koje mnogo podsećaju na pesme što su se pevale u čast Manerosa, sina prvog egipatskog kralja, koji je takođe umro u polju za vreme žetve.[8]

f) Najzad, kraj lidijske reke Sagar, Herakle ustreli džinovsku zmiju koja je uništavala ljude i žetvu, a zahvalna Omfala, shvativši ko je on i kakvog je porekla, oslobodi ga i posla u Tirint, obdarivši ga mnogim blagom; Zeus je ustanovio sazvežđe Ofijuh u znak sećanja na pobedu. Reka Sagar, uzgred rečeno, dobila je ime po sinu Mindonovom i Aleksirojinom, koji se udavio u njenim vodama izgubivši razum, jer je tako htela Majka svih Bogova, zato što je omalovažavao njene misterije i vređao sveštenike evnuhe.[9]

g) Omfala je kupila Herakla više radi toga da joj bude ljubavnik nego ratnik. Ona je s njime imala tri sina: Lama, Agelaja — pretka slavnog kralja Kroesa, koji je pokušao da sebe prinese na žrtvu na lomači kada su Persijanci zauzeli Sard — i Laomeda.[10] Neki dodaju i četvrtog — Tirena ili Tirsena — koji je izumeo trubu i poveo lidijske iseljenike u Etruriju, gde su se nazvali Tirenjanima; ali verovatnije je da je Tiren bio sin kralja Atisa i daljnji potomak Herakla i Omfale.[11] Sa jednom od Omfalinih dvorjanki. koja se zvala Malida, Herakle je već imao Kleodaja ili Kleolaja, i Alkaja osnivača lidijske dinastije, koga je kralj Kreos svrgnuo sa prestola u Sardu.[1]

h) U Grčkoj se proneo glas da je Herakle skinuo svoju lavlju kožu i jasikov venac i da umesto njih nosi ogrlice sa draguljima, zlatne narukvice i ženski turban, purpurni ogrtač i majonijski pojas. On sedi, pričalo se dalje, okružen razuzdanim razmaženim jonskim devojkama. grebena vunu iz uglačane drvene kutije ili upreda tanak konac i drhti kad ga gospodarica grdi. Ona ga udara svojom zlatnom papučom kad mu nespretni prsti prekinu nit ili prelome preslicu, radi zabave tera ga da joj priča o svojim nekadašnjim podvizima: a on se, izgleda, zbog toga nimalo ne stidi. Na osnovu tih priča slikari prikazuju Herakla u žutoj suknji, kako ga Omfaline devojke češljaju i čiste mu nokte, dok Omfala oblači njegovu lavlju kožu i nosi njegovu batinu i luk.[12]

i) U stvari, evo šta se dogodilo. Jednog dana Pan ugleda sa visokog brega Herakla i Omfalu kako obilaze Tmolov vinograd, ona u purpurnoj, zlatom obrubljenoj odori, a on galantno držeći suncobran iznad njene glave. Zaljubivši se na prvi pogled u Omfalu, on reče zbogom svojoj planinskoj Boginji, uzvikujući: »Od sada će ona biti moja jedina ljubav!« Omfala i Herakle stigoše kuda su naumili — u jednu usamljenu grotu, i tu iz obesti promeniše odeću. Ona ga opasa lepim čipkanim pojasom, koji beše isuviše kratak za njegov struk, i navuče mu svoju purpurnu odoru. Iako ona beše do kraja razvezala haljinu, on pocepa rukave; a vezice njenih sandala behu isuviše kratke za njegove debele risove.

j) Posle večere oni odoše na spavanje u zasebne postelje, pošto su obećali Dionisu da će mu prineti jutarnju žrtvu, koji u tom slučaju zahteva bračnu uzdržljivost svojih poklonika. Oko ponoći uvuče se Pan u pećinu, pa pipajući po mraku, nađe postelju za koju je mislio da je Omfalina; verovao je to otud što je osoba koja je u njoj spavala bila odevena u svilu. Drhtavim rukama on zadiže pokrivač i uvuče se unutra, ali Herakle, probudivši se, skoči na noge i ritnu ga nogom iz perine. Čuvši snažan udarac i jauk, Omfala skoči i potraži svetlo, kad se svetlost ukaza, ona i Herakle smejahu se do suza kad ugledaše Pana u uglu pećine kako trlja svoje modrice. Od tog dana, Pan se užasava odeće i zahteva da u njegovim obredima svi

činodejstvuju nagi, a da bi se osvetio Heraklu, on Heraklovu ćudljivu trenutnu odluku da promeni odelo sa Omfalom proglasi trajnom i poče širiti glasine kako je Herakle postao izopačen.[14]

1. Apolodor: II. 6, 3; Diodor sa SiciliJe: IV, 31; Ferekid, navodi ga sholijast uz Homerovu Odiseju: XXI, 22;
2. Sofokle: Trahinjanke 253; Apolodor; II, 6, 2; Diodor sa Sicilije: loc. cit.:
3. Apolodor: II, 6, 3; Plutarh: O rekama 7; Takit: Anali II, 47;
4. Apolodor: loc. cit.; Suida sub Cercopes; Sholijast uz Lukijanovog Aleksandra 4; Ceces: O Likofronu 91:
5. W. H. Roscher: L,exikon der Griechischen und Römischen Mytologie II, 1166; K. O. Müller: Dorci I, 464; Ptolemaj Klaudije: V, 2; Herodot: VII, 216;
6. Suda sub Cercopes: Harpocratije sub Cercopes, navodeći Ksenagoru; Eustatije uz Homerovu Odiseju XIX, 247; Ovidije: Metamorfoze XIV, 83:
7. Ceces: Hilijade II, 432; Diodor sa Sicilije: IV, 31; Dionisije: Opis zemlje; 465; Stefan Vizantinac sub Itone;
8. Sholijast uz Teokritove idile X, 41; Atena: X, 615 i XIV, 619; Eustatije uz Homera 1164; Hesihije, Fotije i Suda sub Lityerses; Poluks: IV, 54;
9. Higin: Pesnička astronomija II, 14: Plutarh: O rekama 12;
10. Diodor sa Sicilije: IV, 31; Bakhilid: III. 24—92; Apolodor: II, 6, 3; Palajfat: 45;
11. Pausanija: II, 21, 3; Herodoi: I, 94; Strabon: V, 2, 2; Dionisije iz Halikarnasa: I, 28;
12. Helanik: Fragmenat 102, izd. Didot; Diodor sa Sicilije: loc cit.; Eusebije: Pripreme za jevandelje II, 35; Herodot: I, 7;
13. Ovidije: Heroide IX, 54; Lukijan: Razgovori bogova 13; Plutarh: O tome da li star čovek treba da se bavi državnim poslovima 4;
14. Ovidije: Fasti II, 305.

*

1. Karmanor je, po svemu sudeći, naziv za Adonida (vidi 18, 7), koji je takođe nastradao od divljeg vepra. Kad je Tmol oskrnavio Artemidin hram, ne može se vremenski odrediti, niti se može odrediti čime bi Herakle mogao Euritu nadoknaditi sinovljevu smrt. Ipak izgleda da su oba ova događaja istorijskog porekla. Moguće je da je Omfala bila Pitonka, čuvarka delfiskog Omphalusa, i da je ona odredila visinu naknade pa zadržala Herakla kao roba dok ne isplati odštetu. Pošto je »Omfala« bilo ime lidijske kraljice, mitografi su promenili mesto Heraklovog robovanja, podešavajući priču prema nekom drugom predanju.

2. Kerkopi, kako pokazuju njihova različita imena, bili su ceres, ili zlodusi u obliku varljivih i zloslutnih snova, i mogli su se oterati prizivanjem Herakla, koji je jedini imao vlast nad morama (vidi 35, 3—4). Kekropi su najpre predstavljeni kao prosti duhovi (njihovo ime je jedan oblik od cercops), kasnije, u umetničkoj obradi, oni se pojavljuju kao cercopithecoi, »majmuni«, verovatno zato što se Herakle dovodi u vezu sa Gibraltarom kao jednim Heraklovim stubom, a iz tih oblasti su trgovci Kartaginjani donosili majmune za ljubimce grčkim i rimskim gospođama. Izgleda da su majmuni bili česti na Ishijli i Prokidi, ostrvima severno od Napuljskog zaliva, koje su Grci nazivali Pitekuse; imena ostrva, u stvari, podsećaju na reč pithoi, što znači "vrčevi", a vrčevi su se proizvodili na tom ostrvlju (Plinije: Istorija prirode III, 6, 12).

3. Običaj vinogradara da u čast duše vinove loze uhvate i ubiju stranca u vreme kad grožđe dozreva, bio je rasprostranjen u Siriji i Maloj Aziji, a slične žrtve prinošene su u doba žetve i tamo i u Evropi. Ser Džems Frezer naširoko raspravlja o ovom predmetu u svojoj Zlatnoj grani. Heraklu se, dakle, pripisuje da je zabranio prinošenje ljudskih žrtava, a to je društvena reforma koju su Grci sebi pripisivali čak i u vreme kad su im ratovi postajali sve svirepiji i razorniji.

4. Klasični pisci daju Heraklovom robovanju Omfali alegorično značenje: i najsnažniji čovek može postati rob raskalašne i ambiciozne žene; a da su oni pupak smatrali središtem pohote prema ženi, dovoljan je dokaz Omfalino ime. Ali pre će biti da priča beleži odnose u svetom kraljevstvu na prelasku iz matrijarhata u patrijarhat, kada je kralj, kao kraljičin suprug, mogao samo da zastupa kraljicu prilikom žrtvenih obreda, ali pod uslovom da nosi njenu odeću. To je bio običaj u rano sumersko doba, a i izvesni kretski predmeti umetničke izrade prikazuju muškarce odevene u žensku odeću prilikom žrtvenih obreda; na primer, muškarci su odeveni u suknje-pantalone na sarkofagu Trojne Hagije, a na freskama dvorca u Knosu — u široke, lepršave suknje. Heraklovo robovanje objašnjava se zapadnoafričkim starosedelačkim matrijarhalnim običajem: Brifat ističe da je kod Abrona, Daura i Loanga kralj bio rob po rođenju i nije imao nikakvu vlast; u Agoni, Latuki i Ubembi, pa i u drugim krajevima, postoji samo kraljica, koja se ne udaje, već bira ljubavnike među robovima. Štaviše, sličan poredak zadržao se i u klasično doba kod plemstva u Lokridi, koje je bilo povlašćeno da šalje u Troju sveštenice za hram Boginje Atene (vidi 158, 8); oni su bili prinuđeni da se 683. godine pre naše ere isele iz središne Grčke u Epizefirsku Lokridu, na vrhu italijanske "čizme", zbog skandala koji su prouzrokovale plemkinje nedozvoljenim ljubavnim odnosima sa robovima (vidi 18, 8). Lokriđani nisu bili helenskog porekla i smatrali su vrlinom uzajamne odnose pre braka u kretsko-karijskom ili amoritskom stilu, a pridavali su važnost isključivo nasledstvu po ženskoj liniji (Dionisije: Opis zemlje 365—7; Polibije: XII, 6 b). Isti običaj mora da je bio zajednički u prehelenskoj Grčkoj i u Italiji, ali je samo u Bagnari, u blizini ruševina Epizefirske Lokride, sačuvano matrijarhalno uređenje. Žene iz Bagnare nose dugačke, ubrane suknje i bosonoge odlaze na nekoliko dana u trgovinu, a ostavljaju muškarce da se brinu o deci; one mogu da ponesu na glavi teret od dva kvintala. Muškarci odlaze na odmor u proleće, u vreme ribolova na osti, i tada vešto rukuju harpunom, a leti odlaze u brda i prave drveni ugalj. Iako je zvanični zaštitnik Bagnare sv. Nikola, nijedna ga žena ne priznaje; njihovi parosi se žale da one daleko više poštuju Devicu Mariju nego Sina Božjeg, zato što je Devica nasledila Devicu Koru, po čijem je velelepnom hramu Lokrida bila čuvena u klasična vremena.

137 HESIONA

Pošto je odslužio kao rob kod kraljice Omfale, Herakle se vratio u Tirint, duševno potpuno oporavljen, i odmah u nameri da preduzme pohod na Troju.[1] Evo zbog čega: da li kad su se vraćali iz zemlje Amazonki, ili kada su sa Argonautima prispeli u Sigej, tek on i Telamon se behu zgranuli kad su zatekli Laomedonovu kćerku Hesionu potpuno nagu, jedino s nakitom na sebi, prikovanu za stenu na trojanskoj obali.[2] Dogodilo se da je Posejdon poslao morsku alu da kazni Laomedona zato što njemu i Apolonu nije platio ugovorenu nagradu kad su mu gradili gradske zidine i čuvali stada. Neki kažu da je Laomedon trebalo da žrtvuje svu stoku prinovljenu te godine u njegovom kraljevstvu; drugi da im je ponudio odviše nisku nadnicu, pa ih povrh toga prevario za nekih trideset trojanskih drahmi. Za osvetu, Apolon mu posla kugu, a Posejdon naredi morskoj ali da odnosi i proždire ljude i da, bljujući morsku vodu, nanosi štetu poljima. Prema drugoj priči, Laomedon je ispunio svoje obećanje Apolonu, ali ne i Posejdonu, koji mu je zauzvrat poslao i kugu i morsku alu.[3]

b) Laomedon je zbog toga pohodio proročište Zeusa Amona i tamo mu rekoše da ostavi na obali svoju kćerku Hesionu na milost i nemilost morskom čudovištu. Međutim on je tvrdoglavo odbijao da učini što mu je rečeno, zahtevajući od trojanskog plemstva da najpre žrtvuju svoje kćeri. Očajni, oni potražiše saveta od Apolona, ali im on dade veoma malo nade, budući da nije bio ništa manje ljutit od Posejdona. Većina roditelja odmah posla svoju decu van zemlje, a Laomedon pokuša da prisili izvesnog Fojnodamanta, koji je svoje tri kćeri zadržao kod kuće, da izloži jednu od njih na milost i nemilost morskom čudovištu. Fojnodamant pridobi članove saveta, tvrdeći da je samo Laomedon odgovoran za sve nevolje koje su ih snašle, i da on jedini treba da plati time što će žrtvovati svoju kćer. Najzad odlučiše da bace kocku, i kocka pade na Hesionu, koju onda vezaše za stenu, gde ju je Herakle našao.[4]

c) Herakle odmah raskinu njene okove, ode u grad i ponudi se da uništi čudovište ako mu zauzvrat dadu dva besmrtna bela konja ili kobile. Ta grla su bila bez takmaca i u stanju da poput vetra jure i preko vode i po strnjikama; njih je Zeus dao Laomedonu u zalogu kad mu je oteo Ganimeda. Laomedon rado pristane na pogodbu.[5]

d) Uz Ateninu pomoć, Trojanci tada sagradiše visok zid da zaštite Herakla od čudovišta kad se pomoli iz mora i uputi ravnici. Došavši do zida, ala otvori čeljusti, a Herakle joj skoči u gušu u punoj ratnoj opremi. On je proveo tri dana u trbuhu čudovišta, i izašao odatle kao pobednik, iako ga je ta borba stajala i poslednje vlasi na glavi.[6]

e) Mnogo se raspravljalo o tome šta se dalje dogodilo. Neki kažu da je Laomedon dao Hesionu Heraklu za ženu, preklinjući ga istovremeno da ostavi i nju i kobile u Troji, dok bude na putu sa Argonautima, a da je posle, pošto je osvojeno runo, pohlepa preovladala nad Laomedonom, te on uskrati Heraklu Hesionu i kobile. Neki kažu da je Heraklu Laomedon odbio da da što je obećao, mesec ili dva pre povratka Argonauta, kad je Herakle navratio u Troju tražeći Hilada.[7]

f) Ipak, najčešće se priča da je Laomedon prevario Herakla i podmetnuo mu obične konje umesto besmrtnih, na šta je Herakle zapretio ratom protiv Troje i otplovio veoma ljut. Najpre je pohodio ostrvo Par, gde je podigao oltar Zeusu i Apolonu, a zatim je otišao na Korintsku prevlaku, gde je prorekao Laomedonovu propast; najzad je sakupio vojsku u svom gradu Tirintu.[8]

g) Laomedon je u međuvremeriu ubio Fojnodamanta i prodao njegove tri kćeri trgovcima sa Sicilije koji su došli da kupuju žrtve za priredbe sa divljim zverima; ali devojke je na Siciliji spasla Afrodita, i najstarija, Ajgesta, dopustila se rečnom Bogu Krimisu, koji se prerušio u psa — i rodila mu sina Ajgesta ili, kako ga Latini zovu, Akesta.[9] Ajgest je uz pomoć Anhisa, Elimovog vanbračnog sina, koga je doveo iz Troje, osnovao gradove Ajgestu, kasnije nazvanu Segesta; zatim Estelu, koju je nazvao po svojoj ženi, i najzad Eriku i Asku. Za samu Ajgestu se priča da se vratila u Troju i tamo udala za nekoga Kapisa, kome je rodila Anhisa.[10]

h) Raspravljalo se i o tome da li se Herakle iskrcao u Troji sa 18 dugih brodova sa po 50 vesala ili sa šest malih barki i veoma slabim snagama.[11] U svakom slučaju, saveznici su mu bili Jolaj, Telamon., Ajakov sin. Pelej, Argivac Ojkle i Bojoćanin Dejmah.[12]

i) Herakle je zatekao Telamona u Salamini, na gozbi sa prijateljima. Odmah su mu ponudili zlatan pehar s vinom i pozvali ga da prvo prinese Zeusu žrtvu livenicu; on to i učini digavši ruke prema nebu i moleći se: »Oče, podari Telamonu divna sina, neka mu koža bude jaka kao u lava, a ni hrabrost neka mu ne bude manja!« Pošto je već bio ugledao Periboju, Telamonovu ženu, koja tek što se nije porodila, Zeus posla orla kao odgovor, a Herakle uveri Telamona da je molba uslišena; i odista, čim se gozba završila, Periboja rodi Velikog Ajanta, koga Herakle uvi u lavlju kožu da ga učini neranljivim, osim u vrat i pod pazuhom, gde ga je kasnije strela ipak pogodila.[13]

j) Iskrcavši se u blizini Troje, Herakle ostavi Ojkla da pazi na brodove, a on sam povede ostale junake u napad na grad. Iznenađen, Laomedon nije imao kad da pripremi vojsku, već prostom narodu razdeli koplja i baklje i žurno ih posla dole na obalu da zapale flotu. Ojkle se časno borio sve do smrti, štiteći drugove dok su spuštali brodove u more i bežali. Laomedon zatim požuri nazad u grad i posle okršaja sa Heraklovim snagama uspe da ponovo uđe u grad i da za sobom zatvori kapije.

k) Nemajući strpljenja za neku dužu opsadu, Herakle se odluči za iznenadni napad. Prvi koji je prešao preko zidina beše Telamon, jer je kao najslabije mesto izabrao zapadnu stranu, koju je gradio njegov otac Ajak. Herakle ga je pratio u stopu, lud od ljubomore. Telamon, iznenada shvati da je Heraklov mač uperen na njega, pa s izvanrednim prisustvom duha stade i poče da skuplja veliko kamenje koje se odronilo sa zida. "Šta to radiš" urlao je Herakle. "Gradim oltar za Herakla Pobednika i Osvetnika zala!" odgovori snalažljivi Telamon. "Ostavljam tebi da razoriš Troju."[14] Herakle mu zahvali na brzinu i odjuri dalje. On pobi strelama Laomedona i sve njegove sinove osim Podarka, koji je jedini smatrao da Heraklu treba dati besmrtne kobile; zatim opljačka grad. Pošto je zadovoljio žeđ za osvetom, Herakle dade Hesionu Telamonu, u znak zahvalnosti, a njoj dozvoli da otkupi bilo koga od svojih sugrađana. Ona izabra Podarka. »Odlično«, reče Herakle, »ali on mora biti plaćen kao rob«. Hesiona mu tada dade svoj zlatni veo kojim je vezivala glavu. Zbog toga Podark dobi novo ime Prijam što znači »otkupljeni«. Neki kažu da je Podark u to vreme još bio dete.[15]

l) Pošto je spalio Troju i opusteo njene drumove, Herakle postavi Prijama na presto i otplovi. Hesiona ode s Telamonom u Salaminu i tamo mu rodi Teukara, da li u braku ili vanbračno, ne zna se tačno.[16] Kasnije je ona napustila Telamona, pobegla u Malu Aziju, i otplivala do Mileta, gde ju je kralj Arion našao skrivenu u šumi. Tu je rodila Telamonovog drugog sina, Trambela, koga je Arion odnegovao kao rođenog sina i postavio ga za kralja Telamonovim azijskim rođacima Lelegijcima, ili, po drugima, Lezbijcima. Kad je docnije, za vreme trojanskog rata, Ahilej napao Milet, on je ubio Trambela. Zatim, kad je saznao da je Trambel Telamonov sin, bi mu veoma žao što ga je lišio života.[17]

m) Neki tvrde da Ojkle nije pao kod Troje i da je još bio živ kad su Erinije zaludele njegovog unuka Alkmajona. Ojkle je sahranjen u Arkadiji, u blizini svetog Borejevog gaja kod Megalopolja.[18]

n) Herakle onda otplovi iz Troade i povede sa sobom Glaukiju, kćerku rečnog boga Skamandara. Ona je bila Dejmahova ljubavnica za vreme opsade, a kad je on pao u boju, ona zatraži zaštitu od Herakla. On je dovede na brod, presrećnu što na svetu još ima tako učtivih i uljudnih prijatelja; Glaukija je bila u blagoslovenom stanju i kasnije je rodila sina koji dobi ime Skamandar.[19]

o} Dok je San uljuljkivao Zeusa, Hera pozva Boreja da podigne buru, koja skrenu Heraklove brodove daleko od puta i odbaci ga na ostrvo Kos. Zeus se probudi besan i zapreti Snu da će ga baciti s neba u Erebski zaliv, ali San pobeže pod zaštitu Noći, koju čak ni Zeus nije smeo da naljuti. U besu on poče da obara bogove po Olimpu. Neki kažu da je Herine ručne zglobove okovao za rožnjak, a zglobove nogu za nakovanj; Hefajsta je sunovratio na zemlju. Pošto je tako do mile volje istutnjao svoj bes, on izbavi Herakla sa Kosa i dovede ga do Arga, a njegovi tamošnji doživljaji su opisivani mnogo puta i na razne načine.[20]

p) Neki kažu da su stanovnici ostrva Kosa Herakla smatrali gusarom i pokušali da spreče da se iskrca, bacajući se kamenjem na njegovu lađu. Ali on se iskrcao na silu, noću, na prepad, zauzeo grad Astipaliju i ubio kralja Euripila, sina Posejdonovog i Astipalajinog. Herakla je ranio Halkodont, ali ga je Zeus izbavio u presudnom trenutku.[21] Drugi kažu da je napao Kos zato što se zaljubio u Euripilovu kćer Halkiopu.[22]

q) Po jednoj drugoj priči, pet od šest Heraklovih brodova potonulo je u buri. Preostali brod nasukao se kod Lakete na ostrvu Kos, a Herakle i njegovi drugovi uspeli su u brodolomu da spasu jedino svoje oružje. Dok im se sa odeće još cedila morska voda, mimo njih prođe stado ovaca, i Herakle zamoli Meropovog pastira, nekog Antagoru da mu pokloni jednog ovna; na to Antagora, koji je bio snažno građen, izazva Herakla na rvanje i ponudi mu ovna kao nagradu ako pobedi. Herakle prihvati izazov, ali kad se dva junaka uhvatiše u koštac, Meropljani pritrčaše Antagori u pomoć, a Grci na to pomogoše Heraklu te nasta opšta tučnjava. Iscrpljen nepogodom na moru, i imajući protiv sebe mnogobrojnog neprijatelja, Herakle prekide boj i pobeže u kuću snažne tračke matrone, navuče na sebe njene haljine i, tako prerušen, uspe da pobegne.

r) Pošto se u toku dana okrepio dobrom hranom i snom, on se ponovo potuče sa Meropljanima i ovoga puta mu pođe za rukom da ih savlada. On zatim primi očišćenje od greha zbog prolivene krvi, pa se, još uvek odeven u žensku odeću, oženi Halkiopom i tako postade otac Tesalu.[23] Otada su se na poljani gde se tukao Herakle svake godine prinosile žrtve, a ženici sa Kosa oblačili su ženske haljine kad bi dolazili na viđenje u mladinu kuću, a isto to bi činio i Heraklov sveštenik u Antimaheji pre nego što počne sa prinošenjem žrtava.[24]

s) Žene u Astipaleji se uvrediše i otada počeše da proklinju Herakla, a Hera ih radi toga nagradi rogovima kao u krava; međutim, po drugima, kravlji rogovi nisu nagrada, već kazna kojom ih je Afrodita kaznila zato što su htele svoju lepotu da uzdignu nad njenom.[25]

t) Pošto je opustošio Kos i uništio Merope, Herakle uz Ateninu pomoć dospe u Flegru, gde pomože bogovima da pobede džinove.[26] Odatle je otišao u Bojotiju, gde, uz pomoć i podršku njegovu, Skamandar bi proglašen za kralja. Skamandar dade svoje ime reci Inah, a obližnji potok nazva imenom svoje majke Glaukije; on takođe dade obližnjem izvoru ime svoje žene Akiduse. Sa Akidusom je imao tri kćeri, koje su poštovali u tom kraju pod imenom »Device«.[27]

1. Apolodor: II, 4, 6;
2. Apolodor: II, 5, 9; Higin: Fabula 89; Diodor sa Sicilije: IV, 42; Ceces: O Likofronu 34;

3. Apolodor: loc. cit.; Higin: loc. cit.; Lukijan: O žrtvovanju 4; Ceces: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc, cit.; Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 3;
4. Servije uz Vergilijevu Ajneidu V, 30 i I, 554; Ceces: O Likofronu 472; Higin: Fabula 89:
5. Diodor sa Sicilije: IV, 42; Ceces: O Likofronu 34; Valerije Flak: II, 487; Higin: loc. cit.; Apolodor: 11, 5, 9; Helanik, navodi ga sholijast uz Homerovu Ilijadu XX, 146;
6. Homer: Ilijada, 145—8; Ceces: loc. cit.; Helanik: loc. cit.;
7. Diodor sa Sicilije: IV, 42 1 49; Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 623;
8. Apolodor: II, 5, 9; Helanik: loc. cit.; Pindar: Fragmenat 140 a, izd. Schroeder, i Istamske ode VI, 26;
9. Ceces: O Likofronu 472 i 593 Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 554 i V, 30;
10. Ceces: O Likofronu 472, 953 i 965; Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 554; V, 30 i 73;
11. Diodor sa Sicilije: IV, 32; Apolodor: II, 6, 4; Homer: Ilijada V, 638;
12. Sholijast uz Pindarove Nemejske ode III, 61 i Istamske ode I, 21—3; Apolodor: loc. cit.; i I, 8. 2; Homer: Odiseja XV, 243; Plutarh: Grčka pitanja 41;
13. Apolodor: 111, 12, 7; Pindar: Istamske ode VI, 35; Ceces: O Likofronu 455; Sholijast uz Sofoklovog Ajanta 833; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XXIII, 821;
14. Apolodor: II, 6, 4; Helanik, navodi ga Ceces: O Lokofronu 469;
15. Diodor sa Sicilije: IV, 32; Ceces: O Likofronu 337; Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 89; Homer: Ilijada V, 638:
16. Apolodor: III, 12, 7; Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 3; Homer: Ilijada VIII, 283 i sholijast na 284;
17. Ceces: O Likofronu 467; Atenaj: II, 43; Partenije: Ljubavne priče 26;
18. Apolodor: III, 7, 5: Pausanija: VIII, 36, 4:
19. Plutarh: Grčka pitanja 41;
20. Homer: Ilijada. XIV, 250 1 XV, 18; Apolodor: I, 3, 5 i II,7, 1; 21. Apolodor: II, 7, 1;
22. Sholijast uz Pindarove Nemejske ode IV, 40;
23. Apolodor: II, 7, 8: Homer: Ilijada II, 678—9;
24. Plutarh: Grčko pitanja 58;
25. Ovidije: Metamorfoze VII, 363—1; Laktantije: Priče iz Ovidijevih Metamorfoza VII, 10;
26. Apolodor: II, 7, 1; Pindar: Istamske ode VI. 31;
27. Plutarh: Grčka pitanja 41.

*

1. Ova legenda odnosi se na peto prehelensko razaranje grada Troje; verovatno da su grad uništili. Minijci, što znači ajolski Grci, pomognuti Lelegijcima, pošto je zemljotres koji se desio u to vreme porušio čvrste gradske zidine (vidi 158, 8). Iz legende o zlatnom runu znamo da je Laomedon ometao Lelegijce i Minijce u trgovačkim poduhvatima na Crnom moru (vidi 148, 10) i da je jedini način da ga urazume bio da mu unište grad koji je vladao Helespontom i Skamandarskom ravnicom, gde se svake godine održavao istočno-zapadni sajam. Deveto delo Heraklovo odnosi se na sličan poduhvat na Crnome moru (vidi 131, 11). Heraklov zadatak je olakšao zemljotres, koji se dogodio negde oko 1260. godine pre nove ere.

2. Heraklovo spasavanje Hesione, upoređeno sa Persejevim spasavanjem. Andromede (vidi 73, 7) očigledno je izvedeno sa ikone poznate u Siriji i u Maloj Aziji: na njoj je prikazana Mardukova pobeda nad morskim čudovištem Tijamat, emanacijom Boginje Ištar, čiju je moć on uništio na taj način što ju je prikovao za stenu. Tijamat je progutala Herakla, i on se tri dana borio u njoj dok je uspeo da izađe. Tako je i u jednoj jevrejskoj poučnoj priči, verovatno zasnovanoj na istoj ikoni, Jona proveo tri dana u kitovom trbuhu, a Mardukov predstavnik, vavilonski kralj, svake je godine izvesno vreme bio odsutan dok se vlast prenosila na drugog i smatralo se da se u to vreme bori sa Tijamatom (vidi 71, 1; 73, 7 i 103, 1). Mardukovi ili Persejevi beli sunčani konji u ovom mitu postaju nagrada za Hesionino spasenje. Heraklovo gubljenje kose naglašava njegov sunčani karakter; postriga uvojaka svetoga kralja kad se godina približava kraju označava

slabljenje njegove magijske snage, kao u priči o Samsonu (vidi 91, 1). Kad bi se ponovo pojavio, imao je kose koliko i malo dete. Verovatno da opis kako Hesiona otkupljuje Podarka predstavlja posredovanje kraljice-majke od Seha (Skamandar?) kod hetitskog kralja Mursila u korist svoga nevaljalog sina Manapadata.

3. Fojnodamantove tri kćeri predstavljaju trojnu Boginju Mesec koja vlada trouglastim ostrvom Sicilijom. Posvećen joj je bio pas kao i Artemidi, Afroditi i Hekati. Stanovnici Sicilije grčkog jezičkog područja bili su odani Homerovom epu kao i Rimljani, i podjednako su se zalagali da dokažu svoje trojansko poreklo, uprkos tome što se ono zasnivalo na nesigumim dokazima. Skamandarove tri kćeri predstavljaju istu boginju u Bojotiji. To što je Glaukija rodila dete Skamandaru nije ništa neobično. Mlade Trojanke imale su običaj da se kupaju u reci i da mole: »Skamandare, uzmi mi devičanstvo!« što ukazuje na drevno doba kad se smatralo da rečna voda ubrzava razvijanje ploda (vidi 68, 2).

4. Ne zna se tačno šta predstavlja, i na koju se helensku pobedu odnosi Heraklova okupacija ostrva Kosa, ali to što su posle toga ženici nosili ženske haljine kad su išli u pohode mladinoj kući, izgleda da predstavlja popuštanje ranijem matrijarhalnom običaju po kome je mlada mladoženju primala u svoju kuću, a ne on nju (vidi 160, 3). Igra kralja biće da se izvodila na Kosu, slično argivskom obredu poštovanja Mesečeve Boginje Ije (vidi 56, 1). U Antimaheji su sveti kraljevi bili još uvek na vrlo primitivnom stupnju kraljičinih izaslanika, i zato su bili obavezni da nose ženske odore (vidi 18, 8 i 136, 4).

5. Laomedonove kobile su bile istog porekla kao i kobile koje je Borej zapatio u Troji (vidi 29, e).

6. Inah je bila argivska reka; PIutarh je, izgleda, jedini znao za bojotijski Inah, ili Skamandar.

138 OSVAJANJE ELIDE

Nije prošlo mnogo otkako se vratio, a Herakle pokupi tirintske i arkadijske snage pa, pošto su mu se dobrovoljno pridružile najuglednije grčke porodice, pođe u pohod protiv Augeje, kralja Elide, sa kojim se zavadio dok je obavljao svoje peto delo.[1] Augeja se, predosećajući da će doći do napada, pripremi za odbranu, postavivši za zapovednike Eurita i Kteata, sinove svog brata Aktora i Molione ili Molionide, Molove kćeri; on takođe podeli vlast, u Elidi sa neustrašivim Amarinkejom koga obično opisuju kao sina Pitija, iseljenika iz Tesalije.[2]

b) Aktorovi sinovi su se zvali Molioni ili Molionidi, po svojoj majci, da bi se razlikovali od sinova onog Aktora koji se oženio Ajginom. Om su bili blizanci rođeni iz srebrnog jajeta, i prevazišli su snagom sve svoje savremenike; ali, za razliku od Dioskura, oni su od rođenja bili spojeni u struku.[3] Molioni su se oženili bliznakinjama, kćerima Kentaura Deksamena, i, jednu generaciju kasnije, njihovi su sinovi vladali Elidom zajedno sa Augejinim unukom i Amarinkejevim sinom. Svaki od te četvorice zapovedao je jednom desetinom brodova u pohodu na Troju. Aktor je već imao pravo udela u vladavini kraljevstvom preko svoje majke Hirmine, Nelejeve kćeri, čije je ime dao gradu Hirmini, koji je kasnije nestao.[4]

c) Herakle se nije proslavio svojim pohodom na Elidu. On se razboleo, a kad su Molioni poterali njegovu vojsku koja se ulogorila u srcu Elide, Korinćani zatraže da se sklopi istamsko primirje. Među onima koje su ranili Molioni, beše i Heraklov brat Ifikle; drugovi su ga onesveslog odneli u Fenej, u Arkadiju, gde je ubrzo umro i bio proglašen herojem. Tri stotine i šezdeset Kleonjana takođe je hrabro izginulo boreći se na Heraklovoj strani; on je na njih preneo počasti koje su mu dodelili Nemejci kad je ubio lava.[5] Herakle se tada povuče u Olen, u dom svog prijatelja Deksamena, tasta Molioninog. Tu je uzeo devojaštvo Deksamenovoj najmlađoj kćeri Dejaneiri, obećavši da će se njome oženiti. Kad je Herakle otišao Kentaur Eurition zatraži njenu ruku, a Deksamen ne smede da ga odbije; ali na samom venčanju Herakle se pojavi bez najavljivanja, pobi Euritiona i njegovu braću i odvede Dejaneiru sa sobom. Neki pak kažu da se Heraklova nevesta zvala Mnesimaha, ili Hipolita; jer Dejaneira je češće opisivana kao Okeanova kći. Deksamen je bio rođen u Buri, čuvenoj po Heraklovom proročištu.[6]

d) Kad se Herakle vratio u Tirint, Euristej ga optuži za zaveru protiv visokog kraljevstva, koje je Zeus poverio njemu samom, i progna ga iz Argolide. Sa majkom Alkmenom i nećakom Jolajom, Herakle se ponovo pridruži Ifiklu u Feneju, gde uze za ljubavnicu Laonomu, Gunejevu kćer On je reci Aroan prokopao sredinom fenejske ravnice kanal deset kilometara dugačak i trideset stopa dubok; ali reka ubrzo napusti kanal, i vrati se u svoje pređašnje korito. Herakle je takođe iskopao u podnožju fenejskih planina duboke jame za odvod vode u slučaju poplava; ove jame su dobro poslužile, osim u jednom slučaju kad je posle provale oblaka reka Aroan toliko nabujala da je poplavila drevni grad Fenej, a visina vodostaja u toj poplavi još se vidi na padinama planine.[7]

e) Kasnije, čuvši da Eliđani šalju svečanu povorku u čast Posejdona na Treći Istamski festival, i da će Molioni prisustvovati igrama i učestvovati u prinošenju žrtava, Herakle ih sačeka u zasedi u šipražju pored puta, u blizini Kleone, i obojicu ubi strelama; on ubi i njihovog rođaka, drugog Eurita, sina kralja Augeje.[8]

f) Moliona ubrzo sazna ko je pobio njene sinove i natera Eliđane da zatraže zadovoljenje od Euristeja na osnovu toga što je Herakle rodom iz Tirinta. Kad Euristeja odbi da se smatra odgovornim za Heraklova nedela, pošto ga je proterao iz svog kraljevstva Moliona je zatražila od Korinćana da isključe Argivce sa Istamskih igara dok ne bude dobijena nadoknada za ubistvo. Oni to odbiše, a Moliona onda baci prokletstvo na svakog Eliđana koji bude učestvovao na festivalu. Njena se kletva otada poštovala i nijedan Eliđanin atleta nije više nikad učestvovao na istamskim igrama.[9]

g) Herakle onda pozajmi od Onka konja Ariona, belog s crnim pegama, ovlada njime, podiže novu vojsku u Argu, Tebi i Arkadiji i uništi grad Elidu. Neki kažu da je pobio Augeju i njegove sinove, vratio kraljevstvo Fileju i posadio ga na eliđanski presto; drugi, da je poštedeo Augeji život. Kad je Herakle odlučio da ponovo naseli Elidu, on naredi udovicama mrtvih Eliđana da se dopuste njegovim vojnicima, a udovice se zajednički pomoliše Ateni da im pomogne da odmah začnu. Ova molitva bi uslišena, i one iz zahvalnosti osnovaše svetilište Ateni Materi. Povodom ovog srećnog događaja nasta takva radost da su Eliđanke mesto gde su srele svoje nove muževe i potok koji je tekao u blizini nazvale Badi, što na eliđanskom znači »slatko«. Herakle tada pokloni konja Ariona Adrastu, govoreći da on ipak najviše voli da se bori kao pešak.[10]

h) Nekako u to vreme Herakle je stekao naziv Bufag, »onaj koji jede volove«. To se desilo ovako: Leprej, sin Kaukona i Astidameje, koji je osnovao grad Leprej u Arkadiji (ovaj kraj je dobio ime po lepri koja je harala među najranijim stanovnicima), beše glupo posavetovao kralja Augeju da okuje Herakla kad bude zatražio da mu plati za čišćenje štala i štalskih torova. Dočuvši da se Herakle uputio k njima, Astidameja nagovori Lepreja da ga ljubazno primi i da ga zamoli za oproštaj. Herakle primi Leprejevo izvinjenje, ali izazva Lepreja na trostruko takmičenje: da bacaju disk, da piju vino vrč za vrčem i pojedu vola. Herakle je pobedio u bacanju diska i u piću ali Leprej pojede vola brže od njega. Ponesen uspehom, on izazva Herakla na dvoboj, ali ga Herakle ubi prvim udarcem; grob mu se mogao videti u Figaliji. Leprani, koji poštuju Demetru i Zeusa Bele topole, oduvek su bili podanici. Elide; i kad bi neko od njih dobio nagradu u Olimpiji, glasnik.ga je najavljivao kao Eliđana iz Lepreja. Kralja Augeju su poštovali kao heroja Eliđana, i tek su ih za vreme vladavine Likurga iz Sparte naterali da zaborave na neprijateljstvo prema Heraklu i počnu i njemu da prinose žrtve; to je bio uslov da se oslobode kuge.[11]

i) Pošto je pokorio Elidu, Herakle sazva svoju vojsku kod Pise i upotrebi sav ratni plen da ustanovi čuveni četvorogodišnji olimpijski festival i igre u čast svog oca Zeusa, a za olimpijske igre se tvrdi da su bile tek osmo atletsko takmičenje koje se dotada održavalo.[12] Pošto je premerio zemljište posvećeno Zeusu i ogradio granice svetog gaja, on siđe sa stadiona i obližnjem brdašcu dade ime »Kronov breg«, pa podiže šest oltara za olimpijske Bogove: po jedan za dvoje. Prinoseći žrtve Zeusu, on je spaljivao žrtvene butove na vatri od bele topole, koju su sekli u obližnjoj šumi pored tespotijske reke Aheron; on je još ustanovio žrtveno ognjište u čast svoga pradeda Pelopa, i označio mu ćivot. Tom prilikom su ga muve žestoko napadale, pa je prineo i drugu žrtvu Zeusu odstranjivaču muva; na to Zeus učini te se muve uz zujanje uputiše na drugu obalu reke Alfeja. Eliđani još uvek prinose žrtve Zeusu, koji je oterao muve iz Olimpije.[13]

j) O prvom punom mesecu posle letnje dugodnevice sve je bilo spremno za festival, osim što je u dolini nedostajalo hlada od vrelog sunca. Zato se Herakle vrati u zemlju Hiperborejaca, gde su ga zadivile divlje masline što su rasle na izvoru Dunava, te nagovori Apolonove sveštenike da mu dadu

jednu da je posadi u Zeusovom zabranu. Vrativši se u Olimpiju, on obnarodova da će sudije na igrama krunisati pobednike vencima od lišća te masline, što je trebalo da bude jedina nagrada pobednicima, budući da je on sam izvršio sva dela koja mu je naložio Euristej bez ikakve nagrade. Ovo drvo, nazvano »maslina svete krune«, raste još uvek u svetom gaju iza Zeusovog hrama. Grane za vence vezuje zlatnom svilom dečak čija su oba roditelja živa.[14]

k) Neki tvrde da je Herakle pobeđivao svuda, jer se niko nije usuđivao da se takmiči s njim, ali je istina da je svaki njegov sukob izazivao žučnu raspravu. Nijedan se protivnik za takmičenje nije mogao naći sve dok Zeus ne pristade da prerušen stupi na borilište. Takmičenje je završeno, Zeus se pokazao svom sinu Heraklu, svi gledaoci su ga pozdravili, a pun mesec sijao je kao da je dan.[15]

l) Ali jedna starija legenda kaže da je Olimpijske igre osnovao Herakle Daktil, i da je on doneo divlju maslinu iz zemlje Hiperborejaca. Čarobnjaci su češće upotrebljavali uroke i amajlije u čast Herakla Daktila i nisu gajili neko naročito poštovanje prema Heraklu, Alkmeninom sinu. Zeusov oltar postavljen je na podjednakoj razdaljini od Pelopovog ćivota i Herinog svetilišta, ali tako da leži ispred njih. Priča se da ga je podigao raniji Herakle, kao i oltar u Pergamu, iz pepela butnih kostiju žrtava koje je prineo Zeusu. Jedanput godišnje, devetnaestog dana meseca Elafija, proroci uzimaju pepeo iz gradske većnice, i pošto ga pokvase vodom sa reke Alfej — drugu vodu ne upotrebljavaju — stavljaju svežu oplatu na oltar.[16]

m) To, dakako, ne znači da Herakle, Alkmenin sin, nije obnovio igre; u Elidi postoji stari, zidom ograđen gimnazijum, gde se vežbaju atletske veštine. Visoki platani rastu između staza za trčanje, a ograđeni prostor se zove Xystus zato što je Herakle sam tu vežbao. Ali Klimen Krećanin, sin Kardisov, potomak Daktila, proslavljao je festival jedva nekih pedeset godina posle Deukalionove poplave; a posle toga Endimion je činio isto, pa Pelop i Amitaon, sin Kretejev, zatim Pelija i Nelej, a neki kažu i Augeja.[17]

n) Olimpijska svetkovina održavala se u razmacima od četrdeset i devet do pedeset meseci, prema kalendaru, i trajala 5 dana, od jedanaestog do petnaestog u mesecu. Glasnici bi celoj Grčkoj oglašavali da je pristup potpuno slobodan svim atletama koji nisu krivi ni za kakav zločin, i nisu vređali bogove. Prvobitno su festivalom rukovodili građani iz Pise, ali kasnije, posle konačnog povratka Heraklida, njihovih ajtolskih saveznika u Elidu, Heraklidi preuzeše tu dužnost.[18]

o) Na severnoj strani Kronovog brega boravila je u ejlejtijskom ćivotu zmija po imenu Sosipolj, a devica sveštenica u belom velu hranila ju je medenim kolačima i pojila vodom. Taj običaj čuvao je uspomenu na čudo koje je oteralo Arkađane kad su se borili protivu svete zemlje Elide: jedna nepoznata žena došla je eliđanskim vojskovođama sa detetom na prsima i dala im ga za vođu. Oni joj poverovaše i čim ona posadi dete između dve vojske, ono se pretvori u zmiju; Arkađani pobegoše uz velike gubitke, dok su ih Eliđani gonili. Ejlejtijski ćivot označava mesto gde je zmija iščezla u Kronovom bregu. Na vrhu brega, u vreme prolećne ravnodnevice u mesecu Elafiju, sveštenice poznate kao »kraljice« prinose žrtve Kronu.[19]

1. Apolodor: II, 7, 2: Pindar: Olimpijske ode X, 31—3;
2. Pausanija: V, 1, 8 i V, 2, 2; Eustatije uz Homerovu Ilijadu IX, 834 i XXIII, 1442;
3. Homer: Ilijada XI, 709; Apolodor: loc. cit.; Ibik, navodi ga Atenaj- II, 50; Porfirije: Pitanja povodom Homerove Ilijade 265; Plutarh: O bratskoj ljubavi I;
4. Pausanija: V, 1, 8 1 V, 3, 4; Homer: Ilijada II, 615—24; sholijast uz Apolonija sa Roda: I, 172;
5. Apolodor: loc. cit.; Pindar: Olimpijske ode X, 31—3; Pausanija: V, 2, 1 i VIII, 14, 6; Ajlijan: Varia Historia IV, 5;
6. Higin: Fabula 33; Apolodor; II, 5, 5 1 7, 5; Diodor sa Sicilije: IV, 33; Pausanija: VII, 25, 5—6;
7. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pausanija: VIII, 14, 1—3;
8. Apolodor: II, 7, 2; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pausanija: II, 15, 1-Pindar: Olimpijske ode X, 26;
9. Pausanija: V, 2, 2—3;
10. Pausanija: VIII, 25. 5; 1 V, 3, I; Apolodor: II, 7, 2; Homerski sholijast, navodi ga Mersije; O Likofronu 40; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VII, 666;
11. Atenaj: X, 412; Pausanija: V, 4, 1; 4, 4 i 5, 3—4;
12. Pindar: Olimpijske ode X, 43; Ceces: O Likofronu 41; Higin: Fabula 273;

13. Pindar: loc. cit.; Apolodor; loc. cit.; Pausanija: V, 13, 1 i 14, 2—3;
14. Pindar: Olimpijske ode III, 11; Diodor sa Sicilije: IV, 14; Pausanija: V, 15, 3;
15. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pindar: Olimpijske ode X, 60; Pausanija: V, 8, 1; Ceces: O Likofronu 41;
16. Pausanija: V, 7, 4 i 13, 5; Diodor sa Sicilije: V, 64;
17. Pausanija: VI, 23, 1 i V, 8, 1;
18. Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode III, 35 i V, 6; Demosten: Protiv aristokrata, str. 631—2; Strabon: VIII, 3, 33:
19. Pausanija: VI, 20. 1—3

*

1. Ovaj mit, po svoj prilici, beleži propali ahajski pohod na zapadni Peloponez, koje je sledio drugi, uspešan, pred kraj trinaestog veka pre nove ere, a taj je na neki način pobrkan sa dorskom invazijom iz jedanaestog veka pre nove ere, verovatno zato što je Herakle bio i dorski heroj. Priča o ubistvu Euritiona se, izgleda, ispredala po istoj onoj ikoni koja prikazuje svetu svadbu i ubistvo Folovo. Heraklovo kopanje kanala za reku Aroan poređeno je sa sličnim delima u Elidi (vidi 121, d), u Bojotiji (vidi 142, 3) i Trakiji (vidi 130, b); počast ukazana tri stotine šezdesetorici Kleonjana verovatno se odnosi na kalendarsku misteriju, jer egipatska godina ima tri stotine šezdeset dana, kad se izuzmu pet dana posvećenih Ozirisu, Horu, Setu, Izidi i Neftisu.

2. Lepra u vezi sa Leprejom, bila je bolest kože koju prouzrokuje pokvarena hrana vitiligo, koju je mesečeva Boginja Bele Topole mogla da izleči (Beio Boginja, str. 432); prava lepra nije dospela u Evropu do prvog stoleća pre nove ere.

3. Heraklov naziv Bufag prvobitno je označavao da Heraklovi poklonici jedu vola.

4. Sosopolj mora da je bio Kronov duh po kome je brdo i dobilo ime, a Kronova glava bila je zakopana na severnim padinama da štiti stadion koji se prostirao pod njima, u blizini raskrsnice za Kladej i Alfej. Njegov britanski parnjak Bran je na sličan način čuvao utvrđeno brdo koje dominira Londonom (vidi 146, 2). Prolećna ravnodnevica, doba kad košute donose mlade na svet, pada, po kalendaru drveća, u mesecu jove, koji se još zove Elafij ("košutin") i naročito je posvećen Kronu-Branu (Bela Boginja, str. 168—72 i 206—7). Ovo ukazuje da je prvobitno godina kod Eliđana počinjala o prolećnoj ravnodnevici, kao i u nekim krajevima Italije; kralj stare godine je prema tome nosio rogove kao Aktajon (vidi 22, 1); a ubijale su ga divlje žene, »kraljice«; Herakle Daktil pripadao je tom kultu (vidi 53, b). Kad su Pelopljani došli sa svojim sunčanim kolima, morskim prasetom, i letnjim pogrebnim igrama, kojima su proslavljali smenjivanje Zeusa, svetog kralja i postavljanje njegovog zamenika, oni su, izgleda, izmenili kalendar, pošto se kralj svetio svom zameniku u vreme zimske kratkodnevice. U klasično vreme, prema tome, Eliđani su novu godinu proslavljali leti. Pominjanje Pelopa ukazuje da je žrtvovani kralj bivao pojeden, a pepeo njegovih kostiju, pomešan s vodom, služio je kao oplata za Boginjin oltar. Njegovo ime bilo je Zeleni Zeus, ili Ahilej (vidi 164, 5 a), i Herakle.

5. Divlja maslina, koja se u Grčkoj upotrebljavala da otera demone stare godirie i zle duhove, koji na sebe uzimaju oblik muva, doneta je iz Libije, a i kult severnog vetra (vidi 48, 1 i 133, 5) potiče iz Libije, a ne sa severa. U Olimpiji bi imelu (ili lovor), a ne divlju maslinu dečak uplitao zlatnom svilom (vidi 7, 1 i 50, 2); divlja maslina je imala svoje mesto u hiperborejskom kalendaru (vidi 119, 3). Utakmica devojaka u trčanju za položaj Herine sveštenice bio je davnašnji običaj; kad se jedna godina kraljeve vladavine produžila na veliku godinu, nominalno na sto meseci — da bi se što bliže podudarilo sunčano i mesečevo vreme — kralj je vladao polovinu velike godine, a njegov zamenik drugu polovinu. Kasnije su obojica vladali zajedno pod titulom Molioni i bili su isto tako jedinstveni kao i kraljevi u Sparti (vidi 74, 1). Verovatno da je u Grčkoj bio poznat slučaj sličan sijamskim blizancima, pa je to upotrebljeno da bi se pojačala metafora. Činjenica da

Augeja deli Elidu, o čemu govori Homer, pokazuje da je još kasnije sveti kralj zadržavao za sebe trećinu kraljevstva u vreme kad je trebalo da se povuče; to je i Proet učinio u Argu. Amarinkej je svoj udeo stekao pobedom.

6. Moliona je, verovatno, naziv za eliđansku Boginju Mesec, pokroviteljku igara, ili »Kraljicu Moli«; moly je bila biljka koja je svuda poznata kao biljka mesečeve čarolije (vidi 170, 5). Moliona je bila poznata i kao (»vrlo vešta«), a to je ime i Augejine kćerke čarobnice koja je »znala sve lekovito i otrovno bilje na svetu« (Homer: Ilijada XI, 739—41). U klasičnoj Grčkoj je »Atena Majka« bila neobična i neprilična misao koju je trebalo objasniti (vidi 25, 2 i 141, 1), a eliđansko predanje potvrđuje da su se erotske orgije proslavljale u njenu čast pored reke Badi.

7. Savlađivanje Ariona izgleda da je činilo deo krunidbenog obreda u arkađanskom Onku (vidi 130, 1).

139 OSVAJANJE PILA

Herakle je zatim porušio i spalio Pil, jer su građani Pila pritekli u pomoć Elidi. On je pobio sve Nelejeve sinove osim najmlađeg Nestora, koji je bio u Geraniji, ali je Neleju uspelo da se spase.[1]

b) Atena, borac za pravednost, borila se na Heraklovoj strani, a Pil su branili Hera, Posejdon, Had i Arej. Dok je Atena zadržavala Areja, Herakle se obračunavao sa Posejdonom, tojagom protivu trozupca, i naterao ga da popusti. Zatim požuri sa mačem u ruci da pomogne Ateni, i trećim ubodom probode Arejev štit, a Areja glavačke tresnu o zemlju; zatim snažno zamahnu mačem i zari ga duboko u božansko meso Arejevog bedra. Arej, u velikim bolovima, pobeže na Olimp, gde mu Apolon pruži prvu pomoć i isceli mu ranu u roku od jednog sata; tako se Arej vrati u boj i tukao se dok mu jedna od Heraklovih strela ne probode rame, te ga natera da potpuno napusti bojno polje. Herakle je u međuvremenu ranio Heru u desnu dojku jednom od svojih strela sa trokrakim vrškom.[2]

c) Nelejevog najstarijeg sina, Argonauta Periklimena, Posejdon je obdario neograničenom snagom i moći da se pretvara u šta god hoće — u ptice, životinje ili drveta. Ovom prilikom on se prvo preobrazi u lava, zatim u zmiju, pa posle izvesnog vremena, da bi izbegao da ga uoče, polete na uzengiju Heraklovih konja kao mrav ili muva ili pčela.[3] Herakle, kome je Atena skrenula pažnju, prepoznade Periklimena i poteže svoju batinu, na što se Periklimen. pretvori u orla i pokuša da mu iskopa oči, ali mu se strela sa Heraklovog luka iznenada zabode pod krilo. On polete k zemlji, a dok je padao, strela mu prođe kroz vrat i dokrajči ga. Neki kažu da je odleteo čitav, a da je Herakle napao Posejdona nekom drugom prilikom, posle ubistva Ifita, kad Nelej nije pristao da ga očisti od greha, a da se borba sa Hadom odigrala u drugom Pilu, u Elidi, kad su Herakla izazvali da ukrade Kerbera bez odobrenja.[4]

d) Herakle je grad Mesenu ostavio Nestoru da ga sačuva za Heraklove naslednike, imajući na umu da Nestor nije učestvovao u krađi Gerionovog krda; ubrzo Herakle zavole Nestora više od Hilada i Jolaja. Nestor je bio prvi čovek koji se zakleo Heraklovim imenom.[5]

e) Iako su sami obnovili grad Pil, Eliđani su, koristeći se njihovim nepovoljnim položajem, građanima Pila zagorčavali život bezbrojnim sitnicama. Nelej je bio veoma strpljiv sve do jednog događaja. On je naime, poslao dvokolice sa četiri konja pobednika da učestvuju u takmičenju za tronožac na Olimpijskim igrama. Međutim Augeja ih zadrža, a kočijaše posla kući pešice. Na to Nelej naredi Nestoru da pođe u pohod i opustoši eliđansku ravnicu. Nestor je uspeo da opljačka i otera pedeset krda goveda, pedeset stada ovaca, pedeset krda svinja, pedeset stada koza i sto pedeset kestenjastih kobila, većinu sa ždrepcima, tukući usput Eliđane koji su pokušavali da mu se suprotstave; tako je okrvavio mač u svojoj prvoj bici. Nelej sada sazva sve građane Pila kojima su Eliđani ponešto dugovali, pa, ostavivši lavovski deo Nestoru, podeli građanima plen i prinese bogate žrtve bogovima. Tri dana kasnije Eliđani su se približili Pilu, do zuba naoružani, a među njima su se nalazili i sinovi Moliona koji su nasledili njihova imena. Ali Atena u toku noći opomenu građane Pila i opremi ih za borbu. Kad je bitka počela, Nestor, koji se borio kao pešak, obori eliđanskog vojskovođu Amarinkeja, pa, dočepavši se njegovih dvokolica, projuri kao oluja kroz

redove Eliđana, zarobi još pedesetak dvokolica i poubija stotinu ljudi. I Molioni bi poginuli od njegovog munjevitog mača, ali ih Posejdon obavi neprozirnom maglom i tako izvuče. Eliđani, koje su žestoko gonili Nestorovi vojnici, pobegoše čak do Olenske stene, gde ih Atena pozva da stanu.[6]

f) Zatim je sklopljeno primirje, Amarinkej je sahranjen u Buprasiju uz pogrebne igre na kojima je učestvovao veliki broj građana iz Pila. Molioni pobediše u trci kočija na taj način što Nestoru preprečiše prolaz, ali on pobedi u svim drugim veštinama: u pesničenju i rvanju i u bacanju džilita. Istini za volju, Nestor je sam bio jedini svedok svojih dela o kojma je mnogo brbljao u starosti, jer mu je Apolon milostivo poklonio godine života kojih su njegovi ujaci bili lišeni, te je živeo tri stotine godina i nijedan ga savremenik nije nadživeo da bi njegove reči mogao da potvrdi ili porekne.[7]

1. Pausanija: II, 2, 2; III, 26. 6 i V, 3, 1; Apolodor: II, 7. 3; Diodor sa Sicilije: IV, 68;
2. Pausanija: VI, 25, 3; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XI. 689; Hesiod: Heraklov štit 359; Pindar: Olimpijske ode X, 30—1; Homer: Ilijada V, 392; Ceces: O Likojronu 39;
3. Apolonije sa Roda: I, 156—60; Eustatije uz Homerovu Odiseju XI, 285; Sholijast uz Homerovu Ilijadu II, 336 i XI, 283;
4. Apolodor: I, 9, 9; Hesiod. navodi ga Sholijast uz Apolonija sa Roda I, 156; Ovidije: Metamorfoze XII, 548;Higin: Fabula 10: Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode IX, 30;
5. Pausanija: II, 18, 6; Filostrat: Heroika 2;
6. Pausanija: VI, 22, 3; Homer: Ilijada XI, 671 i 761;
7. Homer: Ilijada. XXIII, 630—42; Higin: Fabula 10.

*

1. Zauzimanje Pila bilo je, izgleda, još jedan događaj u ahajskom nadiranju na Peloponez u trinaestom veku. Hera, Posejdon, Had i Arej, starija božanstva, pomagala su Elidi; mlađa, Atena, rođena iz Zeusove glave i Herakle, Zeusov sin, bili su joj protivnici. Heraklova pobeda nad Periklimenom, koji menja oblik, može da znači ukidanje prinošenja na žrtvu dečaka o novoj godini; Periklimenova moć da se pretvara u obličja drveta koja označavaju trinaest meseci u stvari se odnosi na ritual kroz koji prolazi interrex; svaki mesec je bio predstavljen jednim drvetom kao simbolom, od divlje masline do mirte (vidi 52, 3 i 169, 6). Ranjavanjem Hada, Herakle postaje pobednik određen da iskuša umiranje i postane besmrtan (vidi 145, h); štaviše, po Homeru (Ilijada V, 319) on je ranio Hada »kod Pila, na razbojištu prekrivenom leševima« — što isto tako može da znači: »na kapiji među mrtvima«; ta kapija značila je podzemni svet, a ono se nalazilo na dalekom zapadu (vidi 170, 4). Ako je tako, onda je Had, koga je Herakle porazio na svetom ostrvu Eriteji, Kronov zamenik (vidi 132, d), a to je sukob istovetan sa onim iz dvanaestog dela, kada je poharao pakao. Homer opisuje saveznike, građane Pila, kojima pomaže Atena — kao Ahajce, iako je Nelejeva dinastija u stvari bila ajolska (Ilijada XI, 617 i 716).

2. Opis kako Herakle ranjava Heru u desnu dojku, sa strelom trokrakog vrška, u stvari je alegorija na dorski pohod na zapadni Peloponez; tada su tri plemena, koja su sebe zvala Heraklovim sinovima, podvlastili eliđansku Boginju (vidi 146, 1).

140 HIPOKOONTOVI SINOVI

Herakle je odlučio da napadne Spartu i kazni Hipokoontove sinove. Oni nisu pristali da ga očiste od greha posle Ifitove smrti i borili su se protivu njega pod zapovedništvom Nelejevim, a povrh toga ubili su mu i prijatelja Ojona. Dogodilo se da je Ojon, Likumnijev sin, koji je pratio Herakla u Spartu, šetao po gradu kad iz Hipokoontove palate izlete ogroman molosinski pas i nalete na njega; da bi se odbranio, Ojon baci kamen i pogodi psa u njušku. Uto izleteše Hipokoontovi sinovi i izudaraše ga tojagama. Herakle, s drugog kraja ulice, potrča Ojonu u pomoć, ali stiže prekasno. Ojon je bio na smrt premlaćen, a Herakle, ranjen u lakat i bedro, pobeže u svetilište eleusinske Demetre u blizini planine Tajget, gde mu Asklepije izvida rane.[1]

b) Pošto je naoružao malu vojsku, Herakle se sad uputi u Tegeju, u Arkadiji, i tamo zamoli Alejevog sina Kefeja da mu se pridruži sa svojih dvadeset sinova. Kefej prvo odbi Herakla strepeći za sigurnost Tegeje za vreme svog odsustva, ali Herakle, kome je Atena svojevremeno dala uvojak Gorgonine kose u jednom bronzanom vrču, pokloni uvojak Kefejevoj kćeri Ajropi; u slučaju da grad bude napadnut, reče on, ona treba tri puta da pokaže uvojak sa zidina grada okrenuvši leđa neprijatelju, i on će smesta pobeći. Međutim, kao što su događaji pokazali, Ajropa nije imala potrebe da upotrebi čaroliju.[2]

c) Tako se Kefej pridruži pohodu na Spartu, u kome su zlom srećom pali i on i njegovih sedamnaest sinova. Neki tvrde da je tada poginuo i Ifikle, ali pre će biti da je to bio Argonaut Ajtoljanin, koji se takođe zvao Ifikle, nego Amfitrionov sin. Heraklova vojska je pretrpela još nekoliko nedaća dok su Spartanci izgubili Hipokoonta i njegovih dvanaest sinova i veliki broj drugih ljudi visokoga roda; sam grad je zauzet na juriš. Herakle je zatim vratio Tindareja na presto, ostavljajući mu nasledno prvenstvo.[3]

d) Pošto Hera, iz neobjašnjivih razloga, nije bila protivu Herakla u ovom pohodu, Herakle joj sagradi ćivot u Sparti i prinese joj na žrtvenik koze, jer drugih životinja nije imao pri ruci. Zato su Spartanci jedini Grci koji Heru zovu »ona koja jede koze« i prinose joj koze na žrtvu. Herakle podiže hram i Ateni časnih zasluga, a na putu za Terapnu sagradi Asklepiju ćivot u spomen na ranu pod pazuhom. Ćivot u Tegeji nazvan »Zajedničko zdravlje Arkađana« značajan je po Heraklovoj statui sa ranom na bedru.[4]

1. Apolodor: II, 17, 3; Pausanija: III, 15. 3; 19, 7; III, 20, 5 i VIII. 53, 3:
2. Apolodor: loc. cit.; Pausanija: VIII, 47, 4;
3. Apolodor: loc. cit.; 1 III. 10, 5; Diodor sa Sicilije; IV. 33;
4. Pausanija: III, 15, 7; III, 19, 7 i VIII, 53, 3.

*

1. Ovde mit o Heraklu prelazi u Sagu, a unet je i pseudomit da bi se objasnile neobičnosti kao što je ona o Heri, kojoj prinose na žrtvu koze, Asklepiju i rani ispod pazuha, Heraklu sa ranjenim bedrom i činjenica da Tegeju dugo vremena niko nije pokušavao da osvoji. Međutim, Herine divlje žene su jedanput pojele Zagreja Zeusa i Dionisa u obliku divlje koze; Asklepijeva je statua, verovatno, držala lek u šaci; Herakla je, verovatno, divlji vepar ranio u bedro (vidi 157, e), a Tegejci su svakako istakli Gorgoninu glavu na kapijama grada kao proročku čaroliju. Napasti tako zaštićen grad značilo bi isto što i napasti devicu-boginju Atenu; to sujeverje su naročito podržavali Atenjani.

2. Kad god je Herakle ostavljao u nasleđe neki ahajski, ajtolski, sicilijanski ili pelaški grad svojim potomcima, ovim su se docnije pravdale okupacije kasnijih dorskih osvajača (vidi 132, q i 6; 143, d; i 146, e).

141 AUGA

Tegejski kralj Alej bio je sin Afejdanta, a oženio se Neajrom, kćerkom Perejevom, koja mu je rodila Augu, Kefeja, Likurga i Afidamanta. U jednom drevnom svetilištu Ateni Aleji, koje je Alej osnovao u Tegeji, još uvek postoji Boginjina postelja.

b) Kad je Alej, posetivši Delfe, saznao u proročištu da će Neajrina dva brata umreti od ruke sina njene kćeri, on požuri kući da postavi Augu za Ateninu sveštenicu i zapreti joj da će je ubiti ako izgubi devojaštvo. Da li je Herakle svratio u Tegeju na prolazu kad je išao da se bori protiv kralja Augeje, ili kad se vraćao iz Sparte, ne zna se tačno; ali, u svakom slučaju, Alej ga je ljubazno primio i ugostio u Ateninom hramu. Medutim, Herakle, rumen od vina, silova devičansku sveštenicu kraj fontane na severnoj strani svetilišta, a pošto Auga nije ni vikala niti se branila, smatra se da se sastala s Heraklom po dogovoru.[2]

c) Herakle je produžio svoj put i u Stimfalu sa Partenopom, Stimfalovom kćerkom, začeo Eureja; u međuvremenu izbi kuga i glad u Tegeji, a Alej saznade od Pitonke da se na Ateninom zabranu dogodio zločin. On ode tamo i zateče Augu uveliko noseću. Iako je Auga plakala i tvrdila da ju je Herakle silovao u pijanstvu, Alej joj ne poverova. On je odvuče na pijacu, gde ona pade na kolena pred hramom Ejlejtija, koji je postao čuven po slici »Auga na kolenima».[3] Aleja beše stid da javno ubije kćerku, te nagovori kralja

Nauplija da je on udavi. Nauplije, po dogovoru, krete sa Augom za Naupliju, ali nju porođajni bolovi snađoše na planini, te zamoli za izvinjenje i zađe u šumu. Tu dade život sinu i sakri ga u žbunje, pa se vrati Naupliju, koji je strpljivo očekivaše pred šumom. Nauplije u stvari nije ni nameravao da je ubije, jer je za nju, budući da je princeza, mogao dobiti visoku cenu na trgu robova. Tako Nauplije prodade Augu nekim karijskim trgovcima koji su se upravo pojavili u Naupliji i koji je tu, odmah, prodadoše Teutrantu, kralju misijske Teutranije.[4]

d) Auginog je sina hranila srna na planini Parteniji (on je tu kasnije imao svoj sveti zabran); našli su ga kravari, dali mu ime Telef i odveli ga svom gospodaru kralju Koritu. U to vreme, Koritovi pastiri slučajno nađoše i Atalantinog sina začetog sa Meleagarom, koji je ostavljen na istoj planini: oni mu dadoše ime Partenopaj, što znači "sin device", zato što je Atalanta i dalje tvrdila da je devica.[5]

e) Kad je Telef odrastao, on ode u Delfe da od proročišta sazna nešto o svojim roditeljima. Rekli su mu: »Navezi se na more i potraži kralja Teutranta iz Misije«. Telef u Misiji nađe Augu udatu za Teutranta, i od njega saznade da mu je ona majka, a Herakle otac; u to je mirne duše mogao da veruje, jer nijedna žena nije Heraklu rodila sina koji je više ličio na oca. Teutrant onda dade Telefu svoju kćerku Argiopu za ženu i odredi ga za naslednika kraljevine.[6]

f) Drugi kažu da je Telef pobio svoje ujake Hipotoja i Nereja, i otišao ne govoreći nikom ništa u Misiju, u potragu za majkom. »Ćutanje Telefovo« je ušlo u poslovicu; ali Partenopaj je išao sa njim kao tumač.[7] Dogodilo se da se glasoviti Argonaut Idaj baš u to vreme pripremao da se dočepa prestola u Misiji, i Teutrant u očajanju obeća Telefu da će mu dati vlast i kćer usvojenicu za ženu, ako otera Idaja. Na to Telef, uz pomoć Partenopajevu, otera Idaja jednom jedinom bitkom. Međutim, Teutrantova kći usvojenica beše Auga. Niti je ona prepoznala Telefa, niti je on u njoj video svoju majku. Verna uspomeni na Herakla, ona sakri mač u svoju spavaću sobu prve bračne noći, i ubila bi Telefa kad joj je ušao da bogovi nisu poslali ogromnu zmiju među njih. Auga baci mač u stranu i priznade da je htela da ga ubije. Ona poče prizivati Herakla; a Telef, koji beše na ivici da počini materoubistvo, odjednom, u nadahnuću, uzviknu: »Oh, majko, majko!« Oni padoše jedno drugom u naručje plačući, i, sledećeg dana, vratiše se u svoj rodni kraj praćeni Teutrantovim blagoslovom. U Pergamu se mogao videti Augin grob pored reke Kaik. Pergamci su tvrdili da su poreklom Arkađani, iseljenici, koji su za Telefom prešli u Malu Aziju; oni Telefu prinose žrtve kao heroju.[8]

g) Drugi kažu da se Telef oženio Astiohom ili Laodikom, kćerkom trojanskog Prijama. Neki opet kažu da je Herakle obležao Augu u Troji kad je otišao po Laomedonove besmrtne konje. Ima ih koji pričaju da je Alej zatvorio Augu i njeno dete u kovčeg i prepustio ih talasima, i da je kovčeg, pod brižljivom Ateninom zaštitom, lako doplovio do Male Azije i bio izbačen na obalu u blizini reke Kaik, a tu se kralj Teutrant oženio Augom i usvojio Telefa.[9]

h) Teutrant je jednom zgodom lovio na planini Teutrant i gonio ogromnog vepra. Vepar pobeže u hram Artemide Ortosijske. Taman da kroči unutra, kad vepar povika: »Poštedi me, gospodaru! Ja sam Boginjin mezimac!« Teutrant ne obrati pažnju na to, već ubi vepra i tako duboko uvredi Artemidu. Ona vrati vepru život, a Teutranta kazni leproznim krastama i posla ga da sumanut luta planinskim visovima. Ali Teutrantova mati Leukipa pohita u šumu povevši sa sobom i proroka Poliejda, i umiri Artemidu bogatim žrtvama. Teutrant bi izlečen kamenom antipatom od lepoznih krasta koji se oduvek mogao naći na vrhu planine Teutrant; Leukipa podiže oltar Artemidi Ortosijskoj i dade da se napravi vepar od zlata. Taj vepar bio je snabdeven mehanizmom i kad bi ga gonili, on se sklanjao u hram i izgovarao reči: »Spasi me!«[10]

i) Kad je Herakle bio u Arkadiji, on je obišao i planinu Ostrakinu i tamo obležao Fijalu, kćerku junaka Alkimedona. Kad ona rodi sina Ajhmagora, Alkimedon i nju i dete istera iz pećine ne bi li umrli od gladi u planini. Ajhmagora je tužno plakao a dobroćudna kreštalica odlete da nađe Herakla. Ona je podražavala zvuk detinjeg plača i tako Herakla dovede do drveta gde je sedela Fijala, koju je njen svirepi otac ostavio vezanu. Herakle ih oboje izbavi, a dete odraste u čoveka. Obližnji izvor se od tada zove Kisa — po kreštalici.[11]

1. Apolodor: III, 9, 1; Pausanija: VIII, 4, 5—6 i 47, 2;

2. Alkidamant: Odisej 14—16; Diodor sa Sicilije: IV, 33; Apolodor: II. 7, 4; Pausanija: VIII, 4, 6 i 47, 3;
3. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: II, 7, 8; Pausanija: VIII, 48, 5;
4. Kalimah: Himna Delu 70; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: I, 7, 4 i III, 9, l;
5. Pausanija: VIII, 54, 5; Apolodor: III, 9, 1; Diodor sa Sicilije: IV, 33; Higin: Fabula 99;
6. Pausanija: X, 28, 4; Alkidamant: Odisej 14—16; Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc. cit.;
7. Higin: Fabula 244; Aristotel: Poetika 24, 1460 a; Aleksid, navodi ga Atenaj: X, 18, 421 d; Amfid, navodi ga Atenaj: VI, 5, 224 d;
8. Pausanija: I, 4, 6; V, 13, 2 1 VIII, 4, 6;
9. Higin: Fabula 101; Dlktij sa Krete: II, 5; Hesiod: Oxyrhynchus Papyrus 1350, Fragmenat 1; Hekataj, navodi ga Pausanija: VIII, 4, 6; Euripid, navodi ga Strabon: XIII, 1, 69;
10. Plutarh: O rekama 21;
11. Pausanija: VIII, 12, 2.

*

1. Atenina postelja u Tegeji i Heraklovo silovanje njene sveštenice Auge poistovećuju Atenu sa Neit ili Anatom, orgastičkom Boginjom Mesec, čije su se sveštenice jedanput godišnje obredno venčavale sa svetim kraljem da bi osigurale dobru žetvu. Tragovi ovog običaja nađeni su u Heraklovom hramu u Rimu, gde se njegova nevesta zvala Aka. Na Peloponezu je to bila Bela Boginja Ako — a u Jerusalimu su se pre verske reforme Izgnanstva u septembru, izgleda, venčavali Visoki sveštenik, predstavnik Jehove, i boginja Anata. Profesor Rafael Patam prikupio je podatke o takvim jerusalimskim venčanjima u svome delu Čovek i hram (str. 88—94, London 1947). Božanska deca za koju se smatralo da su rođena u takvim obrednim brakovima bila su žitni duhovi sledeće godine; tako je Atena Alea — žitna boginja, pokroviteljka mlinova. Mnogobrojni sinovi koje je Herakle izrodio sa nimfama dokazuju preovlađivanje te teorije. Pripisuju mu samo jednu suludu kćer, Makariju (»blažena«). Mit o Augi priča o arkađanskoj seobi u Misiju, verovatno pod pritiskom Ahajaca, a i o tegejskim svetkovinama u čast novogodišnjeg Boga u vidu srne, koji je, prema Hesiodovom fragmentu, imao dvojnika u Troadi.

2. Činjenica da su Auga i njeno dete u kovčegu doplovili do ušća reke Kaik — taj prizor je predstavljen na oltaru u Pergamu i na pergamskom kovanom novcu — samo potvrđuje da je kult Auge i Telefa došao u Misiju zajedno sa tegejskim kolonistima i da se smatralo da je Auga, kao Mesečeva Boginja, došla u svom čamcu oblikovanom kao mlad mesec na proslavu nove godine. Atenini preobražaji od orgastičke neveste do časne device-ratnika uneli su zbrku u ovu priču. U nekim verzijama Teutrant postaje Augin mladoženja, a u drugim on je pobožno usvaja kao kćer. Higinova verzija se zasniva na kasnijoj umetničkoj drami.

3. Mit o zlatnom vepru delom objašnjava da su sveštenici imali pravo poseda nad kamenom antipathes na planini Teutarant: a delom se, po svoj prilici, odnosi na misijski običaj izvođenja rituala osvete za pogibiju Adonida, koga je ubio Apolon u obliku divljeg vepra. Izgleda da je onaj ko je igrao ulogu Adonida, ogrnut kožom divljeg vepra sa pozlaćenim zubima, mogao da se spase od svojih gonilaca ako se skloni u svetilište Apolonove sestre Artemide. U Tegeji, rodnom gradu Auginom, izgleda da su kraljeve obično ubijali veprovi (vidi 140, 1 i 157, e).

4. Fijalin doživljaj sa kreštalicom je anegdotska maštarija koja se, verovatno, isprela oko imena izvora, po svemu sudeći nekada posvećenom Totemu ptice kreštalice.

142 DEJANEIRA

Pošto je proveo četiri godine u Feneju, Herakle odluči da ode sa Peloponeza. Na čelu jakih arkađanskih snaga on zaplovi za Kalidon u Ajtoliji i odluči da se tu nastani. Kako u to vreme nije imao ni

zakonitih sinova ni žene, on se udvarao Dejaneiri, koju su smatrali Ojnejevom kćerkom, da bi na taj način održao obećanje koje je dao duhu njenog brata Meleagara. Ali Dejaneira je, u stvari, bila kći boga Dionisa i Ojnejeve žene Alteje, što je postalo jasno kad je Meleagar umro a Artemida pretvorila njegove plačljive sestre u biserke, Dionis je tada nagovorio Artemidu da dozvoli Dejaneiri i njenoj sestri Gorgi da se vrate u ljudsko obličje.[1]

b) Mnogi prosci su došli u Ojnejevu palatu u Pleuron da zatraže ruku Dejaneire, koja je vozila dvokolice i bavila se ratničkom veštinom; ali su svi redom odustajali kad bi videli da su im suparnici Herakle i rečni bog Aheloj. Svima je bilo dobro poznato da se besmrtni Aheloj pojavljivao u tri oblika: kao bik, kao pegava zmija i kao bik s ljudskom glavom. Potoci vode su se neprestano slivali s njegove čupave brade i Dejaneira bi pre umrla nego što bi se udala za njega.[2]

c) Herakle, kad ga je Ojnej pozvao u dvor da se izjasni o prosidbi, hvalio se da će Dejaneira, ako se uda za njega, imati Zeusa za svekra, a povrh toga uživaće i deo slave njegovih dvanaest dela. Aheloj (u tom trenutku u obliku bika sa ljudskom glavom) rugao se ovome, napominjući istovremeno da je on dobro poznata ličnost, otac svih grčkih voda, a ne nepoznati stranac kao Herakle, i da je proročište u Dodoni obavezalo sve posetioce da mu prinose žrtve. Zatim se strogo obratio Heraklu: »Ti ili nisi Zeusov sin, ili ti je majka bila bludnica!« Herakle pobesne. »Ja sam bolji u borbi nego u raspravljanju«, rekao je on, »i neću da čujem ikoga da vređa moju majku!«

d) Aheloj zbaci sa sebe zelenu odeću i poče da se rve sa Heraklom, dok ga Herakle ne tresnu o zemlju, na šta se Aheloj brzo pretvori u pegavu zmiju i odgmiza. »Pegava zmija u mojoj kolevci!« nasmeja se Herakle i priđe da je ščepa za gušu. Sad se Aheloj pretvori u bika i poče da navaljuje; Herakle se spretno izmače u stranu i dohvativši ga za oba roga, slomi mu ih. Aheloj se povuče bedno osramoćen, i prikri svoju povredu vencem vrbinih grančica.[3] Neko kaže da je Herakle vratio Aheloju slomljen rog u zamenu za rog koze Amalteje, a neko, opet, da ga je poklonio Ojneju kao svadbeni dar.[4] Drugi pričaju da je u vreme obavljanja svojih dela Herakle poneo taj rog u Tartar. Hesperide su pre toga rog napunile zlatnim jabukama, te ga on tako darova Plutu, Tihinom pomoćmku.[5] Rog se otada zvao kornukopija (»Rog izobilja«).

e) Pošto se oženio Dejaneirom, Herakle sa Kalidoncima pođe na tesprotski grad Efiru — kasnije Kihiru — pobedi i ubi kralja Fileja. Među zarobljenicima beše i Filejeva kći Astioha — i s njom Herakle izrodi Tlepolema, ali neki tvrde da je Tlepolemova mati bila kćerka Amintore Astidameja, koju je Herakle oteo iz elajske Efire, grada čuvenog po svojim otrovima.[6]

f) Po savetu jednog proročišta, Herakle je poslao poruku svom prijatelju Tespiju: »Zadrži sedam svojih sinova u Tespiji, pošalji trojicu u Tebu i naredi ostaloj četrdesetorici da nasele Sardiniju!« Tespija posluša. Potomci onih koji su otišli u Tebu još su uvaženi i poštovani u tom gradu; oni koji su ostali u Tespiji zvali su se Demuhi i vladali su gradom do u klasično doba. Snage koje je Jolaj poveo u Sardiniju, uključujući Tespijance i Atenjane, bile su prva grčka kolonijalna ekspedicija čiji su kraljevi bili poreklom iz naroda. Pošto je u bici pokorio stanovništvo Sardinije, Jolaj podeli ostrvo na provincije, posadi masline i učini ostrvo tako plodnim da su Kartaginjani od tada bili spremni da podnesu ogromne žrtve i opasnosti samo da bi ga zaposeli. Jolaj je osnovao grad Olbiju i pomogao Atenjanima da osnuju Ogrilu. Tespijevi sinovi koji su Jolaja smatrali svojim drugim ocem, složiše se da se kolonisti nazovu Jolajima; otada su Jolaji prinosili žrtve ocu Jolaju, baš kao što Persijarici prinose ocu Kiru. Govorilo se da se Jolaj vratio u Grčku, preko Sicilije, gde su se neki od njegovih drugova nastanili i ustanovili odred u čast heroja Jolaja; ali, kako Tebanci kažu, ko bi znao da li je to tačno kad se niko od kolonista nije vratio.[7]

g) Tri godine kasnije, na jednoj gozbi, Herakle se naljuti na mladog Ojnejevog rođaka, Arhitelovog sina, koga nazivaju različitim imenima, Eunom, Eurinom, Enom, Arhija ili Hajrija. Dečaku naložiše da Heraklu polije da opere ruke, a on nespretno prosu vodu po nogama. Herakle udari dečaka po uvu malo jače nego što je želeo i ubi ga. Iako je Arhitel shvatio to kao nesretan slučaj i oprostio mu, Herakle ipak odluči da se oduži i kazni sebe izgnanstvom. On je sa Dejaneirom i svojim i njenim sinom Hilom otišao u Trahin Amfitrionovom nećaku Keiku.[8]

h) Slično se dogodilo i u Fliji, gradu koji leži na istoku Arkadije, kad se Herakle vratio iz vrta Hesperida. Nezadovoljan pićem koje su stavili pred njega, on je Kijata, vinotoču, čvoknuo samo jednim prstom, ali ga je ipak ubio. Naspram Apolonovog hrama podignuta je kapela u spomen Kijatu.[9]

i) Neki kažu da se Herakle rvao sa Ahelojem pre no što je ubio Ifita, i da je zbog toga došao u Trahin; drugi da je tamo otišao u vreme svog prvog izgnaristva iz Tirinta.[10] U svakom slučaju, on je sa

Dejaneirom došao do reke Euena, neobično nabujale od kiša, kad im pristupi kentaur Nes, i reče kako su bogovi jedino njega ovlastili da prevozi preko reke, i to zbog njegove čestitosti. On ponudi da uz malu nagradu prenese Dejaneiru, neukvašenu, na drugu obalu dok Herakle prepliva reku. Herakle pristade, plati Nesu za prevoz i baci svoju tojagu i luk preko reke, pa zapliva. Nes, međutim, umesto da se drži pogodbe, poče da trči u suprotnom pravcu, noseći Dejaneiru u naručju; zatim je baci na zemlju i pokuša da je siluje. Ona poče da zove u pomoć, a Herakle brzo dohvati svoj luk nanišani i prostreli Nesu grudi sa daljine od pola milje.

j) Izvukavši strelu, Nes reče Dejaneiri: »Ako pomešaš seme koje sam prosuo po zemlji sa krvlju iz moje rane i dodaš maslinovog ulja, pa tajno natopiš Heraklovu košulju tom mešavinom, nikad se više nećes požaliti na njegovo neverstvo.« Dejaneira brzo pokupi što joj je rečeno u jedan mali vrč, zapečati ga i uze da ga čuva dobro ne progovorivši o tome ni reči Heraklu.[11]

k) Po drugom tumačenju, Nes je ponudio Dejaneiri vunu natopljenu svojom krvlju i rekao joj da je utka u Heraklovu košulju. Treći opis ovog događaja glasi da je on dao Dejaneiri svoju košulju kao ljubavni dar i da je pobegao do obližnjeg plemena Lokriđana i tamo umro od rane; međutim telo mu je trunulo nepokopano u podnožju Gore Tafijas, tako da je okužio okolinu mirisom truleži, pa su stoga Lokriđani nazvani Ozolcima. Izvor pored koga je izdahnuo bazdi na lešinu i sadrži u sebi tragove zgrušane krvi.[12]

l) Sa Dejaneirom Herakle je već bio izrodio Hila, Ktesipa, Glena i Hodita, a takođe i Makariju, svoju jedinu kćer.[13]

1. Diodor sa Sicilije: IV, 34; Apolodor: I, 8, 1 i II, 7, 5; Bakhilid: Epinicia V, 165; Antonije Liberal: Preobraženja 2;
2. Ovidije: Metamorfoze IX, 1—100; Apolodor: I, 8, 1; Sofokle: Trahinjanke 1;
3. Ovidije: loc. cit., Efor, navodi ga Makrobije: IV, 18; Ceces: O Likofronu 50;
4. Apolodor: loc. cit. 1 II, 7, 5; Ovidije: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 35; Strabon: X, 2, 19;
5. Higin: Fabula 31; Laktantije o Statijevoj Tebaidi IV, 103;
6. Strabon: VII, 7, 5 i 11; Apolodor: II, 7,6; Diodor sa Sicilije: IV, 36; Pindar: Olimpijske ode VII, 23 uz sholijast; Homer: Ilijada II, 658—61) 1 Odiseja I, 259—61;
7. Apolodor: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: IV, 29—30; Pausanija: VII, 2, 2; X, 17, 4 1 IX, 23, 1;
8. Diodor sa Sicilije: IV, 36; Apolodor: toc. cit.; Ceces: O Likofronu 50; Eustatije uz Homerovu Ilijadu str. 190(1; Sholijast uz Sofoklove Trahinjanke 39;
9. Pausanija: II, 13, 8;
10. Sofokle: Trahinjanke 1—40; Pausanija: I, 32, 5;
11. Apolodor: II, 7, 6; Sofokle: Trahinjanke 555—61; Ovidije: Metamorfoze IX, 101; Diodor sa Sicilije: IV, 46;
12. Sholijast uz Horatijeve Epode III; Ovidije: loc. cit.; Pausanija: X, 38, 1; Strabon: IX, 4, 8:

*

1. Priča o Meleagarovim sestrama treba da objasni kult Artemidinih biserki na Leru (vidi 80, 3).

2. Dejaneirina ljubav prema ratu otkriva da je ona predstavnica Atene, olimpijske Boginje bitke, sa kojom se Herakle ženio pod raznim okolnostima (vidi 141, 1).

3. Heraklovo takmičenje sa Ahelojem, slično Tesejevom sa Minotaurom, treba shvatiti kao deo rituala kraljevske svadbe. Bik i zmija predstavljaju godinu u opadanju i podmlađivanju — »bik koji je zmijin otac i zmija koja je sin bika« — a Herakle savladava godinu. Bikov rog, koji se od najranijih dana smatrao središtem plodnosti, ustoličavao je kandidata na kraljevstvo kad bi ga osvojio u borbi sa pravim bikom, ili sa protivnikom prerušenim u bika. Vavilonski junak Enkidu, Gilgamešov brat, poklonik kraljice Neba, koji nije bio besmrtan, dohvatio je nebeskog bika za rogove i ubio ga mačem; osvajanje Kornukopije bio je svadbeni zadatak postavljen velikom junaku Pereduru u Mabinogionu (vidi 148, 5). Na Kreti je kult bika nasledio kult divlje koze, čiji je rog imao istu moć. Ali izgleda da su ikonu koja je prikazivala ritualno takmičenje Grci tumačili kao Heraklovu borbu sa rekom Aheloj; to je, naime, nasipanje i isušivanje

Paraheloita, dela zemljišta koje je postalo od mulja što ga je nanosila reka Aheloj. Nanos je polako počeo da spaja Ehinska ostrva sa kopnom, pa su tako nastale površine odradive zemlje, Heraklu su se često pripisivali ovakvi i slični inženjerski radovi (Strabon: X, 2, 19; Diodor sa Sicilije: IV, 35). Žrtve koje je odredilo dodonsko proročište teško da je trebalo prinositi reci Aheloj; pre će biti da su bile namenjene Aheloidi — Mesečevoj Boginji koja »otklanja bol«.

4. Eunom i Kijat su bili deca zamenici svetog kralja, žrtvovani na izmaku njegove vladavine.

5. Nesov pokušaj da otme Dejaneiru podseća na prizore sa Pejritojevog venčanja, kada je Tesej (atenski Herakle) spasavao Hipodameju od nasilništva Kentaura Euritona (vidi 102, d). Pošto su Kentauri ranije slikani kao kozoliki ljudi, ikona sa koje mit potiče verovatno je prikazivala kraljicu kako jaše kozjeg kralja, što je ona činila uoči svoje svete svadbe; ona se u severnoj Evropi proslavlja kao majka svetkovina. Eurition je »krijumčar«:, odomaćen kao glavna ličnost u Aristofanovim komedijama, a još se javlja na svadbenim svetkovinama u severnoj Grčkoj. Najraniji mitski lik krijumčara je sam Enkidu; on upada na Gilgamešovo sveto venčanje sa boginjom Ereh i izaziva ga na boj. Agenor je još jedan smutljivac koji pokušava da otme Andromedu od Perseja sa same svadbene gozbe (vidi 73, 1).

6. Prvi naseljenici Sardinije, neolitski Libijci, uspeli su da se održe na planinskim područjima, a kasniji naseljenici — Krećani, Grci, Kartaginjani, Rimljani i Jevreji — pokušavali su da se održe u primorskim oblastima, ali bi ih malarija dotukla. Tek poslednjih nekoliko godina smrtnost je opala prskanjem baruština otrovom protivu legla komaraca.

7. »Ozolski« (»smrdljiv«), nadimak za Lokriđane naseljene u blizini Fokide, za razliku od njihovih rođaka iz Opunta i Epizefirana, odnosi se verovatno na njihov običaj da nose neuštavljenu kozju kožu koja je smrdela na vlažnom vremenu. Sami Lokriđani više su voleli da smatraju da to potiče od reči »ozoi«, »izdanak vinove loze« (Pausanija: X, 38, 1), zato što je vinova loza prvo sađena i gajena u njihovoj zemlji (vidi 38, 7).

143 HERAKLE U TRAHINU

Herakle, koga su i dalje pratili njegovi arkadijski saveznici, stiže u Trahin i tu se nastani za izvesno vreme pod Keikovom zaštitom. Na putu za Trahin, prolazeći zemljom Driopa, koju natkriljuje planina Parnas, on zateče njihovog kralja Tejodamanta, Driopovog sina, kako ore s ujarmljenim volovima.[1] Svima je bilo poznato da Driopi nisu imali pravo na zemlju, te Herakle, gladan, ali tražeći povod za sukob zatraži jednog vola, a kad Tejodamant ne htede da mu ga da, Herakle ga jednostavno ubi. Pošto je zaklao vola i pogostio se mesom, Herakle otme Tejodamantovog malog sina Hilada, čija majka beše nimfa Menodika, Orionova kći.[2] Neki smatraju da je Hiladov otac bio Keik, ili Eufem ili Tejomen, a tvrde da je Tejodamant bio onaj orač sa Roda koji je izdaleka proklinjao Herakla dok je prinosio na žrtvu jednog od njegovih volova.[8]

b) Izgleda da je Filant, Tejodamantov naslednik, naneo štete Apolonovom hramu u Delfima. Naljućen u Apolonovo ime, Herakle ubi Filanta i odvede sa sobom njegovu kćerku Medu; ona mu rodi Antioha, osnivača atenske deme, koja je po njemu dobila ime.[4] Zatim Herakle istera Driope iz njihovog grada na planini Parnasu, i predade grad Melejancima, koji mu behu saveznici. Glavne vođe Driopa poslao je u Delfe da budu sluge u svetilištu; ali kako Apolon nije imao nikakve koristi od njih, poslaše ih dalje na Peloponez, gde nađoše zaštitu kod velikog kralja Euristeja. Po njegovom naređenju, oni uz pomoć drugih izbeglica njihovih sunarodnika sagradiše tri grada, Asinu, Hermionu i Ejon. Od preostalih Driopa neki su pobegli na Euboju, a drugi na Kipar i na ostrvo Hint. Jedino su se ljudi iz Asine dičili imenom Driopi; oni su podigli svetilište svom praocu Driopu, postavili u njemu jedan njegov stari lik i svetkovali misterije u njegovu čast svake druge godine.[5]

c) Driop je bio Apolonov sin sa Dijom, kćerkom kralja Likaona. Dija je iz straha pred ocem sakrila dete u šuplji hrast; odatle mu i ime Driop. Neki, međutim, kažu da je sam Driop doveo svoj narod sa tesalijske reke Sperhej u Asinu, a da je bio sin Sperheja i Nimfe Polidore.[6]

d) Spor oko granica nastao je između građana iz Hestiotide, kojima je vladao kralj Ajginije i Lapita sa planine Olimpa, ranih saveznika Driopa, čiji kralj beše Koron, Kajnejev sin. Doriđani, koje su nadvladali brojniji Lapiti, pobegoše Heraklu i zamoliše ga za pomoć, ponudivši mu zauzvrat trećinu svoje kraljevine; na to Herakle i njegovi saveznici Arkađani potukoše Lapite, svrgnuše Korona, poubijaše većinu njegovih podanika i nateraše Lapite da napuste sporno zemljište. Neki se od njih nastaniše u Korintu. Ajgimije je potom držao Heraklovu trećinu kraljevine i vladao u ime Heraklovih naslednika.[7]

e) Herakle onda ode u Iton, grad Ftiotiđana, u kome se nalazio drevni hram posvećen Ateni. Tu je Herakle sreo Kikna, sina Arejevog i Pelopijinog, koji je stalno nudio veliku cenu gostima koji bi se usudili da mu izađu na dvoboj na dvokolicama. Kako je uvek pobeđivao, Kikno bi im odsecao glave i lobanjama ukrašavao hram svog oca Areja. Uzgred rečeno, to nije bio Kikno, Arejev sin sa Pirenom, koji je bio preobražen u labuda kad je umro.[8]

f) Apolon, ljut na Kikna zato što u zasedi sačekuje i otima stoku koju su slali na žrtvovanje u Delfe, podstače Herakla da prihvati Kiknovu ponudu. Dogovorili su se da Heraklu pomogne njegov kočijaš Jolaj, a Kiknu njegov otac Arej. Herakle, iako to ne beše njegov običaj, obuče uglačane bronzane oklope za butine, koje mu je Hefajst napravio, i neobično izrađen zlatan grudni štit koji mu je dala Atena, a stavi i oklope na ramena. Naoružan lukom, strelom i mačem, sa šlemom i pogolemim štitom kojim ga je snabdeo Hefajst po Zeusovoj naredbi, Herakle se gipko vinu u svoje dvokolice.

g) Atena je sišla sa Olimpa i opomenula Herakla da, iako ga Zeus hrabri da ubije i opljačka Kikna, on samo sme da se brani od Areja, a čak i ako pobedi, ne sme mu oduzeti ni konje ni njegovo sjajno oružje. Ona se zatim pope pored Herakla i Jolaja tresući svojim štitom, a Majka Zemlja jeknu kad kočije krenuše napred. Kikno je terao punom brzinom njima u susret, te se i on i Herakle nađoše na zemlji prilikom sudara mačem o štit. Ipak oni obojica brzo skočiše na noge, i posle kratkog dvoboja Herakle rani Kikna u vrat. On se zatim hrabro suoči sa Arejem, koji baci na njega koplje; ali Atena ga ljutitim pogledom skrenu u stranu. Arej jurnu prema Heraklu s mačem u ruci, ali zauzvrat bi ranjen u bedro; Herakle bi mu zadao još koji udarac da Zeus ne rastavi borce svojim gromom. Herakle i Jolaj opljačkaše zatim Kiknov leš i produžiše svojim putem; Atena je na Olimp vratila onesveslog Areja. Keik je sahranio Kikna u dolini Anaura, ali Apolon zapovedi nabujaloj reci da mu zbriše grob.[9]

h) Neki, međutim, tvrde, da je Kikno živeo u Amfanaju i da ga je Herakle probo strelom ili kraj reke Penej ili kod Pegase.[10]

i) Prošavši kroz Pegasu, Herakle stiže u Ormenij, mali grad u podnožju Gore Pelion, gde kralj Amintor odbi da mu da svoju kćerku Astidameju za ženu. »Ti si već oženjen«, rekao je on, »i prevario si do sada isuviše mnogo princeza da bih mogao da ti poverujem da nećeš prevariti još jednu.« Herakle onda napadne grad, i pošto je ubio Amintora, odvede Astidameju, koja mu rodi Ktesipa, ili, po drugima, Tleptolema.[11]

1. Diodor sa Sicilije: IV, 36; Prob, o Vergilijevim Georgikama III, 6; Sholijast uz Apolonija sa Roda: I, 131;
2. Apolodor: II, 7, 7; Apolonije sa Roda: I. 1212; Higin: Fabula 14;
3. Nikander, navodi ga Antonije Liberal: 26; Helanik, navodi ga sholijast uz Apolonija sa Roda, I, 131 i 1207; Filostrat: Imagines II, 24;
4. Diodor sa Slcilije: IV, 37; PausaniJa: I, 5. 2;
5. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Herodot: VIII, 46; Pausanija: IV, 34, 6 i VIII, 34, t;
6. Ceces: O Likofronu 480; Aristotel, navodi ga Strabon: VIII, 6, 13; Antonije Liberal: Preobražaji 32;
7. Apolodor: II, 7, 7; Diodor sa Sicilije: IV, 37;

8. Euripid: Herakle 389—93; Pausanija: I, 27, 7; Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode II, 82 i X, 15; Eustatijie uz Homerovu Ilijadu str. 254;
9. Hesiod: Heraklov štit 57—138 i 318—480; Higin: Fabula 31; Apolodor: II, 7, 7; Diodor sa Sicilije: IV, 37; Euripid: loc. cit.;
10. Pausanija: 1, 27, 7; Heslod: Heraklov štit 318—180;
11. Diodor sa Sicilije: IV, 37; Strabon: IX, 5, 18; Apolodor: III, 13, 8 1 II, 7, 7—8; Pindar: Olimpijske ode VII, 23, uz sholijast.

*

1. Heraklovo žrtvovanje oračevog vola, Tejodamantova kletva, pojava maloga Hilada u brazdi, sve su to delovi prehelenskog obreda sejanja. Volovska krv je pripadala Boginji Zemlji, kletva je odvraćala božanski gnev od prosutog zrnevlja, dete predstavlja sledeću žrtvu — zapravo Pluta, koga je Demetra rodila Jasiju pošto su uživali jedno drugo tri puta u pooranoj brazdi (vidi 24, a). Tejodamant je duh stare godine, sada uništen. Godišnji pomen i žalopojka zbog sudbine duha — drveta Hilada (vidi 150, d—e) — ovde su pobrkani sa žalopojkom zbog sudbine živog duha.

2. Isterivanje Driopa sa Parnasa koje se pripisuje Heraklu i Dorcima, i njihova seoba u južnu Grčku, dogodilo se izgleda u dvanaestom veku pre nove ere, pre dorske invazije na Peloponez (vidi 146, 1), Heraklov dvoboj sa Kiknom podseća na Pelopovu trku sa Ojnomajom (vidi 109, d—j), drugim Arejevim sinom, takođe dobro pozriatim lovcem na ljudske lobanje. U oba slučaja je pored jednog od kočijaša bila i žena; Ojnomajeva kćerka Hipodameja (radi koje se on i takmičio sa Pelopom) i Atena, koja je, izgleda, ista ličnost — predstavlja takođe buduću nevestu novog kralja. Kikno, kao spartanski Polideuk, kralj je labudovog kulta čija će duša odleteti na krajnji sever (vidi 161, 4).

3. Ajgmijevo ime znači «igranje uloge koze«, a to navodi na misao da se on, verovatno, uoči maja obredno venčao na kozjoj svadbi sa plemenskom kraljicom, i da su se protiv Lapida iz severne Tesalije njegovi Doriđani borili uporedo sa Kentaurima, davnašnjim neprijateljima Lapita, a Kentauri su, kao i satiri, slikani na ranim umetničkim predmetima kao ljudi-koze (vidi 142, 5).

4. Kipsel, tiranin iz Korinta, čuven po svome izgraviranom sanduku, tvrdio je da je poreklom iz lapitske kraljevske kuće Kajneja (vidi 78, 1).

144 JOLA

U Trahinu Herakle izvrši smotru vojske koja je bila sastavljena od Arkađana, Meliejaca i epiknemidskih Lokridajana, i udari na Ojhaliju, da bi se osvetio kralju Euritu zato što je odbio da mu preda Jolu, koju je časno osvojio na takmičenju u streljaštvu. Herakle je svojim saveznicima saopštio samo da je Eurit nepravedno zahtevao danak od Eubojaca. On poruši grad, izrešeta Eurita i njegove sinove strelama, pa pošto sahrani neke svoje drugove poginule u boju, naime Keikovog sina Hipasa, i Argeja i Melana, sinove Likimnijeve, opljačka Ojhaliju i zarobi Jolu.[1] Jola otrpe da joj pred očima pobije celu porodicu, a zatim skoči sa gradskih zidina da se ne bi predala Heraklu; ipak ostade živa, jer joj je široka suknja ublažila pad. Herakle je tada posla sa ostalim ženama iz Ojhalije Dejaneiri u Trahin, a on ode da pohodi eubojsko predgorje Kanaju.[2] Treba napomenuti da je Herakle, pre nego što se oprostio od Dejaneire, objavio proročanstvo; kad se navrši petnaest meseci, suđeno mu je ili da pogine, ili da ostatak života provede u potpunom miru. Ovu vest donela su mu dva goluba iz drevnog proročišta Dodone.[3]

b) Dosta se raspravljalo koji je od nekoliko gradova koji su se zvali Ojhalija bio razoren toga puta: da li onaj u Meseniji, ili u Tesaliji, na Euboji, u Trakiji, ili. u Ajtoliji.[4] Najpre će biti da je to mesenska Ojhalija, jer je Menelajev otac, kralj Driopa Eurit — koji je kao vešt strelac nazvan Apolonovim sinom — došao u Meseniju za vlade kralja Perijera, Ajolovog sina, koji mu je dao Ojhaliju da se u njoj nastani. Ojhalija je dobila ime po Menelajevoj ženi. Tu, u svetom gradu čempresa, prinosile su se žrtve Euritu kao

heroju, čije su kosti čuvane u bronzanoj urni; time su počinjale misterije u čast velike Boginje. Drugi proistovećuju Ojhaliju sa Andanijom, milju udaljenom od čempresovog gaja, gde su se ove misterije ranije održavale. Eurit je bio jedan od heroja koga su Mesanijci pozvali da boravi kod njih kad je Epaminodant ponovo uspostavio peloponeški petrimonijum.[5]

1. Atenaj: XI, 461; Apolodor: 11, 7, 7;
2. Nikija iz Male, navodi ga Plutarh: Uporedne priče 13; Higin: Fabula 35; Sofokle: Tračanke 283; Apolodor: loc. cit.;
3. Sofokle: Trahinjanke 44—5;
4. Homer: Ilijada II, 596 i 730; Odiseja 13—14; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 291; Strabon: IX, 5. 17, i X, 1, 10;
5. Antonije Liberal: Preobraženja 4; Pausanija: IV, 2, 2; 3, 6; 33, 5—6 i 27, 4; Strabon: X, 1. W.

*

1. Eurit je odbio da da Jolu zato što je Herakle bio rob (vidi 135, a). Iako je Jolino samoubistvo sumnjiv podatak — mikenske suknje jesu bile zvonastog oblika, a moj otac je bio očevidac jednog samoubistva u viktorijansko doba koje nije uspelo upravo zbog krinoline. Ipak, ova priča je verovatno potekla sa neke mikenske slike koja je predstavljala Boginju kako nadleće nad vojskom koja napada njen grad. Ime Ojhalija, »kuća od brašna«, kazuje da je Boginja u čiju su čast vršene misterije bila Demetra.

145 APOTEOZA O HERAKLU

Posvetivši memerne oltare i sveti gaj na kenajskom predgorju svome ocu Zeusu, Herakle se pripremio da prinese žrtvu zahvalnicu zbog osvajanja Ojhalije. On je već otpremio Liha Dejaneiri da mu pošalje svečanu košulju i ogrtač kakav je obično nosio u ovakvim prilikama.[1]

b) Dejaneira već odavno udobno smeštena u Trahinu, navikla se bila na Heraklove ljubavnice; ali kad u Joli prepoznade novu Heraklovu ljubavnicu, oseti pre sažaljenje nego mržnju prema kobnoj lepoti koja je prouzrokovala razaranje Ojhalije. Ipak nije joj bilo nepodnošljivo da ona i Jola žive zajedno pod istim krovom. Pošto više nije bila mlada, Dejaneira odluči da upotrebi Nesovu tobožnju ljubavnu čaroliju i obezbedi sebi muževljevu odanost. Pošto mu je otkala novu žrtvenu košulju za svečani povratak, ona oprezno otpečati onaj vrč, potopi parče vune u mešavinu i njome natrlja košulju. Kad je stigao Lih, ona zaključa košulju u sanduk i dade mu ga, govoreći: »Ni po koju cenu ne iznosi košulju na svetlost i toplotu pre nego što dođe čas da Herakle obuče košulju za žrtveni obred«. Lih već beše odjurio punom brzinom na svojim dvokolicama kad Dejaneira ugleda parče vune koje je bacila u sunčano dvorište i sa užasom vide kako vuna gori kao strugotina, a crvena pena klobuča na kamenoj ploči. Shvativši da ju je Nes prevario, ona posla glasnika da vrati Liha pa proklinjući svoju glupost, zakle se da će, ako se Heraklu dogodi zlo i sama poći za njim u smrt.[2]

c) Glasnik je stigao suviše kasno na kenajsko predgorje. Herakle je u to vreme već obukao svoju košulju i prineo na žrtvu dvanaest neukaljanih bikova kao prve plodove svoje pljačke; sve u svemu, do oltara je doterao mešovito krdo od stotinu grla. Sipao je vino iz vrča na oltar i bacajući tamjan na plamen, odjednom oseti kao da ga je ujela zmija i jeknu. Toplota je omekšala u Nesovoj krvi Hidrin otrov koji se razlio po Heraklovim udovima nagrizajući mu meso. Uskoro bol postade toliko jak da se više nije dao podnositi i Herakle, urlajući od muke, prevrne oltare. Pokušao je da zdere sa sebe košulju, ali se ona tako čvrsto pripila uz kožu da je otkidao i meso, a ostajale su samo kosti. Krv mu je šikljala i cvrčala kao izvorska voda kad se hladi usijani metal. On se zagnjuri u vodu obližnjeg potoka, ali se otrov razgore još žešće, odonda je voda u tom potoku vrela do ključanja, a potok je nazivan Termopilaj ili »vreli prolaz«.

d) Krčeći sebi put kroz planinu, čupajući usput drveće, Herakle stiže do uplašenog Liha, koji se zgurio u jednu šuplju stenu, s rukama među stisnutim kolenima. Uzalud je Lih pokušavao da se opravda: Herakle ga dočepa, zavitla ga tri puta oko svoje glave i baci u Eubojsko more. Tamo se on pretvori u stenu ljudskog oblika, koja izviruje iz talasa, a mornari je nazvaše Lih. Oni se još boje da privezuju brodove uz nju, jer misle da je Lih živo biće. Vojska koja je to posmatrala izrazi svoje sažaljenje glasnom vikom, ali se niko ne usudi da se približi Heraklu, dok on, grčeći se od bolova, ne pozva Hilu i zamoli da ga odnese kako

bi mogao da umre u samoći. Hila ga otprati do podnožja planine Oete u Trahini (oblast čuvena po beloj čemeriki), jer je proročište u Delfima već bilo Likimniju i Jolaju označilo to mesto kao mesto gde će umreti njihov prijatelj.[4]

e) Užasnuta vestima, Dejaneira se obesila, ili se, kako neki kažu, probola mačem u svojoj bračnoj postelji. Heraklova jedina misao pred smrt beše kako da joj se osveti, ali kad ga Hila uveri da je ona nevina, što je njeno samoubistvo i dokazalo, on uzdahnu u znak oproštaja i izrazi želju da Alkmena i svi sinovi dođu da čuju njegovu poslednju volju. Alkmena je, međutim, bila u Tirintu samo sa nekim Heraklovim sinovima; većina ostalih behu se nastanili u Tebi. Tako je on jedino Hili mogao da objavi Zeusovu proročku misao koja se sada ispunjavala: »Nijedan živi čovek neće moći da ubije Herakla; mrtvi neprijatelj će mu doći glave.« Hila zatim zatraži uputstva, a Herakle mu reče: »Zakuni se Zeusovom glavom da ćeš me odvesti na najviši vrh ove planine i da ćeš me tamo spaliti na lomači načinjenoj od hrastovih grana i trupaca jalove divlje masline. Isto tako zakuni se da ćeš se oženiti Jolom čim dođeš u godine.« Iako preneražen ovim zahtevom, Hila obeća da će sve ispuniti.[5]

f) Kad je sve bilo spremno, Jolaj i njegovi drugovi povukoše se na izvesnu razdaljinu, a Herakle se sam pope na lomaču i naredi da je potpale. Ali niko se ne usudi da ga posluša, dok jedan prolaznik, ajolski pastir po imenu Pojant, ne zapovedi Filoktetu, svom sinu sa Demonasom, da učini ono što Herakle traži. Iz zahvalnosti, Herakle Filoktetu zavešta svoj tobolac, luk i strele, a kad plamen poče da liže lomaču, on prostre svoju lavlju kožu na zaravan na vrhu lomače i leže; svoju batinu stavi pod glavu umesto jastuka. Izgledao je vedar i razdragan, kao gost okružen peharima punim vina. Iznenada iz neba puče grom i u trenu pretvori lomaču u hrpu pepela.[6]

g) Na Olimpu ga Zeus pozdravi kao svog najmilijeg sina i čestita mu što se tako dostojanstveno držao. »Heraklov besmrtni deo«, objavi Zeus, »sačuvan je od smrti i uskoro će s dobrodošlicom biti primljen u ovaj blagosloveni predeo. Ali ako neki Bog ili Boginja nanese uvredu njegovom božanstvu, koje je on tako pošteno zaslužio, biće milom ili silom prinuđen da mu ga prizna!« Svi se Olimpljani složiše, a Hera, koja je već bila odlučila da kazni Filokteta zbog usluge Heraklu ujedom lemljanske zmije otrovnice, uzdrža se ovog puta od osvete.

h) Grom beše odneo sa sobom Heraklov besmrtni deo. Herakle više nije ličio na Alkmenu, već kao zmija koja svuče svoju košuljicu, pojavi se u svom sjaju svog božanskog oca. Oblak ga prihvati i sakri od pogleda njegovih drugova. Uz grmljavinu Zeus ga dovede na nebo u svojim četvoroprežnim kolima; tu ga Atena uze za ruku i svečano upozna sa ostalim božanstvima, njegovim novim drugovima.[7]

i) Zeus je odredio Heraklu mesto među dvanaest Olimpljana, ali beše u nedoumici koga od dvanaestorice da izbaci s Olimpa. Zeus zato zamoli Heru da ga usvoji kao sina obredom ponovnog rođenja; naime, ona leže u postelju praveći se da su je spopali porođajni bolovi, pa ga zatim izvadi ispod svoje suknje — što je još uvek obred usvajanja u mnogim varvarskim plemenima. Od tada je Hera smatrala Herakla svojim sinom, i najviše ga volela posle Zeusa. Svi besmrtni pozdraviše njegov dolazak; Hera ga oženi svojom lepom kćerkom Hebom, koja mu rodi Aleksijara i Aniketa. I zaista, Herakle beše zaslužio Herinu iskrenu zahvalnost u vreme pobune džinova, kada je ubio Pronoma, kojl je hteo da je siluje.[8]

j) Herakle postade vratar na nebesima i nikada se nije umorio stojeći na kapijama Olimpa, očekujući da se u sumrak Artemida vrati iz lova. On je pozdravlja veselo i iznosi njen plen iz kočija, mršteći se i preteći prstom u znak neodobravanja kad bi našao samo bezopasne koze i zečeve. "Ustreli divlje veprove", govori joj on, "koji uništavaju žetvu i upropašćuju voćnjake; lovi bikove, lavove i vukove koji ubijaju ljude! Kakvu nam štetu čine zečevi i koze?" Zatim bi skidao kožu sa trupine i pohlepno jeo komade koji bi mu se dopadali.[9] Ali dok se besmrtni Herakle gosti za božanskom trpezom, njegova besmrtna utvara, oborenog luka, sa strelom priljubljenom uz tetivu, luta Tartarom među mrtvima. Preko ramena prebačen joj je zlatan remen, ukrašen stravičnim lavovima, medvedima, divljim veprovima i prizorima iz bitaka i raznih ubistava.[10]

k) Kad su se Jolaj i njegovi drugovi vratili u Trahin, Menojtije, Aktorov sin, prineo je na žrtvu Heraklu ovna, bika i divljeg vepra i ustanovio poštovanje Herakla kao heroja u Opuntu u Lokridi; sinovi iz Tebe sledili su njegov primer; ali Atenjani, povedeni za narodom Maratona, prvi su počeli Herakla da poštuju kao boga, a zatim se ceo svet poveo za njihovim slavnim primerom.[11] Heraklov sin Fajest zatekao je Sikionce kako prinose njegovom ocu žrtve kao heroju, pa je zahtevao da mu prinose žrtve kao bogu. Od toga dana su Sikionci, kad bi zaklali jagnje i ispekli butove na oltaru Herakla--boga, odvajali komad mesa za Herakla-heroja. U Ojti ga poštuju pod imenom Koriokopija zato što je uništio skakavce koji su naletali na

grad; Jonjani iz Eritreje ga poštuju kao Herakla Ipoktona zato što je uništio ipes, crve koji inače napadaju vinovu lozu gotovo u svim drugim krajevima.

l) Tirintski lik Herakla, koji je kasnije prenesen u njegovu ćivotu u Eritreji, kažu da predstavlja Herakla Daktila. Našli su ga kako plovi na splavu po Jonskom moru kod rta Mesate, tačno na pola puta između luke Eritreje i ostrva Hij. Građani Eritreje, kao i stanovnici Hija, učinili su sve što je bilo u njihovoj moći da navedu splav na svoju obalu — ali bez uspeha. Najzad je jedan ribar iz Eritreje po imenu Formin, koji beše izgubio očni vid, usnio da žene Eritreje moraju isplesti konopac od svojih pletenica; tim konopcem bi muškarci iz Eritreje uspeli da privuku splav na svoju stranu. Žene tkačkog roda, koji se naselio u Eritreji, povinovaše se i tako splav dovukoše konopcem na obalu; a samo su njihovi potomci imali pravo da ulaze u svetilište gde je smešten konopac. Formionu se povratio vid i nije ga napustio do smrti.[12]

1. Sofokle: Trahinjanke 298 i 752—1; Apolodor: 11, 7, 7; Diodor sa Sicilije: IV, 38;
2. Sofokle: Trahinjanke 460—751; Higin: Fabula SC;
3. Sofokle: Trahinjanke 576; Non-Vestermanovi Mythogrophi graeci: Appendix narrationum XXVIII, 8; Ceces; O Likofronu 50—1;
4. Ovidije: Metamorfoze IX, 155; Higin: Fabula 36; Sofokle: Trahinjanke 783; Apolodor: 11, 7, 7; Plinije: Istorija prirode XXV, 21; Diodor sa Sicilije: IV, 38;
5. Apolodor: loc. cit.; Sofokle: Trahinjanke 912 do kraja;
6. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Higin: Fabula 102; Ovidije: Metamorfoze IX, 298;
7. Ovidije: Metamorfoze IX, 241—73; Apolodor: loc. cit.; Higin: loc. cit.; Pausanija: III, 18, 17;
8. Diodor sa Sicilije; IV, 39; Hesiod o Onomakritu: Fragmenat izd. Evelyn-White, str. 615—18, Loeb; Pindar: Istamske ode IV, 59 i Nemejske ode X, 13; Apolodor: loc. cit.; Sotije Vizantijski navodi ga Ceces: O Likofronu 1349—50;
9. Kalimah: Himna Artemidi 143:
10. Homer: Odiseja XI, 601;
11. Diodor sa Sicilije: IV, 39; Pausanija: I, 15, l;
12. Pausanija: II, 10, 1; IX. 27, 5 i VII. 5. 3: Strabon: XIII, 1. 64.

*

1. Pre nego što bi prineli na žrtvu svetoga kralja da postane besmrtan, kao što je Kalipsa obećala Odiseju da će ga učiniti besmrtnim (vidi 170, w) — kraljica bi najpre svukla sa njega svu odeću i sve znake kraljevskih prava. Kakva je šibanja i sakaćenja on pri tome doživljavao pre nego što bi legao na lomaču besmrtnosti, nije naznačeno, ali ikone sa kojih su se ove priče isprele prikazuju ga kako krvari u samrtnim mukama, a borio se u beloj lanenoj košulji u znak da je posvećen Boginji smrti.

2. Pored predanja da je Herakle umro na Kenajskom predgorju, postoji i drugo, po kome je umro na planini Oeti, gde rani zapisi i statuete pokazuju da su likovi svetih kraljeva spaljivani vekovima pošto su već davno prestali da im spaljuju tela. Hrast je drvo koje se upotrebljava za letnje vatre; maslinovo drvo je drvo nove godine, kad kralj počinje svoju vladavinu odagnavši prethodno duhove stare godine. Pojant, ili Filoktet, koji je zapalio lomaču, kraljev je izabrani naslednik, on nasleđuje njegovo oružje i postelju — Jolina udaja za Hilu mora se shvatiti u tom smislu — i umire od ujeda zmije na kraju godine.

3. Prvobitno je Heraklova duša odlazila u zapadni raj Hesperida ili srebrni zamak, Corona Borealis, na konačište severnog vetra, a toj legendi je Pindar, ne zna se zbog čega, dodao kratku priču o trećem delu (vidi 125 k). Heraklov pristup na olimpijska nebesa — gde ipak, nikada nije osigurao sebi mesto među dvanaestoricom, kao što je to Dionis učinio (vidi 27, 5) — kasnija je zamisao. Ona se možda zasniva na pogrešnom tumačenju svete ikone koja prikazuje svadbu Peleja i Tetide (vidi 81, 1—5), takozvanu otmicu Ganimeda (vidi 29, 1) ili Heraklovo naoružavanje (vidi 123, 1). Ta ikona je predstavljala Atenu ili Hebu, mladu kraljicu-nevestu, kako predstavlja kralja dvanaestorici svedoka svetog venčanja, a svaki svedok predstavlja po jedan rod u verskoj zajednici ili po jedan mesec svete godine; kralja ponovo rađa kroz ritual,

bilo kobila bilo žena kao na toj ikoni. Herakle postaje nebeski vratar zato što je umro u letnjoj dugodnevici — godina je poređena s hrastovim vratima koja se najšire otvaraju u vreme letnje dugodnevice, a zatim postepeno zatvaraju kako dani počinju da kraćaju (Bela Boginja, str. 175—7). Izgleda da je Homer kriv što Herakle nije postao pravi Olimpljanin: Odiseja je zabeležila njegovo prisustvo u Tartaru.

4. Ako je eritrejska statua Herakla tirintskog porekla, konopac u hramu nije opleten od ženske kose, već od kose svetog kralja, ošišanog pred smrt u vreme zimske kratkodnevice — tako je i Dalila postrigla tirintskog heroja sunca Samsona. Jednog sličnog heroja sunca su tračke žene prinele na žrtvu kad su usvojile njegov kult (vidi 28, 2). Statua je verovatno stavljena na splav da se ne bi morao upotrebiti trgovački brod, jer bi brod morali u tom slučaju posvetiti i time ga isključiti iz trgovine. »Ipokton« je verovatno bio lokalni naziv za Ofioktona, što je bila Heraklova titula u značenju »onaj koji uništava zmije«. Obnavljanje života smrću »kao zmija koja zbacuje svoju košuljicu« pozajmljeno je iz egipatske Knjige mrtvih; smatralo se da zmije označavaju kraj stare godine zato što zbacuju svoju košuljicu, a na grčkom se i starost i košuljica kažu geros (vidi 160, 11). Herakle se penje na nebo u četvorozaprežnim kočijama, kao sunčani heroj i zaštitnik Olimpijskih igara; svaki konj predstavlja ili jednu od četiri godine između igara, ili po jedno godišnje doba, a godišnja doba traju između ravnodnevica i dugodnevica i dugodnevica i kratkodnevica. Četvrtasti lik sunca koji se poštuje kao Herakle Spasilac, stajao je u svetom zabranu Velike Boginje u Megalopolju (Pausanija: VIII, 31, 4); to je verovatno, bio drevni oltar, sličan nekolicini četvrtastih blokova koji su pronađeni u dvorcu u Knosu i jednom takvom bloku u zapadnom dvorištu palata u Fajstu.

5. Heba, Heraklova nevesta, nije morala biti Boginja mladosti, već božanstvo koje se pominje u 48. i 49. Orfičkoj himni, kao na primer Hipta, Boginja zemlje, koja je dobila na čuvanje Dionisa. Proklo kaže (Protiv Timaja, II, 124 c) da ga je ona nosila na glavi, u rešetu za vejanje žita. Hipta se vezuje za Zeusa Sabaziju (vidi 27, 3) u dva rana napisa iz Majonije, tada nastanjene lidijsko-frigijskim plemenima; profesor Krečmer je identifikovao nju sa mitanskom boginjom Hepom, Hepitom, ili Hebom, koja se pominjala u tekstovima Boghaz-Keui i verovatno dospela u Majoniju iz Trakije. Ako se Herakle oženio Hebom, mit se odnosi na Herakla, koji je izvršio velika dela u Frigiji (vidi 131, h), Misiji (vidi 131, e) i Lidiji (vidi 136, a—f); on se može poistovetiti sa Zeusom Sabazijom. Hipta je bila dobro poznata svuda po Srednjem istoku. Duborez u steni kod Hatusa u Likaoniji (vidi 13, 2) prikazuje je na lavu pred proslavu svetog venčanja sa hetitskim bogom nepogode. Ona se tu zove Hepatu, što treba da bude huritska reč, i profesor B. Hrozni (Civilizacija Hetita i Subarena, glava XV) poistovećuje je sa Havom. »majkom svega živoga«, koja se pojavljuje u Drugoj knjizi postanja kao Eva. Hrozni pominje kanaanskog kraljevića Jerusalima Abdihepa; a Adam, koji se oženio Evom, bio je heroj zaštitnik Jerusalima (Jeronim: Komentar Poslanice Efežanima V, 15).

146 HERAKLOVA DECA

Alkmena, Heraklova mati, otišla je u Tirint i povela sa sobom neke njegove sinove; drugi su još uvek bili u Tebi i Trahini. Euristej je sad odlučio da ih sve progna iz Grčke, pre nego što odrastu i smaknu ga. On zato posla poruku Keiku, zahtevajući da progna Heraklide, a povrh toga i Jolaja, sve porodice Likimnija i sve Heraklove arkađanske saveznike. Isuviše slabi da se usprotive Euristeju, oni napustiše Trahin — Keik ih je uverio da im ne može pomoći — i krenuše u sve velike grčke gradove, moleći za gostoprimstvo. Atenjani su se pod Tesejem jedini usudili da iznevere Euristeja; njihov unutrašnji smisao za pravdu prevagnuo je kad su ugledali Heraklide kako sede pred oltarom Milosrđa.[1]

b) Tesej smesti Heraklide i njihove drugove u Trikorit — grad na Atiki, i ne htede da ih preda Euristeju, što je prouzrokovalo prvi rat između Atene i Peloponeza. Jer, kad svi Heraklidi odrastoše, Euristej skupi vojsku i povede je u Atenu; Jolaj, Tesej i Hila behu postavljeni za vojskovođe zajedničke vojske Atenjana i Heraklida, a neki tvrde da je u to vreme Teseja nasledio njegov sin Demofon. Pošto je jedno proročište objavilo da će Atenjari biti potučeni ako jedno od Heraklove dece ne umre za opšte dobro, njegova se jedina kći Makarija ubi u Maratonu, i tako dade ime Makarijskom izvoru.[2]

c) Atenjani, koji su zaštitili Heraklide, čime se kao građani još ponose, potukoše tada Euristeja u pravoj bici i ubiše mu sinove Aleksandra, Ifimedona, Euribija, Mentora i Perimeda, a pored njih i mnoge njegove saveznike. Euristej poče da beži svojim kočijama, a za njim pojuri Hila, stiže ga kod Sikironskih stena i tamo mu odrubi glavu. Alkmena Euristeju probode oči vrhom preslice; sahranjen je u blizini.[3] Ali neki pričaju da ga je Jolaj zarobio kod Sikironskih stena i odveo Alkmeni na mu presudi. Ona ga osudi na smrt. Atenjani su posredovali u njegovu korist, ali uzalud, i pre izvršenja presude Euristej proli suze zahvalnice i izjavi da će se, čak, i smrću pokazati kao odani prijatelj Atenjana, a zakleti neprijatelj Heraklida. »Teseju«, uzviknuo je, »ne moraš prosipati žrtvu livenicu ili krv po mome grobu: čak i bez takvih žrtava ja preuzimam na sebe zadatak da odagnam sve neprijatelje iz zemlje Atike!« Potom je izvršena smrtna kazna, a on sahranjen ispod Ateninog svetilišta kod Pelena, na pola puta između Atene i Maratona. Postoji i sasvim drukčije predanje po kome su Atenjani pomagali Euristeju u bici koju je na Maratonu vodio protivu Heraklida; Jolaj mu je odrubio glavu pored Makarijinog izvora, sasvim blizu kolskog puta i zakopao je u Trikoritu, a trup poslao da se sahrani u Gargetu.[4]

d) U međuvremenu, Hila i Heraklidi, koji su se smestili pored Elektrinih vratnica u Tebi, napadoše Peloponez, zauzimajući na juriš gradove jedan za drugim; ali kad se sledeće godine pojavi kuga i poče da hara, jedno proročište objavi: »Heraklidi su se vratili pre određenog vremena!« Hila se povuče u Maraton. Ispunjavajući očevu poslednju želju, on se oženio Jolom, a usvojio ga je Ajgimije Doranin. Hila ode u proročište u Delfe da pita kad će doći to »određeno vreme«, a tamo mu rekoše neka »čeka treću žetvu«. Shvativši da ovo znači tri godine, on je mirovao dok one ne prođoše, a zatim se ponovo okrenu. Na Istamu ga srete Atrej, koji je u međuvremenu nasledio mikenski presto i jahao na čelu ahajske vojske.[5]

e) Da bi izbegao nepotrebno krvoproliće, Hila posla izazov na borbu prsa o prsa ma kom dostojnom protivniku. »Ako ja pobedim«, rekao je, »neka kraljevstvo i presto budu moji, ako izgubim, mi, Heraklovi sinovi, nećemo se vratiti ovim putem za još 50 godina.« Ehem, kralj Tegeje, prihvati izazov i borba otpoče na korintsko-megarskoj granici. Hila pade i bi sahranjen u gradu Megari, a Heraklidi, poštujući njegov zavet, povukoše se ponovo u Trikorit, a odatle u Doridu, gde su od Ajginija potraživali udeo u vladavini koji im je otac ostavio u nasleđe. Na Peloponezu jedino ostadoše Likimnije i njegovi sinovi i Heraklov sin Tlepolem, koga su pozvali da se nastani u Argu, Delfijski Apolon, kome je taj nedoličan i lažan savet doneo mnogo prekora, objasni da je pod »trećom žetvom« podrazumevao treći naraštaj.[6]

f) Alkmena se vrati nazad u Tebu, a kad je tamo umrla u dubokoj starosti, Zeus zapovedi Hermesu da ukrade kovčeg koji su Heraklidi nosili u grob; on to i učini i spretno stavi kamen umesto tela, a telo odnese na Ostrva blaženih. Tamo, oživela i podmlađena, Alkmena postade Radamantova žena. U međuvremenu, osećajući da je kovčeg postao isuviše težak za njihova ramena, Heraklidi ga otvoriše i otkriše prevaru. Oni postaviše kamen u sveti grob u Tebi, gde su Alkmenu od tada poštovali kao Boginju. Ali neki kažu da se ona pre smrti udala za Radamanta u Okaleji, a drugi pričaju da je umrla u Megari, gde su takođe pokazivali njen grob, i to na putu od Arga za Tebu. Oni dodaju da je Delfijsko proročište savetovalo Heraklidima da je sahrane u Megari jer se među njima zapodela prepirka, zato što su neki zaželeli da vrate leš u Arg, a drugi da produže put. Još je jedan nazovi Alkmenin grob postojao u Halijartu.[7]

g) Tebanci su dodelili Jolaju ćivot heroja u blizini Amfitrionovog groba, gde se ljubavnici zaklinju na vernost u ime Herakla; inače se najčešće smatra da je Jolaj umro na Sardiniji.[8]

h) U Argu, Tlepolem slučajno ubi svog voljenog deda--ujaka Likimnija. On je tukao slugu motkom od maslinovog drveta, kad Likimnije, star i slep — nabasa na njih i dobi udarac po glavi. Bojeći se ostalih Heraklida, Tlepolem sagradi flotu, skupi izvestan broj drugova i, poslušavši Apolonov savet, pobeže na Rod, gde se nastanio posle mnogih lutanja i brodoloma.[9] U to vreme ostrvo Rod su nastanjivali Grci pod Triopom, Forbantovim sinom, uz njegov pristanak, Tlepolem podeli ostrvo na tri dela i, po pričanju, osnova gradove Lind, Jalis i Kamir. Zeus je bio naklonjen njegovim ljudima i učini da se obogate. Kasnije je Tlepolem otplovio sa Roda za Troju sa flotom od devet brodova.[10]

i) Herakle je izrodio još jednog Hilu sa Nimfom Melitom, kćerkom rečnog boga Ajgeja, u zemlji Fajkijanaca. On je otišao tamo pošto je pobio svoju decu, u nadi da će ga od greha očistiti kralj Nausitoj i Makrida, Dionisova dadilja. Taj Hila je emigrirao na Kronsko more sa izvesnim brojem Fajačana naseljenika i po njemu su Hilajci dobili ime.[11]

j) Priča se da je najmlađe Heraklovo dete bio Teagen; njegovoj majci je jedne noći u Heraklovom hramu došao neko za koga je ona mislila da je njen muž Timosten, inače Heraklov sveštenik. Ali pokazalo se da je to bio sam bog.[12]

k) Heraklidi su osvojili Peloponez tek u četvrtoj generaciji pod Temenom, Kresfontom i blizancima Proklejem i Euristenom, pošto su ubili velikog mikenskog kralja Tisamena, Orestovog sina. Oni bi uspeli i ranije da jedan od njihovih kraljevića nije ubio Karna, akarnanskog pesnika, dok im je on prilazio pevajući proročke stihove, pogrešno ga držeći za vrača koga je protiv Heraklida poslao Tisamen. Za kaznu zbog ovog oskrnavljenja, flota Heraklida beše potopljena, a vojsku je iscrpla glad. Delfijsko proročište ih je posavetovalo da »prognaju ubicu na deset godina«, a da umesto njega uzmu Triopa za vođu. Taman su hteli sa Roda da dovedu Triopa — Forbantovog sina, kad Temen opazi Oksida, ajtolijskog vrhovnog vojskovođu, koji se upravo vratio iz izgnanstva u Elidi, gde je bio radi ispaštanja zbog nekog ubistva. On je jahao na jednookom konju. Pošto Triop znači »trooki«, Temen uze Oksila za vođu, pa, iskrcavši se na obale Elide sa svojim rođacima Heraklidima, pokori ceo Peloponez i podeli ga kockom. Kocka sa oznakom žabe označavala je Arg i pripadala je Temenu; kocka sa oznakom zmije označavala je Spartu i pripala je blizancima Prokleju i Euristenu; a ona sa oznakom lisice značila je Mesenu i pripala Kresofontu.[13]

1. Sofokle: Trahinjanke 1151—5; Hekataj, navodi ga Longin: De Subtimitate 27; Diodor sa Sicilije: IV, 57; Apolodor: II, 8, 1 i III, 7, l; Pausanija; I, 32, 5;
2. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: II, 8, l; Pausanija: loc. cit.; Ferekid, navodi ga Antonije Liberal: Preobraženja 33; Zenobije: Poslovice II, 61;
3. Lisija II, 11—16; Isokrat: Panegirik 15—16; Apolodor: II, 8, l; Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Pausanija: I, 44. 414;
4. Euripid: Heraklova deca 843; 928 i 1026; Strabon: VIII, 6, 19;
5. Ferekid, navodi ga Antonije Liberal: Preobraženja 33; Strabon: IX, 40, 10;
6. Pausanija: I, 41, 14 i 41, 3; Diodor sa Sicilije: IV, 58; Apolodor: II, 81, 2;
7. Diodor sa Sicilije: loc. cit.; Apolodor: II, 4, ll i III. 1, 2; Pausanija: I. 41, 1; Plutarh: Lysander 28;
8. Pindar: Pitijske ode IX, 79: Plutarh: O ljubavi 17: Pausanija: IX, 23, 1;
9. Homer: Ilijada II, 653—70; Apolodor: 11, 8, 2; Pindar: Olimpijske ode VII, 27;
10. Diodor sa Sicilije: IV, 58; Homer: loc. cit.; Apolodor: Epitome III. 13:
11. Apolonije sa Roda: IV. 538;
12. Pausanija: VI, 11, 12;
13. Apolodor: II, 8, 2—5; Pausanija: II, 18. 7: III. 13. 4: V. 3. 5—7 i VIII. 5. 6; Strabon: VIII, 3. 33; Herodot: VI. 52.

*

1. Razorno nadiranje nekulturnih patrijarhalnih brđana iz centralne Grčke na mikenski Peloponez, koje se, prema Pausaniji (IV, 3, 3) i Tukididu (I, 12, 3), dogodilo oko 1100. godine pre naše ere, nazivalo se dorskim, po njihovim vođama koji su bili iz malene države Doride. Tri plemena sačinjavala su ovaj dorski savez: Hileidi, koji su obožavali Herakla; Dimani, koji su obožavali Apolona; i Pamfiloji (»ljudi svih plemena«), koji su obožavali Demetru. Pošto pregaziše celu južnu Tesaliju, Dorci su, pre no što su se usudili da napadnu Peloponez, izgleda, sklopili savez sa Atenjanima. Prvi napad nije uspeo, iako je Mikena bila spaljena oko 1100. godine pre nove ere; ali stoleće kasnije oni osvojiše istočne i južne oblasti, pošto su do tada već uspeli da razore celokupnu drevnu kulturu Argolide. Ova najezda, koja je prouzrokovala iseljavanje iz Argolide na Rod sa Atike na jonsku obalu Male Azije, i možda, iz Tebe na Sardiniju, donela je Grčkoj teške dane.

2. Odvojeno sahranjivanje glave i tela nekog junaka iz odbrambenih razloga česta je pojava u mitovima; tako je po Mabinogionu Branova glava sahranjena na Taur Hilu da bi čuvala London od napadača s Temze; a po Ambrozu (Epistole VII, 2), Adamova glava bila je zakopana na Golgoti da bi štitila Jerusalim sa

severa. Štaviše, Euripid (Phesus 413—15) kaže da je Hektor izjavio da duše, ma bile i duše stranaca, mogu pomoći Troji kao duhovi čuvari (vidi 28, 6). Tako i Trikorit i Garget leže na uskom prolazu koji čuva prilaze Atici. Izgleda da je Jolajevo gonjenje Euristeja do Skironskih stena pozajmljeno sa iste ikone s koje i mit o Hipolitu (vidi 101. g).

3. Zemlja .Fajačana (vidi 170, y) bila je Korkira ili Drepana, sadašnji Krf, a u njegovoj blizini se nalazi sveto ostrvce Makrida (vidi 154, a); Kronsko more je Finski zaliv, i izgleda da su odatle pomorci sa Korkire dobavljali ćilibar — Korkira se pominje u argonautskom pohodu na vrh Jadranskog mora (vidi 148, g).

4. Triop, grčki kolonista na Rodu, predstavlja pretvaranje drevne Trojne Boginje Danae ili Damkine u muško božanstvo, a po njenom trojstvu dobili su imena Lind, Kamir i Jalis. Prema drugim pričama, ove gradove je osnovao Telhin (vidi 54, a) ili Danaj (vidi 60, d).

5. Pošto je Alkmena bila samo ime za Heru, nema ničeg naročitog u tome što joj je posvećen hram.

6. Polignot je na svojoj čuvenoj slici u Delfima prikazao Menelaja sa zmijom na štitu (Pausanija: X, 26, 3) — verovatno vodenom zmijom Sparte (vidi 125, 3). Lisica je pomogla mesenskom heroju Aristomenu da se izvuče iz jame u koju su ga bacili Spartanci (Pausanija: IV, 18, 6); Boginja je kao lisica bila dobro poznata u Grčkoj (vidi 49, 2 i 89, 8). Žaba je, izgleda, postala argivski amblem ne zato što se smatrala opasnom jer je izazivala nemi strah kod svih koji je ugledaju (Plinije: Istorija prirode XXXII, 18), već zato što se Arg prvo zvao Phoronicum (vidi 57, a); u slovaru, koji je u Argu prethodio alfabetu, suglasnička osnova PHRN, mogla bi značiti reč žaba, phryne.

147 LIN

Lin, dete iz Arga, mora se razlikovati od Ismenijevog sina Lina, koga je Herakle ubio lirom. Prema Argivcima, Psamata, Krotopova kćer, rodila je Apolonu Lina, pa je, bojeći se gneva svog oca, ostavila novorođenče u planini. Pastiri su ga našli i odhranili, ali ga posle rastrgoše na komade Krotopovi psi. Pošto Psamata nije mogla da sakrije svoj bol, Krotop uskoro shvati da je ona Linova mati, i osudi je na smrt. Apolon je kaznio grad Arg zbog tog dvostrukog zločina, poslavši im Harpiju po imenu Pojnu. Ona je otimala malu decu od roditelja, dok se neki Korojb ne prihvati zadatka da je uništi. Ali onda na grad navali kuga, pa, kako nije pokazivala znake jenjavanja, Argivci se obratiše za savet Delfima, gde im rekoše da se moraju izmiriti sa Psamatom i Linom. Zato oni prineše žrtve njihovim duhovima, a žene i devojke, koje su zapevale žalopojke, još uvek zovu "lioni"; pošto je Lin rastao među jaganjcima, taj pomen nazvaše "arnis" a mesec u kome su ga održavali "arneios". Kuga nije prestajala i, najzad, Korojb ode u Delfe i priznade da je on ubio Pojnu. Pitonka mu ne dozvoli da se vrati u Arg, već reče: »Uzmi moj tronožac i podigni Apolonu hram tamo gde ti tronožac ispadne iz ruku!« To se dogodi na Gori Garaneji, i Korjob tu osnova najpre hram, a zatim grad Tripodisk i nastani se u njemu. Sahranili su ga na trgu u Megari i grob mu ukrasili grupom kipova koji prikazuju ubistvo Pojne — to je najstarija skulptura te vrste koja se očuvala u Grčkoj.[1] Ovaj drugi Lin se ponekad zove i Ojtolin i harfisti tuguju za njim na gozbama.[2]

b) Treći Lin takođe leži pokopan u Argu: on beše pesnik koga neki opisuju kao sina Ojagra i muse Kaliope, a time postaje Orfejev brat. Drugi ga zovu ili sinom Apolona i muse Aranije ili Aretuse, Posejdonove kćeri; ili sinom Hermesa i Uranije; neki, opet, kažu da je sin Amfimara, Posejdonovog sina i Uranije, a neki ga smatraju sinom Magneta i muse Klio.[3] Lin je bio najveći muzičar koji se ikada pojavio među ljudima i ljubomorni Apolon ga je ubio. On je komponovao balade u čast Dionisa i drugih drevnih heroja, koje su kasnije zabeležene slovima Pelazga; on je spevao i ep o stvaranju sveta. Lin je, u stvari, izmislio ritam i melodiju, bio je svestrano obdaren i mudar, i učio je i Tamirija i Orfeja.[4]

c) Žalost za Linom širila se svetom, pa je, na primer, o tome spevana i egipatska Pesma Maneros. Na Gori Helikon, kad se pođe do svetog gaja posvećenog Musama, Linov lik je urezan u zid male pećine i tu su mu

svake godine prinosili žrtve pre no što će ih prineti Musama. Tvrdi se da i on leži sahranjen u Tebi i da je Filip, otac Aleksandra Velikog pošto je pobedio Grke kod Hajroneje, preneo njegove kosti u Makedoniju. To je učinio pošto je usnuo jedan san, ali je kasnije usnuo drugi, pa ih je vratio natrag.[5]

1. Pausanija: I, 43, 7; II. 19, 17; Konon: Naracije 19; Atenaj: III, 99;
2. Sapfa, navodi je Pausanija: IX, 29, 3; Homer: Ilijada XVIII, 569—70: Hesiod, navodi ga Diogen Lajertije: VIII, 1, 25;
3. Apolodor: I, 3, 2; Higin: Fobulo 181; Prepirka Homera i Hesioda 314; Diogen Lajertije: Proemium 3; Pausanija: IX, 29, 3; Ceces:)O Likofronu 831;
4. Diodor sa Sicilije: III, 87; Diogen Lajertije: loc. cit.: Hesiod, navodi ga Kliment iz Aleksandrije: Stomateis I, str, 121;
5. Pausanija: loc. cit.

*

1. Pausanija vezuje mit o detetu sa mitom o Manerosu, egipatskom žitnom duhu kome pevači pevaju u doba žetve; a Lin je, izgleda, bio duh biljke (linos) koja se seje u proleće, a žanje u leto. Psamata mu je bila mati zato što su oni, po Pliniju (Istorija prirode XIX, 2), »sejali lan u peskovitoj zemlji«. Njegov ded i ubica bio je Krotop, zato što se, opet po Pliniju, žućkaste stabljike lana, pošto se počupaju iz korena i ostave na vazduhu, gnječe i tuku maljevima. Otac mu je bio Apolon, čiji su sveštenici nosili odeću od lana, i koji beše zaštitnik muzike u Grčkoj. Lina su rastrgli psi a time se verovatno misli na postupak gnječenja i mrvljenja stabljike lana gvozdenom sekiricom. Taj postupak Plinije objašnjava u istom odeljku. Frezer smatra, mada bez verodostojnih dokaza, da je Lin pogrešno shvaćeno feničansko ai lanu »jao nama«. Ojtolin znači »nesrećni Lin«.

2. Mit se, međutim, sveo na odnos porodice prema detetu odbačenom iz straha od ljubomornog deda, odgajenom kod pastira.što ukazuje da je proizvodnja lana u Argolidi zamrla ili zbog najezde Doraca, ili zbog niske egipatske cene, ili i zbog jednog i zbog drugog, i umesto lana počela se proizvoditi vuna; međutim tužbalice sa detetom Linom i dalje su pevane. Verovatno je da su proizvodnju lana počeli Krećani koji su civilizovali Argolidu; grčka reč za laneno vlakno je merinthos — a sve grčke reči na -intos su kretskog porekla.

3. Korojb je, kad je ubio Pojnu (»kazna«), verovatno zabranio prinošenje dece na žrtvu u vreme Linove svetkovine, i zamenio dete jagnjetom, pa je i naziv meseca promenio u »mesec jagnjeta«; on je poistovećen sa Elejcem istog imena koji je pobedio u trčanju na prvoj Olimpijadi (776 pre naše ere). Tripodisk, izgleda, nema nikakve veze sa tronošcem, već ga treba izvoditi iz tripodizein, »tri puta okovati«.

4. Pošto je žetva lana bila prilika za tužne pesme i za ritmičke udarce, a kako su usred leta — sudeći po Frezerovim primerima u Zlatnoj grani — mladići skakali oko vatre da bi lan bolje rastao, pojavio se još jedan mistični Lin; taj Lin je uspeo da odraste i postane slavni muzičar, pronalazač ritma i melodije. Tom Linu je majka bila musa, a otac ili Arkađanin Hermes, ili Tračanin Ojagar, ili Magnet, rodonačelnik Magnezijanaca. Lin, u stvari, nije bio Helen već čuvar prehelenske kulture Pelazga, koja uključuje i kalendar drveta i ep o stvaranju sveta. Priča se da ga je bez razmišljanja ubio Apolon, koji nije podnosio takmace u muzici — što se pokazalo i sa Marsijom (vidi 21, f); ali to je netačna priča, jer je Apolon u stvari usvojio Lina. Kasnije je njegova smrt pripisana Heraklu kao zaštitniku necivilizovanih dorskih osvajača (vidi 146, 1).

5. Lina zovu i Orfejevim bratom zbog sličnosti njihovih sudbina (vidi 28, 2). U austrijskim Alpima (kako je je obavestila Margaret Šon-Vels) muškarcima nije dozvoljeno da prisustvuju žetvi lana, a ni sušenju, tučenju i gnječenju, a zabranjen im je i pristup u odaju gde se lan prede. Vladajući duh je Harpatsch:

to je strašna veštica čije su ruke i lice namazani čađu. Štaviše, žene koje tuku lan zovu se Bechlerinnen i opkoljavaju svakog stranca koji bane među njih. One ga obore, izgaze, vežu mu ruke i noge, uviju ga u kučinu, izgrebu mu lice i ruke bodljikavim otpacima lanene stabljike, trljaju ga hrapavom korom oborenog drveta i najzad ga otkotrljaju nizbro. U blizini Feldkirha one samo obore stranca na zemlju i izgaze ga; ali u drugim mestima one mu napune nogavice pantalona lanenim otpacima, što je vrlo bolno, te je primoran da beži bez gaća. U blizini Salcburga. žene skidaju došljaku pantalone i prete mu štrojenjem, a kad ovaj pobegne, očiste mesto vatrom od grančica i zveckanjem srpova.

6. Malo se zna šta se događa u sobi gde se prede lan, jer su žene veoma tajanstvene; zna se samo da pevaju tužbalice Flachses Qual ("Mučenje lana") ili Leinen Klage ("Lanenu žalopojku"). Zato izgleda verovatno da su one u doba žetve lana imale običaj da uhvate, napastvuju i raščereče muškarca koji je predstavljao duh lana; ali pošto je i Orfej doživeo istu sudbinu, iako je bio protivnik prinošenja ljudi na žrtvu i polnih orgija (vidi 28, d). Lin je opisan kao njegov brat. Harpatsch je dobro poznata: ona
je veštica žetve žita, predstavnik Boginje Zemlje. Srpovima se zveckalo jedino u čast meseca; oni se nisu upotrebljavali pri žetvi lana. Lina smatraju pronalazačem muzike, jer su tužbalice stavljane u usta samome duhu Lana, a i zato što su neke strune lire pravljene od lanenog konca.

148 SKUP ARGONAUTA

Posle smrti ajolskog kralja Kreteja, Posejdonov sin Pelija, čovek već u godinama. dočepa se prestola u Jolku, koji je pravom nasledstva pripadao njegovom polubratu Ajsonu. Nije prošlo mnogo vremena kad ga jedno proročište opomenu da će ga ubiti potomak Ajola, i Pelija zato naredi da se poubijaju svi viđeniji Ajoljani do kojih je mogao doći. Ajsona, međutim. nije dirao zbog svoje majke Tire, ali ga je držao u zatvoru zahtevajući da se odrekne nasledstva.

b) Ajson je bio oženjen Polimelom, poznatom pod imenom Amfinoma, Perimeda, Alkimeda, Polimeda, Polifema, Skalfa ili Arna; ona mu je rodila sina Diomeda.[1] Pelije bi uništio dete bez trunke milosti da Polimela nije okupila svoje rođake da nariču nad njim kao nad mrtvorođenčetom, pa ga zatim prokrijumčarila iz grada na Goru Pelion; tu ga je čuvao Kentaur Hejron kao što je to već činio i ranije, a kasnije sa Asklepijem, Ahilejem, Ajnejem i drugim čuvenim herojima.[2]

c) Drugo proročište obavesti Peliju da se čuva čoveka sa jednom sandalom. Jednog dana mu se na morskoj obali, dok je obavljao svečani obred prinošenja žrtava Posejdonu, pridruži grupa njegovih saveznika kraljevića. Pelijin pogled pade na visokog mladića duge kose iz Magnezije, odevenog u čvrsto priljubljenu kožnu tuniku i leopardovu kožu. On beše naoružan s dva kratka džilita širokih oštrica a na nogama je imao samo jednu sandalu.[3]

d) Drugu sandalu je izgubio u blatnjavoj reci Anaur — koju neki pogrešno zovu Euen, ili Enipej — i to mu se desilo zbog lukavstva neke starice koja je, stojeći na obali, na mestu gde je reka najšira, molila prolaznike da je prenesu preko reke. Niko se na nju ne sažali, dok joj mladi stranac ljubazno ne ponudi svoja široka pleća; ali on poče da stenje pod teretom, jer starica ne beše niko drugi do prerušena boginja Hera. Naime Pelija je naljutio Heru, uskrativši joj uobičajene žrtve i ona reši da ga kazni zbog toga.[4]

e) Kad Pelija grubo upita stranca: »Ko si ti i kako ti se zove otac?« on odgovori da ga Hejron, njegov poočim, zove Jason, iako su ga ranije znali kao Diomeda, Ajsonovog sina. Pelija se zagleda zlobno u njega. »Šta bi radio«, upita ga iznenada, »kad bi neko proročište objavilo da je nekom od tvojih drugova sugrađana sudba odredila da te ubije?« »Poslao bih ga da donese zlatno runo iz Kolhide«, odgovori Jason, ne znajući da mu je Hera stavila ove reči u usta. »Ali, molim te, s kim imam čast da razgovaram?«

f) Kad Pelija reče ko je, Jason se nije ni uplašio ni smeo. On hrabro zatraži presto na koji Pelija nije imao pravo, ali ne zatraži i stada i krda koja pripadaju uz presto, pa pošto su ga usrdno podržali njegov ujak Fer, kralj Fera i Amaton, kralj Pila, koji su došli da učestvuju u prinošenju žrtava, Pelija nemade hrabrosti da ne prizna Jasonovo pravo po rođenju. »Ali prvo«, navali Pelija, »ja zahtevam da oslobodiš našu dragu zemlju prokletstva!«

g) Jason tada saznade da Peliju proganja Friksov duh, koji je pobegao iz Orhomena jašući na leđima božanskog ovna da bi izbegao žrtvovanje. On se sklonio u Kolhidu, gde mu je posle smrti uskraćen pogreb; a, prema Delfijskom proročanstvu, zemlja Jolka, u kojoj žive mnogi Jasonovi rođaci Minijci neće napredovati sve dok se njegov duh ne vrati brodom u domovinu zajedno sa zlatnim runom. Zlatno runo sada visi o drvetu u gaju Areja Kolhiđanskog, a čuva ga zmaj koji ne spava ni danju ni noću. Kad se ovo bogougodno delo obavi, izjavio je Pelija, on će se, s radošću, odreći kraljevstva koje je postalo teret za čoveka tako duboko zašlog u godine.[5]

h) Jason nije mogao Peliji da odbije zatraženu uslugu i zato posla glasnike na sve dvorove širom Grčke, pozivajući dobrovoljce da zaplove s njim. On, takođe, pridobi Arga iz Tespije da mu sagradi brod sa pedeset vesala; Arg sagradi brod u Pagasi od borovine sa Gore Pelion; posle toga sama Atena ugradi na pramac broda Argo proročki kljun od Zeusovog hrasta iz Dordone.[6]

i) Mnogo se različitih spiskova imena Argonauta — Jasonovih drugova, pominjalo u razna vrernena; ali sledeća imena se javljaju kod najverodostojnijih znalaca:

Akast, sin kralja Pelije;
Aktor, sin Dejona iz Fokide;
Admet, kraljević iz Fere;
Amfijaraj, argivski prorok;
Veliki Ankaj iz Tege, sin Posejdonov;
Mali Ankaj, Lelegijac sa Sama;
Arg Tespijski, graditelj Arga;
Askalaf Orhomenjanin, sin Arejev;
Asterije, Kometov sin — Pelopljanin;
Atalanta iz Kalidona, devica lovica;
Augeja, sin kralja Forbanta iz Elide;
But iz Atene, pčelar;
Ehion, sin Hermesa glasnika;
Ergin iz Mileta;
Eufem iz Tajnara, plivač;
Eurijal, sin Mekisteja, jednog od Epigona;
Euridamant Dolopljanin, sa jezera Ksinije;
Faler sa Krete, Dionisov sin;
Herakle iz Tirinta, najjači čovek koji je ikada živeo, a zatim bog;
Hila iz Driopa, Heraklov štitonoša;
Idaj, sin Afareja iz Mesene;
Idmon iz Arga, Apolonov sin.;
Ifikle, sin Testija Ajtoljana;
Ifit, brat kralja Euristeja iz Mikene;
Jason, vođa pohoda;
Kajnej Lapit, koji je nekada bio žena;
Kalaid, krilati sin Boreja;
Kanto sa Euboje;
Kastor, spartanski rvač, jedan od Dioskura;
Kefej, sin Aleja iz Arkadije;
Koron Lapit, iz Girtona u Tesaliji;
Laert, sin Akrisija iz Arga;
Linkej, osmatrač, Idajev brat;
Melampo iz Pila, Posejdonov sin;
Meleagar iz Kalidona;
Mops Lapit;

Nauplije iz Arga, sin Posejdonov, čuveni moreplovac;
Ojlej iz Lokride, Ajantov otac;
Orfej, pesnik iz Trakije;
Palajmon, sin. Hefajstov, iz Ajtolije:
Pelej Mirmidonac;
Penelej, sin Hepalkima iz Bojotije:
Periklimen iz Pila, čarobnjak, sin Posejdonov;
Pojant, sin Taumaka iz Magnezije;
Polideuk, spartanski boksač, jedan od Dioskura;
Polifem, sin Elata iz Arkadije;
Stafil, Fanov brat;
Tifije, krmar iz Sifije u Bojotiji;
Zet, Kalaidov brat.

Nikada se ni pre ni posle ne beše skupila tako otmena družina na jednom brodu.[7]

j) Argonauti su često pominjani kao Minijci. Prvo, zato što su vratili Friksov duh, pošto je Friks bio Minijadov praunuk, i runo; a zatim, što su mnogi od njih, pa i sam Jason, potomci Minijadovih kćeri. Minijad, Hrisov sin, pobegao je iz Tesalije u Orhomen u Bojotiji i tu osnovao kraljevstvo i bio prvi kralj na svetu koji je imao riznicu.[8]

1. Sholijast uz Homerovu Odiseju XII, 70; Diodor sa Sicilije: IV, 50, 1; Apolonije sa Roda: I, 232; Apolodor: I, 9, 16; Sholijast uz Apolonija sa Roda: I, 45; Ceces: O Likofronu 872;
2. Pindar: Pitijske ode IV, 198 i Nemejske ode III, 94; Homer: Ilijada XVI, 143;
3. Apolonije sa Roda: I, 7: Apolodor: loc. cit.; Pindar: Pitijske ode IV, 128:
4. Apolonlje sa Roda: I, 3—17; Apolodor: loc. cit.: Pindar: loc. cit.; Higin: Fabula 13; Valerije Flak: I, 84;
5. Apolodor: loc. cit.; Pindar: loc. cit.; Diodor sa Sicilije IV. 40; Sholijast uz Homerovu Odiseju: XII, 70; Hesiod: Teogonija 992;
6. Pindar: loc. cit.; Valerije Flak: 1,39; Apolodor: loc. cit.;
7. Apolodor: loc. cit.; Pindar: loc. cit.; Higin: Fabule 12 i 14—23; Apolonije sa Roda: I, 20; Diodor sa Sicilije IV, 40—9; Ceces: O Likofronu 175: Ovidije: Metamorfoze VII, 1; Valerije Flak: Argonautica I, passim:
8. Apolonije sa Roda: 1, 229; Pausanija: IX, 36, 3.

*

1. U Homerovo doba balade o pohodu Arga u zemlju Ajeta bile su svakom na usnama (Odiseja XII, 40): Homer stavlja Planktaj — kroz koji je prošla lađa pre Odiseja — u blizinu Ostrva Sirena, nedaleko od Skile i Haribde. Sve te strahote pojavljuju se u podrobnijim pričama o povratku broda iz Kolhide.

2. Prema Hesiodu, Jason, Ajsonov sin, oženio se Ajetovom kćeri pošto mu je obavio mnoge teške zadatke koje mu je postavio Pelija. Ona je došla s njim u Jolk, postala podanik Jolka i rodila Jasonu sina Medeja, koga je vaspitavao Hejron. Ali izgleda da Hesiod nije bio dobro obavešten: u ta herojska vremena nijedna princeza nije odlazila u muževljev dom, već je on odlazio u njen (vidi 137, 4 i 160, 3). Tako se Jason ili oženio Ajetovom kćerkom i ostao na njegovom dvoru, ili Pelijinom kćerkom i nastanio u Jolku. Eumel (iz osmog veka) tvrdi da je Korint umro bez naslednika i da je Medeja uspela da ostvari svoje pravo na upražnjeni presto u Korintu, pošto je bila Ajetova kći, a Ajet je, budući nezadovoljan nasledstvom, otišao iz Korinta u Kolhidu; Jason je kao Medejin muž postao kralj u Korintu.

3. U tim ranlm pričama koje opisuju Ajeta kao Helijevog sina i Kirkinog brata, ne pominju se ni Kolhida ni njen prestoni grad Aja. Takođe se ne može pretpostaviti ni da je priča koja je kružila u doba Homera imala mnogo zajedničkog sa pričom koju beleže Apolodor i Apolonije sa Roda; čak ni odlazak Arga, a kamoli njegov povratak, nisu bili utvrđeni u doba Herodota — jer je Pindar, u svojoj Četvrtoj pitijskoj odi (462, pre nove ere), ispričao priču koja se veoma razlikuje od Herodotove.

4. Mit o Peliji i Diomedu — Jasonovo prvobitno ime — izgleda da je mit o kraljeviću koga su odneli u planinu, koji je tamo odrastao među krdom konja, i o tome kako mu je kralj obližnjeg grada postavljao preteške zadatke. Ipak taj kralj nije morao nasilno doći do svog prestola. Mladić je, u stvari, trebalo da ujarmi bikove koji su bljuvali vatru i otme blago koje je čuvalo morsko čudovište. Polumrtav Jason u čeljustima morske ale česta je tema etrurskih umetničkih dela. Kao nagradu za uspešno obavljene zadatke dobijao bi ruku naslednice kraljevstva. Slični mitovi česti su i u keltskoj mitografiji. O tome svedoče zadaci koje su postavljali Kilhviču, junaku epa Mabinogion kad je zaželeo da se oženi čarobnicom Olven — oni, u stvari, predstavljaju ritualno ispitivanje hrabrosti budućeg kralja koje se obavlja pre krunisanja.

5. I odista iz Priče o Kilhviču i Olverd, i slične Priče o Pereduru, sinu Ivreve, takođe iz epa Mabinogion, može se sa nedovoljno sigurnosti tvrditi kakva je bila priroda Diomedovih zadataka. Kilhviču je, pošto se zaljubio u Olvenu, njen otac stavio u zadatak da ujarmi žutog i prugastog vola, da očisti breg od trnja, da ga zaseje žitom i požnje — sve za jedan dan (vidi 127. 1 i 152, 3); zatim je trebalo da dobavi i rog obilja i čarobni irski kazan. Peredur je, zaljubivši se u nepoznatu devojku morao da ubije morsku alu zvanu Avank, nastanjenu u jezeru u blizini Tužne zemlje — Ajaja znači »tugovanje«. Pošto se zakleo na vernost devojci, ona mu je dala čarobni kamen što mu je pomogao da pobedi Avanka i da se dočepa »svekolikog zlata koje bi čovek mogao ikada poželeti«. Pokazalo se da je nepoznata devojka bila čarobnica vladarka Kristinobula, koja je živela u velikoj raskoši »negde na putu za Indiju«; Peredur je bio njen ljubavnik četrnaest godina. Samo se još velški junak Hju Gadarn Moćni, predak Kumrija, borio sa Avankom i pobedio ga na taj način što je ujarmio dva bika i izvukao čudovište iz reke Konvi (Welsh Triads III, 97). Prema tome izgleda verovatno da je i Jason izvukao svoje čudovište iz vode pomoću bikova sa plamenim dahom.

6. Irski kazan koji je doneo Kilhvič verovatno je isti kao i kazan pominjan u Priči o Pereduru: to je kazan za obnavljanje kao onaj što ga je upotrebljavala Medeja — našao ga je jedan džin na dnu jezera u Irskoj. Diomedu je verovatno bilo naređeno da dobavi sličan kazan za Peliju. Pozornica njegovih dela bila je neka geografski neodređena zemlja, »tamo negde gde izlazi sunce«. Kod Argonauta se ne pominje Kornukopija, ali Medeja, iz sasvim razumljivih razloga, podmlađuje Nimfu Makridu i njene sestre, nekadašnje Dionisove dadilje, kad ih je srela na Drepani ili Korkiri. Pošto je Dionis imao dosta zajedničkog sa dečakom Zeusom, čija je dadilja koza Amalteja prva proizvela kornukopiju (vidi 7, b), možda je Medeja pomogla Diomedu da dobije neki drugi rog obilja od Nimfa kojima je učinila uslugu. Heraklova dela (kao i Tesejeva i Orionova) postaju razumljiva ako se shvate kao ženidbeni zadaci, uključujući tu i »lomljenje rogova u oba bika« (kretskog i ahelojskog — vidi 134, 6).

7. Ovaj mit o ženidbenom zadatku mora da je prvobitno pričan u dve verzije: u jednoj, koja je kružila Jolkom, zločinac je bio Pelija, a u drugoj, korintskoj, tu ulogu je imao Korint, pa su se obe spojile u poluistorijsku legendu o minijskom pomorskom pohodu u koji su Orhomenjani krenuli iz Jolka. Orhomen je pripadao drevnom amfiktionu ili savezu Kalaureja (Strabon.: VIII, 6, 14), na čijem je čelu bio ajolski bog Posejdon. U tom savezu bilo je šest primorskih gradova Argolide i Atike; Orhomen je bio jedini grad koji se nije nalazio na moru od sedam gradova strateški postavljenih između Korintskog i Tesalijskog zaliva. Njegovi stanovnici su, poput Hesiodovih Bojoćana, verovatno bili zemljoradnici zimi, a pomorci leti.

8. Tobožnji razlog za pohod bilo je vraćanje svetog runa, koje je u zemlju Ajeta odneo kralj Friks, Minijadov unuk, kad je trebalo da bude žrtvovan. na Gori Lafistiji (vidi 70, d), a i vraćanje Frlksovog duha

u domovinu Orhomen. Vođa pohoda trebalo je da bude Minijac — što Diomed, Ajsonov sin, nije bio. Vođa je, po svojoj prilici, mogao biti Kitizor (Herodot: VII, 197). Friksov sin, koga Apolonije sa Roda obavezno uvodi u priču (vidi 151, f i 152, b). On je dobio nadimak Jason (»izlečitelj«) kada je u Orhomenu utvrdio da je sušu i kugu izazvalo Friksovo bekstvo. Ali Diomed je bio Minijac po majci, a nasledstvo se, izgleda, računalo po majčinoj strani i u Orhomenu i u Jolku.

9. Po minijskoj legendi, zemlja Ajeta nije mogla ležati s druge strane Crnog mora; svi rani podaci ukazuju na vrh Jadrana. Veruje se da su Argonauti plovili rekom, a blizu njenog ušća, preko zaliva, leži Kirkino ostrvo Ajaja, kasnije zvano Lusina (Lošinj); Argonaute su Ajetovi Kolhiđani uhvatili na ušću reke Istre, a ne na ušću Dunava, kao što misli Diodor sa Sicilije: reka Istra je mala reka, ali je po njoj poluostrvo Istra dobilo ime. Medeja je ubila svog brata Apsirta, koji je sahranjen u obližnjem gradu Apsirtidi, a kad su ona i Jason pobegli Alkinoju, kralju Drepane (Korkire), koja se nalazila nekoliko dana plovidbe na jug, Kolhiđani, pošto im se izmakla prilika da se osvete u strahu da ne iskuse Ajetov gnev ako se vrate praznih ruku, sagradiše grad Pulu na istarskom kopnu. Štaviše, zemlja Sirena, stene koje se sudaraju, Skila i Haribda, leže blizu Sicilije, pored koje je Argo prošao teran žestokim severoistočnim vetrom. Kolhida verovatno znači »Kolikarija«, a ona se nalazila u dolini reke Po, nedaleko od Mantove, i, kažu, bila odmaralište na putu za ćilibar jer se u priči pominje kako Helijeve kćeri ispuštaju suze od ćilibara kad se Argo pojavio na reci Po (vidi 42. d). Ćilibar je bio posvećen suncu, ostrvo Elektra (»ćilibar«), do koga je prispeo Argo, teško da je moglo biti ostrvo Samotraka kao što to naučnici veruju; ali »zemlja Ajeta«, trgovačka stanica na putu za ćilibar, verovatno je služila Korinćanima, jer je Ajet svoj kult sunca doneo iz Korinta. No to je možda bio put kojim su išli Pelazgi, jer je, prema Dionisijevom Opisu zemlje (I, 18), kolonija Pelazga, poreklom iz Dodone, nekada imala moćnu flotu na jednom rukavcu delte reke Poa.

10. Mitu o Dionisu, u kome se ne vodi računa o geografiji, spojenom sa legendom o putu Minijaca u zemlju Ajeta, treba dodati i treći elemenat: predanje o ranim gusarskim pohodima na južnu obalu Crnog mora, koje je preduzimao jedan drugi minijski kralj. Šesti grad Troja svojim položajem je dominirao Helespontom i zahvaljujući tome uživao isključivu prednost u trgovini na Crnom moru, a pohod je trebalo da učini kraj povlastici Trojanaca (vidi 137, 1). Ali predmet pohoda Minijaca na Jadran nije bilo zlatno runo. Prema Simonidu, to je bilo ljubičasto runo, koga Prvi vatikanski mitograf pominje opisujući ga kao runo »u kome se Zeus uzneo na nebo«. Drugim rečima, to je crno runo koje su kraljevi nosili prilikom obreda za izazivanje kiše, kao i u obredu koji se o Prvom maju obavljao na vrhu Gore Pelion, a tom prilikom čoveka odevenog u crnu ovčiju kožu ubijaju i vraćaju u život njegovi drugovi odeveni u belo runo (Anali Britanske škole u Ateni XVI, 244—9, 1909—16). Po Dikajarhu, taj obred se izvodio u klasično vreme u sklopu kulta Zeusa Aktaja, ili Akraja (»od vrha»:). Prvobitno je čovek u crnoj ovčijoj koži bio kralj, Zeusov predstavnik, koga su žrtvovali po isteku njegove vladavine. Činjenica da se ista vrsta obredne igre izvodila i na Pelionu i na Lafistiji dovela je do toga da se spoje dva predanja, mit o Diomedu iz Jolka i legenda o gusarenju po Crnom moru sa predanjem o putovanju Minijaca radi otklanjanja nesreće koju im je prouzrokovao Friks.

11. Ipak će pre biti da Minijcima nije bilo ni blizu pameti da vraćaju izgubljeno lafistijsko runo koje se lako moglo zameniti drugim, istim takvim; mnogo je verovatmje da su oni išli po ćilibar kako bi njime umilostivili uvređeno božanstvo, planinsku Boginju. Ne treba zaboraviti da su Minijci držali »Peskoviti Pil«, na zapadnoj obali Peloponeza, koji su Lelegijci oteli Neleju uz pomoć Pelazga iz Jolka (vidi 94, c) i da su, po Aristotelu, stanovnici Pila dobavljali ćilibar sa ušća reke Po. U dolini tog Pila nedavno su otkrivene ogromne količine ćilibara.

12. Putovanjem na istok runo postaje »zlatno« zato što je trebalo uključiti i Diomedov zadatak da osvoji blago morskog čudovišta i stoga što su, kako Strabon ističe, Argonauti prodirali u Crno more, Išli u potragu za nanosima zlata kolhidske reke Faside (sada Rion), koje su domoroci kupili na ovčija runa postavljena u rečno korito. Ili je zbrka nastala jedino oko Kolhide i Kolikarije, oko Aje (»zemlja«) i Ajaje (»cvileća«), i

oko crnog runa sa Peliona i sa Lafistije, što je učinilo da se dva različita predanja izmenjuju. Palata svitanja Ajetovog oca Helija nalazila se u Kolhidi (vidi 42, a), u najistočmjoj zemlji za koju se znalo u Homerovo doba; a "Jasonica", ćivoti Herakla Iscelitelja, nalazili su se u Istočnom zalivu Crnog mora, gde su Ajolci uspostavili trgovačke stanice. Prema nekim znalcima, pohod na Crno more predvodio je Herakle. Štaviše, pošto Homer pominje Jasona samo kao Eunejevog oca, a Eunej je snabdevao Grke vinom za vreme opsade Troje (vidi 162, i) i pošto ostrvo Lemno leži istočno od Tesalije, za Arga se, dakle, mislilo da je plovio prema istoku. Tako su stene koje lutaju ili se sudaraju, a koje Homer stavlja u sicilijanske vode, premeštene u Bosfor.

13. Svaki grad je težio da ima svog predstavnika među Argonautima da bi dokazao pravo trgovine po Crnom moru, a putujući pesnici nisu imali ništa protiv da dodaju poneko novo ime pevanjima ove i inače složene balade. Prema tome, ostalo je nekoliko zvaničnih spiskova Agronauta koji se mogu uskladiti, ali se svi zasnivaju na postavci da su plovili lađom sa pedeset vesala — što nije bilo nemoguće u mikensko doba; sam Ceces daje ravno stotinu imena. Ipak, čak ni oni napouzdaniji izgleda ne sumnjaju u istorijsku verodostojnost ove legende i u to da se pohod dogodio pre trojanskog rata, negde u trinaestom veku pre naše ere.

14. Jason svojom jednom sandalom dokazuje da je bio ratnik. Ajtolski su ratnici čuveni po običaju da polaze u ratni pohod samo sa levom nogom obuvenom (Makrobije: V, 18—21; Sholijast uz Pindarove Pitijske ode IV, 133), a taj običaj su Platajci usvojili za vreme peloponeskog rata, da bi se lakše izbavljali iz blata (Tukidid: III, 22). Razlog s koga je noga sa strane štita bila obuvena, a ne ona sa strane oružja, verovatno leži u tome što se tom nogom zakoračavalo u borbi prsa u prsa, pa se mogla upotrebiti i za zadavanje udaraca u preponu. Zbog toga se leva noga smatrala neprijateljskom i nikada se nije prvo njome stupalo na prijateljski prag; ta tradicija zadržala se u Evropi do danas, jer vojnici kreću u rat levom nogom napred.

15. Herina svađa sa Pelijom zbog zakidanja žrtava govori o neprijateljstvu ahajske dinastije u Jolku, koja je poštovala Posejdona, i njenih podanika Ajolo-magnezijanaca, koji su poštovali Boginju.

149 LEMLJANSKE ŽENE I KRALJ KIZIK

Herakle se, pošto je uhvatio Erimantskog vepra, pojavio iznenada u Pagasi i jednoglasno bi izabran za kapetana Arga: ali Herakle se velikodušno odrekao časti stavljajući se u Jasonovu službu, jer je on, iako novajlija, već smislio i objavio pohod. Prema tome, kad je lađa spuštana u more, kockom je određeno koje će sedište kome pripasti, a na svakom je bilo po dva veslača. Jason je prineo na žrtvu volovski jaram Apolonu Ukrcavanja. Dok se žrtveni dim dizao u nebo uspravno kao taman spiralni stub, Argonauti posedaše za trpezu. Na oproštajnoj gozbi Orfej je svojom lirom umirio nekolicinu pijanih svađalica. Otplovivši tako u cik zore. oni se uputiše ka ostrvu Lemnu.[1]

b) Godinu dana pre toga, muškarci sa ostrva Lemna se posvađaše sa svojim ženama, žaleći se kako one smrde, i saživeli su se sa tračanskim devojkama koje su zarobili u pohodu. Za osvetu, Lemljanke poubijaše bez milosti i stare i mlade, sve do jednog, osim kralja Toanta, koga je krišom spasla njegova kći Hipsipila, spustivši ga u more u čamcu bez vesala. Kad se na vidiku pojavio Argo, Lemljanke behu uverene da je to neprijateljska lađa iz Trakije, pa dohvatiše oružje svojih muževa i hrabro potrčaše na obalu da odbiju napad. Brbljivi Ehion, koji se iskrca kao Jasonov glasnik, ipak uspe nekako da ih umiri, te Hipsipila sazva veće i predloži da Argonautima pošalju poklone u hrani i vinu, ali da im ne dopuste da uđu u njihov grad Mirinu, jer se bojala pokolja. Tada se diže Poliksa, stara Hipsipilina dadilja, i poče da obrazlaže kako će se bez muškaraca lemljanska rasa zatrti. "Najmudrije bi bilo", reče ona, "da ponudimo svoju ljubav ovim pustolovima plemenitog roda; time ne bismo samo stavili ostrvo pod jaku zaštitu, već bismo obnovili i rasu krepkim podmlatkom."

c) Ovaj savet koji je starica dala, sama inače nezainteresovana, primljen je s opštim odobravanjem, i tako Argonaute dočekaše u Mirini dobrodošlicom. Razume se da Hipsipila nije Jasonu kazala pravu istinu, već je, crveneći i mucajući, objasnila da su posle mnogobrojnih mučenja koje su doživele od svojih muževa, njene drugarice odlučile da, naoružane, prisile svoje muževe da napuste ostrvo. Upražnjen presto na Lemnu stajao mu je na raspolaganju. Jason, iako je sa zahvalnošću primio ponudu, izjavi da, pre no što se nastani na Lemnu, mora obaviti svoj zadatak i vratiti zlatno runo. Ipak Hipsipila ubrzo uspe da nagovori Argonaute da odlože svoj zadatak, jer je svaki pustolov bio okružen većim brojem mladih žena i svaka ga je mamila sebi u postelju.[2] Hipsipila je polagala pravo na Jasona i kraljevski ga je ugostila; ona mu je tada rodila sinove Euneja i njegovog blizanca Nebrofona, koga neki zovu Dejfilom, ili Toantom Mlađim. Eunej je posle postao kralj na Lemnu i snabdevao je Grke vinom za vreme trojanskog rata.

d) Mnogo se dece tada rodilo na Lemnu i da ne beše Herakla, verovatno da zlatno runo nikad ne bi napustilo Kolhidu. On je ostao da čuva Arga, pa kad mu je čekanje dojadilo, on ljutit dođe u Mirinu i lupajući svojom batinom u vrata od kuće do kuće, pokupi svoje drugove i pozva ih da se vrate svom zadatku. On ih ubrzo natera da krenu prema obali; i te iste noći zaploviše prema Samotraki, gde su bili posvećeni u misterije Persefone i njenih slugu Kabeira, koji su spasavali mornare od brodoloma.[3]

e) Kad su Lemljanke kasnije otkrile da je Hipsipila prekršila zakletvu i spasla Toanta, one je prodadoše kao robinju kralju Likurgu od Nemeje. Toanta su inače talasi izbacili na ostrvo Sikin i kasnije je vladao Tauriđanima. Ali neki kažu da su gusari iz Trakije napali grad Mirinu i zarobili Hipsipilu. Kad je postao mladić, Eunej je očistio ostrvo od greha i krvi, a obred kojim je to postigao izvodio se uvek u vreme godišnje svetkovine Kabeira; devet dana su sva domaća ognjišta na Lemnu bila zagašena i prinosile su se žrtve mrtvima, a zatim je doneta nova vatra brodom sa Apolonovog oltara na ostrvu Del.[4]

f) Argonauti otploviše dalje i ostaviše Imbar s desne strane. Pošto im je bilo poznato da kralj Laomedon iz Troje dobro čuva prilaz Helespontu i ne dozvoljava nijednoj grčkoj lađi da prođe, oni se kroz moreuz provukoše noću, dočepavši se tračke obale i stigoše živi i zdravi u Mramomo more. Približujući se zemljištu Doliona, oni pristadoše uz stenovito poluostrvo Arkton, čiji se vrh zove Dindin. Tu ih je lepo dočekao kralj Kizik, sin Ajneja, nekadašnjeg Heraklovog saveznika, koji se upravo beše oženio Kleitom iz frigijske Perkote i srdačno ih pozvao da se pridruža svadbenoj gozbi. Dok je veselje još trajalo, neki šestoruki džinovi, sinovi Majke Zemlje, napadoše čuvare Arga, bacajući se na njih drvljem i stenjem sa unutrašnje strane poluostrva, ali se čuvari odbraniše.

g) Posle toga Argonauti posvetiše svoje kameno sidro Ateni i smestiše ga u njen hram, gde se i danas nalazi, pa uzevši sa sobom na brod teže sidro, srdačno ispraćeni, odveslaše u pravcu Bosfora. Iznenada ih zahvati snažan severoistočni vetar te su odmicali vrlo sporo, tako da Tifije odluči da se ukotve nasumce, u potpunom mraku, tako da ih još dok su se iskrcavali, napadoše dobro naoružani ratnici. Tek pošto pobediše napadače u žestokoj bici, ubivši nekolicinu, a nateravši u bekstvo ostale, Jason utvrdi da se nalaze na istočnoj obali Arktona i da plemeniti kralj Kizik, koji je od Argonauta mislio da su gusari, leži mrtav pred njegovim nogama. Kad Kleita ču vest, ona polude od bola i obesi se, a Nimfe na njenom grobu plakahu tako tužno da on njihovih suza poteče česma koja nosi Kleitino ime.

h) Argonauti održaše pogrebne igre u Kizikovu čast, ali su ostali zbog lošeg vremena još nekoliko dana. Najzad vodomar zalepršа iznad Jasonove glave i odlete cvrkućući na provu Arga; na to Mops, koji je razumevao jezik ptica, objasni da će sve biti u redu ako umilostive Boginju Reu. Ona je udesila da Kizik pogine kako bi osvetila svog svetog lava, koga je on ubio na Gori Dindim, a sada se uvredila i na Argonaute što su napravili onakav pokolj njene šestoruke braće rođene od Zemlje. Da bi je umilostivili, oni joj posvetiše kip koji je Arg izrezao od jednog prastarog čokota vinove loze, pa su u punoj ratnoj opremi igrali na vrhu planine. Rea je primila znake njihove odanosti: ona načini da iz obližnje stene šikne izvor koji kasnije dobi Jasonovo ime. Tada se diže povoljan vetar i oni produžiše put. Dolionci ipak nastaviše žalost još čitav mesec dana, pri čemu nisu palili vatre ni jeli kuvanu hranu, običaj koji se nastavio u vreme Kizikovih igara.[5]

1. Apolonije sa Roda: I, 317;
2. Apolonije sa Roda: I, 1—607; Herodot: VI, 138; Apolodor: I, 9, 17, Argonauttca Orphica 473; Valerije Flak: Argonautica II, 77; Higin: Fabula 15;

3. Homer: Ilijada VII, 468, uz sholijast; Statije: Tebaida VI, 34; Apolonije sa Roda: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.; Valerije Flak: loc. cit.; Higin: loc. cit.; Sofoklovi fragmenti 11, 51, izd. Pearson;
4. Apolodor: III, 6, 4; Higin: loc. cit.; Filostrat: Heroika XX, 24;
5. Prvi vatikanski mitograf: 49; Apolonije sa Roda: I, 922 i 935—1077; Argonautica Orphica 486; Valerije Flak: Argonautica II, 634; Higin: Fabula 16.

*

1. Po Homeru je dokaz da je Jason svratio na Lemno to što je Eunej, koji je vladao ostrvom u vreme trojanskog rata, bio Jasonov sin; i zato što je Eufem, jedan drugi Argonaut, izrodio Leukofana (»belolikog«) s jednom Lemljankom (Ceces: O Likofronu 886; Sholijast o Pindarovim Pitijskim odama IV, 455) i tako postao rodonačelnik kirenske dinastije koja je dugo vladala. Lemljanski pokolj govori o tome da su ostrvljani bili pod vlašću žena kojima su pomagale oružane sveštenice, što je primećeno i u nekim libijskim plemenima u Herodotovo vreme (vidi 8, 1), i da su helenski gosti mogli da shvate ovu anomaliju jedino kao ženski otpor. Mirina je ime njihove Boginje (vidi 131, 3). Možda je za lemljanske žene rečeno da smrde zato što su poslovale oko sinjavice, koju su njihovi trački susedi upotrebljavali za tetoviranje. Ova sinjavica širi tako užasan smrad da nagoni na gađenje i povraćanje. I porodice u Norfolku koje gaje ovu biljku prinuđene su da stupaju u međusobne brakove.

2. Samotraka je bila versko sedište Helade i oni koji su bili upućeni u Misterije Boginje Mesec — tajnu koju su dobro čuvali — imali su pravo da nose purpurnu amajliju (Apolonije sa Roda: I, 197; Diodor sa Sicilije V, 49) kao zaštitu od opasnosti svih vrsta, a naročito od brodoloma. Filip Makedonski i njegova žena Olimpija bili su posvećeni u ove misterije (Aristofan: Mir 277, sa sholijastom); Cezar Germanik nije mogao da učestvuje u misterijama zbog lošeg predskazanja i ubrzo posle toga je umro (Takit: Anali II, 54). Za neke bronzane posude sa Samotrake smatra se da su bile posvećeni pokloni Argonauta.

3. Reina braća, šestoruki od Zemlje rođeni, verovatno su uzeti sa slika koje prikazuju rutave ljude obučene u medvedu kožu sa raširenim šapama. Priča o Kizikovoj smrti pod onakvim okolnostima potvrđuje davnašnje predanje o gusarenju po Crnom moru; tako ona ima malo veze sa godišnjim gašenjem vatre u Kiziku kao što i pokolj na Lemnu nema veze sa sličnim obredom u Mirini za vreme devetodnevne proslave Kabeira. Na izmaku godine, kad se žrtvuje sveti kralj, bio je običaj u mnogim kraljevinama da se gase domaća ognjišta, a ponovno paljenje vatre predstavljalo je jedan od obreda prilikom ustoličenja novog kralja.

4. Ubistvo Reinog lava verovatno znači potiskivanje njenog kulta u Kiziku u korist Olimpljana.

5. Halkioni su glasnici morske boginje Alkione (»kraljice zaštitnlce od bure« — vidi 45, 1—2).

150 HILA, AMIK I FINEJ

Na Heraklov podstrek, Argonauti počeše da se takmiče ko može najduže da vesla. Posle mnogo napornih časova, ublažavanih jedino Orfejevom lirom, Jason, Dioskuri i Herakle ostadoše sami na veslima, pošto su im drugovi, jedan po jedan, priznavali da su potučeni. Kastorova snaga poče da jenjava, a Polideuk, koji nije mogao drukčije da ga navede da se okani veslanja, napusti svoje veslo. Jason i Herakle, medutim, produžiše da gone Argo, sedeći na suprotnim stranama broda, dok najzad Jason ne pade u nesvest kad stigoše do ušća reke Hij, u Misiji. Gotovo istog trenutka Heraklovo veslo puče. On se obazre oko sebe ljut i pun prezira, a njegovi umorni drugovi, ubacivši ponovo svoja vesla u žlebove, izvukoše Argo na žalo kraj ušća.

b) Dok su pripremali večeru, Herakle ode da potraži drvo koje bi moglo da mu posluži za novo veslo. On iščupa iz korena jednu ogromnu jelu, ali kad ju je dovukao do logora da bi je istesao pored logorske vatre, rekoše mu. da se Hila, koga su poslali sat ili dva ranije da donese vodu sa obližnjeg kladenca

Pege, još nije vratio i da je Polifem otišao da ga traži. Hila je bio Heraklov ljubimac i miljenik otkako mu je umro otac Tejodamant, kralj Driopljana, koga je Herakle ubio zato što je odbio da mu pokloni vola iz jarma. Vičući »Hila! Hila!« Herakle pohita u šumu i uskoro srete Polifema, koji mu reče: »Avaj, čuo sam Hilu kako priziva u pomoć i potrčao u pravcu otkuda je dolazio njegov glas. Ali kad sam došao do Pege, nisam našao ni traga od neke borbe bilo sa nekom životinjom, bilo sa neprijateljem. Našao sam samo njegov vrč za vodu prazan pored jezera.« Herakle i Polifem tragahu celu noć terajući svakog stanovnika Misije koga su sreli da im se pridruži — ali bez uspeha; dogodilo se, naime, da su se Driopa i njene sestre Nimfe sa kladenca Pege zaljubile u Hilu i namamile ga da živi s njima u podzemnoj pećini.

c) U zoru se diže povoljan vetar, pa pošto se ni Polifem ni Herakle nisu vraćali, iako su ih svi redom zvali, sve dok se nije čuo odjek sa planine, Jason naredi pokret. Ta odluka beše propraćena glasnim negodovanjem i što se više Argo udaljavao od obale, to sve glasnije neki Argonauti optuživahu Jasona da je ostavio Herakla kako bi mu se osvetio zbog poraza u veslanju. Oni čak pokušaše da nateraju Tifita da vrati brod, ali se Kalaid i Zet usprotiviše i zato ih je Herakle kasnije na ostrvu Ten ubio i na njihov grob postavio kamen ljuljac.

d) Pošto je zapretio da će opustošiti Misiju ako njeni stanovnici ne produže da tragaju za Hilom, živim ili mrtvim, Herakle preduze uspešan pohod na Troju, a onda produži svoja dela; Polifem se nastani u blizini Pege i podiže grad Krisu, u kome je vladao dok ga Halabljani nisu ubili u borbi.[1] Zbog Herakla, stanovnici Misije su otada prinosili žrtve jednom godišnje u Prusi, blizu Pege; njihovi sveštenici bi tri puta glasno zovnuli Hilu po imenu, a vernici bi se pravili da ga traže po šumi.[2]

c) Hila je uistinu doživeo istu sudbinu kao i Bormo, ili Borimo, Upijev sin, rnarijandinski mladić neobične lepote, koji je jedanput, u vreme žetve, otišao na bunar da donese vode žeteocima. Njega su, takođe, Nimfe namamile u bunar i nikada se više nije vratio. Seosko stanovništvo u Bitiniji održavalo je uspomenu na njega pevajući u vreme žetve tužne pesme uz pratnju svirale.[3]

f) Zbog toga neki ne drže mnogo do priče o Hili i tvrde da je to, u stvari, priča o Bormu, a da su Herakla odmah na početku plovidbe ostavili u magnezijskoj Afeti u blizini Pegase kad se iskrcao na obalu po vodu, zato što je proročko brodsko rebro na Argu objavilo da je suviše težak za brod. Drugi naprotiv, tvrde da je Herakle dospeo do Kolhide i bio na čelu Argonauta celo vreme.[4]

g) Zatim Argo stiže na ostrvo Berbik, takođe u Mramornom moru, kojim je vladao kralj Amik, Posejdonov sin. Amik je držao da je veliki majstor u pesničenju i imao je običaj da nepoznate strance izaziva na takmičenje u pesničenju, što se uvek svršavalo rđavo po došljake. Međutim u slučaju da neko ne prihvati njegov izazov, Amik bi ga bez milosti bacao sa velike stene u more. On i sad stupi pred Argonaute i odbi da im da hranu i piće dok jedan od njihovih prvaka ne pristane da se sretne s njim na borilištu. Polideuk, koji je u pesničenju pobedio na Olimpijskim igrama, dragovoljno koraknu napred i navuče rukavice od neštavljene kože koje mu je ponudio Amik.

h) Amik i Polideuk dohvatiše se na cvetnoj poljani nedaleko od obale. Amikove rukavice behu nabijene gvozdenim klincima, mišići mu na rutavim rukama izgledahu kao džinovski obluci prekriveni morskim algama. Bio je daleko teži i nekoliko godina mlađi, ali Polideuk se u početku borio oprezno i poput bika izbegavao Amikove nalete te ubrzo otkri slabe strane Amikove odbrane i ne prođe mnogo vremena a Amik ispljunu krv iz oteklih usta. Posle jedne duže runde, u kojoj ni jedan od njih nije pokazivao ni najmanje znake malaksalosti i umora, Polideuk savlada Amikovu odbranu i udari ga po nosu direktom leve ruke, pa nastavi da ga nemilosrdno obasipa udarcima sa obe strane i propisno mlati. Sav u bolovima i očajanju, Amik ščepa Polideukovu levu pesnicu i povuče snažno svojom levom rukom kako bi onemogućio Polideuku da zamahne moćnom desnicom, ali se Polideuk naglo istrgne te tako izbeže Amikov udarac. Onda zadade protivudarac Amiku, desnom pesnicom u uvo, pa još jedanput raspali malo više te razbi Amiku kosti na slepoočnici i tako ga najzad ubi.

i) Kad su ugledali svog kralja mrtvog, Bebrici skočiše k oružju, ali Polideukova hrabra družina lako ih savlada i opljačka kraljevski dvor. Da umilostivi Posejdona, Amikovog oca, Jason tada prinese žrtvu paljenicu od dvadeset crvenih bikova iz plena.[5]

j) Sledećeg dana se Argonauti ponovo navezoše na more i prispeše u Salmidesu na istočnoj obali Trakije, gde je vladao Finej, Agenorov sin. Njega su bogovi lišili očnog vida zato što je isuviše tačno proricao budućnost, a napadale su ga i Harpije, gnusna krilata ženska stvorenja, koja su doletala u dvor u vreme svakog obroka i grabila hranu sa trpeze, a ono što ne bi pojele, zagadile bi tako da se nije moglo jesti.

Jedna se od Harpija zvala Ajlopa, a druga Okipeta.[6] Kad je Jason zatražio savet od Fineja kako da osvoji zlatno runo, on mu reče: »Najpre me oslobodi Harpija!« Finejeve sluge postaviže trpezu za Argonaute, ali se na nju odmah sručiše Harpije, po navici. Međutim, Kalaid i Zet, krilati sinovi Borejevi, poleteše s mačevima u rukama i počeše da ih gone po vazduhu daleko čak preko mora. Neki kažu da su sustigli Harpije na Strofadskim ostrvima, ali da su im poštedeli život kad su se one okrenule i molile za milost, jer je Irida, Herina glasnica, posredovala i obećala da će se one vratiti svojoj pećini na planini Dikta na Kreti i da nikada više neće uznemiravati Fineja. Drugi kažu da se Okipeta zadržala na ostrvima a Ajlopa je odletela i udavila se u Peloponeskoj reci, koja je po njoj nazvana Harpija.

k) Finej pouči Jasona kako da plovi po Bosforu i dade mu podrobno obaveštenje o vremenu, zatim o gostoljubivosti i dobroj i zloj sreći kojoj se može nadati na putu za Kolhidu, zemlju koju su najpre kolonizirali Egipćani, a koja leži na krajnjem istoku Crnog mora, u senci Kavkaskih planina. Finej dodade: »A kad se jednom domogneš Kolhide, onda se uzdaj samo u Afroditu!«[7]

l) Finej se beše najpre oženio Kleopatrom, sestrom Kalaida i Zeta, a zatim posle njene smrti, Idajom, skitskom princezom. Idaja je bila ljubomorna na Kleopatrina dva sina i podmetnula je lažne svedoke da ih optuže za razna zlodela. Kalaid i Zet, međutim, sluteći zaveru, otkriše Fineju istinu i oslobodiše sestriće zatvora, gde su bili pod jakom skitskom stražom; Finej nije samo vratio ugled svojim sinovima, već je i Idaju vratio nazad njenome ocu.[8]

m) Ima ih koji tvrde da su Fnieja bogovi oslepili posle posete Argonauta, zato što im je dao proročke savete.[9]

1. Apolonije sa Roda: I, 1207; Teokrit: Idile XIII; Argonautica Orphica 646; Valerije Flak: Argonautica III, 521; Higin: Fabula 14; Apolodor: I, 9, 19;
2. Teokrit: Idile XIII, 73; Strabon: XII, 4, 3; Antonije Liberal: Preobraženja 26;
3. Atenaj: XIV, 820; Ajshil: Persljanci 941; Sholijast uz Dionisijev Opis Zemlje 791; poluks: IV, 54;
4. Herodot: I, 193; Apolodor: I, 9, 19; Teokrit: Idile XIII, 73;
5. Apolodor: I, 9, 20; Apolonije sa Roda: II, 1; Teokrit: Idile XXII, 27; Argonautica Orphica 661; Valerije Flak: Argonautica IV, 99; Higin: Fabula 17; Laktantije o Statijevoj Tebaidi III, 353;
6. Apolodor: I, 9, 21; Hesiod: Teogonija 265—9;
7. Herodot: II, 147; Apolodor: loc. cit.; Apolonije sa Roda: II, 176; Valerije Flak; Argonautica IV, 22; Higin: Fabula 19; Prvi vatikanski mitograt 27; Servije o Vergilijevoj Ajneidi III, 209;
8. Diodor sa Sicilije: IV. 44;
9. Apolodor: loc. cit.

*

1. U legendi iz Jolka o putu na istok, na Crno more, Herakle je možda i predvodio pohod, ali ne i u legendi o putu Minijaca na zapad do Istre. Priča o nestanku Hile izmišljena je da bi se objasnio misijski ritual koji se izvodio u Prusi, u blizini Pege, čak i u vreme Rimljana. Tim ritualom se žali za Adonidom Šumskim. Hilu je u rukama Driope i njenih Nimfi očekivala sudbina Leukipova (vidi 21, 6), Aktajonova (vidi 22, i), Orfejeva (vidi 28, d) ili bilo kog svetog kralja hrastovog kulta, naime da ga raščereče i pojedu divlje žene koje se posle toga očiste od greha na izvoru i objave da je on zauvek nestao. "Driopa" znači "detlić", ptica koja kljunom udara o hrastovo deblo i izgleda kao da traži Hilu, a on je poreklom iz Driopa; smatralo se da ta ptica donosi vlažno vreme (vidi 56, 1); glavni cilj ove žrtve bio je da se prizovu jesenje kiše. Herakle se, kao novi kralj, morao i sam pretvarati da traži svog prethodnika. Bormo ili Borimo, je verovatno samo oblik od Brima, Brimovog sina (vidi 24, 6).

2. Priča o Amiku se, po svoj prilici, isprela sa ikone koja je prikazivala pogrebne igre koje bi se održale pošto bi starog kralja bacili sa stene (vidi 96, 3 i 6). Pesničenje, sport koji se negovao na Kreti, pominje se u Ilijadi i Odiseji i izgleda da je bilo čist sport i da ga suparništvo gradova na olimpijskim igrama nije pretvorilo u profesionalizam. Rimski borci pesnicama upotrebljavali su prstenje i rukavice sa klincima, a ne tradicionalne rukavice od neštavljene kože; Teokrit se u svom stručnom opisu borbe Polideuka i Amika

vajka i žali za prošlom slavom na ringu. Harpije su prvobitno oličenja kretske boginje smrti kao vihora (Homer: Odiseja I, 241 i XX, 66 i 67), ali u ovom kontekstu pojavljuju se kao svete ptice zmajevi ili morski galebovi kojima su Tračani redovno ostavljali hranu. Diodor sa Sicilije, kad opisuje posetu Argonauta Finejevom dvoru, brižljivo izbegava da pomene Harpije, jer se boji da ih ne rasrdi, nego kaže da je druga žena Finejeva, Skićanka, varala slepog muža, pričajući mu da Harpije uništavaju i odnose hranu, a zagađuju onu što ostavljaju, dok su to, u stvari, sluge izvršavale njena naređenja. Finej je polako umirao od gladi kad su Kalaid i Zet — braća njegove prve žene — otkrili šta je u pitanju i oslobodili svoje sestriće iz zatvora, u koji ih je poslao Finej po nagovoru svoje druge žene.

3. Strofade su ostrva koja se tako zovu. zato što su u njihovoj blizini vetrovi mogli da okrenu brodove što su se približavali njihovim obalama u suprotnom pravcu.

4. Kameni ljuljci su ogromni obluci pažljivo stavljeni u ravnotežu, tako da se ravnomerno zaljuljaju na najmanji impuls. To su spomenici na grobovima za koje kažu da su ih postavile izbeglice iz Libije, pred kraj trećeg milenijuma. Ima ih još nekoliko u Komvolu i Devonu, a ostale su poskidali dokoni vojnici ili turisti. Posvećivanje kamena ljuljca Kalaidu i Zetu, krilatim sinovima Borejevim, kazuje da su duhovi junaka pozvani da u obličju vetra pokrenu kamen i tako usmrte žrtvu koja je stavljena u podnožje kamena.

151 OD SIMPLEGADA DO KOLHIDE

Finej je upozorio Argonaute na strašne stene koje se zovu Simplegade, ili Plankte, i koje neprestano obvijaju morskom maglom brodove čuvajući prilaz Bosforu. Kad brod pokuša da prođe između stena, one se spajaju i mrve ga. Finej je, međutim, posavetovao Eufema da pusti golubicu ili, po drugima, čaplju da leti ispred Arga. Čim su se stene sklopile iščupavši nekoliko pera iz ptičjeg repa i ponovo se razdvojile, Argonauti zaveslaše snažno, pa, uz pomoć Atene i Orfejeve lire, proleteše izgubivši pri tom samo ukras sa zadnjeg dela broda. Posle toga su, prema predskazivanju, stene ostale učvršćene na dvema obalama moreuza, pa, iako je snažna struja činila sve da vladanje brodom učini nemogućim, Argonauti prionuše na vesla savijajući ih gotovo u luk i uploviše u Crno more čitavi.[1]

b) Ploveći južnom obalom, uskoro dotakoše maleno ostrvo Tiniju, gde ih je Apolon udostojio da im se prikaže u svojoj bleštavoj božanskoj slavi. Orfej odmah podiže oltar i žrtvova na njemu divlju kozu Apolonu Svitanja. Na njegov zahtev Argonauti se zakleše da ne napuštaju jedan drugog u opasnostima, a u spomen te zakletve podignut je na ostrvu hram Harmoniji.

c) Odatle su otplovili u grad Marijandin — čuven po provaliji iz koje je Herakle izvukao psa Kerbera iz Podzemnog sveta — gde ih je kralj Lik toplo primio. Vest da je njegov neprijatelj kralj Amik mrtav već je bila dospela do Lika, i on sa zahvalnošću ponudi Argonautima svoga sina Daskila da ih vodi na njihovom putovanju pored obale. Sledećeg dana, baš kad su se spremali za iskrcavanje, vidovitog Idmona napade razjareni vepar sklonjen u trsci pored reke Lik i zabi mu zube duboko u bedro. Idaj priskoči u pomoć Idmonu i kad vepar napade ponovo, Idaj ga nataknu na mač; međutim, Idmon je iskrvario te umre uprkos svoj njihovoj pažnji i nezi. Argonauti su ga žalili tri dana. Zatim se razbole Tifit i umre, a drugovi mu behu obrvani bolom dok podizahu nad pepe-lom humku pored one koju su podigli Idmonu. Prvi se ponudi Veliki Ankaj, a za njim i Ergin, Nauplije i Eufem, da zamene Tifita kao kormilara, izabraše Ankaja, i to se pokaza kao dobro.[2]

d) Od Marijandine nastaviše plovidbu na istok, jedreći mnogo dana, dok nisu stigli u Sinop u Paflagoniji. Grad Sinop je dobio ime po kćeri rečnog boga Asopa. Zeus, koji se beše u nju zaljubio, obeća joj poklon po želji. Sinopa mudro izabra nevinost, nastani se u Sinopu i provede ostatak života u srećnoj usamljenosti. U Sinopi Jason nađe popunu za tri upražnjena mesta na klupama; to behu braća Dejleont, Autolik i Flagije iz Trike, koji behu pošli sa Heraklom u pohod na Amazonke, ali su se slučajno odvojili od njega, pa su sada lutali po tim udaljenim krajevima.

e) Argo zatim zaplovi pored zemlje Amazonki i pored zemlje Halibljana, koji su prerađivali gvožđe; oni nisu obrađivali zemlju ni gajili stoku, već su živeli isključivo od zarade ostvarene livenjem gvožđa; zatim su prošli pored zemlje Tibarena, u kojoj je vladao običaj da muževi jauču dok im se žene porađaju;

najzad prođoše i pored zemlje Mosineka, koji su živeli u drvenim dvorcima u grupnim brakovima, a upotrebljavali su veoma dugačke mačeve i bele štitove u obliku bršljanovog lista.[3]

f) Nedaleko od malog Arejevog ostrva, velika jata ptica počeše da nadleću Argo, izbacujući bronzana pera, od kojih jedno rani Ojleja u rame. Tada se Argonauti setiše šta im je Finej naložio da urade, pa staviše šlemove na glave i počeše da viču što ih je grlo nosilo: polovina ih je veslala dok je druga polovina branila veslače lupajući svom snagom mačevima o štitove. Finej ih je posavetovao da se iskrcaju na obalu ostrva, što oni i učiniše, oteravši ogromna jata ptica sve do jedne. Te noći su oni baš hvalili Finejevu mudrost kad se diže strahovita bura i baci na obalu, u blizini njihovog logora, četvoricu Ajoljana koji su plovili morem držeći se za balvan; pokazalo se da su ti brodolomci Kitizor, Argej, Frontid i Melanion, sinovi Friksa i Halkiope, kćerke kralja Ajeta iz Kolhide, što znači bliski rođaci mnogima od Argonauta. Oni behu doživeli brodolom na svom putu za Grčku, kuda su pošli da traže svoje pravo na Orhomensku kraljevinu njihovog deda Atamanta. Jason ih toplo pozdravi i svi zajedno prineše žrtve na crnom kamenu u hramu Areja, koji je podigla Amazonka Antiopa i na njemu jednom žrtvovala konje. Kad Jason. objasni da je njegov zadatak da vrati Friksov duh u Grčku i da povrati runo zlatnoga ovna na kome je on odjahao, Kitizor i njegova braća se nađoše u nedoumici. Iako su dugovali odanost uspomeni svog oca, oni su se bojali da svom dedu uskrate traženo runo. Ipak, šta su drugo mogli da učine nego da se pridruže svojim rođacima koji su im spasli živote.[4]

g) Argo je prolazio pored obale ostrva Filire, gde je Kron jedanput obležao Filiru, Okeanovu kćer, pa ga je u tom činu iznenadila Rea, na što se on pretvorio u pastuva i otkasao; Filira je rodila dete, pola čoveka-pola konja, a to je bio učeni Kentaur Hejron. Osećajući odvratnost da doji čudovište, Filira poče da se moli da je bogovi preobraze u nešto drugo i tako postade lepo lipovo drvo. Ali neki kažu. da se ovo dogodilo u Tesaliji, ili u Trakiji, a ne na ostrvu Filiri.[5]

h) Uskoro se Argonautima ukazaše obronci Kavkaza i oni uđoše u ušće široke reke Faside, koja je navodnjavala Kolhidu. Prosuvši prvo žrtvu livenicu od vina pomešanog sa medom bogovima Zemlje, Jason sakri Arga u skroviti vodeni rukavac i sazva ratni savet.[6]

1. Apolonije sa Roda: II, 329; Argonautica Orphica 683; Homer; Odiseja XII, 61; Herodot: IV, 85; Plinije: Istorija prirode VI, 32; Valerije Flak: IV, 561; Apolodor: I, 9, 22;
2. Apolonije sa Roda; II, 851—98; Argonautica Orphica 729; Ceces: O Likofronu 890; Valerije Flak: V, 13; Higin: Fabula 14 i 18; Apolodor: I, 9, 23;
3. Apolonije sa Roda: II, 846—1028; Valerije Flak: V, 108; Argonautica Orphica 738—46; Ksenofon: Anabaza V, 4, 1—32 i 5, 1—3;
4. Apolonije sa Roda: 11, 1030—1230;
5. Apolonije sa Roda: II, 1231—11; Higin: Fabula 138; Filargurije o Vergilijevim Georgikama III, 93; Valerije Flak: V, 153; Argonautica Orphica 747;
6. Apolonije sa Roda: II, 1030—1285; Argonautica Orphica 747—55; Valerije Flak: V. 153—83.

*

1. Lutajuće stene, ili Sudarne stene, ili plave stene skrivene morskom maglom, izgleda da su bile ploveće ledene sante iz ruskih reka koje su se otiskivale u Crno more; izveštaji o tim plovećim ostrvima dopunjavali su ionako obeshrabrujuće priče o Bosforu, gde struja koju pojačavaju velike ruske reke često dostiže brzinu od pet čvorova. Znalo se i za neka lutajuća ostrva u Baltičkom moru, jer su trgovci ćilibarom dospevali i tamo (vidi 170, 4).

2. Prazna grobnica koju su podigli grčki kolonisti u čast junaka Idmona i Tifita verovatno potvrđuje priču da su oni umrli na putu. Za Idmona se kaže da ga ja ubio divlji vepar, kao i kretskog Zeusa, Ankaja i Adonida — ranije svete kraljeve (vidi 18, 7). Ime Idmon (»onaj koji zna«) govori da je on imao proročko svetilište i Apolonije sa Roda ga zaista opisuje kao proroka.

3. Marijandina je ime izvedeno od Ma-ri-enna (sumersko značenje za »velika plodna Boginja neba«), odnosno Mirina, Aumari, ili Marijamna, dobro poznata kao Boginja na istočnom Sredozemlju. Chalybs je

grčki »gvožđe«, a Halibljani izgleda da je bilo drugo ime za Tibarene, koji behu prvi prerađivači gvožđa za koje se zna. U Knjizi postanja X, 2, njihova se zemlja zove Tubal (Tubal = Tibar), a Tubal Kain označava Tibarene koji su došli iz Armenije u Kanaan sa Hiksovim hordama. Modificirani oblici tibarenske "couvade" održali su se u mnogim delovima Evrope. Običaji Mosineka koje opisuje Ksenofon — Anabasu Ksenofona proučavao je Apolonije sa Roda — veoma su slični onima škotskih Pikta i irskih Sidha, plemena koja su u Britaniju došla u bronzano doba iz oblasti Crnog mora.

4. Jasonov doživljaj sa pticama na Arejevom ostrvu, sadašnjem ostrvu Puga u blizini reke Kesab, potvrđuje da je Argo stigao tamo početkom maja; Argo je, mora biti, uplovio u Bosfor pre nego što je struja bila suviše jaka za krmanjenje i stigao do Puge u vreme velike prolećne seobe ptica sa Sinajskog poluostrva. Izgleda da je bezbroj iscrpljenih ptica koje su letele iznad planina Male Azije ka Volgi sleteo na svoje uobičajeno odmaralište ostrvo Pugu i da su se skupile i prosto prekrile palubu Arga i uplašile njegovu sujevernu posadu skoro do ludila. Prema Nikolovim Pticama Egipta, ove selice su »kliktavci, ševe, lunje, patke i barske ptice«, ali pošto je ostrvo bilo posvećeno Areju, njih su mitografi zamišljali kao ptice sa gvozdenim perima i neprijateljskim ponudama. Heraklov obračun sa stimfalskim pticama na ostrvu u istočnom delu Crnog mora verovatno je izveden iz doživljaja Argonauta, a ne obratno, kako se obično pretpostavljalo.

5. Hejronova slava kao lekara, naučnika i proroka doprinela je da ga smatraju Filirinim sinom (»lipa«); on se smatra Iksionovim potomkom (vidi 63, d). Cvet od lipe se u klasično vreme veoma mnogo upotrebljavao kao lek za oporavljanje; štaviše, lika, ili unutrašnje vlakno lekovitog drveta lipe, upotrebljavano je prilikom proricanja (Herodot: IV, 67; Ajlijan: Šarena istorija XIV, 12). Ostrvo Filira je dobilo ime po lipama koje tamo rastu a ne po nekakvim istorijskim vezama sa Tesalijom ili Trakijom. Nijedno od ovih priobalnih ostrva nije duže od stotinak metara.

6. Kolhida je danas poznata kao Gruzija, a reka Fasida kao Rion.

152 OTMICA RUNA

Na Olimpu su Hera i Atena zabrinuto raspravljale kako će njihov miljenik Jason osvojiti zlatno runo. Najzad su odlučile da se obrate Afroditi, a ona smisli da njen nevaljali mali brat Erot opčini Ajetovu kćer Medeju tako da strasno zavoli Jasona. Afrodita zateče Erota kako baca kocku sa Ganimedom i pritom ga stalno vara, pa ga zamoli da odapne jednu strelicu u Medejino srce. Kao nagradu, Afrodita mu obeća jabuku ukrašenu plavim prstenovima, nekadašnju igračku malog Zeusa, koja, kad se baci u vazduh, ostavlja trag kao zvezda padalica. Erot rado pristade da ga potkupe, a Afrodita obeća svojim drugaricama Boginjama da će podržavati Medejinu strast i drugim čarolijama.

b) U međuvremenu je na ratnom savetu, koji se održavao u vodenom rukavcu, Jason predložio da odu sa Friksovim sinovima do Aje, obližnjeg kolhidskog grada u kome je vladao Ajet, i da zatraže runo, pa ako budu odbijeni, da pribegnu sili. Svi prihvatiše taj predlog, a Augeja, Ajetov polubrat, pođe sa družinom. Oni dođoše na domak Aje obalom reke preko Kirkinog groblja, gde su leševe muškaraca uvijene u neštavljenu goveđu kožu ostavljali na vrhovima brda pticama za hranu — Kolhiđani su sahranjivali samo žene. Aja im se ukaza u bleštavom sjaju sa brega posvećenog Ajetovom ocu Heliju, koji je tu imao štale za svoje konje. Hefajst je sagradio kraljevski dvor iz zahvalnosti Heliju što ga je spasao kad su ga džinovi pobedili prilikom napada na Olimp.

c) Prva žena kralja Ajeta, kavkaska Nimfa Asterodeja, majka Halkiope, Friksove udovice, i Medeje, Hekatine sveštenice-čarobnice, beše umrla još pre nekoliko godina, a njegova druga žena Ejdija rodila mu je sina Apsirta.

d) Kad se Jason i njegovi drugovi približiše dvoru, sretoše Halkiopu, koja se iznenadi kad vide Kitizora i ostalu trojicu svojih sinova da se tako brzo vraćaju, ali kad ču njihovu priču, ona zahvali Jasonu

što ih je spasao. Zatim se pojavi Ajet u pratnji Ejdije. On pokaza veliko nezadovoljstvo kad ih ugleda — jer se Laomedon beše obavezao da onemogući ulazak u Crno more svim Grcima — i zatraži od Ajgeja, svog omiljenog unuka, da mu objasni kako je došlo do ove nedozvoljene posete. Ajgej odgovori da je Jason, kome on i njegova braća duguju svoje živote, došao po zlatno runo po savetu jednog proročišta. Videći kako se na Ajetovo lice navlači gnev, on odmah dodade: »Kao naknadu ovi plemeniti Grci su spremni da podvrgnu vašoj vlasti Sauromante.« Ajet se jetko nasmeja, a zatim zapovedi Jasonu i Ajgeju, koga nije hteo da prizna za brata, da se vrate odakle su došli, jer će im inače skratiti jezike i saseći ruke.

e) U tom trenutku iz dvorca izađe princeza Medeja, pa kad mu Jason odgovori učtivo i skromno, Ajet, nekako postiđen, odluči da prepusti runo Argonautima, ali pod nemogućim uslovima. Jason je morao da ujarmi dva bika plamenog daha sa gvozdenim kopitima koja je iskovao Hefajst; da poore Arejevo polje i da ga zaseje zubima zmija koje je Ajetu dala Atena, nekoliko preostalih od onih koje je Kadmo posejao u Tebi. Jason je stajao nem, u nedoumici kako da izvrši tako nečuvena dela, kad Erot uperi jednu od svojih strela i ona se sve do pera zabode Medeji u srce.

f) Kada je te večeri Kalkiopa ušla u Medejinu sobu da osigura njenu podršku i pomoć Kitizoru i njegovoj braći, ona zateče Medeju do ušiju zaljubljenu u Jasona. Pošto se Halkiopa prihvati da bude posrednik, Medeja rado pristade da pomogne Jasonu da ujarmi bikove sa vatrenim dahom i osvoji runo, ali pod uslovom da otplovi s njim na Argu kao njegova žena.

g) Jason prihvati ponudu i zakle se Medeji svim bogovima sa Olimpa na večnu vernost. Ona mu ponudi zatvoreni sud sa melemom spravljenim od kao krv crvene tečnosti kavkaskog šafrana, koji će ga zaštititi od plamenog daha bikova; taj cvet, koji sadrži u sebi melem, prvi put je nikao iz Prometejeve krvi. Jason primi bočicu sa zahvalnošću, pa pošto je prineo žrtvu livenicu u medu, otčepi posudu i njenorn sadržinom namaza telo, mač i štit. Sada je bio u stanju da savlada i upregne bikove u jaram. Orao je vasceli dan, a u sumrak poseja zube, iz kojih odmah nikoše naoružani ljudi. On nahuška jedne na druge, bacivši među njih kamen razdora kao što je Kadmo učinio u sličnoj situaciji. Oni se pobiše, a Jason zatim lako izađe na kraj sa ranjenicima.

h) Ali kralju Ajetu nije bilo ni na kraj pameti da se rastavi od runa i sramno poreče ceo dogovor. On zapreti da će spaliti Argo, koji je sada bio ukotvljen kod Aje, i da će saseći posadu; ali Medeja, kojoj se beše, nimalo mudro, poverio, povede Jasona i njegove drugove Argonaute u Arejev zabran, udaljen nekih šest milja. Tamo je runo visilo o drvetu, koje je čuvao gadan besmrtni zmaj. On je mogao da se obavije oko sebe hiljadu puta, a bio je veći od samog Arga, a rođen je iz krvi čudovišta Tifona, koga je uništio Zeus. Medeja umiri čudovište svojom mađijom, pa uzevši tek ubrani izdanak smreke, poprska mu oči kapima za uspavljivanje. Jason kradimice otkači runo sa bukovog drveta, pa zajedno požuriše prema obali, gde ih je čekao Argo.

i) Ali Arejevi sveštenici su već digli uzbunu i u borbi koja se vodila u trku, Kolhiđani raniše Ifita, Meleagara, Arga, Alalantu i Jasona. Ipak svi Argonauti uspeše da se dočepaju palube svog broda i zaveslaju snažno, te tako nagoše u beg pred Ajetovim galijama. Jedino je Ifit podlegao ranama; Medeja uskoro isceli ostale melemom koji je sama izumela.[1]

j) Sauromati, koje je Jason hteo da pokori, behu potomci Amazonki, koje je Herakle zarobio u vreme svog devetog dela i natovario ih na tri broda; one su polomile okove i poubijale mornare postavljene da ih čuvaju pa, kako ništa nisu znale o plovidbi, vetar ih je nosio sve do Bosfora, gde su se iskrcale kod Kremne na zemlju slobodnih Skita. Tu su pohvatale krdo divljih konja, zauzdale ih, pojahale i počele da pustoše zemlju. Uskoro su Skiti otkrili po poginulima da su osvajači u stvari žene, te poslaše grupu mladih ljudi da ponude Amazonkama ljubav umesto rata. Pogodbu nije bilo teško postići, ali Amazonke pristadoše da se udaju za njih jedino pod uslovom da se pomere do istočne obale reke Tanaide, gde su njihovi potomci Sauromati otada živeli, držeći se izvesnih običaja Amazonki, na primer običaja da svaka devojka pre no što nađe sebi muža, mora u borbi da ubije bar jednog muškarca.[2]

1. Apolodor: I, 9, 23; Apolonije sa Roda: II, 1260 — IV. 246; Diodor sa Sicilije: IV, 48, 1—5; Valerije Flak: V, 177 — VIII. 139; Higin: Fabula 22: Pindar: Pitijske ode IV, 221; Ovidije: Metamorfoze VII, 133—9; Plutarh O rekama V, 4; Argonautica Orphica 755—1012;
2. Herodot: IV. 110—17.

*

1. Ovaj deo legende sadrži primitivni mit o zadacima koje je kralj postavljao pred Diomeda kad je Diomed izrazio želju da se oženi njegovom kćerkom.

2. Afroditine ljubavne čini, koje tako brižljivo opisuje Teokrit (Idile II, 17), upotrebljavale su se širom Grčke, čak u Sokratovom krugu (Ksenofon: Memorabilia. III, 11, 17). Pošto vijoglava boravi u vrbama, sikće kao zmija i leže bela jaja, ona je posvećena mesecu; Ija (»mesec«) slala je vijoglavu sa porukama zaljubljenome Zeusu (vidi 56, a). Jedno od njemu dobro poznatih naziva u Evropi je "Kukavičina druga", a kukavica se javlja u priči o Zeusovim udvaranju Mesečevoj Boginji Heri (vidi 12, a). Paljenje vatre trenjem bila je čarolija koja izaziva ljubav — kao što engleska reč punk znači i samokres i bludnica. Erot sa bakljama i strelama je posthomerski, ali u vreme Apolonija sa Roda njegovo nepristojno ponašanje i Afroditino očajanje bili su literarna šala (vidi 18, a), koju je Apulej uzdigao na umetnički nivo u Kupidu i Psihi.

3. Običaj u Kolhidi da se pokojnikovo telo uvije u kožu i stavi na vrh vrbe podseća na običaj Parsa da leševe ostave pticama grabljivicama za hranu, da spaljivanjem leševa ne bi oskrnavili vatru koju su smatrali svetim darom sunca. Apolonije sa Roda to pominje, izgleda, da bi naglasio koliko je Peliji stalo do Friksovog duha: pošto je bio Grk, on nije smatrao da je to dostojan pogrebni odred. Ajetovi bikovi koji su bljuvali vatru podsećaju opet na bronzane bikove u kojima su žive zarobljenike pekli Falari iz Agrigenta, kolonije na Rodu, verovatno u čast svog boga Helije, čiji je simbol bio bronzani bik (Pindar: Pitijske ode I, 185, sa sholijastom); međutim, posejani ljudi s kojima je Jason imao posla, potpuno su nespojivi s pričom. Iako je izgledalo ubedljivo da se kanaanski stranac Kadmo bori sa domorocima Pelazgima kad je osvajao Bojotiju (vidi 58, g), Jasona kao meštanina i kandidata za kraljevski presto je pre trebalo poslati da ore, poseje i požanje žetvu u istom danu (vidi 148, 5) — što je ritualni odred lako izvodljiv usred leta — nego što su ga poslali da se rve sa bikom i vodi lažnu bitku protiv ljudi prerušenih u životinje. Njegovo osvajanje zlatnog runa može se uporediti sa Heraklovim dobavljanjem zlatnih jabuka, koje je takođe čuvao zmaj što nikada ne spava (vidi 133, a). Bar su četiri Heraklova dela predstavljala zadatke koje je trebalo da izvrši kandidat za presto (vidi 123, 1; 124, 2; 127, 1 i 129, 1).

4. U stvari, Jason i Herakle su ista ličnost kad je reč o ženidbenim zadacima koje su. imali da obave; tragovi i prvog i sedmog dela javljaju se prilikom ubistva Marijandinskog vepra i Kizikovog lava, što treba pripisati Jasonu. »Jason« je, dabome, bio naziv za Herakla.

5. Medejin kolhidski šafran je otrovni colchicum, koji se upotrebljavao kao pouzdan lek za kostobolju, a on to i jeste. Njegova opasna svojstva su pripisana Medejinim čarolijama.

6. Sauromati su bili konjički skitski strelci iz stepe (vidi 132, 6); nije nikakvo čudo što se Ajet nasmejao pomisli da bi Jason mogao da im se suprotstavi sa svojom teško naoružanom pešadijom.

153 UBISTVO APSIRTA

Postoje različite priče o Argovom povratku u Tesaliju, iako se u osnovi svi slažu da su Argonauti poslušali Finejev savet i zaplovili u pravcu suprotnom prividnom dnevnom kretanju sunca nad Crnim morem. Kad ih je Ajet sustigao nedaleko od ušća Dunava, Medeja je, kako neki kažu, ubila svoga polubrata Apsirta, koga je povela na brod, isekla ga na komade, koje je jedan po jedan bacala u brzu vodenu maticu.

To svirepo ratno lukavstvo zadržalo je poteru zato što je Ajet bio prinuđen da traga za svakim komadom kako bi mogao da sahrani sina u Tomi.[1] Pravo ime Medejinog polubrata kažu da je bilo Ajgijalej; jer »Apsirt«, u značenju »sručen«, beleži samo šta se dogodilo sa njegovim iskasapljenim udovima.[2] Drugi smatraju da se zločin dogodio u samoj Aji i tvrde da je Jason. tada ubio i Ajeta.[3]

b) Najzaokrugljenija i najcelovitija priča je ipak ona po kojoj je Ajet poslao Apsirta u poteru za Jasonom. Kad je Apsirt stigao Arga pred ušćem Dunava, Argonauti odlučiše da Medeju iskrcaju na obalu obližnjeg ostrva posvećenog Artemidi, i da je ostave na čuvanje sveštenicama dok brigijski kralj ne presudi treba li ona da se vrati kući ili da pođe sa Jasonom u Grčku i kome treba da pripadne runo. Ali Medeja posla Apsirtu tajnu poruku sa lažnom vešću da je nasilno odvedena, moleći ga da je izbavi. Kad je on te noći došao na ostrvo i time prekršio dogovor, Jason ga je pratio i iz zasede oborio s leđa. Zatim mu je sasekao udove, tri puta liznuo krv koja je kapala i svaki put pljunuo da bi onemogućio njegov duh da ga i dalje progoni. Čim se Medeja ponovo ukrcala na Argo, Argonauti napadoše obezglavljene Kolhiđane, rasteraše njihovu malu flotu i pobegoše.[4]

c) Neki bi hteli da, posle Apsirtovog ubistva, Argo okrene jedra prema Fasidi u Kaspijskom moru, pa da odatle dospe u Indijski okean, zatim u Sredozemno more preko jezera Tritonide.[5] Drugi smatraju da je Argo plovio Dunavom i Savom, pa zatim rekom Po, koja spaja Savu sa Jadranom;[6] na Jadranu ih je zadesila bura pa su išli obalom Italije dok nisu stigli na Kirkino ostrvo Ajaju. Drugi opet govore da je Argo plovio uz Dunav, a zatim rekom Po i razlivenim tokovima velike reke Rone prispeo do Kirkinog ostrva.[7]

d) Ima ih čak koji smatraju da su Argonauti veslali uz reku Don sve do njenog izvora; zatim su prevukli brod suvim, do gornjeg rečnog sliva neke druge reke koja teče prema severu ka Finskom zalivu. Ili da su sa Dunava preneli brod do izvora reke Elbe, te su, nošeni njenim tokom, stigli u Jitland. Odatle su krenuli na zapad, prema Okeanu, prošli pored Britanije i Irske i stigli na Kirkino ostrvo, pošto su projedrili kroz tesnac Heraklovih stubova i oplovili špansku obalu i Galiju.[8]

e) To, međutim, nisu izvodljivi putevi. Istina je da se Argo vratio preko Bosfora, putem kojim je i došao, i da je prošao Helespont bez teškoća, jer Trojanci nisu više mogli da im prepreče prolaz. Herakle je, vraćajući se iz Misije, skupio flotu od šest brodova (koje su snabdeli saveznici Dolionci i Perkoteni) i plovio uz reku Skamandar pod okriljem mraka, pa iznenadio i uništio trojansku flotu. Onda se, uz pomoć svoje batine, probio do Troje i zahtevao od kralja Laomedonta kobile kralja Diomeda koje su se hranile ljudskim mesom i koje mu je Herakle ostavio na čuvanje nekoliko godina ranije. Kad Laomedont ne htede da čuje ništa o svemu tome, Herakle pobi i njega i sve njegove sinove, osim maloletnog Podarka, ili Prijama, koga postavi na upražnjeni presto.[9]

f) Jason i Medeja nisu se više nalazili na Argu. Argovo je proročko rebro još jedanput progovorilo i objavilo da ne želi da nosi nijedno od njih dvoje dok se ne očiste od ubistva na ušću Dunava. Tako oni krenuše kopnom za Ajaju, ostrvo Medejine tetke Kirke. To nije bila kampanijska Ajaja na kojoj je Kirka kasnije živela, već ostrvo na kome je ranije boravila. Medeja povede tamo Jasona putem kojim su godinama Hiperborejci donosili poklone uvijene u slamu na ostrvo Del. Kirka, kojoj dođoše kao pokajnici, uz gunđanje ih očisti od greha krvlju mlade krmače.[10]

g) Pošto su Kolhiđani koji su pošli u poteru za Argom dobili naređenje da se ne vraćaju bez Medeje i runa, pretpostavljajući da je ona otišla kod Kirke radi očišćenja od greha, nastaviše da gone Argo po Egejskom moru, oko Peloponeza, pa sve uz ilirsku obalu, oštroumno zaključivši da su Jason i Medeja ugovorili da brod dođe po njih na Ajaju.[11]

h) Neki ipak tvrde da je Apsirt u to vreme bio na čelu kolhidske flotile i da ga je Medeja uhvatila i ubila tek na jednom od ilirskih ostrva koje je tada nazvano Apsirtida.[12]

l. Apolodor: I, 9, 24; Ferekid. navodi ga sholijast uz Apolonija sa Roda: IV, 223 i 228; Ovidije: Tristia III, 9; Stefan Vizantijski sub Tomeus; IV

2. Kikeron: O Prirodi bogova III, 19; Justin: XLII, 3; Diodor sa Sicilije:

3. Sofokle navodi ga sholijast uz Apolonija sa Roda IV, 228; Euripid: Medeja 1334; Diodor sa Sicilije. IV, 48;

4. Apolonije sa Roda: IV, 212—502;

5. Pindar: Pitijske ode IV, 250; Mimnerm, navodi ga Strabon 1 2 40;

6. Apolodor: I, 9, 24; Diodor sa Sicilije: IV, 56, 7—8-

7. Apolonije sa Roda: IV, 508—660;
8. Timaj, navodi ga Diodor sa Sicilije: IV, 56, 3; Argonautica Orphica
9. Diodor sa Sicilije: IV, 48; Homer: Odiseja XII. 69 i Ilijada V, 638
10. Apolodor: loc. cit., Herodot: IV, 33: Apolonije sa Roda: IV. 659—717:
11. Higin: Fabula 23; Apolodor: loc. cit.:
12. Strabon: VII, 5. 5.

*

1. Spajanje zapadnog sa istočnim putovanjem moglo je da zadovolji Grke dok im se poznavanje geografije nije proširilo, te je postalo nemoguće da se izglade glavni elementi u priči: naime osvajanje runa kod Fasida i očišćenje Medeje i Jasona od greha, koje je obavila Kirka koja je živela ili u Istri ili kraj zapadne obale Italije. Ipak, pošto nijedan istoričar nije hteo da uvredi čitaoce priznanjem da je čitav put besmislica, pretpostavljalo se da su se Argonauti vratili najpre Crnim morem preko Dunava, Save i Jadrana; zatim, kad su istraživači i putnici shvatili da Sava ne dopire do Jadrana, veza je verovatno postala reka Po, niz koju je Argo mogao da plovi; kad se kasnije otkrilo da je Dunav plovan samo do Gvozdenih vrata, i da se ne spaja sa rekom Po, smatralo se da je Argo prošao Fasidom u Kaspijsko more, pa dalje u Indijski okean (gde se druga Kolhida pružala obalom Malabara — Ptolemaj Hefajstionov: VIII, 1, 10), i najzad okeanskom strujom i jezerom Tritonidom.

2. Pošto se mogućnost ovakvog putovanja uskoro nije mogla prihvatiti, mitografi su pretpostavljali da je Argo plovio uz reku Don smatrajući da ona izvire u Finskom zalivu, odakle je Argo mogao oploviti Evropu i vratiti se u Grčku prošavši Gibraltar. Po drugima je Argo nekako stigao Dunavom do reke Elbe i zaplovio u domovinu duž obala Irske i Španije. Diodor sa Sicilije. koji je osećao da je Argo mogao da se vrati jedino kroz Bosfor, dakle putem kojim je i došao, raspravljao je o ovom problemu najrazboritije i tvrdio da je Ister (sada reka Dunav) često pogrešno shvatana kao Istrija, mala rečica koja se uliva u Jadran kod Trsta. Zaista, čak i u doba Avgusta, geograf Pomponije Mela je tvrdio (II, 3, 13 i 4, 4) da zapadni rukavac Dunava "utiče u Jadran, uzburkan i žestok kao reka Po". Otmica runa, potera koju su preduzeli Kolhiđani i smrt Apsirtova sve je to trebalo da se odigra na Severnom Jadranu. Ovidiju se više dopada da veruje da je Apsirt ubijen na ušću Dunava i sahranjen u Tomi, jer je sudbina odredila i njemu samom da umre u Tomi.

3. Kažu da je Ajaja (vidi 170, i—1 i 5) pripadala Hrisu Minijevom ocu i Friskovom pradedu; Chryses znači »zlatan«. Možda. su, u stvari, Minijci dobili zadatak da umire Hrisov a ne Friksov duh kad su pošli da osvoje runo. Prema onome što kaže Strabon, Friks je imao herojsko svetilište u Moshiji na Crnom moru, »gde se ovan nikada nije prinosio na žrtvu«. To će ipak biti kasnije ustanovljeno svetilište, u spomen i slavu agronautskog poduhvata. Rimljani su podizali hramove grčkim junacima i junakinjama i tako ih lažno uvodili u svoju nacionalnu istoriju.

4. Ime »Apsirt«, koje označava bacanje posmrtnih ostataka u vodu, verovatno je bilo ime za Orfeja, koga su raščerečile Majnade (vidi 28, d).

5. Valerije Flak i Diodor sa Sicilije beleže da je Herakle Troju srušio kad je pošao na put, a ne na povratku ali to je izgleda greška.

154 ARGO SE VRACA U GRČKU

Prispevši na Korkiru, koja se tada zvala Drepana, Kolhiđani ugledaše Arga izvučenog na obalu na malom ostrvu prekoputa; posada je radosno proslavljala uspešan kraj svog poduhvata. Vođa Kolhiđana poseti kralja Alkinoja i kraljicu Aretu i u Ajetovo ime zatraži da im izruče Medeju i runo. Areta, koju je Medeja zamolila za zaštitu, cele noći nije dala Alkinoju da zaspi vajkajući se kako očevi loše postupaju sa svojim odbeglim kćerima: na primer Niktejeva svirepost prema Antiopi i Akrisijeva prema Danaji. »Čak i

sada«, reče ona, »nesrećna princeza Metopa vene u Epejrotovoj tamnici po zapovesti svoga svirepog oca, kralja Eheta! Oslepili su je bronzanim klincima i dali joj da melje gvozdeno zrnevlje u teškom mlinu.« »Kad ovo zrnevlje postane brašno, povratiću ti vid«, rugao se otac sirotoj devojci. »Ajet je u stanju da isto tako varvarski postupi s divnom Medejom, ako mu ti pružiš priliku.«[1]

b) Areta najzad uspe da sazna kakvu će odluku Alkinoj objaviti sutradan: »Ako je Medeja još devica, vratiće se u Kolhidu; ako nije, onda je slobodna i može ostati pored Jasona.« Pošto se uverila da je Alkinoj čvrsto zaspao, Areta posla glasnika da opomene Jasona šta ga čeka i on se bez oklevanja oženi Medejom u pećini Markide, kćerke Aristaja i nekadašnje Dionisove dadilje. Argonauti proslaviše svadbu raskošnom gozbom i zastreše postelju mladenaca zlatnim runom. I zaista, kad su ujutru čuli odluku, Jason izjavi da mu je Medeja žena. Kolhiđani niti su mogli da ispune Ajetovo naređenje, niti su smeli da se vrate kući od straha pred njegovim gnevom, te jedan deo osta na Korkiri a drugi se naseli na ilirska ostrva nedaleko od Kirkine Ajaje, koja se sada zovu Apsirtide, a kasnije su sagradili grad Pulu na istarskom kopnu.[2]

c) Kad je godinu-dve kasnije Ajet čuo šta se dogodilo, umalo nije presvisnuo od gneva, pa je poslao glasnika u Grčku, zahtevajući da mu vrate Medeju i nadoknade uvredu koju su mu naneli. Grci odgovoriše da nije tražena ni naknada za otmicu Ije, koju su izveli ljudi Ajetove rase (iako je istina da je ona pobegla zato što ju je jurio obad), i da, prema tome, neće dobiti ništa, pogotovo što je Medeja pošla dobrovoljno.[3]

d) Jasonu je preostalo još samo da obiđe oko rta Maleje i vrati runo u Jolk. Plovio je bez teškoća, prošao ostrva Sirena, gde su se zvuci svirke pticolikih žena mogli uporediti sa zvucima Orfejeve lire. Jedino je But skočio preko ograde i pokušao da dopliva do obale, ali ga je spasla Afrodita; ona ga je odnela na Goru Erik preko Lilibaja i tamo ga uzela sebi za ljubavnika. Neki kažu da su Sirene, koje su u to vreme već bile izgubile krila posle neuspelog takmičenja u pevanju sa Musama, na kome je Hera bila sudija, izvršile samoubistvo, jer nisu uspele prilikom prolaska Argonauta da očaraju Orfeja. One su se, međutim, još nalazile na ostrvu u vreme kada je Odisej tuda prolazio, što je bilo čitavu jednu generaciju kasnije.[4]

e) Argonauti su zatim jedrili duž istočne obale Sicilije po lepom vremenu i posmatrali besprimerno lepa bela brda Helijeve stoke koja je pasla pored obale, ali nisu se usuđivali da ukradu nijedno grlo.[5] Iznenada ih je zahvatio strahovit severni vetar, gonio ih devet dana i odvukao do najudaljenijih krajeva Libije. Tu je jedan ogroman talas zahvatio brod i preneo ga preko opasnog stenja koje se nalazilo uz samu obalu; talas se povukao, a Argo je ležao na suvom, čitavu milju udaljen od mora. Pustinja bez ikakvog traga života pružala se svuda unaokolo, dokle je pogled mogao da dopre. Argonauti se već behu pomirili sa smrću kad se Trojna Boginja Libije, odevena u kozju kožu, prikaza Jasonu u snu i povrati mu nadu. Tako se posada malo pribra i prikupi snagu. Arga su postavili na oblice i, gurajući ga, dospeše do slanog jezera Tritonide, udaljenog nekoliko milja. To je trajalo čitavih dvanaest dana. Svi bi pomrli od žeđi da ne beše izvora koji je Herakle nedavno pre toga otvorio, kad je išao po zlatne jabuke u vrt Hesperida.[6]

f) Tom prilikom je garamantijski pastir Kefaur ubio Kanta koji mu beše poterao stado, ali su ga drugovi osvetili.[7] Tek što su sahranili oba tela, Mops nagazi na libijsku zmiju, koja ga ujede za petu; gusta magla mu zamuti oči, kosa mu otpade i nesrećnik izdahnu u teškim mukama. Argonauti mu priređuju pogreb kao heroju, pa ponovo padoše u očajanje, zbog toga što nikako nisu mogli da nađu izlaz iz jezera.[8]

g) Međutim Jason je pre polaska na put išao u Delfe da bi ga Pitonka posavetovala i ona mu je tom prilikom dala dva masivna tronošca. Orfej ga posavetova da jedan posveti domaćim bogovima. Čim je Jason to učinio, odmah se stvori Bog Triton i uze tronožac bez reči zahvalnosti, ali Eufem mu prepreči put i upita ga učtivo: »Molim te, gospodaru, hoćeš li biti dobar da nam pokažeš put do Sredozemnog mora?« Umesto odgovora, Triton samo pokaza prstom na reku Takapaj, a zatim, kao da se predomislio, dade Eufemu šaku zemlje u ruku, što je njegovim potomcima dalo pravo da otada smatraju Libiju svojom zemljom. Eufem prihvati poklon i u znak zahvalnosti žrtvova ovcu, a Triton pristade da tegli Arga za kljun dok ne ugledaše ponovo Sredozemno more. Vodeći Arga, Triton proreče da će, ako potomak bilo kog Argonauta bude uspeo da iz njegovog hrama odnese bronzani tronožac, stotinu grčkih gradova niknuti oko jezera Tritonide. Pećinski ljudi iz Libije su čuli te reči i odmah sakrili tronožac u pesak; proročanstvo se nije ispunilo.[9]

h) Upravljajući se prema severu, Argonauti doploviše do Krete, gde Tal, bronzani stražar koga je načinio Hefajst, pokuša da spreči da se iskrcaju, gađajući Arga stenjem. Po svom običaju, Medeja ljupko pozva čudovište i obeća mu da će postati besmrtan ako popije čarobni napitak; ali to je bio napitak za uspavljivanje, i, dok je Tal spavao, Medeja izvuče bronzanu čiviju, koja mu je zatvarala jedini krvni sud što

mu je prolazio od vrata do članaka. Božanska tečnost koja se nalazila u njemu umesto krvi iscure i Tal izdahnu. Neki ipak kažu da je Tal, opčinjen Medejinim pogledom, počeo da tumara unaokolo, povredio petu o stenu i umro pošto mu je istekla sva krv. Drugi kažu da ga je Pojant pogodio strelom u petu.[10]

i) Sledeće noći Arga zahvati oluja s juga, ali Jason prizva Apolona, koji posla munju i osvetli obrise ostrva Anafe, jednog od Sporada, te Ankaj uspe da izvuče brod na obalu. Zahvalni Jason podiže Apolonu oltar, a Medejinih dvanaest devojaka pratilja, koje joj je darovala kraljica Areta, veselo su se smejale kad Jason i njegovi drugovi u nedostatku žrtve prosuše vodu na žrtveni oltar umesto žrtve livenice. Argonauti su im uzvraćali prekorima i zaljubljeno ih gurkali i ćuškali, pa se to pretvorilo u običaj u vreme jesenjih svetkovina u Anafi.

j) Kad su doplovili u Ajginu, oni počeše da se takmiče ko će pre zahvatiti krčag vode i doneti ga na brod. Takva takmičenja su se zatim održavala u Ajgini. Put od Ajgine do Jolka bio je jednostavan i desetine brodova su ga prevaljivale svake godine, te ga i Argonauti pređoše bez teškoća i po lepom vremenu.[11]

k) Neki pesnici i pevači ređaju događaje drukčijim redosledom: oni kažu da su Argonauti obnovili stanovništvo na Lemnu pri povratku u domovinu, a ne ploveći za Kolhidu;[12] drugi pevaju da se događaj u Libiji odigrao pre puta u Aju, onda kada je Jason išao Argom u Delfijsko proročište, pa ga iznenadilo nevreme.[13] Neki opet smatraju da su Argonauti plovili zapadnom obalom Italije, a da je luka na ostrvu Elbi, gde su se iskrcali, dobila ime »Argosa« po Argu. Dok su se na obali brisali od znoja, kapljice znoja su se pretvarale u kamenčiće različitih oblika. Po tim pričama oni su osnovali hram Argivskoj Heri u Leukaniji; zatim su, poput Odiseja, plovili između Skile i Haribde; Tetida sa svojim Nereidama čuvala ih je od Planktaja, koji bljuje plamen, ili od sudarnih stena što su se potom učvrstile na dnu mora.[14]

l) Neki čak smatraju da su Jason i njegovi drugovi, ispitujući okolinu kolhidske Aje, dospeli čak do Medije; da se jedan od njih, Armen, iz Tesalije sa jezera Bojbe, nastanio u Armeniji i da se po njemu ta zemlja i zove tako. Oni pravdaju ovu tvrdnju spomenicima u čast Jasona, koje su Armenci podigli na Kaspijskim vratima, a te spomenike poštuju i varvari, kao i činjenicom da se Armenci oblače slično narodu u Tesaliji.[15]

1. Apolonije sa Roda: IV, 1090—95; Homer: Odiseja XVIII, 83 i XXI, 307, 43, uz sholijast;
2. Strabon: I, 2, 39 i VII, 5, 5; Apolonije sa Roda: IV, 511—21; Higin: Fabula 23; Apolodor: I, 9, 25; Kalimah, navodi ga Strabon: I, 2, 39;
3. Herodot: I, 1;
4. Pausanija: IX, 34, 2; Strabon; VI, 1, 1: Argonautiea Orphica 1284; Homer: Odiseja XII, 1—200;
5. Apolonije sa Roda: IV, 922—79; Argonautica Orphica 1270—97; Higin: Fabula 14;
6. Apolonije sa Roda: IV, 1228—1460;
7. Higin: loc. cit.; Apolonije sa Roda: IV, 1461—95; Valerije Flak: V;. 317 i VII, 422;
8. Ceces: O Likofronu 881; Apolonije sa Roda: IV, 1518—36;
9. Pindar: Pitijske ode IV, 17—39 1 255—61; Apolonije sa Roda: IV. 1537—1628; Diodor sa Sicilije: IV, 56, 6; Argonautica Orphica 1335—6; Herodot: IV, 179;
10. Apolodor: 1, 9, 26; Apolonije sa Roda: IV, 1639—93; Argonautica Orphica 1337—40; Lukijan: O igrama 49; Sofokle, navodi ga sholijast uz Apolonija sa Roda: IV, 1638;
11. Apolonlje sa Roda: IV, 1765—72; Apolodor: loc. cit.; Argonautica Orphica 1344—8;
12. Pindar: Pitijske ode IV, 252;
13. Herodot: III, 127;
14. Strabon: V, 2, 6 i VI, 1, 1; Apolodor: I, 8, 24; Apolonije sa Roda: IV, 922;
15. Strabon: XI, 14, 12 i 13, 10.

*

1. Mit o Metopi, koga ne daju u potpunosti ni Homer ni Apolonije sa Roda, podseća na mitove o Arni (vidi 43, 2) i Antiopi (vidi 76, b). Ovaj mit je svakako izveden po ikoni koja prikazuje Boginju Sudbine kako sedi na grobu; njen mlin je mlin sveta oko koga se, kako kaže Varon u De re rustica, okreće ceo nebeski svod. Isti takav mlin se javlja i u staroj nordijskoj Edi, a pokreću ga džinovske žene Fenja i Menja, dok ga u knjizi sudija pokreće Samson, tirski slepi sunčani bog. Demetra, boginja žitnog mlina, bila je podzemno božanstvo.

2. Herodotova priča o Ajetovoj poruci i odgovoru Grka nema mnogo smisla, osim ako se ne misli da je argivska princeza Ija pobegla u Kolhidu u nastupu ludila, prerušena kao junica. Ona je onda ili postala božanstvo kod Egipćana kao Izida (vidi 56. b), ili su je oteli Kolhiđani (koje on opisuje kao ostatke vojske Faraona Sesostra, koji je osvajao Aziju) i prodali je u Egiptu.

3. Tri sirene — Homer zna samo za dve — bile su raspevane kćeri Zemlje koje su namamljivale mornare na livade gde su kosti ranijih žrtava ležale u gomilama svuda unaokolo (Odiseja XII, 39 i 184). Sirene su slikane kao pticolike žene i imaju dosta zajedničkog sa Rijanonskim pticama u velškom mitu. One su putovale za Branom i drugim junacima; Rijanona je bila Demetra kobilje glave. Osrtvo sirena treba shvatiti kao sveto ostrvo mrtvih koje prima duše umrlih kraljeva kao Arturov Avalon (vidi 31. . 2); Sirene su bile i sveštenice koje su tugovale za Branom, i ptice koje su obletale ostrvo kao sluškinje Boginje Smrti. Kao takve, one su pripadale preolimpijskom kultu — zato se i kaže da su ih pobedile Zeusove kćeri Muse. Mnogi smatraju da su ostrva kraj Pajstuma na Kapriju i »nedaleko od rta Pelor na Siciliji« (Stra-bon: I, 2, 12) boravište Sirena. Još u Euripidovo vreme su na nadgrobnim pločama urezivane po dve sirene {Helena 167), a obično se smatralo da njihovo ime potiče od seirazein, »vezati konopcem«; moguće je da njihovo ime dolazi i od drugog značenja reči. seirazein, »sasušiti«, dve sirene bi u tom slučaju predstavljale dvostruki vid Boginje u letnjoj dugodnevici. kad se grčki pašnjaci sasuše: ona koja se proročki unapred raduje vladavini novog kralja i ona koja tuguje za starim (vidi 170, 7). Sirena sa ribljim repom je postklasična.

4. Helijevo stado brojalo je tri stotine i pedeset grla, a poklonila mu ga je njegova majka Mesečeva Boginja (vidi 42, 1 i 170, 10). Siciliju su naselili u nekoliko mahova kolonisti iz Korinta i sa Roda, koji su obožavali nebeskog bika. Odisej je znao Helija kao »Hiperiona« (vidi 170, u).

5. Jezero Tritonida, nekadašnje veliko more duboko uvučeno u kopno, progutalo je zemlju neolitske Atlantide, a samo se polako povlačilo. U klasično doba je još uvek bilo veliko. Geograf Skilak je smatrao da mu površina iznosi devet stotina kvadratnih milja. To jezero je sada slana močvara (vidi 39, 6). Neita, Trojna libijska Boginja, odevena u kozju kožu prethodila je Ateni sa štitom (vidi 8, 1).

6. Mops, čija je smrt od ujeda zmije u petu bila sasvim obična stvar (vidi 106, g; 117, c i 168, e), pojavljuje se u mitu o Derketi (vidi 89, 2), filistinskoj Diktini. Drugi Mops, Tejresijin unuk, preživeo je trojanski rat (vidi 169, c).

7. Kefaur je neobično ime za Libijca — caphaura na arapskom znači kamfor, koji ne raste u Libiji. Međutim mitografi su veoma malo znali o geografiji.

8. Tal, čovek od bronze, složen je lik: delom je nebeski bik, delom sveti kralj, ranljiv u petu, ali on otkriva i tajnu cire-perdue, način livenja bronze (vidi 92, 8).

9. Vodene žrtve na Anafi podsećaju na žrtve koje su Jevreji prinosili na Dan Vrbe, to je bio vrhunac njihove svetkovine Tabernakula, kad su u povorci nosili vodu sa Siloama; takmičenje u donošenju vode u Ajgini svakako je deo te svetkovine. Tabernakule su počinjale u jesen, kao praznik jesenje gozbe plodnosti, a sudeći po Talmudu, Fariseji su imali dosta muke da obuzdaju "praznoglave" žene.

10. »Šljunak raznovrsnog oblika« i kristali gvožđa još se mogu naći na obalama Elbe.

11. Tetida je vodila Argo kroz Planktaje na ulazu u moreuz Mesine, kao što je Atena vodila brod kroz Bosfor. Odisej je te prolaze izbegao, izabravši prolaz između Skile i Haribde (vidi 170, t). Zapadni Planktaji su vulkanska liparska ostrva.

12. Armenija znači Ar-Minni, »visoravan Minija« — po Jeremiji (51, 27) Mini su ratovali protiv Vavilona — ovo nema istorijske veze sa Armenom na jezeru Bojbe. Ali Minni je, izgleda Minija, koga pominje Josif (Starine I, 1, 6) kad opisuje Nojev potop. Ime Minija iz Tesalije, koji je bio praotac Minijaca, daje sumnjiv povod za verovatnu vezu između Armenije i Tesalije.

155 PELIJINA SMRT

Jedne jesenje večeri Argonauti stigoše na dobro poznatu obalu Pagase, ali nikoga ne beše da ih dočeka. U stvari, po Tesaliji se pričalo kako su svi izginuli, a Pelija se zbog toga odvažio da ubije Jasonove roditelje, Ajsona i Polimelu, i njihovog maloletnog sina Promaha, koji se rodio pošto je Argo krenuo na put. Ajson je zatražio dozvolu da sam sebi oduzme život, pa pošto su udovoljili njegovoj želji, on popi bivolju krv i tako umre; Polimela se ubi nožem ili, kako neki kažu, obesi o konopac, pošto je proklela Peliju, koji je bez ikakve milosti tresnuo Promaha o dvorski zid i prosuo mu mozak.[1]

b) Jason je čuo za taj bolni događaj od jednog usamljenog čamdžije, kome je zabranio da objavi novost da je Argo prispeo. On sazva ratni savet. Svi su njegovi drugovi smatrali da Pelija zaslužuje smrt, ali kad je Jason zahtevao da se odmah napadne na Jolk, Akast primeti da se od njega ne bi moglo očekivati da se suprotstavi ocu; ostali su držali da je pametnije da se raziđu svaki svom domu, pa da tamo, ako bude potrebno, dignu pobunu u Jasonovu korist. Jolk je doista bio isuviše dobro utvrđen grad i nije se moglo očekivati da će ga tako mala družina zauzeti na juriš.

c) Medeja, međutim, reče da će sama osvojiti grad. Odmah posavetova Argonaute da sakriju brod, a sami da se sklone na neku šumovitu i nenaseljenu obalu na domaku Jolka. Kad ugledaju baklje na krovu dvora, to će značiti da je Pelija mrtav, kapije otvorene i grad spreman da ih primi.

d) Dok je bila na Anafi, Medeja je našla šupalj Artemidin lik i popela ga sa sobom na Argo. Ona obuče sada sebe i svojih dvanaest pratilja u neobične odore i povede ih prema Jolku. Lik su nosile naizmenično. Stigavši do gradskih kapija, Medeja, prerušena u izboranu staricu, naredi stražarima da je puste. Počela je da viče prodornim glasom da je boginja Artemida došla iz maglovite zemlje Hiperboreje u kočijama koje vuku leteće zmije i da nosi sreću Jolku. Stražari ne smedoše da je ne poslušaju i Medeja i njene pratilje počeše da luduju po ulicama kao Majnade, pa podstakoše stanovnike na versko ludilo.

e) Probudivši se iz sna, Pelija sa strahom upita šta Boginja zahteva od njega. Medeja reče da je Artemida rešila da nagradi njegovu pobožnost podmlađujući ga i tako mu omogući da dobije naslednika umesto Akasta, koji nije imao sinova, a nedavno je izgubio život u brodolomu na libijskoj obali. Pelija posumnja u to obećanje, ali Medeja ukloni znake starosti sa sebe i posta mlada pred njegovim očima. »Takva je Artemidina moć!« vikala je ona. On ju je posmatrao dok je sekla obnevidelog starog ovna na trinaest parčadi i kuvala ga u loncu. Upotrebljavala je kolhiđanske mađije za koje je on smatrao da su hiperborejske i ozbiljno pozivala Artemidu da joj pomogne. Podmladila je mrtvoga ovna u jagnje sakriveno u šupljem boginjinom liku. Pelija, sada potpuno ubeđen u njenu moć, pristade da legne u postelju, a Medeja ga ubrzo omami snom. Ona zatim zapovedi njegovim kćerima, Alkestidi, Euadni i Amfinomi, da ga saseku baš kao što su videle da je ona učinila sa ovnom, i da skuvaju komade u istom loncu.

f} Alkestida pobožno odbi da prospe očevu krv makar i iz najdobronamernijih razloga, ali Medeja pruži nove dokaze o svojoj čarobnoj moći, te tako nagovori Euadnu i Amfinomu da se odlučno posluže noževima. Kad delo bi učinjeno, Medeja ih povede na krov, a svaka je nosila baklju. Objasnila im je da moraju da prizivaju Mesec dok lonac ne uzavri. Argonauti izdaleka ugledaše baklje i, obradovani znakom, pojuriše u Jolk, a ne beše nikoga da im se usprotivi na ulasku.

g) Jason, bojeći se osvete, prepusti Akastu kraljevstvo a nije se opirao ni presudi o izgnanstvu koju mu je Veće iz Jolka izreklo. Nadao se da će negde drugde sesti na bogatiji presto.[2]

h) Neki se ne slažu da je Ajson morao sam sebi da oduzme život i izjavljuju suprotno — da mu je Medeja, izvukavši otrovnu krv i njegovog tela, povratila mladost čarobnim napitkom, kao što je ranije bila povratila Makridi i njenim sestrama Nimfama na Korkiri; i da je Peliji pokazala Ajsona, poletnog i snažnog, na kapijama dvorca. Pošto je na taj način navela Peliju da pristane na isti čin, ona ga je prevarila, izostavivši odgovarajuće čini, tako da je on bedno skončao.[3]

i) Na Pelijinim pogrebnim igrama, koje su se održale sutradan, Eufem pobedi u takmičenju na dvokolicama u koje su bila upregnuta dva konja; Polideuk, u pesničenju; Meleagar, u bacanju džilita, Pelej, u rvanju; Zet, u najkraćoj trci. a njegov brat Kalaid (ili, kako neki kažu, Ifikle) u najdužoj:
a Herakle, koji se upravo vratio od Hesperida, u slobodnoj borbi. Ali za vreme četvoroprežne kolske trke, u kojoj je pobedio Heraklov kočijaš Jolaj, Glauka, Sisifovog sina, pojedoše njegovi konji, jer je Afrodita učinila da pobesne.[4]

j) Što se tiče Pelijinih kćeri: Alkestida se udala za Admeta iz Fere, za koga je duže vreme bila verena; Euadnu i Amfinomu prognao je Akast u Arkadiju, u Mantinu, gde su posle očišćenja od greha uspele da se dobro i dostojno udaju.[5]

1. Diodor sa Sicilije: IV, 50, 1; Apolodor: I, 9, 16 i 27- Valerije Flak I. 777;
2. Apolodor: I, 9, 27; Diodor sa Sicilije: IV, 51, 1—53; 1; Pausanija: VIII. II, 2; Plaut: Laža III, 868; Kikeron: O starim vremenima XXIII, 83; Ovidije: Metamorfoze VII. 287—348; Higin: Fabula 24:
3. Hipoteza na Euripidovu Medeju; Sholijast uz Euripidove Knezove 1321; Ovidije: Metamorfoze VII, 251—94;
4. Pausanija: V, 17, 9; Higin: Fabule 278;
5. Diodor sa Sicilije: IV, 53, 2: Higin: Fabula 24; Pausanija: VIII, 11, 2.

*

1. Krećani i Mikenci su upotrebljavali bivolju krv veoma razblaženu vodom kao čarobno sredstvo za plodnost polja i rodnost drveća; jedino su sveštenice Majke Zemlje mogle da piju čistu nerazblaženu krv i da se ne otruju (vidi 51, 4).

2. Klasični mitografi su bili u nedoumici da dokuče u kojoj meri je Medeja bila prevarantkinja i iluzionista, a u kojoj meri prava čarobnica. Lonci za podmlađivanje su dobro poznati u keltskim mitovima (vidi 148, 5—6); zato Medeju predstavljaju kao Hiperborejku, što može da znači, britansku Boginju. Podloga ove religiozne teorije možda je bila u tome što su usred leta svetoga kralja, koji je nosio masku ovna, ubijali na planinskom vrhu, a od komada njegovog tela kuvali čorbu za sveštenice; njegov bi duh tada ulazio u jedan od njih i rađao se kao dete u vreme kad ima mladih jaganjaca. Friks je izbegao ovu sudbmu, i to je i bio prvobitni povod argonautskog pohoda (vidi 70, 2 i 148, g).

3. Medejina zmija koja vuče kočije — zmije pripadaju podzemnom svetu — imala je krila zato što je bila i Boginja Zemlje i Boginja Meseca. Ona se ovde pojavljuje u trojstvu, kao Persefona-Demetra-Hekata: to jest tri Pelijine kćeri, koje su iskasapile svog oca. Teorija da se kralj Sunce ženi kraljicom Mesec, koja ga ljubazno poziva da se popne u njene kočije (vidi 24, m), menjala se kako je patrijarhalni sistem jačao: u klasično vreme kočije sa zmijom behu isključivo Helijeva neprikosnovena svojina, a u docnijem mitu o Medeji i Teseju (vidi 154, d) Helija ih je pozajmio svojoj praunuci Medeji samo zato što se ona nalazila u smrtnoj opasnosti (vidi 156, d). Indijska Boginja Zemlje, Ramajana, takođe se vozi kočijama koje vuče zmija.

4. Kalimah, izgleda, smatra da je lovica Kirena pobedila u trčanju na Pelijinim pogrebnim igrama (vidi 82, a).

156 MEDEJA U EFIRI

Jason je najpre otišao u bojotijski Orhomen i okačio zlatno runo u hramu Zeusa Lafistijskog, onda je na Istamu kod Korinta izvukao Argo na obalu i posvetio ga Posejdonu.

b) Pošto je Medeja bila jedina preživela Ajetova kći, ona je imala pravo da nasledi Korintsku kraljevinu. Ajet je privremeno bio ostavio kraljevstvo na upravljanje nekom Bunu kad je odlazio za Kolhidu. Presto je ostao upražnjen, jer je umro uzurpator Korint, sin Maratona (koji je sebe smatrao Zeusovim sinom), i Medeja je polagala pravo na presto, a to su Korinćani prihvatili. Tako je Jason postao kralj. Ali pošto je vladao deset srećnih i uspešnih godina, on poče da podozreva da je Medeja otrovala Korinta kako bi osigurala presto i predloži joj da se razvedu, s tim da se on oženi Glaukom iz Tebe, kćerkom kralja Kreonta.

c) Medeja, ne poričući zločin, podseti Jasona na zakletvu u Aji koju je dao u ime svih bogova, pa kad se on usprotivi rekavši da je prinudna zakletva nevažeća, ona mu reče da on njoj ima da zahvali za presto u Korintu. On joj odgovori: »To je istina, ali Korinćani više poštuju mene nego tebe!« Pošto je Jason i dalje bio zajedljiv, Medeja, praveći se kao da se pokorava sudbini, posla Glauki po kraljevskim prinčevima — jer je ona rodila Jasonu sedam kćeri i sedam sinova — kao venčani poklon zlatnu krunu i dugu belu haljinu. Tek što je Glauka obukla sve darove i stavila krunu, izbi neobuzdani plamen koji nije zahvatio samo nju — iako je skočila odmah u dvorsku fontanu — već i kralja Kreonta i dvorane i visoke tebanske goste i sve ostale koji se behu našli u dvoru, osim Jasona, koji pobeže iskočivši kroz gornji prozor.

d) Zeus se veoma divio Medeji zbog njene odlučnosti i zaljubio se u nju, ali ona odbi njegovo udvaranje. Hera joj je bila zahvalna: »Učiniću da ti deca budu besmrtna!« rekla je ona, »ako ih položiš na moj žrtveni oltar u hramu.« Medeja je tako i postupila, a zatim pobegla u kočijama koje su vukle krilate zmije, nasleđenim od njenog pradeda Helije. Kraljevstvo je prethodno predala Sisifu.[1]

e) Poznato je ime samo jedne od Medejinih i Jasonovih kćeri — Eriopida. Njen najstariji sin Medej, ili Poliksen, koga je učio Hejron na Gori Pelionu, kasnije je vladao državom Medejom; Medejev otac se ponekad naziva Ajgej.[2] Ostali sinovi su bili Mermer, Fer ili Tesal, Alkimed, Tisander i Arg; sve njih su Korinćani, ozlojeđeni ubistvom Glauke i Kreonta, kamenovali dok nisu izdahnuli. Zbog tog zločina oni stalno ispaštaju: sedam devojaka i sedam mladića, obučeni u crne odore, ošišanih glava, provode čitavu godinu u hramu Boginje Here na visovima gde je počinjeno ubistvo.[3] Po naređenju proročišta iz Delfa, mrtva dečja tela sahranjena su u hramu, a duše su im postale besmrtne, kao što je Hera i obećala. Ima ih koji optužuju Jasona da je odobrio to ubistvo uz objašnjenje da je bio duboko uvređen što je Medeja toliko ambiciozna na račun njegove dece.[4]

f) Drugi opet, zavedeni dramatičarem Euripidom, koga su Korinćani potkupili sa petnaest srebrnjaka da ih liši krivice, govore kako je sama Medeja ubila svoje dvoje dece;[5] ostali su nastradali u dvoru koji je ona zapalila — osim Tesala koji je pobegao i kasnije vladao u Jolku, po kome je Tesalija dobila i ime, i Fera, čiji je sin Mermer nasledio Medejinu spretnost u trgovini.[6]

1. Eumel: Fragmenti 2—4; Diodor sa Sicilije: ?V, 54; Apolodor: I, 9, 16; Ovidije: Metamorfoze VI, 391—401; Ptolemaj Hefajstionov: 11; Apulej: Zlatni magarac I, 10; Ceces: O Likofronu 175; Euripid: Medeja:
2. Hesiod: Teogonija 981; Pausanija: II, 3, 7 i III, 3. 7; Higin: Fabula 24 i 27;
3. Apolodor: I, 9, 28; Pausanija: II, 3, 6; Ajlijan: Varia Historia V, 21: Sholijast uz Euripidovu Medeju 9 i 264; Filostrat: Heroika XX, 24;
4. Diodor sa Sicilije: V, 55; Sholijast uz Euripidovu Medeju 1387;
5. Sholijast uz Euripida: loc. cit.; Higin: Fabula 25: Euripid: Medeja 1271; Servije uz Vergilijeve Ekloge VIII, 47;
6. Diodor sa Sicilije: IV. 54; Homer: Odiseja I. 260 sa sholijastom.

*

1. Broj Medejine dece podseća na broj Titana i Titanki (vidi 1, 3 i 43, 4) ali četrnaest dečaka i devojčica koji su svake godine bili zatočeni u Herinom hramu mogli su značiti parne i neparne dane u prvoj polovini svetog meseca.

2. Glaukina smrt je, verovatno, izvedena sa ikone koja prikazuje godišnje žrtve paljenice u Herinom hramu, slične onima u Hijerapolju koje je opisao Lukijan (O Sirijskoj Boginji 49). Ali Glauka je mogla biti i krunisana sveštenica koja upravlja požarom, a ne njegova žrtva, a fontana njeno obredno kupatilo. Lukijan objašnjava da je Sirijska Boginja bila, uopšte uzevši, Hera, iako je imala i neke osobine Atene i drugih Boginja (ibid 32). Ovde Euripida (»krupnih očiju«) ukazuje na kravooku Heru, a Glauka (»sova«) na sovoliku Atenu. U Lukijanovo vreme domaću životinju bi obesili o granu drveta u dvorištu hrama u Hijerapolju i živu je spaljivali, a smrt četrnaestoro Medejine dece i ispaštanje zbog njih svedoče da su prvobitno tako prinošeni na žrtvu ljudi. Melikert, kretski Bog koji je bio pokrovitelj Istamskih igara u Korintu (vidi 70, b i 96, 6), bio je Melkart, »zaštitnik grada«, feničanski Herakle u čije su ime u Jerusalimu sahranjivali živu decu (Leviticus XVIII, 21 i XX, 2; 1 Knjiga kraljeva XI, 7; 2 Knjiga kraljeva XXIII, 10; Jeremija XXII, 35). Pošto je vatra bila sveti element, ona je žrtve činila besmrtnim, kao što je bilo i sa Heraklom kada se na Gori Ojti popeo na lomaču, legao i sagoreo (vidi 145, f).

3. Pitanje ko je žrtvovao decu — Medeja, Jason ili Korinćani — postalo je važno tek kasnije kad su Medeju prestali da poistovećuju sa Inom, Melikertovom majkom, i kad se prinošenje ljudi na žrtvu smatralo varvarstvom. Pošto je svaka drama koja bi dobila pohvalu na atenskoj svetkovini u Dionisovu čast, odmah sticala religiozni značaj, sasvim je verovatno da su Korinćani dobro nagradili Euripida što je bio tako blagonaklon prema mitu tako nepovoljnom po njihov ugled.

4. Zeusova ljubav prema Medeji, kao i Herina prema Jasonu (Homer: Odiseja XII, 72; Apolonije sa Roda: III,. 66) znači da su »Zeus« i »Hera« bili nazivi za kralja i kraljicu u Korintu (vidi:
43, 2 i 68, 1). Korint, iako Maratonov sin, nazivao se Zeusovim sinom, a Maratonov otac Epopej (»onaj koji sve vidi«) imao je istu ženu kao Zeus (Pausanija: II, 1, 1: Asije: Fragmenat 1).

157 MEDEJA U IZGNANSTVU

Medeja je najpre pobegla u Tebu kod Herakla, jer joj je on obećao da će je zaštititi ako se Jason pokaže neveran. Ona Herakla izleči od ludila u koje je bio zapao i poubijao svoju decu; ali Tebanci nisu dozvolili da Medeja ostane kod njih zato što je Kreont, koga je ona ubila, bio njihov kralj. Medeja je onda otišla u Atenu, i kralj Ajgej se rado njome oženio. Onda, proterana iz Atene zato što je pokušala da otruje Teseja, ona otplovi za Italiju i tamo Marubijance nauči veštini kroćenja zmija. Oni su je otada poštovali kao Boginju Angitiju.[1] Posle kratke posete Tesaliji, gde se bez uspeha takmičila u lepoti sa Tetidom pred Idomenejem sa Krete, ona se udade za azijskog kralja čije se ime ne zna, ali za koga se kaže da je bio Medejev pravi otac.

b) Najzad je Medeja čula da je kolhidski presto, koji je pripadao kralju Ajetu, bespravno zauzeo njen stric Pers; odmah je krenula u Kolhidu sa Medejom. On ubi Persa i ponovo ustoliči Ajeta, pa proširi kraljevinu Kolhidu pripojivši joj i Mediju. Neki smatraju da se Medeja u to vreme izmirila sa Jasonom i da je i on došao u Kolhidu, ali je istorija Medeje, naravno, ulepšavana i izobličena neobuzdanom maštom mnogih tragičara.[2] Istina je da je Jason, pošto je izgubio naklonost Bogova čijim se imenima lažno kleo Medeji, lutao kao beskućnik od grada do grada i niko ga nije voleo. Već ostareo, došao je ponovo u Korint i seo u senku Arga, sećajući se prošle slave i tugujući nad sudbinom koja ga je snašla. Taman je hteo da se obesi o provu, kad se ona pomače napred i ubi ga. Posejdon tada postavi oblik Argove krme među zvezde, jer krma ne beše kriva za ubistvo.[3]

c) Medeja nije umrla nego je postala besmrtna i vladala je u Jelisejskim poljima, gde se, kažu, udala za Ahileja, a ne Helena.[4]

d) Što se tiče Atamanta, zbog čijeg je propusta da prinese na žrtvu Friksa i došlo do pohoda Argonauta, desilo se da je trebalo da bude zbog grehova žrtvovan u Orhomenu, na zahtev proročišta Zeusa Lafistijskog, ali se njegov unuk Kitizor vratio iz Ajaje i spasao ga. To je uvredilo Zeusa i on naredi da

najstariji sin Atamantida ne sme otada ući u gradsku većnicu do kraja svoga života; ta se naredba od tada stalno poštovala.[5]

e) Povratak Argonauta u domovinu dao je povoda za mnoge priče; ali priča o Velikom Ankaju, krmaru, najpoučnija je. Pošto je preživeo toliko brodoloma i strahota, vratio se u svoj dvor u Tegeju. Jedanput ga je prorok opomenuo da nikada ne okuša vino od grožđa iz vinograda koji je lično posadio nekoliko godina ranije. Na sam dan svoga povratka Ankaj ču da mu je sluga prvi put obrao vinograd, i da ga vino čeka. On onda napuni pehar, prinese ga ustima pa pozva proroka, grdeći ga što je lažno proricao. Prorok odgovori: »Gospodaru, ima mnogo gutljaja između pehara i usana!« — i u tom trenutku Ankajev sluga utrča vičući: »Gospodaru, divlji vepar pustoši tvoj vinograd!« Ankaj spusti neokušani pehar s vinom, dohvati oružje za borbu protiv vepra i potrča napolje; ali vepar ga je vrebao pritajen iza žbuna, jurnuo i usmrtio ga.[6]

1. Diodor sa Sicilije: IV, 54; Apolodor: I, 9. 28: Plutarh: Tesej 12: Servije uz Vergilijevu Ajneidu VII, 750;
2. Ptolemaj Hefajstionov: V; Diodor sa Sicilije: IV, 55—66, 2; Higin: Fabula 26; Justin: XI.II, 2; Takit: Anali VI, 34;
3. Diodor sa Sicilile: IV. 55: Sholijast uz Hipotezu o Euripidovoj Medeji: Higin: Pesnička astronomija XXXVI:
4. Sholijast uz Euripidovu Medeju 10 i uz Apolonija sa Roda IV. 814:
5. Herodot: VII, 197;
6. Sholijast uz Apolonija sa Roda: I. 185.

*

1. Atički kult Demetre kao Zemlje dao je povoda priči o Medejinom boravku u Ateni (viđi 97, b). Slični kultovi su doprineli pričama o njenim posetama Tebi, Tesaliji i Maloj Aziji; Marubi su, verovatno, kao iseljenici došli iz Libije u Italiju, gde su Psili već bili ovladali veštinom kroćenja zmija. (Plinije: Istorija prirode VII, 2). Medejina vladavina u Jelisejskim poljima sasvim je razumljiva: kao Boginja koja je rukovala loncem u kome se vršilo podmlađivanje, ona je bila u stanju da ponudi herojima mogućnost da ponovo žive život na zemlji (vidi 31, c). Helena (»mesec«) je bila jedna od njenih titula (vidi 159, 1).

2. U herojsko doba izgleda da su kralja Orhomena, pošto bi isteklo vreme njegove vladavine, vodili na vrh Gore Lafistije da ga prinesu na žrtvu. Ovaj kralj je u isto vreme bio i sveštenik Zeusa Lafistijskog, a ta se dužnost nasleđivala po materinskoj liniji u minijskom klanu. U vreme persijskih ratova, prema Herodotu, još se smatralo da je poglavar klana dužan da prisustvuje prinošenju žrtava u Gradskoj većnici. Međutim, niko ga nije mogao naterati da prisustvuje tim obredima i, po Herodotovom kazivanju, izgleda da ga je zastupao zamenik, osim u slučajevima narodne žalosti ili nesreće kao što su suša i kuga, kad se sam smatrao obaveznim da prisustvuje. Jasonova i Ankajeva smrt su poučne priče i njihov cilj je da ukažu na opasnosti koje donosi suviše velika slava, uspeh, ponošljivost i gordost. Ali Ankaj je umro kraljevskom smrću u svom gradu od zuba divljeg vepra (vidi 18, 7), dok je Jason, kao i Belerofont (vidi 75, f) ili Ojdip (vidi 105, k), lutao od grada do grada, omrznut od ljudi, i najzad slučajno ubijen. Na Istamu, gde je Jason vladao, običaj je bio da kraljevskog pharmacosa bacaju sa stene, ali ga je spasavao brod što je čekao u pripravnosti; tim brodom bi on otišao u doživotno progonstvo kao nepoznati prosjak, noseći sa sobom svoju zlu sreću (vidi 89, 6 i 98, 7). 3. Ser Isak Njutn je prvi, koliko znam, upozorio na vezu između Zodijaka i Argovog putovanja, i verovatno je da je legenda pretrpela uticaj Aleksandrije kad su u pitanju znaci Zodijaka. Ovan je Friks, Bik Ajet, Dioskuri nebeski Blizanci, Rea je Lav, Terazije Alkinoj, Vodolija Ajgina, Herakle Strelac, Medeja Devica, a Jarac je simbol u spomen na ljubavni život na Lemnu. Kad se upotrebljavaju egipatski znaci za Zodijak javljaju se elementi koji ovde nedostaju: Zmija kao Skorpija i Skarab kao Rak.

158 OSNIVANJE TROJE

Jedna od priča o osnivanju Troje kaže da je u vreme gladi trećina stanovnika Krete, pod vođstvom Skamandara, pošla da osnuje koloniju. Stigavši u Frigiju, oni razapeše šatore pored mora, nedaleko od grada Hamaksita,[1] ispod visoke planine koju nazvaše Ida u čast Zeusovog kretskog doma. Apolon ih beše posavetovao da se nastane tamo gde ih budu, koristeći se mrakom, napali neprijatelji od zemlje rođeni; te iste noći čitava horda izgladnelih poljskih miševa napade njihove šatore i ogloda sve tetive na lukovima, sve kožne kaiše na štitovima, i sve ostalo što se moglo glodati na kretskoj ratnoj opremi. Na to Skamandar naredi da se tu i ostane, posveti hram Apolonu Smintijskom (oko hrama uskoro niknu grad Sminitum) i oženi se Nimfom Idajom, koja mu rodi sina Teukara. Uz pomoć Apolona Krećani potukoše svoje nove susede Bebrike, ali se u bici Skamandar udavi u reci Ksant, koja otada nosi njegovo ime. Teukar, po kome se naseljenici nazvaše Teukarima, nasledi Skamandara. Neki, ipak, kažu da je kretske iseljenike poveo sam Teukar i da ga je u Frigiji dočekao Dardan, koji mu dade kćer za ženu, a svoje sopstvene podanike nazva Teukarima.[2]

b) Atenjani pričaju sasvim drukčiju priču. Oni tvrde da Teukari nisu došli sa Krete i kažu da se izvestan Teukar, koji je pripadao opštini Troje, iselio iz Atine u Frigiju; i da je taj Teukar dočekao u Frigiji Dardana, sina Zeusa i Plejade Elektre. Arkađana iz Feneja, a ne obratno. Da bi potkrepili to tvrđenje Erihtonije se pojavljuje u rodoslovlju i atenske i teukarske kraljevske porodice.[3] Atenjani dalje kažu da se Dardan oženio Hrisom, kćerkom Palanta, koja mu je rodila dva sina, Idaja i Dejmanta; Oni su vladali izvesno vreme u kraljevini Arkadiji, koju je osnovao Atlant, ali ih je razdvojila katastrofalna Deukalionova poplava. Dejmant ostade u Arkadiji, a Idaj ode sa ocem Dardanom na Samotraku, koju su zajedno kolonizirali. a ostrvo se po njima nazvalo Dardanija. Hrisa je donela Dardanu u miraz svete likove velikih božanstava čija je sveštenica bila, a on ustanovi njihov kult na Samotraki, mada je njihova prava imena držao u tajnosti. Dardan je osnovao i svešteničkі red koji je obavljao iste obrede kao i kretski Kureti.[4]

c) Smrt brata mu Jasiona odvede Dardana preko mora čak u Troadu. On tamo stiže sam, upravljajući splavom koji je bio napravljen od nepromočive kože opterećene sa četiri kamena. Teukar ga dočeka gostoljubivo, i, kako je želeo da suzbije neka susedna plemena, ponudi mu udeo u kraljevstvu i oženi ga princezom Batejom. Neki kažu da je ta Bateja bila Teukarova tetka, a neki, da mu je bila kći.[5]

d) Dardan predloži da osnuju grad na omanjem brežuljku iznad ravnice gde se kasnije uzdizala Troja ili Ilijum, ali pošto ga je jedno proročanstvo frigijskog Apolona opomenulo da će svakojake nesreće pratiti stanovnike budućeg grada, on izabra blažu strminu planine Ide i nazva grad Dardanija.[6] Posle Teukarove smrti Dardan nasledi ostatak kraljevstva, nazva ga po svom imenu i rasprostre svoju vlast nad mnogim azijskim narodima; on je širio i kolonije po Trakiji i dalje.[7]

e) U međuvremenu Dardanov najmlađi sin Idaj pođe za ocem u Troadu, noseći sa sobom sve te likove, što omogući Dardanu da svoj narod uputi u samotračke misterije. Jedno ga proročanstvo uveri da će mu grad koji je osnovao ostati nepobediv sve dok miraz njegove žene bude ostao pod zaštitom Atene.[8] Njegov grob se nalazio u onom delu Troje koji se zvao Dardanija dok se nije spojio sa selima Ilijum i Trojom u jedinstveni grad. Idaj se nastanio na Idajskim planinama, koje se, po nekima, tako zovu po njemu. Tu je on uveo obožavanje frigijske Majke svih bogova i ustanovio misterije.[9]

f) Prema latinskom predanju, Jasionov otac je bio kraljević Korit iz Tira; a njegov brat blizanac Dardan, sin Zeusa i Koritove žene Elektre. Obojica su izbegli iz Etrurije pošto su prethodno međusobno podelili svete likove: Jasion je otišao u Samotraku, a Dardan u Troadu. Dardan je izgubio svoj šlem dok se borio sa Bebricima koji su potiskivali njegove trupe ka moru, ali Dardan natera svoje Tirence u napad da bi pronašli šlem. Tada Dardan odnese pobedu i osnova grad Korit na samom bojnom polju: koliko u spomen na svoj šlem (corys) toliko i na svog oca.[10]

g) Idaj je imao dva starija brata, Erihtonija i Ila, ili Zakinta i kćerku Idaju, koja postade Finejeva druga žena. Kad Erihtonije nasledi kraljevstvo u Dardaniji, on se oženi Astriohom Simoentovom, koja mu rodi Troja.[11] Erihtonije se pominje i kao kralj Krete; on je bio najbogatiji čovek u to vreme i imao je tri hiljade kobila, u koje je Borej bio zaljubljen. Troj je nasledio svoga oca Erihtonija i nije samo Troja već je i čitava Troada dobila ime po njemu. Njegova žena Kaliroja, Skamandarova kći, rodi mu Kleopatru Mlađu, Ila Mlađeg, Asaraka i Ganimeda.[12]

h) U međuvremenu je Il, Erihtonijev brat, otišao u Frigiju i takmičio se na igrama koje su se u to vreme održavale, odneo pobedu u rvanju i dobio pedeset mladića i pedeset devojaka kao nagradu. Frigijski kralj (čije se ime više ne pamti) dade mu pegavu kravu i posavetova ga da osnuje grad tamo gde krava bude

prvi put počinula. Il pođe za kravom, a ona leže kad su stigli do brda Ate, te on tu sagradi Ilijum, ali ne podiže nikakva utvrđenja zbog proročanstva koje je opomenulo njegovog oca Dardana. Neko, međutim, kaže da je to bila jedna od Ilovih misijskih krava za kojom je krenuo po savetu Apolona. Ali drugi drže da su Ilijum podigle izbeglice iz Lokride i da su ime svoje planine Frikion dali trojanskoj planini.[13]

i) Kad je gradski atar bio obeležen, Il se pomoli Svemogućem Zeusu da mu se javi kakvim znamenjem i sutradan on primeti pred svojim šatorom drveni predmet napola zariven u zemlju i obrastao morskim algama. To je bio paladijum, visok 3 lakta, koji je Atena načinila za uspomenu na svoju mrtvu libijsku drugaricu u igri. Palada, čije je ime Atena dodala svom, držala je u desnoj ruci mač, a preslicu i vreteno u levoj; grudi joj je pokrivao štit. Atena je najpre kip postavila na Olimpu, pored Zeusovog prestola, gde mu je ukazivana velika čast; ali kad je Ilovu prababu, Plejadu Elektru, silovao Zeus, i kad je Paladin lik oskrnavila svojim dodirom Atena se naljuti i sunovrati je zajedno sa kipom dole na zemlju.[14]

j) Apolon Smintije posavetova Ila ovako: »Sačuvaj Boginju koja je pala sa neba i sačuvaćeš grad: jer gde god je ona, tu je imperija!« Na to Il podiže hram na utvrđenju da bi zaštitio kip.[15]

k) Neki kažu da je hram već bio podignut kad je kip sišao s neba kao Boginjin poklon. On je pao kroz krov koji još nije bio završen i nađen je kako stoji na svom pravom mestu.[16] Drugi kažu da je Elektra dala paladijum Dardanu, svom sinu koga je rodila sa Zeusom, i da je bio prenet iz Dardanije u Ilijum posle Dardanove smrti.[17] Drugi opet kažu da je pao s neba u Atenu i da ga je Atenjanin Teukar doneo u Troadu. A ima ih, opet, koji veruju da su postojala dva paladijuma, atenski i trojanski, i da je trojanski bio izrađen od Pelopovih kostiju, baš kao što je Zeusov kip u Olimpiji izrađen od indijske slonovače. A neki tvrde da je bilo više paladijuma i da su svi pali s neba, uključujući samotrački kip koga je Idaj doneo u Troadu.[18] Vestalke u Rimu su čuvale ono što se smatralo originalnim paladijumom. Nijedan čovek ne sme da ga pogleda nekažnjeno. Jedanput, dok je paladijum još bio u trojanskim rukama, Il je poleteo da ga spase prilikom uzbune zbog požara i oslepeo je. Tek kasnije je uspeo da umilostivi Atenu i povrati vid.[19]

l) Euridika, Adrastova kći, rodi Ilu Laomedona i Temistu, koja se udala za Frigijca Kapisa i, po nekima, rodila Anhisa.[20] Sa Strimom, Skamandarovom kćerkom i Leukipom, ili Zeuksipom, ili Toosom, Laomedon je imao pet sinova, i to: Titona, Lampa, Klitija, Hiketaona i Podarka, kao i tri kćeri: Hesionu, Kilu i Astiohu. Izrodio je van braka i blizance sa pastirskom Nimfom Kalibom. On je odlučio da sagradi čuveni trojanski zid i pošlo mu je za rukom da mu u tome pomognu Apolon i Posejdon, koji u to vreme behu u Zeusovoj nemilosti zbog pobune u kojoj su učestvovali, pa ih je on naterao da služe kao nadničari. Posejdon je gradio dok je Apolon svirao na liri i napasao Laomedonova stada; Ajak, Lelegijac, pomagao je Posejdonu. Ali Laomedon je prevario Bogove prilikom plaćanja i navukao na sebe njihovu mržnju. To je razlog što su i on i svi njegovi sinovi — osim Podarka, koji je dobio drugo ime Prijam — bili satrveni kad je Herakle razorio Troju.[21]

m) Prijam, kome je Herakle blagonaklono dodelio trojanski presto, smatrao je da je uzrok nesreći koja se sručila na Troju bilo loše mesto na kome je grad podignut, a ne ljutnja Bogova. On zato posla jednog od svojih nećaka da upita Pitonku u Delfima da li nad brdom Ati još leži kletva. Ali Apolonov sveštenik Pantoj, Otrijev sin, beše tako lep da Prijamov nećak zaboravi zašto je došao u Delfe, zaljubi se u njega i povede ga u Troju. Iako je bio Ijut, Prijam nemade srca da kazni svog nećaka. Kao naknadu za uvredu koja mu je pričinjena, Prijam zaposli Pantoja kao Apolonovog sveštenika, a kako ga je bilo sramota da se ponovo obraća Pitonki, on obnovi grad Troju na istim temeljima. Prijamova prva žena beše Arizba. kći proroka Meropa. Kad mu je rodila Ajsaka, on je udade za Hirtaka i u tom braku ona rodi Hirtakoviće Asija i Nisu.[22]

n) Ajsak, koji je veštinu tumačenja snova naučio od svoga deda Meropa, čuven je sa svoje velike ljubavi prema Asteropi, kćerki rečnog Boga Kebrena: kad je ona umrla, on je neprestano pokušavao da se ubije, skačući sa stene u more, dok se najzad bogovi ne smilovaše njegovim molbama. Oni pretvoriše Ajsaka u božansku pticu, tako je mogao do mile volje da uživa u svojoj opsesiji na pristojniji način.[23]

o) Hekaba, Prijamova druga žena — koju Latini. zovu Hekuba — bila je kćerka Dimanta i Nimfe Eunoje, ili, po drugima, Kiseja i Telekleje, ili reke Sangarije i Metope, ili Glaukipe, Ksantove kćeri.[24] Ona je rodila Prijamu devetnaest od njegovih 50 sinova. Ostali behu vanbračna deca. Svih pedeset stanovalo je u spavaćim sobama od glačanog kamena, koje su se nalazile jedna pored druge. Dvanaest Prijamovih kćeri

spavale su sa svojim muževima sa očeve strane u istom dvorištu.[25] Hekabin najstariji sin bio je Hektor, koga neki zovu i Apolonovim sinom; zatim je rodila Parida; zatim Kreusu, Laodiku i Poliksenu; onda Dejfoba, Helena, Kasandru, Pamona, Polita, Antifa, Hiponoja i Polidora. Ali Trojila je svakako začela sa Apolonom.[26]

p) Među Hekabinom mlađom decom behu blizanci Kasandra i Helen. O proslavi svog rođendana u svetilištu Apolona Timbraja, oni se umoriše od igre i zaspaše u uglu hrama. Njihovi nehatni roditelji, pošto su popili isuviše vina, oteturaše se kući bez njih. Kad se Hekaba vratila u hram, zateče kako svete zmije deci liže uši i kriknu od straha. Zmije šmugnuše u lovorov žbun, ali su otada Kasandra i Helen bili obdareni proročkom vidovitošću.[27]

q) Postoji još jedna priča o Kasandrinoj proročkoj moći. Jedanput je Kasandra zaspala u hramu, a Apolon se pojavio i obećao joj da će je naučiti da proriče ako pristane da mu se poda. Kasandra prvo primi dar, a onda odbi Apolona; na to Apolon poče da je moli samo da ga poljubi. Kad ona pristade, on joj pljunu u usta, pa stoga njenim proročanstvima niko nije verovao.[28]

r) Posle nekoliko godina mudre vladavine, Prijam je povratio Troji njenu raniju moć i bogatstvo, a onda sazva savet da raspravi slučaj njegove sestre Hesione, koju je Telamon odveo u Grčku. Iako je on lično želeo da upotrebi silu, savet je preporučio da se najpre pokuša ubeđivanjem. Njegov šurak Antenor i njegov rođak Anhis krenuše radi toga u Grčku i isporučiše trojanske zahteve Grcima okupljenim u Telamonovom dvoru. Međutim bili su odbijeni s prezirom. Taj događaj je bio, u stvari, glavni uzrok trojanskog rata,[29] čiji je loš svršetak Kasandra već tada prorekla. Da bi izbegao neprijatnosti, Prijam zatvori Kasandru u tvrđavu, a stražarima koji su je čuvali naredi da ga obaveštavaju o svemu što bude proricala.[30]

1. Strabon: XIII, 1, 48;
2. Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 108; Strabon: loc. cit.; Ceces: O Likofronu 1302;
3. Apolodor: III, 12, 1; Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 167; Strabon: loc. cit.;
4. Dionisije Iz Halikarnasa: Rimske starine I, 61 i II, 70—1; Eustatije uz Homerovu Ilijadu str. 1204; Konon: Pripovedanja 21; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 285;
5. Apolodor: III, 12, 1; Likofron: 72, sa Cecesovim primedbama- Sholijast uz Homerovu Ilijadu XX, 215; Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 187; Ceces: O Likofronu 29;
6. Ceces: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: V, 48; Strabon: Fragmenat M; Homer: Ilijada. XX, 215;
7. Apolodor: toc. cit.; Servije: loc. cit.; Diodor sa Sicilije: loc. cit.;
8. Strabon: loc. cit.; Dionisije iz Halikarnasa: I, 61: Eustatije uz Homerovu Ilijadu. str. 1204; Konon: Pripovedanja 21; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 166;
9. Ceces: O Likofronu 72; Dionisije iz Halikarnasa: loc. cit.:
10. Servije: loc. cit.; VII. 207 i III, 15;
11. Apolodor: III, 12, 2 1 III, 15, 3; Dionisije iz Halikarnasa I, 50, 3;
12. Homer: Ilijada XX, 220; Dionisije iz Halikarnasa: I, 62; Apolodor: III, 12, 2;
13. Apolodor: III, 12, 3; Ceces: O Likofronu 29; Les od Lampsaka. navodi ga Ceces: cit.; Pindar: Olimpijske ode VIII, 30, uz sholijast; Strabon: XIII, I, 3 1 3, 3;
14. Ovidije: Fasti VI, 420; Apolodor: loc. cit.;
15. Ovidije: loc. cit.; Apolodor: loc. cit.;
18. Diktij sa Krete: V, 5;
17. Sholijast uz Euripidove Feničanke 1136; Dionisije iz Halikarnasa: I, 61; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 166;
18. Kliment iz Aleksandrije: Protrepticon IV, 47; Servije: loc. cit.; Ferekid, navodi ga Ceces: O Likofronu 355; Etymologicum Magnum: sub Palladium, str. 649—50;
19. Derkil: Osnivanje gradova I, navodi ga Plutarh: Uporedne priče 17:
20. Apolodor: III, 12, 2 1 3;

21. Apolodor: II, 59; II, 6, 4 1 III, 12, 3; Sholijast uz Homerovu Ilijadu III, 250; Homer: IlijadaVI, 23—6; XXI, 446 i VII, 452; Horatije: Ode III, 3. 21; Pindar: Olimpijske ode VIII, 41 uz sholijast; Diodor sa Sicilije: IV, 32;
22. Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 319; Apolodor: III, 12, 5; Homer: Ilijada II, 831 1 837; Vergilije: Ajneida XI, 176—7;
23. Servije uz Vergilijevu Ajneidu V, 128; Apolodor: loc. cit.; Ovidije: Metamorfoze XI, 755—95;
24. Ferekid, navodi ga sholijast vz Homerovu Ilijadu XVI, 718; i uz Euripidovu Hekabu 32; Atenion, navodi ga sholijast uz Homera: loc. cit.: Apolodor: loc. cit.;
25. Homer: Ilijada XXIV, 495—7 i VI, 242—50;
26. Stesihor, navodi ga Ceces: O Likofronu 266; Apolodor: loc. cit.;
27. Antiklid, navodi ga sholijast uz Homerovu Ilijadu VII, 44;
28. Higin: Fabula 93; Apolodor: III, 12, 5; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 247;
29. Benojt: Roman o Troji 385 i 3187; Opsada i bitka za Troju 349 i 385; Ceces: O Likofronu 340; Dares: 5; Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 80, 30;
30. Ajshil: Agamemnon 1210; Ceces: Hipoteze o Likofronovoj Aleksandri; O Likofronu 29 i 30.

*

1. Položaj Troje, koja se nalazila u ravnici dobro snabdevenoj vodom, na vratnicama Helesponta, bio je uzrok čestih napada sa raznih strana, iako je Troja načinila Helespont glavnim središtem trgovine između istoka i zapada u bronzanom dobu. Grci, Krećani i Frigijci podjednako su se dičili tvrdeći da su oni osnovali grad. Ko ga je osnovao nije se nikada dalo utvrditi, jer je u klasično doba Troja već mnogo puta bivala razarana i ponovo građena; u svemu je bilo deset Troja. a sedma je bila Homerova. Troju, kojom se bavi Homer, izgleda da su naseljavala tri saveznička plemena — Trojanci, Ilijci i Dardani — što je bilo uobičajeno u bronzano doba.

2. »Apolon Smintijski« ukazuje na Kretu, jer sminthos je kretski izraz za reč »miš«, a miš nije bio sveta životinja samo u Knosu (vidi 90, 3) već i u Filistiji (I knjiga Samuilova VI, 4) i Fokidi (Pausanija: X, 12, 5): na sličan način su i Pelazgi u Ateni i Tračani poštovali Erihtonija, severni vetar koji oplođuje (vidi 48, 3). Tvrdnja Atenjana da su oni osnovali Troju može se svesti na političku propagandu. Beli miševi koje su čuvali u Apolonovim hramovima bili su predohrana i protiv kuge i protiv iznenadne najezde miševa onako kako to napominju Ajlian (Istorija životinja XII, 5 i 41) i Aristotel (Istorija životinja VI, 310). Dardan je mogao biti Tirenac iz Lidije (vidi 136, g) ili sa Samotrake; ali Servije greši kad piše da je Dardan došao iz Etrurije, jer su se Tirenci nastanili u Etruriji tek mnogo godina docnije, posle trojanskog rata. »Zakint«, kretska reč koja označava kraljevsku lozu, bilo je ime ostrva koje je pripadalo Odisejevoj kraljevini, pa je to dokaz da je i Odisej polagao pravo na presto u Troji.

3. Paladijum, koji su Vestalke čuvale u Rimu kao sreću koja čuva grad, bio je od ogromnog značaja za italijanske mitografe: oni su tvrdili da ga je Ajnej spasao iz Troje (Pausanija: II, 23. 5) i doneo u Italiju. Izgleda da je bio napravljen od kornjačinog oklopa (vidi 108, 5). »Paladijum« znači kameni ili neki drugi kultni predmet oko koga igraju devojke određenog plemena, kao u Tespiji (viđi 120, a), ili ga mladići preskaču, jer reč »pallas« se upotrebljavala bez obzira na koji pol se odnosila. Rimsko bratstvo u Saliji bila je družina sveštenika koji su skakali. Kad takav kultni predmet postane simbol plemenskog napretka, onda bi ga brižljivo čuvali od krađe ili oštećenja; palladia se čitalo u značenju palta, ili »stvar bačena s neba«. Palta nije uvek morala biti skrivena od neba; tako je sveti meteorski kamen Terminus u Rimu stajao u otvoru na krovu Jupiterovog hrama — a sličan otvor imao je i hram u Troji.

4. Obožavanje meteorita se vrlo lako prošiliro na drevne monolitne stubove čije se poreklo od kulta mrtvih zaboravilo, a od monolita do kamenih i drvenih likova i likova izrađenih u slonovači samo je jedan korak. Ali padanje štita sa neba — Marsov "ancile" (Ovidije: Fasti III, 259—73) najbolji je primer — traži više

objašnjenja. Najpre se smatralo da su meteoriti izvorni palta prouzrokovači munja koje su udarale u šumska debla. Zatim su neolitske kamene sekire pogrešno smatrane za tvorevine munje. To su bile sekire poput one što je nedavno pronađena u mikenskom svetilištu Asine, ili kao što je Kibelin tučak u Efesu iz bronzanog doba (Akta IX, 35). Štit je takođe bio oružje groma. Prehelenske dodole izazivale su buru i grmljavinu čegrtaljkama i zvečkama podražavajući tako huk vetra, a da bi namamili gromove, udarali su u dobro razapete štitove od volujske kože kao u doboš, udaraljkama koje su sa oba kraja imale glavice; kao one što ih nose salijski sveštenici na reljefu u Anagni. Jedini način da zvečka neprestano bruji je da se zavitla u obliku broja osam, kao što to čine dečaci sa igračkama vetrenjača, a kako su se baklje, upotrebljavane za podražavanje munje, izgleda, obrtale u kovitlac po istom uzoru, ovi štitovi za kišu behu krojeni u obliku broja osam, a udaraljke sa duplim glavicama neprestano su udarale u obe strane. Zato je na sačuvanim ikonama sa Krete duh groma prikazan kako silazi s neba, kao štit u obliku osmice, i zato su konačno drevni štitovi i poštovani kao palta. Obojena ploča od krečnjaka sa Akropolja u Mikeni dokazuje, bojom tela, da je duh groma bila Boginja, a ne Bog; na zlatnom prstenu koji je pronađen u neposrednoj blizini, pol štita se ne da utvrditi.

5. Kasandra i zmije podsećaju na mit o Melampu (vidi 122, c), a ono kako joj je Apolon. pljunuo u usta, podseća na mit o Glauku (vidi 90, f). Njen zatvor je verovatno bio pčelinja košnica kao grobnica iz koje je ona izricala proročanstva u ime heroja koji je u njoj ležao pokopan. (vidi 43, 2 i 154, 1).

6. Ajsak, ime Prijamovog sina proroka, označavalo je mirtinu granu, koja je na gozbama kod Grka išla od ruke do ruke kao izazov za pesmu ili priču. Kako je mirta bila drvo smrti (vidi 101, 1 i 109, 4), te su pesme verovatno bile prvobitno proročanstva izricana prilikom herojskih gozbi. Ptica gnjurac je bila posvećena Ateni u Atici i imala je veze sa pharmacosom (vidi 94. 1). Skamandar je skočio u reku Ksant zato što je, po trojanskom običaju, stari kralj morao biti udavljen (vidi 108, 3); smatralo se da njegov duh oplođuje devojke koje su dolazile da se kupaju (Vidi 137, 3). Tantal, koji se oženio Ksantovom kćerkom, izgleda da je doživeo istu sudbinu (vidi 108, b).

7. Prijam je imao pedeset sinova, od kojih devetnaest zakonitih; ovo navodi na misao da je u Troji dužina vladavine jednog kralja određivana metonskim ciklusom, devetnaestogodišnjim mesečevim ciklusom posle kojeg mesečeve mene padaju u iste dane godine, a ne ciklusom od stotinu mesečevih mena koje je kralj delio sa svojim vojskovođom, kao na Kreti (vidi 138. 5) i u Arkadiji (vidi 38, 2). Njegovih dvanaest kćeri predstavljale su čuvare godišnjih meseci.

8. Značaj Ajakovog udela pri građenju Trojanskih zidina ne sme se prevideti: Apolon je prorekao da će njegovi potomci prisustvovati padu Troje u prvom i četvrtom naraštaju (vidi 66, i), a u Troju se moglo prodreti samo na onom delu utvrđenja koji je gradio Ajak (Pindar: Pitijske ode VIII, 31—46). Andromaha je opomenula Hektora da tu, zapadnu stranu zida »blizu smokve», odakle se grad najlakše može napasti (Homer: llijada VI, 431—9), treba dobro utvrditi, »jer najhrabriji borci sa oba Ajanta već su tri puta pokušali da je osvoje na juriš, zato što im je ili neki vidoviti čovek otkrio tajnu ovih zidova, ili ih sopstveno predosećanje vodi baš tim zidovima«. Iskopavanja Troje koja je vršlo Dorfild dokazala su da je zid na tom mestu bio neuporedivo slabiji. Ajantima i Ajakovcima nije bio potreban vidoviti čovek da im to saopšti, jer su, kao što Polibije kaže, Ajak i Mali Ajant bili rodom iz Opuntske Lokride. Lokrida, koja je, izgleda, dala homerskoj Troji ilijski elemenat i imala povlasticu da imenuje trojanske sveštenice (vidi 168, 2), bila je prehelenska lelegijska oblast sa matrilinearnim i čak matrijarhalnim poretkom (vidi 136, 4); još jedno pleme Lelegijaca, možda lokridskog porekla, živelo je u Pedasu u Troadi. Jedna od njihovih princeza Laotoja došla je u Troju i rodila dete Prijamu (Homer: Ilijada XXI, 86). Svakako izgleda da je rešenost lokriđanskih sveštenica da otpreme Paladijum na sigurno mesto u Lokridu umnogome olakšala Grcima da zauzmu grad (vidi 168, 4).

9. Kako je jedan Teukar bio Skamandarov sin, a drugi Ajakov unuk, sin Prijamove sestre Hesione (vidi 137, 2), teukarski elemenat u Troji mogao se poistovetiti sa lelegijskim, ili ajakovskim ili ilijskim; druga dva elementa su bili Dardanci iz Lidije ili Tira i Trojanci ili Frigijci.

159 PARID I HELENA

Kada je Helena, divna Ledina kćerka, odrasla u Sparti na dvoru svoga očuha Tindareja, stasala za udaju, svi grčki prinčevi ili dođoše sa bogatim poklonima da je prose, ili poslaše svoje rođake da ih zastupaju. Tu je bio Diomed, pobednik kod Tebe, Ajak, Teukar, Filoktet, Idomenej, Patroklo, Menestej i mnogi drugi. Odisej je takođe došao, ali praznih ruku, zato što je imao najmanje izgleda na uspeh — jer, iako su Helenina braća, Dioskuri, želeli da se ona uda za Menesteja iz Atine, Odisej je znao da će je dobiti princ Menelaj, najbogatiji Ahajac, koga je zastupao Tindarejev moćni zet Agamemnon.[1]

b) Tindarej nije vraćao prosce, ali nije primao ni poklone, jer se bojao da se na taj način ne zametne kavga među njima. Jednog dana Odisej ga zapita: »Ako te naučim kako da izbegneš svađu, hoćeš li mi pomoći da se oženim Ikarijevom kćerkom Penelopom?« »To je pogodba«, reče Tindarej. »Onda« — produži Odisej — »evo mog saveta: zahtevaj da se svi Helenini prosci zakunu da će braniti njenog izabranog muža od bilo kakve uvrede ili od zavere njegove sreće.« Tindarej se složi da je to mudro smišljeno. Pošto je žrtvovao konja i isekao ga na komade, on naredi proscima da se postave ispred krvavog komađa i da ponove zakletvu koju je sročio Odisej: komade su potom zakopali u zemlju na mestu koje se otada zvalo »Konjski grob«.

c) Ne zna se tačno da li je Heleni muža izabrao Tindarej ili je ona sama objavila svog izabranika krunišući ga vencem.[2] U svakom slučaju, ona se udala za Menelaja, koji je postao kralj u Sparti posle Tindarejeve smrti i proglašenja Dioskura za bogove. Ipak, njihov brak nije uspeo: mnogo godina ranije, kada je Tindarej jednom prilikom prinosio žrtve bogovima, on je zaboravio na Afroditu, i ona se zaklela da će mu se osvetiti time što će sve tri njegove kćerke — Klitajmnestra, Trimandra i Helena — biti poznate kao neverne žene.[3]

d) Menelaj je imao sa Helenom jednu kćer, kojoj je ona dala ime Hermiona; sinovi im behu Ajtiolaj, Marafije — smatra se da persijska porodica Marafiona vodi poreklo od njega — i Pleistena. Ajtolska robinja Peirida rodila je kasnije Menelaju vanbračne sinove Nikostrata i Megapenta.[4]

e) Postavljalo se pitanje zašto su Zeus i Temida hteli trojanski rat? Da li zato da Helena postane čuvena po tome što je zavadila Evropu i Aziju? Ili su možda hteli da se veliča i uznosi rasa polubogova a istovremeno smanje mnogobrojna primitivna plemena koja su pritiskala lice Majke Zemlje? Njihove pobude su ostale narasvetljene, ali odluka je već bila doneta kada je, na venčanju Peleja i Tetide, Erida bacila zlatnu jabuku sa natpisom »Najlepšoj«. Svemoćni Zeus nije hteo da učestvuje u raspravi između Here, Atene i Afrodite, i naredio je Hermesu da odvede Boginje na Goru Idu, gde je Prijamov izgubljeni sin Parid trebalo da presudi.[5]

f) Baš pre no što će roditi Parida, Hekaba beše usnula da je rodila splet zmija. Ona se probudila vičući kako su Troja i sve šume na planini Ida u plamenu. Prijam se odmah posavetovao sa sinom Ajsakom, koji je bio vidovit, a Ajsak reče: »Dete koje će se roditi upropastiće našu zemlju! Ja vas molim da ga uklonite.«[6]

g) Nekoliko dana kasnije Ajsak objavi novo proročanstvo: »Trojanka kraljevskog roda koja danas rodi dete mora biti uništena zajedno sa svojim porodom!« Na to Prijam ubi svoju sestru Kilu i njenog tog jutra rođenog sina Munipa, što ga je rodila posle tajne veze sa Timoetom, i oboje ih sahrani u svetom zabranu Trosa. Ali i Hekaba rodi sina pre noći i Prijam poštede njihove živote, iako su Herofila, Apolonova sveštenica i drugi vidoviti ljudi navaljivali na Hekabu da bar dete ubije. Hekaba to nije mogla učiniti, te najzad nagovoriše Prijama da pošalje po svoga glavnog pastira Agelaja i njemu poveri da ubije dečaka. Agelaj je bio meka srca, pa ne upotrebi ni konopac ni mač, već odnese dete na planinu Idu, gde ga medvedica podoji. Navrativši posle pet dana, Agelaj se začudi nad ovim neobičnim znamenjem, uze napušteno dete i u rancu ga odnese kući — odatle ime »Parid« — te ga odnegova zajedno sa svojim tek

rođenim sinom.[7] Prijamu je odneo pseći jezik kao dokaz da je izvršio nalog. Neki kažu da je Hekaba podmitila Agelaja da poštedi Parida i da sačuva tajnu od Prijama.[8]

h) Paridovo plemenito poreklo ubrzo se ispoljilo u njegovoj izuzetnoj lepoti, inteligenciji i snazi. Još kao dečak otkrio je bandu kradljivaca stoke, pronašavši ukradene krave, i tako je stekao nadimak Aleksandar.[9] Iako su ga u to vreme smatrali običnim robom, Parida za ljubavnika izabra Nimfa Ojnoma, kćerka rečnog Boga Ojneja. Nju je Rea obdarila proročkom moći, a Apolon ju je uputio u medicinu dok je radio kao Laomedonov pastir. Parid i Ojnoma su čuvali stado i išli zajedno u lov. On je urezivao njeno ime u kore bukava i topola.[10] Glavna zabava mu je bila da draži Agelajeve bikove na borbu; pobednika bi krunisao vencem od cveća, a pobeđenog vencem od slame. Jedan od bikova poče stalno da pobeđuje, pa ga je Parid pustio da se bije sa pobednicima iz susednih krda, i bik je pobedio sve ostale bikove. Najzad Parid objavi da će staviti zlatnu krunu na rogove biku koji bude pobedio njegovog. Tako se, šale radi, sam Arej pretvori u bika i pobedi. Parid bez oklevanja nagradi krunom Areja i na taj način iznenadi i ugodi bogovima koji su bitku posmatrali sa Olimpa. To je bio povod da Zeus baš njega izabere da sudi trima Boginjama.[11]

i) Parid je čuvao svoju stoku na Gargaru, najvišem vrhu na planini Ida, kad je Hermes u pratnji Here, Atene i Afrodite doneo zlatnu jabuku i Zeusovu poruku: »Paride, pošto si ti koliko lep toliko i mudar kad je u pitanju srce, Zeus naređuje da presudiš koja je najlepša od ove tri Boginje.« Parid primi jabuku kolebajući se. »Kako jedan prosti kravar kao što sam ja može da bude sudija božanskoj lepoti? Podeliću ovu jabuku na tri dela.« »Ne, ne, ne smeš da ne poslušaš svemoćnog Zeusa!« — odgovori Hermes brzo. »A ni ja ne smem da ti dajem savete, rukovodi se svojim prirodnim razumom!« »Neka bude«, uzdahnu Parid. »Ali ja molim da se niko na mene ne uvredi, ja sam samo obično ljudsko biće i mogu iz gluposti pogrešiti.« Boginje se složiše da se pokore njegovoj odluci. »Da li da im presudim ovako obučenima ili je potrebno da se skinu nage?« — upita Parid Hermesa. »Na tebi je da ustanoviš pravila takmičenja« — odgovori Hermes uz diskretan osmeh. »U tom slučaju da li bi bile ljubazne da skinu odeću?« Hermes reče Boginjama šta treba da učine i učtivo im okrete leđa.

j) Afrodita se prva svuče, ali Atena je zahtevala od nje da skine svoj čarobni pojas koji joj je davao prednost, jer bi se u onu koja bi ga nosila svako mogao zaljubiti. »Vrlo dobro« — reče Afrodita pakosno — »hoću, ali pod uslovom da i ti skineš svoj šlem — izgledaš grozno bez njega.« »Sad, ako nemate ništa protiv, moram suditi svakoj posebno, da bih izbegao pometnju. Dođi ovamo, božanska Hero, hoćete li vas dve Boginje da nas ostavite za trenutak?« »Osmotri me dobro« — reče Hera okrećući se polako i pokazujući svoju veličanstvenu figuru, »i zapamti da ću te, ako kažeš da sam najlepša, učiniti gospodarem Azije i najbogatijim čovekom na svetu.«[12] »Neću da me podmićuješ, moja gospo. Hvala, sad sam video sve što je trebalo da vidim. Dođi ovamo, božanska Ateno!«

k) "Evo me" — reče Atena koračajući samouvereno napred. »Slušaj, Paride, ako imaš dovoljno zdravog razuma i presudiš u moju korist, učiniću te pobednikom u svim bitkama, bićeš najlepši i najpametniji čovek na svetu.« »Ja sam skroman pastir, a ne vojnik« — reče Parid. »Zar ne vidite da vlada mir celom Lidijom i Frigijom, i da je vlast kralja Prijama nepobediva. Ali obećavam vam da ću uzeti u obzir vaše pravo da dobijete jabuku. Sad se možete obući i staviti šlem, jer je Afrodita spremna.«

l) Afrodita stupi pred Parida, a on pocrvene, jer ona priđe tako blizu da ga skoro dotače. »Pogledaj me pažljivo, molim te, nemoj ništa da propustiš. Uzgred rečeno, čim sam te ugledala, rekla sam sebi: evo ide najlepši čovek Frigije! Zašto on traći svoje vreme u ovoj pustinji čuvajući stoku? Zašto, Paride? Zašto ne odeš u grad i ne živiš gradskim životom? Zašto se ne oženiš nekom ženom kao što je Helena od Sparte, koja je lepa kao ja, a nije ni manje strasna? Ubeđena sam da bi ona, kad bi te videla jedanput ili dvaput, napustila i dom i porodicu i sva se predala tebi. Sigurno si čuo za nju?« »Nisam dosada, moja gospo. Voleo bih i bio bih ti zahvalan kada bi mi je opisala!«

m) »Helena je plava i divnog lica, izašla je iz labudovog jajeta, ona može da tvrdi da joj je Zeus otac. Voli lov i rvanje i izazvala je rat dok je još bila dete, a kad je odrasla, svi grčki prinčevi su je prosili. Sada je žena Menelaja, brata velikog kralja Agamemnona; ali to ništa ne mari, možeš je imati ako želiš.« »Kako je to moguće kad je udata?« »O, nebesa! Kako si nevin! Jesi li ikad čuo da je moja božanska dužnost da upravljam takvim stvarima? Ja ti predlažem da odeš u Grčku, a da ti moj sin Erot bude vođa. Kad budeš

stigao u Spartu, on i ja ćemo već udesiti da se Helena smrtno zaljubi u tebe.« »Hoćeš li se zakleti u to?« pitao je Parid uzbuđeno. Afrodita izreče svečanu zakletvu, a Parid joj bez razmišljanja dodeli zlatnu jabuku. Svojom presudom on je na sebe navukao neublaživ gnev i Herin i Atenin. One se udaljiše ruku pod ruku, dogovarajući se kako da razore Troju, dok je Afrodita, sa nestašnim smeškom na usnama, stajala i razmišljala kako da na najbolji način ispuni svoje obećanje.[13]

n) Ubrzo posle tog događaja poslao je Prijam svoje sluge da dovedu bika iz Agelajevog krda. Bik mu je bio potreban kao nagrada na pogrebnim igrama koje su održavane jedanput godišnje u spomen na njegovog pokojnog sina. Kad sluge izabraše bika pobednika, Parida odjednom spopade iznenadna želja da i sam prisustvuje igrama i pođe za njima. Agelaj je pokušavao da ga zadrži: »Ti imaš svoje borbe bikova, šta još hoćeš?« Ali Parid navali, te na kraju Agelaj pođe s njim u Troju.

o) U Troji je bio običaj da, posle šestog kola u trkama kočijama, oni koji su se prijavili za takmičenje u pesničenju započnu borbu ispred prestola. Parid je odlučio da se takmiči uprkos Agelajevom protivljenju, on uskoči u arenu i osvoji krunu, više zahvaljujući svojoj hrabrosti nego veštini. On je, takođe, pobedio u trčanju, što je toliko rasrdilo Prijamove sinove da ga izazvaše na još jedno takmičenje; tako je stekao tri krune. Osramoćeni tim javnim porazom, oni odlučiše da ga ubiju. Postaviše naoružane straže na svim izlazima iz stadiona, a Hektor i Dejfob napadoše ga mačevima. Da bi se zaštitio, Parid šmugnu u Zeusov oltar, a Agelaj otrča Prijamu vičući: »Vaše veličanstvo, onaj mladić je vaš davno izgubljeni sin!« Prijam posla odmah po Hekabu, koja, kad Agelaj pokaza zvečku nađenu u Paridovim rukama, potvrdi istinu. Tada su ga pobedonosno doveli u dvorac, gde je Prijam njegov povratak proslavio velelepnom gozbom i prineo žrtve bogovima. Ipak, čim su Apolonovi sveštenici čuli novost, oni objaviše da Parid mora odmah umreti, a on na to odgovori: »Bolje da padne Troja nego da moj divni sin umre!«[14]

p) Paridova oženjena braća nastojahu da ga što pre ožene, ali im on reče kako je Afroditi poverio da mu izabere nevestu i kako joj se svakog dana moli. Kad je ponovo sazvan savet da raspravlja o izbavljenju otete Hesione, pošto su svi ranije miroljubivi pregovori propali, Parid sam predloži da se stavi na čelo pohoda, ako mu Prijam opremi snažnu flotu. On lukavo dodade da bi, možda, u slučaju da Hesionu ne izbavi, mogao dovesti u Troju neku grčku princezu istoga ranga u naknadu. Naravno, potajno u svom srcu mislio je da ode u Spartu i dovede Helenu.[15]

q) Tog istog dana, sasvim neočekivano, u Troju stiže Menelaj, da se raspita za grobove Lika i Himajra, Prometejevih sinova sa Atlantidom Kelajnom. On objasni da su mu u Delfijskom proročištu rekli kako je jedini lek protiv kuge koja sada hara Spartom da prinesu žrtve Liku i Himajru kao herojima. Parid ljubazno primi Menelaja i zamoli ga da mu ukaže čast i očisti ga od greha u Sparti, koji je nehotično počinio kad je dečijim mačem ubio Antenorovog malog sina Anteja. Menelaj pristade, a Parid, po Afroditinom savetu, ovlasti Tektonova sina Ferekla da mu sagradi flotu koju mu je Prijam obećao; trebalo je da na zastavi broda bude Afrodita što drži malog Erota, Paridov rođak Ajnej, Anhisov sin, pristade da ga prati.[16] Kasandra, raspletene kose, odmah proreče da će to putovanje izazvati požar, a Helen potvrdi njene reči; ali Prijam nije poklanjao pažnju ni jednom od svoje dece koja su proricala. Čak ni Ojnona nije uspela da odvrati Parida od kobnog putovanja, iako je plakala kad su se opraštali. »Dođi k meni ako ikada budeš ranjen, jer jedino ja mogu da te izlečim.«[17]

r) Flota se otisnula, a Afrodita posla povoljan vetar i Parid uskoro stiže u Spartu, gde ga je Menelaj gostio devet dana. Na gozbi Parid predade Heleni sve poklone što ih je doneo iz Troje, a njegovi bestidni pogledi, glasni uzdasi i nametljivi znaci izazvaše kod nje veliku zabunu. On bi uzimao njenu čašu i prinosio je svojim usnama pre nego što bi ona pila iz nje, a jedanput je čak na stolu našla reči ispisane vinom: »Ja te volim, Helena.« Ona se bojala da je Menelaj ne otpuži da potpiruje Paridovu strast. Ali Menelaj nije ništa primećivao, te uskoro veselo otplovi na Kretu, gde je trebalo da prisustvuje pogrebu svog pradeda Katreja, ostavljajući Helenu da dvori goste i upravlja kraljevinom za vreme njegovog odsustva.[18]

s) Iste noći Helena pobeže sa Paridom i sva mu se predade u prvoj luci u koju su svratili, a to beše ostrvo Kranae. Na kopnu, prekoputa ostrva, Parid je tom prilikom osnovao oltar Afroditi Sjediniteljki.[19] Neki sasvim netačno beleže da je Helena odbijala Paridovo udvaranje i da ju je on silom oteo dok je bila u lovu, ili iznenadnim napadom na grad Spartu, Afroditinom pomoću prerušen u Menelaja. Ona je napustila svoju kćerku Hermionu, kojoj je tada bilo devet godina, ali je sa sobom povela sina Pleistena, ponela veći deo blaga iz dvora, a iz Apolonovog hrama pokrala zlata u vrednosti od tri talanta; povela je i pet sluškinja, od kojih su dve bile bivše kraljice — Ajtra, Tesejeva majka, i Teisadija, Pejritojeva sestra.[20]

t) Kada se uputiše prema Troji, velika bura koju je poslala Hera nagna Parida da svrati na Kipar. Odatle otplovi za Sidon, a tamo ga je ugostio kralj koga je Parid, osvedočivši se kako se postupa u Grčkoj, podmuklo ubio i opljačkao u njegovoj sopstvenoj trpezariji. Dok je na lađu tovario bogat plen, Parida napade jedna sidonska banda, ali on je potuče. Posle krvave borbe u kojoj je izgubio dva broda, Parid srećno otplovi. Bojeći se da Menelaj ne krene u poteru, Parid je nekoliko meseci odlagao povratak, zadržavajući se u Fenikiji, na Kipru i u Egiptu; kad je nazjad stigao u Troju, on proslavi svoje venčanje sa Helenom.[21] Trojanci su Helenu dočekali očarani njenom božanskom lepotom. Jednog dana ona na trojanskoj kuli nađe kamenje s kojeg bi, kad se protaru jedan o drugi, kapala krv. Ona u tim kamenovima prepozna moćni afrodizijak i upotrebljavala ih je da održi Paridovu strast. Nije samo Parid bio zaljubljen u Helenu nego i cela Troja, a Prijam se zakle da nikada neće dopustiti da ona ode.[22]

u) U jednoj sasvim drugoj priči tvrdi se da je Hermes ukrao Helenu po Zeusovoj zapovesti i poverio je kralju Proteju iz Egipta. U međuvremenu je Hera napravila drugu Helenu od oblaka (ili je to učinio Protej), koja je otišla u Troju sa Paridom, jedino radi toga da prouzrokuje rat.[23]

v) Egipatski sveštenici beleže ne manje verovatnu priču da je trojanska flota izgubila pravac i da se Parid iskrcao na delti Nila. Tamo se nalazio Heraklov hram i svetilište za odbegle robove, koji bi se, kad dođu tamo, posvetili Bogu i bivali obeleženi nekim tajnim znacima po telu. Paridove sluge su se sklonile u to svetilište, i pošto su osigurale zaštitu od sveštenika, optužiše Parida da je oteo Helenu. Kanopijska straža saznade za događaj i podnese izveštaj kralju Proteju u Memfisu. Kralj naredi da se Parid izvede pred njega sa Helenom i pokradenim blagom. Posle strogog saslušanja, Protej progna Parida, a Helenu i blago zadrža u Egiptu, dok Menelaj ne bude mogao da dođe po nju. U Memfisu postoji hram Afrodite Strankinje, koji joj je posvetila sama Helena. Helena je rodila Paridu tri sina: Bunoma, Agana i Idaja, i oni su svi izginuli u Troji kad se srušio krov; rodila mu je i jednu kćer, koja se takođe zvala Helena.[24] Parid je imao starijeg sina sa Ojnonom, Korita, i njega je Ojnona, ljubomorna na Helenu, poslala da povede Grke da se osvete Troji.[25]

1. Apolodor: III, 10, 8: Higin: Fabula 81; Ovidije: Heroide XVII, 104; Hesiod: Katalozi o ženama, Fragmenat 68, str. 192, Izd. Evelyn White;
2. Hesiod: loc. cit.; Apolodor: III, 10, 9; Pausanija: III, 20, 9; Higin: Fabula 78;
3. Stesihor, navodt ga sholijast uz Euripidovog Oresta 249; Higin: loc. cit.; Apolodor: III, 11, 2;
4. Homer: Odiseja IV, 12—14; Sholijast uz Homerovij Ilijadu III, 175; Kiprija, navodi se u sholijastu uz Euripidovu Andromahu 898; Pausanija II, 18, 5;
5. Kiprija, navodi ih Proklo: Hrestomatija 1; Apolodor: Epitome III, 1—2; Kiprija, navodi i sholijast uz Homerovu Ilijadu I, 5;
6. Apolodor: III, 12, 5; Higin: Fabula 91; Ceces: O Likofronu 85; Pindar: Fragmenat o Pojanu 8; str. 544—6; izd. Sandys;
7. Ceces: O Likofronu 224 i 314; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 32; Pausanija: X, 12, 3; Sholijast uz Euripidovu Andromahu 294; i uz Ifigeneju u Aulidi 1285; Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 91; Konrad von Würztburg: Trojanski rat 442 1 546;
8. Diktij sa Krete: III; Rawlinson: Excidium Troiae;
9. Apolodor: loc. cit.; Ovidije: Heroide XVI, 51—2 i 359—60;
10. Ovidije: Heroide V, 12—30 i 129; Ceces: O Likofronu 57: Apolodor: III, 12, 6;
11. Trojanska priča str. 159; Rawlinson: Excidium Troiae:
12. Ovidije: Heroide XVI, 71—3 i V, 35—g; Lukijan: Razgovori bogova; Higin: Fabula 92;
13. Higin: loc. cit.; Ovidije: Heroide XVI, 149—52; Lukijan: loc. cit.;
14. Rawlinson: Excidium Troiae; Higin: Fabula 91; Servije uz Vergilijevu Ajneidu V, 370; Ovidije: Heroide XVI, 92 i 361—2;
15. Dares: 4—8; Rawlinson: loc. cit.;
16. Ceces: O Likofronu 132; Kiprija, navodi ih Proklo: Hrestomatija I; Homer: Ilijada V, 59; Apolodor: Epitome III, 2; Ovidije: Heroide XVI, 115—16;
17. Kiprija, navodi ih Proklo: loc. cit.; Ovidije: Heroide XVI, 119 i 15; Apolodor: III, 12, 6;

18. Ovidije: Heroide XVI, 21—3; XVII, 74; 33 i 155; Apolodor: Epitome III, 3; Kiprija, navodi ih Proklo: loc. cit.;
19. Ovidije: Heroide: XVI, 259—62; Kiprija. navodi ih Proklo: loc. cit.; Pausanija: III, 22, 2; Apolodor: loc. cit.; Homer: Ilijada III, 445;
20. Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 655; Eustatije uz Homera, str. 1946; Apolodor: loc. cit.; Kiprija, navodi ih Proklo: loc. cit.; Dares: 10; Ceces: O Likofronu 132; Higin: Fabula 92;
21. Homer: Odiseja IV, 227—30; Proklo: Hrestomatija I; Diktij sa Krete: I, 5; Apolodor: Epitome 132;
22. Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 33;
23. Apolodor: Epitome III, 5; Euripid: Elektra 128 i Helena 31; Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 655 1 II, 595; Stesihor, navodi ga Ceces: O Likofronu 113;
24. Herodot: II, 112—15; Diktlj sa Krete: V, 5; Ceces: O Likofronu 851; Ptolemaj Hefajstionov: IV;
25. Konon: Naracije 22; Ceces: O Likofronu 57.

*

1. Stesihor, sicilijanski pesnik iz šestog veka, smatrao je da Helena nikada nije išla u Troju i da se rat vodio samo »oko utvare«. Pošto je napisao pesmu koja je predstavila Helenu u najnepovoljnijem svetlu, on je oslepeo, i kasnije je shvatio da mu se to ona, mrtva, osvetila (vidi 164, m). Odatle njegova palipodija počinje rečima: »Priča je istinita, ti nisi plovila brodovima sa mnogo klupa, niti si bila u trojanskim kulama.« On je to i javno objavio, i to mu je povratilo i očni vid (Platon: Fajdar 44; Pausanija: III, 19, 11). I zaista, nije jasno u kom su smislu Parid, ili Tesej pre njega, otimali Helenu. »Helena« je ime spartanske Boginje Mesec i Menelaj se njome oženio pošto je prethodno prineo na žrtvu konja (vidi 81, 4) i tako postao kralj; ipak, Parid nije preoteo presto. Moguće je, dabome, da su Trojanci napali Spartu i odvukli sa sobom naslednicu i dvorsku riznicu, kao odmazdu za pustošenje koje su Grci naneli Troji, što potvrđuje i priča o Hesioni. Iako je Tesejeva Helena bila od krvi i mesa (vidi 103, 4), trojanska Helena može da bude »samo utvara«, kao što tvrdi Stesihor.

2. To može značiti da su mnēstēres tēs Helenēs, »Helenini prosioci«, bili, u stvari, mnēstēres fou hellēspontou, »oni koji se staraju o Helespontu» i da su se svečanom zakletvom nad krvavim raskomadanim konjem posvećenim Posejdonu, glavnom zaštitniku pohoda, kraljevi zakleli da će uzajamno pomagati da se očuvaju prava svakog člana saveza na slobodnu plovidbu do Helesponta, uprkos Trojancima i njihovim azijskim saveznicima (vidi 148, 10; 160, 1 i 162, 3). Najzad, Helespont je dobio ime po grckoj Boginji Heli. Priča o Heleni potiče u stvari od ugaritskog epa Keret, u kome je Keretova zakonita žena Huraja nasilno odvedena u Udm.

3. Paridovo rođenje ima istu mitsku potku kao i Ajolovo (vidi 43, c), Pelijino (vidi 68, d), Ojdipovo (vidi 105. a), Jasonovo (vidi 148, b), i ostalih; on je dobro poznato Dete Nove godine, a Agelajev sin mu je blizanac. On pobeđuje pedeset Prijamovih sinova u trčanju, što je isto tako sasvim lako razumljivo (vidi 53, 3 i 60, m). »Ojnona« je, izgleda, bio naziv za princezu koju je on tom prilikom dobio (vidi 53, 3; 60, 4; 98, 7 1 160, d). U stvari, on nije ni dodeljivao jabuku najlepšoj Boginji. Ta priča je greškom izvedena sa ikone koja prikazuje Herakla kako dobija jabukovu granu od Hesperida (vidi 133, 4) — koje su, u stvari, naga Boginja Nimfa u trojstvu — ili prikazuje kako kanaanska Mati svega živog čini besmrtnim Adana iz Hebrona, ili pak pobednika u trčanju u Olimpiji kako prima nagradu (vidi 53, 7); a dokaz za to je prisustvo Hermesa, sprovodnika duša, njegovog vodiča u Jelisejska polja.

4. U četrnaestom veku pre nove ere, Egipat i Fenikija često su stradali od upada Keftija, »naroda s mora«, a pravi vinovnici tih upada bili su Trojanci. Među plemenima kojima je uspelo da stupe u Palestinu nalazili su se Gergesi (Knjiga postanja X, 16), naime Teukari iz Gergesa, ili Gergetija, u Troadi (Homer: Ilijada VIII, 304; Herodot: V, 122 i VII, 43; Livije: XXXVIII, 39). Prijam i Anhis pojavljuju se u Starom zavetu kao

Piram i Ahis (IsusNavin X, 3 i 1 knjiga Samuila XXVII, 2); a Fares, predak jednog plemena Judeje, rasno vrlo izukrštanog, koji se tukao sa svojim blizancem u utrobi matere (Knjiga postanja XXXVIII, 29), izgleda da je Parid. Smatra se da je pominjanje Heleninog »kamena koji krvari, koji je ona našla na trojanskoj kuli, u stvari spominjanje umorstva Prijamovog nećaka Munipa. Parid je ostao kraljičin suprug zato što je svake godine umesto njega prinošen na žrtvu dečak. Antej ("cvetni") je slična žrtva: njegovo ime. naziv prolećnjeg Dionisa (vidi 85, 2), dobijali su i ostali nesrećni kraljevići, posečeni u cvetno doba svog života; među njima je i Posejdonov sin, koga je ubio i odrao Kleomen (Filostefan: Fragmenat 8); zatim Antej iz Halikarnasa, koga je u bunaru udavio Kleobije (Partenije: Naracije 14).

5. Kila, čije ime znači »božanska kocka načinjena od magareće kosti« (Hesihije sub Cilla), mora biti Atena, Boginja trojanske tvrđave, koja je izmislila ovaj način predskazivanja (vidi 17, 3) i rukovodila ubistvom Munipa.

160 PRVI SASTANAK U AULIDI

Kada je Parid odlučio da se oženi Helenom, on nije očekivao da će platiti zato što je zloupotrebio Menelajevo gostoljublje. Jesu li Krećani morali da polažu račune kada su, u Zeusovo ime, ukrali Feničanima Europu? Da li su Argonauti morali da plate za otmicu Medeje iz Kolhide? Ili Atenjani za otmicu Arijadne sa Krete? Tračani za Orejtiju iz Atene?[1] Ipak, njegov je slučaj, izgleda, bio drukčiji. Hera posla Iridu da odleti na Kretu sa vestima o otmici; Menelaj pohita u Mikenu i zamoli svoga brata Agamemnona da pokupi vojsku i povede je u pohod na Troju.

b) Agamemnon pristade na to pod uslovom da se izaslanici koje je poslao u Troju sa zahtevom da se Helena vrati i Menelaj obešteti za uvredu, vrate praznih šaka. Prijam izjavi da nema pojma ni o čemu, jer je Parid u to vreme još boravio u južnim morima, i zapita glasnike kakvo su zadovoljenje doneli kad je oteta Hesiona. Na to Menelaj posla glasnika svakome grčkom princu koji se zakleo nad krvavim komadima konja, podsećajući ih da je Paridov postupak uvreda za celu Grčku. Ako taj zločin ne bude primerno kažnjen, niko u Grčkoj neće biti siguran za bezbednost svoje žene. Menelaj dovede starog Nestora iz Pila i, ruku pod ruku, oni obiđoše celu Grčku skupljajući vojskovođe za pohod.[2]

c) Zatim Agamemnon, u pratnji Menelaja i Palameda, Nauplijevog sina, ode na Itaku, gde je uz velike teškoće nagovorio Odiseja da se pridruži pohodu. Odisej, koga su smatrali Laertovim sinom, u stvari je bio rođen u tajnoj vezi između Sisifa i Antikleje, kćerke čuvenog lopova Autolika. Upravo posle Odisejevog rođenja Autolik dođe na Itaku i već prve večeri posle večere uze dete na krilo. »Reci kakvo ćemo ime dati detetu, oče«, reče Antikleja. Autolik odgovori: »Celog života sam se suprotstavljao mnogim prinčevima i zato ću svome unuku dati ime Odisej, što znači ljutit, jer će on biti žrtva mojih neprijateljstava. Ipak, ako ikada dođe na Goru Parnas da me ukori, ja ću mu dati udeo u mom posedu i ublažiću njegov gnev.« Čim je Odisej odrastao, otišao je Autoliku, ali dok je bio u lovu sa svojim ujacima, jedan mu vepar zapara butinu, te je ožiljak nosio do kraja života. Ipak Autolik je poveo računa o njemu i on se vratio u Itaku natovaren poklonima.[3]

d) Odisej se oženi Penelopom, kćerkom Ikarija i Najade Periboje; neki kažu da je to uspeo zahvaljujući Ikarijevom bratu Tindareju, koji je udesio da Odisej pobedi na utakmici prosaca u spartanskoj ulici koja se zvala »Afeta«. Penelopa se ranije zvala Arnaja ili Arnakija, i nju je Nauplije po zapovesti njenog oca bacio u more, ali ju je jato prugastih pataka održalo na vodi i iznelo na obalu. Iznenađeni ovom neobičnom pojavom, Ikarije i Periboja se odobrovoljiše i Arneja dobi novo ime Penelopa, što znači »patka«.[4]

e) Pošto je udao Penelopu za Odiseja, Ikarije ga zamoli da ostane u Sparti, a kada Odisej nije na to pristao, on je išao za kolima u kojima su bili mladenci, preklinjući je da ostane. Odisej, dotle strpljiv, okrete se Penelopi: »Ili pođi sa mnom na Itaku dragovoljno, ili, ako više voliš oca, ostani ovde bez mene!« Kao

odgovor na to, Penelopa samo još više navuče svoj veo. Ikarije shvati da Odisej ima pravo i pusti je da ode. Na tom mestu, na četiri milje od grada Sparte, Ikarije podiže spomenik Smernosti.[5]

f) Jedno proročanstvo ovako je opomenulo Odiseja: »Ako odeš na Troju, dvadeset godina se nećeš vratiti kući, a i tada ćeš se vratiti sam i siromašan.« Zbog toga se on pretvarao da je lud, i Agamemnon, Menelaj i Palamed zatekoše ga kako nosi seljačku kapu i ore s magarcem i volom upregnutim zajedno, bacajući za sobom so preko ramena. Kad je pokušao da se napravi kako ne prepoznaje svoje visoke goste, Palamed dohvati malog Telemaha iz Penelopinog naručja i stavi ga pred zapregu. Odisej žurno ispusti uzde, kako bi izbegao pogibiju svog jedinca, i tako se odade da nije lud, te je morao da se pridruži pohodu.[6]

g) Menelaj i Odisej su potom otputovali sa Menelajevim glasnikom Taltibijem na Kipar, gde im kralj Kinira, još jedan nekadašnji Helenin prosilac, pruži štit kao poklon za Agamemnona i obeća pedeset brodova. On održa svoje obećanje, ali posla samo jedan pravi brod i 49 manjih, glinenih, sa lutkama kao posadom, koje je kapetan pustio u more kad se približio grčkoj obali. Kaže se da je na Agamemnonovu molbu da kazni varalicu, Apolon ubio Kiniru, na šta je njegovih pedeset kćeri skočilo u more i sve su se pretvorile u vodomare; međutim, istina je da se Kinira sam ubio kada je otkrio da je izvršio rodoskvrnuće sa svojom kćerkom Smirnom.[7]

h) Kalhant, Apolonov sveštenik, trojanski odmetnik, prorekao je da Troja neće moći da padne bez pomoći mladoga Ahileja, sedmog sina Pelejevog. Ahilejeva mati Tetida uništila je njegovu ostalu braću spaljujući ih na vatri, a i on bi nestao na isti način da njegov otac Pelej nije iznenada ušao. Pelej je zgrabio iz vatre Ahileja i namesto njega stavio skelet diva Damisa. Neki kažu da ga je Tetida zamočila u reku Stig, tako da mu samo peta, za koju ga je držala, nije bila besmrtna.[8]

i) Kad je Tetida napustila Peleja, on je dete odveo Kentauru Hejronu, koji ga je odgajio na Gori Pelion, hraneći ga iznutricama lavova i divljih veprova i moždinom medveda, da bi stekao hrabrost ili, po drugoj priči, medom iz saća i moždinom srndaća, da bi brzo trčao. Hejron ga je učio jahanju, učio ga da lovi, da svira na fruli i da isceljuje; musa Kaliopa ga je učila da peva na gozbama. Kada je imao šest godina, ubio je prvog vepra i otada je stalno donosio u Hejronovu pećinu ubijene veprove i lavove. Atena i Artemida su u čudu posmatrale ovog zlatokosog dečaka koji je bio tako brz na nogama da je mogao da stigne i ubije jelena bez pomoći pasa.[9]

j) Tetida je znala da joj se sin neće vratiti iz Troje ako se pridruži pohodu, jer mu je sudbina bila ili da stekne slavu, ali umre mlad, ili da živi dugo kod kuće, ali bez slave. Ona ga je prerušila u devojku i poverila ga Likomedu, kralju ostrva Skira, u čijoj je palati živeo pod imenom Kerkisera, Ajsa ili Pira; imao je jedan mali doživljaj sa Likomedovom kćeri Deidamejom, posle čega se rodio Pir, kasnije nazvan Neoptolem. Ali neki kažu da je Neoptolem bio sin Ahileja i Ifigeneje.[10]

k) Odisej, Nestor i Ajak uputili su se na Skir po Ahileja, jer su se pronosili glasovi da se on tamo krije. Likomed ih je pustio da pretraže dvorac i oni nikada ne bi našli Ahileja da Odisej nije izneo gomilu poklona — najviše dragog kamenja, pojaseva, vezova i ženskih haljina, sve je to izložio u predvorju i pozvao devojke da biraju. Odisej je naredio da izvan dvorca zasvira truba i da se čuje zveka oružja; bio je uveren da će jedna od devojaka dočepati štit i mač koji su takođe bili među poklonima. Ahilej to i učini i odmah obeća da će povesti svoje Mirmidonce na Troju.[11]

l) Neki učenjaci ovu priču ne smatraju verodostojnom i kažu da su Nestor i Odisej otišli da skupljaju vojsku po Ftiji, gde ih je primio Pelej, koji je vrlo rado dopustio Ahileju, petnaestogodišnjem dečaku, da ode pod pokroviteljstvom Fojniksa, sina Amintora i Kleobule, a Tetida mu je dala veoma lepu obloženu škrinju u koju je stavila tunike i ogrtače protiv vetra i debeli pokrivač.[12] Fojniksa je optužila Ftija, nezakomta žena njegovog oca, da ju je silovao. Amintor je oslepeo Fojniksa i prokleo ga da nema poroda; bilo to tačno ili ne, Fojniks nije imao dece. Međutim, Fojniks je ipak pobegao u Ftiju, gde je Pelej nagovorio Hejrona da mu povrati vid, a povrh toga postavio ga je i za kralja Dolopima. Fojniks se dragovoljno prijavio da bude Ahilejev čuvar, a Ahilej ga je ubrzo veoma zavoleo. Stoga neki smatraju da Fojniksovo slepilo nije u stvari nedostatak vida, već metaforički nedostatak — kletva od koje ga je Pelej oslobodio, učinivši ga Ahilejevim drugim ocem.[13]

m) Ahilej je imao nerazdvojnog druga, svoga rođaka Patrokla, koji je bio stariji od njega, mada nije bio ni toliko jak ni toliko brz, ni tako plemenitog porekla. Neko kaže da je ime Patroklovog oca Manojtije, a neko, opet, da mu je ime Ajak; njegovu majku različito nazivaju: Stenela, kći Akasta; Periopida, kći Fera, Polimela, kći Peleja, ili Filomela, kći Aktora.[14] On je pobegao u Pelejev dvor pošto je u svađi ubio Amfidamantovog sina Klejtonima, ili Ajana, dok su se igrali kockom.[15]

n) Kada je grčka flota stigla u Aulidu, zaštićenu luku u eubojskom tesnacu, stigoše glasnici sa Krete sa izjavom da je njihov kralj Idomenej, sin Deukalionov, spreman da pošalje sto lađa na Troju ako se Agamemnon složi da s njim deli glavnu komandu; taj je uslov prihvaćen. Idomenej je takođe nekada bio Helenin prosac i čuven po svojoj lepoti; on je poveo sa sobom kao časnika Meriona, Molovog sina, koji je smatran za jednog od Minojevih vanbračnih sinova. Nosio je znak petla na svome štitu, zato što je smatrao da potiče od Helija i imao je šlem ukrašen zubima divljeg vepra.[16] Na taj način pohod je postao kretsko-helenski. Helenske suvozemne snage bile su pod komandom Agamemnona, čije su vojskovođe bili: Odisej, Palamed, i Diomed; a flotu je vodio Ahilej uz pomoć Velikog Ajanta i Fojniksa.[17]

o) Od svih svojih savetnika Agamemnon je najviše držao do Nestora, kralja Pila, čija je mudrost bila bez takmaca, a govor slađi od meda. On je vladao trima generacijama ljudi ali, i pored svoje duboke starosti, bio je hrabar ratnik i vojskovođa koji je nadmašio atenskog kralja Menesteja u konjičkoj i pešadijskoj taktici. Njegovo mudro rasuđivanje uvek se slagalo sa Odisejevim i njih dvojica su predlagali poduhvate koji su uspevali.[18]

p) Veliki Ajant, sin Telamona i Periboje, došao je iz Salamine. On je bio drugi po hrabrosti, snazi i lepoti; odmah iza Ahileja, a za glavu veći od svog sledećeg suparnika; nosio je štit načinjen od koža sedam bikova. Telo mu je bilo neranjivo, osim pod pazuhom, a neki kažu da je mogao biti ranjen i u vrat, zato što ga je Herakle urekao.[19] Kada je pošao na svoju lađu, Telamon mu je, opraštajući se, dao savet: »Misli na pobedu, ali uvek uz pomoć bogova.« Ajant se hvalio: »Uz pomoc bogova svaka kukavica i luda može da postane slavna; verujem da ću to biti i bez njih!« To hvalisanje, i mnoga druga, izazvaše gnev bogova. Jednom prilikom, kada ga je Atena požurivala u boj, on se izdera na nju: »Odlazi, Boginjo, idi hrabri moju braću Grke, jer gde sam ja, tu neprijatelj neće probiti!«[20] Ajantov polubrat Teukar, vanbračni sin Telamona i Hesione, najbolji strelac u Grčkoj, imao je običaj da se bori iza Ajantovog štita, trčeći pod njegov zaklon kao što dete trči majci.[21]

q) Mali Ajant iz Lokride, sin Ojleja i Euripide, iako rastom mali, nadmašio je sve Grke u bacanju koplja, a posle Ahileja bio je najbrži trkač. On je bio treći član grupe boraca Velikog Ajanta i mogao se lako prepoznati po svom lakom grudnom oklopu i po pripitomljenoj zmiji, koja je bila duža od čoveka i koja ga je pratila svuda kao pas.[22] Njegov polubrat Medon, vanbračni sin Ojleja i Nimfe Rene, došao je iz Filake gde je bio prognan zato što je ubio Eriopidovog brata.[23]

r) Diomed, sin Tideja i Dejpile, došao je iz Arga u pratnji dva Epigona, naime Stenela, sina Kapanajevog, i Eurijala, Argonauta, sina Mekistejevog. Diomed je bio veoma zaljubljen u Helenu i njenu otmicu je shvatio kao ličnu uvredu.[24]

s) Argivac Tleptolem, Heraklov sin, doveo je devet lađa sa Roda.[25]

t) Pred polazak iz Aulide, grčku flotu snabdeo je žitom, vinom i ostalim namirnicama kralj Anije sa ostrva Dela, koga je Apolon tajno izrodio sa Rojom, kćerkom Stafila i Hrisotemide. Kada je Rojin otac saznao da mu je kćer noseća, on je zatvori u kovčeg i otisnu na more; ali struja ubrzo izbaci kovčeg na obalu Euboje. Roja rodi sina i dade mu ime Anije, zbog nevolja što ih je zbog njega podnela; a Apolon ga učini svojim proročkim sveštenikom i kraljem na Delu. Neki, međutim, kažu da je Rojin kovčeg otplovio pravo na Del.[26]

u) Sa svojom ženom Doripom Anije je imao tri kćeri: Elaidu, Spermu i Ojnu, koje zvahu Vinogradarkama, i sina Androna, kralja Androsa, koga je Apolon naučio da proriče po letu ptica. Pošto je sam bio Apolonov sveštenik, Anije je Vinogradarke posvetio Dionisu, u želji da mu porodica ne bude pod zaštitom samo jednog boga. U naknadu Dionis obeća moći devojkama, ako mu se obrate. I to: Elaidi da sve što dodirne pretvori u ulje, Spermi, da sve što dodirne pretvori u žito, a Ojna u vino.[27] Tako Aniju nije bilo teško da snabdeva Grčku flotu. Ali Agamemnon nije bio zadovoljan: on je poslao Menelaja i Odiseja na Del

da pitaju mogu li i Vinogradarke da krenu u pohod. Anije je odbio taj zahtev i rekao Menelaju da je volja logova da Troja padne tek posle deset godina. »Zašto ne ostanete svi ovde na Delu dok ne dođe vreme?« predloži on gostoljubivo. »Moje kćeri će vas snabdevati hranom i pićem do desete godine, a zatim mogu poći s vama na Troju ako je potrebno.« Ali Agamemnon strogo naredi: »Dovedite ih meni, pristao Anije ili ne!« Odisej je vezao Vinogradarke i silom ih ukrcao na brod.[28] Međutim one pobegoše, dve na Euboju, a treća na Andros. Agamemnon posla brodove u poteru i zapreti ratom ako se ne predaju. Sve tri se povinovaše, ali prizvaše u pomoć Dionisa, i on ih pretvori u golubice; otada su golubovi na Delu pod zaštitom.[29]

v) U Aulidi, dok je Agamemnon prinosio žrtve Zeusu i Apolonu, jedna plava zmija sa pegama crvenim kao krv pade odozgo na oltar i uputi se pravo obližnjem platanu. Na najvišoj grani stajalo je vrapčije gnezdo sa osam tića i ženkom: zmija ih, jedno po jedno, sve proguta, a nju još obavijenu oko grane, Zeus pretvori u kamen. Kalhant to protumači kao potvrdu Anijevom proricanju: devet godina mora proći pre nego što Troja bude osvojena, ali će biti osvojena. Zeus ih je sve osokolio bleskom munje sa desne strane, čim je flota krenula.[30]

w) Neki kažu da su Grci napustili Aulidu mesec dana pošto je Agamemnon nagovorio Odiseja da im se pridruži, i Kalhant ih povede prema Troji svojom vidovitošću. Drugi kažu da je Ojnona poslala svoga sina Korita da ih predvodi.[31] A treći, što je i opšteprihvaćeno, da oni nisu imali pilota i da su zaplovili nasumce prema Misiji, gde su se iskrcali i počeli da pljačkaju zemlju, misleći da su stigli u blizinu Troje. Kralj Telef ih je saterao nazad na brodove i ubio hrabroga Tersandara, sina Tebanca Polinejka, koji je jedini pokušao da se brani. Tada navališe Ahilej i Patroklo, ali kad ih Telef ugleda, on pobeže glavom bez obzira na obalu reke Kaik. Grci su bili prineli žrtve Dionisu u Aulidi, dok su ga Misijanci zaboravili. Zbog toga se Telef zaplete o vinovu lozu koja se iznenada pojavi iz zemlje i Ahilej ga rani u bedro čuvenim kopljem kojim je samo on mogao da vlada. To koplje je Hejron poklonio njegovom ocu Peleju.[32]

x) Tersandara su sahranili u Misijskoj Elaji, gde je otada imao svetilište. Komandu nad Bojoćanima preuzeo je prvo Penelej, a zatim, kad je Peleneja ubio Telefov sin Euripil, Tersandarov sin Tisamen, koji još ne beše dovoljno zreo kad mu je otac umro. Ali neki tvrde da je Tersandar preživeo i da je bio jedan od onih koji su se sakrili u drvenog konja.[33]

y) Okupavši ranjenike u toplim jonskim izvorima u blizini Smirne, koji se zvahu »Agamemnonove banje«, Grci se ponovo otisnuše na more, ali im lađe ubrzo rasturi velika bura koju je podigla Hera, te svaki kapetan upravi brod prema svojoj zemlji. Tom prilikom Ahilej pristade na obalu Skira i formalno se oženi Dejdamejom.[34] Neki veruju da je Troja pala devedeset godina posle otmice Helene, da su Grci krenuli pogrešnim pravcem u drugoj godini posle otmice, a da je proteklo dobrih osam godina pre no što su se ponovo otisnuli. Ali verovatnije je da su oni održali ratni savet u spartanskom Helenijumu iste godine kad su se povukli iz Misije; bili su u velikoj brizi, jer nisu imali pilota-vodiča da ih uputi ka Troji.[35]

z) Telefova rana se još gnojila i Apolon je objavio da se ona može izlečiti samo svojim uzročnikom. Zato Telef ode Agamemnonu u Mikenu, obučen u odeću pokornog molioca i, po Klitajmnestrinom savetu, zgrabi maloga Oresta iz kolevke, pa reče Agamemnonu: »Ubiću ti sina ako me ne isceliš!« Agamemnon, koga je jedno proročište obavestilo da neće moći da osvoji Troju bez Telefova saveta, rado pristade da mu pomogne pod uslovom da dovede flotu do Troje. Kad Telef pristade na Agamemnonov zahtev, Ahilej zaspe ranu rđom koju je sastrugao sa svog mača i rana se zaceli, uz vidanje lekovitom travom za rane achilleos, koju je Ahilej sam pronašao.[36] Telef ipak ne htede da se pridruži pohodu navodeći kao razlog da je njegova žena Laodika, koju još zovu i Hijera, ili Astioha, Prijamova kći; ali on kaza Grcima pravac kojeg treba da se drže, a Kalhant potvrdi tačnost njegovog saveta predskazanjima.[37]

1. Herodot: I, l—l; Ovidlje: Heroide XVI, 341—50;
2. Herodot: I, 3; Kiprija, navodi ih Proklo: Hrestomatija l; Apolodor: Epitome III, 6;
3. Higin: Fabula 95; Homer: Odiseja XXIV, 115—119 1 XIX, 399-466; Apolodor: Epitome III, 12; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 529;

4. Apolodor: III, 10, 6 i 9; Pausanija III, 12, 2: Ceces: O Likofronu 792; Didim, navodi ga Eustatije uz Homera, str. 1422:
5. Pausanija: III, 20, 2;
6. Higin: loc. cit.; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II. 81; Ceces: O Likofronu 818; Apolodor: Epitome III, 7;
7. Apolodor: Epitome III, 9; Eustatije uz Homerovu Ilijjadu XI, 20; Non: Dionysiaca XIII, 451; Higin: Fabula 242;
8. Apolodor: III, 13, 8; Ptolemaj Hefajstionov VI; Likofron: Aleksandra 178, uz sholijast; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XVI, 37; Sholijast uz Aristofanove Oblakinje 1068; Sholijast uz Apolonija sa Roda: IV, 816;
9. Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 57: Fulgentije: Mytologicon III, 7; Apolodor: III, 13, 6; Filostrat: Heroika XX, 2 i XIX, 2; Argonautica Orfica 392; Statije: Ahileida I, 269; Homer: Ilijada XI, 831—2; Pindar: Nemejske ode III, 43;
10. Apolodor: III, 13, 8; Ilijada IX, 410; Ptolemaj Hefajstionov I; Ceces: O Likofronu 183;
11. Apolodor: loc. cit.; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XIX, 332; Ovidije: Metamorfoze XIII, 162; Higin: Fabula 96;
12. Homer: Ilijada IX, 769; 438 i XVI, 298;
13. Apolodor: loc. cit.; Ceces: O Likofronu 421; Homer: llijada. IX. 447 1 485;
14. Homer: Ilijada XI, 786—7; Pindar: Olimpijske ode IX, 69—70; Hesiod, navodi ga Eustatije uz Homerovu Ilijadu I, 337; Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 97; Sholijast uz Apolonija sa Roda: IV, 816;
15. Apolodor: loc. cit.; Strabon: IX, 4, 2:
16. Apolodor; III, 3, 1; Filostrat: Heroika 7; Diodor sa Sicilije: V. 79; Higin: Fabula 81; Pausanija: V, 23, 5; Homer: Ilijada X, 61;
17. Diktij sa Krete: I, 16; Apolodor: Epitome III, 6;
18. Homer: Ilijada. II, 21 i I, 247—52; IV, 310; II, 553—5; Odiseja III, 244 i 126—9;
19. Homer: Ilijada XVII, 279—80; III, 226—7; Sofokle: Ajant 576 i 833. uz sholijast; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XXIII, 821; Ceces: O Likofronu 455;
20. Sofokle: Ajak 762—77;
21. Homer: Ilijada VIII, 266—72;
22. Homer: Ilijada XIII, 697; II, 527—30; XIV, 520 i XIII, 701;; Higin: Fabula 97; Filostrat: Heroika VIII. 1;
23. Homer: Ilijada II, 728 i XIII, 694—7;
24. Apolodor: I, 8, 5; Higin: loc. cit.; Homer: Ilijada II. 564—6;
25. Homer: Ilijada II, 653—4; Higin: loc. cit.;
26. Diktij sa Krete: I, 23; Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 80; Diodor sa Sicilije: V, 62; Ceces: O Likofronu 570;
27. Ceces: loc. cit.; Apolodor: Epitome III, 10; Ovidije: Metamorfoze XIII, 650; Servije: loc. cit.;
28. Stesihor, navodi ga sholijast uz Homerovu Odiseju VI, 164: Ceces: O Likofronu 206 i 209; Sholijast uz Homerovu Ilijadu I, 59; Homer: Ilijada Ceces: O Likofronu 570;
29. Ovidije: Metamorfoze 643—74; Servije: loc. cit.;
30. Apolodor: Epitome III, 15; Homer: Ilijada II, 303—53; Ovidije: Metamorfoze XII, 13—23;
31. Homer: Odiseja XXIV, 118—19 i Ilijada I, 71; Ceces: O Likofronu 57:
32. Apolodor: Epitome III. 17; Pindar: Olimpijske ode IX, 70; Ceces: O Likofronu 206 1 209); Sholijast uz Homerovu Ilijadu. 1, 59; Homer: llijada XVI, 140—4;
33. Pausanija: IX, 5, 7—8; Vergilije: Ajneida II, 261;
34. Filostrat: Heroika III, 35; Apolodor: Epitome III, 18; Kiprija navodi ih Proklo: Hrestomatija 1;
35. Homer: Ilijada XXIV, 765; Apolodor: loc. cit.: Pausanlja: III, 12, 5;
36. Apolodor: Epitome III, 19—20; Higin: Fabula 101; Plinije: Istorija prirode XXV, 19;

37. Higin: loc. cit.; Filostrat: Heroika II, 18; Sholijast uz Homerovu Odiseju I, 520; Apolodor: Epitome III, 20.

*

1. Posle pada Knosa, oko 1400. godine pre nove ere, među narodima u istočnom Sredozemlju nastala je velika jagma o pomorsku prevlast. To se vidi i po Herodotovim pričama, kojima se pridružuje Jovan Malala (vidi 58, 4), o napadima i pohodima koji su prethodili otmici Helene, a i po Apolodorovim beleškama o tome kako je Parid napao Sidon (vidi 159, t), a Agamemnonovi ljudi Misiju. Trojanski savez je bio glavna smetnja grčkim trgovačkim prohtevima, sve dok veliki kralj Mikene nije okupio svoje saveznike, uključujući i Grke koji su vladali na Kreti, radi zajedničkog napada na Troju. Pomorski rat, kao suprotstavljanje opsadi Troje, mogao je trajati i devet do deset godina.

2. Među Agamemnonovim nezavisnim saveznicinia bili su ostrvljani sa Itake, Sama, Dulihija i Zakinta, koje je predvodio Odisej; južne Tesalijce predvodio je Ahilej, a njihove rođake iz Lokride i sa Salamine predvodila su dvojica Ajanta. Ove vojskovođe su se pokazale veoma ćudljive i Agamemnon je uspevao da ih spreči u međusobnom pokolju jedino spletkarenjem, uz pomoć svojih odanih sledbenika sa Peloponeza — Menelaja iz Sparte, Diomeda iz Arga i Nestora iz Pila. Ajant nije baš mario za olimpijske Bogove, i njegovo suprotstavljanje Ateni, rođenoj od Zeusa, pogrešno je protumačeno kao dokaz njegovog ateizma; međutim to, naprotiv, dokazuje njegov konzervativizam. Ajakidi su bili lelegijskog porekla i poštovali su prehelensku Boginju (vidi 158. S i 168, 2).

3. Tebanci i Atenjani su se, izgleda, držali po strani; iako se atenske lađe pominju u Spisku brodova, oni se ne pamte po nekoj značajnijoj ulozi pre Troje. Ali naglašava se prisustvo kralja Menesteja, da bi se opravdala kasnija ekspanzija na obale Crnog mora ((vidi 162, 3). Odisej je ključna ličnost grčke mitologije. Iako ga je rodila kći korintskog boga Sunca, iako je na staromodan način, takmičeći se u trčanju, dobio Penelopu, on prekida sa drevnim matrijarhalnim običajem i zahteva da Penelopa dođe u njegovu kraljevinu, a ne da on ostane u njenoj (vidi 137, 4). Kao njegov otac Sisif (vidi 67, 2) i kretski Kinira (vidi 18, 5), on ne pristaje da umre u vreme kad mu se završava pravo na vladavinu — što postaje središnja alegorija Odiseje (vidi 170, l i 171, 3). Odisej je čak prvi mitološki lik sa neodgovarajućim fizičkim osobenostima: kratkih nogu u odnosu na telo, tako da mu "bolje pristaje kad sedi nego kad stoji". Ožiljak na butini treba razumeti kao znak da je izbegao smrt namenjenu Kraljevima kulta vepra (vidi 18, 3 i 151, 2).

4. Odisejevo pretvaranje da je lud iako je dosledno njegovom neobičnom opiranju da se ponaša kao što dolikuje kralju, ipak izgleda da je pogrešno protumačeno. To što je on radio bilo je vidovito predstavljanje nekorisnosti rata u koji su nameravali da ga uvuku. Noseći šešir u obliku kupe, što je označavalo mistragoga ili vrača, on je orao polje gore-dole. Vo i magarac predstavljali su Zeusa i Krona, ili leto i zimu, a svaka brazda zasejana solju — po jednu propalu godinu. Palamed, koji je isto tako bio obdaren vidovitošću (vidi 52, 6), dohvatio je onda Telemaha i zaustavio oranje, postavivši ga ispred zaprege, bez sumnje na desetoj brazdi: on je time hteo da pokaže da će tek tada početi presudna bitka, što je i značenje reči »Telemah«.

5. Ahilej, konzervativnija ličnost, krije se među ženama, kao što pristoji sunčanom heroju (Bela Boginja, str. 212), i naoružava se četvrtog meseca, kad Sunce pređe ravnodnevicu i kad prestaje materinska zaštita noći. Kretski dečaci su se zvali scotioi, »deca mraka« (vidi 27, 2), za vreme dok su živeli u ženskim odeljenjima pre no što su im majke sveštenice predavale oružje i puštale ih na slobodu (vidi 121, 5). U epu Mabinogion Gvidion (kralj Odin ili Voden) u sličnoj prilici upotrebljava ratno lukavstvo slično Odisejevom prema Ahileju, u želji da oslobodi Lju--Laja-Gifesa, drugog sunčanog heroja, od vlasti njegove majke Arijanrode. On stvara lažnu ratnu buku pred zamkom, na šta se majka Lju-Laja prepadne i pruži sinu mač i štit. Velški mit je, verovatno, ranija verzija mita koju su Argivci izvodili kao dramu prvog dana četvrtog meseca u vidu borbe dečaka obučenih u devojačke haljine i žena obučenih u muška odela — praznik se zvao Hibristika (»sramno ponašanje«). Istorijsko opravdanje ove verzije treba tražiti u događajima u petom

veku, kad je pesnikinja Telesila sa grupom žena uspela da preotme Arg spartanskom kralju Kleomenu, pošto je argivska vojska bila potpuno potučena (Plutarh: O Vrlinama žena 4). Pošto Patroklo nosi ime nesvojstveno patrajarhatu (»očeva slava«), on mora da je bio Fojniks (»krvavo crven«), Ahilejev blizanac i vojskovođa u matrijarhalnom poretku.

6. Svi su grčki kraljevi pre Troje bili sveti kraljevi. Pitoma zmija nije mogla pratiti u boj Malog Ajanta: on je nije mogao imati dok nije postao proročki heroj. Idomenejev šlem od zuba divljeg vepra, a slični su nađeni i u nalazištima na Kreti i mikenskoj Grčkoj, verovatno je prvobitao nosio vojskovođa (vidi 18. 7); njegov petao posvećen suncu, koji je predstavljao Zeusa Velhana, mora da je kasniji Homerov dodatak, jer je domaća kokoš dospela u Grčku tek oko šestog veka pre nove ere. Prvobitni znak je svakako bio mužjak jarebice (vidi 92, 1). Teški štitovi su sastavljeni od bivoljih koža sa kojih su odsečeni rubovi, a od otpadaka je pravljena obredna sprava u obliku osmice. Ti štitovi su pokrivali celo telo od brade do članaka. Ahilej ("bez usana") izgleda da nije bio zajednički naziv za proročke heroje, jer je postojao kult Ahileja na Skiru, u Ftiji i Elidi (Pausanija: VI, 23, 3).

7. Roja, kći Stafila i Hrisotemide (»Nar, plod vinovog Grozda i Zlatnog poretka«), došla je na Del u kovčegu i poznata je kao Boginja plodnosti sa čunom u obliku polumeseca. I ona se javlja u trojstvu kao i njene unuke Vinogradarke, čija imena znače »maslinovo ulje«, »zrno« i »vino«. Majka im je Doripa, ili »darovana kobila«, što znači da je Roja bila Demetra kobilje glave (vidi 16, 5). Njen se kult sačuvao delom i do danas u vidu posude "kernos", koju upotrebljava grčko sveštenstvo pravoslavne crkve. Oni tim posudama osvećuju darove u ulju, zrnevlju i vinu, koji se donose u crkvu radi posvećenja. Isti takav kernos nađen je u minojskoj grobnici u Komasi, a Vinogradarke su morale doći na Del sa Krete, pošto su bile Arijadnine unuke (vidi 27, 8).

8. Teškoća sa kojom su Grci našli Troju ne slaže se sa tim kako je Menelaj lako do nje doplovio; možda u prvobitnoj legendi Afrodita Trojanska baca na njih čini zaborava, kao što im docnije pri povratku rastura flotu (vidi 169, 2).

9. Ahilejevo lečenje rane od mača, zasnovano na starom homeopatskom stanovištu da se »isto istim leči«, podseća na Melampa, koji je upotrebio rđu s noža da pomogne Ifiklu (vidi 72, e).

10. Majnade na vaznom slikarstvu imaju ponekad udove tetovirane u vidu lestvica. Ako su im lica nekada bila tetovirana u vidu prikaze iza šumskog granja, onda se time da objasniti ime Penelope (»sa paučinom preko lica«), što bi bio naziv orgastičke planinske Boginje, a može biti i da se u vreme orgija obavijala mrežom, kao Diktina i britanska Boginja Goda (vidi 89, 2 i 3). Priča kako je Penelopa rodila Pana podajući se svim svojim prosiocima u vreme Odisejeva odsustva (vidi 161, 1) govori o prehelenskoj tradiciji bludnih orgija; patka je, kao i labud, verovatno bila totem ptica u Sparti (vidi 62, 3—4).

11. Nijedan se komentator nije do sada potrudio da tačno objasni zašto je Kalhantovo gnezdo ptica moralo biti na platanu i zašto je zmija morala da pojede sve ptice u njemu: ali činjenica je da zmije svlače košuljicu jedanput godišnje i tako se obnavljaju, a to isto se dešava i sa platanom — što i zmiju i platan čini simbolima obnavljanja. Kalhant je, prema tome, zaključio da ptice koje je zmija progutala označavaju devet godina, a ne devet meseci. Medutim, kasnije je, uz Apolonov pristanak, platan postao Boginjino sveto drvo na Kreti i u Sparti (vidi 58, 3) zato što je njegovo lišće podsećalo na prste ispružene da blagosiljaju. Ovaj pokret su često imale drevne statuete. Plave pege na zmiji trebalo je da znače da ju je poslao Zeus koji je nosio plavi oreol kao Bog neba. Kinirine lađe-igračke verovatno predstavljaju kiparski običaj, nastao pod uticajem Egipta, da zakopavaju brodove od terakote pored umrlih kraljevića kako bi njima putovali na drugi svet.

12. Pedeset Kinirinih kćeri koje su se pretvorile u vodomare svakako su zajednica Afroditinih sveštenica. Jedna od njenih titula bila je »Alkiona«, »kraljica koja čuva od (bure)«, i vodomari su joj bili posvećeni zato što su vesnici mirnog mora (vidi 45, 2).

161 DRUGI SASTANAK U AULIDI

Kalhant, brat Leukipe i Teonoje, naučio je umetnost proricanja od svoga oca Testora. Jednog dana Teonoja se šetala pored morske obale u blizini Troje kad su je karijski gusari odvukli, a posle je postala ljubavnica kralja Ikara. Testor odmah krenu u potragu, ali dožive brodolom na karijskoj obali te ga Ikar zarobi. Nekoliko godina kasnije, Leukipa, koja beše dete u vreme kad su se ovi tužni događaji odigravali, ode u Delfe da čuje nešto o svome ocu i sestri. Pitonka je nauči da se preruši u Apolonovog sveštenika i da se uputi u Kariju da ih traži. Leukipa je posluša, ošiša kosu i uputi se u dvor kralja Ikara; ali se Teonoja, ne prepoznavši prerušenu sestru, zaljubi u nju i reče jednom od čuvara: »Dovedi mi onog mladog sveštenika u spavaću sobu!« Leukipa, koja ni sama nije prepoznala Teonoju, u strahu da se ne otkrije prevara, odsečno odbi: na to Teonoja, pošto nije mogla od dvorskih slugu da zahteva da izvrše takav zločin kao što je ubistvo sveštenika, naredi da to učini jedan od zatvorenika i posla mač u tu svrhu.

b) Zatvorenik koga izabraše ne beše niko drugi nego Testor. On dođe do spavaće sobe u koju su zabravili Leukipu. položi mač preda nj i u očajanju ispriča svoju istoriju. »Ja te neću ubiti gospodaru«, reče on, jer i sam poštujem Apolona i više volim da ubijem sebe! Ipak dopusti mi najpre da ti kažem svoje ime: ja sam Testor, sin Idmona, Argonauta, trojanski sveštenik.« On taman htede da probode svoje grudi kad Leukipa dohvati mač. »Oče, oče!« — uzviknu ona — »ja sam Leukipa, tvoja kći! Ne okreći oružje protiv sebe; upotrebi ga da ubiješ pohotljivu milosnicu kralja Ikara, pođi za mnom.« Oni pohitaše u Teonojinu odaju. »Ah, bludnice«, uzviknu Leukipa, uletevši unutra vodeći za sobom Testora. »Spremi se da umreš od ruke mog oca Testora, Idmonovog sina!« Sad na Teonoju dođe red da uzvikne: »Oče, oče!« I pošto se sve troje isplakaše suzama radosti i zahvališe Apolonu na milosti, kralj Ikar ih velikodušno pusti da odu svome domu i obdari ih bogatim darovima.[1]

c) Pošto je Prijam odbio Agamemnonov zahtev da vrati Helenu, on posla Testorovog sina Kalhanta, Apolonovog sveštenika, da se posavetuje sa delfijskom Pitonkom. Predskazavši pad Troje i potpuno uništenje doma Prijamova, ona naredi Kalhantu da se pridruži Grcima i da ih spreči da napuste opsadu Troje pre no što pobede. Kalhant se tada zakle na večno prijateljstvo Ahileju, koji ga smesti u sopstvenoj kući i uskoro potom izvede pred Agamemnona.[2]

d) Kad su se grčke lađe po drugi put skupile u Aulidi, i zbog nepovoljnih vetrova danima nisu mogle nikud da krenu, Kalhant proreče da neće isploviti dok god Agamemnon ne žrtvuje Artemidi svoju najlepšu kćer. Raspravljalo se i nagađalo zašto se Artemida uvredila. Neki kažu da se Agamemnon hvalisao kad je u lovu ubio jelena: »Ni sama Artemida ne bi mogla bolje da ga ustreli!« Po drugima, on je ubio Artemidinu svetu kozu; a ima ih koji kažu da se zakleo da će Artemidi žrtvovati najlepše stvorenje koje se te godine bude rodilo u njegovoj kraljevini, a to beše Ifigeneja, ili da je Agamemnonov otac Atrej zadržao zlatno Artemidino jagnje.[3] U svakom slučaju, Agamemnon je odlučno odbijao da učini što se od njega tražilo, pravdajući se kako Klitajmnestra nikada ne bi dozvolila Ifigeneji da dođe. Međutim Grci se zarekoše: »Mi ćemo preneti svoju zakletvu na vernost Palamedu ako se Agamemnon i dalje bude opirao.« A Odisej, pod izgovorom da je ljut, poče da se sprema kući. Tad Menelaj istupi kao pomiritelj. On predloži da Odisej i Taltibije odu po Ifigeneju i dovedu je u Aulidu pod izgovorom da treba da se uda za Ahileja, što bi mu bila nagrada za njegovu hrabrost u Misiji. Agamemnon pristade na to ratno lukavstvo, mada odmah posla slugu sa tajnom porukom Klitajmnestri da ne veruje Odiseju. Menelaj uhvati poslanika sa porukom i tako obmanuta Klitajmnestra dovede Ifigeneju u Aulidu.[4]

e) Kad je Ahilej saznao da je njegovo ime upotrebljeno radi prevare, on odluči da zaštiti Ifigeneju od nepravde, ali ona hrabro pristade da umre za slavu Grčke i stavi svoj vrat pod žrtvenu sekiru bez reči prekora i žalbe. Neki kažu da je u tom trenu Artemida prenela Ifigeneju u zemlju Taurida i na oltar

podmetnula košutu ili medvedicu ili neku staru ženu. Drugi kažu da se uz tresak gromova čula Klitajmnestrina molba i Artemidina zapovest, te je Ahilej ili spasao Ifigeneju i poslao je u Skitiju, ili se njome oženio, pa mu je ona, a ne Dejdameja, rodila Neoptolema.[5]

f) Ali bilo da je Ifigeneja pogubljena, bilo da su je spasli, severoistočni vetar je pao i brodovi se najzad uputiše na more. Prvo su prispeli na Lezb, gde je Odisej stupio u ring da se bori protiv kralja Filomeleida, koji je svoje goste primoravao da se rvu s njim; Odisej ga, glasno bodren od svih Grka koji su prisustvovali, sramno svali na pod. Posle Lezba pristali su na Tened, koji se vidi iz Troje, a kojim je tada vladao Ten. On je, iako se smatrao sinom Prokleje, Laomedonove kćeri, mogao Apolona zvati ocem.

g) Kikno, sin Posejdona i Kalike, ili Harpale, vladao je u Koloni. Majka ga je u potaji rodila i ostavila na morskoj obali, ali su ga našli neki ribari koji su videli labuda kako sleće da ga uteši.[6] Posle smrti Prokleje on se oženio Filonomom, Tragasovom kćeri, a ona se zaljubi u svog pastorka Tena pa, kako nije uspela da ga zavede, ona ga optuži da je pokušao da je siluje. Ona se pozva na flautistu Molpa kao svedoka, a Kikno im poverova, zatvori u kovčeg Tena i njegovu sestru Hemiteju i baci ih u more. Struja izbaci kovčeg na obalu ostrva Tened, od tada zvanog Leukofrij, što znači »bela obrva«.[7] Kasnije, kad je Kikno saznao istinu, on naredi da Molpa kamenuju, a Filonomu živu zakopaju, pa čuvši da je Ten živ i da je na Tenedu, pohita tamo da mu prizna svoju zabludu. Ali Ten nije bio raspoložen da mu oprosti, te sekirom preseče uže Kiknovog broda; tako je nastala izreka »posekao ga sekirom sa Teneda«, kad treba izraziti ljutito odbijanje. Ten najzad ipak popusti i Kikno se nastani na Tenedu.[8]

h) Tetida je upozorila Ahileja da ako ikada ubije Apolonovog sina, mora umreti od Apolonove ruke. Stoga ga je sluga po imenu Mnemon pratio svuda iz jednog jedinog razloga — da bi ga podsećao na to. Ali kad Ahilej ugleda Tena kako valja ogromnu stenu sa grebena na grčke lađe, on otpliva do obale i nepromišljeno ga probode pravo u srce. Grci se iskrcaše i opustošiše Tened; Ahilej, shvativši najzad šta je učinio, ubi Mnemona zato što ga nije podsetio na Tetidine reči. Ahilej sahrani Tena na mestu gde mu je podignuto svetilište: nijedan flautista nije smeo da uđe u to svetilište niti je ko smeo da pomene Ahilejevo ime.[9] Ahilej je ubio Kikna, udarcem u glavu, tamo gde je jedino i mogao biti ranjen, i počeo da goni Hemiteju, koja je bežala kao košuta. Ahilej bi je ipak stigao da se zemlja pod njom nije otvorila i progutala je. Na Teneju se Ahilej tri puta posvađao sa Agamemnonom, optužujući ga kako ga je u pohod pozvao tek naknadno.[10]

i) Palamed prinese hekatombu Apolonu Smintijskom iz zahvalnosti za pobedu na Tenedu, ali dok je prinosio žrtvu, jedna se vodena zmija približi oltaru i ujede za nogu Filokteta, slavnoga strelca. Ni balsam, ni stavljanje toplih obloga ne pomože i rana postade grozna i smrdljiva, a Filoktet je jaukao tako glasno da vojska nije više mogla da izdrži njegovo prisustvo. Agamemnon zato naredi Odiseju da ga izbaci na pustu obalu ostrva Lemna, gde se održao u životu još nekoliko godina loveći ptice; zapovedništvo nad njegovim trupama preuze Medon.[11]

j) Prema jednoj drugoj priči, to se odigralo na Hrisi, jednom ostrvcetu nedaleko od Lemna, koje je kasnije nestalo u moru. Tamo je Nimfa Hrisa, zaljubivši se u Filokteta, koji joj nije odgovorio na udvaranja, nagovorila zmiju otrovnicu da ga ujede dok je Filoktet sklanjao zemlju sa zatrpanog oltara Atene Hrise; ili je zmija kao čuvar Ateninog hrama ujela Filokteta kad se približio hramu.[12]

k) Prema trećoj priči, Filokteta je na samom Lemnu ujela zmija koju je Hera poslala kao kaznu zato što se usudio da upali Heraklovu pogrebnu lomaču. U trenutku kad ga je zmija ujela, Filoktet je zaneto posmatrao oltar koji je Jason podigao Ateni i zamišljao kako će on podići oltar Heraklu.[13]

l) Četvrta priča govori da ga je zmija ujela dok se divio Troilovom grobu u hramu Apolona Timbrajskog.[14] Peta priča kaže da je ranjen jednom od Heraklovih otrovnih strela. Priča se i da ga je Herakle zakleo da nikad ne otkrije gde mu je zakopan pepeo. Kad su Grci saznali da neće moći da zauzmu Troju bez Heraklovih strela, oni krenuše u potragu sa Filoktetom. Iako u početku nije priznavao da ma šta zna o Heraklu, on najzad ipak ispriča šta se dogodilo na Gori Oeti; Grci ga onda radoznalo zapitaše da li bi mogli da mu pronađu grob. Filoktet odbi da odgovori na to pitanje, ali oni počeše tako da navaljuju da ih on odvede do mesta, i, bez reči, lupi nogom o zemlju. Kasnije, kad je prolazio pored groba, odlazeći u trojanski

rat, jedna od Heraklovih strela odape se iz ležišta i probode ga u stopalo: to je bila opomena da čovek ne sme otkrivati božansku tajnu ni znakom ni nagoveštajem.[15]

1. Higin: Fabula 190;
2. Benoit: Le Romnan de Troie;
3. Ptolemaj Hefajstionov: V, navodi ga Fotije, str. 483; Euripid: Ifigeneja na Tauridi; Apolodor: Epitome III, 21;
4. Ptolemaj Hefajstionov: loc. cit.; Euripid: loc. cit.; Apolodor: Epitome III, 22; Diktij sa Krete: I, 20;
5. Euripid: Ifigeneja u Aulidi; Sofokle: Elektra 574; Apolodor: loc. cit.; Diktij sa Krete: I, 19; Ceces: O Likofronu 183:
6. Homer: Odiseja IV, 342—4; Apolodor: Epitome III, 23—4; Pausanija: X, 14, 2; Higin: Fabula 157; Sholijast uz Pindarove Olimpijske ode II, 147; Ceces: O Likofronu 232—3;
7. Apolodor: Epitome 111, 24; Pausanija: loc. cit.; Ceces: loc. cit.;
8. Apolodor: Epitome III, 25; Pausanija: X, 14, 2; Ceces: loc. cit.;
9. Ceces: loc. cit.; Plutarh: Grčka pitanja 28;
10. Ceces: loc. cit.; Apolodor: Epitome III, 31; Kiprija, navodi ih Proklej: Hrestomatija 1;
11. Diktij sa Krete: II, 14; Kiprija. navodi ih Proklej: loc. cit.; Apolodor: Epitome III, 27; Homer: Ilijada II, 727;
12. Pausanija: VIII, 33, 2; Ceces: O Likofronu 911, Sofokle: Filoktet 1327; Filostrat: Imagines 17; Eustatije uz Homera, str. 330;
13. Higin: Fabula 102; Sholijast uz Sofoklovog Filokteta, stihovi 2, 193 i 266;
14. Filostrat: loc. cit.;
15. Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 402.

*

1. Izgubljeni pozorišni komad iz kojeg je Higin uzeo priču o Testoru i njegovim kćerima pokazuje da su grčki dramatičari bili izvanredno vešti pozorišnoj umetnosti, ali da taj komad nije imao mitološke vrednosti.

2. Izgleda da je verzija mita »o kćeri Jeftaja« (vidi 169, 5) nekim slučajem pobrkana sa Agamemnonovim prinošenjem na žrtvu sveštenice u Aulidi, što čini u znak molbe da se podigne suprotan vetar pomoću veštičijih vradžbina; Ser Fransis Drejk je jedanput obesio svog momara-uhodu koga je potplatio Sesil iz istih razloga. Izgleda da je Agamemnonov veliki poduhvat povredio domaća zastarela shvatanja, jer su žene po tradiciji izuzimane od prinošenja na žrtvu. Tauriđani, kojima je Artemida poslala Ifigeneju, živeli su na Krimu i obožavali Artemidu kao uništiteljku muškaraca: Agamemnonov sin Orest pao im je šaka (vidi 116, e).

3. Odisejevo takmičenje u rvanju sa kraljem Filomeleidom, čije ime znači »drag nimfama jabukovog drveta«, svakako je izvedeno sa dobro poznate ikone koja prikazuje obredno takmičenje, u kome stari kralj biva pobeđen i dobija jabukovu grančicu (vidi 53, b).

4. Ahilej je ubio drugog Kikna (vidi 162, f); Herakle je ubio trećeg (vidi 143, g), a da ubije četvrtog sprečio ga je Zeus (vidi 133, d). Ime je označavalo da labudovi odnose duše svetih kraljeva u Severni Raj. Kad u drevnim umetničkim delima Apolona prikazuju kako jaše na labudu, ili mu labudovi vuku kočije kad pohodi zemlju Hiperborejaca, to je samo pristojan način da se naslika smrt njegovog predstavnika svake godine u vreme letnje dugodnevice. (Overbeck: Griechische Kunstmytologie). Labudovi koji pevaju svoju pesmu a potom poleću na sever na Arktik u stvari ispuštaju po dva krika slična trubi; zato Pausanija kaže (I, 30, 3) da su labudovi upućeni u umetnost Musa. »Labudovi pevaju pred smrt«: duša svetoga kralja odlazi na poziv pesme.

5. Filoktetova rana se pominje na raznim mestima, jer je ikona koja je bila povod priči svuda dobro poznata. On je sveti kralj na Tenedu, Lemnu, Euboji, ili ma u kojoj helenskoj državi, koga ubadaju otrovnom strelom u stopalo, pred oltarom Boginje (vidi 126, 3; 154, h; 164, j i 166, e).

6. Herakle nije bio jedini sveti kralj za čiji se grob nije znalo; izgleda da je to bila obična pojava na Korintskoj prevlaci (vidi 67, j) i kod starih Jevreja (Peta knjiga Mojsijeva XXXIV, 6).

7. Tenovo bacanje kamenja možda je pogrešno protumačena poznata ikona koja prikazuje sunčanog heroja kako gura sunčani kamen do zenita (vidi 67, 2), kao što je i Tal, kretski sunčani heroj, bacao stene na lađe koje su se približavale (vidi 154, h). Lađe na toj ikoni su verovatno označavale jedino da su Kreta i Tened pomorske sile.

162 DEVETOGODIŠNJI RAT

Ne zna se tačno kojom su prilikom Grci poslali izaslanike sa zahtevom da im vrate Helenu i Menelajevo blago. Neki kažu — čim je pohod prispeo na troadske obale, drugi — pre nego što su se brodovi skupili u Aulidi, ali je opšte poznato da su izaslanici bili Menelaj, Odisej i Palamed i da su oni pošli ranije sa Teneda.[1] Međutim, pošto su Trojanci odlučili da ne dadu Helenu, htedoše da pobiju sve izaslanike, ali Antenor, u čijoj su se kući smestili, ne dozvoli da se izvrši tako sramno delo.[2]

b) Ljuti i uvređeni što su odbijeni, Grci krenuše sa Teneda i ukotviše lađe na domaku Troje. Trojanci se odmah sjatiše na obalu i htedoše da odbiju napadače kišom kamenja. Grci su svi oklevali, čak i Ahilej, kome je Tetida poverila da će onaj koji se prvi bude iskrcao prvi i poginuti, kad Protesilaj iskoči na obalu i poubija nekoliko Trojanaca ali ga Hektor prikova strelom, a možda je to bio Euforb, ili Ajnejev prijatelj Ahar.[3]

c) Protesilaj, Filoktetov ujak i sin Ifikla, koga je Melampo izlečio od polne nemoći, zvao se Jolaj, ali ga prekrstiše zbog okolnosti pod kojima je umro.[4] On je ležao zakopan u tračkom Hersonesu, u blizini grada Elaja, gde su mu ukazali božanske počasti. Visoka brestova drveta koja su posadile Nimfe stajala su na domaku njegovog svetilišta i nadnosila se nad njegov grob. Grane koje su okrenute moru, prema Troji, ranije listaju, ali brzo ogole, dok grane sa suprotne strane ostaju zimzelene. Čim brest poraste toliko da čovek sa njegovih gornjih grana može u daljini nazreti trojanske zidine, on se osuši; ali mladice ipak niknu ponovo iz njegovog korena.[5]

d) Protesilajeva žena Laodameja, kćerka Akastova (koju neki zovu Polidora, kćerka Meleagarova), žalila ga je tako duboko i tužno da je, čim je on krenuo za Troju, napravila njegov kip ili u bronzi ili od voska i stavila ga sebi u postelju. To je bila nedovoljna uteha, a kad je stigla vest o njegovoj smrti, ona poče da moli Bogove da se sažale na nju i da dopuste da je on pohodi makar samo na tri sata. Svemoćni Zeus usliši Laodamejinu molbu i Hermes dovede Protesilajev duh iz Tartara da oživi kip. Progovorivši na usta kipa, Protesilaj poče da je nagovara da bez oklevarija pođe za njim. Ne prođoše ni tri časa, ona se u njegovom zagrljaju smrtno rani nožem.[6] Drugi kažu da je Laodamejin otac Akast navaljivao da se ona ponovo uda, ali da je ona provodila noći sa Protesilajevim kipom, dok jednog dana sluga koji je doneo jabuke za jutarnje žrtve nije zavirio kroz prorez na bravi na vratima njene spavaće sobe i ugledao je kako grli, tako mu se učinilo, ljubavnika. Sluga požuri da obavesti Akasta, koji, jurnuvši naglo u sobu, otkri u čemu je stvar. Da se ona ne bi dalje mučila jalovom žudnjom, Akast naredi da se kip spali, ali se Laodameja baci u plamen i nestade je zajedno sa kipom.[7]

e) Po jednom drugom predanju, Protesilaj je preživeo trojanski rat i krenuo kući. On je poveo sa sobom, kao svoju ratnu zarobljenicu, Prijamovu sestru Ajtilu. Na putu se zaustavio na makedonskom poluostrvu Peleni, ali kad se iskrcao na obalu da potraži vode, Ajtila nagovori ostale zarobljene žene da zapale brod; tako je Protesilaj bio prinuđen da ostane na Peleni te on tamo osnova grad Skion. To ipak nije tačno. Ajtila je sa Astiohom i zarobljenim drugaricama zapalila brod na ušću italijanske reke Navajte, što znači »spaljivanje broda«, a Protesilaj nije nju zarobio.[8]

f) Ahilej je bio drugi Grk koji se iskrcao na trojansku obalu, njega su u stopu sledili njegovi Mirmidonci. On je ubio Kikna, Posejdonovog sina, srećno bačenom kamenicom. Na to su se Trojanci uplašili i pobegli nazad u grad, dok su se ostali Grci iskrcali i ubijajući krčili sebi put. Prema jednoj drugoj priči, Ahilej, imajući na umu Protesilajevu sudbinu, beše poslednji koji se iskrcao, a skočio je tako silovito sa svog broda da je probio izvor na mestu gde su mu noge dotakle obalu. Priča se da je u borbi koja je nastala Kikno poubijao na stotine Grka; a Ahilej, navaljujući uzalud na njega i mačem i kopljem, najzad ga u besu tresnu u lice drškom svog mača, natera ga da ide unatraške, dok se Kikno ne spotače o kamen; zatim mu Ahilej kleče na grudi i zadavi ga remenom svog šlema; Posejdon pak pretvori Kiknov duh u labuda koji se vinu u vazduh. Grci tada opsedoše Troju i izvukoše svoje lađe na obalu.[9]

g) Bilo je rečeno da Troja neće pasti ako Troil uspe da doživi dvadeset godina. Neki kažu da se Ahilej zaljubio u Troila dok su se borili i da mu je rekao: »Ubiću te ako ne udovoljiš mojoj strasti.« Troil pobeže i potraži zaštitu u svetilištu hrama Apolona Timbrajskog; ali Ahilej se nije osvrtao na božji gnev pa kad Troil ostade čedan i smeran, on mu odrubi glavu pred oltarom, na istom mestu na kome je i sam kasnije nastradao.[10] Neki kažu da je Ahilej posekao mačem Troila dok je uvežbavao konje u dvorištu hrama; drugi, pak, da je Ahilej namamljivao Troila nudeći mu na poklon golubove i da je ovaj umro prelomljenih rebara i modra lica, a da ga je Ahilej takvog upotrebio za svoje ljubavno uživanje. Ima ih koji pričaju da je Troil, sveteći se, otplovio iz Troje posle Memnonove smrti i da se sukobio sa Ahilejem, koji ga je ubio — ili zarobio, a zatim javno pogubio — i da je tada jedva mogao izazvati ikakovu strast pošto je već bio u srednjim godinama, izmučena lica i proređene brade. Ali bila kakva da je bila njegova smrt, njen vinovnik je bio Ahilej, a Trojanci su ga dostojno ožalili baš kao i Hektora.[11]

h) Za Troila se kaže da je voleo Briseidu, lepu Kalhantovu kćerku koju je otac ostavio u Troji. Pošto se ona nije odmetnula sa ocem, prema njoj su se u Troji i dalje odnosili sa puno poštovanja. Znajući da Troja mora pasti, Kalhant nagovori Agamemnona da je od Prijama zatraži, da ne bi postala ratna zarobljenica. Prijam blagonaklono pristade i nekoliko njegovih sinova otpratiše Briseidu do grčkog logora. Iako se zaklela Troilu na vernu ljubav ona ubrzo predade svoja osećanja Argivcu Diomedu, koji se strasno zaljubi u nju i činio je sve da ubije Troila kad god bi se pojavio na bojnom polju.[12]

i) U jednom noćnom pohodu Ahilej zarobi Likaona, iznenadivši ga u voćnjaku njegovog oca Prijama kako seče mladice sa smokvinog drveta za uzde na kočijama. Patroklo odvede Likaona na Lemno i prodade ga Jasonovom sinu, kralju Euneju, koji je snabdevao grčke snage vinom u zamenu za feničanske srebrne posude. Likaona otkupi Eetion sa Imbara i vrati u Troju, ali Likaon pade od Ahilejeve ruke samo dvanaest dana kasnije.[13]

j) Ahilej okupi grupu dobrovoljaca pa ode da hara trojanskim poljima. Na planini Idi Ahilej odvoji Dardanca Ajneja od njegovog stada i potera ga niz šumovite padine planine. Pošto je ubio Prijamovog sina Mestora, koji je čuvao krave, on zapleni stoku i razruši grad Lirnes, gde se beše sklonio Ajnej. Min i Epistrof, sinovi kralja Euena, pogiboše u borbi, ali Zeus pomože Ajneju da pobegne. Minova žena, druga Briseida, kćerka Brisejeva, postade zarobljenica, a otac joj se obesi.[14]

k) Iako Ajnej nije strogo zamerao Paridu što je hteo Helenu, on se držao neutralno prvih nekoliko godina rata; budući da su mu roditelji bili boginja Afrodita i Anhis, i da je bio unuk Troja, on je mrzeo svog rođaka Prijama, koji ga je gledao s prezrenjem.[15] Ahilejevo izazivačko ponašanje nateralo je Dardance da se najzad pridruže trojanskim snagama. Ajnej se pokazao vešt borac, pa ga čak ni Ahilej nije olako uzimao jer, ako je Hektor bio ruka Trojanaca, Ahilej (valjda Ajnej - prim tanjel) je bio njihova duša. Njegova božanska mati često mu je pomagala u borbama; a jednom, kad mu je Diomed slomio bedro pogodivši ga kamenom, ona ga je spasla smrti; kad je Diomed i nju samu ranio oštrim sečivom u zglob, Apolon iznese Ajneja s bojnog polja i preda ga Leti i Artemidi da ga izleče. Drugom prilikom život mu je spasao Posejdon, koji je, iako neprijateljski raspoložen prema Trojancima, poštovao sudbinu, jer je znao da bi kraljevska loza Ajneja možda mogla vladati Trojom.[16]

l) Ahilej je zauzeo mnoge gradove koji su bili saveznici Troje: Lezb, Fokaju, Kolofon, Smirnu, Klazomenu, Kimu, Ajgijal, Ten, Adramitij, Didu, Endij, Linaj, Kolonu, Lirnes, Antandar i nekoliko drugih, pa čak i Tebu pod Plakom, u kojoj je vladao jedan drugi Eetion, otac Hektorove žene Andromahe. Njegov

prijatelj Pod vladao je Kilikima. Ahilej je ubio Eetiona, Andromahinog oca, i sedam njegovih sinova, ali ga nije mrtvog opljačkao; spalio ga je u punoj vojničkoj opremi, a oko mogile, koju je sam naneo, planinske Nimfe zasadile su brestov gaj.[17] Među zarobljenicima bila je i Astionoma, ili Hriseida, kći Hrisa, Apolonovog sveštenika sa ostrva Smit. Neki nazivaju Astinomu Eetionovom ženom; neki kažu da je nju Hris poslao u Lirnes ili da se skloni ili da učestvuje u svetkovinama u Artemidinu čast. Kad je izvršena podela plena, ona pripade Agamemnonu, a Briseida Ahileju. Ahilej je doveo iz Tebe i brzog konja Pedasa, koga je upregao u svoju besmrtnu zapregu.[18]

m) Veliki Ajant otplovio je prema tračkom Hersonesu, gde je zarobio Likaonovog brata po majci Polidora — njihova mati je bila Laotoja — a u Teutraniji je ubio kralja Teutranta, i poneo veliki plen; tom prilikom zarobio je i princezu Tekmesu, koju je učinio svojom naložnicom.[19]

n) Desete godine ratovanja Grci su prestali da haraju obalama Male Azije i koncentrisali su snage pred Trojom. Trojanci protiv njih uputiše svoje saveznike Dardance, koje su predvodili Ajnej i dva Antenorova sina; Kikonce iz Trakije; saveznike iz Pajonije, Paflagonije, Misije, Frigije, Majonije, Karije, Likije i mnoge druge. Sarpedon, koga je Belerofontova kćerka Laodameja rodila Zeusu, vodio je Likijce. Evo priče o njemu. Kad su se Laodamejin brat Isandar i Hipoloh borili za kraljevstvo, bilo je ugovoreno da kralj bude onaj koji pogodi strelom kroz zlatan prsten okačen o detinje grudi. Obojica su žučno zahtevali da žrtva bude dete onog drugog, ali je Laodameja, da bi ih sprečila da jedan drugog ubiju, ponudila da veže prsten o vrat svom detetu, Sarpedonu. Iznenađeni ovakvom plemenitom velikodušnošću i samopregorom, obojica odustanu od svojih zahteva u korist Sarpedona, sa kojim je zatim Glauk, Hipolonov sin, vladao kao sukralj.[20]

o) Agamemnon je poslao Odiseja u Trakiju da nabavi hrane, a kad se Odisej praznih šaka vratio, Palamed, Nauplijev sin, prekore ga zbog lenjosti i kukavičluka. »Nisam ja kriv što nisam mogao ništa da nađem«, vikao je Odisej. »Da je Agamemnon poslao tebe umesto mene, ni ti ne bi uspeo.« Izazvan. Palamed odmah otplovi i uskoro se vrati sa tovarom žita na lađi.[21]

p) Pošto se danima mučio u mislima, Odisej najzad skuje plan kako,da se osveti Palamedu zato što mu je čast bila duboko povređena. On posla Agamemnonu ove reči: »Bogovi su me opomenuli u snu da je izdaja na pomolu, logor se mora preseliti u toku dana i noći.« Kad Agamemnon izdade naredbu da se to odmah izvrši, Odisej potajno zakopa kesu zlata na mestu gde je bio razapet Palamedov šator. Zatim naredi frigijskom zarobljeniku da napiše pismo kao da tobože Prijam piše Palamedu. Pismo je glasilo: »Ovo zlato vredi dva puta onoliko koliko si ti tražio da izdaš grčki logor.« Naredivši Frigijcu da pismo uruči Palamedu, Odisej zapovedi da ga ubiju baš pred logorom, pre nego što Frigijac imadne vremena da ga isporuči. Sledećeg dana, kad se vojska vratila na stari položaj, neko nađe zarobljenikov leš i odnese pismo Agamemnonu. Palamed bi izveden pred ratni sud, pa kako je sa velikom žestinom poricao da je primio zlato od Prijama, ili od bilo koga drugog, Odisej predloži da mu se pretraži šator. Pošto su pronašli zlato, sva vojska kamenova Palameda kao izdajicu.[22]

q) Neki kažu da su Agamemnon, Odisej i Diomed bili umešani u ovu zaveru i da su zajedno diktirali Frigijcu lažno pismo, a potom potkupili slugu da ga sakrije zajedno sa zlatom pod Palamedovu postelju. Kad su Palameda izveli na mesto kamenovanja, on je glasno uzviknuo: »Istino, žalim te što sam te nadživeo!»[23]

r) Drugi opet kažu da su Odisej i Diomed, pod izgovorom da su u dubokom bunaru otkrili blago, spustili Palameda konopcem u bunar pa mu odozgo bacali veliko kamenje na glavu, ili da su ga udavili kad su jednom pošli u ribolov. Ipak, drugi smatraju da ga je strelom ubio Parid. Čak se ne zna tačno ni mesto gde je poginuo — da li je to bilo u Trojanskoj Koloni, u Gerajstu, ili na Tenedu; njegovo svetilište heroja nalazilo se u blizini Metilene na Lezbu.[24]

s) Palamed je zaslužio zahvalnost svojih drugova izumevši kocku za igranje kojom su se zabavljali i prekraćivali vreme pred Trojom; on je prve primerke posvetio hramu Tihe u Argu. Svi su mu zavideli na izuzetnoj mudrosti, jer on beše pronašao i kulu svetilju, vagu, mere, disk, azbuku i postavljanje straže.[25]
t) Kad je Nauplije čuo za ubistvo, on otplovi za Troju, tražeći zadovoljenje; ali Agamemnon odbi njegov zahtev, jer je baš on pomogao Odiseju, a uživao je i neograničeno poverenje svih grčkih vođa. Zato se

Nauplije vrati u Grčku sa svojim preživelim sinom Ojakom a ženama Palamedovih ubica donese lažne vesti, govoreći svakoj od njih: »Tvoj muž dovodi sa sobom trojansku naložnicu kao novu kraljicu.« Na to neke od nesrećnih žena izvršiše samoubistvo. Druge se upustiše u preljubu: kao Agamemnonova žena, Klitajmnestra sa Ajgistom, Diomedova žena Ajgijaleja sa Kometom, Stenelovim sinom, i Idomenejeva žena Meda sa nekim Leukom.[26]

1. Kiprija, navodi ih Proklo: Hrestomatija I; Ceces: Antehomerica 154; Sholijast uz Homerovu Ilijadu III, 206;
2. Diktij sa Krete: I, 4; Apolodor: Epitome III, 28—29; Homer: Ilijada III, 207;
3. Apolodor: Epitome III, 29—30; Higin: Fabula 103; Eustatije o Homeru. str. 325 i 326;
4. Higin: loc. cit.; Eustatije o Homeru, str. 245;
5. Pausanija: I, 34, 2; Ceces: O Likofronu 532—3; Filostrat: Heroika III. 1: Kvint Smirnjanin: Posthomerica VII, 408; Plinije: Istorija prirode XVI, 88;
6. Higin: Fabule 103 i 104; Kiprija, navodi ih Pausanija: IV. 2, 5; Ovidije: Heroide XIII, 152; Eustatije o Homeru, str. 325; Apolodor: Epitome III, 30; Servije: uz Vergilijevu Ajneidu VI, 447;
7. Eustatije uz Homera: loc. cit.; Higin: Fabula 104;
8. Konon: Naracije 13; Apolodor: Epitome, navodi ga Ceces: O Likofronu 941; Strabon: VI, 1, 12;
9. Apolodor: Epitomi: III, 31; Ceces: O Likofronu 245; Ovidije: Metamorfoze XII, 70—145;
10. Prvi vatikanski mitograf 210; Ceces: O Likofronu 307;
11. Eustatije uz Homerovu Ilijadu XXIV, 251; str. 1348; Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 478; Diktij sa Krete: IV, 9; Ceces: loc. cit.;
12. Benoit: Le Roman de Troie;
13. Apolodor: Epitome III, 32; Homer: Ilijada XXI. 34 i 35—6; XXIII. 740—7 i VII, 467—6;
14. Apolodor: Epitome III, 32; Homer: Ilijada II, 690—3; 89 i 188; Eustatije uz Homerovu Ilijadu III, 58; Sholijast uz Homerovu Ilijadu I. 184; Kiprija navodi ih Proklo: Hrestomatija I; Diktij sa Krete II, 17;
15. Higin: Fabula. 115; Homer: Ilijada XIII, 460 i XX, 131; Hesiod: Teogonija 1007;
16. Homer: Ilijada V, 305; XX, 178 i 585; Filostrat: Heroika 13;
17. Homer: Ilijada IX, 328—9; VI, 395—7; XVII, 575—7 i VI,413—26: Apolodor: Epitome III, 33;
18. Diktij sa Krete: II, 17; Homer: Ilijada I, 366 i XVI, 149—54; Eustatije uz Homera, str.77, 118 i 119;
19. Diktij sa Krete: II, 18; Sofokle: Ajant 210; Horatije: Ode II. 4, 5:
20. Heraklid sa Ponta: Homerske alegorije, str. 424—5; Homer: Ilijada VI, 196; Apolodor: Epitome III, 34—5; Eustatije o Homeru, str. 894;
21. Kiprija, navodi ih Proklo: loc. cit.; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 81
22. Apolodor: Epitome III, 8; Higin: Fabula 105;
23. Sholijast uz Euripidovog Oresta 432; Filostrat: Heroika 10:
24. Diktij sa Krete: II, 15;' Kiprija, navodi ih Pausanija: X, 31, 1; Ceces: O Likofronu 384 i 1097; Dares: 28;
25. Pausanija: X, 31, 1 i II, 20, 3; Filostrat: loc. cit.; Sholijast uz Euripidovog Oresta 432; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 81; Ceces: O Likofronu 384:
26. Apolodor: Epitome VI, 8—9; Ceces: O Likofronu 384; Eustatije uz Homera, str. 24; Diktij sa Krete: VI, 2.

*

1. Illjada obrađuje samo odeljak o desetoj godini opsade Troje, a svaki mitograf ređa događaje prethodnih godina prema svom nahođenju. Prema Apolodoru (Epitome III, 32—3), Ahilej ubija Troila, zarobljava Likaona; pljačka Ajnejevu stoku i zauzima mnoge gradove. Kiprija (navodi ih Proklo: Hrestomalija I) kaže da su Grci, pošto nisu uspeli da zauzmu Troju na juriš, pustošili okolne zemlje i gradove. Afrodita i Tetida uspevaju da sastave Ahileja i Helenu; Grci odlučuju da se vrate kućama, ali ih Ahilej zadržava; Ahilej

potom otima Ajnejevu stoku i pustoši mnoge gradove i ubija Troila; Patrokle prodaje Likaona na Lemno; međusobno dele pljačku; Palameda kamenuju i on umire.

2. Prema Cecesu (O Likofronu 307), Troil nadživljuje Memnona i Hektora. Slično je i kod Frigijca Daresa: Troil nasleđuje Hektora kao zapovednik trojanskih snaga (Dares: 30), dok jedan od konja upregnutih u njegove kočije ne biva ranjen, te ga Ahilej sustigne i prevrne; Ahilej pokušava da odvuče njegovo telo, ali ga ranjava Memnon, koga opet on ubija; Trojanci se povlače u utvrđenje, a Prijam sahranjuje sa velikim počastima i Troila i Memnona (Dares: 33).

3. Trojanski rat je istorijska činjenica i bez obzira šta je bio njegov neposredni uzrok, to je rat vođen zbog trgovine. Troja je kontrolisala na Crnom moru veoma važnu trgovinu zlatom, srebrom, gvožđem, cinoberom, brodskom građom, lanom, konopljom, suhom ribom, uljem i kineskim žadom. Kad je Troja najzad pala, Grci su počeli da osnivaju kolonije, isto tako bogate kao i one na Siciliji i u Maloj Aziji. Najzad, Atena, kao vodeća pomorska sila, imala je najveće koristi od trgovine na Crnom moru, naročito zbog jeftinog žita; gubitak brodova koji su čuvali prilaze Helespontu u Ajgospotami 405. godine pre nove ere bio je težak poraz i okončao je dugotrajne peloponeske ratove. Možda su se zbog toga dugotrajni pregovori između Agamemnona i Prijama manje ticali povratka Helene, a više obnavljanja prava na prolaz kroz Helespont.

4. Vrlo je verovatno da su se Grci spremali na odlučujući udar uzastopnim napadima na obale Trakije i Male Azije kako bi oslabili pomorsku silu trojanskih saveznika i da su se ulogorili na ušću reke Skamandar kako bi onemogućili mediteranskoj trgovini da prodre u Troju i sprečili održavanje istočno-zapadnog vašara u dolini reke. Ali u Ilijadi je jasno da Troja nije bila opsednuta tako da su joj bile prekinute veze sa kopnenim zaleđem, iako, dok se Ahilej nalazio u blizini, Trojanci nisu smeli danju da prolaze kroz Dardanska vrata, koja su vodila u unutrašnjost zemlje (Ilijada V, 789); grčke pralje bojale su se da peru rublje na izvorima koji su bili na domaku strela sa zidina (Ilijada XX, 256). Namirnice i pojačanja su ipak stizala slobodno i Trojanci su držali Sest i Abid, a to je obezbeđivalo dobru vezu sa Trakijom. Što su se Grci tako glasno hvalisali da su opljačkali stado na Gori Idi i Prijamov smokvin gaj, znači samo da su oni vrlo retko prodirali dublje u zaleđe Troje. Smokvino drvo upotrebljeno za ogradu na Likaonovim kočijama je verovatno obrađivano u dvoru, pod zaštitom Afrodite. Na tablicama nađenim u Knosu iz doba pre trojanskog rata, pominju se "crveno obojene kidonske karuce sa dodatnim radom", ali se samo drvena ograda posebno pominje: ona je uvek od smokvinog drveta. Međutim smokvino drvo nije tako podesno za obradu u tu svrhu kao mnoga druga koja su bila pristupačna i Krećanima i Trojancima.

5. Agamemnon se spremio da vodi rat iscrpljivanja, a Hektor to priznaje kad kaže kako su izvori trojanskih zaliha presušili zato što je trgovina zamrla (Ilijada XVII, 225 i XVIII 287—92) i da im je potrebna pomoć saveznika. Paflagonci, Tračani i Misijci su bili proizvođači, a ne trgovci, i zato su rado pristajali na neposredne veze sa Grcima. Jedino je trgovački nastrojenim Likijcima, koji su uvozili robu sa jugoistoka, na srcu ležala sudbina Troje, jer im je otvarala slobodan put na sever; i zaista, kad je pala Troja trgovina u Maloj Aziji postala je monopol Agamemnonovih saveznika Rođana, a Likijci su nastradali.

6. Hladnokrvno postupanje sa ženama, zatočenicama i saveznicima dokaz je da Ilijada nije mit koji pripada bronzanom dobu. Padom Knosa (vidi 39, 7 i 89, 1) i, sledstveno tome, i propašću "pax Cretensis", koga je nametnula kreska Morska Boginja svim zemljama pod njenim uticajem i vlašću, počinje i moral bronzanog doba. To je moral tiranina-pobednika, sitničavog Zeusa, koji ne priznaje božansku odmerenost. Žrtvovanje Ifigeneje, Odisejeva mržnja i osveta Palamedu, prodaja Likaona za srebrni pehar, Ahilejevo sramno gonjenje Troila i nasilna veza sa Briseidom i Hriseidom tipični su za varvarsku snagu. Sasvim je ispravno što Palamed pada kao nevina žrtva jednog tako malo časnog saveza između Agamemnona, Odiseja i Diomeda, jer je on predstavljao kretsku kulturu zasnovanu u Argolidi, a svi pronalasci koji mu se pripisuju

kretskog su porekla. Njegovo ubistvo u bunaru može se nagovestiti rečima »Istino, žalim te što sam te nadživeo!» uz dobro poznatu vezu između istine i bunara. Palamedes znači "drevna mudrost", i kao Hefajst, njegov lemljanski parnjak, i on je bio proročki heroj. Njegovi pronalasci otkrivaju ga kao Tota ili Hermesa (vidi 17, g). Kocka ima istu istoriju kao karte za igranje. Najpre su bili proročka oruđa, a zatim su počele da se upotrebljavaju radi zabave i hazarda (vidi 17, 3).

7. Brest, drvo koje se ne nalazi u kalendaru drveća (vidi 53, 3) uglavnom ima veze sa Dionisovim kultom, jer su Grci podupirali vinovu lozu brestovim prućem, ali brestove su sadile Nimfe oko grobova Protiselaja i Ejtiona verovatno zato što su kora i lišće služili kao lekovi za rane (Plinije: Istorija prirode XXIV, 33), i bili su naročito lekoviti ako bi iznikli na grobovima kraljevića podleglih mnogim ranama.

8. Laodamejina perverzna odanost Protesilajevoj statui verovatno je izvedena sa svete svadbene ikone: na nekim hetitskim svadbenim pečatima kralj je bio tako kruto izgraviran da je izgledalo kao da je statua. Jabuke koje donosi sluga i Akastov iznenadan ulazak govore da je kraljica izdala kralja svome ljubavniku, vojskovođi; ljubavnik odseca kobnu jabuku u kojoj se nalazi kraljeva duša — kao u irskoj legendi o Kahaleinu, Dekstiri i Kuroi.Briseida se često zamenjuje sa Hrisom ili Hriseidom, Hrisovom kćeri koja je Agamemnonu rodila vanbračno dete (vidi 116, h). Srednjovekovna latinska legenda o Hriseidi dovela je do Henrisonovog Kreseidinog zaveštanja i Šekspirovog Troila i Kreside.

9. Teutranija možda dolazi od reči teuthis, ili oktopod, koji je bio posvećen kretskoj Boginji (vidi 81, 1), čija je vrhovna sveštenica bila Tekmesa ("ona koja uvodi, priprema").Iako je mit o Sarpedonu nejasan, njegovi su elementi ipak dobro poznati. Izgleda da je likijsko kraljevstvo, čiji su stanovnici bili poreklom ili Grci sa Krete, Ajoljani, ili Pelazgi, koje su Ahajci oterali na more — osnovao jedan drugi Sarpedon, ujak nekom Glauku koji mu je bio naslednik po majčinoj lozi, a titula Mesečeve Sveštenice je bila Laodameja (»ukrotiteljka naroda»). Njihovi sveti kraljevi izgleda da su se obredno »rađali od kobile« (vidi 81, 4 i 167, 2) — odatle i njegovo ime Hipoloh — a Isandar (»nepristrasan čovek») mu je bio vojskovođa. Sarpedonovo ime ("radost u drvenom čunu") odnosi se na dolazak novogodišnjeg deteta u čamcu. Dete je "interrex" kome Hipoloh ustupa kraljevstvo za samo jedan dan; on zatim mora biti ugušen u medu kao Glauk iz Krete (vidi 71, d), ili usmrćen u lomljavi kočija, kao Glauk sa Istama (vidi 90, 1), ili ga ponovo oživeli Hipoloh probada strelom, kao Learh, Atamantov sin (vidi 70, 5).

10. Ustreliti jabuku postavljenu na nečiju glavu, ili novčić postavljen na kapu rođenoga sina, bio je ispit veštine za srednjovekovne strelce čiji je esnaf pripadao (kao što se vidi iz Malleus Maleficarum i iz Malih priča o Robinu Hudu) paganskom kultu veština i u Engleskoj i u Keltskoj Nemačkoj. U Engleskoj je ta proba, izgleda, održavana da bi se izabrao »pratilac« Devici Marijani, koji, kad se njome oženi, postaje Robin Hud, gospodar Grinvuda. Pošto je severnjački kult veštice imao dosta zajedničkog sa religijom neolitskog doba u Ajgeji, Likijci verovatno nisu postavljali prsten na dečakove grudi, već na njegovu glavu, a možda je prsten predstavljao zlatnu zmiju (vidi 119, 4); ili je to bila alka na sekiri, koju je dečak držao u ruci, kao što su bile one kroz koje je Odisej gađao kada je preotimao Penelopu od prosaca (vidi 171, h). Mitograf je verovatao pobrkao ogledanje u streljačkoj veštini koje se zahtevalo od budućeg kralja sa žrtvovanjem interrexa.

11. Ajtila znači »paljenje drveta», i prema tome, godišnje paljenje broda možda je povod za legendu o Skionu. Protesilaj (»prvi među ljudima») svakako je bila uobičajena kraljevska titula jer je više gradova tvrdilo da u njima postoji njegov grob.

163 AHILEJEVA SRDŽBA

Zima se približavala, i pošto civilizovani narodi nikada nisu ratovali u to godišnje doba, Grci su provodili vreme proširujući svoj logor i vežbajući se u gađanju strelom. Ponekad su se, čak, sretali i sa trojanskom gospodom u hramu Apolona Timbrajskog, koji se nalazio na neutralnom zemljištu. Jedanput, kad je Hekaba u tom hramu prinosila žrtvu, Ahilej, koji je slučajno navratio, vide njenu kćer Poliksenu i žestoko se zaljubi u nju. On se nije odmah izjasnio, ali vrativši se u svoj šator u očajanju, on posla krotko Automedona da pita Hektora pod kojim uslovima bi on mogao da se oženi Poliksenom. Hektor odgovori: »Poliksena će biti njegova onoga dana kad on napusti grčki logor i dođe mom ocu Prijamu«. Ahilej je, izgleda, bio voljan. da pristane na Hektorove uslove, ali se povukao kad je čuo da se, ako ne uspe da prebegne iz logora, mora zakleti da će pobiti svog rođaka Velikog Ajanta i sinove Atenjanina Pleistena.[1]

b) Proleće je došlo i borbe su se obnovile. U prvim okršajima Ahilej pronađe Hektora, ali mu budni Helen probode ruku strelom odapetom s Apolonovog luka od slonovače, što beše ljubavni poklon, i tako ga prisili da se povuče. Zeus je lično motrio na vrh strele i, pošto je bio odlučio da olakša Trojancima, koje su pljačkaški pohodi i izdaja izvesnih azijskih saveznika obeshrabrili, on reši da. kazni Grke odvajajući Ahileja od njegovih drugova vojskovođa.[2] Zato, kad je Hris hteo da otkupi Hriseidu, Zeus nagovori Agamemnona da ga otera pogrdnim rečima; Apolon, koga je Hris dozivao u svojim molbama, namesti se, osvetnički raspoložen nedaleko od grčkih brodova, i poče danima da gađa Grke svojim smrtonosnim strelama. Na stotine Grka je nestalo, iako ni jedan kralj ni kraljević nije nastradao, a desetog dana Kalhant objavi prisustvo Boga. Kalhant nagovori Agamemnona i on, uz gunđanje i preko volje, posla Hriseidu ocu, sa odgovarajućim poklonima, ali preote Ahileju Briseidu da bi nadoknadio gubitak. Briseida je kao plen pripala Ahileju kockom, te Ahileja žestoko naljuti Agamemnonov postupak i objavi da neće dalje učestvovati u ratu. Njegova mati Tetida požali se Zeusu, duboko uvređena, i on joj obeća zadovoljenje za Ahileja. Ali neki smatraju da se Ahilej uzdržao od borbe kako bi pokazao dobru volju prema Prijamu kao Polikseninom ocu.[3]

c) Kad su Trojanci shvatili da se Ahilej sa svojim Mirmidoncima povukao sa bojnog polja, ohrabriše se i izvršiše žestok napad. Agamemnon, koji se beše mnogo prepao, obeća primirje. Za vreme tog primirja trebalo je da se Parid i Menelaj bore prsa o prsa za Helenu i ukradeno blago. Dvoboj, međutim, nije ništa odlučio, jer kad je Afrodita videla da će Parid loše proći, ona ga obavi gustom maglom i vrati u Troju. Hera zatim posla Atenu da prekine primirje, a Atena učini da Pandar, Likaonov sin, odapne strelu na Menelaja; istovremeno ona nadahnu Diomeda da ubije Pandara i rani Ajneja i njegovu majku Afroditu. Na to se Glauk, Hipolohov sin, suprotstavi Diomedu, ali se obojica setiše prisnog prijateljstva koje je vezivalo njihove očeve i uljudno izmeniše oružje.[4]

d) Hektor izazva Ahileja na dvoboj, ali kad je Ahilej odgovorio da se povukao iz rata, Grci odrediše Velikog Ajanta da se suprotstavi Hektoru. Ova dva prvaka tukla su se bez odmora sve do noći, dok ih glasnici nisu rastavili i obojica su, dahćući, hvalili veštinu i hrabrost svog suparnika. Ajant dade Hektoru sjajan purpurni remen preko grudi i ramena kojim su ga posle vukli po zemlji dok nije izdahnuo, a Hektor Ajantu srebrni kratki mač kojim je on kasnije izvršio samoubistvo.[5]

e) Posle toga je objavljeno primirje. Grci su podigli veliku humku nad svojim poginulim i oivičili je zidom pod kojim su napravili dug ograđen usek. Ali propustili su da ublaže Bogove naklonjene Trojancima i kad se borba obnovila, Trojanci su ih oterali preko useka iza zidina. Te noći su se Trojanci ukopali blizu grčkih lađa.[6]

f) U očajanju, Agamemnon posla Fojniksa, Ajanta i Odiseja sa još dva glasnika da umilostive Ahileja, nudeći mu bezbroj darova i vraćajući mu Briseidu (oni su morali da se zakunu da je ostala devica), samo da Ahilej pristane da se bori. Treba objasniti da je u međuvremenu Hris vratio nazad svoju kćer koja se ljutila tvrdeći da se sa njom veoma lepo postupalo kod Agamemnona i da ona želi da ostane kod njega; ona je u to vreme bila noseća i kasnije je rodila Hrisa Drugog, kome se otac nije znao. Ahilej dočeka delegate sa prijaznim smeškom; ali odbi njihove ponude i objavi da će otploviti u domovinu već idućeg jutra.[7]

g) Te iste noći, u vreme smene treće straže, kad se mesec digao visoko, Odisej i Diomed, koje je Atena ohrabrila povoljnim predskazanjem ptičjeg leta — čaplja s njihove desne strane — odlučiše da izvrše

napad na trojanske linije. Dogodilo se da su nabasali na Dolona, Eumelovog sina, koga je neprijatelj poslao u patrolu, i, pošto su mu nasilno izvukli obaveštenja, prerezaše mu grkljan. Odisej potom sakri Dolonovu kapu od lasičine kože, ogrtač od vučje kože, luk i mač u žbun tamariska i požuri sa Diomedom prema desnom krilu trojanske linije, gde su znali da je bio logor Tračanina Resa.Njega različito opisuju; kao sina Muse Euterpe ili Kaliope sa Ejonejom, Arejom ili Strimonom. Pošto su ga podmuklo ubili na spavanju sa dvanaest njegovih drugova, oni povedoše sa sobom njegove sjajne konje, bele kao sneg i brže od vetra, i u povratku pokupiše plen skriven u žbunu.[8] Zarobljavanje Resovih konja beše od najveće važnosti, jer je proročište predskazalo da će Troja postati neosvojiva ako oni budu jeli trojansku hranu i pili vodu na reci Skamandar, a oni to još ne behu učinili. Kad se preživeli Tračani probudiše, zatekoše svog kralja Resa mrtvog, i videše da su konji nestali, te nagoše od straha u beg, a Grci ih skoro sve pobiše.[9]

h) Idućeg dana, međutim, posle žestoke bitke, u kojoj behu ranjeni i Agamemnon i Diomed, i Odisej i Euripil i lekar Mahaon, Grci udariše u bekstvo, a Hektor načini prodor ka njihovim utvrđenjima.[10] Ohrabren Apolonom, Hektor poče da nadire prema brodovima, uprkos Posejdonovoj pomoći dvojici Ajanta i Idomeneju, i prodre u grčke linije. U ovom trenutku Hera, koja je mrzela Trojance, pozajmi od Afrodite čarobni ljubavni pojas i namami Zeusa u ljubavnu postelju; to ratno lukavstvo je Posejdon iskoristio da okrene bitku u korist Grka. Ali Zeus ubrzo otkri da je prevaren, oporavi Hektora (koga umalo nije ubio jednom ogromnom kamenicom), naredi Posejdonu da se povuče sa bojnog polja i vrati Trojancima hrabrost i pouzdanje. Oni krenuše ponovo u napad. Medon ubi Perifeta, Koprejevog sina, i mnogo drugih junaka.[11]

i) Čak je i Veliki Ajant bio prinuđen da se povuče; kad Ahilej vide kako plamen liže sa zadnjeg dela Protesilajevog broda koga su Trojanci zapalili, zaboravi na svoj gnev i posla svoje Mirmidonce Patroklu u pomoć. Patrokle hitnu koplje u grupu Trojanaca okupljenih oko Protesilajevog broda i ono probode Pirajhma, kralja Pajonije. U tom trenutku Trojanci, misleći da je Patrokle Ahilej, počeše da beže; a Patrokle, ugušivši vatru, spase pramac broda i poseče Sarpedona. Iako je Glauk pokušavao da prikupi svoje Likijce i tako zaštiti Sarpedonovo telo, Zeus pusti Patrokla da goni celu trojansku vojsku do grada; Hektor se prvi povlačio, jer ga Ajant beše teško ranio.

j) Grci su skinuli oružje sa Sarpedona, ali je Zeus naredio Apolonu da ukloni telo i Apolon ga pripremi za sahranu, posle čega su ga San i Smrt odneli u Likiju. Patroklo je u međuvremenu i dalje napredovao i zauzeo bi Troju goloruk da se Apolon nije žurno popeo na zid i tri puta ga štitom gurnuo nazad kad je pokušao da se popne. Borba se produžila do ponoći, a tada Apolon, uvijen u gustu maglu, priđe Patroklu iza leđa i dobro ga lupi među plećke. Patroklu oči ispadoše iz glave, šlem mu slete, mač mu zazveča u koricama, a štit mu pade na zemlju; Apolon mu jarosno smrska grudni oklop. Euforb, sin Pantoja, videvši Patrokla u nevolji, rani ga ne bojeći se odmazde. Dok je Patrokle posrćući izmicao, Hektor, koji se vratio u bitku, dokrajči ga jednim jedinim udarcem.[12]

k) Menelaj dojuri i ubi Euforba — za koga se kaže da je nekoliko vekova kasnije bio reinkarniran u liku filozofa Pitagore — i vrati se u svoj šator šepureći se plenom, ostavivši Hektora da poskida sa Patrokla oružje. Menelaj i veliki Ajant pojaviše se zatim da brane Patroklovo telo sve do sumraka, kada im najzad uspe da ga dovuku do brodova. Doznavši vest, Ahilej pade ničice u prašinu i predade se bolu.[13]

l) Tetida se pojavi u šatoru svog sina, noseći novo odelo i oružje, među kojima beše i par veoma dragocenih oklopa za butine. Iskovao ih je na brzinu Hefajst. Ahilej obuče odelo, izmiri se sa Agamemnonom (ovaj mu vrati Briseidu netaknutu, zaklinjući se da ju je oteo u ljutini, a ne iz požude), pa krenu da osveti Patrokla.[14] Niko nije mogao da zaustavi njegov bes. Među Trojancima zavlada pometnja i oni pobegoše na Skamandar, gde ih on razbi na dva dela, jedne potera preko ravnice ka gradu, a druge sabi uz obalu reke. Rečni Bog besno krenu na njega, ali Hefajst pomože Ahileju i isuši vodu plamenim buktinjama. Preživeli se Trojanci vratiše u grad kao krdo preplašenih jelenova.[15]

m.) Kad je, najzad, Ahilej sreo Hektora i s njim ugovorio dvoboj, obe strane su se povukle i stajale posmatrajući bez daha. Hektor se okrenu i poče da trči oko gradskih zidina. On se nadao da će na taj način zamoriti Ahileja, koji je već duže vremena mirovao, pa će se stoga zaduvati. Ali se prevario. Ahilej ga je tri puta optrčao oko zidina i kad god bi Hektor pokušao da se skloni u kapiju računajući na pomoć svoje braće,

Ahilej bi ga sustigao. Najzad se Hektor zaustavi i stade na svoje mesto, ali ga Ahilej probode kroz grudi i odbi Hektoru poslednju molbu da mu telo otkupe radi sahrane. Pošto je poskidao oružje, on raspori telo sve do peta. Zatim provuče kaiševe kroz rasekotine i pričvrsti ih za svoja kola pa, šibajući Balija, Ksanta i Pedasa, stade da vuče telo prema brodovima u lakom kasu. Hektorova glava i njegove tamne kovrdže dizale su sa obe strane oblak prašine za sobom. Ali neki kažu da je Ahilej tri puta obišao oko gradskih zidina vukući telo okačeno o remen koji je Hektoru dao Ajant.[16]

n) Ahilej, najzad, sahrani Patrokla. Pet grčkih prinčeva posla na Goru Ida da traže drvo za pogrebnu lomaču, na kojoj je Ahilej žrtvovao ne samo konje i Patroklovih devet pasa već i dvanaest istaknutih trojanskih zarobljenika, među kojima i nekoliko Prijamovih sinova što im je presekao grkljan. On je pretio da će Hektorovo telo baciti psima, ali ga Afrodita u tome spreči. Na Patroklovim pogrebnim igrama Diomed pobedi u trkama kočija, a Epej, i pored svog kukavičluka, pobedi u pesničenju; Ajant i Odisej okušaše se u rvanju.[17]

o) Još uvek obuzet bolom, Ahilej je ustajao zorom i vukao Hektorovo telo tri puta oko Patroklovog groba. Ali Apolon zaštiti telo od truljenja i mrcvarenja, verovatno na Zeusovu zapovest. Hermes dovede Prijama do grčkog logora pod okriljem noći i nagovori Ahileja da pristane na otkup.[18] Tom prilikom se Prijam pokaza velikodušan prema Ahileju, koga je zatekao na spavanju u šatoru; mogao ga je lako ubiti. Za otkup Hektorovog tela Prijam je trebalo da položi onoliko zlata koliko je telo bilo teško. Zbog toga Grci postaviše veliku vagu ispred gradskih zidina, staviše telo na jedan tas, i pozvaše Trojance da sipaju zlato na drugi. Kad izručiše svu Prijamovu riznicu u polugama i nakitu, Hektorova ogromna telesina je pretezala. Poliksena, posmatrajući sa zidina šta se događa, baci svoju narukvicu da dopuni težinu zlata. Obuzet divljenjem, Ahilej reče Prijamu: »Ja ću drage volje zameniti Hektora za Poliksenu. Zadrži svoje zlato, ženi me njome, a ako zatim vratiš Menelaju Helenu, ja preuzimam na sebe da omogućim mir medu našim narodima.« Za trenutak, Prijam beše voljan da otkupi Hektorovo telo zlatom; ali on obeća Ahileju da će mu dati Poliksenu ako nagovori Grke da odu bez Helene. Ahilej odgovori da će učiniti što bude mogao, a Prijam odnese telo da ga sahrani. Na Hektorovom pogrebu se digla velika galama — Trojanci su glasno oplakivali Hektora; Grci pokušavahu da zagluše njihove tužbalice i žalopojke vikom, zviždanjem i izrugivanjem — ptice koje su nadletale padahu preplašene galamom i bukom.[19]

p) Po naredbi jednog proročista, Hektorove kosti behu najzad prenete u Bojotijsku Tebu, gde ga sahraniše kraj Ojdipove česme. Neki ovako navode reči proročišta:

> "Čujte, građani Tebe, vi što boravite u Kadmovom gradu.
> Ako želite da vam polja budu rodna, bogata i bez mane,
> prenesite kosti Hektora, sina Prijamova, u svoj grad.
> Azija ih čuva sada, a Zeus će stajati uz one koji ga poštuju."

Drugi kažu da je Apolon, kada je kuga harala Grčkom, zapovedio da se Hektorovo telo ponovo sahrani u slavnom grčkom gradu koji nije učestvovao u trojanskom ratu.[20]

q) Po sasvim drugom predanju, Hektor se smatra Apolonovim sinom koga je ubila amazonka Pentesileja.[21]

1. Diktij sa Krete: III, 1—3;
2. Ptolemaj Hefajstionov: VI; Diktij sa Krete: III, 8; Kiprija, navodi ih Proklo; Hrestomatija I;
3. Homer: Ilijada I; Diktij sa Krete: II, 30; Prvi vatikanski mitograf, 211;
4. Homer: Ilijada III; IV, 1—129; V, 1—417 i VI, 119—236;
5. Atenaj: I, 8; Rawlinson: Excidium Troiae; Homer: Ilijada VII, 66—132; Higin: Fabula 112;
6. Homer: Ilijada VII, 436—50 i VIII;
7. Diktij sa Krete: II, 47; Higin: Fabula 121; Homer: Ilijada IX;
8. Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 473; Apolodor: I, 3, 4; Homer: Ilijada X;

9 Servije: loc. cit.; Diktij sa Krete: II, 45—6;
10. Homer: Ilijada XI i XII;
11. Homer: Ilijada XII 1 XIV;
12. Diktij sa Krete: II, 43; Homer: Ilijada XVI;
13. Higin: Fabula 112; Filostrat: Život Apolonija iz Tijane I,1 i Heroika 19, 4; Pausanija; II, 17, 3; Homer: Ilijada XVII;
14. Diktij sa Krete: II, 48—52; Homer: Ilijada XVIII—XIX;
15. Homer: Ilijada XXI;
16. Homer: Ilijada XXII;
17. Higin: loc. cit.; Vergilije: Ajneida I, 487; Diktij sa Krete: III, 12—14: Homer: Ilijada XXIII;
18. Homer: Ilijada XXIV;
19. Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 491; Rowlinson: Excidium Troiae: Dares: 27; Diktij sa Krete: III, 16 i 27;
20. Pausanija: IX, 18, 4; Ceces: O Likofronu 1194;
21. Stesihor, navodi ga Ceces: O Likofronu 286; Ptolemaj Hefajstionov: VI, navodi ga Fotije, str. 487.

*

1. Po Proklu (Hrestomatija XCIX, 19—20), Homerus znači »slep« a ne »talac«, kako se obično prevodi; pesništvo je bila uobičajena vokacija za slepe, jer su slepilo i inspiracija često pratili jedno drugo (vidi 105, h). Oko dve hiljade pet stotina godina se raspravlja o Homerovom poreklu. Po najranijim predanjima, on je neprovereno nazivan Jonjaninom sa Hija. Pleme Homerijada ili »sinova slepog čoveka» koji su recitovali tradicionalne Homerove epove najzad je postalo neka vrsta strukovnog udruženja (sholijast uz Pindarove Nemejske ode II, 1), čije je središte bilo na ostrvu Delu, usred Jonskog sveta, gde je, kaže se, i sam Homer recitovao (Homerska himna III, 165—73). Delovi Ilijade datiraju iz desetog veka pre nove ere, a sadržaj epa su dogadaji tri stoleća stariji. Oko šestog veka neautorizovani recitali Ilijade su polako počeli da menjaju tekst; atenski tiranin Pizistrat je zbog toga naredio da se izvrši zvanična recenzija teksta i poverio ju je četvorici vodećih znalaca. Izgleda da su oni taj posao dobro obavili, ali pošto je Homer postao glavni predmet rasprava među gradovima, Pizistratovi neprijatelji su ga opturžili za umetanje stihova koji su imali politički značaj (Strabon: IX, 1, 10).

2. Dvadeset i četiri pevanja Ilijade nastala su iz epa nazvanog »Ahilejeva srdžba« — koji se, verovatno, mogao izrecitovati u toku jedne noći, a koji je opevao svađu između Ahileja i Agamemnona oko prisvajanja zarobljene princeze. Nije verovatno da je tekst središnjih događaja bio u potpunosti objavljen pre objavljivanja prve Ilijade, oko 750. godine pre nove ere. Ipak svađe su tako sramne i sve se grčke vođe ponašaju tako ubojički, prevrtljivo i bez stida, dok se suprotno njima, Trojanci ponašaju veoma lepo te je sasvim jasno na čijoj je strani bio pesnik. Kao naslednik barda sa Minojskog dvora, on je našao svoj duhovni svet u minuloj slavi Knosa i Mikene, a ne kraj vatre, u logorima varvarskih osvajača sa severa. Homer je verno opisao život svojih gospodara, koji su bespravno prisvojili titule drevne religije poženivši se plemenskim naslednicama, pa iako ih je nazivao bogolikima, mudrima, plemenitima, duboko ih se gnušao. Oni žive od mača i nestaju od mača, preziru ljubav, prijateljstvo, veru i umetnost življenja u miru. Njima nije nimalo stalo do božanskih imena kojima se kunu, tako da se Homer usuđuje da se u njihovom prisustvu ruga pohlepi, lukavstvu, svađalaštvu, bludničenju i kukavičluku Olimpljana, koji su okrenuli svet naopako. On bi bio odbačen kao bezbožan nitkov da nije bilo jasno da je bio tajni poklonik Velike Boginje Azije (koju su Grci unizili u tom ratu) i da nisu odsjaji njegove časne prirode izbijali kad god je opisivao život na Prijamovom dvoru. Homer je bio pod uticajem vavilonskog epa o Gilgamešu samo u priči o Ahileju; Ahilej je Gligameš, Tetida Ninsana, Patroklo Enkidu.

3. Ahilejevo histerično ponašanje kad je čuo da je Patroklo mrtav verovatno je zaprepastilo Homera, ali je on uvio varvarstvo pri pogrebu u lažan herojski jezik, ubeđen da njegovi gospodari neće biti u stanju da

prepoznaju oštrinu satire — Homer je, može se reći, u izvesnom smislu prethodio Goji, čiji su karikaturalni portreti španske kraljevske porodice tako izvrsno slikani da su ih žrtve morale prihvatiti kao poštenu sličnost. Ali elemenat satire u Ilijadi bio je na izvestan način otupljen potrebama Homerida da umilostive svoje božanske domaćine na Delu; Apolon i Artemida su morali da pomažu Trojancima i da pokažu bar uzvišenost i uzdržljivost nasuprot grešnim božanstvima helenskog tabora. Jedan od uzroka što su vlasti grčkih gradova prihvatile Ilijadu kao nacionalni ep bio je u tome što niko nikada više nije uzimao ozbiljno olimpijsku religiju, a grčki moral je oduvek bio i ostao varvarski — osim u mestima gde su se održali kultovi Kretskih misterija i gde su mistragogi zahtevali pristojno ponašanje prema svojim merilima. Velika Boginja, iako sada zvanično potčinjena Zeusu, produžila je da zrači snažnim duhovnim uticajem u Eleusini, u Korintu i na Samotraki, sve dok rani vizantijski vladari nisu ugrozili njene misterije. Lukijan, koji je voleo svog Homera i koji ga je nasledio kao prvi satiričar Olimpljana, i sam je poštovao Boginju, kojoj je prineo na žrtvu svoju prvu odsečenu kosu u Hijeropolju.

4. Hektorove kosti, kažu, prenete su iz Troje u Tebu, ali »Hektor« je bila titula za tebanskog svetog kralja pre nego što je počeo trojanski rat; on je doživljavao istu sudbinu na kraju svoje vladavine — smrt u krahu kočija kao i Glauk (vidi 71,a), Hipolit (vidi 101, g), Ojnomaj (vidi 109, g) i Abder (vidi 130, b). Kako je »Ahilej« takođe više titula nego ime, građa za ovu borbu je verovatno pozajmljena od izgubljene tebanske sage o »Ojdipovim ovcama«, u kojoj se vladari bore za presto (vidi 106, a).

164 AHILEJEVA SMRT

Amazonska kraljica Pentesileja, kći Otrere i Areja, potražila je u Troji sklonište od Erinija svoje sestre Hipolite (koju zovu i Glauka ili Melanipa), jer ju je slučajno ubila — ili za vreme lova, ili, kako Atenjani tvrde, u borbi sa Fajdrom, koja je nastala posle Tesejevog venčanja. Nju je očistio od greha Prijam i ona se istakla u borbama uništivši dosta Grka, među kojima beše i Mahaon, iako se smatra da je on nastradao od ruke Euripila, Telefovog sina.[1] Ona je izbacila Ahileja sa bojnog polja nekoliko puta — neki pak tvrde da ga je ona ubila i da ga je Zeus, na Tetidinu molbu, povratio u život, ali najzad on je probode i zaljubi se u njeno već mrtvo telo, te je silova mrtvu odmah na mestu.[2] Kad je zatim pozvao dobrovoljce da učestvuju u sahrani Pentesileje, Tersit, sin Agrija iz Ajtolije, najružniji Grk u Troji, koji joj je iskopao oči dok je umirala, rugajući se optuži Ahileja za prljavu i neprirodnu blud. Ahilej se okrete i udari Tersita tako snažno da mu polomi sve zube u glavi, i hitro mu posla dušu u Tartar.[3]

b) Ovo je izazvalo veliko negodovanje među Grcima, a Diomed, kome je Terist bio rođak, želeći da pokaže prezrenje prema Ahileju, odvuče telo Pentesileje za noge i baci ga u reku Skamandar, odakle su telo ipak izvadili i sahranili na obali uz velike počasti — neko kaže da je to učinio Ahilej, drugi da su to bili Trojanci. Ahilej potom otputova u Lezb, gde je prineo žrtvu Apolonu, Artemidi i Leti; a Odisej, zakleti neprijatelj Tersita, očisti ga od ubistva. Na Zeusovom tronu u Olimpiji urezan je reljef Pentesileje, kako umire dok joj Ahilej ukazuje pomoć.[4] Kad je njena dadilja Amazonka Kleta čula da je Pentesileja posle smrti Hipolite pobegla u Troju, pođe da je traži, ali je suprotan vetar odbaci u Italiju, gde se ona nastani i osnova grad Kletu.[5]

c) Prijam je nagovorio svog polubrata Titona iz Asirije da pošalje u Troju svog sina Memnona iz Etiopije; mito koje mu je obećao beše zlatna vinova loza.[6] Takozvano Memnonovo mesto i danas se pokazuje u Etiopiji, iako je Memnon bio dete u vreme kad je Titon krenuo u Asiriju i osnovao Suzu. Suza je danas opštepoznata kao Memnonov grad, a njegovi stanovnici po Memnonovoj majci Kisiji zovu se Kisijci. Njegova palata na Akropolju održala se sve do vremena Persijanaca.[7]

d) Titon je vladao u persijskoj provinciji za asirskog kralja Teutana, Prijamovog poglavara, koji je postavio Memnona da komanduje nad hiljadama Etiopljana, hiljadom vojnika iz Suze i dve stotine bojnih kola. Frigijci su otada pokazivali neravan ali prav put sa ostacima logorovanja na svakih petnaest milja razdaljine, kojim je Memnon, pošto je pokorio sve pobunjene narode, nastupao ka Troji. On je bio crn kao

abonos, ali najlepši živi čovek onog vremena, i kao i Ahilej, nosio je oružje što mu je Hefajst iskovao.[8] Neki kažu da je poveo veliku vojsku Etiopljana i Indijaca na Troju preko Armenije, a da je jedan drugi pohod krenuo iz Fenikije po njegovom naređenju, pod komandom Falasa iz Sidona. Pošto je pristao lađama na Rod, stanovnici Roda, koji su bili na strani Grka, pitali su javno Falasa: »Zar te nije sramota, gospodine, da pomažeš Parida trojanskog i ostale neprijatelje svog rodnog grada?« Feničanski mornari, koji su tada prvi put čuli gde treba da idu, kamenovali su Falasa kao izdajnika i nastanili se u Jalisu i Kamiru, pošto su međusobno podelili blago i ratno oružje koje je Falas nosio sa sobom.[9]

e) U međuvremenu Memnon je kod Troje poubijao nekolicinu grčkih vođa, među kojima i Antiloha, Nestorovog sina, kad je pritekao u pomoć svom ocu, jer Parid beše ustrelio jednog konja upregnutog u Nestorove kočije i strah u zaprezi beše takav da je vozaču bilo nemoguće da se snađe.[10] Toga Antiloha je kao dete ostavila njegova mati Anaksibija ili Euridika na planini Idi, a tamo ga je dojila vučica. Iako je bio suviše mlad da otplovi iz Aulide početkom rata, on se pridružio nekoliko godina kasnije i molio je Ahileja da ublaži Nestorov gnev kad se iznenada pojavio u Troji. Ahilej je bio oduševljen njegovim ratničkim izgledom i preuze na sebe ulogu posrednika, pa je na njegov zahtev Nestor predstavio Antiloha Agamemnonu.[11] Antiloh je bio jedan od najmlađih i najlepših, najbržih i najhrabrijih Grka koji su se borili kod Troje, a Nestor, koga je jedno proročanstvo opomenulo da sina štiti od Etiopljana, najmio mu je Haliona za čuvara; ali uzalud.[12] Antilohove kosti položiše do Ahilejevih i Patroklovih, čije je duhove on pratio u Asfodelskim poljima.[13]

f) Toga dana su Trojanci, uz pomoć Memnonovih Etiopljana, uspeli da spale grčke lađe, ali mrak pade te oni moradoše da se povuku. Pošto su sahranili svoje žrtve, Grci izabraše Velikog Ajanta da se bori sa Memnonom; sledećeg jutra, kad je zakazani dvoboj trebalo da počne, Tetida ode da traži Ahileja, koji se nije nalazio u svom šatori, i obavesti ga o Antilohovoj smrti. Ahilej požuri nazad, da se osveti, i dok je Zeus, zatraživši vagu, određivao svoj stav protiv Memnona,[34] on odstrani Ajanta i sam iziđe na dvoboj. Tas sa Memnonovom sudbinom prevagnu u rukama Jova, Ahilej zadade smrtni udarac i uskoro crna glava i svetlo oružje uvećaše plamen na Antilohovoj lomači.[15]

g) Neki, međutim, kažu da su Tesalijanci ubili Memnona iz zasede i da su njegovi Etiopljani, pošto su mu spasli telo, odneli pepeo Titonu; njegov pepeo i sad leži tamo, zakopan na jednom bregu sa koga se vidi ušće reke Ajsep, gde je jedno selo prozvano njegovim imenom.[16] Eoja, za koju se smatra da je Memnonova mati, preklinjala je Zeusa da mu daruje besmrtnost i još neke počasti. Neke ptice koje se zovu Memnonide postale su, u stvari, od smole i dima s njegove lomače, i pošto su uzletele u vazduh, tri puta su obletele lomaču. Pri četvrtom krugu one su se podelile u dva jata i počele da se tuku kandžama i kljunovima dok najzad nisu pale na njegov pepeo kao pogrebne žrtve. Memnonide se otada bore i padaju na njegov grob kad sunce prođe svoj put kroz sve znake Zodijaka.[17]

h) Po jednom drugom predanju, te ptice su Memnonove devojke pratilje koje su ga tako duboko žalile da su ih bogovi iz sažaljenja pretvorili u ptice. One jedanput godišnje pohode njegov grob, gde plaču i kinje sebe dok neke od njih ne padnu mrtve. Ljudi sa Helesponta pričaju da Memnonide, pohodeći Memnonov grob, krilima škrope grob vodom sa reke Ajsep i da Eoja još roni suze za njim svakog jutra. Polignot je naslikao Memnona kako gleda na svoga suparnika Sarpedona, odevenog u ogrtač po kome su izvezene te ptice. Kažu da bogovi smatraju godišnjice njihove smrti kao dane žalosti.[18]

i) Drugi veruju da su Memnonove kosti prenete u kiparski Paf, a odatle na Rod, gde je njegova sestra Himajra ili Hemera došla po njih. Feničani, koji su se pobunili protiv Falasa, dozvolili su joj da to učini pod uslovom da ne zahteva da se vrati ukradeno blago. Ona je pristala na to i donela urnu u Fenikiju. Urnu je zakopala u Palionidu, a zatim iščezla.[19] Drugi, opet, kažu da je Memnon sahranjen u blizini Paltona, u Siriji, pored reke Bada. Njegov bronzani mač visi na zidu Asklepijevog hrama u Nikomedeji, a egipatska Teba je bila čuvena po ogromnoj crnoj statui — u sedećem stavu — koja ispušta zvuk kao udar u strunu lire svakog dana o sunčevom izlasku. Svi ljudi koji govore grčkim jezikom zovu je Memnon, ali ne i Etiopljani.[20]

j) Ahilej je zatim naterao Trojance u bekstvo i gonio ih sve do grada, ali je tu i njemu došao kraj. Posejdon i Apolon su rešili da osvete Kikna i Troila i da kazne Ahileja zbog njegovog uvredljivog hvalisanja nad Hektorovim mrtvim telom, te se dogovoriše šta da urade. Obavijen oblakom, stade Apolon kraj skajanske kapije i našavši Parida usred bitke, okrenu njegov luk ka kobnom cilju. Strela pogodi jedino ranljivo mesto na Ahilejevom telu, desnu petu, i on izdahnu u strašnim mukama.[21] Ali neki kažu da je Apolon sam ustrelio Ahileja, uzevši na sebe Paridov lik; tako je mislio i Neoptolem, Ahilejev sin.

Besomučna bitka vodila se celog dana oko Ahilejevog tela. Veliki Ajant sasekao je Glauka, opljačkao mu oružje, poslao ga u logor i, uprkos kiši strela, proneo mrtvoga Ahileja kroz neprijateljske redove, dok mu je Odisej krčio put. Nevreme koje je poslao Zeus okončalo je bitku.[22]

k) Po jednom drugom predanju, Ahilej je bio žrtva zavere. Prijam mu je ponudio Poliksenu pod uslovom da prestane opsada Troje. Ali Poliksena, koja nije mogla da oprosti Ahileju što joj je ubio brata Troila, izvukla mu je priznanje da mu je peta jedino ranljivo mesto, jer nema te tajne koju žena ne bi mogla da izmami od muškarca kao dokaz ljubavi. Na njen zahtev on je došao, bosonog i nenaoružan, da potvrdi ugovor prinošenjem žrtava Apolonu Timbrajskom. Tada ga Dejfob udari po grudima tobože prijateljski, a Parid, koji se bio sakrio iza božijeg lika, ubode ga u petu otrovnom strelom, a neki kažu kopljem. Pre nego što je izdahnuo, Ahilej je ipak uspeo da zgrabi jednu buktinju sa oltara i njome se tako snažno razmahao da je oborio nekoliko Trojanaca i nekoliko slugu u hramu.[23] Međutim Odisej, Ajant i Diomed, sumnjajući na izdaju, pratili su Ahileja do hrama. Parid i Dejfob istrčaše kroz vratnice na koje su oni baš ulazili, i Ahilej, umirući na njihovim rukama, zakle ih da žrtvuju Poliksenu na njegovom grobu kad padne Troja. Ajant je na svojim plećima izneo telo iz svetilišta, a Trojanci su pokušavali da ga zarobe, ali su ih Grci rasterali i sproveli telo do brodova. Neki, pak, kažu da su tom prilikom Trojanci pobedili i da nisu Grcima dali Ahilejevo telo sve dok nije bio vraćen sav otkup koji je Prijam platio za Hektora.[24]

l) Grke porazi taj gubitak. Posejdon je, međutim, obećao Tetidi da će posvetiti Ahileju ostrvo na Crnom moru, gde će mu plemena koja žive na obalama prinositi žrtve kao božanstvu dok je sveta i veka. U Troju su došle i Nereide, da zajedno sa Tetidom ožale Ahileja, i stajale su pored odra ucveljene dok je devet Musa pevalo tužbalice. Njihove žalopojke trajale su sedamnaest noći, ali, mada su Agamemnon i njegovi drugovi vojskovođe prolili mnogo suza, niko od običnih vojnika nije duboko žalio smrt tako osvećenog izdajnika. Osamnaestog dana je Ahilejevo telo spaljeno na lomači, a njegov pepeo, zajedno sa Patroklovim, stavljen u zlatnu urnu koju je napravio Hefajst. Ova urna je bila Dionisov svadbeni poklon Tetidi; ona je zakopana na predgorju Sigaja koje dominira Helespontom, a Grci su napravili visoku piramidu kao obeležje i spomenik.[25] U susednom selu koje se zvalo Ahileum podignut je hram posvećen Ahileju, a njegov lik ima žensku minđušu.[26]

m) Dok su Ahajci održavali pogrebne igre u njegovu čast na kojima je Eumel dobio trku na kočijama, Diomed pobedio u trčanju, Ajant u bacanju diska, a Teukar u gađanju strelom, Tetida je ugrabila Ahilejevu dušu sa lomače i odnela je na Leuk, ostrvo oko četiri kilometra u prečniku, šumovito i puno životinja divljih i pitomih, koje leži prema ušću Dunava. To ostrvo je posvećeno Ahileju. Jedanput, kada je neki Leonim, koji je bio teško ranjen u grudi ratujući sa svojim susedima Lokriđanima, došao u Delfe da pita kako može da se isceli, Pitonka mu je rekla: »Otplovi u Leuk. Tamo će se pojaviti Mali Ajant, čiji duh prizivaju tvoji neprijatelji da se bori za njih, on će ti izlečiti ranu.« Nekoliko meseci kasnije Leonim se vrati živ i zdrav i stade da priča kako je video Ahileja, Patrokla, Antiloha, Velikog Ajanta i, najzad, Malog Ajanta, koji ga je izlečio. Helena, sada udata za Ahileja, rekla je: »Molim te, Leonime, otputuj do Himere i reci pesniku klevetniku Helene da je izgubio vid zbog njene srdžbe.« Moreplovci što putuju severno od Bosfora za Olbiju često čuju preko vode Ahileja kako peva Homerove stihove, a zvuke pesme prati topot konja, zveket oružja i ratnička vika.[27]

n) Ahilej je najpre Helenu obležao u snu koji mu je udesila njegova majka Tetida. Taj doživljaj mu je pričinio takvo zadovoljstvo da je zatražio od Helene da mu se pokaže živa na gradskim zidinama Troje. Ona to učini i on se smrtno zaljubi u nju. Pošto je on bio njen peti muž, zovu ga Pempto, što na Kreti znači »peti«; pošto su Tesej, Menelaj, Parid i najzad Dejfob bili njegovi prethodnici.[28]

o) Drugi drže da je Ahilej ostao pod vlašću Hada i da se gorko žali na svoju sudbinu, dok šeta Asfodelskim livadama; neki, opet, da se oženio Medejom i da sjajno živi ili na Jelisejskim poljima ili na Ostrvima Blaženih.[29]

p) Po nekom drugom proročanstvu, Ahilejev je kovčeg postavljen u drevnom gimnazijumu u Olimpiji; tamo mu, prilikom otvaranja svečanosti o zalasku sunca, žene iz Elide odaju poštu uz odgovarajuće obrede. Ljudi u Tesaliji, po naređenju Dodonskog proročišta, takođe svake godine prinose žrtve Ahileju, a na putu koji vodi severno od Sparte podignuto mu je svetilište koje je sagradio Prak, njegov unuk. To svetilište je zatvoreno za običan svet, ali mladići koji treba da se bore u obližnjem gaju platana ulaze u svetilište pre borbe i prinose Ahileju žrtvu.[30]

1. Kvint Smirnjanin: Posthomerica I, 18; Apolodor:: Epitome V, 1—2;
Lesho: Mala Ilijada, navodi ga Pausanija: III, 26, 7;
2. Eustatije uz Homera, str. 1696; Apolodor: loc. cit.; Rawlinson: Excidium Troiae;
3. Apolodor: I, 8, 6; Homer: Ilijada; II, 212, uz sholijast na str. 219; Ceces: O Likofronu 999;
4. Ceces: loc. cit.; Servije uz Vergilijevu Ajneidu I. 495; Trifiodor: 37; Arktin iz Mileta: Aethiopis, navodi ga Proklo: Hrestomalija 2; Pausanija: X, 31, l i V, 11, 2;
5. Ceces: O Likofronu: 995;
6. Servije uz Vergilijevu Ajneidu: I, 493; Apolodor: III, 12, 4 i Epitome V, 3;
7. Diodor sa Sicilije: II, 22; Pausanija: I, 42, 2; Herodot: V, 54; Strabon: XV, 3, 2; Ajshil: navodi ga Strabon: loc. cit.;
8. Diodor Sikul: loc. cit.; Pausanija: X, 31, 2; Ovidije: Amores I, 8, 3—4: Homer: Odiseja XI, 522; Arktin, navodi ga Proklo: Hrestomatija 2;
9. Diktij sa Krete: IV, 4;
10. Apolodor: Epitome V, 3; Pindar: Pitijske ode VI, 28;
11. Apolodor: I, 9, 9 i III, 10, 8; Homer: Odiseja III, 452; Higin: Fabula 252: Filostrat: Heroika III, 2;
12. Homer: Odiseja III, 112; XXIV, 17 i Ilijada XXXIII, 556; Eustatije o Homeru, str. 1967;
13. Homer: Odiseja. XXIV, 16 i 78; Pausanija: III, 19, 11:
14. Diktij sa Krete: IV, 5; Kvint Smirnjanin: Posthomerica II, 224; Filostrat: Imagines II, 7; Ajshil: Psychostasia, navodi ga Plutarh: Kako mlad čovek treba da sluša poeziju 2;
15. Diktij sa Krete: IV, 6; Filostrat: Heroika III, 4;
16. Diodor sa Sicilije: II, 22, 1; Strabon: XIII, 1, 11;
17. Apolodor: III, 12. 4; Arktin iz Mileta: Aethiopis, navodi ga Proklo: Hrestomatija 2; Ovidije: Metamorfoze: XIII, 578;
18. Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 755 i 493; Pausanija: X, 31, 2; Sholijast uz Aristofanove Oblake 622;
19. Diktij sa Krete: VI, 10;
20. Simonid, navodi ga Strabon: XV, 3, 2; Pausanija: III, 3, 6 i I, 42, 2;
21. Arktin iz Mileta: Aethiopis, navodi ga Proklo: Hrestomatija 2; Ovidije: Metamorfoze XII, 580; Higin: Fabula 107; Apolodor: Epitome V, 3;
22. Higin: loc. cit.; Apolodor: Epitome V, 4; Homer: Odiseja XXIV, 42;
23. Rawlinson: Excidium Troiae: Dares: 34; Diktij sa Krete IV, 11; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VI, 57; Drugi vatikanski mitograf: 205;
24. Diktij sa Krete: IV, 10—13; Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 322; Ceces: O Likofronu 269;
25. Kvint Smirnjanin: III, 766, 80; Apolodor: Epitome V, 5; Diktij sa Krete: IV, 13—14; Ceces: Posthomerica 431—67; Homer: Odiseja XXIV, 43—84;
26. Strabon: XI, 2, 6; Arktin Iz Mileta: Aethiopis, navodi ga Proklo: Hrestomartia 2: Apolodor: loc. cit.;
27. Pausanija: III, 19, 11; Filostrat: Heroika XX, 32—40;
28. Ceces: O Likofronu 143 i 174; Servije uz Vergilijevu Ajneidu I, 34;
29. Homer: Odiseja XI, 471—540; Ibik, navodi ga sholijast uz Apolonija sa Roda: IV, 815; Apolodor: loc. cit.;
30. Filostrat: Heroika XIX, 14; Pausanija: VI, 23, 2 i III, 20, 8.

*

1. Pentesileja je bila jedna od Amazonki koje su pobedlli Tesej i Herakle: to znači jedna od atenskih borbenih sveštenica koje su pokorili Ajolski osvajači Grčke (vidi 100, 1 i 131, 2). Sukob se odigrao u Troji jer je Prijamov savez država, kako se govorilo, obuhvatao sva plemena u Maloj Aziji. Pentesileja se ne pojavljuje u Ilijadi, ali je Ahilejevo silovanje njenog leša karakteristično homerovsko, a pošto se Pantesileja

pojavljuje u mnogim drugim klasičnim tekstovima, svakako da su Pizistratovi učenjaci kojima je bilo povereno da oblikuju ep, to izostaviti. Diktij sa Krete (IV, 2—3) je modernizovao priču: on kaže da je ona jahala ispred velike vojske i, našavši Hektora mrtvog, mogla da se vrati da je Parid nije potkupio zlatom i srebrom da ostane. Ahilej je kopljem probo Pentesileju prilikom prvog susreta i svukao je s konja uhvativši je za kosu. Dok je ležala na zemlji u samrtnim mukama, grčki vojnici su vikali: »Baci devojku psima za kaznu što je izdala žensku prirodu!« Iako je Ahilej zahtevao častan pogreb, Diomed je dohvatio leš za noge i odvukao ga u Skamandar. Stare dadilje u Grčkoj obično su predstavljale Boginju kao Kronu (vidi 24, 9); a Pentesilejina dadilja Kleta (»prizivana«) nije izuzetak.

2. Kisija (»bršljan«) izgleda đa je bila rana titula za različito nazivanu Boginju pokroviteljku bršljanovih i vinskih zabava i terevenki u Grčkoj, Trakiji i Maloj Aziji (vidi 168, 3); Memnonovi »Kisijci« su, ipak jedna varijanta Susijaca [»ljiljanovih ljudi«), nazvanih tako u čast Boginje ljiljanovog cveta Susane ili Astarte. Prijam verovatno nije tražio pomoć od Asiraca, nego od Hetita, koji su iz Sirije lako mogli slati pojačanja i kopnom i morem. "Memnon" ("odlučni") bio je čest naziv za grčke kraljeve, a značenje mu je pojačano u imenu Agamemnon ("vrlo odlučan"). To ime je u epu zamenjeno sa Memnonom, titulom Artakserksa iz Asirije i Amenofija, faraona u čiju je čast u Tebi sagrađena čuvena crna statua koja svira. Prvi sunčani zraci zagrevaju šuplji kamen i tada hladan vazduh struji kroz usko grlo.

3. Ahilej je svojim rođenjem, mladošću i smrću mitološki prihvatljiv kao drevni pelaški sveti kralj koga je sudbina odredila da postane »bezusni« proročki heroj. Njegov se mitski suparnik različito zove — Hektor, Parid, Apolon. U ovom slučaju to je Memnon, Kisijin sin. Ahilejev dvoboj sa Memnonom, u kome obojici pomažu njihove matere, bio je urezan na Kispelovom ćivotu (Pausanija: V, 19, l) i na Apolonovom tronu u Amikli (Pausanija: III, 18, 7); a pored toga nalazi se i u velikoj grupi koju je slikar Likije slikao, a stanovnici Apolonije darovali Olimpiji (Pausanija: V, 22, 2). Ova dvojica pretstavljaju svetoga kralja i njegovog vojskovođu, Ahilej je sin Morske Boginje, sveti duh Boginje koja raste. Memnon je sin Boginje bršljanovog kulta, mračni duh godine koja je u opadanju i kome je posvećena zlatna vinova loza. Oni naizmenično ubijaju jedan drugog o zimskoj kratkodnevici; kralj uvek podlegne rani na peti, a njegov vojskovođa biva proboden mačem. Ahilej, po drevnom shvatanju, neumrljan zazornim ponašanjem ahajskih i dorskih vojskovođa, koji su prisvojili njegovo ime, naširoko je obožavan kao heroj; nehomerovska priča o tome kako ga je izdala Poliksena, izmamivši mu tajnu o ranljivoj peti, stavlja ga u red časnih junaka što su Lju Laj, Kukulein, Samson i ostali heroji bronzanog doba. Njegova borba sa Pentesilejom je, prema tome, pre mogla da bude borba kakvu je njegov otac Pelej vodio sa Tetidom (vidi 81, k). Primalac Helenine poruke sa Leuka bio je pesnik Stesihor (vidi 31, 9 i 159, 1). Leuk je danas ogolelo rumunsko ostrvo i služi kao zatvor.

4. Memnon je došao da pomogne Prijamu sa istoka i zato je "sin Eoje" (»zore«); pošto je morao imati oca, izgleda prirodno što je to Eojin ljubavnik Piton (vidi 40, c). Borba među devojkama prerušenim u ptice u vreme dugodnevice, o čemu govori Ovidije, pre se može objasniti Memnonidama nego maštovitim otelotvorenjem u ptice varnice koje lete sa lomače na kojoj se spaljuje telo; borba se prvobitno vodila u libijskom stilu oko lađe visoke sveštenice (vidi 8, 1).

5. Ahilej je sveti kralj koga su oplakivali u Olimpiji u vreme letnje dugodnevice, kad su se održavale Olimpijske pogrebne igre u njegovu čast; njegovog vojskovođu, koga su u Olimpiji zvali »Kron«, oplakivali su o zimskoj dugodnevici (vidi 138, 4). Na britanskim ostrvima te su svečanosti padale u dane Lama i Sv. Stefana: ali mada se telo Kronove ptice carića sa zlatastom ćubom još uvek nosi u seoskim povorkama na dan Sv. Stefana, »britanskim Memnonidama«, »peva se i plače« samo nad crvendaćem, a ne nad njegovom žrtvom carićem, znači nad vojskovođom, a ne nad kraljem.

6. Herojski ćivot Ahileja na Kreti svakako su postavili doseljenici Pelazgi, a platan je drvo sa Krete. Pošto platanovo lišće predstavlja Reinu zelenu ruku, Ahileja su morali zvati i Pempt (»peti«), da bi ga poistovetili sa Akesidom, petim Daktilom, naime proročkim malim prstom, kao što su Herakla poistovetili sa prvim, muškim palcem (vidi 53, 1).

7. Prijamova zlatna vinova loza kojom je on potkupio Pitona da mu pošalje Memnona, izgleda da je loza koju je Zeus dao Troju kao naknadu za otmicu Ganimeda (vidi 29, b).

165 AJANTOVO LUDILO

Kad je Tetida odlučila da Ahilejevo oružje dodeli najhrabrijem Grku, jedino su Ajant i Odisej, koji su zajedno hrabro branili njegovo telo,[1] smeli da se usude da ga traže. Neki kažu da je Agamemnon iz mržnje prema celom domu Ajaka, odbio Ajantov zahtev i razdelio oružje Menelaju i Odiseju, čiju je dobru volju daleko više cenio;[2] drugi kažu da je on, ne želeći da zbog svoje odluke navuče na sebe bilo čiju mržnju, sazvao skup grčkih vođa, na kome je odluka donesena kockom; prema nekim tvrđenjima, oružje je Agamemnon dao Krećanima i drugim saveznicima, a prema drugim, opet, naterao je trojanske zarobljenike da se izjasne koji im je od njih dvojice naneo više zla.[3] Istina je, međutim, da je Nestor, dok su se Odisej i Ajant takmičili u hvalisanju svojim uspesima, posavetovao Agamemnona da noću pošalje uhode pod trojanske zidine da osluškuju kakvo mišljenje o tome ima neprijatelj. Desilo se da su uhode čule razgovor nekih mladih devojaka; jedna od njih je hvalila Ajanta što je proneo mrtvo Ahilejevo telo kroz kišu strela, na šta druga, po Ateninom nagovoru, uzvrati: »Glupost! Svaka robinja bi učinila isto kad bi joj neko natovario leš na leđa; ali kad bi joj dali oružje u ruke, ona bi se bojala da ga upotrebi.«[4]

b) Tako je Agamemnon dodelio oružje Odiseju. On i Menelaj, naravno, ne bi se nikad usudili da na taj način uvrede Ajanta da je Ahilej bio živ; jer Ahilej je visoko cenio svog otmenog i hrabrog rođaka. Sam Zeus je, u stvari, izazvao svađu.[5]

c) U neobuzdanom gnevu Ajant smisli da se osveti svojim grčkim drugovima još iste noći. Međutim Atena mu pomrači um te se on, potpuno pometen, s mačem u ruci, obre među kravama i ovcama opljačkanim sa trojanskih dobara koje su sačinjavale zajednički plen. Pošto napravi veliki pokolj, on okova preživele životinje i potera ih u logor, pa tamo nastavi da ih kasapi. Izabrao je dva belonoga ovna, pa jednom odrubi glavu i iščupa jezik, smatrajući ga Agamemnonom ili Menelajem, a drugoga prikova za stub, pa poče da ga šiba konjskom uzdom urlajući pogrde i nazivajući ga pokvarenim Odisejem.[6]

d) Najzad dođe k sebi, pa u potpunom očajanju potraži svog sina Eurisaka, koga mu je rodila Tekmesa, i dade mu ogroman štit sastavljen od sedam delova, po kome je i dobio ime. »Ostatak mog oružja biće zakopan zajedno sa mnom kad umrem«, reče Ajant. Ajantov polubrat Teukar, sin Prijamove zarobljene sestre Hesione, zadesio se baš tada u Misiji, ali mu Ajant ostavi poruku i odredi ga za Eurisakovog zaštitnika. Trebalo je da se Eurisak vrati kući u Salaminu dedu i babi, Telamonu i Eriboji. Zatim poruči Tekmesi kako želi da izbegne Atenin gnev, pa se onda okupa u lokvi mora i nađe parče zemlje na koju niko nije kročio, te tako zakopa mač na sigurno mesto i krenu, rešen da umre.

e) On čvrsto zari u zemlju mač koji mu je dao Hektor u zamenu za purpurni remen, pa prizva Zeusa da kaže Teukaru gde će mu naći telo; svoju dušu poveri Hermesu, da je otprati u Asfodelska polja; pozva Erinije da ga osvete, pa se baci na mač. Gnušajući se svog zadatka, mač se savi u luk tako da je zora svanula pre nego što je on uspeo da izvrši samoubistvo uperivši vrh mača na svoje ranljivo pazuho.[7]

f) U međuvremenu se Teukar vratio iz Misije i jedva izbegao da ga ne ubiju Grci koji se behu grdno naljutili zbog pomora stoke. Kalhant, čija se proročka moć prostirala i na otkrivanje samoubistva, pozva Teukara na stranu i posavetova ga da zatvori Ajanta u njegov šator, jer je smatrao da je Ajant poludeo zbog Atenine srdžbe. Podalejrije, Asklepijev sin, mislio je isto; on je bio glavni lekar, dok je njegov brat Mahaon bio glavni hirurg, i prvi je postavio dijagnozu Ajantovom ludilu, posmatrajući mu oči kako sevaju.[8] Ali Teukar samo odmahnu glavom, jer ga je Zeus već obavestio o bratovljevoj smrti i ode tužno sa Tekmesom da potraži telo.

g) Ajanta su našli u lokvi krvi, i Teukara obuze očajanje. Kako da se vrati u Salaminu i pogleda Telamonu u oči? Dok je tako stajao čupajući kosu, Menelaj stade preda nj i zabrani mu da sahrani Ajanta i reče da on mora ostati tu gde je da ga rastrgnu pohlepne zveri i ptice grabljivice. Teukar mu reče da gleda svoja posla, pa ostavi Eurisaka u odelu roba, da čuva Ajantovo telo i rasplete kosu. On i Tekmesa takođe raspletoše svoje kose, a Tekmesa prebaci preko Ajantovih toka svoju odoru. Teukar izađe gnevan pred Agamemnona. Odisej je pokušavao da smiri mučnu situaciju i nije samo Agamemnona nagovarao da dozvoli da se obave obredi već se ponudio Teukaru da mu sam pomogne u tome. Teukar odbi ovu uslugu, ali odade Odiseju priznanje za ljubaznost. Najzad je Agamemnon, po Kalhantovom savetu, odobrio da se Ajant sahrani u kovčegu za samoubice i da se zakopa na rtu Rojtej, ali ne odobri da se spali na lomači, kao što bi se desilo da je časno pao u bici.[9]

h) Neki drže da je razlog za svađu između Ajanta i Odiseja bio kome će od njih dvojice pripasti Paladijum, i da su se posvadali posle pada Troje.[10] Drugi ne priznaju da je Ajant izvršio samoubistvo i tvrde da su ga Trojanci, pošto je bio otporan prema gvožđu, po uputstvu jednog proročišta, ubili komadom gline. Ali to je, verovatno, bio neki drugi Ajant.[11]

i) Kasnije, kad je Odisej pohodio Asfodelska polja, Ajant je bio jedini duh koji mu se usprotivio i odbio da primi Odisejevo izvinjenje da je Zeus odgovoran za taj nesrećni događaj. Odisej je u to vreme već vrlo mudro bio poklonio oružje Ahilejevom sinu Neoptolemu; međutim, Ajoljani, koji su se docnije naselili u Troji, kažu da je Odisej oružje izgubio u brodolomu na povratku u domovinu, pa da su ga po Tetidinom veštom planu talasi izbacili pred Ajantov grob na rtu Rojtej. Za vreme vlade imperatora Hadrijana talasi su otvorili grob, tako da su mogle da mu se vide džinovske kosti; čašice u kolenima bile su veličine diska koji dečaci upotrebljavaju vežbajući petoboj; po naredbi imperatora, kosti su ponovo vraćene u zemlju.[12]

j) Salaminjani tvrde da se u njihovoj zemlji pojavio nov cvet kad je Ajant umro; beo, poprskan crvenim, manji od ljiljana, sa slovima Ai Ai (»avaj, avaj«), kao u narcisa. Ali opšte je verovanje da je taj cvet iznikao iz Ajantove krvi na mestu gde je pao i da slova znače Aias Aiacides — »Ajant« — »Ajakid«. Na pijačnom trgu u Salamini postojao je Ajantov hram sa kipom od abonosa; nedaleko od luke vidi se veliki obao kamen na kome je Telamon sedeo i gledao za lađom koja mu odnosi sina u Aulidu.[13]

k) Teukar se najzad vrati u Salaminu, ali ga Telamon optuži za bratoubistvo drugog stepena, jer nije podržao Ajantov zahtev za Ahilejevo oružje. Bilo mu je zabranjeno da se iskrca na obalu, te je morao da se brani sa broda dok su sudije slušale njegovu odbranu sa obale. Sam Telamon bio je u svoje vreme prisiljen da učini isto kad ga je njegov otac Ajak optužio da je ubio brata Foka. Telamon je bio osuđen kao kriv i prognan, pa ista sudbina sustiže i Teukara, zbog toga što nije doneo Ajantovo telo, ni doveo Tekmesu i Eurisaka, što je bio dokaz nebrige. On je otplovio za Kipar, gde je po volji Apolona i odobrenju kralja. Bela Sidonjanina osnovao drugu Salaminu.[14]

l) Atenjani poštuju Ajanta kao jednog od svojih heroja osnivača i tvrde da je Filaj, Eurisakov sin, postao atenski građanin i nezavisnu Salaminu podvlastio Ateni.[15]

1. Homer: Odiseja XI, 543; Argumenat Sofoklovog Ajanta:
2. Higin: Fabula 107;
3. Pindar: Nemejske ode VIII, 26; Ovidije: Metamorfoze XII, 620; Apolodor: Epitome V, 6; Sholijast uz Homerovu Odiseju XI, 547;
4. Lesho: Mala Ilijada, navodi ga sholijast uz Aristofanove Knezove 1058;
5. Homer: Odiseja XI, 559—60;
6. Sofokle: Ajant sa Argumentom; Zenobije: Poslovice I, 43;
7. Sofokle: Ajant; Ajshil, navodi ga sholijast uz Ajanta 833 i Ilijadu XXIII. 821; Arktin iz Mileta: Aethiopis, navodi ga sholijast uz Pindarove Istamske ode III, 53;
8. Arktin: Razaranje Troje, navodi ga Eustatije uz Homerovu Ilijadu XIII, 515;
9. Apolodor: Epitome V, 7; Filostrat: Heroika XIII, 7;
10. Diktij sa Krete: V, 14—15;
11. Argumenat uz Sofoklovog Ajanta;

12. Homer: Odiseja XI, 543; Pausanija: I, 35, 3; Filostrat: Heroika 1, 2;
13. Pausanija: I, 35, 2—3; Ovidije: Metamorfoze XIII, 382;
14. Pausanija: I, 28, 12 i VIII, 15, 3; Servlie uz Vergilijevu Ajneidu I. 619; Pindar: Nemejske ode IV, 60; Ajshil: Persijanci I, 35, 2 1 5, 2;
15. Herodot: VI, 35; Pausanija: I, 35, 2; Plutarh: Solon XI.

*

1. Ovde ima malo mitoloških elemenata. Ajant je, verovatno, prikazan na nekoj kiparskoj ikoni kako vezuje ovna za stub, ne zbog toga što je poludeo, nego zato što su se na taj način prinosile žrtve na Kipru, i što je došlo sa Krete (vidi 39, 2).

2. Homerova biljka hijakint je plavi čelebin perčin — hyacinthos grapta — koji u dnu svojih peteljki ima znak grčkih slova AI; ta biljka je bila posvećena kretskom Hijakintu (vidi 21, 8).

3. Ajantove kosti, koje je iz zemlje izvadio Hadrijan, kao i Tesejeve (vidi 104, i), verovatno su pripadale nekom mnogo starijem junaku. Pisistrat je iskoristio Ajantovu vezu sa Atikom da zahteva vlast nad Salaminom, koja je ranije bila pod Megarom. i kažu da je potkrepio svoj zahtev umetnuvši stihove u homerski kanon {Ilijada II, 458—599); Aristotel: Retorika I, 15; Plutarh: Solon 10. "Aia" je stari oblik od "gaia" (»zemlja«), i aias (»Ajant«) značilo bi »zemljak«.

4. Ubiti čoveka grumenovima ilovače, a ne mačem vrlo je primitivan način da se izbegne zločin krvoprolića; Ajanta su na taj način mogli ubiti samo njegovi zemljaci, a ne trojanski neprijatelji.

5. Odisejeva i Ajantova svađa oko vlasništva nad Paladijumom nije od istočnjačkog značaja; ali Sofokle je nepažnjom pobrkao Velikog Ajanta sa Malim Ajantom (vidi 166, 2).

166 TROJANSKA PROROČANSTVA

Ahilej je bio mrtav i Grci su počeli da očajavaju. Kalhant je prorekao da Troja može da padne pomoću Heraklovog luka i strela. Odisej i Diomed behu stoga odmah upućeni na Lemno da pronađu Filokteta, kod koga su bili Heraklove strele i luk.[1]

b) Neki kažu da je pastir kralja Aktora, Fimah, Dolofionov sin. pružio Filoktetu sklonište i vidao mu ljute rane punih deset godina. Drugi beleže da su se neke Filoktetove melibojske trupe smestile u njegovoj blizini na Lemnu, a da su mu Asklepijanci izlečili rane zemljom sa Lemna pre nego što su stigli izaslanici, a neki kažu da ga je izlečio Pilije ili Pelije, Hefajstov sin. Kaže se takođe da je Filoktet posle toga pokorio neka mala ostrva u blizini trojanske obale u ime kralja Euneja, oduzevši imanja karijskom stanovništvu, a da je tu uslugu kralj Eunej nagradio time što mu je dao oblast Akesu na Lemnu.[2] Tako Odisej i Diomed nisu morali mnogo da se trude nudeći Filoktetu i lekarsku pomoć, on je dragovoljno poneo svoj luk i strele da za njih dobije rat, a za sebe slavu. Prema jednoj drugoj priči, izaslanici su došli u vreme kad je on već odavno bio mrtav i nagovorili njegove naslednike da im pozajme luk.[3]

c) Istina je, međutim, da je Filoktet boravio na Lemnu u mukama, dok mu Odisej nije na prevaru uzeo luk i strele, a da je Diomed (a ne kako neki kažu, Neoptolem) odbio da bude umešan u tu krađu i savetovao Filokteta da zahteva da mu se vrati njegova svojina. Umešao se i božanski Herakle. »Idi s njima u Troju, Filoktete», rekao je on, »a ja ću poslati tamo jedinog Asklepida da te izleči; jer Troja mora pasti pod mojim strelama. Ti ćeš biti izabran za najhrabrijeg među grčkim ratnicima. Ubićeš Parida, učestvovaćeš u razaranju Troje i poslaćeš kući ogroman plen, zaslužićeš najveće pohvale svom ocu Pojantu. Ali zapamti: niti ti možeš osvojiti Troju bez Neoptolema, Ahilejevog sina, niti on može bez tebe!«[4]

d) Filoktet posluša i kad stiže u grčki logor okupaše ga u svežoj vodi i ostaviše da prenoći u Apolonovom hramu; dok je spavao, hirurg Mahaon mu iseče trulo meso na rani, opra je vinom i previ mu lekovito bilje i kameni prah. Neki kažu da ga je lečio i Mahaonov brat Podalejrije.[5]

e) Čim se Filoktet povratio, on izazva Parida na dvoboj strelama. Prva strela koju je odapeo promaši, druga pogodi Parida u podlakticu, treća mu istera desno oko, a četvrta ga pogodi u članak i smrtno ga rani. Uprkos tome što je Menelaj pokušavao da ga se dočepa, Parid uspe da umakne sa bojišta i da se skloni u Troju. Te noći Trojanci ga odnesoše na Goru Idu, gde zamoli svoju bivšu ljubavnicu Nimfu Ojnonu da ga isceli; međutim ona, ogorčena na Helenu, svirepo odmahnu glavom, te Parida vratiše u Troju da umre. Ojnona se ubrzo pokaje i požuri u Troju sa kotaricom punom lekova, ali ga zateče mrtvog. U očajanju od bola, ona ili skoči sa zidina, ili se obesi, ili se baci na lomaču — niko se više ne seća tačno šta je učinila. Neki pravdaju Ojnonu govoreći da bi ona Parida odmah izlečila, ali da joj otac nije dozvolio; morala je da čeka dok on ode od kuće da bi uzela lekarije, a tada je već sve bilo kasno.[6]

f) Sad se Helen i Dejfob posvađaše oko Helenine ruke, a Prijam podržavaše Dejfoba tvrdeći da je dostojniji. Ali, iako su Heleninu udaju za Parida udesili bogovi, Helena nije mogla da zaboravi da je još uvek kraljica i Menelajeva žena. Jedne noći straža ju je uhvatila kad je pokušala da se konopcem spusti niz kulu i pobegne. Izveli su je pred Dejfoba, koji se silom oženi njome na veliko gnušanje Trojanaca. Helen odmah napusti grad i ode sa Arizbom na obronke planine Ide.[7]

g) Čuvši od Kalhanta da Helen jedini zna tajnu proročanstva koje štiti Troju, Agamemnon posla Odiseja da ga sačeka u zasedi i dovuče u grčki logor. Dogodilo se da je Helen bio u gostima kod Hrisa, u hramu Apolona Timbrajskog, kad ga Odisej nađe. Pokaza se da je Helen spreman da objavi proročanstvo pod uslovom da mu se osigura dom u nekoj dalekoj zemlji. On objasni da nije napustio Troju iz straha, već stoga što ni on ni Ajnej nisu mogli da gledaju kako Parid, ubivši Ahileja, skrnavi hram, zbog čega još ne behu upućena izvinjenja Apolonu.[8]

h) "Neka bude ovako: ti nemoj ništa izostaviti, a ja ti jamčim za život i sigurnost", reče Odisej. "Proročanstvo je kratko i jasno", odgovori Helen. "Troja pada ovog leta ako se jedna Pelopova kost donese u vaš logor, ako Neoptolem zauzme polje i ako Atenin Paladijum bude ukraden iz utvrđenja jer su zidovi neosvojivi sve dok Paladijum bude u Troji." [9] Agamemnon posla po Peloplovu plećku u Pisu. U međuvremenu Odisej, Fojniks i Diomed otploviše za Skir, gde su nagovorili Likomeda da dopusti Neoptolemu da dođe u Troju — neki kažu da mu je tada bilo samo dvanaest godina. Čim je Neoptolem stigao pred Troju, njemu se javi Ahilejev duh, i pošto se Neoptolem odmah istakao i savetima i kao ratnik, Odisej mu dade Ahilejevo oružje.[10]

i) Telefov sin Euripil dopuni trojanske snage svežim trupama iz Misije, a Prijam, koji beše njegovoj majci Astiohi obećao zlatnu lozu, veri Euripila sa Kasandrom. Euripil se pokaza kao veoma odlučan borac i ubi hirurga Mahaona; zbog toga se u Asklepijevom svetilištu u Pergamu, gde je svaka služba počinjala himnom u slavu Telefa, ime njegovog sina Euripila nije smelo nikad pominjati. Nestor vrati Mahaonove kosti u Pil, a bolesnici su se lečili u svetilištu Geraneja; njegova sjajna statua od bronze stoji na istaknutom mestu koje se zove »Ruža«. Euripila je ubio Neoptolem.[11]

j) Neposredno pred pad Troje nesloga i razmirice među Prijamovim sinovima postadoše tako žestoke da on ovlasti Antenora da ugovori mir sa Agamemnonom. Po dolasku u grčki logor Antenor, iz mržnje prema Dejfobu, pristade da preda Paladijum i grad u Odisejeve ruke, po cenu da dobije kraljevstvo i polovinu Prijamovog blaga. Antenor reče Agamemnonu da se i na Ajnejevu pomoć može računati.[12]

k) Zajedno su skovali plan, pa Odisej zatraži od Diomeda da ga nemilosrdno išiba, i tako krvav, prljav i odeven u tralje, dobi dozvolu da uđe u Troju kao odbegli rob. Jedino ga je Helena prepoznala, ali kad ga je počela nasamo da ispituje, ostala je zbunjena njegovim nejasnim odgovorima. Ipak on nije mogao da odbije njen poziv da joj dođe u kuću, gde ona naredi da ga okupaju, istrljaju i obuku u finu odeću; pošto je tako utvrdila ko je, zakle se da ga neće odati Trojancima — do tada se bila poverila jedino Hekabi — pod uslovom da joj on poveri sve pojedinosti plana. Helena objasni Odiseju da nju sada u Troji drže kao zarobljenicu i da čezne da se vrati kući. Uto uđe Hekaba. Odisej joj se smesta baci pred noge kukajući od straha i poče da je preklinje da ga ne oda. Veoma iznenađena ona pristade. Hekaba tada otprati Odiseja i on

srećno stiže do svojih prijatelja, sa mnogo obaveštenja, tvrdeći da je poubijao dosta Trojanaca koji nisu hteli da mu otvore kapije.[13]

l) Neki kažu da je Odisej tom prilikom ukrao Paladijum onako goloruk. Drugi tvrde da su on i Diomed, kao miljenici Atene, izabrani da to učine, i da su se popeli na utvrđenje uskim blatnjavim hodnikom, ubili pospale stražare i zajedno se dokopali slike koju im je sveštenica Teana rado ustupila.[14] Najpoznatija priča je, međutim, da se Diomed uspuzao uz zid popevši se na Odisejeva ramena,. jer su merdevine bile suviše kratke, i sam ušao u Troju. Kad se ponovo pojavio noseći Paladijum u rukama, oni se obojica zajedno uputiše u logor pod punim mesecom; ali Odisej je želeo da slava pripadne samo njemu. On se baci na Diomeda, na čijim plećima beše Paladijum, i ubio bi ga da Diomed ne primeti sjaj od Odisejevog mača, te razoruža Odiseja, veza mu ruke, i protera ga prema brodovima, stalno ga udarajući i ritajući nogom. Otuda izreka »Diomedova prinuda«, koja se često primenjuje na one koji rade nešto prisilno.[15]

m) Rimljani neosnovano tvrde da su Odisej i Diomed odneli samo kopiju Paladijuma, izloženu za javnost, a da je Ajnej za vreme pada Troje spasao pravi Paladijum i sakrio ga zajedno sa ostalim svetim stvarima koje je poneo sa sobom u Italiju.[16]

1. Apolodor: Epitome V, 8; Ceces: O Likofronu 911; Sofokle: Filoktet I;
2. Higin: Fabula 102; Eustatije o Homeru, str. 330; Ptolemaj Hefajstionov: VI, navodi ga Fotije, str. 190; Filostrat: Heroika 5;
3. Ptolemaj Hefajstionov: V, navodi ga Fotije, str. 486: Pausanija: I, 22, 6,
4. Apolodor: loc. cit.; Filostrat: loc. cit.; i Filoktet 915 i 1409;
5. Ortej i Dionisije, navodi ih Ceces: O Likofronu 911; Apolodor: loc. cit.;
8. Ceces: O Likofronu 61—2; 64 i 911; Lesho: Mala Ilijada; Apolodor: III, 12, 6;
7. Apolodor: Epitome V, 9; Ceces: O Likofronu 143 i 168; Euripid: Trojanke 955—60: Servije uz Vergilijevu Ajneidu. II, 166;
8. Apolodor: Epitome V, 9—10; Sofokle: Filoktet 606; Orfej, navodi ga Ceces: O Likofronu 911; Diktij sa Krete: IV, 18;
9. Sofokle: Filoktet 1337—42; Apolodor: loc. cit.; Ceces: loc. cit.;
10. Apolodor: Epitome V, 11; Pausanija: V, 13, 3; Homer: Odiseja XI, 506; Filostrat: Imagines 2; Kvint Smirnjanin: Posthomerica VI, 57—113 i VII, 169—430; Rawlinson: Excidium Troiae; Lesho: loc. cit.;
11. Sholijast uz Homerovu Odiseju XI, 520; Diktij sa Krete: IV, 14: Mala Ilijada, navodi je Pausanija III, 28, 7; Apolodor: Epitome V, 12;
12. Diktij sa Krete: IV, 22 1 V, 8;
13. Euripid: Hekaba 239—50; Homer: Odiseja IV, 242; Lesho: loc.cit.;
14. Apolodor: Epitome V, 13; Sofokle: Fragmenat 367; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 166; Sholijast uz Homerovu Ilijadu VI, 311; Suda sub Paladijum, Jovan Malala: Hronografija V, str. 109; izd. Dindort: Diktij sa Krete: V. 5 i 8:
15. Konon: Naracije 34; Servije; loc. cit.;
16. Dionis iz Halikarnasa: I, 68; Ovidije: Fasti VI. 434.

*

1. Sve je ovo dokona romansa ili drama i jedino su od značaja momenti krađe Paladijuma, Hekabinog misterioznog odbijanja da izda Odiseja (vidi 168, 5), i Paridove smrti od rane na članku (vidi 92, 10; 126, 3 i 164, j). Pelopova plećka je verovatno bila od kornjačinog oklopa (vidi 109, 5). Priča o tome kako je Filoktet podlegao otrovu — od Heraklove strele umočene u Hidrinu krv — izgleda da je najranije nastala (vidi 162, 1).

2. Pausanija izlaže sledeće (V, 13, 3): »Kad su se Grci vratili iz Troje, lađa koja je nosila Pelopovu plećku potonula je kod Euboje zahvaćena burom. Mnogo godina kasnije je jedan ribar iz Eritreje po imenu Damarmen (»ukrotitelj jedara«) izvukao kost svojom mrežom. Kost je bila tako ogromna da ju je on sakrio

u pesak i otišao u Delfijsko proročište da se raspita čija je to kost i šta treba s njom da učini. Apolon udesi da izaslanici iz Elide stignu upravo tog dana kako bi potražili leka protivu kuge. Pitonka je odgovorila Eliđanima: »Pronađite Pelopovu plećku.« Damarmenu je kazala: »Daj tu kost ovim izaslanicima.« Eliđani ga dostojno nagradiše, davši nasledno pravo njegovom domu da čuva kost. Nje nije više bilo kad sam pohodio Elidu; bez sumnje da su godine i morska voda u kojoj je tako dugo stajala učinili svoje.«

167 DRVENI KONJ

Najzad Atena nadahnu Prilija, Hermesovog sina, pomišlju da se u Troju može ući pomoću drvenog konja; Epej, Panopejev sin, Fokiđanin iz Parnasa, dobrovoljno se javi da ga napravi pod nadzorom Atene. Posle toga je, naravno, Odisej sebi pripisao ovaj strateški potez.[1]

b) Epej je doveo u Troju trideset brodova iz Kiklade. On je u Atrejevom domu zauzimao položaj glavnog vodonoše, kao što se vidi na frizu u Apolonovom hramu u Karteji; ali iako je bio veoma vešt u pesničenju i oprobani zanatlija, bio je rođena kukavica. Time su njegovog ova Panopeja bogovi kaznili za verolomstvo, jer se lažno zakleo Ateninim imenom da neće proneveriti ništa od tafijskog plena koji je dobio Amfitrion. Epejev kukavičluk je od tada ušao u poslovicu.[2]

c) Epej napravi ogromnog šupljeg konja od jelovine sa tajnim vratima na jednoj dasci, a na drugoj ureza krupnim slovima posvetu Ateni: »Iz zahvalnosti za srećan povratak u domovinu, Grci posvećuju ovaj dar Boginji.«[3] Odisej nagovori najhrabrije Grke da se, naoružani, popnu uz lestve od konopca u utrobu konja. Njihov broj nije utvrđen, a kreće se od dvadeset i tri, trideset i više, do pedeset i, sasvim preterano, do tri stotine. Među njima behu: Menelaj, Odisej, Diomed, Stenel, Akamant, Toant i Neoptolem. Ušao je i Epej, koga su nagovorili, pretili mu i najzad ga podmitili. On se pope poslednji, uvuče lestve, zato što je jedini znao kako se otvaraju i zatvaraju tajna vrata, i sede kraj brave.[4]

d) Kad je pala noć, ostali Grci sa Agamemnonom postupiše po Odisejevim uputstvima, spališe logor i izvezoše se na more, da u blizini Tenede i Kalidskih ostrva pričekaju do iduće večeri. Jedino je Odisejev rođak Sinon, Autolikov unuk, ostao na obali da zapali buktinju kao signal za njihov povratak.[5]

e) U ranu zoru trojanski izvidnici saopštiše da je logor u pepelu i da su Grci otišli ostavivsi ogromnog konja na morskoj obali. Prijam sa sinovima izađe i sam da ga vidi, i, dok su oni posmatrali i čudili se, Timoet prvi prekide tišinu. »Pošto je to dar Ateni, predlažem da ga unesemo u Troju i popnemo na tvrđavu«, reče on. »Ne, ne!« uzviknu Kapis. »Atena je isuviše dugo bila naklonjena Grcima, moramo ga ili odmah upaliti, ili razbiti da vidimo šta ima u njegovom trbuhu.« Ali Prijam izjavi: »Timoet ima pravo, prenećemo ga na koturačama. Neka niko ne oskrnavi Ateninu svojinu.« Konj je bio toliko širok da nije mogao da prođe kroz gradske kapije čak ni kad su probili zidove. Zaglavljivao se četiri puta. Uz ogromne napore Trojanci uspeše da popnu konja na tvrđavu, ali ipak odmah popraviše zidove iz predostrožnosti. Još jedan razlog za strah pojavio se kad Kasandra objavi da su u konju naoružani ljudi, i kada je to potvrdio i vidoviti Laokoont, Antenorov sin, koga neki pogrešno smatraju Anhisovim bratom. Vičući na sav glas: »Budale, nikad ne verujte Grcima, ni onda kada vam šalju poklone!« on zavitla koplje koje se podrhtavajući zabode u konjske sapi i izazva zveku oružja iznutra. Digoše se povici: »Spalite ga!« »Bacite ga niz zidine!« Ali oni što podržavahu Prijama, molili su: »Neka ostane!«[6]

f) Ova rasprava bi prekinuta dolaskom Sinona, koga su trojanski vojnici sprovodili okovanog u lance. U toku istrage on reče da je Odisej već odavno pokušavao da ga uništi, jer je znao tajnu Palamedovog ubistva. Grci su otišli jer su siti ratovanja, a bili su odlučili da odu kućama još pre nekoliko meseci, ali ih je sprečavalo loše vreme. Apolon ih je savetovao da umilostive vetrove krvavom žrtvom, kao i onda kad nisu mogli da krenu iz Aulide. »Na to je«, rece Sinon, »Odisej pozvao na stranu Kalhanta i zatražio da imenuje žrtvu. Kalhant nije mogao odmah da odgovori i povukao se na deset dana, pa najzad, pošto ga je, bez sumnje, podmitio Odisej, uđe u šator gde je zasedao Savet i pokaza na mene. Svi prisutni pozdraviše taj izbor, svaki sa olakšanjem u srcu što ga je mimoišla nesreća, a mene okovaše. Međutim podiže se povoljan vetar, te moji drugovi žurno porinuše brodove u more, i u gužvi koja nastade ja uspeh da pobegnem.«

g) Tako se Prijam prevari i prihvati Sinona kao roba pokajnika te naredi da mu se skinu okovi. "Pričaj nam sada šta znaš o ovom konju", reče ljubazno Prijam. Sinon objasni kako su Grci proigrali Ateninu pomoć, od koje su toliko zavisili, onda kad su Odisej i Diomed ukrali Paladijum iz Hrama. Čim su sliku doneli u logor, iz nje tri puta suknu plamen, a udovi se orosiše vlagom u znak Boginjinog gneva. Zbog toga je Kalhant savetovao Agamemnonu da otplovi kući i prikupi u Grčkoj nove snage za pohod pod boljim auspicijama, a da ostavi konja na poklon Ateni ne bi li joj ublažio gnev. "Zašto su napravili tako velikog konja?" upita Prijam. Sinon, koga je Odisej dobro poučio šta da kaže, odgovori: "Da ne biste mogli da ga unesete u grad. Kalhant je prorekao da će vas Atena uništiti ako prezrete sveti predmet, ali ako on ikada uđe u Troju, vi ćete ojačati i ovladaćete svim snagama Azije, poći u pohod na Grčku i pokoriti Mikenu."[7]

h) "Sve su to laži", vikao je Laokoont, "i zvuče kao da ih je izmislio Odisej. Ne veruj mu, Prijame!" On još dodade: »Molim te, gospodaru, dozvoli mi da prinesem bika na žrtvu Posejdonu. Kad se vratim, nadam se da ću videti drvenog konja u pepelu.« Treba objasniti da su Trojanci kamenovali svog Posejdonovog sveštenika pre devet godina i da su odlučili da ga ne zamenjuju dok se ne približi kraj ratu. Sada su kockom izabrali Laokoonta da umilostivi Posejdona. On je već bio sveštenik u hramu Apolona Timbrajskog, koga je razgnevio zato što se oženio i izrodio decu uprkos zakletvi i celibatu, a posebno zato što je sa svojom ženom Antiopom uživao u ljubavi pred samim božjim likom.[8]

i) Laokoont se povuče da odabere žrtvu i spremi oltar, a Apolon, da bi objavio skoru propast Troje, posla dve ogromne morske zmije, Porka i Heriboju, ili Kurisija ili Periboja, i one požuriše sa Teneda i Kalidskih ostrva prema Troji.[9] Izađoše na obalu, pa se obaviše oko udova Laokoontovih sinova blizanaca, Antifanta i Timbraja, koga neki zovu Melant, i ugušiše ih. Laokoont pritrča da ih spase, ali i sam nađe smrt. Zmije zatim otpuzaše do tvrđave, gde se jedna sklupča pored Ateninih nogu, a druga skloni iza njenog štita. Neki, međutim, kažu da je samo jedan od Laokoontovih sinova ubijen i da je umro u hramu Apolona Timbrajskog a ne pred Posejdonovim oltarom, a drugi da je sam Laokoont izbegao smrt.[10]

j) Ovaj strašni predznak Trojanci protumačiše kao potvrdu da je Sinon govorio istinu. Prijam je sasvim pogrešno shvatio da je Laokoont kažnjen zato što se bacio kopljem na konja, a ne zato što je uvredio Apolona. On odmah posveti konja Ateni, pa iako su se Ajnejeve pristalice u strahu odmah povukle u svoje šatore na planinu Ida, skoro svi Prijamovi Trojanci počeše da slave pobedu gozbama i veseljem. Žene nabraše cveća na obalama reka, ukrasiše konjsku grivu i prostrše ćilim ruža oko kopita konja.[11]

k) Međutim, u trbuhu konja Grci su drhtali od straha, a Epej je tiho plakao, izbezumljen od užasa. Samo Neoptolem nije pokazivao nikakvo uzbuđenje, čak ni onda kad je vrh Laokoontovog koplja, probivši dasku, skoro dotakao njegovu glavu. S vremena na vreme on je navaljivao na Odiseja da izda naređenje za napad, jer je Odisej bio vođa — i stezao je pretećі džilit i dršku mača. Ali Odisej nije popuštao. Pred veče Helena izađe iz dvora da prošeta i obiđe tri puta oko konja, tapšući ga po sapima, i zabavljaše Dejfoba, koji je bio sa njom, naizmenično podražavajući čas Grke čas glasove njihovih žena. Menelaj i Diomed, koji behu pritešnjeni u sredini pored Odiseja, jedva izdržaše da ne iskoče kad začuše kako ih zove po imenu, ali Odisej ih obuzda. Videći kako Antilej samo što nije progovorio, Odisej mu usta zapuši rukom, a neki kažu da ga je zadavio.[12]

i) Te noći, premoreni gozbama i veseljem, Trojanci čvrsto zaspaše, tako da čak ni lavež pasa nije remetio tišinu. Ali Helena je ležala budna i jasno okruglo svetlo sijalo je iz njene sobe kao znak Grcima. O ponoći, baš pre nego što je izašao polumesec sedmog dana u godini, Sinon se iskrade iz grada da zapali baklju na Ahilejevoj grobnici, a Antenor zamaha buktinjom.[13] Agamemnon, odgovarajući na te signale, zapali jelove grane na pramcu svog broda koji je krstario na nekoliko dometa strele od obale i sva se flota uputi obali. Antenor pažljivo priđe konju i tihim glasom saopšti da je sve u redu, a Odisej naredi Epeju da otvori vrata.[14]

m) Prvi iskoči Ehion, Portejev sin, pade i slomi vrat. Ostali siđoše Epejevim lestvicama od konopaca. Jedni potrčaše da otvore kapije vojnicima koji su se iskrcali, drugi odmah posekoše stražare koji su čuvali tvrđavu i dvor; Menelaj je mislio samo na Helenu, te potrča pravo njenoj kući.[15]

1 Higin: Fabula 108; Ceces: O Likofronu 219: Epitome V, 14;

2 Euripid: Trojanke 10; Diktij sa Krete I, 17; Stesihor, navodi ga Eustatije uz Homera, str. 1323: Atenaj: X, str. 457; Homer: Ilijada XXIII, 665; Ceces: O Likofronu 930; Hesihije sub Epeius;
3. Homer: Odiseja VIII, 493; Apolodor: Epitome V, 14—15;
4 Ceces loc. cit.; i Posthomerica 641—50; Kvint Smirnjanin: Posthomerica XII, 314—35; Apolodor: Epitome V, 14; Mala Ilijada, navodi je Apolodor: loc. cit.; Higin: loc. cit.;
5. Apolodor: Epitome V, 14—15; Ceces: O Likofronu 344;
6. Vergilije: Ajneida II, 13—249; Lesho: Mala Ilijada; Ceces: O Likofronu 347; Apolodor: Epitome V, 16—17; Higin: Fabula 135;
7. Vergilije: loc. cit.;
8. Euforion, navodi ga Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 201; Higin: loc. cit.; Vergilije: loc. cit.;
9 Apolodor: Epitome V, 18; Higin: loc. cit.; Ceces: loc. cit.; Lisimah, navodi ga Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 211;
10. Tesandar, navodi ga Servije uz Vergilijevu Ajneidu: loc. cit.; Higin: loc. cit.; Kvint Smirnjanin: Posthomerica XII, 444—97; Arktin iz Mileta: Propast Troje; Ceces: loc. cit.; Vergilije: loc. cit.;
11 Homer: Odiseja VIII, 504; Apolodor: Epitome V, 16—17; Arktin iz Mileta: ibid.; Lesho: loc. cit.; Trifiodor: Propast Troje 316 1 340—4;
12. Homer: Odiseja XI, 523—32 i IV, 271—89; Trifiodor: Propast Troje
13. Trifiodor: Propast Troje; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 255; Lesho: loc. cit.; navodi ga Ceces: O Likofronu 344; Apolodor: Epitome V, 19;
14. Vergillje: Ajneida II, 256; Higin: Fabula 108; Apolodor: Epitome V, 20; O Likofronu 340;
15. Apolodor: loc. cit.

*

1. Klasični komentatori Homera nisu bili zadovoljni pričom o drvenom konju. Oni su pravili različite pretpostavke; da su Grci upotrebili mašinu u obliku konja za rušenje zidina (Pausanija: I, 23, 10; da je Antenor pustio Grke u Troju na arkapiju na kojoj je bio naslikan konj; da je konj bio znak raspoznavanja kod Grka kako bi mogli razlikovati svoje od neprijatelja u pomrčini i zbrci; da je posle predaje Troje neprijatelju proročište zabranilo pljačku i nasilje u kućama koje su bile obeležene znakom konja, pa su tako dom Antenora i drugih bile pošteđene; da je Troja pala pod pritiskom konjice; da su se Grci, pošto su spalili svoj logor, sakrili iza gore Hipije ("od konja").

2. Vrlo je verovatno da je Troja napadnuta nekom vrstom drvene tvrđave obložene mokrim konjskim kožama kao zaštitom protiv zapaljivih džilita. Tu tvrđavu su pomerali prema dobro poznatom slabo branjenom — zapadnom platnu, koje je zidaoAjak (vidi 158, 8). Ali to teško može da objasni priču da su grčke vođe bile skrivene u konjskom "trbuhu". Možda su Homeridi to izmislili kako bi objasnili u njihovo vreme nerazumljivu ikonu koja je prikazivala grad utvrđen zidinama, kraljicu, svečani skup, i svetoga kralja kako se ponovo rađa s glavom koja se pomalja iz kobile, svete životinje i kod Trojanaca (vidi 48, 3) i kod Ajakida (vidi 81, 4). Drvena kobila načinjena od jelovine, drveta rođenja (vidi 51, 5), mogla je služiti za obred, kao što je drvena krava igrala određenu ulogu u braku Minoja i Pasifaje (vidi 88, e). Borba između Odiseja i Antijela verovatno je izvedena po ikoni što je prikazivala blizance kako se svađaju u majčinoj utrobi (vidi 73, 2)?

3. Priča o Laokoontovim sinovima podseća na priču o dve zmije koje su obavile Herakla (vidl 119, 2). Prema nekim verzijama, njih je smrt zadesila u Apolonovom svetilištu, a sam je Laokoont, kao Amfitrion, izbegao nepovređen. Zmije su, u stvari, samo čistile uši dečacima kako bi im dale proročku moć. »Antifant« treba da znači »prorok« — "onaj koji govori umesto Boga".

4. U božanskim okvirima rat se vodio između Afrodite, trojanske Boginje mora, i Posejdona, grčkog Boga mora (vidi 169, 1) — zato je Prijam i ukinuo Posejdonovo sveštenstvo.

5. Kipovi koji se znoje bili su česta pojava posle pada Troje; rimski Bogovl su kasnije prisvojili taj znak kao upozorenje na svoje negodovanje, pa je to prešlo i na katoličke svece koji su ih zamenili.

6. U ranijoj sagi Epejeva hrabrost se ironično pripisivala razmetljivcima, a od razmetljivca do kukavice samo je jedan korak (vidi 88, 10).

168 PROPAST TROJE

Odisej je izgleda obećao Hekabi i Heleni da će poštedeti svakog ko ne bude pružao otpor. Ali Grci su tiho nastupali ulicama obasjanim mesečinom, prodirali u nezaštićene kuće i klali zaspale Trojance. Hekaba se sklonila sa svojim kćerima pod staro lovorovo drvo kraj Zeusovog oltara u dvorištu palate i tu zadržala i Prijama da ne odjuri u vrtlog bitke. »Ostani s nama, gospodaru moj, na ovom sigurnom mestu«, molila je ona. »Ti si suviše slab i star za bitku.« Prijam je poslušao gunđajući, dok njihov sin Polit ne protrča pored njih gonjen od Grka koji mu behu za petama, i pade proboden pred njihovim očima.[1] Proklinjući Neoptolema, koji Politu beše zadao smrtni udarac, Prijam hitnu bezuspešno mač na njega; posle toga su ga odmah svukli sa stepenica oltara crvenih od Politove krvi i iskasapiše ga na pragu njegovog sopstvenog dvora. Ali Neoptolem nije zaboravio svoju sinovsku dužnost i odvuče truplo na Ahilejev grob, gde ga ostavi da trune, obezglavljeno i nepokopano.[2]

b) Za to vreme Odisej i Menelaj se uputiše Dejfobovoj kući i tu se upletoše u najkrvaviju od svih svojih bitaka, iz koje izađoše kao pobednici zahvaljujući samo Ateninoj pomoći. Koji je od njih dvojice ubio Dejfoba ne zna se tačno. Neki čak kažu da mu je sama Helena zabila nož u leđa; taj čin, kao i izgled njenih nagih grudi, tako je oslabio Menelajevu volju da je odstranio mač i sklonio je na brod, iako se bio zakleo da »ona mora umreti«. Dejfobovo telo svirepo iskasapiše, ali mu je kasnije Ajnej podigao spomenik na rtu Rojtej.[3] Odisej je video Glauka, jednog od Antenorovih sinova, kako trči niz ulicu bežeći od Grka koji su ga pomamno gonili. On se ispreči i istovremeno spase Glaukovog brata Helikaona, koji je bio teško ranjen. Menelaj zatim obesi leopardovu kožu na vrata Antenorove kuće kao znak da je treba poštedeti.[4] Antenor, njegova žena Teana i njegova četiri sina, mogli su slobodno da se kreću i da ponesu sva svoja dobra sa sobom; nekoliko dana kasnije oni su otplovili Menelajevim brodom i prvo se nastanili u Kireni, zatim u Trakiji, i najzad u Henetiki na Jadranu.[5] Henetika je tako nazvana zato što je Antenor preuzeo komandu nad nekim izbeglicama iz paflagonijske Atene, čiji je kralj Pilajmen pao pod Trojom i poveo ih u uspešan rat protiv Eugenija iz severne italijanske ravnice. Luka i oblast gde su se iskrcali dobili su ime »Nova Troja«, a oni su sada poznati kao Venecijanci. Za Antenora se priča da je osnovao i grad Padovu.[6]

c) Po Rimljanima, Grci su od trojanskih porodica poštedeli još jedino Ajnejevu. I on je, kao i Antenor, u poslednje vreme radio na tome da se Helena vrati Grcima i da se zaključi pravedan mir; kad ga je Agamemnon video kako nosi starog Anhisa na leđima i ide prema dardanskoj kapiji ne osvrćući se unaokolo, zapovedi da niko ne sme dirati tako primernog i pobožnog sina. Neki, međutim, kažu da je Ajnej bio u Frigiji kada je grad pao.[7] Drugi, opet, da je branio Troju do kraja, pa se zatim povukao u Pergamsku tvrđavu i posle dva dana hrabrog otpora najzad poslao svoje ljude po mraku na planinu Idu i došao za njima čim je mogao sa svojom porodicom, blagom i svetim ikonama, i da je, pošto su mu Grci ponudili častan mir, prešao na tračanski Pelen i umro tamo ili u jadranskom Orhomenu. Ali Rimljani kažu da je lutao po Lacijumu, osnovao grad Lavinium i, poginuvši u borbi, otišao na nebo. Ali to su samo priče: istina je da ga je Neoptolem poveo sa sobom kao zarobljenika na brod, što beše najčasnija nagrada za svakog Grka, i da ga je čuvao radi otkupa koji su Dardanci platili.[8]

d) Helikaonova žena Laodika (koju neki zovu Telefovom ženom) uživala je u ljubavi sa Atinjaninom Akamantom kad je kao Diomedov izaslanik pre deset godina bio u Troji i tajno mu rodila sina Munita. Njega je odgajila Helenina robinja Ajtra — Tesejeva mati — prema tome, dečakova baba. Za vreme pada Troje, dok je Laodika stajala u svetilištu Troje pored grobova Kila i Munipa, zemlja se otvorila i progutala je na očigled svih.[9]

e) Ajtra, sva zbunjena, pobegne sa Munitom u grčki logor, gde Akamant i Demofont prepoznaše u njoj svoju davno izgubljenu babu, za koju su se zakleli da će je ili spasti ili otkupiti. Demofont odmah priđe Agamemnonu i zatraži dozvolu da je vrati u otadžbini, zajedno sa njenom drugaricom zarobljenicom, Pejritojevom sestrom. Atenjanin Menestej podrža njihovu molbu pa, kako je Helena često pokazivala da ne voli Ajtru gazeći je po glavi i čupajući je za kosu, Agamemnon pristade pod uslovom da se Demofont i Akamant odreknu daljeg udela u deobi pljačke. Na nesreću, Akamant, vraćajući se u domovinu, svrati u Trakiju i tamo se iskrca sa Munitom, koga tu ujede zmija te odmah umre.[10]

f) Čim je počelo ubijanje po Troji, Kasandra je pobegla u Atenin hram i pribila se uz njen drveni lik koji se nalazio na mestu Paladijuma. Tu je nađe Mali Ajant i pokuša da je odvuče, ali je ona tako čvrsto zagrlila lik da je morao i njega da odnese u harem koji je postao zajednička sudbina svih trojanskih žena. Međutim Agamemnon zatraži Kasandru kao posebnu nagradu za svoje zasluge, a Odisej mu učtivo saopšti da je Ajant u svetilištu silovao Kasandru i da zato lik drži oči okrenute k nebu od užasa.[11] Tako Kasandra pripade Agamemnonu kao nagrada, dok Ajant navuče na sebe mržnju cele vojske; kad su Grci bili spremni za povratak, Kalhant upozori Savet da se Atena mora umilostiviti zbog uvrede koju su naneli njenom svetilištu. Da zadovolji Agamemnona, Odisej predloži da kamenuju Ajanta, ali Ajant pobeže u svetilište Ateninog oltara, gde se zakleo najsvetijom zakletvom da je Odisej lagao kao i uvek; ni Kasandra nije zahtevala da mu se sudi zbog otmice. Ipak Kalhantovo proročanstvo nije smelo da se zanemari; zato je Ajant izrazio žaljenje što je pokrenuo lik i ponudio se da okaje greh, ali ga smrt preteče. Brod kojim je krenuo za Grčku udario je o Girajske stene. Kad je uspeo da se dočepa obale, Posejdon trozupcem razbi stenu i on se udavi; neki kažu i da ga je Atena udarila gromom koji je pozajmila od Zeusa. Tetida ga je sahranila na ostrvu Mikon; njegovi zemljaci su cele te godine nosili crninu u znak žalosti, a posle su jedanput godišnje puštali u more lađu sa crnim jedrom, natovarenu poklonima, i spaljivali je u njegovu čast.[12]

g) Atenin se gnev tada sruči na zemlju opuntske Lokride, a Delfisko proročište dade na znanje bivšim Ajantovim podanicima da se neće osloboditi gladi i boleština ako hiljadu godina ne budu, godišnje jedanput, slali u Troju po dve devojke. Stotinu domova iz Lokride preuze na svoja pleća taj teret kao znak svog plemenitog porekla. Oni su birali devojke kockom i iskrcavali ih usred noći, i to svaki put u drugo godišnje doba; s njima su išli rođaci koji poznaju zemlju, kako bi mogli da ih neopaženo provedu do Ateninog svetilišta. Kad bi Trojanci uhvatili te devojke, oni bi ih kamenovali i spaljivali kao izrode zemlje, a pepeo im bacali u more; ali čim bi se domogle svetilišta, niko im ništa nije mogao. U svetilištu su im podsecali kose i oblačili u košulje kakve nose robinje, te su dane provodile radeći poslove robova, dok ih novodošle ne oslobode tih dužnosti. Pre mnogo godina dogodilo se da su Trarijani osvojili Troju i tom prilikom pobili sveštenice iz Lokride, pa Lokriđani odlučiše da više ne šalju devojke, smatrajući da je time i kazna prestala da važi; ali glad i boleština navališe na Lokridu takvom žestinom da oni brže-bolje obnoviše stari običaj, ali na drugi način. Otada su devojke dospevale u Atenino svetilište podzemnim prolazom, s tajnim ulazom koji nije bio mnogo udaljen od zidina vodeći u blatnjavi odvodni kanal kojim su se Odisej i Diomed prikrali kad su ukrali Paladijum. Trojanci nisu nikako mogli da otkriju kako devojke uspevaju da uđu, nikada ne znajući koje noći treba da stigne oslobođenje, tako da su ih veoma retko hvatali, i to uvek samo slučajno.[13]

h) Posle pokolja Agamemnonovi ljudi pređoše na pljačku, spališe Troju, podeliše plen, razoriše zidine i prineše cele žrtve paljenice svojim bogovima. Savet je raspravljao izvesno vreme o tome šta treba učiniti sa maloletnim Hektorovim sinom Astianaktom, koga su drukčije zvali još i Skamandrije; kad je Odisej preporučio da se potajno pobiju Prijamovi naslednici, Kalhant odredi detinju sudbinu proričući da će, ako ostane živ, osvetiti svoje roditelje i svoj grad. Iako su se ostali prinčevi ustezali da ubiju maloletno dete, Odisej ga dobrovoljno baci sa tvrđave.[14] Neki kažu da je Neoptolem, kome je kao plen pripala Hektorova udovica Andromaha, dohvatio Astianakta iz njenog naručja i da ga je, ne bi li izvršio nalog koji je obnarodovao Savet, uhvatio za jednu nogu, zavitlao oko glave i bacio na stenu, daleko dole ispod sebe.[15]

Drugi opet kažu da je dete skočilo sa zida u trenutku kad je Odisej izricao Kalhantovo proročanstvo i prizivao bogove da odobre svirepi obred.[16]

i) Savet je raspravljao i o sudbini Poliksene. Ležeći na umoru, Ahilej je molio da je žrtvuju na njegovom grobu i češće se javljao u snu Neoptolemu i drugim vojskovođama, preteći da će vetrovima zadržavati brodove u Troji dok ne ispune njegov zahtev. Čuo se i glas sa groba kako se žali: »Nepravedno je da se meni ne dodeli nikakav plen!« Pojavio se i duh na predgorju, naoružan zlatnim oružjem, koji je vikao: »Kuda ćete, Grci? Zar ćete ostaviti moj grob ne odavši mu poštovanje?«[17]

j) Kalhant objavi da Poliksena može biti žrtvovana Ahileju, koji ju je voleo. Agamemnon se protivio, navodeći kao razlog da je već proliveno mnogo krvi, i starih i mladih, i dece i ratnika, da bi se ublažila Ahilejeva osveta, i da mrtvi, ma kako slavni bili, za života nemaju prava na žive žene. Ali su Demofont i Akamant, kojima je uskraćen ravnopravan udeo u plenu, pronosili glasove da Agamemnon time brani samo svoj lični interes, želeći da ugodi Polikseninoj sestri Kasandri ne bi li mu što pre pala u zagrljaj. Oni su glasno pitali: »Šta zaslužuje veće poštovanje, Ahilejev mač ili Kasandrina postelja?« Osećajući da nije u pravu, a i po Odisejevom nagovoru, Aga-memnon najzad popusti.[18]

k) Savet je dao uputstva Odiseju da dovede Poliksenu i pozvao Neoptolema da činodejstvuje kao sveštenik. Ona je žrtvovana na Ahilejevom grobu, pred svom vojskom što se žurila da joj priredi pogreb sa počastima; posle toga se namah diže vetar povoljan za plovidbu.[19] Ali neki kažu da je grčka flota već stigla u Trakiju kad se pojavio Ahilejev duh, preteći suprotnim vetrovima, i da su mu tek onda žrtvovali Poliksenu.[20] Drugi beleže da je ona svojevoljno otišla na Ahilejev grob, pre nego što je Troja pala, i da se bacila na isukani mač ne bi li na taj način ispaštala za zlo koje mu je nanela.[21]

l) Iako je Ahilej ubio Polidora, Prijamova i Laotejina sina, najmlađe i najvoljenije Prijamovo dete, ipak je jedan kraljević pod istim imenom i dalje živeo. To beše Prijamov i Hekabin sin i njega poslaše u trački Hersones njegovoj tetki Ilioni, ženi kralja Polimnestora, i ona ga je gajila. Iliona je postupala sa Polidorom baš kao da je rođeni brat njenog sina Dejfila, koga je rodila Polimnestoru. Agamemnon je sledio Odisejevu politiku uništenja svih Prijamovih naslednika te posla glasnike Polimnestoru sa porukom da mu daje Elektru za ženu i miraz u zlatu ako mu preda Polidora. Polimnestor prihvati mito, ali pošto nije mogao da ubije dete za koje se zakleo da će ga štititi, umesto njega ubi svog sina Dejfila u prisustvu glasnika koji se vratiše prevareni. Polidor nije znao tajnu svog porekla, ali je video da je on razlog što se Iliona otuđila od Polimnestora, te ode u Delfe i upita Pitonku: »Šta to zadaje bol mojim roditeljima?« Ona odgovori: »Beznačajno je to što me pitaš kad ti je grad pretvoren u pepeo, otac iskasapljen a majka zarobljena.« On se vrati u Trakiju veoma zabrinut, ali ne zateče nikakve promene od svog odlaska. »Zar je moguće da se Apolon prevario?« pitao se on u čudu. Iliona mu reče istinu, a on, užasnut što je Polimnestor ubio svoje rođeno dete zbog zlata i obećanja da će dobiti novu kraljicu, prvo ga oslepi, a potom poseče.[22]

m.) Drugi kažu da su Grci Polimnestoru zapretili ratom do uništenja ako im ne preda Polidora, i da su, kad je najzad pristao, odveli dečaka u svoj logor i predložili Prijamu da ga zameni za Helenu. Pošto je Prijam odbio da razgovara o tom predlogu, Agamemnon riaredi da se Polidor kamenuje pod zidinama Troje, a zatim posla Polidorovo telo Heleni sa porukom: »Pokaži ovo Prijamu, i pitaj ga da li se sad kaje zbog svoje odluke.« To je bila svirepa zloba, jer se Prijam beše zakleo da neće predati Helenu dokle god se ona bude nalazila pod zaštitom Afrodite, a bio je spreman da otkupi Polidora bogatim gradom Antandrom.[23]

n) Odisej je dobio Hekabu kao plen. i poveo je u trački Hersones, gde ona obasu strašnim optužbama Odiseja i ostale Grke zbog varvarstva i verolomstva, da im nije ostalo ništa drugo nego da je ubiju. Njen duh uze oblik jedne od onih strašnih crnih utvara koje su pratile Hekatu, skoči u more i otpliva prema Helespontu; mesto na kome je sahranjena prozvaše »Kučkin grob«.[24] Drugo tumačenje ove priče kaže da je Hekata, posle žrtvovanja Poliksene, našla mrtvo Polidorovo telo izbačeno na obalu mora. Polidora je ubio Hekabin zet Polimnestor zbog zlata kojim je Prijam plaćao troškove oko njegovog vaspitanja. Ona pozva Polimnestora obećavši da će ga povesti do tajne riznice sakrivene u ruševinama Troje, a kad se on približi sa svoja dva sina, ona izvadi nož iz nedara, ubi oba dečaka a Polimnestoru iskopa oči; to je bio izraz njenog lošeg raspoloženja, a Agamemnon joj oprosti, imajući u vidu njene godine i njenu nesreću. Tračanski

plemići su hteli da se osvete Hekabi strelama i kamenjem, ali ona se pretvori u kučku po imenu »Majra« i poče da trči unaokolo tužno zavijajući, tako da oni zbunjeni odustaše.[25]

o) Neki kažu da je Antenor osnovao novo trojansko kraljevstvo ria ruševinama starog. Drugi da je Astianakt ostao živ i postao kralj Troje posle odlaska Grka i da ga je, pošto su ga Antenor i njegovi saveznici proterali, Ajnej vratio na presto. Njega je ipak nasledio Ajnejev sin Askanije, kao što je stajalo u proročanstvu. Ali bilo kako bilo, nova Troja ne beše ni senka staroj.[26]

1. Apolodor: Epitome V, 21; Euripid: Hekaba 23; Vergilije: Ajneida II, 506—57;
2. Lesho: Mala Ilijada, navodi ga Pausanija: X, 27, 1; Vergilije: loc; cit.; Apolodor: loc. cit.; Euripid: Trojanke 16—17;
3. Homer: Odiseja VIII, 517—20; Apolodor: Epitome V, 22; Higin: Fabula 240: Pausanija: V, 18, 1; Lesho: Mala Ilijada, navodi ga sholijast uz Aristofanovu Lisistratu 155; Vergilije: Ajneida VI, 494; Diktij sa Krete: V, 12;
4. Apolodor: Epitome V, 21; Homer: Ilijada III, 123; Lesho: Mala Ilijada, navodi ga Pausanija: X, 26, 3; Servije o Vergilijevoj Ajneidi I, 246: Sofokle: Osvajanje Troje, navodi ga Strabon: XIII, 1, 53;
5. Pausanija: X, 27, 2; Pindar: Pitijske ođe V, 82; Servije o Vergilijevoj Ajneidi I, 246; Strabon: XIII, 1, 53;
6. Livije: I, 1; Servije o Vergilijevoj Ajneidi I, 246;
7. Livije: loc. cit.; Apolodor: Epitome V, 21; Dionis iz Halikarnasa: I, 48;
8. Dionis iz Halikarnasa: I. 48, 49 i 64; Ajlijan: Varia istoria III, 22; Higin; Fabula 254; Strabon: XIII. 608; Pausanija: VIII, 12, 5; Vergilije: Ajneida. passim; Plutarh: Romul 3; Livije: I, 2; Lesho: Mata Ilijada, navodi ga Ceces: O Likofronu 1268;
9. Higin: Fabula 101; Homer: Ilijada III, 123—4; Ceces: O Likofronu 495 i 314; Apolodor: Epitome V, 23;
10. Sholijast uz Euripidove Trojanke 31; Apolodor: Epitome V, 22; Lesho: Mala Ilijada, navodi ga Pausanija: X, 25, 3; Higin: Fabula 243; Pausanija: V, 19, 1; Dio Hrisostom: Besede XI, 1, str. 179, izd. Dindorff; O Likafronu 495; Partenije: Ljubavne priče 16;
11. Arktin iz Mileta: Propast Troje; Vergilije: Ajneida II, 406; Apolodor: loc. cit.; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XIII, 66;
12. Ceces: O Likofronu 365; Apolodor: Epitome V, 23; Pausanija: X, 31, 1; I, 15, 3 i X, 26, 1; Homer: Odiseja IV, 99;
13. Higin: Fabula 116; Sholijast uz Homerovu Ilijadu XIII, 66; Likofron: 1141—73, sa Cecesovim sholijama: Polibije XII, 5; Plutarh: O sporosti božanske pravdc XII- Strabon: XIII, 1, 40; Ajlijan: Varia Historia, Fragmenat 47; Ajnej Taktik: XXXI, 24;
14. Homer: Ilijada VI, 402; Apolodor: loc. cit.; Euripid: Trojanke 719; Higin: Fabula 109; Servije o Vergilijevoj Ajneidi II, 457; Trifiodor: Propast Troje 644—6;
15. Apolodor: loc. cit.; Lesho: Mata Ilijada, navodi ga Ceces: O Likofronu 1268; Pausanija: X, 25, 4;
16. Seneka: Troades 524 1 1063;
17. Servije o Vergilijevoj Ajneidj III, 322; Ceces: O Likofronu 323: Kvint Smirnjanin: Posthomerica XIV, 210—328; Euripid: Hekaba 107;
18. Servije o Vergilijevoj Ajneidi: loc. cit.; Euripid: loc. cit.;
19. Euripid: Hekaba 218 l 251—82:
20. Ovidije: Metamorfoze XIII, 439; Pausanija: X, 25, 4;
21. Filostrat: Heroika XIX. 11;
22. Homer: Ilijada XXII, 48 i XX. 407; Higin: loc. cit.; 1 240;
23. Diktij sa Krete: II, 22 1 27; Servije o Vergilijevoj Ajneidi III, 6;
24. Apolodor: loc. cit.; Higin: Fabula 111; Diktij sa Krete: V, 16; Ceces: O Likofronu 1176;
25. Euripid: Hekaba; Ovidije: Metamorfoze XIII. 536;
26. Diktij sa Krete: V, 17; Abant, navodi ga Servije uz Vergilijevu Ajneidu IX, 264; Livije: I, 1.

*

1. Odisejevo razborito postupanje prema otpadnicima kao što su Antenor i Kalhant u oprečnosti je sa izdajstvom svojih čestitih drugova Palameda, Velikog Ajanta i Diomeda i s njegovim svirepim postupcima prema Astianaktu, Polidoru i Polikseni; ali pošto su Julije Cezar i Avgust tvrdili da vode poreklo od Ajneja, takođe izdajice, koga je Odisej poštedeo, a koji je u Rimu smatran kao uzor pobožnosti — satirični elementi za savremenog čitaoca nisu sačuvani. Šteta je što nisu sačuvani tačni izrazi kojima je Hekaba grdila Odiseja, jer su oni, mora biti, izražavali iskrena osećanja; ali njeno preobraćanje u kretsku Hekatu, Majru, ili Skilu, morsku kuju (vidi 16, 2; 91, 2; i 170, t) ukazuje da je on smatrao da su te kletve imale uticaja i da kraljevstva osnovana na varvarstvu i bezverju nikada nisu mogla da napreduju. Majra je bila Skilin amblem na nebesima, Manja pseća zvezda, i kad se ona pojavljivala, u Maratonu na Atici su prinošene ljudske žrtve, od kojih je čuvena bio kralj Ikarije (vidi 79. 1), čijom se kćeri Odisej oženio i čiju bi sudbinu, prema tome, morao i on doživeti u prvobitnom mitu (vidi 159, b).

2. Dobro poznati slučaj lokridskih devojaka je najneobičniji događaj u grčkoj istoriji, pošto su najmerodavniji mitografi odbacili optužbu da je Mali Ajant silovao Kasandru kao Odisejevu laž, i pošto je jasno da su Lokriđanke dobile pristup u Troju na osnovu građanske časti, a ne po kazni. Trojanci su činili istinske napore da ih se oslobode, ako je verovati priči Ajneja Taktika — on raspravlja o opasnosti građenja gradova sa tajnim ulazima koji kaže da kad bi ih uhvatili, postupali bi sa njima kao sa »onima koji kaljaju zemlju«, a ako bi uspele da se uvuku unutra, kao sa robovima. Mali Ajant je bio sin lokridskog Ojleja, a Ojlejev otac je bio jedan od trojanskih ratnika kog je ubio Agamemnon (Ilijada XI, 9, 3). Ojlejevo ime je prastari oblik od »Ilus«; a Prijamov Ilij su, izgleda, delom naselili Lokriđani prehelenskog plemena Lelega (Aristotel: Fragment 560; Dionis iz Halikarnasa: I, 17; Strabon: XIII, 1, 3 i 3, 3). Oni su dali ime lokridskoj planini Frikon koja se kasnije zvala Kima, i uživali su nasledno pravo da daju sveštenice Atene (vidi 158, 8). Ovim svojim pravom koristili su se još dugo posle trojanskog rata, kad je grad izgubio svoju političku moć i postao samo cilj sentimentalnih putovanja. Trojancima je to pravo bilo veoma mrsko, jer su Lokriđane smatrali svojim prirodmm neprijateljima.

3. Prokletstvo čija je moć trajala hiljadu godina okončalo se oko 264. god. pre nove ere — što bi odgovaralo homerskom datumu trojanskog rata, iako ga Eratosten stavlja sto godina kasnije. Odisejev tajni kanal je otkriven u ruševinama Troje i Valter Lif ga je opisao u svojoj Troji: Studija o Homerskoj geografiji (London, 1912, str. 126—44). Ali zašto je Teana postala izdajnica i predala Paladijum? Verovatno zato što je bila Lokriđanka — Teana je ime čuvene pesnikinje iz Epizefirske Lokride — ona se ili nije slagala sa Prijamovom antilokridskom trgovačkom politikom ili je znala da Troja mora pasti, pa je želela da lik bude sklonjen na sigurno mesto pre nego što ga se dočepa Agamemnon. Homer je smatra kćerkom Tračanina Kiseja, a u Trakiji je postojala bar jedna kolonija Lokriđana, naime Abdera (vidi 130, c). Kao Lokriđanka, Teana je međutim računala poreklo po majčinoj lozi (Polibije: XII, 5, 6), pa se verovatno prezivala Kiseida, »bršljan-žena«, u čast Atene, čiji je glavni praznik padao u doba meseca bršljana (vidi 52, 3).

4. Sofokle, u Argumentu za svoga Ajanta, pominje da su se Odisej i Ajant posvađali oko Paladijuma posle pada Troje; ali to mora da je bio Mali Ajant, jer se Veliki Ajant već ubio. Možemo, dakle, pretpostaviti da nije Diomed vodio Odiseja tajnim prolazom, već Mali Ajant, i da su, uz pristanak njegove zemljakinje Teane, uzeli Paladijum; da je Odisej optužio Malog Ajanta da je grubo stavio ruku na nelokridsku sveštenicu koja se beše obisnula o kip što im je Teana pomogla da pomaknu; i da je posle Ajant, dok je priznavao svoju grešku, objašnjavao da je postupao najnežnije moguće u takvoj prilici. Tim događajem bi se moglo objasniti zašto su Trojanci vekovima pokušavali da odstrane devojke iz Lokride koje su htele da povrate svoje pravo da budu sveštenice u Troji, i to su prikrivale svojim neprestanim dolascima tobože radi pokore za Ajantov zločin, iako je njega Atena po kratkom postupku kaznila udarom groma. Isto se može objasniti i zašto su Trojanci prema devojkama postupali kao sa izmećarkama. Odisej je, verovatno, nastojao

da prati Maloga Ajanta u tvrđavu na osnovu toga što je bio potomak Zakinta, pretka po kome su se njegovi podanici zvali Zakintovci, a Zakint se ubrajao među ranije trojanske kraljeve.

5. To bi, opet, moglo da objasni zašto Hekaba nije odala Odiseja Trojancima kad je ušao u grad kao uhoda. Za nju isto tako kažu da je »Kisejeva kći«; možda je i ona bila Lokrišanka iz Trakije, pa, prema tome, takođe u dosluhu sa Ajantom zbog Paladijuma? Hekaba nije imala razloga da voli Odiseja i povod da mu pomogne u bekstvu mogao je biti jedino strah da je ne oda Trojancima. Odisej se, nema sumnje, krišom izvukao kroz kanal, a nije, kao što se hvalisao, izašao na kapiju »pošto je pobio mnoge Trojance«. On je, po svoj prilici, zahtevao staru Hekabu kao svoj deo ratnog plena zbog toga što je ona bila očevidac svega što se odigravalo oko Paladijuma, te je hteo da joj zapuši usta. Izgleda, ipak, da je sve ispričala pre nego što je umrla.

6. Jedan od osnovnih razloga za trojanski rat (vidi 158, r i 360, b) bila je Telamonova otmica Prijamove sestre Hesione, majke Velikog Ajanta, pa prema tome i rođake Maloga Ajanta; to ukazuje na dugotrajan sukob između Prijama i Lokrišana iz Grčke. Patroklo, koji je Trojancima naneo toliko gubitaka, i sam je bio Lokrišanin, pošto kažu da mu je Abder bio brat. Značenje imena Astianakt (»kralj grada«) i ozbiljnost s kojom se raspravljalo o njegovoj smrti ukazuju da je ikona po kojoj je priča izvedena predstavljala obredno prinošenje deteta na žrtvu prilikom osnivanja novog grada, što je veoma stari običaj u istočnom Sredozemlju (I Knjiga kraljeva XVI, 34).

7. Agamemnonovi saveznici nisu dugo uživali plodove svoje pobede nad Trojom. Između godine 1100. i 1050. pre nove ere, najezda Doraca smrvila je mikensku kulturu na Peloponezu te je zavladalo mračno doba; prošlo je stoleće, pa i dva, dok su se Jonjani pod pritiskom Doraca preselili u Malu Aziju i započeli svoj kulturni preporod, temeljno zasnovan na Homeru.

8. Ajnejeva lutanja spadaju u rimsku, a ne u grčku mitologiju i zbog toga su ovde izostavljena.

169 POVRATAK

"Zaplovimo odmah, dok nas vetar služi", reče Menelaj. »Ne, ne«, odgovori Agamemnon, »najpre prinesimo žrtve Ateni«. »Mi Grci ne dugujemo ništa Ateni!« odvrati Menelaj. »Ona je branila trojansku tvrđavu isuviše dugo.« Braća se rastadoše u neslozi i nikada se više nisu videli. Dok su Agamemnon, Diomed i Nestor plovili pod povoljnim vetrom, Menelaja zahvati bura koju je poslala Atena i on izgubi sve osim pet brodova. Te brodove vetar baci na Kretu, odakle se Menelaj morem uputi za Egipat i provede osam godina u južnim vodama, sprečen da se vrati u domovinu. On je pohodio Kipar, Fenikiju, Etiopiju i Libiju i svuda su ga gostoljubivo primali i bogato darivali. Najzad je dospeo na Far, gde ga Nimfa Ejdoteja pouči da zarobi njenog oca Proteja, morskog boga, jer on jedini može da ga nauči kako da se oslobodi opčinjenosti i osigura povoljan vetar za povratak.Menelaj i tri njegova druga uvukoše se, radi toga u smrdljive kože morskih foka i ležali su tako na obali dok im se nisu pridružile stotine foka iz Protejevog krda. Najzad se pojavi i sam Protej i leže među foke da spava. Menelaj ga sa drugovima uhvati, pa, iako se on naizmenično pretvarao u lava, zmiju, pantera, vepra, tekuću vodu i lisnato drvo, oni su ga čvrsto držali i tako naterali na im oda tajnu. On im reče da je Agamemnon ubijen i da Menelaj mora još jedanput otići u Egipat i umilostiviti Bogove hekatombama. Menelaj učini sve što mu je rečeno i tek što beše pored Egipatske reke podigao praznu grobnicu Agamemnonu, podiže se povoljan vetar. On stiže u Spartu u pratnji Helene na sam dan kad je Orest osvetio Agamemnona.[1]

b) Veliki broj lađa, iako se na njima nisu nalazile neke poznatije vođe, nastradao je u brodolomu na obalama Euboje, jer je Nauplije, da bi svoje neprijatelje uvukao u propast, zapalio buktinje na Gori Kafareju umesto na ulazu u zaliv Pagase; ali Zeus saznade za njegov zločin tako da je i sam Nauplije mnogo godina kasnije stradao zbog jedne buktinje.[2]

c) Amfiloh, Kalhant, Podalejrije i nekolicina drugih putovali su kopnom za Kolofon, gde je Kalhant umro upravo kao što je i stajalo u proročanstvu, kad se sreo sa prorokom mudrijim od sebe. To ne beše niko drugi do Mops, Apolonov sin sa Tejresijinom kćerkom Mantom. U Kolofonu je rasla divlja smokva puna ploda, i Kalhant, želeći da zbuni Mopsa, poče ovako da ga izaziva: »Možes li mi reći koliko će plodova biti ubrano sa ovog drveta?« Mops zatvori oči, kao onaj koji više veruje svom unutrašnjem čulu nego običnoj proceni, i odgovori: «Svakako: prvo deset hiljada smokava, zatim jedna puna kotarica, pažljivo izmerena, i jedna jedina smokva stavljena povrh toga.« Kalhant se zlobno nasmeja pri pomeni te jedne jedine smokve, ali kad su drvo obrali, Mopsovo se predskazanje pokaza tačno. »Da siđemo sa hiljade na manje količine, dragi kolega«, reče Mops uz neprijatan osmeh. »Koliko prasića ima u utrobi ove krasne krmače i koliko će oprasiti muških, a koliko ženskih i kad?« »Osam prasića, i to sve muških, a oprasiće ih za devet dana«, odgovori Kalhant otprilike, nadajući se da će otići pre no što se dokaže tačnost njegove procene. »Ja mislim drukčije«, reče Mops, opet zatvarajući oci. »Moje je mišljenje da ima tri praseta, od kojih je jedno vepar, a oprasiće se sutra u podne, ni tren pre, a ni posle.« I opet je Mops bio u pravu, te Kalhant presvisnu slomljena srca. Drugovi ga sahraniše u Notiju.[3]

d) Plašljivi Podajlerije, umesto da zapita svoje proročke drugove gde treba da se nastani, više je voleo da se posavetuje sa Pitonkom iz Delfa, koja mu ljutito reče da ode tamo gde će mu biti dobro, pa makar se i nebo rušilo. Posle mnogo razmišljanja on izabra mesto koje je smatrao da će mu biti zaklon u slučaju da Atlant strese sa svojih leđa nebeski svod. Italijani su sagradili svetilište Podajleriju na planini Drijum u Dauniji, na čijem je vrhu Kalhantov duh imao svoje proročište gde se proricalo pomoću snova.[4]

e) Između Mopsa i Amfiloha nastade prepirka. Oni su zajedno osnovali grad Mal u Silikiji i kada se Amfiloh povukao u svoj grad amfiloski Arg, Mops postade jedini vladar. Amfiloh, nezadovoljan prilikama u Argu, vrati se posle dvanaest meseci u Mal, računajući da će ponovo dobiti vlast, ali mu Mops osorno reče da se gubi. Građani Mala nađoše se u nezgodnom položaju i predložiše da se sukob reši dvobojem. Suparnici se pobiše i ubiše jedan drugog. Žrtvena lomača bila je tako nameštena da Mops i Amfiloh nisu mogli da gledaju popreko jedan drugog dok su ih spaljivali, ali su im se duhovi nekako nežno i prijateljski spojili te im osnovahu zajedničko proročište čija se slava nadaleko pronela, pa čak zasenila i Apolonovo proročište u Delfima. Sva pitanja upućena proročištu pisana su na voštanim tablicama, a odgovori su davani u snovima, i to po vrlo niskoj ceni, po bakrenjak za pitanje.[5]

f) Neoptolem je otplovio kući odmah pošto je prineo žrtve Bogovima i duhu svog oca; izbegao je veliku buru što je zahvatila brodovlje Menelaja i Idomeneja i, poslušavši proročki savet svoga prijatelja Helena, dospeo u Molosu. Pošto je ubio kralja Fojniksa, oženio je Helena svojom majkom. Helen zatim postade kralj Molosima i osnova novi glavni grad, a Neoptolem najzad ode u Jolk.[6] Tu je nasledio presto svog deda Peleja, koga su zbacili Akastovi sinovi;[7] ali, po Helenovom savetu, nije ostao u Jolku. Svoje brodove je spalio i zašao dublje u epirsko kopno, do jezera Pambrotida, u blizini proročišta Dodona, gde ga prijateljski dočekaše neki daljnji rođaci. Oni su bivakovali pod pokrivačima koje su razapeli na drške od kopalja pobivenih u zemlju. Neoptolem se seti Helenovih reči: »Kad naiđeš na kuću sa gvozdenim temeljem, drvenim zido-vima i vunenim krovom, zaustavi se, prinesi žrtve Bogovima i podigni grad!« Tu Neoptolem sa Andromahom izrodi sinove Pijela i Pergama.

g) Kraj mu je bio neslavan. Otišao je u Delfe da zatraži žrtvu za smrt svoga oca Ahileja, za koga se govorilo da ga je Apolon, prerušen u Parida, ustrelio u trojanskom hramu. Kad je Pitonka hladno odbila njegov zahtev, on opljačka i spali svetilište. Zatim ode u Spartu i reče kako mu je Menelaj još pre Troje obećao Hermionu za ženu; nju je, međutim, njen ded Tindarej udao za Agamemnonovog sina Oresta. Oresta su u to vreme gonile Erinije, pa je Neoptolem tvrdio da je Oresta sustigla božanska kletva, te je pravedno da Hermiona bude njegova žena. Bez obzira na Orestovo protivljenje, Spartanci iziđoše u susret njegovom zahtevu i venčanje bi obavljeno u Sparti. Međutim pokazalo se da je Hermiona nerotkinja, te Neoptolem opet ode u Delfe i, ušavši u zadimljeno svetilište koje je Apolon odlučio da obnovi, zapita zašto je to tako.

h) Narediše mu da žrtvama umilostivi Boga, i dok je on vršio obred, naiđe kod oltara na Oresta. Orest htede da ga ubije na mestu, ali ga spreči Apolon, koji je predvideo da Neoptolem umre od druge ruke tog istog dana. Meso žrtve prinete Bogu u Delfima uvek bi pripalo služinčadi u hramu;

ali Neoptolem to nije znao, te nije mogao da gleda kako se masne trupine volova koje je on zaklao razvlače pred njegovim očima i pokuša da to silom spreči. »Hajde da se oslobodimo ovog nesnosnog Ahilejevog sina!« reče Pitonka kratko, na šta neki Mahajr iz Fokide ubi Neoptolema žrtvenim nožem. »Sahrani ga pod pragom našeg svetilišta«, zapovedi Pitonka. »On je bio slavan ratnik i njegov će duh čuvati svetilište od napada. A ako se iskreno pokajao što je uvredio Apolona, neka bude na čelu svih povorki i žrtvovanja herojima kao što je on.« Međutim neki kažu da ih je Orest podgovorio da ubiju Neoptolema.[8]

i) Demofont je na povratku u Atenu pristao brodom u Trakiji. Tamo se princeza Filida zaljubi u njega. On se oženi njome i postade kralj. Kad mu je dosadilo da živi u Trakiji i kad je odlučio da ponovo krene na put, Filida ne uspe da ga u tome spreči. »Moram da pohodim Atenu i posetim svoju majku koju nisam video jedanaest godina«, reče Demofont. "Trebalo je da misliš o tome pre nego što si primio presto", odgovori mu Filida sva u suzama. "Po zakonu ne smeš ostati van zemlje duže od nekoliko meseci." Demofont se zakle svim Bogovima sa Olimpa da će se vratiti u roku od godine dana, ali Filida je osećala da on laže. Pratila ga je do luke Eneod i tamo mu predala kovčežić. »Ovde se nalazi čarolija«, reče Filida. »Otvori ga samo u slučaju da izgubiš svaku nadu da ćeš mi se vratiti.«

j) Demofont nije nameravao da ide u Atenu. On se uputi na jugoistok prema Kipru, gde se nastanio; a kad prođe godina dana, Filida ga prokle u ime Majke Ree, popi otrov i umre. Toga istog časa radoznalost navede Demofonta da otvori kovčežić, i od onoga što je ugledao unutra — ko zna šta je to bilo? — odmah izgubi razum. Skočio je na konja i besno galopirao gonjen strahom, udarajući konja drskom svoga mača po glavi, dok ga nije ošamutio tako da konj pade. Mač mu izlete iz ruke, pade na zemlju i zabi se vrhom okrenutim nagore, a Demofont, sletevši preko konjske glave, nalete na mač. Postoji priča o drugoj tračkoj princezi Filidi, koja se zaljubila u Demofontovog brata Akamanta. Ona je, kad je bura omela njegov povratak iz Troje, umrla od žalosti i pretvorila se u bademovo drvo. Te dve princeze često zamenjuju.[9]

k) Diomed je, kao i Agamemnon i ostali, navukao na sebe Afroditinu mržnju. On se najpre nasukao na obalu Likije, gde je kralj Lik hteo da ga prinese na žrtvu bogu Areju, ali ga je spasla princeza Kaliroja, pomogavši mu da pobegne; kad je stigao u Arg, saznao je da mu je žena Ajgijaleja, po Nauplijevom nagovoru, živela u preljubi sa Kometom, a neki kažu sa Hipolitom. On se povukao u Korint, gde je čuo da je njegovom dedu Ojneju potrebna pomoć kako bi savladao neke pobunjenike; zato je otplovio put Ajtolije i stigavši tamo, učvrstio ga na prestolu. Ali neki kažu da je Diomed bio primoran da napusti Arg kad se, još pre trojanskog rata, vratio sa uspešnog pohoda Epigona na Tebu, i da mu je Agamemnon otada pomagao da vrati svoje kraljevstvo.[10] On je proveo ostatak života u italijanskoj Dauniji, gde se oženio Euipom, kćerkom kralja Dauna, i podigao je mnogo čuvenih gradova, uključujući i Brindizij. To je verovatno izazvalo ljubomoru kralja Dauna, koji ga je ubio kao već starog čoveka i sahranio na jednom od ostrvlja koja se zovu Diomede. Po drugoj priči, međutim, on je nestao iznenada božanskom čarolijom, a njegovi drugovi su se pretvorili u lepe ptice koje otada viju svoja gnezda na tim ostrvima. Diomedovo zlatno oružje sačuvali su atenski sveštenici u apulijskoj Luceriji, a njega su poštovali kao božanstvo u Veneciji i širom južne Italije.[11]

1} Nauplije je nagovorio na neverstvo i Idomenejevu ženu Medu. Ona uze za ljubavnika nekakvog Leuka, ali on ubrzo izbaci iz dvora i nju i njenu kćer Kleisitiru, obe ih ubi u hramu svetilišta, gde su zatražile skloništе. Leuk potom navede deset gradova da se odreknu svojih pravih kraljeva i njega priznaju za kralja. Idomeneja je bila zahvatila bura dok je plovio prema Kreti, i on se zakle da će žrtvovati Posejdonu prvu ličnost koju sretne; dogodi se da to bude baš njegov sin, ili, neki kažu, njegova druga kćer. On beše spreman da izvrši svoju zakletvu, ali zaraza poče da hara zemljom te spreči žrtvovanje. Leuk je sada imao dobar izgovor da progna Idomeneja, koji se nastani u Kalabriji i tamo življaše sve do svoje smrti.[12]

m) Malo se Grka vratilo kući, a ove koji su se vratili čekale su muke i nevolje. Filokteta su pobunjenici prognali iz njegovog grada Meliboje u Tesaliji, pobegao je u južnu Italiju, gde je osnovao Peteliju i Krimisu u blizini Krotona. Neke od njegovih sledbenika je poslao da pomognu Ajgestu da utvrdi sicilijanske Ajgeste. On je posvetio svoj čuveni luk u Krimisi, u svetilištu Apolona Poludelog, a kad je umro, sahranjen je pored reke Sibar.[13]

n) Suprotni vetrovi nagnaše Guneja do Kinipske reke u Libiji, pa se on tamo i nastani. Fejdip je otišao na Kipar, gde se nastanio i Agapenor. Menestej nije povratio vlast u Ateni, već je primio upražnjeno

kraljevstvo na Melu, a neki kažu i da je umro u Troji. Elpenorovi sledbenici nasukali su se na obalu Epira i zauzeli Apoloniju; Protesilajevi drugovi su se nasukali u blizini Pelena, kod tračkog Hersonesa; Tlepolem sa Roda razbio je lađu o jedno od iberijskih ostrva, odakle je jedna grupa zaplovila na zapad prema Italiji i njima je kasnije Filoktet pomogao u ratu protiv varvarskih Lukanijana.[14] Priča o lutanjima Odiseja je homerovska zabava za dvadeset četiri noćne sedeljke.

o) Jedino se Nestor, koji je uvek bio pravedan, mudar, velikodušan, ljubazan i bogobojažljiv, vratio živ i zdrav svom domu u Pil, gde je srećno doživeo duboku starost, neuznemiravan ratovima, okružen hrabrim i pametnim sinovima, jer takva beše volja svemoćnog Zeusa.[15]

1. Apolodor: Epitome VI, 1; Homer: Odiseja. III. 130 i IV, 77—592; Hagija, navodi ga Proklo (Grčki epski fragmenti, str. 53, izd. Kinkel);
2. Apolodor II, 1, 5 i Epitome VI, 11; Euripid: Helena 766 i 1126; Higin: Fabula 116; Servije uz Vergllijevu Ajneidu XI, 260:
3. Apolodor: Epitome VI, 2—4; Strabon: XIV, 1, 27, navodi Hesloda, Sofokla i Ferekida; Ceces: O Likofronu 427 i 980;
4. Apolodor: Epitome VI, 18; Pausanija: III, 26, 7; Stefan Vizantijski sub Syrna; Strabon: VI, 3, 9; Ceces: O Likofronu 1017;
5. Apolodor: III, 7, 7 i Epitome VI, 19; Ceces: O Likofronu 440—12; Strabon: XIV, 5, 16; Pausanija: I, 34, 3; Lukijan: Aleksandar 19; Plutarh: Zašto proročišta ćute 45; Kikeron: O proticanju I, 40, 38; Dion Kasije: LXXII, 7;
6. Apolodor: Epitome VI, 12 i 13; Hagija: loc. cit.; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 166; Sholijast uz Homerovu Odiseju III, 188;
7. Diktij sa Krete: VI, 7—9;
8. Homer: Odiseja: IV, 1—9; Apolodor: Epitome VI, 13—14; Euripid: Andromaha 891—1085 i Orest 1649, sa sholijastom; Higin: Fabula 123; Eustatije uz Homerovu Odiseju IV, 3; Sholijast uz Euripidovu Andromahu 32 i 51; Ovidije: Heroide VIII, 31; Sofoklovi fragmenti 11, 441, izd. Pearson: Pausanija: X, 7, 1 i X, 24, 4—5; Pindar: Nemejske ode VII, 50—70, uz sholijast; Vergilije: Ajneida III, 330; Strabon: IX, 3, 9;
9. Apolodor: Epitome V, 16; Ceces: O Likofronu 495; Lukijan: O igrama 40; Higin: Fabula 59; Servije o Vergilijevim Eklogama V, 10;
10. Plutarh: Uporedne priče 23; Diktij sa Krete: VI, 2; Ceces: O Likofronu 609; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 9: Higin: Fabula 175; Apolodor: I, 8, 6; Pausanija: II, 25, 2;
11. Pausanija: I, 11; Servije uz Vergilijevu Ajneidu VIII, 9 i XI, 246; Ceces: O Likofronu 602 i 618; Strabon: VI, 3, 8—9; Sholijast uz Pindarove Nemejske ode X, 12; Skilak: str. 6;
12. Apolodor: Epitome VI, 10; Ceces: O Likofronu 334—6; Servije o Vergilijevoj Ajneidi III, 121 i XI, 264; Prvi vatikanski mitograf: 195; Drugi vatikanski mitograf: 210; Vergilije: Ajneida 121 i 400;
13. Ceces: O Likofronu 911, navodi Apolodorove Epitome; Homer: Ilijada II, 717; Strabon: VI, 1, 3; Aristotel: Mirabilia 107;
14. Ceces: O Likofronu 911; Pausanija: I, 17, 6;
15. Homer: Odiseja IV. 209; Pausanija: IV. 3. 4: Higin: Fabula 10.

*

1. Mnogi mitografi smatraju da se Afrodita borila protiv Grka zato što je, kao Boginja ljubavi, podržavala Paridovu otmicu Helene. Ali ona je bila i Boginja mora, koju su Trojanci prizivali da im pomogne kako bi uništili trgovinski savez čiji je pokrovitelj bio Posejdon. I bure na moru za koje se tvrdi da su ih dizali Atena i Posejdon i time sprečavali pobednike da se srećno vrate verovatno su prvobitno njoj pripisivane. Taj razlog za osvetu dao je povoda velikom broju gradova u Italiji, Kipru i svuda unaokolo da tvrde kako su ih osnivali heroji koji su doživeli brodolom na povratku iz Troje, a ne izbeglice ispred najezde Doraca na Grčku.

2. Sahranjivanje mladog junaka pod prag nekog hrama bilo je poznat običaj pa, pošto je Neoptolem spalio staro svetilište u Deltima, sasvim je prirodno što je Pitonka zahtevala da on bude žrtva kad se na zgarištu gradilo novo svetilište. Prethodni čuvari praga bili su Agamed i Trofonije (vidi 84, b).

3. Rea, koja je u Demofontov kovčežić stavila tajanstveni predmet, zvala se i Pandora, i taj mit je verovatno ranija verzija o Epimetejevoj ženi Pandori koja je otvorila kutiju sa duhovima (vidi 39, j) i pre opomena radoznalim muškarcima koji hoće da proniknu u ženske misterije nego obratno. »Mops« je bila kraljevska titula na Kilikiju u osmom veku pre nove ere.

4. Ptice u koje su se pretvorili Diomedovi sledbenici opisane su kao »pune vrlina«, svakako da bi se razlikovale od svirepih ptica Sirena (vidi 154, d i 3; 170, 7).

5. Slično Idomenejevom zavetu postupio je i Majandar (»onaj koji traga za čovekom«) kada je obećao Kraljici Neba da joj žrtvuje prvu osobu koja ga bude pozdravila prilikom juriša na Pesin, a desilo se da je to bio upravo njegov sin Arhelaj (»vladar naroda«). Majandar ga je ubio, a zatim je zbog griže savesti skočio u reku (Plutarh: O rekama IX, 1). Poznatija verzija istog mita nalazi se u Knjizi o sudijama XI, 30, gde se Jeftaj zariče Jehovi da će na žrtvu prineti svoju kćer ako pobedi u ratu. Ove varijante svedoče da je Idomenej pre obećao Afroditi nego Posejdonu da žrtvuje muškarca, kao što je i Majandar žrtvu namenio Kraljici Neba, a Jeftaj nesumnjivo Anati, kojoj su takve žrtve, na njen zahtev, prinošene na njenim svetim planinama Judeje. Po svemu izgleda da je bilo uobičajeno da se u znak blagodarnosti za uspeh u vojnom pohodu žrtvuje kraljević iz kraljevske porodice — kralj Saul bi ubio svog sina Jonu posle pobede kod Mihmaša da se narod nije pobunio — a sprečavanje Idomenejevog prinošenja žrtve, kao i Avramovog na Gori Moriji, ili Atamantovog na Gori Lafistiji (vidi 70, d), bilo je opomena da taj običaj više nije u volji nebesima. Prinošenje na žrtvu princeze umesto kraljevića, kao u slučaju Jeftaja, ili u priči Prvog vatikanskog mitografa o Idomenejevom zavetu, predstavlja antimatrijarhalnu reakciju koja je karakteristična za herojsku sagu.

6. Lutanja Menelaja po južnom Sredozemlju u stvari su gusarenje Ahajaca i pokušaji kolonizacije. Ksant, davnašnji libijski istoričar, kaže da je stari feničanski grad Askalon osnovao Askal (»neobrađeni«), Pelopov brat, prema tome i daleki rodak i predak Menelajev. Kada je Isus Navin pokorio Kanaan u trinaestom veku pre nove ere, došli su mu ljudi iz Gibona (u Septijagintovom tekstu Agabon, u značenju Astu Achaivon, "grad Ahajaca") i po grčkom običaju stavili se, kao molioci, pod njegovu zaštitu, tvrdeći da nisu rođeni Kanaanci, već Heviti, to jest prekomorski Ahajci. Isus Navin je priznao njihova prava i dozvolio im da ostanu kao čuvari svetih gajeva i vodonoše u hramovima (Isus Navin IX). Po onome što stoji u devetom poglavlju izgleda da su se oni tom prilikom pozvali na stari pomorski savez Keftiju, na čijem je čelu stajao Minoj iz Knosa, a kome su pripadali i Ahajci i Avramov narod. Avram je došao na Deltu sa kraljevima Hiksa i udao svoju sestru Saru za »Faraoha«, što je značilo gospodara iz Knosa koji je vladao ostrvom Far. Ono je u to vreme bilo glavna trgovačka luka saveza, ali u Menelajevo vreme Knos je već odavno ležao u ruševinama, saveznici su se pretvorili u gusare koje su Egipćani potukli u Pijarskoj bici (1229, god. pre nove ere). »Uhvatio sam ih u klopku i pohvatao kao divlju živinu — bili su uvučeni i opkoljeni, isterao sam ih daleko na obalu, a brodovi i sva njihova roba potonuli su u more« — i tako Far više nije bio najveća luka u starom svetu, već mesto gde se ležu foke. Podmorski zemljotres uništio je lučka postrojenja (vidi 39, 2). tako da je u rano klasično doba inostrana trgovina prolazila kroz Naukrat glavnu miletsku luku (vidi 25, 6).

7. Borba Menelaja sa Protejem je veoma oskudna verzija poznatog mita: Tetida, boginja foka, postala je muškarac u liku Proteja, a Menelaj, umesto da sačeka da Boginja skine fokinu kožu pa da ga stegne u ljubavni zagrljaj, kao što je Pelej uradio (vidi 81, 1—3), upotrebljava fokinu kožu da se preruši, poziva trojicu ljudi da mu pomognu i zahteva od zarobljenog samo proročki odgovor. Protej se brzo preobražavao, kao i Tetida pred Pelejem, ili kao Dionis-Zagrej, koji je takođe dolazio na Far (vidi 27. 7) kad su mu

zapretili Titani. Homerovsko nabrajanje njegovih preobražaja je veoma nejasno; mogu se utvrditi i dva ili tri godišnja doba. Lav i divlji vepar su jasni znaci dvodelne godine (vidi 69. 1); a bik, lav i vodena zmija trodelne godine (vidi 27, 4 i 123, 1); panter je posvećen Dionisu (vidi 27, 4), a »lisnato drvo« ako se uporedi sa pričom o Periklimenu, odnosi se na sveta drveta meseca (vidi 53, 3 i 139, 1). Protejeve promene su zanimljiv detalj u priči, ali ne odgovaraju u potpunosti proročkom značenju, ukoliko prava priča nije glasila da je, posle osam godina vladavine i godišnjeg prinošenja na žrtvu interrexa na način kako se to obavljalo na Kreti, Menelaj postao proročki heroj u naseobinama pored Egipatske reke (vidi 112, 3).

170 ODISEJEVA LUTANJA

Odisej je, otplovivši iz Troje, pouzdano znao da će morati da luta deset godina pre no što se može ponadati da ponovo osvoji Itaku; najpre je svratio u kikonski Ismar i zauzeo ga na juriš. Od pljačke je poštedeo jedino Apolonovog sveštenika Mara, koji ga zahvalno obdari sa nekoliko bokala slatkog vina. Ali Kikonci, koji su živeli dalje na kopnu, videše kako se dim širi i diže visoko iznad spaljenog grada, pođoše na juriš na Grke koji su pili dole na obali i rasteraše ih na sve strane. Kad je Odisej prikupio i ukrcao svoje ljude uz velike gubitke, žestok severoistočni vetar ga dohvati i potera preko Ajgejskog mora prema Kiteri.[1] Četvrtog dana, za vreme kratkog zatišja, on pokuša da obiđe rt Maleju i pođe na sever prema Itaki, ali se podiže još žešći vetar. Posle devet dana opasnosti i muka pomoliše se na vidiku libijska predgorja, na kojima žive lotosojedi. Lotos je voće boje šafrana, bez koštice, veličine zrna pasulja i raste u slatkim, jedrim grozdovima koji imaju svojstvo da opiju onoga koji ih okuša, tako da zaboravi na svoju zemlju; neki putnici su ga opisali kao jabuke iz kojih se dobija veoma jaka, opojna jabukovača. Odisej se iskrcao po vodu i poslao u izvidnicu tri druga. Oni zaboraviše po šta su pošli jer su okušali lotos koji su im ponudili domoroci. Posle izvesnog vremena Odisej pode da ih potraži na čelu spasilačke grupe, pa iako ga je veoma privlačilo, on odbi da okuša lotos. Silom vrati begunce i okova ih u gvožđa, krenu na put ne tražeći više nista.[2]

b) On zatim stiže na plodno, dobro pošumljeno ostrvo, nastanjeno jedino bezbrojnim divljim kozama. Ubi nekoliko koza hrane radi. Ovde ukotvi celu flotu, osim jedne lađe kojom je krenuo da ispita suprotnu obalu. To beše zemlja svirepih varvarskih Kiklopa, koji su se tako zvali jer su imali veliko okruglo buljavo oko nasred čela. Oni su zaboravili kovački zanat svojih predaka koji su radili za Zeusa i sad su bili pastiri bez zakona, zbora, lađa, pijaca i nisu znali za zemljoradnju; živeli su tužno, odvojeno jedan od drugog, u pećinama što su zjapile u stenovitim brdima. Videći jedan visok otvor u pećini, zarastao u lovor, iznad prostora određenog za stoku, ograđenog velikim kamenjem, Odisej sa drugovima uđe, ne znajući da je pećina Kiklopa po imenu Polifema, divovskog sina Posejdona i Nimfe Toose, koji je voleo da ždere ljudsko meso. Grci se raskomotiše, zapališe veliku vatru, a zatim zaklaše i ispekoše nekoliko jarića koje su našli utorene u dnu pećine, poslužiše se sirom iz korpa koje su bile obešene o zidove i veselo se pogostiše. Pred veče se pojavi Polifem. On uvede stado u pećinu i zatvori ulaz za sobom velikim kamenom koji bi dvadeset volova jedva pokrenulo: zatim, ne opažajući goste, sede i poče da muze ovce i koze. Najzad diže pogled sa vedra i ugleda Odiseja i njegovu družinu kako sede pored ognjišta. On ih grubo zapita šta rade u njegovoj pećini. Odisej odgovori: »Dobri dive, mi smo Grci, vraćamo se kući posle uništenja Troje; molim te, seti se svojih dužnosti prema Bogovima i ukaži nam gostoprimstvo.« Kao odgovor na to Polifem frknu i zasmeja se grohotom, dohvati dva mornara za noge, tresnu im glave o pod i pożdera ih sirove, režeći nad njihovim kostima kao planinski lav.

c) Odisej bi mu se krvavo osvetio još pre zore, ali ne smede, jer je jedino Polifem bio u stanju da odgurne kamen sa ulaza. On provede noć s glavom među rukama, razmišljajući kako da se izvuče, dok je Polifem užasno hrkao. Čudovište pojede za doručak još dvojicu mornara, a onda mirno izvede svoje stado i zatvori pećinu istim kamenom; Odisej uze jedan maslinov kolac i dobro mu zaoštri vrh i opali vatrom, pa ga sakri u gomilu đubreta. Te se večeri Kiklop vrati i pojede još dva od dvanaest mornara, a Odisej mu snishodljivo ponudi vrč jakoga vina koje je dobio od Mara sa kikonskog Ismara; na sreću beše poneo sa sobom na obalu punu mešinu vina. Polifem se pohlepno napi, zatraži još jedan vrč, jer nikad u svom životu

nije pio ništa jače od mleka, i smilostivi se da zapita Odiseja za ime. «Ime mi je Oudeis«, odgovori Odisej, »tako me svi zovu skraćeno.« Oudeis znači »Niko«. »Poješću te poslednjeg, prijatelju Oudeis«, obeća mu Polifem.

d} Čim Kiklop utonu u pijani san, pošto vino nije bilo razblaženo vodom, Odisej i njegova preostala družina zagrejaše kolac na ugarcima vatre, pa ga zatim zabodoše u jedino Polifemovo oko, a Odisej svom težinom naleže na kolac kao da njim začepljuje rupu na brodu. Oko prsnu, a Polifem bolno jeknu, što natera sve njegove dalje i bliže susede da dotrče do pećine da čuju šta se zbilo.»Oslepeo sam i strahovito me boli! To je učinio Niko«, urlao je Polifem. »Jadnik«, rekoše oni. »Ako je to učinio niko, mora da si u strašnoj groznici. Moli našeg oca Posejdona da ti pomogne i prestani da se dereš!« Oni odoše gunđajući, a Polifem, teturajući se, dođe do otvora pećine. Skloni veliki kamen i, oprezno pipajući rukama, čekaše da pohvata preostale Grke kad budu pokušali da pobegnu. Ali Odisej smisli lukavstvo i priveza po jednog svog druga za trbuh svakog trećeg ovna, raspoređujući težinu ravnomerno. Za sebe izabra ogromnog ovna predvodnika i spremi se da se zavuče u runo, dobro omotavši prste ruku i nogu u vunu.

e) U zoru Polifem poče da pušta ovce na pašu, pažljivo im opipavajući leđa da nijedna ne izostane. Dugo je oklevao i tužno razgovarao sa ovnom pod kojim je bio Odisej, opipavajući ga: »Dragi moj, zašto nisi prvi kao obično? Žališ li me zbog moje nesreće?« Ali najzad propusti i njega.

f) Tako je Odisej uspeo da oslobodi i sebe i svoje drugove i da dotera stado debelih ovnova do svog broda. Oni se na brzinu otisnuse i kad su veslači dohvatili vesla i počeli da se udaljuju od obale, Odisej nije mogao da se uzdrži a da se s podsmehom ne oprosti od Polifema. Kao odgovor, Polifem zavitla ogromnu stenu, koja pade na pola dužine ispred broda, a talas što se od nje diže umalo ne baci Odisejevu lađu na obalu. Odisej se nasmeja i viknu: "Ako te iko zapita ko te je oslepio, odgovori mu da to nije bio Oudeis, već Odisej sa Itake!" Razljućen, Polifem poče glasno da se moli ocu Posejdonu: «Obećaj mi, oče, da moj neprijatelj Odisej, ako se ikada vrati kući, stigne kasno, u rđavom stanju, na tuđoj lađi, bez ijednog svog druga, i neka naiđe na velike neprilike na samom kućnom pragu!« On hitnu još jednu stenu, veću od prve, ona pade po strani, a talas se podiže i ponese lađu brže ka ostrvu, gde su ih ostali Odisejevi drugovi brižno očekivali. Ali Posejdon je čuo Polifema i obećao da će ga osvetiti kako je tražio.[3]

g) Odisej se tada uputi na sever i ubrzo stiže na ostrvo Ajola, čuvara vetrova, koji ga lepo primi. Gostio ga je čitav mesec dana, a poslednjeg dana uručio mu je torbu punu vetrova i objasnio da će sve biti dobro dok otvor bude zavezan srebrnom žicom. On mu reče da još nije uspeo da zatvori blagi Zapadni vetar, koji bi flotu pouzdano vodio Jonskim morem u pravcu Itake, ali će Odisej moći da oslobađa vetrove jedan po jedan, prema potrebi promene pravca. Već se mogao videti dim iz dimnjaka Odisejevog doma kad on, savladan umorom, zaspa. Posada na brodu jedva sačeka taj trenutak da razveže torbu za koju su mislili da je puna vina. Odjednom vetrovi zaurlaše i jurnuše nazad u svoj kraj, terajući lađu ispred sebe; Odisej se uskoro nađe na Ajolovom ostrvu. Uz velika izvinjenja on ponovo zamoli za pomoć, ali mu bi rečeno da se gubi i ovog puta posluži veslima; ni najmanji dah Zapadnog vetra neće dobiti. »Ja ne mogu da pomažem čoveku kome Bogovi nisu naklonjeni», reče Ajol, zalupivši mu vrata ispred nosa.[4]

h) Posle sedmodnevne plovidbe Odisej stiže u zemlju Lajstrigona, kojima je vladao kralj Lam. Ta zemlja, kažu, nalazila se negde na severozapadu Sicilije. Drugi je stavljaju u blizinu Formije, u Italiji, a za plemeniti dom Lamija tvrdi se da vodi poreklo od kralja Lama, Što izgleda verovatno, jer ko bi priznao da vodi poreklo od ljudoždera da to nije svima poznato predanje?[5] U zemlji Lajstrigona noć i jutro su se tako približili da su pastiri, vodeći stada na počinak o zalasku sunca, pozdravljali one koji su zorom isterivali svoja. Odisejevi kapetani hrabro uploviše u luku Telepil, sa svih strana zaštićenu okomitim stenama među kojima je bio jedan uzak prolaz. Oni nasukaše brodove u blizini kolskog prolaza što se vijugao nagore prema visoravni. Odisej je bio obazriviji, pa je privezao brod za stenu izvan luke i poslao trojicu ljudi u izviđanje. Oni su išli stazom dok ne naiđoše na devojku koja je uzimala vodu sa izvora. Ona beše kćerka Antifata, lajstrigonskog vojskovođe, i povede ih svom domu. Tamo, međutim, naiđoše na hordu divljaka. Oni dohvatiše jednog od njih i ubiše ga da bi ga skuvali; druga dvojica pobegoše glavom bez obzira, ali se divljaci, umesto da ih gone, popeše na vrhove stena i počeše da bacaju kamenje na lađe pre no što je posada

mogla da ih otisne u more. Zatim se spustiše na obalu i počeše da kasape i ubijaju mornare do mile volje. Odisej pobeže presekavši svojim mačem uže kojim je brod bio vezan za stenu, pozivajući svoje drugove da veslaju ako im je život mio.[6]

i) On upravi jedinu preostalu lađu na istok i posle duge plovidbe stigne na Ajaju, ostrvo Zore, kojim je vladala Kirka, kći Helija i Perse, a sestra Ajeta, zlobnog kralj Kolhide. Kirka je bila vična svim čarolijama, ali je gajila malo ljubavi prema ljudskom rodu. Kad je bačena kocka što je trebalo da odredi ko ostaje da čuva brod a ko treba da istraži ostrvo, Odisejev drug Euriloh bude izabran za iskrcavanje na obalu sa dvadesetdvojicom drugih. On otkri da je Ajaja bogata hrastom i ostalim šumskim drvećem i najzad dospe do Kirkinog dvorca, sagrađenog na čistini blizu središta ostrva. Vukovi i lavovi tumarali su unaokolo, ali umesto da napadnu Euriloha i njegove drugove, oni su se uspravljali na zadnje šape i umiljavali. Čovek ih je pre mogao smatrati ljudskim bićima nego zverima, a oni su zaista i bili ljudi koje je Kirka preobrazila u zveri svojim činima.

j) Kirka je sedela u dvorani i tkala na razboju kad su Euriloh i njegovi drugovi ušli i pozdravili je. Ona se diže i sa osmehom ih pozva za sto da jedu. Svi rado prihvatiše ponudu, osim Euriloha, koji, nadajući se podvali, ostade pozadi i poče ljubopitljivo da viri kroz prozor. Boginja iznese pred gladne mornare obilatu čast — sira, ječmenjaka, meda i vina; ali sva hrana beše začarana i čim oni navališe na jelo, Kirka poče da ih udara prutićem po ramenima i pretvori ih u svinje. Zatim im otvori vrata obora, baci im šaku-dve žira i drenjina na blatnjav pod i ostavi ih u kaljuzi.

k) Euriloh se vrati plačući i saopšti Odiseju kakva se nesreća dogodila. Odisej zgrabi svoj mač i krete ne razmišljajući, rešen da ih spasava, ali bez ikakvog smišljenog plana. Na svoje iznenađenje, usput srete Hermesa. Ovaj ga učtivo pozdravi i ponudi mu čaroliju protiv Kirkine magije: mirišljavi beli cvet sa crnim korenom, zvani moly, koji jedino Bogovi poznaju i beru. Odisej sa zahvalnošću primi dar i produži put. Nešto kasnije, on je već sedeo za trpezom a Kirka ga je dvorila. Kad Odisej pojede svoju začaranu hranu, Kirka podiže prutić i lupi ga po ramenu. »Idi svojim drugovima u obor«, zapovedi mu ona. Ali on je već bio pomirisao cvet te ostade neureknut, pa skoči držeći mač u ruci. Kirka pade na kolena plačući. »Poštedi me«, vikala je ona, »delićeš sa mnom postelju i vladaćemo u Ajaji zajedno!« Znajući da veštice imaju moć da iscrpu i upropaste svoje ljubavnike ispijajući im krv malo-pomalo u male mehurove, Odisej natera Kirku da se zakune svečanom kletvom da neće više kovati nikakve zavere protiv njega. Ona se zakle blagoslovom Bogova, pa mu ona pripremi divno toplo kupatilo, vino u zlatnim čašama i ukusnu večeru koju je posluživala pribrana domaćica. Kirka se pripremi da zanoći s Odisejem u postelji s purpurnim prekrivačima. Ipak Odisej nije hteo da odgovori na njena ljubavna udvaranja dok ona ne pristane da oslobodi ne samo njegove drugove već i sve ostale mornare koje je ranije bila uklela. Pošto je i to učinila, on rado ostade na Ajaji dok mu ona nije rodila tri sina, Agrija, Latina i Tele-gona.[7]

l) Odisej požele da opet krene na put i Kirka pristade da ga pusti, ali da najpre pohodi Tartar i tamo potraži duh proroka Tejresije, koji će mu reći kakva ga sudbina čeka na Itaci, da li će ikad dospeti do nje i šta će se posle dogoditi. »Žuri stalno ispred Severnog vetra«, reče mu Kirka, »dok ne dođeš do izvora Okeana i Persefoninog gaja, koji ćeš poznati po crnim topolama i starim vrbama. Na mestu gde se reke Flegeton i Kokit ulivaju u Aheron, iskopaj jarak i prinesi na žrtvu Hadu i Persefoni mladog ovna i crnu ovcu — koje ću ti ja dati. Neka krv otiče u jarak i rasteruj ostale duhove svojim mačem dok budeš čekao da se pojavi Tejresija. Dozvoli mu da pije koliko god želi i slušaj pažljivo njegove savete.«

m) Odisej natera svoje ljude da se ukrcaju, a oni to nerado učiniše, jer im beše teško da napuste prijatnu Ajaju i krenu u Hadove zemlje. Kirka im obezbedi povoljan vetar, koji ih brzo odvede do izvora Okeana i onih udaljenih granica sveta gde žive u stalnoj magli Kimeri, stanovnici večnog sumraka, koji nikada ne vide sunca. Kad ugledaše Persefonin gaj, Odisej pristade lađom i postupi tačno kako ga je Kirka savetovala. Prvi duh koji se pojavio nad jarkom bio je duh Elpenora, jednog člana njegove posade, koji je pre samo nekoliko dana pijan zaspao na krovu Kirkine palate, probudio se bunovan, pao preko ograde i poginuo. Odisej, koji je na brzinu napustio Ajaju, prekasno je primetio odsutnost Elpenora pa mu sad obeća da će ga pristojno sahraniti. »Zamisli samo, ti si ovamo stigao pešice brže nego ja brodom!« uzviknu Odisej, ali ne htede da mu da ni najmanji gutljaj krvi, iako ga je Elpenor tužno molio.

n) Mešovita grupa duhova poče da se vrzma oko jarka, ljudi i žene svih vrsta i godina, među kojima čak i Odisejeva mati Antikleja, ali on ne dozvoli čak ni njoj da pije dok se ne napije Tejresija. Najzad se pojavi Tejresija, zahvalno se naloka krvi i opomenu Odiseja da dobro pazi na svoju posadu, da ih drži na oku kada stignu do Sicilije, njihovog sledećeg pristaništa, da ne bi došli u iskušenje da pokradu stoku Hiperiona, Titana Sunca. On treba da očekuje velike teškoće na Itaki, i, mada može da se nada da će se osvetiti huljama i podlacima koji mu tamo razvlače dobro, njegova putovanja nisu još pri kraju. Mora uzeti veslo i nositi ga na ramenu dok ne stigne u oblast ostrva gde nijedan čovek nije još usolio meso i gde će veslo smatrati za batinu kojom se mlati žito. Ako tada prinese žrtvu Posejdonu, mogao bi se nadati da ponovo osvoji Itaku i doživi starost u miru i zadovoljstvu; ali smrt će mu ipak doći s mora.

o) Zahvalivši Tejresiji i obećavši mu krv još jedne ovce kad se vrati na Itaku, Odisei najzad dozvoli svojoj majci da ugasi žeđ. Ona mu saopšti i druge novosti o domu, ali zadrža za sebe ono o proscima svoje snahe. Pošto se pozdravila, duhovi bezbrojnih kraljica i princeza počeše da loču krv. Odisej je bio ushićen što je imao priliku da vidi tako otmene ličnosti kao što su Antiopa, Jokasta, Hlorida, Pera, Leda, Ifimedeja, Fajdra, Prokrida, Arijadna, Majra, Klimena i Erifila.

p) Zatim se zabavljao sa grupom ranijih vojskovođa: Agamemnonom, koji ga je posavetovao da se tajno iskrca na Itaku; Ahilejem, koga je obradovao pričajući mu o Neoptolemovim junačkim delima; Velikim Ajantom, koji mu još nije oprostio i koji se udaljio uvređeno. Odisej je video i Minoja kako sudi, Oriona u lovu, Tantala i Sisifa kako se muče, i Herakla — bolje rečeno njegovu utvaru, jer je sam Herakle pirovao sa velikim zadovoljstvom među besmrtnim bogovima koji su mu pomagali u vreme njegovih dugotrajnih radova.[8]

q) Odisej srećno doplovi nazad na Ajaju, gde je sahranio Elpenorovo telo i ostavio njegovo veslo na humci kao spomenik. Kirka ga dočeka veselo. "Kako je teško pohoditi Hadovu zemlju!" kliktala je ona. »Jedna smrt dovoljna ie za većinu ljudi, a tebi će biti sada potrebne dve!« Ona ga upozori da sada treba da prođe pored ostrva Sirena, čiji su divni glasovi začaravali sve mornare koji su tuda brodili. Te kćeri Aheloja, ili kako neki kažu Forkija, sa Musom Terpsihorom, ili Steropom, Portaonovom kćerkom, imađahu lica kao u devojaka, noge i perje kao u ptica, i mnogo se raznih priča plelo oko njihove neobičnosti, kao na primer da su se igrale sa Korom kad ju je Had oteo i da im je Demetra, ljuta i uvređena što joj nisu pritekle u pomoć, dala krila, rekavši: »Odlazite i tražite mi kćer širom sveta!« Priča se i da ih je Afrodita pretvorila u ptice zato što iz devojačkog ponosa nisu htele da se podaju ni bogovima ni ljudima. One nisu mogle da lete otkako su ih Muse pobedile na muzičkom takmičenju, očerupale im perje i od njega napravile sebi vence. Sad su sedele i pevale na livadi, među hrpama kostiju mornara koje su oterale u smrt. »Sipaj vosak u uši svojih momara«, savetovala ga je Kirka, »a ako si sam radoznao da čuješ njihovu muziku, naredi posadi da te dobro privežu za jarbol i nateraj ih da ti se zakunu da te neće odvezati, ma kako strogo ti to zahtevao i ma kako im pretio.« Kad je došao da se pozdravi, Kirka ga je upozorila i na druge opasnosti kojima ide u susret, pa je otplovio, dobivši opet povoljan vetar.

r) Kad se lađa približi ostrvu Sirena, on posluša Kirkin savet. Sirene su tako umilno pevale, obećavajući mu proročku spoznaju svega što će se ubuduće dogoditi na zemlji, da on poče da viče svojim drugovima, preteći im smrću, da ga oslobode. Slušajući njegovo ranije naređenje, oni ga samo jače privezaše za jarbol. Tako lađa srećno otplovi, a Sirene iz očajanja izvršiše samoubistvo.[9]

s) Neki veruju da su bile samo dve Sirene; neki da ih je bilo tri, naime ili Partenopa, Leukosija i Ligeja; ili Pejsinoja, Aglaopa i Telksepeja; ili Aglaofona, Telksiopa i Molpa. Ipak, neki navode četiri: Tela, Raidna, Telksiopa i Molpa.[10]

t) Sledeća opasnost koja je čekala Odiseja beše da prođe između dve stene gde je na jednoj živela Skila a na drugoj Haribda, njena prijateljica čudovište. Haribda, kćerka Majke Zemlje i Posejdona, beše proždrljiva žena koju je Zeus udario gromom i bacio u more i koja je tri puta dnevno usisavala ogromnu količinu vode i odmah je izbljuvavala. Skila, nekada lepa kći Hekate i Forkija, ili Forbanta — ili Ehidne i Tifona, Tritona, ili Tirena — bila je preobražena u psetoliko čudovište sa šest strašnih glava i dvanaest šapa. To je učinila ili Kirka, ljubomorna na Glaukovu ljubav prema Skili, ili Amfitrita, iz slične ljubomore prema Posejdonu. Skila je imala običaj da hvata mornare, da im polomi kosti i polako ih pojede. Možda je

najneobičnije kod Skile bio njen lavež; on nije bio jači od cviljenja novorođenog šteneta. Pokušavajući da izbegne Haribdu, Odisej okrenu krmom samo malo bliže Skili, koja se nagnu preko ograde, zgrabi šest najsposobnijih mornara, svuče ih sa palube držeći svakog u po jednim ustima, pa ih prebaci na stene, gde poče natenane da ih jede. Oni vrištahu i pružahu ruke prema Odiseju, ali se on nije usuđivao ni da pokuša da ih spase, već otplovi dalje.[11]

u) Odisej krenu pravcem tako da izbegne Lutajuće, ili Sudarne Stene, između kojih je samo Argo uspeo da prođe; on nije znao da su stene sada pričvršćene za morsko dno. Ubrzo ugleda Siciliju, gde Hiperion, sunčani Titan, koga neki zovu Helije, ima sedam krda izvanredne stoke na paši, po pedeset grla u svakom krdu, i veliko stado brljivih ovaca. Odisej zakle svoje ljude svečanom zakletvom da se zadovolje onim čime ih je snabdela Kirka i da ne ukradu nijednu kravu. Oni se iskrcaše i izvukoše lađu na obalu. Međutim, Južni Vetar je duvao trideset dana, hrane je ostalo malo, pa iako su mornari lovili i ribarili svakodnevno, nisu imali mnogo uspeha. Najzad Euriloh, očajan zbog gladi, pozva svoje drugove na stranu i nagovori ih da ubiju jednu kravu — a zauzvrat će, požurio je da doda, sagraditi Hiperionu velelepan hram kad se vrate na Itaku. Oni sačekaše do Odisej zaspi, uhvatiše nekoliko krava i ubiše ih, prineše bogovima na žrtvu butne kosti i loj i ispekoše toliko goveđeg mesa da je bilo dovoljno za šestodnevnu gozbu.

v) Odisej se prenerazi kad se probudio, a tako isto i Hiperion kad je od svoje kćeri Lampetije, glavne kravarke, čuo šta se dogodilo. Hiperion se požali Zeusu, koji, kad vide da je Odisejeva lađa ponovo u moru, posla iznenadnu oluju sa zapada, jarbol se slomi i pade kormilaru na glavu, a zatim raspali gromom po palubi. Lađa potonu i udaviše se svi koji behu na brodu osim Odiseja. On uspe da se dočepa jarbola i kobilice broda i oputa od neštavljene kože koje su plutale i uspne se sa strane na ovako sklepani brod. Ali diže se snažan vetar s juga i potera ga put Haribdinog vrtloga. Zakačivši se za deblo divlje smokve koja je rasla iznad stene, Odisej je visio u strašnom položaju, dok su jarbol i kobilica bili u ždrelu i dok ih vrtlog ponovo nije izbljuvao. Tada se on ponovo pope i odvesla rukama. Posle devet dana dospeo je na obalu Ogigije, gde je živela Kalipsa, kćerka Tetide i Okeana, ili možda Nereja, ili Atlanta.[12]

w) Sipražje jove, crna topola i čempresi, sa sovuljagama i sokolima, čavrljivim morskim galebovima koji su imali gnezda u njihovim granama, skrivali su veliku Kalipsinu pećinu. Vinova loza povijala se iznad ulaza. Peršun i perunike rasli su po obližnjim livadama koje je natapao bistar potok. Ovde lepa Kalipsa dočeka Odiseja, koji se jedva popeo na obalu, i ponudi mu obilatu hranu, okrepljujuće piće i meku postelju. »Ako ostaneš kod mene«, molila je ona, »uživaćeš besmrtnost i večitu mladost.« Neki kažu da je Odisej sa Kalipsom, a ne sa Kirkom, imao sina Latina, pored blizanaca Nausitoja i Nausinoja.

x) Kalipsa je zadržala Odiseja na Ogigiji sedam godina — ili možda pet — i pokušala sve da ovaj zaboravi Itaku; ali njemu ubrzo dosadiše njeni zagrljaji, te je imao običaj da sedi snuždeno na obali i gleda u more. Najzad Zeus, ugrabivši trenutak Posejdonovog odsustva, posla Kalipsi Hermesa s naređenjem da ne zadržava Odiseja. Ona nije smela da ga ne posluša i zato reče Odiseju da sagradi splav koji će ona opremiti, daće mu vreću žita, mešinu vina i vode i suvog mesa. Iako je Odisej mislio da je to samo klopka, Kalipsa mu se zakle rekom Stig da ga neće prevariti i pozajmi mu sekiru, bradvu, svrdlo i ostali alat koji mu je potreban. Nije morala da mu kaže dva puta, on je odmah napravio splav od debala i spustio ga u vodu pomoću oblica; pozdravio se sa Kalipsom i otplovio uz povoljan vetar.

y) Posejdon je išao u pohode svojim besprekornim prijateljima Etiopljanima, i kad se vraćao kući preko mora na svojim krilatim kočijama, iznenada ugleda splav. Odmah jedan ogroman talas dolete i snažno zapljusnu splav te Odisej skliznu s njega, a bogata odeća koju je nosio na sebi tako se natopi vodom da oteža i povuče ga u morsku dubinu. Izgledalo je da će mu pluća prsnuti. Ipak, pošto je bio snažan plivač, uspe da se oslobodi haljina, ispliva na površinu i uspuza se nekako na splav. Sažaljiva Boginja Leukoteja, nekadašnja Ina, Atamantova žena, pope se pored njega, prerušena u morskog galeba. U kljunu je držala veo koji dade Odiseju da ga omota oko pasa, pre no što ponovo zaroni. Taj veo će ga spasti, obeća ona. Odisej se ustezao da je posluša, ali kad drugi talas zatrese splav, on obvi veo oko sebe i zapliva. Pošto se Posejdon vratio u svoju podvodnu palatu u blizini Euboje, Atena se usudila da pošalje vetar koji je smirivao talase onuda kuda je Odisej prolazio, te on posle dva dana bi izbačen, potpuno iscrpen, na obalu ostrva Drepane,

koje su tada nastanjivali Fajačani. Odisej leže pored izvora zaklonjen čestarom, pokri se suvim lišćem i čvrsto zaspa.[13]

z) Sledećeg jutra, ljupka Nausikaja, kćerka kralja Alkinoja i kraljice Arete, kraljevskog bračnog para koji je ukazao toliko ljubaznosti i gostoljubivosti Jasonu i Medeji, dođe sa svojim pratiljama da pere rublje na izvoru. Kad je završila posao, Nausikaja poče da igra lopte sa svojim drugaricama. Desi se da lopta padne u vodu, svima se ote uzvik zaprepašćenja, a Odisej se probudi od graje. On. nije imao na sebi odela, ali se posluži lisnatom maslinovom granom da sakrije svoju golotinju, pa dopuzavši do njih, oslovi ih biranim rečima, tako da ga Nausikaja uze u zaštitu i omogući mu da se pojavi u dvoru. Tu Alkinoj obasu Odiseja poklonima, pa pošto je saslušao priču o njegovim lutanjima, posla ga na Itaku u divnoj lađi. Njegova pratnja dobro je poznavala ostrvo. Oni baciše sidro u zalivu Forkide, ali odlučiše da Odiseja ne uznemiruju u slatkom snu, pa ga izneše na obalu i spustiše pažljivo na pesak, poređavši sve Alkinojeve poklone pod obližnje drvo. Ipak Posejdon se toliko naljutio na Fajačane zbog ljubaznosti prema Odiseju da je udario lađu svojim dlanom i pretvorio u kamen i lađu i posadu i sve što je bilo na njoj. Alkinoj odmah prinese na žrtvu dvanaest odabranih bikova, jer je Posejdon sad počeo da preti da će uništiti grad dveju luka na taj način što će baciti veliku planinu između njih. Neki kažu da je postupio onako kako je i rekao. »Ovo će nas naučiti da ubuduće više ne budemo gostoljubivi!« ogorčeno reče Alkinoj Areti.[14]

1. Homer: Odiseja IX, 39—66;
2. Apolodor: Epitome VII, 2—3; Homer: Odiseja IX, 82—104; Herodot: IV, 177; Plinije: Istortija prirode XIII, 32; Higin: Fabula 125;
3. Homer: Odiseja IX, 105—542; Higin: loc. cit.; Euripid: Kiklopi; Apolodor: Epitome VII, 4—9;
4. Homer: Odiseja X, 1—76; Higin: loc. cit.; Ovidije: Metamorfoze XIV, 223—32;
5. Tukidid: I, 2; Plinije: Istorija prirode III, 5, 9 1 8, 14: Ceces: O Likofronu 682 1 956; Silije Italik: VII, 410 i XIV, 128; Kikeron: Protiv Atika II, 13; Horatije: Ode III, 17;
6. Homer: Odiseja X, 30—132; Higin: loc. cit.; Apolodor: Epitome VII, 12: Ovidije: Metamorfoze XIV. 233—14;
7. Homer: Odiseja X, 133—574 i XII, 1—2; Higin: loc. cit.; Ovidije: Metamorfoze XIV, 246—440; Hesiod: Teogonija 1011—14; Eustatije o Homerovoj Odiseji XVI, 118;
8.Homer: Odiseja XI; Higin: loc. cit.; Apolodor: Epitome VII, 17;
9. Homer: Odiseja XII; Apolodor: Epitome VII, 19; Apolonije sa Roda: IV, 898; Ajlijan: O prirodi životinja XVII, 23; Ovidije: Metamorfoze V, 552—62; Pausanija: IX, 34, 3; Higin: Fabule 125 i 141; Sofokle: Odisej. Fragmenat 861, izd. Pearson;
10. Plutarh: Gozbeni razgovori IX, 14, 6; Sholijast uz Homerovu Odiseju XII, 39; Higin: Fabule, loc. cit. i Predgovor; Ceces: O Likofronu. 712; Eustatije uz Homerovu Odiseju XII, 187;
11. Servije uz Vergilijevu Ajneidu III, 420; Apolodor: Epitome VII, 21; Homer: Odiseja XII, 73—126 1 222—59; Higin: Fabule 121 i 199 i Predgovor: Apolonije sa Roda: IV, 828, uz sholijast; Eustatije o Homeru, str. 1714; Ceces: O Likofronu 45 i 650; Ovidije: Metamorfoze XIII, 732 1 906;
12. Homer: Odiseja XII, 127—153; Apolodor: I, 2, 7 1 Epitome VII, 22—3; Hesiod: Teogonija 358;
13. Homer: Odiseja V, 13—193 i VII, 243—66; Higin: Fabula 125: Hesiod: Teogonija 1111; Sholijast uz Apolonija sa Roda: III, 200; Eustatije o Homerovoj Odiseji XVI, 118; Apolodor: Epitome VII, 24;
14. Homer: Odiseja XIII, 1—187: Apolodor: Epitome VII, 25; Higin: loc. cit.

*

1. Apolodor beleži (Epitome VII, 29) da "neki smatraju Odiseju pričom o putovanju morem oko Sicilije". Samuel Batler je nezavisno došao do istog mišljenja i tumači Nausikaju kao auto portret spisateljke — mlade i obdarene Sicilijanke iz otmene porodice iz oblasti Erika. U svome delu "Žena pisac Odiseje", on iznosi razliku između svestranog poznavanja domaćeg života na dvoru i sasvim površnog poznavanja moreplovstva i seoske proizvodnje i ističe "čisto žensko interesovanje za život". On ukazuje da je jedino žena mogla da udesi da Odisej razgovara sa slavnim ženama iz prošlosti pre nego sa slavnim muškarcima i

da mu u oproštajnom govoru Fajačanima stavi u usta kako se on nada da će "oni i nadalje biti od koristi svojim suprugama i deci", a ne obratno (Odiseja XIII, 44—5); najzad karakterističan je i način na koji Helena gleda drvenog konja i zadirkuje muškarce skrivene u njemu (vidi 167, k). Teško je ne složiti se sa Batlerom. Lagan, šaljiv, naivan i produhovljen stil u Odiseji je gotovo sigurno ženski. Ali Nausikaja je spojila dve domaće sicilijanske legende koje nije sama izmislila: Odisejev poluistorijski povratak iz Troje i alegorijske doživljaje drugog heroja — zovimo ga Ulisom — koji kao i Odisejev ded Sisif (vidi 67, 2) nije hteo da umre kada mu je istekla vladavina. Legenda o Odiseju sadržavala bi napad na Ismar, buru koja ga je odbacila daleko na jugozapad; njegov povratak preko Sicilije i Italije; brodolom kod Drepane (Krfa); i, verovatno, osvetu nad proscima. Sve ostalo, gotovo svi ostali događaji pripadaju priči o Ulisu, Zemlja lotosa, Kiklopova pećina, luka u Telepilu, Ajaja, Persefonini gajevi, Ostrvo Sirena, Ogigija, Skila i Haribda, morske dubine, čak i Forkidski zaliv — samo su metafore za smrt koju je izbegao. Tome se može dodati i kako je pogubio Hekabu, poznatu i kao Majra, Manja pseća zvezda, kojoj je trebalo da bude žrtvovan Ikarijev naslednik (vidi 168, 1).

2. I Skilak (Periplus 10) i Herodot (IV, 77) su znali da je narod koji se hranio lotosom živeo u Zapadnoj Libiji, nedaleko od naseobina matrijarhalnih Gindana. Njihov glavni proizvod je bilo ukusno i hranljivo cordia muxa, slatko lepljivo voće koje je raslo u grozdovima; tim voćem, gnječenim i pomešanim sa zrnevljem, nahranila se jednom vojska koja je išla u pohod na Kartaginu (Plinije: Istorija prirode XIII, 32; Teofrast: Istorija bilja. IV, 3, 1). Cordia muxa je pobrkana sa rhamnuus ziziyphus, jednom vrstom divlje jabuke koja ima opor ukus i košticu umesto semenki. Zaborav u koji, kako kažu, može čovek da utone ako jede lotos, dolazi u stvari samo ako se pije lotosov sok; nije sasvim isto jesti lotos i piti njegov ekstrakt. Ako, dakle, to što sveti kralj okuša jabuku koju mu daje Belle Dame Sans Merci znači isto što i smrt od njenih ruku (vidi 33, 7 i 133, 4), obazrivi Ulis je dobro znao da bledi kraljevi i ratnici čame u Podzemlju zbog jabuke, te nije hteo da okusi rhamnus. U škotskoj baladi inspirisanoj kultom veštice, Tomasa Rajmera opominju da ne dodiruje rajske jabuke koje mu pokazuje kraljica Elfama.

3. Kiklopova pećina je pravo mesto smrti, a Odiseieva družina broji trinaest ljudi: broj meseci vladavine svetog Kralja. Jednooki Polifem, koji ponekad ima i čudovišnu vešticu majku, javlja se u narodnim pripovetkama širom Evrope, a trag može da mu se prati čak do Kavkaza; ali dvanaest drugova javlja se samo u Odiseji. Kakvo bilo značenje da je imala kavkaska priča, A. B. Kuk u svom Zeusu (str. 302—23) dokazuje da je Kiklopovo oko grčki sunčani amblem. Uprkos tome, kada je Odisej oslepio Polifema da bi sprečio da ovaj pojede i njega i njegove drugove, samo sunce nije prestalo da sija. Kako bilo, oko boga Baala ili Moloha, ili Tesupa, ili Polifema (»čuvenog«), koji je zahtevao ljudske žrtve, bilo je iskopano, a kralj je pobedonosno oterao pokradene ovnove. Pošto je pastoralno obeležje kavkaske priče ostalo u Odiseji, a div ljudožder bio jednook, on je mogao biti zamenjen i jednim od prehelenskih Kiklopa, čuvenih po obradi metala, čija se kultura širila do Sicilije i koji su verovatno imali nasred čela tetovirano oko kao znak svoga plemena (vidi 3, 2).

4. Telepil, »Daleka kapija (Pakla)«, leži na dalekom severu Evrope, u zemlji Ponoćnog Sunca, gde pastiri koji stižu pozdravljaju pastire što odlaze. U tim hladnim predelima, "iza leđa Severnom vetru", nalaze se Lutajuće ili Sudarne Stene, u stvari ploveće sante leda (vidi 151, 1), a tu žive i Kimerci, čiju podnevnu tamu nadoknađuje ponoćno sunce u mesecu junu. Možda se u Telepilu Herakle borio sa Hadom (vidi 139, 1); ako je tako, onda se to dogodilo kad je išao Hiperborejcima (vidi 125, 1). Lajstrigonci (»vrlo okrutna rasa«) verovatno su stanovnici norveških fjordova, a u njihovo varvarsko ponašanje trgovci ćilibarom su imali prilike da se uvere kad su dospevali do Bornholma i do južne baltičke obale.

5. Ajaja (»cvileća«) je tipično ostrvo smrti na kome Boginja Smrti peva dok prede vunu. U legendi o Argonautima to ostrvo se nalazi u vrh Jadranskog zaliva; vrlo je moguće da je to Lošinj, nedaleko od Pule (vidi 148, 9). Kirka znači »sokolica« i imala je groblje u Kolhidi, zasađeno žalosnim vrbama i posvećeno

Hekati. Mit o muškarcima pretvorenim u životinje zasnovan je na verovanju u metempsihozu, seljenje duše u drugo telo posle smrti, ali je krmača naročito bila posvećena Boginji Smrti. Kirka je krmače hranila Kronovim drenjinama, crvenom hranom mrtvih, pa su oni, verovatno, ipak samo duhovi (vidi 24, 11 i 33, 7). Šta je Hermesovo moly, gramatičari ne mogu da se odluče. Ceces (O Likofronu, 679) kaže da ga apotekari zovu »divlja rutvica«, ali po opisu u Odiseji, pre će biti da je to divlja ciklama, koja se retko nalazi, a ima blede peteljke, tamnu lukovaču i divan miris. Kasniji klasični pisci su smatrali da je »moly« neka vrsta belog luka sa žutim cvetom, za koji se mislilo da brže raste (kao crni luk, morski luk i beli luk) u vreme kad mesec opada nego u vreme mladog meseca, pa zato služi kao urok Hekatinoj čarobnoj moći meseca. Marduk, vavilonski heroj, udisao je miris božanske biljke da bi savladao kužni zadah Morske Boginje Tijamat, ali se u epu ne kazuje na koju se biljku misli (vidi 35, 5).

6. Persefonin gaj crnih topola ležao je na krajnjem zapadu Tartara, a Odisej nije silazio u njega — kao Herakle (vidi 134, c), Ajnej i Dante — iako je Kirka podrazumevala da jeste (vidi 31, a). Flegeton, Kokit i Aheron pripadaju Paklu. Ipak, autorka Odiseje je malo poznavala geografiju i pozivala je nasumce Zapadni, Južni i Severni vetar. Odiseja je istočni vetar mogao odneti do Ogigije i u Persefonin gaj, a južni do Telepila i Ajaje; ali ona s izvesnim opravdanjem opisuje kako Odisej krmani u pravcu istoka, u Ajaju kao zemlju svitanja, gde su heroji Orion i Titan našli smrt. Ulaz u mikenske grobnice okrenut je istoku; a Eoja ("Zora":) je bila tetka Kirki, Helijevoj kćeri.

7. Sirene (vidi 154, 3) su isklesane na nadgrobnim spomenicima kao anđeli smrti koji pevaju žalopojke uz pratnju lire, ali njima se pridaju erotske namere prema herojima za kojima tuguju; kako se verovalo da duša izleće u obliku ptice, one su slikane kao Harpije, ptice grabljivice koje vrebaju da uhvate i prisvoje dušu. Iako su bile kćeri Forkisa, ili Pakla, i na taj način prve rođake Harpijama, one nisu živele u podzemlju ili u pećinama, već na zelenom svetom ostrvu kao što su Ajaja ili Ogigija; veoma su opasne kad je vreme tiho i bez vetra usred podneva, kad je sunce u zenitu i za popodnevnog odmora. Pošto ih zovu još i kćerima Aheloja, njihovo ostrvo je prvobitno moglo biti jedno od Ehinada, na ušću reke Aheloj (vidi 142, 3). Sicilijanci smatraju da se ono nalazi u blizini rta Pelora (sada Faro) na Siciliji; Latini misle da se nalazi na Sirenskim ostrvima u blizini Napulja, ili na Kapriju (Strabon: I, 12 — vidi 154, d i 3).

8. »Ogigija«, ime još jednog svetog ostrva, izgleda da je ista reč kao i »Okean«, Ogen je međuoblik; Kalipsa ("sakrivena" ili "ona koja krije") je još jedna Boginja smrti, jer je prikazana u pećini okruženoj jovama — koje su posvećene Bogu smrti Kronu, ili Branu, a na njihovim granama čuče Kronove morske vrane ili čavke (vidi 98, 3), i Boginjine rogate sove ili sokoli. Peršun je bio amblem žalosti (vidi 106, 3), a perunika cvet smrti (vidi 85, 1). Kalipsa je obećala Odiseju večnu mladost, ali on je želeo život, a ne besmrtnost heroja.

9. Skila (»ona koja razdire«), kći Forkide ili Hekate, i Haribda (»koja ispija«), titule su za Boginju mora razornog dejstva. Ova imena su postala svojstvena za stene i struje sa obe strane Mesinskog moreuza, ali to treba shvatiti i u širem smislu (vidi 16, 2 i 91, 2). Leukoteja (vidi 70, 4) je kao morski galeb bila Boginja mora koja tuguje nad brodolomom (45, 2). Pošto je kretska Boginja mora predstavljena kao oktopod (vidi 81, 1), a Skila svukla mornare sa Odisejeva broda, može biti da su Krećani koji su trgovali sa Indijom znali za, u Sredozemlju nepoznate, neobičnosti toplih mora u kojima vrebaju mnoge opasnosti. Opis Skilinog laveža je od mnogo veće mitološke važnosti no što na prvi pogled izgleda: taj lavež se poistovećuje sa belim psima smrti, koji imaju crvene uši, sa avetinjskim čoporom pasa ili Gabrijelovim zupčanicima iz britanske legende, koji teraju duše prokletih. To su bili drevni egipatski lovački psi, posvećeni Anubisu, koji se još gaje na ostrvu Ivizi. Ti psi, kad su na tragu lovine, proizvode »zvuke slične skičanju štenadi" ili zvuke divljih gusaka prilikom seobe (vidi Bela Boginja, str. 411).

10. Izgleda da se jedino dva događaja koja padaju između Odisejeve čarke sa Kikoncima i njegovog dolaska u Fajakiju ne odnose na devetostruko odbijanje smrti: to su njegova poseta Ajolovom ostrvu i krađa Hiperionovog stada. Vetrovi pod Ajolovim nadzorom bili su duhovi smrti (vidi 43, 5), a Hiperionovo stado je Herakle ukrao u svom desetom delu — i u osnovi spada u njegovo haranje pakla (vidi 132, 1). Odisejeva tvrdnja da nije učestvovao u napadu ne znači mnogo, kao što nije značila ni tvrdnja njegovog deda po majci Autolika (vidi 106, c) kad je ukrao stado Sisifu (vidi 67, c).

11. Odisej, u svom značenju »ljutiti«, pristaje uz svetoga kralja crvena lica (vidi 27, 12). Njega jos zovu i Ulis ili Uliks na latinskom — a ta reč je verovatno postala od oulos, »rana«, i ischea, »butina« — što se odnosi na ožiljak od zuba divljeg vepra — po kojem ga je njegova stara dadilja prepoznala kad se vratio na Itaku (vidi 160, c i 171, g). Poznat način kraljeve smrti bio je da mu divlji vepar zarije zub u bedra, ali Odisej je na neki način preživeo ranu (vidi 18. 7 i 151. 2).

171 ODISEJ SE VRAĆA U SVOJ DOM

Kad se Odisej probudio, on nije odmah poznao svoje rodno ostrvo, jer ga Atena beše osvetlila čudnim sjajem. Uskoro se ona pojavi prerušena u pastira i sasluša njegovu dugu, lažnu priču o tome kako je on Krećanin koji je, pošto je ubio Idomenejevog sina, pobegao na zapad u sidonskom brodu i da je, bez svoje volje, izbačen ovde na obalu. »Koje je ovo ostrvo?« pitao je on. Atena se nasmeja i potapša Odiseja po obrazu: »Divno lažeš, zbilja!« — reče ona. »Istini za volju, mogao si me lako prevariti, ali me iznenađuje što me nisi prepoznao ovako prerušenu, ja sam Atena; Fajačani su te iskrcali ovde po mom nalogu. Žalim što je proteklo tako mnogo godina do tvog povratka; ali nisam smela da uvredim svog strica Posejdona zalažući se za tebe otvoreno.« Ona mu pomože da posklanja u pećinu sve fajačanske bakrače, tronožna postolja, purpurne ogrtače i zlatne pehare, a zatim ga tako preobrazi da ga niko nije mogao prepoznati — ublede mu kožu, stanji i obeli njegove riđe kovrdže, obuče ga u prljave rite i uputi u kolibu Eumaja, starog svinjara, odanog sluge u dvoru. Atena se upravo vratila iz Sparte, kuda je Telemah otišao da pita Menelaja, koji se nedavno bio vratio iz Egipta, može li mu saopštiti bilo kakve novosti o Odiseju.

Treba objasniti da su, smatrajući Odiseja mrtvim, ni manje ni više nego sto dvanaest mladih grčkih prinčeva sa ostrva koja sačinjavaju kraljevine — Dulihij, Sam, Zakint i samu Itaku, počeli da se udvaraju Odisejevoj ženi Penelopi u nadi da će se njome oženiti i tako steći presto; oni se behu dogovorili da ubiju Telemaha čim se vrati iz Sparte.[1]

b) Kad su prosci prvi put zatražili od Penelope da se izjasni i izabere jednog pd njih, ona odgovori da smatra da je Odisej živ i da je njegov povratak objavilo jedno pouzdano proročište, ali kasnije, pod velikim pritiskom, ona obeća da će odgovor dati čim završi pokrov koji mora otkati svom svekru, starome Laertu. Ali ona je taj posao radila tri godine, danju bi tkala, a noću parala, dok najzad prosci nisu otkrili u čemu je stvar. Za sve to vreme oni su stanovali u Odisejevom dvoru, pili vino, klali prasce, ovce i goveda i napastvovali žensku čeljad u Odisejevom domu.[2]

c) Eumaju, koji ga je ljubazno primio, Odisej ispriča drugu lažnu priču o sebi, iako se zakleo da je Odisej živ i da je na putu da se vrati kući. Telemah se iskrca sasvim neočekivano i tako izbegnu zaveru prosaca koji su nameravali da ga ubiju, i ode pravo u Eumajevu kolibu; Atena ga je žurno ispratila iz Sparte. Odisej se ipak nije odao dok Atena ne obeća da mu svojom moći povrati raniji izgled. Bio je to dirljiv prizor kad su se otac i sin prepoznali. Eumaj još ne beše posvećen u tajnu, a ni Telemah nije smeo da je poveri Penelopi.

d) Odisej se još jedanput preruši u prosjaka i krenu da izvidi raspoloženje prosaca. Na putu srete Melanteja, svog čuvara koza, koji ga iznenada napadne i udari nogom u bedro; Odisej se uzdrža od trenutne osvete. Kad je stigao do svog dvorišta on zateče starog Arga, svog nekada čuvenog lovačkog psa, ispruženog na bunjištu, šugavog, iznurenog , i punog buva. Arg mahnu repom i povi iskrzane uši u znak da je prepoznao Odiseja, koji krišom obrisa suzu, jer Arg tog časa uginu.[3]

e) Eumaj povede Odiseja u veliku trpezariju, gde mu Telemah, čineći se da ga ne poznaje, ukaza gostoprimstvo. Tada se pojavi Atena, ali se ne ukaza svima u dvorani, već samo Odiseju i predloži mu da obiđe sve prosce moleći ih za otpatke ne bi li se tako uverio kakav je ko. On to učini i zaista se osvedoči da su isto toliko tvrdice kao i grabljivci. Najbezobrazniji od svih, Antinoj sa Itake (kome je ispričao potpuno drukčiju priču o svojim doživljajima), ljutito baci stolicu na njega. Odisej, trljajući povređeno rame, pozva se na druge prosce, koji se složiše da bi Antinoj trebalo da bude učtiviji; Penelopu zaprepasti grubost kad joj devojke saopštiše šta se dogodilo. Ona posla po prosjaka, nadajući se da od njega čuje vesti o svom izgubljenom mužu. Odisej obeća da će doći u sobu za primanje te večeri i da će joj reći o svemu što bude želela da sazna.[4]

f) Međutim brbljivi itački prosjak, kome nadimak beše »Ir« zato što je, slično boginji Iridi, bio svakom na usluzi, pokuša da otera Odiseja sa trema. Kad Odisej ne htede da se pomakne s mesta, Ir poče da ga izaziva na pesničenje, a Antinoj, smešeći se od srca, obeća pobedniku jagnjeću sarmicu i mesto za stolom među proscima. Odisej zasuka svoje dronjke i pričvrsti ih za iskrzani pojas koji je imao na sebi, pa zauze borbem stav nasuprot Iru. Skitnica ustuknu kad vide nabrekle mišice, ali nije smeo da uzmakne zbog oštrih prekora prosaca; Odisej ga obori jednim jedinim udarcem, ali ga ne usmrti, vodeći računa da ne obrati na sebe suviše veliku pažnju. Prosci su pljeskali, podsmevali se, svađali, i najzad sedoše na popodnevnu gozbu, nazdravljajući Penelopi, koja je došla da pokupi vereničke poklone od svih (iako nije nameravala da izvrši poslednji izbor). Kad se spusti veče, prosci se raziđoše, svaki u svoju ložnicu.[5]

g) Odisej pouči Telemaha da ukloni koplja što su visila na zidovima u trpezariji i odnese u sobu za oružje, a on ode da poseti Penelopu. Ona ga nije poznala i on joj izvuče iz grudi dubok uzdah, opisujući svoj tobožnji nedavni susret sa Odisejem, koji je, po njegovim rečima, otišao u Zeusovo proročište u Dodonu, ali će se uskoro vratiti na Itaku. Penelopa je pažljivo slušala, pa zatim naredi Eurikleji, Odisejevoj staroj dadilji, da mu opere noge. Eurikleja odmah prepozna ožiljak na njegovoj butini i uskliknu od radosti i zaprepašćenja; ali je on uhvati za grlo i uguši joj uzvik. Penelopa ništa ne primeti, jer joj Atena beše odstranila pažnju.[6]

h) Sutradan, na drugoj gozbi, Agelaj sa Sama, jedan od prosaca, upita Telemaha ne bi li mogao nagovoriti svoju majku da se odluči za jednog od njih. Penelopa na to izjavi da će prihvatiti onoga od njih koji bude u stanju da odapne strelu tako da ona prođe kroz dvanaest ušica na sekirama; sekire su bile postavljene u pravoj liniji sa drškama u jarku. Ona im pokaza luk kojim su imali da rukuju: to je bio luk koji je Ifit dao Odiseju pre dvadeset i pet godina kad je išao u Mesenu da se žali zbog krađe tri stotine ovaca i njihovih pastira sa Itake. Nekada je ovaj luk pripadao Euritu, Ifitovom ocu, koga je sam Apolon učio da odapinje strele, ali je Herakle nadmašio Eurita i ubio ga. Neki od prosaca pokušaše da zategnu ovo moćno oružje, ali im ne pođe za rukom da saviju luk čak ni pošto su omekšali drvo lojem; zbog toga bi odlučeno da se takmičenje odloži za sutradan. Telemah, koji je uspeo najviše da savije luk, ostavi ga na Odisejev mig. Tada Odisej priđe luku, uprkos protivljenju i prostačkom vređanju — zbog čega je Telemah bio prinuđen da naredi Penelopi da se vrati u sobu — i ščepa luk, zategnu ga s lakoćom i prevuče pritom po struni da svi redom čuju. Uzimajući pažljivo na nišan metu, on odape jednu strelu i ona prođe kroz svih dvanaest ušica na sekirama. Telemah, izgubivši se u međuvremenu za tren, pojavi se sa kopljem i mačem, te Odisej najzad objavi ko je, ustrelivši Antinoja u grlo.

i) Prosci poskakaše i potrčaše ka zidovima, ali na njima ne nađoše okačeno oružje. Eurimah poče da moli za milost, ali mu Odisej ne usliši molbu. Eurimah tada poteže koplje i uperi ga na Odiseja, ali ga strela probode kroz jetru i on pade smrtno ranjen. Posle toga razvi se žestoka borba između prosaca, koji behu u bezizlaznom položaju ali naoružani mačevima, i Odiseja, koji je imao samo luk i strele ali je zauzeo busiju ispred glavnog ulaza u dvoranu. Telemah otrča ponovo u oružnicu i donese štitove, mačeve i šlemove da naoruža oca, Eumaja i Filojtija, dvojicu vernih slugu što stajahu uz njih; jer, iako Odisej beše ustrelio veliki broj prosaca, zaliha strela gotovo je nestala. Melantej, iskravši se na sporedan izlaz da donese oružje za prosce, bi uhvaćen u oružnici kad je po drugi put došao, jer je prethodno uspeo da naoruža svega njih nekoliko. Seča se nastavi, a Atena prerušena u lastu letela je unaokolo i cvrkutala dok svi prosci i njihovi pomagači, do poslednjeg, ne ležahu mrtvi, osim glasnika Medona i Femija, pevača, koje Odisej poštede, jer

su oni posvećene ličnosti. On zatim stade da se raspituje kod Eurikleje, koja beše zaključala ženska odeljenja, koliko je ženske čeljadi ostalo odano svom gospodaru. Ona odgovori: »Svega dvanaest njih je okaljalo svoju čast, moj gospodaru.« Okrivljenoj ženskoj posluzi narediše da očisti dvoranu od krvi sunđerima i vodom; kad su ovo obavile, Odisej ih obesi sve redom. One su se malo opirale, ali i to se završilo. Posle toga Eumaj i Filojtije sasekoše Melanteju nos, ruke i noge i polne organe i baciše ih psima.[7]

j) Odisej se nađe najzad ponovo sa Penelopom i ocem Laertom i ispriča im svoje doživljaje, ali ovoga puta držeći se istine. Snage pobunjenika sa Itake krenuše na Odiseja, a predvodili su ih Antinojevi rođaci i osvetnici ostalih poginulih prosaca. Kad je stari Laert video da su Odisejevi neprijatelji nadmoćniji, on priteče u pomoć Odiseju i borio se hrabro; sve se razvijalo povoljno po njih dok se Atena nije umešala i predložila primirje.[8] Pobunjenici onda povedoše zajednički pravni postupak protiv Odiseja i uzeše za sudiju Neoptolema, kralja epirskih ostrva. Odisej pristade na njegovo isleđenje i Neoptolem presudi da deset godina napusti svoje kraljevstvo, a da za to vreme naslednici prosaca nadoknade štetu koju su naneli, ali Telemahu, koji je sada postao kralj.[9]

k) Još je preostalo da se umilostivi Posejdon i Odisej se uputi pešice, kao što ga je bio uputio Tejresija, preko planina Epira, noseći veslo na plećima. Kad je stigao u Tesprot, seljaci povikaše: »Stranče, zašto nosiš malj za mlaćenje žita u proleće?« On onda prinese na žrtvu Posejdonu ovna, bika i vepra i bi mu oprošteno.[10] Kako još nije imao pravo da se vrati na Itaku, on se oženi Kalidikom, kraljicom Tesprotijaca, i predvodio je njenu vojsku u ratu protiv Brigijaca, pod vođstvom Areja; ali Apolon ih je pozvao da zaključe primirje. Posle devet godina, Polipoit, Odisejev sin sa Kalidikom, nasledi Tesprotijsku kraljevinu, a Odisej se vrati na Itaku, u kojoj je vladala Penelopa u ime njihovog maloletnog sina Poliporta; Telemah je bio prognan u Kefaloniju, jer je jedno proročište objavilo: »Odiseju, ubiće te rođeni sin!« Na Itaki smrt je Odiseju došla s mora, baš kao što je Tejresija predskazao. Njegov sin Telegon, koga mu je rodila Kirka, jedreći morem u potrazi za ocem, opljačka Itaku (za koju je smatrao da je Korkira), a Odisej požuri da isplovi na more kako bi odagnao neprijatelja. Telegon ga ubi na morskoj obali, a kobno oružje beše koplje sa vrhom od riblje kosti. Pošto je proveo jedno određeno vreme u izgnanstvu, Telegon se oženi Penelopom, a Telemah Kirkom, tako da su obe grane porodice bile tesno ujedinjene.[11]

l) Neki tvrde da Penelopa nije do kraja ostala verna Odiseju. Oni je optužuju da je drugovala sa Anfinomom iz Dulihija, ili sa svima proscima redom, i da je plod ove veze čudovišni bog Pan. Kad je ugledao Pana, Odisej je pobegao od sramote u Ajtoliju, a Penelopu poslao nazad njenom ocu Ikariju u Mantinu, gde se i sada nalazi njen grob. Drugi beleže da je ona Pana rodila sa Hermesom, a da se Odisej oženio ajtolijskom princezom, kćerkom kralja Toanta, i s njom izrodio svog najmlađeg sina Leontofona i umro u dubokoj starosti.[12]

1. Homer: Odiseja XIII, 187 1 XVI, 245—53; Apolodor: Epitome VII, 26—30;
2. Homer: Odiseja XIX, 136—58 i XIV, 80—109; Higin: Fabula 126; Apolodor: Epitome: VII, 31;
3. Homer: Odiseja XIV—XVI; Apolodor: Epitome VII, 32;
4. Homer: Odiseja XVII; Apolodor: loc. cit.:
5. Homer: Odiseja XVIII;
6. Homer: Odtseja XIX;
7. Homer: Odiseja XX—XXII; Higin: loc. cit.; Apolodor: Epitome VII, 33;
8. Homer: Odiseja XXII—XXIV:
9. Plutarh: Grčka pitanja 14;
10. Homer: Odiseja XI, 119—31; Apolodor: Epitome VII, 34;
11. Apolodor: loc. cit.; Eugamon Iz Kirene, navodi ga Proklo: EPICORUM Graecorum Fragmenta 57, izd. Kinkel; Higin: Fabula 127; Pausanija: VIII, 12, 6; Sholijast uz Odiseju XI, 134; Eustatije uz Odiseju XI, 133; Partenije: Ljubavne priče 3; Ceces: O Likofronu 794; Diktij sa Krete: VI, 4; Servije uz Vergilijevu Ajneidu II, 44; Sofoklovi fragmenti, II, 105, iz. Pearson;

12. Servije: loc. cit.; Pausanija: VIII, 12, 5; Kikeron: O prirodi bogova III, 22, 56; Ceces: O Likofronu 772, navodi ga Durid sa Sama.

*

1. Odisejeva seča prosaca pripada alegoriji o Ulisu: to je još jedan oblik kraljevog nepristajanja da umre na izmaku svoje vladavine. A on bi se usprotivio time što bi na utakmici u gađanju strelama koja se održavala da bi se odlučilo ko treba da ga nasledi (vidi 135, 1) i sam učestvovao i uništio sve kandidate. Jedan primitivni oblik ovakvog takmičenja kandidata za kraljevstvo izgleda da je bio i pogodak kroz prsten postavljen na glavu dečaka (vidi 162, 10).

2. U Odiseji se nigde direktno ne tvrdi da je Penelopa bila neverna za vreme muževljevog odsustva, iako u XVIII pevanju. u stihovima od 281—3, ona očarava svoje prosce koketerijom, iznuđuje od njih poklone i pokazuje određenu naklonost prema Amfinomu iz Dulihija (Odiseja XVI, 394—8). Odisej joj ne veruje sasvim i ne otkriva joj svoje prisustvo pre nego što poubija svoje suparnike, a njegova majka Antikleja stavlja mu na znanje da nešto treba kriti kad ni jednom reči ne pominje Penelopine prosce (Odiseja XI, 180). Stara priča da je Penelopa rodila Pana sa Hermesom, ili sa svima svojim proscima, odnosi se, izgleda, na Boginju Penelopu i njene primitivne prolećne orgije (vidi 26, 2). Preljuba i njen povratak u Mantinu još je jedna stara priča koja svedoči koliko je Odisej bio izuzetak kad ju je naterao da pođe s njim na Itaku, uprkos svim matrijarhalnim običajima (vidi 160, e). Ali Nausikaja, spisateljica, priča priču na svoj način i brani Penelopu. Ona prihvata patrijarhalni poredak u kome je i sama rođena i više voli finu ironiju od gorke satire u Ilijadi. Boginju je sada zamenio Zeus Svemoćni, kraljevi nisu više prinošeni na žrtvu u njenu čast i doba mita se okončalo — vrlo dobro! To nije moralo baš mnogo da smeta Nausikaji, kad je još uvek mogla da se šali i igra loptom sa svojim dobrodušnim sluškinjama, da vuče za kosu one koje joj se nisu sviđale, da sluša priče koje je pripovedala stara Eurikleja i da okreće oko malog prsta svoga oca Alkinoja.

3. Tako se Odiseja završava Laertom, Odisejem i Telemahom, patrijarhalnim muškim trojstvom heroja, kojima od Zeusa rođena Atena pomaže da odnesu pobedu nad svojim neprijateljima; lukavstva postignuta time što se neki događaji ne opisuju treba da pokažu da se Nausikaja nije slagala sa ljubavnim uživanjem pre braka, jer je to osiromašilo značaj samog braka. Kraj su sačuvali drugi mitografi. Odisej je prognan u Tesprotiju, a Telemah u Kefaloniju, dok Penelopa ostaje u dvoru zadovoljna i vlada zastupajući svoga sina Poliporta. Tejresijino se proročanstvo, razume se, ispunjava. Odisej ne umire dostojno u dubokoj starosti, kao poštovani i slatkorečivi Nestor. Smrt mora da ga pokosi na tradicionalan način, koji je on želeo da izbegne. Dete Nove Godine, jašući na leđima delfina, probada ga svojim oštrim kratkim mačem od riblje kosti. Skoro ista sudbina snašla je Katreja sa Roda: njegov sin Altajmen ga slučajno probode na obali (vidi 93, 2). Kratki mač od riblje kosti upotrebljavaju u Polineziji jer rana od njega zagnoji, što su Grci i Latini smatrali neizlečivim (Ajlijan: Priroda životinja I, 56); riba od čije se kosti ovakav mač pravi (frygon pastinaca) je dobro poznata u Sredozemlju. Za Herakla se kaže da je jedanput bio ranjen na taj način (vidi 123, 2).

4. Telemahova ženidba Kirkom i Telegenova Penelopom su na prvi pogled neverovatna stvar. Ser Džems Frezer (Apolodor: II, str. 303, Loeb) povezuje ove na izgled rodoskvrne odnose sa pravilom po kome u poligamnim društvima kralj nasleđuje sve očeve ljubavnice osim svoje majke (2. Knjiga Samuilova XVI, 21). Ali poligamija nikada nije bila grčka institucija, pa se zato nije radilo o poligamiji ni u slučaju Telemaha, ni Telegona, ni Ojdipa, Deteta Nove Godine, koji je ubio svog oca i oženio se očevom udovicom Jokastom (vidi 105, e), a ni u slučaju Heraklova sina Hile, koji se oženio svojom maćehom Jolom (vidi 145, e). Svaki od njih je prosto ubio i nasledio kralja Stare Godine na drevni mitski način i tako bio nazvan njegovim sinom. To objašnjava zašto se Telemah pripremio da zategne luk — čime bi mu Penelopa postala žena — a Odisej se na to namrštio na njega te je odustao; ta je pojedinost prešla iz priče o Ulisu i nekritički se zadržala u Odiseji.

5. Ne zna se da li je Odisejeva riđa kosa imala neki mitski značaj (vidi 133, 8); ali to je jedna nevažna lična osobenost, kao i njegove kratke noge koje su pripadale nekom avanturisti sa Sicilije, koga je Nausikaja opisala kao Odiseja. Autolik ga je, naravno, nazvao »ljutiti« još pri rođenju (vidi 160, c), a riđa kosa je znak preke naravi. Ali, iako obrađena kao ep, Odiseja je prvi grčki roman i prema tome ne mora biti mitološki verodostojna. U romanu Homerova kći* naveo sam moguće okolnosti pod kojima je Odiseja nastala.

* Naš prevod, Nolit, Beograd 1958.

NAPOMENA PREVODIOCA

U toku rada na prevodu, veliku i dragocenu prijateljsku pomoć pri rešavanju stručnih pitanja iz klasične filologije i helenistike pružali su mi dr Ljiljana Crepajac, docent na Katedri za klasičnu filologiju beogradskog Univerziteta, i profesor Ljubomir Crepajac, na čemu im, i ovim putem, toplo i iskreno zahvaljujem. Ako i pored njihovih saveta, u prevodu ponešto ipak nije ostalo bez nedostataka, odgovornost snosi isključivo prevodilac, koji se prevashodno trudio da sačuva i prenese značenje autentičnog Grevsovog teksta.

G.M.

INDEKS

Mnoga značenja su nesigurna. Imena pisana kurzivom odnose se na ličnosti nehelenske mitologije. Brojevi označavaju mit i paragraf, a ne broj stranice.

Abant — gušter,
Abder — ? sin bitke,
Adam,
Adan — od žirova,
Adimno — onaj koji ne zalazi
Admet — neukroćeni,
Admeta — neukroćena,
Adonid — gospodar,
Adrast — onaj koji stoji na svom tlu,
Adrasteja — neizbežna,
Aedon — slavuj,
Aelop — munjevita,
Aeropa — nebesko lice,
Afaja — ne tamna, ili ona koja isčezava,
Afarej — neodeveni, Atejdant — izdašni,
Atidamant — ? amfidamant, onaj koji kroti sve oko sebe,
Afidno — onaj koji se savija dok se ne presavije,

Afrodita — iz pene rođena,
Komajta — svetlokosa,
Kiprida,
Najstarija Suđaja,
Epitrajgia — pretvorena u Jarca,
Epitimbrija — od grobova,
Erikina — od kavge,
Savezna,
Riba,
Melajnida — crna,
Koja krišom posmatra,
Shojnida — od kotarice,
Skotija — mračna,
Strankinja,
Temnijska,
Trojanska,
Ujediniteljka,
Uranija — kraljica planina,
Pobediteljka,
Vučja,
Agamed — vrlo oštrouman;
Agameda — vrlo oštroumna,
Agamemnon — vrlo odlučan,
Agan — plemeniti,
Aganipa — kobila koja ubija milostivo,
Agapenor — onaj koji ima mnogo
duievnog bola,
Agatirs — onaj koji ima mnogo besa,
Agava — visokrođena,
Agelaj — svinjar,
Agenor — vrlo muževan,
Agijej — sa ulice,
Aglaj — sjajan.
Aglaja — svetla,
Aglaur — rosni
Agraul — seoski
Agrej — dlvlji,
Agrije — divlji (Kentaur),
Agriopa — svirepog lica,
Ahaj — onaj koji ožalošćuje,
Ahat — ahat,
Aheloida — ona koja rasteruje bol
Aheloj, R — ? onaj koji rasteruje bol,
Ahiš,
Ahilej — bez usana,
Ajak — onaj koji oplakuje, od zemlje rođeni,
Ajan — tegobni,
Ajant Mali,
Ajant Veliki — od zemlje,

Ajdas — sram,
Ajdonej — Had,
Ajet — moćni ili orao,
Ajgaj, R — kozji,
Ajgajon — kozji,
Ajgej — kozji,
Ajgeja — svetla,
Ajgest, ili Akest — onaj koji je u volji jarcu,
Ajgesta — ona koja se sviđa kozi,
Ajgilalej — od morske obale,
Ajgilaleja — od morske obale,
Ajgimije — ? aigimimos, onaj koji igra ulogu jarca,
Ajgina — kozja snaga,
Ajgipt — nasuprot jarcu,
Ajgist — kozja snaga,
Ajgla — bleštava svetlost,
Ajgleida — svetla,
Ajhmagora — ratoborni duh na pijačnom trgu,
Ajlin — tužbalica,
Ajneja, ili Ajnej — hvale vredni.
Ajol — ? uništitelj zemlje,
Ajsa — brza, Ajsak — mirtina grana,
Ajskulapije — ? ex aesculeo apiens, ona koja visi sa pitomog hrasta,
Ajson — ? aesymnaon, vladalac,
Ajtije — tvorac,
Ajtila — ona koja pali drvo,
Ajtiola — ? onaj koji uništava vatrom,
Ajtol — ? uzročnik razaranja,
Ajtra — vedro nebo,
Ajukar,
Ajukarba,
Ajuna,
Aka — ona koja oblikuje,
Akadem — iz mirnog kraja,
Akakalida — bez zidova,
Akamunt — neumorni,
Akarnan — člčak,
Akast — ? acatastatos, nepostojani,
Akat,
Akesida. — ona koja odvraća od Gore Ide,
Akidusa — bodljikavo biće,
Akmon — nakovanj, ili tučak,
Ako — ona koja oblikuje,
Akrisije — loše suđenje,
Aktaj — od obale,
Aktajon — onaj koji boravi na obali,
Aktin — zrak svetlosti,
Aktor — vođa,
Alalkomenej — čuvar,

Alastor — osvetnik,
Alein,
Alej — meljač,
Aleksandar — onaj koji odbija ljude,
Aleksijar — onaj koji odbija rat,
Aleksiroja — ona koja odvraća tok,
Alekta — bezimena, nespomenljiva,
Alet — lutalica,
Alfej, R — beličasti,
Alfesiboja — ona koja donosi mnogo bikova,
Alfita — bela boginja,
Alkaidi — sinovi moćnog,
Alkaj — moćni,
Alkatoj — sllna moć,
Alkestida — svemoć doma,
Alkida — moć,
Alkidika — moćna pravda,
Alkimed — moćno znanje ili moćni polni udovi,
Alkimeda — moćna učenost,
Alkimedont — moćni vladar,
Alkinoj — moćni um,
Alkiona — kraljica koja odvraća (nepogode),
Alkionej — alceoneus, moćni magarac,
Alkipa — moćna kobila,
Alkitoja — silna moć,
Alkmajon — moćno upinjanje,
Alkmena — mesečeva moć ili moćna u gnevu,
Alkon — moćni,
Alksion — rođeni ratnik,
Aloeidi — deca gumna,
Aloej — od gumna,
Alopa — alopecodis prepredena kao veštica,
Alopek — lisac,
Altaja — beli slez,
Altajmen — snaga rastinja,
Amalteja — nežna,
Amarinkej — brzo letenje,
Amataon,
Amazonke — mesečeve žene,
Amejnije — neprekidni,
Amfijaraj — dvostruko proklet,
Amfidamant — ukrotitelj svega oko sebe,
Amfiktion — onaj koji spaja čvrsto,
Amfiktionida — ona koja spaja čvrsto,
Amfiloh — dvostruka zaseda,
Amfimar - ? dešnjak u obe ruke,
Amfinom — onaj koji je na svakom jaslu,
Amfinoma — ona koja je na svakom jaslu,
Amfion — sa dve očevine,

Amfis — dvostruka snaga,
Amfisa — dvostruka snaga,
Amfitrion — onaj koji obostrano iscrpljuje,
Amfitrita — treća koja kruži, to jest more,
Amik — onaj koii glasno riče,
Amikle — vrlo pohlepan,
Amimona — neoptuživa,
Amintor — branilac,
Amnis, nimfa reke Amnis — od ženskog jagnjeta,
Amon — peskoviti,
Anakim,
Anaks — kralj,
Anaksa — kraljica,
Anaksagora — kralj pijačnog mesta,
Anaksandrid — sin kraljevskog čoveka,
Anaksibija — kraljičina snaga, ili Euridika,
Anata,
Andro — muževni,
Androfon — čovekoubica,
Androgej — čovek od zemlje,
Androgeneja — majka ljudi,
Androgina — čovek-žena,
Androkleja — slava ljudi,
Andromaha — bitka muškaraca,
Andromeda — vladarka ljudi,
Andron — muška odaja,
Angitija — boginja zmija,
Anhijala — bliska moru, širina mora,
Anhinoja — brzog duha,
Anhis — koji je živeo s boginjom,
Anib,
Anije — tegobni,
Aniket — nepobedivi,
Anipa — kraljica kobila,
Ankaj — od klisure,
Ankije — iz pošumljenog dola,
Antagora — onaj što gleda u pravcu pijačnog trga,
Antaj — preklinjan molitvama,
Antaj — cvetni,
Antedon — onaj koji uživa u cveću,
Anteida — cvetna,
Antej —
Anteja — prethodnica,
Anteja — cvetna,
Antenor — umesto čoveka,
Ante-vorta,
Antibija — ona koja se suprotstavlja snazi,
Antiel — iz blizine baruštine,
Antif — protivni,

Antifant — onaj koji govori u ime,
Antifat — govornik,
Antigona — umesto majke,
Antikleja — pogrešan ključ, ili mesto slavnoga,
Antileont — hrabar kao lav,
Antiloh — onaj koji leži u zasedi,
Antinoj — neprijateljska misao,
Antioh — onaj koji vodi protiv,
Antiopa — sa licem koje se suprotstavlja,
Antipojno — zastupnička kazna,
Anu,
Anvan,
Apemosina — neznanje,
Apesant — ? onaj koji popušta,
Apis — davno,
Apolon — uništitelj, ili čovek jabuka,
Kilajski,
Svitanja,
Rastrojeni,
Deltin,
Ukrcavanja,
Lovac,
Hiperborejski,
Likijski,
Frigijski,
Čisti,
Pitijski,
Smintije — Miš,
Sunčani,
Timbraj,
Bele Stene,
Apsirt, ili Ajgijalej — odnet vodenom strujom,
Apsu,
Arahna — pauk,
Aran,
Ardal — prljavi,
AreJ — muški ratnik, Kolhiđanin,
Areja — ratnička,
Arena — muškolika,
Arestan — snaga molitve,
Areta — neizreciva,
Aretusa — ardusa, vodonoša,
Arg — sjajnost,
Arg — bistri, pas,
Medejin sin,
Paraopt — sjajan. bistar kao oko,
Tespijski,
Argej — obeljeni,

Argej — svetli,
Argiopa — svetla lica,
Argonauti,
Arhelaj — vladar naroda,
Arhemor — začetnik sudbine ili prvo maslinovo stablo,
Arhila — istaknuti,
Arhipa — glavna kobila,
Arhipa — najbolja kobila,
Arhitel — opunomoćeni,
Aridela — vrlo očigledna,
Arija — hrastovo drvo,
Arijadna — ariagne, najčistija; ili visokoplodna ječmena majka,
Arion — otmenog porekla,
Kralj Mileta,
Muzičar,
Arista — dobra,
Aristal — najbolji,
Aristel — vidi Aristal
Aristipa — najbolja kobila,
Aristomen — najbolja snaga,
Arizba — ? od aristo i baino, ona koja putuje najbolje,
Arkad — medved,
Armen — jedinstvo,
Arnaja — ovca,
Arnakija — ovija koža,
Arsinoja — muškog uma, Minijeva kći,
Fegejeva kći,
Orestova dadilja,
Arsipa — ? arsipous, ona koja podiže stopala,
Artemida — snažni izvor vode,
Alfeja — beličasta,
Anaejtida — sa planete Venere,
Afaja — ne mračna,
Aricijska,
Brauronijska,
Karijska,
Karijatida. — od oraha,
Mačka,
Kordaks — od konopca za igru,
Kidonska,
Diktina — od mreže,
Ejlejtija — ona koja pomaže ženama pri porođaju,
Elafija — slična košuti,
Efeska,
Slavna,
Obešena,
Košuta,
Lovica,

Hijakintropa — Hijakintova dadilja,
Hiperborejska,
Gospa od jezera,
Gospodarica divljih stvari,
Lafrija — otmica,
Ligodezma — vezana vrbama,
Metapomtijska,
Olimpijska,
Ortija — uspravna,
Ortosijska,
Ubedljiva,
Saronska,
Spasiteljica,
Stimfalijska,
Bikovska,
Tauropola — ubica bikova,
Toantea — od Toanta,
Tridarija — trojstvo kao znak mnoštva,
Trivija — od tri puta,
Vučja,
Artur, Kralj,
Aruru,
Asarak — ? assaros, prezrivi,
Asije — veseli,
Askal — neobrađeni,
Askalaf — kratkouha sova,
Askanije — bez zaklona,
Asklepije — neprestano plemenit,
Agnita — onaj koji čisti,
Kotilejski — lake ruke,
Asop, R — ? asiapaos, nikad miran,
Astarot,
Astarta,
Asterije — od zvezdanog neba, ili od Sunca,
Asterion, R — od Sunca,
Asterodeja — boginja Sunca;
Asteropa — sunčani lik,
Astijanakt, ili Skamandrije — kralj grada,
Astidameja — ona koja umiruje gradove,
Astinoma — zakonodavac grada,
Astioha — posednik grada,
Astipalaja — drevni grad,
Astrabak — lek za siguran vid,
Astraj — zvezdan,
Asvini,
Astar,
Atabirije — (nije grčka reč)
Atalanta — nepokolebljiva,
Atamant — onaj koji žanje visoko,

Atena — ? inverzija od Anate, na sumerskom — Kraljica Nebesa,
Alalkomeneida — čuvarka,
Alea — ona koja melje,
Apaturija — zaštitnica od obmane,
Hrisa — zlatna,
Kolokasija — od crvenog vodenog ljiljana,
Koronida — od gavrana, ili vrane
Ona koja nosi oružje,
Kozja,
Itona — od vrbe,
Časnih zasluga,
Lafrija — otimačica,
Majka,
Narkaja — neosetljiva,
Onga — (feničanska reč),
Polijada — gradska,
Skirada — od suncobrana,
Ratnička, 115,
Atida — ? actes thea, boginja stenovite obale,
Atimnije — nenasit herojske hvale,
Atis — (nije grčka reč),
Atis — ? skraćeno od atyches, bez sreće,
Atlant — onaj koji se usuđuje, ili onaj koji strada,
Atrej — neustrašivi,
Atropa — ona koja se ne može okrenuti,
Auga — zračnost,
Augeja — svetli zrak,
Auksa — uvećavanje,
Au-Mari, Autolik — pravi vuk,
Autolita — divlje bekstvo,
Automedont — nezavisni vladar,
Automedusa — čista mudrost,
Autonoja — svojeglava,
Avank,
Avram,
Azan — Zeusova zemlja,
Azej — sluga u hramu,
Baal,
Bakha — ona koja besni,
Balije — šarac,
Banba,
Bat — ćutljivi,
Bateja — od trnja,
Baton — kupina,
Bauba — ublažiteljka,
Baukida — preskromna,
Bel,
Bel — baal, gospodar,

Belerofont — ? beleëphoron, onaj koji nosi džilite,
Belili,
Beltis,
Bentesikima — talas iz dubine,
Beroja — ? pheroë, ona koja donosi jaja,
Bija — sila,
Bijadike — nasilna pravda,
Bijant — sila,
Biton — bison, divlji vo,
Bladjuved,
Blatnat,
Bogovi oranja,
Bojot — čuvar stada, čobanin,
Borej — Severni Vetar, ili onaj koji uništava,
Bormo — žalostivni,
Borimus,
Bran,
Branho — promukli,
Branven,
Bresej — onaj koji nadjačava,
Brijarej — snažni,
Brigit,
Brijan,
Brim — onaj koji besni,
Brima — ona koja besni,
Briseida — ona koja preovlađuje,
Britomartis — dobra devica,
Briza — ona koja osvaja ili ona koja blaži,
Bront — grmljavina,
Bromija — ona koja riče,
Brotej — slava,
Budeja — boginja volova,
Bun — breg,
Bunom — odgajivanje volova,
Busirid — Ozirisov grob,
But — bočanin,
Buziga — onaj koji ujarmljuje vola,
Dafna — lovor,
Dafnid — lovor,
Dafojna — krvava,
Dafojnisa — krvava,
Dajdal — bistri, ili mudro smišljeni,
Daktili — prsti,
Dalila,
Demarmen — ukrotitelj jedara,
Damasen — ukrotitelj,
Damis — pobedilac,
Dam-kina,
Damnamenej — onaj koji prisiljava, to jest malj,

Dan,
Danaidi,
Danaj — Dan, sudija, ili Danajin sin,
Danaja — ona koja sudi, ili usahla,
Dardan — ? od dar-daio, onaj kojl
spaljuje,
Daskil — mali pokazivač,
Daun — spavalica,
David,
Dehtira,
Deidameja — ona koja uzima plen,
Dejaneira — ona koja grabi plen,
Dejfil — ljubitelj pljačke,
Dejfob — onaj koji obeležava pljačkaša,
Dejleont — lav koji uzima plen,
Dejmah — ratni plen,
Dejmant — strašni,
Dejmo — strašni,
Dejna — užasna,
Dejno — užasni,
Dejon — pljačkaš,
Dejona — kraljica plena,
Dejonej — sin kraljice plena,
Dejpila — neprijateljske vratnice,
Deksamen — onaj koji zabavlja,
Delfin — delfin,
Delfina — utroba,
Delijad — sin Apolona sa Dela,
Demetra — ječmena mati,
Eleusinska,
Erinija-Furija,
Europa-širokog lica,
Kobilje glave,
Lernajska,
Podzemlja,
Demofont — glas naroda,
Demofoont — svetlost naroda,
Demonasa — kraljica naroda,
Dendrit — trostruka mladost,
Derketa — (nije grčka reč),
Derkin — derceynus, onaj koji spava otvorenih očiju,
Despojna — milosnica,
Deukalion — moreplovac s novim vinom, otac Idomenejev,
Sin Minojev,
Pirin muž,
Dezmont — desmentes, međaš,
Dijant — svetli,
Didajon — ? provereni,
Dija — nebeska,

Dijana,
Dijarmud,
Dika — prirodni zakon, ili pravda,
Diktina — ona iz ribarskih mreža,
Diktis — mreža,
Dilan,
Dimant — ? dynamis, moćni,
Dinah,
Diodor — Zeusov poklon,
Diokle — Zeusova slava,
Diomed — božanske mudrosti iz Arga,
Kralj Trakije,
Diona — božanska kraljica,
Dionis — hromi bog,
Bromije — onaj koii besni,
Kretski,
Močvara,
Plutodot — onaj koji daje bogatstva,
Sabazije — onaj koji lomi u komade,
Spasilac,
Dioskuri — sinovi Zeusa,
Dirka — dicre, prilepak, ili dvojnost.,
Disaul — od nesrećne kuće,
Dispontej — valovito more,
Divlje žene,
Dolofion — mudra domaća zmija,
Dolon — kljusar,
Dor — poklon,
Dorida — darežljiva,
Doripa — darovana kobila,
Draupada,
Drijade — hrastove nimfe,
Drijant — hrast,
Driop — hrastovo lice,
Driopa — detlić,
Duhovi (u smislu: zli dusi),
Ea,
Eabani,
Eetion — strašna priroda,
Efes — glad,
Etijalt — onaj koji skače na, to jest mora,
Efron,
Egerija — ajgejrija, od crne topole,
Eha — odjek,
Ehedem — onaj koji drži narod,
Ehefron — prepametni,
Ehem — ? echemythos ćutljivi,
Ehen — onaj koji drži uzdu,

Ehet — čovek od sadržaja,
Ehidna — zmija otrovnica,
Ehion — zmija otrovnica (muška),
Eira,
Ejdija — učena,
Ejdoteja — božanstvem oblik,
Ejlejtija — ona koja dolazi ženi u pomoć pri porođaju,
Ejonej — s visokim stranama,
El,
Elafije — sličan košuti,
Elaida — od masline,
Elat — jalovo drvo,
Elej — Elejac,
Elektra — ćilibar
kćerka Agamemnona,
žena Koritova,
Okeanova nimfa,
Ojdipova kći,
Plejada,
Elektrija — ona koja zrači,
Elektrion — onaj koji zrači,
Elfama, kraljica
Elfenor — čovekova obmana,
Elim — tobolac,
Elpenor — čovekova nada. sin Halkodonta, Odisejev drug,
Empusa — nasilnice,
Enal — dete mora,
Enarefor — onaj koji dobija plen,
Enareta — puna vrlina,
Endeida — onaj koji zapliće,
Endimion — namamljeni domorodac,
Endora, čarobnica
Enija — ratnička,
Enijej — ratnički,
Enkelad — onaj koji zuji,
Enkidu,
Enom — zakoniti,
Entela — ona koja zapoveda,
Eoja — zora,
Epaf — sažaljivi,
Epej — naslednik. ili napadač,
Epidaur — ? epidaulos, tršavi, rutavi,
Epigoni — oni koji su rođeni posle,
Epikasta — ostatak oblika od epicatastrephomene, prevrnuti preko,
Epimed — onaj koji misli sporo,
Epimetej — naknadno domišljanje,
Epistrof — vrdanje,
Epopej — onaj koji sve vidi,
Erata — strasna,

Ereb — prekrivreni (jama),
Erehtej — ? onaj koji hita preko vresa,
Ergin — onaj koji sputava,
Eriboja — bogata stadom,
Erida — borba,
Erif — jarić,
Erifa — kozica,
Erifila — plemenska borba,
Erigona — dete borbe, obilat izdanak,
Erihtonije — vuna na zemlji, ili mnogo zemlje, ili iz zemlje vresa;
Erik — vres,
Erikapaj — onaj koji se hrani vresom,
Erimant — onaj koji proriče kockom,
Erinije — ljutite,
Eriopida — krupnooka, ili vrlo bogata,
Erisihton — onaj koji mrvi zemlju,
Eritelda — krmezna,
Eriteja — crvena zemlja,
Eritro — crveni,
Erkvilf,
Erot — erotična ljubav,
Esmun (semitska reč), onaj koga prizivamo,
Etan,
Eteokle — istinska slava,
Eteoklo — istinska slava,
Euadna — ? euanthe, ona koja se rascvctava,
Euakma — lepa mladica,
Euandar — đobar za ljude,
Euant — cvetajući,
Euareta — puna vrlina,
Eubula — dobar savetnik,
Eubulej — dobar savetnik,
Eudora — darežljiva,
Euen — onaj koji drži uzde,
Euer — ? dobro podešeni,
Eufem — religiozni spokoj,
Eufema — religiozna smirenost,
Euforb — dobra paša,
Eufrosina — dobro raspoloženje,
Euip — lep pastuv,
Euipa — naočita kobila,
Eumaj — dobrog nastojanja,
Eumel — prijatni zvuk,
Eumenide — ljubazne,
Eumolp — dobra melodija,
Eunej — od ložnice,
Eunoja — dobra pamet,
Eunom — uredni,
Eupalam — izumitelj,

Eurgij — široko kruženje,
Eurijanasa — kraljica koja širom vlada,
Euribat — onaj koji mnogo hoda,
Euribija — razmetljiva snaga,
Euribije — dugi život,
Euridamant — veliki ukrotitelj,
Euridika — velika pravda
kćerka Adrastova,
sestra Hijaktinova,
žena Orfejeva,
kćerka Pelopova,
Eurijal — veliki lutalica,
Eurijala — velika lutalica, ili sa širokog gumna,
Eurikleja — čuvena,
Euriloh — prostrana zaseda,
Odisejev drug,
Eurifaesa — koja sija nadaleko,
Eurimah — veliki borac,
Eurimedont — široko pravilo,
Eurimedusa — biće velike mudrosti,
Eurinom — veliki lutalica, ili rasprostranjeno pravilo,
Eurinoma — velika lutalica, ili opšti zakon,
Euripal — široki oklop. ili široke vratnice, sin Telefa,
Eurisak — široki štit,
Euristej — goniti snažno natrag daleko i na široko,
Eurigten — ogromna snaga,
Eurit — u punom toku,
sin Augeje,
Euritemista — velika vladavina,
Eurition — svuda poštovani,
Kentaur,
Euritoj — od široke delatnosti,
Europa — širokog lica, ili dobro navodnjavana (Ajropa),
sestra Kadmova,
Eurota — lepi tok,
Euterpa — ona koja se lepo raduje,
Eva,
Fala — ona koja sija,
Faja — brada,
Fajak — svetli dolazak,
Fajdra — blistava,
Fajsila — ? pročišćeno svetlo,
Fajst — napravljen da svetli,
Fajton (bik) — onaj koji sija,
Fajtusa — svetlo biće,
Falant — ćelavi,
Falas — sjajna ivica šlema,
Faler — pegavi, ili beloprugasti,
Fan — onaj koji otkriva,

Fano — buktinja,
Fares,
Fastont — onaj koji sija
sin Eoje,
sin Helija,
Faun-favonije — ? onaj koji povlašćuje,
Fearin — od svitanja,
Fegej — pitomi hrast,
Fejdip — onaj koji štedi svoga konja,
Femije — čuveni, *Fenja,*
Fer — onaj koji nosi, 148,
Fereboja — ona koja donosi stado,
Fereklo — onaj koji donosi slavu,
Fijala — pehar,
Filaj — ? philaemos, krvoželjni,
Filak — čuvar,
Filamon — ljubitelj trka,
Filant — čuvar, stražar,
Filej — plemenski poglavica,
Filemon — praćkaš,
Filida — lisnata
Bisaltska,
Tračka,
Filije — lisnati,
Filira — lipa,
Filojtije — srećna presuda,
Filoktet — ljubav za posedovanjem,
Filolaj — voljen od ljudi,
Filomela — slatka melodija,
Filomeleid — drag nimfama kulta jabuke,
Filonoja — prijatno sećanje,
Filonoma — plemenska ispaša,
Fimah — onaj koji ošamućuje bolom,
Fineida — morski orao,
Finej — ? pheneus, morski orao,
Fin Mak Kul,
Fion,
Fiskoja — debela mešina,
Fital — čuvar voćnjaka,
Fitalidi — odgajivači,
Flegija — vatreni,
Flogije — vatreni,
Flora,
Fob — strah,
Fodla,
Fojba — svetli mesec,
Fojniks — palmovo drvo, ili krvavo crveno,
sin Amintora,
Fojnisa — krvava,

Fojnodamant — onaj koji se usteže od klanja,
Fok — foka,
Fol — obrazovani,
Forbant — strašni,
Forkida — krmača,
Forkide — krmačina deca,
Forkij — vepar,
Formion — moreplovčev pleteni ogrtač,
Foronej — onaj koji donosl hvalu, ili fearinus od proleća,
Fortuna,
Fosfor — Jutarnja zvezda,
Frasije — govornik,
Friks — čekinjasti, ili ukočen od straha,
Frontida — briga, pažnja,
Ftija — ona koja bledi,
Furije — vidi Erinije
Gabriel,
Galaad,
Galantida,
Galantijada,
Galen — lasica,
Galateja — mlečnobela,
Galatija — Galija, ili galska,
Ganimed — od ganuesthai i medea, onaj koji uživa u muškosti,
sin Troja,
Garamant — narod boginje Kar,
Garan — ždral,
Gasterohejri — trupovi sa udovima,
Gejlisa — ona koja se smeši,
Gelanor — smeh,
Gelon — onaj koji se smeje,
Gerajst — dostojan poštovanja,
Gerion — ? geranon, ždral,
Gig — gegenes, od zemlje rođen,
Giganti,
Gilgameš,
Glauk — sivozeleni
sin Antedona,
sin Hipoloha,
sin Minoja,
nećak Sarpedonov,
morski bog,
sin Sisifa,
Glauka,
Glaukija — sivozelena,
Glaukipa — vrana kobila,
Glen — čudo,
Goda,
Godišnja vremena,

Godiva,
Gospa,
Gog,
Golso — ? gorgos, strogog lica,
Gordije — ? grudios. onaj koji muca ili onaj koji gunđa,
Gorga — mrgodna,
Gorgofona — gorgonska smrt,
Gorgone — namrštene,
Gorgopida — groznog lica,
Gortis — ? grotys, od pećine, ili od Carten, kretska reč za »kravu«,
Gracije,
Graje — sive,
Gras — ? grasos, onaj koji miriše na kozu,
Gration — onaj koji se češe,
Gron,
Gunej — plodna zemlja,
Gvidion,
Gvin,
Gvitur,
Had — bez očinjeg vida,
Hajmon — vesti, ili onaj koji raskrvavljuje,
Hajrija — ona koja dočekuje dobrodošllcom,
Hales — lutalica,
Halijart — hleb s mora,
Halija — s mora,
Halion — ? chaliphron, bez misli,
Halirotije — bučno more,
Halis — (nije grčka reč sada),
Halisk — uzapćen,
Halkiopa — bronzano lice,
Halkodont — metalni put,
Hamadrijade — hrastove nimfe,
Haos — onaj koji zjapi,
Haribda — ona koja usisava,
Hariboja — ljupkost stada,
Harita — milost,
Harite — milostive,
Harmonija — slaganje,
Harmotoja — oštar nokat,
Haron — neprijatna svetlost,
Harpala — ona koja se hvata za…
Harpalik — proždrljivi vuk,
Harpalika — proždrljiva vučica,
Harpije — one koje dohvataju,
Harpina — ? sokolica,
Hator,
Hava,
Heba — mladost ili ona koja sklanja ispred očiju ili hetitski: Hepa, majka zemlja,
Hefajst — ? hemeraphaestos, onaj koji sija danju,

Hegemona — gospodstvo,
Hejmaroj — bujica,
Hejron (Hiron) — ruka,
Hekaba — ona koja se udaljuje,
Hekaerga, — ona koja dejstvuje izdaleka,
Hekala, Hekalena — ostatak od oblika Hecate Selene, mesec koji daleko prodire, to jest Artemida,
Hekata — jedna stotina,
Mlađa,
Hektor — podupirač, ili potpora,
Hekuba — vidi Hekaba
Hela — svetla,
Helej — bradavičav,
Helen — mesec ili korpa koja se upotrebljava prilikom prinošenja žrtava boginji Mesec
Helen Dendrit, Helena od drveća,
kćerka Ledina,
kćerka Paridova,
Helen — svetla,
Helen — od meseca,
Helika — vrba,
Helikaon — goruće sunce,
Hem,
Hemera — dan,
Hemiteja — polubožanstvena,
Henioha — ona koja drži uzde,
Hen Ven,
Hepa,
Hepatu,
Hepit,
Hepta,
Hera — zaštitnica,
Agrivska,
Eriboja,
Helotida,
Kozja,
Herakle — slava Herina
sin Alkmenin,
Sprečilac zala,
Svetlooki,
Bufag — onaj koji jede volove,
Nebeski,
Kornopion — plašilac skakavaca
Daktil,
Dorski,
Egipatski,
Iscelitelj,
Konjovezac,
Ipokton — onaj koji uništava glad,
Melkart — zaštitnik grada,

Melon, od jabuka,
Herakle koji odseca noseve.
Ogmije,
Ofiokton — onaj koji ubija zmije,
Spasilac,
Skitski,
Tirski, ili Feničanski,
Pobednik,
Ranjenih bedara,
Heraklidi — sinovi Herakla,
Her
Hermafrodit — hermafrodit,
Hermes — kameni beleg ili stub,
Egipatski (Zeusov sin),
Nosilac ovna,
Podzemni,
Hermiona — kraljica stuba,
Hern,
Herofil — drag Heri,
Herofila — draga Heri,
Hersa — orošena,
Hesih — ćutljivi,
Hesiona — kraljica Azije,
Hesper — večernjača,
Hespera — veče,
Hesperida — veče,
Hesperide — nimfe sa Zapada,
Hestija — ognjište,
Hibris — bestidnost,
Hidra — vodeno biće,
Higijea — zdravlje,
Hijada — snežne pahulje,
Hijade — one koje stvaraju kišu ili svinjice,
Hijakint — zumbul,
Hijakintide — kćeri Hijakintove,
Hijera — sveštenica,
Hiketaon — pribegar,
Hil — biljni sok, ili bobica,
Hil ili Hilije — ? šumski čovek,
Hilad — iz šume,
Hilaj — iz šume,
Hilajra — ona koja sija,
Hilej — vidi Ojlej
Himajr (Himer) — jarac,
Himajra (Himera) — koza,
Himer — žudnja,
Himera — žudnja,
Hiona — kraljica labudova,

Hipa — kobila,
Hipalkim, Hipalkmo, Hipalk — konjska snaga,
Hipas — konjanik,
Hipej — sličan konju,
Hiperborejci — ljudi koji žive iza Severnog vetra,
Hipereja — biti iznad,
Hiperenor — biti nadmoćan,
Hiperion — onaj koji boravi na visinama,
Hiperipa — nebeska kobila,
Hipermnestra — prevelika molba,
Hiperoh — nadmašivanje,
Hipodam — ukrotitelj konja,
Hipodameja — ukrotiteljica konja,
Hipokoont — konjska štala,
Hipolit — izgažen od konja
sin Tesejev,
džin,
Hipolita — izgažena od konja,
Hipoloh — rođen od kobile,
Hipomedont — gospodar konja,
Hipomen — konjska moć,
Hiponoj — konjska mudrost,
Hiponoja — konjska mudrost,
Hipotoj — siloviti pastuv,
Hipotoja — silovita kobila,
Hipsej — visoki,
Hipsipil — od visokih vratnica,
Hipsipila — od visokih vratnica,
Hipta,
Hirijej — od košnica,
Hirija — košnica,
Hirmina — ? zujanje u košnicama,
Hirtak (nije grčka reč),
Historida — dobro obaveštena,
Hju Gadarn,
Hlidanopa — nežno lice,
Hlorida — zelenkasta,
Hnas,
Hodit — pešak,
Hojra — krmača,
Hola, gospođa,
Homad — metež,
Hon,
Hoplet — vojnik,
Hore,
Hris — zlatan,
Hrisa — zlatna,
Hriselda — zlatna,
Hrisip — zlatan konj,

Hrisaor — zlatna sablja,
Hristotemina — zlatni poredak,
Hromija — ona koja ulepšava,
Htonija — sa zemlje,
Htonije — sa zemlje,
Iao,
Idaj — sa planine Ide, ili iz šumovite planine,
Idaj — sa planine Ide,
Idaja — sa planine Ide, ili iz šumovite planine,
Idmon — onaj koji zna,
Idomenej — ? idmoneus, onaj koji ima znanja,
Ifijanasa — moćna kraljica,
Ifiboja — volovska snaga,
Ifigeneja — ona koja rađa snažnu rasu,
Ifikle — čuvena moć
sin Amfitrionov,
Argonaut,
Ifiklo — čuvena moć,
Ifimedeja — ona koja snaži genitalne organe,
Ifimedont — moćni vladalac,
Ifinoja — moćna pamet,
Ifit — zaštićena snaga,
brat Eurstejev,
Ija — mesec,
Ijodama — ? iodamalis, Ijina junica,
Ijola — ? ioleis, poljsko stado,
Ijon — domorodac, ili meštanin,
Ijoks — ? ioxus, ratnička buka,
Ikadije — eicadios, dvadeseti,
Ikar — (isto značenje kao i za Ikarija),
Ikarije — iocarios, posvećen mesečevoj boginji Kar, ili od Ikarskog mora
Atenjanin,
kralj Karije,
otac Penelopin,
Iksion — snažan domorodac,
Il — mnoštvo, ili onaj koji potiskuje (OjleJa),
brat Erihtonijev,
Mlađi,
Iliona — kraljica Ilijuma,
Ilirije — ? ill-ouros, onaj koji popreko gleda divljeg bika,
Iliunka,
Ina — ona koja čini snažnim,
Inah — ? onaj koji čini jakim i snažnim,
Indra,
Ir — muški oblik od Irida,
Irida — duga,
Isak,
Isandar — nepristrastan,
Ishepolis — jak grad,

Ishij — snaga,
Istar,
Isus Navin (Josua),
Itij — vrba, 46,
Itil — mali Itij,
Iton — čovek vrba,
Izida — ona koja plače,
Izmenije, R — učeni,
Jafet,
Jahu — preuzvišeni golub,
Jakho — bučni poklik,
Jakov,
Jalebion — ? ialemobion, nesrećni život,
Jalisa — žena koja jadikuje,
Jamba — hroma,
Jan,
Japet — onaj koji prenagljuje,
Japis — vidi Japet
Jas — iscelitelj,
Jasije — iscelitelj,
Jasion — domaći iscelitelj,
Jason — iscelitelj,
Jatpan,
Jeftaj,
Jehova,
Jezekij,
Jing — vijoglava,
Jobat — onaj koji ide sa meseca,
Jokasta — ? io-cassitere, sjajni mesec,
Jolaj — ljudij od zemlje, ili grumen ilovače,
Protesllaj,
Jona,
Jonatan,
Jordan — (semitska reč), reka suđenja,
Josif,
Junona,
Jupiter,
Kabeiri — (nije grčka reč),
Kadmo — sa istoka,
Kafaur — kanfor,
Kahalein,
Kajnej — nov,
Kajnida — nova,
Kak — rđav,
Kal — ispravan,
Kala — poštena,

Kali,
Kalaid — od promenljive boje,
Kaleb,
Kalhant — bronzani,
Kaliba — koliba,
Kalidika — pravedni sud,
Kalika — ružin pupoljak, ili minđuša,
Kalileont — lep lav,
Kaliopa — lepog lica,
Kalipolis — lep grad,
Kalipsa — skrivena, ili ona koja skriva,
Kaliroja — lepo cvetanje,
Kalista — najlepša,
Kameira — ona koja deli,
Kampa — vijugava,
Kanaha — lavež,
Kandaon — ? onaj koji sija,
Kanet — (posvećen) boginjina korpa,
Kanto — tovarni magarac,
Kapanej — kočijaš,
Kapis — onaj koji guta, ili onaj koji grabi,
Kar, ili Ker — (nije grčka reč),
Kardeja,
Karn,
Kardis — ? Zeus Karijski,
Karija — orahovo drvo,
Karijatida — od orahovog drveta,
Karije,
Karmanor — sluga mesečeve boginje Kar,
Karmenta — mudra Kar,
Karno — truba,
Karpa — smežuravanje,
Kasandra — ona koja upetljava ljude,
Kasiopeja — sok cimetovog drveta,
Kastor — dabar,
Katrej — catarrhoös, onaj koji plovi nizvodno,
Kaukon — ? kreštalo,
Kedalion — onaj koji se brine o mornarima,
Kefal — glava,
Kefej — cepeus, baštovan,
Kefis, R. — reka vrtova,
Keik — morski galeb,
Kekrop — lice sa perčinom,
Kelajna — crnoputa,
Kelej — onaj koji zove; odatle: čarobnik, vrač ili detlić,
Kelmid — topljenje ili onaj koji se topi,
Kenhrija — pegava zmija,

Kentaur — ? jak za stotinu,
Kentauri — (vidi Kentaur),
Ker — sudbina, ili strašni sud,
Ker,
Kerambo — isturenih rogova,
Kerber — ? ker berethrou, demon podzemne jame,
Kerda — zaslužiti, ili lasica, ili veštica,
Keret,
Kerik - glasnik,
Kerkion — veprov rep,
Kerkisera — ona koja vlada preslicom,
Kerkopi — lica s perčinima,
Keta — morsko čudovište,
Keutonim — skriveno ime,
Kijamit — sin pasulja,
Kijat — vinski pehar,
Kibela — ona sa kosom, ili ona sa sekirom,
Kibosur — četvrtasto vedro,
Kidon — slava,
Kihrej — ? cichoreus, od žutenice,
Kiklopi — prstenooki,
Kikno — labud
sin Apolonov,
sin Arejev,
sin Posejdonov,
Kil, Kila, Kela — magarac,
Kila — magarica, ili kocka napravljena od magareće kosti,
Kilarab — ? cyclarabes, sa kolima čiji točkovi lupaju,
Kilena — kriva kraljica,
Kilenije — onaj koji je odan krivoj kraljici,
Kilhvič,
Kilik — ? cillix, vo izvijenih rogova,
Kingu,
Kinira — tužan krik,
Kirena — vladajuća kraljica, ili gospodarica konjske opreme,
Kirijanasa — kraljica vojnih glavara,
Kirka — sokolica,
Kirkin — onaj koji kruži,
Kisejda — bršljan-žena,
Kisej — od bršljana,
Kisija — bršljan,
Kitizor — vreme obilja ili deteline,
Kizik — uzvišeni,
Kleisitira — brava na vratima,
Kleit — glasoviti,
Kleita — glasovita,
Kleitonim — čuveno ime,
Kleja — slavna,
Kleobis — cleo-bios, slavni život,

Kleobula — čuveni savet,
Kleodaj — čuveni ratnik,
Kleodika — čuvena pravda,
Kleola — sasvim čuvena,
Kleolaj — slavni narod,
Kleomen — čuvena snaga,
Kleon — čuven,
Kleopatra — očeva slava,
Kleotera — plemenita lepota,
Kleta — izabrana, ili dozivana
Klija — ona koja obnaroduje,
Klimena — čuvena moć,
Klimenej ili, Klimen — čuvena moć,
Klitajmnestra — ? vredna prosidbe,
Klitija — slavna,
Klitije — slavan,
Klota — prelja,
Koej — pametan,
Kokal — spiralna školjka,
Komajta — svetlokosa,
Komel — dugokosi,
Kunida — znalac sa planine Ide,
Koprej — izmećar,
Kora — devica,
Kordelija,
Koribanti — iskićenl igrači,
Korint — čovek tojaga,
Korintije — čovek tojaga,
Korit — sa šlemom,
Korojb — onaj koji se gosti goveđom pečenicom,
Koron — vrana, ili gavran,
Koroneja — od vrana,
Koronida — vrana, ili gavran
mati Asklepija,
Hijada,
Korunet — pretučen batinom,
Kot — sin Kotite,
Kotita — (nije grčka reč),
Kozji Pan — vidi Pan
Kraljica meseca Maja,
Kraljice,
Kranaj — stenoviti,
Kranaja — stenovita,
Kranajhma — stenoviti vrh,
Kratos — snaga,
Kreidilada,
Kreont — vladar,

Kres — Krećanin,
Kresfont — jači ubica,
Kresida — chryseis, zlatna,
Kreta — crateia, jaka, ili vladajuća boginja,
Kreteida — vladarka,
Kretej — vladar,
Kretej — vladar,
Kreusa — vladajuće biće
majka Ionova,
Najada,
kćerka Prijamova,
Krimis, R — ? (kretska reč),
Kristinobil, vladarka,
Krišna,
Kron — vrana,
Krot — ritmički udarac,
Kroton — pseći krpelj,
Krotop — pobednička stopa,
Ksant — žuti,
konj,
reka,
Ksenokleja — čuvena gošća,
Ksisut,
Ksut — vrabac,
Kteat — onaj koji stiče posed,
Ktesip — posednlk konja,
Kumarbi,
Kureti — mladi ljudi koji su obrijali glavu,
Kurisija — tužbalica,
Kuroj,
Laban,
Labdok — ? lampadōn aces, pomoć od baklja,
Labik — opasni,
Labrijadi — ljudi od sekire,
Ladun — onaj koji grli,
Laert — mrav,
Lagos,
Lah,
Lahamu,
Lahesa — ona koja odmerava,
Lahmu
Laidley Worm,
Laj — ? leios, onaj koji ima stado,
Lajlap — vihor,
Lakedajmon — jezerski demon,
Lakinije — izreckan,
Lakona — gospodarica jezera,
Lamija — proždrljiva, ili pohotljiva,

Lam — onaj koji guta, ili proždire,
Lamp — baklja,
Lampada — baklja,
Lampetija — sjaj godine,
Lampon — onaj koji sija,
Laodameja — ukrotiteljka naroda
dadilja Orestova,
žena Protesilajeva,
Laodika — pravda naroda,
Laokoont — onaj koji vrlo uočava,
Laomedont — vladar naroda,
Laonoma — zakon za narod,
Laotoja — kamen koji juri,
Lapiti — ? lapicidae, komadići kremena,
Lat,
Latin — Latin,
Latona — kraljica Lata,
Latromid — nepouzdan,
Learh — vladar naroda,
Leda — gospođa,
Lej — lav
Atenjanin,
sin Orfejev,
Lejriopa — lica kao u ljiljana,
Leonim — ime lava,
Leontofon — onaj koji ubija lava,
Leprej — krastav,
Lepreja — krastava,
Leta, R — zaborav,
Leta — ? kamen, ili gospa,
Leuk — beli,
Leuka — bela, ili bela topola,
Leukip — beli pastuv,
Leukipa — bela kobila,
Leukipid — bela ždrebad,
Leukofan — bela pojava,
Leukon — beli,
Leukoteja — bela boginja,
Libija — kiša koja lije,
Ligis — piskav,
Lih — čista stena,
Lihno — svetiljka,
Likamed — prepreden kao vuk,
Lik — vuk,
Likaon — obmanuti vuk,
sin Pelazgov,
brat Polidorov,
Likast — onaj koji živi među vukovima,

Likimnije — ? lichymnios, himna u vreme kad se veje ječam,
Likoters — letnji vuk,
Liktaja — ? lycotheia, božanska vučica,
Likurg — vukov posao,
iz Nemeje,
Lilim, Lilitina deca,
Lilit, krештava sova,
Lin — lanena nit,
Lin — lan, ili lanena struna lire iz Arga,
sin Izmenija,
sin Ojagra,
Linda — ona vezuje lanenim koncem,
Linkej — oštrook kao ris,
Lir,
Lisijanasa — kraljica koja deli,
Lisidika — ona koja se rasipa pravdom,
Lisipa — ona koja raspreže konje,
Litijers - (nije grčka reč),
Lud,
Lju Laj,
Magnet — iz Magnezije,
Mahajr — mesar,
Mahaon — lancet,
Maja — baka,
Majandar — onaj koji traži čoveka,
Majka Bogova,
Majka Zemlja,
Majnade — lude žene,
Majra — svetlucava,
Majve,
Makarej — srećan,
Makarija — blagoslovena,
Makrida — visoka, ili udaljena,
Malida — beličasta,
Maneros,
Manta — proročica,
Mantu,
Mara-Marida — ? maris, tečna mera za tri pinte,
Marafije — ? marathrius, divlja mirođija,
Marat — mirođija,
Maraton — ? marrathron, mirođija,
Marduk,
Marijamna,
Marijana,
Marijena — visokoplodna nebeska majka,
Marmak — marmaranex, mermerni kralj,
Marmaranakt — mermerni kralj,
Marpesa — grabljivica,

Marpesija — grabljivica,
Marsija — ? od marnamai, borac,
Mart,
Meda — lukava,
Medej — lukavi,
alias Poliksen,
Medeja — vešta,
Medont — vladar,
Medus — vešt,
Medusa — vešta,
Megajra — svađa,
Megameda — velika pamet,
Megapent — veliki bol,
Megar — pećina, ili šupljina u steni,
Megara — proročka pećina,
Megarej — od proročke pećine,
Megera — ona koja prolazi ljupko,
Mekistej — najveći,
Melajnida — crna,
Melampo — crno stopalo,
Melan — crni,
Melanej — crni,
Melanije — crni,
Melanion — crni domorodac
Atalantin muž,
sin Friksov,
Melanip — crni pastuv,
Melanipa — crna kobila,
Melantej, ili Melant — sa crnim pupoljcima ili crnpurast,
Meleagar — kokoška biserka,
Meliboja — slatki krik,
Melija — jasen,
Melije — nimfe jasenovog kulta,
Melisej — medeni čovek,
Melita — pažnja,
Melkart,
Memnon — odlučni,
Men — mesec,
Menedem — onaj koji se odupire narodu,
Menelaj — moć naroda,
Menestej — božanska snaga,
Menodika — pravo snage,
Menojkej — snaga kuće,
Menojt — onaj koji prkosi sudbini,
Menojtije — onaj koji prkosi sudbini, ili narušena snaga,
Mentor — ? menetos, strpljivi,
Menja,
Merion — udeo u plaćanju,
Mermer — potišten brigom,

Merop — govorljiv, ili onaj koji jede pčelu,
Meropa — govorljiva, ili ona koja jede pčelu,
Mestor — savetnik,
Metaneira — ona koja živi među devicama,
Metapont — preko mora,
Metarma — promena,
Metijadusa — prepuna saveta,
Metida — savet,
Metion — onaj koji radi namerno,
Met Kurtije,
Metopa — metopedon, napred, ili metopon, prednji deo,
Mida — ? mita, seme,
Mideja —? mideia, promišljeni,
Migdon — ? amygdalon, badem,
Mihael,
Milet — ? milteias, bojiti crvenkastim okerom,
Milet — mlin,
Mimant — mimikrija,
Min — izvinjenje,
Minijada — mesečev čovek,
Mindon — mutav,
Minoj — ? meinos osia, mesečevo stvorenje
sin Likastov,
sin Zeusov,
Minotaur — Minojev bik,
Minta — menta,
Mirina — morska boginja,
Mirmek — mrav,
Mirmidon — mrav,
Mirta, Mirteja, Mirtoesa — morska boginja,
Mirtil — mirta,
Mirtine nimfe,
Mitra,
Miskel — ? mali miš,
Mnemon — umni,
Mnemosina — sećanje,
Mnesimaha — oprezna da ne dođe do bitke,
Mojra — udeo, ili sudba,
Mojre — vidi suđaje,
Mojsije,
Moks,
Mol — ratni napor,
Moliona — kraljica moly, ili ratnica,
Molioni — ratnici,
Molionidi — sinovi ratničke kraljice,
Moloh,
Molorh — onaj koji sadi drvo,
Molp — melodija,
Molpadija — posmrtna pesma,

Mops — ? moschos, tele
Lapit,
unuk Tejresijin,
Mot,
Mumi,
Munip — napušteni pastuv,
Munit — jednostrani štit,
Musaj — od Musa,
Muse — planinske boginje,
Najade — vodene nimfe,
Narkaj — neosetljivi,
Narkis — neosetljivi, ili narkotični,
Naukrata — gospodarica broda,
Naupijadama — progoniteljka lađa,
Nauplije — moreplovac,
Nausikaja — ona koja pali brodove,
Nausinoj — vešti mornar,
Nausitej — u službi boginji mora,
Nausitoj — silni mornar,
sin Odisejev,
kralj Fajačana,
Neajra — mlađa,
Nebrofon — smrt jareta,
Nefalion — trezveni,
Nefela — oblak,
Neftis,
Neida — vodena nimfa,
Neit,
Nelej — nemilosrdni,
Nemeja — od proplanka,
Nemesida — po zakonu, ili božanska osveta,
Neoptolem — novi rat,
Nereida — mokra,
Nereide — mokre,
Nerej — mokar,
Nergal,
Nes — ? neossus, mlada ptica ili životinja,
Nestor — ? neostoreus, onaj koji govori na nov način,
Ngama,
Nijam Zlatokosi,
Nikipa — pobednička kobila,
Nikostrat — pobednička vojska,
Nikostrata — pobednička vojska,
Niklej - od noći,
Niktim — od noći,
Nil, R —
Ninib,

Nioba — snežna,
Nis — iseljenik, ili sjajnost,
sin Hirtakov
Nisa — hroma,
Noć
Noje,
Nomija — ona koja napasa,
Nomije — čuvar stada,
Norak — ? norops, sa licem suviše svetlim da se u njega gleda,
Norne, Tri,
Odin,
Odisej — ljutiti,
Ofelt — dobročinitelj, ili obavijen zmijom,
Ofion — domaća zmija,
Ogmija - sunčanog lika,
Ojagar — oea-agrios, od divlje oskoruše,
Ojak — brodska krma,
Ojbal — ? od oebalia, šarena ovčija koža, ili oecobalos, kućni prag,
Ojbalidi — sinovi gumna,
Ojdip — otečenih stopala, ili možda dete nadirućeg talasa,
Ojkle — plemenita ptica,
Ojlej, ili Hilej — milostivi (rani oblik od Il),
Ojna — od vina,
Ojneida — od vinove loze,
Ojnej — od vina,
Ojnomaj — silovit od vina,
Ojnona — kraljica vina,
Ojnopa — vinsko lice,
Ojnopion — vino u izobilju,
Ojon — usamljena ptica kao predskazanje,
Ojsin,
Ojtolin — osuđeni Lin,
Okean — od brze kraljice,
Okipeta — brzo krilo,
Oksil — ? oxylalus, brz da dohvati,
Ol — ? otesypnos, uništitelj sna,
Olvena,
Omfala — pupak,
On,
Oneaja — uslužna,
Onk — kuka,
Onka — kruškino drvo,
Opida — strahopoštovanje,
Orej — od planine,
Orejtija — ona koja divlja u planinama,
Orest — brđanin,
Orestej — posvećen planinskoj boginji,

Orfej — ? ophruoeis, od rečnih obala,
Orhomen — snaga borbenog reda,
Orion — onaj koji boravi na planini,
Ork — vepar,
Ornej — "orneon", ptica,
Ornit — ptica,
Ornition — čovek ptica,
Orseida — ona koja pokreće,
Orsiloba — ona koja izaziva porođaj,
Ortaja — uspravna,
Otrija — ? uzbudljiva, plaha,
Ortro — rani,
Ot — onaj koji gura nazad,
Otionija — sa spuštenim ušima,
Otrera — hitra,
Oziris,
Ožije l danoa (Ogier le Danois),
Paf — pena,
Pagas — onaj koji drži čvrsto,
Pajonije — oslobodilac od zla,
Paktol, R — ? sigurna propast,
Palajmon — rvač,
Palamed — drvena mudrost,
Palant — devica, ili mladost
Džin,
sin Likaonov, 99, a
sin Pandionov,
polubrat Tesejev,
Titan,
kći Tritonova,
Palantidi — sinovi Palanta,
Pamon — pammaen, pun mesec,
Pan — pašnjak,
Pandar — onaj koji sve dere,
Pandareja — onaj koji sve dere,
Pandion — (sveštenik) na svezeuskoj proslavi,
Pandor — svedajući,
Pandora — svedajuća
žena Epimetejeva,
kćerka Erehtejeva,
Pandros — sav od rose,
Pankratida — sva u snazi,
Panopej — onaj koji sve nadgleda ili pun mesec,
Pantoj — sav plahovit;
Parid (ili Aleksandar) — tobolac,
Parija — drevna,
Parije — drevne,

Pamas — ? od paluno, onaj koji rastura,
Partenija — devojka,
Partenopa — devojačko lice,
Partenopaj — sin probušenog himena,
Pasal — veseo,
Pasifaja — ona koja sija za svakog,
Pasiteja Kala — boginja lepa svima,
Pašt,
Patroklo — očeva slava,
Pedas — nevaljalac,
Pegas — od kladenaca,
Pejritoj — onaj koji se okreće unaokolo,
Pelagon — od mora,
Pelazg — drevni, ili moreplovac,
Pelej — blatnjavi,
Pelija — crni i plavi,
Pelop — blatnjavo lice,
sin Agamemnonov,
Pelopija, eja — blatnjavo lice,
Pelor — čudovišna zmija,
Pemfreda — osica,
Pemon — beda,
Pempto — peti,
Penej, R — kao konac,
Penelej — opasan lav,
Penelopa — s paučinom preko lica, ili prugasta patka,
Pentej — bol,
Pentesileja — ona koja primorava ljude da tuguju,
Pentil — ublažitelj bola,
Pera — kožna torba,
Perdik — jarebica,
Peredur,
Perej — trgovac robljem,
Pergam — utvrđenje,
Periboja — okružena stadom,
Kurisija,
Perifet — opštepoznati,
Periguna — mnogo zemlje koja rađa žitom,
Perijer — okružen utvrđenjima,
Periklimen — vrlo čuven,
Perilaj — okružen svojim ljudima,
Perimed — vrlo mudar,
Perimeda — vrlo mudra,
Periopida — s velikim bogatstvom,
Pers — uništitelj,
Persa — uništenje,
Persefata — ona koja naređuje uništenje, ili golubica koja uništava,
Persefona — ona koja donosi uništenje,
Perseida — uništiteljka,

Persej — uništitelj,
Petej — ? peteenos, pernati,
Pijel — debeli,
Pijerida — sočna,
Pigmalion — rutava ruka,
Pik — detlić,
Pilad — ? pylades, vratnice Hada,
Pilaj — vratnice,
Pilajmen — pravo prolaza,
Pilenor — na pragu čovečanstva,
Pilija — ovratnica,
Pilije, ili Pelije — od vratnica,
Pilon — vratnice,
Pimpleja — ona koja puni,
Pir (kasnije Neoptolem) — vatreno crven,
Pira — vatreno crvena, (vidi takođe Kerkisera)
Pirajhmo — plamena tačka,
Piram,
Pirena — besne uzde,
Pitej — bog bora,
Piteja — boginja bora,
Pitije — ? istraživač,
Pitiokampt — onaj koji savija bor,
Pitis — jela,
Piton — zmija,
Plejade — one koje plove, ili jato golubica,
Plejona — ploveća kraljica,
Pleksip — upletena konjska griva,
Plut — bogatstvo
alias Had,
majka Tantalova,
Plut — bogatstvo,
Pod — ? podiaios; samo stopu visok,
Podalejrije — kuda god korakne, polje bez ljiljana — ili onaj koji obeshrabruje smrt,
Podarg — brzonogi,
Podarga — brzonoga,
Podark — bosonogi,
Pojant — odgajivač stoke,
Pojna — kazna,
Polib — mnogo volova,
Polibut — bogat volovima,
Polidekte — dobrodošao,
Polideuk — vrlo slatko vino,
Polidor — mnogo darova
sin Hekabin,
sin Laotojin,
Polidora — mnogo darova,
Polijejd — onaj koji menja oblik,
Polifejd — vrlo čuvaran,

Polifem — čuveni
Argonaut,
Kiklop,
Polifema — čuvena,
Polifont — ubica mnogih,
Polikaon — mnogo opekotina,
Polikasta — ? polycassiterë, vrlo tanka,
Poliksa — vrlo pohlepna,
Poliksen — mnogo gostiju,
Poliksena — mnogo gostiju,
Polimeda — veoma lukava,
Polimela — mnogo pesama,
Polimela — mnogo pesama,
Polimnestor — onaj koji misli o mnogim stvarima,
Polinejk — mnogo borbe,
Polipemon — mnogo jada,
Polipojt — onaj koji pravi mnogo stvari,
Poliport — onaj koji je porušio mnoge gradove,
Polit — građanin,
Poltij — ovsena kaša,
Poligon — s mnogo dece,
Porfirion — tamnoplav mesečev čovek,
Pork — ? phorces, sudba,
Portaon — pljačkaš,
Portej — rušilac,
Posejdon — potidan, onaj koji daje da se pije iz šumovite planine,
Erehtej,
Post-vorta,
Potidan,
Potnije — moćne,
Potreba,
Prak — činilac,
Praksiteja — boginja u dejstvu,
Pramantu,
Prezbon — pravo nasleđa,
Prideri,
Prijam — spasitelj,
Prijap — onaj koji podseca krušku,
Prilij — igra u oružju,
Priola — ? od priein, ostrugati, i olla, ja sam uništena,
Proit — prvi čovek,
Prokle — izazivati,
Proklija — izazivačica,
Prokna-progona, starija,
Proknida-progona, starija,
Prokrida — povlastica
žena Kafalova,
Tespijada,
Prokrust — onaj koji rasteže,

Promah — šampion,
Prometej — promišljen, ili svastika (kukasti krst),
Pronom — pljačkaš,
Proserpina — strahovita,
Prosimna — ona kojoj se obraća himnom,
Prota — prva,
Protej — prvi čovek,
Protesilaj — prvi koji juri u bitku,
Protogen Faetont — prvorođeni koji sija,
Protogonija — prvorođena,
Psamata — peskovita obala,
Pseća zvezda — vidi Ortro, Sirijus
Psila — buva,
Psofida — vika,
Pteleon — brestov gaj, ili sličan vepru,
Pterela — onaj koji baca pera,
Pterelaj — oslobođen perja,
Puil,

Q're,

Ra,
Radamant — ? rhabdomantis, onaj koji vrača pomoću pruta,
Rabab,
Rajk — prestupnlk,
Rakije — rutavi,
Rama,
Rar — prerano rođeno dete, ili utroba,
Rea — zemlja,
Rea Silvija,
Rekaran — vidi Trigaran,
Reksenor — muška dela,
Rem,
Rena — ovca,
Res — prestupnik,
Rijanona,
Rigantona — velika kraljica,
Rimon,
Robin Hud,
Rod — ruža,
Roda — rhodea, rumena,
Roja — nar,
Romul,

Sabazije — onaj koji lomi u komade,

Sagaris, R — mač s jednom oštricom,
Salamina — sa istoka,
Salmonej — voljen od boginje Salme,
Samas,
Samson,

San,
Sangarije, R — pogodan za čamce,
Sara,
Saranija,
Sarpedon — onaj koji se raduje drvenom čunu
stric Glauka,
brat Minoja,
sin Zeusa,
Satiraja — od satira,
Saturn,
Saul,
Saur — gušter,
Selena — mesec,
Semela — messc,
Severni vetar, vidi Borej
Sfajro — boksač ili lopta,
Sfinga — ona koja davi,
Shojnej — iz korpe od pruća,
Shojno — iz korpe od pruća,
Sidera — zvezdana,
Sikal — onaj koji ćuti,
Sikion — krastavac,
Sil — onaj kojl se ruga,
Silej — otimač,
Sileja — ona koja otima,
Silen — mesečev čovek,
Simoent — odsečena nosa,
Sinid — kradljivac, *Sin*,
Sinon — pljačkaš
grčka uhoda,
sin Sisifov,
Sinopa — mesečeva lica,
Sipil,
Sirene — one koje vezuju konopcem, ili one koje iscrpljuju,
Aglaopa — lepog lica
Aglaofona — divnog glasa
Leukosija — belo biće
Ligeja — oštra
Molpa — muzika
Partenopa — devojačkog lica
Persinoja — nagovarateljica
Raidna — napredak
Teles — savršenstvo
Telksepeja — blaga reč
Telksiopa — uverljivo lice
Sirije — pseća zvezda (vidi Ortro),
Sirijska boginja,
Siringa — trska,
Sisif — ? se-sophos, vrlo mudar,

Sita,
Skamandar, R — iskrivljen,
sin Dejmahov,
Skarfa — crna čemerika,
Skila — ona koja razdire
kći Nisova,
kći Forkijeva,
Skir — od suncobrana,
Skirije — kameniti,
Skit — Aeolic za scyphes, pehar,
Skorpion,
Skotija — mračna, Smirna — izmirna,
Sofak — ? sophanax, mudar kralj,
Solima,
Soloon — teg jajastog oblika,
Som,
Sosipolis — spasilac države,
Sperma — od semena,
Stafil — pregršt grozdova,
Stejna — jaka,
Stena — jaka,
Stenoboja — snaga stada,
Stenel — onaj koji snažno tera nazad
sin Kapenejev,
sin Euristejev,
sa Para,
Stenela — snažna svetlost,
Sterop — munja,
Steropa — jogunasto lice, ili munja,
Stig — mrzak,
Stigijske nimfe,
Stihije — glavni zapovednik,
Stimfal — ? razvratnik,
Storuki,
Strima — grub,
Strimon — grub,
Strofije — savijena povezača,
Drugi,
Suđaje, Tri,
Susana,
Svečane — (vidi Erinije),
Šeola,
Šiva,

Tafije — od groba,

Tajget — ? tanygennetos, dugo proveravana,

Tal — ? stradalnik
bronzani čovek,
učenik Dajdalov,

Tala — pupljenje,
Talija — praznična,
Taltibije — tzalthyblus, buran život,
Tamirij — gusto zasađen,
Tamuz, ili Tamus,
Tanaid, R — dugi,
Tantal — onaj koji je posrnuo, ili najbedniji,
sin Bronteja,
Drugi, (vidi Tal),
Tiraksip — plašllac konja,
Tarant — onaj koji izaziva nevolje,
Tartar — (kretska reč)? daleki zapad,
Tas — ? od thasso, neradnik,
Tasije — Tašanin,
Taumak — stvaralac čuda,
Taumant — čudesni
Taur — bik,
Tauropol — onaj koji ubija bika,
Tea — božanstvena,
Teagen — rođen u pobožnosti,
Teana — boginja,
Teba — vredna divljenja,
Tegeat — onaj koji postavlja sleme,
Tegirije — onaj koji zaklapa košnicu,
Teisadija — ? od theiazomenai, proročki nadahnut,
Teja — božanstvena,
Tejant — vidovnjak,
Tejodamant — božanstveni ukrotitelj,
Tejomen — božanstvena snaga,
Tejresija — onaj koji se ushićuje znacima,
Tekmesa — ? od tecmairesthai, ona koja određuje, ili ona koja presuđuje,
Tektam — zanatlija,
Tekton — drvodelja,
Telamon — onaj koji strada, koji potpomaže, ili onaj koji se usuđuje; takođe remen ili potpasač,
Teleb — od telbomai, onaj koji rđavo postupa,
Teledam — onaj koji smiruje iz daljine,
Telef — podojen od košute,
Telefasa — ona koja sija nadaleko,
Telegon — najmlađi Odisejev sin,
sin Proteja,
Telekleja — rasprostranjena slava,
Telemah — presudna bitka,
Telhin — opčaran, ili Tirenjanin,
Temen — međa,
Temida — poredak
Nimfa,
Titanka,
Temista — proročka,
Ten — kaiš ili žila,

Teobula — božanski savet,
Teofana — boginjina pojava,
Teogona — dete bogova,
Teoklimen — slavan kao bog,
Teonoja — božanski razum,
Teopa — božanskog lica,
Terambo,
Terej — onaj koji posmatra,
Termer — ? termios, predodređeni kraj,
Terminus,
Terpsihora — ona koja uživa u igri,
Tersandar — onaj koji hrabri ljude,
Tersit — sin hrabrosti,
Tesal — ? mračna molitva,
sin Medejin,
Tesej — onaj koji polaže ili ostavlja,
Tespije — onaj koji zvuči božanski,
Tesprot — onaj koji prvi određuje,
Testije — odan boginji Hestiji,
Testor — ? od theiazein, onaj koji nadahnjuje,
Tesup,
Tetida — ona koja raspolaže,
Tetija — ona koja raspolaže,
Teukar — teucter, zanatlija,
Teumesijske veštice,
Teutam — onaj koji sebe ponavlja,
Teutamid — sin onoga koji sebe ponavlja,
Teutar — stalno obnavljanje,
Teutrant — od sipe,
Tidej — onaj koji teško udara pesnicom,
Tijest — tučak,
Tlfije — iz bare,
Tifon — dim koji guši, topao vetar, ili orkan,
Tiha — sreća,
Tijamat,
Tilon ili Til — čvor, ili falus,
Ttmbraj ili Melant — od opore trave,
Timalk — poštovana snaga,
Timandra — poštovana od čoveka,
Timoet — ? thymoeides, hrabar,
Timosten — snaga dostojanstva,
Tindarej — tučak,
Tinga — ? (nije grčka reč),
Tiona — razjarena kraljica,
Tira — iz Tira,
Tiren — iz ograđenog grada,
Tirsen — iz ograđenog grada,
Tisamen — osvetnički,
Tisamen — osvetnički

sin Orestov,
sin Tersandarov,
Tisandar — osvetnik ljudi,
Tisifona — osvetničko razaranje,
Titani, Titanke — gospodari,
Titija — onaj koji pokušava,
Titije — ? od tituscomai, onaj koji pokušava,
Titon — sadrug kraljice dana,
Titona — svemoćna vladarka,
TIeoptolem — onaj koji odoleva u borbi,
Tmol — (nije grčka reč),
Toant — siloviti, ili hitri,
kralj Kalidona,
div,
Lemljanin,
pratilac Tesejev,
Mlađi, 149, c
Toksej — strelac,
Tomas Rajmer,
Toosa — sllovito biće,
Torona — piskava kraljica,
Tot,
Tragas — pohotljiv kao koza,
Trambel — ? gospodar brodova,
Trasije — pouzdan,
Tribal — danguba,
Trigaran — trostruki ždral,
Trile — trojstvo,
Trikarenon — trostruki ždral,
Triop — sa tri lica,
Triptolem — onaj koji se tri puta usuđuje,
Triton — tritaon, u njenom trećem danu,
Tritona — treća kraljica,
Trofonije — onaj koji unapređuje prodaju,
Troil — Trojanac iz Ilijuma,
Troj — Trojanac
Trojzen — izmenjeni oblik od trion hezomenon (grad triju sestara),
Tubal Kain,
Udaj — od zemlje,
Ulikumi,
Ulis ili Uliks — ranjen u bedro,
Unijala,
Uran — kralj planina,
Urana — kraljica planina, vetrova, leta, ili divljih volova,
Uranija — nebeska,
Urion — onaj koji živi oko voda, ili onaj koji živi u planinama,
Varuna,
Velhan — ? od helcein, kralj koji vuče (svoju) nogu,
Velika Boginja,

Veštice,
Vinogradarke,
Virbije — hijerobios, sveti život,
Vivasvat,
Vulkan,
Zagrej — povraćen u život,
Zakint — ? (kretska reč),
Zapadni vetar,
Zara,
Zel — odanost,
Zet — onaj koji istražuje,
Zet — onaj koji pronalazi,
Zeuksipa — ona koja ujarmljuje konje,
Zeus — svetlo nebo,
Agamemnon — vrlo odlučan,
Akrajej — sa vrha,
Aktajej — sa vrha,
Amon,
Arkadijski,
Atabirije,
Besmrtni,
Čuvar,
Detlić,
Dodonski,
Hekalej,
Heliopoljski,
Jaki,
Kejski,
Kretski,
Labradijski — od sekire,
Lafistijski,
Likajej — vučji,
Milostivi,
Morije — onaj koji deli,
Od bele topole,
Onaj koji odvraća mušice,
Oslobodilac,
Oslobodilac od muka,
Ratnički,
Sabazije — onaj koji lomi u komade,
Spasilac,
Sunčani,
U dvorištu,
Velhan,
Vođa Sudaja,
Zeleni,
Zornjača, Danica — vidi fosfor

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

292.11

ГРЕВС. Роберт
Grčki mitovi / Robert Grevs : prevela Gordana Mitrinović-Omčikus.- 6. izd.-Beograd: Nolit, 1995 (Bor : Bakar).- 655 str.: 21 cm.- (Književnost i civilizacija)

Prevod dela: The Greek Myths / Robert Graves.

Tiraž 1000.- Registar.

ISBN 86-19-02042-0
a) Митологија - Грчка ID=34488332